34

FUERSTLICH AUERSPERGSCHE FIDEICOMMISBIBLIOTHEK ZU LAYBACH

יהוה

IHS

HIERONYMI PRADI ET IOANNIS BAPTISTAE VILLALPANDI

E SOCIETATE IESV

IN EZECHIELEM EXPLANATIONES ET Apparatus Vrbis, ac Templi Hierosolymitani.

COMMENTARIIS ET IMAGINIBVS ILLVSTRATVS

OPVS TRIBVS TOMIS DISTINCTVM

Quid vero singulis contineatur, quarta pagina indicabit.

ROMAE
Superiorum Permissu

CIƆ IƆ XC VI

D. O. M.

PHILIPPO SECVNDO
HISPANIARVM
REGI
CATHOLICO
AMPLISSIMI POST
HOMINVM MEMORIAM
IMPERII DOMINO
RELIGIONIS
PACIS IVSTITIAE
PROPVGNATORI
BONARVMQVE ARTIVM
PARENTI
OPTIMO
IOANNES BAPTISTA
VILLALPANDVS E
SOCIETATE
IESV
D. D.

TOMO PRIMO

CONTINENTVR

EXPLANATIONES,

ET COMMENTARII

HIERONYMI PRADI

E Societate Iesu in priora sex, & viginti capita Ezechielis.

TOMO SECVNDO

EXPLANATIONES

IOANNIS BAPTISTAE

VILLALPANDI

EX EADEM SOCIETATE

in reliqua viginti duo eiusdem Ezechielis capita.

TOMO TERTIO

APPARATVS

VRBIS, AC TEMPLI

Hierosolymitani

Commentarijs, & Imaginibus illustratus

EIVSDEM

IOANNIS BAPTISTAE VILLALPANDI

studio tamen cum eodem Hieronymo Prado collato.

PHILIPPO SECVNDO REGI CATHOLICO.

IOANNES BAPTISTA VILLALPANDVS.

S. P. D.

NNVS est hic sextus decimus, PHILIPPE REX MAXIME: cum summa me cupiditas tenet illius Templi formæ animo comprehendendæ: quod primum est à Salomone mortalium sapientissimo, pæne incredibili artificio, splendore, magnificentia exædificatum. Nam in sacris ac prophanis historijs tam multa, tam mira de illo narrantur; vt ea vel non dum plane percepta & cognita legentes facile rapiant in admirationem. Hoc me studium vsque adeo per hosce annos, quos dixi, semper incendit; vt nulli labori parcam, nullas vigilias recusem, nulla itinera reformidem, nullas omnino curas, nullas molestias perhorrescam: quibus mea quoque valetudo in extremum sæpe est adducta discrimen; vt ea quæ Regiæ Tuæ Maiestatis iussu habemus instituta, perficiantur, & quæ hac de re felicibus Tuis istius maturæ iam ætatis annis Deus immortalis pro sua bonitate voluit Ecclesiæ patefieri; ea tandem aliquando in aspectum hominum lucemque proferantur. Et quanquam Hierosolymitani Templi descriptio iam erat aliquot ante annis absoluta: vt eius tamen perfecta ratio redderetur; vniuersum fuit Ezechielis vaticinium enucleandum: quod videlicet totum propemodum, vt cætera pæne omnia sacra volumina, ad hoc Templum augustissimum, refertur: cum hoc maxime Templo Chri-

ſti Dei noſtri ac liberatoris imago pulcherrima,eiuſque Ecclesiæ ſacroſanctæ,non adumbretur modo,ſed ſuis quaſi coloribus exprimatur. Quo autem alacriore in eam rem ſtudio à nobis incumbitur,maiorque hauritur ex illa cognitio; eo lux videtur aſsidue clarior affulgere: qua quidem luce, noua ſubinde myſteria Deique arcana conſilia perſpiciantur, quæ huius Templi maieſtate atque amplitudine continentur. Cuius enim ita mens iaceat humi depreſſa; quin Dei ſummam illam poteſtatem, quoad mortali fas eſt, magnitudinemque ſuſpiciat? dum Dauidem cernit humilem ouium paſtorem repente ad regnum euectum, tot victorijs illuſtratum, tot ſpolijs hoſtium locupletatum; vt ex ijs potiſsimum ad vnius Templi ædificationem auri talenta centum & octo millia, argenti decies centena ſeptemdecimque millia legauerit? quæ ſcilicet auri argentique talenta omnia ter millies ferme decies centena millia nummorum noſtratium aureorum,in vnam ſummam collecta,conficiunt. cui nimirum theſauro vix vllus par vſquam ſit, aut ne vix quidem, poſt homines natos, inuentus. Non eſt, opinor, cur pluribus perſequar vel infinitam Dei in tanto ac tam præclaro opere architectando ſapientiam, vel Salomonis in ædificando magnitudinem animi atque prudentiam, vel angeli in dimetiendo ſolertiam, vel Ezechielis prope diuinum in eius partibus deſcribendis ingenium. Quæ cum ita ſint; videtur tantæ molis opifex aperte ſatis oſtendere voluiſſe,quis nam & quantus ille ſit dominus;cui tanta domus non ſatis ampla, neque ſe ſatis digna ſit viſa: quam toties, miniſtrorum culpa diſturbarit,toties(quæ ipſius erat in ſuos clementia) inſtaurarit: quoad Chriſtum IESVM, viuum Dei Templum excitauit: quod,Salomonis æde funditus euerſa, ſtaret in æternitatem. Et quanquam erat prioris Templi ſpecies litterarum ſacrarum grauiſsimis conſignata monimentis; in Ezechielis tamen obſcuritate nimis iam diu deliteſcere videbatur. Iam vero Deus pro ſua benigni-

gnita-

gnitate ſingulari, Regiæ Tuæ auctoritate Maieſtatis, eius Templi formam, hac potiſsimum tempeſtate, voluit è tenebris erui, & in lucem, tot ſæculorum interuallo, prodire. Atque ipſe quidem per quem Reges regnant; opibus Te cumulauit ampliſsimis, victorijs inſignibus auxit, maximorum extulit acceſsione regnorum: cumque ab ortu ſolis ad occaſum, tui fines imperij proferantur, indeque rurſus in orbem cum Oriente continuati iungantur; Sol in tuo regno nunquam cernit occaſum. Verum (quod caput eſt) idem ſupremus omnium regum Rex tanta Te prudentia, conſilio, Chriſtianæ ſtudio religionis ornauit; vt cum ſis adhuc Dauidis pietatem, Salomonis celſitudinem animi ac ſapientiam imitatus, magnificentiſsimis Sancti Laurentij in Scoriali ac plane regijs ædibus extruendis; ſanctum iam Ezechielis ardorem zelumque imitareris: vt quæ is obſcuris verborum inuolucris obtexerat, quod ita illa tempora poſtularent; ea Tu iam, Deo ſic ſtatuente, qui Eccleſiam ſuam in dies magis ac magis illuſtrat, quaſi reiectis velis obſcuritatis, retegenda curares, & propalam ſtudioſis veritatis ac pijs mentibus proponenda. vt eo maior IESV Chriſto deferatur honor in terris; quo magis ſignificata veritas velut in typo ac deſcriptione quadam, tum in toto hoc ædificio auguſtiſsimi Templi, tum in eius partibus elucet. denique vt cœci peruicacia potius quam ignoratione Iudæi Templum aliud aliquando ſperare deſinant: cum illud hic adumbratum & promiſſum liceat intueri; niſi quis noctuarum inſtar conniuere vel claudere oculos velit: quod immenſum hunc ſplendorem Solis ferre non poſsit. Quæ me ſane omnia cum Daniele cogunt exclamare. Eſt Deus in cælo, reuelans myſteria, qui indicauit Tibi Rex. Quocirca, ſi quid in hoc libro veritati lucis affertur; Deo id totum, Rex optime, non nobis, referre debes acceptum. Mihi vero vtinam alias aliqua Tibi gratificandi offeratur occaſio. hoc enim opus, ſi vere loqui volumus, iam Tibi dicare vix liceat: quod

certe ſi meum eſſet; ſane quam pro eo ac debeo, Tibi libentiſsime vltro deferrem. at opus iam tuum donare Tibi prope ridiculum videatur: præſertim cum ipſe me quicquid ſum, ſi quid tamen ſum, totum tuum eſſe confitear: quippe quem iam inde à puero tuendum pro ſumma tua humanitate ſuſceperis, & ingenuis diſciplinis inſtituendum curaueris: ſine quarum adminiculis hoc opus nequaquam confici potuiſſet. Opus igitur tuum Tibique multis nominibus debitum Te dominum, patronum, parentem libenter agnoſcit: quod iuſsu tuo, prope ab initio, ſuſceptum, tua auctoritate comprobatum, tua item commendatione creuit, tua liberalitate ac munificentia modo exciſum excuſumque prodire audet: tuo denique Regio patrocinio & maximo, omnes omnium aduerſariorum impetus propulſabit. Vale. Romæ. Kalendis Martij. Anno à CHRISTO nato Milleſimo Quingenteſimo nonageſimo ſexto.

IOANNES BAPTISTA VILLALPANDVS LECTORI·

S. P. D.

Vemadmodum architecturæ peritis, pie Lector, ipsa augustarum ædium facies obiecta cæterarum quoque ædificij partium videtur & ornamentorum quasi speciem quandam proponere: qua perspecta, de toto ædificij genere ab ijs iudicari facile queat: ita in operis fronte, quod spectandum omnibus exponitur, præfari scriptor quid adferat, quæque suscepti laboris consilijque ratio fuerit, merito consueuit. Solennem itaque morem, EZECHIELEM explanaturus seruandum duxi & προλεγομένων instar, quæ ad rem potissimum pertinere videantur, quæque cognouisse non pigeat, discutienda: cætera enim, de sacra scriptura prophetarumque nominibus, collega laborumque socius Hieronymus Pradus de more præfatus, nobis vita abiens, tanquam in cursu lampada tradidit. Quamobrem non necesse habeo Prophetæ lectionem commendare: quod tanta sit eius auctoritas cum reliquæ sacræ scripturæ auctoritate coniuncta; vt qui beatum esse dixit in lege Domini meditantem; idem eo æquius de EZECHIELE dixisse videatur, quo obscurior ac difficilior ad intelligendum, doctorem magis lumenque desiderat. Primum itaque de EZECHIELE pauca, nominis inquam vim ac notionem, ætatem, visa, virtutes breuiter attingam pro viribus: neque enim ea me pro dignitate tractare posse confido. Deinde, quid præstitum sit à nobis in Propheta illustrando, hac ingenij nostri mediocritate vel tenuitate potius: quibusque freti præsidijs tam arduam prouinciam Vatis in primis obscurissimi & à paucis explicati, Vrbis denique ac Templi Hierosolymitani typum edendi (quod Ecclesiæ suæ Deus bene vertat) simus aggressi. Primum igitur quem locum aut quem dignitatis gradum inter maiores, quos vocant, prophetas sibi iure deposcat EZECHIEL; non est nostrum credo statuere. iudicet, qui spirituum ponderator est Dominus.

Nobis hoc tantum concedi facile posse existimaui, vt quæ Isaiæ prophetarum Principi summa laus optimo iure tribuitur, eam non immerito EZECHIELI quoque eiusdem assectæ tribui posse demonstremus. Ille enim non propheta solum, sed & Euangelista & Apostolus à grauissimo sanctissimoque viro Hieronymo nuncupatur: cum quod ab Apostolo Paulo & ab ipso Isaia, omnes Diuini verbi præcones, hoc tam illustri nomine dignantur, dum exclamando dicitur: Quam speciosi pedes euangelizantium pacem, euangelizantium bona: tum vero quod ea, quæ is de Christo prædixit, ita proponit ob oculos; vt præteritarum rerum euangelicam historiam contexere potius, quam futura nunciare videatur. Ergo ad conuincendos obstinatos Hebræorum animos eiusdem prophetæ testimonia Dominus vsurpauit. Quæ quidem præclara tum Apostoli tum Euangelistæ cognomina, quis non intelligat in EZECHIELEM quoque aptissime conuenire, euangelizantem videlicet pacem, euangelizantem bona? dum ait: Quando congregauero domum Israel de populis, in quibus dispersi sunt; sanctificabor in eis coram gentibus: & habitabunt in terra sua, quam dedi seruo meo Iacob: & habitabunt in ea securi. & quæ sequuntur. & alibi: Ecce ego assumam filios Israel de medio nationum, ad quas abierunt, & congregabo eos vndique et adducam eos ad domum suam. Deinde multa pollicitus bona, subiungit: Et saluos eos faciam de vniuersis sedibus, in quibus peccauerunt, & emundabo eos: et erunt mihi populus, & ego ero eis Deus, & seruus meus Dauid Rex super eos, & pastor vnus erit omnium eorum. Quo sane respexisse crediderim Dominum dum ait; ἐγώ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλός: Ego sum pastor bonus: ac si diceret, ille pastor ab EZECHIELE promissus, & Dauidis nomine consignatus. Vt eo testimonio Christus non ad conuincendos Iudæos tantum, sed etiam ad confirmandos Apostolos & ad erigendos omnium credentium animos vsus esse videatur. Quin-

etiam Apostoli nomine insignitur Vates, cui à Domino sæpe: Fili hominis ἐξαποστέλλω ἐγώ σε. mitto ego te. & iterum: Vade ad domum Israel. Illustris itaque Isaias, qui de Christo multa prædixit, qui videlicet est finis legis & prophetarum. Illustris quoque EZECHIEL, *qui de eodem Christo eiusque Ecclesia non pauca persequitur. hoc tamen inter se distant, quod ille aperto sermone disertisque verbis etiam difficilia creditu litteris consignauit; hic vero contra sacris veluti hieroglyphicorum arcanis obsignauit: ita vt ea ne intueri quidem vlli fas sit, præter eos, quos Christus illa oratione compellat: Vobis datum est nosse mysterium regni Dei, cæteris autem in parabolis: vt videntes non videant, & audientes non intelligant. vt tanto iucundius, maioreque cum fructu à fidelibus intellecta degustarentur, quo essent quæsita diligentius, difficilius inuenta, auidiusque percepta. vt (quod sensit de rebus huiusmodi Augustinus) dum obscure quædam dicta densissimam caliginem videntur obducere, edomaretur labore superbia, & intellectus à fastidio reuocaretur, cui facile inuestigata plerunque vilescunt. demum vt Ecclesia orthodoxa, Isaia quidem tanquam fidei propugnaculo, ab infidelium omnium tum Hebræorum tum Hæreticorum se tueretur incursibus:* EZECHIELE *vero tanquam diuinorum mysteriorum penu ad pascendos excitandosque fidelium animos vteretur. Quorum singuli tanto auidius arcana degustarent, quanto ea pluribus difficultatis inuolucris obducta, sibi ipsis quasi peculiari Dei singularique beneficio reseruata esse cognouerint: ac toties Deum eos alloquentem audire videantur, quoties, nouo quopiam diuini luminis affulgente splendore, aliquid cernere licuerit penitusque perspicere.*

Quocirca merito eum Hieronymus præstantissimus EZECHIELIS *interpres Oceanum, scripturarum, mysteriorumque Dei labyrinthum appellare non dubitauit. &* EZECHIEL יחזקיאל, *quasi* κράτος θεῶ, *Hebræis dicitur, hoc est robur Domini, & fortitudo Dei, siue roboratus à Deo, vt idem Hieronymus interpretatur. Ad quam vocis notionem respexisse videtur Dominus, cum eidem* EZECHIELI *dicit: Omnis domus Israel* חזקי *attrita, hoc est obdurata fronte est & duro corde. Ecce dedi faciem tuam* חזקי *valentiorem faciebus eorum, & frontem tuam duriorem frontibus eorum, vt adamantem & vt silicem dedi faciem tuam: ne timeas eos. vtrobique enim reperitur idem verbum* חזק *ex quo cum Dei nomine* אל *composito nomen hominis proprium* יחזקיאל *videtur esse deductum. Quare loci sensus haud inconcinnus indicatur huiusmodi: Nihil tibi timendum ab eorum fronte, obdurata videlicet scelere atque malitia. Tu enim es* EZECHIEL, *nempe virtute roboratus & confortatus à Deo. Et vero nomina plerunque non casu vel temere, sed boni ominis caussa, summis præsertim quibusdam viris imposita, cum Græcorum philosophorum Princeps Plato censuit, tum rerum experientia confirmauit.*

Fuit autem EZECHIEL, *teste Epiphanio, ex terra Sarara oriundus: atque, vt Hieronymus ac Iosephus affirmant, à filijs Pontificum genus duxit. Fuit idem patrator miraculorum eximius. qui non secus ac Elias aut Elisæus Iordanis aquas, aut Moyses maris vndas, sicco vestigio Cobaris fluminis vastissimi traijciendi auctor fuisse traditur Israelitis, quamplurimis ex Chaldæorum insecutoribus in illo demersis. Idem fertur vberrima piscium multitudine à Deo precibus impetrata, populum Israeliticum fame pæne enectum, recreasse. Idem vindice iustitia permotus, venenatorum serpentum morsibus Deum suum à Danitarum Gaditarumque sceleribus vindicasse. Quis porro mortalium* EZECHIELI *in reuocandis ad vitam mortuis, quod est miraculorum omnium longe maximum, par vnquam inuentus est? qui vno Dei verbo pronunciato, infinitam hominum multitudinem non à mortis tantum faucibus, sed ab inferorum claustris pulueris que inanitate, atque ossium ariditate ad lucem vitamque reduxerit. Verum (quod caput est) tanta morum integritate, vitæque sanctimonia excelluit, vt non solum cum antiquæ legis prophetis, verum etiam cum noui testamenti Patribus, qui se rebus acerbis & cruciatibus perferendis Christo similes efficere studuere, conferendus esse videatur. Quam multa enim, quam grauia improborum perditorumque hominum caussa pertulerit; quis vnquam satis pro dignitate persequatur? quæ sane Chrysostomus eleganti, (vt cætera solet) oratione commemorat: Fame, inquit, ac siti pro alienis cruciabatur malis, vxoreque defuncta, eum casum absque lachrymis perferre iubebatur. Porro quid grauius dici possit, quam in rebus aduersis ne flere quidem licere? Omitto enim quod super stercus bubalorum panem suum comedere sit coactus, & quod super vnum latus trecentis & nonaginta diebus iacere, aliaque huiusmodi tolerare sit iussus. Eius tamen in proximos caritatis eximiæ vnum illud profertur ab eodem Chrysostomo documentum: Quippe, inquit, &* EZECHIEL *cum iustus esset, sciretque Israelitas iniquissimos ex omnibus, videns tamen illos iugulari & corruere, hoc idem passus est, atque illachrymauit: & certe anticipans Deus omnem ipsi illorum impietatem reuelarat, atque ipsis oculis intuendam præbuerat; vt cum illos puniri conspiceret, eam calamitatem fortiter ferret. Verum cum tanto præscientiæ solatio præparatus esset; ita tamen angebatur animo ob eorum clades, corruensque pronus in terram clamabat: Heu mihi Domine, deles tu reliquias Israel? Hactenus*

Chry-

Chryſoſtomus. Quibus non immerito videtur addi poſſe, quod auctor libri qui Iſidoro adſcribitur, de vita & obitu ſanctorum, de illo teſtatur: EZECHIEL, *inquit, ſacerdos filius Bozri, genitus in terra Sarara, in typo Chriſti, filius hominis nuncupatus: Quæ nimirum omnia glorioſiſſima vitæ facta, ad extremum Martyrij quoque corona cumulauit, vt idem narrat, & ante illum Epiphanius atque Dorotheus.* Eius *ſolennis memoria habetur in Martyrologio Romano, quarto idus Aprilis his verbis:* EZECHIELIS *prophetæ, qui à iudice populi Iſrael, quod eum de cultu Idolorum argueret, apud Babyloniam interfectus, in ſepulchro Sem & Arphaxad Abrahæ progenitorum ſepultus eſt: ad quod orationis cauſa, multi confluere conſueuerunt. Huc illud accedat ex* Epiphanio: *Sane, inquit, quando tanta eo frequentia vna ad monumentum eius conueniunt; formidant Chaldæi ac metuunt, ne illum auferant. quapropter egredientem comitantur. Verum quid plura confecter? me ingenium & oratio potius quam materia ſcribendo deficiat; ſi eius laudes accuratius celebrare coner. Itaque ad reliqua progrediamur.*

Prophetiam exorſus eſt EZECHIEL, *vt ipſemet vates initio libri teſtatur, ac Theodoretus cæterique interpretes docent, quinto anno captiuitatis regis Ioacim, qui & ipſe Iechonias dictus eſt. Quintus item hic annus fuit Sedeciæ regis, qui pro Iechonia Iudæorum rex fuerat declaratus. Duodecim tamen ante annis Daniel cœperat vaticinari. iiſdem porro temporibus & hi Babylone, & in Iudæa Ieremias, Sophonias, atque Vrias Samæi futura prædicebant. Quare* Hieronymus: *Eadem, inquit, & eodem tempore* EZECHIEL *in Babylone & Ieremias in Hieruſalem prophetauerunt. & illius prophetia mittebatur ad captiuos, & huius ad eos qui habitabant in* Hieruſalem: *vt vnius in diuerſis regionibus Dei prouidentia probaretur. Denique Theodoretus:* Eorum *igitur, inquit, qui captiuitatis tempore prophetarunt, poſtremus eſt Diuus* EZECHIEL *propheta.*

Porro totius prophetiæ argumentum ſiue Prophetæ conſilium eo ſpectare videtur; vt ad veri Dei cultum, & IESV *Chriſti ſeruatoris noſtri obſequium alliciat non Hebræos tantum illum ſperantes, verum etiam gentes omnes illius cognitionis expertes: atque vt illorum exemplo nos quoque excitemur, qui Chriſtum aduentaſſe, iamque in Cruce pendentem mundo ſalutem ſine vlla dubitione credimus attuliſſe. Quod quidem duplici potiſsimum ratione præſtare contendit, nempe timore ac metu pœnæ, præmij ſpe & cupiditate. Atque hoc idem, commemoratis exterarum gentium iuſtis debitisque propter ſcelera cladibus, confirmare, atque vt in animis alte impreſſum ſemper maneat, velle videtur efficere. Quid enim aliud, dum deſcribit Dei gloriam diſcedentem è Templo ſignificet? niſi fruſtra ſperare Iſraelitas Dei ſe præſentia non deſtituendos; cum omnium ſcelerum colluuione fœdati, & vrbem & Templum, ſanctuariumque ipſum profanauerint, Deoque illa inuiſa reddiderint. Quod idem Dominus teſtari videtur; dum queritur de Regibus Iſrael, illis verbis. Qui fabricati ſunt limen ſuum iuxta limen meum, & poſtes ſuos iuxta poſtes meos: & murus erat inter me & inter eos: & polluerunt nomen ſanctum meum in abominationibus, quas fecerunt: propter quod conſumpſi eos in ira mea. & quidem dum perſequitur pæne infinita Regum, Principum, Sacerdotum, ſeniorum, iuuenum, virorum ac mulierum, Paſtorumque regentium populum, ac tandem omnis ætatis, ſexus gradusque flagitia immaniaque facinora; iuſtam fuiſſe condemnationis ſententiam demonſtratur. Quo etiam referenda videtur contra Ammonitas, Tyrum & Sidonem Aegyptum, Idumæos, ac tandem contra Og, & Magog ſcelerum peccatorumque ſocios vel etiam duces ac magiſtros pronunciata ſententia. Verum non in perpetuum iraſcitur Deus, vere pius, vere clemens in ſuos atque indulgentiſſimus pater: ſed paterna commiſeratione, diligentiorique cura ſolatur miſeros Babylone detentos: dum ſe vel ab ipſo Deo deſtitutos eſſe ſuſpicantur: dum Templo & Vrbe, eiuſdem Dei gratiſſimo domicilio, in cinerem redacta, ac quodammodo perpetua obliuione ſepulta; ſpes omnis videbatur priſtinæ dignitatis recuperandæ ſublata. eam ſpem vt excitaret ſuæ gentis amantiſſimus Vates; Vrbis dimenſionem Templumque oſtendit eis, figuram domus (vt eiuſdem Prophetæ verbis vtar) & fabricæ, eius exitus & introitus, & omnem deſcriptionem eius, & vniuerſa præcepta eius, cunctumque ordinem eius, & omnes leges eius oſtendit eis, & ſcripſit in oculis eorum: Dei nomine pollicitus eorum omnium inſtaurationem, integramque reſtitutionem. Quæ ſane omnia non ad terreni Templi ædificationem eſſe referenda, ſed ad Chriſti Domini aſſumptam à Verbo humanitatem, eiusque Eccleſiæ myſticum ædificium; rei comprobauit euentus. Quare merito ad Templum & Vrbem referri totam* EZECHIELIS *prophetiam, ut ſupra aſfirmauimus; iam credo facile videre poſſe lectorem. Quæ fuit etiam cauſſa, cur hanc prouinciam totius prophetiæ explicandæ, lector humaniſsime, ſuſceperimus. nam, cum eodem ducti ſtudio, octogeſimo poſt ſes quimilleſimum Chriſti Domini natalis anno, P. Hieronymus Pradus & ego, Cordubæ conueniſſemus; experiri cupiebamus ecquid, aſſiduo labore, ſimul conferentes, atque inter nos philoſophantes, intelligere de auguſtiſſimo illo Salomonis Templo poſſemus. Atque ille quidem hoc ſibi pollicebatur, opinione fortaſſe de me aliqua concepta nonnullius eruditionis diſciplinarumque Mathematicarum, atque Architecturæ, quibus artibus, Ioanne Ferrerio ſupremo Regis Catholici*

Archi-

Architecto ingeniosissimo ac peritissimo viro docente, sacrarum litterarum studia conatus eram ornare pro viribus: quæ videlicet ab ineunte propemodum ætate colueram. ego vero idem sperabam nos, Deo bene iuuante, consecuturos, certiore non opinione tantum sed experientia fretus solertis ingenij eiusdem Patris Hieronymi Pradi, exercitatissimique in sacris scripturis interpretandis: quem etiam tum, Magistrum Præceptoremque, recolendis grauioribus sacrorum voluminum studijs, nactus eram: quæ fuerant à me annis aliquot intermissa.

Assiduis itaque lucubrationibus, vigilijs, laboribusque pro virili ab vtroque susceptis; quantum ingenio, industria, diligentia consequi potuimus; quicquid illud & quantumcunque est; tandem aliquando iam prodit. de quo conatu, gratæ posteritatis iudicium expectari malo, quam meum interponere. tantum quidem certe collegæ meo socioque in Domino carissimo Hieronymo Prado, quem honoris caussa identidem libenter appello, postremum hoc vt debeo, officium censeo persoluendum: cuius omnis est lucubratio, quæ primo volumine continetur: in quo commentarios ab explanatione consulto seiunxit; ne longioribus vti inter explanandum digressionibus cogeretur. Is tamen bombycum instar; cum maxime animum ac vires intenderet, operi immortuus est: atque adeo postremam, vt aiunt, illi manum imponere nequaquam potuit, immatura videlicet morte præreptus: sed mihi, dum ipse ad beatorum sedes properat, tum luctum atque lachrymas, tum illud ipsum primum volumen expoliendum ac recognoscendum: secundum vero, quod ne inchoarat quidem, omni ex parte elaborandum reliquit. Affecta enim iam Templi descriptione, opereque (maximis difficultatibus superatis) ad exitum pæne perducto: illud Rex Catholicus Romæ summo sacrorum, fideique iudici Pontifici Maximo iussit offerri. Cum vero primum operis volumen typographis à S. D. N. Clemente VIII. data potestate atque honorificentissimo priuilegio, iam iam tradendum videretur; ecce tibi nec opinatus Pradi morbus, morsque consecuta (vt nihil est in rebus humanis proprium, nihil perpetuum) etsi rem non omnino disturbauit, moram certe attulit longiorem. lenta enim febri ex assiduis laboribus contracta, consumptus est, in Collegio Romano, ineunte anno 1595. Idibus Ianuarijs: cum tamen maxime de resurrectione cogitaret. nam cum à me mortis imminentis nuncium constanti ac læto animo suscepisset, suasque manus contemplaretur attentius; caussam roganti mihi respondit. contemplor (inquit) manus, quas olim iterum videbo: interea illud Iobi pronuncians: Et in carne mea videbo Deum Saluatorem meum, quem visurus sum ego ipse & non alius. Magno igitur sui bonis omnibus pijsque relicto desiderio, vitam cum morte, vel mortem potius cum æterna illa beatitudine commutauit; annum agens octauum & quadragesimum: cum duos & viginti in Societate IESV sancte feliciterque traduxisset. Biaciæ, vrbe Bæticæ prouinciæ natus, & in alijs quoque eiusdem prouinciæ insignioribus ciuitatibus sacram scripturam de superiore loco interpretatus, & verbum Dei pro suggestu non raro concionatus floruit, exiguo quidem ac breui corpusculo, at animo excelso ac generoso. Neque vero immaturam ego mortem appellauero, quæ ætatis quamuis non longissimæ, in virtutis tamen actionibus, honestisque laboribus vigilijsque traductæ finem afferat, eademque initium perpetuæ tranquillitatis: Consummatus enim breui expleuit tempora multa. neque serum obitum eorum dixero, qui otio atque inertia vitæ curriculum transigunt: & intemperantia, cæterisque vitijs tametsi serius, mortem tamen sibi turpem atque initium sempiternæ mortis accersunt. Animi vero ornamenta, pietatem, doctrinam, cæterasque virtutes, quibus idem animum exornarat, non huius est loci longiore oratione percensere: res ipsa loquitur. nam vel hoc opus animi index satis clamat; quantos in sacrarum litterarum studio progressus effecerit; quantamque ad bene de alijs merendum voluntatem attulerit. Et sane plura quoque atque his maiora fortasse protulisset; nisi mors conatus omnes interclusisset: Attamen gratiam ei plurimam, vt spero, & opto, habebunt pro his ipsis, quæ hoc primo volumine scripta posteris reliquit, quicunque sacrarum litterarum ac prophetarum studio tenentur. Nam virtuti eius quæ par oratio adhiberi queat? de cuius certe laudibus si plura dicerem; cogerer fortaße nonnihil de me ipse dicere. itaque priuabo illum debito testimonio potius; quam vt illud cum mea laude coniungam. Iam vero reliquum est, vt de interpretibus Hebræis, Græcis, Latinisque, quorum opera adiuti hanc explanationem sumus ingressi, breuiter dicendum esse videatur.

Et *quidem quod spectat ad Latinos Patres, quos in hac prophetia explananda vniuersa secuti sumus; notissimi sunt* Ecclesiæ *Doctores Ambrosius, Hieronymus, Augustinus, Gregorius cum alijs de quibus non est opinor mihi dicendum singillatim. ipsi enim se produnt, & quantam auctoritatem, atque splendorem sint nostris hisce quibuscunq; lucubrationibus allaturis quilibet facile vel me tacente (vt opinor) intelligit. Hebraicis autem scriptoribus, præsertim vero Rabbinis, licet non multum in vera sacrorum voluminum sententia peruestiganda tribuamus: tamen vt vocum Hebraicarum notiones interdum ac significationes ostendamus; eorum potissimum testimonio sæpius vtimur, quorum fit vel in aliorum commentarijs, vel in Hebraicis Lexicis siue nomenclatoribus mentio. Quanquam non modo illos quos dixi, sed Rabbinos etiam veteres adhibemus: ex quibus* Hebraica *catena*

concin-

concinnatur, quam diligenter inuestigatam inuentamque Romæ à fideli interprete, pioque sacerdote P. Hieronymus Pradus curauit latine vertendam: Quod autem ad Græcos scriptores pertinet: præter illos, qui latine iam conuersi circunferuntur; Græcæ peruetustæ ac manu scriptæ catenæ testimonia crebrius vsurpamus: quam ex bibliotheca Illustrissimi Cardinalis Sfortiæ licuit accipere describendam, eandemque esse quæ in Vaticana Bibliotheca cernitur, compertum est. quanquam Vaticana catena in reliquos etiam prophetas notas & Scholia eiusdem generis variorum Patrum vno volumine comprehendit. Eam igitur quam dixi in EZECHIELEM catenam à nostri Ordinis Patre Hieronymo Brunello Græcæ linguæ & Hebraicæ professore Latinitate donatam suis locis, vt apparet, inserimus: cuius tamen concinnator quis fuerit; non facile constat. fuit enim illud Græcis vsitatum; vt & catenas huiusmodi quamplarimas coagmentarent, & nomen suum modeste reticerent. Scriptores vero qui in ea citantur, præter tres quatuorue, quorum nomina non adscribuntur (quos tamen omnes Scholiastis nomine distinguimus) & præter Origenem ac Theodoretum: ex quo prope omnia, quæ iam Latinæ reddita ac typis excusa circunferuntur in hanc sunt catenam translata, vt multa item ipse Theodoretus ex Polychronio totidem fere vere verbis, in sua scripta contulerat: Præter hos, inquam, quamplurima sunt ex Apollinario Polychronioque desumpta. De quibus mihi scriptoribus nonnihil censui esse dicendum. Ac primum de Apollinario, cuius nominis plures fuisse eruditos præclarosque viros, docet præter cæteros Hieronymus. Primus Apollinaris Episcopus Rauennas, Petri Apostoli discipulus, insigni martyrio coronatus sub Vespasiano commemoratur. Alter fuit Apollinarius Præsul Hierapolitanus scriptor Ecclesiasticus, & fidei propugnator acerrimus, apud Hieronymum, Vopiscum & Volaterranum. Ille autem, cuius fragmenta non exiguam nostræ huius catenæ partem videntur explere, Apollinaris iunior dictus est, Laodicenæ Ecclesiæ in Syria diuinarum scripturarum primo Lector, deinde Episcopus Apollinarij senioris eiusdem Ecclesiæ presbyteri filius ab ineunte ætate oratorijs artibus, quarum postea professor fuit, nobilissime imbutus ab Epiphanio clarissimo eius sæculi Sophista. Sed cum Iulianus Imperator prophanas disciplinas quas appellabat, Christianis interdixisset; ille relicto Epiphanio, se totum ad sacrarum litterarum studia contulit. In quibus cum & acumine ingenij & assidua exercitatione breui plurimum profecisset; Euangelia primum & Apostolica dogmata ad formam dialogorum, Platonis exemplo, redegit: hac arte astum Imperatoris eludens. Deinde maiora aggressus, tantam edidit pro Christiana fide voluminum multitudinem; vt recte de eo Basilius dixerit, Apollinarium libris suis totum orbem impleuisse terrarum. Hieronymus eiusdem in diuinis litteris auditor, eum scripsisse tradit in omnes fere sacros libros non aspernanda quædam commentaria, sed tanta breuitate; vt magis quasdam expositionum notas, quam expositiones ipsas adiunxisse videretur. Quod & ipse Apollinaris agnoscens iam senior, rogantibus amicis, commentarios in aliquos prophetas aliquanto edidit ampliores, quam eos quos iunior in eosdem aliquando perstrinxerat. Gratiano Imperatore, anno Domini trecentesimo octogesimo floruit. Hæc omnia ex prædictis Patribus atque è Socrate, Sozomeno & Suida concinnasse videtur Sixtus Senensis. Qui eundem quoque ab Hæresis suspicione, vindicare conatur: verum non est nostrum hoc loco ista perpendere. Hoc unum tamen admonitum lectorem volumus, quod ad Apollinarium attinet, à multis iisque grauissimis Patribus, vt à Hieronymo & alijs eius testimonia sæpe proferri. atque adeo eius verba, tum Græce, tum Latine, non raro citari in Scholijs Bibliorum Vaticanæ editionis Septuaginta interpretum, quæ auctoritate ac iussu summi Pontificis, decem ferme ante annis, promulgata versantur in manibus. Polychronius autem Episcopus Apamenus, Theodori Mopsuestiæ Episcopi frater, & Diodori Tarsensis Episcopi auditor, vita & verbo optime docens, scripsit Græca commentaria in Iob, & EZECHIELEM: claruit anno Domini quadringentesimo, cuius honorificentissimum testimonium Theodoretus in sua historia scriptum reliquit. In hac denique catena Basilius, Gregorius Nyssenus & Cyrillus Alexandrinus nonnunquam citantur illi quidem, sed rarius. Verum ne præfationis terminos excedere videamur; hic finis sit: ita tamen vt nos ipsi, scripta, nostraque demum omnia sanctæ Matris Ecclesiæ Catholicæ atque orthodoxæ Romanæ iudicio penitus, & quanta maxima possumus animi demissione velimus esse subiecta. Vale.

CLEMENS PAPA VIII.

AD FVTVRAM REI MEMORIAM.

CVM, sicut accepimus, dilecti filij Ioannes Baptista Villalpandus, & Hieronymus Prado Presbyteri Societatis IESV assiduis multorum annorum lucubrationibus in Ezechielem Explanationes, Commentarios, Apparatum tribus tomis distincta conscripserint, quorum primo Explanationes, & Commentarij Hieronymi Prado in priora sex & viginti Ezechielis capita continentur, Secundo uero Explanationes Ioannis Baptistæ Villalpandi in reliqua vigintiduo eiusdem Ezechielis capita, Tertio demque Apparatus Vrbis ac Templi Hierosolymitani, ab eodem Ioanne Babtista Villalpando Commentarijs & æneis descriptionibus explicatus, studio tamen cum supradicto Hieronymo Prado collato, Quod quidem opus cum suis innumeris descriptionibus, & figuris magno confectis sumptu, diligenter recognitum, atque adeo per dilectum filium Magistrum sacri Palatij nostri examinatum, & approbatum, ab eodem Ioanne Baptista Villalpando typis excudi cœptum, magna iam tum solicitudine, tum expensa perfici curetur; Nos cupientes vt opus prædictum, quod charissimi in Christo filij nostri PHILIPPI Hispaniarum Regis Catholici, ac doctissimorum virorum testimonio apud nos plurimum commendatur, ad communem studiosorum vtilitatem, quam emendatissime in lucem prodeat, & ne postquam prodierit, ab aliquibus, seu negligentia, seu malitia, mendis deformari, aut aliter temere vitiari, & deprauari possit: ac propterea indemnitati eorum, quibus ille hoc imprimendi negotium dederit, prouidere, ipsumque Ioannem Baptistam specialibus fauoribus & gratijs prosequi volentes: Motu proprio & ex certa scientia, maturaque deliberatione nostra, omnibus Christi fidelibus, præsertim librorum impressoribus, ac Bibliopolis, quouis nomine nuncupatis, in Vrbe scilicet, & illius districtu, ac statu, & ditione temporali nobis, & sanctæ Romanæ Ecclesiæ mediate, vel immediate subiecta, sub mille ducatorum auri de Camera, pro vna eidem Cameræ Apostolicæ, pro alia accusatori, & pro reliqua tertijs partibus ab ipso Villalpando, operis autore deputatis, seu deputandis, vel eorum hæredibus, aut ab eis causam habentibus, nec non amissionis huiusmodi librorum in totum eisdem ab autore deputatis applicandis: alibi vero per totam Italiam, aut extra eam, vbiuis locorum & gentium constitutis, sub excommunicationis sententiæ pœnis, à qua nisi à Romano Pontifice, præterquam in mortis articulo, absolui nequeant, autoritate Apostolica tenore præsentium interdicimus, & inhibemus, ne per viginti annos à data præsentium computandos, opus prædictum, tres videlicet tomos, descriptiones, figurasque omnes, vel aliquem, vel eorum partem aliquam, etiam alio quocunque idiomate versa, siue parum, siue multum immutata, quouis quæsito colore, absque licentia eiusdem Ioannis Baptistæ autoris, vel ab eo deputatorum imprimere, aut impressa vendere, seu venalia tenere audeant, vel præsumant. Mandantes vniuersis & singulis Venerabilibus Fratribus Patriarchis, Archiepiscopis, Episcopis, aut alijs locorum ordinarijs, eorumque Vicarijs, seu Officialibus in spiritualibus generalibus, ac in dicto statu nostro Ecclesiastico Legatis, Vicelegatis, Gubernatoribus, Potestatibus & alijs Officialibus, vt quando & quoties pro parte dictorum à dicto Ioanne Baptista autore, vel ab eius, vel eorum causam habentibus deputatorum, requisiti fuerint, præmissa contra inobedientes exequantur, & obseruari faciant, inuocato etiam ad hoc, si opus fuerit, auxilio brachij sæcularis. Non obstantibus constitutionibus & ordinationibus Apostolicis ac statutis, & consuetudinibus, iuramento, confirmatione Apostolica vel quauis firmitate alia roboratis, priuilegijs quoque indultis, & litteris Apostolicis quibusuis personis, aut locis quomodolibet concessis & confirmatis. Quibus omnibus illorum tenores, ac si ad verbum insererentur præsentibus pro sufficienter expressis habentes, hac vice duntaxat specialiter & expresse derogamus, cæterisque contrarijs quibuscumque. Volumus autem vt præsentium exemplis etiam in ipsis voluminibus impressis, vel extra volumina quomodocunque manu Notarij publici subscriptis, & alicuius personæ in dignitate Ecclesiastica constitutæ sigillo munitis, eadem prorsus fides vbique locorum in iudicio & extra illud habeatur, quæ eisdem præsentibus haberetur, si forent exhibitæ, vel ostensæ. Dat. Romæ apud Sanctum Marcum sub annulo Piscatoris. Die IX. Maij. M. D. XCIIII. Pontificatus Nostri Anno Tertio.

M. Vestrius Barbianus.

EGO Claudius Aquauiua Societatis IESV Præpositus Generalis Tomum hunc primum in Ezechielem; quo explanationes & commentarij in priora sex & viginti eiusdem Ezechielis capita continentur, charissimi in Christo P. Hieronymi Pradi eiusdem Societatis, Mandaui, vt à tribus item Societatis nostræ Theologis recognosceretur: quem cum illi probauerint; propterea etiam probandum censui, atque concessi vt imprimi posit: Si tamen ita placuerit Reuerendiss. D. Vicegerenti, ac Reuerendiss. P. Magistro Sacri Palatij. Dat. Romæ, die xxi. Februarij. Anno Domini. M D X C VI.

Claudius Aquauiua.

Locus ✠ sigilli

TOMVS PRIMVS
IN
EZECHIELEM

HIERONYMI PRADI
BIACENSIS
E SOCIETATE
IESV
EXPLANATIONES
ET COMMENTARII
IN PRIORA SEX, ET
VIGINTI CAPITA.

SVPERIORVM PERMISSV.

R O M AE.

Ex Typographia Aloysij Zannetti.

Apud S. Marcum.

CIↃ. IↃ. XCVI.

PER CAPITA EORVM OMNIVM, quæ hoc Primo Tomo continentur.

Commentarius Isagogicus de ratione interpretandi oracula prophetica. In xij. Sectiones partitus.

De duplici nomine prophetarum. Sect. I.
Christum esse scopum prophetarum. Sect. II.
Quod oraculis propheticis non subdit historia. Sect. III.
Error Theodori Mopsuestiensis ex sacris scripturis, & Patrum testimonijs damnatur. Sect. IIII.
De transitu ab Historia ad prophetiam. Sect. V.
De allegoria verborum. Sect. VI.
De allegoria rerum. Sect. VII.
De allegoria mista verborũ & rerum. Sect. VIII.
Respondet obiectionibus. Sect. IX.
De locutione Hyperbolica. Sect. X.
De varijs modis visionum propheticarũ. Sect. XI.
Quo pacto sit eruendus sensus visionum. Sect. XII.

PRoœmium de nominibus, atque visionibus Ezechielis, & de earum dignitate & modo.

Capite Primo.

OStenditur Vati Gloria Dei vecta curru Cherubim.

VIsio similitudinis Gloriæ Dei, quam vidit Ezechiel in curru Cherubim. aere incisa. Post explanationem capitis.

EMblema noctis Aegyptiacæ: qua redemptor Israel trophæis victoriæ de Aegyptijs partæ satellites suos induit. Aquila enim & Leo, angeli sæuientis; homo & vitulus Israelitæ sacrificantis symbola; aere incisa ostenduntur.

Commẽtarius de prima visione Ezechielis. In II. Parte.

Pars prima de visione in vniuersum. In x. Sect.

Quam perperam fuerint intellectæ rotæ visionis primæ Ezechielis. Sect. I.
Quales fuerint facies Cherubinorum. Sect. II.
Qualis sit species sedentis in solio. Sect. III.
Quod species huius visionis sit eadem omnino cum facie solij Dei, quod erat in oraculo Templi. Sect. IIII.
Quali forma fuerint effecti Cherubini oraculi Templi. Sect. V.
Quod species visionis quam capite sexto narrat Isaias eadem sit cum prædicta Ezechielis. Sect. VI.
Quod eadem visio sit postea Ioanni monstrata in Apocalypsi. Sect. VII.
Quod eadem sit idea visionis huius atque eius quam vidit Daniel capite sept. Sect. VIII.
Quod eodem apparatu visus sit Dominus primum à Mose in monte Sinai. Sect. IX.
Quod Moyses viderit currum & quadri- Cherubim. Sect. X.

Pars secunda in qua declaratur mẽs visionis. In xij. Sect.

Quid senserint de significatione visionis Ezechielis Latini, & Græci Patres. Sect. I.
Hebræorum sententia de significatione animalium. Sect. II.
Quænam sint prima exemplaria quatuor animalium ex auctoris sententia. Sect. III.
Quod quatuor animalium facies breuiori summa cõplectitur nomen Iehouah. Sect. IIII.
Quod illa redemptione Israelis altera dignior: & nomine Iehouah, nomen Iesu significetur. Sect. V.
Visionis argumentum est triumphus redemptoris, qui duplex est. Sect. VI.
Quid significet currus Dei. Sect. VII.
De solio arcæ fœderis & prunario. Sect. VIII.
De electro igni immerso. Sect. IX.
Quid significent quatuor Cherubini quadriformes. Sect. X.
Quod quaternis Cherubinis Euangelistæ, totidem faciebus Euangelia significentur. Sect. XI.
Quod quaternis faciebus rotarum totidem Ecclesiæ slemmata significentur. Sect. XII.

Capite Secundo.

SVperiore visione interius instructus, atque exterius confirmatus Propheta mittitur ad prophetandum populo contumaci.

Capite Tertio.

VOrato libro mittitur ad filios Israel: vbi iterum monstrata visione Gloriæ Domini extimulatur ad officium.

Capite Quarto.

PRophetatur obsidio, & pressura Hierusalem non tantum verbis, sed signis, & operibus.

Commentarius in cap. quartum.

Pars prima de diebus trecentis nonaginta, quibus dormire super latus suum præcipitur Vati. Siue de annis iniquitatis Iuda, & Israel.
Pars secunda de dormitione Vatis an fuerit vera, vel solum imaginaria visione.

Capite Quinto.

MAlis quæ ex obsidione ventura erant prænunciatis, docet calamitatem quæ ex bello illis imminebat.

COmmentarius in caput quintum quo soluitur ænigma Vati propositum, de capillis combustis sparsis, & gladio petitis.

Capite Sexto.

COmminatur desolationem vniuersæ terræ Israel.

Capite Septimo.

PRophetat iam iam imminentem vastitatem vniuersæ terræ Israel.

Capite Octauo.

RAptus spiritu in Hierusalem videt nefarias abominationes ab Idololatris admissas in Templo Domini.

COmmentarius in caput octauum. De gentium Idolis, quæ coluerunt Israelitæ. Quodnam fuerit primum Idolum gentium.

Capite Nono.

OStenditur Vati per visum cædes facta à Babylonijs in Vrbe, à qua liberantur signati TAV.

Capite Decimo.

DEscribit Vates quadrigam Gloriæ Dei iterum in Templo visam.

Cap

EZECHIELIS EFFIGIES EX PERVETVSTO MANVSCRIPTO VATICANO CODICE DEPROMPTA.

Corporis huc formam cernis. iam perlege, chartæ
Quid reliquæ referant, ut uideas animi

HIERONYMI PRADO
E SOCIETATE IESV
COMMENTARIVS ISAGOGICVS IN EZECHIELIS VATICINIVM,
DE RATIONE INTERPRETANDI ORACVLA PROPHETICA.

DE DVPLICI NOMINE Prophetarum. Sectio I.

VPLICI nomine & vtroque honorifico insigniti sunt Vates sacri, qui olim in Dei populo floruerunt. Alterum est נביא, nabi, à verbo נבא, niba, venire facio, seu venturum prædico. valetque præscium, prædictorem, vatidicum, præfatorem, vel potius præfactorem, qui scilicet annuncians in posterum futura, quasi venire faciat verbo, quæ re uera nondum extant. nam propter infallibilem oraculorum certitudinem aduentasse iam credebantur, quæ semel prædicebantur futura: tametsi post multa secula exhibenda promitterentur. Huius vocis loco in latina editione habemus, Propheta, in Græco codice προφήτης prophetes à πρόφημι, prophemi, prædico, vaticinor, quasi dicas præfatorem, aut procul fatorem, scilicet prædictorem eorum quæ procul sunt vt placuit Isidoro. Alterum nomen, illudque antiquius est ראה roeh, videns, contemplator. & quod idem fere sonat חזה, chozeh prospector, præuisor, spectator. dicebantur autem Prophetæ videntes, aut præuidentes, quod oculis mentis viderent mysteria quæ cæteris abscondita erant. Quod Hieronymus obseruat. nam de Abraham testatur Christus [A]. *Exultauit vt videret diem meum: vidit & gauisus est*. & de Isaia Ecclesiastes [B]. *Spiritu magno vidit vltima & consolatus est lugentes in Sion; vsque in sempiternum ostendit futura & abscondita antequam euenirēt.* Vtriusque nominis mentio est in libris Regum. *Olim in Israel, sic loquebatur vnusquisque uadens consulere Deum: Venite & eamus ad Videntem. qui enim Propheta dicitur hodie, uocabatur olim Videns*, eo loco legimus נביא, nabi, & ראה, roeh, eademque repetuntur libro quarto regum. *Et testificatus est Dominus in Israel & in Iuda per manum omnium Prophetarum & Videntium*. Libro autem Paralipomenon tria simul reperiuntur nomina. *Gesta* inquit *Dauid priora atque nouissima, scripta sunt in libro Samuelis Videntis, & in libro Nathan Prophetæ, atque in volumine Gad videntis.* Vbi primum ponitur ראה, roeh, deinde נביא, nabi, postremo חזה, chozeh, nam Samuelem appellat contemplatorem,

Propheta dicitur præfactor.

B

Propheta dicitur prædictor.

Isidorus. 7. etym. c. 8.

Propheta dicitur videns.

Hieron. super Oseæ. 12. Amos. 1. & 7. atque in epistol. ad Paulinum.

A *Ioan. 8. ℣ 56.*

B *Ecc. 49. ℣ 27.*

1. Reg. 9. ℣. 9.

4. Reg. 17. ℣. 13

Lib. 1. Paral. cap. 29. ℣. 29

C

A Nathan prædictorem, Gad spectatorem. Quæ quidem cognomina non tribuuntur ijs Vatibus quasi propria singulorum, sunt enim prophetarum omnium communia. Neque honoris tantùm ergo imposita sunt Vatibus, sed muneris ratione; etenim duplex Prophetarum officium erat, alterum esse os Domini, alterum esse oculos Ecclesiæ. nam interdum Christum finem legis præcinebant verbis, interdum referebant similitudinibus: quandoque Dei nomine oracula edebant: quandoque Ecclesiæ vice contemplabantur visiones: iam quasi prænuncij sponsi legabantur cum mandatis ad sponsam: iam quasi sponsæ paranymphi ad sponsum remittebantur: nunc speciosis gressibus antecibant Christum, vt ab Ecclesia peterent Euangelium pro fausto nuncio aduentus redemptoris: nunc aquilinis oculis è specula prospectabant Christum aduentantem à longe: quandoque loquebantur quæ audierant: quandoque referebant quæ viderant: interdum vtrumque munus exercebant. nam & oracula audita canebant, & visiones exceptas narrabant. Quapropter Vaticinia sua aliquando verba, aliquando visiones appellabant. Vnde factum est vt oraculum pro visione, & visio pro oraculo in sacris vsurpari soleat. Zacharias enim sic habet: *Factum est verbum Domini ad Zachariam*. & sequitur: non verbum sed visio. *Vidi per noctem, &c.* Ezechiel vero. *Factum est verbum Domini, &c.* & subdit; *Vidi & ecce ventus turbinis veniebat ab Aquilone.* Contra Abdias vaticinium suum prænotauit visionem cum nulla sequatur visio sed oraculum. *Auditum audiuimus à Domino, &c.* sic exorsus est Isaias. *Visio Isaiæ.* cum tamen nihil viderit vsque ad mortem Oziæ, quæ capite sexto narratur. Et merito quidem vtriusque nominis reciprocatio fit, quoniam oracula & visiones eodem recidunt, atque sibi sunt simillima. Oracula enim continent res visione dignas & visione alioqui notas; & visiones ipsæ sunt oracula, nam res seu personæ in visione ostēsæ non secus atque verba res alias sacratiores significant, vt dicemus sectione septima. Quare in deuteronomio scriptum legimus. *Ne obliuiscaris verborum quæ viderunt oculi tui*. Notauit hoc Hieronymus in Commentario Abdiæ atque in capite primo Isaiæ obseruauit in Exodo scriptum: *Populus videbat vocem Domini* ob rationem prædictam.

Duplex prophetarum munus.

Zachar. 1. ℣. 1.

Ezech. 1. ℣. 3.

Hieron. in Com. Abdiæ

Exod. 20.

CHRISTVM ESSE SCOPVM Prophetarum. Sectio II.

ERVNT Phidiam nobilem illum statuarium, cum eleganter compingeret Mineruam eam, quæ in summa Athenarum arce consistit, medio ipsius clypeo affixisse suum proprium vultum: eumque adeo industrie, oculataque sua arte ipsi statuæ alligasse, vt si quis illum vellet abstrahere, necessario etiam dissolueret atque confunderet ipsius statuæ compositionem. Eandem igitur in mundo rationem sortitur Deus, ait Aristoteles ad Alexandrum. Cui Dionysius Areopagita libro de diuinis nominibus astipulatur dicens Deum esse centrum sphæræ vniuersi, atque principium rerum, & finem. nos vero vtriusque verba permutantes, analogiamque retinentes sic asserimus. Christum esse centrum Ecclesiæ, atque eandem, quam Deus in mundo, & in clypeo auctoris facies, rationem sortiri in rebus gestis Patriarcharum, Prophetarum oraculis, & totius Ecclesiæ, quæ sapientiæ simulacrum est, admiranda structura. De illa enim scriptum est sapientiæ nomine; prouerbiorum octauo. *Dominus possedit me in initio viarum suarum antequam quicquam faceret à principio.* quid est possedit nisi condidit? id enim significat verbum, vel potius condendo sibi acquisiuit? nam diuinus statuarius viua sui vultus imagine, Ecclesiæ impressa, ita ingeniose illam sibi deuinxit, vt qui opus intueatur, videat auctorem, & qui Christum tollat Ecclesiæ, harmoniam confundat: Cuius compositio nil est aliud quam Christi possessio. Omnia enim quæ facta sunt, & quæ scripta sunt, in ipso constant, ipse est facies Patris, *imago bonitatis, splendor gloriæ, & figura substantiæ eius, portans* & coercens *omnia verbo virtutis suæ.* Ipsum enim dedit Pater super omnem Ecclesiam, quæ est corpus ipsius, & plenitudo eius, *qui omnia in omnibus adimpletur*, vt habet Paulus. *Crescamus in illo per omnia, qui est caput Christus, ex quo totum corpus compactum & connexum per omnem iuncturam subministrationis secundum operationem in mensuram vniuscuiusque membri augmentum corporis facit in ædificationem sui in charitate.* quasi dicat apertius, Christus est Ecclesiæ caput, cor, anima, spiritus in quo viuimus, mouemur, & sumus. Idem Paulus habet ad Ephesios primo. *Proposuit in eo in dispensatione plenitudinis temporum instaurare omnia in Christo, quæ in cœlis, & quæ in terra sunt in ipso.* Græce pro instaurare legimus ἀνακεφαλαιώσασθαι anacephalæosasthæ, hoc est recapitulare; breuiter & summatim complecti, quæ multis retro seculis sunt gesta siue in cœlo, siue in terra. nam hoc sibi vult illa dicendi forma, in dispensatione plenitudinis temporum, hoc est, cum dispensata, & constituta ab eo, tempore essent completa, voluit scilicet omnia retroacta complecti & recapitulare, atque etiam instaurare. nam in Christo omnia gesta veteris sæculi quasi longiores numeri in summam breuiorem redacti repetuntur, redintegrantur, & cum breuitate consumantur. Nam si quid in veteribus Historijs vel laude vel memoria dignum est: si quid in lege memorabile: si quid in templo speciosum: si quid in sacrificijs Deo gratum: si quid in Regibus, Prophetis vel Patriarchis excellens: imo si quid inter cœlestes spiritus gloriosum & illustre, id totum multo excellentiore ratione & breuiore compendio habemus in Christo.

Prou. 8. ℣. 22.

Heb. 1. ℣. 3.

Ad Ephes. c. 1. & 4.

Ad Eph. 1.

Christus summa omnium legalium.

Cantauerat hoc ipsum Isaias capite decimo. *Consummatio abbreuiata inundabit iustitiam, consummationem enim & abbreuiationem Dominus exercituum faciet in medio omnis terræ*, hoc est, referet in pauca quæ olim multis digesta erant, atque simul absoluet, & consumabit tot historias acephalas, tot promissiones dilatas, tantarum rerum initia, & elementa vix delineata; quæ omnia qui perfecerit, inundabit orbem iustitia, & pietatis quasi diluuio altero obruet. Neque aliud vult sibi Apostolus ad Romanos capite nono hunc locum Isaiæ citans, quam quod capite decimo sequenti scribit dicens. *Finis legis Christus*, nam voci Græcæ τέλος telos respondet Hebrea כלה, calah, consummatio perfectio, qua vsus est Isaias: videlicet Christus finis legis est, hoc est, consummatio, summa, scopus, ad quem lex ipsa destinatur, & dirigitur. nam videtur allusisse Apostolus ad nomen תורה, torah, lex, quod à verbo ירה, iarah, descendit, quod significat iaculari, transmittere, dirigere ad scopum atque etiam iacere pluuiam, pluere. Vnde nomen תורה, Thorah, est quasi pluuia, quæ è cœlo transmissa ad nos, terram nostri cordis infundit, & inebriat; vt habet Isaias: vel quasi sagitta, quæ cor hominis perforat, & traijcit timore Dei. ad quam significationem aspiciens Paulus, Christum vocat *finem legis*, idest, scopum in quem ipsa dirigitur & destinatur. iuxta illud Lucæ. *Ea quæ scripta sunt de me, finem habent.* id est peruenit ad scopum lex, me scilicet collimando obtinuit præstitutum sibi finem, & terminum. atque ita completa, terminata & consummata est, etiam vsque ad iota vnum & apices minimos. Hoc ipsum Sapiens repetit. *Propter ipsum confirmatus est itineris finis, & in sermone eius composita sunt omnia; multa dicemus & deficiemus in verbis. consummatio autem sermonum ipse est in omnibus.* Loquebatur autem de Christo Domino mundi Saluatore, nam paulo ante dixerat. *& plantauit illum Dominus Iesus.* Eum itaque vocat auctorem & finem omnium, propter quem confirmatus est finis itineris, hoc est, in quem omnia quæ facta sunt, temporum successu destinata felicem sortiuntur euentum, vt pote suo principio à quo manarunt reunita, *nam in sermone eius*, inquit, *composita sunt omnia*, & vt semel omnia quæ dicenda erant vnico verbo perstringam, *consummatio sermonum ipse est in omnibus.* id est, caput, summa, initium & finis sermonum, quos vel antiqui fecerunt Prophetæ, vel posteri eorum habebunt Apostoli & Euangelistæ, *ipse est* A & Ω, alpha & omega *principium & finis. Apocalypsi secundo.*

Isai. 10. ℣. 22.

Christus finis legis.

Isai. cap. 35 ℣. 6.

Lucæ. 22. ℣. 37.

Eccl. 43. ℣. 28.

Christum itaque canebant oracula Prophetarum omnium: Christum repræsentabant visiones vniuersæ Vatum: Christum aspiciebat lex: Christum prædicebant & prospiciebant Prophetæ. ipse stat ab initio creaturę *in signum populorũ, ipse est desiderium collium æternorũ: ipsum exquisierunt quotquot de futura nobis gratia prophetauerunt.* ipse certissimus est sacræ scripturæ interpres & magister, ad quem quasi ad scopum destinare debet Theologus commentationes suas & actiones vniuersas, & ad eum quasi ad speculum æternæ veritatis, atque cum scripturas legit, versat, expedit, explanat respicere debet. Christum si tollas, scripturæ erunt infirma & egena elementa, infantum nuces; Iudæorum digna Theologia; sunt hirsuta castanearum opercula sine medulla: sunt cadauer sine anima, sine corpore vmbra, sine persona imagines, promissiones vanæ, mandata intolerabilia, leges mortis, litteræ damnatio-

Apoc. 1. ℣. 8.

1. Petr. c. 1.

nationis administræ: chirographa, decreti interitus: denique præcepta non bona, in quibus non viuunt quicumque Christum auctorem vitæ, & gratiæ contenentes, vel ignorantes scripturas versant.

QVOD ORACVLIS PROPHETICIS non subsit Historia. *Sectio III.*

VT certum est Christum Dominum finem esse legis, & prophetarum, atque totius sacræ scripturæ caput, ita non est dubium non vna tantum ratione, sed diuersimode in oraculis, & visionibus propheticis contentum esse, atque inuestigandum fore. Etenim vt scribit Irenæus, non solo sermone prophetabāt prophetæ, sed & visione, & conuersatione, & actibus quos faciebant, &c. Subditq. reliquas autem filij Dei recapitulationis dispositiones, quasdam quidem per visiones videbant, quasdam per verbum annunciabant, quasdam vero per operationem typice significabant. Eadē scribit August. libro contra Adimantum. Et de visionum quidem generibus agemus deinde. Nunc de varijs modis oraculorū disseramus.

Irenæus lib. cont. her. 4. cap. 37.

August. lib. cōtra Adimant. c. 28.

Multifariam multisque modis olim Deus loquens Patribus in prophetis annunciauit Filium suum. Aliquando verbis simplicibus, & perspicuis illum promisit: aliquando figuratis, & obscurioribus: iam contextus sermonis Christum detegit: iam nisi transitione facta ab historia ad prophetiam non inuenitur: interdum ex meritis verborum prædicitur: interdum ex vi analogiæ cum personis, vel rebus significatis per verba: quandoque solus videtur, quandoque comitatus historiæ gestis: nonnunquam delitescit sub figuris verborum: nonnumquam sub vmbris rerum gestarum. Sed expendamus singula.

Varius modus loquendi prophetarū de Christo Domino.

Principio tanquam certum statuendum est in multis sacræ scripturæ locis, atque prophetarum oraculis Christum Dominum apertis, & perspicuis verbis esse prænunciatum, quæ nulla ratione alteri personæ veteris testamenti possint conuenire. hoc est. non omnia oracula prophetarum esse referenda ad historiam, sed quamplurima esse mera vaticinia de Christo Domino. Hoc Theologiæ axioma olim negauit Theodorus Mopsuestiæ Antiochenus (vt constat ex Leontio monacho, qui eius errorum mentionem fecit, scripsit autem temporibus Iustiniani Imperatoris, atque ex concilio Constantinopolitano quinto) asserebatque prophetas omnes de personis veteris Testamenti, vel de rebus tunc temporis gestis, aut gerendis esse locutos historice, & secundum literam. Quoniam autem ea omnia, quæ tunc temporis agebantur, parua erant, & quasi vmbra respectu Christi, & Ecclesiæ, verba autem grandiora, quam vt illis explerentur successibus; ideo ab Apostolis, & Euangelistis eiusmodi testimonia relata esse ad Christum secundum euentum, & similitudinem quandam: quoniam reuera in ipso Christo impleta sunt, & multo melius quam in rebus ipsis, vel personis de quibus dicebantur. Est assertio hæc prima facie plausibilis, sed subdola, & veneno plena, atque sibi ipsi contraria. Itaque psalmos omnes, tribus exceptis, quos de Christo exposuit, referebat ad Dauidem, Salomonem, Ezechiam, vel Zorobabelem. Prophetica oracula identidem, vt illud psalmi decimiquinti. *Non derelinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem*, interpretabatur de populo Israel erepto de periculo. Illud Ioëlis secundo. *Effundam de spiritu meo super omnem carnem*: de fauore, quo prosecutus est Dominus exercitum Zorobabelis dimicantem contra Scythas. Illud Micheæ quinto. *Et tu Bethleem Ephrata paruulus es in millibus Iuda: ex te mihi egredietur qui sit dominator in Israel.* ad Zorobabelem conuertebat. Illud Malach. tertio. *Ecce ego mitto Angelum meum. Et statim veniet ad templum suum dominator*, de quodam ministro Dei, qui venit olim Templi cultum renouaturus. Illud Zachariæ nono. *Ecce rex tuus venit tibi*, de Zorobabele Babylone reuertente. Totum psalmum vigesimumprimum de Dauide oppresso angustia quadam. Psalmum sexagesimumoctauum eadem ratione de Dauide intellexit. Eiusmodi insania explanabat sacras scripturas Theodorus. Atque vtinam Iudaicus hic error ab Ecclesia damnatus, & cum auctore sepultus non reuixisset post tot sæcula, & nostra ætate patronos inuenisset, fuerunt enim alij qui illud Zachariæ Vaticinium, *Ecce Rex tuus*. de Alexandro Magno intellectum volebant. Illud Esaiæ. *Spiritus Domini super me, eo quod vnxerit me*: de Aarone. Illud capitis septimi eiusdem vatis, *Ecce Virgo concipiet & pariet filium*: de vxore Achaz futura matre Ezechiæ. Atque, vt vno verbo dicam, Vniuersa quæ de Christo extant apertissima testimonia ad Aaronem, Dauidem, Ezechiam, Zorobabelem, vel alium quemuis è veteri testamento referebant secundum historiam. Deinde mystice, & spiritualiter de Christo intelligenda profitebantur illo argumento delusi, quod multo gloriosius esset Christo, & Ecclesiæ, præsignari personis, & rebus quam prædici verbis.

Aliquando loquuntur verbis manifestis.

Error Theodor Mopsuestiæ.

Forte. 44. 109. & 71.

Psal. 15. ℣. 10.

Ioel. 2. ℣. 28

Micheæ. 5. ℣. 2.

Mala. 3. ℣. 1.

Zachar. 9. ℣. 9.

Isa. 61. ℣. 1

Idē cap. 7. ℣. 14.

Prædictum errorem damnauit Ecclesia in Concilio Constantinopolitano quinto actione quinta, vbi anathemate ferit Theodorum, & eius explanationes. Sed ex professo in Concilio Romano sub Vigilio Pontifice subscribentibus episcopis viginti condemnata est hæc blasphemia. Habetur autem Concilium in Bibliotheca Vaticana, Vnde Antonius Augustinus, & P. Turrianus transcripserunt exempla, atque ille inter Concilia, iste in Commentario constitutionum Apostolicarum in lucem ediderunt. Nobis quoque, cum Romæ ageremus, eius legendi & exscribendi copia facta est. In huius igitur Concilij actibus refertur, recitata Theodori Mopsuestiæ interpretatione circa illa verba psalmi decimiquinti. *Non derelinques animam meam in inferno*, quæ continebatur capite vigesimosecundo eorum, quæ contra Theodorum proposita sunt, subiunxisse Pontificem Vigilium: in supradicto capite hoc videtur dici, prophetiam quæ ex persona Christi loquēs ait, *Non derelinques animam meam in inferno*, non de ipso Christo prædictam fuisse, sed de populo Israelitico. hoc autem verum euentum ex ipsis rebus accepisse in Domino: & ideo B. Petrum ad Christum hanc prophetiam per euentum aptare voluisse. Qui hæc ita sapit, docet, credit, prædicat anathema sit. Rursum capite vigesimotertio. in supradicto, inquit, capite, exponendo quædā verba Psalmi vigesimiprimi, quibus dicitur, *Diuiserunt sibi vestimenta mea*. negatur is psalmus Iesu Chrsto Domino Nostro conuenire: sed quod Dauid propter quædam mala, quæ perpessus est, de se dixerit: euangelistam ex euentu ad Christum traxisse, quia non poterat, inquit Theodorus, Dominus Christus, qui peccatum non fecit, dicere, longe à salute mea verba delictorum meorum. Et ideo, qui hæc sapit, docet, credit, aut prædicat; & non ea, in quibus delictorum meminit, ad corpus

Damnatur error Theodori Mopsuest.

Psal. 15.

ipsius, quod est Ecclesia, quæ in hoc mundo sine delicto esse non potest, intelligit pertinere: illa autem de diuisione vestimentorum non specialiter de ipso capite, idest Domino Deo nostro Iesu Christo prædicta, & in ipso credit esse completa, anathema sit. Et capite vigesimoquarto recitata expositione illius versus; *Foderunt manus meas, & pedes meos, dinumerauerunt omnia ossa mea*. Subiungit Pontifex in supra scripto capite vigesimoquarto. Asseritur verba illa non de Christo esse prædicta, sed Dauid hæc de se dixisse propter tyrannidem Absalonis, qui regiam vrbem, substantiamque peruaserat, & in terra omnia dinumerauerat patris: sed Euangelistam hæc ex euentu ad Christi traxisse personam. Qui igitur hæc ita sapit, docet, credit, aut prædicat, anathema sit. Postremo notans interpretationem verborum illorum: *Dederunt in escam meam fel*, hoc quoque, inquit, de Dauid dicto, propter nimiam eius tristitiam, & iracundiam, aiebat, vsum fuisse Euangelistam ex euentu in Domino. Qui hæc ita sapit, docet, credit, aut prædicat, anathema sit.

REDARGVITVR IDEM ERROR ex sacris Scripturis & Patrum testimonijs. Sectio IIII.

EVNDEM errorem vel cessantibus Conciliorum decretis, ex sacræ scripturæ testimonijs in promptu est refutare. *Scrutamini scripturas* (dixit Christus) *quia illæ sunt, quæ testimonium perhibent de me*. Et iterum. *De me enim ille* (Moses) *scripsit*. & rursus. *necesse est impleri omnia quæ scripta sunt in lege Moysi, & Prophetis, & psalmis de me*. & alibi. *etenim ea, quæ sunt, de me finem habent*. & alia id genus. quæ supra sectione secunda referebamus. Ex quibus eiusmodi instruitur argumentatio. In lege, & Prophetis sunt multa de Christo scripta, ergo mens scriptorum dirigebatur ad Christum, atque adeo verba illa ex ui sua, atque ex intentione loquentis continent, & significant Christum. Ergo secundum literam Christus continetur in scripturis sanctis: non igitur mystice tantum ex analogia rerum, vt somniauit ille, vel secundum euentum, vt delirauit Theodorus, referenda sunt ad Christum, vel relata fuisse ab Euangelistis credendum est, sed secundum literam, in sensu literali, ex mentis vocum significato. Alioqui si mystice tantum, vel ex euentu prophetica vaticinia referrentur ad Christum, non de Christo potius, quam de Paulo, aut Hieronymo scripsisset Moses, aut testimonia perhibuissent prophetæ. nam cum membra Christi opera faciunt Patriarcharum operibus similia, ex vi analogiæ à Patribus illis repræsentantur, & de illis mystice, & secundum euentum vel accommodationem intelligimus quæ scripta sunt in Patriarcharum historijs. Pares sunt ergo Sancti Christo, membra capiti, & nihilominus, finis legis est Paulus, vel Iacobus, quam Christus. hoc autem quis ferat? Quod si hoc absurdum est, illud etiam, ex quo fit, non est minus blasphemum, Christum mystice tantum, & secundum similitudinem contineri in scripturis, & per euentum eidem esse adaptatas ab Apostolis, & Euangelistis.

Ioan. 5. ℣. 39. Ibidem ℣. 47. Lucæ 24. ℣. 44. Luca 22. ℣. 37. Sect. 2.

Sensus literalis scripturarū sæpe loquitur de Christo. D.

Sed agamus rationibus D. Petri, quibus ipse conuincit Iudæos, nostramque causam propugnat, dicens: *Viri Iudæi, & qui habitatis Hierusalem vniuersi, hoc vobis notum sit, & auribus percipite verba mea. Non enim, sicut vos existimatis, hi ebrij sunt, cum sit hora diei tertia: sed hoc est, quod dictum est per prophetam Ioel: Et erit in nouissimis diebus, dicit Dominus, effundam de spiritu meo, &c.* non dicit Petrus hoc miraculum à Ioele prophetatum, sed *hoc est, quod dictum est per Prophetam*; quoniam intelligebat Apostolus Ioelem ea verba protulisse, vt significaret Spiritus sancti communicationem in corda fidelium, idque ex vi verborum. Et inferius versu 25. Dauid enim dicit in eum (vel de eo) *Prouidebam Dominum, quoniam non derelinques animam meam in inferno*. quem psalmum nullo modo posse conuenire Dauidi argumento probat euidenti, quia Dauid mortuus est, sepultus, & in cinerem redactus Hierosolymis, vt ex sepulcro illius omnibus patere potest. Vnde infert, de Christo, non de se Dauidem ea verba protulisse. Atqui Iudæis loquebatur scripturarum gnaris, & legis zelantissimis, qui tamen ad tria millia dedere manus Petro, testimoniorū pondere victi. Denique arguit Petrus testimonio psal. *Dixit Dominus Domino meo, sede à dextris meis*, quod nullo pacto competere posse Dauidi cōuincit, quia Dauid non ascendit in cælum. Quare de Christo, non de se prophetice loquutum intulit. Sed Iudæis persuasis dicet Theodorus, de Salomone accipiendum psalmum non de Dauide. Aduersus quos militat illa quæstio Domini. *Quomodo ergo Dauid in spiritu loquens, vocat eum Christum Dominum, dicens; Dixit Dominus Domino meo, sede à dextris meis*. quia non minus insolubilis est quæstio eiusmodi interpretibus, quam Iudæis fuerat. nam illi respondere non poterant, quia nesciebant Christum, de quo intelligebant prophetiam, Dei filium esse futurum, simulque Dauidis: Isti quia de Salomone intelligunt, obmutescent. vt iam magis impie Christiani, quam Iudæi oracula, quæ de Christo sunt, detorquere audeant. Nam Iudæi pro explorato habebant psalmum de Christo esse accipiendum, nostratibus nondum hoc est exploratum, quos Christi adhuc quæstione vrgere necesse est. Si de Salomone editus est psalmus, *quomodo Dauid vocat eum Dominum, cum filius eius sit?*

Actu. 2. ℣. 14.

Versu. 25.

Psal. 109.

Matth. 22. ℣. 43.

Sed neque Iudæi tantum, quibus cum loquebatur Christus, & Apostoli, sic intelligebant ea oracula, sed etiam Chaldæus paraphrastes Christi Iesu infensissimus hostis, quæ supra diximus testimonia non de Salomone, Ezechia, vel Zorobabele, sed de suo Christo interpretatur, idque ex maiorum constanti traditione, vt late probat Galatinus libris contra Iudæos, & in eius paraphrasi videre est. Damnarunt etiam Ecclesiæ Patres hoc interpretandi genus, vt prætercam doctrinam Apostolicam in constit. Clementis libro quinto capite decimonono, vbi oracula illa psalmi quadragesimiquarti. Isaiæ vndecimo. Zachariæ nono, & similia, de Christo domino interpretatur. Tertullianus de resurrectione carnis in illud Isaiæ, *Ecce virgo concipiet*, Quæ, inquit, hic figuræ? quæ imagines? quæ ænigmata? & libro primo contra Iudæos, refellit eos, qui putabant vbique subesse historiam, libro etiam primo contra Marcionem idem argumentum persequitur.

Galatinus lib. 9. Iudæ. & in Paraph. Tertullianus.

Hieronymus quinto libro commentariorum in Hieremiam capite vigesimoquinto. psalmi non omnes sunt corporaliter intelligendi. & Danielis vndecimo. non omnia, quæ psalmo settuagesimoprimo dicuntur, possunt Salomoni conuenire. Hieron.

Ambrosius libro tertio de fide capite tertio, & in Apologia Dauid posteriori capite quarto ex professo Ambros.

ſeſſo demonſtrat pſalmum ſeptuageſimumprimum A non poſſe conuenire Salomoni.

Auguſtin. lib. 17. de Ci. Dei c.8. & lib. 12. cont. Fauſt. c.37.et 38.

Auguſtinus libro de ciuitate decimoſeptimo capite octauo idem ſcripſit de pſalmi ſeptuageſimi primi intelligentia, atque noſtram ſententiam tuetur contra Fauſtum Manichæum libro duodecimo capite trigeſimoſeptimo, & trigeſimooctauo, & libro primo de Fide contra Manichæos capite trigeſimo, & libro primo contra Adiamantum. capite decimoquinto.

DE TRANSITV AB HISTORIA ad prophetiam. Sectio V.

ELIMINATO errore Iudaico, ſupereſt vt oſtendamus B quomodo ea oracula, quæ de Chriſto ſunt, connectantur hiſtorijs rerum geſtarum, quæ in ſcripturis referuntur. Neque enim exiſtimandum eſt, totam ſcripturam, vel totos pſalmos, prophetas, aut capita prophetarum integra, in quibus ea oracula continentur, de Chriſto eſſe accipienda. Sunt enim in ſcripturis multa, quæ ad hiſtoriam pertinent eius temporis; multa, quæ non niſi myſtice; alia, quæ ne myſtice quidem Chriſto aptari poſſunt. Neque enim omnium ſcripturarum ſubiectum, aut obiectum eſt Chriſtus Dominus, tametſi finis ſit. itaque in multis locis agnoſcendus eſt tranſitus ab hiſtoria ad prophetiam, vel à prophetia ad hiſtoriam factus. qui quidem, vt in ſcripturis C frequens eſt, ita literalis ſenſus ſtudioſis ſolet eſſe offendiculo. dum enim contextum, vt fas eſt, tenere volunt, vel totum Vaticinium de rebus tunc temporis geſtis impie interpretantur, vel vniuerſa ad Chriſtum referunt pie quidem, ſed non ſecundum ſcientiam. Nos germani ſenſus zelatores, & contextus obſeruatores præſenti capite duximus admonendos, morem eſſe ſacræ ſcripturæ præcidere interdum narrationis filum, & Chriſtum attexere hiſtoriæ quam aptiſſime. Hæc eſt enim illa veſtis Eccleſiæ commendata, ex filamentis auri ophir ſericis verſicoloribus intertexti, (vt in Hebræo legimus) ſcilicet ſacra ſcriptura, qua nõ ſecus atque Phrygia cyclade ſponſa Chriſti decoratur, dum inter varios geſtorum veterum colores aurea œconomiæ Chriſti intexta ſegmenta irradiant. Tranſitum agnouere in ſacris ſcripturis veteres Patres, Hieronymus Oſeæ primo & Iſaiæ decimoſexto, vbi ſic habet, Omnis prophetia ænigmatibus inuoluitur, & præciſis ſententijs, dum de alio loquitur, tranſit ad aliud, ne, ſi ordinem ſcriptura conſeruet, non ſit Vaticinium, ſed narratio.

Veſtis Eccleſiæ verſicoloris eſt ſacra ſcriptura.

Pſal. 44.

Hieronymus.

Idem Danielis vndecimo dicens, non omnia quæ in pſalmo ſeptuageſimo primo dicuntur, Salomoni poſſunt conuenire. Tranſeundum ergo fatetur ab ipſo Salomone ad Chriſtum, vt cætera vaticinia ſublimiora exponantur, auctor operis imperfecti homilia quadrageſimanona in Matth. ſic habet, Frequenter ex occaſione carnali incipiebant E prophetæ, & ſic miſcebant prophetiam, vt in pſalmo tertio de ſe incipit, *Domine quid multiplicati ſunt, qui tribulant me:* & ad Chriſtum aſſurgit, *Ego dormiui, & ſoporatus ſũ, & exurrexi, quia dominus ſuſcepit me.* quæ neceſſario ſpiritaliter intelligemus de Chriſto. hæc ille. Item Cyrillus. Ecce ego mitto Angelum meum &c. tranſitum fatetur. Tychonius regula quarta de ſpecie & genere afferens illud Regum, *Ipſe ædificabit mihi domum*, Conueniunt qui-

Auctor operis imperfecti homi 49. in Matth.

Pſal. 3.

Cyrillus ſuper Malach. 3.

Tychonius. 2. Reg. 7. ℣. 13.

dem, inquit, iſta Salomoni, ſed excedit ſpeciem dicens, *Et dirigam domum eius vſque in æternum.* Tranſitus eſt apud Iſaiam. *Hæc dicit Dominus Chriſto meo Cyro cuius apprehendi dexteram, vt ſubÿciam ante faciem eius gentes.* Hæc vtrique communia ſunt, illi ex parte, & hyperbolice, Chriſto Domino vere, & literaliter, ſed mox deſerit Cyrum, & altius aſſurgit de Chriſto, dicens; *Rorate cæli deſuper, & nubes pluant iuſtũ, aperiatur terra & germinet Saluatorẽ.*

Iſai. 45. ℣. 1.

At vero Theodorus Mompſueſtienſis Antiochenus contextus ſcripturarum obſeruantiſſimus irridebat hanc doctrinam, negabatque præteritionem in ſacra ſcriptura reperiri ab hiſtoria ad Chriſtum, quod eſſet extremæ dementiæ ſuſceptum ſermonem præcidere, & repente ad Chriſtum aſcendere, & quidem hæretici delirium ſectione tertia confutauimus; nunc rationi, qua nititur, dum tranſitum negat, ſatisfaciendum eſt. Reſpondemus itaque, non eſſe dementiæ, vt ille putat, ab hiſtoria prætergredi ad Chriſtum; ſed ſummæ ſapientiæ, licet tam abditæ, vt inſipientia viſa ſit eius fæcis hominibus, qui terrena tantum ſapiunt. Quod vel ethnicus agnouit Philoſophus lumine naturæ illuſtratus. ſcribit enim Plato in Phædro, Quidam diuino beneficio fiunt inſani, vt Prophetæ, & Sibyllæ. & iterum, pulcherrimæ arti, quæ prædicit futura, hæc nomenclatura impoſita eſt. (Cum ſit omni ſapientia ſapientior, & ſanior) quod non ſe gerat iuxta prudentiam humanam, &c. Cur enim Vates, & Sibyllæ inſani æſtimabantur à vulgo, niſi quia ſuis vaticinijs multa interſerebant ſecundum ſpeciem quidem inconſona, re autem vera maxime conſentanea, & cum ijs, quæ narrare cœperant, mirifice cohærentia. Neque enim repente, aut temere ab hiſtoria aſſurgebant ad prophetiam, ſed vt ſupra diximus, occaſione carnalium gradatim ab humanis ad diuina euehebãtur. exempli gratia, pſalmus ſeptuageſimusprimus epigraphem gerit Salomonis, de quo cantare incipit pſaltes, dicens, *Deus Iudicium tuum Regi da, & iuſtitiam tuam filio Regis, Iudicare populum tuum in iuſtitia, & pauperes tuos in Iudicio.* Quæ quidem verba non excedunt menſuram humanæ condicionis. Sed mox ſubiungit alia grandiora, *Suſcipiant montes pacem populo, & colles iuſtitiam*, & cetera, de quibus dubites merito, conueniãt ne ex D parte Salomoni, an ſoli Chriſto. Quæ vero ſequuntur, in ſolum Chriſtum competunt: Salomoni autem neque per hyperbolem, neque vllo modo figurato aptari valent, cuiuſmodi ſunt. *Permanebit cum ſole, & ante lunam à generatione in generationem.* & quæ ſequuntur.

Reſpondetur rationi Theodori Mopſu.

Pſal. 71.

DE ALLEGORIA VERBORVM. Sectio VI.

INTERDVM loquitur Spiritus ſanctus verbis proprie ſumptis ex linguæ more, interdum figuratis. Inter figuras, & tropos frequentior ſolet eſſe prophetis metaphora, & allegoria, vtpote elegantior, quæque maiorem lucem, & auctoritatem conciliat orationi. Talis illa eſt Iſaiæ. *Habitabit lupus cum agno, & pardus cum hædo accubabit.* Vbi Hieronymus: In multis ſcripturarum locis pleraque ponuntur, quæ non poſſunt ſtare iuxta hiſtoriam: intellige iuxta ſenſum grammaticum, quem ſcilicet verba proprie ſumpta faciunt, ſed iuxta rhetoricum. Sic enim licet appellare, cum qui ex figurata rhetorum locutione

Verba aliud ſignificant quam ſonãt.

Iſaiæ 11.

Hieronymus.

August. li. 3. de doctr. christ. c. ?. Origenes homil. 2. in Genesim. Prouc. 26. ℣. 9. Orig. lib. 4. Periarch. cap. 2. Isai. 5. ℣. 14.

cutione consurgit. Vnde Augustinus. Cauendum A est ne figuratam locutionem ad literam accipias. & Origines. Non semper, inquit, consequentia historialis stare potest, vt in Prouerbijs. *Spinæ nascuntur in manus ebriosi*, hoc est homo iracundus iurgia seminat. Idem quarto libro Periarchon capite secundo, eiusmodi sunt locutiones, in quibus Deo huiusmodi tribuũtur affectus, ira, pœnitentia, misericordia, &c. Solent etiam prophetæ producta metaphorica locutione allegoriam texere quæ cõtinuata est metaphora, vt Isaiæ quinto. *Propterea dilatauit infernus animam suam.*

DE ALLEGORIA RERVM. Sectio VII.

Res ipsæ vel personæ aliquid aliud significant.

EST & alterum locutionis figuratæ genus multo sublimius in scripturis, quo res ipsæ vel personæ transferuntur ad significandas alias res, seu personas ex vi similitudinis, vel analogiæ, in qua conueniunt, quæ allegoria rerum appellatur. estque ita sacræ scripturæ propria, vt in ceteris scriptoribus, aut linguis non reperiatnr, quod sit re vera prophetia, & futurorum præsignatio. Scribit Augustinus duplicem esse allegoriam, alteram vocum, quæ communis est scripturæ cum poëtis, & oratoribus, quæ nihil aliud est, quam perpetua metaphora, vt Iudicum nono. *Ierunt ligna, vt vngerent super se Regem, &c.* & quarto Regum decimoquarto. *Cardus libani misit ad cedrum, dicens, Da filio meo filiam tuam.* Et Isaiæ vndecimo. *Habitabit lupus cum agno*, Alteram esse rerum, quando scilicet personæ in scriptura relatæ, vel res suo tempore gestæ, aut gerendæ notæ sunt, & figuræ aliarum rerum sacratiorum. Eius fundamentum est illud Pauli, *quæ sunt per allegoriam dicta. hæc enim sunt duo testamenta.* Vbi per Saram & Agar vxores Abrahæ, duos montes Sion, & Sinai, dicit significari, per Isaac & Ismael, duo testamenta. Paulum secuti Patres, sensum inuenerunt mysticum in allegoria rerum inclusum, quem scilicet faciunt verba, non ex vi sua, sed ex analogia rei significatæ per illa. Itaque vt sensus literalis est, quem verba faciunt sumpta proprie, vel D figurate, ita sensus mysticus est, quem res ipsæ per voces significatæ repræsentant ex vi similitudinis, & proportionis. nam sicut auctor est Augustinus. Sicut humana consuetudo verbis, ita diuina potentia factis loquitur. Et Hieronymus. Prophetæ in signũ positi sunt futurorum. Gregorius etiam. Iusti viri non solum quod dicunt, prophetia est, sed etiam plerunque quod agunt. Eiusmodi fuisse Ionam respectu Christi mortui, & suscitati testatur ipse Dominus & serpentem æneum eiusdem signum extitisse declarat Nicodemo ipse Christus. Eius generis fuere manna, maris rubri transitus, petra, nubes, tabernaculum, sacrificia, quæ in figura nostrorum illis contigisse testatur Apostolus. Suntque eius generis quamplurima in sacris literis. nam E quæcunque scripta sunt (vt ait Augustinus contra Faustum capite septimo) vel de ipso Christo dicta sunt, vel propter ipsum. Sed hic obseruandum est, eum non esse mysticum sensum, sed fictitium, qui non respondet historico. de qua re sic scribitur nomine Hieronymi. Ille enim vere spiritualis intellectus est, qui non verisimilibus coloribus pulchrum mendacium pingit, sed virtute rerum ipsam rem exprimit veritatis. Idem Hieronymus. Spiritualis

August. lib. 15. de Trinitate cap. 19. Iud. 9. 4. Reg. 14. Isa. 11. Galat. 4. ℣. 14. Sensus mysticus quis sit. August. ep. 49. q. vlt. Hier. super Zachar. 3. & epistola ad Euagrium. Gregor. lib. 22. moral cap. 21. Matth. 22. ℣. 33. Ioa. 3. ℣. 33. 1. Cor. 10. Aug. li. 12. con. Faust. c. 7. Hieron. 2. Cor 3. Hier. Isa. 13

interpretatio sequi debet ordinem historiæ, quod plerique ignorantes lymphatico in scripturis vagantur errore. Idem alibi. Eisdem enim lineis & historia currit, & tropologia, sed illa humilior est, ista sublimior, Et Gregorius. Tunc allegoriæ fructus suauiter carpitur, cum prius post historiam in veritatis radice solidatur.

Hier. super Ezech. 40. Grego. hom. 4. in Euan.

DE ALLEGORIA MISTA Verborum, & rerum. Sectio VIII.

Duplex allegoria.

SED QVAE adhuc diximus Theologis acceptissima sunt, quæ dicturi sumus à nonnullis in dubium vocantur. Videlicet in aliquot sacræ scripturæ locis duplicem esse allegoriam, vocum scilicet, & rerum, hoc est non solum ex vi analogiæ, & similitudinis rei ad rem, vel personæ ad personam Christum repræsentatum esse, quod est mystice, & secundum allegoriam contineri; sed etiam vere, & secundum literam, ex meritis inquam orationis ab Spiritu sancto ordinatæ simul typum, & Christum significatum; alterum quidem ex proprietate vocis, alterum figurate; alterum ex prima impositione vocabuli, alterum ex translatione eiusdem ab Spiritu sancto factæ: alterum in sensu grammatico, alterum in sensu rhetorico, vtroque literali, sed illo historico, isto prophetico. exempli gratia, secundo Regum septimo. *Suscitabo semen tuum post te quod egredietur de vtero tuo, & firmabo regnum eius, ipse ædificabit domum nomini meo, & stabiliam domum eius vsque in sempiternum, ego ero ei in patrem, & ipse erit mihi in filium, &c.* quem locum de Salomone loquentem secũdum historiam Paulus ad Hebræos primo de Christo intellexit conuincens Iudæos de Christi diuinitate, atque adeo demonstratiua vsus Theologia, non mystica, quæ Dionysio teste non arguit. Talis est ille alter Exodi. *Nec os illius confringetis*, videlicet ex Agno paschali, atque Christo agno Dei in Cruce pendente, vt nobis exposuit Ioannes. Atque ille etiam, quem D. Matthæus capite secundo ex Oseæ vndecimo citat, *Ex Aegypto vocaui filium meum.* nam vtrobique Euangelistæ addiderunt: *vt impleretur quod dictum est*, quæ verba (vt præclare obseruauit hic Lyranus, & Dionysius) arguunt in sensu literali accipiendum esse locum de Christo, & non solum in mystico. & merito, mysticus enim sensus cum non sit ex vi verborum prophetiæ intentus, non implet prophetiam. non enim impletur inane, nisi eo veniente, quod de erat; sensus vero mysticus non desideratur cum non intendatur per verba. Quod si in Christo plena est scripturæ sententia Christum ergo desiderabat, Christumque significabat oratio, atque aspiciebat propheta loquens. alioqui si ex euentu rei non significatæ per voces, sed proportionem habentis cum vocum significatu, id est, in sensu mystico scriptura impletur, quotidie impleretur, cum frequentes sint actiones virtutum, quæ in sensu mystico, morali scilicet, repræsentatæ sunt in Patrum antiquorum gestis Apostolo testante. *Omnia in figura contingebant illis: scripta sunt autem ad correptionem nostram, in quos fines sæculorum deuenerunt*, id est, qui sumus finis, & terminus, propter quos erudiendos illa gerebantur in superioribus sæculis. Inimo vero nunquam scriptura impleretur, cum sensuum mysticorum in membris Christi nullus vnquam sit finis. Dicendum est igitur illa Euangelistarum

2. Reg. 7. ℣. 12. Heb. 1. Exod. 12. ℣. 46. Ioan. 19. ℣. 36. Matth. 2. ℣. 15. Oseæ 11. ℣. 2. Dioni. car. Dan. 8. Christum continet scriptura in sensu literali non solum in mystico. 1. Cor. 10. ℣. 11.

starum

ſtarum nota: *vt impleretur ſcriptura*, ſignificari ſenſum literalem. Quod ſi ſenſus literalis eſt de Chriſto, ergo ex vi verborum ibi Chriſtus continetur, & ſignificatur, & non tantum ex proportione cum re per verba ſignificata. Quod ſi ita eſt, neceſſe erit fateri duplicem allegoriam; vel ſi placet, metaphoram, & allegoriam, illam in voce, iſtam in re. vt verbi gratia non ſolũ Agnus paſchalis allegoria rei ordinetur ab Spiritu ſancto ad repræſentandum Chriſtum, qui cum Agno habet ſimilitudinem, ſed etiam eodem Spiritu ſic ordinante, verbum Agnus translatum ſit ad ſignificandum Dei Agnum pro nobis immolandum, cuius non eſſent crura frangenda. Atque huius ſententiæ eſt Euſebius contendens eum locum Oſeæ. *Ex Aegypto vocaui filium meum*, de Chriſto intelligendum multo ſatius, quam de populo educto ex Aegypto. Quod ſi obijcias. Vox tranſlata non ſtat pro ſignificato primario, ſed pro aſcititio, vt verbi gratia, cum Chriſtus dixit de Herode: *Dicite vulpi illi*, nomen vulpis non ſtabat pro beſtiola, ſed pro Rege. Hoc ita eſſe in familiari ſermone, Verum in vrbano, & ſcito, quem ingenioſi adoleſcentes ſecum habent, contingere non raro, vt in eadem oratione vox tranſlata & ſuam ſignificationem retineat, & alteram aſciſcat: Vtramque ſcilicet ex intentione loquentis cum elegantiſſima, & ſuauiſſima alluſione, atque duplici allegoria. Si igitur ingenij humani acrimonia poteſt vna voce duo comprehendere ſignificata, atque vtrunque ſimul conceptum ſemel exprimere, quid ni Spiritus ſanctus hoc faciat? præſertim cum ſoleat frequentiſſime vti allegoria verborum non ſolum in nominibus appellatiuis, ſed etiam in proprijs, vt apud Ezechielem. *Et ſeruus meus Dauid in medio eorum.* & Iſaiam. *Hæc dicit Dominus Chriſto meo Cyro.* Vbi traducit nomina Dauid, & Cyri ad Chriſtum ſignificandum. Vtitur etiam allegoria rei, quæ multo eſt remotior ab humana loquendi conſuetudine. Cur non etiam (quod homines ſolẽt) vſurpabit allegoriam vtramque, verbiſque prægnantibus amplectetur ſignum & ſignatum, typum & veritatem?

Euſeb. demonſ. Euangel. li. 9. demon. 4.

Lucæ 13. ℣. 32.

Ezechi. 34. ℣. 24.

Iſa. 44. ℣. 1.

RESPONDET OBIECTIONIBVS. Sectio IX.

VERVM aduerſus prædicta opponet nobis lector. Eiuſmodi dicendi genere committi æquiuocationem, cum vnica voce comprehendantur ſignificationes diuerſæ. ℟. Nullo modo committi æquiuocationem, ſed exerceri analogiam, qua nil eſt vel in Hebraica lingua, vel inter ſacros ſcriptores frequentius, (vt Deo bene iuuante dicemus fuſe in libris de analogia ſacræ ſcripturæ) nil ſuauius, nil humano ingenio, quod ordine, ratione, & harmonia delectatur, accommodatius. Eſſet quidem æquiuocatio ſi plura ſignificata eſſent diuerſa, & inter ſe diſſidentia. à quo more loquendi non minus quàm à mendacio (eſt enim mendacium in re commiſſum) ſcriptura ſacra, & quiſque cordatus ſcriptor abhorret. Quapropter numquam mihi potui perſuadere in eodem ſacræ ſcripturæ loco multos eſſe literales ſenſus non ſibi ſubordinatos. Quod ſi aliquando multi proferuntur ab eius tractatoribus, hoc non ex vocum meritis, ſed ex noſtra ignoratione profectum eſſe exiſtimo: qui dum germanum, & vnicum neſcimus, in varios, & diuerſos abducimur. At vero

A analogia plura ſubordinata ſimillima, & omnino ſibi reſpondentia nectit, atque eiuſmodi ſignificata hoc duplicis allegoriæ genus vnica voce repræſentat.

Dices, Veteres Patres eiuſmodi teſtimonia exponere videntur myſtice, & ſpiritualiter de Chriſto. nam Hieronymus eum locum Matthæi tractans ita habet, Supereſt vt illud dicamus, quod ea, quæ typice præcedunt in alijs, iuxta veritatem, & adimpletionem referantur ad Chriſtum. & Chryſoſtomus. Quædam de alijs dicuntur, & in alijs implentur, ſicut Oſeæ verba prædicta, quæ de populo quidem Iſrael dicta ſunt, ſed in Chriſto impleta, ijs duabus Hieronymi & Chryſoſtomi auctoritatibus conuicti ſunt quidam Auctores de ſacris alioqui B ſcripturis optime meriti, vt aſſererent eum locum Oſeæ. *Ex Aegypto vocaui filium meum*, atque cetera illi ſimilia ab Euangeliſtis adduci in ſenſu allegorico. Cumque alias fuerint gloriæ Chriſti zelantiſſimi, atque eo nomine in neotericos ſæpius inuehantur, eoſque quaſi iudaizantes acccrſant, quod multa prophetarum teſtimonia ſuo iudicio apertiſſime de Chriſto loquentia non explanauerint de Chriſto: eundem locum enarrantes ſuccẽſent Oſiandro, quod voluerit illum de Chriſto ad literam ab Euangeliſta eſſe intellectum. Et quidem Oſiander reprehenſione dignus eſt, non quod oraculum de Chriſto ad literam intellexerit (nam ea ſententia nobis perplacet, vt ſana, & veriſimillima.) Sed quod aſſeruerit id teſtimonium ab omnibus Patribus al-C legorice intellectum eſſe, idque perperam, cum eius iudicio hiſtoria ſit. nam præterquam quod non eſt dicendus eiuſmodi ſenſus hiſtoricus ſed literalis propheticus, cum ſub alio hiſtorico deliteſcat, deceptus eſt exiſtimans veteres nomine ſenſus ſpiritualis, & allegorici ſemper ſignificaſſe eum qui literali opponitur: vel nomine hiſtoriæ intellexiſſe ſenſum literalem. Etenim ſæpe iſtum ſecundum ſenſum literalem, qui ex allegoria vtraque naſcitur, ſpiritualem appellant, quod contineatur ſub hiſtorico priori. neque enim ita ſtricte accipiunt ſenſum myſticum, vel ſpiritualem, atque Theologi ſolent, pro eo ſcilicet ſenſu tantum, qui literali opponitur: ſed largius pro omni intelligentia, quæ ſub altera deliteſcit, etiam ſi ex vi vocis ſignifice-D tur. Immo ipſum ſenſum literalem vnicum, ex vi vocis figuratæ ſignificatum, appellare ſolent altiorem, ſpiritualemque intelligentiam, atque opponunt illum hiſtoriæ, per hiſtoriam accipientes ſenſum literæ, aut grammaticum, vt videre eſt in eorum ſcriptis. exempli gratia ſcribit Hieronymus in illud Iſaiæ. *Habitabit lupus cum agno.* in multis ſcripturarum locis pleraque ponuntur, quæ non poſſunt ſtare iuxta hiſtoriam. & Iſaiæ vigeſimonono, vi deant Iudæi, & amici ſimplicis hiſtoriæ, qui fructus non quærunt in arbore, ſed folium tantum, vmbramque verborum, quæ cito areſcit, & deperit, quomodo in aduentu Domini Libanus mons Phœnicis verſus eſt in Carmelum. Idem ſcribit Origenes. Non ſemper, inquit, conſequentia hiſtorialis E ſtare poteſt, vt Prouerbiorum vigeſimoſexto. Spinæ naſcuntur in manus ebrioſi, ideſt, homo iracundus iurgia ſeminat. En Hieronymus & Origines hiſtoriam vocant ſenſum, quem nos grammaticum vocamus; atque ſpiritualem, & fructuoſum eum, qui ex figurata locutione naſcitur, quemque ſupra appellauimus rhetoricum. non quod iſte literalis non ſit: eſt enim literalis reuera, & ſolus intentus ab Spiritu ſancto in prædictis locis, ſed quia ſub grammatico deliteſcit, & eum ſuperat, vt fructus arbo-

Hieronym. ſuper Oſeæ. 11.

Chryſoſt. homil. 8. in Matth.

Oſeæ. 11.

Iſa. 11. ℣. 6.

Iſa. 29.

Origen. homil. 2. in Geneſ.

Prouer. 26.

arboris folia. Veruntamen aliquando apertius A loquuntur Patres. nam Basilius in Prouerbia eum sensum figuratum vocat parabolicum. Ergo in prædictis locis ab Euangelistis allatis agnouerunt sancti Ecclesiæ Patres Christum, & secundum analogiam cum rebus, & ex meritis verborum significatum, hoc est, in secundo sensu literali prophetico; quem, quod historiam excederet, & sub illa delitesceret, spiritualem appellarunt, vel mysticum, non quod literalis non esset. Neque aliud sibi voluit Chrysostomus supra in oppositum allatus. verum enim est ea verba, *Ex Aegypto uocaui filium meum*, typice dicta de Israel, atque in Christo veraciter impleta. quod si in illo vere impleta sunt, ergo de eodem etiam dicta fuerunt, tametsi non primo, sed secundario; non ex vi vocis proprie B sumptæ, sed figuratè, vt diximus. Hieronymi autem testimonium nobis potius fauet, quam illis. nam aperte profitetur Christum verba Prophetæ verificasse, & impleuisse. atque adeo intellexit Hieronymus illis significatum fuisse Christum, tametsi non primario, & proprie, quod conuenit typo, sed secundario, & translatitio, vt supra ostendimus.

Secūdus sensus literalis.

Signa duplicis allegoriæ.

Superest vt dicamus quibus signis a nobis dignoscetur hoc dicendi genus duplici ex allegoria contextum. & quidem primum, & certissimum est illud, quod supra memorauimus: quando scilicet locus veteris Testamenti in nouo citatur cum illa additione: *Vt impleretur, quod dictum est*. indicant enim eiusmodi verba Christum, vel Ecclesiam in prophetia contineri non solum ex vi analo C giæ, id est mystice, sed etiam ex vi vocum significari, hoc est, ad literam, vt iam ostendimus. Secundum signum, & nota sensus literalis est communis sanctorum Patrum expositio, quorum iudicium Ecclesia semper venerata est, & secuta in sacrarum literarum expositione. ij sunt enim seniores, quorum consilijs acquiescere fas est. Tertium est ipse contextus, & continua series non orationis solum, vel periodi vnius, sed totius concionis, vel capitis, vel totius interdum Vaticinij. hunc enim qui animaduerterit primo in vniuersum, dein de singillatim per capita, & periodos, facile deprehendet, quid sibi velint Spiritus sancti verba, & in quem scopum dirigantur; an in res gestas secundum historiam, an in finem legis, & prophetarum D secundum veritatem, an in vtrunque secundum analogiam.

DE LOCVTIONE HYPERBOLICA. Sectio X.

DIXIMVS capitibus præcedentibus Prophetas loqui solitos allegoria verborum, atque allegoria rerum, & quandoque duplici; quarum prima contineret sensum literalem rhetoricum, altera mysticum, postrema duplicem literalem; alterum scilicet grammaticum historicum, alterum propheticum rhetori- E cum. Sed sciendum est, non solum ex vi prædicti tropi duplicem induci sensum literalem, sed etiam ex hyperbolica, & superlata locutione, quæ in sacris literis vsu venire solet non raro. Est autem discrimen inter prædicta locutionis genera, & præsens. quia in metaphora, vel allegoria verba non stant pro significatu proprio, sed pro translatitio; in allegoria mixta stāt pro vtroque; in hyperboli vero quodam modo pro primo, & plene pro secundo. exempli gratia psalmo octogesimo octauo scriptum est, *Disposui testamentum electis meis: iuraui Dauid seruo meo vsque in æternum præparabo* stabiliam *semen tuum, & ædificabo in generationem, & generationem sedem tuam*. & iterum, *Et ego primogenitum ponam illum excelsum præ regibus terræ. in æternum seruabo illi misericordiam meam, & testamentum meum fidele ipsi: & ponam in sæculum sæculi semen eius, & thronum eius sicut dies cœli*, &c. *Si autem dereliquerint filij eius legem meam; & in iudicijs meis nō ambulauerint*, &c. *uisitabo in uirga iniquitates eorum, & in uerberibus peccata eorum. misericordiam autem meam non dispergam ab eo, neque nocebo in ueritate mea*. &c. *Semel iuraui in sancto meo, si Dauid mentiar, semen eius in æternum manebit, & thronus eius sicut sol in conspectu meo, & sicut luna perfecta in æternum, & testis in cælo fidelis*, &c. Quæ quidem promissiones quodam modo, hoc est, hyperbolice exponi possent de Dauidis throno, & regno temporali, quod multis sæculis perstitit, vsque ad aduentum Christi scilicet, (vt prophetauerat Iacob.) *Non auferetur sceptrum de Iuda, & dux de femore eius, donec ueniat, qui mittendus est*: re autem vera intelligendæ sunt non tantum impletæ, sed etiam prædictæ de regno Dauidis spiritua- li, hoc est, de regno Christi, qui constitutus est rex ab æterno Patre super Sion montem sanctum eius, vt prædicaret præceptum eius (nam *rex sum ego*, ait ipse, & *in hoc ueni in mundum, ut testimonium perhibeam ueritati*.) quemadmodum & Angelus testatus est, *Dabit illi Dominus Deus sedem Dauid patris eius, & regnabit in domo Iacob in æternum, & regni eius non erit finis*.

Ps. 88. v. 4.

Gen. 49. v. 10.

Ioan. 18. v. 37.

Lucæ. 2.

Huc referri potest illud testimonium Amos, *In die illa suscitabo tabernaculum Dauid, quod cecidit, & reædificabo aperturas murorum eius*. quod tametsi D. Iacobus de Ecclesia interpretatus est in sensu literali germano, nil refert in parabolico intelligi de Templo Zorobabelis, in quo quadantenus, & ex parte verificata videtur prophetia. Itaque asserimus non quidem omnia oracula, quæ de Christo sunt, vt delirauit Theodorus, sed aliquot interpretari posse historice secundum hyperbolim, re autem vera, & in sensu literali esse accipienda de Christo, & non tantum ex accommodatione, & secundum euentum, vt Hæreticus somniauit.

Amos 9. v. 11.

Act. 15.

DE VARIIS MODIS visionum propheticarum. Sectio XI.

SATIS iam egimus de oraculis, quæ verbo enunciantur à sacris Vatibus. Nūc par est, vt de visionibus, quæ imaginibus rerum sacrarum constant, differamus: sic enim vtrique nomini prophetæ scilicet prædicētium, atque præuidentium satisfaciemus. Sane quidem Visiones propheticæ varijs modis fieri solent. Aliquando enim intelligibiles veritates reuelantur per formas sensibiles externis sensibus repræsentatæ. Vt cum in monte Moriah monstratus est Abrahæ Christus crucifixus in ariete hærente cornibus inter vepres, ipsomet testante: *Abraham pater uester exultauit, ut uideret diem meum, uidit, & gauisus est*. Vel cum in rubo ardente Moses agnouit populi Israelitici afflictionem, & libertatem futuram. Aliquando reuelantur supernaturales veritates per formas imaginarias in Vatis phantasia ordinatas, vel denuo formatas. Vt cum Isaias vidit Dominum sedentem super solium excelsum, atque id genus

Intelligibilis veritas per formas sensibiles.

Ioā. 8. v. 56

Exod. 3.

Per formas imaginarias.

Isa. 6.

Aliquando sine imaginibus.

genus visionis, vel dormientibus euenire solet, vel vigilantibus raptis in ecstasim. Aliquando autem nuda veritas supernaturalis sine ministerio imaginum per solas intellectuales formas objicitur intellectui, vt cum Isaiæ reuelatum est arcanum de Verbi incarnatione, quod capite septimo protulit, *Ecce Virgo concipiet*. Vel cum Dauidi facta est illa insignis de regno Christi reuelatio, quam psalmo centesimonono decantat, *Dixit Dominus Domino meo*, &c. aut illa de nuptijs eiusdem Verbi, quam psalmo quadragesimoquarto cecinit. Verum hoc tertium genus prophetiæ ad oracula potius pertinet, quam ad visiones, neque proprie dicitur visio, cum sine imaginibus sensatis percipiatur, sed potius illustratio intellectus, aut reuelatio debet appellari. Excellit itaque sphæram visionum.

Isa. 7. *Psal. 109. ℣. 1.* *Psal. 44.*

A

B

Visiones sensu perceptæ non dicuntur propriæ propheticæ.

Visiones rursum, quæ externis percipiuntur sensibus, non ita proprie dicuntur propheticæ, teste Augustino, & D. Thoma, quia prophetia inuoluit secum obscuritatem, vt nomina etiam ipsa præuidentis, & prospectantis, de quibus sectione prima egimus, significant. Cum ergo externæ repræsentationes claro intuitu videantur, degenerant à ratione prophetiæ. ergo secundum genus, in quo visiones repræsentantur phantasiæ, proprie pertinet ad prophetiam: si tamen illas lumine supernaturali intelligat Vates, alioqui neque prophetiæ erunt. Scribit enim D. Augustinus. minus est propheta, qui rerum signatarum solo spiritu videt imagines; & magis est propheta, qui solo earum intellectu est præditus; sed maxime propheta, qui vtroque præcellit.

Aug. lib. 12. super Ge. ad literam. c. 9.

C

Visiones propheticæ triplices.

Visiones igitur imaginariæ, quæ proprie dicuntur propheticæ, triplices sunt, quædam enim earum continent imagines personarum, vel rerum veracium, quæ scilicet fuerunt, vel sunt, vel futuræ sunt. qualis est illa Zachariæ. *Et ostendit mihi Dominus Iesum sacerdotem magnum*. Vel altera eiusdem. *Ecce candelabrum aureum totum*, &c. nam & sacerdos Iesus supererat, & candelabrum in templo fuerat olim. Quædam continent imagines rerum, quæ non sunt, sed esse possunt, neque repugnat fore, aut fuisse vnquam. qualis erat visio Nabuchodonosoris, in qua ostensa est sibi arbor procera, & frondosa, &c. vel statua ex quadruplici metallo coalita, quam eundem per quietem vidisse narrat Daniel. nam eiusmodi arborem, vel statuam non repugnat esse quales ostensæ sunt. tametsi reuera non extiterint.

Zachar. 3. ℣. 20. *Idem cap. 4. ℣.* *Dani. 4.* *Dan. 2.*

D

Quædam denique visiones continent imagines rerum quæ nec sunt, neque esse possunt. Talis fuit visio Danielis septimo capite recitata, quæ repræsentauit eidem quatuor bestiarum monstra, qualia non tulit Africa, neque feret natura rerum. Eiusmodi portentorum imagines visuntur etiam in Apocalypsi Ioannis, quæ diuinitus sunt formatæ in phantasia contemplantis, vt essent aliarum rerum secretiorum hieroglyphica.

Dan. 7.

QVO PACTO SIT ERVENDVS sensus visionum, Sectio XII.

DIFFICILIVS est visionum propheticarum mentem assequi, quam oraculorum. etenim oracula intelliguntur perceptis orationis verbis; visiones non item. Sunt enim quasi scripturæ Aegyptiacæ sacris characteribus exaratæ, quarum literas agnoscere, & ordinare æque difficile est, atque significationem symbolicam tenere. Duplex itaque studium adhibendum est visionibus propheticis, alterum, vt ex verbis narrantis ideam elicias, quam ipse Vates habebat in phantasia: alterum, vt imaginis semel effictæ significationem assequaris. & in alijs quidem visionibus, quæ disertis verbis narrantur, difficilius est secundum præstare, vt in Apocalypsi experimur: in alijs vero quæ concisiori sermone proponuntur, primum est æque laboriosum, vt in capitis primi Ezechielis spectro animaduertimus. Verum in omnibus vtrunque necessarium est, & secundum sine primo nulla ratione perficitur. quemadmodum enim quando verbis loquuntur prophetæ, necesse est verborum tenere significationem, vt horum mentem percipias. & quando rebus loquuntur, oportet rerum propositarum naturam, atque adiacentia omnia diligenter considerare, vt diximus. quoniam ad earum similitudinem, & analogiam exigenda est allegoriæ veritas: ita quando visionibus prophetāt oportet principio expressam ideam formare imaginum, quas verbis describunt, atque deinde ex eius comparatione veritatem prophetiæ inuestigare. quomodo enim paragogum exprimas sine archetypo? qui poteris Alexandri faciem, quam nunquam vidisti depingere, nisi ex historia eius vultus lineamenta edoctus, vmbram personæ mente conceperis, antequam ideæ conceptæ simulacrum referas in tabellam? Eadem prorsus ratione imposibile est sensum visionum consequi aut explanare, nisi prius recte teneas imaginum, quæ in visione offeruntur, naturam, habitus, gestus, circunstantiasque ceteras, quibus omnibus quasi linguis loquuntur muta alioqui spectra. *intelligentia enim opus est in visione*, ait Daniel. Neque frustra dictum est Ezechieli ab Angelo mensore templi. *Vide oculis tuis, & auribus tuis audi, & pone cor tuum ad omnia, quæ ego ostendam tibi*, &c. non satis enim putauit auribus audire verba, nisi oculis etiam res ipsas videret, atque interiore consideraret obtutu. nimirum quia rerum ostensarum figuræ, quantitates, colores, ordines, proportiones verba erant, quæ nisi attenderet, atque mente tractaret, nulla ratione consequi posset, aut templi ideam, aut significationem. Sed de hac re fusius agemus in commentario ad caput quadragesimumquartum.

Sect. 7. Visionum sensus sine imaginibus impossile est consequi. *Dan. 10. ℣. 1.* *Ezech. 40.*

COMMENTARIVS IN EZECHIELIS PROPHETIAM.

PROOEMIVM.

HIS vtcunque prælibatis pro oraculorum, & visionum propheticarum intelligentia, par est, vt à thesi descendentes ad hypothesim, hoc est, a prophetis ad Ezechielem, expendamus, an vtroque nomine, videntis, & prophetæ, decorandus sit, & quanta fuerit prophetiæ, eius dignitas. Et primæ quidem quęstioni facile respondemus, vtroque cognomento Vatis, & Videntis fuisse dignissimum, vtpote cui & oracula prophetica, & visiones excellentes sint diuinitus communicata. Nam oraculum edidit capite decimoseptimo de Christi regno inserendo Iudaico sceptro, illis verbis; *Sumam ego de medulla cedri, &c.* De vocatione gentium aliud, capite vigesimooctauo. *Quando congregauero domum Israel &c.* De regno Christi pastoricio, capite trigesimoquarto. *& suscitabo super eos pastorem &c.* De regeneratione per baptismum, capite trigesimo sexto. *Effundam super vos aquam mundam, &c.* De resurrectione mortuorum, capite trigesimoseptimo. *Ecce ego aperiam tumulos vestros.* Ibidem de vtriusque populi vnione sub Christo capite: *Faciam eos in lignum, & erunt vnum in manu eius, &c.*

Dignitas prophetiæ Ezechielis. *Ezech. 17. ℣. 12.* *Ezech. 28. ℣. 25.* *Ezech. 34. ℣. 23.* *Ezech. 36. ℣. 25.* *Ezech. 37. ℣. 12.* *Ibid. ℣. 19.*

Visiones etiam plurimas habuit Ezechiel, sed duas omnium, quæ vmquam prophetis communicatæ sunt, altissimas, & celeberrimas. Alteram capite primo, atque decimo, in qua vidit discedentem Deum a Synagoga, atque ad Ecclesiam transeuntem. Alteram a capite quadragesimo vsque ad finem, in qua spectauit Ecclesiæ instaurationem, & renouationem pietatis per Christum faciendam. Iure igitur, & merito Ezechielem נביא nabi, idest, præfatorem, vel Vatidicum, atque ראה roeh, idest, videntem, seu contemplatorem appellabimus. vtpote qui tam illustria cecinerit oracula, tamque sublimes visiones aspexerit.

De visionib. Ezechielis.

Quod vero ad genus visionum attinet, vt prætereamus modo intellectuales, quibus oracula, quæ protulit, aspexit; atque ceteras minus celebres, de quibus suis locis singillatim disputabitur. Duæ illæ celebratissimæ, hoc est, prima & postre- A ma imaginatione compræhensæ sunt, earum vero significata lumine intellecta supernaturali, vt proprijs locis monstrabimus. Itaque ex hac parte maxime propheta dicendus est Ezechiel secundum Augustini sententiam, quam Commentarij superioris sectione decima prima citauimus, nimirum eum esse minus prophetam, qui rerum signatarum solo spiritu videt imagines, magisque prophetam, qui solo earum intellectu est præditus, sed maxime prophetam, qui vtroque præcellit. Verum enim vero, tametsi maxima sit vaticinij huius dignitas, multo maior est difficultas. nam in dignitatis gradu pares habet alios prophetas Ezechiel, in obscuritate nullum reperias illi similem. Vnde est illa Hebræorum veterum traditio, duas esse in sacra B scriptura leges; alteram scriptam de rerum conditione, alteram secreto Moysi traditam de diuinitatis specie, illam appellatam Berescith, istam Mercabah; illam contineri in Genesi, istam vero in Ezechielis curru, illam vulgatam esse omnibus, hanc solis sapientibus detectam. Ex hac traditione manauit illud, quod Hieronymus recitat, Hebræorum mandatum, ne quis huius voluminis exordium, & finem, sicut neque Canticum canticorum, neque initium Geneseos, legere permittatur antequam ætatem sacerdotalem, id est, trigesimum annum impleuerit: vt scilicet ad perfectam scientiam, & vaticinium omnium difficillimum, plenum humanæ naturæ spatium accedat. Verum nostra non interest, libri huius difficultatem, & ob- C scuritatem ipso in limine exagerare, cum eam experti sint, atque testati cum veteres omnes, tum recentiores, qui Ezechielem vel interpretari, vel legere sunt aggressi. Illud potius nostri muneris esse putamus, rerum difficultatem, quæ merito visa est multis formidabilis, superare, si valebimus: atque obscuritatem literæ pro nostri ingenij tenuitate elucidare, quo Ezechiel propheta deinceps cum suauitate legatur, & cum voluptate intelligatur. quapropter initio primi capitis explanationem, deinde longiorem de prima Ezechielis visione commentarium subijciemus.

Prima & vltima Ezechielis visiones imaginariæ fuerunt. *Lib. 12. super Gen. ad lit. cap. 9.* *Difficultas prophetiæ Ezechielis.* *Hieron. proæmi. lib. 1. Commen. in Ezech.*

EZE-

EZECHIELIS PROPHETAE

CAPVT PRIMVM.

ARGVMENTVM.

Ostenditur Vati Gloria Dei vecta curru Cherubim.

I ET factum est in trigesimo anno, in quarto, in quinta mensis, cum essem in medio captiuorum iuxta fluuium Chobar, aperti sunt cæli, & vidi visiones Dei.
II In quinta mensis, ipse est annus quintus transmigrationis regis Ioachin,
III Factum est verbum Domini ad Ezechielem filium Buzi sacerdotem in terra Chaldæorum, secus flumen Chobar: & facta est super eum ibi manus Domini.
IIII Et vidi, & ecce ventus turbinis veniebat ab Aquilone: & nubes magna, & ignis inuoluens, & splendor in circuitu eius: & de medio eius quasi species electri, id est de medio ignis:
V Et in medio eius similitudo quattuor animalium: & hic aspectus eorum, similitudo hominis in eis.
VI Quattuor facies vni, & quattuor pennæ vni.
VII Pedes eorum pedes recti, & planta pedis eorum quasi planta pedis vituli, & scintillæ quasi aspectus æris candentis.
VIII Et manus hominis sub pennis eorum in quattuor partibus: & facies, & pennas per quattuor partes habebant.
IX Iunctæque erant pennæ eorum alterius ad alterum. non reuertebantur cum incederent: sed vnumquodque ante faciem suam gradiebatur.
X Similitudo autem vultus eorum: facies hominis, & facies leonis a dextris ipsorum quattuor: facies autem bouis, a sinistris ipsorum quattuor, & facies aquilæ desuper ipsorum quattuor.
XI Facies eorum, & pennæ eorum extentæ desuper: duæ pennæ singulorum iungebantur, & duæ tegebant corpora eorum:
XII Et vnumquodque eorum coram facie sua ambulabat: vbi erat impetus spiritus, illuc gradiebantur, nec reuertebantur cum ambularent.

A Et similitudo animalium, aspectus eorum quasi carbonum ignis ardentium, & quasi aspectus XIII
lampadarum. Hæc erat visio discurrens in medio animalium, splendor ignis, & de igne fulgur egrediens.
Et animalia ibant, & reuertebantur in similitudinem fulguris coruscantis. XIV
Cumque aspicerem animalia, apparuit rota vna super terram iuxta animalia, habens quattuor facies. XV
Et aspectus rotarum, & opus earum, quasi visio maris: & vna similitudo ipsarum quattuor: XVI
B & aspectus earum & opera, quasi sit rota in medio rotæ.
Per quattuor partes earum euntes ibant: & non reuertebantur cum ambularent. XVII
Statura quoque erat rotis, & altitudo, & horribilis aspectus: & totum corpus oculis plenum in circuitu ipsarum quattuor. XVIII
Cumque ambularent animalia, ambulabant pariter & rotæ iuxta ea: & cum eleuarentur animalia de terra, eleuabantur simul & rotæ. XIX
Quocumque ibat spiritus, illuc eunte spiritu, & rotæ pariter eleuabantur, sequentes eum. Spi- XX
C ritus enim vitæ erat in rotis.
Cum euntibus ibant, & cum stantibus stabant: & cum eleuatis a terra, pariter eleuabantur & rotæ, sequentes ea: quia spiritus vitæ erat in rotis. XXI
Et similitudo super capita animalium firmamenti, quasi aspectus crystalli horribilis, & extenti super capita eorum desuper. XXII
Sub firmamento autem pennæ eorum rectæ alterius ad alterum: vnumquodque duabus alis velabat corpus suum, & alterum similiter velabatur. XXIII
D Et audiebam sonum alarum, quasi sonum aquarum multarum, quasi sonum sublimis Dei: cum ambularent quasi sonus erat multitudinis vt sonus castrorum. cumque starent, demittebantur pennæ eorum. XXIV

Nam

XXV *Nam cum fieret vox super firmamentum, quod* A
erat super caput eorum, stabant, & submittebant
alas suas.
XXVI *Et super firmamentum, quod erat imminens ca-*
piti eorum, quasi aspectus lapidis sapphiri simili-
tudo throni: & super similitudinem throni, simili-
tudo quasi aspectus hominis desuper.

Et vidi quasi speciem electri, velut aspectum XXVII
ignis, intrinsecus eius per circuitum: a lumbis
eius & desuper, & a lumbis eius usque deor-
sum, vidi quasi speciem ignis splendentis in cir-
cuitu:
Velut aspectum arcus cum fuerit in nube in die XXVIII
pluuiæ. hic erat aspectus splendoris per gyrum.

Ob maiorem huius difficillimi capitis intelligentiam, eius-
dem explanationi, & commentario de prima visione,
præmittimus sequentem visionis eiusdem figuram,
quæ oculis subijciet Cherubinorum, Rotarum
& Currus, necnon Sedentis in throno veram
imaginem: quam qui mente conceperit, fa-
cilem sibi aditum ad sequentia
patefaciet.

EXPLA-

HAEC EST VISIO SIMILITVDINIS GLORIAE D

QVAM VIDIT EZECHIEL IN CVRRV CHERVBIM

E X P L A N A T I O
EIVSDEM CAPITIS PRIMI.

De coniunctione (&) præposita historiæ doctorum sententiæ.
Iosue 1.
1. Mach. 1. ℣. 1.
Ionæ. 1.
Tren. 1.

T factum est. Exordium frequens scriptoribus sacris, à quo auspicari consueuerunt historias, & prophetias, vt videre est Iosue primo. *Et factum est post mortem Moysis*. primo Machabæorum. *Et factum est postquam percussit Alexander Philippi Macedo* &c. Ionæ primo. *Et factum est verbum Domini*. Trenorum primo. *Et factum est postquam in captiuitatem redactus est Israel* &c. Valet autem ea dicendi ratio idem quod accidit, contigit, fuit (quomodo vertere solent Septuaginta Interpretes) vel, Deo ita disponente, euenit, ita res se habet. Eiusmodi est illa phrasis. *Videamus hoc verbum quod factum est*, id est, rem quæ gesta est, factum quod contigit.

Lucæ. 2. ℣. 15.

Gregor. hic.
Aug. super Psal. 4.

Et Placet D. Gregorio vt coniunctio (&) nectat verba exteriora prophetæ cum visione interiore. Quæ sententia Augustini fuit in psalmo quarto, sic enim habet. Iunctura coniunctionis, cum sententia non præcesserit, cui sequens annectatur, mirabiliter fortasse insinuat prolationem veritatis in voce cum ea visione, quæ fit in corde, esse coniunctam. Verum ibidem Augustinus testatur familiare esse scripturis coniunctionem (&) superfluere, vt hoc loco Ezechielis credi posset. Quod notauerat etiam Origenes. Vernaculum scilicet esse linguæ Hebraicæ (&) coniunctione frequenter vti, vt interdum abundet ex linguæ proprietate. Idemque Euthymius repetit. coniunctio (&) in Hebraico idiomate frequenter abundat. Idem quoque notauit Oecumenius Roma: secundo. Quæ si aduertisset Isychius, non laborasset tantum nodum in scirpo quærens. Neque enim nouum est scriptores librum ordiri à coniunctione, cum Exodus, Leuiticus, Numeri, Iosue, Iudicum, Ruth, & omnes libri Regum, ab eadem auspicentur.

Orige. homi. 19. in libr. Num.
Euthymius. sup. Io. 7.
Oecumenius Rom. 2.
Isychius Leuit. 1.

Confutatur opinio eorum qui putant trigesimum ætatis suæ annum connumerasse Prophetam.
Hiero. hic.

In trigesimo anno. Existimarunt plerique veteres atque ex eorum mente Hieronymus in prooemio Ezechielis, annum trigesimum ætatis ipsius Prophetæ fuisse: quorum sententiam ipsemet Hieronymus reijcit in Commentario, & merito: quoniam nusquam apud sacros scriptores talis mos fuit, ab ortu suo, vaticinij tempora computare: Deinde quia notæ istæ locorum, & temporum ab historicis adhibentur, quasi testes veritatis rei gestæ, quam se narrare profitentur. Quare oportet esse insignes, omnibusque perspectas, quo fidem faciant historiæ. at vero natalis dies prophetæ, neque celebris erat, neque notus. quare parum, aut nihil ad veritatem historiæ confirmandam poterat adiuuare. Sed demus, natalem Prophetæ diem fuisse notissimum, certe explicari debuisset, hac ratione. In tricesimo anno vitæ meæ, & quantumuis vel notus esset, vel celebris, non debuit in computatione annorum ab eo cæpta subaudiri per antonomasiam, qua vsus est in hoc exordio. Etenim antonomasiæ simili locus non est, nisi cum initium annalium tam est insigne & vulgatum, vt sine nomine, & charactere appositum, ab omnibus intelligatur.

Secunda opinio de trigesimo anno Iubilæi reijcitur.

Alijs visum est hunc esse annum trigesimum à Iubilæo præcedenti. Ceterum iure hæc opinio à Hieronymo & Theodoreto reijcitur, quoniam nō concurrit annus quintus Ioachin cum trigesimo Iubilæi, vt ex nostra Chronologia licet animaduertere.

Tertia opinio trigesimum anni ab inuentione libri legis.
A 4. Reg. 22

Chaldæus Paraphrastes, sic versum interpretatus est. Et factum est in fine trigesimi anni, postquam inuenisset Helcias sacerdos magnus librum legis in diebus Iosiæ, quibus verbis calculi huius caput, facit annum decimum octauum regni Iosiæ: nam eo anno inuentus est liber legis. Chaldæum secutus est Hieronymus, Theodoretus, & alij posterioribus sæculis, qui omnes volunt Vatem tempus vaticinij sui numerasse ab eo facto tam insigni, vel miraculo tam celebri, qualis fuit inuentio libri præter spem omnem, responsum Oldæ prophetidis tam seuerum, Regis etiam & populi fœdus cum Deo renouatum, atque, si placet, Phase illud celeberrimum eodem anno decimooctauo Iosiæ factum, non solum à Iudæis, sed etiam à reliquijs cæterarum Tribuum, quæ auitam Idololatriam abiurantes se se cum Dei populo coniunxerant.

Hieron.
Theodoret.

Confutatur tertia opinio

Cæterum hæc sententia multis argumentis impugnari potest, quorum hoc sit primum. Vel hæc æra, seu caput computationis annalium, vulgare erat, scriptoribusque omnibus eius ætatis commune, vel Ezechielis proprium. Si vulgare erat, quomodo Ieremias eo non est vsus? semper enim meminit annorum regni Ioachin, vel Sedechiæ, nusquam inuenti libri, neque Phase Iosiæ: immo ipse Ezechiel capite vigesimo nono numerat annum decimum, capite autem trigesimoprimo numerat annum vndecimum, capite vero trigesimo secundo annum numerat duodecimum, quorum annorum exordium constat esse non decimum octauum Iosiæ, sed initium regni Sedechiæ. Non erat igitur vulgaris, & communis illa computandi ratio, cum neque à Ieremia Ezechielis coæuo vsurpata sit, neque ab ipso Ezechiele fuerit semper retenta. Sed neque dicendum est id exordium annalium à Vate ex speciali ratione vsurpatum fuisse: quoniam scilicet in eo anno decimo octauo Iosiæ declarata est sententia captiuitatis, quam ipse iam patiebatur. Etenim oportuisset Vatem apponere notam capitis, à quo numerabat, si intelligi volebat, cum sciret non esse vulgare, neque præcepto, aut consuetudine inductum. Præterea si propter sententiam declaratam, ab eo anno computauit Propheta, cur non potius numerauit à quarto anno Ioachin filij Iosiæ, in quo Ieremias propheta aperte, & distincte Dei nomine intimauit eisdem Iudæis vrbis, & Templi excidium, auctorem cladis nomine proprio compellans, scilicet Nabuchodonosor; atque tempus captiuitatis impendentis decernens, scilicet septuaginta annos? quæ omnia constant ex eius capite vigesimo quinto. Cum igitur non conueniat prædicta æra cum Vatis charactere, necesse est alium inuestigare qui quadret.

Ierem. 25.

Prima pars sententiæ nostræ prima propositio non pertinet initium trigesimi anni exordium ad rempub. Israel.

Asserimus itaque, primo eum characterem, vel caput computationis non pertinere ad Rempublicam Israelitarum: quod duplici argumento nobis persuademus. primo quia vsu receptum videmus ab omnibus historicis sacris, & profanis, cum res gestas notāt varijs characteribus, eiusmodi characteres ad diuersas pertinere Respublicas, dynastias, vel regna, vt videre est tum alibi, A tum

A 4. Reg. 25
A Iere. 25. & 52.
A Dan. 1.

Luc. 3. ỳ. 1.

apud Lucam. *Anno decimoquinto Tiberij Cæsaris, procurante Pontio Pilato Iudæam, Tetrarcha autem Galileæ Herode, & Lysania Abilinæ tetrarcha*, & alibi sæpe. Cum ergo duplici æra insigne sit Vaticinium Ezechielis, earumque altera ad Iudæorum Rempublicam pertineat, scilicet *annus quintus transmigrationis Ioachin*, necesse est alteram, id est, annum trigesimum, ad Chaldæorum Rempublicam esse referendam, secundo: idem confirmo. Ttransmigratio Ioachin fuit in tota Syria, & fortasse in Asia vniuersa celebris, & tamen in illa notanda, non est vsus antonomasia vates, quinimmo explicuit illam dicens, Ipse est annus quintus transmigrationis regis Ioachin. Cum ergo in altera æra nullum addiderit caput, sed potius per antonomasiam illud reticuerit, signum est aliquid esse multo nobilius, & notius transmigratione regis Iudæorum: Huiusmodi autem caput nullum potest inueniri apud eam Rempublicam. Quare inueniendum est in Chaldæorum Monarchia.

Propositio secunda. caput huius computationis fuit ab exordio Monarchiæ Nabuchodonosor.

Asserimus secundo Id caput æræ, qua vsus est Propheta, esse primum annum Monarchiæ Nabopol Assar, seu Nabuchodonosor senioris patris magni illius, qui abduxit Ioachin captiuum, ab hoc enim anno, publica auctoritate, noua æra instituta est, atque ab Astrologis Chaldæorum perpetuo obseruata, vt est videre in constructione magna Ptolemei, qui eorum calculos imitatus, regnorum Cambysis Persæ, Darij Histaspis: atque Hadriani Imperatoris Romani annos numerat à Nabopol Assaris imperio, qua computatione nulla potest reperiri vel certior, vel antiquior, vtpote quæ perpetuo cælorum motu quotidie stabiliatur, & confirmetur. Porro de hoc Nabopol Assar sic scribit Iosephus ex Beroso. Audito autem, Pater eius Nabul Assarus, quod Satrapa constitutus in Aegypto, & Syria inferiore, & Phœnicia rebellaret: cum non valeret iam ipse labores ferre, tribuens filio suo Nabuchodonosori ætate valenti partem quãdam exercitus, contra eũ misit, Nabuchodonosor autem cum Satrapa desertore congressus, prouinciam, quæ ab initio eorum fuerat, ad proprium reuocauit imperium. Eodem vero tempore contigit patrem eius Nabul Assarum, cum ægrotasset in Babylonia ciuitate defungi: qui regnauit annis nouemdecim. Nabuchodonosor autem non post multum tempus mortem patris cognoscens, & negotia Aegyptiaca disponens, reliquarumque prouinciarum, & captiuos Iudæorum, & Phœnicũm, & Syrorum, qui in Aegypto fuerant, commendans quibusdam amicis, vt cum exercitu, & impedimentis perducerentur ad Babyloniniam, ipse cum paucis iter aggressus per desertum Babylonem venit, reperiensque cuncta à Chaldæis dispensari, seruatumque regnum ab optimatibus eorum, dominus factus est totius paterni principatus. hucusque Berosus apud Iosephum. Idem relatus ab eodem Iosepho vocat hunc Nabuchodonosor, facitque patrem alterius Nabuchodonosoris. Ptolemeus autem vocat illum Nabopol Assar patrem magni Nabuchodonosoris. Ex quibus patet Nabul Assarũ multis retro annis ante filij Nabuchodonosoris regnum fuisse Monarcham totius Asiæ & Aegypti, illique paruisse Babylonios, Assyrios, atque Aegyptios (vt latius in nostra Chronologia ostendimus) Iure igitur ab eius imperij initio æra instituta credẽda est, qua Babylonij Astrologi sunt vsi, vt in Ptolemeo videre est, & qua eius temporis scriptores publica instrumenta notabant, & eos imitatus Propheta noster, ab eadem Vaticinij sui tempus duxit, cum ait. *In trigesimo anno*. Subaudi imperij Nabul Assaris, sed hæc in Chronologia differuntur fusius. Fauet huic sententiæ, Prophetam apud Babylonios hæc scripsisse, atque adeo Chaldæorum se consuetudini accommodasse: quemadmodum postea fecerunt Daniel cap. 2. 7. 8. 9. & 10. Aggæus etiam, & Zacharias, atque Esdras. Denique Nehemias, qui omnes, vtpote subditi Babylonijs, vel Persis, eorum regum annalibus sua instrumenta communiunt, dicentes. *Anno secundo Darij. Anno primo Cyri. Anno septimo*, vel *vigesimo Artaxersis &c.*

Ptolem. constr. magna.

Ioseph. li. 1. cont. Appi.

Ioseph. li. 1. contra Appio. libr. 10. ant. cap. 12. Ptolem.

Prophetæ alij computat ab annis regum externorum.

Dan capitibus 2. 3. 8. 9 & 10. Aggæus. Zaccharias. Esdras. Nehemias.

In quarto. Videlicet mense; quemadmodum ex presserunt Septuaginta: solent enim Hebræi per intellectionem subaudienda reticere vocabula hæc, mensis, annus, dies. Hieronymus hoc loco scribit quartum mensem respondere nostro Ianuario, sensisseq. videtur eũ mensem esse quartum anni Georgici, seu politici, qui ab Octobri ordiebatur, non vero sacri, qui ab Aprili nostro incipit ex præcepto Domini. *Hic mensis* (Nissam) *vobis principium mensium, primus erit in mensibus anni*. Hieronymum secuti sunt iuniores alij, qui pro mense quarto interpretantur Thebeth, qui respondet nostro Ianuario. Verum nos contra sentimus, mensem quartum Ezechielis esse, Thamuz, qui respondet stro Iulio. Cuius rei gratia nomina mensium Hebræorum hic recensere visum est, sunt autem qui sequenti tabella continentur.

Prophetat Ezechiel mense Thamuz, qui respondet lunationi nostri Iulij.

Hieron. hic. Exod. 12. ỳ. 2.

TABVLA CONTINENS ORDINEM nominaque mensium Hebræorum nostris respondentium.

Primus.	*Nissan.*	*Aprilis.*
Secundus.	*Iiar.*	*Maius.*
Tertius.	*Siuan.*	*Iunius.*
Quartus.	*Thamuz.*	*Iulius.*
Quintus.	*Ab.*	*Augustus.*
Sextus.	*Elul.*	*September.*
Septimus.	*Tizri.*	*October.*
Octauus.	*Marchesuan.*	*Nouember.*
Nonus.	*Chisleu.*	*December.*
Decimus.	*Thebeth.*	*Ianuarius.*
Vndecimus.	*Sabath.*	*Februarius.*
Duodecimus.	*Adar.*	*Martius.*

HAEC est dispositio anni sacri, qua vtuntur Prophetæ, & Scriptores sacri, vt patet apud Zachariam. *In die uigesimoquarto, undecimi mensis Sabath*. & alibi. *In quarta mensis noni, qui est Casleu*. & apud Esther. *In mense decimo, qui uocatur Thebeth*. & alibi. *Mense primo, cuius uocabulum est Nissan*. & iterum. *Erat tempus tertij mensis, qui appellatur Siuan*. & tandem. *Decimaquarta die duodecimi mensis Adar*. Eadem serie computant, & interpretantur computationes sacræ scripturæ Hebræi expositores, vt patet in eorum Commentarijs, & Chronologia Hebræorum. Idem etiam sensit Hieronymus, nam decimum mensem interpretatur Thebeth, Latinis Ianuarium. Idemque capite trigesimo tertio sequenti significat. Hoc autem capite non ex sua mente locutus est Hieronymus, sed secundum Orientalium, & vulgi computationem, quartum mensem respondere Ianuario nostro dixit; quod fecit indulgens nimium allegoriæ, quam tractabat de baptismo Christi celebrato in mense Ianuario, alioqui nouerat, & nobis tradiderat Magister Hieronymus numerum mensium exordiri a mense Nissan apud sacros Scriptores. Mensis itaque quartus Ezechieli est Thamuz

Zachar. 1. & 7. Esther 2. et 3 & 8. atque 14.

Hier. super Ezech. 29. & 33.

Mens Hieronymi sententiæ nostræ congruit.

muz, qui respondet nostro Iulio,& ex parte Iunio. A

Nomina mensium quando cœperint. *In quarto.* Rogabis. Quorsum ab ordine menses Hebræorum sumunt appellationes, quandoquidem propria habent nomina, quibus discernantur,scilicet Nissan, Thamuz &c? Respondeo ea nomina Chaldaica esse, vt omnes fatentur, & ipsorum ethymologia clamat. Quare non nisi post captiuitatem Babylonicam a sacris Scriptoribus vsurpata noscuntur. Sed vrges, nam in libris Regum dicitur. (3.Reg.6.℣.1.) *In mense Zio, ipse est mensis secundus.* & iterum. *In mense Bul.ipse est mensis octauus.* & alibi. (3.Reg.8.℣.2.) *In mense ethanim, ipse est mensis septimus. Quinimmo tempore Mosis erat nomen* mensis primi Abib, ait enim. (Exod. 13. ℣.4.) *Hodie egredimini in mense nouarum frugum.* & alibi. (Exod. 23. ℣. 15.) *tempore mensis nouorum.* Vtrobique habetur Hebraice Abib. Respondeo, probabile B esse menses omnes proprijs nominibus olim appellatos, quæ tamen non expressere sacri historici, nihilominus nomina sortitos ab ordine, vt expleretur Domini iussio. *Hic mensis vobis principium mensium primus erit in mensibus anni.* neque enim ille primus dici posset, nisi sequens appellaretur secundus, subsequens, tertius, &c. Et fortasse celebriores menses proprijs nominibus gaudebant, ceteri non item. Vt apud Romanos videmus factitatum,de quorum mensibus Ouidius. (Ouid.1.Fast.)

Tertius a senibus,iuuenum de nomine quartus.
Quæ sequitur,numero turba notata fuit.

Scilicet tertius dictus est Maius a maioribus, quos vocat senes, quartus Iunius a iunioribus, reliqui numeris distinguuntur,nempe Quintilis,Sextilis, C September, October &c.

Quid significet in medio. *Cum essem in medio captiuorum.* Idest, versarer inter captiuos. Tale est illud. *Anathema in medio tui.* (Iosue 7. ℣. 13.) atque illud. *Tollebat arietem de medio gregis.* (1.Reg. 17. ℣.34.) neque enim locum medium præcise notat hæc phrasis, sed unum inter multa, vel ex multis. Itaque Vates se profitetur captiuum cum reliquis captiuis versantem. (Theodor.) Theodoretus. Pius cum impiis erat, cum iniustis iustus. Tanta enim Domini benignitas est, vt peccatorum causa suos famulos supplicijs,& calamitatibus afficiat. (Origenes.) Origenes. Cum scelerum suorum causa essent Babylonem adducti, nisi iusti quoque fuissent cum illis admisti, nullum fuisset reliquum peccatoribus remedium. Fuit igitur hoc ineffabilis Dei bonitatis. non enim prorsus peccatores deserit, sed eos per sanctos suos D inuisit,de quibus dictum est. Vos estis lux mundi, & sal terræ, &c. (Dan.1.℣.6) Eadem prouidentia effectum est, vt principes viros,qui in diebus Ioacim translati sunt Babylonem, comitaretur Daniel; atque cum reliquis Iudæorum,qui manus Nabuchodonosoris effugerant,remaneret Ieremias. (Ierem.34.) vt scilicet exules sua præsentia solarentur, & doctrina sua continerent in officio. Qui autem fuerint isti captiui, & quo tempore abducti,versu secundo tractatur.

Iuxta fluuium Chobar. Hieronymus videtur legisse Chobad כבד, non chobar כבר, quia interpretatur,graue. Verum in septuaginta χοβάρ legimus, & in Hebraicis, atque latinis codicibus vniuersis per ר, r, in fine scribitur, כבר Chobar:significatque co- E piosum, abundantem,nimirum ab aquarum abundantia nomine accepto. quamuis aliter scripserit Plinius. (Plin. lib.6. nat.hist.c.26) Sunt qui asserant Euphratem Chobaris præfecti opera diductum vbi eum diximus findi,ne præcipiti cursu Babyloniam infestaret. Ab Assyrijs vero vniuersis appellatur Almarcar, quod significat regium flumen. Hæc Plinius. Vbi corrigendum est nomen Almarcar, & legendum Nehar malcha נהר מלכא quod est regium flumen interprete ipso Plinio, qui id sub nomine regij fluminis intellexit, vt vero simile est, fluuium Chobar, non iam ab aquarum copia, sed ab ipso præfecto Chobare nomen sensit accepisse. Eundem fluuium appellat Chaborras Ptolomæus dicens, (Ptolem. lib. 5.c.18.) Fluuij vero per regionem fluunt ex dictis montibus prouentes, cum alij,tum qui Chaborras appellatur. (Strabo.li.16 in 4.Tabula Asiæ.) Eiusdem meminit etiam Strabo,qui eum alio nomine vocat Aborram:atque Ammianus Marcellinus. (Ammianus)

Qui quidem non bene fecerunt distinguentes regium flumē a Chaborra. nam idem esse videtur flumen seu ramētum Euphratis,dictum quidem Chobar, aut Chobarras a præfecto: Fluuius vero regius ab ipso rege Babylonis, cuius iussu diductum fuit.

Ergo secus fluuium Chobar assignatum est domicilium Iudæis non procul ab Vrbe Babylonis. nam propterea ipsorum nomine canit Psaltes. (Psal. 136.) *super* (iuxta) *flumina Babylonis illic sedimus,& fleuimus.* Verum tamen separatum erat ipsorum domicilium a ciuium habitatione. etenim, vt notauit Polychronius, (Polychr. in catena.) indigenæ non admiscebantur Hebræis, immo eorum etiam, quippe mancipiorum, consuetudinem auersabantur. Fortasse iniunctum est illis, vt regios hortos ad fluminis ripas consitos excolerent: vel vt muros, & ceteras vrbis munitiones extruerent,quas memorat Berosus, apud Iosephum a (Ioseph.li.1. cont. Appi.) Nabuchodonosore factas ex manubijs excisæ Ierusalem.Non secus accidit Israelitis, quos collocauit Salmanassar in Hala, & Habor fluuijs Gozan in ciuitatibus Medorum.(4.Reg.18.) atque Danieli, qui ad Tygrin fluuium visionem accepit. (Dan.10.)

Quomodo aperiantur cæli. *Aperti sunt cæli.* Aërium hoc firmamentum circa terræ globum expansum vocat sacra scriptura cælum, Græci æthera appellant. Aethera vero discindi,vel discedere cælum apud Poetas hyperbolice,est fulgurare, Vergilius: (Verg.9.Aeneid.)

Vnde hæc tam clara repente
Tempestas? video medium discedere cælum
Palantesque polo stellas.

Siluius Italicus. (Siluius Ital. li.1.)

Ruptoque polo micat igneus æther.

& Statius. (Statius.)

Necnon abrupta tremiscunt
Fulgura,& attritus subita face rumpitur æther.

Nec dissimili tropo vtitur Ioannes. *Ecce ostium apertū in cælo.* (Apocal. 4. ℣. 1.) & Matthæus. *Cæli aperti sunt super eum.* (Matth. 3.℣. 16.) & idē Ioannes. *Stellæ de cælo ceciderunt super terram.* &, *cælum recessit sicut liber inuolutus.* (Apocal. 6. ℣.13.) Cælum comparat membranæ discissæ, cuius vtraque medietas recedit,& conuoluitur.quale est illud Isaiæ. *Tabescet omnis militia cælorum, & complicabuntur sicut liber cæli.* (Isaiæ. 34. ℣.4.) hoc est, coruscationum ui discindi videbitur cælum,& non secus atque ruptum volumen pergamenę cartæ in aduersas partes reuolui.Idemque valet, cadere stellas, atque tabescere cælorum militiam. nimirum quod in Psalmo dicitur. *Illuxerunt coruscationes tuæ orbi terræ.* (Psal.76.℣. 19.) nanque fulgetra vulgaribus hominibus videntur quasi stellæ de cælo euulsæ in terram ruentes. Qua quidem locutione significat Vates Dei ad terram descendentis vim, impetum, & potentiam,quippe cuius quadrigæ stridenti non solum cælorum patentes portæ exitum aperuerint liberum, sed cælum ipsum disruptum cesserit. Hoc ipsum eadem cum exornatione significauit Diuus Petrus. (2.Petr.3. ℣.10.) *Adueniet autem dies Domini vt fur, in quo cæli magno impetu transient, elementa uero calore soluentur.* Hoc est, præ timore seuerissimi Iudicis cæli contremiscent, & quasi fulmine tacti scindentur medij, atque huc, illuc diffugientes veluti euanescent. nam hyperbolica locutio est, cuius sensus grammaticus fortasse frustra inuestigatur. Sensus itaque præsentis versus simplicissi-

mus eſt. Vate ſpectante totum aërem crebris ful- A guribus irradiatum fuiſſe, ſed media ſui parte tam ſplendenti luce completum, vt cælum diſciſſum videretur. Illud non eſt vſquequaque exploratum, an imaginaria tantum viſione, an etiam corporeis oculis intuitus ſit Vates quæ narrat. Neque enim repugnat corporalem viſionem fateri: neque vero eſt neceſſe, cum in phantaſtica omnia verificentur.

An imaginaria, vel corporea fuerit Ezechielis viſio.

De acceptione, huius vocis, Dei.

A Pſal. 79. ℣. 11.

B Pſal. 35. ℣. 7.

C Ionæ. 3. ℣. 3.

Et vidi viſiones Dei. Quidquid præſtans eſt, & excellens, efferunt Hebræi per patrium caſum nominis Dei, loco ſuperlatiui, quo ipſi carent. Vnde A *Cedri Dei*, ſunt proceræ B: *montes Dei*, excelſi: C *Niniue Ciuitas* Dei, *magna*, vt hebraice habetur: ideſt, ampliſſima, frequentiſsima. Sic ergo viſiones Dei, erunt admirandæ, magnificæ, & vere diui- B næ. Sed quid eſt, quod ſecus aquas fluminis Ezechiel, atque Daniel vident viſiones? An quia Spiritus ſanctus, qui prophetas erudiebat, comparatur aquæ, vt ſenſit Apollynaris? An quia omnium hominum ſalus in hac viſione promittebatur? nam aquæ multæ populi multi ſunt: vel fidelium per aquam regeneratio, vt ſentit Theodoretus? An quia ſuaui murmure præterlabentis aquæ, quaſi muſica Eliſei, animus Prophetæ permulcetur, atque ſupernæ viſitationi idoneus redditur? An forte quoniam ad fluminis oram pernoctabat Ezechiel in oratione Dei, loci videlicet amœnitate, & ſilentio inuitatus? Etenim hæc viſio, non niſi noctu oranti oſtenta videtur: neque enim fulgura interdiu apparere ſatis poſſunt, neque noctu C ſecus flumen otiabatur ſacerdos Dei, ſed pro contribulibus orat.

Quare iuxta fluuios videant prophetæ.

Apolly.

Theodor.

4. Reg. 3. ℣. 15.

II

In quinta menſis. Scilicet die. fidelis hiſtoricus non tantum anni, & menſis, ſed etiam diei meminit, in qua ad propheticum munus aſſumptus eſt.

De tranſmigratione Babylonis.

Ipſe eſt annus quintus tranſmigrationis regis Ioachin. Reges Iuda filij Ioſiæ quinquies captiui ducti ſunt a barbaris, ſemel in Aegyptum, quater Babylonem. quinque igitur fuerunt commigrationes, vel captiuitates Regum Iuda. In Aegyptiaca captus eſt Ioachaz filius Ioſiæ tertio menſe regni ſui, in cuius locum ſuffectus eſt a Pharaone, qui patrem Ioſiam ſuperauerat, Eliacim, vel Ioacim. Ex Babylonicis autem in prima abductus eſt iſte D Ioacim tertio anno regni ſui a Nabuchodonoſore rege Babylonis. Sed deinde reſtitutus eſt in regnum ſub vectigalis fœdere. Soluit tributum tribus annis, poſt rebellauit. Quare bello appetitus a Babylonio, & captus anno vndecimo regni, proiectus eſt beſtijs. Principes autem regni, atque robur exercitus in Babylonem migrarunt: de Iuda quidem tria millia, vt Hebræi tradunt: de reliquis Tribubus ſeptem millia. Tertia contigit poſt tres menſes; nanque Babylonius accepto nuncio quod res nouas moliretur Ioachin filius Ioacim occiſi, quem patris loco ſubſtituerat in regnum, Hieroſolymam obſedit. Iuuenis autem timens ſibi a Babylonio, ſponte ſe dedit illi cum matre, & proceribus aulæ egreſſus ad caſtra. Hunc comitatus E eſt Ezechiel, & cum ipſo Babylonem migrauit, vt ipſe aperte profitetur. *in uigeſimoquinto anno tranſmigrationis noſtræ.* abducti ſunt autem ſimul ad decem millia Iudæorum, vt patet loco citato. creatus eſt a Babylonio rex Mathanias patruus Ioachin, quem vocauit Sedechiam, nomine ſcilicet nouo in ſignum dominatus impoſito. Hic fœdere & iureiurando, quo aſtrictus fuerat, rupto, tributa negauit Babylonio in Aegyptij ope confi-

4. Reg. 23. 2. Paral. 36 Dan. 1.

4. Reg. 24.

2. Paral. 36 Ierem. 22.

4. Reg. 24. 2. Paral. 36 Ezech. 40. ℣. 1.

ſus. Sed ille anno octauo Sedechiæ Hieroſolymam obſedit, nec multo poſt Aegyptio ſubeunti, vt ſuppetias ferret fœderato regi Hieruſalem, occurrit, Pharaonemque fugauit. Rurſus ſecunda obſidione cingit Vrbem anno nono Sedechiæ, atque vndecimo diſruptam obtinet & inflammat, abductis multis millibus captiuorum, vt locis citatis, & alijs Ieremiæ late narratur. Ex his captiuitatibus aut tranſmigrationibus, poſtrema dici ſolet deſolatio, quod in ea diruta eſt Vrbs, & Templum cum regia ſolo æquata. Penultima antonomaticῶs appellatur tranſmigratio à D. Mattheo. *Poſt tranſmigrationem Babylonis Iechonias genuit Salathiel.* Huius meminit in præſenti vates noſter, illamque computationis ſuæ facit caput, quippe quæ per ſe celebris fuerat, & ad ipſum magnopere pertinebat.

Ierem. 34. & 52.

Matth. 1.

III Commendatur prophetia hæc.

Factum eſt verbum Domini ad Ezechielem. Diximus in Commentario Iſagogico verbum pro viſione vſurpari in ſacris literis, & viſionem pro verbo. quia ſcilicet perinde eſt oſtendere rem, communicata luce qua intelligatur, atque verbum facere. Item perinde eſt reuelationem intellectui communicare, atque rem, de qua agitur, demonſtrare phantaſiæ: qua ratione verbum ſibi factum eſſe ſcribit propheta, viſionem ſibi communicatam intelligens: vel potius vt ait Polycronius, vt ſignificet non viſiones tantum contineri in libro, ſed etiam probationes, ac demonſtrationes prophetiæ, quas non ſua efficit auctoritate, ſed iuſſu diuino. Chaldæus. factum eſt verbum prophetiæ à facie Domini.

Polychron in catena.

Chaldæus.

Filium Buzi Sacerdotem. Perſonam ait Polycronius, à parentum appellatione, & ſacerdotio deſcribit, & commendat.

Quid ſignificet manus domini.

Et facta eſt ſuper eum ibi manus Domini. Chaldæus. & reſedit ſuper eum ibi ſpiritus prophetiæ à facie Domini. Theodoretus. Diuini Spiritus efficaciam ita vocauit. Et merito, quoniam manus ſymbolum eſt vis & energiæ, quia ſcilicet manu ſolemus vires exercere, & manus Domini erit virtus præpotens, & ſpiritus efficaciſſimus. Fieri autem manum Domini ſuper aliquem eſt oſtendiſſe in illo Deum ſuam potentiam, vel puniēdo, vt in Actis Apoſtolorum. *Ecce manus Domini ſuper te, & eris cæcus:* vel communicando illi energiam, ſeu Spiritum diuinum, quo indutus admiranda, & vere diuina vel loquatur, vel faciat. vt ibi *Manus Domini facta fuerat ſuper Eliam, accinctiſque lumbis currebat ante Achab.* & ibi. *In Iuda vero facta eſt manus Domini, vt daret eis cor vnum, vt facerent iuxta præceptum Regis.* id eſt, admiranda Dei virtus enituit in eorum cordibus permouendis, atque iterum. *Cumque caneret Pſaltes facta eſt ſuper ipſum manus Domini, & ait.* Idem Ezechieli accidiſſe videbimus tertio capite, & trigeſimo tertio, & in duobus prioribus locis, manus Domini eſt impulſus diuinus ad operandum: in reliquis vero ad loquendum Dei nomine arcana cæleſtia. Quomodo in præſenti vſurpatur.

Act. 13. ℣. 11.

3. Reg. 18. ℣. 46.

2. Paral. 30 ℣. 12.

4. Reg. 3. ℣. 15.

IV De variis acceptionibus ventus & turbinis.

Et vidi, & ecce ventus turbinis veniebat ab Aquilone. Septuaginta. ventus auferens aut extollens. Aquila apud Hieronymum. ventus turbinis. Symmachus, & Theodotion. flatus ac ſpiritus tempeſtatis. Theodoretus ex Symmacho. impetu flans. Ventus itaque vehemens erat, & concitatus, qui Dei indignationem repræſentabat, quod nobis detexit Ieremias. *Ecce turbo dominicæ indignationis egreditur, & tempeſtas erumpens.* vel turbo ſe ſe intorquens. & Iſaias.

Ierem. 23. ℣. 19.

Iſai. 30. ℣. 27.

Isa.30.ỳ.3.

Ecce nomen Domini uenit de longinquo, ardens furor A *eius & grauis ad portandum:* vultus eius ardore intollerabili: *labia eius repleta sunt indignatione:* fremitu: *& lingua eius quasi ignis deuorans, spiritus eius uelut torrens inundans.* Idemque reperies in eodem propheta. *spiritus à facie mea egredietur, flatus ego faciam.* hoc est quod dixit Ieremias. *effudit quasi ignem indignationem suam.*

Isa.57.ỳ.16. Iere.2.ỳ.4

Quid significet regio Aquilonis.

Ab Aquilone. Non indignationem solum, sed etiam diuinæ seueritatis certißima signa ostendit turbo à plaga Aquilonari profectus, in qua scilicet iacebat Babylon Hierosolymorum æmula, & diuinæ iustitiæ vindex, quasi vis venti ab Aquilone significet Babyloniorum imperium, vt sentit Theodoretus, hoc enim portendebat *olla succensa*, quam vidit Ieremias, *cuius facies à facie Aquilonis*, nimirum B *quod ab Aquilone panderetur omne malum super omnes habitantes terram.* vt ipse Deus interpretatus est. Porro ex ea olla feruenti flatus iste indignationis excitatus est. ex illa scilicet feruenti bili in Dei pectore recocta ebulliuit iste furor. Cadit autem bene vt ab Aquilone Dei furor efferuescat, quoniam ea plaga læua mundi regio est, vt Auster dextra, anterior vero facies oriens, occidens posterior. In Theologia autem Chaldæorum læua manus, est ea in Deo vis, vnde dura & castigantia succedunt: dextera vero, diuinæ opis & fauoris symbolum. Quare cum Dominus ad legem ferendam descendit, ab Austro visus est venire, vt Habacuc decantat. *Deus ab Austro ueniet.* de Theman venit, *& sanctus de monte Pharan.* vterque enim mons Australis C erat respectu Hierusalem, atque castrorum Israel. Sicut ergo tunc ab Austro promittebat Israelitis præsidium, sic modo ab Aquilone eisdem minatur excidium.

Ierem.1.ỳ.13. Ibid.ỳ.14. Quid dextra quid læua manus significent. Habac.3.ỳ.3.

Qualis nubes fuerit. Sophon. 1. ỳ.15.

Et nubes magna. Solet nubes tenebris offundere terram & procellam secum conuehere grandinis, vt nubes ista procellosa significet quod est apud Sophoniam primo. *Dies tribulationis & angustiæ, dies calamitatis & miseriæ, dies tenebrarum & caliginis, dies nebulæ & turbinis.* Scholiastes aliter. Nubes figuram habebat vehiculi Dei.

Hieron. Theodor.

Et ignis inuoluens. Vel se se reciprocans, flammarum scilicet volumina sese per totam nubem insinuantia. Septuaginta. & ignis fulgurans. non solum enim intus nubes erat ignita, sed exterius euo- D mebat fulgetra, & fulmina iaculabatur. Hieronymus inuolutus ignis monstrat ventura supplicia, & captiuitatis mala. Theodoretus. Maxima nubes. hastarum, & iaculorum, omnisque generis telorum copiam, & quasi inundationem significat. Ignis vero fulgurans nõ solum incussum terrorem. sed etiam Vrbis demolitionem ab igne profectam.

Theodor. Polychr. Scholiast.

Et splendor in circuitu eius. Nubis scilicet. tota enim nubes splendore quasi Iridis exterius irradiabatur. Theodoretus. splendor in circuitu significat Dei gloriam, quæ se in supplicio ostendit. Polychronius. splendor in circuitu, Dei præsentiam docet. Scholiastes. splendor est quasi domicilium Dei, qui lucem habitat inaccessam. De qua re in fine capitis. E

Apocal. 4. ỳ.3. Numer. 11. ỳ.7.

Et de medio eius quasi species electri, id est, de medio ignis. Hebraice. De medio ignis tanquam oculus Hasmal. oculus autem pro visione, & vtrunque pro re visa sumitur frequenter, vt in Apocalypsi. *Similis uisioni smaragdinæ*, id est, speciei, aspectui smaragdi. & in Numerorum libro. Oculus eius sicut oculus chrystalli. Vulgatus vertit doctißime. *coloris Bdellij*. Sed de oculo, & electro inferius.

V *Et in medio eius.* Scilicet ignis, vt ex generibus vtriusque in Hebræo certum est.

Hieron. Theodor. Variæ patrũ sententiæ de modo & significatione visionis.

Similitudo quatuor animalium. Hieronymus. Similitudo, non natura, quattuorque animalium, quæ postea dicuntur quadriformia. Theodoretus. Quis autem poterit reuelationem aperte declarare, cum ipse Propheta in eius enarratione defatigatus fuerit? Non enim simpliciter quattuor se animalia conspexisse dixit, nec item similitudinem animalium, sed tanquam similitudinem quattuor animalium; ita vt perspicuum sit non vidisse diuinos prophetas ipsas eorum, quæ cerni nequeunt, naturas, sed similitudines, & formas. Narrat igitur nobis etiam conspectorum à se animalium figuras. Polychr. Ostendit Propheta per visum vniuersalem prouidentiam, neque templo circumscriptum numen: quod non solum Hierosolymis potestatem habeat, neque in Iudæos tantum dominetur, sed etiam gentibus imperet, earumque sit effector, & dominus, & rector. Scholiastes. Per quattuor autem animalia inuisibiles significat exercitus, vt Principatus, Potestates, Virtutes, Dominationes. Per quattuor vero formas vniuersam nobis indicat naturam, cui imperat Deus. Verum sententiam Græcorum super his animalibus narrauimus in Commentario. Vbi etiam ostendimus nostram in animalium significatione opinionem conformem esse Græcorum expositioni, nimirum illis repræsentari diximus Archangelos Ecclesiæ protectores, Deo assistentes. ipsiusque triumphi, quem de Aegypto egit, stipatores.

Polychr. Scholiast.

Et hic aspectus eorum, similitudo hominis in eis. hoc est, animalia effigiem habebant humanam totius corporis dispositione, tametsi aliorum animalium insignibus essent vestita. Vnde Theodoretus. Formam igitur eorum, quæ conspexit rectam esse ait, & homini similem, & vnumquodque quadruplici facie. Apollynaris. Speciem oculis obiectam rectam esse ait, & homini similem. & anteponit quidem humanam figuram, quod habeat imaginem Dei, & hac potissimum exprimat diuinas virtutes, quæ etiam sunt Dei imagines. deinde addit etiam animalium irrationabilium, quæ vidit, similitudinem, atque hæc neque naturalia quidem, sed naturales proprietates per similitudinem ostendentia. Hæc notent, qui animalia Ezechielis somniant in effigie bouis, aut leonis, aut aquilæ, & dicant quomodo ijs formis referri possint diuinæ virtutes, quæ Deo assistunt. Certe Græci quattuor animalia erecto corpore quippe humano constituunt, deinde aliorum animalium similitudinibus induunt, quod & nos fecimus. sed de his infra.

Quattuor facies vni, & quattuor pennæ vni. Scholiastes. per quatuor vero formas vniuersam nobis indicat naturam, cui imperat. Deus, obserua formas reddidisse pro faciebus, non capita, vt nostrates fere intelligunt. Vnumquodque enim vnico tantum capite, vnicoque vultu erat præditum, quaternis autem formis animalium insignitum. nam facies hoc loco forma est, seu figura, aspectus similitudo, non vultus, vt late monstrabimus in prima parte Commentarij sectione tertia. Vbi etiam fusius prosequemur significationem facierum quattuor, esse quattuor trophæa redemptoris Israel. De numero autem pennarum vide sectionem Commentarij sequentis. VI

Pedes eorum pedes recti. Septuaginta. Crura eorum recta, & apte quidẽ: nam & infra manus posuit Vates pro brachijs, quæ eminebãt sub alis. Crura ergo VII

recta, quod attinet ad ideam, significant humana esse crura non quadrupedum, quæ recuruos poplites habent. Alij interpretantur sine poplitibus, & sine genibus: quod absit. etenim similitudo perfectissima hominis in eis erat: membra proinde omnia humano corpori conuenientia habebant, nisi quod calceos gestabant vituli, thoracem leonis, alas vero Aquilæ. Atque hæc de idea animalium. Quod vero pertinet ad significationem symbolicam, crura recta, inquit Scholiastes, illa cum timore stare significat: videlicet quia nec sedebant, neque genuflectebant, sed cruribus rectis insistentia aurigæ spectabant nutum. Superbus ille sedere voluit coram Deo, propterea deiectus est *sicut fulgur de cælo cadens.* A *Ego sum* ait Raphael *unus ex septem, qui astamus ante Dominum.* & de familiaribus B Salomonis Regina Sabæ. *Beati uiri tui, & beati serui tui, qui stant coram te semper.* quia proprium est familiarium, & stipatorum astare Principi; Principis vero sedere. Hoc ergo significant crura recta assiduam supernorum virtutum assistentiam coram Deo cum timore, & reuerentia coniunctam.

Isai. 14. ℣. 15. Lucæ. 10. ℣. 18. A Tob. 12. ℣. 15. 3. Reg. 10. ℣. 8.

Facies vitulina significat sacrificium Christi.

Et planta pedis eorum quasi planta pedis uituli. Hæc est vituli facies toties repetita. Vngulæ scilicet bifidæ pedibus iuuenis insertæ, quibus ostendebatur symbolice vnum ex quatuor trophæis redemptoris. videlicet ministerium sacrificale, quo mediante & populum veterem de Aegypto, & vniuersum mundum à Diaboli tyrannide redemit, qui quadrigam moderatur Iesus Christus, vt diximus C supra. repræsentatur secundario principum & præsidum Ecclesiæ quale sit futurum ingenium, & mores, de quibus inferius, ad caput decimum.

Et scintillæ quasi aspectus æris candentis. Quas scilicet vibrabat fornax accensa, in animalibus ipsis repercussæ coruscabant quasi æs vel chalybs candescens, aut fulgurans, vt vertunt septuaginta.

VIII *Et manus hominis sub pennis eorum in quattuor partibus.* Hebraice in quattuor quadraturis. Chaldæus, in quattuor lateribus, subaudi currus, ex sequentibus versibus, ac si dicat, singula animalia eorum, quæ erant in quaternis lateribus currus, habebant sub alis bina brachia, & manus binas ad instar hominum, hoc repetit infra. dicens. D *Apparuit in Cherubim similitudo manus hominis.* Theodorus. Manus sub alis, inuisibilis, & varia Dei energia, nam alibi manum appellat efficacitatem.

Infra cap. 10. ℣. 8.

Et facies, & pennas per quatuor partes habebant. Hebraice sicut supra in quattuor quadratis, vel angulis, id est, singula ex quaternis animalibus habebant facies multiplices, & multiplices alas, facies vocat, vt supra similitudines habitus.

IX *Iunctaque erant pennæ eorum alterius ad alterum.* Videlicet quando explicabantur ad volandum.

Quid doctores sentiant & quid sentiendum significari hac phrasi.

Non reuertebantur cum incederent, sed unumquodque ante faciem suam gradiebatur. Verbum Hebræum, Chaldæum, Græcum, & Latinum, Reuerti, duo potest significare, Alterum est circumuolui, E regredi, Alterum retrocedere. Sed secunda pars versus satis aperte indicat in secunda acceptione vsurpandum. hoc sensu. Non retrocedebat hæc quadriga, vt solent ceteræ tractæ a curru, & onere præssæ, sed potius recta gradiebatur e regione faciei suæ, siue antrorsum, nunquam uero retro trahebatur. Sanctissimus Cyrillus. Non flectebantur ad nos, sed rectam, & quæ eos decet insistunt viam. Polychronius. Immutabilem in ministerio

Cyrillus. Polychr.

mentem obtinebant non conatu iussa facientes. Apollynaris. Motus Dei est immutabilis, & sine pœnitentia. Hic auctor meo iudicio collimauit scopum. nam illud significat progressus sine retrocessione, *Triumphátor in Israel non parcet, & pœnitudine non flectetur.*

Apollyn. 1. Reg. 15. ℣. 19.

X Facies non dextra & sinistra, loco rum diuersitate.

Similitudo autem uultus eorum facies hominis, & facies leonis, a dextris ipsorum quattuor: facies autẽ bouis, a sinistris ipsorum quattuor, & facies aquilæ desuper ipsorum quattuor. legendum est, Facies Aquilæ ipsorum quattuor cum textu Hebræo, Chaldæo, Græco, Septuaginta, & Latinis correctissimis, Complutensi, atque Regio, sine particula, desuper, quæ additur post vocem Aquilæ in aliquot codicibus latinis. Hoc loco dextra, & sinistra non sunt accipiendæ exacte pro latere dextro, aut sinistro, teste Hieronymo in hæc verba. In quo obseruandum est, quod nequaquam, vt supra dicitur, facies hominis, & facies leonis a dextris quattuor, & facies vituli a sinistris quattuor, &c. Vt videlicet alia a dextris, alia a sinistris esse credatur, sed omnium æqualis ordo describitur dicente scriptura, *quattuor facies habebat unum, facies una, facies Cherub, & facies secunda, facies hominis, & in tertio facies leonis, & in quarto facies Aquilæ.* Vt prima & secunda, & tertia, & quarta facies non locorum diuersitate dextri, aut sinistri, sed uno per gradus ordine describatur. Hæc Hieronymus. Ex quibus verbis constat idem esse a dextris, & a sinistris, ac si diceret, hac, illac. Vt hæc animalia varijs aspectibus referrent hinc hominem, illinc leonem, hac vitulum, illac aquilam. Similis idiotismus est in Genesi. *Vniuersa terra coram te est, si tu dexteram tenueris, ego ad sinistram pergam,* id est, si tu hac ieris, ego illac discedam. & in Deuteronomio. *Nõ declinaueris ab eis nec ad dextram nec ad sinistram,* idest, vltro, vel citro, hac uel illac.

Hieron. super Ezech. 12.

Gen. 13. ℣. 9. Deut. 28. ℣ 14.

XI Facies & pennæ pro eodẽ sumuntur.

Facies eorum, & pennæ eorum extentæ desuper. Manifestum est ex hoc versu facies non significare ora. Nam cum quaternæ fuerint facies singulis, incertum erat quænam earum facies esset extenta superne, quæ contra deorsum, sinistrorum, & dextrorsum essent conuersæ. Præterquam quod facies anterior, & os non bene dicitur extendi. Loquitur ergo de pennis, quas diximus uocari facies aquilæ. Atque illud (&) non coniungit sed declarat. Quasi dicat. Facies eorum, pennæ, inquam, eorum extentæ erant desuper. Seuerus, multitudines alarum, quæ eleuabantur, celeritatem, agilitatem, mobilitatem, & vim sublimiora petendi supernarum virtutum significat. nam per has corporales ostensiones incorporearum percipimus notitiam.

Seueri sententia de alarum significatione.

Duæ pennæ singulorum iungebantur, & duæ tegebant corpora eorum. Id est, binæ, & binæ, vt supra diximus. Dixerat alas desuper extentas habuisse animalia, ne de quaternis illud acciperemus, se explicat, & quasi corrigit in præsenti. non omnes, inquit, extentæ erant, sed binæ singulorum; nam binis operiebant femora. Apollynaris. Requietiones erga Deum, & quæ in illis apparebat agilitas cæli, grata erat. Supernæ virtutes nunquam sunt destitutæ, & nudæ cælesti prudentia, neque vlla subest indecentia propter nuditatem. non sicut homines, qui in extensione ad Deum efferuntur, in suis vero actionibus humiliantur. idest homines tametsi cum male agunt humilientur, cum autem Deo appropinquant extolluntur; nõ sic Angeli. tunc enim maxime humiliantur, cum Deo sunt viciniores. Seuerus. Facies tegebant ne forte in tantum specta culum

Apollynaris sententia contra nudas & indecentes figuras effingentes.

Seueri sententia quare tegunt facies.

culum oculos defigentes ferre non poſſent, ſed medium illum ſplendorem amitterent, quo catenus poſſent frui, quatenus videre poteſt facies alis cooperta. & hoc centrum quoddam perſpicuæ lucis demonſtrat.

XII *Et vnumquodque eorum coram facie ſua ambulabat. Vbi erat impetus ſpiritus, illuc gradiebantur, nec reuertebantur cum ambularent.* Spiritum vocat vim, impulſum, & energiam diuinam animalibus impreſſam ab ſuperiori auriga, qui flagelli vice, atque habenarum erat animalibus ad progrediendum, vel ſiſtendum, volandum, vel quieſcendum; cætera conſtant ex dictis.

XIII *Et ſimilitudo animalium, aſpectus eorum quaſi carbonum ignis ardentium, & quaſi aſpectus lampadarum. Hæc erat viſio diſcurrens in medio animalium, ſplendor ignis, & de igne fulgur egrediens.* Significat his verbis obſeruaſſe inter animalia caminum ignis accenſum, aut prunarium, quod capite decimo aperte indicat dicens. *Miſit manum ad ignem, qui erat inter cherubim.* Ex hac fornace diffuſus ignis Cherubinos inflammauerat quaſi ardentes prunas, ſeu faculas, aërem vero ambientem ſplendore, & fulgetrix compleuerat.

Spiritum vocat quaſi habenas & flagellum moderatoris.

XIIII *Et animalia ibant, & reuertebantur.* Non ſignificatur his verbis oppoſitum eius, quod dixerat ſupra. *Non reuertebantur, cum incederent.* Nam illud eſt non retrocedere in ſecunda acceptione verbi, quam notauimus: hoc vero ſecundum primam eſt hac, illac regredi, circumuolui, flecti motu celerrimo ad nutum moderantis habenas: quo laxante lora procedebant, reducente vero ſiſtebant gradum, flectente voluebantur alio. Scholiaſtes. Huc illuc agebantur, quia cum concordia cuncta perficiunt. Apollynaris repetit bis, conuertebantur, ſignificatque ſine labore perficere omnia, & cum fructu non ſicut homines, qui defatigati reuertuntur, & ſine emolumento.

Reuerti & non reuerti non ſunt contraria.

Supra ℣.9.

Scholiaſt.

Apolly.

In ſimilitudinem fulguris coruſcantis. Parum eſt inquit candentes prunas, ſeu faculas accenſas vocaſſe animalia: fulgura corruſcantia dixiſſem rectius. Tantus erat eorum ſplendor, & celeritas.

XV *Cumque aſpicerem animalia apparuit rota vna ſuper terram iuxta animalia, habens quattuor facies.* Miror interpretibus tantum negocium feciſſe hanc rotam, eius figuram inquirentibus, atque vſum. Nam quidam putarunt ſphæricam fuiſſe, qualem illam depingunt Pariſienſes typographi. Alij colurum ſphæræ fuiſſe exiſtimant. Verum Eccleſiaſticus diſertis verbis hanc litem diremit, & diſiecit ſomnia dicens.

De forma rotarum iterum.

Eccleſiaſt.c. 49.℣.10.

Ezechiel, qui vidit conſpectum gloriæ, quam oſtendit illi in curru Cherubim. Nam ſi currum Ezechiel vidit, ergo rotæ, quas deſcribit, rotæ currus erant, non ſphæræ, vt latius infra docebimus. Harum ergo rotarum ſpeciem ſibi apparuiſſe iuxta animalia ſcribit Vates. Nam quattuor rotæ erant, non vna, & hoc eſt quod habetur in textu. *habens quattuor facies.* Nam in fonte legimus: ad quadraturam facierum ipſorum, hoc eſt, ad quattuor angulos, vel ad quattuor regiones, in quibus erant animalia, quod apertius docet infra illis verbis. *Et ecce quattuor rotæ iuxta Cherubim. rota vna iuxta Cherub vnum*, vel ſingulæ iuxta ſingulos. Origenes. Rota eſt mundus hic, generatio hæc, nos omnes ſub rota ſumus, qui ſub generatione exiſtimus. Scholiaſtes. Rota eſt anni orbis, & ſpirituum periodus. Quod vero ait ſuper terram, ſignificat rotas ſtetiſſe ſub animalibus ſupra ſolum. Nam animalia alis fulta non tangebant vngulis terram. Scholiaſtes. Rota ſuper terram ſignificat continuationem prouidentiæ Angelorum in homines, de qua re infra.

In Commentario de hac viſione Sectione 1.

Ezech. 10. ℣.9.

Origenes.

Significationes rotarum ex patribus.

Scholiaſt.

XVI *Et aſpectus rotarum, & opus earum quaſi viſio maris.* Hebraice quaſi ſpecies Tharſis, idem habet cap. decimo. Pro qua voce Hieronymus ibi vertit Chryſolithi imitatus Aquilam, Simmachus pro eadem vertit Hyacinthum. Porro vox Tharſis. תרשיש proprium nomen eſt filij Iauan, filij Iaphet, filij Noe. Hic ſignificat mare altum, & ſpacioſum, Oceanum ſcilicet, & Mediterraneum: inde naues Tharſis: Transferturque ad ſignificandam Indiæ regionem auri feracem, quam vocant Ophir. De qua in libris regum, quia marina regio erat, vel potius quia diſſita vltra mare altum. Præterea quoniam mare cæruleum habet colorem, traducitur vox ad ſignificandum lapillum cærulei coloris, qui ponebatur inter alios in pectorali Pontificis. Fortaſſe iſte lapis eſt quem nos Hiſpani conſona voce Turcheſiam vocamus, eſt enim coloris marini.

De ſignificatione vocis Tharſis.

Simmac. Daniel.10. ℣.6.

Geneſ.10.

3. Reg. 9. ℣.28. & c.10.℣.11. et c.22.℣.49.

Exod.28.℣.20.

Et vna ſimilitudo ipſarum quattuor. ſcilicet rotarum idem aſpectus erat, figura, dimenſio, & color.

Et aſpectus earum, & opera qua ſit rota in medio rotæ. Idem repetit capite decimo, quibus verbis nihil nouum ſignificat, vel in auditum, ne diuinantes noua, decipiamur. Sed rotam deſcribit currus, in qua eſt modiolus in medio radiorum, qui ab ipſo procedunt ad canthos, rotamque vocat in medio rotæ ipſum modiolum, qui eſt in medio radiorum, & canthorum. Exprimit autem tot verbis, & circuitionibus tum animalia, tum rotas, quoniam præ ſplendore nimio viſionis, atque præ ſtupore vix aſſequi poterat extrema lineamenta, & vmbras rerum, quæ oſtendebantur. Sed, vt earum aſpectus, figuras, & ſpecies obſeruabat neſciens quid illud rei eſſet, ſic in ſcripta retulit. Et capite decimo, tametſi maiori luce donatus intellexit animalia eſſe Cherubinos, ceterum non omnino aſſecutus eſt vehiculum eſſe illud, cui inſidebat Dominus. Quare rotas currus ea periphraſi circumloquitur, quaſi rota in medio rotæ. Apollynaris. Rota ad rotã ſignificat circulationem rerum, quæ in orbem fertur, quæ verſatur in principio, profectu, & fine. & tum iudicia, tum miſericordiam, quæ a Deo ſucceſſiue quaſi in orbem procedunt. Motus rotæ efficacia ſpiritus, quia res facile, & ſuauiter aguntur, & non per vim. idque in originibus, atque progreſſibus rerum, &c. Scholiaſtes. Rota ad rotam, tempus a tempeſtate dependens. Polychronius ſignificat circulos annorum, & temporum periodos.

Huius locutionis rationem reddit. & Græcorũ ſententias, de eius ſignificatione enumerat.

Apollyn.

Scholiaſt. Polychron.

XVII *Per quattuor partes earum euntes ibant.* Id eſt, in quattuor vehiculi lateribus mouebantur motu velociſſimo rotæ quattuor. Nam illa geminatio verbi cum participio in ſacra ſcriptura ſignificare ſolet vehementiam affectus, vel actiones verbi, vt in pſalmo. *Euntes ibant, & flebant, &c. venientes autem venient.* id eſt, lento gradu procedebant deſcendentes in Babyloniam, ſed exultantes & tripudiantes in patriam remigrabunt. En participia illa exaggerarunt ſignificationem verbi, affectum ſcilicet triſtitiæ in vnis, & lætitiæ in aliis, qui quoniam contrarij ſunt, contrarius reſultat ſenſus ex eadem phraſi.

Explicatur phraſis, euntes ibant.

Pſal. 125. ℣.6.

Et non reuertebantur cum ambularent. eundem poteſt habere ſenſum hic verſus, quem duodecimus. hoc eſt, non retrocedebant. Nam hoc ſolet & bobus, & rotis contingere. Vel fortaſſe ſenſus eſt, Non voluebantur, non circinabant, non agebantur in orbem, ſed procedebant ad inſtar animalium, cui conſonat quod ſupra additur, quaſi ſpiritus vitæ erat in rotis.

XVIII *Statura quoque erat rotis, & altitudo, & horribilis* A *aspectus.* Hebraice dorsa; vel canthi, & altitudo stupenda erat. Quibus verbis significat rotas admirandæ fuisse crassitudinis, atque altitudinis, videlicet, quæ responderent magnitudini vehiculi, proceritati quadrigæ, magnificentiæ solij, & aurigæ dignitati.

Quid significent oculi rotarum.

Et totum corpus oculis plenum in circuitu ipsarum quatuor. Vox עינים Ghanaijm significat oculum animalis. Et quoniam ex oculo splendor, colorumque mistura gratissima cum radijs lucis emicat, transfertur ad significandum quemcunque aspectum, colorem, & splendorem, qui in oculum incurrit, atque in hac acceptione vsurpari in præsenti testatur doctissimus Rab. Moyses Aegyptius dicens per oculum significari colorum varietatem B collucentem, sicut scriptum est. Et oculus eius sicut chrystalli. Vbi Hieronymus doctissime vertit *coloris bdelly.* Existimo itaque oculos hosce fuisse similes ocellis, quos in caudis pauonum ex lucis, & colorum mistione factos non sine voluptate intuemur, quadrantque illorum colores cum hiacyntino, seu colore marino rotarum. Sed de oculis late in commentario: vbi stellas firmamenti illis significari dicebamus. Seuerus episcopus Anthiochiæ sic intelligit. Oculis vndique plena, & non ex dimidia parte, vt cælum astris lucidissimis ornatum quasi floribus, atque hac re ostendunt se vigilare atque illuminata esse. Eandem sententiam fusius repetit infra, dicens. Et omne corpus earum, & colla, & manus, & pennæ, & circuli, plena C erant oculis. Vbi colla legimus, hebraice est, terga, vel canthi, vt diximus supra. Manus, & pennæ sunt radij, vt in Malachia. *Sanitas in pennis eius,* id est in radijs solis. per circulum intelligit ipsum modiolum: Loquitur autem de rotis sub metaphora animalis tribuens illis corpus, & membra. Quoniam in rotis obseruauerat non secus atque in Cherubinis species quasdam quattuor animalium prædictorum, vt dicetur versibus sequentibus.

Rab. Moyses. lib. 3. directionum. Nume. 11. ℣. 6.

Seuerus hic. & cap. 10.

Quid manus quid pennæ rotarum significent. Malach. 4. ℣. 2.

XIX *Cumque ambularent animalia, ambulabant pariter & rotæ iuxta ea: & cum eleuarentur animalia de terra, eleuabantur simul & rotæ.* Promptum rotarum obsequium in omni genere motus significat.

XX *Quocumque ibat spiritus, illuc eunte spiritu, & rotæ pariter eleuabantur sequentes eum, spiritus enim uitæ* D *erat in rotis.* Septuaginta pro spiritu legunt nubes, quacumque ibat nubes &c.

XXI *Cum euntibus ibant, & cum stantibus stabant, & cum eleuatis à terra pariter eleuabantur & rotæ, sequentes ea, a qua spiritus uitæ erat in rotis.* Vel spiritus animalis. Scholiastes. vt ostendat potestatem sedentis, quam etiam significat per nubem, cum dicit, spiritus sequebatur quacũque nubes volebat, idest, sedens. nam ad nutum regis aguntur. Polychronius. Significat ordinem præclarum rerum visibilium, & temporum: quæ ac si sensum haberent parent Dei præceptis. Sic mare terminum seruat, nec excedit. Theodoretus. significatur, inquit, inuisibilis ordo Thronorum rationis particeps, cum dicitur spiritus vitæ in rotis, quasi spontaneus & voluntarius esset motus, neque enim temo, aut iu- E gum animalibus erat impositum, verum præibat quidem nubes, vehemens autem ventus sequebatur, & diuinum vehiculum per se currebat, animalibus præeuntibus, rotis per se motis. Apollynaris. Visio indicat subiectos esse Deo Angelos tanquam currum sponte currentem sub domino sine habenis, Deumque superuehi omnibus cœlestibus sine strepitu, & rigore dominantem. Nam

Scholiast.

Polychr.

Theodoret.

Apolly.

A præsidentibus Angelis & assistentibus, tum orbium periodus exoluitur, tum temporum constitutio expletur. Scholiastes. Ne putaremus ab Angelorum voluntate vniuersitatem rerum pendere, propterea ait, eunte spiritu ambulabant animalia.

Scholiast.

Varie solet vsurpari nomen (spiritus) in sacra scriptura propter multiplicem analogiam, in qua res variæ communicant cum primæuo significato illius. Oritur autem a verbo Rauach רוח, respirare, flare, efflare cum agitatione & motu. nomen רוח Ruach, spiritus, flatus, halitus vitalis, qui est in naribus animãtis. *Inspirauit in faciem* vel in nares *eius spiraculum vitæ. Donec superest halitus in me, & spiritus Dei in naribus meis.*

De varia significatione vocis spiritus.

Gen. 2. ℣. 7. Iob. 27. ℣. 3.

Secundo, & quoniam hæc agitatio, & respiratio B est effectus, & index latentis in corpore substantiæ, & naturæ, quæ nec carnem habet, nec ossa, quæ scilicet agitat, & ciet corporis membra, quæque respirationis, & vitæ principium est. ideo pro ipsa anima spiritus capitur, vt ibi. *Auferes spiritum eorum, & deficient, & in puluerem suum reuertentur*, & iterum. *Recordatus est, quia caro sunt spiritus uadens, & nõ rediens.*

Psal. 103. ℣. 29. Psal. 77. ℣. 39.

Tertio, inde transfertur ad significandam animalem vitam. vt ibi. *In cuius manu anima omnis uiuentis, & spiritus omnis carnis.* Si autem construatur cum nomine חיה Haiah, accipitur pro flatu vitali. vt in Genesi. *Vt interficiam omnem carnem, in qua spiritus uitæ est subter cælum.* & iterum. *Et cuncta, in quibus spiraculum uitæ est in terra.*

Iob. 12. ℣. 10. Genes. 6. ℣. 17. Genes. 7. ℣. 22.

Quarto significat virtutem, energiam, vim agi- C tantem carnem, quam latini vocant animum. vt ibi. *Hæc audientes pertimuimus, & languit cor nostrum, nec remansit in nobis spiritus.* Et ibi. *Reuersus est spiritus eius, & refocillatus est.*

Iosue. 2. ℣. 11. 1. Reg. 30. ℣. 12.

Quinto, Transfertur deinde ad significandam quamcunque vim, seu virtutem, seu naturam inuisibilem, scilicet pro vento sumitur in Genesi. *Adduxit super terram spiritum.* & alibi. *Flabit spiritus eius & fluent aquæ.* & iterum. *Spiritus ubi uult spirat, & uocem eius audis, & nescis unde ueniat, aut quo uadat.* Pro Angelis in psalmo. *Qui facit Angelos suos spiritus.* Nam de Angelis accepit Paulus ad Hebr. non de ventis.

Gen. 8. ℣. 1. Psal. 147. ℣. 18. Ioan. 3. ℣. 6. Psal. 104. ℣. 4. Heb. 1. ℣. 7.

Denique pro Spiritu sancto, vt in Genesi. *Spiritus Domini ferebatur super aquas*, seu fouebat aquas D vim generandi illis impertiens. & apud Iob. *Spiritus eius ornauit cælos.* Ergo in præsenti versu dupliciter vsurpatur spiritus: In prima parte versus pro virtute, impetu, & potestate præsidentis, hoc est spiritu diuino: In secunda autem parte pro flatu vitali, vita animali, vt diximus acceptione tertia, qua rotæ idoneæ efficiebantur, & capaces recipiendi influxus, & motus a virtute superiori, quique per omnia corporis membra permeabat, & diffundebatur. Nam de hac quadriga multo verius accipi potest quod ille alter de vniuerso cecinit; Spiritus intus alit, totamque infusa per artus, Mens agitat molem, & magno se corpore miscet.

Gen. 1. ℣. 2. Iob. 26. ℣. 13.

Ouidius.

XXII *Et similitudo super capita animalium firmamenti quasi aspectus chrystalli horribilis, & extenti super capita eorum desuper.* Hoc loco pro firmamento, in E fonte est vox רקיע Rachiagh, quæ extat in Genesi. *Fiat firmamentum in medio aquarum.* Significatque extensionem, expansionem aquæ, scilicet nubis rarefactionem, quæ initio terram complebat, in cuius medio præcepit Deus fieri rarefactionem materiæ, quæ diuideret aquas ab aquis. id est, elementum aquæ a superiori regione aëris. Vtrunque autem elementum vocat aquam. Quoniam aquea nubes erat ante diuisionem elemen-

De significatione vocis, firmamenti.

Gen. 1. ℣. 6

mentorum. Hæc extensio, seu firmamentum A est aër iste, in quo viuimus, vt auctores sunt D. Basilius, & Ambrosius, Augustinus, Acacius Cæsariesis episcopus, cuius sapientiam commendat Hieronymus, qui firmamentum pro aëre, aquas pro nubibus interpretantur. Cui expositioni totius capitis primi Geneseos alioqui obscurissimi intelligentiam debemus, & acceptam referimus. Ergo Vates vidit super capita animalium cœlum expansum coloris aërei, diaphanum, & splendescens quasi Chrystallum. Nam vtrumque significare oculum diximus supra, quam vocem legimus in Origine loco aspectus. Quod ait *horribilis* significat splendoris, vel magnitudinis admirandæ fuisse cœlum illud expansum supra vehiculum.

Basilius in Hexa:me. Aug.in Genes. Acacius.

XXIII *Sub firmamento autem pennæ eorum rectæ alterius* B *ad alterum: vnumquodque duabus alis velabat corpus suum, & alterum similiter velabatur.* Hæc patent ex dictis versu vndecimo.

XXIV *Et audiebam sonum alarum, quasi sonum aquarum multarum, quasi sonum sublimis Dei: cum ambularent quasi sonus erat multitudinis, vt sonus castrorum.* Duplicem in cherubinis motum se obseruasse indicat Propheta: volatum ad instar auium, & progressum ad instar animalium, atque vtrunque concitatissimum, & horrisonum fuisse declarat. Cum tollebantur, inquit, à terra pennarum agitatione horrendum excitabant fragorem, qualem fluctus furibundi maris ad litus refracti, aut fluuij rapidissimi torrens in medijs saxis collisus edere solent, & quale, præpotente Deo tonante, & fulminante, C audiri solet mugitus. Nam hoc vocat vocem *sublimis Dei*. iuxta illud psalmi. *Vox Domini in virtute, vox Domini in magnificentia, vox Domini confringentis cedros*. Vel allusionem facit ad clangorem tubæ vehementius identidem perstrepentis, quæ erat insigne aduentus Dei in castra, ad quam allusit psalmus, *Beatus populus qui scit iubilationem.* & Balaam. *Et clangor victoriæ regis in illo.* Consonat huic expositioni Scholiastes, qui sic habet. Vocem alarum dicit iubilationem. Cum vero ambulabant, seu progrediebantur pedibus fulti, alarum remigio tumultuantis turbæ referebant murmur. Pro voce *multitudinis* hoc loco, & apud Ieremiam est המולה. Hamulah significatque tumultum mussitantis & perstrepentis po- D puli. Quare Septuaginta verterunt uocem loquelæ. Denique hunc strepitum comparat fragori castrorum, non frustra, vel casu, sed magno cum consilio. Quoniam quadriga hæc castrorum Dei erat Hieroglyphicum, vt dicemus inferius. Porro capite decimo scribit has voces animalium auditas in atrio exteriore Templi. *Cumque starent, demittebantur pennæ eorum.*

Sonitus alarum iubilationem significat & præsentem Deū.

Psal. 28. ℣. 3.
Exod. 19. ℣. 13.
Psal. 88. ℣. 16.
Nume. 23. ℣. 21.
Scholiast.
Ierem. 11. ℣. 16.

XXV *Nam cum fieret vox super firmamentum, quod erat super caput eorum, stabant & submittebant alas suas.* Hoc est, vbi diuinus auriga signum dabat vt sisterent, ex templo demissis pennis quiescebant. Scholiastes. Non semper reddebant sonum, sed consistebant, vt significet quod hymnum dicebant secundum decorum, & desistebant cum timore, vtrumque cum amore, & desiderio facientes. Theodoretus. potestatum earum, quæ cerni nequeunt, in omnibus obedientiam significat, quod & diuinus Dauid ait, cum dicit, *Benedicite Dominum omnes Angeli eius, potentes virtute, facientes verbum illius ad audiendam vocem sermonum eius.*

Celerem animalium obedientiam significat hæc verba.
Scholiast.
Theodor.
Psal. 102. ℣. 20.

Et super firmamentum, quod erat imminens capiti eorum, quasi aspectus lapidis Saphiri similitudo throni. XXVI Supra cœlum illud expansum videbatur thronus regius excitatus candoris insignis, & splendoris admirandi. Nam Sapphirus aërei coloris est aureis punctis micans, centroque chrystallino, Plinio auctore. Vnde sapphiro conferuntur facies roseæ adolescentum. *Candidiores niue, nitidiores lacte, rubicundiores ebore antiquo, sapphiro pulchriores.* vel sapphirus excisio eorum, id est, ac si essent excisi ex sapphiro. Non simpliciter dixit thronum, sed similitudo throni, vt regis dignitatem significet, & illum non quemcumque, sed sapphirinum, vt materiæ pretio auctoritatem commendet. Theodoretus. Hæc item species reconditam, & sub sensu oculorum minime cadentem diuinam indicat naturam. *Nubes enim & caligo*, inquit, *in circuitu eius*, & rursus, *Posuit tenebras latibulum suum*. nam purum illud, & in accessum lumen nobis tenebræ sunt.

Dignitatem indicat solij Dei.
Plinius. lib. 37. c. 2.
Threnor. 4. ℣. 7.
Theodor.

Et super similitudinem throni quasi aspectus hominis desuper. Hoc est, visus sum mihi videre speciem hominis, vel regis in solio sedentis. Vniuersa hæc quæ videbat, non proprijs nominibus appellat, sed quasi aspectum, similitudinem, faciem animalis, firmamenti, throni, hominis &c. Quoniam præ nimio splendore nō poterat aciem oculorum intendere in spectrum, vt certas delineationes, & imagines expressas consequeretur eorum, quæ sibi ostendebantur. XXVII

Et vidi quasi speciem electri, velut aspectum ignis intrinsecus eius per circuitum, à lumbis eius, & desuper, & à lumbis eius vsque deorsum, vidi quasi speciem ignis splendentis in circuitu. Eandem imaginem describit capite octauo illis verbis, *Ecce similitudo quasi aspectus ignis ab aspectu lumborum eius, & deorsum ignis, & à lumbis eius, & sursum quasi aspectus splendoris, ut uisio electri.* Vtroque autem hoc loco eadem repetitur vox Hebræa חשמל Hasmal, pro qua Hieronymus vertit electrum, & interpretatur metallum auro, & argento lucidius. De quo scilicet scribit Plinius constare ex auro, & quinta argenti portione, lucereque argento clarius. Ergo videbat Vates virum specie electri in media fornace candescētis, atque a lumbis viri sursum, & a lumbis deorsum quasi aspectū ignis splendentis circumquaque.

Plin. lib. 32 cap. 4.
De electro infr. sect. 4. prioris partis Commentarij.

XXVIII *Velut aspectum arcus cum fuerit in nube in die pluuiæ. hic erat aspectus splendoris per gyrum.* supra versu secundo notat Theodoretus. Splendor in circuitu eius, est gloria Domini, quæ se ostēdit in supplicio. Ex radiorum reflexione in nube opaca consequens erat, vt iris conflaretur versicolor in circuitu solij magnifici. Hucusque caput primum in aliquot libris censetur; sed in correctioribus, versus qui sequitur, caput absoluit: atque etiam in Græcis.

Quo-

Quoniam autem ſequenti commentario fuſius probaturi ſumus viſionem hanc vniuerſam referre Saluatorem Iſrael præferentem inſignia victoriæ, ac de Aegyptijs triumphantem, ideo neceſſarium duximus, bellantem pro captiuis, ſeu potius debellantem hoſtes Deum: necnon eorum omnium, quæ nocte illa (tremenda quidem Aegyptijs, feliciſsima vero & gratiſsima Iſraelitis) tum his, tum illis acciderint, ſequenti figura deſcribere. In qua quidem ſedentem in ſolio Deum quaternis innixum Cherubinis primo ſuſpicies: dextra Oliuæ, pacis & miſericordiæ ramum erga ſacrificantes ſanguine agni conſperſos, extendentem: ſiniſtra vero, diuinæ indignationis vindicem gladium aduerſus Aegyptios vibrantem. Hinc Angelum, alatum ſcilicet iuuenem regio apparatu cernes Aegyptiorum primogenita percutientem: Illinc Iſraelitam ſacrificantem: In medio autem ſub ſolio Dei, quattuor veluti ſymbolis, ſeu hieroglyphicis, Angeli nempe, regis, hominis, & victimæ, aquila videlicet, leone homine, ac vitulo, Cherubinum vnum conueſtiri ac decorari conſpicies: qui non ſolum hæc victoriæ trophæa, ſed etiam glorioſum atque ineffabile nomen, quod ipſe ſibi ex hac inſigni victoria Deus aſſumpſit, geſtat in pectore.

COM-

Redemptor Israel trophaeis uictoriae de Ægyptys partae satellites suos induit Aq

elium, et leo angeli saeuientis; homo et uitulus Israelitae sacrificantis symbola sunt

tuor. rotas memorat non rotam, rotasque quaternas, non vnicam, vt latius docebimus in capitis explanatione. Fit itaque ex prædictis, vidisse Prophetam carrucam quaternis rotis instructam, in qua Dominus vehebatur, similem per omnia carrucis, aut curribus, quibus equitare solebant reges Aegypti, & Syriæ.

QVALES FVERINT FACIES Cherubinorum. Sectio II.

Quæ fuerint Cherubinorũ facies iuxta interpretum sententias.

LTERVM difficilius est in visione prædicta, videlicet. Qualis fuerit animalium habitus, & dispositio. nam plurima pars interpretum per faciem, intelligunt os, seu vultum, atque adeo singulis animalibus affingunt quaterna ora, seu vultus, vnum ante, alterum retro, à dextris tertium, atque postremum à sinistris. Alij non quaternos tantum vultus, sed quaterna capita in singulis affingunt animantibus: addant & singulis post quaternas alas, totidem brachia: ita vt in vnum corpus quaterna sint compacta animalia, Homo, Aquila, Bos, & Leo: atque hoc monstro quadricipiti versicari putant, quæ scribit Propheta. Ceterum hoc esse imposibile, vel ex ipso textu capitis persuadetur. Dicitur enim versu nono. *Et vnumquodque coram facie sua ambulabat*. Ex quo fit, vnicum tantum os, seu vultum habuisse singula animalia, quem Propheta vocat faciem suam, alioqui si quattuor haberẽt vultus, cum omnes ex æquo sint facies animalis, nullus eorum diceretur facies sua, nulla enim est maior ratio de vno, quam de reliquis. Neque moueri posset antrorsum, si coram facie sua ambulabat, quoniam, cum quaternas haberet facies, ad totidem regiones spectantes, versus omnes procedere debuisset, vt coram facie sua ambularet. Itaq. sibi ipse Propheta aduersabitur, si per facies intellexit ora. Deinde quia, si facies vultus est, quomodo *facies Aquilæ est desuper ipsorum quattuor*, & non potius retro ipsorum quattuor? nam vultui aquilino is locus reliquus erat, quando in ceteris videbantur Homo, Leo, & Bos. Dices. Erat quidem retro caput Aquilæ, sed eminebat ceteris. At si sublimior esset facies Aquilæ, ea tantum haberetur caput huius monstri, dixissetque Vates: similitudo Aquilæ in eis, & non potius, similitudo hominis in eis. Præterea idem aperte conuincitur ex cap. 10. sequenti, vbi sic scribit Propheta. *Ipsum est animal, quod vidi subter Deum Israel iuxta fluuium Chobar, & intellexi quia Cherubim essent.* En Vates testatur prima illa visione cap. primo narrata se non comprehendisse quidnam sibi vellent illa insueta tot facietum spectra; atque ideo vocasse animalia, voce nimirum generica, quod proprium eorum nomen ignorasset, nondum plane perspectis ipsorum imaginibus. Deinde vero repetita iterũ visione, timore deposito, sui magis cõpotem animaduertisse exactius animalium figuram & habitum, atque agnouisse illa animalia multarum facierum, esse ipsos Cherubinos, videlicet sibi alioqui notissimos. Nunc rogabo, qui nam erant isti Cherubini, quos agnouit Vates? certe illi, de quibus legerat toties in Exodo (sacerdos enim erat Ezechiel) à lateribus arcæ binos Cherubinos à Moyse constitutos, quorum alis insideret Deus Israel; atque totidem à Salomone fabricatos, atque in oraculo positos, vt alis suis protegerent arcam, scabellum pedum Dei. nam

Confutãtur aliorum opiniones.

Probat Cherubinos huius visionis similes fuisse Cherubinis templi A 3. Reg. 6.

præter istos, nullo sacræ scripturæ loco alij memorantur Cherubini, quos Vates agnoscere potuisset. Etenim Cherub paradisi à Cherubinis arcæ nomine mutuato appellatus est à Moyse multis annis post constructã arcam. Quod si ita est, vt nobis videtur certum, aberrant quicunque putant quaterna ora gestasse Cherubinos Ezechielis. Nam Cherubini Moysis aduersis se se aspiciebant vultibus, vt scriptum legimus in Exodo, atque adeo singuli singulas facies, & ora habebant: Cherubini etiam Salomonici stabant in medio oraculo erectis pedibus, & facies eorum erant versæ ad exteriorem domum, vt testatum est in secundo Paralipomenon libro. Quare necesse est vnica tantum facie, hoc est, ore & vultu esse præditos, qua scilicet aspicerent domum exteriorem, nam si quaternis pollerent vultibus, ad totidem cœli regiones prospexissent, & non solum ad Orientem, vt sacer historicus tradidit. Habemus ergo ex prædictis Cherubinos Ezechielis eiusdem fuisse figuræ cum Cherubinis Templi, atque adeo singulos eorum vnica insignitos facie, hoc est, vultu & ore, non quaternis.

Exod. 25.

2. Paral. 3.

Verum aduersus prædicta ipsemet prophetiæ textus militare videtur, qui non vnicam, vt diximus, faciem, sed potius quaternas singulis tribuit Cherubinis. Sic enim habet. *Quattuor facies vni, & quattuor pennæ vni.* Respondemus tamen, Verumque verum esse, atque ambiguitatem esse in voce (facies) pro qua, ora & vultum interpretes intellexerant, idque perperam. etenim פנים panim non semper significat vultum anteriorem, sed multoties habitum, aspectum, dispositionem, figuram, formam; non, inquam, partem aliquam corporis, sed totius speciem, quæ apparet, & cernitur. nascitur enim vox a verbo פנה panah. respicere, prospicere, aspicere, sonatque ex vi originis aspectum. Vnde & inanimis tribuitur ab Isaia. *Dominus affliget faciem eius, terræ* scilicet. & in Psalmo. *Renouabis faciem terræ.* qua significatione latinam vocem etiam vsurpat Vergilius.

Respondet obiectionibus.

Quid significet vox facies.

Isai. 24. ℣. 1.

Psal. 103. ℣. 30.

quibus aspera quondam
Visa maris facies, &c.

Et in Psalmo: *Non auertas faciem Christi tui*, id est, ne regni florentem statum labefactes. Quomodo etiam loquitur Salustius. Facies Reipublicæ immutata est. & Iob. *Qui tenet vultum.* Hebraice faciem *solij sui*, id est, facit tremendam, & honorandam speciem, & aspectum solij sui. Eadem significatione vsurpatur in nouo Testamento a Luca *Facies eius erat euntis in Hierusalem*. Id est, habitus & gestus, & in Apocalypsi. *Facies eius sicut sol lucet.* Græce, ὄψις opsis aspectus. Latius ergo patet hebræa vox פנים panim, quam Græca πρόσωπον prosopon, tametsi vox Græca pro habitu, dispositione, & aspectu aliquando vsurpari soleat. Vnde Græci tam Septuaginta, quam Patres, quos in hoc capite citamus, pro voce hebræa פנים panim, reddere solent formam, aspectum, dispositionem, speciem, habitũ, hoc est non πρόσωπον, sed σχῆμα schema, vel μορφώσις morphosis figura, figuratio, vel ὄψις ophis oculus, aspectus, phantasma, figura, idea, imago, facies, pulchritudo. nam hæ voces æquipollentes sunt inter se, & tam Græce πρόσωπον, prosopon, quàm Hebraice פנים panim respondent exacte.

Psal. 131. ℣. 10.

Iob. 26. ℣. 9.

Lucæ 9. ℣. 53.

Apoc. 1. ℣. 16.

Quaternæ itaque facies non sunt quaterni vultus, sed quaternæ species, dispositiones, insignia figuræ, formæ, aspectus, & habitus, nimirum *facies hominis* videbatur in ore, manibus, cruribus, & corporis erecti habitu: *facies leonis* fulgebat in ceruí-

ceruicibus, armis, atque pectore iubatis: *facies Aquilæ* in alis: atque *facies vituli* in vngulis pedum bifidis. Etenim Cherub iuuenis alatus erat leonino exuuio quasi thorace vestitus, atque vngulis vituli calciatus. Hoc est enim, quod Propheta testatur capitulo primo. *Et hic aspectus eorum similitudo hominis in eis, & quattuor facies uni, & quattuor pennæ uni.* Quibus verbis apertissime docet, animalia ista non fuisse quadrupedia, aut quadricipitia, sed habitu, forma, & dispositione humana; nisi quod aliorum etiam animalium gestabant facies, seu insignia, sed quibus non confundebatur, immo ornabatur potius humanæ speciei dignitas. Hoc ipsum est, quod eodem capitulo affirmat. *Et pedes eorum pedes recti.* Id est, non habebant recuruos poplites quasi quadrupedia, sed rectas tibias, & crura homini similia, tametsi calceos gestarent vituli vngulis simillimos. Quare sequitur statim, *& planta pedis eorum quasi planta pedis vituli.*

QVALIS SIT SPECIES *sedentis in solio. Sectio III.*

De throno.

CARRVCA compacta, atque quadriga ordinata, superest examinemus similitudinem sedentis in solio sapphirino, de quo sic habet Propheta: *Et vidi quasi speciem electri,* &c. Vice Electri Hebraice legitur חשמל, chasmal, quod nomen quidam deducunt à verbo חשל, chasal, quod est deijcere, domare, reprimere, quasi valeat fulgorem lucidissimum, & ignis flammam excitatissimam, quæ visum & aciem oculorum propter excellentiam deijcit, & debilitat, qualis est electri, siue æris igne candentis. Rabbi Dauid nomen esse Angeli scribit, vel potius coloris similis igni. Chaldæus non transtulit in aliam vocem chasmal. Rabbi Salomon ignorare se fatetur, quid sibi velit hoc nomen. Cuius verbis nimium credulus Lyranus miratur Hieronymum vertisse Electrum pro chasmal, cum non percalluerit melius Rab. Salomone eius nominis potestatem. Verum perperam censuit Lyranus. nam Hieronymus inter Hebræos Salomone antiquiores extitit doctissimus, nosseque poterat, quod Rabb. Salomon ignorauit. Quid, quod hac versione imitatus est Septuaginta, qui Electrum primi reddiderunt pro chasmal. Atque hæc de voce Hebræa.

De electro.

Enim vero Græca, & Latina vox Electrum non est facilior explicatu. Vix enim inter auctores conuenit, quid sit Electrum. Quidam Electri nomine intelligunt succinum, genus scilicet gummi, quod ab arboribus fluit; Vel, vt alij malunt, genus bituminis, quod è scopulis cuiusdam Insulæ maris Germanici manat, liquidum illud quidem, sed aeris, atque aquæ, in quam defluit, frigiditate mox gelatum, in eam quam sentimus duritiem, ambram vocant. De quo intelligunt quidam præsentem versum, sed perperam, vt postea videbimus. Est & aliud electrum metalli genus, de quo Plinius. Omni, inquit, auro inest argentum vario pondere, alibi dena, alibi nona, alibi octaua parte. Vbicunque quinta argenti portio est, Electrum vocatur. Suidas habet: Electrum est aurum alia forma expressum, mistum vitro, & lapide, cuiusmodi compositionis est sancta mensa Ecclesiæ magnæ sanctæ Sophiæ. Idem repetit in Chalcolibano, dicens, Chalcolibanum est genus electri pretiosius auro: est autem Electrum aurum alterius formæ. De ea cõpositione argenti cum auro intellexit Martialis illud:

Plin. lib. 33. cap. 4. — Suidas. — Martialis.

Pallida sic niueo radiant electra metallo,
Et niueum felix pustula vincit ebur;

non vero de succino. De eadem scripsit etiã Diuus Hieronymus hoc capitulo primo, Electrũ est auro, argentoque pretiosius. Idem scribit Theodoretus in hæc verba: Tale enim est electrum veluti mixta quadam specie præditum, nec auro, nec argento simile, sed quasi vtriusque commistio. Eandem laudem tribuit aurichalco Plinius ijs verbis: Mox vilitas præcipua æris, reperto in alijs terris præstantiore, maxime aurichalco, quod præcipuam bonitatem, admirationemque diu obtinuit, nec reperitur longo iam tempore effeta tellure. Seruius: Apud maiores orichalcum pretiosius metallis omnibus fuit: quod & splendorem auri, & æris duritiem possideret. Sextus Pompeius hanc veterem opinionem refert, dum ait, Aurichalcum quidam putauerunt compositum ab ære, & auro, siue quod colorem habeat aureum. Sane vero Orichalcum dicitur, quod in montosis locis inuenitur. mons etenim Græce ὄρος oros, appellatur. In quæ verba Scaliger negat orichalcum in rerum natura reperiri: quod probat ex Aristotele apud interpretem Apollonij id ipsum negante. Fatetur tamen, ex auro, & ære fieri præstantissimum æs, vt prodiderunt veteres de ære Corinthio, quod tamen non sit illud commenticium aurichalcum, quod tanti fuit Veteribus, vt, cum nusquã esset, tamen, quasi esset, etiam auro excellentius haberetur.

Hieronymus hic. — Theodoretus. — Plinius. lib. 34. cap. 1. — Seruius. in 12. Vergil. — Sextus Pompeius. — Iulius Scaliger.

Antonius Nebrissensis in illud Apocal. *Pedes eius similes aurichalco*, contendit, Aurichalcum vitio pronunciationis legi apud Latinos pro Orichalco. Orichalcum vero idem esse, quod montis masculum: respondet enim Græcæ voci Chalcolibanum, quod putat esse æreum thus, vel masculum thus, nullo vero modo æs Libani. Quod autem Græci æreum pro masculo vsurpare soleant, probat ex Orphei hymnis, quibus præfigitur is titulus, Chalcolibanos in Apollinem, in Latonam, &c. id est, masculum thus, siue masculi thuris sacrificium. Verum fallitur Nebrissen. quia hoc commentum repugnat contextui: in quo pedes filij hominis similes videntur chalcolibano in camino ardenti. Quare necesse est, vt Chalcolibanum materia sit, quæ in igne subsistat: Thus vero vel leuiter admotum igni liquescit. Quod autem esse non potest, vel non solet, nunquam ostenditur existens in visionibus propheticis. quanto rectius est, vt similes viderentur pedes Orichalco, quod in igne subsistit, perficitur, & lucidius redditur? Itaque neque Festi Pompeij, quem pro se citat testimonium, neque Apocalypsis locus, neque nomen Orichalcum quantumuis correctum, illi suffragatur. Immo aduersantur Nebrissensi supradicti Auctores, qui aurichalcum cum electro confundere videntur, quod constat metallum esse. Non igitur existimare potuerunt Orichalcum esse thus. Sed illud decepit Nebrissensem, quod putauit Libanum non posse significare montem Phœnicis in ea compositione nominis Chalcolibani, sed potius thus. Qui error multos alios occupauit. cum tamen nil sit accommodatius naturæ orichalci: quod omnes isti Auctores definiunt metalli genus præcipuum, auroque ipso pretiosius. Tale vero æs ex Libano monte defossum esse non obscure significat liber Regum, atque Paral. Vbi legimus, Dauidem tulisse de Thebath, & Chun vrbibus Adarezer æris plurimum, de quo fecit Sa-

Antonius quinquagena 3. cap. 4. super Apoc. De aurichalco. — 2. Reg. 8. 1. Paral. 18.

cit Salomon mare æneum, & columnas, & vasa æ- A rea. Quam historiam replicans Iosephus, sic habet: Inuentumque est in eis aurum multum, nec non & argentum, insuper & æs, quod auro melius esse dicebant; ex quo etiam Salomon fecit magnum illud vas. Erant autem hæ vrbes Adarezer ad radices montis Libani sitæ inter Emath, & Damascum. vt par sit credere pretiosissimum illud æs è monte Libano defossum, atque ideo æs Libani nuncupatum. Ex dictis fit, tam etymologiam chalcolibani, & orichalci, quam etiam illius valorem præcipuum exacte quadrare æri Libanico, atque adeo illud esse orichalcum, vel aurichalcum atque item electrum, quod nil aliud est, quam aurum vile, siue æs pretiosum. Dicitur autem auro pretiosius, quia, vt notauit Seruius, & colo- B rem auri, & æris duritiam possideret. Cuius rei testimonium facit Danielis visio, quæ Angelum eodem habitu induit, atque Apocalypsis atque vice Chalcolibani posuit æs fulgens. sic enim habet. *Et brachia eius & quæ deorsum sunt vsque ad pedes quasi species æris candentis*. vel fulgentis, vt verterunt Septuaginta, & Hebræa vox קלל qualal deposcit, quæ significat læuem, læuigatum, nitidum, fulgens. En Daniel similitudine æris nitidi explicuit eandem speciem, quam Ioannes similem dixit Chalcolibano. esse enim eandem & comparatio vtriusque probat, & nos in sectione octaua monstramus. Vt iam hoc altero exemplo constet orichalcum non esse thus, neque electrum esse succinum, sed vtrunque esse idem atque æs C Corinthium, olim dictum æs Libani, Græcis Chalcolibanum, Latinis Orichalcon, quasi æs Libani, vel montis æs, deinde etiam aurichalcon, quasi aureum æs.

Ios. 7. Ant. 5.

Dan. 10. ℣. 6. Apocal. 1. & 2.

De sedente in throno.

Ceterum hoc constituto electrum esse metalli genus aurei coloris, auroque lucidius, inuestiganda est species sedentis in throno qualis fuerit, an scilicet pectus tantum electro simile habuerit, an etiam pedes? nam verba Prophetæ obscuriora sunt, & vtroque trahi posse videntur. *Et vidi*, inquit, *quasi speciem electri, velut aspectum ignis intrinsecus eius per circuitum à lumbis eius & desuper, & a lumbis eius vsque deorsum vidi quasi speciem ignis splendentis in circuitu*. Ignores an discrimen statuatur in materia, an in splẽdore. Si in materia, hic erit sensus. A D lumbis sursum electrum videbatur, a lumbis deorsum ignis. Si in splẽdore, talis sensus erit: Filius hominis electro accenso similis videbatur; sed hoc discrimine, quod sursum lucidius erat electrum, deorsum ignis concitatior. Priorem sensum confirmat altera visio capitis octaui. Vbi legimus, *Ecce similitudo quasi aspectus ignis ab aspectu lumborum eius, & deorsum ignis, & a lumbis eius, & sursum quasi aspectus splendoris, vt visio electri*. Verum posterior sensus nobis vero similior iudicatur, quem verba capitis octaui nihilominus admittunt, immo libentius, quam priorem. Non enim dixit Vates, a lumbis sursum vidisse electrum, sed splendorem nimium, atque intus electrum, deorsum vero ignem. Itaque & sursum & deorsum electrum, E visebatur, sed quasi in camino ignis accensum, in quo per circuitum occupat ignis, verum superiora complet splendor maior, inferiora calor vehementior. Ratio etiam idipsum persuadet, quia, si a lumbis deorsum solum vidisset ignem, nec sub igne æreos pedes animaduertisset, non dixisset, Aspectus hominis desuper, sed potius, semi hominis; neque a lumbis eius & deorsum ignis. Vbi enim corpus integrum non est, neque agnosci potest homo, neque eius membra distingui. Ab exemplo item alterius visionis idem conficitur argumentum. ea extat apud Dan. in hæc verba. *Ecce uir unus uestitus lineis, & renes eius accincti auro obrizo, & corpus eius quasi chrysolitus, & facies eius uelut species fulguris, & oculi eius ut lampas ardens, & brachia eius, & quæ deorsum sunt usque ad pedes quasi species æris candentis*. Corpus Angeli ex materia solida, & lucida videbatur conflatum, tametsi pectus ex lapide Chrysolito, qui colorem auri refert, brachia vero, & crura ex ære pretioso formata viderentur. Nusquam enim in hisce visionibus corpus humanum repræsentatur, nisi ex materia solida coalitum, tametsi non omnino videri posset ob fulgoris claritatem, vel flammarum volumina circumuolitantia, vel ex ratione habitus sedentis, qualis erat Dei, qui sedebat supra thronum carrucæ. nam Ezechiel, qui inferius obseruabat, animaduertit facilius electrum in pectore, non item in pedibus, quia ignis, & rotæ, & animalia crura sedentis operiebant: Contra in stante simulacro melius deprehenditur materia pedũ &c. Quemadmodum Ioan. in Apocalypsis primo & decimo capite vidisse se narrat. Nam in primo Angeli pedes notauit similes aurichalco, in decimo vero similes columnis ignis. Sic enim habet: *Vidi Angelum amictum nube, & iris in corpore eius, & facies eius erat ut Sol, & pedes eius tanquam columnæ ignis.* Quid enim est columna ignis, nisi columna æris ignita? alioqui ex igne columna, neque fingi, neque imaginari potest. Nam columna nil solidius, neque firmius est, igne contra nil leuius, & concitatius. Videbantur igitur Ioanni pedes Angeli, tanquam columnæ ex aurichalco ignito conflatæ, quales capite primo & secundo Apocalypsis descripserat; atque Daniel capite decimo, vt supra diximus. Similis erat species Dei, siue Angeli, qui apparebat Israëlitis in columna nubis per diem, & columna ignis per noctem. Videlicet columna videbatur quasi ex aurichalco, vel ære lucidissimo conflata in altum erecta, quam nubes vndique ambiebat, vt dicimus suo loco. Sed, si roges, cur in specie columnæ apparebat Angelus? Respondeo, Quia, ex quo non oportebat aliquam hominis, vel animantis gestare personam, vt omnis idololatriæ tolleretur occasio, nil aliud monstrari potuit, quod phantasiæ hominum esset accommodatius, & Deum referret expressius. quia columna satisfaciebat phantasiæ, repræsentando hominis simulacrum inuisibile: Dei vero attributa mirifice significabat. De quibus etiam suo loco.

Dan. 10. ℣. 5.

Iis examinatis circa rotarum figuram, animalium formam, atque præsidentis effigiem, reliquum est, vt totius visionis absolutissimam fingamus ideam: ea est huiusmodi. Obiecta est phantasiæ Vatis species quædam Turbinis a vento Aquilonari, qui vehemens est, concitati, quem consecuta est atra nubes. in huius medio splendidus visebatur currus quaternis rotis, altitudinis horrendæ, ignitis illis quidem, atque vita præditis, constructus. Circumstabant currum quaterni iuuenes alati, leoninis thoracibus vestiti, atque vngulis calceati vitulorum, toti flammantes, & scintillantes. Gestabant singuli quaternas alas, quarum binis velabant femora, binis volabant non secus atque Aquilæ, fragoremque volatu edebant castrorum similem, cum collatis signis comminus dimicatur. Vel qualem reddere solet exundans fluuius, cum se se per saxa præcipitat ex alto. Seu qualis esse solet mugitus ætheris, cum

cum sublime tonat. Supra animalium (sic enim vo A care placuit Vati iuuenes alatos) pennas visebatur cælum extensum, pellucidum quasi crystallus; cui impositum erat sublime solium regale, atque in eo sedens conspiciebatur quidam humana facie, corpore ad lumbos vsque instar aurichalchi accenso, deorsum ignitus totus, atque Iride splendescenti circum amictus.

Hæc omnia figura illa visionis; quam explanationi capitis primi apposuimus, ad uiuum expressa repræsentat.

QVOD SPECIES HVIVS *visionis sit eadem omnino cum facie solij Dei, quod erat in Oraculo Templi. Sectio IV.*

DEPINXIMVS imaginem visionis, quam Propheta delineauit, raram quidem illam, sed non insolitam; admirandam, sed non nouam. etenim alijs ante Ezechielem prophetis ostensa erat, atque alijs post ipsum deinde monstrata. Idea itaque visionis huius in alijs etiam sacræ Scripturæ locis animaduertitur. Neque idea modo prophetarum interioribus oculis obiecta est, sed etiam materiale eiusdem exemplar, & protomodulus corporeis oculis videri poterat in oraculo Templi Salomonici. Nam pro certo credimus præsenti visione repræsentatum aspectum solij Dei sedentis super Cherubim. Quod ne longe petitis testimonijs probare videamur, ipsemet Vates apertis verbis professus est, cum post absolutam visionis descriptionem subiecit: *Hæc uisio similitudinis gloriæ Domini*: Etenim nomine gloriæ Domini arcam Testamenti significasse compertum est. nam ita appellatam videmus in psalmo. *Dilexi decorem domus tuæ, & locum habitationis gloriæ tuæ*. & in libris Regum. *Translata est gloria Dei ab Israel, eo quod capta esset arca Dei*. & in psalmo. *Et tradidit in captiuitatem uirtutem eorum, & pulchritudinem*. Hebr. *gloriam eorum in manus inimici*. De qua re fusius in explanatione literæ agemus. Idem ex capitulo decimo, & vndecimo constat, in quibus scribit Vates gloriam Dei equitantem quadriga Cherubim iam egredi è Templo, iam stare in limine, iam in atrio consistere, iam regredi in sancta Sanctorum: atque sonitum alarum Cherubim auditum in atrio exteriori &c. Cum ergo idem Vates capitulo decimo testatus sit illam visionem eandem esse cum ista, quam viderat ad fluuium Chobar, manifeste conuincitur, vtrobique visam esse arcam Dei Cherubinis circumseptam.

[margin: Gloria Domini dicitur arca. — Psal. 25. ỷ. 8. — 1. Reg. 4. ỷ. 21. — Psal. 77. ỷ. 61.]

Sed oportet ostendamus, non solum arcam Dei, quæ erat in Templo, vidisse Prophetam, sed eundem prorsus apparatum, quem habebat in Templo, præsenti visione considerasse. Cuius rei gratia obseruandum est, arcam testimonij à Moyse non aliter fuisse constructam, quam lecticam tectam cum sella. nam Cherubini aurei à lateribus arcæ stantes manibus sustinebant propitiatorium, quod erat quasi scabellum Dei. alis vero binis inuicem protensis, & contextis quasi solium formabant supra ipsum propitiatorium, in quo Deus residere dignatus est, & responsa dare. Neque enim de corpore arcæ erat propitiatorium, sed illi supernè imminebat. nam arcam tegebat tabula lignea auro illita; propitiatorium vero arcam obumbrabat, & tegebat ex auro solido ductum. Vt videre est Exodo. *Posuit & testimonium in arca subditis infra vectibus, & oraculum desuper &c*. Nota oraculum adnumerasse vectibus, quia non magis ad illam pertinebat, quam vectes. Atque hæc tam parua lectica, cubitorum scilicet duorum, & semis, constructa est pro commoditate Israëlitarum peregrinantium per desertum. Postquam vero in terram promissam inducti sunt, atque ciuitas Hierosolyma à Deo electa est in regni metropolim, atque summi sacerdotij sedem, & complicato Tabernaculo materiato, & temporario ædificatum est stabile Templum ex marmore albo multo augustius, quam fuerat Mosaicum tentorium, tunc lecticæ loco structum est vehiculum, & biga Cherubinorum facta est quadriga. nam Dei nomine præcepit Dauid moribundus Salomoni, vt ex defæcatissimo auro faceret quadrigam Cherubim, hoc est vt binis alijs Cherubinis sculptis ex materia oleaginea, atque auro incrustatis augeret Mosaicam bigam, faceretque quadrigam, videlicet Cherubinos quattuor circa Dei solium stantes. Quod & re ipsa præstitisse Regem refert.

[margin: De forma arcæ testamenti. — De propitiatorio. — Exod. 40. — 1. Paral. 28 — 3. reg. 6.]

Quod autem ad vehiculum attinet, seu plaustrum arcæ subiectum in Templo, ex eodem loco monstrari potest. nam vbi nos quadrigam legimus, Hebraice habetur מרכבה marcabah. quæ vox significat vehiculum, currum, carrucam, & quadrigam. vt ibi. *Fecit sibi Absalon currus*. & apud Zachariam. *In quadriga prima* (vel curru) *equi rufi*. Itaque verti potest locus ille Paralipomenon in hunc modum: Et vt ex ipso auro fieret similitudo currus Cherubim extendentium alas, &c. Existimamus enim, Salomonem non tantum fecisse binos Cherubinos ex materia, sed etiam plaustrum cum rotis, vel pedibus à terra sublatum, cui arca imponeretur. quod & recta ratio dictat. indecens enim erat, vt gloria Domini humi reperet, cum cætera vtensilia, candelabrum scilicet, mensa panum, & altare vtrunque pedes sub se haberent, aut bases, ne pauimentum tangerent. & ex capitulo vigesimoquinto Exodi colligitur quippiam simile, tametsi angustius, fecisse Mosem. Nam vbi nos legimus, *Pones circulos quattuor per quattuor arcæ angulos*, Hebraice. habet, super quattuor pedibus eius. nam vox פעם pagham, quæ ibi reperitur, aliquando significat pedes, vt ibi. *Siccaui uestigijs pedum meorum omnes aquas*. & per metaphoram rotas, quæ sunt plaustri pedes, *Quæ tardauerunt pedes quadrigarum illius*. Hebraice. rotæ curruum eius. Item, cum de machinis æneis ageretur, quæ rotis æneis ad instar currus nitebantur, dicitur: *Et axes aenei: & per quattuor partes*. Hebraice. Per quattuor rotas. Habebat itaque arca fœderis tabulam sub se, cui incrustatæ erant quaternæ volæ, vel quaterni pedes, quibus à terra eleuata erat. eius itaque mensæ loco Salomon vehiculum videtur fecisse ex auro instructum vel pedibus, vel rotis, cui arcam imponeret cum dignitate. Atque hæc est Mercabah, carruca scilicet Cherubim, cuius meminit liber Paralipo-

[margin: De curru templi. — 2. Reg. 15. ỷ. 1. — Zachar. 6. ỷ. 2. — De rotis — 4. Reg. 19. ỷ. 24. — Iudic. 5. ỷ. 28. — 3. Reg. 7. ỷ.]

ralipomenon.fauet etiam huic sententiæ,Ezechielem,capite decimo vocasse Cherub. quartum animal,quod capite decimo appellauerat vitulũ,videlicet, quia כרוב cherub, ab eodem verbo רכב racab equitare, curru vehi, deriuari sciebat, facta literarum metathesi, quasi carrucarium, aut curulem diceret, animal scilicet quod agit currum, quales sunt boues, qui currum etiam arcæ fœderis traxere aliquando, vt scriptum est libro Paralip. *Imposueruntque arcam Dei super plaustrum nouũ.* & infra. *Bos quippe lasciuiens paululum inclinauerat eam*, propterea pro eodem accepit Cherub. & vitulum Propheta. Stat ergo certa sententia, quam supra asseruimus, cum in visione Prophetæ, tum in eius exemplari, hoc est in oraculo Templi similitudinem fuisse currus sub arca, & sede Dei, B vt ex hac parte conueniat imago cum exemplari, & quadriga Prophetæ respondeat quadrigæ Salomonis. Porro illi camino ignis, quem obseruauit Ezechiel inter animalia, respondet prunarium, seu altare incensi, quod erant ante fores oraculi, quod simul cum arca fœderis secum vehendum voluit Dominus, cum a Templo migrabat, æneo illo altero posthabito, in quo immolabantur cruentæ hostiæ. eius altaris similitudo visa est deinde ab Isaia, atque a Ioanne in Apocal. vt dicemus inferius. atque ex hac visione existimo ortam illam consuetudinem Chaldæorum, & Persarum præferẽdi ante Regem, atque ante exercitum ignem. Eius mentionem fecere Curtius atque Xenophon. Illos postea C imitati sunt Romani, teste Herodiano.

Par. 1. cap. 13. ℣. 7.

De altari incensi vecto ante thronũ.

Q. Curtius. hist. Alex. l. 3. Xenophon. 8. Cyri pædiæ. Herod. l. 1. & 2.

QVALI FORMA FVERINT effecti Cherubini oraculi Templi. Sectio V.

DOCVIMVS in Templi oraculo non secus atque in visione Ezechielis currum fuisse, atque Cherubinorum quadrigã. Restat, vt consideremus Cherubinorum Templi figuram, & habitum, vt deinde earum fa- D cies cum Cherubinorum faciebus, quas recenset Vates, comparemus. Doctores Hebræorum (vt refert Rab. Dauid) putarunt כרוב cherub. non esse vocem simplicem, sed compositam ex כ caph litera seruili & רוב rub, quæ æquiualeat רביא rabia, puer adolescens, & significare quasi puer, videlicet quia erant figurati puerorum effigie. Rab. Salomon addit vtroque sexu insignes extitisse Cherubinos a Moyse factos. Cuius sententiam secutus est B. Arias Montanus in schemate Templi, quod figurauit in suo Bibliorum apparatu. Sed tamen ista Hebræorum Doctorum, & Kimhi etymologia violenta est. neque enim in lingua Hebraica extat vocula רוב rub, quæ puerum significet, sed in Chaldaica, a verbo רבא raba, crescere, E augescere, est רביא rabia, infans, puer crescens, nomen autem כרוב cherub mere Hebraicum est, vt literarum radicalium indicat dispositio. Præterea distinctionem sexuum imaginibus Angelorum apponere tam ridiculum est, quam indecorum. *In resurrectione neque nubent*, inquit Dominus, *neque nubentur*, sed erunt sicut Angeli Dei: nimirum qui sunt a sexus distinctione alieni, sicut

Rabinorum sententiæ de Cherubinis. *R. Dauid.*

Rab. Salom.

B. Arias Mont. R. Kimhi.

Sexuum distinctio in Cherubinis non fuit. *Matth. 22.*

ab omni materia immunes. quorsum igitur eorum figuræ distinguentur sexu, quorum perpetua substantia non indiget procreatione sobolis? Præterea quis non videt, quam sit indignum, nuda iuuenum corpora sexu vtroque notata astare coram Deo? *Velabant Seraphin binis alis femora sua.* & cherubin discooperient verenda? Præcipit Dominus sacerdotibus, ne sine feminalibus lineis, dent operam sacris, & suorum stipatorum pudori non prospexit? Valeant hæc Iudæorum somnia, qui vel in Domini sanctuarium Cupidines, & Veneres inuehere volunt, ne dicam Priapos.

Isaiæ. 6.

Exod. 28.

Nostrates Cherubinos vestiunt talaribus tunicis, & zonis cingunt: decentius illi quidem, sed non secundum veritatem. nihil enim tale in sacris reperias, immo oppositum. Nam propterea binis alis velabant corpora, quia vestibus carebant. Igitur existimamus Templi Cherubinos eiusdem prorsus esse figuræ, qua Cherubinos Ezechielis depinximus, videlicet effigie humana in corporis habitu, ore, manibus, & cruribus, alis binis, iubato thorace, atque vngulis bifidis vestitos. Et quidem humanam faciem satis expressit Scriptura, cum tradit, aureos illos Mosaicos se mutuo aspicere versis vultibus ad propitiatorium. atque alibi de binis ex oliua sculptis a Salomone dicit, *Ipsi autem stabant erectis pedibus, & facies eorum erant uersæ ad exteriorem domum.* Quid enim est, erectis pedibus, nisi quod de suis prodit Ezechiel, *pedes eorum pedes recti*; hoc est, non curuo poplite, quasi quadrupedes, sed cruribus rectis quasi homines. Porro quaternas alas gestasse singulos necesse est: vt scilicet binis tegerent femora. quod sectione sequenti videbimus in Seraphinis Isaiæ obseruatum. binis autem extensis illi quidem Cherubini, id est, aurei pararent Deo solium, isti, id est lignei laudarent Deum exercituum. Sub alis autem habuisse brachia, & manus indubitatum est, ex quo fatemur esse humana forma effigiatos. Verum ex illorum munere, qui stabant a lateribus arcæ, colligitur aperte. Etenim illi alis operiebant propitiatorium. At vero propitiatorium nullatenus pertinebat ad arcæ constitutionem, vt iam supra notauimus, & suo loco dicemus: sed illi imminebat superius extensum. quare necesse erat, vt ipsorum Cherubinorum manibus fulciretur vtrinque, vt in nostra vides delineatione depictum. Habuere igitur manus Cherubini aurei, atque adeo oleaginei, qui ad instar aliorum effecti sunt a Salomone. Alioqui enim, si diuersa figura essent constituti, non coaluisset ex quaternis quadriga, cuius mentionem fecimus sectione præcedẽti. Nos etiã binas iam habemus Cherubinorum facies, hominis scilicet, & aquilæ. restãt binæ aliæ leonis, & bouis. Sed quas nõ obscure indicat Iosephus dicens, Super tegmen vero eius erant effigies duæ, quas Hebræi Cherubim appellant, ea sunt animalia volucria specie noua, a nullo vnquam hominum conspecta. Hæc dixit Moyses in Dei se vidisse sede figurata. & alibi, hæ Cherubicæ effigies quanam specie fuerint, nemo vel conijcere potest, vel eloqui. propterea animalia eos vocat Iosephus, quia insigniti erant exuuijs animalium, quæ obtinent in mansuetis & feris principatum, videlicet, vituli, & leonis. alioqui enim Iuuenes alatos appellasset, nisi leonis, & vituli insignia in illis notasset, propter quæ animalia dixit, non

Non sunt vestibus amicti Cherubini.

Exod. 25.

2. Paral. 3. ℣. 13

Habuerunt brachia humana Cherubini.

Ioseph. 3. antiq. c. 6.

8. antiq. c. 2.

non quidem quadrupedia, sed volucria, atque ea noua omnino specie, & visenda, sed quæ hominibus hucusque fuerit inaudita, nedum inspecta. At vero quæ diximus omnia magis explicabuntur sectione sequenti.

QVOD SPECIES VISIONIS, quam capite sexto narrat Isaias, eadem sit cum prædicta Ezechielis.

Sectio VI.

ADMIRANDAM diximus fuisse visionem Vati ostensam, sed non insolitam, vtpote quæ alijs ante ipsum prophetis communicata sit, nimirum Isaiæ, Danieli, & alijs, quos suo ordine recensebimus, & de reliquis deinde suis locis. nunc Isaiæ visionem cum Ezechielis spectro, atque cum Templi exemplari conferamus. *Vidi* inquit *Dominum sedentem super solium excelsum, & eleuatum, & ea, quæ sub ipso erant, replebant Templum. Seraphini stabant super illud, sex alæ vni & sex alæ alteri, duabus velabant faciem eius, duabus velabant pedes eius, duabus volabant, & clamabant alter ad alterum.* Obiecta est Isaiæ imaginaria visione ipsa facies solij Dei eleuati super alas Cherubim, quale in Templo erat, tametsi expressioribus lineamentis, & coloribus depictum: visus est idem apparatus, quem habebat in Templo, verum magnificentiore specie figuratus. &, quod caput est, ipse Dominus, qui inuisibiliter residebat super Cherubim, visibili tunc apparuit effigie, atque habitu splēdidissimo, qualem decebat vnigenitum regis Altissimi: nam speciem filij Dei vidisse Isaiam testatur Ioannes. Sed persequamur singula. Primum faciem Dei in oraculo vidisse ipsemet profitetur, cum dicit: *ea, quæ sub ipso erant*, aut fimbriæ vestimentorum eius *replebant, Templum*. Hebr. ההיכל hahecal sanctuarium, cuius orationis loco vertère Septuaginta. Plena erat domus a maiestate eius, hoc est, splendor purpurei paludamenti complebat totam domum. Vnde Chaldæus, splendor gloriæ eius. & paulo inferius: Volauit ad me vnus de Seraphim, & in manu eius calculus, quem forcipe tulerat de altari. En altaris meminit. Videbatur ergo sibi Vates in Templo esse, cum hæc spectabat. *Solium excelsum, & eleuatum* ipsam referebat Dei sedem super alas Cherubim. Verum hoc sublimius videbatur, quippe tanti regis dignitati conueniens. excelsum dicitur propter magnitudinis excellentiam, eleuatum propter eminentiam, & distantiam a pauimento, vt Dionysius interpretatur. Vnde confirmare licet quod supra sectione quinta de plaustro subiecto arcæ fœderis diximus. neque enim tam eminens appareret solium, si arca humi cubaret. Huius solij scabellum in Templo erat propitiatorium aureum: in Ezechielis autem visione quasi aspectus firmamenti extenti supra capita animalium. *Seraphim stabant super illud*, hoc est, iuxta illud, solium scilicet. nam circumsistebant stipatores quattuor a lateribus sedis, vt explicuit D. Dionysius Areopagita, hanc Isaiæ visionem tractans: ait enim, substantias illas sub Deo, & post Deum, & circa Deum collocatas vidit Theologus. Quibus verbis non tantum declarauit Seraphinorum numerum, sed etiam dispositionem, & situm. nam necesse est quattuor fuisse minimum, vt ante, & retro, dextrorsum, & sinistrorsum ambirent sedem Dei. nimirum totidem erant Seraphini, quot in Templo Cherubini. Neque oppositum significant illa verba Prophetæ, *Sex alæ vni, & sex alæ alteri.* & iterū, *clamabāt alter ad alterum.* nam vnus, & alter, vel vnus, & vnus, vt habetur Hebraice, significat singulos: quasi dicat, singulis eorum erant sex alæ, atque singuli ad singulos clamabant, vt Hieronymus etiam auctor est eodem Isaiæ loco.

Isaiæ. 6. ℣. 1.

Ioan. 12.

Dionys. de cælest. hier. cap. 13.

Dionys. vbi supra.

Hieron. super Isa. 6.

Sex alæ vni, & sex alæ alteri, hoc est senæ singulis erant, quaternæ scilicet pennæ, & bina brachia, quæ alarum nomine appellantur, etiam apud Latinos. Plinius enim sic habet: Elephas mammas citra in alis occultat, id est, in brachijs, aut anterioribus pedibus. inde axilla dicitur diminutiuum. Neque hæc locutio a sacris est aliena. solet enim Scriptura alas pro brachijs vsurpare frequenter in psalmis, *In velamento alarum tuarum*, & in alio psalmo, *Sub pennis eius sperabis*, & in alio, *Si est iniquitas in manibus meis.* Hebr. in alis meis. & apud Ezechielem, *percute manum ad manum*. Hebraice alam ad alam. Eadem igitur ratione Isaias alarum nomine non tantum pennas quaternas, sed etiam bina brachia sub pennis extenta intellexit, & recensuit. Quod ex visione Apoc. Ioan. quam sectione sequenti explicabimus, aperte conuincitur. nam Ioānes animalibus suis tribuit alas senas, quæ eadem esse cum Cherubinis Ezechielis nemo negare ausus est. Cum ergo Ezechiel quaternas tantum singulis ascripserit, necesse est Ioannem alarum sensu brachia etiam comprehendisse, non secus atque Isaiam. Quod autem brachia Seraphini habuerint, constat ex eodem capite, vbi dicitur: *Et volauit ad me vnus de Seraphim, & in manu eius calculus*. Ergo quemadmodum Cherubini Templi binis manibus fulciebant propitiatorium, binis alis contractis tegebant femora, binis extensis obumbrabant Dei solium; eadem ratione Seraphini binis manibus velabant faciem, binis alis velabant crura, binis volitabant. Neque secus animalia Ezechielis se gessisse credendum est. Certe illud est notissimum, quaternas habuisse pennas, & brachia bina. nam alas quidem quaternas singulis tribuit Ezechiel, dicens, *quattuor pennæ vni.* brachia autem, & manus eisdem assignat alibi, dicens, *Et extendit Cherub manum ad ignem, & apparuit in Cherubim similitudo manus hominis subtus pennas eorum.* Postremo, prunario, quod inter Cherubim obseruauit Ezechiel dicens, *Imple manum tuam prunis ignis, quæ sunt inter Cherubim*, respondet in visione Isaiæ altare incensi, de quo ipse scribit: *Et in manu eius calculus, quem forcipe tulerat de altari*. Vtroque autem repræsentatur altare thymiamatis, quod ante fores oraculi extabat, vt diximus sectione quarta. Fit ex ijs vidisse Isaiam eandem faciem solij Dei, quod in oraculo Templi extabat, atque eadē animalia, quæ vidit Ezechiel.

Quot alas habuerint Cherubini.

Plin. lib. 11 c. 40.

Psal. 62. ℣. 8.

Psal. 90. ℣. 4.

Psal. 7. ℣. 4

Seraphini habuerunt brachia.

Ezech. 1. ℣. 6.

Ezech. 10. ℣. 7.

De altari, quod appa[ruit] ante thronum.

Ezech. 10.

Sed obijcies, nos velle confundere Hierarchicos Angelorum gradus, atque Ezechielem æquare Isaiæ, qui a B. Nazianzeno, & Hieronymo ex eo cæteris antefertur, quod Seraphim viderit, qui supremi gradus sunt in cælesti Hierarchia. Cui obiectioni respondemus cum Dionysio capite decimo tertio de cælesti Hierarchia, qui sibi ipsi opponens, quomodo ad mundādum Vatem Seraphim mittitur, quandoquidē spiritus supremi ordinis non mittuntur, Respondet, se a maioribus accepisse, (Hierotheo existimo, & D. Paulo, quos habuit Theologiæ magistros) inclytum Theologum non vidisse Seraphinos illos supremos, qui Deo semper astant. ij enim nunquam mittuntur, sed visionem mini-

Ex qua angelorum Hierarchia fuerint Cherubini & Seraphini quos viderunt vates.

Diony. de cælest. hier. c. 13.

C 3 sterio

ſterio factam Angeli, qui Seraphim dicitur, quod A a Seraphino fuerit ad id muneris directus. Vel etiam, quia igne purificauerit Iſaiæ labra, quod proprium eſt inflammatorum ſpirituum, qui Seraphini dicuntur, ſuntque Deo familiariſſimi. Eodem ergo pacto nos quæſtioni reſpondemus: neque Iſaiam Seraphinos ex primo ordine, neque Ezechielem Cherubinos ex ſecundo vidiſſe, ſed vtrique repræſentatam in phantaſia imaginem ſolij Dei exiſtentis in oraculo, vt dictum eſt; idque miniſterio Angeli, qui a Cherubino, vel Seraphino ad id muneris fuit legatus, proptereaque ab Ezechiele Angelorum imagines vocatas Cherubinos, ab Iſaia vero Seraphinos. Vel, quod magis placet, eoſdem Dei ſtipatores ab Ezechiele appellatos eſſe Cherubinos, quod carrucam Dei migrantis B agere viderentur, retento ſcilicet nomine, quod illis impoſuerat olim Moſes, eorum muneri accommodatiſsimum. nam, vt diximus ſupra כרוב Cherub a רכב racab ortum habet, facta literarum metatheſi Hebræis frequentiſsima. quaſi dicas, agens currum quadriga viuens, aut ſe mouens carruca, vel quidquam ſimile. Ab Iſaia vero appellatos Seraphinos ab ſplendore, & aſpectu ignis, quo toti flagrabant. nam שרף ſeraph, eſt vrere, incendere, vnde שרפים Seraphim igniti, incenſi, quo nomine dictus eſt ſerpens ignitus, qui erectus eſt a

Num. 21. ℣. 8.

Moyſe Domino præcipiente. *Fac tibi ſerpentem æneum* vel ignitum, vrentem. & paulo ante:

Ibid. ℣. 6.

Immiſit Dominus in eos ignitos ſerpentes. ij ſerpentes Seraphim dicuntur, quod igniti eſſent coloris, atque C etiam quod ardore letali inflammarent eos, quos

Serpẽs Moyſis alatus fuit

momordiſſent. Dicunturque eſſe alati, vt apud

Iſa. 14. ℣. 29

Iſaiam conſtat, *& ſemen eius abſorbens volucrem.* Hebraice ignitus alatus, vel vrens volans. Tales, inquit Kimhi, id eſt, alatos ferunt in Aethiopia inueniri. niſi volantes dici mauis, quaſi procul diſsilientes, ita vt volare videantur, qua ſignificatione vtuntur Hebræi verbo Volandi non raro. Ergo Angeli Domino aſsiſtentes hinc dicti ſunt Seraphim, quaſi ignei, ardentes, uolantes, alati. Horũ imagines in Templo exiſtentes contẽplatus eſt Iſaias, Seraphinoſque vocauit quaſi totos flammantes, nam tales depingit Cherubinos Templi

Ezech. 28. ℣. 14

Ezechiel, cum Cherubo illi ſuperbiſsimo improperat; *in medio lapidum ignitorum ambulaſti* id eſt, D numerabaris quondam inter carbunculos flammantes, candentes, ignitos ſcilicet Templi Cherubinos aureos. Tales & in viſione ſibi apparuiſſe

Ezech. 1. ℣. 13

Cherubinos fatetur Ezechiel. *Et ſimilitudo animalium, & aſpectus eorum quaſi carbonum ignis ardentium, & quaſi aſpectus lampadarum.* Cum ergo vtrique Cherubini carbones, carbunculi, lapides igniti dicantur, merito ab Iſaia appellati ſunt Seraphim, quaſi ignei, accenſi.

QVOD EADEM VISIO SIT poſtea Ioanni monſtrata Apocalypſis quarto. Sectio VII.

Apocal. 4.

AEC eadem viſio multis poſt E ſæculis oſtenſa eſt Ioanni, vt ipſe narrat dicens: *Poſt hæc vidi, & ecce oſtium apertum in cælo, & vox prima, quam audiui tamquam tubæ loquentis mecum, dicens: Aſcende huc, & oſtendam tibi, quæ oportet fieri poſt hæc. Et ſtatim fui in ſpiritu, & ecce ſedes poſita erat in cælo, & ſupra ſedem ſedens: & qui ſedebat ſimilis erat aſpectu lapidis iaſpidis, & ſardini, & iris erat in circuitu ſedis ſimilis viſioni ſmaragdinæ, & in circuitu ſedis ſedilia viginti quattuor, & ſuper thronos vigintiquattuor ſeniores ſedentes circumamicti veſtimentis albis, & in capitibus eorum coronæ aureæ. & de throno procedebant fulgura, & voces, & tonitrua, & ſeptem lampades ardentes ante thronum, qui ſunt ſeptem ſpiritus Dei. & in conſpectu ſedis tamquam mare vitreum ſimile cryſtallo. & in medio ſedis, & in circuitu ſedis quattuor animalia plena oculis ante, & retro. & animal primum ſimile leoni, & ſecundum animal ſimile vitulo, & tertium animal habens faciem quaſi hominis, & quartum animal ſimile aquilæ volanti. & quattuor animalia ſingula eorũ habebant alas ſenas: & in circuitu, & intus plena ſunt oculis, & requiem non habebant die ac nocte, dicentia, Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Deus omnipotens, qui erat, & qui eſt, & qui venturus eſt. Et cum darent illa animalia gloriam, & honorem, & benedictionem ſedenti ſuper thronum viuenti in ſæcula ſæculorum, procidebant viginti quattuor ſeniores ante ſedentem in throno, & adorabant viuentem in ſæcula ſæculorum, & mittebant coronas ſuas ante thronum, dicentes: Dignus es Domine Deus noſter accipere gloriam, & honorem, & virtutem, quia tu creaſti omnia, & propter voluntatem tuam erant, & creata ſunt. & vidi in dextera ſedentis ſupra thronum librum ſcriptum intus & foris, ſignatum ſigillis ſeptem, &c. & unus de ſenioribus dixit mihi, ne fleueris, uicit leo de Tribu Iuda, radix Dauid, aperire librum, & ſoluere ſeptem ſignacula eius. Et uidi, & ecce in medio throni & quattuor animalium, & in medio ſeniorum agnum ſtantem tamquam occiſum, &c.*

Templum vocatur cælum.

Sedes Dei poſita in cælo ſolium oraculi prædictum repræſentat. nam in ſacra ſcriptura cælum pro templo, & templum pro cælo vſurpatur non raro, vt videre eſt apud Iſaiam. *In cælum conſcendam, &c. Sedebo in monte teſtamenti, &c.* & alibi. *Tu exaudies in cælo in ſanctuario tuo.* de qua phraſi, & analogia dicemus infra.

Iſa. 14. ℣. 13. 3. Reg. 8. ℣. 32.

Vir ſedens ſimilis erat iaſpidis, & ſardinis, quorum iaſpis ſubuiridis eſt, & varius. Sardius vero rubeus, quem ſcilicet nos Hiſpani rubi vocamus. reſpondetque iaſpis electro mixti coloris auri cum argento, ſardius vero igni circum ambienti. mare vitreum quaſi cryſtallus, ſcabellum ſolij Dei refert, quod vidit Ezechiel cryſtallo ſimile, in claritate ſcilicet, & transfuſione lucis. ergo vtrumque, quia ſplendidum erat & diaphanum, vitro & cryſtallo rite comparatur.

Quod ait. *in medio ſedis, & in circuitu ſedis quattuor animalia,* non ſignificat in ſede ipſa exiſtere, neque vero ſub ſede habuiſſe dorſa quaſi boues ſuſtinentes mare æneum Templi, vt quidam imaginantur, quo textui faciant ſatis, ſed *in medio ſedis*, ſignificat ante ſedem. erant enim bina ante ſedem, bina retro, a lateribus tamen ſedis, vt vides in noſtra imagine initio huius commentarij de prima viſione. Dicuntur autem eſſe in medio, quia erant inter Ioannem ſpectantem, & ſedem. nam, in medio eſſe, Hebræis æquiualet, inter aliquos eſſe, vt *in medio populi habitare.* hoc eſt inter populares. Vide explanationem capitis primi. *in medio captiuorum.* Eundem ſenſum habet illa phraſis, *rota in medio rotæ,* de qua mox.

4. Reg. 4. ℣. 13. Ezec. 1. ℣. 1

Quattuor facies animalium.

Animal primum ſimile leoni, ſecundum ſimile uitulo. non ſignificat ſingula animalia vnicam geſtaſſe figuram, vel faciem, ſed ſingula potius habuiſſe quaternas, quarum prima fuerit leonis. Similis phraſis extat capite decimo Ezechielis. *quattuor facies habebat unum, Facies prima facies Cherub, facies ſecunda facies hominis, & in tertio facies leonis, & in quarto*

Ezech. 10. ℣. 14

facies

facies Aquilæ. Vides singulas facies singulis anima- A libus datas; cum tamen certum sit ex priori parte versus quaternas potius in singulis esse numeratas. Eodem ergo modo Ioannes facies recenset animalium, non animalia ipsa. Vocat autem facies nomine animalium, quia re uera animalium erant exuuiæ, atque imagines. nam vngula signum erat bouis; os, manus, & crura recta signum hominis; armi iubati signum leonis; atque alæ signum Aquilæ. Sed ais, Quorsum initio proposuit quattuor animalia se vidisse, cum deinde non de animalibus agat, sed de ipsorum faciebus? Respondeo, Nil aliud discriminis reperisse inter animalia per omnia sibi simillima, quam esse quattuor in totidem angulis solij constituta. quare de omnibus, ac si vnum esset prosequitur narrationem, enumeratque quattuor B facies, quas in singulis obseruauit, ac si dicat apertius: Vidi quattuor animalia, singula eorum quaternis vestita animalibus, quorum primum erat simile leoni, secundum vitulo, &c. Hoc autem ita esse patet ex eo, quod sequitur. *Et tertium animal habens faciem quasi hominis, & quartum animal simile aquilæ volanti.* Tria animalia dixit similia esse leoni, vitulo, aquilæ, vnum vero habere faciem quasi hominis, discernens inter faciem, & similitudinem, vt vi dere est. Cur ita? quia de formis loquebatur animalium repræsentatiuis, quæ quidem in ceteris similitudines tantum erant, non vultus. in homine autem vultus ipse erat facies, vel forma eius repræsentatiua. alioqui si animalia ipsa diuersas habuissent figuras, vtpote vnum leonis, alterum vituli, non dis- C creuisset Ioannes inter hominem, & cetera, huic ascribens faciem, illis vero similitudines, sed potius singulis singulas facies, idest, vultus dedisset, vel omnibus ex æquo similitudines. Præterea idem confirmatur ex eo. *Et quartum animal simile aquilæ uolanti.* Vides in quo sita fuerit similitudo animalis cum Aquila? non in vultu, non in corpore, non in vnguibus, sed in alis tantummodo, quibus volat. Denique quia singula animalia habebant alas senas, nimirum ad instar Seraphinorum, quos vidit Isaias. nam omnes fatentur præsentem visionem illi esse quam simillimam. At vero Seraphini binis alis operiebant corpus suum, binis faciem, binis volabant, & clamabant: Sanctus, Sanctus, Sanctus. ergo animalia Ioannis in eundem vsum accepisse D senas alas credenda sunt, maxime cum eidem vacent ministerio. nam in circuitu sedis Dei astant, & clamant die ac nocte: Sanctus, Sanctus, Sanctus, non secus atque Seraphini Isaiæ. Binis igitur alis operiant corpus necesse est, alioqui frustra acceptæ videbuntur, atque gratis datæ essent binæ alæ animalibus, quas confingunt interpretes. namque leoninum corpus villis indutum est, vitulinum pilis, aquilinum plumis vestitum. Quorsum igitur alis binis operient corpora? necessariæ tamen sunt senæ alæ Cherubinis, qui, vt supra vidimus, ore, & toto corpore iuuenes erant, nuditatemque eorum operiri decebat alis binis, qui animalia vocantur ab Ezechiele & Ioanne, quia animalium exuuijs, & insignibus erant vestiti. Postremo, si facies leo- E nis, idest, os & vultus vni erat, alteri vituli vultus, alij rostrum aquilæ, quomodo clamabant, vocesque articulatas, immo suauissimas, edebant, dicentes, Sanctus, Sanctus, Sanctus? nam leo rugire potest, vitulus mugire, & aquila clangere, verumtamen nullum canere assueuit. Sed ais, Erant animalia mystica, & mysterijs plena. Fateor mystica fuisse, sed non magica. at vero ad magiam pertinet, vt bos, & leo loquantur, vel canant. Dices, Hoc non contigit re vera, sed in visione. Egregium suffugium, quasi vero soleat Deus in visione repræsentare quod re ipsa esse non potest. Visiones in sacris literis referunt historias, vel parabolas; non vero fabulas. priores re uera contigere, posteriores esse possunt, vel non repugnat fore, postremas esse repugnat, atque in visione ostendi existentes citra mendacium, magicumque commentum. Fit ergo ex dictis animalia Ioannis eadem esse cum animalibus Ezechielis, atque consequenter cum Isaiæ Seraphinis, Templique Cherubinis, quorum singli quaternas figuras ostendebant, hominis in ore & corpore, leonis in iubis, vituli in calcibus, atque aquilæ volantis in pennis.

Probat animalia habuisse vultum hominis, exuuias an imalium reliquorum.

Non habebant animalia singula singulas facies, neque vultus brutorum, quia loquuntur.

Liber qui in dextera sedentis apparet signatus sigillis septem non est absimilis volumini, quod porrectum est Ezechieli ab auriga currus. nam iste liber interpretationem continet voluminis: illa inquam visio Ezechielis, visione Ioannis declaratur.

Liber Ezechieli traditus ab auriga, similis est ei quem tenet sedens apud Ioannem.

Ezech. 2. ℣. 9.

QVOD EADEM SIT IDEA visionis huius, atque eius, quam vidit Daniel capite septimo. Sectio VIII.

HANC eandem Cherubinorum, & solij Dei ideam refert illa altera Danieli communicata visio, quam ipse cap. 7. recenset ijs verbis. *Throni positi sunt, & antiquus dierum sedit, uestimentum eius candidum, quasi nix, & capilli capitis eius quasi lana munda. Thronus eius flammæ ignis, rotæ eius ignis accensus, fluuius igneus, rapidusq. egrediebatur a facie eius, millia millium ministrabant ei, & decies millies centena millia assistebant ei.*

In hac visione Dominus habitum præsefert Iudicis, atque adeo personam senis assumit, quam capilli quasi lana munda albescentes repræsentant, & vestimentorum candor, qui regius olim erat color, maiestatem & auctoritatem Iudicis declarat, respondetq. iridi Ezechielis, atque splendori, quo Basilicam plenam viderat Isaias. Thronus, & currus flammeus expressa imago est solij aurei excitati supra plaustrum oraculi, sicut thronus, & currus Ezechielis, atque Isaiæ solium excelsum & eleuatum. tot millia ministrantium, atque assistentium Domino, diximus etiam vidisse Isaiam. quæ, etsi non referat visio Ezechielis, quod Dominum extra Basilicam migrantem inducit, certe in ipsa Templi Basilica non desiderabantur, in cuius parietibus per circuitum innumeros Cherubinos sculptos, & quasi extantes a pariete legimus apud Ezechielem. fluuius ille igneus ex parte significatus est altari incensi, quod ante oraculum extabat, quodque Isaias vidit carbonibus plenum, atque Ezechiel ante arcam in ipso currru vectum animaduertit. Cetera de filio hominis, quem Iudex in Throno collocauit suo, explicatiora sunt oracula, quam fuerint Isaiæ, aut Ezechieli ostensa in visione: de quibus sectione tertia huius Commentarij diximus.

Senis persona Iudicē repræsentat.

Ezec. 41. ℣. 22.

3. Reg. 6. ℣. 20. & 22.

QVOD

QVOD EODEM APPARATV visus sit Dominus primum a Mose in Monte Sinai. Sectio IX. A

QVAS hucusque narrauimus visiones, posteriores esse constat Salomonis Templo. quare non est mirum, si ipsarum spectra cum exemplari conueniant, ex quo sunt expressa. Illud mirabilius est, ipsam oraculi quadrigam alia visione multo antiquiore olim fuisse repræsentatam, immo vero ad instar illius visionis factum in oraculo exemplar materiale quadrigæ. ea est visio Moysi ostensa in monte Sinai, ad cuius instar ipse Moses solium Dei inter B Cherubim fabricari fecit, quemadmodum acceperat Domino præcipiente. *Inspice, & fac secundum exemplar, quod tibi in monte monstratum est.* Ex oraculi itaque apparatu licebit de monte philosophari, atque indubitanter asserere, Deum Moysi eodem habitu sese ostendisse in monte, quem ipse in tabernaculo primum, ac deinde Salomon in Templo designarunt. Verum id ipsum confirmemus alijs sacræ Scripturæ testimonijs. Sane quidem imaginem solij, atque propitiatorij, quod fecit Moses, atque adeo Throni, & firmamenti Ezechielis, quod solio, & propitiatorio respondet, videmus expressam in Exodo. *Videruntque Deum, & sub pedibus eius quasi opus lapidis Seraphini, & quasi cælum cum serenum est.* Quidam Hebræorum, C vt Rab. Abraham interpretatur, לבנת libnat, non lapidem, vt Hieronymus, sed laterem, quasi sub pedibus Dei apparuerit laterculus sapphyrinus. cuius ætyologia est a Rab. Salomone adhibita, nempe vt significaret Dominus memorem se esse eorum afflictionis in opere lateritio. Hebræos secuti recentiores vertunt lateris, non lapidis, sed falso. nam lapidis vertendum esse constat. primo ex Chaldæo paraphraste, qui sic traducit, Tanquam opus אבן טבא ebon taba lapidis pretiosi. Item ex Rab. Dauid, qui sic habet eo loco, Ecce הספיר לבנת libnath hasapphyr, est sicut lapis sapphyri, quem vidit Ezechiel in visione prophetiæ capite decimo. Ecce in firmamento, quod erat super caput Cherubim quasi lapis sapphyrus, quasi species similitudinis solij apparuit. Præclare iste quidem. etenim versus, qui sequitur in Exodo, vtrunque locum aptissime nectit, videlicet, *Et sicut cælum cum serenum est.* Duo videbat Moses, lapidem D Sapphyrinum, & cælum serenum. Vtrunque enim ad eandem speciem referri non potest. Etenim cælum serenum vel in munditia sua, aut puritate, vel claritate, id est, cum nubibus vacat, colorem refert aërium, Sapphyrus autem rubri coloris est, vt patet ex illo Threnorum, *Rubicundiores ebore, antiquo Sapphyro pulchriores.* Abraham, qui huius est sententiæ in Sapphyri colore, sic vertit: Rubicundiores gemmis, sapphyrus excisio eorum. quasi eadem sententia sit vtriusque versus. Erant, inquit, rubicundi quasi gemmæ, & quasi excisi ex E sapphyro. Neque ab ea dissentit Plinius, qui quasdam sapphyros cæruleas, quasdam purpureas esse tradit, sed omnes aureis punctis collucentes. ergo Moses videbat solium Dei sapphyrinum, hoc est, purpureum, auroque micans, atque pedamentum solij aërium. illud respondet Throno Ezechielis sapphyrino, hoc firmamento, quod sub Throno extensum visebatur, pellucidum, & clarissimum tanquam crystallus: In Templo vero alæ Cherubinorũ, varijs coloribus ocellatæ, quibus insidebat Dominus, referunt solium sapphyrinum auro micans. Moysis & Ezechielis propitiatorio aureo refertur firmamentum, seu cælum. aureus enim color luce sua, & fulgore lucidum, & serenum cælum repræsentat. Conueniunt ergo solium, & scabellum montis, & Templi. Super solium Deum visum esse à populi principibus testatur Moses loco prædicto, speciemque eius refert eandem, quam Ezechiel. Sic enim habet. *Erat autem species gloriæ Domini quasi ignis ardens super verticem montis in conspectu filiorum Israel. ingressusque Moyses medium nebulæ ascendit in montem.* duplici similitudine speciem Domini significauit, ignis scilicet, & nebulæ, vel nubis. Ezechiel sub specie electri igniti filium hominis vidit in Throno residere. Moses nil tale supra Cherubinorum alas effinxit. Deus enim in Templo audiendum se exhibuit, non videndum. Isaias in habitu regali contemplatus est Dominum, Daniel sub persona Iudicis. Vnicuique enim prophetarum eam exhibebat Deus faciem, quæ ad eius institutum erat accommodatior. etiamsi omnes sint sibi ipsis quamsimillimæ. Enimuero facies Dei in Ezechiele præclare exprimit faciem eiusdem in monte ostensam. Hæc enim non alia existimanda est ab illa, qua per desertum totos quadraginta annos suum ducebat populum, de qua scilicet scriptum est. *Dominus autem præcedebat eos ad ostendendam viam per diem in columna nubis, & per noctem in columna ignis, vt dux esset itineris vtroque tempore, nunquam defuit columna nubis per diem, nec columna ignis per noctem coram populo.* & iterum. *Erat nubes tenebrosa, & illuminans noctem.* Qui quidem locus præcedentem declarat, atque nos docet non binas columnas præcessisse exercitum, alteram nubis scilicet, & ignis alteram; sed vnicam lucidissimi electri ardentis, quæ interdiu quasi nubes apparebat, noctu quasi ignis: interdiu tenebrosa videbatur, quia ignis splendor a solis iubare obscurabatur, noctu vero luminosa videbatur, quia in medijs tenebris libere, lateque collucebat ignea fax. hoc autem ita esse colligitur ex eodem capite. *Iam enim, inquit, aduenerat vigilia matutina, & ecce respiciens Dominus super castra Aegyptiorum in columna ignis, & nubis.* En quia in crepusculo & lux albescere, & tenebræ ex parte fugari cœperant, Columnæ duplex tribuitur facies, nubis, & ignis, nimirum quia oriente luce ignis offuscari, & nubes consequenter cœperat comparere. Easdem species referebat aurichalcum Ezechielis, igni immersum, atque igni circumuolutum, vt diximus sectione tertia.

Exod. 25. ℣.40

App aratus solij Dei qui in tabernaculo & in templo similis erat ostenso Moysi in mõte.

Exod. 24. ℣.10

Sapphyrus rubri coloris est.

Thren. 4. ℣. 7.

Plin. l. 37. cap. 9.

Exod.24.℣. 17

Exod.13.℣. 21.

Ibid. c. 14. ℣.20

De columna nubis, & ignis præcedente Israel.

QVOD MOSES VIDERIT CVRRVM, & quadrigam Cherubim. Sectio X.

OSTENDIMVS vidisse Mosem in monte Deum in specie ignis solio sapphyrino sedentem supra firmamentum crystallinum. Reliquum est, vt monstremus, sub solio vidisse currum, & Cherubinorum quadriformium bigam, & fortasse etiam quadrigam. Illud ex præfato loco Exodi conuincitur necessario. in eo enim præceptum accepit omnia faciendi *secundum exemplar, quod sibi in monte monstratum erat.* atqui superius sectione tertia ostendimus, ipsum

Exod.25.℣. 40.

A sum in tabernaculo duxisse ex auro Cherubinorum bigam à lateribus arcæ, atque ipsam arcam supra plaustrum eleuasse, vel saltem illi quaternos subiecisse globos, seu sphærulas, quibus a pauimento eleuaretur. consequens ergo est, vt quid simile, tametsi expressius, ipse viderit Dei sedi subiectum.

Ioseph. anti. 3. c. 6. Atque ita testatur Iosephus. Super tegmen vero arcæ erant effigies, quas Hebræi Cherubim appellant. ea sunt animalia volucria specie noua, à nullo umquam hominum inspecta. hæc dixit Moyses in Dei sede se vidisse figurata. Neque Iosephus solus huius quadrigæ meminit. nam multis sacræ Scripturæ oraculis Deus inducitur quasi auriga vectus carruca cælorum, vel Cherubinorum, cum ad ferendam legem Israeli apparuit. *Ascensor cæli auxiliator tuus*. Hebraice vector, id est, qui cælorum curru vehitur. & Psalm. *Qui ascendit super occasum*. & iterum: *super cælos cælorum ad orientem*. id est, qui cælorum curru inequitans vehitur ad occasum, & orientem, omnia percurrens. & subinde *currus Dei decem millibus multiplex millia lætantium, Dominus in eis in Sinai in Sancto*. id est, agunt, & stipant currum multæ Angelorum myriades, & Dominus inter eos, & super eos inequitans venit in Sinai, atque mansit in sanctuario. Ex quo loco aperte conuincitur, quod sectione tertia dicebamus, eandem esse formam quadrigæ Sanctuarij, atque Ezechielis, & Moysis. Idemque efficitur ex versu sequenti. *Viderunt ingressus tuos Deus* pompam triumphalem in Sinai *ingressus Dei mei, & regis mei, qui est in sancto*. id est, qualis in sanctuario est apparatus triumphi, tunc visus est. & Habacuch. *Qui ascendis super equos tuos, & quadrigæ tuæ saluatio*. & Psalm. non carruca solum, sed solij, atque ipsius Dei, quam supra delineauimus, facies describitur. *Confessionem, & decorem induisti*, id est, gloriam atque decus, *amictus lumine sicut uestimento*. duplicis vestis mentionem facit, altera est laus, gloria, decus; altera lux. illa exterior est, ista interior. illa ad creaturas manat, hæc intra Deum manet. nam *Deus*, vt Paulus explicuit, *lucem habitat inaccessibilem, quam nullus hominum vidit*. Ex hac luce refunduntur in vtrunque mundum radij decoris, gloriæ, & splendoris diuini. illa aurichalco significatur ab Ezechiele, ista igne flammante. Sequitur: *Qui ponis nubem ascensum tuum*. vehiculum tuum, nubibus scilicet pro curru vteris, *qui ambulas super pennas ventorum*, idest, super ventos alatos equitas: quæ verba explicat versu sequenti: *Qui facis Angelos tuos spiritus, & ministros tuos ignem vrentem*. En qui sint alati venti, Angeli, quos habet stipatores suæ carrucæ, qui quidem sunt natura spiritus, aspectu vero, & efficacitate ignis vrens. Sic locum hunc interpretatur Paulus ad Hebræos. quidquid de vẽtis, & igne Hebræi exponant. Sed in Psalmis apertissima extat mentio rotarum currus, quo vectus

B Deus noster pugnauit pro Israelitis contra Aegyptios in mari rubro. *Viderunt te aquæ, Deus*, inquit, *uiderunt te aquæ, & timuerunt, & turbatæ sunt abyssi*. id est, in traiectu maris rubri, aquæ virga Moysis percussæ Dei virtutem senserunt, timuerunt, & recesserunt. *multitudo sonitus aquarum*, id est, aquæ etiam è nubibus cum fragore ruentes obruerunt Aegyptios. *Vocem dederunt nubes*. idest, tonitrua, & fulgetra emiserunt æthera, vt eos terrerent. *Etenim sagittæ tuæ transeunt*, transiere fulgura scilicet, fulmina, & grandines iaculabaris e solio tuo. *Vox tonitrui tui in rota*. rotis currus tui tantum stridorem edebas, vt hostes præ metu exanimarentur, & vix fugæ præsidium quærerent. Solet locus iste de rotis Aegyptiorum

C explicari, sed distorte. Solet & de cælesti orbe, sed noua locutione. de Dei vero carruca facile, apte, & eleganter intelligendus venit. Porro Dei vectationem æmulari voluerunt Poetæ veteres, cum Iouem, Apollinem, Mercurium, aliosque vanissimos eorum Deos curru equitantes fingebant. Cuius fabulæ extat in sacris literis testimonium. etenim legimus Iosiam abstulisse e Templo *equos, quos dederant Soli reges Iudæ*, currusque Solis combussisse igni. tam priscum fuerat istud commentum. Et de Hieroglyphici idea hactenus.

Marginal notes: Deus frequẽter apparuit vectus carruca cælorũ, vel Cherubinorum. — Deut. 33. ℣. 26. — Explanatur Psalm. 67. — Habac. 3. ℣ 8. — Psal. 103. ℣. 2. — Explanatur hic Psalmus. — 1. Timoth. 6. ℣. 16. — Hebr. 1. ℣. 7. — Psal. 76. ℣. 17 — Explanatur hic Psalmus. — 4. Reg. 23. ℣. 11.

COM-

COMMENTARII DE PRIMA VISIONE EZECHIELIS

SECVNDA PARS

IN QVA DECLARATVR MENS VISIONIS.

QVID SENSERINT de significatione visionis Ezechielis Latini, & Græci Patres. Sectio I. A

ESCRIPSIMVS Hieroglyphica Ezechieli per visum ostensa. reliquum est, vt eorum significationem symbolicam, & arcanam enodemus. Atque primum quid alij de præsentis visionis significatione senserint, deinde, quid nobis videatur, aperiamus.

Hierony. Hieronymus hoc loco varias de hac re Doctorum recenset sententias. ipse autem nulli adhæret. at vero in procemio commentarij in Matthæum visionem de Christo Domino, & quattuor anima- B lia de quattuor Euangelistis interpretatur. Idem sensere alii Patres, Irenæus, Athanasius, Augustinus, Ambrosius in Apocal. Gregor. Isidorus, atque in prologo librorum noui Testamenti, Beda cum aliis in Apocal. Cæterum sensus iste allegoricus est, & longe petitus, tametsi idoneus, vt sect. 13. dicemus; atque ex iis, que hucusque de Hieroglyphicis disputata sunt, satis aperte colligitur. Quorsum enim Euangelia quattuor circumfert Dominus, cum se Prophetæ minabundus ostendit? cum volumen plenum lamentationis, carminis, & væ porrigit vorandum? cum vrbem flammis tradit è medio animalium acceptis? Immo vero quorsum in Templo Dei euangelistarum eriguntur statuæ binæ ex auro incrustatæ? Quorsum in Dei se- C de illorum effigies delineantur? & cur non potius Petri, & Pauli? Cur non potius Christi? Sed, quam verum sit hunc esse allegoricum, & non historicum sensum, sectione 13. luce clarius apparebit.

Iren 3. contra hæret. cap 11. Athanas. in syn[opsi]. Aug. l. 1. de consen. Euang. c. 6. Amb. in Apocal. Greg. hom. 3. & 4. in Ezech. Isid. l. alleg. vet. test. initio. Beda cum aliis in Apocal.

Quattuor hominis possessores per quattuor facies significari. Alij per quattuor animalia quatuor minoris mundi partes, id est, hominis facultates intelligunt, rationalem in Homine, irascibilem in Leone, concupiscibilem in Vitulo, atque synderesim in Aquila, quæ supra tres cæteras sit, & errantes illas corrigat. Hanc spiritum quandoque dici in Scripturis, de qua Paulus loquitur, dicens: *Vt spiritus vester & anima & corpus sine querela in aduentu Domini nostri Iesu Christi seruetur.* hanc quadrigam in aurigæ modum Deus regit, & frenat currentem, docilem facit, & suo parère cogit imperio. refert id ex innominato Hieronymus. sed idem nos inuenimus apud Origenem in Catena Græcorum, quæ in Vaticana Bibliotheca prostat manu scripta. Vnde nonnulla delibauimus scholia, eaque breuissima, ad nostrum Prophetam illustrandum idonea. Legimus eadem in Gregorio Nazianzeno.

1. Thess. 5. ℣. 23

Hier. Ezechiel. 1. Origenes in catena.

Gregor Nazian.

Dei prouidentiam, significari visione. Refert præterea Origenes, atque Hieronymus, alios per animalia quattuor mundi plagas intellexisse, per quattuor facies totidem elementa; per rotam in medio rotæ, vel eorumdem elementorum commistionem, vel quattuor anni temporum circulum. de quo Poeta:

Atque in se sua per vestigia voluitur annus.

Per firmamentum cælum designari: atque per sedentem in throno imperium cuncta regentis Dei, omniaque habentis sub pedibus describi. atque ijs omnibus quasi pictura quadam, & imagine prouidentiam demonstrari, quæ gloriæ Dei nomine intelligatur. Subdit Origenes, Verum hæc crassiora sunt. Quare Hieronymus eadem fere repetens adiecit, Hæc & ad euangelia, & ad cuncta, quæ supra posuimus, referre possumus.

Apollinaris & Polychronius significari visione putant, vniuersalem prouidentiam. Apollinaris, atque post illum Polychronius autumant, ostendi per visum Prophetæ vniuersalem prouidentiam, quæ non Hierosolymis modo potestatem habeat, neque solum in Iudæos dominetur, sed etiam in gentibus imperet, quarum sit effector, & rector. Nubes igitur veluti figura quædam videtur diuinæ naturæ: spiritus, seu ventus veluti uigilum, custodumque locum obtinet: Splendor in circuitu, Dei præsentiam docet, ignis effulgens ad terrorem inducitur. Vel, ut alius innominatus scribit; nubes vehiculum Dei est, splendor quasi Dei domicilium, quia lucem habitat inaccessibilem, ignis uero ad peccatores terrendos. Per quattuor autem animalia, inuisibiles significat exercitus, vt principatus, potestates, virtutes, dominationes. Per quattuor vero formas eorum vniuersam nobis indicat naturam, cui imperat Deus, rerum tum visibilium, tum inuisibilium: per Hominem quidem creaturam omnem rationis participem Deo seruire discimus: Per Leonem vero, & Vitulum vniuersæ illum naturæ, tum iumentorum, tum agrestium ferarum imperium tenere docemur. Per Aquilam denique aquatilium, & volucrum: nam ex aquis vtraque.

Scholiast.

que. At, quod earum crura erant recta, illa cum timore stare significat. Quod ipsarũ erant pedes alati, ministerij celeritatem significat. Ignis fulgens, efficacitatẽ Dei declarat. Manus hominis sub alis, eorum, obsequium, quod in eis erat & ad continendum, & subleuandum Deũ indicat. Alarum extensio ministerium demonstrat. Quod autem non conuertebantur, dum incederent, immutabile ministerium. Quod vnũquodque ante faciem ambulabat, concordi mente cuncta perficere. Quod alis tegerent corpus, metum demonstrat inuisibilium copiarum. non enim vt valentes offerebantur, sed Dei in ipsas beneficium agnoscentes, cum timore simul & gaudio munus explebant. Quod vnumquodque ante faciem suam graderetur, declarat, quod parerent ijs, quæ imperabantur. Hæc Apollinarius, Polychronius, atque alius quidam ex Græcis Patribus. Quorum sententia quam sit Hieroglyphico conformis, atque argumento Vaticinij conueniens, prudens lector facile iudicabit. Nobis quidem visa est literæ sensum continere in ceteris, in quaternis vero animalium formis, & a mente Prophetæ, & a seipsa multum excidisse iudicatur. nam, si per quattuor stipatores Angelicæ substantiæ Deo assistentes, & famulantes intelliguntur, quorsum ceterarum creaturarum personas induunt? numquid vt illas repræsentent? at quomodo intelligentur irrationales creaturæ Deo assistere, & non potius intellectuales, quarum hoc proprium munus est? Sin vero, vt illis significetur Diuinæ potentiæ dominatus, cur non potius per rotas inferiores creaturas, & per animalia superiores substantias accipiemus, cum ad nutum præsidis animalia agitari legamus, atque ad eorum motum subsequi continuo rotas? Sane quidem hæc interpretatio nostra multo esset horum auctorum instituto conuenientior, atque capitis argumento gratior: sed illud obstabat, quod quattuor facies animalium in spiritualibus substantijs inuenire difficile videbatur, Deo autem accommodare difficilius. D. vero Iustinus in hunc modum philosophatus est. Vidit autem propheta quadrifrontia animalia, similitudines habentia hominis leonis, vituli, & aquilæ. dicit autem propheta Daniel de Nabuchodonosore, quod ei creuerint vngues, vt aquilæ, & pili vt leonis, quodque herbis pastus fuerit more vituli, & hominis cor ei datum fuerit. hac visione consolationem quandam affert Israëlitis in præualidam, duramque potestatem Babyloniorum intuentibus, & de recuperanda libertate desperantibus. Vt igitur de hac desperatione deducat Israëlitas ostendit prophetæ mansueti, & immãsueti animalis coniunctionem, scilicet hominis & leonis, atque graues habentis humeros, & volucris compactionem, id est bouis & aquilæ, quibus declarauit mutandum esse imperium Nabuchodonosoris ferum in regnum mansuetum, atque duram captiuitatem in liberam expeditionem, idemque significauit per rotam in rota, abductionẽ Israëlis in exilium, atque restitutionem in patriam. Ingeniosa equidem interpretatio, sed magis accommodatitia, quam germana. Constat enim ex superioribus, facies animalium antiquiores esse Babylonio, nulloque pacto illi posse accõmodari: quia ille aquilæ pennas non habuit, nedum alas senas. neque oculis plenus dici potuit, neque quaternis animalibus apte repræsentaretur, qui vnicus erat. denique non quadrat significatio apposita ipsis faciebus, quia quamtumuis restitutus in humanum ingenium Nabuchodonosor; non soluit captiuitatem

Quæst. 44. ad Orthodoxos.

A Iudæorum. frustra igitur ostenderentur eius facies, ad libertatem populo promittendam. Græci alio diuerterunt.

Catina Syrus auctor apud Hieronymum hoc primo capite ingeniosus inter suos appellatus, iusto hac de re edito volumine, scribit, præsenti visione referri castrorum ordinem duodecim tribuum per solitudinem gradientium, atque consistentium in stationibus ab Angelo designatis per familias, & domos ad Orientem, Occidentem, Septentrionem, & Meridiem; atque earum Tribuum consensionem in consanguinitate, & caritate significari per rotam in rota. Hæ ducebantur a spiritu, nube protegebantur in erẽmo, & columna ignis illuminabantur in nocte, nec reuertebantur in Aegyptum, sed B semper ad terram promissionis ire festinabant. Electri similitudinem in medio apparentis interpretabatur Sãcta Sanctorum. Faciem Hominis ad totum Israel referebat, Leonis ad regale sceptrum Iudæ, Vituli ad sacerdotalem, & Leuiticam Tribum, extra quæ sit facies Aquilæ vindicta, & vltio Dei de cælo cuncta prospiciens, & quæ parata sit laniare peccantẽ, de qua dicitur ab Osea. *Sicut aquila super domum Dei*, id est, Templum. & in hoc Propheta. *Aquilam grandem magnarum alarum, & unguium, quæ habeat ductum intrandi in Libanum*, Nabuchodonosorẽ intelligi volebat, quem & nunc significet esse venturum. ac super huiuscemodi quadrigam instar aurigæ sedere Deum, & facienda, vel non facienda præcipere, &c. Olfecisse videbatur C veritatem iste Auctor, sed non est assecutus; in eo autem longissime aberrauit & a vero sensu, & ab eo, quod instituebat, argumento, quod scilicet quartam faciem assignauit Nabuchodonosori, vt vindici diuinæ iustitiæ. Nam, quomodolibet intellexerit, hanc faciem, siue iustitiam diuinam, siue Regem Babylonis repræsentare, non obseruat quadrigæ rationem. nam, si quarta facies iustitia diuina est, refertur potius per præsidentem, quam per stipatorem. præsertim cum ceteri stipatores non referant alia diuina attributa, sed populi insignia, regnum, & sacerdotium. Sin vero Babylonius Rex quasi ipsius vltionis vindex repræsentatur, nullam habet cum ceteris faciebus conuenientiam, præterquam quod indecore miscetur sacris profanus. D *Quæ enim conuentio lucis ad tenebras, Dei ad Belial? Quæ communicatio Dei cum idolo?* regno scilicet Sacerdotali cum Babylonio? Numquid collocare voluit Nabuchodonosorem in monte testamenti, similemque facere Altissimo? Numquid inter Cherubinos Templi statua erit Chaldæi regis? *inter filios Dei stabit Sathan? Saul inter Prophetas?*

Consequentius expleuit quadrigam Lyranus ex R. Dauide, quam Catina, quaternas facies referens ad totidem Monarchias, Assyriorum scilicet, Persarum, Græcorum, atque Romanorum, quæ sub alijs imaginibus bestiarum sunt postea Danieli ostensæ per visum. Ceterum longius recessit a mente Prophetæ, atque a literæ contextu. nam, vt vidimus sectione quarta, præsens visio obiecit oculis E Vatis arcam Testamenti, quæ dicitur gloria Dei, vectam quadriga Cherubim, egredientem de Templo, atque iterum regredientem, &c. Atque ipsasmet Cherubinorum facies, quæ in Templo visebantur, quibus repræsentatas esse quattuor Monarchias impiorum hominum nefas est dicere. Iure igitur optimo impugnatur a Burgensi Episcopo Lyranus, & pessimo papyraceo clypeo protegitur a suo commilitone.

Duodecim tribus ducẽ per desertũ hac visione significari cõtendit Catina.

Osea. 8.

Ezech. 17. ỹ. 3.

Vna facies animalium non potest significare vnum attributum diuinũ, quin aliqua alia significet.

Lyranus per quattuor facies, quaternas Monarchias significari putat.

Burgẽsis impugnat Lyranum.

Lege-

Theodoretus affirmat angelos non habere bestiarum imagines: eis tamen significari rerū omnium summo Regi subiectionem.

Legerat absque dubio Theodoretus tam Græcorum, quam Catinæ sententias, atque, vtrasque corrigere volens, in hunc modum explanat Hieroglyphicum. At nemo existimet, bestiarum, & animantium rationis expertium imagines habere eas, quæ cerni nequeunt, potestates: Siquidem his alia innuuntur. Leo enim regnum: namque animal regium est, significat: per Vitulum, sacerdotium: nam pro principe sacerdotum vitulus vnus offerebatur: & per Aquilam prophetia declaratur: est enim animal in sublime volans; & prophetia huiusmodi est, quæ sublimia contemplans longissime prospicit futura. Docet igitur ijs, quæ dicta sunt, omnem humanam naturam vna cum proprijs ducibus omnium regi, omniumque auctori subiectam esse, qui tot donis humanum genus instruxerit. Hæc ille. Qua expositione correxit quidem Græcorum sententiam, aperte professus, Cherubinis nulla ratione repræsentari animantia rationis expertia, vt leo, vitulus, &c. Sed dona populo communicata, quorum ipsa animantia symbola erant, & Hieroglyphica. Correxit etiam Catinæ delirium, qui Nabuchodonosorem inter Cherubinos recensebat, id est, regno, & sacerdotio Israelitico adnumerabat, docens per Aquilam intelligi prophetiam, non Babylonios. Verum non exhausit symbolorum sacrorum significationem secretiorem: neque conuenientem conflauit quadrigam ex homine, rege, sacerdote, & propheta: nam homo, id est, Israel, non est insigne populi Dei, qualia sunt cetera, regnum scilicet, sacerdotium, & prophetia. sed potius pro plasma, seu statua, quæ tribus illis vestitur trophæis. Quare non debet numerari inter dona, neque cum populi Israelitici prærogatiuis recenseri. Præterea, non distinxit inter animalia, & quaternas singulorum facies, totidemque rotas: at necesse est tres quaternarios facere inter se diuersos, & sibi per omnia similes, animalium, facierum, & rotarum.

HEBRAEORVM SENTENTIA de significatione animalium. Sectio II.

Animalia significant quattuor castrorum archiduces, & facies eorum insignia, iuxta Hebræos.

NON desunt inter Hebræorum Doctores, qui existiment, hisce quattuor animalibus referri quattuor Archiduces castrorum Israel, quaternis vero faciebus totidem vexillorum insignia. Quam sententiam vt explicemus, oportet meminisse, populum Israel per desertum gradientem appellatum esse exercitum. In Exodo scriptum est: *eadem enim ipsa die educam exercitum vestrum de terra Aegypti.* Dictus est autem exercitus cum propter innumeram armatorum multitudinem, quæ fuit sexcentorum trium millium quingentorum quinquaginta, præter alia vigintiduo millia Leuitarum, quæ seorsim numerata sunt. exceptis paruulis, & feminis. nam omnes animæ erant, tradentibus Hebræis, millies mille, & octingenties mille. Tum vel maxime propter ordinem, & dispositionem elegantem, quam obseruabant in progressu, atque in castris metandis, acceptam a supremo huius militiæ magistro fortissimo Deo Israel, qui exercitum suum quadrangulari schemate ordinauit. *Singuli*, inquit, *per turmas, signa, atque vexilla, & domos cognationum suarum castrametabuntur filij Israel per gyrum tabernaculi. Ad Orientem Iudas figet tentoria, & iuxta eum tribus Isacar, & Zabulon. Ad meridiem Ruben cum Simeone, & Gad. Ad Occidentem Ephraim, & cum eo Manasses, & Beniamin. Ad Aquilonem Dan, Aser, & Nephtalim &c.* Quattuor itaque Archiduces tribuum insigniorum quattuor cornua muniebant exercitus. Latera vero singula binæ complebant tribus singulis principibus subordinatæ. Intra hunc ambitum disposita erant castra Leuitarum in quattuor angulis schematis breuioris ordinata, quem exercitum interiorem vocare solet sacra Scriptura, vt in Commentario de Hierarchicis eorum ordinibus dicemus. In angulo orientali Aaron, & Moyses. In Meridiano filij Chaath. In occiduo filij Gerson: atque in Septentrionali filij Meran. Enimuero singuli Duces tribuum propria gestabant insignia, parentum scilicet stemmata in vexillis depicta. At vero inter cetera multo eminentius splendescebant quattuor Archiducum vexilla in totidem castrorum cornibus supra tentoria Principum erecta. Qualia autem fuerint illa signa, & qualibus insignibus notata, scribunt Hebræi in cap. istud Numerorum secundum, in hunc modum: Ad Orientem supra papilionem Naason primogeniti Iudæ collucebat vexillum viridis coloris, quem sibi colorem assumpsit, quoniam in viridi lapillo, smaragdo scilicet, parentis Iudæ nomen erat exaratum in Rationali Iudicij summi Pontificis, hoc est, in bulla pectorali, in qua visebatur ius ciuilitatis, & nobilitatis Israelitarum. In quo vexillo depictus erat Leo, hieroglyphicum parentis Iudæ: nam hunc leoni comparauerat Iacob. *Catulus Leonis Iuda.* Ad Meridiem eminebat supra tentorium Elisam filij Ruben vexillum rubrum referens colorem Sardij, in quo erat nomen patris scriptum in Rationali. Symbolum autem depictum visebatur humanum caput, quod Ruben esset primo genitus, & familiæ caput. *Ruben primogenitus meus.* Ad Occidentem surgebat in altum supra tentorium Elisama filij Ephraim vexillum aureum, in quo exaratum visebatur caput vituli, cui comparatus est auus eius Ioseph: *Primogeniti tauri pulchritudo eius.* Aureus vero splendor vexilli æmulabatur fulgorem Chrysolithi, in quo scriptum erat nomen Ephraim in Rationali. Ad Aquilonis plagam fluctuabat supra tentorium Ahiezer filij Dan variegatum signum ex albo, & rubro colore ad instar iaspidis, in quo cælatum erat nomen patris in Bulla Pontificis. Huius stemma fuit Aquila serpentibus inimica, ab Archiduce vice serpentis electa: quoniam auus parentem contulerat colubro. *Fiat Dan coluber in via, cerastes in semita:* cuius loco Aquilam posuit, serpentum exitium. Horruit enim in vexillo præferre cerastem. Hæc de signis, atque eorum symbolicis notis tradiderunt Hebræi. In quorum doctrina quædam sunt certa, quædam vero similia, alia dubia.

Exod. 12. ℣. 17.

Numer. 2.

Singuli duces singula gestabant insingula.

Naason gestabat leonem in vexillo viridi.

Genes. 49. ℣. 9.

Elisam gestabat caput hominis in vexillo rubro.

Elisama gestabat vituli caput in aureo vexillo.

Deuter. 33. ℣. 17.

Ahiezer gestabat aquilam in vexillo variegato ex albo & rubro colore.

Primum illud est certum: singulos Principes gestasse parentum symbola in vexillis, quod ex capite Numer. supra citato constat: *Singuli*, inquit, *per turmas, signa, atque vexilla, & domos cognationum suarum.* Hebraice, singuli iuxta vexillum suum, & in signis domus patrum suorum. quasi dicat: singuli Principes discretas a ceteris ducant acies, atque propria erigant vexilla, in vexillisque insignia portent, quibus a reliquis distinguantur. ea autem sint trophæa gentilicia, videlicet familiarum suarum stemmata: nam רעל, degel, quod priori versu, legimus, vexillum sonat, אות, oth vero, quod est in altero versu, significat signum, characterem, insigne, trophæum, symbolum. vt in psalmo. *Posuerunt signa sua signa.* id est, arma, stem-

Certum est singulos principes gestasse parentum symbola.

Numer. 2.

Quid significet vox signum.

Psalm. 73. ℣. 4.

ſtemmata pro trophæis victoriæ in ſummo templi: A nam idem nomen repetitur in duplici ſignificatione, quod vtrunque ſignificet ex æquo, ſcilicet inſigne exaratum in vexillo, & trophæum, ſeu ſtemma gloriæ, victoriæ, &c. Idẽ ex libro Sapientiæ colligitur, in quo ita habetur: *Investe enim poderis, quam habebat, totus erat orbis terrarum, & parentum magnalia in quattuor ordinibus lapidum erant ſculpta:* Græce loco magnaliũ, legitur δόξαι, doxæ, id eſt, gloriæ, excellẽtiæ, trophæa, nobilitatis inſignia, ſtẽmata parentum, de quibus iure gloriabantur. Signa itaque ſacra, & Hieroglyphica Aegyptio more inſculpta erant in ſingulis lapillis Bullæ Pontificiæ, non literæ exaratæ. Neque oppoſitum ſignificat Scriptura, dicens: *Habebuntque nomina filiorum Iſrael, duodecim nominibus cælabuntur:* nam Hebraice B ita legimus. Sculpturæ annuli ſinguli iuxta nomen ſuum erunt, immo duodecim tribubus. Chaldæus: ſculpti ſculptura diſtincta, ſicut ſculptura annuli. Septuaginta: ſculpturæ ſigillorũ ſecundum nomen ſuum, &c. & paulo ſuperius: *Sumeſque duos lapides, &c. opere ſculptoris, & cælatura gemmarij ſculpes eos nominibus filiorum Iſrael:* Hebraice: opere ſculptoris, ſculpturis ſigilli ſculpes eos: & Chaldæus: ſicut ſculptura: quæ fit in annulis, ſculpes eos. Septuaginta: opus lapidariæ artis ſculptura ſigilli. Vbi autem nos habemus, *ſculpes eos nominibus filiorum Iſrael*, Hebraice eſt, על שמות, gal ſemoth, ſecundũ, contra nomina, vel pro nominibus filiorum Iſrael: ergo neque in binis ſmaragdis humerorum, neque in Bulla pectoris Pontificis literis viſebantur C exarata nomina tribuum; ſed notis, ſignis, Hieroglyphiciſque ſculptis repræſentata: quæ quidem ſigna vocat Sapiens δόξας, doxas, gloriationes, excellentias, præſtantias, tribuum ſcilicet ſtemmata gentilitia Aegyptio more referentia principem tribus, familiæque caput.

Sapient. 18. ỽ. 24.

Probat non characteribus ſigillata nomina in lapidibus Rationalis, ſed ſignis Hieroglyphicis. *Exod. 28. ỽ. 21.*

Ergo ex dictis videtur certo confici, in Bulla Põtificis exſculpta fuiſſe duodecim ſigilla, ſeu figuras, aut notas, quæ repræſentabant duodecim filios Iſrael. Vnde efficax ſumitur argumentum, vt probetur, ſimilia ſigna depicta geſtaſſe principes in vexillis ſuarum acierum.

Quod addunt Hebræi Doctores de coloribus vexillorum, tã eſt vero ſimile, vt nulla ratione refelli poſſit; præſertim cum oportuerit varijs coloribus ve D xilla eſſe diſtincta, vt omnis tolleretur confuſio, poſſentque ſinguli tribules a longe proprium ſignũ agnoſcere, & ſequi; cadatque aptiſſime, vt colores vexillorum æmularentur colores gemmarum, in quibus parentum ſtemmata erant cælata in Bulla pectorali Pontificis.

Quod ad colores uexillorum attinet, etiam certũ eſt.

Præterea æque certũ exiſtimamus, quod de quattuor imaginibus animaliũ Hebræi tradidere in totidem vexillis Archiducum depictis. Cum enim probatum ſit, in ſingulis principum vexillis Aegyptio more exarata eſſe ſigilla, notaſve, ſeu imagines animalium, aut aliarum rerum pro ſtẽmatibus parentum; multo maiore iure hoc ipſum quaternis Archiducibus dandum eſt, eorum ſcilicet animaliũ geſtaſſe figuras, quæ ab Hebræis aſſignantur, ſcilicet Ho- E minis, Leonis, Vituli, & Aquilæ: quod, præter eorũ traditionem, quæ in huiuſmodi ritibus, & maiorum conſuetudinibus magni ponderis eſſe debet cordato Theologo, cum non diſſentit a ſcripturis, & recta ratione; Ex pſalmis etiam colligitur efficaciter: ſic enim habet: *Deus cum egredereris in conſpectu populi tui, cum pertranſires in deſerto, terra mota eſt: etenim cæli diſtillauerunt a facie Dei Sinai, a facie Dei Iſrael, Pluuiam uoluntariam*, ad uoluntatem cadẽtem, *ſegregabis Deus hereditati tuæ: & ſi infirmata eſt, tu uero perfeciſti eam, animalia tua habitabunt in ea*, &c. hoc eſt, populum peculiarem, & exercitum tuum, quem ducebas per deſertum quaſi militiæ imperator, nõ ſolum prodigijs honorabilem, & metuendum feciſti; ſed bonorum omnium abundantia cumulaſti: nam & pluuiam gratiſſimam legis tuæ largitor illi communicaſti, quod non feciſti ceteris nationibus: *Vide Pſal. 147.* &, tametſi aliquando a debita fidelitate deficiebat, tu vero roboraſti eam, confortans ſeras portarum ſuarum, principes ſcilicet viros, qui erãt quaſi claues Reipub. Hæc autem faciebas, quia *animalia tua habitabant*, quieſcebant, viſebantur in tua hæreditate: nimirum quia inter ceteras figura Hominis, Leonis, Vituli, & Aquilæ, in quattuor exercitus tui cornibus collucebat: quæ quidem ſigilla propria eſſe agnoſcebas, vtpote quæ in tua ſede ſculpta oſtẽtaſti, cum primum faciem ſolij tui in monte detegere dignatus es. Pignorum igitur tuorum memor, non ceſſabas benefacere populo, quem ſemel dilexeras, elegeras, & quem nobiliſſimis trophæis gloriæ tuæ honeſtaueras. Scio, aliter ab alijs verſum præſentem explanari, ſed non ſine tropo, cui locus eſſe non debet, vbi grammaticus ſenſus cum literali tam apte cohæret, atque in noſtra paraphraſi oſtendimus.

Non minus certum eſt, quod ad figuras animaliũ attinet.

Pſal. 67. ỽ. 8.

Sane quidem, vt cenſuram abſoluamus de Hebræorum traditione, illæ cauſæ, quas aſſignant, ob quas hæ quattuor animalium figuræ electæ ſint a quattuor principibus, nobis videntur incongruæ. Nam, licet prima de Iuda, & ſecunda de Ruben arridere videantur, certe tertia falſa eſt: quia multis annis præceſſit ordo exercitus benedictionẽ a Moyſe datam Ephraimo: ille enim inſtitutus eſt vno anno poſt exitum de Aegypto, iſta vero collata poſt annos quadraginta a Moſe cẽtũ viginti annorum moribũdo. Deinde, cur aquilã elegit Dã, cũ in benedictione patris cõparatus ſit colubro? niſi forte aquilam pingebat, quæ vnguibus arreptum geſtaret draconem, quod erat vetus Lacedæmoniorum ſtẽma: quo etiã argumento obſignarunt literas ad Iudæos conſanguineos tranſmiſſas, vt Ioſephus auctor eſt: *Ioſeph. 12. antiq. c. 5.* quod ego potius crediderim, quoniam benedictioni parentis, & Hebræorum traditioni quadrat mirifice. Præterea, etiamſi illis daremus, eiuſmodi origines imaginum eſſe veras, non probabunt eſſe primarias: etenim, vt patet Numerorum libro, anno integro præceſſit ordinem exercitus apparitio Domini *Numer. 2.* in Sinai, in qua primum Moyſes vidit quattuor ſolij Dei ſtipatores quaternis faciebus nobilitatos, vt ſupra diximus Sectione nona. Sũt igitur facies Cherubinorum antiquiores inſignibus Archiducum, atque adeo iſta tranſumpta ſunt ex illis. Alij igitur ſunt inueſtigandi archetypi, ex quibus eiuſmodi facies translatæ fuerint in lapillos, & vexilla Ducum.

Redarguuntur cauſæ, propter quas Hebræi putãt, Archiduces has quattuor animalium figuras elegiſſe.

QVAENAM SINT PRIMA exemplaria quattuor animalium, ex Auctoris ſententia. Sect. III.

VT ergo noſtram de facierum ſignificatione aperiamus ſententiam, oportet primaria quærere exemplaria, ex quibus in Dei ſolium, atque adeo in Templi oraculum translatæ ſunt. Qua in re videntur interpretes prædicti defeciſſe, putãtes, facies etiam animalium ad

Ad speciale populi sui prouidentiā significandā, non autē ad uniuersalē, quattuor animalium facies destinauit Deus.

Sapient. 18. ℣. 14.

vniuersalem spectare prouidentiam: cum tamen ad specialem Dei prouidentiam, atque peculiare beneficium populo suo exhibitum pertineant: quod vt explicetur, repetendum est egregium illud facinus, quo Deus Israëlem redemit ab Aegyptiorum tyrannide. Placet autem eius hypotyposim audire ex ore Sapientis, qui ita habet: *Cum enim quietum silentium contineret omnia, & nox in suo cursu medium iter haberet, omnipotens sermo tuus de cælo a regalibus sedibus, durus debellator, in mediam exterminij terram prosiliuit, gladius acutus insimulatum*, minime fictum, *imperium tuum portans, & stans repleuit omnia morte, & vsque ad cælum attingebat stans in terra.* & paulo ante: *Suscepta est autem a populo tuo sanitas quidem iustorum, iniustorum autem exterminatio. Sicut enim læsisti aduersarios: sic & nos prouocans magnificasti. Absconse enim sacrificabant iusti pueri bonorum.* Vides in hac descriptione Sapientis redemptionem Israëliticam factam noctis intempestæ silentio, nutu & prouidentia Dei, qui e regali solio cælorum vtranque despiciebat gentem, Aegyptiacam & Israëliticam: virtute autem Angeli, qui Imperatoris insignia gestabat, atque ministerio hominum, qui sacrificium immolauerant. In qua tragœdia quattuor audiuntur nomina, scilicet, Angelus, Rex, homo, hostia. Libeat nunc pictori ingenioso hanc historiam referre in tabellam, & viuis coloribus exprimere: quibus nam aptioribus depinxisset imaginibus, quam si delinearet Deum throno magnifico insidentem, atque imminentem septenis ostijs Nili densissima caligine offusis, sub pedibus autem illius, hinc Angelum sceptro regio insignitum, illinc hominem sacrifico munitum apparatu? Quod si Chaldæus aliquis vel Aegyptius eandem tragœdiam in tabella Hieroglyphicis adumbrare voluisset, depingeret certe currum Solis clarissima luce fulgentem inter medias tenebras, atque insuper aptasset solium sublime, atque in quaternis pedibus illius totidem pinxisset facies, Aquilæ, Leonis, Hominis, Vituli: idque fecisset consultissime, & sapientissime. Nam Aquila sublime volat, & pennicissime, solaque in altum recta fertur, cum ceteræ volucres oblique transcendant æthera: visu pollet acutissimo, vel Homero testante in hæc verba:

Aquila Angelicæ naturæ symbolū.

— — vt Iouis ales,
Cuius acutam aciem perhibent præstare uolucres
Ante alias, quotquot cælo spatiantur aperto.

atque diutissime viuit: vnde est illud: Aquilæ senectus: nam seniles pennas ad Solis ardorem excutit, &, nouis renascentibus, quodammodo iuuenescit: *Renouabitur ut Aquilæ iuuentus tua.* & iterū: *Mutabunt fortitudinem*, uel redintegrabunt vires, *assument pennas sicut Aquilæ*, vel proferent nouas subinde pennas, vt solent aquilæ, *uolabunt & non deficiēt.* Quare symbolum est aptissimum agilitatis, & æternitatis, atque adeo supercælestis spiritus, cum a Deo legatur ad terras cum mandatis; nam veteres aquilam Iouis armigerum dixere: & in Psalmis legimus: *Ascendit super Cherubim, & uolauit; uolauit super pennas uentorum*: ubi alatis uentis Angelos comparari videmus.

Psalm. 102. ℣. 5.
Isa. 40. ℣. 31.
Ps. 17. ℣. 11.

Leo ferocem Imperatorē refert.
2. Reg. 1. ℣. 23.
Nu. 24. ℣. 9
Gen. 49. ℣. 9
Homo nullo alio aptiori Hieroglyfico

At vero Imperator ferox, & truculentus quonā aptiori referatur Hieroglyphico, quam Leonis imagine, qui est princeps ferarum? Neque sine exemplo sacræ Scripturæ; nam strenuos Imperatores Saulem, & Ionatham comparauit Dauid velocitate aquilis, fortitudine autem leonibus. & alibi sæpe Duces Leones vocantur. Homo nulla indiget aliena persona, neque nisi propria figura referri potest. Sacrificium vero significatur commode per uitulum, qui est hostiarum omnium excellentissima, vt in Psalmo: *Placebit Deo super vitulum nouellum*, id est, præ omnibus victimis: nam potissimam exemplo ceterarum apposuit: ergo hoc esset egregium Aegyptij ingeniosi commentum: vice Angeli Aquilam, pro Rege Leonem, pro seipso Hominē, & pro sacrificio Vitulum delineare.

refertur, quam hominis figura.
Vitulus sacrificium significat.
Psal. 68. ℣. 32.

Sed quid, si uellet prædictas quattuor imagines vnica figura complecti? quid tum comminisceretur sapiens Aegyptius? Vtique fingeret hominis simulachrum, atque e ceteris figuris delibaret insignia, quæ proprijssima, & notissima forent, quæque simulachro uestiendo essent accōmodatiora, atque illis omnibus cū decore, & dignitate hominis statuam exornaret. Enimuero notæ Aquilæ propriæ, sunt pennæ; Leonis autem, pectus, armique iubati; Vituli verò vngulæ bifidæ: nam cetera membra horum animalium ignobiliora sunt, & nequaquam possunt cū humani corporis simulachro compingi. Hæc igitur insigniora delibasset a singulis, atque ex omnibus nouam formasset effigiem hominis alati, leonino exuuio vestiti, vngulisque vitulinis calceati: atque hoc simulachrū ad viuū referret tum Aegypti tragœdiam, tum illius historiam in tabella depictam; videlicet quattuor illa tragica animalia, hominem, leonem, aquilam, & vitulum.

Quomodo componātur animaliū formę, & de earum origine.

Quod ergo sapiens Aegyptius comminisci potuisset, hoc ipsum Dominus sese nostro accommodans captui inuenit: atque ideo quattuor animalium faciebus singulos decorauit stipatores solij sui: atque hæ sunt facies, quas dixit Moyses (referente Iosepho) in Dei se sede vidisse figuratas. Atque earum significatio legitima ista est, Angelus percutiens, homo sacrificans: summa vero redemptio Israëlitica, vel triumphus de Aegyptijs: nam, vt bene notauit Apollinaris hoc cap. in triumphis curru magnifico vehi solet Imperator, sublimi sedēs throno, circumstare solent hastati, præcedere captiui, ostentari trophæa ijsdem armis, atque apparatu vestita, quibus victoria parta est. Non secus Moysi, atque Principibus duodecim in monte Sinai mōstrauit se visendum Dominus post quinquaginta dies exitus de Aegypto, nimirum curru magnificentissimo inequitans, vt diximus supra regali insidens solio, millibus millium Angelorum stipantibus currum, quattuor vero satellitibus exercitus sui personatis animalium quaternis faciebus, hoc est armis, atque trophæis, quibus victoriam de Aegypto reportarat ipse Imperator strenuus: quæ vt euidentiora essent, nō singulos stipatores singulis, sed omnibus omnes voluit esse vestitos. Neque semel tantum, quod ceteri Imperatores solent, triumphali, qua diximus, pompa processit Deus, sed quotiescunque visendum postea se exhibuit, eundem habitum & apparatum triumphantis gestauit. Talem enim viderunt Isaias, Ezechiel, Daniel, Ioānes, vt supra ostendimus fusius: & ne adumbrata solum imagine insignis de Aegypto actus triumphus repræsentaretur, Moysi præcepit, vt vniuersum pompæ triumphalis apparatum attente animaduerteret, atque illum, quoad eius fieri posset, aureis simulachris referret in tabernaculo. Deinde Salomoni iniunxit, vt ex auro faceret quadrigam Cherubim, Mosaica multo augustiorem, in qua satellitum solij sui facies, triumphi viserētur & trophœa: quo memoriam tam insignis victoriæ aureis anathematis in templo sacratam nulla vnquam antiquaret vetustas, nulla vnquam deleret obliuio. Simulque vniuerso mundo esset testatum, quanti

Triūphantis de Aegyptijs ostentat dominus apparatum.

Supra sect. 9. prim. par. huius Comment.

Quattuor facies animaliū, trophęa sunt victorię partæ.

Quā ob causam in tabernaculo, & templo toties repetitæ fuerint Cherubinorum imagines.

Vt testatum sit omnibus, quanti faciat Deus Israelitas in templo Cherubinos constituit.

quanti Deus fecisset Israëlitas, quot ac quantis A stratagematis eos in libertatem vindicasset, quam impense dilexisset, quanto honore dignatus esset. Etenim, quæ magni nobis steterunt, quæ carissima sunt, quæ magni facimus, ea in uasis argenteis, aureisque cælamus, in peristromatis acu pingimus, & in parmis ostentare solemus.

Qua re arca uocetur gloria Dei.

Sup. Sectio. 3. pri. part. huius Comment.

Ex eodem fonte manauit nobile illud cognomentum arcæ fœderis, videlicet gloria Dei, quod cum alijs sacræ Scripturæ locis, tum capite primo & decimo Ezechielis vsurpatur, vt vidimus supra. Significat enim id cognomen, Deum non solum Israëlitas magnifecisse, sed etiam magnam ex eorum libertate voluptatem, & nominis sui celebritatem comparasse: vt iam Israël ter felix habendus sit; nimirum felix admodum quod B libertate donatus; felicior uero, quod tanti steterit Deo; felicissimus autem, quod ipse assertor i suo fuerit honori; ita vt a redemptione eius desumpserit uelut Imperator stemmata, atque eadem insignia appellauerit gloriam suam.

QVOD QVATTVOR ANImalium facies breuiori summa complectatur nomen יהוה*, iehouah.* Sect. IIII.

LEGIMVS Hieroglyphica Aegyptia, exposuimus emblemata, ænigmata potius explicaui C mus, dum pro captu nostro difficilem quæstionem tractauimus. Sed, vt, quæ diximus, omnia confirmentur pariter, atque illustrentur, addimus, ab eo facinore redemptionis Aegyptiacæ non solum accepisse Dominum triumphalis pompæ insignia, & trophæa, sed etiam honorificum cognomentum, vt solent Imperatores a deuictis regibus, nationibusque subactis sibi vindicare honestissima cognomina: nam Scipio Africanus nuncupatus est ab Africa deuicta, Nero Germanicus, Traianus Dacicus, &c.

Nomen redēptoris Israel, unde sibi assumpserit Deus.

Is.43.℣.14

Idem c.63. ℣.16.

Non secus Dominus appellari se uoluit Redemptorem Israël, quo nomine vtuntur Prophetæ, maxime Isaias: *Hæc dicit Dominus redemptor uester*, D *sanctus Israel*. & iterum: *Redemptor noster, a sæculo nomen tuum*: hoc est, iam inde a vindicato Israële de Aegypti tyrannide hoc te nomine compellari voluisti, redemptor Israël. Sed non solum cognomen mutuauit Dominus ab illo insigni facto, verum etiam nomen, quod vocant proprium, & creaturis incommunicabile יהוה, iehouah, ab eodem facinore patrando sibi ipsi imposuit, cum Moyse colloquens: *Ego sum, qui sum, sic dices filijs Israel: Qui est, misit me ad vos*: Hebraice. Ero qui ero, misit me ad vos: nam id sonat nomen יהוה, iehouah, exortum a futuro יהיה, iihieu, uerbi היה, haiah, quod est, esse. Vim autem eius nominis varij varie explicant.

Exod. 3. ℣.14.

Interpretatio nominis Dei Iehouah.

Apocal. 1. ℣ 8

Alij enim putant significare substantiæ pelagus, fontem essentiæ, esse indepen- E dens. Alij ratione futuri, vnde deriuatur, malunt significare æternitatem, eum scilicet, qui fuit, est, & erit. Quo allusisse Ioannē dicunt illo nomine Dei; *qui est, & qui erat, & qui uenturus est*. Sunt, qui putent, significare fidelem, ueracem, qui stet dictis, & pactis. atqui ij omnes recte mihi sensisse videntur, si ad nominis etymon tantum respicias.

Propria sententia.

Ceterum historiæ filum, & capitis contextus in aliam nos sententiam deflectere coëgit. itaque existimamus, hoc sibi nomen Deum a futuro facinore imposuisse: quasi hæc sit etymologia? Sum qui futurus sum, sum, quem iam experiemini vestræ libertatis vindicem. Vocor futurus assertor vester, is qui futurus sum redemptor Israël. Quoniam autem hoc potius erat ænigma, quam nomen, vt se & Moysi, & Israëli proderet agnoscendum, subiecit alterum cognomentum antiquius: *Sic dices filijs Israel: Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Iacob misit me ad vos*. Quod autem nomen hoc non significet essentiam, sed factum, non substantiam ad intra, sed beneficium foris impensum, probari potest.

Rationes, quibus probatur, nomē Iehouah, nō significare substantiam, sed beneficium.

Prima Ratio. Exod. 6. ℣.2.& 3.

Primum quidem ex sequentibus, quibus sic dicitur Deus Moysi locutus. *Nunc uidebis, quæ facturus sum Pharaoni: per manum enim fortem dimittet eos*, &c. B Et subdit: *Ego Dominus, qui apparui Abraham, Isaac, & Iacob, in Deo omnipotente, & nomen meum* יהוה, *Iehouah, non iudicaui eos*, &c. Quibus verbis declarat, primo facinus patrandum, deinde nomē, quod ab eo sumpturus erat: nam alioqui quorsum mentionem interserit nominis sui, nisi quia erat ab eo facto insigni capiendum? Sed paulo inferius testatur apertissime nostram sententiam illis verbis: *Ideo dic filijs Israel: Ego Dominus qui educam uos de ergastulo Aegyptiorum, & eruam de seruitute: ac redimam in brachio excelso*, &c. Quid quærimus nominis significatum, cum is tam patenter ab ipso Deo exponatur? Dixerat, nomen suum, Ero, non indicasse Patriarchis: &, quasi rogaretur de nominis sui, C Ero, etymologia subiecit: *Ego Dominus, qui educam uos*, &c. a facto ergo futuro petitum est nomen, non a diuinæ naturæ æternitate.

Secunda Ratio. Is. 52. ℣.3.

Secūdo, ex Isaia dicente: *Sine argento redimemini; Quia hæc dicit Dominus Deus: In Aegyptum descendit populus meus in principio, ut colonus esset ibi; & Assur absque ulla causa calumniatus est eum. Et nunc quid mihi est hic, dicit Dominus, quoniam ablatus est populus meus gratis?* &c. breuissima oratione duas captiuitates refricauit, alteram Aegypti, alteram Babylonis: atque exemplo prioris sese prouocat ad alterā depellendam; quasi dicat: Olim populus meus male acceptus est ab Aegyptijs, sed ego illum vindicaui ab eorum tyrānide: nunc autem a Babylonijs male habet: quid ergo moror? num patiar plebem meam D dilectam gratis uenundatam seruire Chaldæis? Volo meum illi nomen iterum detegere, sicut olim feci in Aegypto: *Propter hoc sciet populus meus nomen meum in die illa: quia ego ipse, qui loquebar, ecce adsum*, vel adero breui; quasi dixisset: Quemadmodū olim, cum Israëlem ex Aegyptiaca tyrannide redemi, notum omnibus feci nomen illud meum arcanū, quod Moysi in rubo significaueram, scilicet, Sum qui sum, vel, Ero qui ero, scilicet, sum qui futurus sum redemptor Israel; sic cum eundem populum liberauero a captiuitate Babylonica: cognoscetur rursum vis, & etymologia nominis mei: nā, cū re ipsa, & factis cū me præstitero, quem futurum promisi, tum demum intelligent, quid sibi voluerit nominis mei ænigma, Ero qui ero, fatebūturque me iure vocatum redemptorem Israëlis. E Hoc autem reuera contigisse scimus: nam redempti a Babylonica seruitute assertori suo gratias agentes idem nomen, vtpote Deo honorificum, sibi autem suauissimum in Canticis crebro vsurpabant, vt Isaias refert: *Tu Domine pater noster, redemptor noster, a sæculo nomen tuum*. quasi dicat: dignum tuis factis nomen habes redemptoris Israëlis, sed non nouum: nam multis retro actis sæculis illud tibi merito imposuisse monstrasti, cum parentes nostros ab Aegyptiaca tyrannide redemisti.

Isaiæ. 63. ℣. 16.

Tertia Ratio. *Exod. 6. ℣. 3.*

Idem argumentum conficitur ex loco Exodi praedicto, vbi sic habetur: *Apparui Abraham, Isaac, & Iacob in Deo omnipotente*, Hebraice באל שדי, beel sadai, & nomen meum יהוה, iehouah, non indicaui eis, &c. nam, si naturam diuinam significaret id nomen, quomodo Patriarchis incognitum fuit? nunquid minus de Dei aeternitate, bonitate, immensitate cognouere Patriarchae, quam Moses? immo quam Israëlitae, qui vim nominis huius, Moyse attestante, intellexerunt? Minime vero: sed illi quidem prouidentiam erga se Dei experti sunt: atque hoc est, illis Deum apparuisse in Deo omnipotente, seu prouidente, omni sufficiente, protectore (nam id significat שדי, sadai, omni sufficientem, diuitem, prouisorem) quia eorum peregrinatio talem postulabat rectorem, & prouisorem, talemque Deum: nec reuelatū ipsis erat nomen יהוה, iehouah, quod ipsius potestate, & energia non indiguissent: nec enim opus habent redemptore liberi. At vero Israelitis in Aegypto oppressis nomen nouum reuelatur, quia nouum beneficium ipso significatum promittitur: & nomen quidem, Ero qui ero, quasi aenigma erat, dum factum, quod continebat, dilatum est, sed facinore patrato prognosticon declaratur ex euentu: cognoueruntque Deum non solum esse prouidum gubernatorem, sed strenuum redemptorem. Indicare itaque Dei est, factis demonstrare; cognoscere vero, experientia didicisse; nomen sibi imponere, est beneficium promittere: neque enim inania Dei nomina sunt, qualia sibi homines arrogant, sed solida, & quae sequuntur potius factum, quam praeueniant. nam ideo hoc nomen a futuro sumptum est, Ero qui ero, non a praesenti, ne sibi Deus ante factum nomen sine re indidisse videretur: *Dabo in Sion salutem*, ait Dominus, *& in Israel gloriam meam*: gloriam, & laudem a salute populi promereri vult, non aucupari gratis.

Nomen Dei Sadai quid significet.

Dei nomina nō humano more inania, sed solida & ex factis desumpta. *Isa. 46. ℣. 13.*

Vltima Ratio. *Psalm. 67. ℣. 5.*

Denique idem probari potest ex psalmo: *Dominus*, inquit, *nomen illi*: Hebraeus יה, iah, quod est compendium nominis יהוה, iehouah: nominis autem eius energiam mox explicat ab effectis; *patris orphanorum, iudicis viduarum, qui inhabitare facit unius moris*, unicos orbatos prole mascula Israëlitas, *in domo*, cum familia numerosa, *qui educit uinctos in fortitudine*, &c. En, quid significat nomen יהוה, iehouah, redemptor Israël, qui scilicet eo facto prospexit viduatis vxoribus interfectorum, orphanis, ne in fluuium submergerentur secundum Pharaonis edictum; parentibus, ne caris orbarentur pignoribus; uinctis seruitute dura, vt libertate fruerentur.

QVOD ILLA REDEMPTIONE Israelis, altera dignior: & nomine יהוה, *iehouah, nomen IESVS significetur.*

Sectio V.

SATIS fecisse fortasse videbimur Prophetae imaginibus, cum earum significata exposuerimus. Verum nondum veritati, quae in ipsis delitescit, factum est satis. Immo vero neque ipsis imaginibus: nam, cum Hieroglyphica sint, hoc est, sacra signa, & symbola arcana, hoc differunt a literis, quod istis vnica res significari potest ex verborum meritis, licet aliae multae contineantur in rebus per verba significatis, inter quae multum interest, quod prius illud in sensu literali dicitur, cetera in mystico, vt latius docuimus Isagogico Commentario. At uero in Hieroglyphicis non unicus sensus literalis delitescit, sed multi, sibi quidem subordinati, quotquot videlicet analogiam habent cum rebus ipsis arcanis, seu imaginibus, quae vice literarum proponuntur spectandae: quia ex meritis uerborum, hoc est, imaginum, quae habent vicem verbi, ea omnia significantur; alia quidem primo, alia secundario. Igitur, cum omnia illi populo in figura contigerint, scripta ad correptionem nostram, hoc potissimum omnium factum, & praeclarissimum facinus redemptionis Israël multo maiore iure typus existimandus est alterius dignioris, scilicet, redemptionis humanae. Nomen quoque Redemptoris, quod sibi Deus ex hoc facto pro meritis imposuit, aliud augustius significasse existimandū est, quod non ad vnā tantum plebē, sed ad uniuersum genus humanum extenderetur: hoc enim decebat Deum, qui est Pater omniū, de omnibus ex aequo promereri tam illustre cognomentum, omnes redimendo non a seruitute Pharaonis, sed ab alia multo grauiore, scilicet peccati, & Diaboli tyrannide. Hanc qui abstulit, re vera appellari potuit Redemptor. Olim non nisi quodāmodo, & quasi in typo id nominis sortitus: *Vocabis*, inquit Angelus, *nomen eius* IESVM, *ipse enim saluum faciet populum suum a peccatis eorum*. Nomen hoc ישוע, iesuagh, IESVS, in illo altero יהוה, iehouah, continebatur, & repraesentabatur: sicut redemptio nostra in altera significata est: illud quasi aenigma erat istius: hoc quasi declaratio alterius; vtrunque redemptionem sonat futuram; illud confuse, hoc perspicue.

Hieroglyphica differunt a literis, quod istis vnica tantum res, illis vero plura significari possunt.

Nomen Redemptoris hoc facto partū longe maiorem Redemptionem generis humani significat.

Matth. 1. ℣. 21.

De nomine IESV.

Quod si ita est, redemptione Israëlitica nostram significatam, & nomine illo veteri hoc nouum repraesentatum fuisse, palam est, illis imaginibus sacris non solum veterem illam historiam contineri, sed nouam etiam adumbrari, neque adumbrari tantummodo, sed expresse conscribi; cum imagines illae sint literae sacratiores, & voces grandiores, quam vt earum vis, & maiestas rebus tunc temporis gestis exhauriantur. Nostri itaque Redemptoris gesta sunt illis exarata literis etiam secundum germanum sensum, quem vocant literalem, tametsi non primum: redemptoris vero Israël facinus quodammodo, & typice, tametsi primario. Itaque conabimur pro virili, qua licuerit breuitate, visionis propheticae ideam per partes explanare, tum in priore sensu, tum in secundario: illum vocabimus literae, uel germanum; hunc mysticum: nō quod in litera non contineatur, sed quia sub altero latitat: nam eiusmodi sensus Patres Ecclesiae solent appellare mysticos, vt diximus in Commentario Isagogico.

Redēptione Israelis nostra significatur.

VISIONIS ARGVMENTVM EST Triumphus Redemptoris, qui duplex est. Sectio VI. A

ISIONIS argumentum est Triumphus Redemptoris: nã, quamuis multa, quæ in illa continentur, ad Dei prouidentiam vniuersalem pertinere videantur, vt proprijs locis dicemus; speciali tamen ratione hæc eadem ad triumphalis pompæ apparatum referenda esse constat. Quare sub Triumphi nomine vniuersa, & singula aptissime intelligenda veniunt, & explicanda. Enimuero in triumphis, vt bene notauit hoc loco Apollinaris, Imperatores eburnea sella curru imposita uehebantur, circumstabant hastati, præcedebant subiectæ nationes, trophæa cum armis victoriæ ostentabantur. Eodem modo, quoniam triumphans per visum ostenditur Deus, in curru equitare, & solio sublimi insidere describitur, insigniaque victoriæ proferuntur, atque sollemnis comitatus multorum millium Angelorum memoratur. Neque vero hic ritus triumphantium nouus est, aut a Romanis in orbem inuectus, sed vetustissimus: nam superuectatio apud omnes gentes symbolum est dominij, præsidentiæ, & Regiæ auctoritatis: idque aptissime: quoniam illi, qui ad Regni administrationem assumebantur, vel qui rerum gubernacula tenebant, curru, seu equo, aliove iumento vehebantur, vt videre est in Ioseph, & in Salomone, quorum ille Principatum adeptus est curru vectus: iste mula Regia inequitans: tum etiam quia, sicut auriga potest laxatis, adductis, vel flexis habenis, pro arbitratu quadrigam agere, sistere, & regere quoquo versum; sic isti legibus, placitis, prudentia, consilijs populos sibi subiectos gubernant, & pro voluntate moderantur. Quoniam vero triumphus nil aliud est, quam regnum temporarium, decretum ducibus ob partam de hostibus victoriam; ideo eadem pompæ sollemnitate triumphus appositissime celebratur, & significatur. Videas Pharaonem Regem curru uectum Regio, in signum dominationis Aegypti. Videas & Iosephum *super currum secundum* Regis, qui Regiam carrucam sequi solebat: *Transtulerunt eum in alterum currum, qui sequebatur eum more Regio*, equitare triumphantem Regia stola, Regioque torque a collo pendente, *clamante præcone, vt omnes coram eo genuflecterent*. Apud Esther quoque Mardochæum legas indutum vestibus Regijs, Regio diademate coronatum, impositum super equum, qui de sella Regis erat, primo de Regijs principibus, ac tyrannis tenente equum eius, per plateam ciuitatis cum fastu incedentem, clamante interim Principe: *Sic honorabitur, quem Rex voluerit honorare*. En triumphus quasi vmbra Regni est, & apparatu Regio celebratur apud varias nationes. Legimus etiam, Eliam raptum curru igneo ab equis igneis agitato, non de Iezabel, & Achab tantummodo, sed de ipsa morte triumphasse. Apud Isaiam vero & Regnum, & triumphum simul repræsentatum curru animaduertas. Sic enim habet: *Vidit currum duorum equitum, ascensorem asini, & ascensorem Cameli*. Vel par equitum, quorum alter biga asinorum, alter biga camelorum vehebatur, id est, Cyrum, & Darium: quorum ille humili loco natus, & laborum tolerantissimus erat; iste Regio sanguine ortus, magnanimus, & mansuetus: nam vtriusque ingenium, & natale solum significauit Spiritus sanctus per animalium, quæ agebant currus, diuersas naturas.

Apollinar. B

Currus uehi triumphantes non est Romanorũ inuentum.

Genes. 41. ℣. 43.

3. *Reg.* 1. ℣. 38.

C

Gubernatorum est proprium quadrigam conscendere, & quare.

Genes. 41. ℣. 42.

2. *Para.* 35. ℣. 24.

D

Esth. 6. ℣. 8

4. *Reg.* 2. ℣. 11.

E

Isa. 21. ℣. 7.

Cyrus ascensor asini, quia humili loco natus, Darius Cameli, quia de Regio semine natus.

Merito igitur Hebræi primum, deinde Græci Patres in vectatione currucæ Diuinam prouidentiam repræsentari tradiderunt: nimirum Origenes, Apollinaris, Seuerus, Polychronius, Theodoretus, &c. quos supra diximus, & in explanatione literæ memorauimus. Merito & nos addimus, non solum Diuinæ prouidentiæ esse insigne, vehi curru; sed etiam, immo potiore iure, signum esse, & pompam Dei Redemptoris, & de Aegyptijs triumphantis. Hunc Dei triumphum supra latius descripsimus, dum hanc visionem Moysi monstratam esse tractaremus. Christi vero Domini nostri de Sathana, peccato, & morte partam victoriam, reuectumque triumphum Diuus Paulus mirifice decantat, alludens, meo quidem iudicio, ad Iosephi triumphum, quando Aegypti dominus est constitutus post carceris labores toleratos: *Nouissime*, inquit, *diebus istis loquutus est nobis in filio, quem constituit hæredem vniuersorum, per quem fecit & sæcula: qui cum sit splendor gloriæ, & figura substantiæ eius, portans omnia*, Syriace, continens, sustinens, moderans, agens omnia, videlicet, quasi currus portans, & quasi auriga agens vniuersum, *uerbo uirtutis suæ*, Syriacus, vi verbi sui, id est, non cum labore, sed nutu solo *remissionem peccatorum faciens*: Græce, facta remissione, vel postquam fecit *ipse, per se ipsum*, addit Græcus, & Syriacus codex, *sedet ad dexteram maiestatis in excelsis*, &c. Et subinde: *Et cum iterum introducit primogenitum in orbem terræ, dicit: Et adorent eum omnes Angeli eius*: & cętera, quæ sequuntur. Omnia enim ad pompam triumphalem pertinent. Sed, quid sibi vult, iterum introductum primogenitum in orbem terræ? nimirum, quia primum inductum erat *Verbum* in hunc mundum, cum *caro factum est, & in propria venit*, teste Ioanne: quoniam vero illum non receperunt sui, iterum post deuictam mortem introducit Pater resurgentem a mortuis gloria, & honore coronatum, & constitutum super opera manuum suarum, ipso Filio attestante, cum ait: *Data est mihi omnis potestas in cælo, & in terra, ite docete omnes gentes*. hoc enim dicebat ad suæ carrucæ bigas, discipulos inquam, quos scilicet binos miserat prædicare Regnum Dei: ac si dicat: Agite currum gloriæ meæ quoquo versum per omnes mundi plagas, vt omnes agnoscant Deum verum, & quem is misit in mundum Iesum Christum.

Invectatione carrucæ diuinam prouidentiam significari ferũt Patres.

Supra Sectiõ. 9. pri. part. huius comment.

Christi Redemptoris nostri triumphum, decantat Paul. ad Hebr. 11. ℣. 2.

Semel introductus Christus per natiuitatem, iterum introducitur per Resurrectionẽ.

Io. 1. ℣. 14.

QVID SIGNIFICET Currus Dei. Sectio VII.

VRRVS machina est ingeniosa, & ambitiosa, qua vtuntur Reges in incessu, Duces in bello, & in triumpho, ut superius diximus, cælesti machinæ quam simillima: nullo enim alio symbolo aptiori repræsentare possumus cælestes orbes, sub immobili cælo empyreo se se voluentes, quam currum contemplantes. In illo enim videmus rotas quodammodo pensiles ab axibus: nam, cum terram in puncto tangant, vel potius collidant, libratas

Rotarum forma, & colore cælestes orbes aptissime significatur: nec non & ipso curru.

 bratas

bratas magis iudicamus, quam terræ nixas. Nam hinc eſt, quod veteres, volentes ſignificare terram in aëre libratam, & quaſi pendentem, finxerunt, Cybelem (per quam tellurem intelligebant) curru inuehi, quod ſic interpretatur Lucretius.

Hanc veteres Graium docti cecinere poetæ
Sedibus in currus biiugos agitare leones,
Aeris in ſpatio magnam pendere docentes
Tellurem.

Figura itaque, & diſpoſitio currus ad viuum refert cæleſtes orbes, nec minus proprie color Tharſis, qui cæleſtis eſt, eoſdem arguit curru ſignificatos. Plauſtrum cum arca fœderis, quæ eſt quaſi lectica plauſtro impoſita, ſignificat firmamentum, vt vocat Ezechiel, hoc eſt cælum ſupremum: rotæ orbes inferiores, qui, quaſi rotæ currus, perpetuo voluuntur in orbem: aſpectus, & ſtatura rotarum horribilis eſt, propter cælorum molem vaſtiſſimam, & penniciſſimum rotatum: rota in rota eſſe videbatur, quia minores orbes a maioribus continentur. Vel potius rota ante rotam (hoc eſt enim in medio eſſe, vt patet in Apocalypſi: *& in medio ſedis, & in circuitu ſedis animalia*, id eſt, ante ſedem, & a lateribus ſedis, neque enim intra ſedem animalibus locus erat) quia cæleſtis orbis inferior intermedius eſt inter ſuperiorem, & terram. Oculi ſparſi per vniuerſam machinam ſtellas, & ſidera repræſentant, nam oculus ignes, vel ſplendidas luces, ſtellaſque ſignificat, vt in expoſitione literæ diximus, & in Zacharia legimus: C *Super vnum lapidem ſeptem oculi ſunt*, id eſt, totidem ſtellæ cælatæ. Nec mirum ſtellas nomine oculorum vocari, cum mundus iſte homo dicatur magnus, & cælum ſit mundi facies, quæ iis luminibus, quaſi oculis diſtinguitur, illuminatur, & exornatur. Super hanc carrucam equitare dicitur Deus, vt vidimus ſupra ex pſalmo: *Qui aſcendit ſuper cælos cælorum ad orientem.*

Singillatim applicat partes currus orbibus ſingulis.

Apocal. 4. ℣. 6.

Supra ſect. 10. primæ partis huius commentar.

Pſal. 67. ℣. 36.

Myſtice currus ſignificat eccleſiã.

B

Sed quæramus granum, emiſſo ſpicarum culmo. Machina currus cum impoſito ſolio vniuerſam Eccleſiam repræſentat, a Chriſto Rege, quaſi ab auriga, gubernatam. Cum vero Eccleſiæ ſtatus duplex ſit, triumphantis, & militantis; ille, ſignificatur ſolio ſublimi, conſpicuo, firmo, de quo poſtea; iſte vero, curru mobili, idque appoſite. Si D enim, vt diximus, currus cælum eſt, quo vehuntur Reges, & Duces præliantur, & triumphant victores; quid aliud ſignificare poteſt aptius, quam Regnum cælorum viſibile, in terris habitans, quod eſt Eccleſia? nam eo nomine inſignitur in ſacris Euangeliis. Cuius appellationis cauſæ ex analogia, quam diximus, ſumuntur: nam Regnum quidem dicitur, quia in ipſa regnat Rex regum, & Dominus dominantium: in ipſa prœlium geſſit Deus fortis: & in ipſa triumphauit princeps pacis noſtræ Ieſus Chriſtus. Cæleſte autem Regnum appellatur, quia cælo eſt quam ſimillima: de cælo enim deſcendit eius inſtitutum, vt Ioannes teſtatur. *Vidi ſanctam ciuitatem Hieruſalem, nouam, deſcendentem de cælo.* & iterum: *Ecce tabernaculum* E *Dei cum hominibus, & habitabit cum eis, & ipſi populus eius erunt, & ipſe Deus cum eis*, Emmanuel, erit *eorum Deus.* Quid ni igitur cælorum Regnum dicatur Eccleſia, in qua Rex cælorum inhabitat, & in qua manet quaſi in proprio Regno, immo, a cuius cõmercio nomen ſumit Emmanuelis, quod eſt nobiſcum Deus? De hac Eccleſia militante loquebatur Paulus, cum dixit: *Illa autem, quæ ſurſum eſt, Hieruſalem libera eſt, quæ eſt mater noſtra.* Hæc enim

Eccleſia dicitur Regnũ, & quare.

Dicitur eccleſia Regnũ cælorum, & quare.

Apoc. 21. ℣. 2.

Galat. 4. ℣. 26.

A eſt Sara mater noui teſtamenti, quod referebat Iſaac: Hæc opponitur Synagogæ, ſignificatæ in Agar, *quæ in ſeruitutem generat, & timori*, & legi *ſeruit cum filiis ſuis*: cum Eccleſia Chriſti contra liberos, & ingenuos pariat filios, qui accipiunt *Spiritum adoptionis, in quo clamant* tenere *Abba*, Abba. Hanc itaque deſurſum eſſe dicit Apoſtolus, quia per Chriſtum reſuſcitata iam præ certitudine ſpei ſedet *in cæleſtibus* cum Chriſto capite, ipſo Apoſtolo teſte: &, quia habens hanc ſpem ſanctificat ſe, cæleſtem vitam in terris æmulando, *& quæ ſurſum ſunt, vbi Chriſtus eſt in dextera Dei ſedens*, quærendo.

Eph. 2. ℣. 6

Sed audiamus cæleſtem Imperatorem, quo eam nomine compellet: *Equitatui meo in curribus Pharaonis aſſimilaui te amica mea.* Quidam legunt, Equæ meæ, quæ agit currum Pharaonis, quaſi verba ſint Salomonis de equabus a ſocero ſuo Pharaone dono acceptis. Verum hæc abſurda ſunt, neque enim Salomon inducitur in Canticis amatoria verba loquens, ſed Deus ipſe ad Eccleſiam, quam confert, non quidem equæ, ſed equitatui, quadrigæ, carrucæ ſuæ: nam vox סוּסָתִי, ſuſati, collectiue ſumitur, & illud In, valet inter vel ſuper, aut contra, hoc ſenſu: O amica mea Eccleſia, tot nominibus mihi cariſsima ſponſa, quam es ſimillima meæ quadrigæ Cherubim, cum in mari rubro inter Pharaonis currus collucebat ignita, vel ſuperferebatur victrix, vel armata præliabatur.

Cant. 1. ℣. 4

Abſurdum eſt, Salomoné loqui amatoria in canticis, quia Deus ipſe loquitur cum eccleſia.

Idem Zachariæ decimo capite late proſequitur: cum enim nono præcedenti triumphum Chriſti Ieſu modeſtiſsimum decantaſſet, illum inducens aſino vectum, quo facto redemerit non Iſraelem in vndis maris rubri, ſed genus humanum in ſanguine teſtamenti, ſubdit: *Quia viſitauit Dominus exercituum gregem ſuum domum Iuda, & poſuit eos quaſi equum gloriæ ſuæ in bello. Et erunt quaſi fortes* (Iſraëlitæ) *conculcantes lutum viarum in prælio*, quas ſcilicet aperuerat Dominus in mari rubro, *& bellabunt, quia Dominus cum eis, & confundentur aſcenſores equorum.*

Zachar. 10 & 9. cap.

Zachar. 10 ℣. 3. & ſeq.

Vidimus currum victoris: videamus vehiculum ſponſi, vt propoſitis faciamus ſatis. Cantica ſic habent: *Ferculum fecit ſibi rex Salomon de lignis Libani: columnas eius fecit argenteas, reclinatorium aureum, aſcenſum purpureum, media caritate conſtrauit propter filias Hieruſalem, &c.* Pro ferculo Hebraice eſt אפריון, apirion, a verbo פרה, parah, fructificare, quaſi dicat fecundum ſponſæ thalamum, lecticam, geſtamen, carrucam, qua deferuntur ſponſæ, vt ſcribit R Dauid, & merito: ſcimus enim, apud veteres in vſu fuiſſe, vt noua nupta curru equitans traduceretur, quod Heſiodus ita deſcribit: Hi curru vectam geniali virginem amanti traduxere viro. Eo vero curru nuptiali tres tantum vectari ſolitos, ſcribit Pauſanias; nimirum ſponſam, quæ ſederet in medio, ſponſum, & paranymphum, qui anulum maritalem tradit. Eiuſmodi carrucam ſibi dicitur feciſſe Salomon, hoc eſt, ad laudem nominis ſui Chriſtus, vt ſcilicet ea traduceret ſponſas ſibi cariſſimas ad thalamum cæleſtium gaudiorum. Tota ſtructa eſt ex lignis Libani, cedris ſcilicet incorruptibilibus, & odoratis, id eſt, Apoſtolis & Apoſtolicis viris vndique ſlantibus incorruptibilitatem, & viuificantibus animas, vt expoſuit D. Irenæus. Columnas eius ex argento fudit: argentum eſt puritas, vel claritas Verbi, quo fulgent columnæ Eccleſiæ, Apoſtoli, Euangeliſtæ, Paſtores, & Doctores. Reclinatorium, id eſt, lectulum, in quo recumbebant, ex auro ſtruxit. Aurum caritas eſt Chriſti. *Aſcenſum pur-*

Cantic. 3. ℣. 9.

Sponſæ curru traducebantur.

Heſiod. in Scuto Herculis.

Pauſanias tres tantum geneſis carruca duci ſolitos affirmat: ſponſum cum ſponſa, & paranympho.

Cedri Apoſtolos & Apoſtolicos viros ſignificant

Ex Irenæo l. 3. c. 1..

purpureum est ephippium, stragulum, aulæum, A operimentum lecti, scilicet sanguis Christi splendescens quasi purpura, quo nobilitatur, & accenditur Ecclesia in amorem sponsi. *Medium autem eius* ardebat (id enim significat רצף, racaph) amore præ filiabus Hierusalem, id est, amata, sponsa carissima præ ceteris: quam scilicet ipse non dilectam habet, & uocat, sed amorem & caritatem, tam impense illam deperit. In medio itaque lecti sedebat sponsi amor, nimirum sponsa: ita locus medius, more veterum, sponsæ datus. Cuius latera claudunt sponsus, & cælestis paranymphus, spiritus scilicet nuptiarum, parochus, & sponsæ, vt vocant, patrinus.

Sponsa dicitur amor.

Rotæ currus membra sunt Ecclesiæ, quaternario numero significata; quia sublunaria omnia ex quaB ternis constant elementis, & terra in quattuor partes distribuitur, seu regiones in Apocalypsi. Vel potius quattuor gradus primarij fidelium designantur, de quibus Paulus: *Et ipse dedit quosdam Apostolos, alios Prophetas, alios Euangelistas, Pastores, & Doctores in opus sanctorum*, ad complendum electorum numerum, *in opus ministerij*, ad ministrandum, & dispensandum verbum Dei, *in ædificationem corporis Christi &c.* Nam, si prophetas eximas ab hoc numero quasi ad legem veterem pertinentes, vel si ad nouam in Euangelistis intellectos; quattuor erunt rotæ, portantes plaustrum Ecclesiæ: nimirum, Apostoli seminatores verbi; Euangelistæ, & Prophetæ, scilicet scriptores, & interpretes; Pastores, qui regunt; Doctores, qui instruunt, & exhorC tantur. Ij sunt simul currus, & aurigæ, qui portant, & agunt; qui vehunt, & vehuntur: nam rotæ quidem portant currum, & a curru sustinentur. Ij nomine fidelium, & ipsorum potissime dicuntur rotæ, qui terram vix extremis pedum digitis tangunt, & veloci impetu feruntur ad vlteriora, quæ retro sunt, obliuiscentes. Vnde Basilius: Rota, quæ parum attingit terram, & ad anteriora tendit, vitam perfectam habentes significare potest, &c. Et Hieronymus: Rotæ sunt, quorum cursus, & statura tendit ad cælum, & paululum quid attingit in terra, & semper properans ad excelsa festinat, de quibus dicitur: *Lapides sancti eleuabuntur super terram*, ex quibus ædificatur cælestis Hierusalem. De eisdem rotis, tametsi nomine Angelorum, sic habet DionyD sius. Rotæ, quæ altæ quidem sunt, ceterum in anteriora semper absque vlla conuersione in nullam partem declinando incedunt, vim actionis Angelicæ, qua rectam semper viam, atque arduam pergunt, insinuant: quippe omnis illorum cursus, spiritualisque rotatus ad viam illam erectam, atque arduam cælesti intentione dirigitur, &c.

Rotæ quattuor, sublunaria, exceunt tuor elementis confecta, in quattuorque mundi partes distributa significant.

Apoc. 4.

Ephes. 4. ℣. 11.

Apostoli, Euangelistæ, Pastores, & Doctores, quattuor rotas Ecclesiæ indicant.

Basil. homil. 1. in Psalm. 28.

Hieron. super hoc c. 1.

Zachar. 9. ℣. 16.

Diony. de cæl. hier. c. 15.

Rota videbatur esse in rota, vel intra rotam, propter fidelium amorem mutuum, quo se ipsos amplectuntur, constringunt, & in corde habent, atque ob incredibilem vnionem, qua iuncti sunt cum Christo capite, de qua Paulus: *Veritatem autem facientes in caritate, crescamus in illo per omnia, qui est caput Christus: ex quo totum corpus compactum, & conE nexum per omnem iuncturam subministrationis*, mutuam officiorum subministrationem, *secundum operationem in mensuram vniuscuiusque partis*, factam pro mensura vniuscuiusque partis, *augmentum corporis facit in ædificationem sui in caritate*, idest, accipit augmentum corporis, vsque ad constructionem perfectam sui ipsius, quæ fit per caritatem.

Rota in rota fidelium mutuus amor.

Ephes. 4. ℣. 15.

DE SOLIO, ARCA FOEDERIS, & Prunario. Sectio VIII.

SOLIVM conspicuum, ac sublime, perennitatis, æternæque quietis symbolum est Aegyptijs: atque adeo Diuinæ Maiestatis, atque Regiæ dignitatis, quam nulla potest perturbatio inquietare, aptissimum est hieroglyphicum. In psalmis habetur: *Sedebit Dominus rex in æternum*, id est, dominabitur securus, &c. Et iterum: *Deus sedet super sedem sanctam suam*, id est, in omnibus gentibus late dominatur. Hinc est, vt Ieremias per solium Dei ipsum diuinum numen significauerit, dicens: *Solium gloriæ altitudinis a principio, locus sanctificationis nostræ, expectatio Israel, &c.* Quasi dicat: O Deus, qui sedes super thronum excelsum Cherubinorum ab initio, quique in sanctuario nostro thronum tuum stabilisti, species Israel, &c. Hoc solium appetijt superbus ille, dicens in corde suo: *In cælum conscendam, super astra Dei exaltabo solium meum, sedebo in monte testamenti, in lateribus Aquilonis, similis ero Altissimo.* hoc est: debetur etiam mihi solium super alas Cherubim, & thronus in oraculo, quod ad Aquilonem vergit: quidni assimilabor Altissimo Deo? Itaque in throno firmum, ac stabile imperium, Regiamque dignitatem, seu venerandam iudicis auctoritatem significant diuina oracula. Atque ideo, vt diuinitatem, regnum, & iudicium filij declarent solium ei a patre communicatum testantur Psalmus dicens: *Sede a dextris meis*. Et Isaias: *Super solium Dauid sedebit*. Est & sella curulis, triumphantis indicium: quare super carruca imponitur redemptori. Scabellum solij crystallinum extentum super capita animalium, quod ab expansione nomen habet, significat cœlum empyreum, in quo videtur, & regnat Deus.

Solium æternæ quietis symbolum.

Psal. 28. ℣. 10.

Ps. 46. ℣. 9.

Ierem. 17. ℣. 12.

Isaiæ. 14. ℣. 13.

Psal. 109. ℣. 1.

Isai. 9. ℣. 7.

Lectica currui imposita, Arca scilicet fœderis, legem continet, & pactum Dei cum hominibus percussum in Sinai: atque alterum significat in monte Sion, ictum in perpetuam reconciliationem generis Adami cum Deo, sanguine Agni immaculati confirmatum apud Matthæum. Lex illa, & propter illam arca, dicta est gloria Israel: quoniam ipsa excellebat ceteras nationes terræ. Lex gratiæ, & amoris item gloria est Ecclesiæ Christi, & quasi nobilitatis eius insigne. *In hoc cognoscent omnes, quod discipuli mei estis, si dilectionem habueritis ad inuicem.*

Lex caritatis, & propter eam arca Solij Dei dicitur eius gloria.

Exod. 24.

Matth. 26.

Ioan. 13. ℣. 35.

Prunarium plaustro vectum ante arcam, significabat altare Thymiamatis, quod Deus simul cum arca fœderis a sanctuario ablatum secum ferebat, atque refert sacrificium laudis incruentum, Eucharisticum, quo Ecclesia Deum sibi facit propitium citra carnium nidorem, & sanguinis effusionem. Quantum vero illo delectetur Deus, significauit Iudæis Malachias, dicens: *Non est mihi voluntas in vobis, & munus non suscipiam de manu uestra: magnum est nomen meum inter gentes, & in omni loco offertur nomini meo oblatio munda.* Septuaginta: in omni loco incensum offertur nomini meo, & sacrificium mundum. Quem locum communis Ecclesiæ Patrum sententia de sacrificio Eucharistiæ interpretatur. Hoc igitur sacrificium mirifice repræsentatur per altare Thymiamatis, in quo non cremabantur carnes victimarum, sicut in altero æneo atrij, sed adolebatur incensum odoratum: quo ritu consummabatur sacrificium in altari æneo cœptum, vt late disseremus in Commentario Hierarchico ad caput quadrage-

Prunarium & altare incensi, & sacrum Eucharistiæ altare significat.

Malach. 1. ℣. 10.

dragesimum quintum: propterea igitur altare Thymiamatis, seu incensi cum imposito prunario vehitur discedente Domino, vt significetur, cum cultum, qui Domino gratissimus est, nunquam cessare, nunquam intermitti, etiam templo diruto, Vrbeque incensa, vbique gentium Domino exhibitum iri.

DE ELECTRO IGNI IMMERSO
Sectio IX.

Electrũ Christũ Deũ & hominem significat.

LECTRVM ignitum, ex quo videbatur conflata effigies filij hominis sedentis in throno propter mistionem argenti cum auro, significat Christum Dominum, in quo est diuina & humana natura: de quo sic habet D. Gregorius in hoc capite: In electro enim dum aurum argento miscetur, argentum ad claritatem crescit, aurum vero a suo fulgore pallescit. Quia igitur in vnigenito Dei filio naturæ diuinitatis vnita est natura nostra, in qua adunatione Humanitas ad maiestatis gloriam excreuit, Diuinitas vero a sui fulgoris potentia humanis se oculis temperauit; quasi electrum factum est, & electrum in igne est Deus factus homo in persecutione. Idem habet Origenes atque Rupertus Abbas. Verum est tamen, ignem hoc loco non tam persecutionem, quam iram, & indignationem significare, vt dicemus. Quod autem Filio Dei potius, quam Patri tribuerimus solium, Redemptoris nomen, & pompa facit, tum etiam Isaiæ visio, quam huic similem esse profitemur, de ea enim Ioannes scripsit. *Hæc dixit Isaias quando vidit gloriam eius*, scilicet filij. Denique electri ex auro, & argento conflati natura aptius Filium, qui ex duplici natura constat, quam Patrem repræsentat, qui simplicissima substantia est, & auro commodius referri debuisset. Itaque electrum filium significat prædestinatum hominem, vel incarnandum, vt loquitur D. Clemens, dicens: Hunc filium Dei incarnandum olim apparentem vidit Iacob vti hominem: hunc Abraham hospitio recepit: hunc Moyses in rubo vidit: hunc Iesus Naue dux exercitus Domini armatum pugnantem: hunc Daniel filium hominis veniẽtem ad patrẽ, &c. quomodo etiam veteres fere omnes loqui solẽt, Cyrillus, Athanasius, Basilius, Augustinus, & Ambrosius. At vero in electri superiore parte magis radiabat splendor electri aureus, & claritas argentea collucebat; in inferiore vero ignis efferuescens maiores excitabat flammas, vt significarentur binæ perfectiones Diuinæ prouidentiæ, atque totidem Redemptoris attributa, quæ tum in vniuersi huius Regimine, tum in redemptione Israëlitica, tum denique in Christiana libertate eluxerunt vel maxime. Eæ sunt fidelitas, & fortitudo, vel bonitas, & seueritas, fauor bonorum, auersio peccatorum; misericordia, & iustitia, quarum prior ostenditur in splendore faciei, nam facies illuminata, hilaris, læta in sacra Scriptura signum est fauoris, & beneficentiæ, vt patet in Psal. *Illustra faciem tuam super seruum tuum*. Et iterum: *Illuminet vultum suum super nos, & misereatur nostri*: Et tertio: *Quando splendebat lucerna eius super caput meum*, id est, me lætificabat claritate vultus sui. Posterior vero monstratur in igne, qui vindex est furoris, & minister vltionis, vt in Deuteronomio. *Ignis succensus est in furore meo, & ardebit vsque ad inferni nouissima*, &c. & flā

Gregor. hic. Orig. & Rupertus Abb. Quare filio Dei tribuatur redemptoris nomen. Ioan. 12. ℣. 41. Clem. Rom. l. 5. cap. 21. Apost. cõst. Cyril. cathe. 10. & 11. Athan. ser. 3. cõtra Arrian. Basilius super Exo. 3. Aug. in ca. 1. Ioan. Ambr. sup. ad Colloss. 1. Electrum, & ignis Dei nostri misericordiã, & iustitiam demonstrant. Psal. 30. ℣. 17. Psal. 66. ℣. 2. Iob 29 ℣. 2. Deuter. 32. ℣. 22.

A meus gladius versatilis positus ante Paradisi aditum manifeste repræsentat vltionem trãsilientibus sepem diuini præcepti.

Neque præsentis instituti est ostendere bonitate, & seueritate mundum a Deo gubernari, cum in psalmo tribunal Dei cuncta dispensantis dicantur præcedere *Misericordia, & veritas*, atque in alio *Misericordiam & veritatem* diligere Deum. Veniamus ad opus redemptionis. Sane quidem in ipso hæ duæ potissimum splendescere visæ sunt, vt ipse Dominus testatur in Deuteronomio: *Eduxitque nos in manu forti & redemit de domo seruitutis*, &c. *& scies quia Dominus Deus tuus ipse est Deus fortis, & fidelis custodiens pactum, & misericordiam diligentibus se, & his qui custodiunt præcepta eius in mille generationes, &* B *reddens odientibus se statim, ita vt disperdat eos, & vltra non differat, &c.* Eadem bina brachia Deo tribuuntur in Exodo: *Dominator Domine Deus misericors & clemens, patiens, &c.* Hebraice *Dominus est fortis, ac misericors*, & subdit explicando prędicta nomina: *Custodiens misericordiã in millia, &c. reddẽsque iniquitatem patrum filijs, &c.* Vtriusque vero energiam experti sunt eodem tempore, sed diuersa sorte Israëlitæ, atque Aegyptij: namque in illos electri fulgorẽ atque amorem ostẽdit in columna nubis, quemadmodum liber Sapiẽtię testatur: *Nam nubes*, inquit, *castra eorum obũbrabat, & ex aqua, quæ ante erat, terra arida apparuit*; in istos vero seueritatem, & fortitudinem in columna ignis, quam eleganti carmine celebrauit Habacuc: *Numquid in fluminibus iratus* C *es Domine? aut in fluminibus furor tuus? vel in mari indignatio tua? qui ascendes super equos tuos, & quadrigæ tuæ saluatio: Suscitans suscitabis*, nudabas, exerebas *arcum tuum*: *Iuramenta tribubus, quæ locutus es*, id est, quo feras opem, vt promiseras, & iuraueras tribubus Israël. *Viderunt te, & doluerunt montes*, &c. *In luce sagittarum tuarum ibunt in splendore fulgurantis hastæ tuæ*, id est, incedere poterant ad lucem fulgurum, & fulminum, quæ in hostes iaculabaris.

Sed referamus ista ad Christum Dominum generis nostri redemptorem, & vtramque in eius œconomia inuestigemus, perfectionem amoris, & seueritatis. Sane quidem nullibi resplenduerunt clarius, quam in ipsius vel cruento certamine, vel læta victoria, vel nobili triumpho, de quibus D Isaias loquitur in hæc verba: *Lætabuntur coram te sicut qui lætantur in messe, sicut exultant victores capta præda quando diuidũt spolia*, &c. Quid hoc est, nisi bonitas, amor, & beneficentia in redemptos? Sed audi seueritatem, & fortitudinem in aduersarios: *quia omnis violenta prædatio cum tumultu*, id est, prædatores tumultuantes, *& vestimentum mistum sanguine*, quod sibi persuadebant tingendum sanguine fidelium *erit in combustionem, & cibus ignis*. Idem inferius summatim repetit: *Super solium Dauid sedebit, ut confirmet illud in iustitia, & in iudicio*, benefaciendo iustis, & pœnas exigendo de sontibus, *zelus Domini exercituum faciet hoc.* Quid est zelus, nisi indignatio profecta ex amore? indignationem ergo ostendit in hostes Dæmones, pecca- E tum, & mortem; quia amore prosequebatur suos. Easdem virtutes Regias videas abunde descriptas in psalmo: *Iudicabit pauperes populi, & saluos faciet filios pauperum, & humiliabit calumniatorem*. Et iterum: *quia liberabit pauperem a potente, pauperem cui non erat adiutor*, &c. Denique Isaias vtrũque munus se executurum profitetur: *Vt prædicarem annum placabilem Iubilæi Domino, & diem ultionis Deo nostro*. Ipse idem dies & Iubilæi dicitur, & vltionis: quoniam eodẽ facinore Christus humani generis hostes

Psal. 88. ℣. 15. Psal. 83. ℣. 12. Deu 7. ℣. 8. Exod. 34. ℣. 6. Sap. 19. ℣. 7. Habac. 3. ℣. 8. Mystice Christi amor, & seueritas ostenditur. Isa. 9. ℣. 3. Psal. 71. ℣. 4. Isa. 61. ℣. 2

ſtes proſternens, & Patris iniuriam vindicauit, & A hominibus pacem, remiſſionemque delictorum obtinuit.

QVID SIGNIFICENT QVATTVOR Cherubini quadriformes. *Sectio X.*

Quattuor Cherubini, quattuor Angelos tutelares eccleſiæ referunt.

QVATTVOR Cherubini ſtipatores totidem referunt Angelos tutelares populi Dei, vtpote Michaëlem, Gabrielem, Raphaëlem, Vrielem, ſeu alios ſimiles, quorum nomina ignoramus; quattuorve B Dei Legatos, per quos Deus Eccleſiam ſuam illuminare, dirigere, atque excitare ſolet. Horum frequens memoria eſt apud Danielem: nam Angelus primarius quidam præcepit Gabrieli; *Gabriel fac intelligere iſtum uiſionem*. Et iterum alius quidam ſic habet: *Ego ueni propter ſermones tuos. Princeps autem regni Perſarum reſtitit mihi uiginti & uno diebus: Et ecce Michael unus de principibus primis uenit in adiutorium meũ*, &c. Vnde tres minimum agnoſcimus Angelos protectores Eccleſiæ, Michaëlem, Gabrielem, atque virum illum, qui Gabrieli imperauit, vt viſionem detegeret Danieli. Verum ex Zacharia quaternarius Angelorum tutelarium numerus colligitur: nam vidiſſe ſe ait *quattuor cornua*, deinde *quattuor fabros*, atque in- C tellexiſſe cornua quattuor eſſe quattuor principes Monarchas, qui *uentilauerunt Iudam*, cornibus quaſi tauri, vel rhinocerotis. Fabros autem quattuor veniſſe, *ut deijciant cornua gentiũ*, &c. qui non poſſunt alios ſignificare niſi Angelorum principes quattuor, quorum intererat Dei templum reædificandum curare. Iidem paulo ſuperius eodem capite vocantur equites veredarij, qui terram perambulant, atque in varias formas diſtributi, propterea que diuerſi coloris equis inſidere dicuntur; alius rufo, alius albo, alius vario: qua voce duplicem miſturam macularum in duplici equorum variorum ſorte intellexit Vates, diuerſo a ſe inuicem colore diſtinctam, vt quattuor omnino recenſuerit equitum duces, qui obſiſtant quattuor ho- D ſtibus Monarchiæ; atque totidem fabri templi numero reſpondeant quaternario. Enimuero ſolent ſummi Angelorum principes ſeptenario numero comprehendi in ſacris literis, nam apud Tobiam Raphaël ſic ait: *Ego ſum vnus ex ſeptem, qui aſtamus ante Dominum*, &c. ſed ille numerus supercæleſtibus rite accommodatur, quia vniuerſitatem, & perfectionem importat ob ſeptenarium dierum numerum, in quibus ſunt vniuerſa creata: at vero ſublunaria omnia aptiſſime exprimuntur numero quaternario, quod totidem elementis conſtent vniuerſa, atque ex totidem plagis in vnum Eccleſiæ corpus conueniant fideles, vt bene notauit Irenæus. Quare eodem numero comprehenduntur Angeli Eccleſiæ protectores, qui ad diuinam pro- E uidentiam declarãdam, & exercendam pertinent.

Dã. 8. ℣. 16.

Dan. 10. ℣. 12.

Zachar. 1. ℣. 18.

Principes Angelorum ſeptenario numero cõputantur in ſacris literis, hoc eſt numero uniuerſi.

Tob. 12. ℣. 15.

Quaternarius ſublunarium numerus.

Iren. lib. 3. cap. 11.

Quoniam vero poſt redemptum Iſraëlem de Aegypto decuit victoriæ tam felicis arma pro trophæis oſtentari in circuitu currus triumphatoris, ijdem Eccleſiæ primates, Dei ſcilicet ſtipatores, noua induerunt geſtamina, noua inſignia, nimirum quaterna ſtemmata, quibus redemptio celebrata eſt, & repræſentabatur. Eæ ſunt quattuor, quas ſupra diximus, facies hominis, leonis, aquilæ & vituli: quibus induti armigeri Dei, non tam ad vniuerſalem Dei prouidentiam, quam ad redemptoris triumphum pertinere noſcuntur. De ijs ſcriptum eſt Pſalmo ſexageſimo ſeptimo. *Præuenerunt principes coniuncti pſallentibus in medio iuuencularum tympaniſtriarum*, id eſt, Angeli ſimul cum hominibus arcam Dei migrantem comitabantur cum iubilo. Sed de redemptione Iſraelitica ſatis in ſuperioribus dictum eſt: iuuat de humani generis reparatione eadem inſignia interpretari.

Eccleſiæ primates induẽt uictoriæ trophæa, hoc eſt, hominis, aquilæ, leonis, & uituli facies.

Supra prima parte huius Cõment.

Pſalm. 67. ℣. 26.

Omnipotens ſermo Domini cælum, terramque pertingens, gladio armatus, Chriſtum referebat de quo ſcriptum eſt: *Et verbum erat apud Deum: Et Verbum caro factum eſt & habitauit in nobis.* atque alibi: *Vocabitur nomen eius Emmanuel*, id eſt, nobiſcum Deus. Illæ perſonæ Angeli armati, hominiſque ſacrifici, quibus Iſraël euaſit captiuitatem, & necem, vtranque eius naturam expreſſerunt, diuinam, ſcilicet, & humanam, quibus noſtram redẽptionem operatus eſt. Neque enim prodeſſet, niſi Deus eſſet; neque mereri poſſet, niſi homo eſſet. Quaternas facies vnus in ſe oſtendit Chriſtus; ipſe Aquila, quia Verbum Dei, ipſe verus homo, ipſe leo, vtpote Rex, ipſe denique vitulus, quia ſacrificium & ſacerdos. Ipſe Cherub quadriformis, in quo latet multiformis ſapientia Dei, Apoſtolo teſte.

Myſtice Angelus percutiens Chriſtum referebat.

Io. 1. ℣. 1. & 14.

Iſa. 7. ℣. 14.

Quattuor facies Chriſtũ indicant.

Neque facies tantum Cherubicas Chriſtus Dominus in ſe ipſo repræſentat, ſed earum etiam diſpoſitionem, & ſitum demonſtrat: nam Cherub effigiem habebat iuuenis, totiuſque corporis diſpoſitione hominem referebat, tametſi Aquilæ geſtaret alas, pectus leonis, & vituli calceos. Ita prorſus Chriſtus Dominus in ſimilitudinem hominis factus, & habitu inuentus vt homo. At vero ſub humana figura ceteras occultabat ſuo tempore proferendas: nam vituli formam detexit in calce, hoc eſt in vitæ extremo ſemetipſum offerens hoſtiam Patri: quo facto ſe ſacerdotem, & ſacrificium teſtatus eſt. Leonis, & regis effigiem in reſurrectione monſtrauit, quemadmodum prædixerat futurum Iacob: *Ad prædam*, inquit, *fili mi aſcendiſti* in crucem, *requieſcens accubuiſti vt leo, & quaſi leæna, quis ſuſcitabit eum? Nõ auferetur ſceptrum de Iuda*, &c. Leoni, qui poſt voratam prædam dormierit, deinde que ſurrexerit famelicus, comparat Chriſtum reſurgentem a mortuis. Namque laniatis hoſtibus humani generis, eorumque hauſto ſanguine ſopore mortis correptus eſt, & ſepulchro quaſi leo in antro concluſus. Verum modice ſoporatus, quaſi leo, qui inter dormiendum apertos habet oculos ob breuitatem palpebrarum tametſi mortuus, non tamen extinctus; poſt modum *ſolutis doloribus* vinculis *inferni*, quibus impoſſibile erat ipſum teneri, ac ſi euigilaſſet a ſomno ad vitales auras mortis, & inferni victor euaſit: quo facto vim ſuam leoninam, ac plane gigantæam patefecit; non ſecus atque Sampſon, qui ab hoſtibus obſeſſus, poſtquam dormiuit ſatis, de nocte conſurgens ambas fores Vrbis cum ſera, & vectibus humeris imponens, ad verticem vſque montis baiulauit. Leoni item comparatur in Pſalmis: *iudicabit in nationibus implebit ruinas*, ruinis, cadaueribus, *conquaſſabit capita in terra multorum*, vel caput multorum, id eſt, Dæmonem in terra. *De torrente* manantis a cadaueribus cruoris *in via bibit*, vt leo ſolet poſt factam ſtragem, *propterea exaltauit caput*: idcirco a Patre honoratus eſt, & orbis Dominus effectus. Quoniam autem leonina iſta virtus ſymbolum erat regiæ

Non ſolum facies, ſed earum etiam diſpoſitio Chriſtum repræſentant.

Vituli pedes Chriſti mortem innuũt, leonis pectus eius reſurrectionem.

Geneſ. 49. ℣. 9. & 10.

Iudic. 16. ℣. 3.

Pſalm. 109 ℣. 6.

giæ potentiæ in Christo; ideo Iacob regnum promittit Iudæ progenitori Christi dicens: *Non auferetur sceptrum de Iuda.* Constat itaque ex dictis merito per leonis pectus, & armos iubatos (in quibus leo vim habet totam) significatum esse Christi regnum, quod obtinuit resurgens a mortuis: nam in resurrectione potentia virtutis eius eluxit, vt Apostolus varijs locis notauit. Denique Aquilinas pennas, diuinam, inquam, naturam in cælum propria virtute conscendens detexit: *nam qui ascendit,* ait Apostolus, *ipse est & qui descendit primum. Nemo* enim ait Christus, *ascendit in cælum, nisi qui descendit de cælo filius hominis qui est in cælo.*

Rom.1.℣.4. Ephes.1.℣.20.

Aquilinas pēnas ascendēs in cælū Christus detexit.

Eph.4.℣.9. Ioann.3.℣.13.

Dicamus ergo humana facie Christi incarnationem, vitulina mortem, leonina resurrectionem, atque aquilina ascensionem esse significatam: B idque non sensu accommodatitio, sed germano ex meritis verborum, quæ ipsæ imagines sacræ sunt, contentum, & repræsentatum.

Admirabilis consiliarius Dei verbum, nepe aquila. Deus fortis resurgens ut leo, Pater futuri sæculi ut homo, Princeps pacis morte reconcilians ut vitulus.

Isa.9.℣.6. Prouerb.8.℣.30.

Depinxit has quattuor facies Isaias totidem nominibus Saluatoris, quæ enumerat in hæc verba: *Vocabitur nomen eius admirabilis consiliarius*, nam binæ voces nectendæ sunt, *Deus fortis, Pater futuri sæculi, Princeps pacis.* nam per admirabilem consiliarium, intellexit Patris sapientiam, quæ de se ait: *Cum eo eram cuncta componens*: per Deum fortem, domitorem mortis: per Patrem futuri sæculi, secundum Adamum auctorem vitæ æternæ, quæ est sæculum futurum: per principem pacis, sequestrem nostræ reconciliationis cum Patre offenso: vt ijs nominibus significatæ fuerint facies aquilina Dei, C leonina Regis victoris, humana filij hominis, atque vitulina sacerdotis.

Christus in die Palmarū se profert hominem, Deū, Regem, & Sacerdotem, nēpe hominē, aquilam, leonem, & uitulum.

Quoniam vero, quas prædiximus, formas ostentare solebat Pater cum sese visendum exhibebat hominibus, & pro trophæis partæ victoriæ de Aegyptijs cælo, terraque circumferre triumphans; non secus se gessit Christus morti vicinus: nam celebrem decreuit sibi parare triumphum, in quo Cherubinos protulit quattuor vehiculi sui stipatores eisdem faciebus insignes. Etenim quid aliud est Christum Dominum ante sex dies Paschæ Hierosolymam ingredi asello, & asina inequitantem, quam currum humilem sibi parasse ad triumphum? Quid sibi volunt turbæ præeuntes, & insequentes, nisi pompam ouantis ducis? Quid significant D spatulæ palmarum, & oliuarum rami, nisi pacem post victoriam? Quid vero infantum acclamationes, nisi Cherubinorum laudes? Sed audiamus voces gratulantium: *Osanna filio Dauid* concinebant, *benedictus qui venit in nomine Domini, Osanna in excelsis.* hoc est: Fer opem obsecro tu, qui in excelsis habitas, salua nos de cælis, Dei fili. Obseruemus deinde agnorum, & hædorum turmas gregatim subeuntes, eadem porta urbis, eodem tempore, atque ad idem ministerium cum Christo, scilicet vt decima quarta deinde luna immolarētur. Nam decima die actus est triumphus Christi, de quo scriptum est: *Decima die mensis huius tollat vnusquisque agnum.* Quis iam non videat quaternas facies Cherubinorum, totidemque Christi E mysteria præsenti actione repræsentata? Agnoscunt istum filium Dauid, vtpote hominem: Fatentur Regem in nomine Domini sibi missum: postulant ab eo salutem de cælis, vtpote a Deo: ipse vero tanquam agnus portatur ad victimam, immo vero ascendit exultans, & serio triumphans, vt se victimam simul, & sacerdotem ostendat.

Exo.12.℣.3.

Easdē Christi facies probat ex Paulo.

Declarauit hoc factum D. Paulus, & quattuor formas Christi quasi digito signauit dicens: *Qui cum* A *in forma Dei esset semetipsum exinaniuit, formam serui accipiens, in similitudinem hominum factus, & habitu inuentus vt homo, humiliauit semetipsum vsque ad mortem, mortem autem crucis. Propter quod & Deus exaltauit illū, & donauit illi nomen, quod est super omne nomen.* Cernis quattuor facies Paulina hypotyposi signatas? diuinam ibi, *cum in forma Dei esset*: humanam ibi, *habitu inuentus vt homo*: Pontificiam ibi, *humiliauit semetipsum vsque ad mortem*: postremo regiam illis verbis, *propter quod & Deus exaltauit illum*, &c. Easdem videas ab eodem Apostolo iterum, vbi triumphum Christi depinxit, effigiatas: nam præter humanam, de qua constabat, diuinam notauit dicens: *Cum sit splendor gloriæ*, &c. Pontificiam vero dicens: *remissionem peccatorum faciēs*, &c. Denique regiam, quam sacerdotio consecutus est declarat, dicens: *sedet ad dexteram maiestatis*, &c.

Philip.2.℣.6.

Heb.1.℣.3.

Eadem præclara Christi trophæa celebrat regius Psaltes: nam principio illum inducit hominem qui rem habeat cum hostibus, Deique indigeat protectione: dicit enim: *sede a dextris meis: donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum.* Deinde regem cum subdit: *Virgam virtutis tuæ emittet Dominus ex Sion, dominare in medio inimicorum tuorum.* Postmodo Deum, adijciens: *Tecum principium in die virtutis tuæ in splendoribus sanctorum ex utero ante luciferum genui te*: id est: Tuus est principatus tibi reddetur imperium mundi in die potentiæ tuæ, cum resurges splendore gloriæ vestitus, qualis debetur filio meo. nam ex substantia mea ante Luciferi ortum te genui Deum mihi æqualem, vt duplici titulo tibi regnum debeatur. Denique sacerdotem profitetur eundem dicens: *Iurauit Dominus & non pœnitebit eum, tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech.* &c.

Easdē Christi facies probat ex psal. 109.

QVOD QVATERNIS CHERVBINIS Euangelistæ, & totidem faciebus Euangelia significentur. Sectio XI.

COMMVNIS Patrum, & Doctorum consensus recepit tam Ezechielis animalibus, quam Ioannis significari quattuor Christi Euangelia, vel Euangelistas eorum scriptores. Ita habet D. Irenæus, Athanasius, Hieronymus, Augustinus, Isidorus, Gregorius, Ambrosius, & Beda, atque alij posteriorum temporum scriptores: qui quidem omnes recte mihi sensisse videntur: nam cum quattuor animalibus repræsentati sint totidem Archangeli præcones triumphi Redemptoris, quaternisque singulorum faciebus totidem & trophæa, & excellentiæ significentur; merito accommodarunt præcones Euangelistis, & Christi perfectiones Euangelijs: atque tam diligenter, quam pie in singulis Euangelijs inuestigarunt singulas animalium facies, vt analogia & comparatione facta rerum cum rebus, & personarum cum personis, sensum quoque legitimum vtriusque vaticinij in Christi œconomia inuenirent. Patrum ergo commendamus pietatem, reueremur sententiam, & sequimur interpretationem. sed illud non ignorare lectorem volumus, hunc non esse sensum priorem, immo neque secundarium, sed spiritualem, & mysticum, atque accommodatitium, quod ita esse præter ea, quæ supra notata sunt, multa alia firmissime probant. Primum Ioannes raptus in spiritu videt quattuor anima-

De quattuor Euangelijs seu Euangelistis interpretātur Patres Cherubinorum facies.

Iren. lib. 3. cap. 11. Athanas. in Synopsi S. Scripturæ. Hieron. in Ezech. & proœ. ĩ Mat. Aug. lib. 1. de cōs. Euāg. cap. 6. Isido. in prolog. lib. nou. testamenti. Greg. hom. 3. & 4. in Ezech. Ambros. & Bed. in Apoc. 4.

De Euangelijs interpretatur uisio in sensu mystico & spirituali.

Apoc.4.℣.6.

animalia in cælo Dei solium circunstantia, & clamantia: sanctus, sanctus, sanctus. Si igitur animalibus repræsentantur Euangelistæ, seipsum vidit iam carnis exutum nexibus, & cum Matthæo, Marco, & Luca Christo fruentem: atqui hæc visio falsum contineret: nam in viuis agebat Ioannes tunc temporis, & eminus spectabat visionem. Dicit quidam, visionem eam pertinere ad tempus futurum, quo scilicet Ioannes iam vita functus poterat cum ceteris Euangelistis laudes canere. Sed contra ipsos est, quod infra quattuor animalia loquuntur cum Ioanne, dicuntque singula: *Veni, & uide*: Ioannes ergo beatus Ioanni mortali loqueretur, & visionem declararet: sed respondent eum esse sensum verborum quarti animalis, quasi dicat. Cum tu, ò Ioannes, quartum animal eris, id est, cum Euangelium scripseris, id fiet, quod in huius sigilli apertione significatur, sed quis non videat quam distorta sint ista? multo consultius fecere Patres, Ambrosius, & Anselmus, qui difficultate huius quæstionis deterriti aliter intellexere animalium significatus quarto capite Apocalypsis, aliter capite sexto: vtpote qui videbant in sensu spirituali libere se vagari posse: referunt itaque animalia capite sexto ad Doctores Ecclesiæ. Rupertus Abbas conuictus hac obiectione nobiscum sensit: nam de quattuor Christi mysterijs, incarnatione, morte, resurrectione, & ascensione interpretatur animalium facies: pijssime ille quidem, & aptissime.

[margin: ...robatur rō ...ibus, non est ... hunc sen... ...m literæ.]
[margin: Apoc. 6. ℣. 1. 3. 5. & 7.]
[margin: Ambros. & Anselm.]
[margin: Rupertus Ab... nobiscū ...entit.]

Potest & alterum argumentum non infirmius priore ex eodem capite quarto depromi: nam vigintiquattuor seniores simul cum quattuor animalibus videntur a Ioanne gratias Deo, & Christo agentes. Seniores autem illi referebant duodecim Apostolos, & totidem primogenitos Israël, qui nomine vtriusque populi, atque adeo Ecclesiæ vice procuratores agunt coram tribunali Dei, vt omnes fere interpretantur, præsertim Arethas, & Andreas Episcopi Cappadociæ, a quibus stat cum Hieronymo Glossa. Atqui ex Apostolorum numero sunt duo Euangelistæ Matthæus, & Ioannes: non igitur possunt animalibus, & senioribus simul repræsentari sine fictione. Reliquum est ergo, vt sensus iste de Euangelistis sit mere allegoricus, & accommodatitius, atque talis a Patribus ipsis, a quibus inuentus est, æstimatus: nam Irenæus, apud quem primum legitur hæc interpretatio, multo aliter exponit quattuor animalium facies: quas tamen deinde accommodat Euangelijs potius, quam Euangelistis: sic enim habet. Ex quibus manifestum est, quoniam qui est omnium artifex Verbum, qui sedet super Cherubim, & continet omnia, declaratus hominibus, dedit nobis quadriforme Euangelium, quod in vno spiritu continetur: quemadmodum & Dauid postulans eius aduentum ait: *Qui sedes super Cherubim appare*. Etenim Cherubim quadriformia, & formæ ipsorum imagines sunt dispositionis filij Dei: primum enim animal, inquit, simile leoni efficabile eius, & principale, & regale significans: secundum vero simile vitulo sacrificalem, & sacerdotalem ordinationem significans: tertium vero animal habens faciem quasi humanam, eum qui est secundum hominem, aduentum eius manifeste describens: quartum vero simile aquilæ volanti, Spiritus in Ecclesiam aduolitantis gratiam manifestans: & Euangelia his consonantia, in quibus insidet Dominus Iesus. Aliud enim illam, quæ est a patre principalem, & efficabilem, & gloriosam generationem eius enarrat, dicens sic: *In principio erat verbum, & Verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum*, &c. Illud vero, quod est secundū Lucā, quoniam quidem sacerdotalis characteris est, Zacharia sacerdote sacrificante Deo inchoauit. Iam enim saginatus parabatur vitulus, qui pro inuentione minoris filij inciperet mactari. Matthæus vero eam, quæ est secundum hominem, generationem eius enarrat; *Liber*, dicens, *generationis Iesu Christi filij Dauid, filij Abraham*: & iterum: *Christi autem generatio sic erat.* Humanæ formæ igitur hoc Euangelium: propter hoc & per totum Euangelium humiliter sentiens, & mitis homo seperatus est. Marcus vero a prophetico spiritu ex alto aduenieñte hominibus initium fecit: *Initium*, dicens, *Euangelij quemadmodum scriptum est in Isaia propheta*; volatilem & pennatam imaginem euangelij monstrans, propter hoc & compendiosam, & præcurrentem annuntiationem fecit. Propheticus enim character est hic: & ipsum autem Verbum Dei illis quidem, qui ante Moysem fuerunt, Patriarchis secundum diuinitatem, & gloriam colloquebatur: his vero, qui in lege, sacerdotalem & ministerialem actum præbebat: post deinde nobis homo factus munus cælestis spiritus in omnē misit terram protegēs nos alis suis. Qualis igitur dispositio filij Dei, talis & animaliū forma, & qualis animaliū forma, talis & character euāgelij. Quadriformia autē animalia, & quadriforme euangeliū, & quadriformis dispositio Domini: & propter hoc quattuor data sunt testaméta humano generi. Vnū quidem ante catachlysmum sub Adam. Secundum vero post catachlysmum sub Noë. Tertium vero legislatio sub Moyse. Quartum vero, quod renouat hominem, & recapitulat in se omnia, quod est per Euangelium, eleuans, & pennigerans homines in cæleste regnum, &c. Hæc ipse. Quibus verbis significat quattuor animalibus, seu Cherubinis, atque quaternis eorum faciebus (nam sic habet, quadriformia Cherubim, & formæ ipsorum) repræsentari quattuor filij Dei dispositiones. Prima, Regia: Secunda, Pontificia: Tertia, Humana: Quarta, Diuina. Quattuorque apparitiones eiusdem. Prima Regia coram Patriarchis. Secunda Pontificia coram Israëlitis. Tertia Humana coram Iudæis. Quarta Diuina coram Apostolis in die Pentecostes. Quattuor denique fœdera eius cum hominibus. Primum cum Adam. Secundum cum Noë. Tertium cum Moyse. Quartum cum Apostolis. Euangelia autem quattuor ijs mysterijs consonantia nihilominus significata esse faciebus Cherubim. De euangelistis autem nullum verbum Irenæus. Verum in promptu est, qua ratione facies accommodauit Euangelijs, eadem etiam sub animalibus Euangelistas intellexisse, vt præcones Euangeliorum, atque adeo dispositionum multiformium filij Dei. Ex quibus omnibus multo magis confirmatur nostra sententia de quattuor significatibus facierum tam primaria, quam secundaria: atque Patrum expositio mystica firmissimis esse nixa fundamentis declaratur.

[margin: Secunda ratio ex cap. 4. Apoc.]
[margin: Arethas, et Andr. in gl. super Apoc.]
[margin: Irenæus primus visionē Euangelistis interpretatus est. Idem lib. 3. contra hær. cap. 11.]
[margin: Psalm. 79. 2.]
[margin: Ioannes.]
[margin: Lucas.]
[margin: Matthæus.]
[margin: Marcus.]
[margin: Quattuor testamenta hominibus data. Primū sub Adam. Secundū sub Noe. Tertiū sub Moyse. Quartū per Euangeliū.]
[margin: Quattuor apparitiones Christi, quattuor facies repræsētant. Regia Patriarchis. Pontificia Israelitis. Humana Iudæis. Diuina Apostolis. Quattuor itē fœdera significant.]

Sed illud hic adnotandum videtur, multo aliter accommodasse animalibus Euangelia Irenæū, atque communis habet sententia: nanque leonem comparauit euangelio Ioannis, aquilam Marci; cum ceteri Patres Marco leonem, Ioanni vero aquilam conferant. sed neque in hac analogia consentiunt inter se Patres. Nam D. Augustinus Matthæum significat per leonem, Marcum per hominem: contra Hieronymus, quem fere sequuntur interpretes, in homine Matthæum, in leone Marcum,

[margin: Aliter Iren. facies accomodauit euangelistis, quā alij patres. Ioanni leonē, aquilam Marco. August. Matthæo leon, Marco hominē tribuit. Hier. Matthæū hominem, Leon...]

Marcū, vitulū Lucā, & Ioannem aquilam vocat.

Marcum, in uitulo Lucam, atque in aquila Ioannem intelligit. Sed nil mirum variare interpretes in sensu mystico, qui ex analogia totus pendet, cum variæ inueniri possint in Euangelistis analogiæ, quibus conformantur cum Cherubinis.

QVOD QVATERNIS FACIEBVS rotarum, totidem Ecclesiæ stemmata significentur. Sectio XII.

EXPEDITIS faciebus Cherubinorum oportet rotarum etiam facies explicare: nam ex Prophetæ verbis videtur, cōfici rotas, atque adeo currum similibus figuris esse depictum, quibus animalia insignita visebantur: *Cumque aspicerem*, inquit, *animalia, apparuit rota vna super terram, habens quattuor facies.* Hebraice: cum quattuor faciebus eius, vel suis, id est, quæ suas etiam habebat figuras, quales & animalia. Verum hæc ex prædictis non erit difficile persequi: nam in promptu est, facies rotarum esse quaterna stemmata nobilitatis Ecclesiæ communicata ad instar quattuor insignium Redemptoris, decebat enim sponsam eisdem gloriari sponsi trophæis, atque eisdem gaudere manubijs, quæ sponsus commisso certamine eius liberandæ gratia, partaque victoria e bello reuertens retulisset. Neque enim minus gloriosa futura erant sibi hostium spolia, quam sponso, tametsi magis vtilia extitissent. Hæc sunt illa donaria, quæ carmine triumphali celebrat Vates: *Dominus dabit verbum euangelizantibus in virtute multa*, dabit hoc egregio facinore materiam amplam componendi carmina poëtis, & cantoribus exercitus magni, *Rex virtutum dilecti dilecti*, imperator exercitus dilectissimi sui Israëlis dabit *speciei domus*, sponsæ suæ speciosissimæ præ familiaribus puellis (sic vsurpatur species apud Iob: *visitans speciem tuam*, id est, vxorem, *non peccabis*) *diuidere spolia*, id est, partiri cum domesticis manubias hostiles, & inferius: *Currus Dei decem millibus multiplex, millia lætantium: Dominus in eis*: equitabat *in Sina* & *in sancto* templo. *Ascendisti in altum* montis Sinai *cepisti captiuitatem*, liberasti tuos, qui detinebantur captiui, *accepisti dona in hominibus*, diripuisti manubias, vt dona hominibus dares. Vides spolia esse trophæa Redemptoris, atque Ecclesiæ donaria? D. Paulus hæc omnia, vt par est, ad Christi Domini in cælum ascendentis triumphum refert: hoc enim redemptoris nostri facinus impleuit chartas Prophetarum, & Sibyllarum; Euangelistarum, & Apostolorum linguas fecit disertas; Doctorum Ecclesiæ facundiam exhausit, atque ipsum mundum, si scriberentur libris, compleret: neque sibi soli tantam ex eo facto comparauit gloriam, sed nobis acquisiuit manubias: ascendens in altum, cælorum cælum, misit inde Spiritum sanctum. Qui quattuor potissimum donarijs pretiosis sponsam Christi honestauit, & locupletauit, qualia sunt adoptio, libertas, sacerdotium, & regnum: quorum figuræ, vel vmbræ potius collatæ sunt veteri populo ex Aegypto egresso. De singulis suo ordine differemus, ita vt præcedat vmbra, veritas subsequatur.

Quattuor facies rotarū similes prioribus Ecclesiæ trophæa innuunt.

Psalm. 67. ℣. 12.

Iob 5. ℣. 24.

Quattuordotes ecclesiæ sūt adoptio, libertas, sacerdotiū, & regnum.

Prima Israelis prærogatiua, esse Dei peculiū, participatione quadam diuinitatis, significata per aquilam.

Donaria itaque quattuor sunt prærogatiuæ, & immunitates, quæ populo veteri promissæ leguntur. *Si audieritis vocem meam, & custodieritis pactum meum, eritis mihi in peculium de cunctis populis, & vos eritis mihi in regnum sacerdotale, & gens sancta*, &c. Prima est esse Dei peculiū. Secūda Respubl. libera. Tertia sacerdotiū. Quarta regnū. Et prima quidē donatū Israëlem Dominus testatur in Deuteron. dicens: *Te elegit Dominus Deus tuus, vt sis ei populus peculiaris de cunctis populis, qui sunt super terram*, &c. Esse autem Dei peculium est, quandam participationem diuinitatis obtinuisse significatam arcano illo fœdere, quod inter Deum, & Israëlem sanguine percussum est; ut scilicet ipsi essent Dei populus, Dominus vero illorum Deus. Quam etiam ipse Dominus commendat: *En Domini Dei tui cælum est, & cælum cæli, & tamen patribus tuis conglutinatus est Dominus, & amauit eos*: & alibi: *Sicut adhæret lumbare ad lumbos viri, sic agglutinaui mihi domum Israel, vt esset mihi in laudem & in gloriā*, &c. id est, in vxorem, *quæ est gloria viri.* Hic obserua in fœdere communionem bonorum, & virium fieri; in matrimonio autem vnionem substantiæ, & carnis conglutinationem: *erunt* enim *duo in carne vna*, id est, vna caro, Hebræa phrasis: vt ex ijs similitudinibus coniecteris quanta fuerit prærogatiua, esse peculium Dei: sed quid si cum priuilegio Christiani populi conferatur? nam diuinæ naturæ participatio Israëli quadantenus, & quasi in typo communicata est, videlicet quatenus a Deo electus erat pro populo sibi caro, & præ ceteris electo: at vero *magna nobis, & pretiosa promissa donauit*, ait D. Petrus, *vt diuinæ efficiamur consortes naturæ*: neque nomine tenus, vt olim Israël, quem primogenitum suū vocauit Dominus, cum tamen ad honorem filij non peruenerit, *nobis* autem *talem caritatem dedit Pater, vt filij Dei nominemur, & simus: non enim accepimus spiritum seruitutis iterum*, ut illi, *in timore*, qui seruorum est, *sed spiritum adoptionis filiorum*, tenere dilectorum, *in quo clamamus*, sicuti infantes teneri carissimum parentem balbutientes blandula, & iterata vocula compellare solent, sic nos repetimus multoties, *Abba, Abba*, Pater, Pater; præ dulcedine, & teneritudine amoris aduersus Patrem nostrum nostri amantissimum. Ista prærogatiua merito in alis aquilæ intelligitur: nam, vt supra diximus, aquila sublime volat, & in cælum contendere videtur, cum se a nostris oculis abducit.

Exo.19. ℣.5

Deu. 7. ℣.

Exod. 24 ℣. 8.

Deuter. 10 ℣. 14.

Ierem. 13. ℣. 11.

Israeli in typo & quadantenus diuinitatis participatio conuenit, Ecclesiæ uero quasi proprie.

2. Petri 1. ℣. 4.

1. Ioānis 3 ℣. 1.

Secunda facies, & prærogatiua Israëlis fuit Respublica libera, & sanctissimis legibus constituta, qualis decebat homines rationis capaces, & vere ingenuos. Hanc enim repræsentat humana effigies, & habitus. De ea scriptum est: *Quæ enim est alia gens sic inclyta, vt habeat ceremonias, iustaque iudicia, & vniuersam legem, quam ego proponam hodie ante oculos vestros?* gentem inclytam fecerat Israëlem legislatio, qua politia eius nobilissima constituta fuerat, atque liberi iuris Respublica. Verum libertas illa corporum erat, non animorum: nam illa lex in Sina data, atque adeo *in Agar ancilla signi ficata seruitutem generabat*, Apostolo testante, hoc est, affectum seruorum, timorem scilicet. Illa autem *Hierusalem libera, quæ est mater nostra*, Ecclesia Christi in Sara repræsentata Isaacum parit, nimirum filios generat liberos, quia constituta est in libertate per legem spiritus vitæ, quæ in Christo Iesu liberat a lege peccati, & mortis, immo ab ipsius legis diuinæ omine; quia *lex iusto nō est posita*, quoad omen scilicet, neque enim legem implet propter metū pœnæ, sed quia id gratū esse nouit Deo: lege ergo ipsa superior est iustus. Vere liber est qui nil timet, nil amat, Deum solūmodo, quem amat, timet; immo neque Deū timet vt seruus, & ideo liber est, quia

Secunda prærogatiua Israel libertas Reipubl. humana facie repræsētata.

Deuter. 4. ℣. 8.

Libertas Israel corporea, Ecclesiæ vere libera.

Galat. 4. ℣. 24. et 26

quia *perfecta caritas*, quæ est lex libertatis, *foras mittit timorem*. Hæc est libertas, qua Christus nos liberauit, non quam somniarunt Hæretici, Epicurei, *Velamen* facientes *malitiæ libertatem*, vt habet Petrus.

1.Petri. 2. ℣.16.

Tertia facies vitulina scilicet erat sacerdotium gentis a Deo institutum, de quo extat illud Ecclesiastici. *Excelsum fecit Aaron fratrem eius* Moysis, *statuit ei testamentum* pactum *æternum, & dedit illi sacerdotium gentis, & beatificauit illum in gloria, &c.* & inferius: *Fungi sacerdotio, & habere laudem, & glorificare populum suum in nomine eius, &c.* id est, vt ministraret Deo, & sacrificaret, atque Dei nomine populo eius benediceret. Huic successit in Ecclesia Christi sacerdotium spiritale. quod sic commendat Diuus Petrus. *Vos autem genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis, &c.* non dixit regnum sacerdotale, ne aliquid temporale cogitaremus, sed sacerdotium, quod spiritale ministerium est: adiungit autem regale, ne Leuitico munere putaremus gaudere Christianos: cum multo sublimius sacerdotium acceperint, scilicet offerre spirituales hostias Deo per Iesum Christum, vt paulo superius dixerat Apostolus. Quales autem sint hostiæ nostræ Diuus Paulus declarauit. *Obsecro itaque vos fratres, vt exhibeatis corpora vestra hostiam viuentem, sanctam, Deo placentem, rationabile obsequium vestrum, &c.* exemplo, inquit, *Christi, qui semetipsum obtulit holocaustum Deo.* vos metipsos Patri offerte, vos sacerdotes futuri estis, vos item victima. Sed nolo vos ipsos interimatis, nam viuentem hostiam desiderat a vobis Deus, non vt olim iugulatorum pecudum carnes. At dices: Qui potest esse victima, & viuens? nam

Tertia prærogatiua e[...] t Leuitica sacerdotium. Exod. 24. Eccle. 24. ℣.7.

Leuitico succeßit Christi sacerdotium. 1.Pet.2. ℣.9.

Rom. 12. ℣.1.

Victima, quæ cecidit dextra victrice, vocatur.

ait Ouidius; rationis cultro iugulanda est, non ferro; *rationabile obsequium* Deo gratius, quam carnale: non postulat Deus carnes vestras exsangues, sed carnem cum sanguine, id est, affectus vestros carnales. *Mortificate membra vestra, quæ sunt super terram, &c.* Hoc facto victima moritur, sacerdos viuit: Aries immolatur, Isaac vero superest. *In omni oblatione*, mea, ait Dominus, *offeres sal.* Quid ita? sal vita artificialis est carnium exsanguium: nam eas corrodendo, & exsiccando præseruat a corruptione, significatque aptissime vitam spiritus, quæ respectu vitæ animalis est aduentitia. Hanc desiderat, & postulat Deus in omni sacrificio, quasi dicat: Nolo victimas mortuas, sed viuentes non vita animali, quæ præcedere solet oblationem, sed rationali, hoc est spirituali. Volo, inquam, vt idem sit homo sacerdos, & victima, & ipse vi spiritus iugulet quidquid in se animamale est, vt viuat quod spirituale est. Quod Apostolus nobis elucidauit amplius dicens. *Ita & vos existimate, vos mortuos quidem esse peccato, viuentes autem Deo: non ergo regnet peccatum in vestro mortali corpore, sed neque exhibeatis membra vestra arma iniquitatis peccato: sed exhibete vos Deo tanquam ex mortuis viuentes, & membra vestra arma iustitiæ Deo, &c.*

Ouidius.

Leuit.2. ℣.13.

Rom.6. ℣. 11.

Quarta facies, leonina scilicet, est principatus Moysis & Iudicum successorum, qui Dei nomine populum iudicabant, regebant, & tuebantur. Vnde tantam fortitudinem, & vim accipiebat populus, vt leoni truculentissimo, atque rhinoceroti, bestiæ inuictæ, illum comparauerit Balaam. *Deus eduxit illum de Aegypto, cuius fortitudo similis est rhinocerotis: deuorabunt gentes hostes illius, suos, ossaque eorum confringent, & perforabunt sagittis: accubans dormiuit vt leo & quasi leæna, quam suscitare nullus audebit, &c.* Significant hæc in Ecclesia Christi regnum spiritale futurum, quod situm est in animo liberali, spontaneo, munifico, magnifico, inuicto, & vere regio: qui scilicet non se finit a malo vinci, *sed vincit in bono malum*: qui scilicet bonum reddit pro malo, esurientem inimicum cibat, sitientem potat, atque ijs armis superat verecundantem: hoc est enim carbones ignis congerere in caput eius, verecundæ, & ruboris flammis eius faciem operire. Qui dat, nihil inde sperans; tribuit in hilaritate; Deo seruit ipsi non spe præmij, nedum timore supplicij, sed quia hoc postulat ius, & fas. Hunc affectum postulabat Dauid: *Spiritu principali confirma me*, id est, munifico, spontaneo, regio. Tales vocantur in Euangelio pauperes spiritu, qui nil ex corde amant. De ijs Iacobus. *Nonne Deus elegit pauperes in hoc mundo, diuites in fide, & hæredes regni, quod repromisit Deus diligentibus se?* concordat cum Christo Iacobus: vterque promittit regnum cælorum pauperibus in temporalibus, sed diuitibus fide: ij enim sunt regio, & excelso animo: nam regio animo nil pauperius, nil ditius, cum nil habeat in votis, nil desideret; omnibus tamen abundet.

Imperium Israëliticum leone significatum.

Num.24. ℣. 8.

Regnum spiritale [...] consistat

Rom. 12. ℣.21.

Psal.50.℣. 14.

Iacobi. 2. ℣.5.

Sed hic obseruandum est, vtriusque legis regnum esse sacerdotio annexum, & ab eo dependens: hoc est enim quod Dominus dixit: *Eritis mihi in regnum sacerdotale*, vel regnum sacerdotum: quasi dicat: In hac Republica ego Dominus futurus sum: meo nomine eam gubernabit sacerdos: cuius erit munus, ea, quæ ad meum cultum pertinent, procurare, legem docere, & populum mihi reconciliare. Quoniam vero hoc munus spirituale est, aderit dux a me electus, vel iudex, aut consul, qui bella tractet, cum opus erit, qui tamen a sacerdotis pendebit nutu: aget cum consilio suo sæcularia negocia, dicet ius populo: cum tamen sese grauiores obtulerint causæ, os sacerdotis consulet, & eius oraculum exspectabit. Talis fuit status Reipublicæ Israëliticus a Deo institutus, proptereaque dicitur regnum sacerdotale. Talis est & spiritualis status regum, quos euehit D.Petrus: *Vos autem genus electum, regale sacerdotium*: nam regius ille animus a sacerdotio pendet, & medio sacrificio comparatur, & conseruatur. Quemadmodum enim Christus Dominus mediante morte obtinuit imperium orbis, hoc est, hominum obedientiam spontaneam (hoc enim erat regnum sibi carum, quod expugnare volebat) sic nos per carnis mortificationem obtinemus regium animum despiciendi omnia, atque adeo omnibus fruendi. *Erit opus iustitiæ pax, & cultus iustitiæ silentium.* Quare opus vocat cultum? quia opus sacerdotale est, ministeriumque religionis, & pietatis aduersus Deum, iustitiæ gladio iugulare veterem Adamum cum actibus suis. Hunc actum sacrificiale sequitur pax, & silentium, concordia, & obedientia, quæ cum in republica sunt, testantur regem esse non pænitendum.

Regnum & sacerdotium tam Israel quam Ecclesiæ annexa sunt.

Exod. 19. ℣.7.

Sacerdos gubernat Ecclesiam: & de eius munere.

1. Pet. 2. ℣.9.

Sicut morte Christus obtinuit imperium mundi; sic mortificatione fidelis, sui imperium obtinebit, hoc est sacerdotio, regnum.

Isa.32.℣. 17.

Effectus mortificationis.

Ob eandem rationem Christo Domino regi tribuit sacra Scriptura munus docendi populum, quod est sacerdotale. *Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum eius, prædicans præceptum eius.* Et alibi ipse Christus dixit Pilato. *Tu dicis quia rex sum ego. Ego in hoc natus*

Ob rationē prædictam Regi tribuitur docere, sacerdoti præliari.

Psal.2.℣.6.

Io.18.℣.37.

tus sum, & in hoc veni in mundum, vt testimonium perhibeam veritati. Contra vero cum inducitur sacerdos gladio armatur, ait psaltes: *Tu es sacerdos in aeternum secundum ordinem Melchisedech. Dominus a dextris tuis, confregit in die ira sua reges. Iudicabit in nationibus, &c.* Quid hoc rei est? quæ metamorphosis munerum? Rex ne docet legem? sacerdos præliatur? nimirum quia regnum hoc spirituale est, non temporale, sacerdotioque

Psal. 109. v. 4.

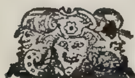
A annexum, & ab eo pendens: Sacerdotium contra non est meri nominis principatus, gladium habet, auctoritate pollet, ius omnino possidet; vnde in regiam dignitatem emanat auctoritas. Hoc iure potitur summus Ecclesiæ Pontifex Christi Vicarius, cuius potestas in Machabæis designata est, qui natura sacerdotes erant, atque eodem iure, cum opus fuit, ducum officio, & auctoritate fere regia sunt functi.

Romani Po[ntificis] pote[stas in] Ma[chabæis] de[si]gnata, qui n[a]tura sacerd[o]tes erant, [...] Iudicum m[u]nere vteba[n]tur.

EZE-

EZECHIELIS PROPHETAE CAPVT SECVNDVM.

ARGVMENTVM.

Superiore visione interius instructus, atque exterius confirmatus mittitur ad prophetandum populo contumaci.

I. *HAEC visio similitudinis glo-* A
riæ Domini. & vidi, & ce-
cidi in faciem meam, & au-
diui vocem loquentis. Et di-
xit ad me: Fili hominis sta
super pedes tuos, & loquar
tecum.
II. *Et ingressus est in me spiritus postquam lo-*
cutus est mihi, & statuit me supra pedes meos:
& audiui loquentem ad me,
III. *Et dicentem: Fili hominis, mitto ego te ad fi-*
lios Israel, ad Gentes apostatrices, quæ recesse-
runt a me: ipsi & patres eorum præuaricati B
sunt pactum meum vsque ad diem hanc.
IV. *Et filij dura facie, & indomabili corde sunt,*
ad quos ego mitto te: & dices ad eos: Hæc di-
cit Dominus Deus:
V. *Si forte vel ipsi audiant, & si forte quie-*
scant, quoniam domus exasperans est: & scient
quia propheta fuerit in medio eorum.
Tu ergo fili hominis ne timeas eos, neque ser- VI.
mones eorum metuas: quoniam increduli: &
subuersores sunt tecum, & cum scorpionibus ha-
bitas. verba eorum ne timeas, & vultus eorum
ne formides quia domus exasperans est.
Loquéris ergo verba mea ad eos, si forte au- VII.
diant, & quiescant: quoniam irritatores sunt.
Tu autem fili hominis audi quæcunque loquor VIII.
ad te: & noli esse exasperans sicut domus ex-
asperatrix est: aperi os tuum, & comede quæ-
cunque ego do tibi.
Et vidi, & ecce manus missa ad me, in IX.
qua erat inuolutus liber: & expandit illum
coram me, qui erat scriptus intus, & foris:
& scriptæ erant in eo lamentiones, & carmen,
& væ.

EXPLANATIO EIVSDEM CAPITIS SECVNDI.

I. Probat hac visione referri Deum sedentem in templo super Cherubim.

HAEC visio similitudinis gloriæ A Domini. id est: Hæc visio, quam tot descripsi verbis, imago erat expressa gloriæ Domini. His verbis diuinus Vates explicauit prototypum, & primum exemplar huius imaginis, quam viderat, fuisse faciem Domini sedentis super Cherubim in Oraculo templi. Nam arca Testamenti cum suo propitiatorio hoc tam insigni appellabatur nomine, gloria Dei. Et iure optimo, quoniam gloria Hebraice כבוד, chabod, Græce δόξα, doxa, Latinis significat excellentiam, præstantiam, quidquid egregium est, vnde quis potest gloriari. Vnde vsurpatur pro Regis corona, hominis lingua, & ratione: qua cæteris præstat animantibus, B atque eadem analogia pro facie sanctuarij, præsentia Dei in terris contestata responsis, quæ dabat inter Cherubim, atque ignea nube, quæ obumbrabat sanctuarium. Nam hæc erat gloria, excellentia & præstantia Israëlis. *Non est alia natio tam grandis, quæ habeat Deos appropinquantes sibi, &c.* Et iterum: *Quæ est alia gens sic inclyta, quæ habeat cæremonias, & indicia, & vniuersam legem, quam ego proponam hodie ante oculos vestros?* Sic sumitur in Psalmo. *Dilexi decorem domus tuæ, & locum habitationis gloriæ tuæ.* Et in libro Regum. *Translata est gloria Dei.* Et in Psalmo. *Et tradidit in captiuitatem virtutem eorum, & pulchritudinem eorum in manus inimici.* Hebraice, gloriam.

Deut.4.℣.7. Psal.26. ℣.8. 1.Reg. 4.℣. 21. Psalm. 77. ℣.61.

Et vidi, & cecidi in faciem meam. hoc est: Videns hoc spectrum cecidi; vel, vt vidi, concidi consternatus animo præ magnitudine, & nouitate admirandæ visionis. Scholiastes: Terrifica visa Propheta viderat, vt ipse territus discederet, & Israëli nunciaret, quæ illi imperabat Deus, & maior ex rebus visis timor oriatur, eoquod propter Israëlis sæuitiam erat affectus: itaque clauum clauo trudere nititur Deus. Tale quippiam Danieli accidit: *Vidi*, inquit, *visionem grandem hanc, & non remansit in me fortitudo.* Et iterum. *Domine in visione tua dissolutæ sunt compages meæ, & nihil in me remansit virium.* Atque Isaias eadem visione stupefactus clamauit: *Væ mihi quia tacui.* id est. Heu me perij, occidi: nam id signi- D ficat tacere hoc loco, silentium videlicet deficientium præ stupore, vt idem Isaias alibi. *conticuit Moab*: & Ieremias. *conticuit Ascalon.* Neque secus Balaamo euenit, de quo legimus: *Qui cadit, & sic aperiuntur oculi eius*, id est, qui defecit postquam aperti sunt oculi eius in visione, Theodoretus. Meritissime cadit: si enim Seraphim celebrantia velant ora, quid non sustinuisset & homo mortali corpore indutus, veram visionem contemplans? Quod vero addit, in faciem se corruisse, indicat gestum reuerentis, & adorantis, vt Ruth cap. 2. *quæ cadens super faciem suam, & adorans super terram, &c.* Et apud Matthæum. *Audientes discipuli ceciderunt in faciem suam.*

Reuerentiā Vatis & admirandam Diuinæ Maiestatis præsentiam indicant verba. Scholiast. Dan.10.℣.7 Isa.6.℣.5. Isa.15.℣.1. Ierem. 47. ℣.5. Nu.24.℣.4. Theodor. Ruth 2. ℣.10. Matth. 17. ℣.6.

Et audiui vocem loquentis. cuiusdam, scilicet: E ignorabat enim quis nam esset, qui loquebatur præ horrore attonitus. Sic legunt Septuaginta. & Chaldæus, loquentis: tametsi in codice Hebræo legi etiam possit, vocem loquentem.

Et dixit ad me: Fili hominis. Hebraice. Fili Adam, אדם, Adam, quod nomen proprium est primi parentis tractum ab humo rubra, ex qua corpus eius compactum fuit, quasi dicat, rubeus: nam אדמה, adamah, dicitur humus rufa: deinde communicatum est omnibus eius filijs, factumque appellatiuum, & commune vniuersis cognomen. Vnde, fili hominis, perinde est ac si dicas, homo: vt patet in Psalmo. *Quid est homo, quod memor es eius? aut filius hominis quoniam visitas eum.* Importat autem nomen hoc fragilitatem, vilitatem, & despectum: Vnde Paulus. *Nonne homines estis? nonne secundum hominem ambulatis?* Et in Psalmo. *Constitue Domine legislatorem super eos, ut sciant gentes quoniam homines sunt.* hoc est: Immitte illis apparitorem, & exactorem tuum, infirmitatem scilicet, calamitatem, aut infortunium aliquod, vt nouerint se mortales esse, lutea vasa, & fragilia. Sequitur in Psalmo סלה, selach, id est, sententia meditatione digna, qua admonemur, vt nobiscum commentemur, quid homo sit; bulla, scilicet, *vapor, nubis vestigium, nebula, vmbra*, somnium, vanitas, & nihil. Hoc autem nomine (vt videtur Hieronymo in illud Danielis octauo. *Intellige fili hominis*, atque Theodoreto) admonet Deus Ezechielem conditionis suæ vilissimæ, ne deinde ad propheticum munus assumptus insolescat. Rabbi Dauid Chimhi: Vocat eum בן אדם, ben Adam, filium hominis, ne superbiat, ac seipsum C Angelis comparet, eoquod viderit visionem grandem, quam superius narrauit: nisi malis, hominem, hoc loco ex vulgari vsu significare potius speciem humanam, quam fragilitatem, quo modo & Christus Dominus se vocat *filium hominis*, id est non (vt alij interpretantur) filium Virginis, sed hominem.

Quid significet vox, homo. Psa.8.℣.5. 1.Cor.3.℣. 3. & 4. Ps.9.℣.21. Sapien. 2. ℣. 5. Hieronym. super. Dan. cap.8. Theod. hic.

Sta super pedes tuos, & loquar tecum. Hoc dicit ad depellendum timorem: quasi dicat (vt notat Polychronius) ne timeas, non enim ad vltionem venio, sed vt te eligam prophetam populi, Apollinaris. Stantis enim est diuinorum auditio, non resupini. Hieronymus. Nullum peccatorem stantem legimus, sed ad sanctos dicitur? *State ergo succincti lumbos.* ad peccatores autem: *Non erit stabile vestigium pedis.* & in Psalmo. *Non stabunt impij in iudicio*, vt Hebraice legimus.

Polychr. Apoll. Hieronym. Ephes.6. ℣.14. Psal.1.℣.6. Videndum caput 28. Deut.

II. *Et ingressus est in me spiritus.* hoc est, animus, vires, & fortitudo cordis, quæ timor ademerat, mihi reddita sunt: redijt ad me vigor excusso timore. Septuaginta efficacius efferunt. Venit in me spiritus, & assumpsit me, & eleuauit me, & statuit super pedes meos, &c. Theodoretus. Diuina quædam virtus cum tetigisset me veluti solutum metu collegit, & ita comparauit; vt consistens verba, quæ ferebantur, audire possem. Eodem modo interpretantur Hieronymus, & Gregorius, scilicet de Spiritu sancto: sed aptius videtur de virtute animali intelligendum, seu de vigore cordis, qui recedere dicitur cum deficit, & redire aut ingredi cum adest, vt acceptione quinta videre est, & in Psalmo. *animam meam conuertit.*

Theodoretus. Hieronym. Gregor. homil.9. Psal. 22. ℣.3.

Et

III. *Et audiui loquentem ad me & dicentem: Fili hominis mitto ego te ad filios Iſraël.* Præſens tempus, ſeu participium præteriti temporis in ſacris literis ſignificat animæ propoſitum, ſeu ſtabile decretum. *Non do vobis paleas*, id eſt, decreui non amplius dare. *Ecce dimidium bonorum meorum do pauperibus, & ſi quid aliquem defraudaui, reddo quadruplum.* Hoc eſt, conſtitui deinceps dare: neque enim ante Chriſti hoſpitum vel liberalis erat in pauperes Zachæus, vel in fœneratores iuſtus; alioqui nec peccator appellaretur a Phariſæis, nec Chriſtus dixiſſet: *Hodie ſalus domui huic facta eſt.* Ergo (do) non ſignificat ſoleo dare, ſed conſtituo dare. Eiuſmodi vſurpatur verbum præſens a Chriſto domino. *Apud te facio paſcha.* atque Virgo ſanctiſſima. *Virum non* B *cognoſco*, ex qua phraſi vehementer confirmatur Beatæ Mariæ non propoſitum modo, ſed decretum voto confirmatum de ſeruando virginitatis flore in perpetuum; non ſecus vſurpatur in præſenti, *mitto te*, quaſi mittere deſtinaui, & decreui.

[Præſens pro futuro tempore ſtabile decretum, & animum propoſitum ſignificat. Exod. 5. ℣. 10. Lucæ 19. ℣. 8. Matth. 26. ℣. 18. Lucæ 1. ℣. 34. Probat virginitatem ſanctiſſimæ Mariæ voto confirmatam.]

Sed vide quam apte cadat fides publica, & munus propheticum, & quam ſuauiter diſponat omnia diuina prouidentia, communicans miniſtris Verbi *gratiam*, deinde *Apoſtolatum*. & iterum. *Qui idoneos nos fecit noui teſtamenti miniſtros.* Et apud Ioannem: *Sicut miſit me viuens Pater, & ego mitto vos: hæc cum dixiſſet inſufflauit: Accipite Spiritum ſanctum.* Et ad Ananiam ait Dominus: *Vade, quoniam vas electionis eſt mihi iſte.* id eſt, creaui illum inſi- C gne organum, & inſtrumentum electum Euangelij mei. Id fatebatur Ieremias: *Antequam exires de vulua, ſanctificaui te*, id eſt, elegi, & conſecraui te, *& prophetam in gentibus dedi te*, & iterum. *Poſuit os meum quaſi gladium acutum.*

[Deus prius quam miniſterium det, dat gratiam ad illud. Roma. 1. ℣. 5. 2. Cor. 3. ℣. 6. Ioan. 20. ℣. 21. Actor. 9. ℣. 15. Iere. 1. ℣. 5.]

Et quid mirum ad tantum munus electo communicatum diuinum ſpiritum? cum diuina prouidentia Beſeleel vocauerit ex nomine, vel elegerit, & repleuerit eum *Spiritu Dei, ſapientia, & intelligentia*, vt digne fabricaretur tabernaculum, cuius exemplar ipſe Dominus Moyſi oſtendebat. Nunquid difficilius eſt ex cedro formare columnas, quam lignum aridum carie exeſum renouare, atque ita roborare, vt templum Dei fulciat? an laborioſius ex hiacyntho, cocco, & auro con- D texere aulæa, vel opere Phrygionico acu pingere, & gemmis diſtinguere ſacra veſtimenta; quam Adami filios vetuſtis moribus exuere, & ita uerbo Dei informare, vt dignæ fiant Chriſti veſtes, decus, atque gloria domus ſuæ? cum ergo ad ea opificia communicarit Dominus *ſapientiam, & intelligentiam* artificibus; multo maiore iure ad hoc diuinum munus prophetis ſpiritum vberem elargitur.

[Comparat miniſtros Verbi Architectis. Exod. 31. ℣. 3.]

Ad Gentes. Mittebatur Vates ad filios Iſraël concaptiuos ſuos, qui gentes vocantur ignominiose, quod non ſecus atque ceteræ gentes, Dei religione poſthabita, forent dediti Idolorum cultui. Rabbi Dauid Chimhi. Eo quod eſſent inter ſe religione diuiſi: nam quidam eorum colebant E idola Ammonitarum, alij Mohabitarum, &c. Alioqui nomen gentis non competit Hebræis, vt Diuus Paulus docet. *Nos natura Iudæi, & non ex gentibus peccatores.* Et in Pſalmo Iudæi *populi* dicuntur, Ethnici vero *gentes*: *Quare fremuerunt gentes, & populi meditati ſunt inania.* Eadem figura apud Iſaiam dicuntur *populi Sodomæ, & Gomorrhæ*, & apud Ezechielem *Amorrhæi.*

[Iudæi ignominioſe vocantur Gentes. Gal. 2. ℣. 15. Pſal. 2. ℣. 1. Iſa. 1. ℣. 10. Ezech. 16. ℣. 3.]

Apoſtatrices, quæ receſſerunt a me. vel, rebelles, A quæ rebellarunt in me. Verbum idem eſt מרד, marad, deficere, deſciſcere, abalienari a legitimo domino, item, irritare, quoniam ſubditi irritati deficere ſolent a Domino. Septuaginta vertêre: in amaritudinem conuertunt, hoc eſt, bilem amaram excitant, de qua phraſi latius capite octauo tractabimus.

Ipſi & patres eorum præuaricati ſunt tranſgreſſi pactum meum vſque ad diem hanc. Hebraice: vſque ad ipſam hanc diem, emphaticῶs; quaſi nunquam intermiſerint Deum irritare, neque oppreſſi captiuitate reſipuerint aliquando. Pactum hoc extat in Exodo: tranſgreſſio in Pſalmo. *Auerterunt ſe, & non ſeruauerunt pactum; quemadmodum patres eorum, conuerſi ſunt in arcum prauum.* vel, retroacti ſunt vt arcus doloroſus, fallax, qui non petit ſcopum, quo minabatur, ſed inuerſus percutit ſagittantem, aut etiam alio tranſmittit telum. ſic gens Hebræa, relicto vero Dei cultu, & pacto; quod quaſi ſcopum promiſerat collimare; fefellit exſpectationem, ad Idola ſeſe conuertens. Et Iſaias ait: *Tranſgreſſorem ex vtero vocaui te.* atque Ieremias. *A ſæculo confregiſti iugum meum, rupiſti vincula mea, dixiſti, non ſeruiam*, quaſi iuuencus indomitus ſagittatus, qui recalcitrat, & iugum a ceruice excutit fractis vinculis.

[Pactum & tranſgreſſio quæ, & vbi reperiantur in ſacris literis. Exod. 24. ℣. 8. Pſal. 77. ℣. 57. Iſa. 48. ℣. 8. Iere. 2. ℣. 20.]

Filij dura facie, & indomabili corde ſunt. Contextum verſus declarat ſic Polychronius. Non quod neſciam malitiam eorum, quia impudentes ſunt ad reprehenſiones, &c. te ad illos mittere decreui. Hunc verſum negat Hieronymus reperiri apud Septuaginta: verum Theodoretus, & Polychronius illum interpretantur: nihilominus Bibliorum Septuaginta correctores eum expunxiſſe dicimus, nixi Hieronymi auctoritate. Filius, in ſacris literis latiſsime patet: non enim ſolum ſignificat natum, ſed hominem, virum, perſonam, immo rem qualemcunque, vt ſuis locis dicemus. Oratio illa *dura facie*, Hebraice ſonat, pertinaces faciebus, vel frontibus: illa vero, *indomabili corde*, valet, obfirmato, obdurato animo; quarum vis explicatur ex Iſaia. *neruus ferreus ceruix tua, & frons tua ærea.* vbi detegitur metaphora ſumpta a iuuenco petulante, qui neſcit retrocedere vel in fronte ſtimulatus; ſignificat ergo eos eſſe rigidos, impœnitentes, & pertinaces in propoſito, qui nec promiſſis, nec minis, neque vero flagellis vel emolliri potuerunt, vel deterreri. Origenes. Hoc ſimile eſt illi prophetæ Ieremiæ: *Me ergo non timebitis? & a facie mea non dolebitis? Qui poſui arenam terminum mari, præceptum ſempiternum, quod non præteribit, &c. Populo autem huic factum eſt cor incredulum, & exaſperans, receſſerunt & abierunt.* Theodoretus, Polychronius, & Scholiaſtes: *Dura facie*, ſignificat impudentes; ſecundum illud: *Frons mulieris meretricis facta eſt tibi*: quia ſcilicet non erubeſcebant, neque illos pudebat ſcelerum, quorum conuincebantur. *Indomabili corde* appellat, ait Scholiaſtes, contra Deum impios, & ſuperbia totos inflatos. Theodoretus. Qui neque ſuppliciorum neceſſitate mutantur.

[IV. De obſtinatione Hebræorum. Polychr. Hieronym. negat hunc verſum reperiri apud Septuaginta. Iſa. 48. ℣. 4. Origen. Ierem. 5. ℣. 22. Theod. Polychr. Schol. Iere. 3. ℣. 3.]

Sed hîc obſerua Dei longanimitatem inauditam, & inexhauſtæ bonitatis pelagus. Acceſſit eos, & patres eorum violati fœderis, poſthabitæ legis, peſſundatæ religionis, nouit certo parum profuturas exhortationes obduratis; & tamen non deſerit fœdifragos, non ſubtrahit auxilium obſtinatis; ſed matris inſtar pientiſſimæ pharmacum freneticis porrigit, inſa-

[Dei benignitas in hoc maxime ſplendet, quod vocat induratos, neque ſubtrahit auxilium ab ijs, quibus ſcit non profuturum.]

insanabili laborantes morbo ad pœnitentiam reuocat, & ad sanitatem inuitat; clamatque ad Ieremiam. *Noli subtrahere verbum, si forte audiant, & conuertantur vnusquisque à via sua mala, & pœniteat me mali, quod cogito facere eis.* Si vero vocem, filius, in primaria significatione accipies, vt certe potes inuitante contextu; est quod admireris, atque suspicias non solum Dei bonitatem, sed benignitatem, & suauitatem: nam contumaces seruos non dedignatur nomine filiorum honestare etiam lacessitus, & ad iram prouocatus: *Recordare fili*, inquit Abraham Dei vice, *quod recepisti bona in vita tua.* O viscera misericordiæ Dei nostri.

Ierem. 26. ℣. 2. & 3.

Etiam contumaces seruos non dedignatur vocare filios, Dei benignitas.

Lucæ 16. ℣. 25.

Ad quos ego mitto te, & dices ad eos: Hæc dicit Dominus Deus. Hebraice. Ego te mitto ad eos, & B dices, &c. id est: nihilominus ego te legare volo ad eos prophetam, vtque præfatione vatibus vsitata exordiaris præcipio, scilicet, *Hæc dicit Dominus:* hoc est, verbum ex ore Domini loqui, hoc est, esse *quasi os Dei.* Contra pseudoprophetæ *assumunt linguas suas* dicentes, *somniaui, somniaui*: non leuat linguas eorum Deus, sed ipsi pro arbitratu suo; cum tamen prophetarum Deus assumat linguas, vt per os eorum loquatur. *Assumpta parabola* sua vaticinantur pseudoprophetæ: contra vero prophetæ dicunt, *Onus*, vel assumptio, aut exordium, *verbi Domini in manu Malachiæ, &c.*

Discrimen inter veros & falsos prophetas.

Ierem. 15. ℣. 19. Ierem. 23. ℣. 31. Ierem. 23. ℣. 25.

Malach. 1. ℣. 1.

Hæc dicit Dominus. Oratio suauis, & vere Euangelio digna, & vt aiebat ille alter, Euangelij Christi præludium, qui frequente sermone vsur- C pabat, *Ego autem dico vobis.* non reboant prophetæ in antris, vt Apollinis sacrifici; non strident dentibus, vt arreptitij Pythonis; sed disertis verbis Dei legationem propalant, *Hæc dicit Dominus.*

Matth. 5. ℣. 22.

Prophetæ Dei palam, alij autem in occulto, & quasi furtiue loquuntur.

V.

Si forte vel ipsi audiant, & si forte quiescant, quoniam domus exasperans est. Domus, familia, proles, vt in Psalmo. *Nisi Dominus ædificauerit domum.* & in Exodo: *Aedificauit eis domos*, id est, donauit sobolem numerosam. de qua phrasi latius alibi. Particula (forte) non est dubitantis de euentu, sed illum permittentis libero arbitrio, sicut Ieremiæ proxime allato loco, atque apud Matthæum. Forte *verebuntur filium meum.* Origenes. Hoc autem addit ne videretur illos, cum essent ante præsciti, D non posse aliter agere: nam ex æquo in nobis est audire, & non audire ex libero arbitrio, ac si Deus nil præsciuisset. *Quiescere*, est cessare, desistere. Zacharias. *Si bonum est in oculis vestris, afferte mercedem meam: & si non, quiescite*, id est, desistite. Hispanice: *si assi quisierdes, sino dexaldo*: sic modo siue audiant, siue audire negligant, desistant; siue audiãt siue secus, quod magis credo futurum, quia *domus exasperans est*, irritatores, atque rebelles: sunt enim verba irascentis similia, faciant quod volent, siue pareant, siue secus. Chaldæus aliquanto aliter intellexit, & vertit: Si forte ipsi suscipiant disciplinam, & desinant peccare. Septuaginta: si forte audiant, aut timeant, in eundem sensum cum Chaldæo. Vocat autem quiescere, cessare a peccatis, & E meliora inire consilia, de qua theoria dicemus infra. Admonemur autem hac sententia, quod obseruauit Hieronymus, non esse cessandum à sacris concionibus, etiamsi sana respuatur doctrina: sæpe etenim fit, vt audientes verbum moleste, suscipiant fructuose, & aratro verbi proscissa terra vbertatem proferat frugum iustitiæ.

Domus pro familia.

Psal. 126. ℣. 1. Exod. 1. ℣. 21.

Forte, nõ est dubitãtis, sed declarantis arbitrij libertatem.

Ierem. 26. ℣. 2. & 3. Matth. 21. ℣. 37.

Origenis sententia de præscientia Dei non cogente libertatem.

Zachar. 11. ℣. 12.

Irascẽtis Dei verba sunt: dimittit enim hominẽ in manu consilij sui.

Hieronym.

Et scient quia propheta fuerit in medio eorum. Certe si audire, & parere verbis tuis nolent, meam A saltem prouidentiam non arguent in aliquo defuisse, quod debuisset facere. Rabbi Selomo: vt eorum peccatum sit inexcusabile, quod prophetam inter eos versantem non audierint. Scholiastes: Ex ipsis rebus intelligent, te non loqui ex propria auctoritate vel sensu, sed meis cedentem præceptis: atque me non derelinquere illos in captiuitate positos, sed vtilem procurationem illorum obire. Obserua auxiliorum superabundantiam obduratis quandoque præstari ad iustificationem diuini iudicij. *Vt iustificeris in sermonibus tuis, & vincas cum iudicaris.* Theodoretus: Nostra enim iniquitas cum diuinis beneficijs collata, iure nos supplicijs subijcit, & ipse iustus iudex etiam ab ijs, qui puniuntur, victor accipit suffragium, vt is, qui nullum humanitatis genus reliquerit, neque vllam rationem, qua posset de hominibus bene mereri, intactam prætermiserit. Exemplum est Pharao, cuius contumaciam prænoscens Deus (*Noui enim ego*, inquit, *quod non dimittet vos Pharao nisi in manu valida*) diuina sua erga illum lenitate vti perseuerauit: nam, si supplicia intulisset Dominus, & iam inde eum prænouisset, qua ex re cognosci potuisset diuina iustitia ab ijs, qui præcognitionis haud cernerent euentum? idcirco finem expectat, & tunc infligit pœnas.

Iustificat Deus suam prouidentiam cum peccatoribus induratis.

R. Selomo. Scholiast.

Psal. 50. ℣. 6. Theodor.

Exod. 3. ℣. 19.

VI.

Tu ergo fili hominis ne timeas eos, neque sermones eorum metuas, quoniam increduli, & subuersores sunt tecum, & cum scorpionibus habitas. Polychronius. Prædicit Vati illorum ingratitudinem, ne, si insperato incidisset in calamitatem, animum abijceret. Sic etiam Apostolis Dominus prædicit persecutiones, tribunalia, &c. duabus ex causis, vt simul præparentur ad futura mala; item vt euentu rerum obstupescant, prædictionis visa veritate. Illa particula, *quoniam*, potest esse causalis, & referri ad orationem subauditam hoc sensu: Bono animo te esse iubeo, oportet te esse virum in hoc munere gerendo: subaudit deinde (nam male te accipient tribules, proscindent conuitijs, intentabunt minas, &c.) sunt enim increduli, & subuersores. Vel respicit orationem proximam: Neque sermones eorum metuas; tametsi cum contumacibus verseris. Et in hoc sensu accepit Scholiastes Græcus. Non ad insolentiam illorum respiciens, fugias illorum consuetudinem peruersam, etsi videas illos furentes insanire, & contra te conspirantes, &c. Nam particula (quia) aliquando est aduersatiua, & non rationalis vt ibi. *Nequaquam, quia illius ero, quem elegit Dominus.* id est, sed potius illius ero, &c. quod Septuaginta sic efferunt: Quia insanient, & congregabuntur contra te in circuitu. Recentiores vertunt, vrticæ, & spinæ tecum sunt. Hebraice pro, incredulis, est סרבים, sarabim, cuius nec singulare, nec verbum extat in sacris literis. Verum Chaldæus paraphrastes frequenter illo vtitur, vt supra, *domus exasperans est*, ipse ait: quoniam populus harbam ipsi: & iterum atque iterum eodem capite: in præsenti etiam versu pro, sarabim nomine, posuit participium mi-serbin. Significat igitur verbum, sarab, Chaldæis, atque Hebræis, vt ex versione Hieronymi vulgata colligimus, idem quod eius cognatum Hebræum סרר, sarar, id est, renuere, declinare, rebellare, auertere se, peruersum esse. Oseas enim ait: *Sicut vacca lasciuiens declinauit Israel.* Hebraice: sicut vacca rebellis rebellauit: inde nomen participiale סורר, sorer, contumax, peruersus, inobediens, immorigerus, indisciplinabilis, qui non vult regi disciplina, sed pro arbitratu quoli-

Polychr.

Duplici ex causa Deus prophetis & apostolis prædixit futuras tribulationes, tum vt parati resistãt facilius, tum vt ex euentu prædictorum firmentur in fide.

2. Reg. 16. ℣. 18.

De rebellione & obediẽtia quoad Deum.

Oseæ. 4. ℣. 16.

quolibet fertur, vt in Deuteronomio: *Si genuerit homo filium contumacem*: hoc vitium a D. Paulo vocatur Græcè ἀπειθία, apithia, id est, insuasibilitas: ea voce vtitur Paulus dicens: *ira Dei in filios diffidentiæ.* & iterum atque iterum repetit dicens; *cum sint incredibiles*, id est, inobedientes, intractabiles. Idem ex opposito verbo, & nomine colligi potest: quia, credere, quandoque parére significat ibi: *quia mandatis tuis credidi*: & ibi: *& non est creditus cum Deo spiritus eius*, id est, obaudiens, dicto morem gerens. Eandem vim habet vox Græca παροιστρήσασιν, parœstresusin, insanient: nā testante Theodoreto, significat multa rabie, & insania efferari, translatione sumpta a bobus, quas œstrum pascentes impellit, & sæpe per præcipitia ferri cogit. Est autem œstrum muscæ genus quolibet stimulo vehementius boues exagitans. B

Deut. 21. ℣. 18. Ephes. 2. ℣. & cap. 5. ℣. 6. Tit. 1. ℣. 16. Psal. 118. ℣. 66. Psal. 77. ℣.

Subuersores. Hebraice. סלונים, salonim, pro quo Hieronymus infra vertit, offendiculum. Septuaginta: palus terræ fixus non erit vltra domui Israël, offendiculum amaritudinis, vel, palus ruinæ, & amaritudinis occasio. de cuius significatione ibi agemus: interim ex Septuaginta interpretum versione, & ex Hieronymo (nam alibi non reperitur in sacris literis, vt ex locorum collatione significationem vocis indagare liceat) videtur significare, exemplar impietatis, vt interpretatus est Theodoretus, videlicet, homines corruptis moribus, qui alijs sunt scandalo, & suo exemplo prouocant ad impietatem, qui præclare vocantur subuersores, nam vt ædificare in sacris literis est, verbo, C vel exemplo proximum in fide, & pietate confirmare; sic subuertere est, doctrina malesana, vel moribus corruptis alios a recta viuendi ratione ad impietatem deturbare, exempla in sacris literis obuia: Paulus ait. *Caritas ædificat.* & iterum. *Proximo placeat ad ædificandum*: & tertio: *secundum potestatem, quam Dominus dedit mihi in ædificationem, & non in destructionem.* & apud Isaiam hæc metaphora diluci datur: *Frange esurienti panem tuum, & egenos, vagosque induc in domum tuam*, &c. *& ædificabuntur in te*, per te, *deserta sæculorum, fundamenta generationis, & generationis suscitabis*, id est, restitues ædificia collapsa à sæculis antiquis, quorum substructiones vix reliquæ fuerant, *& vocaberis ædificator sepium, auertens semitas in quietem*, id est, redemptor D rupturæ, dissipator semitarum, quibus subibant bestiæ, atque auctor pacis, & quietis: ijs opposita omnia facit euersor: de quo Paulus: *Non desinit subuertere vias Domini rectas*, &c. *Et: Noli contendere verbis: ad nihil enim vtile est, nisi ad subuersionem audientium.* & illud: *Subuerterunt cor filiorum Israël.*

Hier. infra. cap. 3. ℣. 20. Theoria de malo & bono exemplo. 1. Cor. 8. ℣. 1. 1. Cor. 10. 2. Cor. 10. ℣. 8. & cap. 13. ℣. 10. Isa. 58. ℣. 7. & 12. Actor. 13. ℣. 10. et 2. Tim. 2. ℣. 14. Num. 32. ℣. 9.

Et cum scorpionibus habitas. עקרב, ghaqrab, scorpio, significat animalculum venenatum habens aculeum in cauda aduncum, & fistulatum, quo arcuato vulnere ferit, & rupta fistula venenum diffundit. Eius mentio est in Deuteronomio: *in solitudine, in qua erat serpens flatu adurens, & scorpio.* at vero in libro Regum transfertur ad significandum genus flagelli aculeati referentis vngues scorpionum. *Ego vos cædam scorpionibus.* Hoc au- E tem loco Pagninus vertit tribulos; alij spinæ acerrimæ genus interpretantur, quæ recuruos habeat aculeos, videlicet sicut superiores voces de spinis, & sentibus fuerant interpretati. Verum Hieronymus disertis verbis de animalculo accepit, & merito, quando ea nominis primaria est impositio, & textui optime quadrat: nam pseudoprophetas, quos iam appellauerat contumaces, & aliorum pestem, bene est, vt scorpionibus comparet, qui ore blandiuntur, & cauda feriunt: ore gestant: *Hæc dicit Dominus*; vt alliciant, & male cautos lethaliter vulnerant instillantes impietatis venenum: *Molliti sunt sermones eius super oleum, & ipsi sunt iacula.* Si autem lubet per scorpionem spinam accipere, poteris libere vtraque consentiente voce, Hebraica, & Latina, neque sine elegantia translationis factæ a senticeto ad homines sanguinarios, pestilentes: etenim hi quasi in vno vepriceto coeuntes inuidiæ aculeis armati horrorem incutiebant, minas intentabant prophetis Dei; qui calciati pedes euangelio pacis, & nuncio fausto Verbi Dei animati spinas, & tribulos conculcabant: quamuis non impune: omnes enim vates munere isto defungebantur excarnificati, exulcerati, & lacerati, teste Apostolo, *secti sunt, tentati sunt, in occisione gladij mortui sunt.* Porro istorum felix erat exitus; rebellium autem infelicissimus; de quibus Nahum propheta: *quia sicut spinæ se inuicem complectuntur; sic conuiuium eorum pariter potantium consumetur quasi stipula ariditate plena.* atque alibi: *Præuaricatores autem quasi spinæ euellentur vniuersi: quæ nō tolluntur manibus, & si quis tangere voluerit eas armabitur ferro, & ligno lanceato, igneque succensæ comburentur.* Nihil est ergo quod nobis timeamus ab eis, sed est cur caueamus, ne illis implicati communem experiamur vltionem. Aduersus eiusmodi ergo scorpionum vngulas, vel aculeos Deus Vatem confirmat dicens:

Pseudoprophetæ scorpionibus similes ore blā. do vtūtur, cauda feriūt. Deut. 8. ℣. 15. 3. Reg. 12. ℣. 11.

Psal. 54. ℣. 22. Pseudo prophetæ aduersus prophetas minarum vepres spargunt: hi vero pedibus in præparationem euāgelij calciatis omnia conculcant. Hebr. 11. ℣. 37. Nahum. 1. ℣. 10. 2. Reg. 23. ℣. 6.

Verba eorum ne timeas, & vultus eorum ne formides, quia domus exasperans est. Polychronius: Ne propter verborum contumelias fugias, neque illos cum furore, & impetu ad cædem venientes reformides: cogita quod etiam contra me tales fuerunt non in breui tempore, sed diutissime: & cum videas te esse meum in hac re socium, hęc vna te consolatio sustentet, &c. En quales erant scorpionum vngulæ, vel tribulorum aculei; verba iniuriosa, & vultus minaces, vel torui. nam id significare solet vultus cum absolute ponitur, vt ibi. *Vultus autem Domini super facientes mala.* & iterum: *in tempore vultus tui.* quibus locis, vultus, ponitur metonymice pro ira, & indignatione, quæ in vultu ostenditur: hic pro indignatione, dedignatione, vel tædio eodem tropo. Ab ijs vultibus concionatores non minus sibi timent, quam a conuitijs, quia vultus indignabundus minatur interitum; dedignabundus autem contemptum significat; vtrunque ministris Dei molestissimum: propterea exhortatur Deus Vatem, vt verba despiciat, & vultus non vereatur. Simili fere oratione roborat Deus Ieremiam: *Ne formides à facie eorum: neque enim timere te faciam vultum eorum: ego quippe dedi te hodie in ciuitatem munitam, & in columnam ferream, & in murum æreum.* sed illa ætiologia, causæ, inquam, redditio, quare nil sit formidandum Vati, quæstionem habet: *ne formides*, inquit, *quia domus exasperans est.* videbatur enim potius oppositum inferendum, videlicet: time tibi ab eis, quia *domus exasperans est.* hoc est, non solum per se ipsi sunt scelerati, sed filij pessimorum: quod de illis prodidit Isaias: *Væ genti peccatrici, populo graui*, obdurato, *iniquitate, semini nequam*, vel impiorum: atque hi quidem non dispersi sed coniurati aduersus Dominum: etenim hæc omnia amplectitur oratio illa, *domus exasperans est.* quomodo igitur non est formidandus populus rebellis, sanguinarius, quorum patres occiderunt prophetas, & lapidauerunt eos, & quorum filij impleuerunt mensuram impietatis parentum? Respondet quæstioni Heros ille, Leuitici generis

Polychr. Psal. 33. ℣. 17. Psal. 20. ℣. 10. Vultus absolute significat, minacem & toruum vultum. Iere. 1. ℣. 17. Isa. 1. ℣. 4.

generis gloria, Mathathias confortans filios suos A oratione Pontifice digna: *A verbis viri peccatoris ne timueritis, quia gloria eius, stercus & vermis est; hodie extollitur, & cras non inuenitur, quia conuersus est in terram suam, & cogitatio eius periit*, &c. Theodoretus. Idonea causa est, vt eos contemnamus, qui insidiari tentant; legis enim violatores etiam a diuina ope vacui sunt, non sunt ergo metuendi. Quorsum timeas formicarum, aut muscarum agmen? at homo a Deo destitutus debilior est formica; & quamuis agglomerentur & vinciantur, formicæ sunt homines istiusmodi, aut certe vespæ: *Ne paueas*, inquit Sapiens, *repentino terrore, & irruentes tibi potentias impiorum: Dominus enim erit in latere tuo, & custodiet pedem tuum ne capiaris, &c.*

1. Macab. 2. ℣. 62.

Homo absq; Deo tam vilis est vt nulla ratione sit timendus.

Prouer. 3. ℣. 25.

VII *Loqueris ergo verba mea ad eos, si forte audiant, &* B *quiescant: quoniam irritatores sunt*. Ne verbum subtrahas, quantumuis eorum iniurijs, vel tædio prouocatus, siue audiant, siue respuant, quod de eorum duritia, & peruicacia potius timendum est. Hæc repetitio videtur facta cum stomacho, & tædio; siue audierint, siue audire detrectent. Cui proxima est derelictio, & verbi diuini caritas. Vnde post hæc tempora, in quibus prophetabant Ieremias, Daniel, & Ezechiel, tres tantum surrexere Vates, Zacharias, Aggæus, & Malachias; quibus munere defunctis, nunquam amplius est auditum in Israël; *Hæc dicit Dominus*. Septuaginta: si forte audiant, aut timeant. Theodoretus: Par est enim illos suppliciorum comminatione expauescere, & minarum euentum vereri, quando mitiori- C bus verbis cedere recusant.

Non audire verbum Dei, proximam est subtractioni eiusdem & derelictioni.

Qui fuerint vltimi prophetæ in Israël.

Theodor.

VIII *Tu autem fili hominis audi quæcunque ego loquor ad te, & noli esse exasperans sicut domus*, ista, *exasperatrix est*. Tu saltem meis præceptis esto obsequens, ne sicut alter Ionas detrectes obire functionem; ne auitam & fraternam imiteris duritiem; ne me irrites, vt ista fecit domus: quandoquidem ex eorum grege electus es maiore lumine illustratus, & ad sublimius ministerium euectus. Prouocantur Ecclesiastici homines honestati a Deo abundantioribus beneficijs, vt illius partes tueantur, etiamsi sæculares desipientes mundi sectentur pompam: *Si fornicaris tu Israël, non delinquat saltem Iuda*. partes Adoniæ ambientis regnum secuti sunt Ioab princeps militiæ, & quod deterius est, Abiatar Ponti- D fex. Veruntamen Sadoc sacerdos, & Nathan propheta non erant cum Adonia. Hinc fit, prophetam, sacerdotem, & ministrum Verbi esse populo excellentiorem, & de quo sibi merito Deus promittat futurum sibi obsequentem, etiamsi ceteri iugum eius subire detrectent: Alioqui quomodo valebit popularium corrigere insolentiam, si nihilo sit illis melior? *Væ mihi*, clamabat Isaias, *quia vir pollutus labijs ego sum, & in medio populi polluta labia habentis ego habito*. id est: Miserum me qui nihilo sum ciuibus sanctior, cum ipsi sint mere profani. *Segregatum* se vocat Apostolus, quod scilicet minister Dei eo præstare debet vulgaribus, quo gregem vniuersum pastor excellit.

Prouocantur ministri verbi Dei ad maiorē perfectionem, vtpote maioribus cumulati muneribus.

Osee. 4. ℣. 15.

3. Reg. 1. ℣ 8.

Hinc colliges futurum sacerdotem excellentiorem, cui fidere possit Deus verbum suum, reliquis audire detrectantibus.

Isai. 6. ℣. 5.

Gal. 1. ℣. 15.

Aperi os tuum, & comede quæcunque ego do tibi. E Explicatur hic versus initio capitis tertij. Rabbi Dauid Chimhi: metaphorice dictum, id est, audi verba prophetica, manda memoriæ, ac retine. Rabbi Selomo: metaphora est, quasi diceret: inclina aurem tuam; percipe, & delectabit te, non secus ac si quid suauissimum comederes. Polychronius. Videbatur retardari, fortasse audiēs illos esse impudentes, ideo dicitur illi, *Aperi os tuum*: non enim solum verbis vult illum confirmare, sed etiam rebus: quasi dicat, non a te ipso es locuturus, sed mea gratia dignatus, & animosior effectus mea intelligentia. Origenes: Aperi vasa animæ tuæ ad excipienda eloquia mea, tale est & illud psalmi. *Os meum aperui, & attraxi spiritum*, &c. Alius Scholiastes. Accipe quæ a me dicuntur, id est: eorum veritas maximam tibi præbebit fiduciam: quare omni timore deposito cum libertate loquere.

Non a se loquuntur prophetæ, sed accepto & gustato verbo Dei.

R. Dauid.

R. Selomo.

Polych.

Origen.

Scholiastes alius.

Vidi, & ecce manus missa ad me, in qua erat inuolutus liber. Septuaginta: caput libri. Hebraice habetur, volumen libri: nam Antiqui in corticibus arborum contortis, vt sunt, scribere cæperunt, deinde in membranis, hædinisve chartis, quas pergamenas vocant, credentes Pergami Vrbe Troadis primum inuentas ab Athalo Rege, qui cum Eumene sibi successore celebrem illam bibliothecam exemplaribus vndique conquisitis hædinis chartis construxisse dicitur. Verum chartæ hædinæ antiquiores sunt Troade & Pergamo: nam illis vsus est Moyses, quare & volumina vocauit, quod membranæ proprium est in spiras sponte conuolui. mos autem erat, vt seruarentur illæsæ, eas conuoluere circa virgam cedrinam, vel alterius pretiosæ materiæ, cui extremum membranæ colligatum erat. Meminit Ouid. eius consuetudinis: IX

Significatio, forma, & vsus librorum.

Nec titulus minio, nec cedro charta notetur,
Candida nec nigra cornua fronte geras.

Ouid.

Eum autem morem conuoluendi librum existimo obseruatum in instrumentis magni momenti: alioqui literas familiares Lacedæmoniorum ad Iudæos quadrangula forma complicatas testatur Iosephus: Portitor literarum Dimo tales epistolas vobis defert quadrangulo scriptas, figmentum habentes aquilam, &c. Vnde cognoscimus, alios atque alios complicandarum chartarum modos apud hos, vel illos extitisse. Meminit voluminis D. Lucas dicens: *vt reuoluit librum*. est eadem phrasis etiam in psalmo. *In capite libri scriptum est de me*. ita enim verterunt Septuaginta. Hebraice etiam legimus: in volumine libri, hoc est, in Pentateuco, seu quinque libris Legis, qui antonomaticōs appellantur, volumen, a Dauide, quod exarati essent oblonga, & continenti charta, ex multis membranis consuta, quæ duabus columellis hinc inde astantibus alligata conuoluebatur, & reuoluebatur. quem ritum hodie obseruant Iudæi in Synagogis, legis volumen eo, quo diximus, apparatu custodientes: & ceteri quidem libri sacri, vt psalmi, vel prophetæ membranis scripti erant: quæ conuolutæ claudebantur, reuolutæ explicabantur, vt vidimus ex Luca. Verum lex siue explicanda esset, siue complicanda semper voluebatur in spiras circa vnum, vel alterum cylindrum. Sunt qui velint volumine isto sacram scripturam intelligi: sed constat eos allegorice locum istum tractasse, cum hæc scripserunt, non historice: etenim ex sequenti capite certum est, quid sibi velit voluminis nomine Propheta in præsenti; *Omnes, inquit, sermones meos, quos ego loquor ad te, assume in corde tuo*. vbi Hieronymus. Iste est cibus voluminis, &c. Scholiastes ostendit, non a se prophetam loqui, sed dignatum Dei gratia. Alius, caput libri vocat volumen, in quo veteres sua obseruabant scripta, vt nunc Iudæi. Origenes. Diuina eloquia sunt breuissima, si comparentur cum diuina sapientia, ideo dicitur caput libri. Polychr. Humana natura non poterat vorare tantum librum, ideo porrigitur illi caput, atque id non nisi manu Dei. *Cum aspicerem, ecce extensa manus contra me apparuit*. Aduersum

Ioseph. lib. 12. Antiqui. cap. 5.

Lucæ. 4. ℣. 17.

Ps. 39. ℣. 8.

Pētateucus antonomastice vocatur liber seu volumen.

Cap 3. ℣. 10.

Hierony.

Scholiastes.

Alius Scholiast.

Origenes.

Polych.

ſum omen videretur manus protenſa, qua exerun-tur vires, & exercentur ſupplicia, niſi alius eſſet geſtus ſurſum tendentis manum ad percutiendum, alius deorſum demittentis ad porrigendum quidpiam, qualem ſe Vati exhibuit Deus in præſenti.

Et expandit illum coram me. id eſt, me vidente reuoluit. Polychronius. Significat neceſſitatem ſibi impoſitam eſſe prædicandi verbum. Origenes. Significat intelligentiam ſe accepiſſe, vt per illam explicationem voluminis aſſequeretur ſingula in illo conſcripta: & manducans volumen, & explicationem eius, omnia ſpirituali ſuo ventre complecteretur ſcripta non modo ante, ſed etiam retro.

Polychr. *Orig.*

Qui erat ſcriptus intus, & foris. In facie, & in tergo. Solent enim Hebræi peregrina nobis phraſi, ſed illis familiari, quæ interiora ſunt anteriora vocare, & quæ exteriora, poſteriora dicere, vt ibi: *& alterem porticum in facie maioris porticus.* id eſt, intra: & ab Ezechiele oraculum dicitur eſſe ante faciem templi, hoc eſt, intra templum: quæ dicendi ratio a voluminis diſpoſitione tracta eſt: quod dum complicatur in orbem, anterior facies intus manet; tergus exterius relinquitur. Significat itaque chartam vndequaque exaratam. Cuius rei gratia obſeruandum eſt apud Veteres diuerſa genera extitiſſe chartarum. Nam quædam erant ſyngrapha, quædam opiſtographa ſcripta. Syngrapha vno tantum, opiſtographa vtroque exarabantur latere. Vnde Vlpianus de bonorum poſſeſſione ſecundum tabulas (vbi ait, chartæ appellationem etiam ad nouam chartam referri, & ad deletitiam) Proinde ſi opiſtographo quiſpiam teſtatus ſit poſſe hinc peti bonorum poſſeſſionem, &c. intellige ſi teſtatus eſt non in facie chartæ, ſed a tergo. Plinius etiam iunior ait: electorum commentarios centum ſexaginta mihi relinquit opiſtographos, hoc eſt, etiam a tergo ſcriptos. erat itaque volumen Ezechieli oſtenſum opiſtographon, id eſt, in facie, & in tergo ſcriptum. Origenes. Exiſtimo per ea, quæ erant ante ſcripta, ſignificari potiſſima dogmata, & quæ ad ſanctos pertinent, & ad promiſſa, & in ſumma ad beatos, & ad eorum vitam: per poſteriora vero, quæ ſpectant ad illos, qui pereunt. Item rationem punitionis, vel ea, quæ in rebus creatis conſequuntur ad primaria illa: anteriora per canticum, poſteriora per lamentum, & væ: carmen pro ſanctis, lamentum peccatoribus non deſperatis, væ puniendis.

[Ante & retro apud Hebræos idem ſignificat quod intra & extra. 3. Reg. 7. ꝟ. 6. Ezech. 41. ꝟ. 4. — *Vlpian.* — *Plinius iunior.* — *Origen.*]

Et ſcripta erant in eo lamentationes, & carmen, & væ. Theodoretus: Merito ſupra dixit: *ſi forte audiant*, aut timeant, terroris enim plena, quæ Prophetæ mandantur, *lamentatio, carmen, & væ*, in toto capite ſcripta intus, & foris: caput autem vocat volumen priſcorum more. Hebraice. קינים והגה והי, quinim vehegeh vehi, vertere liceret, lamentum, gemitum, & planctum: nam vox prima ſignificat orationem querulam, & lugubrem ſermonem, quo teſtamur animi dolorem, quale eſt illud Ieremiæ deplorantis immaturam Ioſiæ mortem: atque Dauidis dolentis filij Abſalonis miſerum interitum. Altera vero eſt deducta a verbo הגה, hagah, quod affectum, & motum quemcunque animi vehementem corporis geſtu declaratum ſignificat; vt meditationem intentam oculis fixis teſtatam pſalmo: *Meditabitur die ac nocte.* ſignificat etiam rebellionem ciuium in tumultu, vt in pſalmo: *Et populi meditati ſunt inania?* vel, quid populi fruſtra moliuntur? præterea ſignificat etiam fremitum feræ præ fame. vt apud Iſaiam: *Si rugiat leo, & catulus leonis ſuper prædam.* ſignificat item, loqui verbum ex corde, & cum affectu, vt in pſalmo. *Os iuſti meditabitur ſapientiam*, id eſt, meditabundus erumpet in verbum cordatum: dein ſignificat vlulare præ triſtitia, vt apud Iſaiam: *Vlulabit Moab.* deniq; gemitu teſtari dolorem, & animi ſenſum ſignificat apud eundem Iſaiam. *Meditabor*, gemam, *vt columba.* inde eſt מהגים, mahghim, ſtridentes, *qui ſtrident in incantationibus ſuis*, qui muſſitantes oracula Pythonica proferunt. Ab eodem ergo fonte eſt הגה, hegeh, id eſt, gemitus, ſuſpirium ab imo pectore tractum, doloris intenſi & acerbi inditium. Septuaginta pro hac voce vertére, melos. Hieronymus, carmen: non quidem intelligentes lætam, & iucundam cantilenam, quæ minime conueniens eſſet ijs funeribus, triſtique tragœdiæ: *Muſica* enim *in luctu importuna*, intempeſtiua, *narratio eſt*, teſte Salomone ſed vel orationem modulatam, lugubrem tamẽ, qua ſolebant cantores, & cantatrices proſequi defunctum; cuius mentio eſt in libro Paralipomenon, & apud Lucam: vel, quod magis credo, quodque ſignificationi vocis Latinæ, carmen, nihilominus conueniens eſt, vſurpatur hoc loco pro formula quadam conceptis verbis ad ſollemnitatem funeralem compoſita, qua vti ſolebant, qui lamentabantur depoſitum, quæ Hebraice meditatio, mœror, gemitus dicitur, quod eſſet iam ante præmeditata: vel quoniam nunquam ſine ſenſu mœroris proferri ſolebat, vel poterat. Poſtrema vocula והי, vehi, væ, interiectio eſt lamentantis, & videtur index eſſe planctus, hoc eſt, non tantum vocem & gemitum inuoluere, ſed etiam addere tunſionem pectoris cum querimonia: eius mentio eſt apud Ieremiam. *Non plangent eum: væ frater, & væ ſoror: non concrepabunt ei; væ Domine, & væ inclyte.* Vbi verba, plangere, & concrepare, a Hieronymo poſita ſatis ſignificant illa vocula, non ſolum inuolui affectum eiulantis cum querimonia, ſed etiam funeralem cærimoniam tundendi pectora. Ergo tria iſthæc nomina coniuncta ſunt non ſimplici enumeratione, ſed exaggeratione per incrementum; quibus ſignificatur vaticinio iſto contineri ſuprema infortunia non querulis modo vocibus, ſed gemitibus, & planctu proſequenda. Conſtat enim ex dictis librum Prophetæ oſtenſum, ipſum eſſe vaticinium illi reuelatum, cuius maxima pars in denuntiandis calamitatibus Iudæorum inſumitur: & quemadmodum huius gentis mala in dies incrementum accipiebant vſque ad ſupremum excidium; ſic funeralis pompæ, qua illam proſequitur, cæremoniæ, & geſtus maiorem per gradus ſignificant mœrorem, acerbiorem luctum, & vehementiorem planctum. Talia continebat liber ille alter Ioanni oſtenſus ſignatus ſigillis ſeptem: quæ vbi reuulſa ſunt, multæ & miſerandæ emerſerunt calamitates, atque eo acerbiores, quo ſerius immittebantur. Nam primo ſigillo aperto equus albus viſus eſt cum equite victore: ſecundo vero viſitur equus rufus, & ſeſſor gladium diſtringens: tertio aperto apparet equus niger, quo vehebatur iuſtitia: quarto videtur equus pallidus, qui mortem geſtabat, ducebatque ſequentem infernum: quinto conſpiciuntur animæ interfectorum: ſexto motus cælorum, & terræ ob Dei indignationem: ſeptimo plagæ innumeræ effuſæ ſuper terram. In quibus refulget primo Dei potentia in corona, arcu, & equo ſignificata, quam comitabatur benignitas, & candor pectoris, quam color albus equi indicabat. in ſecundo nitet indignatio diuina, quam portendit color equi ſanguineus, & diſtrictus gladius. in tertio ſplendet iuſtitia vindex ſcelerum nigricanti equo repræſentata, quod

[*Theodor.* — Lamentatio quid ſignificet. — 2. Paral. 35. ꝟ. 25. — 2. Reg. 1. ꝟ. 17. — ...e multiplici ſignificatione vocis, carmen, Hebraica voce. — Pſal. 1. ꝟ. 2. — Pſal. 2. ꝟ. 1. — Iſa. 31. ꝟ. 4. — Pſal. 36. ꝟ. 30. — Iſai. 16. ꝟ. 7. — Iſa. 38. ꝟ. 14. — Iſa. 8. ꝟ. 19. — Eccl. 22. ꝟ. 6. — 2. Paral. 35. ꝟ. 25. — Lucæ 8. ꝟ. 52. — Quid ſignificet Væ. — Iere. 22. ꝟ. 18. — Concordatur hic locus cum alio Apocal. cap. 5.]

ta, quod ſupplicia tenebris offundant pectora no- A xiorum. in quarto mors, quæ pallentes reddit vultus, & eius aſſecla infernus, vel ſepulchrum, aut orcus. quinto vindicta ſanguinis innoxii, quæ multo horribilior eſt morte prima, minaturque ſecundam, corporis ſcilicet & animæ cruciatus æternos. ſexto mundi ordinem perturbatum, quo non vnius, aut alterius ſignificatur interitus, ſed vniuerſi totius conſumatio. denique malorum colluuies omnium, & catachlyſmus non immiſſus, ſed potius effuſus ſuper terram conſequitur, quo nihil poteſt excogitari deterius.

Interpretatio Aquilæ.

Atque hæc ſecundum literam vulgatæ editionis, & Hebraicum codicem: inter Græcos autem Aquila ſic vertit præſentem locum: ſcriptum erat in eo: κτίσις καὶ ἀντίβλησις, καὶ ἔσται, ctiſis cæ antibleſis B eſtæ cæ, id eſt, creatio, aut fabricatio, & exemplar, vel collatio, & erit. Et quidem Aquila videtur vocem primam deriuaſſe a verbo קנה, qanah, quod eſt condere, creare, fabricare, & poſſidere; alteram accepiſſe ſecundum primam, & germanam verbi ſignificationem, quæ eſt intentum eſſe in rem aliquam toto animo, affectu, & viribus totis, quod faciunt pictores, & architecti, qui vel commentantur ſecum quidquam, vel exprimunt ex archetypo in antigraphum: quare apte verti poteſt cum Aquila, exemplar. tertia etiam vocula, quam vulgatus deriuauit a נהה, nahah, lamentari, plangere, poteſt etiam aptiſſime deduci a היה, haiah, quod eſt ſum, es, fui, eritque formæ nominis חי, chaij, viuens, viuum, ſignificabitque infallibilem veritatem, con- C ſtantiam in verbis, & promiſſis, quo videtur vſus Paulus: *Non fuit in illo, eſt, & non; ſed, eſt, in illo fuit*, id eſt, certiſſima veritas.

2. Cor. 1. ℣. 19.

Tribus his verbis continetur totius vaticinij ſumma: ea ſunt, fabrica, exemplar, & erit.

Poteſt itaque ſenſus huiuſmodi eſſe præſentis verſus. Et erant in eo libro ſcripta tria hæc, fabrica, exemplar, & erit: quæ tres voces ſymbola erant, & quaſi hieroglyphica totius hiſtoriæ populi Iſraëlitici, atque adeo totius vaticinij ſumma: qualia verba illa in pariete ſcripta coram Baltaſſare: *Mane, Thecel, Phares*, numerus, pondus, diuiſio, id eſt, ratio petita de regno, examinatum, translatum. Simile quid continere videntur hæc tria nomina: fabrica enim ſignificat vrbem & Templum, atque adeo politiam & religionem, regnum & ſacerdotium a Deo condita: exemplar, hæc omnia non de nouo inuenta, ſed ad inſtar veterum reſtituta; translatam ſcilicet politiam omnem a Iudæis ad Gentes: erit, irreuocabilem ſententiam, & æternitatem regni, & ſacerdotij in Chriſtiano populo: nihil enim aliud continet Ezechielis vaticinium, niſi comminationes de euerſione vrbis, & Templi: promiſſiones de eorundem reſtitutione; atque vtraſque verbo Dei interueniente ratas & irreuocabiles fore.

Dan. 5. ℣. 25.

Prophetiæ Ezechielis ſumma.

Vbi aduertendum eſt, translationes Reipublicæ appellaſſe exemplar, vt ſignificaret Dominus non nouam Eccleſiam condi, aut nouum regnum inſtitui, nouumve ſacerdotium creari; ſed in eandem Eccleſiam, idem regnum, & eandem religionem introduci gentes expulſis Iudæis. Etenim vnica fuit ſemper ſponſa Chriſti, vnicum eius regnum, vnicum ſacerdotium, cuius tamen ordo mutatus eſt ex Leuitico in Melchiſedechicum: & regni facies conuerſa ex temporali in ſpirituale; atque Eccleſiæ trunco manente rami oleaginei amputati ſunt, & inſerti oleaſtrini.

Non alia Eccleſia, nouum regnum, aut ſacerdotium creantur a Chriſto; ſed in antiqua introducuntur Gentes expulſis Iudæis.

Chaldæus.

Chaldæus ſic vertit, vel potius interpretatur verſus hoſce. Et ſcriptum erat in facie, & retro quod fuit ab initio, & quod futurum eſt in fine: ſcriptum erat in eo, quod ſi tranſgreſſi fuerint domus Iſraël legem, dominarentur eis populi, & ſi facerent legem, deficeret ab eis lamentatio, & gemitus & mœror.

R. Selomo.

Rabbi autem Selomo: hoc modo intellexit verſum. Lamentationes, ſunt tormenta, & dolores iuſtorum, quos ſuſtinent in præſenti ſæculo. carmen, eſt præmium, & merces iuſtorum in futuro ſæculo, qua delectabuntur, & cantabunt. væ, ſunt tormenta nequam ac ſceleratorum hominum in futuro ſæculo.

EZE-

EZECHIELIS PROPHETAE

CAPVT TERTIVM.

ARGVMENTVM.

Vorato libro mittitur ad filios Israel: vbi iterum, monstrata visione Gloriæ Domini, exstimulatur ad officium.

I. *ET Dixit ad me: Fili homi-* A
nis quodcunque inueneris co-
mede: comede volumen istud,
& vadens loquere ad filios
Israel.
II. *Et aperui os meum, & ci-*
bauit me volumine illo:
III. *Et dixit ad me: Fili hominis venter tuus*
comedet, & viscera tua complebuntur volu-
mine isto, quod ego do tibi. Et comedi illud:
& factum est in ore meo sicut mel dulce.
IV. *Et dixit ad me: Fili hominis vade ad do-*
mum Israel, & loquèris verba mea ad eos. B
V. *Non enim ad populum profundi sermonis, &*
ignotæ linguæ tu mittèris ad domum Israel:
VI. *Neque ad populos multos profundi sermonis,*
& ignotæ linguæ, quorum non possis audire ser-
mones: & si ad illos mittereris, ipsi audi-
rent te.
VII. *Domus autem Israel nolunt audire te: quia*
nolunt audire me. omnis quippe domus Israel
attrita fronte est, & duro corde.
VIII. *Ecce dedi faciem tuam valentiorem faciebus*
eorum, & frontem tuam duriorem frontibus
eorum.
IX. *Vt adamantem, & vt silicem dedi faciem* C
tuam: ne timeas eos, neque metuas a facie
eorum: quia domus exasperans est.
X. *Et dixit ad me: Fili hominis omnes sermo-*
nes meos, quos ego loquor ad te, assume in cor-
de tuo, & auribus tuis audi:
XI. *Et vade, ingredere ad transmigrationem, ad*
filios populi tui, & loquèris ad eos, & dices eis:
Hæc dicit Dominus Deus: si forte audiant, &
quiescant.
XII. *Et assumpsit me spiritus, & audiui post me*
vocem commotionis magnæ: Benedicta gloria
Domini de loco suo,

Et vocem alarum animalium percutientium XIII.
alteram ad alteram, & vocem rotarum sequen-
tium animalia, & vocem commotionis ma-
gnæ.
Spiritus quoque leuauit me, & assumpsit me: XIV.
& abij amarus in indignatione spiritus mei:
manus enim Domini erat mecum, confortans
me.
Et veni ad transmigrationem, ad Aceruum XV.
nouarum frugum, ad eos, qui habitabant iux-
ta flumen Chobar, & sedi vbi illi sedebant: &
mansi ibi septem diebus mœrens in medio eo-
rum.
Cum autem pertransissent septem dies, factum XVI.
est verbum Domini ad me, dicens:
Fili hominis speculatorem dedi te domui Israel: XVII.
& audies de ore meo verbum, & annunciabis
eis ex me.
Si dicente me ad impium: Morte morieris: XVIII.
non annunciaueris ei, neque locutus fueris vt
auertatur a via sua impia, & viuat: ipse impius
in iniquitate sua morietur, sanguinem autem
eius de manu tua requiram.
Si autem tu annunciaueris impio, & ille non XIX.
fuerit conuersus ab impietate sua, & a via sua
impia: ipse quidem in iniquitate sua morietur,
tu autem animam tuam liberasti.
Sed & si conuersus iustus a iustitia sua fuerit, XX.
& fecerit iniquitatem: ponam offendiculum co-
ram eo, ipse morietur, quia non annunciasti ei: in
peccato suo morietur, & non erunt in memoria
iustitiæ eius, quas fecit: sanguinem vero eius
de manu tua requiram.
Si autem tu annunciaueris iusto, ut non peccet XXI.
iustus, & ille non peccauerit: uiuens uiuet,
quia annunciasti ei, & tu animam tuam li-
berasti.
Et facta est super me manus Domini, & di- XXII.
xit

xit ad me: Surgens egredere in campum, & ibi A
loquar tecum.
XXIII. *Et surgens egressus sum in campum: & ecce*
ibi gloria Domini stabat quasi gloria, quam ui-
di iuxta fluuium Chobar: & cecidi in faciem
meam.
XXIV. *Et ingressus est in me spiritus, & statuit me*
super pedes meos: & locutus est mihi, & dixit
ad me: Ingredere, & includere in medio domus
tuæ.

Et tu fili hominis, ecce data sunt super te uin- XXV.
cula, & ligabunt te in eis: & non egredieris
de medio eorum.
Et linguam tuam adhærere faciam palato tuo, XXVI.
& eris mutus, nec quasi vir obiurgans: quia
domus exasperans est.
Cum autem locutus fuero tibi, aperiam os XXVII.
tuum, & dices ad eos: Hæc dicit Dominus Deus:
Qui audit, audiat: & qui quiescit, quiescat:
quia domus exasperans est.

E X P L A N A T I O
EIVSDEM CAPITIS TERTII.

I

Scholiastes.

ET *dixit ad me.* Dominus videlicet auriga currus. Scholiastes. Ne videretur omnino phantasticum esse quod fiebat, non solum facit, sed etiam loquitur, vt intelligeret Ezechiel diuino iussu hæc omnia repræsentari.

Polychr. *Theodor.*

Quodcunque inueneris comede. Id, quod tibi offero, comede, ne cuncteris: manu mea porrectum est, non erit venenum, sed cibus salutaris. Polychronius, & Theodoretus. Nemo autem opinetur eiusmodi cibum fuisse, qui aut sensu percipi posset, aut corpore constaret: quemadmodum enim visionem illam spiritu contemplatus est; ita hunc quoque gustum spiritu percipit.

Comede volumen istud. Quale sit quod offertur volumen, & quomodo manducetur, declarauit paulo inferius, dicens: *Omnes sermones meos, quos ego loquor ad te, assume in corde tuo.* Est ergo volumen symbolum legationis, quam suscipit, & traditio eius infusio spiritus prophetiæ. Sed quorsum vorandum proponitur volumen? nonne satis esset offerri legendum, aut audiendum lectitari? quia lingua, non oculis, vel auribus exercendum erat munus, quod obibat. Solet autem sacra Scriptura in illa facultate, vel sensu spiritum supernaturalem, & naturalem constituere, quo exercetur, vel detegitur. exempli gratia, *Inspirauit in faciem*, Hebraice, nares, *eius spiraculum vitæ*, animam cordi infudit, non vero naribus, sed naribus tribuitur: quia spiratio, quæ est signum præsentiæ animæ, in naribus sentitur. Eodem modo librum offert vorandum ore Ezechielis, quoniam ore intimanda erat legatio, quam suscipiebat. Præterea quia quod auditur, aut legitur in sinu memoriæ reconditur: quod verò comeditur traducitur in ventriculum, vnde calorem natiuum excitat, cor inflammat, sanguinem accendit, & linguam facit disertam. Figuratur itaque libri comestione, non tantum communicatam esse Vati functionem, sed spiritum, & calorem interiorem, vt ex animo, & cum affectu loqueretur, quæ audierat, & viderat, & quasi *scriba doctus in regno cælorum proferret de thesauro suo noua*, decreta Dei, *& vetera*, nempe conciuium duritiam. Solent in sacris literis verba, quæ ad animum pertinent, linguæ tribui, quia prophetarum linguæ non nisi ex corde loquuntur: vt in psalmo: *lingua mea meditabitur iustitiam tuam*, id est, tuam bonitatem celebrabit verbis, quæ suggesserit animus meditabundus, & iterum: *Os iusti meditabitur*

Volumen est symbolum legationis, quam suscipit, & traditio spiritus prophetiæ.

Spiritum tribuit S. Scriptura ei membro aut sensui, quo exercendus est, vel in quo manifestatur spiritus.

Genes. 2. ℣. 7.

Vorandus traditur liber, quia ore promendus.

Item comeditur liber quia meditatus profert in anima effectus eos, quos cibus in corpore.

Matth. 13. ℣. 52.

Linguæ tribuuntur animæ operationes

Ps. 34. ℣. 28

B *sapientiam*, id est, promet os sapientis verba ex cordis thesauro, non vt psittacus alienum χαῖρε, chære.

Psal. 36. ℣. 30.

II. *Et aperui os meum.* Septuaginta: aperuit os meum, Dominus scilicet, qui cibando Ezechielem, eius aperiebat os, creabatque prophetam, vt docet nos Ecclesiasticus: *Cibauit illum pane vitæ, & intellectus, & aqua sapientiæ salutaris potauit illum. In medio Ecclesiæ aperuit os eius, & adimpleuit eum Dominus spiritu sapientiæ, & intellectus.* id est, cibauit illum libro, quo saturatus est, & confirmatus, ac si panem, vel cibum arboris vitæ comedisset; quo recreatus est ac si aqua sapidissima potatus fuisset; & quo edoctus est verba fari sapientiæ, & intellectus plena.

Eccl. 15. ℣. 3. & 5.

Et cibauit me volumine illo. id est, visus sum mihi C librum vorasse. Polychronius. Quemadmodum diuini, & incantatores ad dementiam vsque procedunt, Dæmone stuporem illis ingenerante; ita e contrario prophetis sensus afficitur, dum anima spiritus efficacia collustratur.

Polychr.

III. *Et dixit ad me: Fili hominis uenter tuus comedet, & viscera tua complebuntur.* Rabbi Dauid Chimhi. Videtur impropria locutio, os enim, & non venter comedit: sed significare voluit memoriam per ventrem, atque illum admonere, ne facile obliuisceretur verba reuelationis: nam ventrem comedere, est retinere, non euomere. Futura videntur posita esse pro imperatiuis, comedat, compleantur, retine in stomacho cibum, noli euomere, sed fac concoquatur, & digeratur per membra omnia, id est, D reconde in memoriæ thesauro, & meditatione assidua reuolue, atque visum mentis tuæ pasce sermonibus, quos audisti, & rebus, quas contemplatus es: alioqui non satisfacies muneri tibi iniuncto, si tantum auribus haurias, vel memoria retineas verbum. Docentur Euangelistæ verba Dei assidua meditatione decoquere, & cordi suo imprimere antequam loquantur. Ructum solet vocare Scriptura doctrinam prophetarum: quia vt ructus ex cocto cibo exhalatur; sic Dei verbum ex corde pleno alimonia cælesti depromi debet. apud Matthæum: *eructabo abscondita*, &c. & in psalmo, *Memoriam abundantiæ suauitatis tuæ eructabunt*, id est, E pronuntiabunt ore suauissima verba laudis, redolentia dulcedinem bonitatis tuæ, qua pastus est eorum animus.

Verbum Dei, non solum auribus excipiendum, & memoria retinendum; sed etiam meditatione decoquendum est.

Ructus significat doctrinam prophetarum.

Matth. 13. ℣. 35.

Psal. 144. ℣. 7.

Et comedi illud: & factum est in ore meo sicut mel dulce. Apollinaris: Valde suauis est delictorum lamentatio: *Quam dulcia faucibus meis eloquia tua*, ait Dauid, *super mel ori meo.* Theodoretus idem repetit. Hieronymus addit: *Iudicia Domini vera*, &c. *& dul-*

Dulcis est lamentatio peccatorum eorumque vindicta.

Apolli.

Psal. 118. ℣. 103.

Theod. r.

Hieron.

& dulciora super mel & fauum. quasi Vates senserit A dulcedinem audiens supplicia peccatoribus imminentia, quod ijs vindicaretur diuinus honos. Idem inuenio Ioanni contigisse in Apocalypsi, & Ieremie: *Inuenti sunt*, inquit, *sermones tui, & comedi eos, & factum est mihi verbum tuum in gaudium, & in lætitiam cordis mei, quoniam inuocatum est nomen tuum super me*. id est, quia de tuo nomine, vel tuus vocabar: appellabant enim me virum Dei, hominem Dei: en vnde dulcedinis sensum percepit Ezechiel: iucundum est enim, vt ille ait,

—Digito monstrari, & dicier ille est.

magnus scilicet propheta, Dei familiaris, intrepidus concionator, &c. Verum postmodum quid ait Ioannes? *Erat in ore meo tanquam mel dulce, & cum deuorassem eum, amaricatus est venter meus*. Ieremias B vero clamat. *Væ mihi mater mea: quare genuisti me: virum rixæ virum discordiæ in vniuersa terra?* &c. *Omnes maledicunt mihi.* Et Apostolus. *qui episcopatum desiderat, bonum opus desiderat*, id est, bonum calicem: cuius haustus tametsi faucibus dulcis, in stomacho amarior est absynthio. *Potestis bibere calicem?* rogantur Apostoli; respondentque incunctanter, *possumus*: nimirum obire munus Apostolicum facile est; sed baptismo Christi baptizari, ingurgitari scilicet aquarum, & tribulationum Oceano, quæ id muneris consequuntur, difficile. Simile est Dei verbum Medicorum pillulis, quæ foris auratæ deglutiuntur cum suauitate; ceterum postea coctæ fumant, exhalant tetram nebulam, cor angunt, viscera torquent, dilacerant, spiritum arctant: C *& quasi musto hausto, quod lagunculas nouas disrumpit*. Si tacet Vates, vritur: sin loquitur, obuium habet Manassem, aut Sedeciam, aut certe Herodem. illud vnicum solamen restat, *Ego mitto vos*, quare sequitur.

Psal. 18. ỳ. 9. & 11.
Apoca. 10. ỳ. 9. & 10.
Ierem. 15. ỳ. 16.
1. Tim. 3. ỳ. 1.
Matth. 20. ỳ. 22.
...i verbum ...auratis ...edicorum ...lulis comparatur.
... 32. ỳ.

IV. *Et dixit ad me: Fili hominis vade ad domum Israel, & loquéris verba mea ad eos*. Opportune mittitur ad reficiendos ceteros, qui bene pastus erat alimonia spirituali.

...dus volu... ne mitti... ad præ...andum ...opheta.

V. *Non enim ad populum profundi sermonis, & ignotæ linguæ tu mittéris ad domum Israel*. In voce (profundus) est commissa metalepsis, qualis illa:

...rofundus ...mo idem ...qui diffi...s.

—Speluncisque abdidit atris.

id est, profundis, quia quod profundum est, obscurum est, quod obscurum est, nigrum apparet. Con- D traria ratione Propheta vocat sermonem profundum eum, qui est difficilis intellectu: quia, quæ profunda sunt, obscura sunt: quæ vero obscura difficilia aditu. Pro *ignotæ linguæ* Septuaginta legunt, tardæ linguæ, Chaldæus, grauis linguæ, sicut & Hebræus codex. Significant autem omnes hæ voces sermonem alienum, barbarum, qui grauis, & molestus est auribus ob sonum insuetum verborum. Scholiastes. Tardæ linguæ, vel grauis linguæ vocat, qui non facile emittere possunt vocem. Alius. Israël leuis linguæ est, non grauis, id est, quorum cor per profunditatem sensuum esset vox illorum. Gentes contra profundi labij, quod non secundum superficiem diuinas literas essent accepturi, sed profunde credituri diuinæ legis profun- E ditati. Vbi habemus, *ad domum Israel*, Chaldæus addidit aduersatiuam (sed) *ad domum Israel*, & merito: hic est enim contextus. Non potes causari tibi esse difficilem eorum, ad quos destinaris, dialectum: non enim te mitto ad aliquem populum ignotum, nedum plures; ne ardua tibi prouincia videatur, quod olim Ionæ contigit; sed potius ad domum Israël, cuius linguam probe tenes, quæque tuam, & meam dictionem non ignorat.

...oliast.

iam enim multa aguntur sæcula, ex quo patres eorum selegi ex illa confusione linguarum Babylonica in populum mihi peculiarem, & sæpe cum eis miscui colloquia.

VI. *Neque ad populos multos profundi sermonis, & ignotæ linguæ, quorum non possis audire sermones*. Apollinaris, & Theodoretus. Demonstrat Gentium vocationem, tametsi aliena lingua vtentium, esse faciliorem, quam Iudæorum: nam qui sexcentis vtebantur dialectis, & moribus, ac legibus inter se contrarijs, in meliorem frugem redierunt edocti ab Apostolis; at ij, quibus effrenis ille populus commissus est, magnum laborem pertulerunt, neque dignos perceperunt laboribus fructus: culpa autem fuit non agricolarum segnities; sed eorum, qui colerentur difficultas: quamobrem Dominus ait.

Apollin. Theodor.

Et si ad illos mittereris, ipsi audirent te. Hebraice. Si non, id est, alioqui, quin potius si ad illos mittereris, ipsi audirent te; tametsi alia lingua loquentem libenter auscultassent, & per interpretem admoniti, vel nutus tuos, & gestus videntes commouerentur ad pœnitentiam, sicut olim contigit Niniuitis, Iona, & Nahum prædicantibus. Scholiastes. Prædictio Gentium obedientiæ, & fidei. Rabbi Dauid Chimhi. Hebraice dicitur si non mitterem te ad illos: estque iurantis forma, quasi dicat: iuro equidem, quod si non mitterem ego te, ipsi audirent te, id est, nolunt audire te, quia meo nomine loqueris, non te oderunt, sed me. Cui consonat quod sequitur.

Optimum Rabbini testimonium contra Hebræos.

VII. *Domus autem Israel nolunt audire te: quia nolunt audire me*. Non tam desiderantur linguæ, quam aures; nouit tuam linguam Israël, sed me ignorat. *Israel autem me non cognouit, & populus meus non intellexit*, subaudi linguam meam: sum illis barbarus, grauis linguæ, tardiloquus, importunus. Sequitur hoc argumentum Dominus iterum verbis admirandis: *In loquela enim labij, & lingua altera loquetur ad populum istum? Cui dixit. Hæc est requies mea, reficite lassum, & hoc est meum refrigerium: & noluerunt audire*. Id est, ac si labijs blesis, & lingua peregrina loquerer, grauis, & molesta videbatur mea oratio, cum eos exhortabar ad misericordiæ opera in proximos exercenda, nolueruntque me audire: cum irrisione excipiebant verba prophetarum, repetentes cum mimesi: *manda, remanda, expecta, reexpecta*: id est, quorsum nos obruitis tot mandatis: *Hæc dicit Dominus: facite iudicium prope est*, Christus, *si moram fecerit expecta illum*, &c. Vnde Isaias ait. *Populus enim ad iracundiam prouocans est, & filij mendaces*, adulterini, vel perfidi, *qui dicunt videntibus, nolite videre*, &c. *Auferte a me viam, declinate a me semitam*, id est, hos tritos, & crebro vsurpatos sermones, *cesset a facie nostra sanctus Israel*: iam nos tædet toties audijsse: hæc dicit sanctus Israël, &c. Theodoretus: Per hæc interpretatus illud, *si forte audiant*, aperte docens non ignorare se, sed optime nosse ipsorum peruicaciam.

Isa. 1. ỳ. 3.
Isa. 28. ỳ. 11.
Ibid. ỳ. 13
Isa. 41. ỳ. 21.
Haba. 2. ỳ. 3.
Isa. 30. ỳ. 9.
Theodor.

Sed hic rogare Dominum fas est: Cur Domine proijcis sanctum canibus, margaritas porcis? cur contra auidis mercatoribus eas negas? scilicet quia illi etiamsi audirent vt nouum nuntium, indigne postea tractarent, & tolerabilius est audire nolle, quam postea retrocedere ab eo, quod traditum est illis sancto mandato, testante Petro. & in Euangelio filius obsequens quantumuis obloquatur, & mussitet, alteri præfertur, qui simulat se velle parere, & reuera detrectat imperium.

2. Petr. 2. ỳ. 21.
Matth. 21. ỳ. 28.

Omnis quippe domus Israel attrita fronte est, & duro corde.

F

Hieronym. Ezech. 2. ℣.4.
corde. Hebraice fortes fronte, pro quo Hieronymus, A
vertit dura facie. Septuaginta, contentiosi. Theodo
retus interpretatur voluntatem contentiosam, cor
Supra Ezech. loco citato.
aduersandi cupidum, mentisque temeritatem; sed
de hac phrasi latius supra.

VIII. Quæ sit dura facies, quando in bonũ, & quando in malum sumatur.

Ecce dedi faciem tuam valentiorem faciebus eorum, & frontem tuam duriorem frontibus eorum. Facies dura, vel fortis est, quæ non mutatur in diuersos vultus; hoc autem vel vitij est, vel virtutis: vitij quidem, cum non rubescit pudore ob turpiter facta, quod signum est inuerecundiæ: vel non cedit, dehortanti, quæ non decent, quod signum est contentiosæ voluntatis. est & virtutis, cum non pallescit ob inanes terrores, neque verecundatur subrustico, vel puerili pudore. Atque hæc facies promittitur Vati in præsenti: quasi dicat: noli timere, argue, obsecra, increpa etiam illos, qui a veritate auditum auertunt; ego tibi & animos facio, & ingenuam increpandi libertatem præsto. Idem legimus apud Ieremiam. *Dedi te in ciuitatem munitam & in columnam ferream.* Et iterum: *in murum æneum.* & apud Isaiam. *Posui faciem meam vt petram durissimam.* quibus similitudinibus declaratur constantia prophetarum in proposito, profecta a diuino auxilio: nam *columna* signum est firmitatis, *munitio* vrbis securitatis indicium, *murus æneus* insuperabile præsidium innuit, *petra durissima* constantiam æternam significat: vnde autem proueniat tanta Vatum firmitas declaratur ab eodem Isaia. vt autem magis confirmetur Prophetæ animus, addit Dominus. B

Ierem. 1. ℣. 18. & cap. 15. ℣. 20. Isa. 50. ℣. 7.

IX. Vatis constantia quanta sit.

Vt adamantem, & vt silicem dedi faciem tuam. C Hebraice, & Chaldaice. Vt adamantem duriorem silice, vel qui silice durior est: quasi adamas in duritia præferatur silici; facies autem, id est, constantia Vatis, præponatur adamantis soliditati. Adamas lapillus est indomabili duritia, qui malleos frangit, incudem findit, & ignem superat. Eiusmodi facies decet præconem Verbi diuini, quæ neque exalbescat timore, neque rubescat pudore rustico; quinimmo libera confidentia, &c. vt loquitur Tertullianus, honesta inuerecundia veritatem annuntiet, nullius faciem reueritus. Is fuit Michæas, qui de se ipso ait: *Veruntamen ego repletus sum fortitudine spiritus Domini, iudicio, & virtute, vt annuntiem.* En quo pacto duratur frons instar æris, robore spiritus, qui animum confirmat. Sed adhibendum est D etiam iudicium in increpando magnates, alioqui nisi condiatur veritas, non sapiet, neque proficiet. hoc excelluit Nathan redarguens Dauidem. Virtus quoque necessaria est, quæ non cedat minis, aut flectatur promissis; immo quasi adamas malleum, & incudem frangat, & quasi silex ferro tactus vibret scintillas. Talis Elias fuit, qui increpitus ab impio Rege. *Tu ne es ille, qui conturbas Israël? Non ego*, inquit, *turbaui Israel, sed tu, & domus patris tui.* & iterum: *Quid mihi, & tibi? vade ad prophetas patris tui*, dixit Elisæus ad Regem Ioram: & ad Ducem: *Si homo Dei sum, descendat ignis de cælo, & deuoret te, & quinquaginta tuos, &c.* Talis Stephanus, & Ioannes Baptista aduersus Herodem. E

Michæ. 1. ℣.8.

Iudicium cum libertate miscẽdum prophetis.

3. Reg. 18. ℣.17. 4. Reg. 3. ℣. 13. 4. Reg. 1. ℣. 10. Act. 7. ℣. 51. Marci. 6. ℣. 18.

X.

Sermones meos, quos ego loquor ad te, assume in corde tuo, & auribus tuis audi. Detegit libri vorati significationem; hoc est, quod dixi tibi, comede librum; sermones, quos audisti, assume in corde, & auribus percipe. Scholiastes, Inueniendum est discrimen eorum, quæ corde, & eorum, quæ aure excipiuntur. Difficile hoc Scholiasti visum, sed illud difficilius, quod prius in corde reponere præcipiatur sermones, deinde audire, Vtrique respondemus, sermones, seu verba hoc loco esse communia, vt solent, ad res visas, & ad verba audita; primumque iubetur in cor reponere, id est, phantasia figurare, deinde vero attente audire, quo scilicet hæreret memoriæ.

Scholiast.

XI. Abstract[a] pro concre[tis] frequen[tia] Hebræ[is]

Et vade, ingrede ad transmigrationem, id est, ad tribules, qui tecum huc transmigrarunt. Abstracta pro concretis sunt Hebræis frequentissima. Circuncisionem vocat Paulus Iudæos, Gentes præputium, quasi circuncisos, vel præputiatos.

Ad filios populi tui. Quasi non iam mei: neque enim de meo nomine eos appellare dignor, qui tam fœde a me defecerunt. *Vade, descende, peccauit populus tuus, quem eduxisti de terra Aegypti*, dicit Dominus ad Mosem. Vbi est, o Deus, illa antiqua appellatio honoris plena, populus peculiaris, peculium electum, &c. Israël me non cognouit, & ego non agnoscam eos: generatio peruersa est, & infideles filij, id est, adultera proles, & filij degeneres.

Exod. 32. ℣.7.

Et dices eis: Hæc dicit Dominus. id est, vtéris exordio prophetis consueto, quo tibi meo nomine auctoritatem facias: *Si forte audiant, & quiescant*, fortasse cessabunt a contentione mihi repugnandi; siue autem audiant, siue secus, tu non desis meo nomine nuntiare, quæ vidisti, & quæ audisti.

XII. *Hieronym[us]*

Et assumpsit me spiritus. Dubium de quo spiritu sermo sit, humano, an Angelico. Hieronymus humanum interpretari videtur, nisi ex aliorum mente loquitur: verum ex sequentibus constat angelico spiritu raptum, sequitur enim. *Spiritus quoque leuauit me, & assumpsit me*, &c. Recte ergo Polychronius. Quoniam videbat illum cunctantem rapuit quasi per vim ab eo loco, vbi erat, & per aëra sublatum traduxit in mediam captiuitatem. Et Theodoretus. Ijs enim acceptis mandatis, inquit, properabam munus hoc obire, neque pedum fungi sinebar officio, verum a diuina virtute ad quos missus fui, transferebar, &c. quibus verbis ab alio actum Vatem testatur, atque re ipsa, & non tantum spiritu mutasse locum: quod etiam Hieronymus testatur, dicens: Transferturque Propheta non, vt quidam existimant, in spiritu, sed in corpore, quod & de Habacuc iuxta Theodotionem legimus, &c. Itaque intelligimus ex ijs, tametsi Ezechiel moraretur cum transmigratis ad flumen Chobar, non fuisse inter eos, quando visio hæc illi communicata est, sed, illis in pagis vicinis dormientibus, ipsum, vt supra diximus, recessisse noctu de medio eorum, atque prope aquas sese dedisse contemplationi rerum diuinarum. Ex hoc ergo loco vbi orabat, & vbi visionem intuitus est, raptus est ab Angelo, & translatus in medium pagum transmigrantium.

Infra. ℣. 14. Polychr.

Theodor.

Arca testamenti recedit e Templo.

Et audiui post me vocem commotionis magnæ: Benedicta gloria Domini de loco suo. Sensit aëra commoueri venti illius procellosi, qui præcedebat nubem, impetu; audiuit fragorem alarum Cherubim, stridoremque rotarum currus, cum, benedicta gloria Domini e loco, vbi eum fuerat allocutus, auriga secessit. Neque enim, quod quidam existimarunt, ea vox audita est, vel a Vate prolata, *Benedicta* sit *gloria* maiestas *Domini de* in *loco suo*, id est, in cælo iuxta illud. *Dominus in Templo sancto suo, Dominus in cælo sedes eius.* quia sequens versus declarat gloriam cum quadriga e loco motam, procedentibus animalibus, sequentibusque rotis. Præterea non dixit: gloria Domini in loco suo; sed potius, de loco suo, subaudi, mota

Ps. 10. ℣. 4.

mota est. Per gloriam vero, arcam testamenti Cherubinis stipatam intelligi, diximus initio capitis secundi, atque in commentario de prima visione. Illud probabile est, quod Rabbi Dauid Chimhi hîc scribit, non solum auditum esse confusum sonum, quem diximus, sed etiam vocem formatam ab aliquo Cherubinorum, quæ diceret: benedicta gloria Domini secedit e loco suo. Sicut olim Moses canere solebat: *cumque eleuaretur arca, dicebat Moyses: surge Domine, &c.* ergo vox commotionis erit velocissime loquens.

Memorat hoc loco Origenes, & Hieronymus, commotionem eam a tergo Prophetæ factam, significare Dei præsidium, quasi in extremo agmine positum; quod hostes detineat: quale fuit illud Exodi, cum Angelus, qui præcedere solebat castra, venit post tergum, & tota nocte fuit inter vtrunque Hebræorum, & Aegyptiorum exercitum: sed alio respexit Vates.

XIII. *Et vocem alarum animalium percutitentium alteram ad alteram, & vocem rotarum sequentium animalia, & vocem commotionis magnæ.* Theodoretus. Ijs enim mihi dictis, animalia mouebantur alas concutientia, & rotæ insequebantur, maximusque crepitus fiebat, necessario commotionem sensu percipit, vt motu stimulatus exequatur mandatum, item Polychronius. Non fiebant ij strepitus ad iracundiam, sed ad vtilitatem; vt scilicet veritus Dei maiestatem cum libertate loqueretur ad populares.

XIV. *Spiritus quoque leuauit me, & assumpsit me.* Repetitio prædictorum, quasi dicat. Interim me raptum in sublime vis illa superior traducebat per aërem medium vsque in suburbia: neque enim bis raptus est Vates, vt significat aliorum versio: iterum me sustulit Spiritus, &c. atque nobiscum sensit Theodoretus, qui sic elucidat versum. Diuini Spiritus gratia, quæ mihi accessit, id effecit, vt interiectum inter cælum & terram aërem veluti quidam volucer alatus secarem. Et alius Scholiastes. A gratia deferebar tanquam a quodam vento pulsus, &c. Vterque enim ad primum raptum hæc refert quasi per repetitionem.

Et abij amarus in indignatione spiritus mei. Septuaginta. Abij sublimis in impetu spiritus mei. Ceterum Hebræis consentiunt Latina, & illud pronomē (mei) non patitur vocem, sublimis, neque enim a spiritu suo potuit rapi, & in sublime ferri, sed ab Angelico, vel Dominico. Cum ergo dicat abijsse in impetu spiritus sui, consequens est, vt tristis abierit, non sublimis: quare e Biblijs Septuaginta correctis sublata est vox μετέωρος, meteoros, sublimis, & legitur; Abij in impetu spiritus mei. Significat ergo Vates, vbi eum deposuit Angelus, cœpisse ambulare lento gradu meditabundum: nam mente reuoluebat Dei indignationem aduersus populares, secessum gloriæ a Templo, Vrbis vastitatem, & communem fratrum calamitatem, aliunde vero ipsorum duritiam, & peruicaciam. Sollicitabat præterea Vatem iniunctum a tam præpotenti maiestate munus, quod neque poterat detrectare, neque audebat obire. Videlicet coctus cibus libri cœperat iam fumare nebulam tristitiæ in cor, & torminibus lacerare præcordia.

Manus enim Domini erat mecum confortans me. Hoc loci (enim) non est causalis, sed aduersatiua, hoc sensu. At vero manus Domini confortabat me, id est, diuinum auxilium me interius solabatur, & roborabat, nam manus significare solet auxilium, quod manu præstare solemus, qua phrasi frequenter vtitur Nehemias. *Iuxta manum Dei mei bonam mecum*, id est, magnum Dei auxilium. Hieronymus. Manus, id est, virtus Domini mecum erat confortans me. Hebraice sic legimus. Et manus Domini super me fortis. quod Chaldæus sic explicuit. Et prophetia a facie Domini super me confortata est, id est, spiritus interior prophetiæ me vehementius vrgebat: fortior me fuit: inualuit super me. Est enim similis phrasis illis consuetis in sacra Scriptura. *Arripuit me spiritus, inuasit, venit in me, factus est super me*: quibus significatur alio spiritu actum prophetam, quam solebat antea, aliaque designare, quæ humanas vires superarent. In hoc autem sensu, qui mihi valde probatur, particula (enim) propriam retinet significationem causæ. Significat enim, propterea abijsse amarum, & mæstitia plenum, quia prophetiæ spiritus, quem corde perceperat sub specie libri, illum in varias distrahebat curas, & discruciabat diuersis rerum imminentium sollicitudinibus, quibus ex parte prouidere sua interesse videbat. Origenes. Efficitur speculator forti manu super illum facta, non manu tantum, sed forti manu, &c. Apollinaris. Eo scilicet deferebar diuina virtute, quo venire iussus ante nolebam. apud Matthæum. *Hos duodecim misit Iesus.* Græce, amandauit, ablegauit, extrusit, abegit, quasi nolentes ad prædicandum verbum Dei, &c.

XV. *Et veni ad transmigrationem ad Aceruum nouarum frugum, ad eos qui habitabant iuxta flumen Chobar.* Pro eo, quod nos legimus, ad aceruum nouarum frugum, Hebraice habetur, תל אביב, thel abib: quorum primum nomen significat cumulum, tumulum in sublime elatum, & quidquid a pauimento eminet, tolliturve a terra: alterum vero significat spicam e culmo, vel vagina prodeuntem. compositum ergo significabit cumulum nouæ spicæ, seu aceruum manipulorum messis primæ, quæ ad futuram sementem recondi solet. Hoc nomine quidam intelligunt areas frumentarias, in quibus detinerentur filij Israël triturantes: quod tempori prophetiæ congruere putant, nimirum mensi quarto, qui respondet nostro Iunio, & Iulio, in quibus congregari solent acerui nouarum frugum. Verum multo aliter se res habet: nam mense quarto, in quo hæc visio Vati ostensa est non triturantur messes in Syria, sed potius primo mense, & secundo, id est, nostro Aprili, & Maio. Vnde mensis primus, qui a Chaldæis dicitur Nissan, ab Hebræis vocatur, אביב, Abib: quo nomine vtitur Propheta in præsenti, vt videre est in illo loco Exodi. *Hodie egredimini in mense nouarum frugum.* Hebraice Abib: dixerat autem paulo ante. *Mensis iste vobis principium mensium: primus erit in mensibus anni.* Neque fingi potest ad quartum vsque mensem durasse trituram, quoniam ab altero die paschatis, in quo primus manipulus metitur (id est, decima sexta luna, vt suo loco dicemus) numeratis septem hebdomadis indicitur celebrandum festum Pentecostes in gratiarum actionem pro absoluta messe, vt constat. Plinius quoque auctor est, mense Maio peragi messem in Aegypto, cui vicina est Syria; eodem ergo mense Hebræi confecerant messem, nam sexto die mensis Maij celebrant festum Pentecostes, atque adeo Babylonij, nam eadem est totius Syriæ temperies, vel parum diuersa. Non igitur triturabant Israëlitæ Babylone mense quarto: neque Thel Abib significare potest hoc loco aceruos nouarum frugum, quæ triturarentur. Est ergo nomen proprium, pagi, in quo morabantur Israëlitæ

Thel Abib nomen pagi, quod interpretatur aceruus nouarũ frugum. *Hieronym.*

litæ prope fluuium : quare Chaldæus non conuertit vocem Thel Abib. Aquila etiam, Symmachus, atque Theodotio, teste Hieronymo, ipsa verba posuere Hebraica. Septuaginta autem vertére : sublimis & circuiui. Hieronymus autem pro eis conuertit : aceruum nouarum frugum: quoniam ea erat etymologia vocabuli, pagi, in quo morabantur Israëlitæ. quod alias facere solet, appellatiua nomina ponens loco propriorum non sine elegantia, quæ tamen obscuritatem párere possit minus doctis. sic in Psalmo. *Factus est in pace locus eius*, Hebraice in Salem, *& habitatio eius in Sion*. Et in Isaia. *Voca nomen eius, reliquiæ conuertentur*, pro scar iasub: Et apud Oseam: *non populus meus*, pro loami. Appellatiuum itaque nomen, *aceruus nouorum*, est loco nominis proprij Thel Abib. Neque sine mysterio traduxit Hieronymus id vocabulum, quod ipse detegit dicens. Nos autem ab Hebræis didicimus Thel Abib significare quando noua frumenta vel hordea congregantur, & post famem, & penuriam, antequam terantur in area, spem ciborum aliquam promittunt: ita & Israël paruus, & tenuis, qui habitabat in ripis Chobar fluminis, quasi reuiuiscens, ortusque de terra sementem Iudaici populi promittebat, &c. Quibus verbis significat se vocem retulisse ad ipsos Israëlitas, qui quasi falce præcisi dura, & in manipulos ligati traducti erant in Babylonis aream terendi a Chaldæis. Diuina vero prouidentia incolumes conseruabantur in seminarium futuri populi, & spem gentis olim propagandæ: quod nobis vehementer placet; præsertim si dicamus, id cognomentum additum Israëlitis ab ipso Vate ex occasione loci, in quo degebant. Quamuis ergo proprium nomen sit pagi, potest esse Israëlitarum cognomentum a Vate impositum ex loci occasione quam opportuna: nam qui ob calamitatem segetis Israeliticæ discruciabatur, ijs manipulis nouarum frugum mœrorem poterat lenire. Huc respexit illud Psalmi. *Qui seminant in lacrymis, in exultatione metent. Euntes ibant*, lento gradu, quippe mœsti, *& flebant, mittentes semina sua*, nam pedetentim gradiuntur qui semina terræ mandant. *Venientes autem venient*, alacres redibunt, *cum exultatione portantes manipulos* nouárum frugum, quæ captiuitatis rigida hyeme succreuerant in aceruos ingentes. Hoc ipsum Oseas canit verbis illis obscuris. *Sed & Iuda pone messem tibi, cum conuertero captiuitatem populi mei.* id est: Tu, o Iuda, præpara segetes tuas, nam & illæ metendæ sunt a Chaldæis, sicut & Israëliticæ. Verum non sunt tradendæ igni sicut & illæ: asserua tibi spicas aliquot in futuram sementem, quæ facienda est cum conuertero captiuitatem, &c. Idem argumentum tractat Psalmus sexagesimus quartus. *Te decet hymnus*, &c.

Appellatiua nomina ponit sæpe Hieronymus loco propriorum.

Psal. 75. ℣. 3.
Isa. 8. ℣. 3.
Oseæ. 1. ℣. 9.

B

C

Israëlitæ compellantur Vate nomine pagi, & quare.

Psal. 125. ℣. 5.

D

Oseæ 6. ℣. 11.

Psal. 64.

Et sedi vbi illi sedebant. Sedere est, manere, in Deuteronomio. *Sedistis in Cades Barne*. Hispanice dicimus, *assentar real*. item alibi sæpe. In præsenti autem loco inuoluit etiam mœrorem vehementem: nam vt homo lætus gestit, exultat, & subsilit, quod lætitiæ effectus est, & proprium nil aliud enim est lætitia, quam animi vehemens commotio cordis dilatationem faciens; ita contra, qui mœrore affectus est, hæret, stupet, immobilis persistit, & tandem deficientibus viribus sedet, aut se inclinat alicubi. in Threnis. *Sederunt in terra*. Et iterum. *sedebit solitarius, & tacebit*. Hinc tribuitur viduis ab Isaia, quæ in obscuro cubiculi angulo sedent præ mœrore. *Non sedebo vidua*. Ad quam

Deut. 1. ℣. 46.
Sedere signũ mœsti animi est, sicut gestire læti.

E

Threnor. 2. ℣. 10. & c. 3. ℣. 28.
Isa. 47. ℣. 8.

A consuetudinem allusit Ieremias. *Quomodo sedet sola, &c. Facta est quasi vidua, &c.* Et Isaias. *Desolata in terra sedebit*. Et Oseas. *Dies multos sedebunt filij Isael sine Rege*, id est, manebunt quasi vidua in squalore iacentes. Simili phrasi vsus est Esdras. *Et sedi, & fleui, & luxi*. Eadem vtitur Vates noster. *Sedi vbi illi sedebant*, id est, mansi magno cum mœrore: nam habitus sedentis eum affectum solet significare: vt in Psalmo. *Super flumina Babylonis illic sedimus, & fleuimus*: quem tamen deinde ipse declarat, dicens.

Threnor. 1. ℣. 1.
Isa. 3. ℣. 26.
Oseæ. 3. ℣. 4.
2. *Esdr.* 1. ℣. 4.
Psal. 136.

Et mansi ibi septem diebus mœrens in medio eorum. simile est illud Iob. *Et sederunt cum eo in terra septem diebus, & septem noctibus, & nemo loquebatur ei verbum: videbant enim dolorem esse vehementem*. Mœrens. Hebraice משמים, masimim, stupens, stupidus, admirabundus. Theodotio habet, admirans. Aquila, quiescens. Chaldæus, tacitus. Septuaginta, conuersans: quæ versiones tametsi diuersæ eundem Vatis affectum, atque gestum, & habitum, qui ex animi oriebatur affectione, significant, videlicet. Sedebat Propheta quietus, stupens, admirabundus, animo versans, quæ audierat, & viderat, tacitusque premebat acerbum dolorem, & tristitiam vehementem, quam ex communi fratrum calamitate, & pertinacia animo perceperat. Porro numerus septenarius cum apud sacros, tum apud Ethnicos scriptores celebratissimus est, & pro vniuersitate positus. Quia enim septem diebus definiuit Deus temporis cursum, vltra quos non est inuenire diem, sed exactam hebdomadam iterum atque iterum instaurare: vsu receptum est Hebræis, vt septenarius notet absolutum tempus, & consummatum: ideo Israëlitæ septem diebus iusta persoluunt Iacob patri: ideo octauo die circunciditur Puer, quasi nouum ingressus sæculum regenerationis post exactum septenarium natiuitatis ex Adamo transgressore. Obseruat hîc Hieronymus. Speculator Dei multo tempore debet quiescere, & dolere ad ea, quæ videat, nilque habere eorum in conscientia, quæ in alijs correpturus est.

Variæ vocis, mœrens, interpretationes in idem recidunt.
Iob. 2. ℣. 13.

Septenarius vniuersitatis numerus.

Genes. 50. ℣. 10.
Quare octauo die circuncisus fuerit Christus.
Hieronym.

XVI.
XVII.
Apollin. & Polych.

Cum autem pertransissent septem dies, factum est verbum Domini ad me dicens: Fili hominis speculatorem dedi te domui Israel. Apollinaris & Polychronius. Veritus circuibam volens exequi mandata, sed timebam eorum crudelitatem: deinde ad me Dominus: Nil tibi magnum imperatum est, sed solum denuntiare futuras populo calamitates. Theodoretus. Locum, inquit, obtine speculatoris, qui in vertice prophetiæ quasi in specula constitutus es, quæ præuides populo prædicito, & verba mea ad ipsos vt internuncius præferto. Origenes. Oportebat autem non esse similem captiuis speculatorem, sed aliquid istis superius; neque affectum esse, sicut & illi, sed separatum, eleuatum, & veluti de specula contemplantem singulorum proprietates. Gregorius. Speculator in altitudine mentis, sedeat, & nomen ex actione trahat: in alto debet esse per vitam, vt prosit per prouidentiam: hoc est enim illud Canticorum. *Nasus tuus sicut turris Libani, quæ respicit contra Damascum.* per nasum, qui odores discernit, discretio speculatoris designatur, quæ & alta est, & munita, vt vitia virtutibus superet, atque incursus malignorũ spirituum auertat. Affert & illud Isaię. *super montem excelsum ascende tu, qui euangelizas Sion?* &c. *Pro speculatore* Chaldæus vertit, doctor, sensum respiciens, non verbum. Septuaginta σκοπόν, scopon, inspectorem, speculatorem. Vnde deductum est nomen, Episcopus, quasi super-

Theodor.

Origen.
Oportet prophetam moribus superiorem esse reliquis.

Cant. 7. ℣. 4.

Isaiæ. 40. ℣. 9.
Speculator quid significet.

superintendens, superspeculans, &c. Hebraice dicitur צפה, Tsopheh, a verbo, צפה, Tsaphah quod est libere inspexit, a longe prospexit. *Speculator, qui stabat super turrim.* Dedi, valet, posui: vtrunque enim significat verbum נתן, nathan, alterumque pro altero vsurpatur, vt ibi. *Posuit Dominus Cain signum*, id est, dedit ipsum Cain pignus, astrinxit fidem, quod non omnis, qui inuenisset eum statim interimeret: neque enim necesse est, ad tremoris signum incertum confugere, vt eum locum interpretemur. Speculatoris est, in loco eminenti interdiu attentum, noctu peruigilem prospectare, an hostes incurrant, ne repente opprimant imparatos ciues: id muneris commissum est Vati. Idem Prælatis omnibus, & præconibus verbi diuini eorum nomine præuidere, & admonere populum aduentus illius repentini omnium Iudicis, qui quasi fur venturus est, qua hora non putamus, ne opprimat malecautos peccatores: quia non faciet Dominus verbum, quod non reuelet seruis suis prophetis, sicut reuelauit Noë ante diluuium, Abrahamo ante Sodomæ excidium, Ieremiæ & Ezechieli ante Hierosolymæ subuersionem. Hinc illud Michææ. *Dies speculationis tua visitatio tua venit*, id est, non te cepi incautum, tametsi male paratus eras: præmonueram per speculatores tuos a longe videntes: Dies enim speculationis est prædicta a speculatore. & iterum. *Et constitui super vos speculatores, audite vocem tubæ, &c.* Hæc est illa tuba Amos. *Si clanget tuba in ciuitate, & populus non expauescet? id est.* Quî fieri potest, vt classicum personante tuba e specula, hostesque irruere nuntiante, populus se non recipiat in præsidia? vel accingat ad pugnam? Respondit Paulus. *Si incertam vocem det tuba, quis parabit se ad bellum?* incertæ voces tubarum sunt phaleratæ conciones, & tepidæ exhortationes.

[Margin: Reg. 9. ṽ.17. — Genes. 4. ṽ.15. — Speculatoris officium quale, & quomodo gerendũ. — Michææ 7. 4. — Ier. 6. ṽ.17. Amos 3. ṽ. 6. — 1. Cor. 14. ṽ. 8.]

Excubatores strenui vocantur in sacris literis Leones. *Custos quid de nocte? & clamauit leo super speculam Domini: ego sum stans iugiter per diem, & totis noctibus, &c.* vbi diserte custos ipse leo dicitur (quidquid alij tergiuersentur) quod peruigil traducat noctes insomnes similis leoni: qui, quod breuissimas habeat palpebras, & splendescentes pupillas, etiam dormiens videtur vigilare, & a veteribus creditus est nunquam dormire. Quare in valuis templorum depingere solebãt binos Icones Aegyptij, & Græci. inoleuitque apud alias nationes ea consuetudo sculpendi leones pro templorum, vrbium, & palatiorum insignium foribus, quasi custodes perpetuos loci. Ideo discipulis omnibus dormientibus solus increpatur Petrus: *Simon dormis?* quasi dicat. Tu ne excubitor? tu ne speculator? quomodo ergo dormis, neque inuigilas populo tibi commisso?

[Margin: Isa. 21. ṽ. 8. & 11. — Leonis more quem Antiqui nõ credebant dormire, inuigilare debent pastores. — Petrus increpatur dormiens, quasi muneris sui oblitus.]

Si dicente me ad impium: Morte morieris, id est, certissime morieris, vt Genesis secundo capite: nam hæ repetitiones factæ per aduerbium, gerundium, participium, vel nomen verbale, exaggerant affectum, & augẽt significatum verbi primarij: exempli gratia. *Et quidem faciẽs facies, & potens poteris*, idem est, ac certissime præualebis, ac regnabis. Et iterum. *Aedificans ædificaui domum*, id est, ædificium, quod cœperam, absolui & consummaui. *Morte.* De qua autem morte hîc sermo sit, dubitari posset, corporis ne, an animæ, an potius vtriusque. Verum de corporea loqui Deum constat ex capite trigesimo tertio sequenti, vbi dicitur. *Speculator cum viderit gladium venientem, &c.* Nihilominus sub hac morte alteram parabolice intelligi vult, quæ vere mors est, & cuius vitandæ gratia tot ac tanta facit stratagemata.

[Margin: XVIII. Phrasis hæc, morte morieris, quid significet. — 1. Reg. 26. ṽ. 25. — 3. Reg. 8. ṽ. 12. — Quæ mors]

Non annunciaueris ei. Hebraice. Non expolieris ei. Septuaginta. Si non distinxeris, seu diserte momueris. Significat enim verbum זהר, zahar, expolire, limare, erudire, admonere. quod qui admonet alium, quasi rubiginem ab eius intellectu lima admonitionis aufert. In Leuitico præcipitur. *Docebitis filios Israel, vt caueant immunditias.* Hebraice. Expolietis filios Israel ab immunditijs suis. Significat etiam verbum eandem sententiam repetere, inculcare, iterumque iterare dicendo, quod ferrum expoliri solet non semel adhibita lima, sed tracta, & retracta sæpius, vt concionatoris munus esse sciamus eadem sæpe repetere, & aperte, atque dilucide, palamque admonere aberrãtes, periculi impendentis.

[Margin: Monere idẽ est quod limare, quasi ferrum, mentes. — Sint instantes prædicatores.]

In iniquitate sua morietur. Id est, propter iniquitatem suam, Hebraica phrasi.

Sanguinem autem eius de manu tua requiram. Sanguinis effusio horrorem incutit, maxime si sit innocui, & innocẽtis. Vnde in sacris literis significat mortem atrocem, & violentam, atque adeo quodcunque immane flagitium. Hinc facinorosi dicuntur *viri sanguinum*, & propterea ait Abigail ad Dauidem: *Qui prohibuit te hodie ne venires in sanguinem*, id est, ne hoc cruentum facinus perpetrares. Quoniam igitur loquebatur de morte peccatoris a Dæmone interempti, sub parabola ciuis ab hoste iugulati, eam vocat sanguinem, non mortem. quod scilicet tam sibi esset horrori huius interitus, quam solet ciuibus esse vnius incauti iugulatio. propterea comminatur exacturum pœnas mortis illius ab speculatore. Nam id significat, *sanguinem eius de manu tua requiram*, id est, vlciscar necem eius in tuo capite. nam requirere est, vindicare, vindictam sumere, vlcisci, ex analogia. nam בקש, baqas, proprie significat inquirere, insequi vt assequaris, & obtineas fugientem. quod quia solebat facere proximus, vel consanguineus occisi ad sumendam ex illo vindictam sanguinis innocui; inde requirere vsurpatur pro vlcisci, vt in psalmo. *Quoniam requirens sanguinem eorum recordatus est.* id est, Deus, qui locum habet consanguinei innocentium, non tradet obliuioni. obserua quam bene impleat Dominus, quod suscepit, vbi dixit: *mihi vindictam, & ego retribuam.* Et illud. *Sanguinem animarum vestrarum*, in quibus consistit vita vestra, *requiram de manu hominis*, id est, vlciscar, &c. Et iterum. *Requirat Dominus de manu inimicorum Dauid.* immo absolutum idem valet in Paralipomenis. *Videat Dominus, & requirat.* Et in Psalmo. *Dixit enim in corde suo, non requiret, &c.*

[Margin: Sanguinis effusio quid significet. — Psal. 54. ṽ. 24. — 1. Reg. 25. ṽ. 26. — Phrasis interpretatio. — Exemplũ habes Deut. 19 ṽ. 13. & Exod. 31. Psal. 9. ṽ. 13. — Rom. 12. ṽ. 19. — Genes. 9. ṽ. 5. — 1. Reg. 20. ṽ. 15. — 2. Par. 24. ṽ. 22. — Ps. 9. ṽ. 33.]

Sed hîc obserua sententiam horrore plenam in præsules, & quæ aperte declarat viscera misericordiæ Dei in peccatorem; cuius mortem tam tenere dolet, & tam seuere vlciscitur, atque sanguinem innocentis potuisset; & vindictam quidem non de sanguinario occisore sumendam comminatur, sed de ipso doctore, quod non monuerit opportune impendentis discriminis. Gregorius. Si hoc loco sanguinis nomine mors corporis designatur, valde nobis timendum est de nostro silentio. quia si prælatus de morte corporis quandoque morituri tam grauiter reus tenetur; quo reatu de morte animæ subiecti constringetur, quæ potuisset semper viuere, si verba correctionis audisset? Nos ergo sacerdotes hîc commonemur; qui tot occidimus, quot ad mortem ire quotidie tepidi, & tacentes

[Margin: Dei comminatio in præsules, & in peccatores misericordia.]

tes videmus. est ergo quid faciat sacerdos, vt etiam A morienti subdito se liberum reddat. *Fac quod dico tibi, quia incidisti in manum proximi tui, discurre, festina, suscita amicum tuum, &c.* Vide totum caput.

Prouerb.6. ℣.3.

XIX. *Si autem tu annunciaueris impio, &c.* Theodoretus. Insons, inquit, eris, si quæ te decent, feceris. nam si illius morbus manserit insanabilis, ille solus suæ pervicaciæ pœnas dabit. Scholiastes addit, futurum illum innocentem, si nil dicendo profecerit.

Innocens est sacerdos, qui nihil dicendo proficit.

XX. *Sed etsi conuersus iustus a iustitia sua fuerit, & fecerit iniquitatem.* Scholiastes. Iustum hîc sacerdotem appellat habentem doctoris dignitatem, & qui videatur amare virtutem, pessima tamen designet. Multi tales erant apud Iudæos. ergo si eiusmodi B doctor peruersus fuerit, nil istum iuuabit dignitas sacerdotalis. Hinc elicitur posse etiam probos cadere a virtute. Origenes. Primum dicitur posse iustum cadere, secundo opus esse illi speculatorem mitti (Vide in Dauidis adulterio de quo redargutus est a Nathan) tertio de iniusto simpliciter dicitur. *Impius in impietate sua morietur*. at vero de iusto lapso, antequam ipse moriatur, *ponetur offendiculum coram eo*, seu probatio.

Ponam offendiculum coram eo. Ponam, Hebraice. Etsi posuero. nam modus indicatiuus seruit Hebræis pro ceteris. Pro voce Hebraica מכשול, micsol. Septuaginta verterunt tormentum, Theodotio infirmitatem, Hieronymus infra, eius loco posuit ruinam. *Qui multiplicat ruinas*: Et in Ieremia. C *Ecce ego dabo in populum istum ruinas, & ruent in eis patres, & filij.* Ex quibus locis inferre licet per offendiculum intelligere Vatem occasiones mortis spiritualis, vel quodcunque aduersum vitæ, & incolumitati, quod sic interpretatur Hieronymus. Iustus autem si fecerit iniquitatem non statim morietur, sed ponetur offendiculum coram eo, seu tormentum, &, vt Theodotio dixit, infirmitas, vt torqueatur, & planam viam non inueniat, & intelligat se languidum. De quibus & Apostolus dicit: *Ideo inter vos multi infirmi & imbecilles, & dormiunt multi*. Prodest enim iusto intelligere delictum suum, conscientiæque tormentum, & dicere cum Psalmista: *Conuersus sum in ærumna mea, dum mihi configitur spina.* hoc est illud Oseæ. *Sepiam viam tuam spinis*, &c. Theodoretus simplicissime intelligit uersum. Si itaque iustus, inquit, relicta sua via contrariam persequatur, tuque hoc cognito non argueris illius errorem, neque in pristinam viam reducere studueris, ille quidem alterius uiæ exitum se dignum inueniet, cum omnis pristinus labor frustra susceptus perierit, quia in alteram viam deflexit. contrarij autem sunt exitus, & vijs oppositis conuenientes. alterius quippe vita, alterius mors est: igitur necessario priorum laborum lucrum amittet in improbæ viæ lapsus exitium, &c. Offendiculum itaque vocat Theodoretus ipsum barathrum, in quod incidunt, qui decliuis, & spatiosæ viæ secantur ductum. Quare *ponere offendiculum coram iusto* erit, in mentem reuocare exitium, quod E manet errantes. ac si dicat. Ego quidem illum interius admonebo, ob oculos eius ponens miserum exitum flagitiosæ vitæ. Nihilominus nisi tu etiam admonueris, dabis pœnas ipsius præcipitij. Obserua peccatorem citius conuerti cum accedit doctoris, vel amici dehortatio interioribus conscientiæ stimulis, vel inspirationibus diuinis. Item nota, Ecclesiæ doctores esse vere cooperatores Dei in animarum ad ipsum reductione, vt loquitur Dio-

Hieronym. infra cap. 21.℣.15. Ier.6.℣.21.

1.Cor.11. ℣.30.

Psal.31. ℣.4. Oseæ 2.℣.6. Theodor.

Offendiculũ ponere est in mentem reuocare exitium, quod manet errantes.

Exhortatio exterior cũ interna inspiratione coniuncta citò conuertit peccatorem.

nysius. quandoquidem obligantur suam adhibere operam admonendo illum exterius, quem Deus interius vrget. Tertio, quam sit Deo preciosa anima iusti. Siquidem nullum lapidem intactum relinquit, quo eam ad viam reducat vitæ. Diuus Gregorius sic versum hunc interpretatus est. Peccatori non redeunti, & contemnenti ponit Deus, vbi grauius impingat. peccatum quippe, quod per pœnitentiam citius non deletur, aut peccatum est, & causa peccati; aut peccatum est, & pœna peccati; aut peccatum simul, & causa, & pœna peccati. Ponere autem interpretatur permittere, non remouere. Fortasse *offendiculum ponere* est, illam peculiarem curam, & prouidentiam, quam erga iustum olim exercebat, deponere. de qua in Prouerbijs. *Non arctabuntur gressus tui, & currens non habebis offendiculum.* Et iterum. *Iter impiorum quasi sepes spinarum, via iustorum absque offendiculo.* Et apud Iob. *Cum lapidibus regionum pactum tuum*. id est, inoffenso pede curres, ac si cum lapidibus inijsses fœdus, non erunt tibi molesti. Rabbi Dauid Chimhi ex sententia patris sui, sic interpretatur. Prosperari cum faciam in omnibus vijs suis in hoc sæculo, ita vt fructus bonorum operum, quibus debebat frui in futuro sæculo, comedat in præsenti; & sic non recordabuntur iustitiæ eius in futuro sæculo, idem scribit Rabbi Selomo. Obserua bona temporalia esse ruinæ occasiones, vt ibi: *veruntamen propter dolos posuisti eis*, id est, iuxta eos posuisti dolos, *deiecisti eos dum alleuarētur*, id est, in suū ipsorum fastum offendunt, & cadunt, qua exaltari se putant. Chaldæus vero sic habet. Eos qui iusti videri volunt, permittam in publicum peccatum labi, vt agnoscantur iniqui.

Prouerb.4. ℣. 12. & cap. 15.℣. 19. Iob.5.℣.23.

Psal.72. ℣.18.

Non erunt in memoria iustitiæ eius, quas fecit. Sic vocat opera bona ex ea dicendi ratione, qua iudicium vocant Hebræi, recedere a malo, & iustitiam, facere bonum. Sic Matthæus. *Ne iustitiam vestram faciatis coram hominibus.*

Quid iudicium quid iustitiam vocent Hebręi.

Matth. 6. ℣ 1.

XXI. *Si autem annunciaueris iusto, vt non peccet iustus, & ille non peccauerit: uiuens uiuet*, omnino viuet, securus erit a morte, *quia annunciasti ei, & tu animam tuam liberasti*. Theodoretus. Duplicem lucratus es vitam, tibi, & illi. Gregorius. Vobis, & nobis parcitis, si a prauo opere cessatis. Vobis, & nobis parci- D mus, quando hoc, quod displicet, non tacemus.

XXII. *Et facta est super me manus Domini, & dixit ad me: Surgens egredere in campum, & ibi loquar tecum.* Scholiastes. Quoniam persistebat Propheta cunctabundus ob populi metum, etsi minatus erat illi pœnam silentij Dominus, rursum tamen illum educit in campum, timorem illi incutiens. vt scilicet ibi quasi diuinum tribunal, stipatores, & sedentem iudicem, intuens abijciat humanum timorem, conspectu iudicis maiore timore concepto, quasi clauum clauo. Polychronius. Quia adhuc inobediens erat, educitur iterum in campum quasi ad diuinum tribunal, vbi parabantur supplicia impijs. Theodoretus. Quies enim diuinarum rerum contemplationi apta est, cum mens libera ab externis curis, quæ eam huc illuc distrahunt, in seipsam conuersa accuratius potest diuina percipere, &c. Hæc autem quies fere in agro homini contingit, vbi vacantes a sæculi tumultibus liberius nos damus diuinarum rerum contemplationi. Notum est illud Oseæ. *Ducam eam in solitudinem, & loquar ad cor eius*, id est, suauia verba illi communicabo, loquar ad eius voluntatem.

In campum educitur vates vel timore concutiendus, vel vt facilius contempletur Diuina.

Oseæ 2. ℣. 14.

XXIII. *Et surgens egressus sum in campum.* Polychronius, & Scholiastes. Hoc fecit libenter, non enim tanquam

Polychr. & Scholiast.

quam inobediens non audierat, sed tanquam communem naturæ circunferens passionem timoris. Theodoretus. Crebrius visionem assequitur, vt ad verbi ministerium studiosior reddatur.

cllin.
Et ecce ibi gloria Domini. Apollinaris, id est, paratum vidi iudicium. Facies Dei curru Cherubinorum vecta. *Stabat quasi gloria, quam uidi iuxta fluuium Chobar:* supra capitulo primo. *Et cecidi in faciem meam:* consternatus, & adorabundus.

XXIV. *Et ingressus est in me spiritus* (animalis virtus, quæ mihi defecerat) *& statuit me super pedes meos,* labantes firmauit pedes, *& dixit ad me:* Tribuere videtur vires spiritui diuino, quia de eodem consequenter ait: *& dixit ad me,* & merito quidem quia speciali auxilio Dei vires corporeas, quas metus abstulerat, recuperauit.

Ingredere, & includere in medio domus tuæ: Ne redi ad fratres tuos, sed intra domum tuam abscondere. Apollinaris. Per res ipsas iubet fieri prophetiam; & ante declarare in se ipso Vatem, quod Hierosolymis implendum erat. Hieronymus. Quomodo Isaias discalciatus, & nudus trium annorum captiuitatem, & nuditatem nunciauit: ita tu clausus domo opere ipso propheta vicinam obsidionem vrbis.

XXV. *Et tu fili hominis,* audi, *ecce data,* posita, *sunt super te uincula, & ligabunt te in eis.* Pro, eis, Hebraismus. *In baculo meo transiui,* id est, baculo meo. iniecta tibi puta vincula a familiaribus, qui te amentem iudicantes vincient. Sustine patienter, *& non egredieris de medio eorum,* id est, non versaberis cum Israelitis foris. Hieronymus. Ligatum dicit Ezechielem, vt repræsentaret circundata vrbe a Chaldæis neminem egredi potuisse foras. neque explicat a quibus nam ligatus fuerit. Chaldæus legit. Verbum meum super te sicut vinculum, &c. in visione ligatum, non reuera significans. Fauent illi sequentia, *linguam tuam adhærere faciam palato tuo.* nam Deo adscribitur silentium, & linguæ vinculum. quare par est, vt & compedes ipsi adscribantur non ferrei, sed diuini mandati. vt patet capite quarto, *Ecce circundedi te uinculis,* &c. Verum conuenientius est vt materialibus vinculis sit ligatus Propheta, vt rebus ipsis obsidionem, & captiuitatem portenderet. A quibus autem, & quorsum ligatus sit, facile est ex contextu inferre, nimirum a familiaribus, & vicinis. nam vero simillimum est, Vatem ab illis iudicatum mentis inopem. Nam vt *Stultus si tacuerit, sapiens reputabitur;* sic sapiens mirabundus, & stupens amens reputari potest. Vidimus autem versu quinto Vatem septem dies mansisse eodem loco sedentem mirabundum, stupidum, attonitum, secum versantem diuina iudicia, & , vt credimus, quandoque mussitantem verba concisa, trunca, grandiaque significantem vultu demisso, fixo obtutu, manibus

A iam passis, iam complicatis, interdum compositis, totiusque corporis habitu, & gestu ignem diuinum, quo accensus erat, exterius manifestantem, neque enim potest capere breuitas cordis humani, exuberantiam diuini Spiritus, quin exæstuet quandoque; vnde alienatus a mente Vates merito videri posset. nam, vt ait Plato, quidam diuino beneficio sunt insani, vt prophetæ & Sibyllæ; & iterum, pulcherrimæ arti, quæ futura prædicit, hæc nomenclatura imposita est, cum sit omni sapientia sapientior, & sanior, quod non se gerat iuxta prudentiam humanam, &c. Sed & apud Dei cultores etiam id nomen impositum est prophetis. dixit enim quidam dux de filio prophetarum. *Quid uenit insanus iste ad te?* Itaque vicini, & familiares

Plato in Phædro. *4. Reg. 9. ℣. 11.*

B Ezechielis eius gestus considerantes quasi amentem vinculis colligarunt. Quæ tamen vincula fuere aliorum prognostica, qualia illa Ieremiæ. *Fac tibi uincula, & catenas, & pone eas in collo tuo, & mittes eas ad Regem Edon,* &c. *Ierem. 27. ℣. 2.*

XXVI. *Et linguam tuam adhærere faciam palato tuo, & eris mutus.* Septuaginta. Linguam tuam colligabo. indicat hæc phrasis, non solum præceptum silentij Prophetæ impositum fuisse, sed etiam ademptum linguæ vsum, consentientibus Hieronymo, Polychronio, & Theodoreto. Apollinaris & Theodoretus. Pedotribæ instar Dominus veluti athletam quendam Prophetam vngit, futuras illi calamitates, & molestias prædicens, quas ei exhibiturus est populus. Sustinere tamen iubet, atque silere quo

Prophetæ tacenti silentij pœnam iniungit.

C ad ipsi loquendi facultatem concesserit. Polychronius. Cum quidem non vis eloqui verba mea, sed quiescere cum abundantia, explebo studium tuum; Ecce enim silentio te condemno, vt ne, si velis quidem, loqui possis; vt saltem hac ratione timorem deponas. Idem Polychronius. Si vincula ab hominibus accidissent, non sane ipse ob silentium ad silentium damnaretur. Perspicuum igitur quod omnia fiunt diuino permissu; vt intelligas Vatem melius esse cum libertate dicentem a multitudine affligi, quam domi sedentem violare diuina mandata, &c. Et considera Dei prouidentiam, pariter & iustitiam, qui silentio Prophetæ, & ipsius timorem & illorum puniat peruicaciam. Quare addit.

Nec quasi vir obiurgans (nec in virum obiurgantem)

D *quia domus exasperans est.* Quasi dicat, non vultis audire? non audietis igitur. Tale est illud Isaiæ, *Si non credideritis, non credatis,* vt ex Hebræo verti posse ibi latius docuimus. *Isa. 7. ℣. 9.*

XXVII. *Cum autem locutus fuero tibi, aperiam os tuum.* Polychronius. Quasi probatio hæc erat: cum autem re ipsa didiceris, quam vtile sit meis obedire mandatis, tunc *aperiam os tuum,* &c. Nota, Deum dicendo, facere, loquendo, facere eloquentes: *sapientia aperit os mutorum, & linguas infantium facit disertas.* Cetera patent ex superioribus.

Deus dicendo facit, loquendo facit eloquentes. *Sap. 10. ℣. 21.*

EZE-

EZECHIELIS PROPHETAE CAPVT QVARTVM.

ARGVMENTVM.

Prophetatur obsidio, & pressura Ierusalem non tantum verbis, sed signis, & operibus.

ET tu fili hominis sume tibi la-
terem, & pones eum coram
te: & describes in eo ciuita-
tem Ierusalem.
II. *Et ordinabis aduersus eam*
obsidionem, & ædificabis mu-
nitiones, & comportabis aggerem, & dabis con-
tra eam castra, & pones arietes in gyro.
III. *Et tu sume tibi sartaginem ferream, & po-*
nes eam in murum ferreum inter te, & inter ci-
uitatem: & obfirmabis faciem tuam ad eam,
& erit in obsidionem, & circundabis eam: si-
gnum est domui Israel.
IV. *Et tu dormies super latus tuum sinistrum, &*
pones iniquitates domus Israel super eo numero
dierum, quibus dormies super illud, & assumes
iniquitatem eorum.
V. *Ego autem dedi tibi annos iniquitatis eorum,*
numero dierum trecentos & nonaginta dies: &
portabis iniquitatem domus Israel.
VI. *Et cum compleueris hæc, dormies super latus*
tuum dexterum secundo: & aßumes iniquita-
tem domus Iuda quadraginta diebus. diem pro
anno, diem, inquam, pro anno dedi tibi.
VII. *Et ad obsidionem Ierusalem conuertes faciem*
tuam, & brachium tuum erit extentum: &
prophetabis aduersus eam.
VIII. *Ecce circundedi te vinculis: & non te conuer-*
tes a latere tuo in latus aliud, donec compleas
dies obsidionis tuæ.
IX. *Et tu sume tibi frumentum, & hordeum, &*
A *fabam, & lentem, & milium, & viciam:*
& mittes ea in vas vnum, & facies tibi panes
numero dierum, quibus dormies super latus
tuum: trecentis & nonaginta diebus comedes
illud.
Cibus autem tuus, quo vesceris, erit in pon- X.
dere viginti stateres in die: a tempore vsque ad
tempus comedes illud.
Et aquam in mensura bibes, sextam partem XI.
hin: a tempore vsque ad tempus bibes illud.
Et quasi subcinericium hordeaceum comedes XII.
illud: & stercore, quod egreditur de homine, ope-
B *ries illud in oculis eorum.*
Et dixit Dominus: Sic comedent filij Israel pa- XIII.
nem suum pollutum inter Gentes, ad quas eij-
ciam eos.
Et dixi: Ah ah ah, Domine Deus, ecce anima XIV.
mea non est polluta, & morticinum, & lacera-
tum a bestijs non comedi ab infantia mea vsque
nunc, & non est ingressa in os meum omnis caro
immunda.
Et dixit ad me: Ecce dedi tibi fimum boum pro XV.
stercoribus humanis: & facies panem tuum in
eo.
Et dixit ad me: Fili hominis: Ecce ego conte- XVI.
C *ram baculum panis in Ierusalem: & comedent*
panem in pondere, & in solicitudine: & aquam
in mensura, & in angustia bibent:
Vt deficientibus pane & aqua, corruat vnus- XVII.
quisque ad fratrem suum: & contabescant in
iniquitatibus suis.

EXPLANATIO EIVSDEM CAPITIS QVARTI.

I *T tu fili hominis sume tibi laterem.* A Instabat iam Vrbis obsidio, quæ sexto postea anno contigit, id est, anno decimonono Sedeciæ, cum Propheta iubetur eam vaticinari non tantum verbis, sed potissimum signis, & factis insolentibus, quæ admirationem excitarent, & fidem facerent etiam rebellibus, qualia sunt arte Geometrica delineare murum Hierusalem, & exercitum e regione castrametantem, machinasque admouentem contra munitiones, &c. Terribilia, ait Polychronius, præcipitur nunciare populo, ciuitatis euersionem, templi desolationem, & quæ inde euentura erant mala.

[...] Reg. 25.

[...]lychr.

Sume tibi laterem. Sic etiam verterunt Septuaginta, plinthon, id est, laterem. Symmachus, teste Hieronymo, plinthion posuit, id est, laterculum, vel abacum, in cuius puluere solent Geometræ lineas radio describere. atque id opus scenographiam ipsis vocari putat Hieronymus. additque ex hoc loco viros graues intulisse non esse absurdum, vt mathematicas disciplinas addiscant, qui sacram scripturam versant. Mimesim commisisse videtur Hieronymus. nam Ezechielis commentarius monstrabit non solum non absurdum esse legentibus Scripturam, vt mathesi instructi sint; sed etiam necessarium esse professoribus non mediocriter in illa esse versatos. nam matheseos ignorantia inaccessum fecit Ezechielem per tot sæcula. Sed ad rem. Chaldæus pro latere vertit lapidem. Ceterum non exacte, sed paraphrastice. Etenim לבנה, lebana, a uerbo לבן, laban, quod est albicare, natum, significat laterem, qui in fornace coctus albescit, neque aliud significat in sacris literis: nam, vti habetur, in Exodo: *& sub pedibus eius tanquam opus lapidis Sapphirini*. lapidem pro latere posuit Hieronymus, quod esset splendidus, colorisque sapphiri. alioqui later habetur in Hebræo, laterisque figuram habebat. erat nimirum propitiatorij aurei exemplar, quod scimus ad instar lateris fabricatum, vt capitulo primo late tractauimus. Laterem itaque parare sibi præcipitur Vates, non lapidem, in quo non exarantur lineæ tam apte, quam in laterculi puluere, vt hoc loco notauit Rabbi Dauid Chimhi, dicens, ea de causa laterem, non lapidem electum; tum etiam quia vrbes ex lateribus ædificari solent, quarum primaria nunc delineabatur. Orig. later sunt ineruditæ animæ. Theodoretus. In latere fit descriptio propter incolarum debilitatem, qui non ædificarunt domum suam supra petram, sed super arenam. quare venerunt flumina, descendit pluuia, & flauerunt venti, & irruerunt in domum ipsorum, & cecidit, & fuit ruina illius magna.

Necessariũ [...] ijs, qui [...]ras Scri[...]uras ver[...]t, mathe[...]eticas di[...]plinas ad [...]cere.

[...]od. 24. [...] 10.

[...]eron.

[...]terem nõ [...] dem iu[...]tur assu[...]re pro[...]ta.

[...]igenes. [...]eodor.

Et pones eum coram te: & describes in eo ciuitatem Jerusalem: stilo scilicet ferreo lineas ducens. Polychronius. Memorat exercitus multitudinem: copiæ quidem secundum ordinem militarem procedunt: hoc enim dicit, castra, id est, agmina militaria: adsunt ijs reliqui non modo armis instructi, sed etiam machinas afferentes, quibus demoliantur mœnia, quales sunt arietes. mirandum in modum indicat multitudinem obsidentium, vt ingentium malorum metu perculsos auertat a scelere.

Et ordinabis aduersus eam obsidionem. Id est, exercitum per gyrum obsidentem, per turmas suas, atque phalanges certis signis notabis. II.

Et ædificabis munitiones, & comportabis aggerem, & dabis contra eam castra, & pones arietes in gyro. Septuaginta. Hæc explicatius vertere. Et ædificabis super eam propugnacula, & circumiacies super eam vallum, & dabis super eam castra, & ordinabis machinas missilium in gyro. Chaldæus eodem fere modo. Aedificabis super eam machinam, & comportabis aduersus eam aggerem, & collocabis contra eam castra, & constitues contra eam Duces per circuitum, &c. ergo per *munitiones*, auctore etiam Rabbi Munitiones. B Dauid Chimhi, intelligimus turres ambulatorias, ita dictas, quia dissolutæ ab exercitu circunferri solebant, auctore Vitruuio: erant enim ex materia, aliæ ad cubitos centum viginti, aliæ ad sexaginta, &c. latæ cubitos viginti minimum, distinctæ in tabulata vicena, vel dena, & supra medium tecti fastigium eminebat turricula tabulatorum non minus quattuor: in quorum summo statuebantur scorpiones, catapultæ, balistæ, onagri, arietaria testudo, atque eius generis aliæ machinæ bellatrices, instrumentaque muralia. Meminit sæpius turrium obsidionaliũ Iosephus, atque hæc machina Hebraice dicitur דיק, deicq, a uerbo דיק, diq quod est, cominuere, cuius vsus fuit olim in oppugnatione Vrbis Hie- C rusalem, *& obsederunt eam, & ædificauerunt contra eam munitiones in circuitu.* Hebraice דיקים, diqim: eandem repetit Ezechiel contra Tyrum a Babylonio adhibendam. *Et circundabit te munitionibus, & comportabit aggerem in gyro*, &c. Aggerem appellant Hebræi סוללה, solelah a verbo סלל, salal, quod est, strauit, significatque terræ suggestæ cumulum, item lapidum, cæspitum, siluarum congestionem, & coaceruationem, qua fossæ & valles implentur, in qua acceptione vsurpari videtur in præsenti auctore Rabbi Dauid Chimhi, qui sic habet: comportabis aggerem. id est, implebis fossas, quæ circum mœnia sunt, terra; ita vt quasi e monte excedente mœnia impugnetur ciuitas, & propugnantes arceantur. nam in prima, eius vsus est apud Ieremiam. *Ecce muni-* D *tiones* (סוללות, soleloth) *extructæ sunt aduersus ciuitatem, vt capiatur*. & iterum: *& ad munitiones, & ad gladium venientium, vt dimicent cum Chaldæis*. Vbi Septuaginta, ad domos, quæ destructæ sunt in Valla, & propugnacula ad pugnandum aduersus Chaldæos, &c. Valla posuerunt loco vocis Hebrææ, Soleloth, significare volentes machinas intra Vrbem extructas supra terræ cumulum congestum, &c. Quibus locis non significat aggerationem vallis, sed cumulum terræ in modum turris congestum, vnde displodebantur balistæ, & ceteræ machinæ bellatrices.

Vitru. lib. 10. cap. 1

Iosephus 6. de bello Iud.

4. Reg. 25. ℣. 1. & Ier. 52. ℣. 4.

Ezech. 26. ℣. 8.

De aggere.

Iere. 32. ℣. 24. Iere. 33. ℣. 4.

Aries Hebraice dicitur כר, car, a pascendo dictus, quasi pascualis, vel a secando, quod pascua abscin- E dat. *Adipe arietum*, &c. & iterum. *Deducam eos quasi agnos ad victimam, & quasi arietes cum hœdis*. Significat etiam instrumentum bellicum, quo portæ ciuitatum, & muri diruuntur, fabricatum ad arietis similitudinem, vnde & nomen habet. Vsus est ea voce Ezechiel in præsenti, & capite vigesimoprimo. *Vt ponat arietes contra portas*. Significantur & hoc nomine Duces, Heroës. Quare hoc loco Chaldæus Duces

De ariete machina.

Deut. 32. ℣. 14. Iere. 51. ℣. 40.

Ezech. 21. ℣. 22.

Duces legit pro arietibus, sed rectiùs est, vt machinas significet, & vsitatiùs. quomodo verterunt Septuaginta & Hieronymus. Quibus accedit Rabbi Dauid Chimhi dicens, כרים, carim, Rabbini nostri interpretantur principes, & duces exercitus. Pater autem meus dixit, hoc loco arietes ferreos significare. Porro arietum figuram descripsere Vitruuius, Ammianus Marcellinus, Vegetius: sed omnium apertius Iosephus. Immensa, inest materia malo nauis adsimilis, cuius summum graui ferro solidatum est, arietis effigie fabricato, vnde nomen accepit. dependet autem funibus medius ex trabe alia velut ex trutina palis vndique fulta. retrorsus autem magna virorum multitudine repulsus, in fronte prominente ferro mœnia percutit, &c. Hæc machina Aries dicta est, auctore Vegetio, quod habeat durissimam frontem, qua subruat muros, vel quod more arietum retrocedit, vt cum impetu vehementius feriat. Eius inuentorem facit Plinius Epeum ad Troiam: sed ex præsenti testimonio Prophetæ constat, ingenium esse antiquissimum, quo Nabuchodonosor vsus est in oppugnatione Hierusalem, & Tyri.

Vitru. lib. 5. Archit. cap. 14. Amm. Mar. lib. 21. sub initium. Veget. lib. 4 de re milit. Ioseph lib. 3. de bell. cap. 9.

Plin. lib. 7.

III. *Origen.* *Et tu sume tibi sartaginem ferream*, vel patellam ferream, *& pones eam in murum ferreum inter te, & inter ciuitatem.* Origenes. Rationabile est, per sartaginem magnitudinem suppliciorum indicari, vel etiam secundum historiam, quia in sartagine Regis filios barbarus frixit. Polychronius. Sartago est inditium immanitatis hostium, atque ciues minime posse elabi significat. Theodoretus, Apollinaris. Dei formam continere iubetur, quapropter sartagine inter se, & Vrbem interiecta docetur, vt præsens Deus, & quæ contra Hierosolymam fierent, intuens omnia, nulla eos prouidentia dignetur, sed qua si muro quodam ferreo coërcitus neque cernere quæ fiant, neque sibi supplicantes audire videatur. Hieronymus. Sartago ferrea, quę inter Prophetam, & vrbem ponitur, grandem iram demonstrat Dei, quæ nullis precibus fatigetur, &c. Necesse erat, vt contumaces Israelitæ, qui Dei clementia abusi fuerant, rebus ad voluntatem cadentibus, vice versa ab hostibus oppressi, eius misericordiam precibus implorarent. nam vexatio dare solet intellectum, & tum demum votorum, & precum locus est, cum spei nullus est. Verum hoc refugium miseris præclusum fore vaticinatur Propheta, obiecta inter se, atque delineatam in latere Vrbem ferrea sartagine, vel patella, qua significabatur chaos magnum, & quasi ferreum murum interiectum eos inter & Deum, cuius personam Vates gerebat. hoc est, Deum infensum nullatenus exauditurum obsessorum preces, & querimonias. Tale quid habemus in threnis. *Opposuisti nubem tibi, ne transeat oratio.* hoc est, vt vertit Chaldæus: operuisti cœlos nubibus gloriæ tuæ ne transirent ad te orationes nostræ. Vtriusque translationis explicatior sententia est apud Isaiam. *Sed iniquitates vestræ diuiserunt inter vos, & Deum vestrum, & peccata vestra absconderunt faciem eius a vobis, ne exaudiret.* Hic obserua quam atrocia extiterint Iudæorum crimina, cum Deum natura mitem, & clementem reddiderint inexorabilem. nam oportet vehementer esse lacessitum, si tot precibus non commouetur, qui vel vna lacrymula Ezechiæ, immo impijssimi Achabi ieiunio, vel demissione, tam facile flexus sit ad misericordiam. Secundo obserua Dei viscera tam esse blanda, & ad misericordiam prona, vt quo iustitiæ seueritatem exerceat, opus fuerit vel ferreo muro, vel atris nubibus interpositis inter gloriæ suæ tribunal, &

Polychr.

Theodor. Apollin.

Hieronymus, sartaginem ferream grandem iram Dei significare arbitratur.

Thren. 3. ℣. 44.

Isa. 59. ℣. 2.

Atrocia crimina Deum natura mitem inexorabilem red dunt.

A fontium ergastulum: ne scilicet audiret miserorum gemitus, videretve planctus. nam si talia rescisset, dolore cordis tangeretur vehementi, protinusque exclamasset pater clementissimus, vt olim. *Quomodo dabo te Ephraim, protegam te*, potius, *Israel? quomodo dabo te, sicut Adama, ponam te vt Seboim? conuersum est in me cor meum, pariter conturbata est pœnitudo mea. non faciam furorem iræ meæ, non conuertar*, non patiar me abduci a solita clementia, *vt disperdam Ephraim, quoniam Deus ego*; qui possim continere iram, & non homo e furore ebrius, *in medio tui sanctus*, a vobis hucusque suspectus, & cultus, *& non ingrediar ciuitatem*: non ergo decet me ciuitatem Sichem Idolorum sentinam ingredi, quandoquidem decreui eius ciues seruare. Sustinet enim

Oseæ. 11. ℣. 8.

B Deus personam Iudicis, qui aduertere animum non vult ad ea, quæ plectere recusat. Atque hoc factum misericordiæ est, & iustitiæ signum. nam ideo renuit aspicere iniquos, quod sciat suam iustitiam sceleribus irritandam, & aduersus eos animaduersurum seuere. Illud vero opus est iustitiæ, claudere scilicet oculos, & aures ad damnatorum querimonias, & verum misericordiæ indicium. Videlicet quoniam tanta est eius pietas, vt auditis gemitibus miserorum non possit non misereri, & parcere. oculos auertit, clauditque aures, ferreo interstitio interiecto, ne flecti cogatur ad miserendum cum plectere oporteat. Hoc igitur portendit sartago ferrea.

Dei iustitia misericordia permista est.

Sed cur potissimum sartaginem eleuare iubetur Vates potius quam tabellam, aut laterem alium?
C an vt ostendat omnem multitudinem breui frangendam, atque redigendam ad nihilum, vt Hieronymus innuit? an potius igni comburendam ciui tatem, ac tanquam in olla tradendam igni, vt sensit Scholiastes? an quia sartagine cruciatus immanes significantur? vt Origenes ex Ieremia auctor est. *Ponat te Dominus sicut Sedeciam, & sicut Achab, quos frixit Rex Babylonis in igne.* & iterum: *iussit Rex ignem admoueri, & adhuc spirantem torreri in sartagine.* quasi hoc facto non tantum interclusum esse aditum misericordiæ indicetur, sed etiam torquendos esse obsessos ab hostibus crudelissime. Quod Ieremias sub specie ollæ accensæ indicauerat. an vt significaret Israelitarum corda ferro duriora, & fuli gine turpiora, quod Rabbi Dauid commentus est?

Sartagine significantur atrocissima tormenta quæ obsessi ab hostibus Israelitæ perpessuri erant

Hierony. Scholiast. Origen.

Ierem. 29. ℣. 22.

2. Macab. 7. ℣. 5.

Ier. 1. ℣. 13.

D An simplicior est Prophetæ sententia, obijcereque sibi præcipitur patellam, aut sartaginem, parabile scilicet instrumentum, quod ad manum erat domi? nam homini vinculis detento vagari non licebat, vt architectum accíret, vel Geometram, quorum opera vrbis obsidionem ad viuum repræsentaret; sed domestica supellectile vsus est ad id præstandum, quam potuit significanter. Sed hæc historia est, illa, veritas significata.

Et obfirmabis faciem tuam ad eam. Hebraice: stabilies, defiges, quod est seueritatis signum, gestusque Iudicis constantis in decreto, qui nullius auctoritate, precibus, aut fletibus commoueatur ad veniam. Similis dicendi ratio exstat in Prouerbijs. *Vir impius procaciter obfirmat vultum suum; qui autem rectus*
E *est, corrigit viam suam.* id est. Impius non mutat vultum, non commouetur omnipotentis castigatione, non erubescit. Huic oppositum est, vultum mutare. *Vultusque illius, Annæ, non sunt amplius in diuersa mutati.* hoc est, non erubuit amplius, conseruauit perpetuam faciei serenitatem, & lucem. Atque ita in præsenti vultus obfirmatus, est obtutus fixus, immobilis sententiæ signum, qui scilicet non annuat deprecanti. Potest etiam obfirmatio vultus significare indignationem gestu alio detectam,

Obfirmare vultum idem est ac seuero & implacabili vultu aspicere.

Prouer. 21. ℣. 29.

1. Reg. 1. ℣. 18.

scili-

ſcilicet vultu toruo ad humerum verſo, vt obfirmare non ſit defigere obtutum, ſed conuertere læuorſum faciem indignabundam, & minacem, vt in pſalmo. *Oculi Domini ſuper iuſtos*, id eſt, facies recta, & explicata. *Vultus autem Domini ſuper facientes mala*. & in Leuitico. *Obfirmabo faciem meam contra animam illius*, &c. Atque ita intellexit Rabbi Dauid, atque Polychronius. Vt non videaris, inquit, reſpicere ciuitatem.

[Pſ]al. 33. ℣. [.]& 17. [Le]uitic. 17. 10. [R.] Dauid. [Po]lychr.

Et erit in obſidionem, & circundabis eam: Signum eſt domui Iſrael. hoc eſt, figuratam Vrbem ſepiens, ſignificabis veram Ieruſalem concludendam ab hoſtibus veraciter. Scholiaſtes. Doctrina ſint audientibus, quæ fiunt.

[Sch]oliaſt.

IV. *Et tu dormies ſuper latus tuum ſiniſtrum, & pones iniquitates domus Iſrael ſuper eo numero dierum, quibus dormies ſuper illud & aſſumes iniquitatem eorum*.

V. *Ego autem dedi tibi annos iniquitatis eorum, numero dierum trecentos, & nonaginta dies: & portabis iniquitatem domus Iſraël*. In codicibus non paucis Septuaginta interpretum, vbi nos legimus verſu quarto, numero dierum, additur, quinquaginta & centum, &c. quo modo legit Theodoretus, atque Biblia Græca correcta Sixti V. In alijs vero codicibus Græcis deſunt: deſunt & in Complutenſi. In Verſu autem quinto, vbi nos legimus: trecentos nonaginta; multi Græci codices habent: nonaginta & centum. quo modo legit Theodoretus. Alij vero trecentos nonaginta, vt Complutenſis. Scholiaſtes Bibliorum Sixti eandem lectionem tribuit Polychronio. fortaſſe in Codice Polychronij ita emendatum reperit. nam Polychronius interpretatur centum nonaginta annos confectos ex centum quinquaginta Iſraël, & quadraginta Iuda, quomodo legit, & explanat etiam Theodoretus. Addit quidem Polychronius. Alia editio habet centum nonaginta dies. ſed non propterea legit ipſe trecentos nonaginta, ſed centum quinquaginta, in ſuperiori ſcilicet numero. Origenes ſic habet (de manuſcripto codice Vaticano loquor) Non ignoramus quædam exemplaria, habere centum quinquaginta dies, alia vero centum nonaginta, & plura quidem centum nonaginta dies. Sed conſideratis ceteris editionibus, inuenimus eſſe trecentos nonaginta dies. Hieronymus. Satis miror cur vulgata exemplaria centum nonaginta annos habeant, & in quibuſdam ſcriptum ſit, centum quinquaginta; cum perſpicue & Hebraicum, & Aquyla, Symmachuſque, & Theodotio trecentos nonaginta annos teneant: & apud ipſos Septuaginta (qui tamen non ſunt ſcriptorum vitio deprauati) idem numerus reperiatur, &c. Mira lectionum varietas: ſed aliam adhuc reperi apud Theodoretum ſuper primum Oſeæ, ſcilicet trecentos quinquaginta dies, vt dicetur in quæſtione vltima Commentarij. Verum vulgati Codices noſtri conſtanter legunt trecentos nonaginta cum Hebraicis: quam lectionem ſequimur, vt par eſt, & interpretabimur infra in Commentario capitis huius.

[Va]riæ lectio[ne]s de numero dierum. [Se]ptuagin[ta] Inter. [Th]eodor. [Po]lychr. [Ori]gen. [Hi]erony. [Th]eodor. ſu[per] Oſeæ. 1.

Et tu dormies, vel iacebis, decumbes: שׁכב, ſacab, enim hoc ſignificat, vt in Commentario dicemus.

Super latus ſiniſtrum. Quod Iſrael habitaret ad ſiniſtrum reſpectu Iudæ, in ſiniſtro latere Prophetæ, qui Dei ſuſtinet vices, collocatur, de qua re infra dicturi ſumus fuſius.

Et pones iniquitates domus Iſrael ſuper eo. Hoc eſt, peccata, quæ patrarunt Iſraëlitæ ſocij Iuda, & ciues Ieruſalem, vt plenius tractabimus quæſtione ſecunda Commentarij Notabili octauo: vel potius annos peccatorum, *pones*, id eſt: quaſi onus tibi impoſuiſſes, non ſecus grauaberis pœna, quam eorum gratia ſuſtinebis, decubitu ſcilicet dierum trecentorum nonaginta. apud Iſaiam eſt eadem phraſis. *Et poſuit Dominus in eo iniquitatem omnium noſtrum*, & iterum. *Ipſe peccata multorum tulit*, hoc eſt, luit pœnas multorum, id eſt, omnium peccatis debitas: ipſe ſibi impoſuit onus hoc, id eſt, ſponte ſuſcepit.

[Pœ]na pecca[to]rum a pro[ph]etis tan[qu]am onus [...]ae porta[tur].

Iſa. 53. ℣. 6. & 12.

Numero dierum, quibus dormies ſuper illud. ſecundum numerum dierum, ſic enim vertere Septuaginta, tot dies eorum nomine iacebis catenis grauatus, quot annis illi deliquerunt. Hanc phraſim verſu quinto apertius expreſſit, atque verſu ſexto dicens. *Diem pro anno dedi tibi*;

Et aſſumes iniquitatem eorum. Hoc eſt, ſuſtinebis, lues pœnas eorum peccatis debitas. Explicabimus plenius hanc phraſim quæſtione ſecunda Notabili ſexto.

Ego autem dedi tibi annos iniquitatis eorum, numero dierum. Hebraice & Græce, in numerum dierum, id eſt, confero annos peccatorum in dies decubitus tui, atque adeo ſupplicij eorum, & obſidionis Vrbis, *trecentos nonaginta dies*, qui reſpondent trecentis nonaginta diebus ſecundæ obſidionis; atque trecentis nonaginta annis peccatorum, quibus Dei legem tranſgreſſi ſunt, & Vrbem ſanctam polluerunt. De horum dierum, & annorum numero ſatis in Commentario quæſtione ſecunda tractabimus infra.

Et cum compleueris hæc, mandata, quæ tibi iniungo, *dormies ſuper latus tuum dexterum ſecundo: & aſſumes iniquitatem domus Iuda quadraginta diebus*. VI.
Eadem ratione, qua Samaria, vel Iſraëlitæ inde oriundi, tametſi Iudæ aggregati in latere ſiniſtro ponuntur; debet Iuda in dextro collocari, vt ſuo loco dicemus.

Diem pro anno, diem, inquam, pro anno dedi tibi. Non caret tanta repetitio myſterio: quod videtur attigiſſe Scholiaſtes. Quoniam, inquit, non ſolum peccabant Iudæi, ſed querebantur ſe iniuſte puniri, propterea docet Deus per ea, quæ Vates agit, non modo illos non iniuſte puniri, ſed etiam quanta ſit ſuæ clementiæ magnitudo: vnumquenque enim diem dormitionis pro annuo tempore numerat. Itaque poſt deſcripta mala, quæ ventura erant Ieroſolymis, ijs verbis monſtrat illis ſuam clementiam. Polychronius. Non modo de quadraginta diebus id dicit, ſed etiam de centum quinquaginta. Obſerua Polychronium, conſtanter legiſſe, centum quinquaginta. Sed hic conſideranda venit Dei noſtri clementia, qui anni integri errata, id eſt, trecentorum quinquaginta quattuor dierum, vnius diei ſupplicio compenſat. quam pie illud promiſſum eſt, & quam fideliter præſtitum in pſalmo. Qui ſi inique aliquid geſſerit caſtigabo eum in virga virorum, & in flagellis filiorum hominum. non inquam virga Dei, manu ve robuſta, ſed virga humana, fragili, inualida manu, & flagello blando, nempe filiorum Adam. apud Lucam miſcuit Samaritanus oleum cum vino, vt vulneribus mederetur pene interempti Hieroſolymitani.

Dei punitio miſericordia interueniente iuſtificatur in ſemetipſa. Scholiaſt. Polychr. Pſal. 88. Lucæ. 10.

Et ad obſidionem Ieruſalem conuertes faciem tuam. VII.
Hebraice firmabis, ſtabilies, de qua phraſi ſupra verſu tertio. præcipitur in decubitu faciem conuertere ad Vrbem, quam ab hoſtibus obſeſſam in latere delineauerat, vt intelligeretur in quem finem tenderent illa vincula, oppreſſio, & fames: videlicet portentum eſſe obſidionis arctiſſimæ Vrbis.

Et brachium tuum erit extentum. Rabbi Dauid vertit nudatum, habitumque pugnantis eſſe vult ex illo Iſaiæ, Nudauit Dominus brachiũ ſuum, &c. *Iſa. 52.*
quaſi

quasi dicat, brachium tuum nudatum ostendes, acsi velles acriter fortiterque pugnare. Exertum legunt manuscripta quædam exemplaria, atque Hieronymus in codice ita quoque interpretatur. Præparatione, inquit, vultus opus est, ac robore, & confirmatione exerti brachij, atque nudati, vt non solum voce, sed & gestu, & habitu prophetantis vrbis obsidio demonstretur. exertum brachium est detectum, & nudatum. nam hæc significat verbum
Isa. 52. ℣. 10. חשף, chasaph, quo etiam vsus est Isaias. *Parauit Dominus brachium sanctum suum in oculis omnium gentium*. id est, exeruit illud, nudauit, retexit, vt ab omnibus cerni posset. quare sequitur. *Et videbunt omnes fines terræ salutare Dei nostri*. Parare, posuit vulgatus pro expedire, quod idem valet: sicut ibi.
Parare idem est quod expedire.
Lucæ. 2. ℣. 31. *Quod parasti ante faciem omnium populorum*. vbi allusio fit sine dubio ad Isaiæ prædictum locum. B Verum Biblia Vaticana Sixti, & Clementis Pontificum auctoritate correcta legunt, *extentum*. Septuaginta, obfirmatum, quod idem fere sonat. Atque hanc existimamus lectionem magis germanam, quam etiam admittit verbum Hebraicum. nam perinde est brachium extendi, atque nudari, si quis aduertat olim non fuisse in vsu viris tunicas manicatas, sed quæ per medium orificium capiti insertæ in pectus, & dorsum subinde demissæ, baltheoque præcinctæ vix summa tegerent brachia: secus fœminis ob decorem datum. nam oblongas, atque prolixas vltra brachia, & vsque in primores manus, ac prope in digitos gestabant vestes, quas viros induere probrosum erat. Vnde Virgilius eas criminatur. C
Tunicæ manicatæ antiquis non fuerunt in vsu.
Virgil. *Et tunicæ manicas, & habent redimicula mithræ*.
Ennius. atque Ennius Carthaginensium tunicatam iuuentutem non sine probro memorat. atque Publius
Publi. Afric. Africanus Publio Sulpicio Gallo id inter alia probra dedit, quod tunicis vteretur manus totas operientibus. Vide Gellium. ergo bene interpretatur
Gellius. lib. 7. c. 12. Theodoretus. Brachij confirmatio, disciplinam, quæ adhibetur, significat. Vnde est illud Isaiæ. *Adhuc manus eius extenta, & populus non est conuersus ad percutientem se*, &c.
Isa. 5. ℣. 25. & cap. 9. ℣. 13.
Et prophetabis aduersus eam. Non verbis, erat enim mutus, sed factis: se ipso scilicet referens Deum oppugnantem Ierusalem, vt diximus.

VIII. *Ecce circundedi te vinculis*. Feci vt familiares tui D te vinculis constringant quasi amentem. Sustine æquo animo, & decumbe super altero latere, *donec impleas dies obsidionis tuæ*, quibus clausus teneberis in parabolam obsidionis Vrbis.

IX. *Et tu sume tibi frumentum, & hordeum, & fabam, & lentem, & milium, & viciam*. Hieronymus. Iube-
Hierony. tur Propheta famem futuram, & inopiam populi Israël opere demonstrare. Sicut enim in rerum omnium penuria non quæruntur ciborum diuersitates, & delitiæ, sed quomodo venter impleatur: sic nunc Propheta, frumentum, hordeum, fabam, lentem & milium, auenamque mittit in vnum vas, facit trecentos nonaginta panes, quos per singulos dies comedat. Quam nos interpretati sumus viciam, pro qua in Hebræo dicitur כסמים, cusmim, Septuaginta, Theodotioque posuerunt ὄλυραν, olyran, E quam alij auenam, alij secalem putant. Aquylæ autem prima editio, & Symmachus ζέας, zeas, siue ζίας, zias, interpretati sunt: quas nos vel far, vel gentili Italiæ Pannoniæque sermone, spicam, speltamque dicimus &c. *In vas vnum*. Septuaginta addidere, fictile, vt morem gentis indicarent. Solebant enim panes singulis diebus coquere pro familiæ ratione, atque adeo eos subigere breuiore vase, A fictili scilicet concha, quem morem hodie seruant Agareni omnes, & Mauritani Hebræis vt lingua, ita etiam habitu, & ritibus admodum similes.

Et facies tibi panes numero dierum, quibus dormies super latus tuum: trecentis & nonaginta diebus comedes illud. Videtur de sinistro latere tantummodo loqui, quandoquidem dierum trecentorum nonaginta meminit, non item quadraginta. Ceterum de vtroque intellectum voluisse constat. neque enim quadraginta diebus postremis ieiunare debuisset, aut posset Vates: numerat autem priores dies, quod plures essent, & fere vniuersa summa. Præterea quia, in ipsius obsidionis postremis diebus etiam illi rustici panes, & immundi erant defecturi, vt in fine capitis dicitur. *Deficientibus pane, & aqua*, &c. B de qua re nos infra in extremo Commentarij.

Cibus autem tuus, quo vesceris, erit in pondere viginti stateres in die. Hieronymus. Siclus, id est, stater habet drachmas quattuor: drachmæ autem octo Latinam vnciam faciunt: ita vt vnus panis decem vncias habere dicatur, quo trahitur magis anima, quam sustentatur. Idem fere scribit de siclo Iosephus: comparat enim illum Attico tetradrachmo. At vero Polychronius, & Theodoretus sic habent. Viginti enim sicli tres vncias efficiunt, & paulo amplius, vt aiunt, qui pondera hæc, & mensuras accurate persequuntur: de quibus fusius differemus in Commentario, de ponderibus & mensuris. X.
De siclo non nulla.
Ioseph. 10. anti. cap. 9.
Polychr. et Theod.

A tempore vsque ad tempus comedes illud. Hieronymus. A vespere vsque ad vesperam significat. licet C quidam ab anno vsque ad annum intelligi putent. quibus verbis taxat Apollinarem, qui sic interpretatus est, teste Scholiaste nostro manuscripto, qui ita habet. A tempore vsque ad tempus, ab anno vsque ad annum vult Apollinarius: Polychronius vero. A vespera vsque ad vesperam. Hæc ille. Alij Neoterici explicari posse putant, a mane ad meridiem, & a meridie ad vesperam. quasi dixisset, a tempore prandij ad tempus cœnæ. Verum repugnat illis textus ipse: *Cibus*, inquit. *quo vesceris erit in pondere viginti stateres in die*. Quod ergo sequitur. *A tempore vsque ad tempus*, idem significare necesse est. at illi oppositum indicant, scilicet quadraginta stateres in die, singulis prandijs viginti.
Hieron.
Dura ieiunij forma.

XI.
D *Et aquam in mensura bibes sextam partem hin*. Hieronymus. Sterilitatem cibi aquæ auget sterilitas: sextam enim partem mensuræ Hebraicæ, quæ appellatur hin, iubetur per singulos dies bibere. Porro hin duos choas Atticos facit, quos nos appellare possumus duos sextarios Italicos. ita vt hin mensura sit Iudaici sextarij, nostrique castrensis; cuius sexta pars facit tertiam partem sextarij Italici. qui cibus, & potus iuxta inclytum oratorem non vires tribuit, sed mortem prohibet. Adde quod Isaias habet. *Dabit vobis Dominus panem arctum, & aquam breuem*. Idem scribit de hin Iosephus. Hin mensura Hebræorum antiqua, choas Atticos recipit duos. Sed de ea nos in prædicto Commentario latius differemus.
Hieronymi & aliorum sententiæ de mensura hin.
Isaiæ. 30. ℣. 20.
Ioseph. Anti. 3. c. 10.

XII.
E *Et quasi subcinericium hordeaceum comedes illud*. Apollinaris: Significat & lignorum, & fruticum inopiam, quod nil importatum haberent. In originali non est particula, quasi, sed a Septuaginta addita est, quos imitatus est Hieronymus inuitatus a contextu. Sed Neoterici volunt legere secundum Hebræum codicem, *Subcinericium hordeaceum*: putantque additos eiusmodi panes illis prioribus. Ceterum falluntur egregie: quia pronomen (illud) satis indicat referri aliquid antecedens. redundaretque

que omnino si nouus cibus commemoraretur. satis A enim esset dicere. *Subcinericium hordeaceum comedes*. Sensus ergo versus est. Comedes prædictos panes non coctos in clibano, vt solent parari delicatiores, sed sub cinere, vt moris est, rusticos & hordeaceos facere. Hoc facto putant quidam significari festinationem, & instantiam hostium, secundum illud Exodi. *Fecerunt subcinericios panes: neque enim poterant fermentari, cogentibus Aegyptijs exire*. Verum ego existimo, instantiam potius famis significari ea forma coquendi panes, vt patet in Genesi. *Festinauit Abraham, in tabernaculum ad Saram, dixitque ei. Accelera, tria sata similæ commisce, & fac subcinericios, &c.* Vt scilicet statim succurreret fami hospitum. & iterum. *Veruntamen mihi primum fac de ipsa farinula subcinericium* B *panem*. Premebatur enim Elias graui fame. Significatur etiam ipsorum leguminum vitium, ex quibus confectus panis, si parum duruerit, comedi non potest. quare necesse est recentem manducari, atque adeo ad horam prandij sub cinere coqui.

[margin: ...subcinericius panis significat hostium festinationem & instantiam. ...xod. 12. ...enes. 18. ...6. ...Reg. 17. ...13.]

Et stercore, quod egreditur de homine, operies illud. Hebraice est, coques. Sed non est quod iuniores Vulgatum incusent. nam idem prorsus est in hoc facto coquere, & operire. Scimus enim stercus siccum boum a rusticis adhiberi solitum igni pro nutrimento cum lignis carent. qua quidem materia panis subcinericius & operitur, & coquitur. Septuaginta ideo verterunt. Abscondes ea. Vt ergo significaretur etiam stercora boum defutura in obsidione Ierusalem, præcipitur Vates panes operire, vel coque- C re sub prunis factis ex humano fimo.

[margin: Operitur ...c est coquitur panis ...fimo.]

In oculis eorum. Id est, ipsis cernentibus hæc omnia facies. Vide quam longe sit a visione imaginaria præsens mandatum: palam & coram testibus hoc stratagema peragi iubet Deus, quo circunstantes rei nouitatem admirati rogent causam, & discant impendentem cladem.

XIII. *Sic comedent filij Israel panem suum pollutum inter Gentes ad quas eijciam eos*. Pollutum panem interpretatur Apollinaris & Theodoretus, qui non secundum legis ritus esset factus. Sic enim habent. Necesse erat, cum essent inter alienigenas permisti captiui, non ex legibus vitam agere, sed multas ad leges Iudaicas violandas occasiones capere ex consortio. Polychronius sic habet. Hoc est turba- D tum, quippe non purum. Existimant quidam panem ex varijs seminibus conflatum, esse lege vetitum, atque ideo appellari pollutum, seu immundum. quod colligunt ex eo loco Leuitici. *Agrum tuum non seres diuerso semine, &c.* Ideo enim hoc prohibetur, ne commista nascantur grana, quæ impuram farinam reddant. Ceterum si hæc esset immunditia, commutata fuisset materia panum ad Prophetæ religiosi iustam querimoniam: quod non est factum. Ergo immunditiam contracturos panes dicendum est ex stercore humano, quod per se immundum est, & in lege abominabile. Vnde in Deuteronomio præceptum legimus. *Habebis locum extra castra, ad quem egrediaris ad requisita naturæ gerens paxillum in baltheo, cumque sederis fodies per* E *circuitum, & egesta humo operies, quo releuatus es. Dominus enim Deus tuus ambulat in medio castrorum, vt eruat te, & tradat tibi inimicos tuos. Et sint castra tua sancta, & nihil in eis appareat fœditatis, ne derelinquat te*. Hic notandum est, pœnam exacte respondere culpæ qualitati, scilicet idololatriæ, qua coluntur idola, id est, sordes, sic enim appellantur in sacris literis. *Peccauerunt ei, & non filij eius in sordibus*. Et iterum. *Nec inferes quippiam ex idolo in*

[margin: ...nis polluhoc est ...in secundum legem ...itus. Appollin. Theodor. Polychr. Leuit. 19. ...19. Deut. 23. ...12. Sordes, hoc ...Idolorum ...tus fordi... panis pu...tur. Deut. 32. ... & cap. 7. ...16.]

domum tuam, ne fias anathema, sicut & illud est. quasi spurcitiam detestaberis, & velut inquinamentum, ac sordes abominationi habebis, quia anathema est. Idem alibi repetitur.

Inter Gentes ad quas eijciam eos. Septuaginta. Sic comedent filij Israël immunda in gentibus. Hebraice autem legitur sicut in Latinis codicibus. Verbum autem נדח, dachah, pro quo Hieronymus vertit, *eijciam*, proprie significat impellere, compellere. vt patet in Psalmo. *Eleuans allisisti me*. vel impellendo impulisti me. & iterum. *Et Angelus Domini persequens eos*, vel impellens eos. & apud Ieremiam. *Impellentur, & corruent, &c.* Idem significat hoc loco. nam in præsenti non est sermo de dispersione Israëlis, sed potius de eius congregatione, quasi gregis in Vrbem ad victimam. Vnde sensus erit: Inter gentes, inter quas compellam eos, congregabo eos. Atque ita respondent hæc præcedentibus, in quibus sermo creber habitus est, de obsidione Ierusalem, atque sequentibus, in versu decimo sexto. *Ecce ego conteram baculum panis in Ierusalem*. qui secus versum hunc acceperunt, scilicet de dispersione Israëlis in gentibus, laborant satis, vt contextum sequantur prophetiæ, & forte non cum emolumento.

[margin: Eijciuntur hoc est quasi grex coguntur in media Ierusalem immolandi a gentibus. Psal. 101. ℣. 11. Ps. 34. ℣. 6. Ierem. 23. ℣. 12.]

Et dixi: ah, ah, ah, Domine Deus ecce anima mea XIV. *non est polluta*. Aquylam secutus est Hieronymus in interpretatione particulæ Hebraicæ אהה, ahah, pro qua Symmachus, & Septuaginta posuere μηδαμῶς, medamos, id est, nequaquam. Theodotio vero, o Domine Deus. Est apud Hebræos interiectio vnica dolentis, auersantis, & deprecantis, qua vsus est Ieremias. *Ah, ah, ah Domine Deus*. Et iterum. *Ah, ah, ah Domine Deus: Prophetæ dicunt eis, &c.* Et Ezechiel. *Ah Domine Deus, ipsi dicunt de me*. Sed cur Symmachus, quem sequitur Hieronymus, tres particulas posuit? In promptu ratio est, quia illa interiectio tres literas habet. & si singulis subijcias puncta, totidem facies interiectiones, hoc modo אהה, ah, ah, ah. Hoc videtur fecisse Symmachus. & ideo triplici detestatione, vt loquitur Hieronymus, particulam vnicam reddidit, quibus vehementius indicatur dolor animi, & affectus auersantis. Ergo significat Propheta cum sensu animi, grauissimum esse, quod iubebatur, quippe contra munditiam legis, quam ipse ab infantia sua sancte coluisset. Tale est illud Petri. *Absit Domine, quia nunquam manducaui omne commune, & immundum*. deprecatusque Dominum exauditur, temperata sententiæ austeritate mitiore mandato.

[margin: Ah. Interiectio dolentis auersantis & deprecantis est, triplicata vehementem affectum significat. Iere. 1. ℣. 6. & cap. 14. ℣. 13. Ezech. 20. ℣. 49. Actor. 10 ℣. 14.]

Et morticinum, & laceratum a bestijs non comedi. Prohibentur ista duo in Leuitico. *Morticinum, & captum a bestia non comedent, nec polluentur in eis*. Contrahebatur autem immunditia huiusmodi escis, quod essent partes animalium necatorum absque effusione sanguinis. morticinum est, vt ait Hieronymus, in quo moritur anima: nam sanguis anima dicitur, quippe animæ vehiculum: propterea immundum æstimatur in lege: eademque ratione laceratum a bestia.

[margin: Abominabilia sunt hæc, quia mortuam animã significant, teste Hieronymo. Leuit. 22. ℣. 8.]

Et dixit ad me: Ecce dedi tibi fimum boum pro ster- XV. *coribus humanis*. Hieronymus. Quod autem pro humano stercore boum conceditur fimus, leuiora significantur mala. Nota. Bonus Dominus est, & qui supplicum precibus facile flectatur. Videt Amos Propheta locustam agros vastantem, supplicat Domino. *Domine Deus propitius esto, obsecro. Misertus est Dominus super hoc. Non erit, dixit Dominus*. Deinde audit Deum nimijs æstibus adurere

[margin: Facillime Deus Clemens suorũ precibus acquiescit. Amos 7. ℣. 2.]

velle segetes. Et dicit. *Domine Deus quiesce obsecro,* &c. *misertus est Dominus super hoc, &c.* A

Deus non patitur suos diutius in oratione affligi.

Secundo obserua, Dominum potius temperare voluisse sententiæ seueritatem, quam innocentem seruum contristare. nouerat hoc eius ingenium Iosue, cum pronus in terra orationem producebat vsque ad vesperam deprecans pro populo Israël. Ad quem Dominus, *surge, cur iaces pronus in terra?* quasi dicat, ne mihi sis molestus: grauor enim nimium videns te tandiu defatigari: peperci populo, dummodo sceleris auctor plectatur. Idem stratagema animaduerte in Moyse, in Elia, in Elisæo, cum preces fundebant; nec minus felicem fructum afflictionis sponte susceptæ.

Iosue 7. ℣. 10.

XVI.

Baculus significat substantiam vel sustentationem.

Et dixit ad me: Ecce ego conteram baculum panis in Ierusalem. Baculus substantiam, sustentationem ve significat hoc loco: nam vtrunque valet vox מטה, mateh. Septuaginta vertére firmamentum. Simili modo Symmachus, & Theodotio. Chaldæus sustentaculum: nec sensus est, quem quidam putarunt: tollam panis nutrimentum & substantiam, sed tollam panem nutrientem: nam Hebræa phrasi sustentatio panis, est panis sustentans. Epitheton itaque perpetuum panis istud est, panis sustentans. vt in Psalmo. *Et panis cor hominis confirmet.* Et iterum. *Et omne firmamentum panis contriuit.* Et tertio. *Erit firmamentum in terra in summis montium,* id est, frumentum, quod sustentat. Habet & aliud epitheton panis affine priori, scilicet משען, masghan. quasi dicat sustentaculum, fulcrum, id cui innitimur, & fidimus. apud Isaiam. *Auferet omne robur panis, & omne robur aquæ.* Et vide quam belle hæc nomina conueniant sacro pani Eucharistico, &c. & præsens sententia miseris Hæreticis quadret. B C

Panis epitheton, est sustentans & sustentaculum, seu fulcimentum.

Psal. 103. ℣. 15.
Psal. 104. ℣. 16.
Psal. 71. ℣. 16.
Isa. 3. ℣. 1.

XVII.

Polychron.

Vt deficientibus pane & aqua, corruat vnusquisque ad fratrem suum. Polychronius. Vir ad fratrem suum, id est, omnes simul: cum nullus alteri opem ferre queat: nam vna, communisque calamitas concludet vniuersos. Chaldæus. Interibit vir & frater eius. vel. Vnusquisque apud fratrem suum cadet præ fame, ad quem scilicet se receperat mendicaturus panis fragmentum. nam, vt bene notat Hieronymus, naturæ hominum est, vt prementibus malis, & angustiarum pondere in proximo magis, quam in se habeant fiduciam. Tale est illud Isaiæ: qui postquam dixit. *Dominus exercituum auferet a Ierusalem omne robur panis.* subdit. *Et irruet populus vir ad virum, & vnusquisque ad proximum suum.* Et rursus: *Apprehendet enim vir fratrem suum domesticum patris sui: Vestimentum tibi est, princeps esto noster, ruina autem hæc sub manu tua. Respondebitque in die illa dicens: Non sum medicus, & in domo mea non est panis neque vestimentum; nolite constituere me principem populi:* quasi dicat. Eo miseriæ deuentum est, vt frater non dedignetur (quod alioqui molestissimum esse solet) fratri suo deferre principatum, neque vero fratri aliunde aduentanti cum honore, sed educato in domo paterna secum, id est, nihilo se excellentiori, eo tantum quod frater honestum habeat pallium, persuadebit sibi ille alter, panes quoque, & annonam apud se absconsam habere. Ille vero contra tergiuersabitur, dicens. Desperata res est, quorsum creatis ducem, nisi prænoscatis esse medicum, & ditissimum: pesti furenti primum, atque fami prouidendum erat; postea ciuium paci consulendum. Ego vero nec medicus sum, neque frumentum habeo: non sum ergo aptus regno. Ex hac parabola Isaiæ colligimus, quid sibi velit illa sententia: *corruat vnusquisque ad proximum suum.* scilicet, ad ædes diuitum, pauperes, premente fame, congregatos, dum panem expectant, pestis veneno interiora pascente, ruituros. Idem fere est quod sequitur.

Chaldæus.

Hieronym.

Prementibus malis in proximo magis, quam in se solent homines habere fiduciam.

Isa. 3. ℣. 1. 5. & 6.

Et contabescant in iniquitatibus suis. Hoc est, secundum iniquitatum suarum meritum, vel in ipsis iniquitatibus obstinati, fame vrente extenuentur, marcescant, & conficiantur: pesteque confecti putrescant, corrumpantur, & fœteant: nam hæc omnia amplectitur vtrunque verbum, Hebraicum scilicet מקק, maqaq, &, tabesco, Latinum.

Obstinationis pœna.

COM-

COMMENTARII IN EZECHIELIS PROPHETAE

CAPVT QVARTVM

PARS PRIMA.

DE DIEBVS TRECENTIS NONAGINTA, QVIBVS dormire super latus suum præcipitur Vates.

CIRCA versum quartum, quintum, & sextum in quibus legimus Vati iniunctum, vt super latus sinistrum dormiret dies trecentos nonaginta, ob iniquitates domus Israël, deinde super latus dextrum dies quadraginta, ob iniquitates domus Iuda; duo potissimum se offerunt examinanda. Primum, vtrum anni iniquitatis intelligendi sint, quibus in peccatis perseuerauit Israël vel Iuda, an potius quibus pœnas dederunt admissorum criminum. Secundum, an eiusmodi decubitum reuera expleuerit Propheta, an potius per visum illum spectauerit.

DE ANNIS INIQVITATIS Iuda.

e difficul- e huius æstionis.

PRIOREM quæstionem de annis iniquitatum domus Israël & Iuda, significatis in diebus decubitus Vatis, difficilem inter alia reddidit ambiguitas nominis עון, ghauon, iniquitas, quod tam pro culpa vsurpari solet in sacris literis, quam pro pœna. Vnde factum est, vt huius capitis interpretes in duas factiones diuisi sint: alijs referentibus eos annos ad tempus præuaricationis vtriusque domus, alijs autem ad tempus supplicij. Accessit varia acce- C ptio nominum Israël & Iuda: quibus iam duo regna diuisa, iam regnum vniuersum, iam regnum Iuda, iam denique domus regia significari solet. Contulit & symbolum augendæ difficultati numerorum varietas in annis decubitus Vatis, codicumque maxime Græcorum, quibus superiora sæcula ante Hieronymi æditionem vsa sunt, diuersa lectio, vt vidimus in explanatione textus. Præterea Chronologorum discrepantia in compu- A tandis annis regum Babyloniorum, & Persarum, ad quorum regna anni prædicti, si supplicij sunt, pertinere videntur. Itemque regum Iuda & Israël, in quorum regnis comprobandus est prædictus annorum numerus, si eos ad culpam referre velimus. Itaque ex tot capitibus aucta difficultas non immerito viris doctis visa est insuperabilis. Ceterum non propterea despondemus animum, sed Dei auxilijs innixi, atque magnitudine operæ pretij adducti, implicati Vaticinij mentem explanare conabimur. Expendamus itaque initio scriptorum sententias, deinde nostram alijs examinandam proponamus.

Auctorum sententiæ de annis iniquitatis.

Prima sententia.

Polychr.

Græci, Polychronius scilicet, & Theodoretus, legentes in codice Septuaginta, annos iniquitatis Israël centum quinquaginta, facile sese expe- B dierunt ab istis tricis: id enim tempus retulerunt ad afflictionem decem tribuum: tametsi diuersam computandi rationem inierint. Sic enim habet Polychronius, videlicet: centum quinquaginta diebus, quas ante sumpserat, addit etiam quadraginta separatim. ac si dicat. Prius illud facito, deinde hoc: quia prius decem tribus abductæ fuerunt, deinde duæ. Subdit de centum quinquaginta annis iniquitatis seu afflictionis Israëlis. Inueniet igitur quispiam, vt dixi, a tempore, quo vectigalis Assyrij factus est Osee, centum quinquaginta annos colligi. Si reputet Ezechiæ quidem viginti nouem, Manasse quinquaginta quinque, Amon duodecim (sic enim legunt Septuaginta, quos ille sequebatur) Iosiæ triginta vnum, cum quibus Ioachaz menses tres, Eliacin annos vndecim, Ieconiæ menses tres, & Sedeciæ annos decem: quoniam, vt ostensum est modo, instante vndecimo anno capta est ciuitas, qui numeri conficiunt annos centum quadraginta octo, & addendo tempus quo subiectus fuit Assyrio Osee (sunt autem anni non expleti duo, nam secundo anno & expeditionem fecit, & cum ex sententia res successissent, domum reuertit) fiunt

ANNI.

Ezechiæ	29
Manasse	55
Amos	12
Iosiæ	31
Eliacin	11
Sedeciæ	10
anni quos subiectus fuit Rex Osee Assyrio	2
	150

fiunt anni centum quinquaginta, alia æditio habet centum nonaginta. Hæc de annis Iſraëlis. Polychronius, de Iuda nihil omnino in eius ſcholijs inuenio. Fortaſſe idem ſenſit quod Theodoretus, qui vtroſque annos hac ratione recenſet. quadraginta annos Iudæ numerat a quinto migrationis Ioachin, in quo orſus eſt prophetiam ſuam Ezechiel, vſque ad ſecundum annum Cyri Perſæ; videlicet Nabuchodonoſor triginta duos (reliquos a duodecimo, qui concurrit cum quinto exilij Ioachin) Euilmerodach vnum vel duos, Baltaſſar tres, Darij duos, Cyri vnum, qui ſimul iuncti conficiunt quadraginta, &c. Annos vero Iſraël centum quinquaginta putat eſſe tempus ab eodem anno quinto exilij Ioachin ad vigeſimum Artaxerxis Longimani, in quo Templum abſolutum, ciuitas Ieruſalem murata, & reliquæ vrbes & oppida terræ Iſraël inſtaurata, & incolis

Theodor.

40 completa ſunt. Scilicet quadraginta deſolationis
29 a duodecimo Nabuchodonoſor ad Cyri primum,
7 qui ſunt vtrique computationi communes, Cyri
35 viginti nouem reliqui, Cambyſis ſeptem, Darij
20 Hyſtaſpis trigintaquinque, Xerxis viginti, & Ar-
19
150 taxerxis vndeuiginti: anno enim vigeſimo Vrbis muros præcipit reſtitui. Addiditque Theodoretus. Et nemo putet ad Iſraëlem nulla ratione pertinuiſſe ædificationem Ieruſalem, vtpote qui iampridem a tribu Iuda eſſet diuiſus; namque poſt reditum haud manſit illa diuiſio. Verum concordes & vnanimes omnes, qui reditum conſecuti ſunt, degebant, Ieruſalem metropolim incolentes, &c. Sic reſpondent quæſtioni auctores Græci.

Refellitur hæc ſententia.

Ceterum præterquam quod lectio illa, atque numerus annorum, quem in corruptis exemplaribus legerunt Græci, longe abeſt a veritate Hebraicæ & vulgatæ æditionis; immo & ab æditione germana Septuaginta interpretum, vt in explanatione capitis dicebamus; etiamſi centum quinquaginta annos legeremus, non continuo computationes Græcorum literæ ſatisfeciſſent: etenim Polychronij numerandi ratio in eo claudicat, quod duodecim annos tribuit Amon, ex codice Septuaginta, cum duo tantum regnauerit poſt patris mortem, vt ex textu Hebraico conſtat. vnde non ſibi conſtat prædictus numerus centum quinquaginta annorum iniquitatum Iſraël. Theodoreti vero ratio multo longius recedit a veritate: nam tempus illud centum quinquaginta annorum exilij, quod ipſe adſcribit Iſraëli, ad Iudam potius, quam ad Iſraëlem ſpectare videtur. Vel ſi Iſraëlis intereſſe quoquo modo credatur, certe non minus pertinebit ad Iudam, quæ quidem tribus vel vniuerſa ſumma, vel certe pars maxima extitit eius captiuitatis, liberationis, atque inſtaurationis Ieruſalem. Quorſum igitur decem tribubus potius, quam duabus comminaretur Vates calamitatem vniuerſis communem? immo vero quo pacto dicemus, eo anno duodecimo Nabuchodonoſor cœpiſſe captiuitatem decem tribuum, quæ multis retro annis, id eſt, centum triginta, vt numerat etiam Polychronius, inchoauerat? Denique quadraginta anni captiuitatis Iuda minime poſſunt cum Ieremiæ Vaticinijs conuenire. ille enim diſertis verbis teſtatur. *Seruient omnes gentes iſtæ*, quarum caput fuerat Ieruſalem, *regi Babylonis ſeptuaginta annis*. Et iterum. *Cum cœperint impleri in Babylone ſeptuaginta anni, viſitabo vos: & ſuſcitabo ſuper vos verbum meum bonum, vt reducam vos ad locum iſtum*. loquebatur autem cum Iecoma, & ceteris tranſmigrantibus. Idem efficitur ex libro Paralipomenon.

Ierem. 25. ℣. 11.
Ierem. 29. ℣. 10.
2. Paral. 36 ℣. 21.

Cunctis enim diebus deſolationis ſuæ egit terra *ſabbatum, vſque dum complerentur ſeptuaginta anni. Anno autem primo Cyri regis Perſarum ad explendum ſermonem Domini, quem locutus fuerat per os Ieremiæ, ſuſcitauit Dominus ſpiritum Cyri, &c.* Quod ſi ita eſt, quî poſſunt anni captiuitatis reſtringi ad numerum quadragenarium decubitus Ezechielis? Neque valet quicquam ſolutio Theodoreti, atque Euſebij, quem ille ſecutus eſt, ſcilicet, annos ſeptuaginta compleri in ſecundo Darij Hyſtaſpis, cum Templum cœptum eſt reædificari: etenim Iecomiæ prædixit Ieremias. *Poſt ſeptuaginta annos reducam vos ad locum iſtum*. Septuaginta igitur anni fluxerunt vſque ad libertatem a Cyro datam, copiamque factam redeundi in patrias ſedes. Præterea ex libro Paralipomenon citato conſtat, terram ſabbata ſua, hoc eſt, quietem & otium egiſſe omnibus diebus deſolationis vſque dum complerentur anni ſeptuaginta: otium autem terræ, quies, vel ceſſatio, eſt non exerceri, non coli, nec ſeminari. Septuaginta igitur annis abfuiſſe cultores terræ neceſſe eſt, ſi terra totidem annis egit ſabbatum: at vero multis annis ante ſecundum Darij redierant in Iudæam exules; ergo non poſſunt comprobari anni ſeptuaginta quietis terræ vſque ad ſecundum Darij, ſed vſque ad primum Cyri, in quo redire in patriam primum licuit.

Sabbatum agit terra quæ non c[olitur].

Iudæi, quos refert Hieronymus hoc capite, ſupputabant annos tribulationis & anguſtiæ tam Iſraëlis, quam Iuda quadringentos triginta (nam in eum numerum conferebant annos trecentos nonaginta Iſraëlis, Iuda vero quadraginta) a ſecundo anno Veſpaſiani, quando Vrbs a Romanis capta Templumque ſubuerſum eſt, quibus finitis promittebant ſibi reſtitutum iri priſtinum libertatis ſtatum: vt quomodo filij Iſraël quadringentis triginta annis fuerunt in Aegypto; ſic & in eodem numero finiatur extrema captiuitas: ſcriptum eſt enim in Exodo. *Habitatio filiorum Iſrael, qui manſerunt in Aegypto fuit quadringentorum triginta annorum*: Et iterum. *Factum eſt poſt annos quadringentos triginta egreſſus eſt omnis exercitus Domini nocte, &c.* Hanc opinionem Iudæorum non reijcit Hieronymus: neque enim poterat ex euentu eam manifeſtæ falſitatis arguere, cum ſua ætate nondum eſſet impletum tempus a Iudæis præfixum reſtituendæ ſibi libertatis. Verum poſteriora ſæcula eandem aperte redarguunt, præſertim noſtrum, in quo poſt Vrbis excidium annis exactis mille quingentis viginti miſeri Iudæi perpetuo exilio damnati perſeuerant adhuc extra patriam.

Iudæorum computatio ex Hieronymo. Secunda ſententia.

Exod. 12. ℣. 40.

Diuus Hieronymus eadem acceptione, qua Iudæi, vſurpat vocem, iniquitas, ſcilicet pro pœna, ſed longe alios ſtatuit afflictionis vtriuſque terminos: nam Iſraëlis annos trecentos nonaginta numerat a prima captiuitate decem tribuum, cum regnante in Iſraël Phacee filio Romeliæ venit Rex Aſſyriorum Theglathphalaſſar, & cepit Galaad, & Galilæam, & vniuerſam terram Nephtali, & tranſtulit eos in Aſſyrios. Finem autem annorum facit in extremis diebus Aſſueri Perſæ, cum, procurante Regina Eſther, vniuerſus populus Iudæorum de mortis periculo impendente liberatus eſt: vel potius a tempore Manahem, cum primum venit Phul Aſſyrius in terram Iſraël, cui Manahem dabat mille argenti talenta, vſque ad vigeſimum octauum annum Regis Aſſueri, quādo Eſther hiſtoria contigit. Aſſuerum vero appellat Hieronymus Artaxerxem Memorem, qui ſucceſſit Dario Notho. Porro annos quadraginta Iuda numerat a primo anno Iecomæ,

Hieronymus iniquitatem pro pœna iniquitatis interpretatur. Tertia ſententia.
4. Reg. 15. ℣. 29.
4. Reg. 15. ℣. 19.
Aſſuerū vocat Hieronymus Artaxerxem.

qui

qui se dedit Nabuchodonosori vsque ad primum annum Cyri, eadem scilicet ratione, quam supra retulimus ex Theodoreto. Verum multis displicet vtraque Hieronymi computatio:& quidem posterior annorum Iuda satis valide reiecta est paulo superius: prior vero annorum Israël nihilo videtur verisimilior. Primum quidem quia tempore Esther non fuit liberatus Israël a captiuitate, sed ab imminenti periculo mortis. Præterea quoniam tam clades, quam libertas illa ex æquo conueniebat Iudæis & Israëlitis, ex quibus plurimi adhuc remanserant inter gentes, multi quoque cum Zorobabele redierant in propria. Nam ideo in dedicatione Templi duodecim hirci caprarum immolantur pro peccato totius Israël, iuxta numerum duodecim tribuum, quod plurimi ex singulis tribubus ad dedicationem noui Templi conuenerant cum Iudæis. Immo vero si rem examinemus diligentius, inueniemus in libro Esther nullam Israëlis, Iudæorum vero frequentem fieri mentionem. nam ibi sic legimus. *Pro nihilo duxit* Aman *in vnum Mardochæum mittere manus suas: audierat enim quod esset gentis Iudææ: magisque voluit omnem Iudæorum, qui erant in regno Assueri, perdere nationem.* Et inferius. *Missa est sors in vrnam, quo die & quo mense gens Iudæorum deberet interfici, &c.* atque idem videre est in capitibus sequentibus. Quo igitur pacto adscribemus Israëlitis, quæ sunt Iudæorum propria? ijs de causis non probatur Hieronymi computatio.

[Margin: Hieronymi computatio non admittitur. — Esdr. 6. v. 17. — Esther 3. v. 6. & 7.]

Rabbi Dauid Chimhi, & Rabbi Selomo, atque Tahi, quos sequuntur multi ex Catholicis interpretibus, accipiunt iniquitatem pro peccato idololatriæ, quam in decem tribubus perdurasse dicunt annos trecentos nonaginta, in Iuda vero quadraginta: priorem summam ex duplici numero conficiunt, videlicet, ex ducentis quadraginta vno, qui recensentur in sacra historia ab initio Ieroboam, qui peccare fecit Israël, vsque ad nonum Oseæ Regis Israel, qui fuit Israëlitici regni postremus, atque ex centum quadraginta nouem, quos mutuato accipiunt a tempore Iudicũ, & verificant a primo anno Abimelech vsque ad vltimum sacerdotis Heli. Vtrunque itaque numerum annorum coniungentes conflant prædictam summam trecentorum nonaginta idololatriæ decem tribuum. Non absimili ratiocinio subducunt quadraginta annos Iuda: nam ab initio regni Manasses delibant annos sexdecim, in quibus effusius idolorum cultui deditus, Iudam quoque peccare fecit. Addunt (omissis reliquis regni Manasses) duos, quibus regnauit Amon, Iosiamque prætereuntes, viginti duos annos capiunt a regnis Ioacim & Sedeciæ: atque ita quadraginta annos idololatriæ se inuenisse gloriantur.

[Margin: R. Dauid Chimhi, R. Selomo, & R. Tahi accipiunt iniquitatem pro peccato idololatriæ. Quarta sententia.]

Verum hæc interpretandi & numerandi ratio non congrua est, immo absurda: primo quia summa illa annorum centum quadraginta nouem, quam a temporibus Iudicum acceperunt precario, non minus pertinet ad duas tribus, quam ad decem. Cur igitur potius adscribitur hoc scelus Israëli, quam Iuda, cum eo tempore indiuisæ tribus essent? Sed demus Hebræis, quacunque illi somniauerint ratione, eam iniquitatem ad decem tribus tantum pertinere; cur potius numerant annos a primo Abimelech, cum multo ante idola colucrint? vt videre est in libro Iudicum. *Feceruntque filij Israel malum in conspectu Domini, & seruierunt Baalim, ac dimiserunt Dominum Deum patrum suorum.* Idemque ex sequentibus capitibus colligitur aperte. Deinde cur non potius addiderunt viginti annos Salomonis posteriores, in quibus idolis vxorum ædificauit fana, & coluit gentium immunditias? nam ij anni aptius necterentur cum initio regni Ieroboam: etenim illa interruptio annorum aliena est ab omni recta computatione, & historiæ consuetudine. Annorum vero Iuda computatio non minus est inconueniens. Vnde enim sciunt Hebræi post sextum decimum annum pœnituisse Manassem? quod si hoc ignorant, cur non potius totos quadraginta annos verificant in regno ipsius a primo ad quadragesimum, & quindecim posteriores reseruant pœnitenti? Quod si libuit transitum facere a regno in regnum, ne annorum series continua texeretur, cur non potius ad regnum Achaz regressi sunt? inuenissent certe ingentem iniquitatis segetem, quæ in libris Regum Achaz ipsi adscribitur, & Iudæ eius errores æmulanti: sic enim habet. *Sed neque ipse Iuda custodiuit mandata Domini Dei sui, sed ambulauit in erroribus Israel: & siquidem vsque ad illud tempus adolebant ei*, serpenti æneo, *incensum.* Cum ergo æque grauiter peccauerint Iudæi tempore Achaz, atque temporibus Manasse, & filiorum Iosiæ, cur istis potius tribuatur iniquitas, quam illi, non satis intelligere possum.

[Margin: Confutantur Rabbini. — Iudicum 2. v. 11. — 4. Reg. 16. v. 3 et ca. 17. v. 12. & cap. 18. v. 4.]

Alij annos Israël trecentos nonaginta numerãt a vigesimo quinto Heli vsque ad vltimum Oseæ: quos ego rogatos velim, cur potius ab eo anno Heli numerare cœperint; an vt Prophetæ satisfaciant, an potius vt aliquid dixisse videantur? nil enim in eo potius anno inuenitur insigne, vt eorum summæ annorum esse posset exordium.

[Margin: Quinta sententia.]

Verum alijs gratius fuit ab vltimo anno Heli computare, atque annos lunares facere, quibus vsum Prophetam dicunt, vt prophetiæ veritatem celaret, quasi vero non palam ipse profiteatur. *Ad obsidionem Ierusalem extendes manum tuam.* Ceterum annos Lunares vltra decem & nouem nulla vnquam natio vsurpauit in computatione, vt late differemus in Commentario de ferijs ad caput quadragesimum.

[Margin: Sexta sententia.]

Alijs magis placet nomine Israëlis intelligere duas tribus, quæ post decem tribuum captiuitatem, & Iuda & Israël promiscua appellatione vocantur, teste Hieronymo, atque id confirmant ex Vatis ipsius verbis: sic enim ait. *Comedent filij Israel panem suum pollutum in terris, ad quas eijciam eos*, quod de decem tribubus iampridem abiectis non recte intelligitur, sed de duabus abducendis a Nabuchodonosor post paucos annos. Præterea quia iste annorum numerus diebus obsidionis Ierusalem videtur respondere, Propheta testante. *Et ad obsidionem Ierusalem conuertes faciem tuam.* At vero ista Vrbis obsidio nil pertinebat ad decem, sed ad duas tribus, quæ in ea morabantur. Nomine autem Iuda intelligunt Ierusalem, in qua erant Principes domus Iuda, quam nomine Iuda secernit a duarum tribuum ciuitatibus: quoniam istæ permistæ erant ex indigenis Iudæis, atque aduenis Israëlitis, qui manus Salmanasar effugientes ad duas se receperant tribus. Iniquitas ergo domus Israël fuit idololatria, quæ viguit in vrbibus Iuda a quarto anno Roboam vsque ad finem regni Sedeciæ. Iniquitas vero domus Iuda fuit cædes Christi Domini & sanctorum, atque odium in Christianos per quadraginta annos perseuerans ab anno, quo crucifixus est Christus Dominus vsque ad expugnationem Vrbis per Romanos factam, id est, a decimo octauo Tiberij ad secundum Vespasiani, quæ Principum Iuda &

[Margin: Septima sententia. — Hieronym. initio comment. in Malachiam. — Iniquitas Domus Iuda fuit mors Christi & odium Christianorum.]

Hierosolymitanorum propria fuit, quoniam ij inuidia atque odio Christum Pilato tradiderunt, & ceteros aduenas exstimularunt ad idem postulandum.

Confutatur horum sententia.

Auctor huius sententiæ, tametsi recte sensit de significatione nominis Israëlis, atque exacte comprobauit annos præuaricationis ab initio bipartiti regni ad casum Sedeciæ; defuit nihilominus in assignanda significatione nominis Iuda, atque in annis eius præuaricationis. Et primum quidem gratis affirmat ceteras vrbes Iuda permistas esse Iudæis & Israëlitis, Ierusalem autem a solis habitatam esse Iudæis. Nam qua ratione fatetur, & merito, ad vrbes Iuda reliquas, multos Israëlitas confugisse tempore captiuitatis Assyriacæ; eadem tenetur confiteri, multos Israëlitas maxime ex B proceribus se recepisse in regiam Iudæorum Vrbem; præsertim cum illa esset omnium munitissima non solum ex Dei præsentia, sed etiam ex situs ratione, & murorum atque turrium firmitate. Quod si ita est, cur potius reliquarum vrbium incolæ appellandi sunt Israëlitæ, quam Hierosolymarum? vel qua potissimum ratione isti, Iudæi vocabuntur a Vate, ceteri, Israëlitæ? præterea Vates, dum recumbit tam super sinistrum, quam super dextrum latus, præcipitur vultum minacem vertere contra Vrbem obsessam, quam in latere delinearat, non aliam ob causam, quam vt illis ciuibus portenderet obsidionem & cladem imminentem, vt in explanatione literæ dicebamus. Ad ciues igitur Ierusalem pertinebat ista tragœdia, C atque ipsimet Israël vocantur, & Iuda. Sed demus illis, Iudæ nomine vocari ciues Ierusalem subditos Sedeciæ, qualisnam est horum iniquitas? Odium in Christum & sanctos eius, inquit, per quadraginta annos perseuerans vsque ad excidium Vrbis factum per Titum. Præclare. Sed rogo, nunquid Iudæi, qui vixerunt sub Sedecia, insectati sunt Christum & eius sanctos? minime, ait, sed eorum posteri: multis itaque sæculis ante, quam patrarent crimen Iudæi, eius dederunt pœnas: immo bis idem facinus punitum est: semel in excidio vrbis Babylonico; iterum in desolatione eiusdem Romana. at non punit Deus bis in idipsum. Dices quid noui, si Vates prædixerit futura post multa sæcula? Respondeo, futura prædici solere, non vero puniri antequam fiant: D peccata autem Israël & Iuda per quadringentos triginta annos commissa, vrbis obsidione, angustia, & fame vindicari testatur Vates. Quare necesse est præcesserint anni iniquitatis vtriusque partis, ipsius Vrbis obsidionẽ. Sed, etiam si hoc esset tolerabile, quis non videat gratis assumi, solos indigenas Ierusalẽ desæuisse in Christum Domini? quasi vero non solicitauerint eius necem Scribæ & Pharisæi, quorum illi Simeonitæ erant, isti ex omnibus tribubus promiscue in eam religionem cooptati: quasi vero sacerdotum inuidia non desiderauerit vniuersi populi suffragia, qui ex omnibus vrbibus Palæstinæ, Syriæ, & bona Asiæ parte ad festum diem Paschæ conuenerant. Non est ergo quod tantum scelus adscribatur Hierosolymi- E tis potius, quam reliquis Iudæis: neque quod isti potius Iudæ nomine intelligendi veniant, quam oppidani.

Auctoris sententia.

Primo nota hic agi de obsidione Ierusalem.

Reliquum est, vt nostram exponamus sententiam pro quæstionis decisione. sed prius quædam obseruanda præmittere oportet. Primum, Argumentum huius tragœdiæ esse vrbis Ierusalem obsidionem, quod diserte significat Vates, cum sibi dictum testatur, *Et erit in obsidionem & circundabit eam*. Item. *& ad obsidionem Ierusalem conuertes faciem tuam*, ac si illi dixisses: tua res agitur, tot diebus circundaberis, quot me in sinistrum latus decumbentem videris. & iterum. *Non te conuertes in latus aliud, donec impleas tempus obsidionis tuæ*, hoc est, obsidionis, quam tuus decubitus repræsentat.

Secundo nota, prophetã agere personam obsidentium & obsessorum.

Secundo nota, in hac tragœdia Prophetam sustinere personam vtriusque gentis, scilicet, obsidentis, & obsessæ: nam in persona hostium præcipitur brachium nudare contra Vrbem, & patellam pro scuto prætendere inter se & vrbem, vt significaret hostium ferro armatorum immanitatem. in persona vero Iudæorum panes subcinericios in pondere iubetur comedere, quales obsessi edituri erant: atque catenis constrictum decumbere totos dies & noctes trecentas nonaginta, vt eo habitu referret oppressionem ciuium, qui tempore obsidionis non se poterant loco mouere, aut pedem efferre extra mœnia.

Tertio nota, significari hoc facto nõ obsidionem tantum, sed & excidium vrbis.

Tertio. Obseruandum est, in quo totius difficultatis solutio consistit, non solum Vrbis obsidionem repræsentari decubitu Vatis, sed etiam excidium. Videlicet diebus trecentis nonaginta decubitus in sinistrum latus referebatur obsidio; diebus vero quadraginta decubitus in latus dextrum portendebatur eiusdem excidium. Hoc ita esse ex eo patet, quod Prophetæ præcipitur, vt trecentos nonaginta panes subcinericios sibi faciat, singulosque in pondere factos comedat, & aquam in mensura bibat diebus singulis recubitus. Cum ergo totidem dies iacuerit in sinistrum latus, atque panes sibi parauerit, consequens est, quadraginta diebus reliquis, quibus in latus dextrum decubuit, alium manducasse cibum; qui scilicet sibi a familiaribus parabatur, eumque sine mensura vel pondere. quid hoc est? nimirum posterior decubitus portendebat dies totidem non iam obsessæ Vrbis, sed captæ, a quo tempore miseri captiui, tametsi deteriorem experti erant conditionem seruorum, nihilominus non tanta premebantur fame, atque dum conclusi ab hostibus libertatem tuebantur.

Quarto nota, dormire in sinistrum latus, obsidionem, in dextrum, excidium significare.

Quarto. Obserua quam apposite vtrumque horum, id est, obsidionem & excidium repræsentauerit Deus decubitu Vatis in vtrumque latus. Etenim dormire super sinistro latere solet esse molestum & graue: incalescit enim cor, quod in sinistrum latus propendet, nimio superimpositi hepatis ardore, sanguinisque confluxu æstuat & suffocatur: vnde inquietum somnum gignit is decubitus, ideoque symbolum est animi solliciti, timidi, hominisque perturbati, qui vix palpebras claudit, cum imminentis periculi memoria excitatus euigilat. E contrario dormire in latus dextrum, vt suaue est & iocundum, propterea quod eminens cor nullis humoribus grauatur, ita proprium est pace fruentium & cessantium. Vnde Plinius. Nihil est, quod in dextram aurem fiducia mei dormias, non impune cessatur. Quare aptissimum symbolum est quiescentium post pugnam tam eorum qui vicerunt, quam qui superati sunt. etenim arce expugnata, hostibusque debellatis, fas est victori discingi, arma ponere, atque incurium quiescere totas noctes. Victis quoque licet, si non libertate, pace saltem potitos, dormire; quippe quibus nullum præterea malum captiuitate acerbius formidandum sit reliquum. Propterea Spiritus sanctus trecentos nonaginta dies, quibus Vrbs obsidenda erat a Babylonijs, totidem diebus decubitus Prophetæ in latus sinistrum repræsen-

Plin. lib. 4. Epist. 94.

præſentauit. Etenim is habitus proprius eſt militum obſidentium vel tutantium præſidia, cum nocturno tempore quieti ſe dant per vices ſuas: neque enim audent diſcingi, armisve poſitis in latus dextrum cubare, vt fere ſolent qui domi iacent ſecuri; quin potius accincti & armati dextraque manu haſtam vel enſem tenentes vix recumbunt, ne dum quieſcunt, aut dormiunt: ſollicite obſeruantes, ne forte illis ſomno oppreſſis vel imparatis, aut præſidiarij elabantur, aut obſidiarij incurrant in arcem. Diebus vero quadraginta quietis in latus dextrum, ſignificauit totidem dies victoriæ, in quibus ſcilicet Babylonij captam Vrbem demoliti ſunt. eo enim tempore neque victores euentus ſollicitudo amplius vrgebat, neque victos metus impendentis mali ſollicitabat; ſed illi præ gaudio, iſti præ mœrore profunde dormiebant: æque enim ſolent a curis ceſſare qui nihil boni ſperant, atque qui nihil mali timent.

[Hi]ſtoria vaticinio con[co]rdat in nu[m]ero dierum tam obſidionis, quam excidij.

Quinto. Comparanda eſt cum Vaticinio hiſtoriæ veritas: diesque trecenti nonaginta obſidionis, atque quadraginta exercitæ victoriæ inueſtigandi. Et quidem de obſidionis tempore ſic legimus. *Factum eſt autem anno nono regni eius*, Sedeciæ, *menſe decimo, decima die menſis, venit Nabuchodonoſor rex Babylonis, ipſe & omnis exercitus eius in Ieruſalem, & circundederunt eam: & extruxerunt in circuitu eius munitiones. Et clauſa eſt ciuitas atque vallata vſque ad vndecimum annum regis Sedeciæ*, & quæ ſequuntur vſque ad finem verſus vigeſimi ſexti. Porro quadraginta dies exercitæ victoriæ, hoc eſt, in quibus ſpoliata & deſolata eſt ciuitas, ita numerantur. Die nona menſis quarti anni vndecimi Sedeciæ capta eſt ciuitas, vt patet in textu præallato: die autem ſeptima menſis quinti venit Nabuzardan in Ieruſalem, abſtulitque vaſa ærea de domo Domini: die vero decima eiuſdem menſis incendit domum Domini (ſic enim conciliandi ſunt ex ſententia Sederolam hi duo loci, alioquin vterque loquitur de incendio domus Domini, quod ſimul ſtare non poteſt) itaque incendium cœpit poſt dies triginta Vrbis expugnatæ. Cum autem teſtatum ſit eiſdem locis Babylonios euertiſſe domum Domini, & domum Regiam, omneſque domos & muros Vrbis; neceſſe eſt decem minimum dies immoratum in euerſione ædificiorum adeo ſuperborum: nunc addamus decem iſtos dies excidij alijs triginta expilationis Vrbis, ſubducemuſque quadraginta victoriæ aduerſus miſeram Vrbem exercitæ, quos repræſentauit Vates totidem diebus decumbens in dextrum latus.

[4.] Reg. 25. [v.] 1. [Ie]re. 52. [v.] 4.

[4.] Reg. 25. [v.] 8. [Ie]re. 52. ℣. 12.

[Qu]id ſignifi[cet] phraſis [Et] & porta[bis] vel aſſu[mes] iniqui[tates] domus [Isra]el.

Sexto loco explicanda eſt illa phraſis, *Et portabis*, vel *aſſumes iniquitates domus Iſrael*, vel *Iuda*, &c. pro vtroque enim verbo Hebraice legitur נשא, naſa, quod eſt leuare, tollere, atque eiuſmodi ſexcenta; patet enim latiſſime eius ſignificatus. Cum autem iungitur nominibus, iniquitas, vel, peccatum, duo ſignificat: aliquando enim leuare peccatum, eſt tollere ab alio, remittere, condonare, vt in Exodo. *Sed nunc dimitte peccatum mihi etiam hac vice*. & in Numerorum libro: *auferens iniquitatem*, Aliquando portare peccatum, eſt ſuper ſe tollere, ſuſcipere in ſe noxam, obnoxium fieri pœnæ debitæ, pœnas dare peccato debitas, vt in Leuitico. *Si anima peccauerit, portabit iniquitatem ſuam*. & iterum, *Tu & filij tui, & domus patris tui tecum portabitis iniquitatem Sanctuarij*. & alibi. *Vere languores noſtros ipſe tulit*. & in Leuitico. *Cumque portauerit hircus omnes iniquitates eorum*; ad quem locum alluſit abſque dubio Ioannes Baptiſta, cum dixit. *Ecce Agnus Dei, ecce qui*

[Ex]od. 10. [℣.] 17. [Nu]m. 14. [℣.] 18. [Le]uit. 5. ℣. 1 [Nu]mer. 18. [℣.] 1. [Isa.] 53. ℣. 4 [Le]uit. 16. [℣.] 22. [Ioan.] 1. ℣.

A *tollit peccata mundi*. Vim verbi expreſſit Euangeliſta verbo Græco ὁ αἴρων, o æron. Harum acceptionum prior ad Deum pertinet, qui ſolus peccata dimittit propria auctoritate; altera ad homines.

Septimo. Examinandus eſt ſignificatus vocis, iniquitas, quæ Hebraice dicitur עון; ghauon, de qua ſic ſtatuimus. Iniquitas in ſacris literis ſignificat reatum, qui naſcitur ex culpa, & cui merito reſpondet pœna. Vnde promiſcue vſurpari ſolet tam pro culpa, quam conſequitur reatus, quam pro pœna, quæ culpam comitatur. Pro culpa ſumitur ibi. *Si memor eſt iniquitatis meæ, interficiat me*. & ibi. *Si tacuerimus, ſceleris arguemur*: & in pſalmo. *Ecce in iniquitatibus conceptus ſum*. Pro pœna accipitur ibi. *In me ſit, domine mi, hæc iniquitas*. & ibi. *Non eueniet tibi*

Iniquitas ſignificat reatum, qui naſcitur ex culpa cui merito reſpondet pœna. Iniquitas ſignificat culpam.

2. Reg. 14. ℣. 32. 4. Reg. 7. ℣. 9. Pſal. 50. ℣. 7.

B *quicquam mali propter hanc rem*. Hæbraice, iniquitatis: apud Iſaiam. *Et poſuit Dominus in eo iniquitatem omnium noſtrum*. & in pſalmo. *Appone iniquitatem ſuper iniquitatem eorum*: & in Threnis. *Et maior effecta eſt iniquitas*, clades, *filiæ populi mei peccato*, ſupplicio, *Sodomorum, quæ*, Sodoma, *ſubuerſa eſt in momento, & non ceperunt*, Septuaginta, laborarunt, *in ea*, ſubuertenda, *manus*, &c. In præſenti autem ſtat pro pœna peccati, non pro culpa, quod ex adiuncto verbo, portare, facile dignoſcitur: quod cum hominibus tribuitur, ſignificat ſuſtinere, pati, vt diximus Notabili ſexto. Vnde portare iniquitatem, erit ferre ſupplicium iniquitatis alias admiſſæ, dare pœnas commiſſi criminis. quaſi is ſit verborum ſenſus. Tot diebus catenis grauatus ſuſtinebis mole

Significat pœnam.

1. Reg. 25. ℣. 24. Ibid. 28. ℣. 10. Iſa. 53. ℣. 6. Pſal. 68. ℣. 28. Thren. 4. ℣. 6.

Hic ſumitur iniquitas pro pœna.

C ſtiam debitam iniquitatibus Iſraël, atque ea tolerantia repræſentabis, quam ipſi ſunt laturi totidem obſidionis diebus.

Octauo. Examinandum eſt, quid ſibi velit illud Prophetæ. *Diem pro anno dedi tibi*: an ſcilicet diebus decubitus reſpondeant totidem anni pœnarum: an peccatorum? nam bona pars interpretum, quos ſupra citauimus, volunt diebus hiſce ſucceſſiſſe totidem annos afflictionis, nos vero conſtanter aſſerimus, diebus decubitus Vatis reſpondere quidem totidem dies obſidionis, & euerſionis Vrbis, atque afflictionis vtriuſque partis Iſrael & Iuda. illis vero diebus afflictionis non ſucceſsiſſe poſtea totidem pœnarum annos; quinimmo vtroſque dies, decubitus ſcilicet & obſidionis reſpondere totidem

Diem pro anno quomodo interpretetur.

D annis præuaricationis præteritæ; itaque ſupplicij tempus prædicitur breuiſſimum in vltionem præuaricationis per multa ſæcula protractæ: hoc autem aperte mihi videor intuliſſe ex oratione illa Dei ad Prophetam. *Diem pro anno dedi tibi*; conſtat enim Prophetam decumbentem referre populum in Vrbe obſeſſum, atque eius vicem gerere. quemadmodum cum extendit brachium nudatum, fereque clypeo ſe protegit, hoſtilem exercitum repræſentat, vt diximus Notatione ſecunda. Nomine itaque populi audit, *diem pro anno dedi tibi*, quia ſcilicet populus ipſe accepit dies totidem oppreſſionis & famis pro annis iniquitatis ſeu præuaricationis commiſſæ. Dies ergo pœnarum ſunt, anni vero culparum, alioquin enim ſi anni futuri eſſent pœna-

E rum, nequaquam dictum eſſet, *diem pro anno dedi tibi*, ſed potius e conuerſo, annum pro die dedi tibi: videlicet: quot diebus tuus decubitus durauerit, tot annis futurum illi ſuſtinebunt ſupplicium. Cum ergo dies imponantur pro annis, manifeſtum eſt, dies eſſe pœnarum, annos vero tranſgreſſionum. Præterea non bene reſpondet pœna pœnæ, cum Deus non puniat bis in idipſum, ſed potius pœna culpæ. Cum igitur dies decubitus atque etiam obſidionis Vrbis ſint pœnarum, conſequens eſt, non fuiſſe

fuisse impositos in signum alterius afflictionis grauioris, sed in vltionem impietatis. Dies itaque afflictionum sunt, anni vero præuaricationis, seu idolatriæ, atque is est prædictæ orationis sensus. *Diem pro anno dedi tibi*, hoc est, tibi sustinendos imposui illorum nomine tot afflictionis & famis dies, quot annis impune peccarunt Israëlitæ.

Nono. Obseruandum est, nomine Israëlis hoc loco non significari decem tribus: quorsum enim obsidione Vrbis Ierusalem puniatur iniquitas decem tribuum, cum neque Hierosolymis sit admissa, neque si fuisset, eiusmodi vltione vindicari posset? constat enim ante annos centum triginta, euersa Samaria, abductum esse Israëlem ab Assyrijs in ciuitates Medorum. Frustra igitur decem tribuum vel culpam vel pœnam conantur interpretes cum trecentis nonaginta diebus recubitus Vatis comparare: nec mirum si non succedat computatio, quæ a veritate historiæ tam longe distat. Significat itaque Israël populum ex Iudæorum & Israëlitarum tribubus commistum, eum scilicet, qui tunc temporis supererat Hierosolymis, quem nomine veteri appellat Vates, ante regnorum diuisionem vniuersis tribubus communi, atque post captiuitatem Samariæ Dei populo, qui in Iudæa degebat, frequenter a prophetis accommodato. Nam, vt auctor est Hieronymus, abducto in captiuitatem Israële, id est, decem tribubus, indifferenter pristino nomine etiam duæ tribus appellantur Israël, quod sæpe factum videmus a Ieremia, Ezechiele, Sophonia, Aggæo, & Zacharia, & reliquis prophetis, qui post captiuitatem decem tribuum floruerunt. Et quidem de duabus tribubus non de decem in præsenti esse sermonem illo vnico argumento satis efficaciter persuadetur, quod portenti huius enodationem suscipiens Propheta dicit. Sic comedent filij Israel panem suum pollutum inter gentes, ad quas eijciam eos. quod decem tribubus nequaquam potest accommodari, cum ante annos multos essent eiectæ extra regionem sanctam, panemque libaminibus Idolorum commistum & vitiatum comederent iampridem. Ergo comminatio futurum designat supplicium duarum tribuum, quæ supererant, atque etiam reliquiarum, quæ ex alijs, sese illis aggregauerant, non solum tempore defectionis Ieroboami a domo Dauid, vt scriptum est in libris Paralipomenon; sed etiam tempore Ezechiæ: nam a pijssimo rege per literas sollicitati sunt vniuersi, qui manus regis Assyriorum effugerant, atque multi ex tribu Aser, Manasse & Zabulon eius acquiescentes monitis salutaribus venerunt in Ierusalem, quærentes Deum patrum suorum, vt testatum est in eodem libro.

Nomine Israëlis populum ex duobus decem tribubus cõmistum significat.

Hieron. comment. super Malach. initio.

2. Paral. 11. ℣. 1.

Ibid. cap. 30 ℣. 11.

Domus Iuda significat domum & familiam Regum Iuda.

Nomine autem domus Iudæ accipimus regiam domum & familiam, reges qui in Ierusalem dominati sunt, idque ex vi nominis domus Iuda: non enim vsurpatur hoc loco, vt alias solet, large pro regno Iudæ, in quo Iuda & Beniamin claudebantur, sed stricte pro tribu Iudæ filij Iacob, quæ semper primatum tenuit super ceteras, olim quidem archiducatus, deinde a Dauide etiam regni, & post Sedeciæ casum, Vrbisque excidium, veteri ducatu iure suo excelluit tum Babylone, tum Hierosolymis, post reditum vsque ad Christi aduentum, vt prophetauerat olim Iacob: neque hoc nouum est in sacris literis, reges Iuda vocari domus Iuda, & domus Dauid: nam apud Isaiam sic legimus. *Et erit quasi pater habitantibus Ierusalem, & domui Iuda*, hoc est, popularibus, atque regiæ familiæ ducibus, & apud eundem prophetam, & a Ieremia vocantur reges do-

Isa. 22. ℣. 21.

Isa. 7. ℣. 2.

Ierem. 13. ℣. 13.

A mus Dauid eadem ratione, quia ex eius sanguine descendunt. Cum autem multi reges floruerint in regno Iuda, eorumque singuli hoc cognomine possent nuncupari; in præsenti oratione solus Manasses rex impijssimus ex Prophetæ accommodatione intelligendus venit nomine domus Iuda, cuius tam enormia extiterunt facinora, vt inter præuaricatores ceteros ille iure suo promeritus sit antonomasiam; quippe omnium regum Iuda in delictis insignissimus. Quod ne gratis a nobis confictum existimetur, obseruare oportet Hierosolymarum euersionem, & regni Iudæ casum vnius Manassis facinoribus adscribi in sacris literis. Nam tametsi ante illum, & postea alij tum reges, tum populares grauissime deliquerint, atque peccatis suis Dominum

Manasses impijssimus regum Iuda, antonomaticῶs hic intelligitur nomine domus Iuda.

B sæpius irritauerint, ita vt Vrbi & regno vniuerso comminatus fuerit ruinam; veruntamen in gratiam Dauidis dilecti sui, ne domui eius splendor deficeret, pius & fidelis Dominus iram temperabat, & animæ suæ furori parcebat quantumuis lacessitus. At vero impietatibus vnius Manassis irritatus noluit amplius propitiari, nullumque relinquens veniæ locum, effudit quasi ignem indignationem suam, supremam cladem afferens miseræ Vrbi & regno. Sic enim legimus. *Veruntamen non est auersus Dominus ab ira furoris sui magni, quo iratus est furor eius contra Iudam, propter irritationes, quibus prouocauerat eum Manasses. Dixit itaque Dominus: Etiam Iudam auferam a facie mea, sicut abstuli Israel & proyciam ciuitatem hanc, quam elegi Ierusa-*

4. Reg. 23. ℣. 26.

C *lem, & domum, de qua dixi: Erit nomen meum ibi*, &c. quid sibi vult illa aduersatiua, *veruntamen*? nimirum & Manasses delicta, & Dei furorem exaggerat: ac si dicat: etiam præcedentibus obsequijs pijssimi Regis Iosiæ, qui non solum immunditias vniuersas Manassis mundauerat, sed religione sua omnem illius impietatem compensauerat atque deleuerat, nihilominus *non est auersus ab ira furoris sui*: & iterum. *Factum est hoc per verbum Domini contra Iudam, vt auferret eum coram se propter peccata Manasse vniuersa quæ fecit, & propter sanguinem innoxium quem effudit, & impleuit Ierusalem cruore innocentium, & ob hanc rem noluit Dominus propitiari*, &c. Audis peccata Manassis Deum fecisse inexorabilem, Vrbemque re ipsa flammis traditam ob vnius Regis

4. Reg. 24. ℣. 3.

D sanguinaria facinora? quid igitur quærimus, cuius delicta sustineat Vates quadraginta diebus in latus dextrum iacens; immo Ierusalem quadraginta diebus ferro & flammis desolata? equidem Vates Vrbis nomine, ciuitas autem suo merito luunt diebus quadraginta totidem annorum iniquitates, quibus eandem polluerat impijssimus Manasses: & vide quam apte respondeat obsidio peccatis venia dignis, excidium vero facinoribus irremissibilibus.

Quadraginta dies dormitionis in latus dextrum, & desolationis Vrbis luunt peccata quadraginta annorum iniquitatum Manassis. Quadrat numerus trecẽtorum nonaginta annorum cum historia.

Decimo. Postremo inuestigemus oportet annos præuaricationis Israël atque Manasse, quem nomine domus Iuda significari diximus. Et quidem omnes fere Chronologi consentiunt ex sacra historia, regnorum colligi annos trecentos nonaginta a bipartita Monarchia, seu ab initio regni Roboam

E & Ieroboam vsque ad Sedeciæ casum, Vrbisque excidium; nosque in Commentario Chronologico eosdem demonstramus. quo quidem tempore certum est, vniuersum Israëlem, hoc est, duodecim tribus idololatriam exercuisse. nam decem tribus statim atque defecerunt a domo Dauid, vitulos Ieroboami coluerunt, duæ reliquæ vix annis tribus perstiterunt in auita religione, vt scriptum est in libris Paralipomenon. *Cumque confirmatum fuisset regnum Roboam, & confortatum, dereliquit legem Domini*,

2. Paral. 12. ℣. 1.

Ib d.cap. 11. ℣. 16.

mini, & omnis Israel cum eo: capite autem præceden- A ti dixerat Historicus. *Sed & de cunctis tribubus Israel, quicunque dederant cor suum, vt quærerent Dominum Deum Israel, venerunt in Ierusalem ad immolandum victimas suas coram Domino Deo patrum suorum; & roborauerunt regnum Iuda, & confirmauerunt Roboam filium Salomonis per tres annos; ambulauerunt enim in vijs Dauid & Salomonis annis tantum tribus,* &c. Cum ergo supra dixerimus nomine Israëlis intelligi populum vniuersum ex duabus tribubus conflatum, atque complures ex reliquis, qui se duabus aggregauerant; exacte quadrat numerus annorum præuaricationis ab Historico relatus cum numero annorum iniquitatis, qui a Vate repræsentatur.

Quadrant quadraginta anni iniquitatis Iuda cum historia peccati Manassis. 4. Reg. 21. ℣. 18.

Anni vero quadraginta iniquitatis Manasse ex æditione Septuaginta interpretum hoc ratiocinio B colliguntur. Amoni filio Manassis, quem ex codice Hebræo & vulgato scimus duos tantum annos regnasse, ipsi tribuunt duodecim annos regni, non quidem quod duodecim legerint in origine, sed quia nouerant ex patrum traditione, ipsum pro patre detento apud Assyrios regnum administrasse annos decem. quod si ita est, vt videtur probabile, constetque Manassem quinquaginta quinque annos regnasse, captumque fuisse a Principibus Regis Assyriorum, atque post aliquot annos regno suo post pœnitentiam restitutum; demus illi quinque annos regni post reditum, decem captiuitatis, quibus nimirum pro patre regnauit filius, reliqui sunt ex quinquaginta quinque, quos vixit ab initio regni, anni quadraginta iniquitatis, in quibus san- C guine *impleuit Ierusalem vsque ad os*, Deumque alias cunctantem irritauit, vt pollutam cruore innocentium ciuitatem Barbaris traderet diripiendam, comburendam, & desolandam. Itaque non minus adamussim respondent anni præuaricationis Regis Manassis annis quadraginta iniquitatis domus Iuda, quam anni trecenti nonaginta idololatriæ Israëlitarum, totidem annis iniquitatis domus Israël a Vate definitis.

4. Reg. 21. ℣. 16.

Summa totius tractatus.

Ex his in promptu est quæstioni satisfacere, annos iniquitatis esse annos transgressionis legis diuinæ, præsertim vero idololatriæ, annosque Israëlis trecentos nonaginta esse tempus a bipertita Monarchia inter Roboam & Ieroboam vsque ad vrbis excidium anno vndecimo Sedeciæ. quadraginta vero annos domus Iuda esse totidem regni Manassis, antequam caperetur ab Assyrijs, atque illis quidem successisse in pœnam trecentos nonaginta dies obsidionis Vrbis; istis vero quadraginta dies excidij. illos denique dies obsidionis propter totidem annos præuaricationis Israëlis tolerandos, prædictos esse atque signatos decubitu Vatis in latus sinistrum, istos autem excidij ob quadraginta annos impietatum Manassis sustinendos præsignatos fuisse decubitu eiusdem in latus dextrum, ob eam, quam supra notauimus, analogiam dormitionis ad obsidionem & victoriam.

Superest, vt respondeamus obiectis. Primum opponi nobis poterit in Sederolam Hebræorum scriptum esse Manassem captum anno vigesimo secundo regni. Cui respondemus firmiorem esse rationem, qua sententiam nostram comprobamus, illorum traditionibus rancidis & fabulosis.

Respondet obiectis. Obiectio prima ex historia Sederolā. Respondet.

Secundo. Obijciet alius, quadraginta annos Iuda memorandos extra censum annorum trecentorum nonaginta Israëlis. nam Prophetæ præcipitur. *Postquam consummaueris hæc, dormies super latus dextrum*, &c. nos vero annos peccatorum Manassis non computamus post annos Israëlis, sed intra eundem censum, immo quadraginta annos illos bis sumimus. Respondemus, annos quadraginta impietatis Manassis seorsum ab annis Israël computari, & puniri, non quod alij fuerint ab annis præuaricationis Israëlis, sed quoniam malitia fuerint insigniores, & vnica occasio irreuocabilis sententiæ latæ contra ciuitatem, vt supra diximus: propterea etiam extremo loco numerantur, non quod postremi fuerint regni Iuda, quod superstes postea fuit annis fere sexaginta; sed quia ipsi anni supremam importauerint cladem ciuitati & regno: nam tametsi ob Israëlis iniquitates præcedentes addicta erat iam flammis Vrbs impia; tamen non sine spe veniæ: at vero propter sanguinem, quem effudit Manasses, noluit Dominus illi propitiari, vt supra dicebamus. Quod vero Propheta post trecentos nonaginta dies, quos Israëlis nomine iacuerat, iterum decumbat quadraginta ob peccata domus Iuda, non arguit istos annos illis successisse, sed pœnas posterioribus annis debitas, hoc est, excidium Vrbis successisse pœnis debitis prioribus, hoc est, arctissimæ obsidioni.

Secunda obiectio 40. annos computandos extra censum 390. annorum.

Respondet.

Ex 4. Reg. 24. ℣. 3.

COM-

COMMENTARII IN EZECHIELIS PROPHETAE CAPVT QVARTVM

PARS SECVNDA.

DE DORMITIONE VATIS.

An fuerit reuera, vel solum imaginaria visione.

LTERA Quæstio erat, An reuera Propheta dormierit tot dies, atque panem eo apparatu coctum manducauerit; an potius hæc omnia in visione imaginaria intuitus sit. D. Hieronymus negat reuera contigisse, quæ scribit Vates. Hoc enim, inquit, rerum natura non patitur, vt quisquam hominum per trecentos nonaginta dies in vno semper latere dormiat. Hieronymum sequuntur alij tractatores huius vaticinij, pro quibus facit plurimum præterita prophetia capitis tertij, de volumine deuorato: quam per visum contigisse diximus: quod si hæc præsens re ipsa contigit, cur non & illa, immo & illa altera capitis primi de Cherubinis? Præterea id ipsum suadet prophetia capitis octaui, quæ contigit *anno sexto, in sexto mense, in quinta mensis*, cum, sedente Propheta domi suæ, assidentibusque senibus Iuda, Spiritu diuino afflatus est. Atqui illud contingere non posset, cum nondum exacti essent dies dormitionis: nam a quinto die, mensis quarti, anni quinti transmigrationis vsque ad quintum diem, sexti mensis, anni sexti sunt dies quadringenti tredecim; tempus vero dormitionis super vtroque latere est dierum quadringentorum triginta. Deerant igitur Prophetæ, cum se sedisse narrat domi suæ, adhuc decem & septem dies dormitionis; etiamsi velimus numerare dies somni ab ipso initio vaticinij eius. Ergo vel mandatum non impleuit, vel non accepit; sed per visum tantummodo hæc omnia peracta sunt.

Hier. super Oseæ 1. negat reuera contigisse.

Prima ratio huius sententiæ.

Secunda Ratio.

Nihilominus certius existimamus, Prophetam reuera hoc præceptum accepisse & impleisse; immo Prophetis omnibus, quæcunque huiusmodi se accepisse a Domino mandata scribunt, reuera fuisse & iniuncta, & completa ab ipsis. quale est illud Oseæ, *Sume tibi mulierem fornicariam*, &c. Hoc ita esse ex capite quinto constat, vbi præcipitur Vati. *Tertiam partem* pilorum *igne combures in medio ciuitatis, iuxta completionem dierum obsidionis*, vel, cum completi sint dies obsidionis, dormitionis scilicet, in qua repræsentatur obsidio. Impleuit igitur Propheta dies obsidionis suæ, neque visio fuit vana, sed verum præceptum opere implendum. In hac sententia habemus patronum D. Chrysostomum, qui de

Secunda opinio Authoris reuera Vatem hæc peregisse, sicut & reliqui similia.

Oseæ. 1. ℣. 2.

Prima ratio huius sententiæ.

Chrysost. lib. 3. de Dei

A Ezechiele sic scribit. Fame itaque ac siti pro alienis cruciabatur malis, vxoreque defuncta eum casum absque lacrymis perferre iubebatur. Porro quid grauius dici possit, quam in suis aduersis casibus ne flere quidem permitti. Omitto enim modo, quod super stercus bubalorum panem suum comedere coactus sit, & quod super vnum latus centum nonaginta diebus (sequitur Chrysostomus Septuaginta) iacére, aliaque eiusmodi tolerare sit iussus, &c. Idem sentit Basilius in illud Isaiæ: *Sume tibi librum grandem*: vbi cum suscepisset probandum, Prophetas huiusmodi mandatis paruisse, eorum tamen obedientiam aliquando silentio prætermissam, quod esset indubitato intelligenda; affert pro exemplo prioris illud Oseæ. *Sume tibi mulierem for-*

B *nicariam*, vbi sequitur: *Et accepi*, &c. Pro exemplo vero secundi hunc versum Ezechielis refert, in quo præcipitur dormire super latus sinistrum, & dextrum, atque ait. Non enim illic repetita est consecutio, quod scilicet dormierit, sed silentio præteritur: Prophetæ vero obedientia a nobis intelligitur. Eandem sententiam tenet Theodoretus, sic enim habet Prophetæ nomine. Dominus iussit me vxorem fornicationis ducere, & filios fornicationis procreare, &c. ad ista adiungit: quemadmodum sine dubitatione imperatum fecerit, &c. & statim. Eorum audaciam mirari satis non queo, qui non verentur dicere, verba hæc esse rebus destituta, quin etiam hæc dicere aggressi sentiunt multa sæpe eiusmodi Deum imperasse; Esaiam quidem sol-

C uere de lumbis tunicam sacceam, & pedibus non calceatis, reliquoque corpore nudo incedere: Ieremiam catenas circum collum imponere iussit: Ezechieli sinistro lateri trecentos quinquaginta dies, dextro quadraginta incumbere iussit, comedere panem humano stercore coopertum, vasa captiuitatis accipere, murum perfodere, imaginem fugientium depingere, & præsignificare sic Sedeciæ fugam. Huiusmodi mille alia in sacro sancta Scriptura inuenire licet, quorum scopum, & propositum si quis ignorauerit, prophetica virtute hæc indigna ducet: qui autem Dei studium, & amorem in homines plane sciunt, Dei laudum occasiones arripiunt, & diuinos prophetas omni ex parte Domino obedire studentes admirantur, &c. & subdit causam, propter quam eiusmodi præcepta prophetis imponantur:

prouidentia post medium.

Basilius super. Isa. 8.

Theodor. in Oseæ. 1.

nantur; vt ſcilicet homines, qui verbis non fuerant perſuaſi, rebus quibuſdam adumbratis, viſorumque admirabilitate ad ſpeculationem, & conſiderationem futurorum pertrahantur.

[margin: 'eſpondet oiectioni- is. d primam ieronymi.] Sed ſatisfaciamus argumentis in oppoſitum: & quidem rationi Hieronymi, quod non patitur rerum natura hominem trecentis nonaginta diebus ſuper vno latere dormire, quidam reſpondent, Prophetæ non eſſe iniunctum, vt totos dormiret dies, ſed ſolas noctes; interdiu autem illi licuiſſe, vt antea, a lecto ſurgere, & quocunque vellet abire, nam vinculis conſtringebatur quidem noctibus ſingulis, interdiu ſoluebatur, vt ipſi putant. Ceterum hoc reſponſum non accommodatur prophetiæ capitis tertij, in quo prædictum eſt Vati conſtringendum fore vinculis intra domum ſuam, futurumque mutum. Sic enim habet. *Ecce data ſunt ſuper te vincula, & ligabunt te in eis, & non egredieris in medio eorum, & linguam tuam adhærere faciam palato tuo, & eris mutus, nec quaſi vir obiurgans*, atque hoc quarto capite id factum familiarium ſibi Deus adſcribit. *Ecce circundedi te vinculis, & non te conuertes a latere tuo in latus aliud, donec impleas tempus obſidionis tuæ*, &c. totos itaque dies trecentos nonaginta ſilens, & conſtrictus vinculis, quaſi amens eſſet, iacuit Propheta ſuper latus alterum: qui habitus fere eſt inſanorum, cum catenis vinciuntur. recumbunt enim ſemper in latus vnum, vt nos experti ſumus: vidimus enim multoties quendam amentem (olim ſacerdotem, literis, & vitæ puritate inſignem) catena ligatum, nudum in latus idem decumbentem totos dies, noctesque per annos plus quindecim. [margin: a ſemper imiuit pheta.] Hoc igitur bene patitur rerum natura, ſed quod rerum natura non ſuſtinet, eſt, totos dies trecentos nonaginta dormire, quod minime credendum eſt, vel præſtitiſſe Prophetam, vel ſibi iniunctum fuiſſe. nam verbum שכב, ſacab, non ſignificat proprie, dormire, ſed cubare, accumbere, iacére, requieſcere, tametſi multoties Vulgatus illud reddat verbo dormiendi; idque fere honeſtatis gratia, cum ſumitur pro concumbere, &c. alioqui dormire ſignificatur apud Hebræos verbo ישן, iaſan, non שכב, ſacab. Iacuit itaque Propheta totos illos dies, neque ſe conuertit à latere ſiniſtro in dextrum. quod,

A tametſi grauiſſimum eſſet Prophetæ, ita facto opus fuit, vt grauiſſimos obſidionis labores, preſſuras, & anguſtias repræſentaret; atque populares viſo tam admirando ſimul & miſerando ſpectaculo, perſuaderent tandem ſibi non eſſe vanas comminationes Prophetæ; quas non verba modo ſeuera, ſed etiam facta tam grandia portendebant.

Secundum Argumentum facile ſoluitur, ex verbis Prophetæ conſtare, hoc reuera factum eſſe; illud vero de libro deuorato, vel animalibus conſpectis, fuiſſe phantaſticum: etenim ipſe ſæpius repetiuit. *Similitudo animalium quaſi ſpecies electri, velut ſimilitudo throni, ſimilitudo manus miſſa ad me*, &c. Hic autem longe diuerſo ſtylo loquitur: *& tu dormies & aſſumes*, &c. [margin: Ad ſecundum argumentum.]

B Tertium eneruatur, ſi dicamus, quintum tranſmigrationis annum fuiſſe Embolyſmi, in quo ſcilicet tredecim numerabantur menſes, Adar poſtremo bis repetito. Embolyſmum autem cadere tertio, vel ſecundo quoque anno apud Hebræos certum eſt. nam ſic habet eorum canon: ter, ter, bis, ter, ter, ter, bis. hoc eſt, intercalandus eſt menſis alius anno tertio, ſexto, octauo, vndecimo, decimoquarto, decimo ſeptimo, & decimo nono. Itaque annis decem & nouem ſeptem inſerebant menſes intercalares. Vide quam frequenter annus Hebraicus, & Chaldaicus (nam communi vtebantur anno) tredecim haberet menſes. Nil ergo mirum, ſi iſte annus Prophetæ credatur etiam intercalaris: quo dato, dies ſuperſunt tredecim poſt [margin: Ad tertium argumentum. De anno embolyſmico.]

C abſolutum tempus decubitus, vſque ad diem quintum ſexti menſis, anni ſexti. ita vt non ſit neceſſe tempus decubitus computare ab initio prophetiæ Vatis, ſed poſt aliquot dies: nam ſeptem dies dandi ſunt inter vtrunque vaticinium, quibus Propheta ſedit mœrens, & cogitabundus. Vnde exiſtimatus inſaniſſe, vinculis conſtrictus eſt familiarium, poſt alios ſcilicet ſex dies, in quibus illi copia fuit panis conficiendi eo, quo vidimus, apparatu. Itaque die illa quinta ſexti menſis, anni ſexti primum ſolutum a vinculis Prophetam inuiſére ſenes Iuda, vt ipſe narrat capite octauo. Atque hæc diſputata ſint ad caput quartum; iam ad quintum veniamus. [margin: Dies computat initij & finis huius facti.]

EZE-

EZECHIELIS PROPHETAE
CAPVT QVINTVM.

ARGVMENTVM.

Malis, quæ èx obsidione euentura erant, prænunciatis, docet calamitatem, quæ ex bello illis imminebat.

I. ET tu fili hominis sume tibi gla-
dium acutum, radentem pi-
los: & assumes eum, & du-
ces per caput tuum, & per
barbam tuam: & assumes
tibi stateram ponderis, &
diuides eos.
II. Tertiam partem igni combures in medio ciui-
tatis, iuxta completionem dierum obsidionis: &
assumes tertiam partem, & concides gladio in
circuitu eius: tertiam uero aliam disperges in
uentum, & gladium nudabis post eos.
III. Et sumes inde paruum numerum: & ligabis
eos in summitate pallij tui.
IV. Et ex eis rursum tolles, & proijcies eos in
medio ignis, & combures eos igni: & ex eo egre-
dietur ignis in omnem domum Israel.
V. Hæc dicit Dominus Deus: Ista est Ierusalem,
in medio Gentium posui eam, & in circuitu eius
terras.
VI. Et contempsit iudicia mea, ut plus esset impia
quam Gentes: & præcepta mea ultra quam ter-
ræ, quæ in circuitu eius sunt. iudicia enim mea
proiecerunt, & in præceptis meis non ambula-
uerunt.
VII. Idcirco hæc dicit Dominus Deus: Quia supe-
rastis Gentes, quæ in circuitu uestro sunt, & in
præceptis meis non ambulastis, & iudicia mea
non fecistis, & iuxta iudicia Gentium, quæ in
circuitu uestro sunt, non estis operati;
VIII. Ideo hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego ad te,
& ipse ego faciam in medio tui iudicia in oculis
Gentium.
IX. Et faciam in te quod non feci, & quibus si-
milia ultra non faciam propter omnes abomina-
tiones tuas.

A Ideo patres comedent filios in medio tui, & X.
filij comedent patres suos, & faciam in te iu-
dicia, & uentilabo uniuersas reliquias tuas in
omnem uentum.
Idcirco uiuo ego, dicit Dominus Deus: Nisi XI.
pro eo quod sanctum meum uiolasti in omnibus
offensionibus tuis, & in cunctis abominationi-
bus tuis: ego quoque confringam, & non parcet
oculus meus, & non miserebor.
Tertia pars tui peste morietur, & fame con- XII.
sumetur in medio tui: & tertia pars tui in gla-
dio cadet in circuitu tuo: tertiam uero partem
B tuam in omnem uentum dispergam, & gladium
euaginabo post eos.
Et complebo furorem meum, & requiescere XIII.
faciam indignationem meam in eis, & consola-
bor: & scient quia ego Dominus locutus sum in
zelo meo, cum impleuero indignationem meam
in eis.
Et dabo te in desertum, & in opprobrium XIV.
Gentibus, quæ in circuitu tuo sunt, in conspe-
ctu omnis prætereuntis.
Et eris opprobrium, & blasphemia, exem- XV.
plum, & stupor in Gentibus, quæ in circui-
tu tuo sunt, cum fecero in te iudicia in furo-
C re, & in indignatione, & in increpationibus
iræ.
Ego Dominus locutus sum: Quando misero XVI.
sagittas famis pessimas in eos: quæ erunt mor-
tiferæ, & quas mittam ut disperdam uos: &
famem congregabo super uos, & conteram in uo-
bis baculum panis.
Et immittam in uos famem, & bestias pessi- XVII.
mas usque ad internecionem: & pestilentia, &
sanguis transibunt per te, & gladium inducam
super te. Ego Dominus locutus sum.

EXPLANATIO
EIVSDEM CAPITIS QVINTI.

I. *T tu fili hominis sume tibi gladium acutum, radentem pilos.* Hebraice. Gladium acutum, nouaculam tonsorum. Septuaginta exposuere phrasim. Cape tibi rhomphæam acutã, sicut nouaculam tonsorum. Sic enim A
eodor. legit Theodoretus: vel super nouaculam, vt correcti habent codices, Complutensis, & Sixti. in aliquot Biblijs Latinis legitur. Radentem pilos assumes eum, & duces: quæ lectio conformis est admodum Hebrææ, quæ sic habet. Sume tibi gladium acutum, nouaculam tonsorum sume, & traduces, &c.

id signi- tgladius, d barbæ asio. lychr. eodor. eronym. *Per caput tuum, & per barbam tuam.* Polychronius, & Theodoretus. Rhomphæa vindicem significat potestatem: capillorum autem, & barbæ ademptio splendoris, & decoris priuationem. Melius Hieronymus, quem in Commentario imitabimur, cæsariem ac barbam exposuit, pulchritudinis & virilitatis inditium: rhomphæã autem esse Nabuchodonosorem ibidem docebimus, & confirmabimus. B

II. *Et assumes tibi stateram ponderis & diuides eos.* Dicemus in Cõmentario fusius, quid significet statera.

eronym. rehendit tuaginta *Tertiam partem igni combures.* Septuaginta. Quartam partem dixere, quos carpit Hieronymus, quasi ex tribus partibus quattuor fecerint, atque quartam de suo addiderint repetentes iterum primam. nam Aquyla, & Theodotio, tertiam, legunt, & Hebraici codices concordes; immo ipse contextus C
ænigmatis, cum a Domino differitur, in tres partes secatur, non in quattuor. Verum Septuaginta de-
defendit oliastes. fendit Scholiastes dicens. Per hæc declarat Hierosolymæ incolas quattuor calamitatibus oppressum iri, fame prædicta, gladio, combustione, captiuitate. quod si quadrifariam diuisum esse capillum, tres tamen dumtaxat plagarum significationes adiunxit; ne turbemur, famem enim supra prædixerat: quoniam ne poterat quidem fames capillis in-
ollin. eodor. dicari. Apollinaris vero, atque Theodoretus sic. Hæc ipsemet paulopost interpretatur, & vocat ignem, famem, & mortem. quare duas quartas iussit in ignem conijci. nempe quia fames & mors, instar ignis homines vorat. Per gladium vero aduentum hostium significat, & ab illis faciendam D
cædem, per dispersionem in uentum, captiuitatem, & futuram dissipationem, seu peregrinationem, &c. ergo per tertiam partem secundum verba sacra, vel per duas quartas secundum Septuaginta, significatur fames, & pestis. De illis enim dicit inferius: Tertia pars tui peste morietur, & fame consumetur in medio tui.

Iuxta completionem dierum obsidionis. Cum completi sint dies conclusionis, quibus scilicet te domi iacére præcepi.

erian. *Et assumes tertiam partem, & concides gladio in circuitu eius: tertiam vero aliam disperges in ventum, & gladium nudabis post eos.* Hæc Seuerianus Antiochenus sic interpretatur. Vt capturam, & inflammationem Ierusalem ante oculos poneret, & timo- E
rem, & dispersionem incolarum superstitum vbique
lychr. fere gentium. Polychronius. Etenim posteaquam abducti sunt, sexcenta mortis genera passi sunt.

III. ollin. *Et sumes inde paruum numerum, & ligabis eos in summitate pallij tui.* Apollinaris. Ostendens non licere aliquem sine Dei prouidentia manus hostium
euadere. Scholiastes. Ostendens non iracundia calamitates induxisse, sed indulgentia: ergo ita quoque miseratione dignos conseruari iubet. Scholiast.

IV. *Et ex eis rursum tolles, & proijcies eos in medio ignis.*
Apollinaris. Hi sunt qui post reuersionem ex Babylonia a Macedonibus interempti sunt. Alius Scholiastes: Hîc maxime ostendit, se non iustos modo, sed alios quoque seruasse, qui negligentes erant in rebus pietatis: qui ob ingentem malitiam ne beneficijs quidem facti meliores: ideo iubet etiam ipsos reseruatos pilos iterum comburi. Illud autem *in omnem domum*, ostendit seruatum iri reliquos iustos. de his tamen tacuit: satis enim illi fuit prophetæ finibus contineri. Apollin. Schol. alius.

Ex eo egredietur ignis in omnem domum Israel. Apollinaris. Præsignificat seditiones, quæ etiam post reuersionem ex Babylonia sub Antiocho Epiphane contigerunt: quapropter in infinitas illas calamitates inciderunt. Prædicit vero potissimum illorum in Christum Dominum furorem, & interitum vniuersalem post Christi Crucem, & in omnes terras dissipationem. Eadem pene habet Hieronymus in expositione parabolæ huius, sed explicatius. Quod vero ipse legit; *ex eo egredietur ignis*. Septuaginta legunt, ex ea, scilicet Vrbe. aliqui codices corrupte habent (ex eis) vt Complutensis, & Regius, quæ lectio neque Hebraicæ, neque Græcæ respondet. neque vero Latinæ Hieronymi. nam Hebraice habetur (ex eo) sicut vertit Hieronymus. Sed quod antecedens referatur hoc pronomine, quæri potest. Hieronymus retulit ad populum: ex eo scilicet populo. Verum nulla mentio populi in superioribus. Alij referri volunt, מעט, mughat, paruum, quod substantiuum est: sic enim effertur Hebraice. Sumes inde paruũ in numero; quasi ex illo numero paruo ignis egrediatur. Alijs, & fortasse rectius, videtur de ipso igne esse sermonẽ. Dixerat: proijcies eos in ignem; addit: ex eo igne egredietur ignis, id est, incendium in omnem domum Israël, quæ expositio historiæ belle congruit, de qua sermo habetur in libris Machabæorum: nam ex Antiochi tyrannide exijt scintilla discordiæ inter principes sacerdotum, vnde incendium flagitiorum omnium exarsit. Apollin. Hieronym. 1. Machab. 1. & 2. lib. cap. 4.

V. Quomodo & quare dicatur Ierusalem in medio gentium. *Hæc dicit Dominus Deus: Ista est Ierusalem, in medio Gentium posui eam, & in circuitu eius terras.* Explanabimus satis versum istum in Commentario. Scholiastes. Ac si diceret: Reginæ loco ciuitatem duxi, & circum stipatores, ac vigiles posui regiones circunstantes, & circundantes eam. Apollinaris. Ad Orientem, & Septentrionem Asiam habebat, ad Occidentem Europam ei per mare coniunctam, ab Austro vero Libyam: in has enim tres partes etiam filij Noë orbem terræ diuiserunt. Polychronius. Vt situm optimum Vrbis ostendat: descripsit enim tanquam in tabula, Vrbem quidem veluti præsidentem, reliquas vero tanquam ancillas & custodes. Theodoretus. Posuit Ierusalem in medio gentium, vt illæ ab hac omnem pietatem, & legis cultum percipiant. Sed ipsa omnino contra fecit: neque enim datam a me sibi legem tantum cum ipsis non communicauit, sed etiam illarum impietatis particeps ipsa fuit. Hoc Symmachi versio, commendante Hieronymo, præclare Scholiast. Apollin. Polychr. Theodor.

exppressit. Hæc, inquit, regio, quam in medio nationum posui, commutauit iudicia mea impietatibus, quas didicet a gentibus, & iustificationes meas a regionibus, quæ sunt in circuitu eius, quia legitima mea reprobauerunt, & in iudicijs meis non ambulauerunt. Hoc est ergo, quod sequitur.

VI. *Quid sit Iudicium, & quotuplex.*

Et contempsit iudicia mea. Iudicium est officium Iudicis, quod duplex esse solet, innocentis protectio, & damnatio rei in causis capitalibus: in ceteris fortunarum, est legitimo domino adiudicare bona, ambienti negare: illud est, iustitiam facere, hoc facere iudicium, &c. In præsenti iudicium est lex, secundum quam iudicaturus est iudex. Septuaginta. Iudicia mea commutauit impietatibus, quas didicit a gentibus. Vbi iudicia interpretari videntur Septuaginta cærimonias, cultum, religionem, pietatem, seu legitima, & quæ ex legis instituto rite celebrari debent.

VII. 4.*Reg.* 21. ℣.9. *Ibid.* ℣.11. *Maius est fidelium peccatum quam infidelium.* *Iere.* 2. ℣. 10. & 12.

Quia superastis gentes. Id est, vicistis impietate. nam huiusmodi scelus improperat illis iterum. *Vt facerent malum super gentes, quas contriuit Dominus a facie filiorum Israel*. Et iterum: *super omnia, quæ fecerunt Amorrhæi*. nam multo grauius peccatum est, fidelem a vera pietate deficere, & idola colere, quam Ethnicum idololatriam, quam a patribus didicit, exercere. Quod exprobrat Deus Israëli. *Transite ad insulas Cethim, & videte, si mutauit gens Deos suos, & certe ipsi non sunt Dij: populus vero meus commutauit gloriam suam*, Deum, de quo iure gloriari poterat, *in idolum*. hoc tam dirum facinus est; vt vel ore vsurpatum, Deum exclamare cogat; *ob stupescite cæli: duo enim mala fecit populus meus*. Quam grauissimum autem in ipsa impietate, & execrandis ritibus esse antesignanum, & palmam ferre, quales esse solent transfugæ isti, & apostatæ, multo auidius quam gentes idola sequentes. De Achab enim scriptum est. *Non fuit alter talis, sicut Achab, qui venundatus est, vt faceret malum*, id est, traditus (nam quod venditur, traditur domino) ex animo sese tradidit impietati, & impudicitiæ omni, ac si venditus esset, & mancipium idolorum, non vt Rex Israëlita liber, & ingenuæ conditionis; totum se destinauit, & impendit idolis. & Isaias ait. *Conuertimini sicut in profundum recesseratis Filij Israel*, id est, ex animo, ex imo pectore, ex cordis intimis recessibus. Et Ieremias. *Peccatum Iuda scriptum est stylo ferreo, in vngue adamantino exaratum super latitudinem cordis*, id est, in medio corde: hæc frequens querela est contra Israël.

3.Reg. 21. ℣. 25. — *Isaiæ.* 31. ℣. 6. — *Ier.*17.℣.1.

Quia superastis Gentes. Septuaginta. Quia forma vestra, character, vel exemplar vestrum ex gentibus. Theodoretus. Induistis characterem gentium, & ad instar eorum instituistis vestram religionem, & Deos vanissimos, gentium exemplo venerati estis. Polychronius. Quoniam illos, inquit, estis æmulati. Scholiastes. Imitati illorum perditos mores, nilque inter vos & illos interfuit, cum vos quoque sitis idola venerati. Supponit hæc querela, Ierusalem non tantum fuisse caput mundi, sed exemplar veræ pietatis, & eruditionem, immo scholam disciplinæ, ad quam gentes omnes ascenderent, dicentes. *Vere mendacium possederunt patres nostri*, vel hæreditarunt mendaces Deos a patribus suis, &c. *Venite & ascendamus ad montem Domini, & ad domum Dei Iacob, & ambulabimus in semitis eius; quia de Sion exibit lex, & verbum Domini de Ierusalem*. Hoc est, quod sapientia sæpe prædicat. *In his omnibus requiem quæsiui*, regnis scilicet, & regionibus, nec inue-

Theodor. — *Polychr.* — *Scholiast.* — *Ierusalem non solum fuit caput mundi, sed exemplar veræ pietatis.* — *Ieren.* 16. ℣.19. — *Isa.*2.℣. 3. — *Eccl.*24.℣. 11.

A ni; *tunc præcepit, & dixit mihi Creator omnium: In Iacob inhabita, & in Israel hæreditare, & in electis meis mitte radices. Et sic in Sion firmata sum, & in ciuitate sanctificata similiter requieui, & in Ierusalem potestas mea*. Est autem sapientia, vt ipsa de se pronunciat ibidem, ipse liber vitæ, testamentum. Altissimi, & agnitio veritatis, & lex quam mandauit Dominus, &c. Quod autem lex fuerit exemplar mundo communicatum, vt ad illius rationem vitam institueret, vel ex nomine honorificentissimo sapientiæ constat. nam sapientia est ipsa Minerua quam e Iouis cerebro natam Antiqui finxerunt; vt hoc significarent, esse ipsam ideam primariam, ad quam Deus omnia architectatus est; vt ex hoc loco patet, & ex illo. *Cum eo eram cun-* *Prouerb.* 8 ℣.30.

B *cta componens, &c.* Hæc autem *sapientia ædificauit sibi domum*, Templum scilicet Salomonicum, *excidit columnas septem*, id est, innumeras, *immolauit victimas suas, miscuit vinum*, &, mensa parata, *misit ancillas suas, vt vocarent* gentes omnes *ad arcem*, vt qui eam caput agnoscebant, experirentur magistram. Hoc autem mandatum deferunt ancillæ: *Si quis est paruulus*, vel insipiens, *veniat ad me; & insipientibus locuta est: Venite, comedite panem meum: relinquite infantiam, & viuite*, viuetis, *& ambulate per vias prudentiæ, &c.* Ceterum hæc omnia breuius, & distinctius continet liber Deuteronomij. *Hæc est sapientia vestra, & intellectus coram populis, vt audientes vniuersa præcepta hæc, dicant: En populus sapiens, & intelligens*. Hoc supposito, aptissime nectitur criminatio contra Ierusalem: quia cum ipsa exemplar esset futura gentibus circumuicinis, & remotis, non solum politiæ, sed veræ pietatis, & magistra religionis: e contrario se gentium erroribus institui passa est, & facta est discipula impietatis.

*Prouerb.*9 ℣.1. — *Deu.*4. ℣.6.

C

Merito accusatur Ierusalem magistra veritatis, quia facta est discipula erroris.

Quia superastis gentes. Legere possumus. Quia apparatus vester ex gentibus, vel præ gentibus: quia luxus, fastus, tumultus, diuitiæ (hæc enim omnia significat המון, hamon, Hebraicum, atque ἀφορμή, aphorme, Græcum, scilicet opes, diuitias, stipendium, commeatum, &c.) vestræ multo fuerunt ampliores opibus gentium; & tamen in præceptis meis non ambulastis, &c. habetque eundem

D sensum, quem editio nostra, scilicet; quia, cum beneficijs amplioribus, opum affluentia, regni gloria præ ceteris gentibus a me fueritis cumulati, videlicet, qualia decora decebant mundi caput, & regni sedem, vt ijs prouocati in vestrum benefactorem essetis grati; Vos contra in tam munificum largitorem fuistis non ingrati solum, sed etiam iniuriosi. Eiusmodi querimonia extat apud Isaiam. *Et repleta est terra eius argento, & auro, & repleta est terra eius idolis*. Ex æquo abundabat delitijs, & diuitijs, luxu, & luxuria, atque scortatione idolorum.

Pluribus d[…] nis cumula[…] ta ciuitas re[…] prehenditur merito de ingratitudine. — *Isa.*1.℣.7.

Et in præceptis meis non ambulastis. Apollinarius. Id est, non coluistis me, nec meam seruastis legem. *Non ambulastis*, via dicitur lex Dei. *Vias tuas Do-*

E *mine demostra mihi*: quod dirigat in destinatum finem, vt solet via regia ducere in vrbem fine ambagibus, & erroribus. Quandoque via dicitur non lex, sed vita nostra, quæ quasi iter est susceptum per viam legis. Hispanice: *el viaie es nuestra vida, y la ley es el camino*. Huius analogiæ ratio est, quia vita nostra semper progreditur, immo currit, vel potius volat ad perniciss imum motum cælestis rotæ. *Omnes morimur, & quasi aqua dilabimur super terram*: quam amplius, o Rex, vltionem sumere expectas a iuue-

Apollin. *Via legem & vitam no[…] stram signi[…]ficat.* — *Ps.*24. ℣.4. — 2.*Reg.*14. ℣.14.

ne?

ne? mortem ne? at iam moritur, iam ferè expirat: omnes enim iugiter senescimus, & deficimus, quasi flumina præcipiti cursu deuoluimur in mare mortis, quæ *domus* est *aternitatis*. Vtriusque viæ mentio est in psalmo. *Beati immaculati in via*, vita, *qui ambulant in lege Domini*, id est, qui iter vitæ suæ faciunt per legem Dei.

[E]cclef. 12. [v.] 5.
[P]sal. 118. [v.] 1.

Et iuxta iudicia gentium. Iudicium hoc versu est consuetudo, institutum: versu vero sequenti est castigatio. *Quæ in circuitu vestro sunt non estis operati.* Sic enim legendum videtur cum negatione, vt habent codices Hebraici, Chaldaici, Græci, Hieronymus, & alij tractatores cum codicibus Latinis manuscriptis quam plurimis, & correctioribus, & cum Vaticano Sixti; tametsi capite vndecimo sequenti, versu duodecimo, eadem legitur sententia, negatione sublata. *Iuxta iudicia gentium, quæ in circuitu vestro sunt, estis operati.* Sic etiam legit Hieronymus, codicibus Hebraicis, & Chaldaicis illi suffragantibus: ergo si negatio subtrahitur, vt capite vndecimo, sensus est planus: quia mores, & consuetudines gentium secuti estis, idola venerantes. Si vero additur, vehementius vrget litera, Iudæos coarguens gentibus sceleratiores, vt idem colligatur sensus huius versus, qui superioris: *quia superastis gentes.* Septuaginta. Neque iuxta iustificationes gentium, quæ in circuitu vestro sunt, fecistis. quod sic explicat Apollinaris. Ne impiorum quidem erga idola religionem in me colendo imitati estis: illi enim in errore perstiterunt suos colentes Deos, & neque horum informitas, neque materiæ vilitas, neque quod ab hominibus facti sint, neque quod nullam eis opem, aut vsum præbeant, aut periculis illos liberent, ab illorum veneratione reuocauit. Vos autem contra, quam illi, omnia fecistis. Scholiastes. Propterea quod gẽtes fouent, & ornant suos Deos: ij vero ipso relicto simulachra muta venerabantur. Alius Scholiastes. Neque, vt illi, de quibus Ieremias. *Si mutauit gens Deos suos*? neque vt Niniuitæ resipuistis.

[I]udicium, [c]onsuetudi[n]em, institu[tu]m hic si[gn]ificat: se[qu]enti ver[su], castiga[ti]onem.

[N]eque gen[tes] quas imi[ta]ntur scele[ri]bus, imitan[tu]r in Iudi[]js.

[A]pollin.

[S]choliast.

[A]lius Scho[li]ast.

VIII.
Deus ipse [i]ndex vin[di]ctam exag[e]rat.

Ideo hæc dicit Dominus Deus: ecce ego ad te, & ipse ego faciam in medio tui iudicia, id est, supplicia. Tam nefarium facinus ego ipse vlciscar; tantam labem meo nomini inustam ego ipse expiabo; non agam tecum, vt solebam, per vindices, & ministros iræ meæ: blanda sunt ista supplicia, ego ipse tecum congrediar. Simili naso pronuntiatur illud Amos.

[A]mos 4. [v.]

Postquam autem hæc fecero tibi, præparare in occursum Dei tui. Si hæc supplicia leuia tibi videntur, si hos contemnis satellites: si cum peditibus pugnare dedignaris, en ego eques inuadam cataphractus, hastam contorquens diram: obfirma pectus, clypeum apta: fortasse ictum dexteræ Dei declinabis, aut sustinebis? Nec absimili phrasi vtitur Isaias. *Eleuabit signum in nationibus procul*, &c. Vere ipse Dominus erit antesignanus, ipse tuba clanget, conuocans milites ad bellum, ipse præibit dux prœlij. & apud eundem. *Dominus præcepit militiæ belli*, id est, recensuit milites: & dixerat: *Ego mandaui sanctificatis meis*, id est, militibus sacramentarijs, *& vocaui fortes meos*, cohortem coëgi electorum, qui latus meum claudant, quorum gloria est, tanti ducis esse stipatores. Hac periphrasi, & dicendi forma significat Dominus, bellum hoc futurum esse sanguinarium, & truculentum, videlicet quale decet dexteram Dei, qui omnimodis magnus est. Vnde bellum Dei oportet esse graue, & difficile. Quemadmodum enim cum aliquid eximium significare volunt sacræ literæ, Deo tribuunt, vt apud Isaiam. *Dabit Dominus ipse vobis signum*;

[D]ei bellum [a]duersus pec[ca]tores.

[I]sa. 5. [v.] 26.

[I]sa. 13. [v.] 4.

[Is]a. 7. [v.] 14.

A sic cum aliquod flagellum seuerissimum significant, diuino nomini accommodant, vt in Genesi. *Pluit Dominus a Domino*, id est, ingruit de cælo vehemens, & horrisona vis grandinis, sulphuris, &c.

Genes. 19. [v.] 24.

IX.
Comparatur supplicium Ierusalem supplicijs aliarum vrbium.

Et faciam in te quod non feci. Etiamsi in hunc sensum veniant computanda supplicia Diluuij, Sodomorum, Aegyptiorum, Chanaam, &c. *Et maior effecta est iniquitas filiæ populi mei peccato Sodomorum, quæ subuersa est in momento*: id est, multo seuerior castigatio supplicio Sodomorum, qui subito descenderunt in profundum, nec vacauit periculum timere, aut calamitate tanta commoueri: obruit illorum incuriam repente pauor, pauorem disiecit angustia, angustiam præripuit mors cita. At Hierosolyma sensim cæsa sunt: millies mortem imminentem exhorruerunt, tardam expectarunt, toto affectu implorarunt, nec senserunt prius, quam præ dolore, & luctu contabescerent: melius fuit occisis gladio, quam interfectis fame, &c.

Threnor. 4. [v.] 6.

B

Et quibus similia vltra non faciam. Aduersari videntur hæc prima facie verbis Christi: *Erit enim tunc tribulatio magna, qualis non fuit ab initio mundi vsque modo, neque fiet*, &c. Ceterum sibi consonant mirifice vtraque oracula; nam Ezechiel non de sola obsidione, & excidio Ierusalem prophetat factis per Chaldæos, sed etiam de postrema vastitate inuecta per Romanos ob inexpiabile scelus, quo se astrinxerunt Iudæi Christum Domini agentes in crucem: quod constat ex dictis: nam illi capilli, qui in ora chlamydis seruati, in ignemque proiecti inflammauerunt vniuersam Vrbem; significabant, vt diximus, Iudæorum posteros, ex quibus egressa est pestis, & lues suprema Hierosolymorum. quare consequens est, vt de vtraque vastatione loquatur: referaturque pars versus prior ad Chaldaicam: *quod non feci*: posterior vero ad Romanam, *& quibus similia vltra non faciam.* Nam, vt idololatriæ peccatum maius fuit reliquis, propter quæ Deus eo vsque exercuerat in homines supplicia; sic cædes Christi truculentissimum facinus fuit omnium, quæ fingi possunt, vel excogitari. Quare in parentes Iudæorum animaduertit Deus supplicio sine exemplo; in posteros vero exitio singulari, quale nec auditum est, nec audietur in posteriora sæcula.

Concordat hic textus cum alio Euangelij.
Matth. 24. [v.] 21.

C

D *Ideo patres comedent filios*. Hoc in vtraque obsidione reuera patratum est: nam de Babylonica scribit Ieremias. *Manus mulierum misericordium coxerunt filios suos, &c.* atque idem commisisse fœminam, a Tito obsessa Vrbe, auctor est Iosephus. Quod si matres, quæ solent diligere tenerius, talia ausæ sunt, quid minus expectandum erat a patribus, qui solent esse seueriores in filios? Quod si victus caritas ad tam horrendum facinus parentes coëgit, vt illud exhorrescens Propheta cum Deo quasi expostulet. *Ergo ne comedent mulieres fructum suum, paruulos ad mensuram palmæ*? quid non filiorum pectora cogeret, quorum est in parentes accliuior dilectio, & rarior pietas? præsertim attestante de eadem tempestate Isaia.

X.
Atrocissima vis famis, quæ naturalem vincit amorem & pietatem.
Thren. 4. [v.] 10.
Ioseph. 7. lib. de bell. c. 8.

Thren. 2. [v.] 20.

Isa. 3. [v.] 5.

E *Tumultuabitur puer contra senem, & ignobilis contra nobilem*. Ergo existimandum est, talia non solum admisisse parentes, vt testantur monumenta, sed & filios. Sunt qui hæc figurate vsurpent, quasi parentes filijs, fame exagitati, cibum præriperent, nam hoc est, ac si comedere, & vorare ipsos voluissent. Ceterum non sunt adhibendi tropi in sacra historia, vel prophetia, vbi literæ series contextum habet, & sensum minime absurdum. Fieri enim potuit, vt aliquis filius fame sti-

ſtimulante, parentis præ fame moribundi viſcera A laniaret, & carnes comederet. Sic enim ſcribit Theodoretus. Hoc accidit in obſidione Babyloniorum, & Romanorum, incredibili vi famis ad hoc nefarium facinus, & impium impellente.

Theodor.

XI.

Iuramento confirmatũ decretum, irreuocabilem indicat executionem.

Idcirco viuo ego, dicit Dominus Deus: niſi pro eo quod ſanctum meum violaſti. Iuſiurandum adhibet Deus; ne ſententia prolata comminatoria videatur, & non potius abſoluta, a qua non ſit euaſio, aut ſubterfugium: nam iuramento firmare ſolemus, quæ rata & firma haberi volumus: neque ſimplicem comminationem iuramento confirmat, ſed decretum, & ſtatutum immobile addito iureiurando magis corroborat. Nam vbi Latinus legit: *Dicit Dominus Deus*, Hebraice legitur נאם, naum, decretum Domini Dei. Significat ergo ſine pœniten- B tia, aut venia vlla decretum iudicium executioni mandandum fore: quale illud pſalmi. *Iurauit Dominus, & non pœnitebit eum*: id eſt, firmiſſime apud ſe ſtatuit, ac ſi iureiurando confirmaſſet: idem ſcilicet, quod ſuperius enunciauerat: *Dixit Dominus Domino meo.* Hebraice נאם, naum, dictum, pronunciatio, decretum Domini de Domino meo Chriſto, &c. Ceterum iurandi forma hæc, tametſi videatur abſoluta, aliam includit execratoriam: *Viuo ego*, & peream, *niſi pro eo, quod*, &c. Sic enim ſolent homines loqui cum ſe deuouent, niſi præſtiterint fidem. ceterum talia verba nefaſta, ſicut & turpia, ſolent reticeri in ſacra Scriptura, atque ab ipſis, qui iurant religionis ergo prætermitti: vt ibi. *Viuit Dominus, quia non cadet de capillis filij tui ſuper ter* C *ram.* Et apud Ieremiam. *Viuit Dominus, ſi occidero te*, &c. nos vero ſubaudire debemus, peream, mentiar, &c. Eadem phraſi efferunt ſcriptores iuraſſe Deum. vt videre eſt in Amos. *Iurauit Dominus in ſuperbiam Iacob, ſi oblitus fuero, &c.* id eſt, iurauit per Templum, quod erat gloria, & præſtantia Iacob; mentiar, ſi oblitus fuero: &c. Eadem forma iuriſiurandi eſt in pſalmo. *Semel iuraui in ſancto meo, ſi Dauid mentiar.*

Pſal. 109. ℣. 4.

1. Reg. 14. ℣. 11.

Ierem. 38. ℣. 16.

Deus aliquando dicitur iurare.

Amos. 8. ℣. 7.

Pſal. 88. ℣. 36.

Sanctum dicitur Templũ ob munditiam.

Sanctum meum. Septuaginta: ſancta mea. Hebraice מִקְדָשִׁי, miqdaſi, ſanctuarium a קדש, qadas, quod eſt ſanctificare, & diuinis conſecrare vſibus. Vnde domus Dei dicitur ſancta, id eſt, Deo ſacrata. ſecundo valet, firmare, ſtabilire. tertio purificare, mundare. domusque Dei eadem ratione ſan- D cta dicitur, quaſi ſtabilis in perpetuum, atque merito ſuo mundiſſima. Ad tertiam acceptionem alluditur in præſenti, *Sanctum meum*, quod mundum eſſe oportebat, *violaſti* idolorum ſordibus. extat hiſtoria in libris Regum de idolis illatis in Templum.

4. Reg. 21. & 23.

Idolum in ſacris literis dicitur abominabile.

In omnibus offenſionibus tuis. שקץ, ſaqats, ſignificat execrari, deteſtari, vt rem ſpurcam, inde שִׁקּוּץ, ſiquts, idolum execrabile, deteſtandum, offenſio, id ſcilicet, quod offendit viſum: in libris Regum. *Idolo Sidoniorum, & offenſioni Moab*: Et iterum. *Cum videritis abominationem deſolationis.*

4. Reg. 23. ℣. 13.

Dan. 9. ℣. 27.

Et in cunctis abominationibus. תעב, taghab, eſt auerſari, abominari: vnde תועבה, toghebah, idolum abominandum: in Deuteronomio. *Et in abominationibus ad iracundiam, concitauerunt.* Et iterum. *Se-* E *cundum idola gentium*, Hebraice abominationes.

Matth. 24. ℣. 15.

Deut. 32. ℣. 16

4. Reg. 16. ℣. 3.

Ego quoque confringam. Videtur alludere ad ſecundam ſancti ſignificationem, quaſi dicat. Domum hanc deſtinaueram nomini meo ſartam, tectam, & incolumem cuſtodire, dummodo a vobis vt ſancta ſeruaretur: cum vero illam ſordibus idolorum conſpurcatam videam, ego quoque non ſanctam ſeruabo, ſed potius vt ſæcularem, mundanam & temporariam confringam, euertam, & demo- liar. atque hoc videtur ſapere vulgata editio, non ſine elegantibus antitheſi, & paronomaſia. Ceterum poteſt alia figura non minus grata hoc loco ſubeſſe, immo tanto fortaſſe iocundior, quanto ſuperioribus dignior. Verbum enim גרע, garagh, ſignificat non tantum confringere, detrahere, adimere, ſed etiam abradere, & delere. in Numerorum libro. *Cur tollitur nomen illius de familia ſua*: vel aboletur, aut raditur: & apud Iſaiam, & Ieremiam. *Omnis barba radetur*: atque in hac ſignificatione vſurpatur in præſenti, protenſa allegoria, quæ ſupra cœpta erat de nouacula; ego quoque abradam. qua voce non allegoriam modo texit, ſed alluſionem fecit ad caput ſextum Numerorum, in quo præceptum eſt, vt Nazaræus Domino ſanctificatus (id enim ſonat vox) ab omni immunditia, & ſorde alienus ſit. quod ſi forſan, homine coram ipſo repente cadente, pollutus fuerit, radat cæſariem capitis, atque ita ſanctificetur. & in Leuitico etiam. Qui purificantur a lepra radunt pilos corporis ſui. Ad hanc ergo reſpiciens cæremoniam legis, ait Dominus? Sanctum meum violaſtis ſordibus veſtris, ego quoque legem meam ſeruabo; illud radendo purificabo, & ſanctificabo. Vtraque tranſlatione vſus eſt Dominus in eandem ſententiam, vbi ait: *Extendam ſuper Ieruſalem funiculum Samariæ, & pondus* perpendiculum *domus Achab, & delebo eam, ſicut deleri ſolent tabulæ: delens vertam, & ducam crebrius ſtylum ſuper faciem eius, &c.* id eſt, non tantum vrbem demoliar, ſed fundamenta refodiam, vt nullum fiat reliquum veſtigium, neque delineatio prima illius, non ſecus ac fieri ſolet, cum tabellæ ceratæ, lineæ, vel characteres delentur. Hebraice vero ſic effertur: Abſtergam Ieruſalem, vt mundari ſolet caldarium abſterſione, & verti ſuper faciem ſuam, id eſt, vt ſolet, cum probe exterſum eſt, conuerti deorſum in faciem, vt nil luſtramenti fiat reliquum; ſic mundabo Ieruſalem, eam a fundamentis euertens.

Num. 27. ℣. 3.

Iſa. 15. ℣. 2.

Ierem. 48. ℣. 37.

Numer. 6. ℣. 9.

Nazaræus, hoc eſt, Domino ſanctificatus.

Leuit. 13. ℣. 33. & cap. 14. ℣. 8

Proijciet a ſe Deus Templum quaſi barbam abraſam.

4. Reg. 21. ℣. 13.

Caldarij ſimilitudine euerſionem vrbis minatur.

Et non parcet oculus meus. Parcere animi eſt, tribuitur vero oculis, quod verbum. Hebraicum חוס, chos, non tantum eſt miſericordiæ interioris, ſed geſtus exterioris, qui a miſericordia promanat. Significat enim oculos claudere, conniuere ex commotione animi: ſuper alicuius perſonæ, vel rei indignitate: quo quis dolore perculſus, veniam dat, ceſſat, abſtinet, parcitque illi: exemplum eſt apud Ezechielem. *Non pepercit ſuper te oculus, ut faceret tibi unum de his*, id eſt, nullus prætereiens geſtu indicauit miſericordia commota ſuper te fuiſſe eius viſcera. Et iterum. *Et cogitaui, ut occiderem te, ſed pepercit tibi oculus meus*: & in Geneſi. *Nec dimittatis quidquam de ſupellectili ueſtra.* Hebraice, non parcat oculus veſter, id eſt, non doleatis relinquere pretioſa vtenſilia veſtra. & alibi: *Parcens ille ſumere de ouibus, et de bobus ſuis*, &c. id eſt, miſericordia motus ſuper nece ouium ſuarum. & in Prouerbijs. *Qui parcit virgæ, odit filium ſuum*, id eſt, qui præ indulgentia erga filium abſtinet a flagello. & apud Ezechielem. *Peperci nomini ſancto meo.* id eſt, dolui illud exponere ludibrio. Paulus item. *Ego autem vobis parco*, id eſt, liberos vos dimitto non ſine miſericordia, & animi mei ſenſu vehementi. Sic Cicero. Parcite oculis ſaltem meis. Ergo ſenſus eſt Etiamſi vos videam vt oues occiſionis macello deſtinatas, etiamſi iugulis veſtris animaduertam adactos gladios, etiamſi miſeram Ieruſalem factam contempler carnificinam, non parcet, non conniuebit oculus meus ſuper tanta ſtrage, *nec miſerebor*, nec animo commouebor. Atrociſſimum fuerit facinus

De ſignificatione huius phraſis, parcet oculus: & de ſupplicio ac ſcelere Ieruſalem

Ezech. 16. ℣. 5.

1. Reg. 24. ℣. 11.

Geneſ. 45. ℣. 20.

2. Reg. 12. ℣. 4.

Prouer. 13. ℣. 24.

Ezech. 36. ℣. 21.

1. Cor. 7. ℣. 28.

Cicero.

facinus necesse est, quod blandi parentis oculos, & viscera misericordiæ claudit, ne super magnitudine tanti mali commoueantur. Hoc reuera contigisse constat ex Psalmo. *Deus venerunt gentes in hæreditatem tuam, polluerunt Templum sanctum tuum, posuerunt Ierusalem in pomorum custodiam: posuerunt morticinia seruorum tuorum escas volatilibus cæli*, &c. *Effuderunt sanguinem eorum tanquam aquam in circuitu Ierusalem*, &c. *Vsquequo Domine irasceris in finem, accendetur velut ignis zelus tuus*?&c. & iterum. *Dedisti nos tanquam oues escarum*, &c. *Vendidisti populum tuum sine pretio*, nihil, *& non fuit multitudo in commutationibus eorum*, vel, non auxisti pretia in licitando. Quid hoc est Domine? vniuersos ne Israëlitas nihili vendis? nec dum vendere dignaris, sed gratis donas hostibus? nullum eximis, super nullo commoueris? ita ne tam extrema miseria non exulcerat tam pia viscera? Isaias sic Deum interpellat. *Omnia desiderabilia nostra versa sunt in ruinas? Nunquid super his continebis te*, Domine, *tacebis, & affliges nos vehementer*? Videlicet iuramento se constrinxit Deus, ne parceret: & ne parceret, faciem auertit, vt eodem capite Isaias queritur: *Abscondisti faciem tuam a nobis, & allisisti nos in manu iniquitatis nostræ*, id est, tradidisti confringendos, comminuendos, & redigendos in puluerem; vt Vrbis, & regni nostri aboleatur memoria, & nomen funditus pereat. Hieronymus sic explicat hanc orationem. Vt clementissimus medicus incidere cupiens putridas carnes, & cariosa vulnera adurere cauterio, non parcit vt parcat, non miseretur vt magis misereatur; ne quid putridum, viuasque carnes sui vicinia corruptarum remaneat in corpore. Percutit autem Dominus quem diligit, & *flagellat omnem filium, quem recipit*. *Ego*, inquit Deus, *percutiam, & ego sanabo*. Tale quid & Amos loquitur. *Tantummodo vos cognoui ex omnibus cognationibus terræ, idcirco vlciscar super vos, &c. nouit Dominus qui sunt eius*.

[Margin: :fal. 78. .1. — :fal. 43. .12. — ai. 64. ℣. 1. — id. ℣. 7. — ieron. in 1. 7. — on parcit ...us, vt par... miseri... rdia enim ...na est ip... punitio. — ebræ. 12. 6. — rut. 32. 39. — mos. 3. 2.]

XII. *Tertia pars tui peste morietur, & fame consumetur in medio tui, &c.* Enarrabimus hæc in Commentario.

XIII. *Et complebo furorem meum, & requiescere faciam indignationem meam in eis, & consolabor*, vel consummabo, consummate effundam, ad rem referam furorem conceptum, deflagrabitque ira mea, & solatio afficiar. Supponit versus iste illam Pauli sententiam. *Tu autem secundum impœnitens cor tuum thesaurizas tibi iram in die iræ*: peccata enim quo magis ac magis crescunt, & quasi in thesauros compilantur diuinæ iustitiæ; eo magis accendunt bilem, & indignationem Domini, & prouocant eius iustitiam, vt vlciscatur tanta facinora. Hic est ille clamor sanguinis Abel, & scelerum Sodomitarum, qui ascendebat coram Domino. Deus interim, vt est patiens, & longanimis, expectat, silet, tacet, temperat iram, *& abundauit*, multiplicauit, *vt auerteret iram suam*, id est, sæpius auertit reuocauitque iram suam iamiam sese exerentem: continuit torrentis impetum iam effusum, extinxit flammam iam accensam, *& non accendit*, permisit accendi & feruescere, *omnem iram suam*, &c. Hoc autem non fit sine lucta, & agone molestissimo: angitur enim cor, dum iram comprimit, non secus atque tormentum æneum, quod concepto igne, nec displosa pila, rumpitur: exemplum est in Psalmo. *Dixi custodiam vias meas: obmutui & silui a bonis. concaluit cor meum intra me, & in meditatione mea exardescet ignis*. Et iterum.

[Margin: m. 2. ℣. 5. — eus tempe... iram & fert vin... tam: ve... n postmo... m maiore ...petu ef... ndit eam. — :fal. 77. .38. — omprime... furorem iram con... ere, non fine maxi... lucta & one. — fal. 38. .1.]

A *Ignis succensus est in furore meo*. Luctam describit Isaias. *Non in sempiternum litigabo, neque vsque ad finem irascar*, ero indignabundus, *quia spiritus a facie mea egredietur, & flatus ego faciam*, id est, effundam furorem cum flatu, & saliuis. Talis depingitur facies Domini ab Isaia. *Ardens furor eius*, vultus אף, aph, *& grauis ad portandum: labia eius repleta sunt indignatione*, vel fremitu, *lingua eius quasi ignis deuorans. spiritus eius*, flatus, *velut torrens inundans*. Eadem etiam lucta in thesaurizando, & concipiendo furorem, & effusio iræ habetur in Genesi. *Non permanebit Spiritus meus in homine in æternum, quia caro est*. vel non luctabitur, non litigabit, non erit sicut in vagina, non disceptabit ira mea contra hominem concepta,
B non coërcebitur in perpetuum, non patiar hanc litem tandiu durare, inter meam iustitiam, & misericordiam; angunt me, & discruciant tanti conflictus sibi aduersantium affectuum, *furore Domini plenus sum; laboraui sustinens*: non dissimulabo, non patiar vltra, non erit coacta ira mea, do illi habenas, non continebo in vagina ensem amplius, distringam illum, & effundam naso flatum, vultu flammas, manu hostium meorum sanguinem. *Vsquequo adhuc*? subaudi, continerem furorem? *Effudit quasi ignem indignationem suam*. Hæc ira est illa *olla succensa*, vel ebulliens, feruescens, de qua idem propheta: *Ecce indignatio mea conflatur*, vel effunditur quasi conflatum argentum, &c. Ceterum de hac metaphora latius suo loco in capite
C vigesimo secundo.

[Margin: Deut. 32. ℣. 22. — Isa. 57. ℣. 16. — Isa. 30. ℣. 27. — Genes. 6. 3. — Ierem. 6. ℣. 11. — Ierem. 13. ℣. 27. — Thren. 2. ℣. 4. & cap. 4. ℣. 11. — Ier. 1. ℣. 13. — Ier. 7. ℣. 20.]

Et consolabor. Humano more loquitur, id est, vindicta sumpta de vobis, quiescam, & solatio afficiar. Solet enim esse vindicta leuamen acceptæ iniuriæ, aut contumeliæ, vt apud Isaiam. *Consolabor super hostibus meis, & vindicabor de inimicis meis*. Vnde Ecclesiasticus ait. *Nouem sunt insuspicabilia*, quæ non possunt nisi experientia cognosci, *Homo, qui iucundatur in filijs, viuens & videns subuersionem inimicorum suorum*. Vnde Poëta:

— *Vindicta bonum vita iucundius ipsa.*

Et Seneca. Liquido melle dulcior bilis cordi meo influit: dum scilicet animo verso vindictam, & in psalmo. *Lætabitur iustus cum viderit vindictam, manus suas lauabit in sanguine peccatorum*. Hispanice di
D cimus: *Se esta bañando en agua rosada*. Sed quomodo Deus solamen percipere dicitur ex vindicta, cum potius lætetur benefaciẽs, & contristetur puniens? nam & misereri, Hebraice est consolari, lætari, vt in Deuteronomio. *In seruis suis miserebitur*, vel consolabitur. & in Isaia. *Super adolescentulis eius non lætabitur Dominus*, id est, non miserebitur, non erit clemens, neque misericordia mouebitur, non benefaciet, non parcet. Respondeo ex Deuteronomio. *Sicut ante lætatus est Dominus super vos bene vobis faciens, vosque multiplicans; sic lætabitur disperdens vos, atque subuertens, &c.* Videlicet illud ex animo capiebat solamen quasi pater; hoc quasi iudex coactus, cuius personam induit. Sed vide quam cito se prodat vel in ipso furore patrem: *Heu, inquit, conso-*
E *labor*. Heu dolentis est. Solatium ergo, quod vindicta afferre solet, ipse cum dolore percipit, vere pater etiam in iudicio.

[Margin: Solamen est Iratis vindicta. — Isa. 1. ℣. 24. — Eccli. 25. ℣. 9. — Seneca in Tragœd. — Psal. 57. ℣. 11. — Quomodo Deus lætetur vindicta qui ita solet lætari venia, & misericordia. — Deut. 32. ℣. 36. — Isa 9. ℣. 17. — Respondet quæst. — Deut. 28. ℣. 63. — Deus in ipsa vindicta se patrem ostendit.]

Et scient quia ego Dominus locutus sum in zelo meo. Vel ex zelo, id est, non comminatorie, aut vane hæc pronuntiaui, sed cum stomacho, instigante zelo, qui nescit parcere. Zelus est indignatio ex amore profecta qua pater pignoribus caris succenset, vel spõsus dilectus sponsæ ob acceptã iniuriam; crescit proinde, vel decrescit zelus ad amoris mensuram. vtrun-

[Margin: Definitio zeli.]

Isa. 9. ℣. 7. que affectum claudit zelus: vnde Isaias ait. *Zelus Domini exercituum faciet hoc*, id est, amor ingens erga Ecclesiam, & indignatio aduersus hostes illius. Inuoluit etiam fortitudinem, & vim; quod zelus soleat edere facinora memoranda, vt in Exodo. *Ego sum Dominus Deus tuus fortis, Zelotes*, &c. Ergo, in zelo, vel ex zelo loqui Deum, est sententiam decernere irreuocabilem, truculentam, sanguinariam. *Nam Zelus, & furor viri non parcet in die vindictæ*. Sed de hac re iterum capite decimo sexto. A

Exod. 20. ℣. 5.

Loqui ex zelo quid significet.

Prouer. 6. ℣. 34.

Hieronym.

Cum impleuero indignationem meam in eis. Hieronymus. Aliorum mortibus, suisque miserijs sentient Deum iratum, quem clementem sentire noluerunt: tunc intelligent me hæc supplicia prædixisse per Prophetas meos zelo commotum, quod me relicto, alienos Deos colerent: loquitur Deus cum illis, qui dispergendi erant in omnem ventum. Porro complere indignationem, est plene omnino effundere, non amplius iras detinere, non temperare furori, quem iustus dolor in sponsi derelicti, & posthabiti corde excitat.

Complere indignationé quid sit.

XIV. *Et dabo te in desertum*. Vnde Isaias. *Derelinquetur filia Sion*. Et iterum. *Propter montem Sion, quia disperijt, vulpes ambulauerunt in eo*. Et tertio. *Viæ Sion lugent*, vel herbidæ sunt: & apud Isaiam. *Cum sagittis, & arcu ingredientur illuc*; quasi in saltum scilicet.

Isa. 1. ℣. 8. Thren. 5. ℣. 18. & cap. 1. ℣. 4. Isa. 7. ℣. 24

Et in opprobrium Gentibus, quæ in circuitu tuo sunt in conspectu omnis prætereuntis. Miserum est bonis omnibus nudari, sed hæc casus auferre solet innocentibus, vt sanctissimo Iob contigisse videmus: miserius fortunis simul & gloria spoliari, atque insuper vita; vt solent perduellionis rei: quam notam totis viribus Iob conatus est auertere a se, suam protegens innocentiam. Verum hic iudicis seueritas leuamen est; nam vitam cum bonis ponentes non amplius exponuntur ludibrio. Illud est miserrimum omnium, iudicis sententia bonis omnibus mulctari ob nefarium aliquod facinus, atque ludibrio ciuium prostitui hominem alioqui illustrem, & ceteris excellentem: nec enim tam esset durum pati contumelias exterorum, quibus fueris ignotus, vel magnatum, qui infimatibus, præsertim tam miseræ sortis, misereri solent potius, quam illudere: verum a conuicinis, & subditis, aut vectigalibus gentibus illudi Vrbem clarissimam, dominam gentium, summæ infelicitatis est. Verebatur Sedecias ne a Babylonio traditus subditus Iudæis, illorum pateret ludibrio: quod conuicij genus morte ipsa acerbius existimans mori potius elegit, quam experiri.

Ierem. 38. ℣. 19.

XV. *Et eris opprobrium, & blasphemia, exemplum, & stupor in Gentibus*: vel, conuicium, probrum, castigatio, & terror: scilicet quam omnes prætereuntes irrideant; hoc est esse *opprobrium*: *blasphemia* vero, quam conuicijs & maledictis prosequantur. Sic Paulus. *Neminem blasphemare*, id est, maledicere, conuiciari. Et iterum. *Blasphemamur, & obsecramus*. *exemplum* esse, est ab omnibus in memoriam adduci pro infelicitatis, atque improbitatis simulachro: nam exemplum Hebraice est מוסר, musar, disciplina, castigatio, doctrina, Græce παιδεία, pædia, Hispanice *auiso, castigo, y escarmiento*: vt ceteri ipsorum malo discant, Deum non exacerbare. Talis fuit Sodoma, quam sacra Scriptura ponit in exemplum. *Domus hæc erit in exemplum*: & vxor Loth, quæ versa est in statuam salis, id est, in marmor, quod in exemplum & castigationem voluit Deus existere in medio itinere: nam sal sua siccitate memoriæ prodest, & corpora a corruptio-

Blasphemia pro maledictione. Tit. 3. ℣. 2. 1. Cor. 4. ℣. 13. Exemplum quid. 3. Reg. 9. ℣. 8.

ne vindicat. Vnde symbolum est memoriæ æternæ: inde enim est *pactum salis* id est, æternum, & statua salis, memoriale & exemplum reliquis. Hispanice, *Que les pongan sal en la mollera, y castiguen con su exemplo*. *Stupor*, denique, inquit, eris; id est, miraculum, quod intuebantur quasi alienati a sensibus prætereuntes; qui dicebant illud Deuteronomij. *Quare sic fecit Dominus terræ huic? & quæ est hæc ira furoris eius immensa?* Hæc comminatio multis retro sæculis facta est.

Num. 18. ℣. 19. Stupor quid sit. Deut. 29. ℣. 24. 3. Reg. 9. ℣. 8. 2. Par. 7. ℣. 21.

Cum fecero in te iudicia, extrema supplicia, *in furore, & in indignatione, & in increpationibus iræ*. vel in naso, in flatu, in excandescentia, vel æstu, & in correptionibus furoris: nam vox יכח, iacah, increpatio est, correctio, & castigatio, quæ fit coram testibus. B Hispanice. *Con las narizes hinchadas, con el rosto encendido, y con el uso, y desden*.

XVI. *Quando misero sagittas famis pessimas*. Sic vocat locustas, erucas, brucos, & alia insecta messium exitia, quæ erunt mortiferæ, vel quæ sunt ad vastandum, hoc est, quas ego quasi militum phalanges ducere soleo ad vastandum populos mihi rebelles. Sic Ioël. *Dominus dedit vocem suam ante faciem exercitus sui, quia multa sunt nimis castra eius*; Forte harum sagittarum sermo est in psalmo. *Arcum suum tetendit, & parauit illum, & in eo parauit vasa mortis*, instrumenta lethalia, *sagittas suas ardentibus effecit*, vel carbonibus ignitis muniuit: idem est enim cum eo psalmo. *Sagittæ potentis acutæ, cum carbonibus desolatorijs*, id est, cum prunis ardentibus loco aculeorum instructæ. C Quamuis hæ sagittæ latius fortasse patent, quam sagittæ famis. ambiunt enim omnes comminationes, & terrores, quibus Deus eminus, & a longe perterrefacit peccatores, vt resipiscant: vnde Iob ait. *Sagittæ Domini in me sunt, quarum indignatio ebibit spiritum meum: & terrores Domini militant contra me*.

Sagittæ famis vocantur locustæ. Ioel 2. ℣. 11. Psal. 7. ℣. 13. Psal. 119. ℣. 4. Iob 6. ℣. 4.

XVII. *Et immittam in vos famem, & bestias pessimas*. Frequenter harum bestiarum reperio in sacris literis mentionem, in comminationibus propheticis; in historijs vero nullam. ergo vt prophetiæ respondeat euentus, figurate sunt accipiendæ, pro hostibus Israel, Nabuchodonosoris scilicet ducibus, & militibus, qui quasi ferino rictu, & vnguibus sanguinarijs miseras oues discerpebant. Eorum truculentiam, & rabiem apposite depingit Isaias. D *Quia omnis violenta prædatio cum tumultu, & uestimentum mistum sanguine, &c.* neque nouum cuique hoc videatur: nam Assyrium, & Chaldæum leones vocat Ieremias. *Grex dispersus est Israel, leones eiecerunt eum: primus comedit eum rex Assur: iste nouissimus exossauit eum Nabuchodonosor, &c.* Eodem modo interpretatur Theodoretus bestias, Babylonios: atque Scholiastes vterque: nisi malis de Israëlitis hæc intellecta, qui effugerant Babylonios, latitabantque in montium cauernis, de quibus Propheta noster. *Hæc dicit Dominus: viuo ego, quia qui in ruinosis habitant, gladio cadent; & qui in agro est, bestijs tradetur ad deuorandum*. Vide caput quartum decimum.

Bestiæ pessimæ sunt Assyrij. Isa. 9. ℣. 5. Ierem. 50. ℣. 17. Theodoret. Vterque Scholiast. Ezech. 34. ℣. 27.

Et sanguis, id est, cædes, metonymicωs. E *Ego Dominus locutus sum*. Sic decerno, & statuo his scriptis, & monumentis æternis: *Ego Dominus*: more Regum roborat instrumentum prophetici Vaticinij, rata habens prædicta omnia, & quasi propria manu subscribens: *Ego Dominus*.

Quasi subscriptio est & confirmatio prædictorum.

COM-

COMMENTARIVS IN EZECHIELIS PROPHETAE CAPVT QVINTVM.

IN QVO SOLVITVR AENIGMA a Propheta propositum.

c.12. ℣. HOC capite re ipsa præstat Deus, quod apud Oseam se facere solitum dicit: *In manu prophetarum assimilatus sum* id est, ministerio (nam id significat manus) Vatum meorum per similitudines locutus sum, eos ipsos facio verborum, quæ reuelo, parabolam, & exemplum, &c. Nam postquam superiore capite per decubitum Prophetæ, Vrbis obsidionem prædixit, nunc quid de ciuibus futurum sit tempore belli, atque Vrbe capta, exponit. præcipit enim Ezechieli, vt cæsariem suam, & barbam radi faciat, pilos trutina examinet, in tres partes æquales diuidat, tertiamque partem igne comburat in medio ciuitatis in latere descriptæ: tertiam partem circum lateris muros concidat: tertiam in ventum spargat, & aduersus eam districtum gladium vibret, ex quibus pugillum colligens in ora chlamydis liget, atque ex ijs aliquot pilos igni tradat, animaduertatque quam ingentem flammam excitent, quæ scilicet totam Vrbem lambere, & incendere videatur. Hanc autem parabolam detegens Dominus ait:

Ista est Ierusalem, in medio Gentium posui eam, &c. Quæ verba nil videntur facere ad propositi ænigmatis explicationem. Quorsum enim commemoret, Ierusalem esse positam inter nationes, ad declarandam rasuram capillorum, & barbæ? nam quod dici solet, id extitisse insigne Dei beneficium, atque insignem ciuitatis ingratitudinem, meritamque acerbissimum supplicium ob tantum crimen, quis neget? Illud rogamus, quænam sit proportio inter eiusmodi vel peccatum, vel supplicium ad rasuram barbæ? videntur enim non apte cohærere verba ista cum præcedentibus. Ceterum si altius effodiantur, inuenientur esse totius molis fundamentum. Ergo principio statuendum est, Prophetam seipso repræsentare totum vniuersum, quod maximus homo a Philosophis dici solitum est, & merito. Cum enim constet hominem esse mundum paruum, consequens est, mundum esse hominem maximum. De qua re nos iustum commentarium suo loco faciemus. Hoc dato, oportet hominem maximum ex analogia cum minore, sua habere membra præcipua, vt pote caput, pedes, manus, &c. Et quidem mundi caput, quod ad præ-

[...]bitat quæ [...]portio [...]supplicij [...] rasura [...]illorum.

[...]spondet. [...]pheta re[...] vniuer[...]

A sens attinet argumentum, ea terræ pars iure appellatur, quæ situ, honore, & munere eminentissimum teneat locum. Talis est Ierusalem: nam in supercilio montis Sion ædificata erat, qui regionis totius erat celsissimus. nam propterea dictus est Sion, seu specula, atque Moria, siue locus conspicuus, quod vndique videretur ob ingentem sui altitudinem: ideo in sacris literis cornu dicitur, quod est in animalibus eminentissimum membrum. Isaias enim ait. *Vinea facta est dilecto meo in cornu filio olei*, id est, in loco edito, ac pingui. Verum non solum situ excellebat ceteros regionis illius montes, sed honore & officio præstabat omnibus totius vniuersi locis; quippe Dei Templo gaudebat, a quo tanquam a capite in vniuersum deduxit sen-

Ierusalem quomodo sit caput vniuersæ terræ.

Isa.5. ℣.1.

Ratione Templi dicitur etiam caput.

B sus omnis, & motus, scilicet Dei veri notitia, & lex, quæ dirigit gressus nostros, vt iure caput mundi dici possit Ierusalem. Quoniam vero caput non solum eminentissimum locum in corpore obtinet, sed etiam inter humeros medium: mundi inferioris, seu hominis terreni caput erit regio, quæ in loco terræ medio, & eminentiore sita fuerit. Talis est Ierusalem in medio gentium posita, quæ ideo ab ipso Ezechiele vocatur *Vmbilicus terræ*: nam vmbilicus centrum est humani corporis, circulus vero extrema manuum, & pedum tangit: & in psalmo *medium terræ* dicitur, quod sit in quarto climate ex septem, in quæ diuiditur terra habitabilis. ideo etiam in alio psalmo additur. *Fundatur exultatione vniuersæ terræ mons Sion*, &c. Hebraice clima be-

Ezech. 38. ℣. 12.

Psal.73. ℣.12.

Psal. 47. ℣. 3.

C neuolum, clemens locus, gaudium, & lætitia, salusque vniuersæ terræ. id est, clementissimus, lætissimus, saluberrimus locus totius terræ est mons Sion; *lateraque eius Aquilonis* exposita flatibus, vbi scilicet Ierusalem sita erat. Hanc regionem Iudææ quasi terræ meditullium vndique circundant gentes: ab Oriēte Asia, ab Occidente Europa, a Meridie Libya, a Septentrione Asia minor, &c. Hanc regionem montibus asperam data opera elegisse se Dominus dicit; vt, quæ caput erat orbis, faciem ad cælum leuaret postulans pluuiam, qua carebat propter sui eminentiam. in Deuteronomio. *Sed montuosa est, de cælo expectans pluuias*. Isaias ait. *Erit præparatus mons domus Domini in vertice montium, & eleuabitur super colles*, &c. En Ierusalem in medio, & eminentissimo loco sita apposite capiti humano

Deut. 11. ℣.11.

Isa.2. ℣.2.

mano comparatur,& mundi caput dicitur. Hinc est
quod Isaias, & Matthæus agentes de excidio Hie-
rosolymitano, repente, &, vt videtur, incongrue
præteruolant ad postremam orbis vastitatem. Ve-
rum transitum istum facilem reddit analogia exa-
ctissima, quæ reperitur inter Ierusalem, & vniuer-
sum, videlicet ea, quæ est inter caput, & corpus: *Ec-*
Isa. 24. ℣. 1. *ce Dominus*, ait Isaias, *dissipabit terram, & nudabit*
eam, & affliget faciem eius, & disperget habitatores
eius. Et erit sicut populus, sic sacerdos, &c. deinde
transit ad mundi consummationem: *luxit, & deflu-*
xit terra, & infirmata est, defluxit orbis, &c. Subinde
regreditur a corpore ad caput: *infirmata est altitudo*
populi terræ, id est, populus altissimus terræ: *Et ter-*
ra infecta est ab habitatoribus suis, &c. Apud Mat-
Matth. 24. ℣. 15. thæum etiam rogatus Dominus, quod esset signum
aduentus ipsius, *& consummationis sæculi*, dat signa
desolationis Ierusalem, dicens. *Cum videritis abo-*
minationem desolationis in loco sancto, qui in Iudæa
sunt fugiant ad montes, &c. & transit ad orbis con-
summationem: *Sol obscurabitur, & luna non dabit lu-*
Lucæ 21. *men suum*, &c. Idem videre est apud Lucam: quæ
duo capita nulla ratione contexi possunt, nisi me-
dia hac analogia capitis ad corpus. Ergo ad rem.
Pili capitis huius sunt habitatores, qui non secus
exornant vrbem, atque coma & barba caput. Vnde
Caluitium & rasura luctus, cæsaries libertatis & nobilitatis, barba virilitatis indicia fuere. caluitium,& rasura semper fuit luctus, & mœroris
indicium. Isaias enim ait. *In cunctis capitibus eius*
caluitium, & omnis barba radetur: sed hoc discrimi-
ne, quod coma insigne erat libertatis, & nobilita-
tis: vnde Absalon nutriebat cæsariem; & Nazaræi
Deo consecrati quasi filij Altissimi capillitium in-
Isa. 15. ℣. 2. tactum fouebant. Barba autem virilitatis est sym-
2. Reg. 14. ℣. 26. bolum: nam & barbam se ideo gestare Diogenes
dicebat, vt se virum esse subinde recordaretur. Vn-
Quare Nazaræi comam nutriebant. de Hanon rasit dimidiam barbam nunciorum Da-
uid, quasi semiuiros, & effæminatos illos reputans.
2. Reg. 10. ℣. 4. Ergo caput radi, & barbam tonderi est, Ierusalem
orbis caput omnibus viris primarijs, & robustis iu-
uenibus spoliari: quod magnum luctum vniuerso
corpori allaturum erat. nam ideo mœrent lumi-
naria cæli,&c. quia scilicet caput decore suo,& glo-
ria omni nudatur.

Quæ sit nouacula. Sed quænam est illa nouacula, qua raduntur pili
capitis vniuersi? Isaias eius meminit dicens: *Radet*
Isa. 7. ℣. 20. *Dominus in nouacula conducta caput, & pilos pedum, &*
barbam vniuersum, &c. Septuaginta legunt, ine-
briata: potest legi, acuta, eodem sensu, modo tran-
seas a veritate ad metaphoram: nam crudelem si-
gnificat aliquem hostem iracundia inebriatum, siue
ferientem, vt pote exterum, & aliunde conductum.
Vindices iræ non alit domi Deus, sed aliunde vocatos mercede conducit. Misericors enim Deus non alit domi istos lictores,
aliunde vocatis indiget: sed iustus iudex ad cor-
ripiendos sontes etiam pretio conductos accersit,
vt faciant opus suum. Hic autem carnifex est Na-
buchodonosor, vt patet apud ipsum Ezechielem.
Ezech. 29. ℣. 18. *Fili hominis, Nabuchodonosor Rex Babylonis seruire fe-*
cit exercitum suum seruitute magna aduersus Tyrum.
omne caput decaluatum, & omnis humerus depilatus
est, & merces non est reddita ei, neque exercitui eius de
Tyro pro seruitute, qua seruiuit mihi aduersus eam. Pro-
pterea ecce ego dabo Nabuchodonosor in terra Aegypti,
& accipiet multitudinem eius, & deprædabitur manu-
bias eius, &c. Vides quam apte conueniat Nabu-
chodonosori nomen nouaculæ, & conductitiæ,
quandoquidem Deus se illum conduxisse dicit, de-
Nota Dei benignitatem & prudentiam. berique illius operi mercedem, atque rependi. Sed
hic theoriam mirabilem obserua; prouidentissi-
mum Dominum in ordinanda, & disponenda suæ
domus œconomia, qui creaturis omnibus munera

A propria est partitus, atque seruis singulis talenta
distribuit; in tota familia non inuenisse lictorem,
sed opus fuisse, vt alibi conquisitum accersat, &
mercede conducat: *vt faciat opus suum, alienum opus* *Isa. 28. ℣. 21.*
eius ab eo, sicut loquitur Isaias, scilicet. *Deus mortem*
non fecit, ait Sapientia, *nec lætatur in perditione vi-* *Sapien. 1. ℣. 13.*
uorum. Creauit enim, vt essent, omnia: & sanabiles, sa-
lutiferas, *fecit nationes*, creaturas, *orbis terrarum*:
& non est in illis medicamentum exterminij, venenum
lethale, *nec inferorum regnum in terra. Iustitia enim*
perpetua est, & immortalis, &c. Christus *fecit quasi* *Ioan. 2. 15.*
flagellum de funiculis ipsorum mercantium. Assue-
rus rex non fecit crucem, sed suspendit Aman in
ea ipsa cruce, quam domi suæ hic erexerat. Impij
manibus, & verbis accersierunt mortem, Deo iam
B conniuente, ipsaque fugiente. Quanta est Dei no-
stri clementia? quanta est hominum stoliditas?

Porro statera, qua appensum est Vatis capilli- Statera æquitatem Diuinæ seueritatis significat.
tium, aperte significat æquitatem diuinæ iustitiæ,
& clementiæ magnitudinem, quæ non sinit iram
tam iuste conceptam contra sontes deflagrare, sed
modum ponit vindictæ, ne excedat: quare in Pro- *Prouer. 16. ℣. 11.*
uerbijs dicit. *Pondus, & statera iudicia Domini sunt.*
& in Sapientiæ libro. *Omnia in mensura, & nume-* *Sap. 11. ℣. 21.*
ro, & pondere disposuisti. Vbi sermo erat de flagel-
lis Aegyptiorum tempore Mosis: *non enim*, inquit,
impossibilis erat omnipotens manus tua, quæ creauit or-
bem terrarum ex materia inuisa, immittere illis multi-
tudinem vrsorum, aut audaces leones, &c. verum pe-
percit oculus tuus & misertus es illorum: non ex
C iracundia vindictam exigens, sed ex iustitia sup-
plicium: *omnia* enim iudicia tua *in mensura & nume-*
ro & pondere disposuisti. numerus rationem significat, Quid numerus, mensura, & pondus significent.
examen, & inquisitionem facti. *mensura* significat
iudicium de meritis causæ. *pondus* vero est damna-
tio secundum merita causæ. Hoc constat ex Zacha-
ria, vt vidimus supra capite secundo. Ad damnan- *Zachar. 5.*
dum enim Israël primum explicatum est volumen
viginti cubitorum longum, decem latum, in quo
rationes continebantur diuinæ iustitiæ, Decalogus
scilicet,& omen seu maledictio transgressoribus in-
terminata decem cubitis superioribus, & scelera
Israëlitarum aduersus hæc decem præcepta com-
missa decem inferioribus cubitis. Deinde apparuit
mensura plena impietate, super quam imponitur
D talenti pondus eiusdem quantitatis: nã & ampho-
ra pedis quadri mensura est, & talentum eiusdem
est magnitudinis, ad significandum Deum ex æqui-
tate, & *virga directionis* procedere ad supplicium *Psal. 44. ℣. 7.*
inferendum, vt decet iustum iudicem: primo exa-
minando causam,& accidentia omnia transgressio-
nis, quod vocat sacra scriptura *numerum*: deinde
mensurando pœnæ quantitatem, quod vocat *men-*
suram: atque iuxta mensuram delicti plagarum
pondus imponendo, quod vocatur *pondus*. Simile
quid legimus in Daniele: vbi manus diuinæ poten- *Dan. 5. ℣. 25.*
tiæ scripsit coram Baltassare. *Mane, Thecel, Pha-*
res; id est, numerus, pondus, diuisio. quas voculas
interpretatus est Daniel, numeratum fuisse regnum
eius; appensum, & inuentum deficiens. nam sub
E pondere comprehendit etiam mensuram, quæ so-
let præcedere pondus. Atque Isaias ait. *Nunquid* *Isa. 27. ℣. 7.*
iuxta plagam percutientis se illum *percussit eum? aut*
sicut occidit interfectos eius, qui interficit, *sic occisus*
est? vel iuxta interfectionem interficientium, id est;
nunquid puniuit, vt solent, qui ex animo percu-
tiunt? nunquid cæcidit, vt solent, qui interficere
volunt? non plaga inimici, non ex animo castiga-
uit, sed corripere volens reddidit peccantibus pœ-
nam *in mensura contra mensuram*, id est, semel &
iterum

iterum mensurando: nam duplicatum verbum est Hebræis: fingit enim iudicem perplexum, & ancipitem, qui secum adhuc deliberat, quantum supplicium sumat de reo, quique iam addit, iam subtrahit; iam rursus imponit, quod detraxerat; in varias sententias animum inclinantibus: hinc clementia, inde iustitia; qualem depingit Oseas. Idem Ieremias significat illis verbis: *Corripe me, Domine, veruntamen in iudicio, & non in furore, ne forte ad nihilum redigas me*, &c. & in Apocalysi. Qui sedebat super equum nigrum, habebat stateram in manu sua, dictumque est ei: *Bilibris tritici denario vno, & tres bilibres hordei denario, & vinum, & oleum ne læseris*, &c. Hac statera capillitium appendit, & tertiam partem pilorum igne comburit Vates, intelligens tertiam partem ciuium, qui consumendi erant peste & fame: nam vtranque recte appellat ignem, quod inedia homines reddit squalidos, & denigratos quasi igne essent adusti. in Threnis. *Denigrata est super carbones facies eorum*, &c. & iterum. *pellis nostra quasi clibanus exusta est a facie tempestatum famis*. pestis vero ignita febri carnes adurit, serpitque quasi ignis. Tertiam partem gladio discidit in portentum necis eorum, qui aufugerant cum Sedecia. Vel alioqui fuga subdola suæ saluti consulere tentabant, famem & pestem, quæ intus grassabantur, deuitantes, qui omnes gladio cæsi sunt propter Vrbis mœnia. Tertiam partem in ventum dispergit, gladiumque districtum in eos vibrat: quod qui captiui ducti sunt ab hostibus, nusquam tuti esse poterant ab hostili crudelitate. quare ipsi conqueruntur. *Ceruicibus nostris minabamur*: & iterum: *In animabus nostris afferebamus panem nobis a facie gladij in deserto*, id est, cum magno vitæ periculo quærebamus victum. Porro ex ijs in aëra sublatis pilis aliquot colligit, & in ora pallij ligat: deinde nonnullos educens in ignem mittit, quem in medio lateris accenderat, ex quibus subito flamma sublata vniuersam Vrbem descriptam lambere cœpit, & delere. Ij sunt Iudæi abducti Babylonem, in qua fuerant a Domino seruati, quasi in ora pallij, tametsi non in sinu patriæ, & complexu paterno Dei, vt olim solebant foueri (*Beniamin*

[Left margin, cut off: …æ. 11. …10. ℣. | …ocal. 6. 6. | …lis & fa… vocan… ignis, …pter simi… effectus. | …en. 4. …& cap. …10. | …enor. 5. …5. & 9. | …i sint su… ligati …a pallij, …in sinu.]

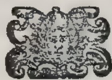
A *amantissimus Domini, quasi in thalamo tota die morabitur, & inter humeros eius requiescet*, id est, in sinu eius, vel in medio complexu) at saltem in ora pallij; vnde memoriæ funiculi pendent; hoc est, in sua memoria & protectione custoditi, & ligati in fasciculo viuentium, seu in catalogo conscripti ciuium, & popularium. nam & catalogos huiusmodi, ne pereant, in fasciculum redactos colligimus: contra eas, quas non curamus, chartas disijcimus. quod eodem capite non tacet. *Porro inimicorum tuorum anima rotabitur quasi in circulo fundæ*. idipsum contigit perduellibus Iudæis, qui fugerunt in Aegyptum, vel perducti Babylonem gentium instituta amplexi sunt. a Dei enim memoria, & libro vitæ popularium eius deleti, vbiuis vagari permissi B sunt, quo hostilis agebat furor, vel casus impellebat. qui vero Ieremiam audierunt, dederuntque manus Nabuchodonosori cum Ioacim, ij quasi in angulo pallij Domini colligati, protecti sunt illius prouidentia; sed non omnes redierunt in patriam: qui autem reduces incoluerunt Ierusalem, causa fuerunt postremi illius excidij. nam propter eorum scelera traditi sunt Antiocho primum: & propter nefarium facinus in Christum Domini admissum, eorum filij cum Vrbe, & Templo, gladio, fame, peste, & incendio perierunt. Atque hæc de ænigmate, seu implicata allegoria dicta sint. Ex quibus iam palam est, quid sibi velit versus præsens. *Ista est Ierusalem, in medio gentium posui eam*, id est, feci illam caput orbis terrarum, in medio, & eminenti loco C eam collocans, Regiam meam & solium in ea constitui: vt quæ situ suo, & altitudine caput esse merebatur, terrenum caput etiam esset polliticum. Ex quo scilicet, quasi ex naturali capite, in totum corpus vniuersi deriuaretur, sensus, & motus, scilicet veri Dei cognitio, quæ sensus est; atque vitæ institutio, quæ motus dicitur. sicut & vita gressus est, & via: illa vero suæ dignitatis oblita abiecit legem meam, quæ illam mundi caput fecerat. propterea abradi faciam cæsariem, & barbam eius, omnes, inquam, nobiles, & robustos eius auferam, eamque delinquam ostentui expositam.

[Right margin: Deut. 33. ℣. 12. | 1. Reg. 25. ℣. 29. | Dei cognitioni sensus, & vitæ institutioni, motus comparatur.]

EZE-

EZECHIELIS PROPHETAE CAPVT SEXTVM.

ARGVMENTVM.

Comminatur desolationem vniuersæ terræ Israël.

I. ET factus est sermo Domini A
ad me, dicens:
II. Fili hominis pone faciem
tuam ad montes Israel, &
prophetabis ad eos,
III. Et dices: Montes Israel
audite verbum Domini Dei: Hæc dicit Dominus
Deus montibus, & collibus, rupibus, & valli-
bus: Ecce ego inducam super vos gladium, &
disperdam excelsa vestra,
IV. Et demoliar aras vestras, & confringentur
simulachra vestra: & deijciam interfectos ve- B
stros ante idola vestra.
V. Et dabo cadauera filiorum Israel ante faciem
simulachrorum uestrorum; & dispergam ossa
uestra circum aras uestras.
VI. In omnibus habitationibus uestris Vrbes de-
sertæ erunt, & excelsa demolientur, & dissi-
pabuntur: & interibunt aræ uestræ, & con-
fringentur: & cessabunt idola uestra, & conte-
rentur delubra uestra, & delebuntur opera ue-
stra.
VII. Et cadet interfectus in medio uestri: & scie- C
tis quia ego sum Dominus.
VIII. Et relinquam in uobis eos, qui fugerint gla-
dium in Gentibus, cum dispersero uos in terris.
IX. Et recordabuntur mei liberati uestri in Genti-
bus, ad quas captiui ducti sunt: quia contriui
cor eorum fornicans, & recedens a me; & ocu-
los eorum fornicantes post idola sua: & displi-
cebunt sibimet super malis, quæ fecerunt in uni-
uersis abominationibus suis.
Et scient quia ego Dominus non frustra locu- X.
tus sum, ut facerem eis malum hoc.
Hæc dicit Dominus Deus: Percute manum XI.
tuam, & allide pedem tuum, & dic: Heu,
ad omnes abominationes malorum domus Israel:
quia gladio, fame, & peste ruituri sunt.
Qui longe est, peste morietur: qui autem pro- XII.
pe, gladio corruet: & qui relictus fuerit, &
obsessus, fame morietur: & complebo indigna-
tionem meam in eis.
Et scietis quia ego Dominus, cum fuerint in- XIII.
terfecti uestri in medio idolorum uestrorum, in
circuitu ararum uestrarum, in omni colle excel-
so, & in cunctis summitatibus montium, & sub-
tus omne lignum nemorosum, & subtus uni-
uersam quercum frondosam, locum ubi accende-
runt thura redolentia uniuersis idolis suis.
Et extendam manum meam super eos: & fa- XIV.
ciam terram desolatam, & destitutam a deser-
to Deblatha in omnibus habitationibus eorum:
& scient quia ego Dominus.

EXPLANATIO
EIVSDEM CAPITIS SEXTI.

I. T *Factus est sermo Domini ad me dicens*. & allocutus est me Dominus in hunc modum.

II. [...]imi indi[...]tionem [...]tus seue[...] indicat. *Fili hominis, pone faciem tuam montes Israel*. Id est, obfirma vultum toruum aduersus montes terræ Israëliticæ; videlicet contra montem Sion, montem Moriah, montem oliuarum, & montem offensionis, quod in eis sacrificia oblata sunt idolis, seu offensionibus potius gentium, quibus tam grauiter infensus est Dominus: Montibus etiam vicinis, & collibus vrbem Ierusalem ambientibus indignationem animi vultus seueritate significat, in quibus similia patrata sunt scelera.

III. [...]placabi[...]iræ fu[...] non so[...] viuen[...]n sed & [...]sensibi[...]m rui[...]denun[...]. *Et prophetabis ad eos, & dices; Montes Israel audite Verbum Domini*, Tragica exclamatio per prosopopœiam facta indicat Vaticinij pondus, atque affectus vehementiam, iræ scilicet implacabilis furorem, quo non tantum hominibus, & animantibus, sed etiam montibus, & collibus extremam vastitatem denunciat, ideoque prouocat eos ad iudicium, vt decretam contra se, & irreuocabilem sententiam audiant, tribuens insensatis creaturis sensum, & irrationabilibus mentem; non solum eo exornationis genere, quo solent Rhetores, vt affectus permoueant, sed quoniam veraciter creaturæ omnes conditori suo sic obediunt ad nutum, vt parêre videantur præcepto, mandato, *Cæli enarrant gloriam Dei* cursu suo vniformi, & indefesso. *Dies diei verbum eructat*, & mandat; nox noctem érudit, cumque loquelis careant, audiuntur *uoces eorum*, stellæ vocatæ respondent, *adsumus*: mœret cælorum militia Deo indignato, & tripudiat ipso placato. Deo annuente *mare uidet & fugit*; Fluuius *conuersus retrorsum*: ipso extendente manum *viderunt, & doluerunt montes, gurges aquarum transyt, dedit abyssus uocem suam, altitudo manus suas leuauit, sol & luna* attonita steterunt spectantia, & admirantia fortitudinem manus eius, &c.

[...]18. ℣. 1. [...]ch. 3. [...]5. 113. 3. [...]bac. 3. [...]10.

[...]antur [...]enta ad [...]endum [...]verbum [...]ouocen[...] chomi[...] eisdem [...]nentis [...]diores. Et quamuis reuera inanimata sint elementa, a Prophetis vocari solent ad Dei verbum audiendum, vt hac ratione prouocentur homines insensatis rebus stupidiores, & surdis creaturis contumaciores. Vnde coram ipsis astantibus eiusmodi exclamationibus, & apostrophis vtuntur Prophetæ. *Altare, altare*, ingeminat ille vir Dei, audiente impio Ieroboam. & Ieremias. *Terra, terra, audi sermonem Domini*. clamat, astante Ioachin. Moses quoque *Audite*, inquit, *cæli, & loquar audiat terra*, &c. quem imitatus Isaias, tragice exorsus est: *Audite cæli & auribus percipe terra, quoniam Dominus locutus est*: Quibus non deerat auditorum frequentia. Ceterum ipsis posthabitis ad insensatas creaturas apostrophen faciunt, quasi dedignati homines perfidos Dei quærelis onerare frustra. Sciebant enim Prophetæ, quod *ad inuidiam concupiscit spiritus*; & homo inuidia stimulatus resipit. Quare consultius putabant seruos alloqui, dominos despicere, vt hac contumelia prouocarentur ad Dei verbum auidius excipiendum. Sed quid tantum commeruerunt montes? quid peccauerunt colles Israël? an quod opacitate sua, & celsitudine, arborum densitate, & virore idololatras prouocarunt ad sua nefaria scelera? Quod si montes, & siluas immerentes, quod offensioni fuerint peccatoribus alioqui pronis ad malum, Deus sic punit; quod supplicium de eo accipiet, qui, vt sibi socios acquirat iniquitatum, alios incitat ad peccandum, vel scandalo est, vt labantur? An potius hæc seueritas exercetur in montes, quod fœdati sint, & sordibus idolorum contaminati? æquum enim est, vt non solum homo perduellionis reus puniatur atrocissime, sed domus eius desoletur, & sale sparsa permaneat in tumulum sempiternum: quia peccatum non tantum hominem, sed & elementa & creaturas omnes maculat in psalmo: *Infecta est terra in sanguinibus*, sic enim legendum est, vt legit Regius codex & Complutensis, Græcus etiam, & Hebraicus, & Latini aliqui cum versione Hieronymi. Idem patet in Deuteronomio. *Quando inuentum fuerit hominis cadauer occisi*, &c. *ducent vitulam ad locum salebrosum, & spargent carnes*, &c. Vbi notat Rabbi Ioseph, locum illum dici per prolepsim, asperum, & incultum: quia scilicet talis futurus erat, quia reddebatur sacer, & maledictus carnibus vitulæ sparsis, & ibi putrescentibus: alioqui non semper eligebatur locus incultus, sed ipsemet, vbi cadauer ceciderat. quod si carnes victimæ pro peccato terram polluunt, quid faciet peccatum? ibidem etiam habetur. *Maledictus a Deo est qui pendet in ligno*, &c. *non remanebit in cruce*, ne polluat terram. ex quo loco idem conficitur argumentum: & in Numerorum libro. Vas quod non habuerit operculum, immundum iudicatur, si in tabernaculo fuerit, vbi aliquis homo mortuus est. Vtique non polluit cadauer, sed iudicatur polluere, quod peccati filiam mortem significet: nam *per peccatum mors*, &c. Quoniam ergo vniuersum hoc theatrum orbis incolarum peccatis polluitur, propter peccata etiam ab ipso Deo maledicitur, qui quasi pœnitentia ductus, *delebo inquit* omne quod feci. Hinc illud Deuteronomij. *Generatio praua, atque peruersa*, vbi Chaldæus vertit: Ordines mundi peruersi sunt propter eam, id est, vniuersi huius harmonia soluitur ob peccata. Sed discurramus per opera sex dierum. primo die creatur lux. hanc fugat peccatum, apud Ieremiam. *Aspexi cælos, & non erat lux in eis*. Secunda die extensum est firmamentum quasi tabernaculum, *Extendens cælum sicut pellem*, id est, vt tentorium. Verum propter peccata comminatur apud Isaiam Deus, complicaturum hoc suum tabernaculum, ne homines operiat. *Complicabuntur sicut liber cæli*. Tertio die vestita est herbis speciosa terræ facies ab illo Chao, & aquarum abysso separata; sed peccatum ad primum nihil, inane, & vacuum illam reducit, propterea Ieremias ait. *Aspexi terram, & ecce vacua erat, et nihil*, id est, inanis. nam est in origine vox תהו tohu, quæ latine redditur, inanis. *Inanis, & vacua*. & Isaias ait. *Attrita est ciuitas vanitatis*. Hebraice tohu. id est, inanis. & Ieremias. *Vsquequo lugebit terra*, & infirmabitur bestia agri, id est, quousque erit inanis, & vacua, sine pabulis. & iterum. *Ecce furor meus, & indignatio mea conflatur super locum istum, super viros, & super iumenta, & super lignum regionis, & super fruges terræ*, &c. quarto die creantur luminaria, sed hæc peccatum eclipsat, Isaias enim ait. *Obtenebratus est sol in ortu suo, & Luna*

Marginalia (left): [...]eg. 13. 2. [...]m. 22. [...]19. [...]. 32. 1. [...]1. ℣. 2. [...]ibi 4. [...]ersus [...]dalosos [...]minatio

Marginalia (right): Peccatum terram poluit & incultam reddit. Psal. 105. ℣. 38. Deut. 21. ℣. 1. R. Ioseph. Deut. 21. ℣. 23. Num. 19. ℣. 15. Roman. 5. ℣. 12. Gen. 6. ℣. 7. Deut. 32. ℣. 5. Genes. 1. Ier. 4. ℣. 23. Ps. 103. ℣. 2. Is. 34. ℣. 4. Ier. 4. ℣. 23 Gen. 1. ℣. 2 Isa. 24. ℣. 10. Ier. 12. ℣. 4 Ier. 7. ℣. 20. Is. 13. ℣. 10

Luna non splendebit in lumine suo. & dixerat: *Ecce dies Domini crudelis, & indignationis plenus ad ponendum terram in solitudinem, & peccatores eius conterendos de ea. quoniam stellæ cæli, & splendor earum*
Lucæ 21. ℣. 25. *non expandent lumen suum.* & Lucas ait. *Erunt signa in sole,* &c. Quinto die protulit aqua volatilia, & pisces, hæc quoque interimit peccatum: apud
Ier. 4. ℣. 25 Ieremiam. *Omne volatile cæli recessit.* & apud Eze-
Ezech. 38. ℣. 20. chielem. *Commouebuntur a facie mea pisces maris, & volucres cæli, & bestiæ agri, & omne reptile, quod mouetur, super humum,* &c. Sexto die creantur quadrupedia, & homo; hæc etiam absumuntur. eodem loco Ieremiæ allato. *Vidi montes,* &c. *& non erat ho-*
Osea. 4. ℣. 3. *mo,* &c. & in Osea. *Propter hoc lugebit terra, & infirmabitur bestia agri:* quod est forte mirabilius in hæc animalcula Dominum sæuire, quorum habet pecu- B
Psal. 103. ℣. 14. liarem prouidentiam: in psalmo. *Producens fœnum iumentis.* & iterum. *Pullis coruorum inuocantibus eum:*
Psal. 146. ℣. 9. Quid multa domum suam, & arcem hostibus tradit polluendam cruore, quod a peccatoribus fuerit
Ezech. 9. ℣. 7. maculata. *Contaminate domum, & implete atria interfectis:* quasi diceret: sanguinibus peccatorum pollutam, cruore occisorum polluite; ne uereamini
Ezech. 7. ℣. 22. quasi sacram: & iterum: *Violabunt arcanum meum.* Idem habetur in Ieremia ibi: *Conticuerunt arua pacis,*
Ierem. 25. ℣. 37. id est, amœnissima Tempe viridaria, & paradisi deliciarum: & dixerat. *Iudicatur Dominus cum omni carne:* hoc est, tam implacabili odio habet peccatum, vt neque sibi ipsi parcat, dummodò illud pro meritis plectat, vt solent reges, qui non solum proditorem damnant neci, sed etiam arcem propriam, C quam proditori commiserant custodiendam, flammis addicunt; in exemplum tanti sceleris est illud.

Odium Dei aduersus peccatum mirifice ostenditur & exaggeratur.

Thren. 2. ℣. 7. *Repulit Dominus altare suum, maledixit sanctificationi suæ,* id est, Templo ad instar arcis munitissimo:
Psal. 77. ℣. 69. & in psalmo. *Et ædificauit sicut vnicornium,* ad instar palatij, *sanctificium suum in terra,* &c.

Hæc dicit Dominus Deus montibus, & collibus, rupibus, & vallibus. Non montibus solum, sed & vallibus indignatus est Dominus: quod in vallibus etiam sordes suas coluerint Israëlitæ. Talis erat Gehennon, vel vallis Ennon, quam antonomasticῶs sacra
4. Reg. 23. ℣. 4. Scriptura vocat Conuallem, scilicet Cedron: in qua immolabant filios Moloch: vbi etiam excelsorum in montibus est memoria, quæ ædificauerat Salomon Astharthæ, Chamos, & alijs eius farinæ ido- D lis. *Rupibus.* Hebraice est אפיקים, aphiqim, ab אפק, aphaq, quod in quarta coniugatione (nam in cæteris non extat) significat vim sibi facere, continere se, compellere se ad aliquid faciendum, vt habetur
Genes. 45. ℣. 1. in Genesi. *Non se poterat vltra continere Ioseph,* Verbale autem varie redditur ab interpretibus pro locorum exigentia. Hieronymus vertere solet, tor-
Hierony. Iob. 6. ℣. 15 rentes, vt in Iob. *Sicut torrens, qui raptim transit.* &
Ezech. 34. ℣. 13. in Ezechiele: *in riuis.* & iterum: *montibus, collibus, torrentibus,* &c. Aliquando vero, rupem, trans-
Et cap. 36. ℣. 4. fert, vt in eodem Ezechiele. *In uniuersis rupi-*
Et cap. 31. ℣. 12. *bus terræ:* & in præsenti loco aliquando, iugis, vertit, vt in eodem propheta, vbi sic habet. *Dices*
Ezech. 36. ℣. 6. *montibus & collibus, iugis & vallibus.* Septuaginta hoc loco vertere νάπας, napas: est autem νάπη, nape, vel νάπος, napos, saltus, locus syluosus, viretum, E cliuus, recessus intra montes, vbi flores optime
Vergil. 4. Georg. proueniunt. Vnde Napeæ herbarum, & florum Deæ, de quibus Vergilius.

—*Et faciles venerare Napeas.*

Hier. super Ezech. 36. Hieronymus per Napas intelligit loca nemorosa.
Plutar. in Numa. Plutarchus νάπας σκιερὰς, napas scieras, dixit, id est, lucos opacos. Sophocles pro rupibus accepit.
Sophocles Ego, quantum ex locorum omnium collatione

A coniectari possum, existimo vocem Hebræam significare alueum torrentium, vel riuorum, qui continet & coërcet aquarum fluuium, fossam ipsam demissam inter rupes, atque ex metonymia ripas ipsas, rupesque, quas inter labitur fluuius: eodem itaque recidunt omnes Hieronymi versiones, atque Septuaginta: nam torrentium ripæ solent frondosis arboribus esse opacissimæ, sub quarum vmbra erigebant Israëlitæ altaria idolis sacra.

Ecce ego inducam super vos gladium, & disperdam excelsa uestra. Excelsa erant luci ac nemora in ex- *Quæ sint excelsa.* cellis montibus, aut editis collibus, vel vmbrosis recessibus consita; in quibus solebant gentes sacella, & altaria erigere, atque Deos suos Satyros, & Faunos venerari. nam ab his sacella montium fana appellata sunt, quasi Faunis dicata, quorum meminit Ieremias. *Pilosi habitabunt ibi,* in Babylone Isa. 13. ℣. 21.
scilicet redacta in saltum post ruinas, *Fauni, & Satyri habitabunt,* quos in lucis & syluis agere putatis: est enim imitatio rhetorica. Hebraice dicuntur במות, bamot, sonatque excelsum, lucum scilicet, vel altare in altum excitatum, vel potius sacellum in loco edito erectum, vt in Numerorum libro. *Du-* Num. 22. ℣. 41.
xit eum ad excelsa Baal, & inde intuitus est extremam partem populi: & in Ieremia. *Et auferam de Moab* Ierem. 48. ℣. 35.
offerentem in excelsis. & iterum: *Aedificauerunt enim & ipsi sibi aras, & statuas, & lucos super omnem col-* 3. Reg. 14. ℣. 23.
lem excelsum, & subter omnem arborem frondosam: & apud Ieremiam. *Vere mendaces erant colles, & mul-* Ier. 3. 23
titudo montium, &c. Ex quibus locis constat, quid sit excelsum, fanum, scilicet, Dijs erectum in iugis montium, vel collium sub arboribus frondosis, Nam in libris Regum discrimen fit inter excelsum, 4. Reg. 23. ℣. 15.
& altare (ne putaremus excelsum altare esse) *altare,* inquit, *& excelsum confregit.* Eiusmodi lucos in montibus consitos apud omnes nationes fuisse constat in honore: nam Homerus, & Virgilius memi- *Homerus. Virgilius.*
nere sepulchrorum in nemoribus structorum, in quibus parentalia primum Heroibus fecerunt populi, mox quasi Dijs sacrificia offerre cœperunt: in simili honore habebantur a Cananæis, quos ne imitarentur Israëlitæ, diuina lege cautum est. *Subuer-* Deut. 12. ℣. 2.
tite omnia loca in quibus coluerunt gentes, quas possessuri estis, Deos suos super montes excelsos, & colles, & subter omne lignum frondosum, dissipate aras eorum, & confringite statuas, lucos igni comburite, & idola comminuite, disperdite omnia nomina eorum de locis illis. Non facietis ita Domino Deo vestro. Quibus verbis non solum prohibet, ne Deos vanissimos gentium colerent, sed etiam, ne Deum verum ritu gentili venerarentur: ne ex similitudine rituum religio confunderetur, & pro Deo vero falsi aliquando Dei cultus subreperet. Propterea in Exodo præcipit Dominus: *Altare de terra facietis mihi,* non lapideum, vt scilicet solent gentes Dijs suis fabricare: nulla sit conuentio luci cum tenebris, Deo cum Belial. Verum, temporibus procedentibus, & senioribus Israël defunctis, gentium consuetudinem imitati sunt: & multi Deos earum coluerunt in lucis: Religiosi vero ceteros secuti, ritu, non mente, Deo vero immolabant, tametsi in lucis. Nam Iud. 6. ℣. 1
& Gedeon sub quercu sacrificium obtulit, acceptum Domino, qui tolerabat, inolita iam consuetu- 1. Reg. 9. ℣. 19.
dine, inuectum sacrificandi in montibus morem: & Samuel sacrificium peregit in excelso: & Salomon 2. Paral. 1. ℣. 3.
sacrificauit in excelso Gabaon, id est, in altari veteri æneo, quod construxerat Moses, quod in excelso colle Gabaon frondosis arboribus consito extabat: nam arcam attulerat Dauid in ciuitatem suam, tabernaculum Mosaicum in Gabaon manebat

Deus non solum Idolorum cultum prohibet, verum eorum ritus in vero Dei cultu misceri non patitur. Exod. 20. ℣. 24.

bat fixum. Deinde exædificato Templo lapideo a Salomone, quo omnis videbatur sublata fuisse occasio excelsa adeundi (ecquem enim non inuitaret, & cogeret ad sui celebritatem, frequentationem, & cultum, Templum illud tam illustre, splendescenti marmore fultum, aureis trabibus tectum, tam laxis porticuum ambulationibus miro opere tessellatis cinctum, tam spatiosis areis subdialibus distinctum, tam inaudita harmonia constructum, &, quod caput est, tot tantisque signis, & prodigijs nobilitatum?) nihilominus radix amaritudinis, quæ alte fixa erat in cordibus Israëlitarum tunc potissimum auidius pullulans germinauit fel, & absynthium. Nam primus Salomon in vxorum suarum gratiam idola erexit, fana ædificauit, plantauit lucos, &, quod omnem superat admirationem, illis ipsis simulachris genua flexit, & adorabundus procubuit: eiusque exemplo permotus populus ad excelsa iterum conuersus est, quæ Reges Iuda vel approbarunt, vel permiserunt vsque ad Ezechiam, qui excelsa dissipauit. Sed ea deinde Manasses filius restituit; denique Iosias funditus aboleuit.

A

IV. *Demoliar aras vestras, & confringentur simulachra vestra: & deyciam interfectos vestros ante idola vestra.* Scholiastes. Declarat non fore illis auxilium ab idolis, irato ipsis Deo, neque Dæmonum illis profuisse cultum. Theodoretus. Ex legis præscripto cadaueris tactu polluebatur non modo ara, & Templum, sed & homo ipse illud tangens. quare cumulare aras cadaueribus interfectorum, est illas polluere, & contaminare.

C

V. *Et dabo cadauera filiorum Israel.* Hæc eadem comminatio est pronuntiata in Leuitico iuxta Septuaginta. Ponam cadauera vestra super cadauera idolorum vestrorum. Et alibi. Iosias *contriuit statuas, succidit lucos, repleuitque loca eorum ossibus mortuorum,* &c. *Et tulit ossa de sepulchris, combussit ea super altare, & polluit illud.* Sed illud nouum, non ossibus mortuorum, sed potius cruentatis cadaueribus polluere aras: ex ea enim re non solum idolorum ludibrium, sed idololatrarum ipsorum pernicies manabat. Nota. vbi nos legimus *interfectos*, Hebraice est חללים, chalalim, quod ex æquo significat interfectos, & cruentatos, quia vtrique profani sunt, & polluti (nam polluere significat verbum חלל, chalal) cum sint fœdati sanguine per vim effuso.

Sed vnde est, quod tactu occisorum contaminentur altaria? nimirum quia cruor, vel cadauer, vel ossa sunt signa mortis, quæ filia peccati est, atque adeo horrenda, fœda, turpis, inuisa, exosa merito iudicatur.

VI. *Et confringentur, & cessabunt idola vestra.* Idola Hebraice גלולים, gelulim, sordes, stercora, volutabra, a גלל, galal, voluo, quod illis polluantur cultores non secus, atque si super stercora volutarentur: & in Deuteronomio, tametsi alia voce מומם, mumam, *sordes* vocat maculas, vitia, negotia: neque enim dignatur idolorum nomen ore assumere, sed eorum vice probrosis vtitur vocabulis, idque dignissime: nam vt fidem & religionem veram comitatur vitæ honestas, & morum candor; sic numinis ignorationem consequitur luxus, & spurcitia, omniumque vitiorum sentina.

E

Et interibunt aræ vestræ. Hebræum אשם, asam, est in vltionem delicti desolari, & abominationi exponi. *Pereat Samaria*, ait Oseas, hoc est, desoletur: & Isaias. *Maledictio vorabit terram, & peccabunt*, desolabuntur, *habitatores eius*: & in psalmo. *Non delinquent omnes, qui sperant in eo.* id est, non deficient, non patebunt ludibrio ob delicta.

Et conterentur delubra vestra. Hebraice חמנים, chamanim, similitudines, imagines, simulachra scilicet Deorum, vt pote Baal, Astarthes, Melchom, Chamos &c. de quibus fit mentio in libris Regum: vel potius solaria, hoc est, simulachra soli dedicata. nam חמה, chamach, solem significat ab ardore. Vnde חמנים, chamanim, statuæ solis. nam & in Africa fuit celebre templum Ammonis, id est, solis simulachro nobile, teste Macrobio. Hieronymus loco vocis huius vertere solet, delubra, vt hoc loco fecit, & apud Isaiam. *Non stabunt luci, & delubra.* Aliquando, fana, vt in Paralipomenon libro. *Abstulit aras, & fana.* Aliquando etiam simulachra, vt in Leuitico. *Destruam excelsa vestra, & simulachra confringam.*

4. Reg. 23. ṽ. 13. — Macrob. lib. 1. Sat. ca. 21 — Hieronym. — Isa. 27. ṽ. 9. — 2. Paralip. 14. ṽ. 5. — Leuit. 26. ṽ. 30.

B

Et delebuntur opera vestra. Psaltes. *Simulachra gentium argentum, & aurum, opera manuum hominum.* Sic appellantur Dij a vatibus sacris per irrisionem. Sic Isaias. *Faber ferrarius lima operatus est: in prunis, & in malleo formauit illud*, &c. Et Baruch id repetit centies. Polychronius. Omnis, inquit, idolorum inuentio peribit, siue simulachra ab ipsis effi cta significans, siue cultum ipsis impensum. Scholiastes. Non erit amplius sacrificium, quod offeratur in excelsis.

Psal. 113. ṽ. 12. — Isa. 44. ṽ. 13 — Baruch in Epistola Ieremiæ. — Polychr. — Scholiast.

VII. *Et scietis quia ego Dominus.* Nomen Dei proprium יהוה, iehouah, a verbo היה, haiah, esse, subsistere, significat substantiæ pelagus, ens per se, & a se subsistens, primum essentiæ & subsistentiæ principium & fontem, atque adeo veritatem primam, quæ in dictis, & factis constantissime subsistit, & perstat: vt in Exodo. *Qui est misit me ad uos*, ero qui ero: vocor Deus, verbi sui executor, præstans promissa. Ergo hunc habet sensum locus præsens. Scietis, cum calamitas ingruerit, me non locutum in ventum, non frustra, aut vane comminatum fuisse, sed quæ opere præstiturus eram prædixisse: vt corrigeremini, & flagellum a manu mea extorqueretis. Vel. Scietis quia ego Dominus solus sum, & Deus verus; & ceteri, quos colebatis, vanissimi erant, qui non potuerunt saluare cultores. De hac re Isaias. *Confractus est Bel, &c.* Est sarcasmos mirabilis. Vel. Scietis me esse Deum sanctũ, & iustum, qui odio habeam peccata, quando eorum supplicium senseritis.

De significatione nominis Dei Iehouah. — Exod. 3. ṽ. 14. — Deus verax cognoscitur in executione vindictæ comminatæ. — Isa. 46. ṽ. 1.

D

VIII. *Et relinquam in vobis.* Scholiastes. Ostendit non sine delectu habitatores perdere, sed dignos quidem gladio perituros; qui tales non fuerint, liberatum iri.

Scholiast.

IX. *Et recordabuntur mei liberati vestri.* Id est, qui euaserint necem e vobis, captiuitateque oppressi fuerint inter gentes. Quam vtilis est disciplina Dei, quam efficax tribulatio, pœnitentiæ mater, memoriæ salinum. Homo natura sua obliuiosus (Enos scilicet propterea appellatus, quod, prosperitate arridente, Dei sui solet obliuisci) tribulatione sæuiente, Deum in memoriam reuocat, quem a se alienarat. *In tribulatione sua mane consurgent ad me.* Vnde Isaias ait. *Domine in angustia requisierunt te, in tribulatione murmuris doctrina tua eis.* Id est, in tribulatione memores erunt tui, visitabunt te, & fundent murmur orationum, & gemituum; cum aduenerit afflictio, scilicet disciplina tua eis: & apud Oseam Dominus. *In funiculis*, inquit, *Adam traham eos, in vinculis caritatis.* Funis dolor est, quo homo constringitur, & arctatur, vt in psalmo. *Dolores inferni circumdederunt me: præoccupauerunt me laquei mortis.* Et in Actis Apostolorum. *Solutis doloribus inferni*, id est, vinculis sepulchri: nam oppositum illud *solutis* respondet egregie vinculis, quæ stringere solent. quasi dicat, Non potuit

Pœnitentiæ fructus & encomium. — Tribulatio Deum in memoriam reuocat. — Oseæ 6. ṽ. 1. — Isa. 26. ṽ. 16 — Oseæ 11. ṽ. 4. — Dolor est quasi funis coarctans. — Psal. 17. ṽ. 6 — Actor. 2. ṽ. 24.

detineri sepulchri carcere, quæ sunt vincula mortis. Ergo ait Oseas: *Vinculis Adam*, quæ scilicet a parente suo Adam hæreditarunt, nempe doloribus & afflictionibus ad me traham, quæ sunt mei erga illos amoris pignora. propterea addit: *In vinculis caritatis*, id est, quibus soleo ad me allicere carissimos filios. Hoc est illud Sapientiæ. *In memoria sermonum tuorum examinabantur*, id est, vt recordarentur præceptorum tuorum castigabantur. Verum hic totus contextus capitis elucidatur ex Isaia. *Qui egredientur impetu a Iacob, florebit, & germinabit Israel*. id est, radix, seu truncus Iacob, tametsi emortuus videbatur, ramis amputatis, suo tempore reflorescet, & virgulta proferet magna vi, & impetu. *Et implebunt faciem orbis terræ*. Non enim extirpaui, non euulsi radicitus, sed castigaui aliquatenus *in mensura contra mensuram*: parce, & cum pondere, & mensura metiendo, & remetiendo quosdam corporis huius pilos trucidaui, & combussi, quosdam seruaui superstites. *Meditatus est in spiritu suo duro per diem æstus*, id est, *ingemuit vt columba*. Tametsi olim duro corde, & pertinaci fuerat pectore, quod comminationes, & terrores ad pœnitentiam emollire non valuerunt: iam vexatio dedit intellectum, & tribulationis vis flexit rigentem animum, iam gemit, mussitat, atque singultibus, & suspirijs interclusum spiritum vix trahit, vt fieri solet flante subsolano, vigenteque æstu. *Idcirco super hoc dimittetur iniquitas Iacob, & iste* est *omnis fructus*, tribulationis, *vt auferatur peccatum eius. Cum posuerit omnes lapides altaris sicut lapides cineris allisos, non stabunt luci, & delubra*. Si tamen ipsa non modo idololatriam abiecerit, sed ita abominata sit, vt lapides altarium, in quibus dæmonijs offerebat thura, in calcem redigat, ita vt non restituantur amplius luci & delubra. Nota signum veræ pœnitentiæ non odisse modo peccatum, sed omnia irritamenta, & occasiones peccati funditus ablegare, & ita delere, vt nusquam amplius ruinæ offendiculo nobis sint, vel esse possint.

Dolores & afflictiones sunt vincula Adam, vincula caritatis.

Sap. 16. ℣. 11.

Isa. 27. ℣. 6. & sequentibus.

Isa. 27. ℣. 8

Isa. 27. ℣. 9.

Signum veræ pœnitentiæ, non peccatum odisse tantum, sed & omnia irritamenta & occasiones peccati.

Quia contriui cor eorum fornicans. Dolor vehemens cor angit, & premit quasi pondus graue. Hispani pœnitentiam, & dolorem vocamus *pesar*: quod pondere suo aggrauat animum: quo allusit illud psalmi. *Et sicut onus graue grauatæ sunt super me*. Eadem ergo ratione dolor hic vocatur contritio: quia quasi pondus, vel malleus conterit, & comminuit cor peccatoris lapideum, emollitque, vt diuini verbi impressionem quasi cera blanda suscipiat. Verum quid sibi vult conteri oculos, *& oculos eorum fornicantes*, quia dolor eiusmodi torquens cor, humorem eius exprimit, qui in cerebrum sublatus vi caloris, & cerebri frigiditate temperatus in lacrymas resoluitur oculis manantes: ideo contritio non cordi solum, sed oculis etiam tribuitur. in Threnis. *Oculus meus deprædatus est animam meam*, id est, fuxit, exhausit cordis mei succum, & spiritus; lacrymarum vim vbertim effundo ob villas populi mei direptas. & merito oculi mœrenti corde illacrymantur quando specie delectati boni commutabilis, cor seduxerunt, vt posthabito summo bono & pulchro, amplecteretur sordes creaturarum. Vnde oculis tribuit Petrus adulterium. *Oculos habentes plenos adulterij*, &c. & apud Ieremiam. *Oculos fornicantes post idola* legimus, quia ipsi fuerunt internuncij adulterij, atque idololatriæ. Cuius rei testes sunt senes Danielis, qui Susannam iusserunt faciem

Dolor est quasi pondus comprimens & emolliens cor durum.

Ps. 37. ℣. 5.

Oculos conterit dolor, & quomodo, & quare.

Threnor. 3. ℣. 51.

2. Petr. 2. ℣. 14.

Dan. 13. ℣. 32.

A detegere, vt explerentur eius forma. Vnde spiritualibus quoque oculis fornicatur, qui recedit ab inspicienda veritatis pulchritudine, ait Origenes: ex quo sumpsit Hieronymus. Hebraice legere licet. Quia confractus sum, vel mœrore affectus ob cor eorum fornicans, & oculos fornicantes: in hunc sensum: Recordabuntur mei, qui euaserint, nõ sine dolore, quod me ad amaritudinem sæpius concitauerint, & mœrore affecerint corde suo, & oculis adulteris. Sed nostra translatio multo magis quadrat contextui.

Origenes. Hieronymus.

Et displicebunt sibimet. קוט, qut, est dissecari, exstimulari cum offensione, tædio, & dolore. quasi dicat: offensioni erunt illis mala, quæ fecerunt, ipsi sibi sordescent, & tædio erunt, tædebit eos,
B vix meminisse sustinebunt eorum, quæ fecerunt. Sic vsurpatur in psalmo. *Quadraginta annis proximus*, vel *infensus fui* (sic legit Paulus) *generationi huic*. Idem autem vtraque vox significat, scilicet, cum offensione illos coram me tolerabam. Vel, si dissecari vertimus, sensus est. Erunt ipsis mala, quæ fecerunt, quasi carnifices, qui corda eorum discerpent. Hanc phrasim imitatus est Lucas. *Dissecabantur in cordibus suis*: & iterum ad primam allusit acceptionem. *His auditis compuncti sunt corde*. Actus iste contritionis est sui ipsius displicentia, ortus ex displicentia peccati, quæ est contritionis essentia. vt vel ex nomine appareat quam stolide fingant Hæretici pœnitentiam non amplecti peccati odium, sed tantum resipiscentiam. quis enim
C resipiscit, & corrigit se, nisi male egisse animaduertens? Qui autem potest resipiscens non odisse malum, quod deinceps præcauere statuit? Septuaginta. Et cædent faciem suam; vel plorabunt ante faciem suam. Scholiastes. Solemus enim in magnis, & immensis malis manus nobis in oculos imponere: videlicet non solum gement, vt solent viri; sed lacrymabuntur, quod hominum est; atque insuper lamentabuntur & plangent quasi feminæ præ doloris acerbitate, qui animos adimit, & robustissimos eneruat.

Ipse sibi displicet peccator, & tædio est inenarrabili.

Psal. 94. ℣. 10.

Hebræ. 3. ℣. 10.

Peccatum est quasi carnifex discerpens peccatorem.

Actor. 5. ℣. 33. 7. ℣. 54. 2. ℣. 37.

Confutantur hæretici negantes contritionem continere peccati odium.

Schol.

Et scient quia ego Dominus non frustra locutus sum. Theodoretus. Ipsa experientia discent a me neque iniuste, neque sine sua vtilitate se huiuscemodi supplicio affectos. impietas enim iustitiam ostendit,
D vtilitatem pœnitentia. Scholiastes. Non ex iracundia feci, sed peruersæ eorum actiones hæc illis grauiora incommoda pepererunt.

X.

Theodor.

Scholiast.

Percute manum tuam, &c. Sic legunt correcti codices Latini, Græci, Chaldæi, & Hebræi, in auferendi casu, non in accusandi: subauditur enim, femur, vel quid simile. Hieronymus. Magnitudinem peccatorum iubetur Propheta manibus, pedibusque, ac sermone monstrare, vt gestu corporis ac indignatione vocis habitum stupentis, mirantisque, & plorantis ostendat. quomodo enim si quãdo nouum aliquid, mirandumque conspicimus, tam corpore quam animo perhorrescimus, ita vt complodamus manus, & pedes allidamus ad terram, & vocem inclinemus ad fletum; sic nunc, &c. Eadem fere habet Origenes,
E Iubetur Propheta, inquit, nõ modo voce, sed etiam corporis gestu lamentari, vt manus præ stupore multorum scelerum collidantur, pes vehementius solũ feriat, vt sonitus reddatur. Illud vero: *Et dic Euge*, paraphrasim faciens Symmachus reddidit, indignare. Polychronius. Hoc est, super his ingemisce, & ede flebilem vocem, dolens super his, qui calamitatis magnitudinẽ patiuntur. Eo enim improbitatis processerunt; vt quodammodo attrahant etiam, & extorqueãt a Deo vindicem pœnam, &c. Isti auctores,

XI.

Gestu & ... declarare præcipitur vates Israelis peccata & ... tam cor... pœnam ... subuersione ... Israelis.

Hieron.

Origenes.

Symmach.

Polychr.

vt

vt videmus, manuum collisionem, & pedis soni- A
tum: atque interiectionem, *Heu*, volunt esse dolen
tis super magnitudine mali impendentis Israëlitis.
Quoniam vero interiectio Hebraica אח, ach, a Se-
ptuaginta conuersa est εὖγε, euge, atque etiam a
Theodotione; Euge autem magis est insultantis,
quam plangentis; aliquot interpretes Græci hos
gestus ad admirationem referunt propter euersio-
nem idolorum. Sic enim habet Scholiastes. Euge, (Schol.)
Euge ob euersionem idolorum ponitur, vt suus cui-
que tribuatur locus: complosio manuum tanquam
indolentis, & ingemiscentis ob Israëlis calamita-
tem; at Euge, Euge, cum sit admirantis aduerbium,
propter euersionem, quæ abominationem Israëlis B
consecuta est, &c. Alius Sholiastes. Hebraice (Alius Scho.)
heach habet, & recte: si enim idolorum dumta-
xat audiret euersionem, recte videretur exultare:
cum autem hominum etiam calamitatem admi-
sceat, videtur lamentari potius. Theodoretus. (Theodor.)
Me, inquit, declarante, & sententia decernente
omnis generis supplicia, tu plaude & admirare sen
tentiæ iustitiam, &c. Itaque Origenes fugiens
Septuaginta lectionem, & Symmachum appel-
lans, ceteri ad Hebraicam recurrentes, & Græcæ
particulæ, Euge, sensum interpretatione tempe-
rantes, fatentur ingenue Hieronymi lectionem es-
se contextui germanam, vt Heu legamus, non Eu-
ge. Quod si ex linguæ proprietate loqui volumus C
nullo modo potest reddi, Euge, sed Heu. quo-
niam Euge respondere solet Hebraicæ interiectio-
ni האח, heach, vt patet infra capite vigesimo quin-
to. *Pro eoquod plausisti manu, & percussisti pede, &
dixisti* האח, heach, id est, *Euge*, &c. Nunquam
vero respondet voculæ אח, ach, quæ semper est do-
lentis.

Et complebo indignationem meam in eis. Poly- XII.
chronius. Finem imponam verbis, eis inferendo *Polychr.*
supplicium.

Cum fuerint interfecti vestri in medio idolorum ve- XIII.
strorum. Hieronymus. Perspicuum est iuxta lite- *Hieronym.*
ram, & interpretatione non indiget, quod in mon- Vbi peccauerunt Israëlitæ, ibi puniuntur.
tibus Israël, & in excelsis collibus inter ipsa idolo-
rum altaria, lucosque, qui appellantur ligna nemo-
rosa, Israëliticus sit cædendus exercitus; vt vbi pec-
cauerant, ibi punirentur.

A deserto Deblatha. Hieronymus. Tunc exten- XIV.
dam manum meam, quæ fuerat hucusque contra- *Hieronym.*
cta, & redigam vniuersam terram Israël in soli-
tudinem a deserto Deblatha, quæ est in terra
Emath, quæ hodie vocatur Epiphania Syriæ, in cun
ctis habitationibus eorum; vt omnibus pateat, nil
esse inter solitudinem, & mare magnum, quod non
hostilis mucro consumpserit. Multi putant eundem
esse locum, de quo in Ieremia scriptum est. *Et ap-* *Ier.39.v.5.*
*prehenderunt Sedeciam in campo solitudinis Iericonti-
næ, & captum adduxerunt ad Nabuchodonosor regem
Babylonis in Reblatha, quæ est in terra Emath.* Potest &
ob vicinam similitudinem ד, dalet, & ר, resc, He- Modestissime Hieronymus sententiam suam proponit.
braicarum literarum, quæ paruo apice distinguun-
tur, vel Deblatha, vel Reblatha appellari, &c. Hæc
Hieronymus: cuius commendanda venit modestia
in sententia proponenda, quæ est ipsa veritas. Po-
lychronius. Per hæc Iudææ longitudinem descri- Polychronius credit Iudææ longitudinem extendi usque ad Deblata, quæ est Antiochia.
bit: nam Deblatham vsque protenditur, quam esse
aiunt Antiochiam Syriæ. Eius vero modo memi-
nit, vt ostendat se in omnes pronuntiare senten-
tiam, eamque præsentem, cum constet in hac Ba-
bylonium residere, dum belli finem præstolatur: er-
go hic Sedecias captus est, & ad Nabuchodonosor
ductus violati fœderis pœnas luit.

EZECHIELIS PROPHETAE

CAPVT SEPTIMVM.

ARGVMENTVM.

Prophetat iamiam imminentem vastitatem vniuersæ terræ Israëliticæ.

I. *ET factus est sermo Domini ad* A
me, dicens:
II. *Et tu fili hominis, hæc dicit*
Dominus Deus terræ Israel:
Finis venit, venit finis super
quattuor plagas terræ.
III. *Nunc finis super te, & immittam furorem*
meum in te: & iudicabo te iuxta vias tuas: &
ponam contra te omnes abominationes tuas.
IV. *Et non parcet oculus meus super te, & non mi-*
serebor: sed vias tuas ponam super te, & abo-
minationes tuæ in medio tui erunt: & scietis
quia ego Dominus.
V. *Hæc dicit Dominus Deus: Afflictio vna, af-* B
flictio ecce venit.
VI. *Finis venit, venit finis, euigilauit aduersum*
te: ecce venit.
VII. *Venit contritio super te, qui habitas in terra:*
venit tempus, prope est dies occisionis, & non glo
riæ montium.
VIII. *Nunc de propinquo effundam iram meam su-*
per te, & complebo furorem meum in te: & iu-
dicabo te iuxta vias tuas, & imponam tibi om-
nia scelera tua:
IX. *Et non parcet oculus meus, nec miserebor, sed* C
vias tuas imponam tibi, & abominationes tuæ
in medio tui erunt: & scietis quia ego sum Do-
minus percutiens.
X. *Ecce dies, ecce venit: egressa est contritio, flo-*
ruit virga, germinauit superbia:
XI. *Iniquitas surrexit in virga impietatis: non ex*
eis, & non ex populo, neque ex sonitu eorum:
& non erit requies in eis.
XII. *Venit tempus, appropinquauit dies: qui emit,* D
non lætetur: & qui vendit, non lugeat: quia
ira super omnem populum eius.
XIII. *Quia qui vendit, ad id, quod vendidit, non*
reuertetur, & adhuc in viuentibus vita eorum.
visio enim ad omnem multitudinem eius non re-
gredietur: & vir in iniquitate vitæ suæ non con-
fortabitur.
Canite tuba, præparentur omnes, & non est XIV.
qui vadat ad prælium: ira enim mea super vni-
uersum populum eius.
Gladius foris: & pestis, & fames intrin- XV.
secus: qui in agro est, gladio morietur: &
qui in ciuitate, pestilentia, & fame deuora-
buntur.
Et saluabuntur qui fugerint ex eis: & erunt XVI.
in montibus quasi columbæ conuallium omnes tre
pidi, vnusquisque in iniquitate sua.
Omnes manus dissoluentur, & omnia genua XVII.
fluent aquis.
Et accingent se cilicijs, & operiet eos formido, XVIII.
& in omni facie confusio, & in vniuersis capiti-
bus eorum caluitium.
Argentum eorum foras proijcietur, & aurum XIX.
eorum in sterquilinium erit. Argentum eorum,
& aurum eorum non valebit liberare eos in die
furoris Domini. Animam suam non saturabunt,
& ventres eorum non implebuntur: quia scan-
dalum iniquitatis eorum factum est.
Et ornamentum monilium suorum in super- XX.
biam posuerunt, & imagines abominationum
suarum, & simulachrorum fecerunt ex eo: pro-
pter hoc dedi eis illud in immunditiam:
Et dabo illud in manus alienorum ad diripien XXI.
dum, & impijs terræ in prædam, & contamina-
bunt illud.
Et auertam faciem meam ab eis, & violabunt XXII.
arcanum meum: & introibunt in illud emissa-
rij, & contaminabunt illud.
Fac conclusionem: quoniam terra plena est iu- XXIII.
dicio sanguinum, & ciuitas plena iniqui-
tate.
Et adducam pessimos de Gentibus, & possi- XXIV.
debunt

debunt domos eorum. & quiescere faciam superbiam potentium, & possidebunt sanctuaria eorum.

XXV. *Angustia superueniente, requirent pacem, & non erit.*

XXVI. *Conturbatio super conturbationem veniet, & auditus super auditum: & quærent visionem de* A *propheta, & lex peribit a sacerdote, & consilium a senioribus.*

Rex lugebit, & princeps induetur mœrore, XXVII.
& manus populi terræ conturbabuntur. Secundum viam eorum faciam eis, & secundum iudicia eorum iudicabo eos: & scient quia ego Dominus.

EXPLANATIO
EIVSDEM CAPITIS SEPTIMI.

I.

ET *factus est sermo Domini ad me dicens.* & mecum locutus Dominus dixit.

II. *Et tu fili hominis.* Subaudi, vaticinare: *Hæc dicit Dominus Deus terræ Israel.* Satis produnt hæc verba, Deum non fuisse oblitum pacti, quod cum Patribus Iudæorum pepigerat, daturum se eis terram optimam, neque exosam habere vineam suam, quam in peculium sibi elegerat. Verum filiorum peccatis coactum delere non tam illorum, quam suum ipsius paradisum. iuxta illud: *Dominus exercituum, qui plantauit te, locutus est super te malum.* Et dixerat. *Oliuam vberem, pulchram, fructiferam, speciosam vocauit Dominus nomen tuum.* ac si diceret. Testentur agricolæ, quam grauate eradicare soleant arborem propria manu plantatam, præsertim si olim speciosa fuerat, & fructifera. Eiusmodi ego sensu tangor, dum oliuam meam speciosam euello, sed ita expedire iudicaui, ex quo facta est oleaster. *Vt quid enim terram occupat?*

[Deus memor pacti, quod pepigerat cum Israel, coactus peccatorum multitudine paradisum suũ ... cogi- ... . 11. ✠. ... & 16.]

Finis venit, venit finis super quattuor plagas terræ. Intellige Israël, vt supra declarauit. nam sacra Scriptura semper, cum plagarum meminit, respectu terræ sanctæ, vel Ierusalem eas partitur, vt alibi diximus, & constat ex Genesi. *Recessit ab Oriente,* Loth, *et habitauit in locis Iordanis in Sodomis, &c.* Orientem vocauit eum terræ tractum, qui respectu Sodomæ magis Orientalis erat, non autem respectu orbis habitabilis. Hebraice. Super quattuor alas terræ, quomodo etiam Septuaginta reddidere. Vbi Origenes. Alas vocat, quod essent maxime conspicui Iudæi, & eleuati præ ceteris gentibus. Hebraice legimus. Finis, venit finis. qua voce absoluta repente prolata magis terret. Deinde eam repetendo declarat timoris legitimam causam, exitium scilicet patriæ totius iamiam impendére; & ne putarent in longius tempus differri hanc comminationem, vt aliæ prophetarum quandoque solent; addit tertio:

[... nes. 13. ... 11.] [... igenes. ... Iudæorum ... iones alæ ... antur, ... a conspi- ... & excel]

III. *Nunc finis super te:* prope est, post tres scilicet annos: nam hæc prophetabat quinto anno, vel sexto transmigrationis Ioachin: in nono autem anno obsessa est vrbs. *Super te.* Super vos, inquam, qui nunc viuitis, & adstatis, non super vestros posteros hæc ira desæuiet.

Et iudicabo te iuxta vias tuas. Id est, animaduertam D in te pro meritis. Origenes. Obijcitur oculis arcana diuiniorque sententia. in vijs tuis, inquit, vindicabo te. nam iniuria afficiuntur, qui peccant, neque ab alio vllo, quam a seipsis: & cum alij non sint, atque ij, qui violantur iniuria, puniuntur qui iniuriam fecerunt, at sunt ijdem qui vindicantur, & qui plectuntur. Dum ergo Deus vindicat eos, qui sibi in- A iuriam fecerunt, punit eos quatenus iniuriam fecerunt. & supplicio quidem tolluntur qui fecerunt iniuriam: relinquuntur vero quibus est facta iniuria, non habentes amplius eos, qui iniuriam fecerunt, scilicet vitium, & eius opera, &c.

[... genes. ... psis iniu ... & vin- ... am fusti ... peccan]

Via quandoque significat stratam regiam, atque ita vsurpatur pro lege Dei, per quam gradiendum est homini, vt in psalmis, & alibi. quandoque significat ipsum iter, quod suscipitur, & conficitur: atque ita sumitur in sacris pro instituto, & ratione viuendi, consuetudineque inueterata, vt in præsenti.

[Via quid significet. Psal. 118.]

Et ponam contra te omnes abominationes tuas. Septuaginta. Dabo super te, id est, lues pœnas peccatorum, metes quæ seminasti, & digna factis præmia feres: *iuxta mensuram delicti, erit & plagarum modus.* Hoc B explicari potest ex Zacharia: vbi duæ mulieres munitæ alis miluorum portabant talentum plumbi impositum amphoræ, quæ vocabatur impietas: id est, luebant pœnas peccatorum cumulo respondentem ad mensuram: nam & talentum, & amphora continent pedem quadratum, sed amphora mensurat, talentum grauat. Erat autem hæc pœna exilium in Babylonem: quare significata est in duplici femina, quæ alis struthiocameli, vel ciconiæ, aut milui non in altum sublatæ sunt; sed prope terram non tam volabant, quam remigabant, & remigio alarum nixæ quasi struthiones celeri gradu festinabant: nam miseros Iudæos properare cogebant Babylonij, currere, immo potius volare. *Euntes ibant, & flebant.* Id est, velocissime progrediebantur: nam participium C illud, vel infinitiuus, vt est in origine, addit affectũ significationi verbi, vt contra inferius. *Venientes venient:* significat subsiliendo, & saltando remearunt in propria. Quoniam vero non in migratione tantum versum Babylonem, sed multo acerbius in ipso exilio pœnas dederunt Iudæi; addit Propheta. *Quo deferunt amphoram? in terram Senaar, vt ponatur ibi super basim suam;* id est, in loco, quem meretur impietas, quem quasi columnæ basim iure suo postulat. basis autem ad normam, & mensuram ipsius columnæ solet fabricari; nec secus supplicium solet peccatorum respondere mensuræ. Idem repetit versu sequenti.

[Iuxta peccatorum merita punit ea Deus. Zachar. 5.] [Psal. 125. ✠. 6.]

Sed vias tuas ponam super te, & abominationes tuæ in medio tui erunt. Id est. Hoc exitium sceleribus tuis commeritum nõ vicinos tuos tantum peruadet, sed te mediam occupabit, & perrumpet: intestinum malum est, non extraneum. Quod si *medium* pro corde accipiamus, vt solet sacra Scriptura facere, sensus erit. Exulcerabit hic gladius, & dissecabit medium cor tuum, dolore vehementissimo discruciabuntur viscera. Vel si de peccatis ipsis sermo est, vt Vulgatus innuit, tunc, ponam contra te, & in medio tui, si- IV.

Pœna peccati est, peccata oblita coram oculis ponere.

gnificat coram oculis tuis, scilicet tuorum scelerum manticam, quam a tergo portare solebas, coram facie tua constituam; in medium pectus suspendam; reuocabo tibi in memoriam, quæ admisisti flagitia nefaria; quæ tu nihili ducens obliuioni mandasti. sic in psalmo. *Arguam te, & statuam contra faciem tuam*, scilicet scelera; vel tuam ipsius conscientiam tot erratorum lituris denigratam, oculis tuis obuertam spectandam. Supplicij genus acerbissimum, oculis peccatoris obijcere hanc deformem Megæræ Tartariæ faciem, qua nulla vnquam fingi potuit fœdior. Hoc obseruare est in Adam, & Eua, qui dum in gratia Dei perstiterunt, sibi formosi videbantur; mox, vt peccatum contraxerunt, seipsos verentur, horrent, fugiuntque inter arborum latibula. Hoc spectro deformi Deus Cainum ab impietate deterrebat, *Nonne si bene egeris recipies, si autem male, statim in foribus peccatum tuum aderit?* vel cubat. hoc est, nō poteris effugere, quin semper eius deformem species faciem. Hanc delicti compensationem satis congruam offerebat Dauid. *Peccatum meum contra me est semper*: quasi dicat. Totos dies, noctesque meæ conscientiæ oculis obuersatur spurcissimi adulterij facies: esto hæc, obsecro, admissi criminis satisfactio. Verum hæ omnes vmbræ sunt fœditatis peccati: magis ad viuū exprimit eius deformitatem illa imago, Christus suffixus cruci, quem vidisse se ait Isaias. *Et non erat aspectus, & quasi absconditus vultus eius*, vel absconsio vultus ab eo, id est, tam deformato vultu, vt horresceres illum intueri, &, si quando respiceres, faciem subito manu tegeres, atque auerteres ora. ijs dictis addit Propheta. Et ne putes futura rursum tibi minitari, en monstro digito malum.

Psal. 49. ℣. 21.

Facies peccatoris, quam deformis.

Ps. 50. ℣. 5.

Isa. 33. ℣. 2. & 3.

Christus cruci fixus exprimit quam deformis sit peccati facies.

V.

Hæc dicit Dominus Deus afflictio vna, afflictio ecce venit. Id est, singularis quædam calamitas, & incomparabilis, quod supra dixerat: *Faciam in te, quod non feci, & quibus similia*, &c. Vel vna, id est, sola, extrema, atque adeo funestissima; vtpote quæ non egeat alterius auxilio ad desolandam terram; semel vno ictu quasi fulmen omnia aduret, secundo opus non erit. Similis dicendi phrasis est apud Nahum. *Consummationem ipse faciet, non consurget duplex tribulatio*, angustia prima hæc, & potissima erit; vnica afflictio vos omnino perdet; nō erit opus altera. Vel fortasse vna pro altera vsurpatur, vt solet non semel in sacris: vna & vna; id est, vna & altera. Sic in præsenti: nam legere possumus Hebraice, malum malum vnum; id est, vnum & alterum. Sicque interpretatus est Chaldæus Paraphrastes. Calamitas calamitatem excipit, non vacabit respirare: altera enim afflictio alteram cōsequitur, vt in psalmo. *Abyssus abyssum inuocat*, id est, fluctus fluctum excipit, &c. Ceterum secundus sensus germanior est contextui capitis, & menti Vatis: sequitur enim.

Nahum 1. ℣. 9.

Vna, & vna, id est, vna & altera.

Chaldæus.

Ps. 41. ℣. 8.

VI.

Finis venit, venit finis. Hoc est eximia, & suprema pernicies.

Euigilauit aduersum te. Verbum hoc קוץ, qoz, in prima coniugatione significat compungi, vel horrescere, in tertia vero significat expungi, exstimulari, excitari, expergisci, euigilare: in psalmo. *Et exsurrexi.* Et in Isaia, *Cum autem fuerit expergefactus, vacua est anima eius.* inde קוץ, qoz, spina a pungendo, & קיץ, qojz, æstas, tempus anni, quo sol pungit, & maturescunt fructus. Vnde vsurpatur pro frugibus, vel fructibus æstiuis, & communiter pro ficubus æstiuis. *Centum massis palatharum.* Et iterum. *Ecce vncinus pomorum*, vel canistrum æstiuarum. *Et dixit Dominus ad me: Venit finis super populum meum Israel, non adijciam vltra, vt pertranseam eum*; vel parcam ei. Quid visioni æstiuarum cum prophetia? videlicet fructus

Psa. 3. ℣. 6.
Isa. 29. ℣. 8

Maturi fructus significant maturam vindictā, vt colligant fructus scelerū.

2. Reg. 16. ℣. 1.
Amos. 8. ℣. 1. & 2.

A æstiui maturi, sunt symbolum punitionis tempestiuæ, & opportunæ. quare illis ficubus ostensis significare voluit iam tempus appropinquasse decretum, in quo scilicet arbor Israëlitica dedit *ficus malas, malas valde*, sed maturas vt colligantur, & conterantur. quale illud est Apocalypsis. *Mitte falcem tuam, quoniam aruit messis terræ*; id est, tempus adest opportunum puniendi impios. Hoc ergo verbo vtitur in præsenti Vates noster dicens: *Euigilauit aduersum te*, vel maturo, & opportuno tempore surrexit, quasi fructus æstiui in æstate maturi sunt, sic finis adest tibi: colliges enim fructum arboris, quam plantasti; & frugem, quam seminasti, metes. Idem habes in Ieremia. *Congregans congregabo eos, ait Dominus, non est vua in vitibus, et non sunt ficus in* B *ficulnea, folium defluxit*, &c. Vel colligendo colligam eos: non erit vua in vite, nec ficus in ficu: quin & folium ipsum defluet, & omne, quod dedi eis, euanuit. Versus prior eandem continet metaphoram, quam Ezechiel: posterior autem veritatem sine tropo detexit, quasi dicat: visitaui eos in tempore suo, & neque fructum inueni, neque folia: vigor omnis exhaustus fuerat. Idem videre est in eodem Ieremia. *Duo calathi pleni ficis positi ante Templum Domini. calathus vnus ficus bonas habebat nimis, ut solent ficus esse primi temporis: & calathus unus ficus habebat malas nimis, quæ comedi non poterant, eo quod essent malæ. Et dixit Dominus. Sicut hæ ficus bonæ, sic cognoscam transmigrationem Iuda*, &c. quæ prophetia respondet visioni, supposita significatione, quam C diximus, ficuū. Symbola enim sunt visitationis tempestiuæ: nam ficeta in æstate visitantur, cū maturæ sunt ficus, & tunc colliguntur, & studiose asseruantur, quæ dulces sunt, & gratæ; acerbæ autem, & cariosæ proijciuntur. atque eiusmodi se facturū prædicit Dominus cum Iudæis. nam translatos Babylonem sibi gratos sua protectione custodiet; rebelles vero a se proijciet, & in sterquilinium mittet, &c. Sed pro hac metaphora vide infra capite duodecimo in fine, atque huius capitis versum vndecimum.

Apocal. 14. ℣. 15.

Ier. 8. ℣. 13.

Ierem. 24. ℣. 1. & 2.

VII.

Venit contritio super te. Sic enim legendum est cū codicibus correctioribus, cum Hebraico, & Græco: nam Septuaginta legunt, complexio, vel complicatio. Hebraice vero habetur צפירה, tsephirah, id est, folliculus complicatus, qui in gemma erat contra- D ctus, & complexus, & suo tempore protenditur: vertere licet, frondatio, germen. Chaldæus vertit coronam, non significans regem Babylonis, vt multi putarunt, sed hoc eodem sensu coronam vocans ipsum germen: ex quo solet fieri corona aptissima propter caulis teneritudinem, & foliorum speciem, atque venustatem: quare apud Isaiam *sertum exultationis* significat. hoc autem loco in sua primaria sumitur significatione pro primo germine, quod e gemma prodit, explicaturque. Verum sensum aperiemus inferius, versu decimo.

Sertum, corona, & germen quomodo in eundē vocis significatione conueniant.

Isa. 28. ℣. 5.

Qui habitas in terra. Vel, o habitator terræ Israëliticæ, te spectant ista mala, te occupabunt, & rapient hi turbines.

Venit Tempus, prope est dies occisionis, & non gloriæ E *montium.* הד, hed, sicut & הידה, hedah, a ידה, iedah, significat liberam vocis emissionem, carmen, laudem, ouationem, celeusma vindemiatorum: pro quo Vulgatus, gloriam vertit intelligens ea voce celebritatem, & laudem. alij vertunt, Echo, eodem sensu: quasi dicat, Instat dies tumultus, non inanis, qualis reddi solet ex voce in monte refracta, sed cum strage, vel, audietur clamor, non lætitiæ, qui solet in montibus reciprocari ex confusa vindemiatorum ouatione; sed mœstus planctus, & alte

Gloria idem est, quod celeusma vindemiatorum.

alte ſublatus in cælum, querimoniæ miſerorum, qui trucidantur. Idem habet Ieremias. *Nequaquam calcator vuæ ſolitum celeuma cantabit.* [Iere. 48. 33.]

Montium. Forte alludit ad choreas & ſaltationes, quæ fiebant in montibus ab Idolorum cultoribus.

VIII. *Nunc de propinquo effundam iram meam ſuper te.* Id eſt, breui effundam; prope eſt, vt effundam. Porro iram effundere, eſt laxare habenas furori, non tenere iracundiam, non diſſimulare, non continere in vagina gladium, ſed funditus perdere ſontes. Sed de hac re ſupra egimus fuſius. [Iram effundere, eſt laxare habenas furori in vindictam. Supra c. 5. 13.]

IX. Cetera, quæ ſequuntur ſunt ſupra explicata: tantum aduerte hanc tam crebram repetitionem non eſſe battologiam, vbi tanta erat neceſſitas admonendi, & comminandi.

X. *Egreſſa eſt contritio.* Prodijt folliculus, erupit gemma complicata, explicatur iam germen, protruditur frondatio.

Floruit uirga. Supponit locus iſte illum alterum Ieremiæ. *Virgam uigilantem ego video.* Hebraice שקד, ſaqed, virga amygdali, a verbo שקד, ſaqad, vigilare anteluculo, ante lucem ſurgere. *Qui mane uigilant ad me.* inde nomen ſignificat amygdalum, quæ arbor ceteras anteuertit in proferendis gemmis, & floribus, excellitque omnes in germinibus rectis, & proceris emittendis: quare apta eſt vt ex ea ſcipiones ſenum, & virgæ, atque ſceptra principum excidantur, vt videre eſt in Numerorum libro. *Dederunt Principes virgas ſuas, &c. & ſurgentibus gemmis eruperant flores, qui, folijs dilatatis, in amygdalas deformati ſunt.* Hîc eſt eadem vox Hebræa. ergo Ieremias aptiſſime alluſit ad nomen virgæ dicens: *Virgam uigilantem,* ramum amygdali, ſcilicet antelucantem in proferendis floribus ego video. Significare volens, ſupplicium repente occupaturum Iudæos imparatos. quaſi dicat: multo citius, quam putatis, anteuertet timorem veſtrum Dei flagellum; quod ideo dicitur virga, quod ſolet ex virga fieri. de qua phraſi Iſaias. *Virgam humeri eius:* & iterum: *contriuit Dominus baculum impiorum, virgam dominantium.* Ergo quod Ieremias comminatus eſt euenturum, Ezechiel iamiam impendens quaſi digito oſtendit dicens: *Floruit uirga,* iam protendit flores, iam *tempus putationis aduenit,* iam tempus eſt aptandi in flagellum germina amygdali. iam imminet caſtigatio, inſtat Nabuchodonoſoris aduentus. Origenes ſuo more hæc interpretatur in bonam partem. Fortaſſe, inquit, quia poſt correctiones, Dei beneficia reſplendent, florere dicitur virga, hoc eſt, vt flores edere beneficia, quæ ex correctione eius, qui corripitur, conſequuntur. Et apud Iſaiam. *Egredietur uirga, & flos de radice eius aſcendet,* &c. ergo vnuſquiſque noſtrum cum ſe ſentit diuina percuti virga, conetur perferendo, florem ex radice proferre, &c. [Iere. 1. ỳ. 11. Amygdalina virga impendentis flagelli signific... — Num. 17. 6. & 8. — Iſa. 9. ỳ. 4. & cap. 14. 5. — Origenes. ...ida virga ſignificuam correptionem ſignificat.]

Germinauit ſuperbia. Non ſolum floruit, ſed germinauit amygdalus, & protulit germina citiſſime, ante lucem ſurrexit, & ante tempus germinauit. Veſtra, inquit, ſuperbia, aut confidentia, qua nixi in baculo arundineo meos ſermones reijcitis, & mandata paruipenditis, non ſtatim exaruit, non perijt, imo humi ſata eſt iam diu manibus veſtris, eamque irrigatis, & colitis ſtudioſe, atque nunc demum fronduit, & floruit, virgaſque protulit, quibus flagellamini: ſed creſcit adhuc vis orationis: ſequitur enim. [Superbia & iniquitates producunt ... e flagella & caſtigationes.]

XI. *Iniquitas ſurrexit in uirga impietatis,* vel iniuria in virgam, aut baculum excreuit. nam ſurgere, cum terræ naſcentibus attribuitur, ſignificat creſcere, adoleſcere, &c. quaſi dicat. Violentia & iniuſtitia, quæ viguit in Iſrael, cum pauperes opprimebantur, & iudicium torquebatur: tunc quidem amygdalum vi- [Surgere in frugibus tributum, ſignificat creſcere.]

A debatur dulce: ceterum id amygdalum ſatum eſt, adoleuit, & factum eſt virga atque flagellum. Tale eſt illud Iob. *Nil in terra ſine cauſa fit, & de humo non orietur dolor.* id eſt, nō fruſtra accidunt homini mala, neque, niſi ſerantur, ſponte naſcuntur ex puluere: ſed qui ſeminant labores, metunt eos, &c. Idem fere habet Iſaias. *In die plantationis tuæ labruſca, & mane ſemen tuum florebit.* & Oſeas. *Seminate vobis in iuſtitia, & metite in ore miſericordiæ. Araſtis impietatem, iniquitatem meſſuiſtis.* & Eccleſiaſticus. *Fili non ſemines mala in ſulcis iniuſtitiæ, & non metes ea in ſeptuplum.* Hos verſus illuſtrat ille alter Threnorum. *Vigilauit iugum iniquitatum mearum, in manu eius conuolutæ ſunt, & impoſitæ collo meo.* Pro, vigilauit, Latino, eſt in origine idem verbum שקד, ſaqad, de quo [Iob. 5. ỳ. 6.] [Iſ. 17. ỳ. 11] [Oſeæ. 10. ỳ. 12.] [Eccl. 7. ỳ. 3.] [Thren. 1. ỳ. 14.]

B diximus verſu decimo. *Iugum* eſt ſymbolum diſciplinæ & caſtigationis, quæ continet homines in officio, vt boues iugum: quare reſpondet exacte virgæ, vt idem ſit vigilare, vel antelucare *iugum,* quod florere *virgam.* Pro *conuolutæ* eſt Hebraice verbum שרג, ſarag, quod ſignificat conſtringere, concatenare, innectere faſcem ex palmitibus. Vnde שריגים, ſarigim, palmites, propagines, ſurculi, qui brachiolis ſeſe innectunt. *Inuite tres propagines.* & Ioël. *Albi facti ſunt rami eius,* vel ſurculi eius, ficus ſcilicet: quaſi dicat: floruit iniquitas mea, protulit tempeſtiue gemmas, & germina, atque ſurculos, ex quibus complexis fecit Deus iugum, flagellumque caſtigationis, & impoſuit illud ceruicibus meis. [Geneſ. 40. ỳ. 10.] [Ioel 1. ỳ. 7.]

C *Non ex eis.* Vel nemo ex eis (euadet, intellige) principibus, qui virgas geſtabant & vere ferreas, quibus premebant humeros debilium: ex ijs, inquit, nullus ſubterfugiet.

Et non ex populo, qui ſolet principum mores imitari, & feritatem induere Tyrannorum. Hebraice vox המון, hamon, ſignificat turbam, copiam, tumultum, & apparatum; vnde verti poteſt: neque ex diuitijs eorum (neque ex ſonitu) id eſt, lætitijs, tripudijs, & choreis eorum erit quidquam reliquum. Septuaginta ſic vertunt hunc verſum. Et non cum perturbatione, neque cum feſtinatione: quem ſic interpretatur Polychronius. Non erit ei laborandum: ſatis eſt, vt veniat. ſtatim enim incolas perdet. Scholiaſtes. Circundabit te Babylonius quiete, & ſine ſtrepitu, non expectans a te bellum, neque quid- [Polychr.] [Schol.]

D quam graue ſe paſſurum metuens. tu enim illi tradéris. De eodem Babylonio intelligunt Græci noſtrum etiam cōtextum. *Floruit uirga;* id eſt, ſceptrum, vel regnum Babyloniæ. *Germinauit ſuperbia;* id eſt, Nabuchodonoſor ſuperbus auctus eſt regnis, & opibus. *Iniquitas ſurrexit in uirga impietatis;* id eſt, cum ſceptro impij creuit iniuſtitia. Hæc autem incrementa *non ex eis* proueniunt, neque ex multitudine populorum, neque ex ſtrepitu, & tumultu exercituum, ſed ex Deo, qui illum fecit flagellum veſtrum. Et ideo *non erit requies in eis;* id eſt, non quieſcent, donec vrbem depopulentur, & diruant, &c. Ceterum ſequentia demōſtrat ijs relatiuis ſignificari Iudæos, præſertim verſu duodecimo. *Ira* enim *ſuper omnem populum eius:* itaque noſtra explicatio conformior

E eſt contextui. Notanda dura hæc comminatio, quæ in ſacris ſæpe repetitur contra peccatores, qui ſibi promittunt longam vitam, & poſteris ſuis æternam cum gloria, & apparatu magnifico: atque in hunc ſcopum dirigunt ſuos conatus, ſpoliant miſeros, & iura omnia violant. ſciant ij fruſtra ſe laborare quoniam *iter impiorum peribit;* id eſt, conſilia & ſpes incaſſum récident. & Propheta teſtatur, quia *perijt memoria eorum cum ſonitu;* id eſt, cum faſtu, apparatu. non ſecus euanuit memoria eorum & fama, atque ipſe [Comminatio dura aduerſus eos, qui ſibi & ſuis longam vitam promittentes, omne facinus aggrediuntur.] [Pſ. 1. ỳ. 6.] [Pſ. 9. ỳ. 7.] [Sap. 2. ỳ. 3. & c. 5. ỳ. 8]

ipse tumultus, qui *diffundetur tanquam mollis aër*. A Vnde miseri peccatores dicunt. *Quid nobis profuit superbia, aut diuitiarum iactantia? Transierunt omnia illa tanquam vmbra, & tanquam nuntius præcurrens, & tanquam nauis, quæ pertransit fluctuantem aquam, cuius, cum præterierit, non est vestigium inuenire, neque semitam carinæ illius in fluctibus; aut tanquam auis*, &c. *aut tanquam sagitta*, &c. *sic & nos nati continuo desiuimus esse*, &c. Talia dixerunt in Inferno hi, qui peccauerunt, *quoniam spes impij tanquam lanugo est*, &c. eiusmodi honoris, & fastus studiosos alloquitur Psaltes. *Vanum est vobis ante lucem surgere*, vt domum relinquatis opulentam, *surgite*, surgitis, *postquam sederitis*, statim atque cubastis, *qui manducatis panem doloris*: non vacat dormitare tantillum, excitat vos statim sollicitudo diuitiarum. *Cum* interim Deus *dederit electis suis*, qui spes suas in illum collocarunt, *somnum* quietum, *ecce hæreditas Domini filij* sunt: *merces fructus uentris*: familiam amplam relinquere vel donum Dei est, vel certe merces laboribus piorum debita, &c. Nota. Idem est fructus ventris, atque filius. Sic itaque interpungendum: ecce hæreditas Domini, filij; merces, fructus ventris.

Sap. 2. ℣. 3. & c. 5. ℣. 8

Psal. 126. ℣. 2.

Fructus ventris, hoc est, filij.

Et non erit requies in eis. נח, noach, quietem, residentiam, locum quietis significat, atque etiam solamen, consolationem, recreationem. *Vocauitque nomen eius Noë dicens: Iste consolabitur nos*, aut leuabit, *ab operibus manuum nostrarum*. Hoc loco quidam vertunt. Non erit luctus propter eos, intelligentes per requiem sepulturam, atque exequias, funebremque pompam, neque abs re, quia vox huic cognata מנוח, C manoah, id significat apud Isaiam. Et erit requies eius gloria, pro quo Hieronymus reddit: *Erit sepulchrum eius gloriosum*, quasi dicat, non merebuntur hunc supremum mortuorum honorẽ, vt terræ mandentur eorum cadauera cum luctu, & funesta põpa. Nota supplicij genus grauissimum, vt mortui careant sepultura: est enim hoc nobis insitum a natura desiderium viuendi in perpetuum. idque conamur, etiam aduersus mortis ineuitabile fatum, ea, qua possumus ratione, consequi, si nõ superstites reuera, at saltem in hominum memoria, maxime ciuium. Vnde honorificum fuit antiquis in patria sua, atque in sepulchro patrum suorum sepeliri. Vbi scilicet spes est, quanto tempore defuncti familia vixerit, etiã nomẽ illius superfuturum. Sed de hac re latius iterum. D

Genes. 5. ℣. 29.

Isa. 11. ℣. 10

Supplicij genus grauissimi, vt careant mortuorum corpora sepultura.

XII. *Venit tempus, appropinquauit dies.* Scholiastes. Intensionem iræ per hoc declarat: sæpe autem id pronunciat alliciens eos ad pœnitentiam. Polychronius. Eadem assidue iterat, vt indicet iram cõtra peccantes, proprium est enim irascentium assidua iteratione vti, memoria offensionum animi inflammationem augente, & verborum iterationem efficiente.

Repetitio iracundi animi signum. Schol. Polychr.

Qui emit, non lætetur: & qui uendit, non lugeat. Hieronymus. Naturale est in possessionum emptione lætari, in venditione lugere: cum autem instet seruitus, atque captiuitas, & gaudium, & tristitia in vtroque sunt vana: rationem dicti reddit statim.

Quia ira super omnem populum eius, vel multitudinem eius, scilicet breui ventura est.

XIII. *Quia qui uendit, ad id, quod vendidit, non reuertetur, & adhuc in viuentibus uita eorum.* Hebraismus, E qualis ille Isaiæ, *Domine si sic uiuitur, & in talibus uita spiritus mei*, id est, cum reliquis senibus, qui supersunt, poterat produci adhuc vita, & detineri spiritus meus. Vitam ergo esse in viuentibus, est vitam cum viuentibus transigi. vt sensus orationis sit eiusmodi Etiamsi multos annos superstites fuerint, aduenerit que Iubilæi annus, in quo, lege iubente, omnes ad proprias redibant possessiones; nihilominus

Isa. 38. ℣. 16

Quid sit, vitam in uiuentibus esse.

Leuit. 25. ℣. 10.

ipsi non gaudebunt ea facultate, cum in Babylonem sint abducendi: propterea non est quod quis doleat agrum, vel domum viliore pretio vendidisse: neque quod quis gaudeat minoris emptitasse. immo vero est quod venditor gaudeat, emptor contra tristetur, cum ille pecuniam comparauerit ex aliena possessione, iste pro aliena propriam expenderit. Verum contra hæc opponi posset factum Ieremiæ, qui ex Domini præcepto agrum in Anathot emit a consanguineo suo, sub hoc fere tempus obsidionis Vrbis, emptionisque instrumentum scribi sibi fecit, & obsignari, seruarique in vase fictili, vt permaneret diebus multis; factique rationem exhibet dicens. *Hæc dicit Dominus: adhuc possidebuntur domus, & agri, & uineæ in terra ista*, &c. At vero facile occurritur huic obiectioni, Ieremiam loqui de posteriore sæculo post septuaginta annos captiuitatis; Ezechielem vero de præsenti, in quo imminebat captiuitas: ille de filiorum reditu intellexit; iste de parentum, qui nunquam redierunt ad propria. nam qui tum temporis erant patresfamilias, vt plurimum triginta annos natos esse oportebat, quibus si addas septuaginta, centum conficies. ad quam ætatem paucissimi, vel nullus fortasse peruenit. Duo hîc mihi obseruanda occurrunt. Primum, quando tam breui *præterit figura huius mundi, qui gaudent, tanquam non gaudentes, & qui flent, tanquam non flentes, & qui vtuntur hoc mundo, tanquam non utantur*, quod monet Paulus. Secundo, qui vendidere omnia, vt cõmparent sibi agrum in patria æternæ beatitudinis, tametsi in exilio vitæ præsentis detineantur, sollicite curent obseruari chirographum regio signatum sigillo; hoc est, potestatem, vel dignitatem adoptionis filiorum Dei, Spiritu sancto accepto, munitam, ipse enim est, in quo signantur merces Deo dignæ *in diem redemptionis*.

Obiectio.

Ierem. 32. ℣. 7.

Responsio.

Paruifaciendа temporalia.

1. Cor. 7. ℣. 30.

Religiosi studeant obseruari sibi spiritum adoptionis.

Ephes. 4. ℣. 30.

Visio enim ad omnem multitudinem eius non regredietur. Hieronymus. Visio & comminatio prophetalis, quæ ad omnem multitudinem Vrbis dirigitur, nequaquam regredietur, & irrita fiet, sed rebus explebitur, viuentibus adhuc ijs, ad quos prophetalis sermo dirigitur. Intellexit Hieronymus phrasim, sed non explicuit metaphoram. Quid est quod visionem impleri vocat Scriptura, non regredi? an metaphoram inuoluit sagittæ, quæ, cum non perforat scopum, resilit inani iactu, cui similis sit prædictio irrita, quæ scilicet non potuit implere, quod promiserat, vel ominata fuerat? nam *verba sapientum sicut stimuli sunt, & quasi claui in altum defixi*. atque apud Isaiam Dominus dicit: *Sic erit verbum meum, quod egredietur de ore meo, non reuertetur ad me vacuum, sed faciet quæcunque volui, & prosperabitur in his, ad quæ misi illud.* an potius regredi, est ad os loquentis verbum reuocari, quod facere *dicuntur, qui mendacii arguunt dicentem*? Hispani enim dicimus: *Me buelue la palabra ala boca, me desmiente*, hoc est, ad singula verba aduersatur mihi, vt mendacem probet: atque adeo non regredi visionem, erit non esse mendacẽ, non esse dignam, quæ reuocetur ad os prædicentis illam. Sed quid, si non regredi verbum, sit idem, quod dici solet, irreuocabile, hoc est, quod nullo modo mutationem patiatur? sententiam definitiuam appellant, a qua nec appellare datur, neque supplicare permittitur. Atque hæc secundum Vulgati lectionem. Quoniam vero vox Hebræa, חזון, chazon, pro qua ponitur, visio, est a verbo, חזה, chazah, apprehendere, significatque apprehensionem, vt apud Isaiam, *sicut somnium visionis nocturnæ*, vel apprehensionis per quietem; potest hoc loco vsurpari pro apprehensione possessionis, quasi dicat.

Hierony. Quid significet, non regredi visionem.

Eccli. 12. ℣. 11.

Isa. 55. ℣. 11.

Quid significet apprehensio seu visio.

Isa. 29. ℣. 7.

Quo-

Quoniam apprehensio bonorum suorum ad omnem multitudinem eius non redibit. vel apprehensio ad omnem opulentiam eius non iterabitur. Fauet huic lectioni versio Septuaginta sequenti versu: & homo in oculis vitæ suæ non obtinebit, &c. Cuius vice Hieronymus vertit.

A

Et vir in iniquitate vitæ suæ non confortabitur. Atque ita interpretatur: Non proderit homini iniquitas sua, neque ei præbebit aliquam fortitudinem, &c. eadem sententia, verum explicatior, habetur versu decimonono. *Argentum eorum, & aurum eorum non valebit liberare eos*, &c. Sed simplicior sententia est, si (in) sumatur pro, propter, vt solet sæpe apud Hebræos. *Et vir propter iniquitatem vitæ suæ non confortabitur*. hoc est, nullus stabilietur, obfirmabit sese, vel resistet propter eorum iniquam vitam.

B

XIV. ...isio est.

Canite tuba, præparentur omnes, & non est qui vadat ad prælium. Ironia est in prima parte versus, vt ex secunda constat, immo sarcasmos: Exhortatur Propheta Israëlitas, vt omnes ad signum clangoris, & buccinæ præparentur ad prælium, vt venienti Babylonio sese opponant: Canite, inquit, tuba, conuocate, incitate milites ad bellum, quid cessatis? quin confortamini? nullus ne compáret armatus? nullus se offert discrimini? Talis est illa irrisio Isaiæ. *Surgite Principes, arripite clypeum.* Baltassar Rex, vosque eius optimates arripite hastas, clypeosque amplectimini: en murus Babylonius perfossus est, irruit Medus: quid agitis?

...21.℣.5

XV.

Gladius foris: pestis, & fames intrinsecus. De his sortibus pereuntium supra latius. Sed nectitur sic versus a Theodoreto. Quomodo itaque bello contendere poteritis a tot tantisque malis vndique circunsepti?

C

XVI. ...em. 41. 42.

Et saluabuntur, qui fugerint ex eis. Historia extat apud Ieremiam, &c.

...mitus, co...mbæ can...est: pro...rea ge...ntes co...nbis assi...antur. ...erony.

Et erunt in montibus quasi columbæ conuallium, omnes trepidi. Quidam existimant profugos comparari columbis, quæ in conuallibus quidem manent, verum metu aucupum ad montes conuolant. Alijs gratius est, columbis, quæ in montibus circumuolitant, sed tempestate imminente ad conuallem se se demittunt quasi in locum apricum. Notat Hieronymus pro illis verbis: *Columbæ conuallium omnes trepidi*: Theodotionem vertisse: columbæ meditantes, mussitantes omnes. Videtur enim legisse primo loco מהגות, mahgoth, a verbo הגה, hagah, meditari, mussitare, gemere. quomodo etiam legit Theodoretus in codice Septuaginta, & interpretatur, suspirantes, vel gementes, & aptissime. Tale est illud Isaiæ. *Meditabor vt columba*: & illud: *Cor tuum meditabitur timorem*, id est, præ timore cordis mussitabis, gemes. In secundo versu consentit nobiscum. nam verbum Hebræum המה, hamah, significat murmurare, susurrare, fremere, tumultuare. quæ propria sunt miserorum, quos aliquis inopinatus casus oppressit. refertur & ad animalia ab Isaia. *Rugiemus quasi vrsi omnes*: & in psalmo. *Et famem patientur vt canes.* Hebraice, murmurabunt, frement, &c. ita columbæ murmurantes dicuntur, seu gementes, quia cantus columbarum gemitus est. Vnde Apollinaris. Plorantes enim, & lamentantes columbis meditabundis efficientur similes; gementibus enim similes sunt columbarum voces. Scholiastes. Non poterunt ne propinquis quidem enunciare calamitates, vt ex hoc ipso consolationem capiant, sed corde solo lugebunt vehementer columbas imitantes.

D

...3.38. ℣. ...cap. 33. ...18. ...59. ℣. ...58.℣.7. Apollin. ...bol.

E

XVII. ...moris effe...s sunt.

Omnes manus dissoluentur, & omnia genua fluent aquis. Septuaginta. Et omnia fæmora polluentur humore. vtrumque timoris ex æquo signum est, vt notat Polychronius, & Theodoretus. Hieronymus. Pauoris magnitudine vrina polluet genua, nec valebit profluentes aquas vesica cohibere. Vtrumque signum repetitur in Isaia. *Confortate manus dissolutas, & genua debilia roborate*. Et in Paulo. *Propter quod solutas manus, & remissa genua erigite*. atque a Propheta nostro inferius capite vigesimo primo. *Et tabescet omne cor, & dissoluentur vniuersæ manus, & infirmabitur omnis spiritus, & per cuncta genua fluent aquæ*, &c. quæ verba eodem sensu interpretatur Hieronymus. Alij per aquas non vrinam, sed sudorem intelligunt; sed perperam quia sudor non est effectus pauoris, sed grauis angustiæ; timoris vero proprium est, membra omnia gelare, & soluere. Vnde Virgilius.

Polychr. Theodor. Hieron. Isa. 35.℣.3 Hebræ. 12. ℣. 12.

Virgil.

Extemplo Aeneæ soluuntur frigore membra.

Quare Græcus Scholiastes. Magnitudinem timoris indicat, quemadmodum & manus solutæ. & sane lumbos non consistere indicat vrina, cum nolentibus excernitur. & Polychronius. Quippe cum naturalis excretio repente, ac sponte proueniat, &c.

Schol. Polychr.

XVIII. Lugentium & miserorum habitus cilicium.

Et accingent se cilicijs. Magnæ calamitatis signum est cilicium, vt patet ibi. *Vidit omnis populus cilicium, quo vestitus erat ad carnem intrinsecus*, scilicet rex Achab obsessus, & oppressus ab hostibus. Polychronius & Theodoretus. Quando enim viderint instantem malorum nubem, nullumque vsquam auxilium ostendi, tunc desperantes arma proijcient, habitu sumpto lugubri, quod per saccum, rasumque caput indicatur. hæc enim erant eo tempore studia lugentium. Scholiastes. Accingentur saccis, scilicet ingressis hostibus, quippe omnino desperata salute.

4. Reg. 6. ℣.30. Polychr. Theod. Schol.

Et operiet eos formido. Id est, vndique imminentium malorum timor eos inuadet: metaphoram habet psalmi. *Et operiantur sicut diploide confusione sua*, id est, largiter, copiose, vndique ignominia perfundantur, quasi duplicato pallio.

Psal. 108. ℣. 29.

Et in omni facie confusio. Hieronymus. Rubor vultus pudoris indicium, & conscientia peccatoris lucet in facie: spesque salutis est, quando delictum sequitur verecundia.

Hieron.

Lugentium caluitium est.

Et in vniuersis capitibus eorum caluitium. Hieronymus. Caluitium quoque capitis luctus est signum, quando perdit decorem cæsaries, &c. Plutarchus. Quid est, quod parentes defunctos filij tecto capite, filiæ vero aperto, & sparsis crinibus efferant? Respondet: quia Græcis mos est, viros tonderi, fæminis permissum nutrire comam. Si quid vero acciderit aduersi, viri comam nutriunt, fæminæ tondentur, &c. Hebræi tam viri, quam fæminæ comam nutriebant; vnde signum est aduersitatis in vtrisque caluitium. & de viris hinc aperte constat: atque apud Ieremiam. *Omne enim caput caluitium, & omnis barba rasa erit, & in cunctis manibus colligatio, & super omne dorsum cilicium*. & Iob. *Surrexit Iob, & scidit vestimenta sua, & tonso capite corruens in terram adorauit*. & Amos. *Super omne caput Caluitium*. De feminis vero extat testimonium Isaiæ. *Pro crispanti crine Caluitium*. & Michææ. *Decaluare, & tondere super filios delitiarum tuarum*, &c.

Hieron. Plutarch. probl. 13. Ierem. 48. ℣. 37. Iob.1. ℣.20 Amos. 8. ℣. 10. Isa.3.℣.24 Michææ. 1. ℣.16.

XIX. Argentum & aurum iame pereuntibus nihil prodest omnino.

Argentum eorum foris proijcietur, & aurum eorum in sterquilinium erit. Hieronymus. Fuga, & captiuitate cogente, diuitias, & auri argentique pondera proijcient in plateas, suas tantum animas saluare cupientes, ne sint ponderi, quæ prius fuere luxuriæ. Theodoretus vero & Polychronius hæc referunt ad tempus famis, sic. Quam enim vtilitatem afferet ipsis aurum, & argentum, bellante fame, & victus

Hieron. Theod. & Polychr.

victus vrgente inopia, propter quam vacui a cibo, ventres & animæ cibos experunt? qui quidem conformius textui videntur intellexisse. nam ideo sequitur: *Animam suam non saturabunt, & uentres eorum non implebuntur*. Præclare confundit animam cum ventre. nam anima hoc loco est appetitus cibi, concupiscentia, vel vis appetitiua, vt in psalmo. *Quia satiauit animam inanem, & animam esurientem satiauit bonis*. Vnde intelligetur locus Matthæi. *Ne solliciti sitis animæ uestræ, quid manducetis*, &c. id est, ventris indigentiæ.

Anima pro ventre. — Psal. 106. ℣. 9. — Matth. 6. ℣. 25.

Quia scandalum iniquitatis eorum factum est. Id est, fuit illis ruina, & occasio scelerum. nam ex auro fecerunt idola, quorum cultus fuit eorum exitium.

XX. *Et ornamentum monilium suorum in superbiam posuerunt*. Septuaginta. Electa mundi in superbiam posuerunt. in qua versione idem significat omnino mundus, atque monilia in vulgata. nam κόσμος, cosmos, ornatum significat, mundumque muliebrem, quo fœminæ exornari solent, monilia scilicet aurea, armillas, &c. Vnde mirari subit, cur D. Hieronymus versionem Septuaginta enarrans dixerit. Porro quod dixere Septuaginta: Electa mundi in superbiam posuerunt: ad aurum argentumque referendum est, quibus in mundo nil putatur esse pretiosius, &c. nam mundum pro orbe accepit, non satis aduertens hoc loco vocem Græcam κόσμον, cosmon, ornamenta significare, non orbem. cum respondeat Hebraicæ עדי, ghadi, quæ ornamentum vestimentorum significat vbicunque reperitur in sacris literis: est exempli gratia ille locus. *Qui præbebat ornamenta aurea cultui uestro*. Ergo ad rem talis est versus sententia. Aurum, & argentum, quæ dederam ego in vsum, atque ornamentum possidentium, ipsi conuerterunt in superbiam, & arrogantiam. Nec hic sistit oratio, immo crescit.

Hierony. — 2. Reg. 1. ℣. 24.

Et imagines abominationum suarum, & simulachrorum fecerunt ex eo. Apollinaris, & Theodoretus. Aurum, & argentum, & lapides pretiosos habuerunt superbiæ simul & impietatis materiam, cum inde sibi sumptuosa ornamenta compararent, & pleraque in idolorum conflatione consumerent. Scholiastes. Simile ijs est apud Prophetam Oseam: *Argentum eorum, & aurum eorum fecerunt sibi idola, vt pereant*. Pro *simulachrorum* in origine Hebraice legimus, detestationum, intelligit autem vtraque voce idola abominanda, & detestabilia. Deerat secunda hæc oratio in Septuaginta, teste Hieronymo, atque ex Theodotionis translatione additum est: & offendicula eorum. Quæ tamen lectio in Theodoreto extat. Verum is textum habuit ex exemplis Origenis correctum. nam sæpe miscet lectioni Septuaginta versiones Theodotionis, Aquylæ, vel Symmachi, &c.

Apollin. & Theodor. Aurum superbiæ & impietatis materia. — Schol.

Hierony. *Propter hoc dedi eis illud in immunditiam*. Hieronymus interpretatur (ea) pro (illud) referens idola ex auro vel argento facta. Propterea, inquit, dedi eis illa in immunditiam, & in stercora. pro quibus Symmachus interpretatus est, nauseam, volens idolorum sordes exprimere.

Idola in nauseam conuertuntur.

XXI. *Et dabo illud in manus alienorum ad diripiendum, & impijs terræ in prædam*. Septuaginta. Pestilentijs terræ in prædam. eo nomine appellat Babylonios propter eorum crudelitatem, & impietatem. atque impios appellat propter eorum superbiam in Deum, vt Scholiastes interpretatus est, qui in Græco codice, impios, legisse videtur, non pestes.

Schol.

Hierony. *Et contaminabunt illud*. Hieronymus. Tradam ea in manus hostium, vt diripiant omnia, & non tam A contaminent, quam contaminata esse demonstrent, quæ prius videbantur esse sanctissima. Catachresis videtur commissa, cum secundum vulgi errorem loquitur Vates, contaminanda prædicens idola, quia scilicet sancta habebantur a populo, & profanata æstimabantur cum tractabantur indigne. Ex hoc loco colligitur aperte, adhuc instante obsidione, idolorum cultum perseuerasse. immo, imminente irruptione hostium, non destitisse non solum in Vrbe, sed etiam in Templo Dei, vt videbimus capite octauo. Quare de Templi ob idola contaminati profanatione consequitur.

Instante obsidione & irruptione Vrbis, adhuc perseuerabant in idololatria ciues.

XXII. *Et violabunt arcanum meum*, Septuaginta: Visitationem meam. Scholiastes. Sacrum dicit Templum, propterea quod in eo diuinæ apparitiones fie- B rent. Theodoretus. Visitationem suam dedicatum sibi Templum nominat: vnde explorare videbatur Israël, & sua eum prouidentia dignari. Origenes. Babylonij ingredientur & in ipsa Sancta Sanctorum sine custode; quippe cum iam sint illa communia, nec amplius sancta. cum enim inde diuina apparitio, & assistentia recesserint, nil est in eis præterea pretiosum. Theodoretus. Absque custodia, id est, non lustrati, neque expiati secundum legem, neque prius circuncisi, sed vna cum apparatu sanguine perfuso, bellicam induti armaturam, intus in ipsis aditis etiam audacter occidentes.

Varia oraculi Templi nomina. — Schol. — Theod. — Origen. — Theod.

Et introibunt in illud emissarij, &c. Hieronymus. Emissarij, siue, vt Septuaginta transtulerunt, temere sine custode, vel, vt Symmachus, & C Theodotio, irrumpentes & pestilentes, &c. Hebraice pro (emissarij) habetur פריצים, pharighim, quasi dicas, irruptores, grassatores, qui faciunt irruptionem violentam, vt deprædentur, latrones: quomodo vertit Hieronymus infra. *Si genuerit filium latronem effundentem sanguinem*. & in Isaia. *Non erit ibi leo, & mala bestia*. Hebraice. Neque irruptor bestiarum, &c. & in Ieremia. *Nunquid spelunca latronum facta est domus ista?* vel irruptorũ: & in psalmo. *Propter verba labiorum tuorum ego custodiui vias duras*. Hieronymus. Ego obseruaui vias latronis, id est, vt tuis mandatis parérem, obseruari faciebam semitas irruptorum, latronum deprædantium, &c, vt eos plecterem, &c. Verum non semper significat latrones, sed aliquando, iuuenes expeditos, idoneos D ad quidquid audendum. vt ibi. *At Rex emissarijs, qui circunstabant eum: Conuertimini, & interficite sacerdotes Domini*. Sensum explicat Hieronymus dicens. *Violabunt arcanum meum*, hoc est, Sancta Sanctorum, quo, excepto Pontifice, nullus alius audebat intrare. quod scimus & a Babylonijs, & a Rege Antiocho, Cneoque Pompeio, & ad extremum factum esse sub Vespasiano & Tito, quando Templum captum, atque subuersum est, & omnia perpetrata, quæ sequens Prophetæ sermo complectitur.

De significatione vocis emissarij. — Hierony. — Hier. super Ezech. 18. ℣. 10. — Is. 35. ℣. 9. — Ier. 7. ℣. 11. — Psal. 16. ℣. 4. — 1. Reg. 22. ℣. 17.

XXIII. *Fac conclusionem, quoniam terra plena est iudicio sanguinum*. Hieronymus. Verbum Hebraicum הרתוק, harattoq, Aquyla conclusionem, Symmachus & Theodotio καθήλωσιν, cathelosin, id est, confixionem interpretati sunt: pro quo Septuaginta posue- E re φυρμόν, phyrmon, quod nos imperturbationem vertimus, &c. Septuaginta dixere (& facient) per futurum pluralis, non (fac) per imperatiuum singularis, vt habetur hodie in Hebraicis, & Latinis codicibus. Hebraicam vocem Rabbini omnes cum Chaldæo interpretantur, catenam, quasi iubeatur Propheta catenam facere, eamque ostendere Israëlitis in signum captiuitatis. Verum non hoc agit Propheta præsenti sermone, neque postea quidquam adiungit de captiuitate, sed potius de hostili

Hier.

furore,

furore, & deprædatione. Cui contextui gratissima A est versio Septuaginta: Et facient inquinationem. Sic enim interpretatur Theodoretus Græcam vocem dicens. Hoc enim declarauit cum dixit: Et inquinabunt ea,& facient inquinationem. Fauet huic versioni quod sequitur. *Quoniam terra plena est iudicio sanguinum, & ciuitas plena iniquitate*: respondet enim culpæ fæditati supplicij deformitas. Etenim sanguinibus significare solet Scriptura enormia quæque flagitia, præsertim vero turpia. *Libera me de sanguinibus*, ait psaltes. Talis est idololatria, quæ ideo adulterium, & fornicatio dicitur. Sed obserua Prophetæ phrasim: non ait: plena est terra sanguinibus, sed, iudicio sanguinum, id est, B damnatione sanguinum, vel sanguinibus damnatis, iudicatis. quia scilicet sanguines, hoc est, scelera ista enormia per se ipsa damnata sunt, ipsa secum ferunt iudicium, ipsamet contra se ferunt sententiam. immo non solum iudices sunt sui, sed etiam vt testes, clamant contra se ipsa: quare etiam clamores solent appellari in sacris literis. *Delebimus locum istum* (Sodomam) *eo quod increuerit clamor eorum coram Domino*. Vel iudicium sanguinum est, meritum sanguinum, vt in versu vigesimo septimo sequenti. Porro editio nostra hunc habet sensum: *fac conclusionem*, hoc est, supplicia omnia, & comminationes meas contra Ierusalem breui sermone con- C clude, &c.

[margin: Theodor. | ...æditati culpæ respondet supplicij deformitas. | ...al. 50. ỷ. ... | Sanguis & iudicium sanguinum quid significet. | Peccatum ... iudex, ... testis, sed et accusator est peccatoris: propterea dicitur clamor. | Genes. 19. ỷ. 13.]

XXIV. *Et adducam pessimos de Gentibus*. Scholiastes. Babylonios dicit, qui omnibus præstabant sæuitia, & improbitate. implentur maledictiones interminatæ transgressoribus legis in Deuteronomio. *Adducet Dominus super te gentem procacissimam, quæ non deferat seni, &c.*

[margin: Schol. | Deut. 28. ỷ. 49. & | Significentia Templi.]

Et quiescere faciam superbiam potentium. Id est, sanctuarium euertam, cessabitque occasio contra me superbiendi: nam Iudæi Prophetarum minas negligebant dicentes: *Templum Domini, Templum Domini est*. Vel ipsum Templum vocat superbiam potentium, id est, arcem potentissimam, superbissi- D mam, magnificentissimam, & celsissimam; vt sit hoc quasi epitheton perpetuum Templi Hierosolymitani. Sic enim Scholiastes habet. Sacrum dicit Templum, in quo gloriabantur Iudæi.

[margin: Schol.]

Et possidebunt sanctuaria eorum. Non iam amplius mea, ex quo sunt innocentum cruore, & idolorum sordibus fœdata.

XXV. *Angustia superueniente*. Id est, cum maxime affligentur, & coarctabuntur.

[margin: Schol.]

Requirent pacem, & non erit. Scholiastes. Etiamsi flagellis eruditi veniam petere velint, non erit, qui audiat, neque qui a malis illos vindicet. Vel sic: Etiamsi ad Babylonios, inquit, confugerint, & sup- E plicatione pariter, ac pecunia pacem petierint, non erit qui concedat.

XXVI. *Conturbatio super conturbationem veniet*. Scholiastes. Alia ex alia eos occupabit calamitas, & excipiet malum rumorem malus rumor. hoc est quod sequitur.

[margin: Schol.]

Et auditus super auditum. Nam libenter Hebræi vsurpant actus pro obiectis, vt Habacuc. *Domine audi auditionem tuam*, id est, famam: & Matthæus. *Audituri enim estis prælia, & opiniones præliorum*. Græce, auditus, vel auditiones præliorum.

[margin: Hebræi vsurpant actus pro obiectis. | Habac. 3. ỷ. 2. | Math. 24. ỷ. 6.]

Et quærent visionem de Propheta. Consulent Vates, an aliqua a Deo insinuetur ratio euadendi tot mala: sicut fecisse leguntur apud Ieremiam, sed frustra.

[margin: Ier. 37. & 38.]

Et lex peribit a sacerdote, & consilium a senioribus, id est, non inuenient in ore Vatũ solamen; neque in ore sapientum consilium, quod prodesse possit, hoc est supremum exitium miseræ vrbis, vt Isaias prophetarat. *Ecce enim Dominator Dominus exercituum auferet a Ierusalem Iudicem, & Prophetam, ariolum, & senem*, &c. *principem super quinquaginta, & consiliarium, & sapientem de architectis, & prudentem eloquij mystici*, id est, non erit omnino qui vlla ratione succurrere possit labenti patriæ, neque oraculo diuino, neque humano consilio, neque bellico stratagemate, vt solent Centuriones, neque mathematica machina, vt solent architecti, neque orationis virtute erga Deum, vel eloquentiæ vi erga hostes, &c.

[margin: Omnia præsidia aufert Deus aperituris. | Isa. 3. ỷ. 1. & seq.]

Rex lugebit, & princeps induetur mœrore. Vel pallio mœroris, nisi idiotismum esse mauis, indui mœrore, id est, large atque vndequaque mœrore circundari, & operiri. Hoc reuera contigisse constat apud Ieremiam.

[margin: XXVII. Indui mœrore quid significet. | Ierem 29. & sequentibus capitibus.]

Et manus populi terræ conturbabuntur, vel dissoluentur, vt est in Septuaginta. Trepidabunt milites cum ducibus, & rege ipso, neque audebunt arma capere desperatis rebus patriæ. Populus terræ dici solent populares, vulgus promiscuum. *Tulitque populus terræ Ioachaz filium Iosiæ*, &c.

[margin: 4. Reg. 23. ỷ. 30.]

Secundum viam eorum faciam eis. Viam vocat viuendi rationem, consuetudinem.

Et secundum iudicia eorum iudicabo eos. Iudicia sunt merita, secundum quæ iudicatur, & fertur sententia. Scholiastes. Hoc ait, vt ne quis tanquam inhumanum Dominum criminetur. Origenes. Ex iudicijs peccatoris iudicat peccantem Deus. Si quidem illa vera sunt; vt iudicatis, iudicabimini, & illa: Quo enim iudicio iudicas alterum, te ipsum condemnas; eadem enim facis, qui iudicas. Polychronius. Hoc est, nihil alienum ab illorum sententia peragam. sæpe enim videmus eos prophetarum tarditatem exprobrasse. Simile quid dicit Oseas: & sensus est. Quomodo ipsi iudicantes fecerunt, ita etiam ego faciam. desolauerunt, desolabuntur: non audierunt, non audientur: repulerunt legitima mea, repellam eos a legitimis meis.

[margin: Schol. | Origen. | Polychr. | Oseæ. 12. ỷ. 2.]

Et scient quia ego Dominus. Scholiastes. Calamitates instituent eos, ac docebunt, vt sciant quis sit natura Deus.

[margin: Scholiast. Calamitates erudiunt homines, vt sciant verum Deum.]

EZE-

EZECHIELIS PROPHETAE

CAPVT OCTAVVM.

ARGVMENTVM.

Propheta raptus spiritu in Ierusalem videt nefarias abominationes
ab idololatris admissas in Templo Domini.

I. ET factum est in anno sexto, A
in sexto mense, in quinta
mensis: ego sedebam in domo
mea, & senes Iuda sedebant
coram me, & cecidit ibi su-
per me manus Domini Dei.
II. Et vidi, & ecce similitudo quasi aspectus
ignis: ab aspectu lumborum eius, & deorsum
ignis: & a lumbis eius, & sursum, quasi aspe-
ctus splendoris, vt uisio electri.
III. Et emissa similitudo manus apprehendit me in
cincinno capitis mei: & eleuauit me Spiritus in-
ter terram, & cælum: & adduxit me in Ieru-
salem in visione Dei, iuxta ostium interius, quod B
respiciebat ad Aquilonem, vbi erat statutum
idolum zeli ad prouocandam æmulationem.
IV. Et ecce ibi gloria Dei Israel secundum visio-
nem, quam videram in campo.
V. Et dixit ad me: Fili hominis, leua oculos tuos
ad viam Aquilonis. Et leuaui oculos meos ad
viam Aquilonis: & ecce ab Aquilone portæ
altaris Idolum zeli in ipso introitu.
VI. Et dixit ad me: Fili hominis, putasne, vides
tu quid isti faciunt, abominationes magnas,
quas domus Israel facit hic, vt procul recedam C
a sanctuario meo? & adhuc conuersus videbis
abominationes maiores.
VII. Et introduxit me ad ostium atrij: & vidi, &
ecce foramen vnum in pariete.
VIII. Et dixit ad me: Fili hominis fode parietem.
Et cum fodissem parietem, apparuit ostium
vnum.
IX. Et dixit ad me: Ingredere, & uide abomina-
tiones pessimas, quas isti faciunt hic.

Et ingressus vidi, & ecce omnis similitudo re- X.
ptilium, & animalium abominatio, & vniuer-
sa idola domus Israel depicta erant in pariete
in circuitu per totum.
Et septuaginta viri de senioribus domus XI.
Israel, & Iezonias filius Saphan stabat in medio
eorum, stantium ante picturas: & vnusquisque
habebat thuribulum in manu sua: & vapor ne-
bulæ de thure consurgebat.
Et dixit ad me: Certe vides fili hominis, quæ XII.
seniores domus Israel faciunt in tenebris, vnus-
quisque in abscondito cubiculi sui: dicunt enim:
Non videt Dominus nos, dereliquit Dominus
terram.
Ex dixit ad me: Adhuc conuersus videbis abo- XIII.
minationes maiores, quas isti faciunt.
Et introduxit me per ostium portæ domus Do- XIV.
mini, quod respiciebat ad Aquilonem: & ecce ibi
mulieres sedebant plangentes Adonidem.
Et dixit ad me: Certe vidisti fili hominis: ad- XV.
huc conuersus videbis abominationes maiores his.
Et introduxit me in atrium domus Domini in- XVI.
terius: & ecce in ostio Templi Domini inter ve-
stibulum & altare, quasi vigintiquinque viri
dorsa habentes contra Templum Domini, & fa-
cies ad Orientem: & adorabant ad ortum Solis.
Et dixit ad me: Certe vidisti fili hominis: num- XVII.
quid leue est hoc domui Iuda, ut facerent abomi-
nationes istas, quas fecerunt hic: quia replentes
terram iniquitate conuersi sunt ad irritandum
me? & ecce applicant ramum ad nares suas.
Ergo & ego faciam in furore: non parcet ocu- XVIII.
lus meus, nec miserebor: & cum clamauerint
ad aures meas uoce magna, non exaudiam eos.

EXPLANATIO
EIVSDEM CAPITIS OCTAVI.

I. *T factum est in anno sexto.* Intellige a transmigratione Ioachin Regis Iuda, a qua tempora vaticinij sui computat Propheta, vt vidimus capite primo. *In sexto mense*, numerando a Nisan, qui est caput mensium, vt supra dictum est. Vocabatur sextus mensis Hebræis Elul; respondetque nostro Augusto. *In quinta mensis*, dic scilicet. Interiectus igitur annus est, atque menses tres inter priorem, & istam prophetiam, vt notauimus in Commentario capitis quarti.

Ego sedebam in domo mea. Completis iam quadringentis triginta diebus decubitus, atque ieiunij. *Et senes Iuda sedebant corā me.* Polychronius. In summo rerum discrimine ad eum confluebant aliquid noui scire cupientes. Solet enim ignoratio, & obscuritas maiorem afferre perturbationem, & qualecunque responsum calamitosis consolationem. Theodoretus. Perseuerabat veluti quidam puerorum magister captiuos instituens, & ad diuinam voluntatem eos adducens, quod declarauit, cum dixit. *Senes Iuda sedebant coram me.* Non est hoc nouum vel in desperatis rebus de Dei bonitate meliora semper spectare fideles; atque ideo Vates eius consulere iterum atque iterum. Sic faciebat Sedecias. *Tulit eum, & interrogauit eum in domo sua abscondite, & dixit: Putasne est sermo a Domino?* Et iterum. *Interrogo ego te sermonem, ne abscondas a me aliquid, &c.*

chr. / dor. / spera- us sem le Dei ate me sperant s. / 37. ℣. 9 cap. r. 14.

Et cecidit ibi super me manus Domini Dei. Spiritum prophetiæ, & virtutem diuinam vocat manum, vt diximus capite primo, & ipse Vates declarat capite vndecimo. *Et irruit super me spiritus Domini.* Hebraice. Cecidit super me. Ex quorum locorum collatione constat manum esse spiritum, atque cadere, esse irruere, aut lapsum esse desuper cum vi, & energia more fulguris, quo illuminatus simul, atque excitatus est Propheta, non secus quam si fulgure repente tangeretur. Septuaginta more suo vertere. Facta est manus Domini super me. quod idem prorsus valet.

II. *Et vidi, & ecce similitudo quasi aspectus ignis: ab aspectu lumborum eius, & deorsum ignis: & a lumbis eius, & sursum quasi aspectus splendoris, vt visio electri.* Eandem similitudinem Dei intuetur, quam capite primo viderat, in solio scilicet imaginem hominis ex electro conflatam, quæ pedibus vsque ad lumbos veluti immersa esset camino ignis, cetera splendescens; quæ quidem species auri splendentis, & ignis flammantis repræsentabant Deum amatorem, & zelotypum. nam color ille aureus pectoris, amorem cordis vehementem significat; ignis circunstans zelum & indignationem, qua succensus est sponsus videns dilectam sponsam sibi præposuisse Baal. ideo enim hoc idolum vocatur zeli, quia prouocabat Deum ad æmulationem: & domus Israël toties in superiobus dicitur exasperans, quia scilicet idola colendo, *prouocauerunt, & afflixerunt spiritum sancti eius*, vt habet Isaias. Et in psalmo. *Et in sculptilibus suis ad æmulationem eum prouocauerunt, & sanctum Israel*, quem vnice venerari fas erat, *exacerbauerunt.* Idem habet Oseas. *Ad iracundiam me prouocauit Ephraim in amaritudinibus suis*, id est, idolis, quæ vocantur amaritudines, quia accendunt bilem amaram in ore dulcissimi sponsi, vt ipse Oseas se explicat iterum dicens. *Pereat Samaria, quoniam ad amaritudinem concitauit Deum suum.* Et in Deuteronomio. *Ne forte sit inter vos radix germinans fel, & amaritudinem; & absumat ebria sitientem, & Dominus non ignoscat ei, &c.* Id est, cauete ne reliqua sit inter vos aliqua idololatriæ species occulta, quasi radix sub terra, quæ deinde germinet absynthium fellis amarissimum, quæ scilicet accendat bilem meam, & ebullire faciat fel, ita vt nulla sit remissio: nam bilem sequitur sitis, & sitim ebrietas, atque furoris effusio. hoc est quod sequitur. *Et assumat ebria sitientem*, id est, consequatur ebrietas sitim, vt vertit Chaldæus. Hoc ipsum repræsentauit Dominus ista visione Prophetæ; se scilicet vehementer esse indignatum, quod impense amans non redametur; reijciaturque potius, antepositο sibi Baal, quasi illud repeteret Cantici. *Fortis est vt mors dilectio, & dura sicut infernus æmulatio.* Quorum verborum antithesim libuit paucis explanare, quod sit multiplex, & elegans.

[Right margin notes: Amorem & zelum Dei electrum & ignis significat. / Isa. 63. ℣. 10 / Ps. 77. ℣. 58 / Oseæ 12. ℣. 14. / Idem c. 14. ℣. 1. / Deut. 29. ℣. 18. & 19. / Can. 8. ℣. 6.]

DILECTIO	AEMVLATIO
Fortis est vt mors.	*Dura sicut infernus.*
Mors interimit.	*Infernus cruciat.*
Efficax in perimendo, ne torqueat.	*Segnis in cruciando, ne perimat.*
Si occidit, occidit semel.	*De pœnis innocentum ridet.*
Perimit ingenue.	*Cruciat ignobiliter.*
Gloriæ est amare.	*Ignominiæ est non redamari.*
Labores consummat.	*Dolores geminat.*
Alteram donat animam.	*Vtramque eripit amanti.*
Est interitus corporis, vita animæ.	*Est corporis, & animi cruciatus.*
Potitur victoria.	*Spolia detrahit.*
Viuum necat.	*Sæuit in mortuum.*
Iuste perimit.	*Inique sauciat.*
Est telum aureum.	*Est cruciatus igneus.*
Ditat quem traijcit.	*Spoliat quem vrit.*

I. *Et emissa similitudo manus apprehendit me in cincinno capitis mei.* Hieronymus. Similitudo manus, non ipsa manus extenditur, neque enim in Deo aliquid corporale est. videturque manus, vt membrum humani corporis, atque consueti nequaquam terreat eum, qui assumitur. Si enim in colubri, vel in qualibet alia bestiarum similitudine tetigisset Prophetam, ipsa dissimilitudo membrorum terruisset assumptum. Rapitur autem Vates e cincinno, seu capillitio suspensus, vt aliquanto post Habacuc. Qua quidem re & energia, spiritus ostenditur, & mentalis potius esse raptus, quam corporalis monstratur.

[Left margin: ...onym. ...s quasi ...tus ma... ...mit, ...rreat as... ...num. / Right margin: Dan. 14. ℣. 35.]

Et eleuauit me Spiritus inter terram & cælum. Ad instar volucris medium aërem secantis videbar mihi sublimis vehi.

Hieronym. *Et adduxit me in Ierusalem in visione Dei.* Hieronymus. Ostendit se non in corpore, sed in spiritu esse

Theodor. translatum. Theodoretus. Non igitur translatum est corpus, neque oculis carnis contemplatus est, sed domi sedens inter seniores Iuda hanc totam videt visionem, quod post eius enarrationem perspicuum facit, cum dicit. *Et sublata est a me visio, &c.*

Cap. 11. ỳ.24.

Iuxta ostium interius, quod respiciebat ad Aquilonem. Euidens est Prophetam describere ipsum Templum Salomonis, quod adhuc stabat: nam gesta sunt hæc anno sexto transmigrationis Ioachin, vt patet primo versu capitis: atque adeo sexto regni Sedeciæ, cuius regnum cum transmigratione Ioachin cœpisse constat. Templum autem dirutū fuit anno vndecimo

4. Reg. 25. Sedeciæ. In Templo itaque Salomonis fuisse ostium

Ierem. 52. interius palam est, & consequenter aliud exterius, B nam interius non dicitur nisi respectu exterioris.

Vbi erat statutum idolum Zeli ad prouocandam æmulationem. Septuaginta. Statua possidentis. Theodo-

Theodotio. Theodor. tio. Columna imaginis zeli. Theodoretus vtramque lectionem complexus est, imaginis zeli possidentis. Hebraici codices habent, idolum zeli possidentis,

Hieronym. vel possidens. pro quo Hieronymus vertit, idolum zeli prouocantis ad æmulationem, quasi idem sit קנאה, qinah, & מקנה, maqneh. Sic enim habet Hieronymus. Porro quia zelus, & possessio, quod Hebraice dicitur קנאה, qinah, eodem appellantur nomine pro statua zeli. Septuaginta, statuam possidentis interpretati sunt, &c. Sane cognata esse hæc nomina, & verba, a quibus oriuntur, scilicet קנא, qana, & קנה, qanah, nullus negabit. eadem vero esse nomina C radicales literæ verborum abnuunt. nam alterum habet in fine א, aleph, alterum ה, he, illud zelare significat, hoc possidere. quare si in rigore vertendus sit locus, vt hodie habetur Hebraice, ita efferendus

Ratio ob quam idolum zeli vocatur Baal. videbatur: Vbi erat statutum idolum zeli possidentis, vel possessoris, aut Baal. nam idem omnino sonant מקנה, maqneh, & בעל, baghal, scilicet possidentem, dominum, herum, &c. Atque hinc soluitur illa dubitatio cur Hieronymus, & ceteri interpretes hoc idolum dicant esse Baal, cum tale nomen non vsurpauerit Vates, quia scilicet sub nomine, possidentis, Vatem intellexisse Baal recte iudicasse videntur.

Idolum Baal fuit in Templo Domini. Sed restat inuestiganda historiæ veritas, qua constet idolum Baal in Templo Domini tunc temporis D esse collocatum. Et quidem de Manasse Rege scriptum est,[a] posuisse aras idolis in Templo. Et iterum [b] construxisse aras Baalim, &c. Verum de his sermo non est Prophetæ: quia iampridem [c] ablatæ fuerant ab eodem. Iosias item [d] omnia idolorum vestigia de Templo Domini erasit. Quare ad tempora Ioacim, vel Sedeciæ hæc referenda sunt, de quibus legitur, fecisse [e] *malum coram Domino iuxta omnia, quæ fecerant patres* eorum. Et iterum. [f] *Sed & vniuersi principes sacerdotum, & populus præuaricati sunt inique iuxta vniuersas abominationes gentium, et polluerunt domum Domini, quam sanctificauerat sibi*, &c. Ex quibus locis aperte constat inter cetera, immo ante cetera gentium idola, Baal quoque simulachrum ab his Regibus erectum in Templo Domini, quippe Idoli antiquissimi, & venerandissimi omnibus gentibus: quare a Propheta videtur in ipso introitu Templi collocatum. Quod si roges, quorsum ad eam potius regionem idola erexerint impij? Respondeo, quia ex Aquilonari parte, vtpote minus accliui frequentius adibatur in Templum. Deinde quoniam in ea regione offerebantur holocausta, & piacula, vt differitur in Commentario de sacrificijs. Quod vero sequitur: *ad prouocandam æmulationem*: idem est,

a 4. Reg. 21. ỳ. 4. b 2. Par. 33. ỳ. 3. c 2. Par. 33. ỳ. 15. d 2. Par. 34. ỳ. 4. & 4. Reg. 23. ỳ. 4. e 4. Reg. 23. ỳ. 37. & c. 24. ỳ. 19. f 2. Par. 36. ỳ. 14.

Ratio, propter quam in porta Aquilonari fuerit idolum.

A atque, prouocantis ad æmulationem, seu excitantis zelotypiam, & indignationem. Polychronius. Idolum zeli dicitur translatione sumpta a feminis, quæ viris relictis cum alienis miscentur, & ad zelotypiam viros concitant. Scholiastes, & Symmachus. Imaginem zeli dixit, vt etiam in Deuteronomio Moysi dixit Deus. *Ipsi me prouocauerunt* ad æmulationem *in eo, qui non erat Deus*. Atque id interpretans subiecit: *Irritauerunt me in vanitatibus* idolis *suis*, &c. eadem repetit Hieronymus, & Theodoretus: de qua re nos supra versu secundo.

Polychr. Scholiast. Deut. 32. ỳ. 21. & Symmach. Hieronym. Theodor.

IV. *Et ecce ibi gloria Dei Israel secundum visionem, quam videram in campo.* Id est, ostensa est mihi ad ostium Aquilonare eadem Dei facies, quam videram in valle iuxta fluuium Chobar. Sed quorsum iuxta B Baal constiterat Dei maiestas? quæ conuentio lucis ad tenebras? Dei ad Belial? Vtique non delectabatur tali vicinia: sed vt ostenderet se iam egredi de sanctuario, & Templo suo eiusmodi sordibus polluto, atque ad gentes migrare, vt ex capitibus decimo, & vndecimo fiet manifestum.

Iuxta Idolū stat Deus, ostendens propterea velle dimittere Templum.

V. *Et dixit ad me: Fili hominis, leua oculos tuos ad viam Aquilonis. Et leuaui oculos meos ad viam Aquilonis.* Manifestum est Prophetam esse ab Angelo dimissum in area Aquilonari atrij Israëlitici, vel mundorum: quandoquidem respicere iubetur versus Aquilonem, vt videat Idolum zeli in porta ipsius atrij constitutum. nam sequitur.

Et ecce ab Aquilone portæ altaris Idolum zeli in ipso introitu. Hoc idolum statutum erat in ipso introitu, C seu vestibulo portæ Aquilonaris, atrij interioris, quæ conduplici muro circundata introitum respiciens ad atrium exterius, erat a parte Aquilonari ipsius portæ, in quo erat Idolum.

Porta altaris quæ dicatur. *Portæ altaris.* Quidam putant, non loqui Prophetam de altari æneo, sed de alio, in quo situm erat simulachrum Baal. Ceterum statuæ non solebant locari super altaribus, sed super stylobatis erigebantur: neque si super altari positum esset idolum, ab eo nomen sumpsisset porta, cum aliud esset illo celebrius, scilicet altare holocaustorum, quod erat in medio atrio domus Domini. Quid ergo? Respondemus, ab hoc altari holocaustorum æneo, quod struxit Salomon, portam atrij Israël Aquilonarem denominatam fuisse portam altaris a temporibus D Achaz, qui *altare æneum, quod erat coram Domino transtulit de facie Templi, & de loco altaris, & de loco Templi Domini, posuitque illud ex latere altaris*, noui, quod ipse struxerat, *ad Aquilonem, &c.* nimirum transtulit de loco suo, vbi esse solebat coram facie sanctuarij in medio atrio, in medioque Templo Domini, ad portam Aquilonarem atrij interioris. ergo quia altare holocaustorum Salomonicum locatum fuerat in Aquilonari plaga atrij interioris, merito porta Aquilonaris ipsius atrij dicitur porta altaris.

4. Reg. 16. ỳ. 14.

VI. *Et dixit ad me: Fili hominis, putasne, vides tu quid isti faciunt?* Hebraismus, pro videsne? nunquid non obseruasti? quomodo etiam legitur Hebraice. Sed Hieronymus assuetus eiusmodi phrasi, quippe familiari scripturarum, eandem apte vsurpauit. Pro- E culdubio aderant aliquot Israëlitæ adorantes idolum zeli, quos demonstrat quasi digito Deus, cum ait: *Vides quid isti faciunt?*

Abominationes magnas, quas domus Israel facit hic? Indicat Prophetæ scelera Israel, vt cognoscat & prædicet iustas causas indignationis diuinæ, & illorum punitionis.

Vt procul recedam a sanctuario meo. Non eo animo patrabant scelera, vt Deum fugarent, sed consequens erat, vt Deus recederet tam grauiter offen- sus,

sus, tamque indigne acceptus in suo Templo. ergo A particula (vt) stat pro (ita vt) causalis pro consequentiæ aduerbio: enallage vsitata sacris scriptoribus, præsertim in ea phrasi Euangelistarum. *Vt impleretur, quod dictum est*, id est; atque ita impletum est: *Os non confringetis ex eo*, vel quid simile.

Vt procul recedam. Hebraice est, ad recedendum, quod vel ad Deum referri potest, vt sentit Hieronymus, vel ad ipsos Israëlitas, vt Septuaginta intellexere vertentes, vt recedant, vel, abstineant ipsi a sanctis meis. quam versionem sic explicuit Theodoretus. Vides, inquit, vt ipsi proprijs sceleribus ad se trahunt supplicia? nam impie agendo, & meum cultum contemnendo procul erunt a sanctis meis secundum prophetiam Dauid. *Qui elongant se a te, peribunt.* Verum accommodatior est Hieronymi B versio, vt ego recedam a sanctuario meo, vt scilicet me abigant a Templo mihi consecrato. Interpretatur & suam versionem Hieronymus dicens. Ne me, inquit, Deus putes iniuste Templum deserere, & subuertendam relinquere ciuitatem: aspice, quæ in Templo faciant: cumque illa conspexeris, non putes finem esse scelerum.

Adhuc conuersus videbis abominationes maiores. Hebraice. Adhuc conuerteris, & videbis; id est, iterum videbis. nam hoc verbum שוב, sub, cum construitur immediate cum altero verbo, idem valet, quod rursus, iterum, denuo, vt in Iob. *Non reuertetur oculus meus, vt videat bona.* Et in psalmo. *Deus tu conuersus viuificabis nos.* Et Zacharias ait. *Sic conuersus cogitaui.* Id est, non videbit iterum bonum: tu rursum vi- C uificabis: denuo cogitaui, &c.

VII. *Et introduxit me ad ostium atrij, & vidi, & ecce foramen vnum in pariete.* Per primum introitum Aquilonaris portæ atrij interioris ingreditur, atque a lateribus vestibuli offendit terna gazophylacia, quæ thalamos portæ vocat, cum ex professo de Templo agit, & subdit. *Porro thalami portæ tres hinc & tres inde*, quorum vnius anterior murus præforatus videbatur, quippe, neglecta religione, non admodum curabatur a sacerdotibus ruinarum Templi instauratio, cum parietem perfodere iubetur Vates.

VIII. *Et dixit ad me: Fili hominis, fode parietem. Et cum fodissem parietem, apparuit ostium vnum.* Videtur ostium gazophylacij obstructum fuisse, atque aliunde patuisse secretiorem aditum ad ipsum, quo ido- D lolatræ clanculum subibant cultum exhibituri idolorum imaginibus: nam idcirco subiungit.

IX. *Et dixit ad me: Ingredere, & vide abominationes pessimas, quas isti faciunt hic.* Ostenderat Vati Dominus publica Israëlitarum scelera, cultum scilicet Idoli Zeli, ostendit iam quæ in secreto designabant.

X. *Et ingressus vidi, & ecce omnis similitudo reptilium, & animalium abominatio*, animalium simulachra abominanda, *& vniuersa idola domus Israel depicta erant in pariete in circuitu per totum.* Theodoretus. Præter impietatem ingens stultitiæ exuperantia. quid enim stultius ijs, qui venenatorum serpentium, & rationis expertium iumentorum adorant imagines? illos enim vt noxios atque insidiosos occidere consueuimus: hæc vt nobis seruirent, ac mi- E nistrarent Dominus attribuit. *Qui producit* enim, inquit, *in montibus fœnum, & herbam seruituti hominum.* Consideremus igitur quantum a ratione abhorreat, si quis famulorum, seruorumque adoret imagines. quare Dominus iure succensens ait Prophetæ: *Vides, fili hominis*, &c. De reptilibus mentio est apud Isaiam. *Vt adoraret talpas, & vespertiliones*, &c. De idolis domus Israel in Commentario agemus. Hieronymus. Hoc in delubris idolorum, famisque gentium hucusque perspicimus, quod omnia genera bestiarum adoret stulta religio. Vnde & Virgilius ait:

Omnigenumque Deum monstra, & latrator Anubis.
quasi non & illa sint monstra, quæ laudat:
Contra Neptunum, et Venerem, contraque Mineruam.

Possumus & in nostri Templi parietibus idola monstrare depicta, quando omnibus vitijs subiacemus, & pingimus in corde nostro peccatorum conscientiam, imaginesque diuersas, de quibus & in psalmo dicitur. *Domine in ciuitate tua imaginem ipsorum ad nihilum rediges*; quod scilicet nullus sit homo, qui aliquam imaginem non habeat siue sanctitatis, siue peccati. Quamobrem de furiosis dicitur, & iracundis. *Furor illis secundum similitudinem serpentis, & sicut aspidis surdæ, & obturantis aures suas*, &c. Et de hominibus nequam Lucas ait. *Genimina viperarum.* Et de versipellibus. *Dicite vulpi illi.* Ac de amatoribus feminarum. *Equi amatores in feminas, & emissarij.* De vecordibus. *Sicut equus, & mulus*: & eiusmodi multa.

Et septuaginta viri de senioribus domus Israel. Sacerdotes isti videntur fuisse, quando thuribula tenebant, & in gazophylacijs latitabant, quæ non nisi hebdomadarijs Leuitici generis ministris ad habitandum assignata erant, vt videbimus suis locis. XI.

Et Iezonias filius Saphan stabat in medio eorum. Polychronius. Opinor Iezoniam esse filium Saphan, quem Ieremias Sophoniam appellat. Is igitur Sophonias ex Ieremiæ voce sacerdos erat Hierosolymitani Templi, ad quem Semeas misit, vt disponeret quæ ad Ieremiam pertinebant, &c. Historia, quam memorat Polychronius, habetur apud Ieremiam: fides sit penes auctorem de cetero.

Stantium ante picturas. Stare habitus est orantis. *Pharisæus stans hæc apud se orabat.* Et iterum. *Publicanus a longe stans, &c.*

Et vnusquisque habebat thuribulum in manu sua. In manu tenebant thuribula, non e manu suspensa, vt nunc moris est. Erant enim thuribula patellæ æneæ, vel argenteæ, quibus prunæ imponebantur, adolebanturque thuris grana, de quibus suo loco.

Et vapor nebulæ de thure consurgebat. Vetustissimus ritus thuris suffitu numina colendi, quibusdam etiam primus omnium existimatus. Volunt alij initio ab hominibus in sacrificio oblatam odoratarum arborum euaporationem, Græci thymiasin dicunt, vnde deriuata sit θυσία, thysia, res diuina, sacrificiumue. Arnobius certe negat a vetustissimis adhibitum thus in sacrificijs; imo Heroibus Hetruscis Romulo, & Numæ omnino ignoratam thuris opinionem; sed exta obseruata, deinde assa, vel elixa dijs cremari solita. Nec mirum cum tam longo interuallo distaret ab Europæis Arabia thuris sola ferax. ergo inuentum offerendi thuris Deo, est Mosi adscribendum.

Et dixit ad me: Certe vides, fili hominis, quæ seniores domus Israel faciunt in tenebris, vnusquisque in abscondito cubiculi sui: dicunt enim. Non videt Dominus nos, dereliquit Dominus terram. Scholiastes. Eo dementiæ deuenerunt idolorum cultores, vt existimarent, si in abditis locis huiusmodi flagitijs impijs operam darent, fore, vt Dei oculum latere possent. Simile est illud Ecclesiastici. *Quis me videt? tenebræ circumdant me, & parietes cooperiunt me, & nemo circumspicit me: quem vereor? delictorum meorum non memorabitur Altissimus.* Theodoretus. Causa quippe impietatis est Dei obliuio, qui enim sibi persuaserant nil eorum, quæ ipsi committerent, a Deo inspici, eo iniquitatis processerunt. Sed a beato Dauid contra & sen- XII.

K 2 rire

Margin notes (left): [E]nallage figura. — [Pec]cata Deum [fac]iunt recedere. — [H]ieronym. — [Th]eodor. — [Ps]al. 72. [ỳ.] 27. — [Iob] 7. ỳ. 7. — [Ps.] 84. ỳ. 7. — [Za]char. 8. [ỳ.] 15. — [Ez]ech. 40. [ỳ.] 20. — [Th]eodoretus [Stult]itia in idolatras. — [Ps.] 146. ỳ. 8 — [Isa.] 2. ỳ. 20. — [H]ieronym.

Margin notes (right): Virgil. lib. 8. Aeneid. — Idola depingimus in Templo Dei, cum conscientiis nostris sceleribus commaculamus. Ps. 72. ỳ. 20 — Ps. 57. ỳ. 5. — Lucæ 3. ỳ. 7 — Ibid. 13. ỳ. 32. — Ier. 5. ỳ. 8. — Ps. 31. ỳ. 9. — Polychr. — Iere. 29. ỳ. 25. & seq. — Orantes stabant. Lucæ 18. ỳ. 11. & 13. — De forma thuribuli, & modo tenendi illud. — Arnobius. — Scholiast. — Eccl. 23. ỳ. 26. — Theodor.

Ps.15.ÿ.8 tire docemur,& loqui: *Prouidebam enim Dominum,* A
Origenes. inquit psaltes, *in conspectu meo semper.* Origenes.
Quæ in anima fiunt, in cubili fieri dicuntur.
Non erat in definito aliquo loco, sed in cuiusque cubili:& cubile certe appellat abditum,& secretum locum,cum soleat Scriptura,quæ ad nobilissimam animæ partem spectant, absconditum appellare. Interdum etiam & cubiculum. tale enim est illud. *Intra in cubiculum tuum.* & illud. *Qui uidet in abscondito reddet tibi.* Non procul est ab his etiam,qui absconditus dicitur cordis homo. Et verosimilius est, etiam de hoc abscondito peccantes suspicari, quod scilicet non videat eos Dominus.
Matth. 6. ÿ. 6.

De cordis humani profunditate tractatus.
Inuitat nos nobilis iste locus atque eius explanatio tradita ab Origene, vt illum amplius illustremus, theoriam tractantes de cordis humani profunditate, de quo Ieremias. *Prauum,*inquit, *est cor hominis,* B
Ier. 17. ÿ. 9.
& inscrutabile,quis cognoscet illud? Ego Dominus, &c. Vel vafrum, seu mendax est cor supra omnia, atque desperatum, id est, inaccessum,aditque difficillimum, vel impossibile potius,nisi soli Deo, cuius est scrutari renes, & corda, scilicet affectionem, & intentionem. nam per renes, affectus, per cor autem,mentem & studium significare solet Scriptura. *Quis,* inquit Paulus, *hominum scit, quæ sunt hominis,* quæ quis in animo voluat, *nisi spiritus hominis, qui in ipso est?* & iterum. *Probet autem seipsum homo.* quid ita? quia nullus hominum,neque Angelorum scrutari potest, quæ in penetralibus humani cordis latitant,nedum iudicare, nisi ipse homo sua prodat consilia, cogitationes,& studia. quare sibi committitur sui ipsius examen,& testimonium, immo & iudicium propriæ causæ eidem demandatur. Nam in C
1.Cor.2. ÿ. 11.
1. Cor. 11. ÿ. 28.

In Basilica cordis humani tribunal constituit Deus,in quo causas iudicet humanas.
cordis humani Basilica tribunal constituit Deus,legesque in eius tabulis incidit digito suo, rationem creauit iudicem,conscientiam actorem,testes cogitationes,quæ vel accusant,vel defendunt ipsum hominem reum. hoc enim sibi vult Paulus dum dicit. *Ipsi sibi sunt lex,* qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis, *testimonium reddente illis conscientia ipsorum, & inter se inuicem cogitationum* turba *accusantium, aut etiam defendentium in die,cum iudicabit Deus occulta hominum,* &c. Ad iudicium autem hoc,ipsius hominis causas Deum retulisse legimus: nam Dauidi proposita est causa propria sub specie litis alienæ, & rogatus iudicium tulit contra se ipsum sententiam,dicens. *Viuit Dominus, quoniam filius mortis est.* Et ab Achab simili stratagemate extorta aduersus seipsum mortis damnatio, illis verbis pronuntiata. *Hoc est iudicium tuum, quod ipse decreuisti:* & quorsum ista,rogabis,enigmata? ne scilicet humani cordis vafricies delictum suum eleuaret, & Dei iustitiam criminaretur; data opera est, vt ipse reus peccati grauitatem liber ab affectu examinans contra se ipsum pro meritis supplicium decerneret. Atque hoc sibi voluit Dauid,cum protestatur. *Tibi soli peccaui,*&c. *vt iustificeris in sermonibus tuis, & vincas cum iudicaris* seuerior: id est, ego fateor grauiter deliquisse, vt hac confessione, tua resplendeat iustitia, & obtrectatorum ora claudantur.Merito fidelis Dauid,delictum suum palam fatetur: audet enim aliquando cor humanum sagax E Deo ipsi mentiri velle.vt videre est apud Ieremiam. *Quomodo dicis non sum polluta, post Baalim non ambulaui? Vide uias tuas in conualle,* &c. & iterum. *Quid niteris bonam ostendere viam tuam? Ego iudicio contendam tecum, eo quod dixeris, non peccaui,* &c. Et Petrus ait. *Cur tentauit Sathanas cor tuum,mentiri te Spiritui sancto?*& Isaias. *Non petam,& non tentabo Dominum.* De Deo se bene mereri dicit impius Achaz, quod nolit illum tentare,cum reuera illi potius dif-
2. Reg.12. ÿ. 5. (D)
3. Reg. 20. ÿ. 40.
Ps.50.ÿ.6
Cor humanum sæpe contendit delictum occultare.
Ier.2.ÿ.23
Actorum5. ÿ. 3.
Is.7. ÿ.12.

fidat: & Saul gloriatur. *Immo audiui uocem Domini, & ambulaui in uia,per quam misit me Dominus,*&c. *Tulit autem de præda populus oues,& boues, ut immolet Domino,* &c. sed infra se prodit. *Peccaui timens populum, & obediens uoci eorum.* 1.Reg. 15. ÿ. 20.

Homo sine Dei lumine seipsum aut inuestigare, aut iudicare non potest.
Sed quid mirum est a nemine iudicari,neque inuestigari posse cordis humani consilia, cum neque ab ipso homine exacte cognoscantur,nisi diuino lumine illustrato? *Lucerna Domini,*ait Sapiens,*spiraculum hominis,quæ inuestigat omnia secreta uentris.* hoc est,vt Gregorius exposuit, diuini afflatus illuminatio, cum in mentem hominis venerit, eam sibimet ipsi illuminans ostendit; quæ ante Spiritus sancti aduentum cogitationes prauas & portare poterat, & pensare nesciebat, &c. *spiraculum* itaque, seu spiritus *hominis,* nisi, diuina luce communicata, *lucerna Domini* efficiatur, obire quidem potest consilia, & cogitationes suscipere, sed eas examinare non potest. *Scrutabor,*inquit Deus, *Ierusalem in lucernis:*at vbi lucernæ admouentur,tenebræ sunt, & alta caligo facibus indiget. Eapropter toties in sacris mentio est duplicis cordis, duplicis animi; damnaturque, in corde & corde loqui. vsurpaturque frequenter ea phrasis, facere veritatem,& commendatur studium sapientiæ ex toto corde, atque in veritate susceptum; quia videlicet tam abstrusa solet esse ipsi homini mens propria, & animus; vt cum hoc reuera desideret, aliud sibi velle persuadeat. quod est mendacium loqui,atque facere,& sibi ipsi imponere, atque ceu duplex cor gestare in pectore, vel semicorde cogitare, & semicorde operari. *Conuertimini,* ait Dominus, *sicut in profundum recesseratis filii Israel.* id est:reuertimini ex profundo corde, ex intimo affectu,toto animo ad Dominum,quemadmodum scilicet olim recesseratis, & Baal sectabamini ex intimo cordis affectu. quid hoc est, nisi admonere hominem, ne sibi ipsi det verba, vt solet, cum,aliqua aduersitate stimulante, ad Deum reuertitur? Quod re ipsa contigisse Iudæ testatur Deus. *Non est reuersa ad me præuaricatrix soror eius Iuda in toto corde suo,sed in mendacio.* Difficile est energumeni verba iudicare,an ab homine oppresso,an potius a spiritu maligno proferantur, cum eodem ore prodeant ab alterutro edita.nec facilius est cogitationes æstimare proprias, an a spiritu hominis, an a spiritu diuino proficiscantur. Discretio spirituum eapropter a Spiritu sancto Ecclesiæ communicatur; qua perfoditur paries intimi recessus humani cordis, & abominationes in ipso absconditæ propalantur. Denique quam sit profundum cor humanum, vel inde coniectari possumus, quod Deus ipse gloriæ ducit,illud intueri,eiusque arcana rimari,vt videre est apud Ieremiam. *Ego Dominus scrutans cor, & probans renes,&c.* & in psalmo. *Accedet homo ad cor altum, & exaltabitur Deus:* id est, subeat hominem cogitatio quantumuis profunda,& abdita; profundius subit Deus, vt eam intueatur & iudicet. & in alio psalmo. *Qui finxit sigillatim corda eorum: qui intelligit omnia opera eorum,&c.* obserua connexionem: ideo scilicet intelligit opera, & cogitationes, quia animas creauit singulorum, alioquin ignoraturus. Idem habes & in alio psalmo. *Intellexisti cogitationes meas de longe,semitam meam, & funiculum,* studia, & circumgyrationes, consilia scilicet, *meum inuestigasti,* &c. sequitur: *Tu formasti me* &c. Sed de his longius fortasse egimus, quam pro instituti ratione: veniam dabit lector.
Prouer.20. ÿ. 27.
Gregor.3. par. curæ past. c.3.
Sophon. 1. ÿ. 12.
Duplex cor.
Facere veritatem,quid sit.
Is.31. ÿ.6.
Ierem. 3. ÿ. 10.
Diiudicare cogitationes proprias difficile est,sicuti quis loquatur ore energumeni, an spiritus oppressi, an spiritus maligni.
Ier. 17. ÿ. 10.
Ps.63.ÿ.7.
Ps.32.ÿ.15
Psal. 138. ÿ. 3.

Dicunt enim:Non videt Dominus nos,dereliquit Dominus terram. Simile est illud psalmi. *Et dixerunt, non videbit Dominus,nec intelliget Deus Iacob.*Et illud. Ps.93.ÿ.7.

Dixit

12.℣.1. *Dixit insipiens in corde suo, non est Deus*: atque illud. A
35.℣.2. *Dixit iniustus, vt delinquat in semetipso, non est timor Dei ante oculos eius.* Id est, persuasit sibi impius, quo liberius peccet, non esse sibi a Deo timendum quic-
22.℣. quam mali. *Nec nostra considerat, &c.*

XIII. *Adhuc conuersus videbis abominationes maiores.* Id est, iterum adhuc videbis maiora flagitia.

XIV. *Et introduxit me per ostium portæ domus Domini, quod respiciebat ad Aquilonem.* Inducitur Vates ab Angelo viæ comite per ostium atrij intimi, quod appellatur Domus Domini, non secus atque ipsum sanctuarium clausum, quod in medio eius atrij erat, vt ex contextu historiæ huius constat, & suo loco latius dicemus. Septuaginta. Ad vestibula ianuæ domus, quod est sequentibus conuenientius.

Et ecce ibi mulieres. Non in atrio intimo, sed ad o- B
iusScho. stium ipsius atrij. Alius Scholiastes. Summa, inquit, contemptio: quo enim ne Leuitis quidem promiscue licebat ingredi, ibi feminæ Adonidẽ lugebant.

Sedebant plangentes Adonidem. Sedere habitus est
e.1.℣.1. dolentis, vt alibi diximus, & patet in Threnorum libro. *Quomodo sedet sola ciuitas, &c.* De Adonide in commentario differemus. Verum rei indignitatem Theodoretus obseruauit dicens: Horum non solum impietatem, sed etiam lasciuiam accusat. Thamuz enim secundum Chaldaicam linguam, Adonis est. Venereorum igitur orgiorum lamentatio est lasciui Dæmonis, & propter incontinentiam cultum admittentis.

onis, lasci dæmonis ulachrũ, odoreto :.

XV. *Et dixit ad me: Certe vidisti fili hominis.* Vel vidisti ne? subaudi, harum libidinosam superstitionem?

Adhuc conuersus videbis abominationes maiores. Adhuc rursum videbis abominationes detestabiliores. cum enim locus sit ceteris sacratior: necesse est scelus in eo admissum, alioqui per se turpissimum, ex loci ratione reputari multo deformius.

XVI. *Et introduxit me in atrium domus Domini interius.* Id est, in atrium sacerdotum, quod exprimit dicens, *atrium domus Domini interius.*

Et ecce in ostio Templi Domini inter vestibulum et altare. Septuaginta. In vestibulis Templi Domini inter vlam, & inter altare, &c. Symmachus προπύλαιον, propylæon, Syrus carceres vertit, seu
oliast. cancellos. Teste Scholiaste Græco, Altare victimarum æneum demonstrat Vates, quod in medio atrij sacerdotum extabat: per vestibulum intelligit præambulum sanctuarij longum cubitos viginti, latum decem. Aptissime vero Septuaginta, & Syrus innuunt peribolum, & cancellos, qui ad faciem vestibuli Templi procurrunt, terminantes aream quadratam atrij interioris: existuntque inter vestibulum & altare, vt videre est in iconographijs Templi appositis ad caput quadragesimum. Sunt autem &
is 2.℣. alij loci sacræ Scripturæ in eandem sententiam, quales ille Ioelis. *Inter vestibulum, & altare plorabunt sa-*
th. 23. *cerdotes.* & Matthæi. *Quem occidistis inter Templum,*
35. *& altare.* Verum de his fusius suis locis differemus.

Quasi vigintiquinque viri dorsa habentes contra Templum Domini, & facies ad Orientem, & adorabant ad ortum solis. Vel ad orientem solem, vt Septuaginta verterunt. Hos verosimile est fuisse sacerdotes, quoniam locus, in quo stabant, solis sacerdotibus decretus erat: quorum ideo grauius peccatum censetur; quippe nouerant lege cautum esse, ne haberent Deos alienos coram se, & sigillatim ne solem
.4.℣.19 adorarent. *Ne forte eleuatis oculis ad cælum videas so-*
rare so- *lem, & lunam, & omnia astra cæli, & errore deceptus*
, quam *adores ea, & colas, quæ creauit Dominus Deus tuus in mi-*
un. *nisterium cunctis gentibus, quæ sub cælo sunt, &c.* Quare extremæ non solum impietatis, sed etiam insaniæ erat adorare conseruum suum, Domino terga dantes. Quam merito conquestus est Dominus de his?
Duo mala fecit populus meus: me dereliquerunt fontem Ier.2.℣.13
aquæ viuæ, & foderunt sibi cisternas. Et iterum. *Ipsi &* ℣.26.
reges eorum, principes, & sacerdotes, & prophetæ eorum, dicentes ligno: Pater meus es tu, & lapidi: Tu me genuisti: verterunt ad me tergum, & non faciem, &c. Et aliquanto superius dixerat. *Ingressi contaminastis ter-* ℣.7.
ram meam, & hæreditatem meam posuistis in abominationem. Sacerdotes non dixerunt: Vbi est Dominus? & tenentes legem nescierunt me, & pastores præuaricati sunt in me, & Prophetæ prophetauerunt in Baal, & idola secuti sunt, &c.

Et adorabant ad ortum solis. Vetus religio Ethnicorum fuit, vt adoraturi conuerterentur ad Orientem. Vnde Mercurius Trismegistus docet eum, qui adorare voluerit, oriente sole, in subsolanum intendere debere; occidente vero sole, versus Austrum, &c. ne scilicet Deum suum morientem videntes in eius cultu tepescerent. Vitruuius etiam. Templa, inquit, eo pacto sunt constituenda, vt ædis signum seu simulachrum spectet ad vespertinam cæli regionem; vt supplicantes signa quasi cum sole exorientia intueantur, & suspiciant. quem ritum Iob execratum se esse vt gentilitium profitetur, dicens. *Si vidi solem, cum fulgeret, & lunam incedentem clare, & lætatum est in abscondito cor meum, & osculatus sum manum meam ore meo, &c.* Huius superstitionis extirpandæ gratia Dominus præcepit, vt facies tabernaculi primum, deinde etiam Templi conuersa esset ad Orientem. Oraculum autem, in quo erat arca, ad Occidentem spectaret, ita vt adoraturi conuerterentur ad Occidentem. At vero sacerdotes Domini, quorum intererat legem vindicare, & illius ritus religiosius obseruare, legis immemores, Deique conditoris obliti, verterunt terga contra arcam Domini, atque ad Orientem conuersi solem venerabantur.

Adorabant antiqui ad ortum solis. Mer. Trism. in fine Asclepy. Vitru. Archit. l.4.c.3 Iob.cap.31. ℣.26.

XVII. *Et dixit ad me: Certe vidisti fili hominis: nunquid leue est hoc domui Iuda, vt facerent abominationes istas, quas fecerunt hic: quia replentes terram iniquitate conuersi sunt ad irritandum me?* Pro iniquitate Hebraice est חמס, chamas, vis, violentia, iniuria, tyrannis, vt iniquitas amplectatur iniurias omnes proximis illatas; abominatio vero impietatem aduersus Deum, hoc sensu. An pro nihilo ducit Iuda talia scelera designare, qualia in meo Templo patrari vides? ita ne leuia sunt hæc crimina, quod audeat ea quasi cumulum addere ad iniquitates admissas? Vel vt sit hysteron proteron hac ratione. Tam leue erat aduersus proximos fuisse iniuriosos, quod superimponunt peccatorum lanci, contra suum conditorem esse ingratos, impudentes, & contumeliosos? Quomodocunque intelligamus, apte nectitur sequens versus.

Iniquitas aduersus proximos, abominatio aduersus Deum ipsum militat.

Et ecce applicant ramum ad nares suas. Versio correcta Septuaginta habet. Ecce ipsi quasi subsannantes. Verum in alijs codicibus additur: & ecce ipsi extendunt ramum quasi subsannantes. testatur autem Hieronymus illud, extendunt ramum, de Theodotionis versione additum esse, sic enim habet. Pro eo quod nos diximus, *ecce applicant ramum ad nares suas,* Septuaginta transtulerunt. Et ecce ipsi subsannantes: quibus de Theodotione additum est: extendunt ramum: vt sit totum pariter. Et ecce ipsi extendunt ramum quasi subsannates. pro quo interpretatus est Symmachus, quasi emittentes sonitum in similitudinem cantici per nares suas. & aliquanto inferius. Symmachi interpretatio fœdum, raucumque sonitum de naribus procedentem in Dei

Actum significat his verbis eorum qui Diuinum subsannãt, & irrident numen. Hieronym. Theodotio. Symmach.

Origenes. contemptum significat, &c. Notat etiam Origenes A legisse Symmachum. Et sunt quasi emittentes sonitum, velut anhelitum per nares. Obseruat secundo, quod Hebraice est הזמורה, hazmorach, & sonum, & ramum significare: nam in psalmo, vbi Septuaginta *Psal. 118. ℣. 54.* verterunt. *Cantabiles mihi erant iustificationes tuæ.* Alij transtulere. Cantus fuerunt mihi præcepta tua: & iterum. *Et in psalmis iubilemus ei.* Alij legunt. In- *Ps. 94. ℣. 2* cantionibus, vel in canticis. Et ramum significat eadem vox apud Ezechielem, ibi. *Quid fiet de ligno vi-* *Ezech. 15. ℣. 1.* *tis?* siue de palmite vitis. Et apud Nahum prophetam dicentem. *Et propagines eorum corruperunt,* id est, *Nahum. 2. ℣. 2.* ramos seu palmites eorum. Sensum autem versus sic elucidat. Fastum, tumoremque superborum contra opificem, & contra eius opera describi his verbis puto, qui subsannent tanquam pro nihilo putan B da, quæ cernuntur, & eorum effectorem. Apertius porro Symmachus modum interpretatus est dicens. Ac veluti emittant sonitum, vt anhelitum per nares suas: quod enim, inquit, videntur hymnis celebrare, id agunt subsannando mundum apte distinctum, & eius opificem, illis verbis. Et ecce ipsi extendunt ramum quasi naso suspendentes: ea videtur esse sententia subiecta. Veluti extendunt aduersus suum plastem surculum, subsannantes, ac ridentes quæ non sunt risu digna. Hæc Origenes. זמורה, zemorah, Hebræa vox, quam notauit Origenes dubiæ significationis esse, oritur a verbo זמר, zamir, quod est *Leuit. 25. ℣. 3.* incidere, putare. *Sex annis putabis vineam tuam, &c.* In secunda vero coniugatione significat incidere vocem, facere incisuras, vel cæsuras syllabarum, mo- C dulari, modulos canere, arte modulatas cantiones, concisas, ex concisis sententijs factas modulationes canere. inde זמורה, zemorah, palmes, vt videre est *Num. 13. ℣. 24.* in libro Numerorum. *Absciderunt palmitem cum vua sua.* Et in Isaia. *Et germen alienum seminabis.* Eius *Isa. 17. ℣. 10.* autem cognatum nomen זמיר, zamir, in Canticis *Can. 2. ℣. 12* legimus. *Tempus putationis aduenit.* quod alij vertunt. Tempus cantus auicularum aduenit. Horum alterutrum videntur legisse, qui verterunt sonum, vel cantum. Nam zemorah significat palmitem, ramum, vel surculum; non canticum, neque soni- *Confutatur Hebræorum opinio de hac irrisione Dei.* tum, & multo minus fœtorem. quare delirium est, quod aliqui Hebræorum tradidere, zemorah, significare fœtorem; atque olim in Codice legi solitum: ad nares meas: & religionis ergo sublatum a scri- D bis, lectumque: ad nares suas: quasi adorantes emitterent crepitu ventris fœtorem ad nares numinis. quorum ignoratio ex versionibus interpretum supra allatis manifeste conuincitur. nullus enim eorum transtulit, ad nares meas, sed, ad nares suas. Præterea nullus ventris crepitum dixit, sed, narium sonitum vnus Symmachus conuertit. denique quia nullibi in sacris ostendent tale significatum vocis *Vulgatæ comprobatio.* zemorah. Recte igitur Hieronymus transtulit. *Ecce applicant ramum ad nares suas.* sed restat declaremus, quales ramos extendebant adorantes, & quid sibi *Hieronymus ramos putat fuisse palmarum.* voluerit ille ritus. Diuus Hieronymus. Applicabant ramos ad nares, haud dubium quin palmarum, vt per hoc eos idola adorare significet. Denique & Iob inter ceteras virtutes, & hoc habuisse se E dicit, quod nunquam aspiciens cælum, & solem, & lunam, & astra fulgentia, osculatus sit manum, id est, adorauerit creaturas, &c. Ceterum Hieronymo aduersatur ea phrasis; applicant ramum ad nares; *Rami laurei in cultu solis adhibiti.* quæ docet odoratos fuisse ramusculos, quos naribus admouerent. Itē adorationem exhibitam soli, in cu- *Lilius Giraldus Syntag. 16.* ius sacris nullibi legitur adhibita palma, sed potius laurus, vt ex varijs auctoribus obseruatum tradit Lilius Giraldus. Nam veteribus in vsu fuit, aras, victimas, sacrificos, & astantes interdum suorum numinum frondibus ornare. quippe Ioui sacrificabant coronati æsculo, Apollini lauro, Mineruæ olea, Veneri myrto, Herculi populo, Baccho hedera, vt legitur in libris Machabæorum: sed & pampinis in- *2. Machab. 6. ℣. 7.* terdum, quin & ramis ficulneis plerunque: Pani pino, Syluano & Diti cupresso, Isidi abrotono. Thraces pro lege habebant in omnibus sacris hedera coronari, Cappadoces ambrosia, Aegyptij vitibus, & hedera. Feruntur & Aegyptij gramine manibus decerpto adorasse, & papyri flore Deos coronasse, &c. Quæ si ita sunt, videntur Israelitæ ramos lauri manibus gestasse, atque eos, vtpote odoratos, naribus admouisse supplicantes, quasi gratias agentes Apollini conditori lauri, & auctori suauis eius odoris. quod quid aliud est, nisi illi diuinitatem tribuere? Deoque ex sua sede deturbato, in eadem Apollinem collocare? hoc est enim facinus supremum, quo Deum impudenter subsannantes ad furorem irritabant, sibique extremam perniciem machinabantur: nam impudentiam consequi solet diuina vltio. quapropter & clamor appellari solet in sacra Scriptura. quod scilicet vindictam quasi clamoribus expetens iure suo impetret. vt vidimus supra. *Ii autem peccatum suum quasi Sodoma prædicauerunt,* *Isa. 3. ℣. 9.* *nec absconderunt. Agnitio vultus eorum respondebit eis,* hoc est, explicata & perfricta frons, nasusve inhians ad odorem frondis idololatricæ captandum, illis testimonium perhibet, descendisse se in *profundum* *Prouer. 18. ℣. 3.* scelerum, quo qui peruenerit, *contemnit.* Sed quibus gradibus ad hanc foueam descenderint, recenset *Gradus ruinæ Israelitarum.* Isaias ipse dicens. *Væ genti peccatrici,* aberranti, qui primus gradus est: secundus vero, *populo graui* *Isa. 1. ℣. 4.* *iniquitate,* qui obcalluit ad scelera: tertius, *semini nequam,* pessimorum, qui scilicet hæreditauit idololatriam: quartus, *filijs sceleratis,* qui addidere peccatis maiorum atrociora crimina: quintus, *dereliquerunt Dominum,* dicentes, *dereliquit Dominus terram:* sextus, *blasphemauerunt sanctum Israel,* execrati sunt Dei cultum claudentes ostia Templi: septimus, *abalienati sunt retrorsum,* vertentes terga contra Dominum, faciem ad orientem Solem. Ijs flagitijs quæ impendeat pœna, declarat idem Propheta dicens. *Væ animæ eorum, quoniam reddita sunt* *Pœna inueteratorum scelerum est Dei derelictio.* *illis mala.* nam veterum scelerum pœna est Dei derelictio, quam miseri nil minus timentes sustinent. Sed neque temporalem vltionem effugient. Sequitur enim aptissime.

XVIII. *Ergo & ego faciam in furore.* Quandoquidem ipsi profligarunt omnem pudorem, ego omnem furorem effundam. *Non parcet oculus meus.* Non conniuebit damnatis, cum neci addicantur. Vide caput quintum. *Nec miserebor.* Non committam, vt eorum malis viscera mea tangantur.

Et cum clamauerint ad aures meas voce magna, *Origen.* quantumuis contenta voce, *non exaudiam eos.* Origenes. Misericordia (qui est mœror alienæ infelicitatis) non oportet commoueri medicum, aut iudicem, ne forte eiusmodi mœrore, qui ad hanc impellit misericordiam perturbati impediantur, quo minus curationem, aut iudicium exerceant, prout eius, qui curatur, vtilitas postulat, aut opus est ei, qui iudicatur, &c. Quod si omnino misericordiæ locus non est in hoc iudicio, opus est, vt mitissimus iudex aures obturet, ne audiat pereuntium clamores. qui enim poterit, si eos audiat, se continere, quin misereatur, & conniueat? Sed de hac re supra.

Misericordia non commoueat medicum aut iudicē; ne ab officio deficiat. *Mitissimus Deus Iudicaturus obturat aures, quasi non potens continere, quin misereatur si miseros audiat.*

COM-

COMMENTARIVS IN EZECHIELIS PROPHETAE

CAPVT OCTAVVM.

De Gentium idolis, quæ coluerunt Iſraëlitæ. Quodnam fuerit primum idolum Gentium.

COMPAR fuit politiæ religio vel apud barbaras, & efferatas nationes; neque minor extitit inter gentes de religionis, quam de originis antiquitate arrogantia, & controuerſia, ſingulis contendentibus, primum Deum a ſuis maioribus cultum. Nam, vt hinc exordiamur, Cyrillo auctore, atque Iſidoro, Græci volunt Cecropem eorum Regem primum omnium ſimulachrum finxiſſe, nominaſſeque Iouem ſummum Deorum, arasque illi ſtatuiſſe, atque immolaſſe bouem. Si vero Didymo, atque Hieronymo credimus, a Cretenſium Rege Meliſſea prima pullularunt idololatriæ ſemina. Diodorus, & Euſebius Phrygibus tanti mali originem adſcribunt. B Athlantides Africæ populi primum apud ſe regnaſſe Deum οὐρανὸν, vranon, gloriabantur. Aethiopes ſe Deos primum coluiſſe affirmabant: a quorum opinione non abhorret Diodorus. Phœnicibus Theologiæ, & religionis initium arrogat Sanchuniathon Berytius apud Porphyrium, atque Euſebium. Lactantius vero ſcribit Chananæos hoc vitio primum infectos, quod eorum conditor ab auo Noë maledictus, primus a veri Dei cultu ad ſimulachra defecerit. Ammonius de antiquitatibus tradit Belum ſtatuam primum Nembroto parenti inter diuos, vt perſuaſus eſt, relato; re autem vera a ſuis diſcerpto erexiſſe, ad quam confugientes malefici velut ad aſylum in tuto eſſent. Succeſſu vero temporum numerum ſimulachrorum auctum, & C hoc Belo adſcriptum, quod ipſe illud primus condi diſſet, & coluiſſet. Euſebius in Chronicis auctor eſt, Belo vita functo ſtatuam erexiſſe Babylonios. Nino filio Beli hoc inuentum tribuunt Lactantius, & Hieronymus, vt mox videbimus. Ammonius cum alijs tenet, Belum eſſe Iouem, Nembrotum autem Saturnum, qui deinde appellatus eſt Baal, &c. Diodorus Siculus ſcribit a Semiramide vaſtas, & magnitudine mirandas ſtatuas factas aureas, & argenteas. Hieronymus ſic habet. Ninus patrem ſuum Belum in Deum retulit, qui Hebraice dicitur בל, bel, & in multis Prophetis, maximeque in Daniele, & iuxta Theodotionem ſub Idolo Baby-

ill.lib.1 .ra Iul. :or. — ym. lib. :eſis. :ro. pro- : epiſt. :it. dorus. :ebius. — hyr. 4. con- : Chriſt. :b.lib.1 :arat. :ng. :tant. .2. de : relig. :mon. — .r. in : 2.

A lonis hoc appellatur nomine. Hunc Sidonij, & Phœnices appellant בעל, baghal, eadem enim inter ב, beth, & ה, he, litteras conſonantes ע, ghain, vocalis litera ponitur, quæ iuxta linguæ illius proprietatem nunc Beel, nunc Baal legitur. Vnde & Dido Sidonia regij generis, cum Aeneam ſuſcepiſſet hoſpitio, hac patera Ioui vina delibat,

—— quam Belus, & omnes
A Belo ſoliti, —— &c. Et aliquanto ſuperius dixerat. Ieruſalem fecerat idola Baal dæmoni Sidoniorum, ſiue vt quidam rectius arbitrantur, Babylonio, ex quo & Bel dicitur. Ezechiel plenius in ſuo ponit volumine, & omnis prophetarum narrat chorus, &c. De Belo tractat Theophilus. Sed audiamus Placiadem Fulgentium ſcribentem in hæc B verba. Diophantes Lacedæmonum auctor libros ſcripſit antiquitatum quattuordecim; in quibus ait Synophanem Aegyptium familia ſubſtantiaque locupletem filium genuiſſe, quem voluit enormis ſubſtantiæ ſucceſſorem ineffabili, & vltra quam paternitas exigebat, affectu erga filium deditum. isque dum aduerſis fortunæ incurſibus raperetur, patri crudele geminæ orbitatis dereliquit elogium, & poſteritatis propagandæ, & ſubſtantiæ. Quid igi tur faceret aut fœcunda paternitas hac ſterilitate damnata, aut felix ſubſtantia in ſucceſſione curata? Parum erat non habere, quod habuit, niſi etiam eſſet, qui obtineret, quod reliquit. Denique doloris anguſtia, quæ ſemper requirit neceſſitatis ſolatium, filij ſibi ſimulachrum in ædibus in- C ſtituit. dumque triſtitiæ remedium quærit, ſeminarium potius doloris inuenit; neſciens quod ſola ſit medicina miſeriarum obliuio. Denique idolum dictum eſt εἰδοδύνη, eidodyne, quod nos Latine ſpecies doloris dicimus. namque vniuerſa familia in domini adulationem aut coronas plectere, aut flores inferre, aut odoramenta ſimulachro ſuccendere conſueuerat. nonnulli etiam ſeruorum culpabiles domini furiam euitantes ad ſimulachrum profugi veniam merebantur, & quaſi ſalutis certiſſimo collatori florum, aut thuris offerebant munuſcula timoris potius effectu, quam amoris affectu. denique & huius rei non immemor Petronius ait:

Primus in orbe Deos fecit timor ——

Virg. 1. Aeneid. in fine. — *Theophilus lib. 3. ad Antilochum.* — *Plac. Fulg. lib. 1. Mythologicorum.* — *Petronius.*

nam

Mintanor in Chromatop. libro. *Fulgentius.*

nam & Mintanor musicus vocat Dominum doloris, A quem prima compunctio humani finxit generis;exinde, vt ait Fulgentius, inueteratus error humanis pedetentim consertus disciplinis,barathro quodam sæuæ crudelitatis prolabitur. Hæc Fulgentius ex Diophante de idolo Synophanis. quam historiam

Sap. 14. ℣. 12.

esse certissimam, non fabulam, constat ex libro Sapientiæ:in quo eisdem coloribus depingitur filij Synophanis simulachrum:sic enim habet. *Initium enim fornicationis est exquisitio idolorum, & adinuentio illorum corruptio vitæ est. neque enim erant ab initio, neque erunt in perpetuum. Superuacuitas enim hominum hæc adinuenit in orbem terrarum: & ideo breuis illorum finis est inuentus. Acerbo enim luctu dolens pater, cito sibi rapti filij fecit imaginem, & illum, qui tunc quasi homo mortuus fuerat, nunc tanquam Deum colere cœpit*, B *& constituit inter seruos suos sacra & sacrificia. Deinde, interueniente tempore, conualescente iniqua consuetudine, hic error tanquam lex custoditus est, & Tyrannorum imperio colebantur figmenta*, &c. Quibus verbis vniuersam Diophantis narrationem breuissime, & lucidissime iterauit Sapiens: atque illi fidem faciens ab ea rursum suæ breuitatis commentarium accepit: simulque docuit nos, figmenta, quæ Tyrannorum imperio apud Babylonios colebantur, posteriora fuisse idolo Synophanis, vt sine controuersia relinquatur,primum idolum apud Aegyptios inuentum fuisse. Constat secundo, cur simulachra, idolave in sacris scripturis

Simulachra dolores vocantur & quare.

appellentur dolores: Hebraicum enim nomen frequens est עצבים, ghatsabim, dolores, apud Isa- C iam. *Et simulachris eius*. Hebraice doloribus. & in

Isa. 10. ℣. 11.

libro Paralipomenon. *Seruieruntque lucis, & sculptilibus*; vel lucis, & doloribus: &apud Oseam.

2. Paral. 24. ℣. 18. *Ose. 4. ℣. 17* *Psal. 105. ℣. 38.* *1. Tim. 6. ℣. 10.* *Ose. 6. ℣. 8.* *Isa. 66. ℣. 3* *Amos 5. ℣. 5.* *Numer. 23 ℣. 21.*

Particeps idolorum, dolorum, *Ephraim*, &c. & in psalmo. *Quas sacrificauerunt sculptilibus*, doloribus, *Chanaam*. Quo allusit Paulus. *Inseruerunt se doloribus multis*, hoc est, simulachris. Idem fere sonat aliud idolorum nomen, Hebræis item frequens און, auen,quo vsus est Oseas.*Galaath ciuitas operantium idolum*. & Isaias. *Qui benedicat idolo.* & Amos. *Bethel erit* Bethauen, id est, domus doloris. & in libro Numerorum.*Non est idolum*,dolor,*in Iacob, neque uidetur simulachrum*,labor, *in Israel*. Libenter enim vtrunque nomen coniungunt Prophetæ, vt significent idololatriam non solum conscientiam D lacerare, & doloribus animum torquere, sed & laboribus corpora diuexare. Vel,vt ostendant diuer-

Dolor & labor culpam consectantur.

sa mala consequi idolorum cultum, culpæ scilicet & pœnæ, quæ ijs duobus nominibus significantur, dolor & labor. nam dolor,id est און,auen,proprie significat molestiam, luctum, & afflictionem spiritus, quæ peccatum comitantur. labor non solum membrorum lassitudinem,& defatigationem significat, sed omne, quod corpori graue est, & laboriosum, peccati scilicet pœnam qualemcunque.Ijs itaque, & alijs locis simulachra dolores appellantur, cuius nominis origo fuit εἰδοδυνὴς, eidodynes, spe-

Adonidis nomen vnde sumptum.

cies doloris a Synophane inuenta.Tertio coniectura satis probabili ducitur ab eo nomine, idodynes, fuisse tractum nomen Adonidis pueri intempestiue E interempti, atque a feminis plorati, cuius meminit in præsenti Vates: nam & literis, & etymologia cum illo mirifice consentit. etenim εἰδοδυνὴς, eidodynes,ex duplici voce compactum est, scilicet εἶδος, eidos, quod est, species, atque ὀδύνη, odyne, quod est dolor: ex qua voce facilis est lapsus in Adonis, permutatione vocalium, quæ Græcis sæpissime vsu venire solet. Fauet & nostræ commentationi Ste-

Stephanus lib. de vrbibus.

phanus dicens: Amathus Cypri ciuitas vetustissima, in qua Adonis Osiris colebatur, qui cum Aegyptius esset, Cyprij, & Phœnices proprium fecerunt,&c. Vides Adonidem esse Osirim Aegyptiorum Deum vetustissimum. Bene est ergo, vt idem credatur cum Dolone Synophanis.

Quis fuerit Adonis. *Macrob. 3. Saturnal.* *Theocr. in Idyll. 23.* *Ouid. 10. Metamor.* *Fulgen. 3. Mythol.*

Sed quidquid de hoc sit,videamus quis nam extiterit Adonis. Vetus fabula est Aegyptiorum, cuius meminere Macrobius, Theocritus, Ouidius, & Fulgentius, Adonidem Veneris amasium dente apri percussum obijsse in ipso iuuentutis flore:quem Venus vtpote sibi carissimum planctu & lamentis sit prosecuta quasi mortuum, deinceps vero reuiuiscentem cum gaudio, & lætitia receperit. Eius fabulæ veritas hac ratione declaratur a veteribus. Adonis, aiunt Aegyptij, sol est; aper lutulentus & cœnosus hyemem indicat; Venus pulchritudinem verni temporis,& theatri huius mundi elegantiam. quæ deplorare dicitur solis absentiam,quæ in hyeme contingit.nam cum sol excipitur a nubibus,qua si confici videtur ab apro pulcher Adonis. Macrobius etiam:Adonim, inquit, solem esse non dubitatur inspecta religione Assyriorum, apud quos Veneris Architidis, & Adonis maxima olim veneratio viguit: quam nunc Phœnices tenent. & postea simulachrum huius Deæ in monte Libano fingitur, capite obnupto,specie tristi,faciem manu læua,dextra sustinens amictum, lacrymæ visione conspicientium manare creduntur.Fauet huic interpretationi nomen Chaldæum תמוז, thamuz,quo Syri, & Hebræi mensem Iunium appellant,in quo sol accedens ad æstiuum solstitium quasi languescere videtur, & viribus deficere. Vnde, occasione accepta, atque nomine mensis ipsi soli communicato, fabulati sunt Thamuz,hoc est solem,obeuntem a specioso rerum omnium theatro defleri.Vel contraria fortasse ratione, vt Hieronymo placet, Thamuz nomen est Adonidis proprium apud Syros. quoniam vero Adonis in mense Iunio occisus creditur, inde nomen ipsum mensi impositum fuerit. Meminere Adonidis Orpheus Poëta, vbi ipsum vocat δακρυότιμον, dacryotimon, id est, lacrymis honoratum,ab honore lacrymarum, quæ illi impenduntur. Sed plura de ipso Lucianus. Gratius item poëta dicens.

Macrob. 1. Satur. c. 21.

Hier. hic.

Orpheus in hymno.

Lucianus lib. de Dea Syria. *Gratius lib. de uenat.* *Plutarch. in Alcib. et Nicia.* *Ammianus lib. 22. hist.* *Strab. lib. 16.* *Rab. Dauid. lib. radic. & hoc cap.* *R. Selomo.* *R. Moyses lib. 3. director. c. 30.*

——*flet adhuc, & porro flebit Adonim*

Victa Venus—— Plutarchus memorat Athenis celebratam festiuitatem Adoniam a feminis.atque Ammianus Marcellinus. Euenerat,inquit, ijsdem diebus, annuo cursu completo,Adonia ritu veteri celebrari.Loquebatur autem de ingressu Iuliani in Antiochiam. Denique Strabo Adonidis Templum insigne describit.Postremo obseruandum duxi a Rabbi Dauid, tum etiam a Rabbi Selomone aliam fabulam recitari ad huius loci intellectum, Thamuz scilicet fuisse idolum concauum, cuius oculos plumbo implebant, & accenso intus igne plumbum liquefiebat, & imago flere videbatur. Ceterum inepte conficta est fabula, quia non ipsi Thamuz, sed Veneri potius vel feminis tribuit Scriptura lachrymas effusas ob mortem iuuenis. Rabbi Moyses Aegyptius aliud somnium refert ex libro Zabiorum de Thamuz, quod tamen & ipse irridet, & nos repetere pudet. Reliquum est,vt breui laterculo describamus vniuersa gentium Idola, quæ coluerunt Hebræi: erit enim hoc lectori iucundum,& Prophetæ instituto accommodatum.

IDOLA GENTIVM, QVIBVS SERVIERVNT NONNVNQVAM IVDAEI.

Moabitarum	Beel-phegor.	Num.25.℣.3.	Accaronitarum	Beel-zebub.	4.Reg.1.℣.3.
	Chamos.	3.Reg.11.℣.7.	Babyloniorum	Bel.	Dan.14.℣.4.
	Baal.	Nu.22.℣.41.		Draco.	Dan.14.℣.25.
Ammonitarum	Chamos.	Iud.11.℣.24.		Statua.	Dan.3.℣.1.
	Moloch.	3.Reg.11.℣.33.	Aegyptiorum	Vitulus Apis.	Exod.32.℣.4.
	Melchom.	4.Reg.23.℣.13.	Suppresso nomine cultorum.	Adonis.	Ezech.8.℣.14.
Sidoniorum	Astaroth.	4.Reg.23.℣.13.		Regina cæli.	Ierem.7.℣.18.
	Astarthes Dea.	3.Reg.11.℣.33.		Priapus.	3.Reg.15.℣.13.
Madianitarum	Phegor.	Num.25.℣.5.		Sol.	4.Reg.23.℣.5.
Philisthinorum	Dagon.	Iud.16.℣.23.		Luna.	4.Reg.23.℣.5.
				Signa duodecim.	4.Reg.23.℣.5.

EZECHIELIS PROPHETAE CAPVT NONVM.

ARGVMENTVM.

Ostenditur Vati per visum cædes facta a Babylonijs in Vrbe, a qua liberantur signati THAV.

I. *ET clamauit in auribus meis* A
voce magna, dicens: Appro-
pinquauerunt visitationes vr-
bis, & vnusquisque vas in-
terfectionis habet in manu
sua.
II. *Et ecce sex viri veniebant de via portæ supe-*
rioris, quæ respicit ad Aquilonem: & vniuscu-
iusque vas interitus in manu eius: vir quoque
vnus in medio eorum vestitus erat lineis, &
atramentarium scriptoris ad renes eius: & in-
gressi sunt, & steterunt iuxta altare æreum:
III. *Et gloria Domini Israel assumpta est de Che-* B
rub, quæ erat super eum ad limen domus: & vo-
cauit virum, qui indutus erat lineis, & atra-
mentarium scriptoris habebat in lumbis suis.
IV. *Et dixit Dominus ad eum: Transi per mediam*
ciuitatem in medio Ierusalem: et signa Thau super
frontes virorum gementium, & dolentium super
cunctis abominationibus, quæ fiunt in medio eius.
V. *Et illis dixit, audiente me: Transite per ciui-*
tatem sequentes eum, & percutite: non parcat
oculus vester, neque misereamini.
Senem, adolescentulum, & virginem, paruu- VI.
lum, & mulieres interficite vsque ad internecio-
nem: omnem autem, super quem videritis Thau,
ne occidatis, & a sanctuario meo incipite. Cœ-
perunt ergo a viris senioribus, qui erant ante
faciem domus.
Et dixit ad eos: Contaminate domum, & im- VII.
plete atria interfectis: egredimini. Et egressi
sunt, & percutiebant eos, qui erant in ciuitate.
Et cæde completa, remansi ego: ruique super fa- VIII.
ciem meam, & clamans aio: Heu, heu, heu Do-
mine Deus: ergo ne disperdes omnes reliquias
Israel, effundens furorem tuum super Ierusalem?
Et dixit ad me: Iniquitas domus Israel, & IX.
Iuda, magna est nimis valde, & repleta est terra
sanguinibus, & ciuitas repleta est auersione: di-
xerunt enim: Dereliquit Dominus terram, &
Dominus non videt.
Igitur & meus non parcet oculus, neque mise- X.
rebor: viam eorum super caput eorum reddam.
Et ecce vir, qui erat indutus lineis, qui habe- XI.
bat atramentarium in dorso suo, respondit ver-
bum, dicens: Feci sicut præcepisti mihi.

EXPLANATIO

EIVSDEM CAPITIS NONI.

I. T *clamauit in auribus meis*. Dominus ſcilicet, qui equitabat in quadriga Cherubim, tanta impietate laceſſitus, & tam inſigni impudentia prouocatus. Non eſt, inquit, quod diutius protrahamus vindictam, cum nulla ſit ſpes melioris frugis: peruenit ad cumulum inſolentia: verberat noſtras aures clamor: reddamus impijs, quod merentur: accedant vaſtatores, incendant, & deſolent nefariam vrbem. A

In auribus loqui, vel clamare quid ſignificet.

In auribus meis, me audiente, vt ſeſe explicuit Hieronymus paulo inferius. *Et dixit illis, audiente me*, Hebraice, in auribus meis: *Tranſite per mediam ciuitatem*. Licet aliquando habeat hunc ſenſum: dixit in auribus meis, id eſt, ad me audientem locutus eſt, B vt in Geneſi. *Vocauit omnes ſeruos ſuos, & locutus eſt vniuerſa uerba hæc in auribus eorum*. & iterum. *Loquatur ſeruus tuus uerbum in auribus tuis*, &c.

Gen. 20. ℣. 8 & cap. 44. ℣. 18.

Deo tribuit indignantis clamorem humano more.

Voce magna. Vocis contentio index eſt bilis efferueſcentis, atque indignationis, qualem motum, & affectum Deo tribuimus humano more.

Appropinquauerunt viſitationes vrbis. Septuaginta. Appropinquauit vltio Vrbis. Chaldæus. Qui conſtituti ſunt, vt perdant Vrbem. ſenſus eſt. Adſunt iam viſitatores: nam abſtractum pro concreto ſæpius vſurpat ſacra Scriptura. apud Iſaiam. *Erit iuſtitia cingulum lumborum eius: & fides cinctorium renum eius*. Chaldæus. Iuſti, & fideles: & in pſalmo. *Innocentes, & recti adhæſerunt mihi*. Hebraice: innocentia, & rectitudo. Sic potentes Angeli dicuntur *poteſtates*, C principes vero *principatus*, &c. Sic Paulus: *dominationes* pro dominantibus, *principatus* pro principatum gerentibus: & Iſaias. *Ponam viſitationem tuam pacem, & præpoſitos tuos iuſtitiam*. Secunda pars verſus indicat, in prima viſitationem, ſignificare viſitatores. Sed quid ſibi vult, viſitatores? vltores, & vindices proculdubio. nam viſitare eſt munus exequi præſidis inuiſentis prouinciam, qui alios quidem vindicat a calumnijs, alios punit. primo modo vſurpatur apud Lucam. *Viſitauit, & fecit redemptionem plebis ſuæ*. & iterum. *In quibus uiſitauit nos oriens ex alto*. in ſecundo vero ſignificatu reperitur in libro Numerorum. *Viſitas peccata patrum in filios*, &c. & in pſalmo. *Viſitabo in uirga iniquitates eorum*, &c. quomodo ſumitur in præſenti, vt ex verſu ſequenti li- D quido conſtat.

Abſtractum pro concreto.
Iſa. 11. ℣. 5
Pſal. 24. ℣. 21.
Ephеſ. 3. ℣. 10.
Coloſ. 1. ℣. 16.
Iſ. 60. ℣. 17
Viſitatores ſunt vindices & vltores.
Lucæ 1. ℣. 68.
Num. 14. ℣. 18.
Pſal. 88. ℣. 33.

Et unuſquiſque uas interfectionis habet in manu ſua. Quandoquidem arma portant, viſitatores ſunt non viſitationes: & qui interfectionis vaſa gerunt, vltores veniunt, non ſeruatores. Vas Hebræis ſignificat omne inſtrumentum, & ſupellectilem. apud Ezechielem. *Fac tibi uaſa tranſmigrationis*; id eſt, ſupellectilia iter agentis. & in Actis Apoſtolorum. *Vas electionis eſt mihi iſte*, id eſt, erit mihi inſigne organum Euangelij, nobilis prædicator verbi. *Vas* itaque *interfectionis* eſt gladius, vel ſecuris, vel arcus cum ſagittis, vt in pſalmo. *Et in eo parauit uaſa mortis, ſagittas ſuas ardentibus effecit*. id eſt, inſtrumenta lethalia, ſcilicet ſagittas vrentibus aculeis munitas, hoc autem loco ſecurim ſignificat, vt Septuaginta E expoſuerunt verſu ſecundo. Vnicuique ſecuris in manu eius.

Vas quid ſignificet.
Ezech. 12. ℣. 3.
Acto. 9. ℣. 15.
Pſ. 7. ℣. 14.

II. *Et ecce ſex uiri ueniebant*. Non vna eſt interpretum ſententia circa veritatem huius viſionis, quinam ſcilicet ſint ſex viri, qui Vati oſtenſi ſunt per A viſum. Scholiaſtes ſic interpretatur. Hæc autem cædes fiebat per ſpiritus quoſdam inuiſibilium poteſtatum. Alius Scholiaſtes ſic. Ad internecionem poteſtates quædam Deo miniſtrantes mittuntur, &c. neſcias autem an Græci bonos Angelos, an potius aduerſas poteſtates intellexerint. Certe Hieronymus de aduerſis poteſtatibus interpretatur ex illo pſalmi. *Immiſſiones per Angelos malos*, &c. Theodoretus. Vide, inquit, eas poteſtates, quibus puniendi munus commiſſum eſt, ad conſtitutum ſupplicium paratas. & quidem Aſſyriorum multa millia vnus Angelus iaculis confecit, & Aegyptiorum primogenitos Angelus vnus iuſſus eſt interficere: hîc B vero propter impietatis exuperantiam ſex Angelis Iudæorum puniendorum munus eſt impoſitum, &c. Adde ex Geneſi duos Angelos euertiſſe Sodomam. & in Apocalypſi mitti quattuor Angelos, *ad nocendum terræ, & mari*, &c. Quorſum igitur mandantur ſex ad Ieruſalem euertendam? Crediderim hiſce ſex viris repræſentatos eſſe duces Nabuchodonoſor, qui Vrbem expugnarunt. atque propterea ſenario numero comprehenſos viros, quod totidem duces numerati ſint a Ieremia, ſi tamen aduertas eorum nomina more Chaldæorum eſſe compoſita ex duabus vocibus, ſcilicet, *Neregel, Sereſer, Semegarnabu, Sarſachim, Rabſares, Neregel, Sereſer, Rebmag*: tametſi conſecuti ſunt *& omnes reliqui principes*, teſte Ieremia: ſex prædicti, quorum memorata ſunt nomina, C Archiduces exercitus creduntur, quippe qui ante alios ingreſſi ſunt Vrbem, & ſederunt in porta media, &c. nam & Ioſephus ſex tantum recenſet principes expugnatores Vrbis.

Variæ ſententiæ de viſione ſex virorum.
Schol.
Alius Scholiaſt.
Hier. ſuper Ezech. 1[…]
Pſal. 77. ℣. 49.
Theod.
Gen. 19. ℣. 1.
Apo. 7. ℣. […]
Auctor credit ſex viros repræſentaſſe duces exercitus Aſſyriorum.
Ierem. 39. ℣. 3.
Ibidem.
Ioſeph. 10. antiq. c. 10

Veniebant de uia portæ ſuperioris. Videtur Propheta ijs verbis ſignificaſſe portam Aquilonarem atrij ſacerdotum: nam, vt videbimus capite quadrageſimo, ante ſingulas portas aliquot gradus erant excitati. Vnde portæ interiores erant ſuperiores exterioribus; portæque exteriores inferiores merito dicebantur, vt ex eodem capite Ezechielis conſtat. Eodem ergo iure portæ interiores dicentur ſuperiores, atque eadem ratione nos intelligimus nomine ſuperioris portæ eam, quæ interior eſt, qua ſcilicet intratur ad atrium ſacerdotum. Venire autem *de* D *uia portæ*, eſt per viam portæ incedere. neque enim ſenſus eſt, viros profectos ex alia porta exteriori, quæ ſuperior diceretur, iter ſuſcepiſſe verſus atrium interius; cum illa porta exterior diceretur inferior, vt iam oſtendimus. Sed ea eſt mens Prophetæ, viros illos per medium atrium Aquilonare Iſraël venientes vidiſſe per viam, quæ ducebat ad portam ſuperiorem, atque interiorem atrij Iſraël: quare ſtatim ſubdit. *Ingreſſique ſunt, & ſteterunt iuxta altare*, &c.

Quæ dicatur porta ſuperior.
Ezech. 4[0] ℣. 19.

Quæ reſpicit ad Aquilonem. Polychronius. Quoniam in ea regione impietas viſebatur, atque ab eadem Babyloniorum calamitas ingruit, quod Ieremias prædixerat. *Ab Aquilone pandetur omne malum*; Adde ex regione Aquilonari ruptum murum, E atque Vrbem expugnatam, quoniam ea tantum parte murus arietibus concuti poterat, cum a reliquis rupibus præruptis, & altiſſimis cingeretur, vt conſtat ex Ioſephi teſtimonijs, quæ nos late perſequimur

Polychr.
Ier. 1. ℣. 14

ſeph.An 14. c. 8. de bello. ep.4. quimur in Commentario topographiæ Vrbis. Neque Babylonio ſolum regio Aquilonaris infirmior aditum aperuit, ſed etiam Antiocho, & Tito, quorum omnium caſtra a [a] Ioſepho notantur ad Borea-le Vrbis latus eſſe conſtituta.

[b] Obſeruandum eadem porta, qua Deum elimina mus, intrare eius ſatellites, & lictores ad ſumendas de ſontibus pœnas: manet enim retro poſtem peccatum, quod venienti morti pandit fores. nam [c] *per peccatum mors intrauit in mundum.* & Dominus ait ad Cain. [d] *Sin autem male feceris, in foribus peccatum tuum aderit*, vel cubat, vt te ſcilicet prodat hoſti patefaciens valuas.

Et uniuſcuiuſque uas interitus in manu eius. Septuaginta: Securis. Scholiaſtes. Securis hoc loco lictorum eſt enſis, at Hebræus habet, bellica inſtrumenta.

Vir quoque unus in medio eorum ueſtitus erat lineis. Septuaginta podere. Scholiaſtes. Poderes vocatur tunica vſque ad genua: habitum vero militis deſcribit, qui iuſtitiæ aduerſus eos, qui puniuntur, inſeruiat. Porro ſcriptoris decorum ſeruat: ipſe enim erat, qui pius a ceteris diſtinguebatur. Videtur intellexiſſe Scholiaſtes ceterorum etiam virorum habitum fuiſſe poderem, quippe militum; cui ſententiæ non refragatur ea phraſis *in medio eorum*, quæ ſonat vnus ex eis, quaſi eis eſſet in omnibus ſimilis: fauet etiam eiuſdem reſponſum, quod habetur in fine capitis; *feci ſicut præcepiſti mihi*, quod ad cædem peractam referri debere videtur ex præcedentibus: nam dixerat Vates. *Et cæde completa remanſi ego*, &c. *Et ecce vir, qui indutus erat lineis, &c. reſpondit uerbum dicens; feci ſicut præcepiſti mihi.* Ex quibus colligitur ſeptem extitiſſe viros eiuſdem habitus, & propoſiti, vindices ſcilicet diuinæ iuſtitiæ, niſi quod eorum ductori iniunctum eſt, vt notaret ſaluandos, ceteros traderet militibus interficiendos. Ceterum non exacte percalluit Scholiaſtes ſignificationem vocis poderis, quam poſuere Septuaginta. nam veſtimentum promiſſum vſque ad talos ſignificat. vnde & nomen accepit, vt Hieronymus hoc loco auctor eſt. Quare capite decimo, vbi nos habemus: *Cumque præcepiſſet uiro, qui indutus erat lineis.* Septuaginta reddidere. Qui indutus erat ſtola ſancta: videlicet intelligentes per lineum indumentum, ſtolam ſacerdotalem. atque eandem ſignificarunt hoc capite per vocem, poderes, non pallium militum breuius, ſed talarem ſacerdotis amictum. Vnde longe diuerſum habitum geſtaſſe ſex viri credendi ſunt ab indumento ſeptimi, qui inter eos apparuit, nam illi veniebant ſecuribus armati ad ſtragem faciendam peccatorum, iſte autem apparatu notarij inſtructus ad vindicandos a cæde innocentes: illorum proterea habitus militaris erat, iſtius ſacerdotalis: illorum geſtamen non exprimitur: verum etiam ſi qualie eſſet ignoramus, ſcimus poderem non eſſe, atque lineum non eſſe, quia veſtis talaris linea ad ſacerdotem pertinebat, dedecebat vero militem. Hoc autem confirmari poteſt ex eo, quod apud [e] Danielem Michaël, & alius quidam [f] Angelus lineis veſtiti viſuntur: videlicet vſurpantes ſacerdotum geſtamina quaſi digniſſima, quippe Deo familiarium, quales ipſi ſunt. præterea quia in Exodo & Leuitico ſacerdotes induuntur lino, Hebraice בד, bad, quæ vox ab Ezechiele hoc verſu repetitur. Significat autem genus quoddam lini molliſſimi, & candidiſſimi, cuius vſus eſſet in ſacris tantum veſtibus. nam aliud erat genus lini appellatum פשתה, pithah, vulgaribus vſitatum: illius precioſi meminiſſe videtur Plinius: Goſ-

A ſipion vocat, ex illoque veſtes Aegyptijs ſacerdotibus ſolitas fieri tradit. Atque in hac ſententia eſt Hieronymus dicens. Septimus in habitu Pontificis veſtitus lineis indumentis, &c. & Theodoretus. Septimi habitus erat ſacerdotis: non enim ex ijs erat, qui punirent, ſed ex ijs, qui ſupplicarent pro redimendis ſalute dignis, &c. Ergo vir iſte lineis indutus ſacerdotem referebat ſequeſtrem, & mediatorem inter diuinam iuſtitiam, & hominum genus, Ieſum Chriſtum videlicet: neque enim alius ſecundum hiſtoriam commemoratur, qui ſeſe medium interponeret, & diuinæ iuſtitiæ graſſanti in ciues obſiſteret. ait enim apud Ezechielem Dominus. *Et quæſiui de eis uirum, qui interponeret ſepem, & ſtaret oppoſitus contra me pro terra, ne diſ-*

Hieron. *Theodor.* Sacerdos interceſſor eſt.

B *ſiparem eam, & non inueni.* Vide locum. Chriſtum itaque repræſentabit ille candidatus, qui ſacerdos erat futurus ſecundum ordinem Melchiſedech, atque pro ſua reuerentia a Patre obtenturus reliquias gentis, ex qua ſecundum carnem originem habere voluit. propter adimplendas promiſſiones Patribus factas. nam & in Apocalypſi apparuit triumphans ſuper equo albo, *et veſtitus erat veſte alba aſperſa ſanguine*; quem ſequebantur exercitus equitum geſtantium byſſina, & candidiſſima paludamenta, æmulantis colorem veſtimenti Archiducis.

Vir veſtitus lineis Chriſtum referebat. *Apoc. 19. ỷ. 13.*

Et atramentarium ſcriptoris ad renes eius. Septuaginta. Et zona ſapphiri ſuper lumbos eius. Hebraice קסת הספר, qeſeth haſopher: quamuis Septuaginta le-

C giſſe videntur הספיר, haſaphir, de qua ſic habet Origenes. Pro, zona ſapphiri Aquyla, & Theodotio fecerunt, caſty librarij, Hebraica, vt opinor, voce retenta. Scholiaſtes & Symmachus, tabellam. at Hebraicus habet, atramentarium, & calamus ſcriptoris. Hieronymus eadem fere repetens addit, Aquylam in ſecunda editione vertiſſe atramentarium ſcribæ. quem ipſe imitatus eſt in vulgata. Addit Origenes & Hieronymus ex Hebræorum, quos conſuluerant, auctoritate, qeſeth, ſignificare calamarium. Chaldæus Paraphraſtes uertit, פנקס, pinqes, ex voce Græca πίναξ, pinax, tabula. Chimhi, tametſi ignorabat Græce, eandem vocem, quam Ionathas, appoſuit: interpretatur tabulam, papyrum, membranam; quod hæc cum atramenta-

Origen. *Aquyla.* *Theodor.* *Schol.* *Symmach.* *Hieron.* *Chaldæus.* *R. Chimhi.*

D rio e lumbis pendeant ſcribæ. Etſi, inquit, illius loci ratio, magis poſtulet atramentarium, quia atramento magis opus erat, quam tabula, cum ſubiungat, *& ſignabis notam.* Alij recentiores vertunt, pugillarem.

Et ingreſſi ſunt, in atrium interius, *& ſteterunt iuxta altare æreum.* Quod in medio atrio poſitum erat ante faciem Templi: æneum vocat ad differentiam aurei, quod extabat in aula ſancta ante faciem oraculi, de quibus ſuis locis. Polychronius oſtendit primum, Deum non ſollicitare interitum peccatorum, atque inuiſibiles poteſtates cunctantes ſupplicium inferre; propterea ait, ingreſſas ſtetiſſe iuxta altare æneum. *Polychr.*

III.

E *Et gloria Domini Iſrael aſſumpta eſt de Cherub, quæ erat ſuper eum ad limen domus.* Laborant quidam interpretes controuertentes, an gloria Dei, quæ aſſumpta dicitur, ſit ea, quam viderat in campo iuxta fluuium Chobar capite primo; an ea, quæ reſidebat in Templi oraculo: quaſi vero hæc alia ſit ab illa, & non potius ab ea repræſentetur. *Gloria Domini*, vt diximus ſæpius, eſt Dei facies, qua ſe exhibere ſolebat præſentem in Templo, hoc eſt, ſolium eius glorioſum, factum ex alis Cherubim, eleuatum ſuper propitiatorium arcæ fœderis. Cuius ſimilitudo

Gloria Dei, eſt Dei facies qua ſe ſolebat exhibere præſentem in Templo.

Left margin (partly cut off): [a] ...ſeph. An... 14. c. 8. de bello... ep. 4. — ...demuia, ...oſeijci Deum, ...diun... lictores ...iuſti... quibus ...atum ...m præ ſo ...s ex. ſtés ...as aperit ...5. ỷ. 12 ...n. 4. ỷ. 7 — ...liaſtes ...putat ...m pode... ...iſſe mi... ...em. — ...ſte po... — ...r. hic. — ...o. 10. ỷ. 5 ...2. ỷ. 6. ...geli po... ...induti ...tent, vt ...ſacerdo ...Dei fa... ...arium, ...es ipſi ...ſunt. ...28. ỷ. 4 ...6. ỷ. ...& 16. ...ᵭno. ...lib. 19 ...1.

tudo Vati ostensa est, cum capite primo iuxta fluuium Chobar, tum capite octauo, cum raptus est in ecstasim, visurus, quæ in Templo fiebant, abominationes. Septuaginta sic conuertunt. Et gloria Dei Israël ascendit a Cherubim, quæ erat super ipsis in subdio domus, vel in vestibulo domus: intellige, vestibulum sanctuarij, quoniam capite decimo dicitur. *Cherubim stabant a dextris domus cum ingrederetur uir*, id est, ad dextrum latus vestibuli sanctuarij: & capite quidem octauo refertur, gloriam Dei stetisse extra portam atrij Israël, in atrio scilicet gentium, quasi a domo sua amandata iniuria idololatrarum. nunc autem, vt sententiam ferat cædis, & incendij, regreditur in vestibulum sanctuarij sui: vbi pro tribunali sedens, lictoribus vocatis mandat, vt Vrbem gladio & igne deuastent. Theodoretus secus intellexit, dicens. Cum enim sit contra ciuitatem sententiam laturus, extra sancta loca id facit, quæ non supplicia, sed salutem suppeditant: eademque fuit Græcorum, quos habemus, sententia, nimirum gloriam Domini egressam de Templo. Ceterum falsi sunt, quoniam apertis verbis dicitur capite decimo. *Cherubim stabant a dextris domus, cum ingrederetur vir, & nubes impleuit atrium interius, & eleuata est gloria domus desuper Cherub ad limen domus, & repleta est domus nube, & atrium repletum est splendore gloriæ Domini, & sonitus alarum Cherubim audiebatur usque ad atrium exterius*, &c. Vbi splendor & nubes replentes atrium interius testantur præsentiam gloriæ Domini. Præterea illa dicendi ratio, *sonitus alarum Cherubim audiebatur usque ad atrium exterius*, indicat in interiori atrio alarum fieri concussionem. Quod vero dicitur: *Gloria Dei assumpta*, vel *eleuata est de Cherub, quæ erat super eum*, quidam intellexere, quasi Deus, relictis Cherubinis, transierit ad limen domus; vt hoc facto significaretur, quo tempore Vrbs vastabatur, desideratum esse in prophetis Dei Verbum, & in populo scientiam veritatis; quoniam Cherub interpretatur scientiæ plenitudo. Verum secus habet rei veritas: nunquam enim Ezechiel vidit gloriam Dei, nisi supra quadrigam Cherubim, vt constat ex capite primo, decimo, & vndecimo. Quod autem in præsenti versu nihil tale significetur, patet, quia Propheta consistens in atrio interiori, vt vidimus capite octauo, vbi obseruauerat viginti quinque viros adorantes ad ortum solis, videt, ipso testante capite decimo, *in firmamento, quod erat super caput Cherubim, similitudinem solij*; audiuitque Dominum loquentem ad virum indutum lineis. *Ingredere in medio rotarum, quæ sunt subtus Cherubim*, &c. *Cherubim autem*, inquit, *stabant a dextris domus, & nubes impleuit atrium interius*, &c. Ex quibus luculenter apparet, Cherubinos non substitisse, vbi antea stabant, extra Templum, sed cum gloria Domini remigrasse ab atrio gentium ad atrium interius, in quo Dominus residens in solio gloriæ ferebat sententiam euersionis, & conflagrationis Vrbis, vt modo dicebamus. alioqui si, illis relictis, ingressa est gloria Dei interius atrium, non apparuissent Cherubim in ipso atrio interiori, cum constitissent extra portam Templi in atrio gentium. Ergo ille versus: *Eleuata est de Cherub, quæ erat super eum*, hunc habet sensum. Deus in solio gloriæ suæ residens transuolauit de loco, vbi constiterat, existens super Cherubim, super quos solebat equitare. nam Hebraice legimus מעל, meghal, desuper Cherub, non de Cherub: illa enim phrasis, *quæ erat super eum*, perinde valet Hebræis, atque ista Latinis: super quem manebat, vel quemadmodum manebat super eum, vt in psalmo. *Quorum*

Vt sententiā ferat Deus vastationis Vrbis & Templum vestibulum sanctuarij regreditur.

Theodor.

Confutatur sententia eorum, qui arbitrabantur Deum dimisisse Cherubinos.

Ps. 18. ℣. 4.

A *non audiantur uoces eorum*, id est, ita vt non audiantur voces eorum, &c.

Et uocauit uirum, qui indutus erat lineis, & atramentarium scriptoris habebat in lumbis suis.

IV. *Et dixit Dominus ad eum: Transi per mediam ciuitatem in medio Ierusalem.* Hebraice. Transi in medio Vrbis, in medio Ierusalem. Repetitio ista cum proprij nominis compellatione asseuerationem continet: quasi dicat: non aliam vrbem intelligo, quam Ierusalem.

Et signa Thau super frontes virorum gementium, & dolentium super cunctis abominationibus, quæ fiunt in medio eius. Septuaginta legunt. Pone signum super frontes, &c. & merito: nam Hebraica vocula תו, thau, significare potest, signum, orta a verbo תוה, B thauah, signare. Iob. *Vt desiderium meum audiat Omnipotens.* Hebraice, signum meum, scripturam, petitionem meam, breuiarium meæ causæ. Eodem modo acceperunt Symmachus, & Aquyla vertentes: signa signum, vel pone signum: atque Septuaginta, vt prædictum est. Hos secuti sunt veteres Patres, vt Chrysostomus, & D. Augustinus, atque Theodoretus. Signo, inquit, conspicui fiunt, ne pœnarum participes fiant, &c. Est etiam תו, thau, nomen postremæ literæ alphabeti Hebraici, quam intellexisse Prophetam putauit Theodotio: posuit enim ipsum nomen Thau inuariatum, quasi in frontibus saluandorum non solum signum factum aliquod indicauerit Vates, sed etiam quale signum impressum fuerit declarauerit, scilicet character liC teræ Thau. Quid autem sibi velit ea nota, sic tradit Origenes. Septuaginta interpretes, induto podere inquiunt imperatum esse a gloria Domini, vt signum poneret in frontibus ingemiscentium, ac dolentium: at Aquyla, & Theodotio (fortassis legendum, Aquyla & Symmachus, vt explicuit Hieronymus) aiunt. Notatio Dei super frontes virorum, &c. Cum vero interrogassemus Hebræos, an aliquid patrium haberent, quod nos docerent de Thau, ab eorum quodam accepimus, Thau postremum esse ex viginti duobus Hebraicis elementis, atque ordine repræsentare eos, qui perfectam scientiam diuinæ legis haberent, atque ex scientia sensum præuaricationum. Alius vero dicebat, symbolum esse Thau eorum, qui legem seruauerant; quoniam lex D apud Hebræos תורה, thorah, vocatur, cuius vocis prima litera est Thau. Ergo signum quoque est eorum, qui ex lege vixerunt. Tertius vero quidam eorum, qui in Saluatorem crediderant, dicebat vetusta illa elementa similem habere Thau literam Saluatoris characteri, atque figuræ, & prædici signum, quod in fronte inter Christianos efficitur cuiusque operis initio, præsertim vero precationum, sacrarumque lectionum. Hæc Origenes. Quæ repetens Hieronymus addit. Sed vt ad nostra veniamus, antiquis Hebræorum literis, quibus vsque hodie vtuntur Samaritani, extrema Thau litera crucis habet similitudinem, &c. Atque id plenius scribit in prologo librorum Regum, dicens. Certum est, Esdram scribam, simulque Doctorem E post captam Hierosolymam, & instaurationem Templi sub Zorobabel alias literas reperisse, quibus nunc vtimur; cum ad illud vsque tempus ijdem Samaritanorum, & Hebræorum characteres fuerint. & nomen Domini Tetragrammaton in quibusdam Græcis voluminibus vsque hodie antiquis literis inuenimus, &c. Hæc Hieronymi sententia confirmatur ex siclo argenteo Hebræorum, quem noster Arias Montanus apud se habet, in quo non semel obseruauimus literas veteres Hebræorum, quarum

De Thau signo.

Iob. 31. ℣. 35.

Symmach. Aquyla. Chrysost. hom. 18. ad pop. Anti. Aug. dialogo altercat. Eccl. & Synagogæ. Theod. hic. Theodotio.

Origenes varias refert sententias de significatione Thau.

Thau significat eos, qui perfectam scientiam legis habent. Legem seruantium signum.

Antiquus mos signandi frontes signo crucis initio operationum.

Hieronym. Thau figura crucem repræsentat.

Esdra nouos characteres Hebræos inuenit.

quarum Hieronymus meminit, Græcorum elementis haud absimiles. Cum ergo Græcorum T. tau manifestam habeat crucis imaginem, consequens est, eandem repræsentasse antiquum Thau Hebræorum. Eandem sententiam probat Tertullianus Hieronymo & Origene vetustior. Da, inquit, Thau in frontibus virorum, ipsa est enim litera Græcorum T. tau, T. nostra, aut species crucis, quam portendebat futuram esse in frontibus nostris apud veram & catholicam Ierusalem. Idem testatur libro aduersus Iudæos. Ab ea, inquit, clade Ezechielis nemo liberabitur, nisi passione Christi, quem respuitis, fuerit obsignatus, &c. Præterea Origenes. Illi tantum sospites reseruantur, quos Thau litera, id est, crucis pictura signauerat. Deinde Isidorus. T. litera in Ezechiele signum crucis est, & salutis. Seuerus. Signum Crucis Propheta velut in figura spectauit Angeli, quod telum erat, ac sigillum custodiæ timentibus Dominum. Item Augustinus. Philosophantur & in idem argumentum Clemens Alexandrinus, & Ambrosius, atque eos secutus Diuus Isidorus: T. litera, inquit, tercentum valet Græcis, in qua, quia spes salutis ostenditur, non immerito in trecentis viris Abraham, & Gedeon superarunt hostiles exercitus, quia in illis pugnabant, quibus dicitur. *Si quis vult venire post me, abneget semetipsum, & tollat crucem suam, & sequatur me*. Quoniam sequentes Dominum tanto acrius crucem tollunt, quanto acrius sese edomant, & erga proximos suos caritatis compassione cruciantur. Inde per Ezechielem dicitur. *Signa Thau super frontes virorum dolentium, &c.* Ijs verbis Isidorus non solum versum præsentem enodauit, sed etiam ad locum Apocalypsis intelligendum viam muniuit, in quo quid simile habetur. *Clamauit*, inquit Ioannes, *Angelus habens signum Dei viui quattuor Angelis, quibus datum est nocere terræ & mari, dicens: nolite nocere terræ & mari, neque arboribus, quoadusque signemus seruos Dei nostri in frontibus eorum, &c.* Porro signum Dei viui, est signum filij hominis resurgentis, & Iudicis omnium. nam Crux est sacrum Labarum, quod præcedet Christum Imperatorem vniuersi in die Iudicij; cuius charactere seruos suos, qui eripiendi sunt a nece, notatos voluit, iuxta illud, quod in psalmo scriptum est. *Dedisti metuentibus te significationem*, signum, vexillum, notam, characterem, *vt fugiant a facie arcus, vt liberentur dilecti tui, &c.* Id est. Dedisti cultoribus legis tuæ tuum ipsius emblema, quod in vexillo portas pro nota salutis, vt euadant incolumes a iaculis arcus vltoris. Idem ex alijs locis Apocalypsis constare potest; in quibus duo memorantur characteres, alter sectatorum bestiæ impressus in eorum frontibus, vel manibus: nam infideles palam profitentur se esse ciues Babylonis, & cultores idolorum; propterea in frontibus gestant notam Dœmonis inustam; fideles autem scelerati in manu scriptum habent bestiæ signum; quia profitentes se nosse Deum factis negant. Alter vero character est sectatorum agni, qui habent *nomen eius, & nomen patris eius scriptum in frontibus suis*. Hæc nota est Crux, qua profitemur Trinitatis mysterium in tribus Crucis cornibus repræsentatum. cum e contrario bestiæ character sit Lutherana libertas, & effusa libido viuendi pro arbitrio. Et vide quam bene respondeat character crucis lugentibus abominationes impiorum; quia, vt diximus ex Isidoro, sequentes Christum crucifixum tanto verius cru-

[Left margin notes, partly cut off: ...ul. lib. ...ontra ...cion. & ...iduer. ...zos. — ...hom. 8 ...zech. ...rus lib. ...g. c. 25 ...rus l. 3. ...dialog. ...Eccle ...Syn. ...mens ...lib. 6. ... ...r. lib. 1. ...orab. ... ...orus in ...dicum. ...b. 16. ... — ...7. ℣. 2 — ...b. 25. ... — ...℣. 6. — ...13. ℣. ...14. — ...n cru... ...stant ...es.]

A cem tollunt, quanto acrius sese edomant, & erga proximos suos caritatis compassione cruciantur: iuxta illud psalmi. *Exitus aquarum deduxerunt oculi mei, quia mandata tua*, impij, *non custodierunt*. Et iterum. *Vidi præuaricantes, & tabescebam.* Ps. 118. ℣. 136. & ℣. 158.

Neque nouum est T. literam symbolum esse salutis per Christi Crucem consequendæ: nam & apud Aegyptios nota erat futuræ vitæ. proinde figuram huiusmodi Serapidis pectori insculpebant, quod notauit Cœlius: Et Suidas auctor est, Theodosio Imperatore, cum æquarentur solo Græcorum templa, in Serapidis sacrario hieroglyphicas esse compertas literas, quæ crucis præferrent formam. Vt minus miremur cum legamus apud Græcos & Latinos T. tau literam symbolum fuisse vitæ, B Θ. theta vero mortis: nam apud Ethnicos priscæ militiæ notarij cum nomina militum e bello redeuntium in breuiculis scripta recolebant, superstites notabant litera T. eos vero, qui desiderabantur, litera Θ. Iudices quoque, testante Asconio, damnatis præfigebant literam Θ. liberandis vero T. Vnde Persius: *Et potis es vitio nigrum præfigere Theta*.

[Margin: Crux Aegyptijs futuram vitam significabat. — Cœlius lect. ant. lib. 10. cap. 8. Suidas. — Ascon. Ped. — Persius Satyra 4.]

Et Martialis:

Nosti mortiferum quæstoris, Castrice, signum?
Est operæpretium discere theta nouum.

[Margin: Martial. lib. 7. ad Castricum.]

Quod si roges, vnde nam Gentiles hæc signa sacra, immo mysteria tam abstrusa discere potuerint; respondebo, non esse nouum, Romanos a Græcis, Græcos ab Aegyptijs, Aegyptiosque ab Israëlitis multa accepisse pietatis nostræ sacramenta. Nam & C Epiphanius auctor est, Aegyptios memores illius diei, quo a cæde Angeli liberati sunt Israëlitæ, qui agni sanguine postes domorum delinierant, solitos esse intrante æquinoctio vernali accipere rubricam & illinire omnes arbores, domosque vniuersas, clamantes, quia in tempore hoc ignis vastauit omnia, contra quam luem remedium putant ignicolorem sanguineum rubricæ.

[Margin: Epiph. lib. 1. con. hær. hær. 18. — Aegyptij rubrica signabant omnia in æquinoctio, putantes eiusmodi colorem liberasse primogenitos Israel a perditione.]

Sed pro huius versus illustratione obserua, non esse signatos damnandos, sed saluandos, quoniam tam pauci sunt, qui salutem consequuntur, vt eos signare vel digito possis; contra stultorum numerus tam magnus, vt difficilius notarentur. Tempore Eliæ septem millia *non curuauerunt genu ante Baal* ex tot millibus filiorum Israël. Duo tantum ingressi sunt in terram promissam ex tot myriadibus edu- D ctis de Aegypto. In Apocalysi *centum quadraginta quattuor millia* signantur, reliqua multitudo sine numero perijt. *Reliquiæ secundum electionem gratiæ saluæ fient*. Et. *Factus sum sicut qui colligit in autumno racemos vindemiæ: non est botrus ad comedendũ*. Polychronius. Erant enim aliquot iusti, vt Ieremias, filijque Rechab, & Vrias, & quicunque eadem erant mente præditi, qua Propheta. Quod si apud Ieremiam legitur. Circuite in vijs Ierusalem, & videte si inueniatis iustum in ea: propitius ero illis, dicit Dominus; nihil mirum: non enim contrarium, neque de iustis loquitur, sed de omnibus, qui a diuina lege ad scelera declinauerant.

[Margin: Non signantur damnandi, vt plures futuros significetur. — 3. Reg. 19. ℣. 18. — Apo. 7. ℣. 4 — Rom. 11. ℣. 5 — Mich. 7. ℣. 1 — Polychr. — Ier. 5. ℣. 1.]

Et dolentium. Hebraice clamantium, qui scilicet E testabantur dolorem gemitibus, & vocibus querulis: nam qui ignẽ gerit in pectore vritur; & clamore se prodit, vel suspirio. *Zelus domus Domini comedit me.* Vnde Christus *videns ciuitatem fleuit super illam*. Vbi ergo lacrymæ non sunt, neque zelus est, neque sensus violatæ legis, & fratrum perditionis: præsertim vero zelus ostendi debet cum *abominationes fiunt in medio eius*, hoc est, palam, publice, in medijs plateis, in medijs compitis, profligato omni pudore committuntur, qualem exeruit [a]Phinees, & [b]Mathatias.

[Margin: Lugenda & vindicanda peccata publica. — Ps. 68. ℣. 10. & Ioan. 2. ℣. 17. — Lucæ 19. ℣. 41. — a Num. 25. ℣. 13. — b 1. Mach. 2. ℣. 26.]

L Et

V. *Et illis dixit audiente me.* Polychronius. Ostendit A
Polychr. inuisibilium potestatum erga homines procurationem; nam vel cunctantes ad cædem verbis hortatur ad seuere patrandam stragem.

Transite per ciuitatem sequentes eum, & percutite: non parcat oculus vester, neque misereamini.

VI. *Senem, adolescentulum, & virginem, paruulum, &*
Polychr. *mulieres interficite vsque ad internecionem.* Polychronius. Videbitur autem longe absurdissimum contra puerulos, qui nondum peccauerint, ferri sententiam. Sed facile soluitur quæstio. Cum enim cuncti

Pueri occiduntur, ne impietate maiorum commaculentur.

ad peiora declinassent, vt ad eandem etiam impietatem puerulos instituerent: necessario illos vt impie agentes punit, horum præcidit iniustitiam, vt ne longe lateque diffusa improbitas pietatem penitus obscuraret. Dicat etiam quispiam per visum B solum hæc facta esse ad metum impijs inferendum. aut etiam in quibusdam fortasse multa huiusmodi euenisse, vt fere accidere solet hostibus irrumpentibus, &c. Nota ex Polychronio sacræ Scripturæ phrasim, qua dicuntur præcipi a Deo, quæ noscuntur

Scholiast. euentura. Scholiastes vero sic habet. Quoniam omnis ætas ad peiora incumbebat, propterea & contra omnem punitio; ne videatur iniuria etiam contra paruulos ferri sententia; paruulos enim non omnino infantes, sed pueros dicit, nimirum de quibus

Ier.7.℣.18. ad Ieremiam dicit Deus. *An non vides, quid isti agant? filij eorum colligunt ligna;* cum præsertim etiam ad Dei bonitatem pertineat eorum, qui essent ad idololatriam procliues, animæ interitum morte

Ps.57.℣.10 præcidere, &c. Talis prouidentia legitur in psalmo. C *Priusquam intelligerent spinæ vestræ rhamnum, sicut viuentes, sic in ira absorbet eos.* Rhamnus est arbustum e generibus sentium asperrimarum, quasi rubus aculeis acutissimis, sed rectis & præduris. Hispani *sparaguera* vocamus; spina est ipsius virgultum tenerum, Hispanice *esparrago*. quod nisi immaturæ præcidatur, crescit in rhamnum. Huic comparat filios Dauid parentes alloquens: o rhamni sanguinarij, præcidet Deus vestra germina immatura, antequam adolescant, & euadant in sentem, paternos mores æmulantia.

Iusti, hoc est plorantes & dolentes a cæde eripiuntur.

Omnem autem, super quem videritis Thau, ne occidatis. Nunquid Domine perdes iustum cum impio? minime vero, immo omnes euadent innocentes. D Qui nam sunt isti, qui signati sunt Thau? Et quales sunt Thau signati? *Plorantes, & dolentes.* Ergo soli plorantes innocentes? Vtique: quia omnes iusti

Iustorum securitas in medijs periculis.

commouentur Dei iniurijs. *Ne occidatis.* Hebraice, & apud Septuaginta. Ne appropinquetis. Quo iusti non modo tuti sint, sed etiam securi, præcipitur seuere carnificibus, ne prope accedant ad si-

Ps.62.℣.8. gnatos. Quam merito de iustis canitur in psalmo? *Et in velamento alarum tuarum exultabunt, adhæsit anima mea post te; me suscepit dextera tua; ipsi vero in vanum quæsierunt animam meam, introibunt in inferiora terræ, tradentur in manus,* acies, *gladij, partes,* prædæ, *vulpium erunt*, insepulti videlicet derelicti. Puniturus Deus Sodomam tres Angelos legat ad Abrahamum, quo sciat sibi curæ esse nepotem ipsius: atque mox nepotem ipsum educens E extra limites vrbium delendarum. *Festina*, in-

Genes. 19. ℣.22. quit, in montem, *& saluare ibi: quia non potero facere quidquam, donec ingrediaris illuc.* O diuinæ bonitatis pelagus? nonne satis erat fidem adstrinxisse suam, Dei Angelum erepturum Lothum de Sodomæ incendio? quorsum tanta cunctatio? videlicet acceperat Angelus a Deo mandatum non modo saluandi Loth, sed etiam ipsum sospitem, incolumem, tutum, & securum conseruandi. *Non potero*, inquit, *facere quidquam.* at peccata Sodomorum multa sunt nimis *Non potero facere quidquam.* at impleta sunt scelera impudentium *Non potero facere quidquam.* at clamant in cælum *Non potero facere quidquam.* at venisti executurus sententiam absque venia *Non potero facere quidquam*, quousque sese in montem recipiat Loth. Quorsum tam insolita prouidentia? quo nepotem Abrahami serui Dei nec tangat, nec olfaciat ignis, neque occupet, neque vero sollicitet pereuntium calamitas. Quam merito Dauid canebat? *Qui habitat in adiutorio*, in tutela, latibulo, *Altissimi, in protectione*, in vmbra, *Dei cæli commorabitur. Dicet Domino susceptor meus*, asylum meum, & arx mea *es tu*, Deo meo nitar. *Ipse liberabit me, a sagitta volante in die*, id est, a discrimine repentino, quod te occupauerit quasi sagitta imparatum, *a negotio perambulante in tenebris*, ab exitio in tenebris occurrente, quod nec videre, ne dum præcauere poteras, *ab incursu & Dæmonio meridiano*, vastatore in luce, quem vides quidem, sed euitare non potes. *Cadent a latere*, læuo, *tuo, mille, & decem millia a dextris tuis: ad te autem non appropinquabit. Veruntamen oculis tuis considerabis, & retributionem peccatorum videbis.* Huc spectat & psalmus ille. *Quam magna multitudo dulcedinis tuæ, quam abscondisti timentibus te? Abscondes eos in abscondito faciei tuæ, &c.* Non satis tibi est, illos tueri in arce munita; neque vero, in Regia tua clausos esse, satis tuæ prouidentiæ videtur; nisi tua facies illos tueatur. quo scilicet non modo tuti sint a periculo, sed liberi a sollicitudine & metu. Quid enim nocere poterit ei, quem & cubiculi regij parietes tegunt, & præsentia principis intuendo contuetur?

Propinqui seruorum Dei magni in pretio sunt apud Deum.

Ps.90.℣.1 & seq.

Ps.30.℣.

Et a sanctuario meo incipite. Septuaginta. A sanctis meis incipite: quod sic explicat Theodore- *Theodor.* tus. Iubet vero, vt a sanctis suis vltrices potestates initium faciant; non reuera sanctos eos nuncupans; sed quia hoc esse existimabantur, quasi ad diuinum cultum selecti, &c. Seuerus. Hoc addit, *Seuerus.* quia quidam valde supercilium tollebant propter sacerdotij habitum, & locum Templi, & sanctuarij superbientes; sed inanes bonis operibus, & contra sceleribus cooperti: & propterea dicit vltoribus Angelis, vt ab ipsis initium faciant, quos oportebat ita viuere, vt etiam pro ceteris peccantibus manus ad Deum tollere possent, & intentatum supplicium ac minas inhibere. Hesychius. *Hesychi.* Quoniam habitu solum sancti, non reuera: nam si habuissent signum, non reuera, atque alij, delendi fuissent, &c. Nouum genus audio prouidentiæ, Domine Deus, aduersus ministros sanctuarij tui. Olim enim errantibus conniuebas, parcebas delinquentibus; quo tuo nomini, & honori parceres. Murmurantibus Aaron, & Maria aduersus Mosem, illa punitur lepra, ille innocuus euadit. Aaron, & Moyses delinquunt ad aquas contradictionis, conniuet Deus vtrique multo tempore, quantumuis esset indignatus. Abiatharo digno morte parcit Salomon, quia tulerat ar- *Isa.24.℣.* cam Domini. At nunc erit *sicut populus, sic sacerdos?* immo vero sicut sacerdos, sic populus, interfectis sanctis ante populares? Verum fas est, o iuste iudex, eum qui exemplo ceteros præcedere debuisset, si scelere reliquos excellat, supplicio quoque anteeat populares, vt quibus occasio fuit ruinæ, exemplum *1.Petr.* sit necis. *Tempus est*, ait Petrus, *vt incipiat iudicium ℣.17.* *a domo Dei.*

Cœpe-

Cœperunt ergo a viris senioribus, qui erant ante faciem domus. Polychronius. Non simpliciter a viris, sed a senioribus, hoc est, a præpositis, qui etiam alios ad improbitatem instituebant. Theodoretus. Quos præcepit intus interfici: iustum est enim eos, qui ibi legem violarunt, ibi quoque pœnas dare. Hieronymus. De senioribus intelligit, qui adorasse referuntur reptilia. Sed congruentius est, vt de vigintiquinque sacerdotibus accipiamus, qui adorabant ad ortum solis: quoniam ij dicuntur merito esse ante faciem domus, id est, sanctuarij, cum essent inter vestibulum, & altare. ceteri vero, qui in atrio adorabant reptilia, nulla ratione dici possunt fuisse ante faciem domus; quia ad latus domus Aquilonare, non vero ante faciem domus, scilicet ad Orientem erant: præterea quia sex viri stabant iuxta altare æneum; quibus dicitur, vt a sanctuario inciperent. quorsum ergo relictis sacerdotibus in vestibulo sanctuarij, ad latus Aquilonare diuerterent? & non potius ab ipsis inciperent cædem?

[lychr. ... uores hoc ... præpositi ... mo pu- ... ntur. ... eodor. ... eronym. ... ech. 8. 11.]

VII. *Et dixit ad eos: Contaminate domum, & implete atria infectis.* Contaminate, ait; quoniam olim tactis cadaueribus polluebantur homines, vtensilia, & domus, vt patet in Numerorum libro, quod statim explicat: *Et implete atria interfectis.* Sed quorsum ista adhortatio? Videbantur satellites cunctari primo, atque seniores reuereri, sed data facultate cædendi per illud verbum, *A sanctuario meo incipite,* in sacerdotes irruunt, eosque per vim raptos extra Templi cancellos efferre nituntur, veriti sanctuarij gloriam, & Dei præsentiam; vt faciendum olim præcepit Ioiadas de Athalia. *Educite extra septa Templi, & interficite.* Tum Dominus: Non est quod revereamini domum quasi sacram, non reputo amplius meam, quam tot idolorum sordibus polluerunt: contaminatam idolorum spurcitijs polluite cruore, & cadaueribus. Domum vocat more solito atrium interius, atria vero, reliquas areas in circuitu illius constructas. nam atrium Israël in nouem diuidebatur atria, vel areas subdiales porticibus cinctas, ambiebatque vndique sanctuarium, & domum, siue atrium interius. Septuaginta pro atrijs, posuere, vias: fortasse intelligentes atriorum nomine porticus, & ambulationes, quibus claudebantur atria, vt diximus.

[mum sce ... bus con- ... minatam ... amplius ... quam vult ... tereri ... us. ... um. 19. 11. ... Reg. 11. 15.]

Egredimini. Dicitur lictoribus, postquam sacerdotes scilicet trucidauerant.

Et egressi sunt, & percutiebant eos, qui erant in ciuitate. Ordo enim supplicij imitatur ordinem delictorum.

VIII. *Et cæde completa, remansi ego.* Hoc desideratur in versione Septuaginta; tametsi Theodoreti codex habet. Remansi ego solus. quod a Theodotione additum esse obseruat Scholiastes. Notat Hieronymus, Hebræum non dixisse. Remansi ego solus, ne videretur ei sententiæ esse contrarium, qua Dominus dixerat, viros frontium signatarum non esse cædendos; sed remansi ego, vt subaudiatur, cum ceteris signatis. Quemadmodum & Elias loquitur. *Sacerdotes tuos occiderunt, & ego relictus sum solus.* Solum posuit, quia remansisse alios nesciebat. Verum si hoc ita est, quorsum clamat Vates. *Heu, heu, heu, Domine Deus, ergone disperdes omnes reliquias Israel?* nisi quia videbat cunctos ad internecionem esse deletos? quod si id sibi persuaserat, quid ni dixisset: & remansi ego solus? Equidem existimo perinde esse illud *remansi ego,* atque remansi ego solus. atque id vel dixisse, vel potuisse dicere Prophetam, non quia in ciuitate nullus relictus fuerit, tum quia ea cædes ciuitatis nondum patrata erat; tum quia Vates in Templo manebat, neque ea, quæ foris agerentur, videre poterat; tum vel maxime quia nouerat signatarum frontium viros non esse delendos; sed quia in Templo nullus sacerdotum relictus sit, quod nullus omnino fuerit signatus. quod ita esse facile suadetur, quia viro lineis induto mandatum est; *transi per mediam ciuitatem, & signa Thau, &c.* nil tale de Templo obambulando audiuit. Vnde vero simile est, nullum omnino sacerdotum euasisse. Vt merito dicere potuisset Vates. *Et cæde completa, remansi ego* solus. nam de cæde Templi loquitur, quam viderat. illa enim peracta, iubentur carnifices in Vrbem egredi. dumque illi in ciues sæuiunt, Propheta solus in Templo relictus *ruit super faciem,* id est, prostrauit se habitu dolentis simul & deprecantis cum vehementi animi commotione, & affectu: qualem legimus in Moyse. *Iacui quadraginta diebus, quibus suppliciter Dominum deprecabar.* Et in Iosue. *Pronus cecidit in terram coram arca Domini, &c.*

[Sacerdo- ... s omnes ... erempt, ... us rema- ... Ezechiel. ... oliast. ... eronym. ... Reg. 19. 10.]

Deut. 9. ℣. 25. Iosue 7. ℣. 6.

Et clamans aio: Heu, heu, heu Domine Deus. Septuaginta. Heu mihi Domine. Hebraice est. אהה, ahah, Domine: de qua voce diximus capite quarto.

Ergone disperdes omnes reliquias Israel? Sic capite duodecimo. *Heu, heu, heu Domine Deus, consummationem tu facies reliquiarum Israel?* Polychronius, & Apollinaris. Hoc est: non satis est priores eliminasse in captiuitatem, sed etiam hos omnes neci tradis? num delere genus Israël decreuisti? Scholiastes. Cum non haberet Propheta ex quo bono supplicaret Deo, supplicationis argumentum ex Dei benignitate ducit, dum ait: Delebis tu? hoc est, qui ob humanitatem idololatrantes in Aegypto visitasti; & in solitudine peccantes tolerasti, &c.

Polychr. Apollin. Scholiast.

Effundens furorem tuum super Ierusalem. Effundendi verbum copiam, & abundantiam indicat eius, quod effunditur, & nil in vase relictum fœcis, vt in [a] psalmo. *Effunde furorem tuum in gentes.* Et [b] iterum. *Diffusa est gratia in labijs tuis:* Quod notat Hieronymus. De qua re diximus capite septimo. Theodoretus. Humanus Propheta, & ad misericordiam propensus. Talis fuit Beatus Paulus, qui pro Iudæis optabat anathema a Deo esse. Verum Dominus amicissimum Prophetam consolatur, & iusta edocet supplicia. Scholiastes. Mulcet Prophetam Deus, quippe qui non iracundia, sed iusta sententia talia illis intulerit. Dicit enim ad illum.

Effundere significat copiam eius, quod effunditur, & nil remanere ex eo.
[a] ps. 78. ℣. 6.
[b] ps. 44. ℣. 3
Theodor.
Scholiast.

IX. *Iniquitas domus Israel, & Iuda magna est nimis valde.* Hebraice, ad valde valde. Septuaginta. Magnificata est valde valde: quæ quidem geminatio aduerbiorum Hebræis vsitata, auget verbi significatum: ponitur enim loco superlatiui cum aduerbio; quasi dicat valde maxima. Talis est illa dictio apud Matthæum. *Gauisi sunt gaudio magno valde.* Et Paulus. *Supra modum in sublimitate,* id est, ad excessum in excessum, quasi dicat, insuper excedenti excessu. Porro domum Israël vocat eos, qui de ceteris tribubus accesserant Iudæ, vt late disseruimus in Commentario capitis quarti. Neque enim hic sermo est de decem tribubus adductis in vrbes Medorum.

Geminatio aduerbij auget verbi significationem apud Hebræos.
Matth. 2. ℣. 10.
2. Cor. 4. ℣. 17.

Et repleta est terra sanguinibus. Septuaginta. Iniustitia, & immunditia. Chaldæus: homicidijs. Diximus id significare [c] sanguinem non semel, tametsi transferatur ad significandum quodcunque facinus insigne.

Et ciuitas repleta est auersione. Vel, defectione, hoc est, [d] tyrannide, & idololatria; vel iniquitate, & im-

[c] Sanguis homicidium significat, & transfertur ad omnia scelera significanda.
[d] Tyrannide & Idololatria omnia peccata significantur.

Origenes. *Hieronym.*

munditia, vt Origenes legit ex Hebraico codice; & A Hieronymus ex veteri vulgata citat. quibus delictis cetera intellecta voluit per synecdochen. Solet enim Scriptura binis peccatis, altero contra primam legis tabulam, altero contra secundam militantibus intelligere vniuersam vitiorum cohortem, quibus lex Domini violatur; vt apud [a] Zachariam. *Ad domum furis, & iurantis*, &c. Et in [b] psalmo. *Innocens manibus, & mundo corde, qui non accepit in vano animam suam*, non iurauit falso per vitam, *neque iurauit in dolo proximo suo.* Et [c] Isaias ait. *Beatus vir, qui facit hoc*, &c. *custodiens sabbatum, ne polluat illud, custodiens manus suas, ne faciat malum, &c.* Idem obseruauimus apud [d] eundem. Et in [e] Osea, atque [f] Ieremia. Sed non est omittendus locus ille [g] Isaiæ: ex B quo locus iste mirifice illustratur. *Quomodo*, inquit, *facta est meretrix ciuitas fidelis, plena iudicij? Iustitia habitabat in ea, nunc autem homicidæ. Argentum tuũ versum est in scoriam: vinum tuum mistum est aqua, &c.* Duo illi improperat crimina capitalia; alterum meretricium, & defectionem a Deo viro suo legitimo; alterum homicidium: illi opponit fidem, & iudicium, huic iustitiam: quæ duo olim floruerant in nobili ciuitate, vtriusque scilicet tabulæ legis custodia. Iudicium iterum vocat argentum, Iustitiam vinum: quæ duo corrupta esse deplorat in scoriam, & aquam, succedente scilicet pro fidelitate in Deum, spurcitia idololatriæ, & pro vino feruidæ caritatis in proximum, aqua effusæ libertatis, C & audaciæ ad omne genus flagitij. Eadem duo crimina obijciuntur hoc versu. *Repleta est terra*, vrbs ipsa, *sanguinibus, & ciuitas repleta est auersione.* Per terram enim, materialem vrbem intellexit, quæ *vsque ad os, innocentum sanguine plena erat*, & redundabat. per ciuitatem autem, politiam, ciues videlicet ipsos, qui a Deo suo defecerant ad gentium idola, vt capite octauo satis declaratum est.

Sacra Scriptura duobus peccatis, altero contra præcepta primæ tabulæ, altero cõtra secundæ, vniuersitatem scelerũ significare solet.

a Zachar. 5. ℣. 4.
b Ps. 23. ℣. 4
c Is. 56. ℣ 2
d & 59. ℣. 18.
e Ose. 4. ℣. 2
f Ier. 2. ℣. 34.
g Isa. 1. ℣. 21

Iudicium argento, Iustitia vino significantur.

4. Reg. 21. ℣. 16.

Dixerunt enim: Dereliquit Dominus terram, & Dominus non videt. Hæc fuit totius impietatis origo, ait Scholiastes, quod dicerent, prouidentiam non amplius prospicere rebus humanis. Adde quoniam prouidentia vna est, quæ homines continet in offi- D cio. hæc est lex vitæ, & disciplinæ, qua frænantur potentatus, qui legibus humanis non possunt coërceri. *Diligite iustitiam, qui iudicatis terram, sentite de Domino in bonitate*, ait Sapiens: id est, ne putetis excordem esse, qui pupillos & viduas derelinquat: pater est amantissimus hominum, & mater oppressorum: hoc si vobis persuaseritis, administrabitis incorruptam iustitiæ legem. Et iterum. Ne existimetis desiderari rectorem mundi huius, *Spiritus Domini repleuit orbem terrarum*, quasi spiritus omnia peruadit, vbi vult spirat: non solum gubernat orbem, sed replet: intimus est, quantumuis secretis iudicijs, & cogitationibus, nil eum latere potest: & *hoc*, Græce positum pro (hic) *quod continet omnia*, scilicet, qui moderatur, portat, agit, sustinet omnia; non est surdus, aut mutus: nam *scientiam habet vocis: auris enim zeli audit omnia*; cum Deum auditis zelum ipsum putate: est enim zelantissimus iustitiæ, & vindex tyrannidum. Diuinæ prouidentiæ duæ sunt partes, præmium & pœna, quibus quasi loris constringitur iugum diuinæ legis ceruicibus taurorum pinguium, ne illud excutiant. *Dirumpamus*, aiunt reges terræ & principes, *vincula eorum*, Dei scilicet, & Christi eius, *& proijciamus a nobis iugum ipsorum. A sæculo*, inquit Ieremias, *confregisti iugum meum, rupisti vincula, &c.* Vtique iugum confregit, quia excussit, excussit quia vincula rupit, &c.

Negantes Diuinam prouidentiam in omnia impietatum genera dilabũtur.
Scholiast.
Sap. 1. ℣. 1.
Dei Spiritus omnia gubernat.
Diuinæ prouidentiæ partes duæ, præmium, & pœna.
Psal. 2. ℣. 3.
Ier. 2. ℣. 20

X.

Igitur & meus non parcet oculus, neque miserebor. Non conniuebit oculus, nec cor commouebitur supplicationibus pereuntium, vt diximus capite septimo. Polychronius, & Apollinaris. Non immitis, sed vt iustus cum humanitate: iustitia enim in punitione versatur: humanitas vero in excitatione, & prædictione malorum cognoscitur: atque in eo, quod deinceps sequitur: Feci sicut mandasti.

Non parcit propter iustitiam, prædicit hoc idem ex misericordia.
Polychr.
Apollin.

Viam eorum super caput eorum reddam. Id est, studiorum & operum merita rependam illis, vt diximus capite septimo, & dicemus vndecimo, & vndevigesimo. Scholiastes. Paria ijs, quæ gesserunt, recipient.

Scholiast.

XI.

Et ecce vir, qui indutus erat lineis, &c. respondit verbum, dicens: Feci sicut præcepisti mihi. Scholiastes. Id est, signum posui in fronte dolentium. Polychronius. Nondum supplicium irrogatum esse dicit, sed interim notatos esse innoxios, quod erat differentis punitionem; quoniam ad salutem velox est Dominus, ad punitionem tardus. Sollicitabat clementissimum Iudicem tam seuera sententia, tangebatur cura electorum, ne forte eos obruisset strages pereuntium: quali scilicet Dauid stimulabatur, cum rogabat toties. *Est ne pax puero Absalom?* propterea Angelus tutelaris responsum refert, vniuersos electos esse signatos: quo responso leniuit dolorem, quem ob damnatos ceperat benignissimus Pater. in psalmo. *Et in seruis suis deprecabitur.* Id est, miserendo se solabitur, sic enim habet Psalterium Romanum Basilicæ Vaticanæ. *Et in seruis suis consolabitur.*

Scholiast.
Polychr.
2. Reg. 18. ℣. 29. et 32.
Psal. 134. ℣. 14.

EZE-

EZECHIELIS
PROPHETAE
CAPVT DECIMVM.

ARGVMENTVM.

Describit Vates quadrigam gloriæ Dei iterum
in Templo visam.

I. *ET vidi, & ecce in firmamen-* A
to, quod erat super caput Che-
rubim, quasi lapis sapphirus,
quasi species similitudinis so-
lij, apparuit super ea.
II. *Et dixit ad virum, qui in-*
dutus erat lineis, & ait: Ingredere in medio ro-
tarum, quæ sunt subtus Cherubim, & imple ma-
num tuam prunis ignis, quæ sunt inter Cheru-
bim, & effunde super ciuitatem. Ingressusque
est in conspectu meo:
III. *Cherubim autem stabant a dextris domus cum* B
ingrederetur vir, & nubes impleuit atrium in-
terius.
IV. *Et eleuata est gloria Domini desuper Cherub*
ad limen domus: & repleta est domus nube,
& atrium repletum est splendore gloriæ Do-
mini.
V. *Et sonitus alarum Cherubim audiebatur vs-*
que ad atrium exterius, quasi vox Dei omnipo-
tentis loquentis.
VI. *Cumque præcepisset viro, qui indutus erat li-*
neis, dicens: Sume ignem de medio rotarum, quæ
sunt inter Cherubim: ingressus ille stetit iuxta
rotam. C
VII. *Et extendit Cherub manum de medio Cheru-*
bim ad ignem, qui erat inter Cherubim: & sum-
psit, & dedit in manus eius, qui indutus erat
lineis: qui accipiens egressus est.
VIII. *Et apparuit in Cherubim similitudo manus ho-*
minis subtus pennas eorum.
IX. *Et vidi, & ecce quattuor rotæ iuxta Cheru-*
bim: rota vna iuxta Cherub vnum, & rota alia
iuxta Cherub vnum: species autem rotarum erat
quasi visio lapidis chrysolithi. D
X. *Et aspectus earum similitudo vna quattuor:*
quasi sit rota in medio rotæ.
XI. *Cumque ambularent in quattuor partes gra-*
diebantur: & non reuertebantur ambulantes,
sed ad locum, ad quem ire declinabat quæ pri-
ma erat, sequebantur & ceteræ, nec conuerte-
bantur.
Et omne corpus earum, & colla, & manus, & XII.
pennæ, & circuli plena erant oculis, in circuitu
quattuor rotarum.
Et rotas istas vocauit volubiles, audiente XIII.
me.
Quattuor autem facies habebat vnum: facies XIV.
vna, facies Cherub: & facies secunda, facies
hominis: & in tertio facies leonis: & in quarto
facies aquilæ.
Et eleuata sunt Cherubim: ipsum est animal, XV.
quod videram iuxta fluuium Chobar.
Cumque ambularent Cherubim, ibant pariter XVI.
& rotæ iuxta ea: & cum eleuarent Cherubim
alas suas vt exaltarentur de terra, non reside-
bant rotæ, sed & ipsæ iuxta erant.
Stantibus illis, stabant: & cum eleuatis ele- XVII.
uabantur. spiritus enim vitæ erat in eis.
Et egressa est gloria Domini a limine Templi: XVIII.
& stetit super Cherubim.
Et eleuantia Cherubim alas suas, exaltata XIX.
sunt a terra coram me: & illis egredientibus,
rotæ quoque subsecutæ sunt: & stetit in introitu
portæ domus Domini Orientalis: & gloria Dei
Israel erat super ea.
Ipsum est animal, quod vidi subter Deum Israel XX.
iuxta fluuium Chobar: & intellexi quia Cheru-
bim essent.
Quattuor vultus vni, & quattuor alæ XXI.
vni: & similitudo manus hominis sub alis
eorum.
Et similitudo vultuum eorum, ipsi vultus, XXII.
quos videram iuxta fluuium Chobar, & intui-
tus eorum, & impetus singulorum ante faciem
suam ingredi.

EXPLANATIO
EIVSDEM CAPITIS DECIMI.

I. ET *vidi, & ecce in firmamento, quod erat super caput Cherubim, quasi lapis sapphirus, quasi species similitudinis solij apparuit super ea.* Hoc est. Dum spiritu raptus animaduerterem ad eum, qui me alloquebatur, vidi Cherubinos agentes currum gloriæ Dei, atque supra eorum capita extensum firmamentum, seu cælum quoddam, cui impositum apparebat solium regale ex sapphiro, vt videbatur, fabricatum. Hæc eadem narrauit in fine capitis primi, & nos ibidem explanauimus. Polychronius. Etiamsi neminem vidisse se dicat, qui Cherubinis præerat solio insidens; perspicuum tamen est hoc indicari: nam, vt in memoriam reuocet, quæ antea dicta sunt, hæc adiunxit. Origenes. Non solium, sed solij similitudinem cernit Propheta, vt etiam in superioribus, non gloriam, sed similitudinem gloriæ Domini. Nec mirum, si, qui nondum possunt res facie ad faciem videre, earum similitudinem cernant, cum visione dignantur. Ita existimo Danielem, cum somnium habuit de regnis, in phantasia versatum similitudinum, quæ illi ostendebantur. ita etiam si quis vigilans cernat, dum illi superior pars rationis confirmatur a prophetiæ spiritu, similitudines quasdam imaginatur symbolicas rerum verarum, cum anima crasso terrestrique corpore concreta, euidentius quippiam, clariusque contemplari non valeat.

Polychr.

Origenes.

II. *Et dixit ad virum.* Videlicet: is, qui erat in solio, dixit; etiamsi id silentio prætermissum erat. Polychronius, & Scholiastes. Per hoc indicauit, quod omissum erat; perspicuum enim est, fuisse eum, qui sedebat, qui dixit ad virum.

Polychr. *Scholiast.*

Qui indutus erat lineis. Septuaginta. Stola. Vbi Origenes. Notandum vero est iam virum non indutum esse podere, sed stola: cum enim ingressurus esset in medio rotarum subtus Cherubim, & pœnis ignis purgaturus ciuitatem pollutam cadaueribus, oportuit eum splendidius, & hilarius indui, &c. Ceterum frustra laborat Origenes, quia Hebraice eadem dictio בדים, baddim, vtrobique repetitur, pro qua Hieronymus *lineis* semper vertit, vt par erat: neque aliud significare voluerunt Septuaginta per stolam, quam per poderem. Alij expositores existimant, virum indutum lineis esse Christum: eum vero, qui in solio residet, esse Deum Patrem, ne Christus scilicet sibi ipsi præcipere videatur; alioqui ipsimet capite primo per sedentem in solio intellexerant Christum Dominum. Quare sibi persuadent aliam esse visionem capitis decimi a visione capitis primi. Quibus fauere videtur Hieronymus dicens. Nota lector, in quibus superior, & hæc visio concordant, siue discordant, vt ex collatione vtriusque absque nostro admonitu diuina intelligas sacramenta, &c. Ergo notant ipsi primo discordare vtramque visionem, quod in prima visus sit vir sedens in solio similis electro a lumbis sursum, & igni similis a lumbis deorsum; in posteriori vero non cernitur vir in solio, sed gloria Dei, hoc est, magnus quidam splendor Dei potentiam indicans, quod ita esse ex capite octauo liquido se ostendisse putant, in quo legitur. *Et ecce similitudo quasi aspectus ignis ab aspectu lumborum eius, & deorsum ignis, & a lumbis eius, & sursum quasi aspectus splendoris, vt visio electri, &c.* Ex quibus inferunt capite primo visam imaginem viri in throno: capitibus vero octauo, nono, & decimo nusquam apparuisse virum, sed splendorem, vel sine throno, vt capite octauo; vel in throno, vt capite decimo: quia capite primo Christus repræsentabatur in viro; capitibus vero ceteris Pater æternus in splendore. Ceterum illos longe a veritate aberrasse non nostro, sed ipsius Prophetæ testimonio conuincitur, qui capite octauo sic habet. *Et ecce ibi gloria Dei Israel secundum visionem, quam videram in campo, &c.* Non inquit

Origenes.

Diuersam esse hanc a visione capitis primi, aliqui opinantur.

Hieronym.

A (at "se putant")

Ex prophetæ verbis conuincuntur, qui hoc astruunt: & vna eadem[que] visio probatur in omnibus locis.

B Vates, idem currus, eadem animalia; *Sed ecce ibi gloria Dei.* Quæ nam gloria Dei? *quam videram in campo.* Et qualis nam apparuit tibi gloria Dei? *Secundum visionem, quam videram in campo.* Videlicet non solum eandem rem se vidisse significat, sed eodem prorsus apparatu, aspectu, facie, figura: nam visio id omne amplectitur. Sed quoniam de specie viri præcipua controuersia est, quis non videat, vbi describuntur lumbi, virum necessario describi, non splendorem? nam splendor lumbos non habet. cum ergo capite octauo illi speciei, quæ in solio visebatur, tribuantur lumbi; constat imaginem habuisse viri, non secus atque illa, quæ capite primo ostensa est Vati. Præterea quorsum videretur solium paratum pro splendore? nunquid decet splendorem in solio sedere? at dices: splendor ille refert Deum, cui par est solium præparari: ita est, deberi Deo solium; sed cur habitum induit humanum? alioqui Deus nec stat, nec sedet. Cum itaque solium erectum viderit Propheta, necesse est imaginem vidisse viri, sed tanto splendore circumfusam, vt vix cernere licuerit in ea quidquam, præter extrema lineamenta homini similia, qui a lumbis & deorsum ignitus, a lumbis sursum merum iubar videbatur. Ergo, qui in solio sedebat, viri habebat imaginem, referebatque Christum, vt ex Gregorio [a] diximus. Nihilominus licebit & decebit per virum in solio sedentem, Deum Patrem intelligere, dummodo illum in viri sedentis forma concipiamus: atque consequenter interpretemur visionem vtramque, neque ex vna & eadem duas faciamus, quod esset absurdissimum. Siue igitur Christum intelligamus, siue Deum, nil textui præsenti repugnat: nam ille alter indutus lineis non refert Christi personam, sed Angeli tutelaris; tametsi ob sacerdotis insignia, quæ gestabat, accommodari possit Christo. Sed aliud est in visione aliquam repræsentari personam, aliud in veritate. Christus itaque ad Angelum tutelarem populi locutus est.

C (at "dore? nunquid")

D (at "piamus: atque")

Christus sedés in solio, siue Deus Pater loquitur Angelo tutelari induto lineis, hoc est sacerdotem referenti.

a *Supra Commentario de prima visione par. 2. sect. 9.*

Ingredere in medio rotarum, quæ sunt subtus Cherubim, & imple manum tuam prunis ignis, quæ sunt inter Cherubim. Grauis hîc agitatur lis, cur scilicet ingredi præcipiatur vir inter rotas, vt ignem capiat, cum ignis sit inter Cherubim, & non inter rotas? Ceterum hæc, & ijs similia quam plurima gratis rogantur, si idea visionis exacte comprehensa est; & frustra controuertuntur, si non est comprehensa. Ideam repete ex superioribus: eius sum-

E (at "cet ingredi")

ago cur- … & Che- binorum petur fu- …, facie 14. 15.

summa hæc est. Apparet currus quattuor rotis constructus, quarum binas anteriores præcedebant Cherubini duo, posteriores vero totidem. super plaustrum vehebatur arca fœderis, scabellum solij Dei; ante arcam in eodem plaustro visebatur prunarium, altare scilicet incensi, quod secum vectari voluit Christus: prunarium hoc erat in medio quattuor Cherubinorum, atque in medio rotarum, tametsi illis eminentius. vnde conueniens erat, vt prunas capturus vir intraret in medio rotarum, hoc est, accederet ad latus plaustri inter binas rotas, manumque eleuaret ad prunarium, quod erat in medio Cherubinorum.

cendium Ierosoly- … prædici- … hoc facto … lychr.

Et effunde super ciuitatem. Septuaginta, Disperge, dissemina. Vbi Polychronius. Vt magnitudinem ostendat animaduersionis, & contra vniuersam simul Vrbem declarari: quoquo versum enim, vt sors tulerat, disseminat ignem, simul cunctos calamitate comprehendens. Scholiastes. Plerunque verbum διασκορπίζω diascorpizo, dissemino, dispergo; indignationis vehementiam indicat: propterea autem terribilem visionem enunciat, vt conuertat peccatores ad pœnitentiam. Hieronymus. Quod iubetur ille, qui indutus erat lineis, vt tollat prunas de medio Cherubim, & effundat, siue spargat per ciuitatem; illud mihi videtur ostendere, quod post interfectionem, cædemque multorum, & cadauera multorum in vijs, ignis assumitur, vt puniat, siue mundet Ierusalem, iuxta illud, quod in Isaia scriptum est. Sanctificabit eam in igne ardente, & deuorabit sicut fœnum materiam, &c. Et in Ioëlis libro tria suppliciorum genera immissurum se super Ierusalem comminatur Dominus. *Dabo*, inquit, *sanguinem, & ignem, & uaporem fumi*: id est, cædem ciuium, ædificiorum incendium, & quod grauius est, veritatis ignorationem, excœcationemque oculorum: quæ eadem tria in psalmo Iudæis vaticinatus est Christus. *Furor iræ tuæ comprehendat eos. Fiat habitatio eorum deserta. Obscurentur oculi eorum, ne uideant.* atque in Isaia eadem connumerantur. *Væ Ariel Ariel ciuitas, quam expugnauit Dauid, & erit mihi quasi Ariel*, id est, replebitur ciuium occisorum cadaueribus, vt solet Ariel, id est, altare holocaustorum carnibus victimarum impleri. & sequitur. *A Domino exercituum uisitabitur in tonitruo, & uoce magna turbinis, & tempestatis, & flammæ ignis deuorantis in gyro.* Eadem commemorat in præsenti Vates. nam capite præcedenti meminit cædis, nunc igne disseminato incendium prophetat: mox referet caliginem domus, versu tertio.

oliastes. … eron. … 10. ℣. 17. … ta Septu. … l. 2. ℣. 30 … l. 68. … 125. … 29. ℣. 1

Ingressusque est in conspectu meo. Vir scilicet ille candidatus inter rotas, vt ignem hauriret ex altari incensi.

III. … æditur … mo Deus, … vindicta … tatur de …

Cherubim autem stabant a dextris domus, cum ingrederetur uir. Polychronius, & Apollinaris. Quoniam fieri non poterat, vt quandiu Deus intus aut esset, aut esse videretur, quidquam asperius circa Templum contingeret; describit per visionem Deum velut excedentem domo. illa igitur verba, *stabant a dextris domus*, significant veluti quendam iratum, & imperantem cædem. Scholiastes. Summam Dei humanitatem ostendit, cum adeo legem suam violantes vix deserit: quare non omnino repente e sacro Templo recessisse dicit, sed paulatim loco locum mutantem, tanquam cunctantem consuetam ipsis non exhibere benignitatem, &c. Sed cur potius a dextris domus substitit gloria Dei? an quia a sinistris, hoc est, in parte Aquilonari erant locata gentium idola, quæ auersabatur? an quasi in contrariam factionem diuertit, illaturus hostibus suis bellum? an quia in latere dextro fuerat candelabrum septem lucernis collucens, symbolum omnium nationum, ad quas migrabat Dei religio, derelicta mensa duodecim panum propositionis, quæ ad læuam vergebat, in signum duodecim tribuum Israel? an quia egredi e Templo parabat versus Meridiem, vt vniuersam Vrbem, quæ maiori ex parte ad Aquilonem extendebatur flammis traderet? an potius, vt Hieronymo placet, quia par est, vt supernæ virtutes dexteram partem domus Dei teneant? illæ vero, quæ mittuntur ad supplicia, de quibus scriptum est: [a] *Immissiones per Angelos malos*, sinistras partes possideant?

dextris … Deus, … si pede- … tim rece … dans lo … pœni- … tiæ. … a dex- … stet … us.

Candelabrum in tabernaculo fuit unum a dextris, & mensa vna a sinistris: in Templo vero, candelabra, & mensæ quinque erant a dextris, & quinque a sinistris, vt de mensis patet 2. paral. 4. ℣. 8. de candelabris 3. Reg. 7. ℣. 49 a Ps. 77. ℣. 49.

Et nubes impleuit atrium interius. Id est, impleuerat: ex quo scilicet in eo constitit gloria, & præsentia Dei. Vnde Polychronius, non in præsenti id factum esse dicit, sed quia ab initio eiusmodi visio fuerat demonstrata, domum scilicet nube completam.

Polychr.

IV.

Et eleuata est gloria Domini desuper Cherub ad limen domus, & repleta est domus nube: & atrium repletum est splendore gloriæ Domini. Nescias ex vi horum verborum elicere, de qua domo sermo sit, de sanctuario ne intimo, an potius de atrio interiori: nam vtrique conuenire posse nomen domus Domini docuimus supra. Eadem ambiguitas est in nomine, atrium, significet ne interius atrium sacerdotum, an potius exterius Israëlitarum? neque minor est quæstio de atrio exteriori, in quo vox audiebatur, vt sequenti versu narratur, an fuerit Israëliticum, an profanum? Quibus ignoratis sub dubio erit, an recedat gloria Domini a Templo, an potius regrediatur in locum suum, quod si illud non est exploratum, illud quoque ambiguum erit, an nubes repræsentet fauorem præsentiæ Dei, an potius supplicium excœcationis Israël. Ceterum ex versu duodeuigesimo sequenti colligitur, gloriam Domini non ingredi, sed potius egredi Templo: atque ex capite vndecimo sequenti constat, ab vrbe subinde tota discessisse, atque stetisse supra montem Olиueti, qui est ad Orientem Vrbis. Vnde inferre licet, per limen domus hoc loco non significari limen sanctuarij, a quo discedebat Dei maiestas; sed limen portæ atrij, qua egredi parabat. Cum autem duo fuerint atria, interius sacerdotum, & exterius Israëlitarum (semper omittimus profanum) de interiori, & non de exteriori sermonem esse Vati, ex eo fit vero simile, quod subdit, auditum esse sonitum alarum in atrio exteriori, quem scilicet edebant Cherubim præteruolantes atrium interius. Præterea quia versu vndeuigesimo dicitur, egressam deinde a limine Templi Dei maiestatem stetisse in introitu portæ domus Domini Orientalis. quo loco porta domus Domini Orientalis ea appellari videtur, quæ aperta erat in muro atrij exterioris Israëlitarum: nam reliqua porta atrij gentium non solet perinde dici porta domus Domini, quod pertineat ad atrium profanum. Ergo hîc erit perspicuus loci sensus. Gloria Domini existens super Cherubim, ipsis volantibus, translata est a dextro angulo vestibuli sanctuarij, vbi sententiam cædis & incendij pronunciauerat, ad limen Orientale atrij interioris sacerdotum, quo facto domus ipsa, hoc est, porta Orientalis, in qua substitit, repleta est nube: atrium vero exterius Israël, quo appropinquabat, repletum est splendore gloriæ Domini. Porro nubes, caligo, fumus, tenebræ in sacris literis significant, cum Deo tribuuntur, claritatẽ nimiam, iubar diuinum, lucem inaccessam, qua oculi mortalium syderantur. apud Isaiam. *Commota sunt superliminaria*

Dubia quædam de significatione verborum textus. Sup. c. 8. ℣. 14.

Respondet. Constat Deum egredi Templo.

Nubes, caligo, fumus, tenebræ, cum Deo tribuuntur nimiam claritatem significant. Isa. 9. ℣. 4.

naria cardinum a voce clamantium, & domus repleta est fumo. & iterum: *Repleuerat gloria Domini domum, neque poterant ministrare sacerdotes propter caliginem.* & iterum: *Repleta est domus nube.* & Salomon ibidem ait. *Dominus pollicitus est habitare in caligine.* & alibi. *Moses autem accessit ad caliginem in qua erat Deus.* & in psalmo. *Inclinauit cælos, & descendit, & caligo sub pedibus eius.* & iterum. *Posuit tenebras latibulum suum.* Item. *Nubes & caligo in circuitu eius.* Vocatur autem lux nimia caligo, & nubes, quod perstringat oculos nostros, nihiloque liberius intueri possint immensam Dei gloriam, quam densissimas tenebras, altam ue caliginem, seu nubem atram. Quod D. Paulus exposuit dicens: *Lucem habitat inaccessibilem, quem nullus hominum uidit, sed nec uidere potest.* Idem significare videtur in præsenti nubes, qua completa dicitur domus, nempe clarissimam lucem diuinæ præsentiæ testem, vt ex versu præcedenti aperte constat. *Cherubim*, inquit, *stabant a dextris domus, cum ingrederetur vir, & nubes impleuit atrium interius*, &c. En gloria Domini existente in atrio interiori, scilicet prope sanctuarium, nube completur atrium ipsum interius. Nubes igitur claritatem significat, & fulgorem a Dei gloria circumfusum: splendor autem, qui impleuit atrium (exterius, vt interpretamur) est lumen a luce tanta emanans, & egrediens; quo illustratum est atrium Israël, vtpote vicinum portæ sacerdotali; in qua gloria Domini consistebat. atque hæc secundum literæ contextum dicta sint. Diuus autem Hieronymus, Cyrillus, & Græci in eo Isaiæ loco superius citato, quod est eiusdem argumenti cum capite præsenti per fumum intelligunt incendium Vrbis, & tenebras erroris. atque hoc loco idem Hieronymus nubem interpretatur, tenebrarum, & caligns supplicium. quos si sequi volumus, dicere necesse est, atrium non quidem exterius, sed interius repletum esse nube, ex quo scilicet inde gloria Domini secesserat: signumque fuisse eam caliginem, seu fumum, incendij Templi, atque excæcationis sacerdotum: nam fumus ab igne nascitur, oculosque lædit: quare symbolum est aptissimum incendij, & cæcitatis, euentusque docuit non fuisse vanum portentum: nam gentibus translatis per Christum, gloriam Patris, in admirabile lumen agnitionis eius, filij regni eiecti sunt in tenebras exteriores: sed de hac re supra versu secundo.

3. Reg. 8. ℣. 11. — 2. Paral. 5. ℣. 14. — Exod. 20. ℣. 21. — Psal. 17. ℣. 10. Ibid. ℣. 12. — Ps. 96. ℣. 2. — 1. Timoth. 6 ℣. 16. — Hier. Cyril. & Græc. super Isai. 6. Fumus signi[ficat] incen[dium,] nubes supplicium.

Et sonitus alarum Cherubim audiebatur usque ad atrium exterius, quasi uox Dei omnipotentis loquentis. Hieronymus. Pro sonitu in Hebræo, vox, ponitur: pro omnipotente, Septuaginta verterunt, Sadai: quod Aquyla, Symmachus, & Theodotio ἱκανὸν, hicanon, quod fortem, potentemque significat, transtulerunt, &c. Porro שדי, sadai, eum significat, cui est sufficientia, abundantia, cui sunt vbera, symbolum abundantiæ; omnisufficiens, vel omniabundans uertere possemus, siue superabundans. Loquens cum Abraham Dominus ait: *Ego Deus omnipotens*, Hebraice Deus Sadai, ditissimus scilicet, qui te beare possum, *ambula coram me*, &c. quod profitetur Polychronius dicens. Maximus sonitus reddebatur, cum alæ Cherubim commouerentur, vt esse tonitru diceres, vel Dei vocem: illud enim vox Σαδδαὶ ἱκανοῦ, Sadai hicanu, idonec, Dei tonitru, Symmachus, ac Theodotio sunt interpretati. hoc est: similem sonum diceres vocis Dei, sufficientis ac potentis tonitrui, quod efficacia diuina perficiatur: tales enim sunt quæ de cœlo voces redduntur. Vnde in psalmo. *Vox Domini in uirtute, vox Domini in magnificentia, uox Domini confringentis cedros*, &c.

Hieron. — De significatione nominis Dei Sadai. — Genes. 17. ℣. 1. — Polychr. — Psal. 28. ℣. 4.

Meminit & vocum Seraphinorum Isaias. *Et clamabant alter ad alterum*, &c. *Et commota sunt superliminaria cardinum a uoce clamantis*, &c. oportuit enim ingentem esse vocem, cuius vi commotus aër non solum Templi murum verberauerit, sed limina ipsa marmorea loco mouerit, atque superliminare ingentis magnitudinis e cubili suo excusserit. Obserua. Apud Isaiam Seraphim ore clamant: *Sanctus, Sanctus, Sanctus*: apud Ezechielem. *Cherubim stridorem faciunt* aëra ferientes. Verum eadem est omnium sententia, quam tamen illi verbis, quasi remotiores prædicunt; isti factis, vt viciniores, annuntiant: nimirum ea vox, quam deinde, instante suprema vastitate, auditam in Templo narrat Iosephus editam a supernis virtutibus sese ad discessum adhortantibus: Migremus hinc. Hoc significat egressus gloriæ Dei, e sanctuario primum, deinde ex atrio sacerdotum: hoc sonitus alarum Cherubim, immo & Seraphinorum Isaiæ voces: nam illis clamantibus, *commota sunt superliminaria, & domus repleta est fumo.* Quid enim hoc portendebat nisi domum fore inflammandam, & euertendam? &, quod magis mireris, id ipsum innuunt illæ laudes: *Plena est omnis terra gloria eius.* nam perinde valent, ac si dixissent. Fastidit iam Dominus istarum angustias sedium: laxiores ædes suæ destinauit habitationi; vniuersa terra erit deinceps Templum cultorum eius, & gloriæ suæ sanctuarium, vt in psalmo. *Cæli enarrant gloriam Dei*, &c. *In omnem terram exiuit sonus eorum* &c. & in Numerorum libro. Veruntamen. *Viuo ego*, dicit Dominus, *& replebitur gloria Domini uniuersa terra.* hoc est: Per me ipsum iuro, quod aliquando sim hanc impietatem vindicaturus, cum scilicet vniuersam terram Templum mihi consecrauerim gratissimum, & solij mei tabernaculum sacrosanctum. Sed de hac re capite vndecimo iterum agemus.

Isa. 6. ℣. 3. — Ingens vox describitur. — De vocatione gentium. — Psal. 18. — Num. 14. ℣. 21.

VI.

Cumque præcepisset uiro, &c. Explicuimus ista versu secundo.

VII.

Extendit Cherub manum de medio Cherubim. Hebraismus: id est, vnus ex Cherubinis, vel inter Cherubinos: nam, vt supra non semel monuimus, in medio esse aliquorum, Hebræis valet, quod nos dicimus, esse ex illis, vel inter eos.

Cherub de medio Cherubim Hebraismus, idem significat ac si diceret, vnus ex Cherubim.

Et sumpsit, & dedit in manus eius, qui indutus erat lineis. Theodoretus. Ordinum inuisibilium discrimen hinc quoque licet agnoscere. Sex enim imperatum fuit, vt ne prope quidem accederent ad ipsa Cherubim: hic vero appropinquat quidem, non tamen audet inter ipsa progredi; sed ipsa Cherubim porrigunt carbones, &c. Vnde Isaias ait: *Et uolauit ad me unus de Seraphim, & in manu eius calculus, quem forcipe tulerat de altari.* Vbi idem ordo Hierarchicus ostenditur. Quo loco obseruat Cyrillus vrbanitatem supernarum virtutum. Gloriam, inquit, decantant alternis vicibus, non quia defatigantur, sed honore sibi mutuo cedunt, & vicissim doxologias canunt: omnia enim superna ordinate, ac decenter fiunt.

Theodoretus hinc colligit ordinem inter angelicos ordines. — Isa. 6. ℣. 6. — Cyrillus. Alter ad alterum cantant seraphini non quia defatigantur, sed vt se se inuicem mutuo honore præueniant.

Qui accipiens egressus est. Hieronymus. Scriptura non dicit, egressus quid fecerit, vt tristis rei narrationem intelligentiæ potius relinqueret, quam oculis subijceret, &c. Adde virum vestitum lineis, cui demandata est cura signandi T. littera innocentes, re peracta, responsum reddidisse ei, qui se miserat: *Feci sicut præcepisti mihi*, vt vidimus capite nono, ne scilicet Dominum (more nostro loquimur) sollicitum redderet cura eripiendorum: at, cum mittitur inflammaturus Vrbem, non est ausus facti rationem reddere: ne iudicem ob sententiam pronunciatam abunde

Hieron. — S. Scriptura miro artificio tristia facta subticet.

abunde mœſtum,incendij memoria refricata, magis contriſtaret. A

VIII. *Et apparuit in Cherubim ſimilitudo manus hominis ſubtus pennas eorum.* Extendente brachium Cherub, vt viro porrigeret prunas ex altari incenſi, animaduertit Vates manibus humanis ipſum atque ceteros eſſe præditos: nam, vt vidimus capite primo, ſinguli Cherubini quaternis alis, binisque manibus conformati erant, vtpote qui humanam per omnia figuram gererent, niſi quod animalium trium exuuijs erant inſuper induti. falſum enim eſt, quod quidam auctores ſenſere, quaterna brachia habuiſſe ſingulos, quaternaque ora. Sed de his plura iam [a] diximus.

p.cap.1. comm. prima vi e.

IX. *Et uidi, & ecce quattuor rotæ iuxta Cherubim. rota una iuxta Cherub unum, & rota alia iuxta Cherub unum.* Diximus, rotas haſce ſimiles eſſe rotarum carrucæ: nam carruca inequitare viſebatur Dei gloria;ex quo conficitur quaternarius rotarum numerus, atque diſpoſitio earum; quæ duo præſenti verſu memorantur. Porro quid ſignificent rotæ currus Dei, fuſe tractauimus ſuo loco. B

par. 1. 1. com- t.de pri viſione.

Species autem rotarum erat quaſi uiſio lapidis chryſolithi. Hebraice,viſio lapidis תרשיש, Tharſis,quemadmodum & capite primo habetur: pro qua voce Aquyla, chryſolithum, Symmachus hyacinthum, Septuaginta illic, Tharſis, hîc vero, carbunculum tranſtulere: quod ignorans Scholiaſtes Græcus ſic concordat. Supra dixit, ſicut ſpecies Tharſis;hîc vero, ſicut viſio lapidis carbunculi, vt doceat ſe inopia vocum laborare, nec poſſe ſatis accurate rem exprimere. Enimuero Hieronymus alio diuertit, poſitum hoc loco carbunculum, vt ſcilicet pœnarum per ignem, qui a Cherub traditur, ſimilitudo monſtraretur. Sed & de colore Tharſis nos aliqua ſupra. C

explana .c.1.ṽ26

X. *Et aſpectus earum ſimilitudo una quattuor, quaſi ſit rota in medio rotæ.* Figura, & colore ſibi per omnia erant rotæ perſimiles, atque quantitate omnino æquales,ita vt videretur rota vna ex altera expreſſa, & ad illius inſtar conſtituta. Verſus iſte & Prophetæ ſententiam, & alterum capitis primi elucidat mirifice. Vtrumque enim obſcurum fecit ea phraſis, *rota in medio rotæ*, quam eo loco pro viribus conati ſumus emollire & declarare; forte non ita feliciter, atque in præſenti feciſſe putamus. D

in me- rotæ, ſi- udi- æqua- rota- ſignifi-

XI. *Cumque ambularent, in quattuor partes gradiebantur: & non reuertebantur ambulantes, ſed ad locum, ad quem ire declinabat quæ prima erat, ſequebantur & ceteræ, neque conuertebantur.* Exiſtimarunt tractatores, rotas iſtas ſphæricas eſſe, atque adeo ſingulas earum ad latus ſuum, hoc eſt in omnem partem circumagi, & conuerti. Verum ſatis aperte monſtrauimus circulares eſſe,non ſphæricas: nimirum quales conſtitui ſolent pro curru. Vnde conſequens eſt rotas agitari in quattuor partes,perinde eſſe,atque in quattuor angulis currus circumuolui: idque verſus eandem regionem, vt ſolent rotæ carrucæ moueri, quod verba ſequentia ſatis declarant: E

men.de a viſ. 1.ſect.1

Ad locum, ad quem ire declinabat quæ prima erat, ſequebantur & ceteræ,neque conuertebantur. hoc eſt, pari & vniformi motu agebantur omnes, nullaque earum retrocedebat procedentibus reliquis, ſed eodem contendebant vniuerſæ.

conuer ntur ro- ſignifi- non re- ſſiſſe.

XII. *Et omne corpus earum, & colla, & manus, & pennæ, & circuli plena erant oculis in circuitu quattuor rotarum.* Hebraice omnis caro eorum,& canthi,vel colla eorum, & manus eorum, & alæ eorum, & rotæ eorum plena erant oculis: quæ verba Cherubinis potius, quam rotis conuenire videntur, quia rotæ nec carnem habent, neque colla, neque alas, neque vero rotas. Ex oppoſito eſt, quod ſequitur, *in circuitu quattuor rotarum*, quod non videtur quadrare poſſe Cherubinis, qui rotas præcedebant, non circunſtabant. D. Hieronymus in verſione atque in explanatione, de rotis hæc omnia relatiua intelligenda ſignificauit: dicit enim. Rotæ autem iſtæ non ſolum carnes habent, vel corpus, aut membra, ſed & colla, & manus, & pennas: cuius ſenſum explicuimus capite primo, verſu duodevigeſimo; per carnes, vel corpus accipientes metaphorice molem ipſius rotæ: per colla vero, quod Hebraice eſt גב, gab, hoc eſt, dorſa, vel terga, vt Græce legitur, intelligentes canthos ſupremos rotarum: per manus, & pennas, radios quibus rotæ canthi modiolo nectuntur, qui quidem ad modum brachiorum, & pennarum formati viſebantur, vt videre eſt in figura, quam ſupra poſuimus: denique per rotas, vel circulos,ipſos modiolos ſolidos, quibus axis inſeritur interpretantes. Nihilominus ſi quis contendat vniuerſa hæc membra Cherubinorum eſſe, non multum repugnabimus: nam ipſa clamant, multo accommodatiora eſſe illorum formæ, quam rotarum figuræ, præſertim cum tam facile diluatur argumentum, quod in contrarium inſtruebatur. nam Cherubini reuera diſpoſiti erant in circuitu quattuor rotarum, videlicet in circuitu currus ipſius, & ſinguli iuxta rotas ſingulas. Quod vero ſubditur; *plena erant oculis*; vtriſque ex æquo conuenire poteſt: nam & rotarum dorſa, radij, & modioli cælatis quaſi ſtellis frequentibus collucebant;& Cherubinorum corpus vniuerſum eiſdem luminibus diſtinguebatur, vt tam carruca, quam quadriga imago eſſet expreſſa cœleſtis machinæ, quam repræſentabat. Sed de hac re latius in Commentario,atque explanatione capitis primi actum eſt. Illud tranſcurſim admonebo, Cherubinos oculis exornatos referre Eccleſiæ Prælatos, *qui cum ad iuſtitiam erudiunt multos*, fulgent *tanquam ſtellæ in perpetuas æternitates.* currum vero ocellis plenum iuſtos ſignificare, qui ſicut firmamentum ſplendeſcunt, & quaſi *Cæli enarrant gloriam Dei.* de quibus Chriſtus. *Sic luceat lux ueſtra coram hominibus, ut uideant opera ueſtra bona, & glorificent Patrem ueſtrum, qui in cælis eſt.*

ium, an is ſit in gendus erſas,an l de Che as.

Hieron.

Supra facie 14.c.15, Vtraque poteſt teneri ſententia.

Oculati Cherubini Prælatos Eccleſiæ referunt.

Pſal. 18. Matth. 5. ṽ. 17.

XIII. *Et rotas iſtas uocauit uolubiles, audiente me.* Hieronymus. Rotæ quoque ipſæ appellatæ ſunt lingua Hebraica גלגל, galgal, quod Symmachus, volubiles, Aquyla,rotam, interpretatus eſt, &c. quod ait Vates,tale quiddam eſt. Auriga currus, vel ex Cherubinis aliquis, me audiente,clamauit,o Galgal, quod valet, o rota. Quale autem fuerit ſequens ſermo, vel præceptum rotæ intimatum, reticuit Propheta, ſed illud eſſe rotarum nomen agnouit: nam antea ipſas appellauerat אפנים,ophnim, quod a פנה, phanah, deductum, ſonat ſuperficiem, extremitatem, circumferentiam, canthum rotæ, & per ſynecdochen pro tota rota vſurpatur. Vel deducitur ab אפת, aphath, & tunc ſignificat id, quod impetu circumrotatur vi flatus, vel ſimili modo, volumina, turbines, gurgites, fluctusue interpretari licebit. Volunt & Hebræi Ophanim Angelorum eſſe nomen, ſicut & Cherubim, atque Seraphim. quibus fauet quod a Propheta dicitur: *Spiritus uitæ erat in rotis*, ſeu ſpiritus animalis. Si enim vitali ſpiritu, vel animali fruebantur, neceſſe eſt etiam intellectuales fuiſſe ſubſtantias, quemadmodum & Cherubini erant. Neque par eſt, eos in gradu infimo cenſeri, cum Deo ſint propinqui,& Cherubinos conſequantur, dicente Vate. *Cum euntibus ibant*, &c. certe primus

Hieronym. De etymologia nominum rotarum.

Hebræi putant ophanim rotarum nomen, eſſe nomen Angelorum, ſicut Cherubim.

gradus

gradus Seraphinis, Cherubinis, & Thronis constat, A
Dionys. Areop. de cæles. hier. secundum Dionysium. Cum ergo Ophanim Dei thronum vehant, non constituant; credimus ad eum ordinem nullatenus pertinere. Numerabuntur itaque in secundo, in quo sunt Principatus, Potestates, & Virtutes: & fortasse quos Paulus Græce ἀρχὰς, archas, hoc est, principatus vocauit, Hebraice dicuntur Ophanim.

XIV. *Quattuor autem facies habebat unum: facies una, facies Cherub, & facies secunda, facies hominis: & in tertio facies leonis: & in quarto facies aquilæ.* Quidam sic vertunt ex Hebræo. Facies vnius facies Cherub, & secundi facies hominis, & tertij facies leonis, & quarti facies aquilæ. quasi vero vnicam faciem haberent singuli, atque illis inter se discernerentur. quæ sententia ex eo, quod inferius sequitur, facile potest redargui. *Quattuor*, inquit, *uultus uni, & quattuor alæ uni*. Bene ergo Hieronymus, *Facies prima* vertit, non vero primi: nam ad omnes ex æquo quaternæ facies pertinebant, cum omnes speciem humanam referrent trium animalium insigni bus vestitam, aquilæ scilicet alis, iubis leonis, atque vituli calceis. ergo quod sequitur, *& in tertio facies leonis*, non significat in tertio animali, sed in tertio aspectu animalium omnium. Simili modo, quod subditur: *& in quarto facies aquilæ*, idem est atque quarta facies aquilæ. Porro quod ait, *Facies una*, vel prima, *facies Cherub*, perinde est, ac si dixisset, facies vituli, quia Cherub interpretatur agens currum: quod munus cum proprium sit boum, merito boui, seu vitulo nomen Cherub appropriatur: C tametsi quaternis animantibus, quæ Dei carrucam agebant ex æquo impositum sit, & conueniat. Vnde nullo negotio soluuntur variæ, atque intricatæ quæstiones, quæ ab interpretibus quibusdam huius loci agitantur: nimirum. Qualisnam sit facies Cherub a Propheta assignata, & cur pro facie bouis posita sit? An Vati hac secunda visione apparuerit facies bouis, an potius sola facies Cherub vice eius? Cur non omnibus Cherubinis ea facies indita sit, sed soli boui? ad quas tam frigide respondent, quam obscure: nec mirum, cum, ignorata figura rotarum necesse, fuerit etymologiam vocis Cherub ignorari; illa autem non comperta, frustra quærent faciem, quam non agnoscunt. Nos vnico verbo singulis satisfaciamus, præmittentes, quod D sæpe iam diximus, rotas hasce tales Prophetæ apparuisse, quales in curru videri solent, curruque vectam gloriam Domini: quo præhabito, respondeo כרוב, Cherub, oriri a verbo רכב, racab, facta literarum metathesi: verbum valet, equitare, vehi equo, vel carruca: nomen vero sonat agens currum; quapropter quattuor Angelos Dei stipatores appellatos ex æquo Cherubinos dicimus, quia agebant vel præcedebant eius currum: faciem Cherub idem esse atque faciem bouis ex vocis appropriatione aptissime facta, quia currum solent agere boues. Vnde iure pro boue posuit Cherub, quia id nomen significabat officium agendi currum; officium vero hoc repræsentabat bouem, cuius est proprium. Vnicam semper esse visam faciem bouis, seu Cherubi- E norum quartam, scilicet vngulas bifidas vituli; sed eam capite primo dictam faciem bouis; hoc vero capite appellatam faciem Cherub, quod idem sonat, vt diximus.

Cherub interpretatur agens currum.

XV. *Et eleuata sunt Cherubim.* A terra scilicet sese subleuarunt alarum remigio fulta.

Ipsum est animal, quod uideram iuxta fluuium Chobar. Inferius hæc repetuntur.

XVI. *Cumque ambularent Cherubim, ibant pariter & rota iuxta ea: & cum eleuarent Cherubim alas suas, vt exaltarentur de terra, non residebant rotæ, sed & ipsæ iuxta erant*, &c. Scholiastes. Quod ait, tale quiddam est. Cum incedebant Cherubim, simul cum eis rotæ ferebantur, cum tollebantur sublimes, ipsæ quoque tollebantur: neque enim casu, aut temere, neque sine diuinarum virtutum prouidentia anni termini conuertuntur, quos illæ secundum Dei iussum perficiunt, &c. Adde: Neque enim temere, aut casu in Ecclesia militanti, quam significat currus Dei, motus, tumultus, rerum vicissitudines, & regnorum permutationes contingunt; neque sine diuinarum virtutum ministerio, & aurigæ currus prouidentia speciali. Obserua rursum, quam suaui motu aguntur rotæ, cum præeunt Cherubim. & quam facile B imitatur populus prælatorum, & magnatum mores: *Pascite*, inquit ad præsules Petrus, *qui in uobis est gregem Dei: prouidentes*, curam agentes, *non coacte, sed spontanee*, id est, non agentes virga, sed inuitantes exemplo, *neque ut dominantes in cleris, sed forma*, exemplar, *facti gregis ex animo*. hoc adiecit; quia non satis est, præire Episcopum, si secundum faciem tantum præit, ne non præcedere videatur; sed ex animo obeat pietatis opera necesse est, quo populus sponte æmuletur nil minus curantem. Spiritus vitæ, quo agitabantur Cherubini ad volandum, excitabat rotas ad sequendum. illi supra terram alis eleuabantur: istæ vix in puncto terram tangentes pernicissimo circumactu sese voluentes consequebantur quadrigas volantes: hoc est quod sequitur.

Schol.

Diuina prouidétia suauiter agit rerum vicissitudines, & regnorum permutationes, ministerio angelorum. Quales futuri prælati. 1. Petr. 5. ℣. 2.

Stantibus istis, stabant: & cum eleuatis eleuabantur. spiritus enim uitæ erat in rotis. XVII.

Et egressa est gloria Domini a limine Templi: & stetit super Cherubim. Vidimus ex versu quarto gloriam stetisse in limine portæ atrij interioris sacerdotum, inde ergo discessisse narratur in præsenti. quod vero ait: *& stetit super Cherubim*. [a] Hebraismus est, Latinis significat, stans super Cherubim. neque enim descenderat a vehiculo, vt denuo illud conscendisse dicatur. Scholiastes. Vbique Deum introducit equitantem super Cherubim, vt Iudæorum superbiam reprimat, qui Deum in solo Templo esse putabant. XVIII.

a Stetit super Cherubim, hoc est, stans super Cherubim. Hebraismus est.

Scholiast. Deus vbique equitat super Cherubim, non in Templo solum.

Et eleuantia Cherubim alas suas exaltata sunt a terra coram me: & illis egredientibus, rotæ quoque subsecutæ sunt. Cherubim volantibus, & ad exteriora abeuntibus, rotæ secutæ sunt: deseruit enim simul domum Iacob paterna Dei prouidentia, atque vera religio & fides, migrauitque ad gentes, de qua re capite sequenti. Quod vero ad Grammaticam attinet, Hieronymus videtur legisse eleuantes, & exaltati: nam capite nono sic habet. Quamquam plerique Cherubim neutrali genere, numeroque plurali dici putent, nos scire debemus singulari numero esse Cherub generis masculini, & plurali eiusdem generis Cherubim, &c. atque ita legimus in textu Hieronymi operibus inserto: sed alij codices constanter habent, *eleuantia*, &c. XIX.

Et stetit in introitu portæ domus Domini Orientalis: & gloria Dei Israel erat super ea. De porta atrij Israël loquitur, vt ostendimus versu quarto. Sed nota rursum cum Scholiaste, quam ægre cælestis paterfamilias suas egreditur ædes? quam cunctabundus discedit? quam lento, & quot stationibus intercisо procedit gressu? exiens enim a sanctuario stetit a latere portæ vestibuli; inde transijt ad portam sacerdotum, mox egressus domum substitit in ipso limine; ibique Prophetam accitum alloquitur, conqueriturque de sacerdotum & principum flagitijs,

quibus

quibus domum suam polluentes ipsum Dominum A coëgerint pristinum domicilium deserere. Sed de hac re, capitis sequentis initio fusius.

X. *Ipsum est animal, quod uidi subter Deum Israel iuxta fluuium Chobar: & intellexi quia Cherubim essent.* In prima illa visione ad fluuium Chobar sibi repræsentata intuitus fuerat Vates eadem rerum simulachra, easdemque personarum imagines, quas narrauit capite primo. Verum tunc præ rei nouitate, atque horroris magnitudine non potuit expressam earum ideam concipere. Obseruauit quattuor esse animalia ex motu; sed quonam ea appellaret nomine ignorabat, cum ex alia parte homines viderentur, ex alia leones, hinc aquilæ, illinc vituli: nunc vero repetita visione, sui magis compos aduertit eandem dispositionem, gestum, & habitum inesse illis animalibus, quæ Cherubinos Templi sortitos B esse cognouerat. Sacerdos enim erat Ezechiel, & quamuis non esset ingressus in oraculum, quod non licebat nisi Pontifici, nihilominus nouerat exacte qualis esset Cherubinorum Templi forma, facies, & dispositio, nimirum quam nos supra descripsimus, & delineauimus. Memor igitur figuræ Cherubinorum, atque eam cum animalium, quæ spectabat, habitu conferens, intellexit non esse noua monstra, sed ipsorum Cherubinorum Templi proplasmata, atque prima exemplaria, videlicet intelligentias inuisibiles Cherubinorũ faciebus indutas, quæ more suo stipabant Deum Israël, atque triumphi ipsius insignia circumgestabant. Verum hæc latius differuntur in Commentario de prima visione. C

XI. *Quattuor uultus uni, & quattuor alæ uni.* In Hebræo codice, Chaldæo, apud Hieronymum, atque in aliquot vulgatis legitur bis repetitum: quattuor, quattuor vultus vni. Græci codices non iterant vocem. Ceterum iterata exprimit vim phrasis Hebraicæ, vt numerus cardinalis ea repetitione stet pro distributiuo, quo Hebræi carent: quasi dicat: quaterni vultus singulis erant; nam vnus singulum valet Hebræis quandoque.

XII. *Et similitudo uultuum eorum, ipsi uultus, quos uideram iuxta fluuium Chobar.* Scilicet hominis in habitu & dispositione corporis, leonis in iubis, aquilæ in alis, vituli in vngulis bipartitis.

Et intuitus eorum, & impetus singulorum ante faciem suam ingredi. Vniuersi & singuli intuebantur anteriora, & eo venire festinabant. Pro *intuitus* Hebraice est D מראיהם, marehé, cuius loco Hieronymus solet vertere species, aspectus: gestus diceremus fortasse significantius: nam oris gestu indicabant se ad anteriora properare. Pro *impetus* Hebraice est אותם, otham. Septuaginta eius loco posuerunt: Et ipsa vnum quodque eorum, &c. alij, essentia eorum, alij transtulerunt, & ipsimet. Hieronymus videns eam vocem significare signum, transtulit egregie, impetus earum, quasi dicat. Impetu ipso indicabat vnusquisque, atque præseferebat quasi in fronte impressum, vlterius se destinasse procedere, regredi minime. Vbi obseruandum est, Vatem dixisse, *ante faciem suam ingredi*, ne decipiamur putantes Cherubinis quaterna fuisse ora; vnum ante, aliud retro, binaque a lateribus eiusdem capitis; vel quaterna capita in quattuor lateribus eiusdem corporis, vt multi interpretes commenti sunt: quod si ita E esset non dixisset Vates: *Impetus singulorum ante faciem suam ingredi*, sed, ante facies suas, cum multæ essent in singulis facies, hoc est, ora. Immo neque hoc dicere posset, cum versus omnes simul moueri non possent. Facies igitur hoc loco est os, quod vnicum erat in singulis, idque humanum. Versibus autem superioribus vultus, vel facies, sunt aspectus, similitudines, habitus, vt fusius tractauimus & demonstrauimus supra. Atque hæc de litera capitis. *Supra expl. cap. 1. & Comm. de pri. visione.*
Quoniam vero hæc postrema Vatis sententia sæpe repetita est vtroque capite, visum est eandem accuratius considerare, & dilucidare.

Impetus, inquit, *singulorum ante faciem suam ingredi.* & alibi. *Ibant, & non reuertebantur; & non reuertebantur cum ambularent*, &c. Quorsum tam frequens eiusdem sententiæ iteratio? præsertim cum nil mirandum, aut nouum contineat. Quid enim mirum, non retrocedere Cherubinos, auriga procedente? Primum quidem hîc insinuatur ipsius aurigæ constans, & immutabile propositum Synagogam deserendi, atque ad Ecclesiam migrandi: Prophetamque ea oratione significare voluisse, quod Samuel dixit ad Saulem. *Porro triumphator in Israel non parcet*, non conniuebit, *& pœnitudine non flectetur.* nam habitu triumphantis apparuit Deus Israël, cum quadrigas agit antrorsum, neque eas retrocedere sinit. Verum si ad ethicem conuertamur, inuenienus Christianæ vitæ expressam hypotyposim in hac Cherubinorum progressione, atque impetu ad vlteriora tendendi. Quid enim aliud est pietatis nostræ institutum, quam iter agentium? quam peregrinantium? quam nauigantium? quam contendentium in agone? *Audentes*, confidentes, *igitur semper*, ait Paulus, *& scientes, quoniam dum sumus in corpore peregrinamur a Domino (per fidem enim ambulamus, & non per speciem) audemus*, confidimus, *autem & bonam uoluntatem habemus magis peregrinari a corpore, & præsentes esse ad Dominum: & ideo contendimus siue absentes, siue præsentes placere illi*; &c. Nota verba illa, *peregrinamur, ambulamus, contendimus.* & iterum. *Iuxta fidem defuncti sunt omnes isti, non acceptis repromissionibus, sed a longe eas aspicientes, & salutantes, & confitentes, quia peregrini, & hospites sunt super terram. Qui enim hæc dicunt, significant se patriam inquirere: nunc autem meliorem appetunt, id est, cælestem*, &c. *Facta est* industria femina, *quasi nauis institoris de longe portans panem suum. Et quasi naues poma portantes*, ait Iob. *At uia nauis in medio mari* admiranda celeritate conficitur. *Nescitis*, ait Apostolus, *quod ij, qui in stadio currunt, omnes quidem currunt, sed vnus accipit brauium? Sic currite, vt comprehendatis. Omnis autem qui in agone contendit ab omnibus se abstinet, & illi quidem, ut corruptibilem coronam accipiant, nos autem incorruptam. Ego igitur sic curro, non quasi in incertum*, &c. & iterum. *Ea, quæ retro sunt obliuiscens, ad ea uero, quæ sunt priora, extendens me ipsum: sequor autem si quo modo comprehendam. Neminem salutaueritis* dictũ est Apostolis, ne vel vrbanitatis verbis a cursu cœpto retardarentur: par est enim, vt consequantur Cherubim aurigam, milites ducem. at ipsius aurigæ non inane cognomentum est. *Accelera spolia detrahere, festina prædari*: & in psalmo. *Exultauit ut gigas ad currendam viam, a summo cælo egressio eius, & occursus eius usque ad summum eius.* id est, non destitit ab incœpto quousque a carceribus, vnde erat egressus, ad metas stadij cucurrit, & a metis iterum ad carceres eadem animi contentione peruenit. In Exodo Agnum paschale iubentur comedere filij Israël festinantes, atque baculis armati, quæ sunt iter agentium instrumenta propria. quamobrem decet nos *tantam habentes impositam nubem testium*, inquit Paulus, *deponentes omne pondus, & circunstans nos peccatum, per patientiam* currere *propositum nobis certamen: aspicientes in auctorem fidei, & consummatorem Iesum.* nam *regnum cælorum vim patitur, & uiolenti rapiunt illud.*

Marginal notes (right): Hac phrasi Dei constans propositum deferendi Synagogam, ut ad Ecclesiam migraret, significatur aperte. — 1. Reg. 15. ℣. 29. — Vita humana, uia est peregrinorum. — 2. Cor. 5. ℣. 6. — Hebr. 11. ℣. 13. — Prouer. 31. ℣. 14. — Iob. 9. ℣. 26 — Prouer. 30. ℣. 19. — 1. Corin. 9. ℣. 24. — Phil. 3. ℣. 12. & 13. — Lucæ 10. ℣. 4. — Isa. 8. ℣. 3. — Ps. 18. ℣. 6. — Exod. 12. ℣. 11. — Hebr. 12. ℣. 1. — Matth. 11. ℣. 12.

EZE-

EZECHIELIS PROPHETAE

CAPVT VNDECIMVM.

ARGVMENTVM.

Vaticinatur Hierosolymitanis excidium: detentis vero Babylone reditum promittit in patriam.

I. *ET eleuauit me spiritus, & introduxit me ad portam domus Domini orientalem, quæ respicit ad solis ortum: & ecce in introitu portæ viginti quinque viri: & vidi in medio eorum Iezoniam filium Azur, & Pheltiam filium Banaiæ, principes populi.* A

II. *Dixitque ad me: Fili hominis, hi sunt viri, qui cogitant iniquitatem, & tractant consilium pessimum in vrbe ista,*

III. *Dicentes: Nonne dudum ædificatæ sunt domus? hæc est lebes, nos autem carnes.* B

IV. *Idcirco vaticinare de eis, vaticinare fili hominis.*

V. *Et irruit in me spiritus Domini, & dixit ad me: Loquere: Hæc dicit Dominus: Sic locuti estis domus Israel, & cogitationes cordis uestri ego noui.*

VI. *Plurimos occidistis in urbe hac, & implestis uias eius interfectis.*

VII. *Propterea hæc dicit Dominus Deus: Interfecti vestri, quos posuistis in medio eius, hi sunt carnes, & hæc est lebes: & educam vos de medio eius.* C

VIII. *Gladium metuistis, & gladium inducam super uos, ait Dominus Deus.*

IX. *Et eijciam uos de medio eius, daboque uos in manu hostium, & faciam in uobis iudicia.*

X. *Gladio cadetis: in finibus Israel iudicabo vos, & scietis quia ego Dominus.*

XI. *Hæc non erit vobis in lebetem, & uos non eritis in medio eius in carnes: in finibus Israel iudicabo vos.*

XII. *Et scietis quia ego Dominus: quia in præceptis meis non ambulastis, & iudicia mea non fecistis, sed iuxta iudicia Gentium, quæ in circuitu vestro sunt, estis operati.* D

Et factum est, cum prophetarem, Pheltias filius Banaiæ mortuus est: & cecidi in faciem meam clamans uoce magna, & dixi: Heu, heu, heu Domine Deus: consummationem tu facis reliquiarum Israel? XIII.

Et factum est verbum Domini ad me, dicens: XIV.

Fili hominis, fratres tui, fratres tui, uiri propinqui tui, & omnis domus Israel, uniuersi, quibus dixerunt habitatores Ierusalem: Longe recedite a Domino, nobis data est terra in possessionem. XV.

Propterea hæc dicit Dominus Deus, quia longe feci eos in Gentibus, & quia dispersi eos in terris; ero eis in sanctificationem modicam in terris, ad quas uenerunt. XVI.

Propterea loquere: Hæc dicit Dominus Deus: Congregabo uos de populis, & adunabo de terris, in quibus dispersi estis, daboque uobis humum Israel. XVII.

Et ingredientur illuc, & auferent omnes offensiones, cunctasque abominationes eius de illa. XVIII.

Et dabo eis cor unum, & spiritum nouum tribuam in uisceribus eorum: & auferam cor lapideum de carne eorum, & dabo eis cor carneum: XIX.

Vt in præceptis meis ambulent, & iudicia mea custodiant, faciantque ea: & sint mihi in populum, & ego sim eis in Deum. XX.

Quorum cor post offendicula & abominationes suas ambulat, horum uiam in capite suo ponam, dicit Dominus Deus. XXI.

Et eleuauerunt Cherubim alas suas, & rotæ cum eis: & gloria Dei Israel erat super ea. XXII.

Et ascendit gloria Domini de medio ciuitatis, stetitque super montem, qui est ad Orientem urbis. XXIII.

Et spiritus leuauit me, adduxitque in Chaldæam ad transmigrationem, in uisione in spiritu Dei: & sublata est a me uisio, quam uideram. XXIV.

Et locutus sum ad transmigrationem omnia uerba Domini, quæ ostenderat mihi. XXV.

EXPLANATIO
EIVSDEM CAPITIS VNDECIMI.

I.
T eleuauit me Spiritus, & introduxit me ad portam domus Domini Orientalem, quæ respicit ad solis ortum. Hebraice. Et eleuauit, & venire me fecit: neque enim extra Templum erat Vates, vt egeret introduci in illud: constat enim ex atrio interiori spectasse cædem sacerdotum, atque audijsse incendij sententiam pronuntiari. Raptus igitur sublime ab atrio sacerdotum deducitur ad portam Orientalem atrij exterioris, vbi scilicet constiterat Dei gloria; in quam quoniam inductus est, merito potuit Hieronymus vertere, introduxit me, scilicet ab atrio venientem in portæ ipsius vestibulum. Diximus enim capite octauo, atque capite quadragesimo iterum repetemus, portas Templi Salomonis, quarum hîc meminit Vates, extructas fuisse ad instar portarum vrbium, quæ in turribus aperiuntur, duplicique ostio constant, atque medio inter vtrumque dilatātur vestibulo. Porro quod geminat Vates: *Portam Orientalem, quæ respicit ad solis ortum:* Eodē modo legitur apud Hebræos, quorum est proprius idiotismus repetitio. Non desunt, qui secundam orationem additam putent, vt significaretur eam portam esse extimam Templi; neque alia vlteriori impediri, quo minus aspiceret orientem solem. Ceterum vero simile est, extra portam atrij Israël fuisse portam atrij gentium in eadem regione Orientali constructam, non secus atque in ceteris regionibus extitisse compertum est: quanquam pro horum sententia responderi potest, ad Orientem eam portam in atrio gentium superfluere, cum propter altissimam vallem ab Oriente subiectam, nullus omnino ad eam portam pateret accessus. Sed de his latius suo loco.

[Margin: ...e Tem... ...ales ...nt.]

Et ecce in introitu portæ vigintiquinque viri: & vidi in medio eorum Iezoniam filium Azur, & Pheltiam filium Banaiæ, principes populi. Tametsi ternæ portæ ad totidem cæli regiones spectantes in domo Domini essent celebres ob popularium vndequaque in Templum subeuntium frequentiam; Orientalis tamen omnium erat celeberrima, & habebatur dignissima, quod ex ea, tametsi a longe, cerneretur augustissima sanctuarij facies ad Orientem conuersa: propterea ad eam confluebat tam indigenarum, quam hospitum numerosior conuentus; quod vel ex Ieremia colligere licet, in quo legimus. *Sta in porta domus Domini* (haud dubio Orientali; quæ antonomatice id nomen sortita est) *& prædica ibi verbum istud, &c.* Qua de causa cum infimatibus magnates etiam concurrebant ad portam Orientalem, non solum, vt ex ea in Templum subirent; sed potissimum quoniam in ea, qui magistratus erant grauiores, quandoque causas tractabant, vt patet apud Ieremiam dicentem. *Et audierunt principes Iuda verba hæc, & ascenderunt de domo regis in domum Domini, & sederunt in introitu portæ domus Domini nouæ, & locuti sunt sacerdotes ad principes Iuda, & ad omnem populum. Iudicium mortis est viro huic.* Tales credimus extitisse viginti & quinque viros a Vate recensitos: nam vero simile est viginti quattuor fuisse duces, & capita vigintiquattuor regionum, in quas ciuitas Ierusalem partita erat, vt ex Hebræorum scriptis accepimus. Vigesimus quintus autem videtur esse princeps de domo Iuda totius vrbis moderator, qui eiusmodi ducum conuentibus præerat: nam magistratus eos omnes fuisse, numerus definitus declarat: qui frustra appositus videatur, si principum collectio tumultuaria esset, aut fortuito contigisset. Accedit, a Vate appellatos principes populi, atque de rebus publicis serio inijsse consilium, sententiasque varias dixisse, vt mox ostendemus. Denique ipsis vigintiquattuor iudicibus, hoc est, reliquis præter principem domus Iuda, exacte respondere vigintiquattuor seniores vices Ecclesiæ gerentes, qui in Apocalypsi visuntur adstare Deo, & Agno. Sane quidē illi duo nominati Iezonias, & Pheltias Ezechieli notissimi erant, vtpote præcipua inter ceteros auctoritate, & dignitate conspicui. Putarunt Græci tractatores, quos citare solemus, hosce viginti & quinque viros eosdem esse cum illis, qui capite octauo visi sunt ad orientem solem adorasse, atque eiusdem historiæ repetitionem factam esse notarunt. Verum alios ab illis extitisse locus vtrorumque testatur: nam illi adorabant inter vestibulum & altare, atque adeo sacerdotes creduntur fuisse: isti vero consultabant de Republicæ commoditatibus ad extremam Templi portam, dicunturque principes populi.

[Margin: ...a Orien... ...Templi ...ium erat ...perrima.]
[Margin: ...7. ℣. 2.]
[Margin: ...26. ℣. 10]
[Margin: ...erusalem ...ita erat ...4. pagos, ...regiones]
[Margin: ex Hebræorum sententia.]

Dixitque ad me: Fili hominis, hi sunt viri, qui cogitant iniquitatem, & tractant consilium pessimum in vrbe ista. Hebraice consultantes consilium nequam: ex quo firmius roboratur, quod modo dicebamus, hosce viros præfectos fuisse Vrbis, atque ad portam non casu conuenisse, sed vt de rebus publicis consilium facerent. Erat autem eorum mens praua, atque consilium nefarium contra prophetarum oracula susceptum: dicebant enim: II.

[Margin: Principes populi aduersus prophetas consilia iniere.]

III. *Nonne dudum ædificatæ sunt domus.* Hebraice. Sic legitur ad literam. Non in propinquo ædificare domos; quod Chaldæus sic vertit. Non in propinquo ad ædificandum domos. Neotericorum quidam sic transfert: Non in propinquo est contritio, ædificemus domos. Alij: Non est prope, ædificandæ domus: quod sic intellectum volunt. Non fiet breui, quod dicunt prophetæ, ædificandæ igitur sunt domus. Septuaginta autem alium innuunt sensum: dicunt enim. Nonne nouiter ædificatæ sunt domus? quos Hieronymus imitatus est: eorum versionem reliquis vt simpliciorem, ita fideliorem, atque contextui viciniorem merito suo existimandam censemus. Sequitur enim. *Hæc est lebes, nos autem carnes:* Quam sententiam varie interpretantur. Hieronymus sic. Licet nuper post primam captiuitatem ædificatæ sint domus, quæ ante corruerant, tamen scimus hanc ciuitatem esse instar lebetis, nosque pro carnibus, vt in ea consumamur, & concrememur, iuxta illud, quod in Isaia scriptum est. Tempestas cum pertransierit, non assumet nos, &c. Quod videtur ab Origene mutuasse. Sic enim habet Origenes manu scriptus. Sensus huius loci talis est: Hi, inquit, dicunt, nuper videntes Vrbem reædificatam post præteritam captiuitatem, licet recens extructæ sint domus, Vrbem tamen hanc similem esse lebeti pleno cadaueribus; carnium vero, quæ sunt in illo,

[Margin: Falsis & leuibus coniecturis nitentes Dei minas non timent.]
[Margin: Hieron.]
[Margin: Variæ loci interpretationes.]
[Margin: Hieron.]
[Margin: Isa. 28. secundum Septuaginta.]
[Margin: Origenes.]

vicem nos obire, Babyloniorum igne nos circundante, vt flammam hostilis ignis vitare nequeamus, &c. Quæ quidem expositio secum videtur pugnare: nam si recens structæ erant domus, & Vrbis mœnia restituta, consequens erat, vt munita ciuitas facilius obsidentis conatibus obsisteret: atque adeo minus videbatur timendum, quod Vrbs quasi lebes igne Babyloniorum incenderetur, ipsique quasi carnes intus adurerentur. Reliqui Græci alia incedunt via. Scholiastes ita interpretatus est. Minitantis Prophetæ verba irridebant Iudæi, ad ædificiorum pulchritudinem respicientes, & aperte dicebant, finem impositum esse iracundiæ diuinæ post præteritam captiuitatem: ita quibus rebus illos erudiri oportebat, ijs grauius peccabant, Solum enim Ieremiæ visionem illudentes, vidisse dicebant ollam succensam respicientes Vrbem: *Hæc est lebes, &c.* Alius vero Scholiastes idem repetit in hæc verba, Quippe eleuantes ipsi & exagitantes Prophetam Ieremiam dicentem, ollam succensam se cernere a facie Aquilonis: Hæc est olla, repetebant, &c. Vterque truncam, & mancam reliquit versus sententiam, quam tamen Theodoretus ex ipsorum mente, vt solet, absoluit, dicens. Accusat & principes, & subiectos illis vt contraria Deo consulentes, & Prophetis repugnantes, neque eorum dictis volentes habere fidem: fore scilicet, vt hostibus tradantur: sed sibi persuadentes, vt Vrbem incolentes, ibi sortiantur vitæ finem: nuper enim domus, aiunt, ædificatæ sunt, & in ipsis habitabimus, & vitam finiemus, &c. Contexuit reuera orationem Vatis Theodoretus, sed non explicuit analogiam lebetis ad Vrbem, & carnium ad ciues, quæ in ipsius sensu duplex esse potest. Lebes enim tuetur, & contegit carnes, atque ex materia solidissima conflatur: quare merito ab ipsis vsurpari potuit in signum munitionis vrbis firmissimæ; respondetque ea metaphora adamussim verbis præcedentibus. *Nonne dudum ædificatæ sunt domus?* Quid igitur metuendum est ciuibus æneo muro circummunitis? Bene habet Ieremias, vidisse se ollam succensam: hæc vrbs est olla recens ex æneis muris conflata, &c. Præterea in lebete coquuntur carnes, & quousque omnino decoquantur non extrahuntur: nam & filijs Heli vitio datum est, quod ante decoctionem fuscinula extrahebant carnes victimarum ex lebete. Quare significare potest olla quidem Vrbem, carnes vero ciues, decoctio extremam senectam, ad quam vsque sibi promittebant intra vrbis patriæ mœnia esse fruendos. Ijs Græcorum expositio compleri posset, & confirmari. Veruntamen sequentibus aduersari videntur: nam versu octauo consultantium mentes detexit Dominus in aliam sententiam inclinasse: ait enim: *Gladium metuistis, & gladium inducam super vos, &c.* En quid sibi volebant illa verba: *Hæc est lebes, nos autem carnes*: nimirum. Venient Babylonij, & obsidentes Vrbem succendent eam: nosque in medio eius quasi carnes dissecabunt, & decoquent: non est ergo tutum in vrbe manere, sed in Aegyptum descendere, aut Aegyptiorum auxilia nobis comparare: atque hæc erat responsio ad aliorum confidentiorem sententiam, qua decreuerant, nil sibi timendum fore a Babylonio, cum dudum extructæ fuissent domus, atque Vrbis mœnia restituta: quibus maior, vt videtur, pars consultantium respondit in oppositam sententiam; quam Origenes, & Hieronymus tradiderunt: Quo firmiora, inquiunt, sunt Vrbis munimenta, tanto præsentius nobis impendet periculum; immo tanto certior pernicies: nam validis muris, quos ædificauimus

Scholiast.

Alius Scho.

Theodor.

Analogia lebetis ad vrbem, & carnium ad ciues, duplex.

Prima securitatem promittit, & vrbis munitionem.

Secunda decoctionem, hoc est vitæ senium expectare posse ex analogia lebetis.

Auctoris sententia ex sequentibus probatur.

Hortantur sese, vt ab Aegypto auxilium expectant.

A nuper, conclusi non secus incendemur, atque in lebete æneo carnes elixantur. Duplex itaque oratio duplicem continet, atque contrariam diuersorum principum opinionem, quod nisi obseruetur, vix cohæret sibi contextus. Eiusmodi quippiam vsu venit in alijs Scripturæ locis, præsertim in Ieremia, vbi post seniorum sententiam dictam pro causa Ieremiæ, subditur continenter. *Fuit quoque vir prophetans in nomine Domini, &c.* Quæ oratio oppositum continet suffragium; quare sacerdotum esse credendum est, qui Ieremiam accusauerunt: & exemplo Vriæ Prophetæ a Ioacim interempti, eum neci tradere satagebant: quod nisi animaduertas nulla ratione possis diffidentem a se orationem concordare, mentemue Prophetæ assequi. Atque
B hæc est expositio Origenis diuersa, vt apparet, a Græcorum interpretatione. Nihilominus, si accuratius vtraque perpendatur, eodem recidit omnino, & cum versu octauo sequenti mirifice conuenit, atque cum Ieremiæ vaticinio præclare consentit. Suadebat illis Ieremias: Tradite vos Babylonijs, & viuetis: quod si in Vrbe repugnare illis nitimini, ipsa succendetur, vosque peribitis. Illi contra: Non est, inquiunt, quod nobis timeamus a Babylonio, firmissimis & recens structis muniti præsidijs: quod si Ieremias instat, se vidisse ollam succensam; sit sane: hæc ciuitas est lebes, nos simus in ea carnes: malumus concremari igne, quam gladio iugulari. Hoc autem dicebant timentes quidem gladium, nec fidem habentes prophe-
C tæ oraculis: nam quasi per iocum, & ironiam iactabant illa verba: hæc est lebes: exurendi in ea sumus: nil minus: quod ita accepisse Hieronymum patet ex versu Isaiæ, quem citat: Tempestas cum pertransierit, non assumet nos: qui eorum animum detegit ironice loquentium, & Prophetam potius irridentium. Ergo expositio Origenis, & Hieronymi adiuuanda est, subintelligendo ironiam; atque ita conueniet cum Græcorum explanatione, quæ explicatior est, & simplicior.

Ierem. 26. ℣. 20.

Concordantur sententiæ.

Vide caput 38. Ierem.

Isa. 28. iuxta Septuaginta.

IV. *Idcirco vaticinare de eis, vaticinare fili hominis.* Hebraice, & apud Septuaginta: Vaticinare super eos, vel contra eos; quod idem fere valet.

V. *Et irruit in me Spiritus Domini.* Septuaginta vertunt, cecidit super me. Chaldæus. Resedit super me
D spiritus prophetiæ a facie Domini. Ceterum Hieronymus significantius expressit energiam verbi נפל, nephal, quod in eiusmodi phrasibus valet, aliquid de superiori loco cum vi, & impetu ruere. Ergo sensus est. Diuina quædam lux, & vis de supernis demissa me repente occupauit, inuasitque, atque ad loquendum excitauit: *Et dixit ad me: loquere, hæc dicit Dominus. Sic locuti estis domus Israel.* Fortasse repetiuit Vates eorum verba, *hæc est lebes, &c.* Ceterum breuitatis gratia subticentur: quod solet in sacris literis sæpius fieri, cum constat ex superiori narratione, qualis intelligenda sit oratio, vt ibi. *Sic & sic locuta est puella, &c.*

Chaldæus.

Hieron.

4. Reg. 5. ℣. 4.

Et cogitationes cordis vestri ego noui. Scio & teneo qualia verba protuleritis ore, nec me latet quali
E mente ea sitis locuti: quasi dicat: Audiui vos dicentes: *Hæc est lebes.* Et cordis vestri diffidentiam, & metum percalleo satis.

VI. *Plurimos occidistis in vrbe hac, & implestis vias eius interfectis.* Vt videre est in libris Regum. *Insuper & sanguinem innoxium fudit Manasses multum nimis, donec impleret Ierusalem vsque ad os, &c.* Et in Ieremia Necem prophetæ Vriæ a Rege Ioacim patratam, atque aliorum carnificinam, inferius enummerat Propheta noster.

Huius rei historia habetur. 4. Reg. 21. ℣. 16. *Ierem. 26.* *Inf. Eze. 19*

Pro-

VII. *Propterea hæc dicit Dominus Deus: Interfecti vestri, quos posuistis in medio eius, hi sunt carnes, & hæc est lebes.* Origenes. Vrbem quidem esse lebetem vere dicitis,& non item vos esse carnes, quæ contineantur; mortui enim, quos in medio eius percussistis, ij sunt carnes, Vrbs autem lebes. Vos vero in Vrbe non manebitis: exportabo enim vos: ergo ciuitas si alijs est olla, vobis certe non est: &, si quidam erunt in medio eius vt carnes, vos certe nequaquam. Iudicabo enim vos cum fueritis in extremis Israëlis finibus, ac talia vobis inducam, vt etiam postea me esse Dominum intelligatis, &c. Polychronius. Maxime vero ne ita quidem prædictio inanis fuit: lebetem enim fecistis Vrbem, pauperes in ea iugulantes, & loco ignis vos illis fuistis: scitote porro quod aduersus Vrbem sententia feretur,& grauiora, quam ipsi a vobis iniuria violati, patiemini,&c. Scholiastes. Non, vt vos, inquit, dicitis, carnes nos sumus, ita erit: sed carnes sunt ij, qui a vobis de medio sublati sunt. Vos vero ne in hoc quidem delectum iri puto, vt ne patria quidem, ac domestica sepultura dignemini. Verum in montibus moriemini insepulti mansuri,& auium esca,&c. Videtur Propheta meminisse carnium victimarum, quæ in ollis coquebantur, atque ita lusisse: carnes sunt membra mactati pecoris: propterea innocentes, quos vestro consilio Manasses iugulauit, apposite dicendi sunt victimæ, eorumque cadauera, carnes in lebete decocte: vos autem viui alio transferemini, eo honore indigni, vt intra Vrbis pomeria sepeliamini: verum infra hæc metaphora fusius tractabitur.

VIII. *Gladium metuistis, & gladium inducam super vos.* Diximus supra ex Ieremia, Iudæos præ metu gladij noluisse acquiescere consilijs Ieremiæ, qui Dei nomine eos ad deditionem spontaneam adhortabatur: hoc est igitur, quod ipsis comminatur Ezechiel: Gladium Babyloniorum metuentes noluistis vos tradere illis, idcirco gladius eorum discindet vos.

IX. *Et eijciam vos de medio eius, daboque vos in manu hostium, & faciam in vobis iudicia.*

X. & XI. *Gladio cadetis: in finibus Israel iudicabo vos, &c.* Id est. A Babylonijs abducemini in Reblatha, quæ est in finibus terræ Israël, ibique iure vobiscum agam. *Quia in præceptis meis non ambulastis, &c.* Hæc explanauimus capite quinto.

XII.

XIII. *Et factum est cum prophetarem, Pheltias filius Banaiæ mortuus est.* Scholiastes. In superioribus quidem minas adhibuit, hîc vero minarum finis: quocirca cum esset humanissimus Vates, & vereretur ne statim supplicium in omnem populum dæseuiret, supplicationem proponit. Porro mortem Pheltiæ demonstrat Deus, vt ab ijs, quæ iam facta essent, etiam futura credibilia redderet domui captiuitatis, &c. Theodoretus. Videt Propheta illorum opera, qui iussi fuerant ciuitatem, nulli parcentes, cædere, &c. Cuius sententia nobis valde probatur: nam quemadmodum consistens in atrio interiori vidit sacerdotum stragem ad altare Domini; sic e porta extima nunc obseruat principum sæcularium supplicium, per eos, qui secures portabant, executioni mandatum. Sed duo sunt hoc loco explicatu difficilia. Primum, quomodo Vates dicit: *Cum prophetarem, Pheltias mortuus est*, cum nil hucusque prophetauerit, sed potius Deum loquentem auscultauerit. Cui tamen quæstioni respondendum est, eadem verba, quæ a Domino sibi instillabantur, Prophetam ore protulisse: propterea enim spiritu prophetiæ denuo irradiatus, & actus fuerat; tametsi ipse, ne eadem bis repeteret, tantummodo narrat, A quæ a Deo acceperat, non item quæ protulerat: nisi forte prophetare hoc loco sit prophetiam audire, vt apud Paulum. *Mulier orans, aut prophetans, &c.* Altera quæstio est; ad quosnam ista prophetauerat, cum ad Hierosolymas pertineant, ipseque in Babylone corpore consistens in Ierusalem spiritu tantum raptus fuerit, vt ex capite octauo,& ex initio, & fine huius videre licet? Cui satisfit, si dicamus, non esse nouum eos, qui vehementi ecstasi rapti sunt, ita se gerere, ac si reuera corpore etiam, & non solo spiritu præsentes adessent. Ergo sensus huius loci est. Cumque per visum Deum mihi loquentem audirem, eiusque verba principibus Iuda repetere mihi viderer, vnum ex eis mortuum esse videre mihi visus sum.

B *Et cecidi in faciem meam clamans voce magna, & dixi: Heu, heu, heu Domine Deus.* Hanc interiectionem explicuimus supra capite nono cum in eandem sententiam a Vate proferretur primum.

Consummationem tu facis reliquiarum Israel. Quidam codices Latini addunt his verbis interrogandi signum, alij secus. Hebraice, & Græce simpliciter enuntiantur. Ceterum idem sensus ex vtraque pronuntiatione colligitur. Polychronius. Mirari licet qua ratione, cum vnum viderit mortuum, simul de omnibus queritur: non enim opinor vnius morte simul ceteri pereunt. Verum hoc quemadmodum Propheta erga populum esset affectus, ostendit.

Et factum est verbum Domini ad me dicens: XIV.

Fili hominis fratres tui, fratres tui, viri propinqui XV.
C *tui, & omnis domus Israel, vniuersi, quibus dixerunt habitatores Ierusalem: Longe recedite a Domino, nobis data est terra in possessionem.* In Hebræo & Græco codice, atque aliquot Latinis manuscriptis, textuque operum Hieronymi repetitur illa oratio: *Fratres tui, fratres tui:* quarum alteram redundare putantes librarij, aut scioli eraserunt, cum valde sit necessaria ad sensum iteratio eius orationis: nam alioqui pendet sensus, illa vero addita, completur hoc modo. Ne putes, o Vates, me perdere reliquias Israel, aut ciues Ierusalem voces reliquias in posterum seruandas, quod supersint adhuc in patria, quasi spes & seminarium gentis: non sunt illi reliquiæ, sed fratres tui; fratres, inquam, tui sunt reliquiæ, nimirum qui tecum in Babylonem meo præcepto obtemperantes
D descenderunt, quibus insultant Hierosolymitani, quod se dedentes Babylonio, Dei hæreditati cesserint, & sese abdicauerint omni iure filiorum Israël, quo ipsi soli in posterũ sint potituri, &c. Theodoretus hæc breuiter suo more. Qui nunc habitant Ierusalem illos deridentes dicere audebant. Vos Dominus a se procul esse voluit, sed nobis promissionis terram distribuit: id circo, inquit, contra omnia fiet: nam vos neci tradam, illorum autem curam habebo. Appellat autem fratres Prophetæ eius cognatos,& sanguine coniunctos, quos scilicet deinde dicit propinquos. Nam Hebræis frater non solum significat eum, qui eodem patre genitus est, vel eodem auo communicat; sed etiam eum, qui est eius-
E dem familiæ: nam Abraham ad Loth ait. *Fratres enim sumus, &c.* & Laban ad Iacob. *Num quia frater meus es, gratis seruies mihi?* Interdum propinqui etiam appellantur, qui reuera fratres sunt, vt in Leuitico. *Ne contaminetur sacerdos in mortibus ciuium suorum, nisi tantum in consanguineis ac propinquis, id est, super patre, & matre, & filio, & filia, fratre quoque & sorore virgine, &c.* Tametsi propinquus est consanguineus aliquanto remotior fratre, sed eiusdem stirpis. Qua ratione multos Prophetæ pro-

[Left margin notes: Origenes. — Polychr. — Scholiast. — Ezech. — Iere. … ¥. 3. — pro in-gentia … versus … reg. 25. & 29. — Scholiast. — Theodor. — … ipse lo… ore … Propheta…]

[Right margin notes: 1. Cor. 11. ¥. 5. — Mors Pheltiæ in visione ostensa est Prophetæ. — Polychr. Caritas Prophetæ, amorque in suos contribules hoc planctu ostenditur. — Insultant impij iustis captiuis, sed horum curam Deus gerit, illos punit. — Theodor. — Hebræis frater quis dicatur, & propinquus. — Gen. 13. ¥. 8 — Gen. 29. ¥. 15. — Leuit. 21. ¥. 1.]

pinquos cum eo in Babylonem descendisse credendum est: nisi malis, nomine fratris, & propinqui latius vsurpato, significatos esse vniuersos Leuitas, qui Babylonem descenderant, & non solum eos, qui de stirpe Ezechielis censebantur; quod vero similius est. nam versu inferiori, vt non solum Leuitas omnes, aut Iudæos, sed etiam ceteros ex varijs tribubus, qui simul cum Propheta fuerant abducti, comprehenderet, adiecit Dominus: *& omnis domus Israel*, &c.

XVI. *Propterea hæc dicit Dominus Deus, quia longe feci eos in gentibus, & quia dispersi eos in terris; ero eis in sanctificationem modicam in terris, ad quas venerunt.* Hieronymus *sanctificationem* interpretatur iustificationem, aut cordis munditiam: Ero in paruam, inquit, sanctificationem, dum plerique inueniantur in eis, qui idololatriæ nequaquam colla submittant. Scholiastes quidam sic habet in eandem fere sententiam. Non modo, inquit, in captiuitate consolatione illos dignabor propter sanctos, sed etiam malis eos liberabo, hoc est, mutabunt sententiam. Idem fere Cyrillus. Quid igitur, inquit, nobis in his magna denuntiat mens? quid daturum se pollicetur Deus? cordis mutationem, & conuersionem ex proteruo, duroque sensu in habitum tenerum, ac delicatum. Subdit alius. Post reditum enim ex Babylone nunquam amplius idola coluit Israël. Alius vero sic. Sanctificationem modicam ait, quod haberent illi in captiuitate prophetas quosdam, & iustos, vt Danielem, & pueros, & Zachariam prophetam. Theodoretus denique altius Scholiastis verbis repetitis sic intellexit. In alienis terris expectatione mutationis calamitatum, & spe bonorum consolationem illis afferam: hoc enim significat, cum dicit: *ero eis in sanctificationem modicam*. Nihilominus vero similius existimamus hoc loco sanctificationem (hebraice מקדש, miqdas) significare, quod alias solet, Templum Domino sanctificatum: hoc enim valet inferius. *Polluisti sanctificationē tuam, &c.* Et superius. *A sanctuario meo incipite*. vbi idem nomen repetitur: & in Threnis. *Repulit Dominus altare suum, maledixit sanctificationi suæ*. Et in Machabæorum libro. *Viderunt sanctificationem desertam*. Simili ratione in præsenti vsurpatur, pro sanctuario scilicet, hoc sensu. Ero eis in sanctuarium paruum: quæ promissio mirifice quadrat exulum desiderio; vna solatur eorum mœrorem, atque accepta a ciuibus Hierosolymitanis improperia affatim compensat. Namque vel ea potissimum de causa illi exulibus insultabant, quod Dei sanctuario ipsi potirentur, in quo solatium, perfugium, & præsidium tutissimum se habere existimabant. contra exules id potissimum lacrymis effusis prosequebantur, quod suam arcem, & refugium vnicum amisissent, vt patet in psalmo. *Super flumina Babylonis illic sedimus, & fleuimus, dum recordaremur tui Sion*. Et iterum. *Quomodo cantabimus canticum Domini in terra aliena?* Vide quam acerbe ferebant hymnos, quos in Templo assueuerant, inter exteros canere non posse. ijs igitur; qui tametsi peccatorum pœnas luebant; at Dei oraculis obsequentes sese dederant Babylonio, & eo nomine præter cetera, Templi se aspectu, & aditu abdicauerant; clementissimus Deus pollicetur, ne inter hostes quidem existentibus defuturum Dei sanctuarium. *Ego*, inquit, *ero eis in sanctificationem modicam*, vel sanctificatio modica, &c. Sed quare apposuit *modicam*? quoniam paucis numero exiguum sanctuarium erat satis: ac si diceret:

Hieronym.

Sanctificatio modica quid significet ex Patrum sententia.

Scholiast.

Cyrill. in Io.

Alius Scho.

Alius Scho.

Theodor.

Sanctificatio significat Templum.

Inf. 28. ℣. 18

Sup. 9. ℣. 6.

Thre. 1. ℣. 7

1. Mach. 4. ℣. 38.

Psal. 136.

Deus eos, qui sibi obsequentes Babylonio se dederant, consolatur, mirifice se ipsum exhibens vice carorum.

A Non desiderabunt sanctuarium, etiamsi a Hierosolymitano longe absint: ego illis Templum alterum ædificabo, quantum illis sufficiat. Eadem promissio extat inferius. *Dabo sanctificationem meam in medio eorum*. & apud Isaiam, vbicunque sint fideles, promittit erigendum a se tabernaculum, atque in eo gloriam suam collocandam, necnon desuper protegendam nube per diem, & igne per noctem, vt olim tabernaculo Mosaico prouidere solebat. *Et creabit*, inquit, *Dominus super omnem locum montis Sion* (vbicunque Ecclesiæ filiæ Sionis congregatæ fuerint) *& vbi inuocatus est, nubem per diem, & fumum & splendorem ignis flammantis in nocte, super omnem enim gloriam protectio*, debetur omni arcæ testamenti id vmbraculum, *Et tabernaculum erit in* B *vmbraculum diei ab æstu, & in securitatem, & absconsionem a turbine, & a pluuia*. Quale autem sit futurum hoc tabernaculum declaratur ab eodem Isaia. *Et erit vobis*, Messias, *in sanctificationem*. Id est, in sanctuarium munitum, *in lapidem autem offensionis & in petram scandali duabus domibus Israel, &c.* qui scilicet carnaliter id Templum intelligebant; cum reuera spirituale tabernaculum hic promittatur, non materiale; atque ad tempora Messiæ tam fausta promissa referenda sint. tametsi quodammodo & ex parte in populo illo completa esse noscantur: nam, vt Græci adnotarunt, interiori solatio, spe melioris sortis, atque idololatriæ tædio, Deus illis in Babylone degentibus prouidebat, vt olim solebat e Templo sancto suo: atque hoc reuera est, Deum C illis fuisse sanctificationem, hoc est, quasi e sanctuario altero ipsis prospicere.

XVII. *Propterea loquere: Hæc dicit Dominus Deus: Congregabo vos de populis, & adunabo de terris, in quibus dispersi estis, daboque vobis humum Israel.* Hieronymus. Hæc sub Zorobabel filio Salathiel, & sub Iesu filio Iosedech sacerdote magno, & sub Esdra, & Nehemia accidisse tribui Iudæ, & ijs, qui cum eis reuersi sunt, plerique existimant: habitatores quoque Ierusalem, qui cum Sedecia rege Iudæ capti sunt, vel qui fugerunt cum Ieremia in Aegyptum, in omnes terras esse dispersos, & nequaquam reuersos in vrbem Ierusalem, &c. Huius sententiæ prior pars indubitata est, altera vero improbabilis, videlicet solos reuertisse Hierosolymam tempore Zorobabelis eos, qui cum Ezechiele, & rege Ioachin in D Babylonem descenderant: eos autem, qui tempore Sedeciæ capti sunt, vel in Aegyptum profugerunt, nunquam remeasse in patrias sedes: nam de ijs, qui erant Hierosolymis obsidendi sub Sedecia, prophetauit Ezechiel, vt capite quinto vidimus, in tres partes fore partiendos: atque ex tertia earum, quæ in omnem ventum fuerat dispergenda, colligendos esse aliquot, atque sub Dei protectione fouendos. ex quibus nonnulli postea tradendi igni prædicuntur, flammamque excitaturi, quæ vniuersam Vrbem absumeret. Quod Vaticinium impletum fuisse tempore Antiochi, & Machabæorum, atque etiam tempore Christi Domini, negare non possumus. Quare falsum esse deprehenditur, pro- E missionem Ezechielis de reditu in patriam competere solis propinquis Ezechielis, vel ijs, qui cum Ioachin Rege migrarunt in Babylonem, & non etiam Iudæis, qui cum Sedecia eo tempore Ierusalem incolebant.

XVIII. *Et ingredientur illuc*: mutatio personarum in sacris non infrequens: *& auferent omnes offensiones, cunctasque abominationes eius de illa*. Offensiones & abominationes ignominiosa sunt idolorum vocabula, vt capite quinto docuimus.

Theo-

Infra. cap. 37. ℣. 26.

Isa. 4. ℣. 5. & 6.

Isa. 8. ℣. 14

Hæc promissio sanctificationis ad tempora Messiæ referenda est

Hieronym.

Qui fuerint, peracta captiuitate, reuersi in Ierusalem.

Israelitæ quasi igne captiuitatis in Babylone decocti, rubiginē idololatriæ deposuerunt

dor. Theodoretus. Hoc docet nos Esdræ historia, & A Machabæorum scriptura: nam post reuersionem e Babylone, relicto idolorum cultu, auctorem omnium rerum Deum studiose colere perseuerabunt, &c. hoc est, quod Isaias promiserat. *Si abluerit* ..℣.4. *Dominus sordes filiarum Sion, & sanguinem Ierusa-* ℣.25. *lem lauerit in spiritu Iudicij*, & quod idem alibi dixerat: *Excoquam ad purum scoriam tuam*, &c. quæ omnia significant igne aduersitatis decoctos Iudæos fuisse in Babylone, depofuisseque omnem idololatriæ scoriam, & rubiginem: atque in tantum mutasse mentem, vt reuersi in patriam idola vniuersa confregerint, & nunquam amplius ea vel erexerint, vel coluerint.

XIX. *Et dabo eis cor vnum.* Vt videlicet magna animorum consensione quærant Deum patrum suorum, B & ad eius Templum reædificandum eadem concurrant voluntate. vel cor vnum, non vt antea cor duplex habebant, cum fide Deum, affectu idola venerabantur. De quibus scriptum est: *Væ* ..2.℣.14 *duplici corde*. & iterum: *Diuisum est cor eorum, nunc* ..10.℣.2 *interibunt*. *Vsquequo claudicatis in duas partes?* aie- ..g.18. bat Helias. Quæ communicatio lucis ad tenebras, Dei ad Belial? non potestis Deo seruire & Da- ..℣.4. goni. *Adulteri*, ait Iacobus, *nescitis quia ad inuidiam concupiscit spiritus*, cum zelo amat, & amari vult Spiritus sanctus. *Seruite ei perfecto corde,* ..4.℣.14 *atque verissimo*, monebat Iosue: quodque nobis comparare præcipit Deus, ipse donat. *Dabo eis* ..3.℣.9 *cor vnum.* & apud Sophoniam. *Tunc reddam populis labium electum*, quod scilicet in Babel con- C fundendo abstuleram, *vt inuocent omnes in nomine Domini, & seruiant ei humero vno*, &c. id est: cum in Babylone detinebantur, varias gentium linguas loquebantur, varijs idolorum sordibus ser- uiebant: nam Babel confusionem sonat, & ex confusione habuit originem: at cum inde egressi fuerint, dedifcent linguas alienas, atque sola patria loquentes, rursum colligentur in vnum populum vni Deo seruituri. Allusio est hoc loco Prophetæ ad confusionem linguarum Babylonis, de qua in Genesi. Septuaginta pro *cor vnum*, verterunt cor alterum, quasi aliud studium, aliam voluntatem.

Et spiritum nouum tribuam in visceribus eorum. Diximus supra, late patere significationem vocis, spiritus, in sacris, atque inter cetera vsurpari pro D animo, voluntate efficaci, mentis impetu interius commouente hominem ad quæque difficilia. sic sumitur infra. *Væ prophetis insipientibus, qui sequuntur spiritum suum, & nihil vident.* & apud Esdram. *Suscitauit Dominus spiritum Cyri Regis Persarum.* & in Prouerbijs. *Totum spiritum suum profert stultus.* Interdum vero significat Spiritum sanctum, eiusque dona copiosa, vt apud Iob. *Spiritus eius ornauit cælos.* & Ioël. *Effundam spiritum meum super omnem carnem*. & apud Zachariam. *Effundam super domum Dauid spiritum gratiæ, & miserationis*, &c. Porro in vtraque simul significatione in præsenti debet accipi, quoniam voluntas efficax Deo placendi, & ab homine proficiscitur, cum vitalis actus sit, & pariter a Spiritu sancto, E cuius donum est, quicquid in nobis est bonum. Quapropter in sacris literis vtrique tribuitur, iam libero arbitrio, iam gratiæ: nam ab Ezechiele nobis adscribitur hæc renouatio illis verbis. *Facite vobis cor nouum, & spiritum nouum*, &c. & Deus se eam communicaturum pollicetur dicens: *& dabo vobis cor nouum, & spiritum nouum*, &c. quemadmodum & cordis munditiam iam a nobis petit Deus apud Isaiam, dicens. *Lauamini, mundi esto-*

te. & apud Ieremiam. *Laua a malitia cor tuum*, &c. Ier.4.℣.14 iam eandem a Deo petere docemur, in psalmo. Psal.50.℣.4. *Amplius laua me.* & in Isaia. *Si abluerit Dominus* Isa.4.℣.4. *sordes filiarum Sion*, &c. Item pœnitentia interdum a nobis profecta dicitur, vt in Ioëlis prophetia. Ioe.2.℣.12 *Conuertimini ad me.* Interdum a nobis postulanda proponitur, vt in Threnis. *Conuerte nos Domi-* Thre.5.℣.21. *ne ad te, & conuertemur.* Sed illud quæstionem habet, an hæc promissio Domini: *Et spiritum nouum tribuam in visceribus eorum*, tempore Euangelij credenda sit impleta; an etiam tempore Zorobabelis, cum Iudæi remearunt ad propria? nam ex altera parte stant sancti Ecclesiæ Patres, qui hæc eadem verba infra repetita de Spiritus sancti Inf.36.℣.26. effusione in Apostolos, & Christi cultores interpretantur. ex altera vero contextus vrget, totum sermonem continenter de tempore reditus e Babylone texere. Cui dubitationi respondendum est, eiusmodi promissiones ex parte, & quodammodo in Iudæis redeuntibus esse completas, nimirum quibus erant primario factæ. Scimus enim post reditum e Babylone aliam mentem eos induisse, alios mores. Cumque primo fuissent idololatriæ ita dediti, vt nullis vel pollicitationibus, vel minis, aut supplicijs ab idolorum sordibus diuelli potuissent; postquam igne Babylonis excocti sunt, tam exosum habuisse idolorum cultum, vt pro vnius Dei religione, & lege vsque ad sanguinem decertauerint, vt Machabæorum nos docet historia. Nihilominus tam grandia esse hæc promissa, vt non nisi Spiritus sancti effusione in Ecclesiam Christi exhauriri potuerint: itaque hyperbolice dicta sunt de Iudæis, & quodammodo in illis impleta: proprie autem de Christi fidelibus in illis repræsentatis videntur pronuntiata, atque omnino consummata fuisse. Porro loci notissimi illustrationem remittimus ad caput trigesimum sextum. Simplicem autem explanationem ex Theodoreto subtexemus. His, inquit, non liberi arbitrij euersionem declarauit, sed futurum ab ipso auxilium, societatemque ad efficienda bona opera: spiritum nouum vocauit animæ ad honesta impetum: cum enim ad contraria propensi ferrentur, mutationem in melius nouum spiritum appellauit. quemadmodum enim cum dixisset, alterum cor, non naturæ mutationem significauit, sed mentis in melius propensionem: ita etiam per spiritum nouum hoc idem declarauit, idque sequentia testantur.

An hæc promissio sit impleta tantum in Ecclesia an etiam tempore Zorobabelis.

Respondet.

Hyperbolice & quodammodo Iudæis adimpleta hæc promissio; proprie in Christi fidelibus.

Theodoreti interpretatio loci.

Et auferam cor lapideum de carne eorum, & dabo eis cor carneum. Septuaginta. Extraham cor lapideum, aliquanto significantius: caro est corporis animalis pars mollior, & tenerior, atque adeo debilior, quam ossa: quare sumitur interdum pro femina, quæ natura mollior est (vnde nomen mulier videtur petitum) vt apud Ioannem. *Qui non ex sanguinibus*, feminibus, *neque ex voluntate carnis*, voluptate feminæ, *neque ex voluntate* voluptate *viri, sed ex Deo nati sunt*, &c. Interdum oppo- Io.1.℣.13. nitur spiritui, id est, energiæ, virtuti, & debilitatem notat: apud Isaiam. *Equi eorum caro & non spiritus.* & Paulus ait. *Ego autem carnalis sum ve-* Isa.31.℣.3 *nundatus sub peccato*: iam aduersatur ossibus, vel la- Rom.7.℣.14 pidibus duris; & in bonam partem accipitur, vt 2.Cor.3.℣.3 in præsenti, & a Paulo. *Non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus.* Theodoretus: Nemo Theodor. opinetur lapideum cor lapidis esse, sed obedire renuens, atque inexorabile, quodque Deo nolit cedere: carneum vero rursus obediens, & quod facile cedat. Hoc sequentia verba declarant.

Caro feminam significat aliquando, eius variæ suntacceptiones.

Caro opponitur spiritui, & notat debilitatem.

XX. *Vt in præceptis meis ambulent, & iudicia mea custodiant, faciantque ea.* Iudicia sunt mandata diuina, quibus a malo auertimur, quæ dici solent & iustitiæ, quatenus ad bonum nos dirigunt. Obserua: ambulare in iudicijs, vel mandatis, est legem non transgredi: facere autem, est exacte custodire; nam Hebræis facere, est perficere, aptare, absoluere, rite & decenter quidquam operari, & ad rem referre. Vnde facere hostiam, est rite offerre sacrificium: facere vngues, aptare, & præcidere: vt vel hinc discamus Deum velle sua *mandata custodiri nimis*, & *sabbathum* eius esse *delicatum*, & sanctum. hoc est cultum ipsius religiose obeundum, & præcepta adamussim exequenda.

Mandata Dei quare iudicia & iustitiæ dicantur. Ambulare in iudicijs, est legem non transgredi. Facere, est perficere. *Psal.* 118. ℣. 4. *Isai.* 58. ℣. 13.

Et sint mihi in populum, & ego sim eis in Deum, Idiotismus est: quasi dicat, sint mihi populus, & sim eorum Deus: qualis ille Genesis. *Erunt duo in carne vna.* Hebraice, in carnem vnam. hoc est, vna caro. Theodoretus. Quando ipsorum Respublica secundum meas leges administrabitur, ego ipsorum Deus nuncupabor, ipsi populus meus vocabuntur, &c. actiue, & passiue (vt aiunt) hæc verba accipi possunt. primo modo hunc sensum reddunt: ipsi erunt mihi populus, me vnice adorantes, & diligentes, & ego eis Deus, illorum prospiciens saluti, & incolumitati: altero modo: ipsi erunt populus meus a me custoditus, & protectus: ego eorum Deus ab ipsis dilectus, & cultus. Amplissima promissio, nec minus gloriosa, quam vtilis, Deo protectore gaudere. *Beata gens*, ait Psaltes, *cuius est Dominus Deus eius: populus quem elegit* Dominus *in hæreditatem sibi*. & in Numerorum libro. *Dominus Deus eius cum eo est, & clangor victoriæ regis in illo*, id est, inexpugnabilis est Israël, qui secum vehit victoriam: nam cum a Domino ducatur, habet in Deo suo ducem, in duce regem, in rege fortem, in forte victoriam: Item in psalmo. *Beatus populus qui scit iubilationem*, hoc est, qui Deum in iubilo buccinæ, vbi opus est, ad se descendentem securus expectat: vel Deum ante se, iubilo sacerdotum in bello inuocatum, & præeuntem sequitur. Sed quanta sit ista felicitas declarat Psaltes versibus sequentibus. *Domine in lumine vultus tui ambulabunt*: alacres egredientur ad bellum, cum frontem tuam explicatam, & oculos tuos hilares super se apertos intuebuntur: *quoniam gloria virtutis eorum tu es*, gloriabuntur de fortitudine, quam de tua benignitate acceperunt, & exultantes de ducatu tanti principis concinent, cornibus sese mutuo prouocantes ante congressum, & ouantes a pugna.

Idiotismus. *Gen.* 2. ℣. 24. *Theodor.* Ipsi populus meus erunt me adorantes; ego eorum Deus curam habens vel, ipsi populus a me custoditus. ego Deus ab ipsis dilectus. *Psal.* 32. ℣. 12. *Num.* 23. ℣. 21. *Psal.* 88. ℣. 16.

XXI. *Quorum autem cor post offendicula, & abominationes suas ambulat, horum viam in capite suo ponam, dicit Dominus Deus.* Hucusque de ijs locutus, qui in bello capti fuerant: nunc transfert ad eos, qui Ierusalem habitabant, orationem, dicens. Ijs autem, qui illorum malis non resipuerunt, sed impietati addicti in ea perseuerant, dignas scelerum, quæ ausi sunt, infligam pœnas. Quid sit offendiculum, diximus supra. Quid, in capite, vel super caput ponere, diximus item supra.

Sup. cap. 5. *Sup. cap.* 9.

XXII. *Et eleuauerunt Cherubim alas suas, & rotæ cum eis: & gloria Dei Israel erat super ea.*

XXIII. *Et ascendit gloria Domini de medio ciuitatis, stetitque super montem, qui est ad Orientem Vrbis.* Polychronius, & Theodoretus. Recesserunt, inquit, de ciuitate (nam Templum erat in extrema ciuitate) Cherubim gloriam Dei insidentem vehentes, steteruntque super montem, qui est e regione Ierusalem. Est autem hic mons, qui vocatur Oliuarum; vnde etiam Saluator noster in carne assumptus est. Merito igitur tunc, cum in humana figura apparuit, duasque in vna persona naturas ostendit, diuinam quidem in igne, humanam vero in electro significatam, lata contra Ierusalem sententia, in hunc montem proficiscitur, & inde redijt in cælum: in signum eorum, quæ postea futura erant. Etenim post Crucem, & mortem, lata rursus contra Ierusalem sententia, quia *non relinquetur hic lapis super lapidem, qui non destruatur*, in montem illum cum discipulis profectus a spiritualibus illis, & inuisibilibus potestatibus sublatus cælum conscendit. Figura igitur futurorum fuerunt etiam ea, quæ Prophetæ ostensa sunt per visum. Hieronymus vero sic locum tractat. Stabatque gloria Domini, quæ de Ierusalem discesserat super montem Olíueti in signum resurrectionis, & luminis, vt inde perituram, arsuramque cerneret Vrbem. Quodque dicitur, *ascendit gloria de medio ciuitatis*, alijs verbis loquitur Dominus ad discipulos: *Surgite, eamus hinc*. & ad Iudæos: *Relinquetur vobis domus vestra deserta.* Iosephus quoque refert auditam in Templo vocem Angelorum, & Fortitudinum cælestium, quæ prius in Vrbis præsidio erant: Abeamus ex his sedibus: mirumque in modum gloria Domini, quæ deseruit Templum, stat super montem Oliueti, & in Crucis signo rutilans spectat Templum quondam Iudaicum in fauillas, & cineres dissolutum, &c. Addas licet. Stat super montem Oliueti gloria Domini expectans nouum Templum, nouam Vrbem, alteram quasi Phœnicem ex fauillis veteris Ierusalem iterum nascentem; in qua sibi statuat domicilium, sceptrumque seruo suo Dauidi restituat, & vniuersas promissiones factas Patribus in Israele Dei compleat. neque enim fas est montem Sionem deserere, super quem constitutus est Rex a Patre cælesti, vt ibi prædicet decretum eius, aut extra fines Ierusalem veteris Vrbem sanctam reædificare, cum prædictum sit de Ecclesia Christi. *Fundamenta eius in montibus sanctis*. atque iterum. *Magnus Dominus, & laudabilis nimis in ciuitate Dei nostri in monte sancto eius. Fundatur exultatione vniuersæ terræ mons Sion*, Ecclesia Christi, *latera Aquilonis, ciuitas regis magni*, &c. Vide contextum: totus enim psalmus de reædificatione Ecclesiæ sub specie Ierusalem mirifice intelligendus venit. Sed audiamus Eusebium Cæsariensem, hanc allegoriam disertissime tractantem super ea verba Zachariæ. *Stabunt pedes eius in die illa super montem Oliuarum, qui est contra Ierusalem ad Orientem.* Quidnam aliud, inquit, hoc significet, quam ipsius Dei Verbi in sua Ecclesia stationem, & confirmationem, quam in præsenti monte Oliuarum per figuram, quæ permutatio dicitur, nominat? Vt enim vinea extitit dilecto, & fuit vinea Domini Sabaoth figurate domus Israël, & vitis Iuda nouella dilecta; sic eadem ratione dixeris, quod etiam oliuetum facta sit Domino collecta de gentibus Ecclesia ipsius: quæ sane Ecclesia, cum antea esset oliua quædam agrestis, plantata fuit a Domino, qui eam post inseruit in Apostolicis bonæ oliuæ radicibus post priorum ramorum excisionem, quemadmodum Apostolus docet: Et plantauit eam Dominus sibi ipsi per Prophetam dicens; *Oliuam speciosam uocauit Dominus nomen tuum*, Postquam enim prior vinea, cum deberet facere vuam, fecit spinas, neque iustitiam, sed clamorem; merito tanquam eius, quæ infructuosa esset, sepem auferens, ac parietem Deus, tradensque eam inimicis ad diripiendum & conculcandum, sicut in Isaiæ

Polych. Theodor. Mons oliuarum ad orientem vrbis. Aduentus Dei in montem Olíueti prænotat futurum Christi Domini aduentum in eum montem, vt inde in cælos ascenderet. *Matth.* 24. ℣. 2. *Hieron.* *Ioan.* 14. ℣. 31. *Matth.* 23. ℣. 38. Gloria Domini stat super montem Olíueti, spectans nouum Templum reædificari, Ecclesiam scilicet, in qua permaneat in æternum. *Psal.* 86. *Psal.* 47. *Euseb. demonst. lib.* 6. *cap.* 18. *Zach.* 14. ℣. 4. In monte oliuarum quomodo sit ædificata Ecclesia Christi. *Ad Rom.* 11. *Ier.* 11. ℣. 16.

Isaiæ prophetia dictum est, alium ipse sibi agrum A constituit in præsenti, quod oliuetum nominatur, quasi eum qui oleum, & misericordiam a Deo sit consecutus, & a Christo plantis semper virentibus consitus, hoc est, sanctis, lucisque altricibus animis, quibus liceat dicere: *Ego autem sicut oliua fructifera in domo Dei.* Hic vero Oliuarum mons contra Ierusalem esse dicitur, quoniam in locum veteris, ac terrenæ Ierusalem, ac religionis, quæ in illa seruabatur, successit, & a Deo constitutus est post ruinam Ierusalem: quod etiam propheta Ezechiel diuino ante spiritu edoctus, contemplatur. Dicit enim: *Et eleuauerunt Cherubim alas suas, & rota*, quæ eis adhærebant, *cum eis, & gloria Dei Israel erat* B *super ea: Et ascendit gloria Domini de medio ciuitatis, stetitque super montem, qui est ad Orientem Vrbis.* Quod quidem aliter quoque licet intueri completum ad verbum, quando hodie quoque omnes fideles ex omnibus terræ partibus concurrunt, non vt quondam, vt adorent in Templo, sed in monte Oliuarum, in quem gloria Domini migrauit, postquam deleuit priorem ciuitatem. Vere autem pedes Domini in monte Oliuarum steterunt, quo tempore orauit ad speluncam, quæ ibi ostendi solet, cum discipulis mysteria de consummatione tradidit, & cum ipsis videntibus ascendit, quemadmodum & Lucas tradit. Est igitur ad verbum mons hic con- C tra Ierusalem, & ad Orientem spectans. Veruntamen si sententiam, non verba sequi volumus, sancta Christi Ecclesia, & mons, in quo fundata est, de quo loquitur Saluator dicens: *Non potest ciuitas abscondi supra montem posita*: pro ea, quæ cecidit, neque amplius futura est Ierusalem, structa atque erecta, dignaque habita, in qua pedes Domini insistant, non solum est contra Ierusalem, sed etiam ab ea ad Orientem vergens: quippe quæ eius luminis, quo Deum pie colimus, radios excipiat, & multo ipsa Ierusalem anterior facta sit, ipsique iustitiæ soli propinquior, de quo dictum est. *Et orietur uobis timentibus nomen meum sol iustitiæ*, &c. Mal. 4. ℣. 2

XXIV. *Et spiritus leuauit me, adduxitque me in Chaldæam ad transmigrationem, in uisione in spiritu* Dei. Theodoretus. Neque enim in corpore, inquit, reuera modo in Iudæam, modo in Chaldæam transferebar, sed in visione, hoc est, in speculatione, & spiritu Dei, id est, Dei virtute, & efficacia mente illustratus, & suscipiens propheticos oculos, vnumquodque horum speculabar: atque hoc apertius declarans subiecit. *Theodor.* Visio hæc qualis fuerit.

XXV. *Et sublata est a me uisio, quam uideram. Et locutus sum ad transmigrationem omnia uerba* Domini, *quæ ostenderat mihi.* Theodoretus. Ad me ipsum, inquit, redij, cum finis factus est spiritualis contemplationis: & illa quidem non amplius videbam; solos autem eos, qui vna adorant Seniores, quibus etiam narraui singula, quæ videram, quæque audieram. Hieronymus. Sublatam a se visionem esse, significat non in corpore Prophetam de Ierusalem in Babylonem translatum, sed in spiritu: sublataque visione, quæ eum in spiritu duxerat Ierusalem, reuersus est in semetipsum, & locutus est ad transmigrationem omnia, quæ ei fuerant demonstrata: ad eos videlicet, de quibus ipse propheta dixerat: *Ego sedebam in domo mea, & senes Iuda sedebant mecum*, &c. *Theod.* *Hieronym.* *Ezech. 8. ℣. 1.*

EZE-

EZECHIELIS
PROPHETAE
CAPVT DVODECIMVM.

ARGVMENTVM.

Regem cum principibus clam migraturos ex Vrbe ab hostibus expugnata vaticinatur, habitum præseferens migrantis.

I. *ET factus est sermo Domini* A
ad me, dicens:
II. *Fili hominis in medio do-*
mus exasperantis tu habi-
tas: qui oculos habent ad vi-
dendum, & non uident: &
aures ad audiendum, & non audiunt: quia do-
mus exasperans est.
III. *Tu ergo fili hominis, fac tibi uasa transmigra-*
tionis, & transmigrabis per diem coram eis:
transmigrabis autem de loco tuo ad locum alte-
rum in conspectu eorum, si forte aspiciant: quia B
domus exasperans est.
IV. *Et efferes foras uasa tua quasi uasa transmi-*
grantis per diem in conspectu eorum: tu autem
egredieris vespere coram eis, sicut egreditur mi-
grans.
V. *Ante oculos eorum perfode tibi parietem: &*
egredieris per eum.
VI. *In conspectu eorum in humeris portaberis, in*
caligine effereris: faciem tuam velabis, & non
videbis terram. quia portentum dedi te domui
Israel. C
VII. *Feci ergo sicut præceperat mihi Dominus: va-*
sa mea protuli quasi uasa transmigrantis per
diem: & vespere perfodi mihi parietem manu:
& in caligine egressus sum, in humeris portatus
in conspectu eorum.
VIII. *Et factus est sermo Domini mane ad me, di-*
cens:
IX. *Fili hominis, nunquid non dixerunt ad te do-*
mus Israel, domus exasperans: Quid tu facis?
X. *Dic ad eos: Hæc dicit Dominus Deus: Super*
ducem onus istud, qui est in Ierusalem, & super D
omnem domum Israel, quæ est in medio eorum.
XI. *Dic: Ego portentum vestrum: quomodo feci,*
sic fiet illis. in transmigrationem, & in captiui-
tatem ibunt.

Et dux, qui est in medio eorum, in humeris XII.
portabitur, in caligine egredietur: parietem per-
fodient vt educant eum: facies eius operietur ut
non uideat oculo terram.
Et extendam rete meum super eum, & capie- XIII.
tur in sagena mea: & adducam eum in Baby-
lonem in terram Chaldæorum: & ipsam non ui-
debit, ibique morietur.
Et omnes, qui circa eum sunt, præsidium eius, XIV.
& agmina eius dispergam in omnem uentum: &
gladium euaginabo post eos.
Et scient quia ego Dominus, quando disperse- XV.
ro illos in Gentibus, & disseminauero eos in ter-
ris.
Et relinquam ex eis uiros paucos a gladio, & XVI.
fame, & pestilentia: vt enarrent omnia scelera
eorum in Gentibus, ad quas ingredientur: &
scient quia ego Dominus.
Et factus est sermo Domini ad me, dicens: XVII.
Fili hominis, panem tuum in conturbatione co- XVIII.
mede: sed & aquam tuam in festinatione, &
mœrore bibe.
Et dices ad populum terræ: Hæc dicit Domi- XIX.
nus Deus ad eos, qui habitant in Ierusalem in
terra Israel: Panem suum in sollicitudine come-
dent, & aquam suam in desolatione bibent: ut
desoletur terra a multitudine sua, propter ini-
quitatem omnium, qui habitant in ea.
Et ciuitates, quæ nunc habitantur, desolatæ XX.
erunt, terraque deserta: & scietis quia ego Do-
minus.
Et factus est sermo Domini ad me, dicens: XXI.
Fili hominis, quod est prouerbium istud uobis XXII.
in terra Israel? dicentium: In longum differen-
tur dies, & peribit omnis uisio.
Ideo dic ad eos: Hæc dicit Dominus Deus: XXIII.
Quiescere faciam prouerbium istud, neque uul-
go dicetur ultra in Israel: & loquere ad eos
quod

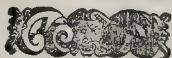
quod appropinquauerint dies, & sermo omnis uisionis.

XXIV. *Non enim erit ultra omnis uisio cassa, neque diuinatio ambigua in medio filiorum Israel.*

XXV. *Quia ego Dominus loquar: & quodcunque locutus fuero uerbum, fiet, & non prolongabitur amplius; sed in diebus uestris domus exasperans loquar uerbum, & faciam illud, dicit Dominus Deus.*

Et factus est sermo Domini ad me, dicens: XXVI.
Fili hominis, ecce domus Israel dicentium: XXVII.
Visio, quam hic uidet, in dies multos: & in tempora longa iste prophetat.

Propterea dic ad eos: Hæc dicit Dominus Deus: XXVIII.
Non prolongabitur ultra omnis sermo meus: uerbum, quod locutus fuero, complebitur, dicit Dominus Deus.

EXPLANATIO
EIVSDEM CAPITIS DVODECIMI.

I. ET *Factus est sermo Domini ad me dicens.* A In hunc modum me allocutus est Dominus.

II. *Fili hominis in medio domus exasperantis tu habitas.* Id est, inobedientis, & rebellis, vt notauimus capite secundo. Illud hoc loco quæstionem habet, quosnam peruicaciæ notet Propheta? an eos, qui Babylone detinebantur; an eos, qui Hierosolymis remanserant? nam contra Hierosolymitanos susceptum esse sermonem ipse contextus capitis docet. *Supra ducem*, inquit, *onus istud*, &c. At vero Ezechiel non habitabat inter illos, sed in medio captiuorum, vt vidimus capite primo. B Scholiastes Græcus existimauit adhuc Hierosolymitanos coargui inobedientiæ, atque idem, quod visione præcedenti Dominus loqui cœperat Prophetæ, deinde iterata visione esse prosecutum: sic enim habet. Ostendit per interualla factam esse visionem; supplicante porro Propheta, (mortuo Pheltia) ne delerentur reliquiæ Israëlis; respondet Deus Prophetæ dicens: Tu quidem supplicas pro his, idque vno tantum sublato Pheltia, scito vniuersos illo esse deteriores &c. Nihilominus pro certo statuimus aliam esse hanc prophetiam ab illa visione, atque aliam vtriusque rem subiectam: tametsi vnus atque idem vtriusque sit C propositus finis, scilicet consolari eos, qui timentes Vrbis excidium se vltro dediderant Babylonijs; nam hi videntes Vrbem superstitem, cœperant duci facti pœnitentia, nec sibi persuadere poterant perituram Vrbem, ciuesque Hierosolymitanos grauiora passuros: quod Ieremias sæpius fuerat comminatus. Quare Propheta Dei nomine hos quidem redarguit diffidentiæ, atque duræ ceruicis. Deinde consolatur vaticinans deteriorem futuram esse illorum, qui remanserant, conditionem, quam ipsorum, qui se vltro hostibus tradiderant.

Qui oculos habent ad uidendum, & non uident, & aures ad audiendum, & non audiunt. Oculo videre, D est perspicue, & aperte cernere: aure audire, est percipere, & tenere recte, quæ audis: idem est videndo videre, & audiendo audire. Ratio huius significationis est, quia ij ablatiui, infinitiui, vel gerundia augent, & complent actionem verbi, important-que modum, quo fieri solet: & quoniam visio fit mediante luce, & auditio excipiendo & tenendo verbum, quod profertur: inde videndo videre, est dilucide cernere: & audiendo audire, est recte tenere: sicut etiam ore loqui, vel loquendo loqui, est cordate loqui, vel ex præmeditato: quia vere verbum oris est id, quod mente concipitur & cogitatur. Quoniam ergo sensus hi sunt ministri intellectus, & voluntatis, heris suis per omnia similes (nam visus & intellectus claritate delectantur, & operantur; auris & voluntas suauitate, & bonitate capiuntur) inde est, vt pro intellectu non excœcato vsurpetur oculus videns, & auris audiens pro voluntate non obdurata affectu aliquo immoderato. apud Matthæum, & in Apocalypsi. *Qui habet aures audiendi audiat.* id est, voluntatem morigeram, & obedientem. inde illud psalmi. *Auditu auris obediuit mihi.* & Prouerbiorum. *Oculum uidentem, & aurem audientem Dominus fecit vtrumque*, id est, doctorem eruditum, & auditorem verbi docilem esse, opus Dei est ex æquo mirabile. Meminit autem horum sensuum, quoniam, vt notauit Polychronius, visus & auditus tantum recipiunt admonitionem: aut enim cernentes aliorum calamitatem ad sanitatem reuertimur, aut audientes diuinas leges diligentiores in studio virtutis efficimur: neque est alius præterea sensus, qui ad pietatem inducat. Theodoretus. Docet non naturaliter, sed ex vitio ijs affectibus illos obnoxios fuisse. Ergo sensus loci præsentis est. Qui cum aperte videant, quid facto opus sit, & probe teneant quæ a me præcepta sunt; nihilominus se ipsos sponte excœcant, & aures obturant: nolunt intelligere, vt bene agant: aures suas obturauerunt, ne audirent. Rabbi Dauid Chimhi. Videbant se ductos in captiuitatem, audiebant verba prophetarum, & quasi nil horum vidissent, neque audijssent, confortabant manus eorum, qui remanserant in Ierusalem, ad quos mittebant prophetas, & ariolos suos, qui illis promittebant minime abducendos in captiuitatem: qualis Semeia, qui frustra eos, qui erant in Ierusalem, confortabat.

Visus pro intellectu, auditus pro voluntate sumitur, & quare.

Matth. 13. ℣. 9. & Apoc. 13. ℣. 9. Psal. 17. ℣. 45. Pro. 20. ℣. 12.

Polychr.

Theod.

R. Dauid Chimhi.

Tu ergo, fili hominis, fac tibi uasa transmigrationis, &c. III.

Vasa transmigrationis quæ.

nis, &c. Id eſt, inſtrumenta ſuppellectilia, vt alibi diximus. Quemadmodum cum Deus decernit aliquem excœcatum punire, obſcurius illi loquitur, & per parabolas, ne intelligat, vt in Euangelio Matthæi legimus. (*Matth. 13. ℣. 13.*) Sic cum vult miſerari, & illuminare cœcum atque obduratum, & ſponte ſurdum ſanare, loquitur exemplis, quæ ſunt voces penetrabiliores omni ſono, & iubar luce ſolis illuſtrius, & efficacius: Hæc ſunt verba cœlorum, de quibus pſaltes. (*Ps.18.℣.4.*) *Non ſunt loquelæ, neque ſermones*, vt audiri non poſſint, ſed concentus & harmonia, perpetuaque legis impoſitæ obſeruantia, quam omnes ſentiunt quantumuis ſurdi. Præcipit ergo Vati, vt ſe ad iter ſuſcipiendum accingat, colligatque ſarcinulas ſuas, atque ſupellectilia migrantis propria aſſumat, vtpote galerum, baculum, calceos, peram, & penulam; & ſecundum Rabbi Dauid Chimhi, calicẽ, & ſcutellam: atque ſecundum Rabbi Salomo ollam prætere a ad coquendum carnes, domuſque ſuæ murum noctu perfodiat, atque ante lucem per foramen ſe demittat, foriſque a familiaribus excipiatur, humeriſque baiuletur, oculis velatis, ne viam aſpiciat, qua portatur; vt populares videntes tam nouum ſtratagema admirarentur, & rogarent, quid ſibi velint hæc tam inſolita ſtudia. (*R. Dauid Chimhi. R. Salomo.*)

Et transmigrabis per diem coram eis. Rabbi Salomo obſeruat Hebraice haberi יומם, iomam, id eſt, in dies, vel per dies, quaſi iubeatur Vates hoc facere multoties, & non tantum ſemel: nam Scriptura per יומם, iomam, pluribus diebus identidem faciendum ſignificat, quod præcipitur: atque in hac ſententia ait fuiſſe Rabbi Manahen. (*R. Manahen.*)

VI.

Dubium an legendum ſit portaberis vel portabis.

In humeris portaberis. Non eſt omnino exploratum, an legendum ſit *in humeris portaberis*, an portabis: & quidem ſecundam lectionem Hebræus habet, & Chaldæus; immo Hieronymus ſic ſe vertiſſe teſtatur, dicens. Quod autem dicit, in humeris portabis; ſubauditur, ſarcinas tuas &c. Septuaginta verterunt in paſſiua voce, portaberis, quos imitantur hodie omnes codices vulgatæ editionis, & antiqui manuſcripti: namque Louanienſibus, & Romanis Correctoribus nullus codex Latinus venit in manus, qui aliter legeret. Ita legunt Complutenſis, & Vaticanus recens emendatus: atque ita legendum credimus ſecundum vulgatam veterem. Neque Hieronymi teſtimonium obſtat: nam centies eueniſſe vidimus, vt vno modo ſe vertiſſe dicat Hieronymus, & alia lectio habeatur in vulgata, quæ quidem a Tridentino autentica iudicatur, Hieronymi verſio non item. (*Hieronymi verſio differt aliquando a vulgata, quã autenticam cenſuit Tridentinum Concilium.*) Idem dicendum eſt de eo, quod ſequitur. *In caligine effereris*. Sic enim legendum credimus, non vero efferes: pro qua voce Hieronymus in textu & commentario habet, effugies: atque de alio, quod inferius extat. (*Hierony.*) *In humeris portatus in conſpectu eorum*: non, vt quidam putant, portaui, legendum, ſed *portatus*. Quæ omnia ita eſſe probatur ex verſu duodecimo, in quo de duce, quem Ezechiel figurabat, ſcriptum eſt. *In humeris portabitur*: etiam conſentiente Hieronymo in commentario: ſic enim habet. Et dux in humeris portabitur, vel iumentorum, vel eorum, qui cum eo fugerant: nec aliter legi res ipſa ſinit. quid enim humeris portaret rex? nunquid veſtes, quod Pagninus in verſione adiecit? (*Pagninus refellitur.*) at hoc notum erat: aliud vero quidquam dedecebat maieſtatem. Præterea quia de eo dicitur. *Facies eius operietur, vt non uideat oculo terram*: quod fieri non poſſet ſi incederet pedes: ergo neceſſe eſt dicere fuiſſe vectum humeris, atque adeo legendum, *in humeris portabitur*.

A

X.

De ſignificatione vocis, onus, quæ ditiſſima eſt.

Super ducem onus iſtud, qui eſt in Ieruſalem. Hebraice הנשיא המשא, hannaſi hammaſa, vtraque vox cognata eſt, naſciturque a verbo נשא, naſa, cuius latiſſima & ditiſſima eſt vis, poteſtas, & energia; & cuius vix centum aliarum linguarum verbis explicentur, ne dum exhauriantur diuitiæ. Significat autem leuare, aſſumere, librare, tollere, extollere, & ferre: habet elegantiſſimas, & varias dicendi formas; ſed illa præſenti inſtituto congruit: leuare ſuper labia, id eſt, ore aſſumere, labijs proferre, vſurpare ſermone, qualis eſt in pſalmo. (*Ps.15.℣.4.*) *Neque memor ero nominum eorum per labia mea*, vel proferam labijs &c. Leuare conuitium, id eſt, excitare, vt in pſalmo. (*Ps.14.℣.3.*) *Et opprobrium non accepit aduerſus proximum ſuum.* Item leuare rumorem, in Exodo. (*Exod. 23. ℣. 1.*) *Non ſuſcipies uocem mendacij*, id eſt, non leuabis rumorem vanum. B Hiſpani melius quam Latini, & Græci hunc reddimus idiotiſmum: *no leuantaras falſo teſtimonio*. Vnde etiam eſt illa phraſis pſalmi. (*Ps.23.℣.4.*) *Qui non accepit in uano animam ſuam*, id eſt, vſurpauit, protulit in iuramento falſo vitam: nam ſequitur: *nec iurauit in dolo proximo ſuo*, &c. Item leuare parabolam in Numeris, in Iob, & Iſaia, id eſt, proponere, proferre. (*Num. 23. ℣. 7. Iob.27.℣.1. Iſa.14.℣.4.*) Ab hoc verbo oritur vox נשיא, naſi, princeps, dux, primas in populo, qui populi onera leuat: quaſi dicat, baiulus, portitor, vt manifeſte teſtatur locus Exodi, & ipſi vna tecum leuabunt: pro quo Hieronymus tranſtulit, *leuiusque ſit tibi partito in alios onere*. (*Princeps, primus in portandis oneribus. Exod. 18. ℣. 22.*) atque in Numeris. (*Num.11. ℣. 12.*) *Nunquid ego concepi hanc multitudinem, & genui eam, ut dicas mihi, porta eos in ſinu tuo, ſicut* C *portare ſolet nutrix infantulum*. & infra. *Vt ſuſtentent tecum onus populi, & non tu ſolus graueris*. Diſcimus hinc, qualis futurus ſit Prælati affectus in ſubditos: qualis eſt ſcilicet matris in infantem, patiens & ſuauis: (*Prælati munus & caritas.*) *Caritas patiens eſt, benigna eſt*, &c. (*1. Cor.13. ℣. 4.*) non grauatur oneribus, neque indignatur moleſtijs filiorum, ſed amanter portat ſinu, & benigne fouet amplexu. *Currus Iſrael, & auriga eius*, princeps iſte eſt, qui ſuſtinet quaſi currus onera, & dirigit vt auriga iugatos: aurigatur, & præſidet, & ſimul baiulat, & portat. (*4. Reg. 2. ℣.12.&13. ℣. 14.*) *Cuius imperium ſuper humerum eius*. (*Iſa.9.℣.6.*) Vnde ab eodem verbo oritur, vt dixi, vox משא, maſa, pro qua Septuaginta vertere ſolent, aſſumptio: reddere poſſumus, pronuntiatio, prolatio, grauis doctrina, moleſta prophetia, quæ leuatur in os cum moleſtia a D Vate, & imponitur audientibus, vt grauentur: vt ibi. (*4.Reg 9.℣. 25.*) *Quod Dominus onus iſtud leuauerit ſuper eum*: id eſt, protulerit hanc moleſtam ſententiam: & ad Ezechielem ait Dominus. (*Ezech. 19. ℣. 1.*) *Aſſume planctum*, id eſt, leua lamentationem: & Iſaias ait. (*Iſa.30.℣.6.*) *Onus iumentorum Auſtri*. vbi paronomaſia eſt gratiſſima. Tuliſtis ſarcinulas veſtras, & deſcendiſtis in Aegyptum onerati dijs veſtris, &c. Audite ergo iumenta Auſtri, graue onus veſtris dorſis imponendum, hanc vocis ſignificantiam explicuit Iſaias iterum. (*Iſa.21.℣.2.*) *Viſio dura nunciata eſt mihi.* Eſt etiam, non minus concinna alluſio ad nominis etymon apud Ieremiã. (*Ierem. 23. ℣. 33.*) *Si interrogauerit te populus iſte, quod eſt onus Domini? dices ad eos: vos* E *eſtis onus: proijciam quippe uos, dicit Dominus*: & iterum. *Onus Domini ultra non memorabitur, quia onus erit unicuique ſermo ſuus*. & tertio. *Quia dixiſtis ſermonem iſtum, onus Domini, & miſi ad uos dicens: nolite dicere, onus Domini; propterea ecce ego tollam vos portans, & derelinquam uos*. Vel, vt Hieronymus explicat ex Septuaginta: (*Hieron.*) Quia dixiſtis, aſſumptio Domini, ego aſſumam vos portans, & proijciam vos. Vide quam eleganter, quamque ad rem luſerit ex etymologia vocis משא, maſa. Vos mea oracula vocatis onus, cum mihi, & prophetis meis grauius onus ſit ea leuare, vt vobis imponantur. Ceterum ne rurſum

ſum grauemini prophetijs, ego ſemel vos ſublatos (nam ab vtero a me baiulamini quaſi a nutrice) proijciam, & allidam. Similem alluſionem in præſenti facit cum nomine, dux, vel princeps, in hunc modum. Hæc prophetia oneroſa, hoc onus libratur, & leuatur pro humeris principis, & baiuli Ieruſalem: nam par eſt, vt qui onera ſubditorum portare debet ex munere, quique ex impietate Tyranni onera grauia, & vectigalia importabilia illis impoſuit; ſuis tollat humeris hanc oneroſam ſententiam virgæ ſuæ ferreæ reſpondentem. *Super ducem onus iſtud.* Quod ſi talia duci reipublicæ comminatur Deus, qualia putamus onera laturos Eccleſiæ Præſules; quorum proprium eſt eſſe paſtores non dominos, patres non reges, currus potius, quam aurigas, immo baiulos, nutrices, matres, ſi dominentur in cleris, & ferrea virga populos comminuant? & quaſi plauſtrum onuſtum ſtridentes obuiantibus clament, incuruare, vt tranſeamus?

Dic: Ego portentum veſtrum: Vox מופת, mophath, oritur a verbo יפה, iaphah, quod ſpecioſum aliquid eſſe ſignificat, atque in admirationem, & amorem ſui inuitare. Quare vox hæc valet prodigium inſolens, & portentum aliquod mirandum: confunditurque cum voce אות, oth, ſignum, vt patet in libro Paralipomenon: *Et exaudiuit eum, & dedit ei ſignum,* Hebraice portentum. Cum tamen in libris Regum & Iſaiæ legamus, ſignum, in originali: & iterum in Iſaia. *Seruus meus Iſaias nudus, & diſcalceatus trium annorum ſignum, & portentum erit ſuper Aegyptum:* quoniam portentum hoc mirabile dari ſolet in ſignum alterius rei arcanæ, ideo vſurpatur pro ipſo ſigno, & quocunque facto inſolito & mirando, quo aliud ſignificamus occultius. Vt Iſaiæ citato loco, & ibi: *Ego & pueri mei, quos dedit mihi Dominus, in ſignum & prodigia in Iſrael,* id eſt, in parabolam, figuram, & typum admirandum & inſolitum. Sic ergo in præſenti vſurpatur: Mea hæc, inquit, demigratio, quæ tam inſolens & admiranda vobis videtur, ſignum eſt, & omen miſerandæ captiuitatis regis, & principum Iſrael.

Quomodo feci, ſic fiet illis, in tranſmigrationem, & in captiuitatem ibunt.

Et dux, qui eſt in medio eorum. Explicuimus verſu præcedenti etymon vocis, dux, quam magis declarat hæc oratio, *in medio eorum*: nam ea ſignificatur, principem in medio populi eſſe quaſi columen tentorij, vel caſæ, cui omnia nituntur tigna, & trabes, vt videre eſt in eorundem conſtructione. Cum autem moris ſit ſacræ Scripturæ metonymicῶs familiam ſignificare per domum, eadem analogia patremfamilias vocat palum, columen, atque adeo principem, qui eſt pater patriæ: apud Iſaiam: *Figam illum paxillum in loco fideli, & ſuſpendent ſuper eum omnem gloriam domus patris eius,* &c. Ergo quoniam columinis ſitus eſt in medio papilionis, regem circumloquitur ea oratione, *qui eſt in medio eorum.*

In humeris portabitur, in caligine egredietur: parietem perfodient, vt educant eum. Ex Ieremia, & libris Regum intelligentia huius Vaticinij colligitur, vbi inuenies Sedeciam rupto muro horti regis fugiſſe per deſertum: quod iter peditem facere non permiſerunt ſerui, ſed in ſella geſtatoria ipſum humeris baiularunt: & fortaſſe quoniam vitijs præfractus præ muliebri teneritudine non valebat pedes incedere, præſertim gradu concitato, qualem periculum tantum poſtulabat. Quam alio habitu egreſſus eſt ex eadem Vrbe Dauid, fugiens Abſalonis degeneris filij impetum? *Porro Dauid aſcendebat cliuum oliuarum ſcandens, & flens nudis pedibus incedens, & aperto capite,* &c. Atque his laboribus, & lacrymis Deum placauit, & victoriam conſecutus ouans reuerſus eſt celebri ſtipatus pompa totius Iudææ, & bonæ partis Iſraël. Sedecias vero poſt tot admiſſa crimina ex Vrbe, quam ſua peruicacia hoſtibus tradiderat, fugiens ſella geſtatoria vectus egreditur, completa Iſaiæ prophetia. *Dabo pueros principes eorum, & effeminati dominabuntur eis.* Iſa. 3. ℣. 4.

Facies eius operietur, ut non uideat oculo terram. Ipſe ſcilicet faciem ſuam manu operiet, ne patriam, quam deſerebat videns, maiori cruciaretur dolore. Explicuit Vates idiotiſmum alioqui ambiguum: nam quandoque faciem tegere, eſt verecundiæ. Vnde eſt illa phraſis Geneſis. *Hoc erit tibi in uelamen oculorum ad omnes, qui tecum ſunt: & quocunque perrexeris, ſcito te deprehenſam.* id eſt: Ipſe Abraham vir tuus erit protector pudoris, & pudicitiæ tuæ, & omnium ancillarum, quæ te comitantur: quicunque nouerit illum eſſe virum tuum, oculos a te auertet, & ab ancillis tuis: ne obſecro iterum dicas; frater meus eſt; memento te deprehenſam hac de cauſa. Eſt etiam velare faciem reuerentiæ ſignum, vt apud Iſaiam: *Duabus uelabant faciem eius,* aut ſuam. Extat & illud Eſtheris. *Et ſtatim operuerunt faciem eius,* in ſignum mortis: nam damnati deducebantur ad ſupplicium oculis velatis, ne ſcilicet videntes patriam, ciues, amicos, & conſanguineos, nedum filios caros, non iam ſemel, ſed ſepties mortem obirent. Tale quid portendebat velata facies Sedeciæ: quod rei exitus comprobauit; tametſi alio fortaſſe animo faciem ipſe velarat, ne ſcilicet agnoſceretur Rex a quoquam ſibi obuiam facto: vel, vt ſentit Rabbi Dauid, præ pudore.

Faciem tegere verecundiam ſignificat. Gen. 20. ℣. 16. Velare faciem reuerentiæ ſignum. Iſa. 6. ℣. 2. Iſa. 7. ℣. 8. Velare faciem damnationis ſignum. R. Dauid.

XIII. *Et extendam rete meum ſuper eum, & capietur in ſagena mea.* Piſcatoribus comparat Chaldæos, eorumque munitiones retibus, & ſagenis: neque ab re: nam piſcatores ſolent ad oram maris habitare, aut ſecus ripas fluminum: Babylon autem propter Euphratis, & Tigris confluentem ſecus illius mœnia, recte dicta eſt, mare deſerti, id eſt, mare terrenum, mediterraneum, vt ab Iſaia: *Onus deſerti maris:* & Ieremias ait. *Quæ habitas ſuper aquas multas.* Inde Babylonij piſcatores merito appellantur: eandem translationem vſurpauit Habacuc. *Et facies homines ſicut piſces maris, & ſicut reptilia,* &c. *totum in hamo ſuo ſubleuauit.* Sumus ne omnes Iſraëlitæ piſces? cur ergo vniuerſos reti ſuo extento ambiuit & clauſit, immo vero hamo? nam regem & principes hamo ſigillatim, deinde plebem rete traxit in Babylonem, &c. Hieronymus. Concedente quippe Domino Babylonijs, captus eſt; & hæc, quæ ab hoſtibus paſſus eſt fieri, ſe feciſſe teſtatur.

Quare Chaldæi dicantur piſcatores. Babylon quare dicitur mare. Iſa. 21. ℣. 1. Ierem. 51. ℣. 13. Hab. 1. ℣. 3 & 14.

Et ipſam non uidebit. Patet loci commentarius ex locis Ieremiæ & Regum citatis, vbi ſcriptum eſt, fugientem regem comprehenſum a Babylonijs, & ductum in Reblatha; ibique locutum Nabuchodonoſorem cum eo *iudicia,* id eſt, iuridice expoſtulaſſe, & increpaſſe duriſſime de iureiurando violato; effoſſiſque eius oculis, duxiſſe in Babylonem, in qua mortuus eſt. Fruſtra igitur commentatus eſt Ioſephus occaſionem arripuiſſe Sedeciam ſuæ incredulitatis ex verbis Ezechielis in ſpeciem pugnantibus cum verbis Ieremiæ; iſtumque dixiſſe, ducendum eſſe in Babylonem; illum vero, regem Babylonem non viſurum: nam Ezechiel adiecit. *Adducam eum in Babylonem, & ipſam non uidebit.*

Ier. 39. 4. Reg. 25. Ioſeph. Antiq. 10. c. 10

XIV. *Et relinquam ex eis uiros paucos a gladio, & fame & peſtilentia, ut enarrent omnia ſcelera eorum in gentibus.* Proſpiciam nomini ſancto meo: ſcio enim impios meam criminaturos iuſtitiam dicentes? Quare ſic fecit

Confeſſio peccatorum Diuinam iuſtitiam glorificat & defendit.

fecit Dominus terræ huic? & quæ est hæc ira furo- A
ris eius immensa? ego vero, qui peperci nomini san
cto meo, vt vlciscerer tanta flagitia, exposuique po
tentiam meam stultorum blasphemijs putantium
me vel imbellem, vel crudelem; consulam post ca-
stigata scelera honori meo: nam reliqui ex eis in-
ter gentes agnoscent peccata sua, & alijs ea narran
tes fatentesque pœnas eorum dare se, quæ in me
dereliquerunt, meam iustitiam a calumnia vindica
Ps. 50. ℣. 6 bunt. Tale quid est illud in psalmo. *Tibi soli pecca-
vi, &c. *ut iustificeris*, &c. en peccatum meum confi-
teor, & carminibus mando, quo tenacius memoriæ
legentium, & audientium hæreat, vt tuo honori
prospiciam, iudex æquissime: nam impij, aut insi-
pientes, pœnas quas a me exegisti, considerantes,
audebunt tuam iustitiam criminari, vel fidelitatem B
in dubium vocare, qui cum sciant quam atrox
meum fuerit flagitium in hac causa, pro te ferent
sententiam, & me seuerioris supplicij facient reum:
propterea dixit Iosue Achamo. *Fili mi, da gloriam*
Deo, confitere peccatum tuum. Hoc est ergo quod ait
Vates: *Et scient quia ego Dominus*, id est, æquissimus
iudex, fidelissimus præmij redditor, & iustissimus
pœnæ exactor.

XVIII. *Panem tuum in conturbatione comede.* Vaticinatur
iam contra populares.

Hieron. *In conturbatione.* Hieronymus interpretatur, in
Chalde. angustia, & egestate; Chaldæus, in tremore; Se-
ptuaginta, cum dolore; Hebraice, in commotione,
in signum scilicet, quod obsessi panem erant come-
sturi cum tremore, & formidine hostium irruen- C
tium.

Et aquam in festinatione, & mœrore bibe. Hebræa
Is. 14. ℣. 3. vox valet concussionem, vt apud Isaiam: *Requiem*
dederit tibi Deus a concussione tua. est autem concus-
sio, cordis agitatio præ concepto timore.

XIX. *Hæc dicit Dominus Deus ad eos, qui habitant in Ie-*
rusalem in terra Israel. Panem suum in sollicitudine
comedent, & aquam suam in desolatione bibent. Desola
tionem vocat afflictionem, desperationem, mœro-
rem absque leuamine.

Vt desoletur terra a multitudine sua. Id est, vt no-
R. Dauid. tat Rabbi Dauid, quo spolietur & euacuetur habi-
tatoribus, ac diuitijs, quibus terra, id est vrbs Ieru-
salem prius abundabat.

XXII. *Quod est prouerbium istud uobis in terra Israel? di-* D
centium in longum differentur dies. Solebant Prophe-
Soph. 1. ℣. 15. tæ inculcare. *Dies Domini veniet, dies tenebrarum,*
dies calamitatis imminet, &c. vt Sophonias & alij,
Dies pro infortunio, seu calamitate. ideo diem vocabant populares infortunium, ad-
uersitatemue a prophetis prædictam; tum etiam
quia Hebræi diem appellare solent, factum insigne
gestum in aliquo die: præsertim vero, si fiat cum stra
Isa. 9. ℣. 4. ge & internecione hostium. Isaias. *Sicut in die Ma-*
dian. Dies igitur differri in longum, est eam calami
tatem annuntiatam prorogari in sæcula futura.

Et peribit omnis visio. Idem infra apertius. *Visio,*
quam hic uidet in dies multos, & in tempora longa iste
prophetat. Id est, euentus Vaticinij non impendet
nobis, sed differetur in futura sæcula. Idem valet er-
go differtur Vaticinij comminatio in futurum tem-
pus, & peribit visio, & quod infra repetit:

Non enim erit vltra omnis visio cassa, neque diuina- XXIV.
tio ambigua. Nam Hebræi rem vel personam prospe- Stare, signi-
rari, & suum sortiri effectum vel spem, vocant sta- cat, prosperari; cadere vero opposi-
re, surgere. Oppositum vero cadere, perire, euane- tum.
scere, translatione sumpta a fructu arboris vel tem-
pestiuo, vel vano: nam ille stat vsque ad suum tem-
pus, iste vero fatuus cadit & perit: ille verus est,
iste falsus: ille veritatem facit, iste mentitur. Vide Sup. 7. ℣.
quod supra scripsimus. Ergo idem est verbum stare, Stare verbum, est verificari;
quod verificari: contra cadere & perire idem, quod cadere, fal-
vanum esse, & mendax. Isaias. *Non stabit, & non erit* sum esse.
istud. & in psalmo: *Non resurgent impij*, id est, ca- Isa. 7. ℣.
dent: & quod infra repetit: *iter*, consilium, *impio-* Psal. 1. ℣.
rum peribit: & iterum: *folium eius non defluet, & om-* 1. Reg. 3.
nia quæcunque faciet prosperabuntur. Non sic impij, sed ℣. 19.
tanquam puluis, &c. Tale est & illud: *Non cecidit ex*
uerbis eius in terram, id est, stetit verbum Samuelis,
habuit suum effectum, non cecidit, quasi fructus ma
le cocti, & intempestiui solent ex arbore decidere.
Idem habet Vates noster: *Non erit visio cassa*, vana,
irrita, mendax quasi fructus immaturus; sed pro-
sperabitur, stabit in arbore vsque ad tempus suum,
verificabiturque suo tempore: idem est quod se-
quitur:

Neque diuinatio ambigua. Septuaginta. Diuinans De significatione varia
iuxta gratiam, vel ad voluntatem, id est, diuinatio vocis, ambi-
assentatoria, atque adeo mendax: nam blandiri, gua.
decipere, mentiri æquipollentia verba sunt: vox na
scitur a verbo חלק, chalaq, quod est sermocinari
cum ordine, partitione, eloquentia, expeditione,
atque adeo blandiri, lenire, assentari, &c. inde no-
men חלק, chalaq, est lenis, glaber, lubricus, vt in Ge Gen. 27.
nesi. *Ego sum lenis*: & in Prouerbijs. *Os lubricum* ℣. 11.
operatur ruinas. Hieronymus. Vbi a nobis dictum est. Pro. 26. ℣. 28
Nec erit diuinatio ambigua. Septuaginta vertere: Hieron.
Nec erit diuinans iuxta gratiam: pro quo omnes lu
bricum interpretati sunt: quod nos ambiguum di-
ximus, vt decipientia audientes suorum propheta-
rum verba noscamus, &c. Vel *ambiguum* ponitur
pro lubrico, obscuro & ænigmatico, referturque ad
prophetas veraces: quod est instituto conuenien-
tius, quasi dicat: Non edetur amplius prophetia
ambigui, & lubrici sensus, quæque in hanc, vel il-
lam partem torqueri possit, non iam loquar vobis
in parabolis, & ænigmatibus; sed rebus, virgis, gla-
dijs aperte & distincte castiganda loquar: non pro-
longabitur amplius comminationis executio.

Sed in diebus uestris domus exasperans loquar ver- XXV.
bum, & faciam illud. Assequemini verbi mei, & com-
minationis euentum, o rebelles: non præueniet
mors vestra meam fidem.

Verbum, quod locutus fuero, complebitur dicit Domi- XXVIII.
nus Deus. Oraculorum veritatem vestro malo expe-
riemini.

EZE-

EZECHIELIS PROPHETAE CAPVT DECIMVMTERTIVM.

ARGVMENTVM.

Vaticinatur contra Pseudoprophetas.

I. ET factus est sermo Domini ad
me, dicens:
II. Fili hominis, vaticinare ad
prophetas Israel, qui prophe-
tant: & dices prophetanti-
bus de corde suo: Audite ver-
bum Domini:
III. Hæc dicit Dominus Deus: Væ prophetis insi-
pientibus, qui sequuntur spiritum suum, & ni-
bil vident.
IV. Quasi vulpes in desertis, prophetæ tui Israel
erant.
V. Non ascendistis ex aduerso, neque opposuistis
murum pro domo Israel, vt staretis in prælio in
die Domini.
VI. Vident vana, & diuinant mendacium, dicen-
tes: Ait Dominus: cum Dominus non miserit
eos: & perseuerauerunt confirmare sermonem.
VII. Nunquid non visionem cassam vidistis, & di-
uinationem mendacem locuti estis? & dicitis,
ait Dominus: cum ego non sim locutus.
VIII. Propterea hæc dicit Dominus Deus: Quia lo-
cuti estis vana, & vidistis mendacium: ideo ec-
ce ego ad vos, dicit Dominus Deus:
IX. Et erit manus mea super prophetas, qui vident
vana, & diuinant mendacium: in consilio populi
mei non erunt, & in scriptura domus Israel non
scribentur, nec in terra Israel ingredientur: &
scietis quia ego Dominus Deus:
X. Eo quod deceperint populum meum, dicentes:
Pax, & non est pax: & ipse ædificabat parietem,
illi autem liniebant eum luto absque paleis.
XI. Dic ad eos, qui liniunt absque temperatura,
quod casurus sit: erit enim imber inundans, &
dabo lapides prægrandes desuper irruentes, &
ventum procellæ dissipantem.
XII. Siquidem ecce cecidit paries: nunquid non di-
A cetur vobis: Vbi est litura, quam linistis?
Propterea hæc dicit Dominus Deus: Et erum- XIII.
pere faciam spiritum tempestatum in indignatio-
ne mea, & imber inundans in furore meo erit:
& lapides grandes in ira in consumptionem.
Et destruam parietem, quem linistis absque XIV.
temperamento, & adæquabo eum terræ, & re-
uelabitur fundamentum eius: & cadet, & con-
sumetur in medio eius: & scietis quia ego sum
Dominus.
Et complebo indignationem meam in pariete, XV.
& in his, qui liniunt eum absque temperamento,
B dicamque vobis: Non est paries, & non sunt qui
liniunt eum.
Prophetæ Israel, qui prophetant ad Ierusalem, XVI.
& vident ei visionem pacis: & non est pax, ait
Dominus Deus.
Et tu fili hominis, pone faciem tuam contra XVII.
filias populi tui, quæ prophetant de corde suo: &
vaticinare super eas,
Et dic: Hæc dicit Dominus Deus: Væ quæ XVIII.
consuunt puluillos sub omni cubito manus: & fa-
ciunt ceruicalia sub capite vniuersæ ætatis ad ca-
piendas animas: & cum caperent animas populi
C mei, viuificabant animas eorum.
Et violabant me ad populum meum propter pu- XIX.
gillum hordei, & fragmen panis, vt interfice-
rent animas, quæ non moriuntur, & viuificarent
animas, quæ non viuunt, mentientes populo meo
credenti mendacijs.
Propter hoc hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego XX.
ad puluillos vestros, quibus vos capitis animas
volantes, & dirumpam eos de brachijs vestris: &
dimittam animas, quas vos capitis, animas ad
volandum.
Et dirumpam ceruicalia vestra, & liberabo XXI.
populum meum de manu vestra, neque erunt vl-

tra in manibus vestris ad prædandum: & scietis quia ego Dominus.

XXII. *Pro eo quod mœrere fecistis cor iusti mendaciter, quem ego non contristaui: & confortastis manus impij, vt non reuerteretur a via sua mala, & viueret:*

Propterea vana non videbitis, & diuinationes non diuinabitis amplius, & eruam populum meum de manu vestra: & scietis quia ego Dominus. XXIII.

EXPLANATIO
EIVSDEM CAPITIS
DECIMITERTII.

I: ET *factus est sermo Domini ad me, dicens.* A

II. *Fili hominis, vaticinare ad prophetas Israel, qui prophetant: & dices prophetantibus de corde suo.* Si de corde suo prophetant, quomodo prophetæ? *Non enim voluntate humana allata est aliquando prophetia, sed Spiritu sancto inspirati locuti sunt sancti Dei homines.*

2. Petr. 1. ℣. 21.

Nominibus vsu receptis loquitur Scripturæ, nō curans an propria sint.

Videlicet sacra Scriptura sæpe vsurpat per catachresim nomina vulgo rebus imposita, non merito suo debita: nam Virgo sanctissima MARIA ad filium loquitur. *Pater tuus, & ego dolentes quærebamus te.* Vtique Ioseph non fuit pater Iesu, sed vulgo talis æstimabatur, & dicebatur. Et Paulus. *Dixit quidam ex illis proprius ipsorum propheta.* Id B est, poëta, quod vulgo poëtæ Vates dicebantur: ipsique sibi spiritum de cælo communicatum iactabant, dicentes:

Luc. 2. ℣. 48.

Tit. 1. ℣. 12

Est Deus in nobis, sunt & commercia cæli:
Sedibus æthereis spiritus iste venit.

Simili arrogantia isti pseudoprophetæ sibi adscribebant propheticum spiritum, & tales habebantur; ideo prophetas illos vocat Ezechiel.

III. *Væ prophetis insipientibus, qui sequuntur spiritum suum, & nihil vident.* Theodoretus. Luctus occupabit eos, qui non sunt afflati diuino spiritu, sed proprio consilio acquiescunt: consilium enim animi spiritum ipsorum appellauit, &c. arguuntur itaque magistri populi, qui, cum diuino spiritu, & visione careant supernaturali, prædicant C cogitationes, & sensa cordis sui in concionibus, ac si essent diuina oracula; hosque vocat insipientes. Sed quare tam leui nota inurit tantam blasphemiam? Quia nunquam præsumendum est quempiam mentiri, & illudere velle, sed falli & illudi, quando fallit. Vnde sacra Scriptura mendacium vocat vanitatem (quod non præstet, quod promittit) potius quam falsitatem. Inde est illa locutio, *in corde & corde*, vel duplici corde loqui, id est, decipere, quoniam nefas putat credere aliquem loqui, & non ex animo: tolerabiliusque esse credit duo corda in vno homine, quam linguam sine corde esse. Ergo pseudoprophetas vocat secundum hanc æstimationem honorificam, non falsarios, sed insipientes; non mendaces, sed deceptos; non illudentes, sed illusos: quod isti potissimum erant ex sacerdotibus, quorum existimationi libenter consulit Dominus coram populo. Sic Oseas *Scito te Israel stultum prophetam*, insanum virum spiritualem, *propter multitudinem iniquitatis tuæ, & multitudinem amentiæ*: en prophetam alioqui populi perniciem, vocat amētem; populum vero iniquum, propter cuius scelera Deus permiserit decipi vatem illum: nam loco amentiæ, Hebraice legimus odium; quasi dicat. Ille quidem stultus fuit; sed in hanc amentiam præcipitarunt ipsum iniquitates vestræ, atque odium Dei vestris impietatibus conceptum. Sequitur. *Speculator Ephraim cum Deo meo propheta laqueus ruinæ factus est super omnes vias eius: insania in domo Dei eius; profunde peccauerunt*, &c. id est, speculator seu videns, aut propheta ipsius Ephraim Dei mei nomine auctoratus, habitusque propheta Domini fuit laqueus aucupis Ephrathæis: idque ob odium, quo Deus prosequitur Bethel, seu Bethauen domum idoli Israëlitarum: nam sequitur. *Profunde peccauerunt*, id est, perdite, ex corde, ex toto affectu recesserunt a Deo, & coluerunt idola, &c. Ceterum de hoc supplicio, infra. Aduersus eosdem prophetas Ieremias late. *In prophetis Samariæ vidi fatuitatem, & in prophetis Ierusalem similitudinem adulterantium, & iter mendacij.* Id est, eandem stultitiam insulsam, & fatuitatem, quam vidi in Samariæ vatibus, qua scilicet prophetabant in Baal, ipsam reperio in prophetis Ierusalem: nam & cultum idolorum probant, & vanitates annuntiant, &c. Notat Origenes, pseudoprophetas esse, qui dant quidem responsa, vt magistri; ceterum quæ ad doctrinam spectant, nec oratione, neque vitæ exemplo persequentes, sed falsorum dogmatum præcones, aut impiorum dogmatum legislatores, vaticinantes quæ ex improbo ipsorum corde promuntur. Quæcunque autem de Prophetis narrantur, conueniunt omnibus Doctoribus.

Theodor.

Aduersus concionatores, qui suos conceptus quasi diuina oracula iactant.

Mendacium dicitur vanitas.

Psal. 11. ℣. 3.

Libenter cōsulit Deus i[n] publica accusatione sace[r]dotum existimationi.

Ose. 9. ℣. 7

Amentia & odium Dei confunduntur.

Inf. c. 14.

Ier. 23. ℣. 1[4]

Origenes.

Quæ de prophetis dicuntur omnibus doctoribus conueniunt.

Quasi

IV. *Quasi vulpes in desertis, Prophetæ tui Israel erant.* Vox חרבות, charaboth, significat rupturam, seu loca sepium disrupta, per quæ bestiæ subeunt vineas. idemque voluit significare Vulgatus voce *desertis*, scilicet loca munitione destituta & neglecta. Scholiastes. Antequam minas Prophetis falsis intentet, causam addit comminationis, quod scilicet illi vulpes sint, idest, fraudulenti, qui vineas vastent secundum id, quod in Cantico scriptum est: quod vitis nominatur Israël, propterea hoc simili vtitur. Polychronius. Quoniam sæpe Scriptura vineam vocat populum, ideo nunc exemplo vulpium voluit auaritiam, & rabiem pseudoprophetarum significare. Vt enim, inquit, vulpes ex insidijs vinearum custodes fallunt, & ingressæ omnia vastant; ita hi fraudulento habitu multos decipiunt, veluti ad vtilitatem loquentes, suum tamen lucrum spectantes, ad voluntatem loquuntur omnia. Origenes. Instabilitatem, & mendacium, & impotentiam pseudoprophetarum notauit, dum eos vulpibus comparauit, &c. Scitum est vineam appellari populum Dei ab Isaia in Cantico illo celebratissimo. Sepes, & vallum vineæ, est diuina protectio, & prouidentia, qua populum suum ab hostibus defendit, & tuetur: dissipatio sepis est, derelictio Dei. *Auferam*, inquit, *sepem eius, & erit in desolatione, &c.* ruptura vero erit permissio, qua tradidit Israëlitas inimicis suis: nam hac data licentia, quasi disrupta sepe, bestiæ in vineas, sic Babylonij in Dei populum grassati sunt. Custodes vineæ Vates sunt. *Super muros tuos Ierusalem constitui custodes, tota die et tota nocte non tacebunt in perpetuum.* Horum munus erat sepem resarcire, atque interim, dum manus altera operi intendebat, altera quasi familiares Nehemiæ, hostilem impetum retardare, precibus ad Deum fusis, & sermonibus ad populum habitis. Sed quanta esset impietas, si custodes ipsi rupto vallo intrarent, & vineam totam depopularentur? hoc est, belluinam induisse feritatem, exuisseque humanitatem omnem, & pudorem. Hoc ergo crimen imponit falsis prophetis, quod cum custodes haberi voluissent, vulpium imitabantur versutiam: qui ex calamitate ciuium suum ipsi exprimebant lucrum, & excidium Vrbis in sua conuertebant commoda: hoc non est agere custodes, sed vulpes subdolas, & versipelles, ouina se vestiunt pelle quasi pastores, & reuera sunt lupi rapaces.

V. *Non ascendistis ex aduerso, neque apposuistis murum pro domo Israel.* Hebraice. Non ascendistis ad intercisiones, neque obsepiuistis sepē. Chaldæus. Non stetistis in ruptura muri. Quoniam sepis meminerat, & rupturæ, transitum facit a vinea ad proximam metaphoram Vrbis, cuius murus perfossus est hostium machinis, irruptioque iam paratur: tunc enim cum non vacat aggerem construere, & vallo claudere rupturam, præsidium totum Vrbis situm est in robore ducum, qui sese opponentes in fractura, impetum hostilem retardant, & frangunt. Tales desiderabat duces in Ecclesia sua Deus dum dixit. *Quæsiui de eis virum, qui interponeret sepem, & staret oppositus contra me*, vel in interruptione contra me, &c. Sed quomodo duces isti Deo obsisterent? nonne contra Babylonios propugnanda munitio?

Vt staretis, inquit, *in prælio in die Domini.* Id est, in quo Deus præliabatur contra suum populum, in quo Dei sæuiebat vindicta (nam hoc significat dies Domini in sacris literis) quia licet impugnarent Vrbem Babylonij; veruntamen Babyloniorum imperator Deus ipse erat: ipse recensuit milites suos: ipse duxit, & bellum intulit Israëlitis. vnde Isaias ait. *Dominus præcepit militiæ belli*, numerauit milites ad bellum, vocauit sanctificatos suos, milites quasi sacramento sibi addictos: ergo illi obsistendum fuit. *Sed voluntati eius quis resistit?* pugna hæc non vi, sed arte conficienda; vt Iacob cum Angelo luctatus est, non brachijs complicatis, & corporis nixu, sed oratione & deprecatione feruenti. Hac arte tenetur Deus: alioqui quorsum quæritur sibi ligatas manus in Exodo, dum dicit? *Dimitte me.* vbi Chaldæus. Intermitte precationem. Et in Deuteronomio ipse refert de se Moses: *Iacui coram eo quadraginta diebus, etc.* Videlicet in fractura muri obsistebat Deo, ne irrumperet cum hostili acie in populum suum. Hoc est enim quod canit Dauid. *Si non Moyses electus eius stetisset in confractione in conspectu eius, &c.* Vel in perruptione, muri scilicet, sese illi opposuisset, & fortiter dimicando eam detinuisset, ne in Vrbem irrumperet. Sed quibus armis pugnabat? Chaldæus respondet: Nisi Moses stetisset orans in conspectu eius. Hoc munus præstitit & Aaron. *Properans enim homo sine querela deprecari pro populis, proferens seruitutis suæ scutum orationem, & per incensum deprecationem allegans, restitit iræ.* Pro, deprecari, legi potest, propugnare, quomodo aliquot codices antiqui legerunt, vt eadem metaphora explicatior appareat. Et Iosue eiusmodi gladium vibrabat. *Mi Domine Deus quid dicam videns Israelem hostibus terga vertentem? &c.* Et Ieremias. *Ne assumas pro eis laudem, neque obsistas mihi, &c.* Oratione enim, & laude diuini furoris vis auertitur, & de eius clementia comparatur victoria. Sic enim fecerant vim diuinæ iræ Patres veteres recensendo coram Deo, & celebrando laudibus misericordias eius, & mirabilia filijs hominum facta, inenarrabili patientia, sustinentia, & clementia. *Ii sunt prudentes eloquij mystici*, vel oratores, aut exorcistæ, ait Isaias. Qui laudibus suis, quasi incantationibus furorem diuinum sopire solent, & mansuefacere: & iterum Isaias ait. *Non est qui inuocet nomen tuum, qui consurgat, & teneat te.* Cum scilicet gladium distringis in populum. Hoc munere egregie functi sunt sacerdotes, qui *inter vestibulum, & altare plorabant sacerdotes ministri Domini, &c. Et Zelatus est Dominus populum suum.* id est, zelo erga sponsam suam, tametsi adulterā commotus est ad misericordiam, ne eam ab hoste videret pollui, & humiliari, quam sibi desponderat semel. Sed quantum hoc facinus sacerdotum fuerit, aduerte ex præcedentibus: Quia *venit dies Domini, &c. ante faciem eius ignis vorans, & post eum exurens flamma, &c. Sicut fortes current quasi viri bellatores ascendent murum. Et Dominus dedit vocem suam ante faciem exercitus sui, &c.* Expende ruptum murum, irrumpentes hostes, Deoque belli duci obsistentes sacerdotes. Gregorius. Aliquanto aliter locum istum intellexit, quasi ascendere ex aduerso sit, ex iustitiæ zelo pastores Ecclesiæ sese mundi huius potestatibus opponere, & pro defensione gregis voce libera eorum tyrannidi contraire.

VI. *Vident vana, & diuinant mendacium.* Polychronius. Non solidum, inquit, adamarunt verbum veritatis *dicentes: Ait Dominus, cum Dominus non miserit eos.* Polychronius & Theodoretus: Nomine meo abusi sunt, falsa vaticinia populo prædicentes, ego autem nil horum illis inspiraui. Vnde Ieremias ait. *Visionem cordis sui loquuntur, & non de ore Domini: non mittebam prophetas illos, & ipsi currebant: non loquebar ad eos, & ipsi prophetabant.*

Et perseuerauerunt confirmare sermonem. Vel sperare fecerunt populum tempus oraculi sui adimplendi: promittebant suo tempore prædictionem suam euentu ipso confirmandam fore. Septuaginta. Et cœperunt suscitare sermonem, id est, signis falsis osten-

Marginalia: Scholiast. — Theodor. — Origen. — Isa.5.℣.1. — Isa.62.℣.6 — Ezech.22.℣.30. — Ro.9.℣.19. — Orationis vis, & efficacia. — Exod.32.℣.10. — Chaldæus. — Deu.9.℣.25 — Psal.105.℣.23. — Chaldæus. — Nu.16.℣.22 — Sap.18.℣.21 — Iof.7.℣.8. — Ier.7.℣.16 — Isa.3.℣.3. — Isa.64.℣.7. — Ioel.2.℣.17 — Greg. homi. 14. in Euāg. — Polychr. — Theodor. — Ierem.23.℣.16.

ostendere vaticinium suum esse verum, nam susci-
tare, est stare facere, cuius oppositum est, cadere
Sup. 12. ℣. 24. sermonem, id est, non impleri, vt diximus. Scho-
liastes. Initium orationis ipsi fingebant, reliqua
Scholiast. Dæmones subiecerunt.

VII. *Nunquid non visionem cassam vidistis?* Id est, nonne
vobis conscij estis, falsa esse vaticinatos, & vana,
quæ nullum talem sortirentur euentum?

VIII. *Ecce ego ad vos.* Aposiopesis, qualis illa Virgi-
liana: *Quos ego:* ——
Chaldæus. Chaldæus. Missurus sum iram meam aduersum
Sup. 5. ℣. 8. vos: sic supra. *Ecce ego ad te.* Et infra. *Ecce ego su-*
Inf. 26. ℣. 3. *per te Tyre, &c.*

IX. *Et erit manus mea.* Id est, vltio, punitio, quæ ma-
Manus pro vltione. nu solet fieri, vt in psalmo. *Inueniatur manus tua om-*
Psal. 20. ℣. 9. *nibus inimicis tuis.* Id est, Veniat, extendatur manus
Isa. 14. ℣. 27 in omnes inimicos tuos. Et Isaias ait. *Manus eius ex-*
Chaldæus. *tenta.* Vnde Chaldæus recte vertit. Erit plaga po-
tentiæ meæ super prophetas.

Stare in concilio quid significet. *In concilio populi mei non erunt.* Id est, non voca-
buntur per nomina ad Concilium sacerdotum, &
magnatum, quod celebrabitur in Ierusalem post
1. Esdr. 12. reditum e Babylone, vt refert Esdra. Vel in cœtu
non intererunt, nō merebuntur cum reliquijs Israël
ascendere, & numerari. Hoc supplicium est illud
Psal. 1. ℣. 5 psalmi. *Non resurgent impij in iudicio, neque peccatores*
in concilio iustorum, vel non stabunt, vel consistent
Ibid. ℣. 6. cum iustis: non habebunt inter iustos locum. *Quo-*
niam nouit Dominus viam iustorum, id est, probat con
silium; *iter autem impiorum peribit*, id est, molimina,
& studia euanescent. Aliquot codices habēt, in con
silio, sed *concilio* legendum, vt est in Hieronymi ex-
planatione, & vulgatis codicibus correctis. Septua-
ginta: Non erunt *ἐν παιδείᾳ*, en pædia, in institutio-
ne, doctrina, & concione, quæ instituitur, per synec-
Polychr. dochen sic appellata. Polychronius. Illorum liber-
tatem erga populum in loquendo coërcebo, & effi-
Scholiast. ciam, ne talia loquantur. Scholiastes. Minatur eis
fore, vt doctrinæ munere priuentur: Non docebitis,
inquit, amplius meum populum, neque cum eo dis-
seretis in posterum.

Et in scriptura domus Israel non scribentur. Post
egressum ex Aegypto, & ascensum e Babylone nu-
merati sunt omnes filij Israël, vt patet in libris Nu-
merorum, Esdræ, & Nehemiæ, referebanturque in
Scriptura Domus Israel, & liber vitæ quare dicatur. catalogum omnes superstites. Quare catalogus ille
dicebatur scriptura domus Israël, vel liber vitæ, vt
ab Isaia. *Sanctus vocabitur omnis, qui scriptus est in vi-*
ta in Ierusalem; id est, admirationi erit, si quis ere-
Nu. 2. & 3. ptus e cæde superfuerit legendus in catalogo viuen
Esdr. 8. tium. Porro de hoc catalogo delebantur nomina
Nehe. 7. mortuorum, semelque deleta non transcribebantur
Isa. 4. ℣. 3. in alteram chartam, quæ quotannis renouabatur
Deleri de libro vitæ, significat mori. ex veteri transumpta. Hinc est, vt deleri de libro, vel
scriptura, vel non adscribi sit perinde atque mori,
Exod. 12. ℣. 19. & 31. ℣. 14. vel interimi, vt in Exodo. *Peribit*, vel delebitur *ani-*
ma eius de cœtu Israel, id est, morte dignus est, pereat
& deleatur eius nomen de censu Israël. Et in Nume
Num. 17. ℣. 13. ris. *Num vsque ad internecionem cuncti delendi sumus?*
Exod. 32. ℣. 32. Atque iterum in Exodo, *Dele me de libro vitæ*. Huic
affinis est illa phrasis Ieremiæ. *Recedentes a te in ter-*
Ierem. 17. ℣. 13. *ra scribentur*, id est, peribit eorum memoria cum ip-
sis: nam, quæ alicuius momenti sunt, memoriæ man
Scribētur in terra, hoc est peribit eorū memoria. damus, quæ vero magni ponderis, scripturis consi-
gnamus, ne obliuione deleantur vnquam: quod si
maximi intersit eorum memoria, in lapide, vel ære
Iob 19. ℣. 24. exaramus, vt Iob ait. *Quis mihi det, vt scribantur ser-*
mones mei stylo ferreo, plumbi lamina, vel celte sculpan-
Isa. 30. ℣. 8 *tur in silice, &c.* Et Isaias. *Nunc scribe ei super buxum*
& in libro, &c. Et erit in die nouissimo in testimonium

vsque in æternum. Quæ vero nihili ducimus, quasi per
iocum in puluere scriptitamus, quandoque in aqua.
Ieremias ergo in hanc sententiam dixerat. *Peccatum* Ier. 17. ℣.
Iuda scriptum est stylo ferreo, in vngue adamantino ex-
aratum super latitudinem, vel tabula, *cordis eorum, &*
in cornibus ararum eorum. Cum recordati fuerint filij
eorum, &c. id est, vt recordentur, &c. Qui ergo tam
pertinaciter idolorum suorum memoriam retinent
in tabula cordis insculptam, digni sunt qui delean-
tur de libro vitæ, eorumque nomina in puluere scri-
bantur, vt vento rapta aboleantur de sub cœlo.
Ideo Christus Dominus adulteræ pœnitentis pec-
cata, vt vero simile est, in terra scribebat apud Ioan Io. 8. ℣. 6.
nem: quasi dicat: Peccatum vestrum scriptum est sty
lo ferreo; huius vero mulierculæ iam iam delen-
dum, & abolendum in perpetuum per eius pœniten
tiam & meam clementiam, in terra par est scribatur. Psal. 1. ℣.
Hoc ipsum est illud psalmi (quem versu præcedenti
cœpimus explicare) *Non sic impij, non sic*, scilicet,
prosperabuntur eorum conatus, & spes permane-
bunt. *Sed tanquam puluis, quem proijcit ventus.* hoc est,
non firmioribus nituntur radicibus, quam quisqui-
liæ, quæ a vento rapiuntur. Perinde enim est ipsos
cum puluere conferri, atque eorum nomina in pul-
uere exarari. Origenes. Non scribentur, &c. id est, Origenes.
delebuntur de libro viuentium, in futuro die vide-
licet. Aptius Scholiastes. Non erunt, inquit, adscri- Scholiast.
pti in numerum filiorum Israël, vtpote paulo post
de medio tollendi: sed neque ille collimauit: germa
num sensum initio docuimus.

Nec in terram Israel ingredientur. Scholiastes. Nam Scholiast.
extra Ierusalem, inquit, illos interficient, vt ipsius Graue supplicium priuari paterna sepultura.
mortis dignitas absit extra patriam cadentibus.
Virgilius. Virgilius.

—— *O terque quaterque beati,*
Queis ante ora patrum Troiæ sub mœnibus altis
Contigit oppetere.

E contrario septies infelix ducebatur, qui paterna
carebat sepultura. Pœna acerbissima exilium, a ter
ra viuentium mors altera, immo morte ipsa ama-
rior sententia. Graue erat a Concilio extrudi iusto-
rum, grauius deleri de albo conciuium, sed grauissi-
mum eliminari a solo patrio, cuius aduenæ etiam,
atque proselyti participes sunt. Obserua pro durissi
ma illa sententia damnatorum: *Discedite a me male-* Damnatorum pœna.
dicti, &c. durum enim illis erit, heu, separari a cœtu
iustorum, quasi hædos ab ouibus Christi, durius nō
vocari ex scripto, cum vocabuntur electi scripti in
libro vitæ; sed illud durissimum. *Ite in ignem æter-*
num: cum ceteri inuitantur. *Venite benedicti Patris*
mei, percipite regnum, quod vobis paratum est, &c. Simi
lis comminatio extat in Ieremia. *Ego cibabo eos ab-* Ierem. 23.
synthio, & potabo eos felle, id est, bibent amaram po- ℣. 25.
tionem de calice iræ furoris Dei omnipotentis;
nam cum omnis mors haustus sit amarus, mors ex-
tra patriam est amarissimus.

Eo quod deceperint populum meum, dicentes: Pax, & X.
non est pax. Pax omnimodam felicitatem notat, tran Pax significat omnimodam felicitatem.
quillumque vitæ statum bonis omnibus cumula-
tum; sonat enim perfectionem, consummationem,
atque adeo securitatem a bellorum tumultibus, in
qua prosperitas omnis sita est reipublicæ. Carpun-
tur isti illusores a Ieremia. *Curabant contritionem* Ier. 6. ℣. 14.
muri perfossi, *cum ignominia dicentes, pax pax, & non*
erat pax. Idem habes apud eundem iterum, & apud 1. Thess. 5.
Paulum. *Cum dixerint, pax & securitas, repentinus eis* ℣. 3.
superueniet interitus. Ego enim populo bellum, & cæ-
dem, & captiuitatem prædicebam, comminatione
malorum cupiens eos resipiscere; sed illi contraria
mihi facientes, pacem illis incassum pollicebantur.

Ipse

Ipse ædificabat parietem maceriam, *illi autem liniebant eum luto absque paleis.* Variant interpretes in sensu loci explicando, ob metaphoræ originem incertam. Hieronymus. Ipse, inquit, Deus ædificabat per legem, & oracula prophetarum parietem, quo tuti essent. Ceterum insulsum ædificium Deus irridere videtur potius, quam construere: ergo, ipse, populus est; illi vero, sunt pseudoprophetæ, vt patet ex contextu. Græci Scholiastes per parietem acceperunt doctrinam, quam linirent pseudoprophetæ orationis elegantia. Orationis, inquiunt, putridæ fœditatem exornantes imposturis oblinebant: impostura vero erat, quod aiebant, esse Domini verba. Hebræus enim habet: Vngunt parietem sine paleis: scite doctrinæ fragilitatem, cariemque significans, &c. Verum non potest dici murus doctrina, quia murus tribuitur populo, doctrina contra pseudoprophetis. Ergo ita explicandum versum existimamus. Ipse, populus scilicet seductus ab impostoribus, cum se diuina protectione, quæ pro muro sibi erat, desertum vidit; conatus est fracturam muri redintegrare; præsidium suum locando in copijs auxiliaribus Pharaonis, quas multa mercede conduxerat, eorumque conatus mendaces pseudoprophetæ lactabant, promittentes euentum felicem populi machinationibus. Illud ergo vocat Propheta, murum ædificare, hoc autem, linire structurã luto absque paleis: hoc est, vanam fiduciam mendacibus promissis confirmare: erat enim eorum munus, male constructam a populo insipiente maceriam euertere, & hortari, vt solidiorem a fundamentis construeret, si tutus esse vellet, Dei clementiam precibus & pœnitentia exorando, ne se desereret, hostibusque traderet, vt fecerunt veteres Patres in simili angustia constituti: at ipsi vanas spes illorum fallacibus oraculis sustentabant: nos enim male concretum murum crustis calcis solemus firmare exterius, vt aliquantisper subsistat; sed ex bene macerata calce, & temperato cemento: qualis vero esset dementia ex luto absque palearum mistione incrustare male compactum parietem? rueret certe, & opprimeret redemptores. Hanc explanationem innuit Hieronymus paulo inferius dicens: Illud, quod supra diximus, *Ipse ædificabat parietem*, &c. quidam ad populum referunt Israël, qui vanum sibi vel Aegyptiorum, vel pacis promittebat auxilium, &c. Videtur apud Amos. *Et ecce Dominus stans super murum litum, & in manu eius trulla cementarij, atque comminatur,* se depositurum trullam, nec amplius superinducendam muro, significans statim dissipandam munitionem, & regnum Israel: nam murus quidem pro munitione est; cum vero linitur, & reficitur, quasi confirmatur munimentum; cum vero incrustatio cessat, cadit structura: eadem ergo metaphora Amos quoque vsus est, qua noster Propheta. Est etiam metaphora Isaiæ repetita in idem institutum. *Sperantes auxilium in fortitudine Pharaonis, & habentes fiduciam in vmbra Aegypti, &c.* Et infra: *Pro eo quod reprobastis verbum hoc, & sperastis in calumnia, & in tumultu*; id est, copijs conductitijs, pecunia per violentiam extorta: *propterea erit vobis iniquitas hæc, sicut interruptio cadens, & requisita in muro,* id est, ruptura cadens, quam sæpe opifices inuisunt, & requirunt explorantes, an ruitura sit, *quoniam subito, dum non speratur, veniet contritio eius, & comminuetur, sicut conteritur lagena figuli contritione perualida*, impetu vehementi. Idem scribit Ezechiel.

XI. *Dic ad eos, qui liniunt absque temperatura.* (Hebraice absque paleis, vt supra: sed Symmachi hæc versio est) *quod casurus sit*, subaudi, murus.

[Left margin notes, partly cut off: ...pulus ædi... pat. pseu... rophetæ ...bant. ...ron. | ...oliast. | ...ificabant ...rana fidu... ...a; isti li... ...ant fal... ...romis... ...ibus. | ...ius pro... ...rarum, ...etere ta... ...maceria. | ...ron. | ...os. 7. ℣. 7 | ...30. ℣. 2. | ... ℣. 12.]

A *Erit enim imber inundans, & dabo lapides prægrandes desuper irruentes, & ventum procellæ dissipantem.* Et infra.

Et erumpere faciam spiritum tempestatum in indignatione mea, &c. Impetum Chaldæorum in Ierusalem irruentium comparat imbri, procellæ, turbini, & grandini: significans nullum præsidium eorum tam firmum esse, quod non euertendum sit vi hostili, nihilque tutum fore a Chaldæorum incursione, quæ quasi procella omnia vastat & exturbat. Consueuerunt hanc similitudinem Prophetæ frequenter vsurpare, cum indignationem diuinam depingere volunt, vt Isaias. *Sicut turbines ab Africo, &c.* Et iterum. *Spiritus robustorum quasi turbo impellens parietem, &c.* Item. *Visitabitur in tonitruo, &c.* Et Ieremias. *Turbo Dominicæ indignationis, &c.* Quod ait, lapides grandes, Hebraice legimus אלגביש, elgabis, quæ vox composita est ex אל, el, & גביש, gabis, quarum postrema significat crystallum apud Iob. *Excelsa & eminentia non memorabuntur*: verti enim potest cum Rabbi Ionah, & alijs: Corallij & crystalli non erit recordatio, &c. & quoniam lapilli grandinis sunt coloris crystallini, eadem voce significantur hoc loco ex omnium fere sententia iuxta illud psalmi. *Mittit crystallum suam sicut buccellas*, id est, grandinem frustulatim iaculatur, vt sensus sit. Dabo lapides prægrandes grandinis, quoniam vocula addita nomini a capite eius significationem auget. Quidam legendum putant, lapides grandinis, quod intelligendum esse non est dubium, legendum autem non credo, cum non reperiatur in codicibus vetustis Latinis, nec in correctis recentioribus: tametsi Hieronymus, grandinis, videatur legisse; nisi forte sensum interpretatur vocis, quam non apposuit in vulgata.

Et reuelabitur fundamentum eius. Id est, non relinquetur lapis super lapidem, ne fundamentales quidem lapides restabunt, sed eruentur, & euertentur. XIV.

Et cadet, subintelligitur paries, *& consumetur in medio eius.* Hebraice legitur consumemini. Sic Septuaginta, in Complutensi item, & Chaldaice. Verum Hieronymus videtur sensum secutus vertisse consumentur in medio eius, videlicet linitores, incrustatoresue.

Non est paries, & non sunt qui liniunt eum Prophetæ Israel. Hic distinguendum est, non ante vocem *prophetæ*, vt fere fieri solet. XV. & XVI.

Et tu, fili hominis, pone faciem tuam contra filias populi tui, quæ prophetant. Expleta in pseudoprophetas comminatione, sermonem conuertere iubetur contra mulieres venificas, quibusdam imposturis vtentes, vt vates haberentur. Etenim quemadmodũ veris prophetis humanæ naturæ hostis inseruit pseudoprophetas; sic veris prophetissis, quæ Dei nomine interdum vaticinabantur in Israël, vt Delbora, & Holda, miscuit pseudoprophetides, aduersus quas iubetur vaticinari Ezechiel. *Pone*, inquit, *faciẽ tuam*, id est, loquere vultu obfirmato, & minaci, *contra filias populi tui.* Scholiastes. Erant in Israël mulieres, quæ turpia docerent eos, qui audire vellent. Scriptura tamen solet appellare mulieres eos, qui nil virile præseferunt habitu: anima enim, quæ rationem & superiorem facultatem colit, quæque materiam, in quam ortus & interitus cadit, præterit, non est femina, sed vir; at quæ in sensibus residet, & rebus materialibus oblectatur, & quasi effeminatur, femina est, &c. Adiecit Scholiastes alius. Mens vir est, femina vero sensus est secundũ considerationem consilij, vel sententiæ: quocunque vero inclinauerit anima, talis efficitur: propterea capite velum gestat mulier

[Right margin notes: XIII. Impetus Chaldæorum irruentium in Vrbe comparat imbri & procellæ. | Isa. 21. ℣. 1. & 25. ℣. 4. & 29. ℣. 6. Ier. 23. ℣. 19. & 30. ℣. 23. | Lapides grãdes, id est, grandinis. Iob 28. ℣. 18 | Psal. 147. ℣. 17. | Hieron. | XVII. Prophetia contra mulieres pythonissas pseudo prophetides. | Iudic. 4. 4. Reg. 22. | Scholiast. | Alius Scho.]

propter Angelos: subiecta enim est: hanc viuificat A Pharao vt amicam, &c. Alius denique Scholiastes sic rem absoluit: Tales erant animæ, quæ puluillos consuebant, & velamenta faciebant super ætatem montis, vt ne cresceret. ij porro sunt animales potius, atque carnales, taliumque doctores, quos ex habitu & affectione mulieres appellat Propheta, &c. Præclara adnotatio, sed mystica potius, quam literalis: cum enim probabile sit, feminas Israëliticas, sicut & viros assueuisse interdum mentiri prophetias, feminasque sonet illa oratio, *Filia populi tui*, de falsis prophetissis hæc interpretari par est, non de effeminatis viris.

Alius Scho.

XVIII. *Væ quæ consuunt*. Sic legendum est in genere femineo, vt Hebraicus & Græcus, atque Latini correcti habent codices: non vero, qui consuunt, vt men B dose legitur alicubi. *Consuunt*, vel farciunt, texunt, concinnant, innodant. *Consuerunt folia ficus*, id est, attexuerunt, innodarunt.

Gen.3.℣.7

Puluillos sub omni cubito manus, & faciunt ceruicalia sub capite vniuersæ ætatis. Hebraice loco præpositionis *sub* legimus על ghal, quod valet, super, aut contra. Quid autem sibi velit Propheta per puluillos, & ceruicalia non facile est decernere. Septuaginta verterunt ceruicalia, & velamina. Symmachus apud Theodoretum, puluinos, & ceruicalia, quem imitatus est Hieronymus. Versionem Septuaginta sic explanat Origenes. Puluillus sub cubito est delicata, & voluptuaria vita: hanc autem consuunt, qui nil esse tradunt, nisi quæ cernuntur oculis: qui dicunt comedamus, & bibamus, cras C enim moriemur. Talibus autem consentaneum est dicere nullam esse beatitudinem, nisi in corporis voluptate, quod est velamen super caput mentis, & integumentum, quod illam in infimum deijcit locum, impositum eius capiti, quippe quæ res generabiles apprehendit: & propterea mulier dicitur, quæ reddat responsa, cuius dexteram lex præcidit: nam puluillo innixa interitum arripuit. Scholiastes. Consuunt puluillum ad cubitum, qui verba verbis ad fallendum compositis connectunt; & sententias falsas sententijs inconcinnis tanquam catenæ annulos connectentes non contexentes: vix enim aranei tela mendacio texi potest. Consuunt igitur mendacij doctrinam, prophetantes quæ non sunt, & actiuam de mundo tollunt doctrinam, per quam D animus in spirituali crescit, tenebrasque illi offundunt molli ac delicato auditu, quem sequuntur mutuæ carnis voluptates: hæc enim innuit per cubiti puluillum, & capitis ceruical, &c. Polychronius, atque Theodoretus. Translate per hæc molliores indicat, blandioresque sermones: ceruicalia enim & puluilli requietem quandam, & curationem afferunt membris, quibus supponuntur: blandiores quoque sermones, cum falsi sint, ad tempus quidem titillant auditum, sed animas penitus euertunt; ita etiam falsæ prophetissæ populo quidem detrimentum animæ, sibiipsis pecuniæ lucrum parabant, cum ea prædicerent, quæ vtilia, & grata viderentur. Hoc enim innuit cum dixit: *Peruertebant animas populi mei*. Atque hi quidem translationem agnoscunt in E vocibus puluilli, & ceruicalis. Alius vero Scholiastes proprie sumpta hæc nomina putat: sic enim habet. Ceruicalia dicit consuta, quæ ad cubitos faciunt, vel certe brachia, atque etiam ad capita, quod perspicuum est ex eo, quod Hebræus dicit. Væ facientibus phylacteria, & appendentibus brachijs suis, & imponentibus ea super caput cuiusque ætatis ad euertendas animas: auertebant enim a Deo: nam cantiones Dæmoniorum erant, &c.

Patrum sententia de significatione nominum puluilli, & ceruicalis.

Theodor. Hieronym. Origenes.

Scholiast.

Mendacium quam inefficax.

Polychr. Theodor.

Proprie sumpta nomina accusant omnia præstigia & superstitiosas bullarum, nominumue gestationes.

Alius Scho.

Aliud scholium extat in hunc modum. Hebræus ita dicit: Væ eis, qui faciunt phylacteria, & suis brachijs appendunt, &c. Porro φυλακτήριον, phylacterion, significat præsidium, antidotum præseruatiuum contra venena, amuletum salutis conseruatorium. Polychronius item. Accusat enim non solum eas, quæ responsa dare, ac vaticinari conabantur, sed etiam quæ amuletis circum alligatis, incantationibus, & cantilenis nescio quibus vtebantur, &c. περίαμμα, periamma, vsurpat Polychronius, cuius vice nos reddimus cum Budæo, amuletum: valet enim vox, quod circumnectitur, & circumalligatur alicui; sed peculiariter quæcunque ad arcendas noxas cuicunque corporis parti (præsertim collo) alligantur. Sunt qui differre velint periammata a superstitiosis magicæ artis gestaminibus, & præstigijs, quasi periammata vi naturæ operentur, alia ex arte Dæmonum. Ceterum Gregorius Nazianzenus vtraque coniunxit in oratione: Non est tibi opus περιαμμάτων καὶ ἐπασμάτων, periammaton, cæ epasmaton, per quæ malignus ille spiritus ingreditur: amuletis, & incantamentis vertas licet. Mosellus vertit. Non est tibi opus vinculis & incantamentis, &c. Ergo secundum horum Græcorum expositionem, puluilli & ceruicalia proprie sumuntur, non translatitie, significantque amuleta, phylacteria, nomina, bullas collo appensas, catenulasue brachijs circumligatas, quibus striges illæ munire se dicebant vanissimos homines aduersus omnem incursum. Fauent Græcis quæ sequuntur. Porro Hebrææ voces מספה, misspha, כסתות, cesathoth, atque מספחות, misphathoth, aliam significant metaphoram, venationis videlicet: nam vox כסתות, cesathoth, pro qua vertit Vulgatus puluillos, ortum habet a כסה, casah, operuit, texit. Vnde omnia nomina significant operimentum, velamen, telam, prætextum, & quidquid obtenditur, vt aliquid abscondas, vel dissimules. Vnde vox כסות, cesuth, significat munus, largitionem, qua obteguntur & capiuntur oculi, vt in Genesi. *Placabo illum muneribus*. Hebraice. Operiam faciem eius velamine. Eadem phrasis est ibi. *Hoc erit tibi in velamen oculorum*, id est, pro munere: & in Malachia. *Cum odio habueris, dimitte: operiet autem iniquitas vestimentum eius*. Vel operiatur iniuria hoc velamine, & prætextu, libello scilicet repudij. Ab hac voce parum abludit altera כסה, casah, consona voci Hispanicæ *casa*, & significatione non absimilis: cuius pluralis extat in præsenti כסתות, cesathoth, significatque rete, telam, prætextum, quem obtendunt aucupes ad capiendas auiculas, vt ex contextu horum versuum patet. Idemque sonat vox altera, pro qua Vulgatus vertit, ceruicalia, מספחות, misphathoth, nam descendit a verbo ספח, saphath, iecit, adiecit, dimisit, extendit sortem, vel rete: ex quo est vox מספחת, misphathath, plaga, macula, scrobs, quæ cadit, vel iacitur super carnem. Vulgatus vertit lepram, vel scabiem, vt in Leuitico. *Mundabit eum* sacerdos, *quia scabies est*, &c. Dicitur autem hoc nomine scabies, quia quasi rete scutulis, plagis, & maculis variatur: nam & retibus aranei plagas, & maculas tribuit Plinius; & nos scrobes lepræ, vocamus plagas, & maculas. ergo eius vocis pluralis numerus in præsenti scribitur a Vate nostro si ea per ה, he, in fine scribatur; vel si per ת, thau, scribitur, alterum nomen illi affine, quod significat retia, & quidquid obtenditur, & iacitur ad capiendum. Ceterum existimo Græcis vocibus detegi rem, Hebraicis vero eius figuram & mo-

Alius Scho.

Polychr.

Amuletum quid.

Greg.Naz.

Ex Hebræ interpretatur voces.

Genes.32. ℣.20.

Genes.20. ℣.16.

Mal.2.℣.

Leuit.13 ℣.6.

Plin.lib.1 cap.24.

modum, vt ſcilicet vetulæ illæ reuera appenderent, aut ligarent collo, & brachijs conſulentium quæ diximus antidota; ea vero fuerint quaſi bullæ reticulatæ, vel nomina, vt vocamus acu picta ſcutulis collo appenſa: catenulæ autem, vel retia brachijs alligata, ex quarum figura ſpiritus ſanctus occaſionem ſumpſerit alludendi ad venationem, cum dixit *ad capiendas*, venandas, ineſcandas, vel irretiendas *animas*; ex ſitu autem Septuaginta, Symmachus, & Hieronymus anſam acceperint ad vertendum puluillos, & ceruicalia: quia videlicet bullæ e collo appenſæ ceruicalia dici poſſunt, quod in eis quaſi in* molli ceruicali ſecuri, & quieti dormirent, qui eas geſtabant: catenulas vero brachiorum puluillos iure appelles, quod brachia protegerent ab omni impetu aduerſo melius quam puluilli: neque enim neceſſe eſt puluillos eſſe, quibus cubiti niterentur. nam Hebraice habetur ſuper omni axilla manus, hoc eſt, ſuper brachio ad manum, ſeu prope manum, vbi ligari ſolent eiuſmodi ornamenta, vel munimenta. Porro axilla brachium totum ſignificat, non præciſe cubitum.

Et cum caperent animas populi mei, uiuificabant animas eorum. Septuaginta. Animas peruertebant populi mei, & animas ſeruabant. Hebraice. Nunquid animas venabimini populi mei, & animas vobis viuificabitis? id eſt, nunquid liberum erit vobis ijs, qui veſtris carminibus irretiti, & dementati ſunt, vitam, & felicia omnia polliceri meo nomine? ita ne quibus mortem infertis, veram vitam promittitis mendaciter? hoc eſt illud Iſaiæ: *Populę meus, qui te beatum dicunt, ipſi te decipiunt.* Sed hoc infra explicatius tradit Vates.

XIX. *Et violabant me ad populum meum, propter pugillum hordei, & fragmen panis.* Hoc eſt, profanabant oracula mea ſancta, cum meo nomine reſponſa dabant vana & mendacia: nam Dei numen ſanctiſſimum ex æquo violatur, cum ſpiritus diuinus æſtimatur profanus, vulgaris, & humanus; vel cum ſpiritus humanus habetur pro diuino. Eiuſmodi exemplum extat [a] infra: *Et non ſanctificabunt populum in ueſtibus ſuis.* Et quid præiudicij diuino nomini fit ex eo, quod populus ſanctificetur miſtus Leuitis indutis veſtes ſacras? quia ſcilicet cum populo interſunt ſacrifici, ipſeque ſanctificatur, miniſtri rurſum polluuntur, & vulgares reputantur, vt pote vulgo miſti. Vel ſenſus eſt: Adimebant mihi honorem potentis & iuſti, vt qui probarem talia ſcelera, vel non poſſem vlciſci. Tantum vero diſpendium diuini nominis, & honoris commutabant exiguo commodo, & lucro ſuo: nam orgyorum merces erat fragmen panis hordeacei. Vel, vt Vulgatus habet, *pugillum hordei, et fragmen panis*, quibus verbis alluſit ad ſuſceptam allegoriam aucupum, qui ſolent pugillo hordei, vel micis panis inuitare volucres, decipere, & capere; tametſi variantur perſonæ: nam in aucupio offertur eſca ab aucupe; Sic hîc accipitur, ſed nil intereſt hoc modo fiat, vel illo, dum captio fiat eſca hordei, vel panis. Sed ſi hæc tanta impietas cenſetur, quantum erit ſacrilegium propter quæſtum diuini Euangelij præcones adulterare verbum Dei? Vel cæli clauicularios eos peccatis ſoluere, qui conſtricti ſunt, vel conſtringere illos, qui ſolui merentur? Eheu quoties violatur in ſacramento pœnitentiæ a peruerſis quibuſdam eius adminiſtris Dei nomen? Hos viles quæſtuarios (pudet falſos vocare prophetas) dixerim cum Ezechiele Pſeudoprophetiſſas: cum Iſaia potius cauponarias meretrices: nam aduerſus hos illam intorquet expoſtulationem Iſaias: *Quomodo facta eſt meretrix ciuitas fidelis, plena iudicij?*

A quis te fecit cauponem, o ſacerdos, qui populo iura dicebas? *argentum tuum*, Dei verbum igne examinato argento lucidius *verſum eſt in ſcoriam* blandiloquentiæ, *uinum tuum*, idem verbum vino ſuauius, & efficacius *miſtum eſt aqua*, id eſt, dilutum fabulis frigidis pacem promittentibus ijs, qui digni ſunt morte. Sic Hieronymus, Baſilius, Irenæus, & Gregorius: & apud Paulum. *Adulterantes uerbum Dei* Græce dicuntur cauponantes, id eſt diluentes, enarrantes, *docentes, quæ non oportet turpis lucri gratia*: hos vocauit Iſaias homicidas, cui aſſonat Ezechiel dicens.

Hieron. & Baſil. in Iſa. Irenæus lib. 4. c. 25. Greg. in 3. c. Iob. 2. Cor. 4. ℣. 2. Tit. 1. ℣. 11

Vt interficerent animas, quæ non moriuntur, & uiuificarent animas, quæ non uiuunt: Id eſt, mortis reos pronuntiabant eos, qui erant innoxij, & vita dignos eos, qui reuera morti erant damnati: hoc B inferius explicatur illis verbis: *Pro eo quod mœrere feciſtis cor iuſti mendaciter, quem ego non contriſtaui*, &c. hoc autem loco & vita, & mors non ſolum temporalis accipienda eſt, ſed etiam æterna: nam vtramque vitam meretur iuſtus, & vtramque mortem meretur impius & corporis, & animæ. De morte corporis hæc accipit Scholiaſtes dicens: Aliud crimen narratur, ſcilicet quod cantionibus, & veneficijs interirent aliqui innoxij, quibus mors non debebatur, & conſeruarentur ij, qui mercede ſagas conduxerant, quantumuis digni non vna, ſed multiplici morte eſſent, vtpote qui ſe ad huiuſmodi veneficia mulieribus viliſſimis Dæmonum præſtigijs vtentibus crediderant. Apollinaris: Vt viuerent qui ad C impietatem deficientes per legem morti erant obnoxij, &c.

Morituros prædicebant iuſtos, vitam iniquis promittentes.

Schol.

Apollin.

Mentientes populo meo credenti mendacijs. Similes habent labra lactucas, delicatis auribus intruduntur mendacia pro veris: ij ſunt filij deſertores, & fœdifragi, *qui dicunt Videntibus, nolite videre; loquimini nobis placentia, videte nobis errores*, viſiones falſas, *ceſſet a nobis ſanctus Iſrael*, id eſt, ne toties inculcetis nomen Dei Iſrael: hi ſunt vitioſis, & prurientibus auribus auditores delicioſi. *Erit enim tempus, cum ſanam doctrinam non ſuſtinebunt, ſed ad ſua deſideria coaceruabunt ſibi magiſtros prurientes auribus*, auditores ſcilicet ipſi, nam in recto plurali eſt, *prurientes*, nouitatum amatores, & cupidi: aures quaſi ſuperfluo aliquo humore prurientes arrigent ad fabel D las docte compoſitas, & ſermones ſtudioſe excultos, qui eorum aures demulceant, & pruritum recreent. Sed obſerua in Pauli verbis, hos magiſtros aceruatim concurrere quaſi ad ſtadium, vt ſe inuicem præueniant in captanda populi aura, & aure detinenda: cum contra vix vnum, aut alterum reperias Videntem: Tempore Achab quadringenti Pſeudoprophetæ Baal decipiebant Iſraël, vnico Elia veritatem pronuntiante de ore Domini. Prophetæ quadringenti circiter, poſt alios iugulatos ab Elia, prophetabant proſpera Achab; ſolus Michæas prædixit veritatem.

Culpa eſt auditorum mentiri prophetas.

3. Reg. 18. & 22.

XX. *Propter hoc, hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego ad puluillos veſtros, quibus vos capitis animas volantes.* Apoſiopeſis eſt irarum plena: hoc eſt: En ego vindictam E ſumam de vobis, & animaduertam ſeueriſſime in veſtra carmina, quibus ineſcatis, & venamini animas quaſi aues, vel pro volucribus: hoc puto ſignificare illa oratione, *animas uolantes.* Nam quod alij vertunt, animas volantes extra corpora, id eſt, pereuntes, libere dictum eſt, & præter rem: nam in metaphora venationis, vel aucupij, cum volat auicula, eripitur; cum vero irretita volare non poteſt, tunc occiditur: perperam igitur per volatum necem intelligas: metaphoram autem deſerere non iuuat,

Inſiſtens in allegoria aucupum, vtitur voce (capitis) & animas volantes vocat, hoc eſt quaſi aues.

iuuat, cum licet persequi: hoc autem versu & licet, & oportet: extenditur enim ad sequentem versum. A

Pulvilli pro retibus & pedicis, quæ in brachijs portantur, & expanduntur.

Et dirumpam eos de brachijs uestris. Versus hic confirmat quod supra exponebamus retia pro puluillis: neque enim puluilli in brachijs portantur, vt inde abrumpantur, at vero de illarum brachijs abstrahendi, & dirumpendi vaticinantur; ergo de retibus & pedicis iure accipiamus, quas solent aucupes portare brachio altero, altero extendere: quibus verbis significat præstigias omnes, falsa vaticinia, & incantationes esse ablaturum de ore earum sacrilego, ne vltra possint illis capere male suadam plebem.

Et dimittam animas, quas uos capitis, animas ad volandum, id est: discissis retibus liberas volare permittam animas, quas ceperatis: hunc sensum probat sequens versus. Scholiastes: Dimittam, id est, separabo a vobis, vobis scilicet antea e medio sublatis. B

Schol.

XXI. *Et dirumpam ceruicalia uestra.* Velut supra expliceuimus, bullas, vel catenulas, aut retia.

Dum irretita est ijs laqueis anima, non agnoscit Deum; ab eis libera incipit agnoscere. Schol.

Et liberabo populum meum de manu uestra: neque erunt ultra in manibus uestris ad prædandum: & scietis quod ego Dominus. Aequissimus scilicet iudex sum, qui odio habeo iniquitatem, & diligo iustitiam. Scholiastes. Cum disrupta, ac discissa fuerint ceruicalia, & puluilli: delitiæ enim, relaxatio, dissolutio, voluptas non sinit agnoscere dicentem: Ego sum Dominus.

XXII. *Pro eo quod mærere fecistis cor iusti mendaciter, quem ego non contristaui: & confortastis manus impij, ut non reuerteretur a uia sua mala, & uiueret.* Theodoretus & Scholiastes. Quia enim iustos, inquit, perturbabatis, ac veluti fluctus exagitabatis (ita quippe Aquylas interpretatus est) calamitates ipsis prædicentes, & audaciores improbos reddentes, bona eis vaticinantes, & vtraque hæc præter meum consilium facientes, ad me eorum causam referebatis; propterea omnibus exitijs vos perdam, & falsis vaticinijs finem imponam. Obserua quam *pretiosa* est *in conspectu Domini* non solum *mors*, sed & lacrymæ, gemitus, vel mœror *sanctorum eius*: quanti ea facit, quam seuere rationem exigit non dico de occiso iusto Abel, sed de tristitia, qua affectus est sine causa. *Quoniam requirens sanguinem eorum recordatus est*, id est, qui vindex est mortis innocentis, curam habet eam vlciscendi: *non est oblitus clamorem pauperum*: honorificentissimo Deum appellat cognomento, Patronum pupillorum, Iudicem viduarum, vltorem iniuriarum innocentum, &c. Ecclesiasticus: *Lacrymæ viduæ ad maxillam descendunt, & exclamatio eius super deducentem eas. A maxilla enim ascendunt usque ad cælum, & Dominus exauditor non delectabitur in illis*: & Malachias ait. *Operiebatis lacrymis altare Domini.* Vide quam honesto loco consecrauerat lacrymas, quas mulierculæ repudiatæ fundebant coram Domino, cum sacrificia offerebant votiua pro reconciliatione virorum: oblatas victimas ab illis non curat, lacrymas memorat, & exaggerat: *operiebatis*, inquit, *lacrymis altare*, parum abfuit quin ignem extingueret lacrymarum vis, vestra impietate expressa a coniugibus immerentibus. Secundo. Obserua quantum nocumentum inferat Reipublicæ pseudopropheta, vel concionator prædicans pacem peccatoribus; confortat enim manus eorum ad maiora crimina patranda, liberioremque viuendi rationem: de eis loquitur Ieremias dicens. *In prophetis Ierusalem vidi similitudinem adulterantium, & iter mendacij.* Aemulantur adulteros, sponsam mihi dilectam sollicitando, & mendacijs auertendo. *Et confortauerunt manus pessimorum, ut non conuerteretur vnusquisque a malitia sua: Facti sunt mihi omnes, ut Sodoma, & habitatores eius quasi Gomorrha, &c.* C

Theod. Schol.

Quam pretiosi iusti coram Deo.

Ps. 9. ℣. 13.

Eccl. 35. ℣. 18.

Mal. 2. ℣. 13.

Pernicies reipublicæ est pseudopropheta ve concionator pacem peccatoribus denuncians.

Ier. 23. ℣. 14.

XXIII. *Propterea uana non uidebitis amplius.* Desistetis ab huiusmodi imposturis de medio sublati per barbaros; & populum a vestris veneficijs, & retibus liberabo.

Et scietis quia ego Dominus. Quoniam, inquit, doctrinæ non paretis; illato certe supplicio, mei dominij præstantiam cognoscetis, verborumque veritatem.

EZECHIELIS PROPHETAE CAPVT DECIMVMQVARTVM.

ARGVMENTVM.

Hypocritis rogantibus oraculum Dei respondet seuere. Deinde promittit reliquias Israël scrutatum iri.

I. ET venerunt ad me viri senio- A
rum Israel, & sederunt co-
ram me.
II. Et factus est sermo Domini
ad me, dicens:
III. Fili hominis, uiri isti posue-
runt immunditias suas in cordibus suis, & scan-
dalum iniquitatis suæ statuerunt contra faciem
suam: nunquid interrogatus respondebo eis?
IV. Propter hoc loquere eis, & dices ad eos: Hæc
dicit Dominus Deus: Homo homo de domo
Israel, qui posuerit immunditias suas in corde B
suo, & scandalum iniquitatis suæ statuerit con-
tra faciem suam, & venerit ad prophetam in-
terrogans per eum me: ego Dominus responde-
bo ei in multitudine immunditiarum suarum.
V. Vt capiatur domus Israel in corde suo, quo re-
cesserunt a me in cunctis idolis suis.
VI. Propterea dic ad domum Israel: Hæc dicit
Dominus Deus: Conuertimini, & recedite ab
idolis vestris, & ab uniuersis contaminationi-
bus uestris auertite facies vestras.
VII. Quia homo homo de domo Israel, & de prose- C
lytis quicunque aduena fuerit in Israel, si alie-
natus fuerit a me, & posuerit idola sua in cor-
de suo, & scandalum iniquitatis suæ statuerit
contra faciem suam, & venerit ad prophetam,
ut interroget per eum me: ego Dominus respon-
debo ei per me.
VIII. Et ponam faciem meam super hominem illum,
& faciam eum in exemplum, & in prouerbium,
& disperdam eum de medio populi mei: & scie-
tis quia ego Dominus.
IX. Et propheta cum errauerit, & locutus fuerit D
verbum: ego Dominus decepi prophetam illum:
& extendam manum meam super illum, & de-
lebo eum de medio populi mei Israel.
Et portabunt iniquitatem suam: iuxta ini- X.
quitatem interrogantis, sic iniquitas prophetæ
erit:
Vt non erret vltra domus Israel a me, neque XI.
polluatur in uniuersis præuaricationibus suis: sed
sint mihi in populum; & ego sim eis in Deum,
ait Dominus exercituum.
Et factus est sermo Domini ad me, dicens: XII.
Fili hominis, terra cum peccauerit mihi, vt XIII.
præuaricetur præuaricans, extendam manum
meam super eam, & conteram uirgam panis
eius: & immittam in eam famem, & interfi-
ciam de ea hominem, & iumentum.
Et si fuerint tres uiri isti in medio eius, Noe, XIV.
Daniel, & Iob; ipsi iustitia sua liberabunt ani-
mas suas, ait Dominus exercituum.
Quod si & bestias pessimas induxero super ter XV.
ram, ut uastem eam; & fuerit inuia, eo quod
non sit pertransiens propter bestias:
Tres viri isti si fuerint in ea, uiuo ego, dicit XVI.
Dominus Deus, quia nec filios, nec filias libe-
rabunt: sed ipsi soli liberabuntur, terra autem
desolabitur.
Vel si gladium induxero super terram illam, XVII.
& dixero gladio: Transi per terram: & inter-
fecero de ea hominem, & iumentum:
Et tres viri isti fuerint in medio eius: viuo XVIII.
ego, dicit Dominus Deus, non liberabunt filios,
neque filias: sed ipsi soli liberabuntur.
Si autem & pestilentiam immisero super ter- XIX.
ram illam, & effudero indignationem meam su-
per eam in sanguine, vt auferam ex ea homi-
nem, & iumentum:
Et Noe, & Daniel, & Iob fuerint in medio XX.
eius: viuo ego, dicit Dominus Deus, quia fi-
lium,

lium, & filiam non liberabunt: sed ipsi iustitia sua liberabunt animas suas.

XXI. *Quoniam hæc dicit Dominus Deus: Quod & si quattuor iudicia mea pessima, gladium, & famem, ac bestias malas, & pestilentiam immisero in Ierusalem, vt interficiam de ea hominem, & pecus;*

XXII. *Tamen relinquetur in ea saluatio educentium filios, & filias: ecce ipsi ingredientur ad uos, & videbitis viam eorum, & adinuentiones eorum, & consolabimini super malo, quod induxi in Ierusalem in omnibus, quæ importaui super eam.*

Et consolabuntur vos, cum uideritis uiam eorum, & adinuentiones eorum: & cognoscetis quod non frustra fecerim omnia, quæ feci in ea, ait Dominus Deus. XXIII.

EXPLANATIO
EIVSDEM CAPITIS
DECIMIQVARTI.

I.

T Venerunt ad me uiri seniorum Israel. Cum ego, inquit Propheta, in pseudoprophetas, & pseudoprophetissas tam acriter essem inuectus, atque etiam aduersus populi præsides, & magistratus, coarguens illos adulterati verbi, hos vero religionis violatæ; quod scilicet suo exemplo inuitabant, & trahebant stultam plebem ad falsos vates consulendos; tunc aliquot seniores venerunt ad me. *Seniores.* Nomen hoc non tantum ætatem significat, sed etiam dignitatem notat: nam vt plurimum in magistratus creabantur viri ætate prouecta; sed qui non solum canis, sed sensu seniores merito habebantur, eandemque vim habet hoc loco: nam præsides populi Israël creabantur singulis annis, etiam in transmigratione Babylonica, vt patet in Daniele, vbi legimus iudices creatos duos senes in peccatis inueteratos. Magistratus itaque populi videntur fuisse, qui ad Prophetam venerunt.

Senium non ætatem tantum, sed & dignitatem significat.

Dan. 13.

Et sederunt coram me. Venerant quidem ad rogandum per me Dei responsum, quod suis consilijs esset consentaneum, atque vt se ab imposito crimine purgarent: hoc facto religiosos se, & ueri Dei cultores mentientes: sed interim hunc animum celabant silentio, & quasi a meo ore pendentes auscultabant. Dominus autem eorum corda mihi detexit, dicens.

III. *Viri isti posuerunt immunditias suas in cordibus suis.* Hebraice, ascendere fecerunt, id est, statuerunt: quod apertius est interpretatus Aquylas apud Theodoretum, dicens: Viri isti dedicarunt idola in corde suo, &c. *Immunditias* vocat idola sordida, & spurca, vt diximus. Sic enim verterunt etiam Symmachus, & Theodotio, posuerunt idola. Chaldæus vero cultum idolorum, hoc est, idola venerantur ex animo: fecerunt ex cordibus suis altaria idolis sordidis: vel, impressos habent in corde abominandos idolorum ritus; tametsi se simulant cultores Dei, & verbi eius discendi cupidos.

Aduersus hypocritas, quorum mentes detegit Deus prophetæ.

Theodor. Theodot. Symmach. Chaldæ.

Et scandalum iniquitatis suæ statuerunt contra faciem suam. Septuaginta: Tormentum, vel pœnam iniquitatum suarum. quod sic interpretatur Origenes: Tanquam desperantes omnia peragunt, parum laborantes de supplicio, quod comminatur Deus. Scholiastes vero, & Theodoretus: Impudenter peccant neglecta supplicij cõminatione, &c. qui auctores illud (statuere contra faciem) significare putant idem atque ob oculos habere, & negligere; vel nosse, & paruiducere. Ceterum quæ negligimus, despicere solemus, non aspicere, neque ob oculos habere: ante oculos vero habemus ea, quæ diligimus, & quorum oblectamur aspectu. Vnde aspicere Hebræa phrasi aliquando est, oblectari, vt in psalmo: *Iniquitatem si aspexi in corde meo.* & Michæas. *Aspiciat in Sion oculus noster.* Porro scandalum, est occasio, offendiculum, vt supra explicuimus, idolaque ipsa dicuntur scandalum iniquitatis Israël, quod occasio fuerint delictorum, quæ admisit, atque causa vel vnica, vel maxima ruinæ tam florentis Reipublicæ: etenim iniquitas & culpam, & pœnas significat, vt alibi solet: vt sensus vtriusque orationis sit: Viri isti idola colunt pro Dijs ex toto corde, atque eorum aspectu, cultu, fanis, & ritibus oblectantur, ingentemque capiunt voluptatem. Ea sententia apertior extat versu sexto. *Recedite ab idolis uestris, & ab uniuersis contaminationibus vestris auertite facies uestras.* Duo hæc crimina memorat Ieremias. *Peccatum Iuda scriptum est stylo ferreo in vngue adamantino, exaratum super latitudinem cordis eorum, & in cornibus ararum eorum,* &c. Idolorum cultum, hoc enim vocat peccatum, impressum est in adamantinis cordibus eorum, & sculptum in marmoreis altaribus. hæc est vnica eorum voluptas, hæc oblectatio, idola meditari, idola aspicere: quod idem Ieremias iterum dilucidauit. *Expandent ea,* ossa scilicet idololatrarum, *ad solem, & lunam, & omnem militiam cæli, quæ dilexerunt,*

Origen.

Schol. Theod.

Aspicere Hebræa phr[asi] est aliqua[n]do, oblecta[ri].

Psal. 65. ℽ. 1[8]

Michæ. 4 ℽ. 11.

Ierem. 1[7]

Ier. 8. ℽ. [2]

lexerunt, & quibus seruierunt, & post quæ ambulauerunt, & quæ quæsierunt, & adorauerunt.

Nunquid interrogatus respondebo eis? Hebraice. An interrogatus interrogabor? id est, etiamsi roger ab eis, iudicari potero rogatus, atque ad respondendum obligatus? Sic infra. *Viuo ego, quia non respondebo vobis.* Hebraice non interrogabor: nam cum duo sibi connexa sunt, & se consequuntur; alterum pro altero, quod consequi solet, vsurpatur in sacris. Sic apud Oseam. *Exaudiam, dicit Dominus, exaudiam cælos, & illi exaudient terram*, id est, ego respondebo cælis, eos nubibus complendo; & cæli respondebunt terræ sitienti, pluuiam distillando: & hoc ideo dicitur, quia auditum consequi solet responsio. Sed obserua dixisse Deum, nullatenus se teneri (nam hoc significauit per interrogationem illam) ad respondendum, etiam cum rogatus fuerit: nimirum quia simulata erat interrogatio; atque adeo coram Deo perinde putatur, atque si facta non fuisset. quæ enim ex corde non fiunt, vtpote inanimata, nihili æstimantur: apud Isaiam Dominus ait. *Non me inuocasti Iacob, nec laborasti in me Israel; non obtulisti mihi arietem holocausti tui, & victimis tuis non glorificasti me*, &c. Origenes: Iudicium Prophetæ, vel nostrum exquiret Deus: an ne æquum est, inquit, eis respondere, cum sint simulatores, &c. decet ne me, vt isti sibi persuadeant, mihi, vel tibi illudere potuisse?

Propter hoc loquere eis, & dices ad eos: Hæc dicit Dominus Deus: homo homo de domo Israel? Hebraice, Vir vir, id est, singuli, quicunque: vt in Psalmo. *Homo, & homo natus est in ea*, hic & hic, vel singuli ex Ethnicis, qui Christo nomina dederunt, indigenæ reputabuntur, & ciues Sionis. Hieronymus notat (quod ex Origene sumpsit) bis repeti homo, & homo, vt duplex significetur hominis facies, interior, & exterior, persequiturque tropologiam vtriusque eleganter, & copiose: candemque legere licet in Chrysostomi homilia, quam tamen præterimus, quod non sit loci præsentis.

Et uenerit ad prophetam interrogans per eum me: ego Dominus respondebo ei in multitudine immunditiarum suarum. (in) valet, iuxta, vel secundum, quo modo vsurpatur in psalmo. *Ego autem in multitudine misericordiæ*, &c. atque ita interpretatur Hieronymus: respondebo ei iuxta cor, & immunditias suas. Hodie legimus in Hebræis codicibus particulam בה, bah, insertam ante illam orationem, *in multitudine*, quæ videtur posita esse pro בא, ba, id est, veniens: hoc sensu: Respondebo venienti in multitudine, &c. vel, vt Chaldæus vertit: Respondebo ei, quamuis veniat ad me plenus idololatria, &c. Ceterum si addenda sit particula, quam Septuaginta, & Hieronymus non agnouere; satius est, vt nectatur cum pronomine, ei, ne sensum variet contextui gratum, scilicet, respondebo ei venienti ad me, prout merentur scelera sua: neque enim placet Chaldæi connexio. Septuaginta loco eius orationis *in multitudine immunditiarum suarum*, legunt in ijs, in quibus tenetur mens eius: quod sic enarrat Origenes: Hoc est, in ijs, quibus delectatur, adhæret mens: sunt autem hæc eiusmodi, quæ remissis & dissolutis occasionem præbent corde declinandi a Deo, &c. ergo secundum Septuaginta sensus erit explicatior: Respondebo eis ad voluntatem, secundum eorum desiderium, prout affectos eos videro: in eam partem attemperabo responsum, in quam eos pendere aduertero. Vnde Theodoretus sic explicat eandem sententiam: Permittam, vt propheta vocatus ea respondeat, quæ interrogantis

A cogitationibus consentanea sint, &c. Tale quid videmus accidisse impio Achab, vt obseruauit Hieronymus, qui cum expeditionem faciens audire nollet Michæam prophetam, sed pseudoprophetarum consilijs acquiesceret, Deo ita permittente, & vltro offerente, immo sollicitante etiam spiritum erroris, ab ipsis deceptus est.

3. Reg. 22.
Hieron. hic

V.

Vt capiatur domus Israel in corde suo, quo recesserunt a me in cunctis idolis suis. Cor hoc loco affectum & voluntatem significat. Illud, *in cunctis idolis*, valet propter omnia idola: nam a Deo quidem mente recesserant Israelitæ ob idolorum cultum sequendum. Verbum תפש, thaphas, significat capere, apprehendere, tenere: daturque laqueo vel reti: supra. *Et capietur in sagena mea*, & infra. In reti eo- B rum captus est. quomodo etiam in præsenti vsurpatur hoc sensu: Respondebo illi, prout merentur ipsius animi sordes, videlicet attemperando sermonem ad eius voluntatem & affectum, vt suo ipsius desiderio & voluntati acquiescens quasi in laqueo capiatur. Hoc est quod in [a] psalmo dicitur: *Comprehenduntur in consilijs, quibus cogitant*: idem enim verbum, eademque sententia ibi repetitur. Obserua desideria, appetitus, affectusue nil esse aliud, quam laqueum, & decipulam: in libro enim Iudith habetur. *Capiatur laqueo oculorum suorum*, id est, desiderio: & in Prouerbijs. *Velut si auis festinet ad laqueum*, &c. atque de eiusmodi laqueo legimus ibidem. *Iniquitates suæ capiunt impium, & funibus peccatorum suorum constringitur*, ijs quoque de- C cipulis traduntur superbi, qui Deo cõtempto creaturas venerabantur. *Propter quod*, inquit [b] Paulus, *tradidit illos Deus in desideria cordis eorum*. Nota secundo, prophetas falsos dici laqueos, & decipulas populi, quod eius desiderijs morem gesserint. vt in Threnis. *Formido*, fouea formidabilis, *& laqueus facta est nobis uaticinatio*. Idem in Osea. *Audite hoc sacerdotes, &c. laqueus facti estis speculatione*, visionibus vestris, *& sicut rete expansum subter Thabor, & uictimas declinastis in profundum*, id est, perfide conuertistis in decipulam, in foueam profundam: quod paulo ante dixerat: *Peccata populi mei comedent, & ad iniquitates eorum subleuabunt animas eorum*: Scilicet piaculis vescuntur, ideoque animabus suis anhelant ad errata populi, vt plus scili- D cet emolumenti inde sibi cedat, cum pro expiatione errati offeratur victima: quod plane erat in victimis facere decipulas.

Sup. c. 12. ℣. 13.
Inf. c. 19. ℣. 4. iuxta Hebr.
Permittit Deus ad nutum succedere optata, vt in suis consilijs capiatur impius.
[a] Psal. 9. ℣. 23
Iudith 9. ℣. 13.
Prou. 7. ℣. 23.
Ibid. 5. ℣. 22.
[b] Rom. 1. ℣. 24.
Falsi prophetæ dicuntur laquei & decipulæ populi.
Thre. 3. ℣. 47.
Oseæ 5. ℣. 1.
Ibid. 4. ℣. 8.
Desiderant peccata populi qui eorum expiatione sibi lucrantur victimas.

VII.

Quia homo homo de domo Israel, & de proselytis quicunque aduena fuerit in Israel. Hebraice, de peregrinis, &c. qui erant conuersi ex gentibus ad Dei cultum, atque per circuncisionem incorporati populo Dei, appellantur proselyti a Matthæo. *Vt faciatis unum proselytum.* & in actis Apostolorum. *Iudæi quoque & proselyti*, &c. Dicebantur etiam nomine honestiore, timentes Deum: nec enim dignati sunt nomine Israëlitarum, vt in psalmo. *Domus Israel sperauit in Domino*, &c. *Domus Aaron*, &c. *Qui timent Dominum sperauerunt*, &c. & in alio psalmo. *Dicat nunc Israel*, &c. *dicat nunc domus Aaron*, &c. E *Dicant nunc qui timent Dominum*, &c. & in Actorum libro. *Viri Israelitæ, & qui timetis Deum*, id est, filij Abrahæ, & qui ex gentibus Deum colitis Israëlitis adiuncti: nam timere Deum fere semper est colere. Dicebantur etiam aduenæ, vt Hebraice legitur, quasi aliunde aduentantes, & quasi hospites, non vero inquilini: ad quam appellationem allusit Paulus dicens Gentibus ad Christum conuersis. *Iam non estis hospites, & aduenæ, sed estis ciues sanctorum*, conciues electorum, *& domestici Dei*, &c. non solum

Qui fuerint proselyti, & timentes Deum: qui item aduenæ.
Matth. 23. ℣. 15.
Actorum. 2. ℣. 11.
Psal. 113. ℣. 9.
Psal. 117. ℣. 2.
Actio. 13. ℣. 16.
Eph. 2. ℣. 19

ſolum ciues Ieruſalem, ſed etiam de familia Regis Meſſiæ: iure, & immunitate pari gaudetis cum Iſraelitis, atque potiori iure, quam olim fruebatur regia familia. A

Reſpondet iratus Deus ad interrogata flagella.

Et ueneri ad populum, ut interroget per eum me, ego Dominus reſpondebo ei per me. Non per prophetam, quem rogat, ſed per me, quem deſpexit; non per os meum, ſed per manum meam; non verbo, ſed facto; non ſermone, ſed flagello.

VIII.

Ponere faciem, ſeu obfirmare vultum quid ſignificet.

Sup.4. ℣.3.

Pſ.33.℣.16

Et ponam faciem meam ſuper hominem illum, & faciam eum in exemplum. Diximus ſupra ponere, vel obfirmare faciem ſuper aliquem eſſe idem, atque toruo vultu reſpicere: cuius oppoſitum ſignificat ponere oculos ſuper aliquem, eſt enim hilari vultu intueri, vt ibi expoſuimus ex pſalmo. *Oculi Domini ſuper iuſtos, & aures eius in preces eorum. Vultus autem Domini ſuper facientes mala*: ille geſtus eſt indignabundi, hic gratantis animi indicium: eſt ea phraſis infra. *Ponam faciem meam in eos.* B

Inf.15.℣.7

Exemplum fieri quid ſit.

Et faciam eum in exemplum. Hebraice, in ſignum, id eſt, tantis ærumnis conficiam illum, vt relinquatur quaſi diuinæ iræ ſimulachrum, & primarium exemplar, quod traducatur, & aſſumatur pro diris alicui imprecandis. Talis fuit Sodoma, quam prophetæ in exemplum vſurpant extremæ deſolationis: Iſaias enim ait. *Quaſi Sodoma fuiſſemus*, &c. Item Sedecias, & Achab, de quibus Ieremias. *Et aſſumetur ex eis maledictio omni tranſmigrationi Iuda, quæ eſt in Babylone dicentium: Ponat te Dominus ſicut Sedeciam, & ſicut Achab, quos frixit rex Babylonis in igne*, &c. Atque hunc eundem ſenſum habent illa verba Geneſis. *Verſa eſt in ſtatuam ſalis*, id eſt, in ſimulachrum, imaginem perpetuo manſuram: nam ſal ſymbolum eſt perennitatis, vt alibi diximus, videlicet inobedientiæ, vel rebellionis, &c. C

Iſa. 1. ℣.9.

Ier. 29. ℣. 22.

Geneſ. 19. ℣. 26.

Et in prouerbium, vel parabolam, ſeu fabulam: verſabitur in ore omnium: eius calamitatem nullus non repetet.

IX.

Scholiaſtes declarat quo modo dicatur Deus decipere, & indurare.

Et Propheta cum errauerit, & locutus fuerit uerbum: ego Dominus decepi prophetam illum. Scholiaſtes. Pſeudoprophetam prophetam dicit communi abutens nomine: ait vero, ego decepi eum, non quaſi hoc Deus cogat, ſed quia ſupplicij ſimulatione, & magna longanimitate in eo condemnando vſus eſt. Simile ijs, quæ dicuntur in exodo. Ego indurabo Pharaonem: etenim quia non ſtatim repentinam illi damnationem inflixit, ſed paulatim illum correxit, durior eius voluntas efficiebatur, &c. Polychronius, & Theodoretus paulo inferius idem obſeruat dicens. At non eſt æqui iudicis proprium, & prophetam decipere, & deceptum punire: non igitur ſecundum efficaciam dicit ſe prophetam decipere, ſed ſecundum permiſſionem: hoc eſt, cum poſſem ſtatim redarguere mendacium, longanimiter expectans ſino vti deceptione, quam conſilio & voluntate, non neceſſitate inſtruit, & exercet: idcirco par ſupplicium comminatur & male interroganti, & male reſpondenti, &c. Hieronymus quoque in ea eſt ſententia dicens. Quodque ſequitur, & videtur facere quæſtionem, *propheta cum errauerit*, &c. non putemus de vero propheta dici, ſed de pſeudopropheta, qui συνωνυμῶς, ſynonymῶς, propheta appellatur, &c. Quod ſi roges, cur huiuſmodi opera Deo indigna illi tribuantur? Reſpondeo, quoniam talia fieri permittit, atque adeo vulgo ea voluiſſe, & ordinaſſe iudicari poſſet: humano enim more loquendo remouenti prohibens effectū adſcribimus, ſi non in ſchola, certe in foro: ſacra autem Scriptura de Deo humano more loquitur. Secundo, quoniam Dei per- D

Polychr. & Theodor.

Hieron.

Reſpondet obiectioni, quare Deo attribuatur decipere, & alia eiuſmodi.

miſſionem ſolet conſequi effectus: tanta eſt enim hominis fragilitas, & ad malum propenſio; tanta rurſum Dæmonis ſollicitudo, & verſutia in decipiendo; vt annuente Deo ſtatim nobis veterator imponat: propter connexionem itaque permiſſionis, & deceptionis, alteram facienti altera quoque tribuitur.

Et extendam manum meam ſuper illum, & ſeueriſſime eum plectam, *& delebo*, Septuaginta exterminabo, *eum de medio populi mei Iſrael*, aduerſa ſcilicet morte de medio ſublatum. Idem eſt exterminare, & delere: quoniam nomina mortuorum delebantur de libro vitæ, ſeu catalogo conciuium ipſorum, qui vocabatur liber viuentium, ſeu liber vitæ. De medio autem populi deleri, eſt de inter populares deleri, vt ſupra diximus non ſemel. Porro de libro vitæ commodiori fortaſſe loco dabitur occaſio differendi.

Delere & extermina[re] idem qu[od] occidere, quia nomi[na] mortu[o]rum deleb[an]tur de ca[ta]logo uiue[n]tium.

X.

Supplici[um] dicitur p[on]dus.

Et portabunt iniquitatem ſuam. Vterque ſcilicet conſulens, & conſultus ſuſtinebunt pœnas ſuis ſceleribus debitas. Obſerua, ſupplicium & pœnam in ſacris nominari pondera, quod talia æſtimentur: quare dici ſolet portare pœnam, id eſt, dare. Sed hæc metaphora extat etiam apud Latinos, cum dicunt ferre, ſuſtinere ſupplicium, pro pati.

Iniquitas pœnam & culpam ſi[gni]ficat.

Iuxta iniquitatem interrogantis, ſic iniquitas prophetæ erit. Diximus ſæpius iniquitatem ſignificare ex æquo culpam, & pœnam illi debitam, quarum acceptionum nulla eſt ab hoc loco aliena: nam de culpa egregie explicari poteſt hæc ſententia. Par eſt vt ſubdolo, & impuro conſultori mendax oraculum reddat inſanus pſeudopropheta. Condignum ergo feret ſuæ improbitatis reſponſum, ſi meo nomine deludatur a ſimulatore. De pœna vero hoc ſenſu: Non minor erit damnatio vatis fatui, quam ſimulati conſultoris: vtrumque par conſequetur interitus, quos pares fecit communis ſimulatio: nam popularis Dei ſe oraculum quærere mentiebatur, cum potius id ratum fieri cuperet, quod modis omnibus ſibi faciendum ſtatuerat. Propheta vero Dei nomine reſponſa ſe dare iactabat, cum ſomnia mera effutiret.

XI.

Hoc tam[en] ro ſuppl[icio] admoniti non erra[bunt] bunt, neq[ue] conſulent falſos pr[o]phetas.

Vt non erret ultra domus Iſrael a me. Prolepſis eſt, qua huic occurritur obiectioni. Durum videtur ob populi peccata Deum permittere prophetas decipi, & alios deludere, magnumque ex ea re detrimentum in vniuerſam Eccleſiam redundare. Reſpondet enim Dominus: hoc ego conſilium in Eccleſiæ commodum ſuſcepi; tantum abeſt, vt in eius nocumentum vergere poſſit: etenim paucorum, qui decipientur, malo admoniti reliqui, verum deinceps prophetam ſyncere conſulent, & corde ſimplici, quid facto opus ſit, non quod ſibi arriſerit, interrogabunt. Polychronius. Non fruſtra, inquit, hanc iſtis inferam pœnam, ſed per illorum interitum populo meo benefaciam, illum a falſorum vatum impietate liberans.

Polychr.

Scholiaſ[tes] Polychr.

Terra cum peccauerit. Scholiaſtes & Polychronius. Ad aliud argumentum tranſit, hoc eſt, vt Prophetam conſoletur, quod, cum ſæpe pro populo ſupplicaſſet, non eſſet exauditus, oſtendit illi populi mentem obſtinatam, & impœnitentem, & in exemplum adducit viros ſanctos, &c. Alius Scholiaſtes. Vt Prophetam conſoletur, hos tres viros inducit, vnum ante legem, alterum ſub lege, tertium in captiuitate: docetque eos, qui in peccatis perſiſtunt, non poſſe iure alienis precibus liberari a calamitatibus. hæc illi. Verum nexus huius verſus ex ſequentibus pendet: propterea inferius commodius fiet. E

Alius [Scholiaſtes]

Terra cum peccauerit. Origenes. Mos est diuinæ A Scripturæ sæpe domum nominare loco habitatorum, & contra, habitatores loco domus. Cum igitur ait: Si terra peccauerit, terræ incolas intelligit: non enim dici potest hanc terram, quam calcamus, esse rationis participem, atque peccare, vt quidam commenti sunt. Si enim hoc dabimus, dicendum erit, visibilia omnia esse animata, & assentiendum ijs, qui transmigrationes animarum introducunt, &c. Hæc Origenes manuscriptus Vaticanus. Ex cuius verbis adiuuanda interpretatione est homilia illa quarta in Ezechielem, quæ eius nomine circumfertur typis mandata. Vbi ex aliorum opinione videtur asserere, terram hîc accipi pro ipso elemento, capacemque esse animæ, & rationis, &c. quod mihi persuadere non possum B somniasse Origenem: quis enim vel sensu non deprehenderet tam crassum errorem?

Terra cum peccauerit mihi, vt (ita vt) *prauaricetur prauaricans*. Id est, regio, aut gens quæcunque, cum legem meam funditus abiecerit, delictaque delictis cumulauerit: nam Septuaginta vertunt, delinquendo delictum, vel delicto delinquendo. Hebraice: ad præuaricandum præuaricationem: quæ geminatio siue fiat adiuncto nomine verbali, siue repetito participio verbi, quod Hebræi efferunt per infinitum, semper exaggerat vel opus, vel affectum; quales illæ sunt. *Sancti eius exultatione exultabunt*. *Viduam eius benedicens benedicam*, & aliæ id genus, quas etiam apud Homerum legimus, vt currendo cucurrit; veniendo veniebat, &c. C

Conteram virgam panis eius. Id est, fulcimentum, sustentaculum panis, panem scilicet sustentantem, Hebraico idiotismo, de quo diximus supra.

Et interficiam de ea hominem, & iumentum. In tres classes solet Scriptura partiri animalia, scilicet in iumenta, reptilia, & bestias, vt in Genesi. *Iumenta, & reptilia, & bestias*. Et in psalmo. *Bestia, & vniuersa pecora, serpentes, & volucres, &c. Iumenta*, vel pecora, vt Græci vocant, hominibus seruiunt; appellanturque ideo seruilia, vt in alio psalmo. *Et herbam seruituti hominum*, vel seruitijs: bestiæ immites sunt, feras nos vocamus: reptilia dicuntur reliquæ serpentes, pisces, volucres, &c.

Et si fuerint tres viri isti in medio eius, Noe, Daniel, & Iob, ipsi iustitia sua liberabunt animas suas. Anima D hoc loci est vita, salus, vt apud Ioannem. *Qui amat animam suam, perdet eam, &c.* Vel est ipsa persona, vt in Leuitico. *Anima cum obtulerit oblationem*. Et iterum. *Anima quæ peccauerit, &c.* Id est, persona, quicunque homo, &c. ac si dicat, vt Polychronius explicat, atque Theodoretus. Si nationem ob peccata punire voluero, ac fame, peste, bello, atque bestijs necare, volueritque ad pœnitentiam adduci, nulla eis dabitur venia, nec si Noë quidem, Iob, & Daniel inter ipsos reperti fuerint. Verum ij quidem iustitiæ suæ fructum colligent, & salutem adipiscentur, illos vero a constituto supplicio non liberabunt.

Quod si & bestias pessimas induxero super terram. Scholiastes. Bestias pessimas quidam Babylonios acceperunt, essetque probabile, nisi generale esset E exemplum, &c. Fateor difficilem esse inuentu in sacris Scripturis plagam bestiarum immissarum super regionem aliquam, nisi de profugis tantummodo sermo sit, qui scilicet a gladio fugientes, vagantesque per saltus a feris confecti sunt, vt diximus capite quinto, extrema periodo.

Et dixero gladio: Transi per terram. Id est, præcepero, aut permisero. Gladium posuit pro hoste gladio armato. *Non liberabunt filios, neque filias*. Horum filij, & filiæ consumptæ videbantur superioribus plagis, quomodo igitur denuo gladio necandæ traduntur? quia non omnes istæ plagæ super eandem regionem immittendæ prædicuntur, sed super varias variæ, in illam fames, in aliam gladius, &c. nec enim bis punit Deus in ipsum. Secundo respondet Origenes, hos tres viros hîc induci quasi personas sanctorum, qui in varijs regionibus varijs ætatibus reperiuntur. Quicumque, inquit, non corrupit viam suam super terram sensibus carnis obtemperando, sed fulget tanquam luminare in mundo in medio nationis prauæ, vt ab oraculo diuino audiat: *Te enim vidi iustum coram me in generatione hac*; hic Noë est, quæque de illo narrantur, ad hunc referuntur: instituto enim ambo sunt pares. Quicunque posuerit in corde suo, vt non polluatur cibis, & potibus inuisibilis Nabuchodonosoris, sed animam suam affligat ieiunijs in hac Babylonia; talis est Daniel, & quæ de illo narrantur, apte poterant de hoc quoque dici. Quicunque vita fuerit innocens, atque in Dei cultu verax, ita vt abstineat ab omni malo, & ita vt illi inuideatur a Diabolo, & dum omni genere tentationis oppugnatur, ne vno quidem verbo labiorum suorum peccet; talis Iob alter est. Idem habet Scholiastes alter.

Origenis sententia quare hic nominentur hi tres viri.

Gen.7. ℣.1.

Si autem & pestilentiam immisero. Septuaginta mortem. Origenes mortem repentinam interpretatur, quæ ex aëris vitiati corruptione eueniat, vel ex contagione aliqua. Quoniam autem hæc est postrema plaga, quæ in omnes ex æquo deseuiens regiones solet vastare; adiecit Dominus:

Alter Scho. XIX. *Origenes.*

Et effudero indignationem meam, quam scilicet eousque non nisi guttatim stillabam, *super eam in sanguine*. hoc est, in carnificinam, ita ut in ea faciam lanienam. Sanguis enim non solum significat effusum cruorem, sed etiam quamcunque mortem truculentam, siue patretur effuso sanguine, siue secus: de qua phrasi superius.

Sanguis truculentam mortem significat.

Filium, & filiam non liberabunt. In ceteris plagis dixerat *filios*, & *filias*, in peste vero, quæ signum est effusi furoris diuini, magis premit. ac si dicat: Prædicti iusti non liberabunt a grassante lue ne vnicum quidem filium, aut filiam vnice dilectam; sed ipsi vix eripientur. Atque hæc de quattuor plagis.

Nunc inuestigandum est, quare cum Abraham, Isaac, & Iacob, Moses, & Samuel, & ceteri Patriarchæ, & Prophetæ iusti fuerint, tantummodo fiat mentio Noë, Danielis, & Iobi. Origenes hanc solutionem propositæ quæstioni accommodat ex Hebræi cuiusdam mente. Noë ante diluuium vidit mundum integrum, quem postea vidit naufragio consumptum, & post diluuium vidit iterum restitutum. Daniel ante captiuitatem in patria floruit nobilitate, & deinceps Babylonem translatus, eunuchus factus est: vidit etiam reuertentem populum in patriam. Iob primum locuples fuit, deinde filijs & fortunis orbatus est, demum postea ad priorem fortunam redijt. Quorsum autem hæc tendant Origenis verba, ipse non explicat. Sed Hieronymus sic commentatur. Alij autem dicunt (Origenem intelligit) quia ij tantum tres viri & prospera, & aduersa, & rursum prospera conspexerant, idcirco pariter nominatos; & hoc latenter significari, vt quomodo illi & bona & mala, & rursus læta viderant; sic & populum Israël, qui prius bonis fruitus fuerat, & postea captiuitatis sustinuit iugum; si egerit pœnitentiam, redire ad pristinam felicitatem, &c. Ceterum hæc Origenis, vel Hebræi responsio non diluit quæstionem: nam reliqui etiam

Dubium quare nominentur a Deo Noe, Daniel, & Iob, non autem alij.

Orig. homil. 4. in Ezech. in manuscripto vero nihil dixit.

Daniel Eunuchus.

Hieronymus interpretatur Origenis dictum.

Patriarchæ proſpera viderunt, & aduerſa, rurſumque poſt triſtia experti ſunt lætiora, quæ optabant. Sed neque facit ad rem: neque enim in capite promittuntur pœnitentibus poſt triſtia læta, ſed lex inuiolabilis proponitur diuinæ iuſtitiæ, quam Patriarcharum merita reuocare non poſſent. Hieronymus cum quæſtionem inſtruxiſſet: Facile, inquit, hoc ſoluitur: Noë enim imminens orbi terrarum diluuium prohibere non potuit, ſed filios, qui forſitan eiuſdem virtutis erant, & ob ſeminarium humani generis, habuit reſeruatos. Daniel quoque, cum imminentem captiuitatem populi Iudæorum nullis fletibus mitigauit. Sed & Iob non ob peccata, ſed ob probationem, nec domum, nec filios liberauit, &c. Eadem explicatius Polychronius, & Theodoretus: Horum, inquiunt, mentionem facit, quod valde ijs, quæ dicta ſunt conſentiant ea, quæ illorum tempeſtate acciderunt: nam & Noë in impiorum generatione inuentus, haud quaquã potuit eos a diluuij exitio liberare, qui noluerunt ad pœnitentiam adduci: & Daniel ſimiliter cum captiuitatis tempore vigeret, alios propter ingentem ipſorum impietatem ab illatis malis non vindicauit: ſed ipſe bello captus, hoſtium tamen potitus eſt. Nec filijs Iob parentis iuſtitia profuit, ſed ipſe ſolus oppugnatoris inſidijs ſuperiorẽ ſe eſſe demonſtrauit, &c. Sentiunt itaque Hieronymus, & Græci, tres iſtos viros in præſentiarum a Deo propoſitos in exemplum conſtantis ſeueritatis diuinæ, quam ipſi alioqui iuſti experti ſunt in ſuiſmet filijs, familiaribus, vel tribulibus, ac ſi diceret: Moris mei eſt, cum in regionem aliquam iraſcor, vniuerſam ita delere, vt ne iuſtorum quidem, ſi qui ſunt filij, parentum precibus euadant interitum, vt opere præſtitum eſt cum Noë, Daniele, & Iob, quibus iuſtitia quidem profuit, ſed interceſſio pro alijs irrita fuit. Verum aduerſus hanc ſolutionem militat argumentum explicatu difficile. Namque Noë ex diluuij periculo iuſtitia ſua ſeipſum, & meritis filios, & familiam totam eripuit. Hieronymus huic argumento reſpondet, filios paris fortaſſe virtutis cum parente fuiſſe; vel non ſuis meritis, vel patris, ſed quia ita expediebat ad vniuerſi conſeruationem, inundationem euaſiſſe. At vero hæc reſponſio non ſatisfacit propoſito argumento: nam filiorum Noë virtus in ſacris non eſt expreſſa, vt meritis proprijs incolumes euaſiſſe credantur. Quod autem ſeruati ſint in ſeminarium mundi, prodeſt quidem, vt diſpenſaretur in hac lege, quam Dominus promulgat a ſe perpetuo obſeruatam; ſed nil iuuat, vt exemplum Noë non ſit extra propoſitum argumentum: neque enim adduci debuit exempli gratia Noë, cuius ſeruati ſunt filij, vtcunque ſeruati fuerint, ad monſtrandum tantam ſolere eſſe diuinæ iuſtitiæ in nationibus puniẽdis ſeueritatem, vt ne iuſtorum quidem filijs parcat. Sed neque Daniel in exemplum eiuſdem rei videtur adducendus eſſe, qui nec filios habuit, cum eunuchus fuiſſe videatur: neque preces eius pro auertenda captiuitate ex ſacris conſtare poſſunt. Denique comminatio Domini contra nationes eneruatur hac interpretatione Hieronymi. Quid enim tam formidandum minaretur Deus, ſi diceret; nulli ſe genti peccatrici parciturum, etiamſi deprecatores intercederent Noë, Daniel, & Iob, qui ſuis temporibus non potuerunt Dei iram a conciuibus auertere? quanto autem magis langueſcunt minæ, tanto extenuatur promiſsio facienda Iſraëlitis, vt in verſibus ſequentibus videbimus.

Hieron. reſpondet.

Polychr. & Theodor.

Hi tres viri nominantur, qui iuſti cũ eſſent liberare nõ potuerunt ab ira Dei ſuos filios, familiares, vel contribules.

Argumentum contra.

Reſpondet argumento Hieron.

Redarguitur contra.

Diuus Ioannes Chryſoſtomus ſic præſentem locum tractat. Vide minarum grauitatem, & quales iuſtos in medium adduxerit: quoniam & illi ſuis temporibus etiam alijs ſalutis cauſa fuerunt. Noë enim cum terribilis illa diluuij tempeſtas terram occupaſſet, & vxorem, & filios ſaluauit: & Iob ſimiliter alijs ſalutis auctor fuit: & Daniel multos eripuit a morte, quando Barbarus ille inquirebat, quæ ſupra humanam ſunt naturam, & interimere volebat Chaldæos, & Magos, &c. Chryſoſtomi ſolutio feruentiorem abſque dubio facit Dei orationem, minas grauiores intentat, & Iſraëlitarum priuilegium impendio exaggerat: quippe conceſſum præter tenorem legis tam ſancte obſeruatæ, vt neque iuſtorum precibus pro filijs intercedentium, qui alioqui nil non impetrare ſolebant, violari potuerit. Ceterum obeſt Chryſoſtomo, quod Hieronymo proderat, nimirum Iob neque filijs impetraſſe incolumitatem, neque ciuibus ſalutem: neque enim tale quid in ſacris legimus, quod Chryſoſtomus memorat.

Chryſoſt. homil. 47. in Geneſ.

Crediderim hos tres viros in præſenti propoſitos non quidem in exemplum obſeruatæ legis, vt Hieronymus ſenſit: neque quia ſuis temporibus alijs reuera ſalutis cauſa fuerunt, quod Chryſoſtomus exiſtimauit; ſed quoniam fuerant iuſtitia inſignes, & oratores feruentes, quorum auctoritatem Deus ipſe reuereri ſolebat, & preces exaudire: neque ad præſens argumentum quidquam facit, hos viros filios genuiſſe, vel eripuiſſe ab interitu, aut ſecus; ſed iuſtitiæ ſplendore inter nationes prauas luxiſſe, vt luminaria in firmamento cæli, atque orationis aſſiduitate pro fratribus intercedere ſolitos. Et quidem de Noë iuſtitia, & precibus extat præclarum elogium in Geneſi, & Eccleſiaſtico. *Noe inuentus eſt perfectus, iuſtus, & in tempore iracundiæ factus eſt reconciliatio.* Græce redemptio, & quaſi redemptionis pretium: eius enim pietas in Deum quaſi precium fuit, quo ab ipſius iuſtitia redemit ſuam familiam ſpem generis humani. Hoc explicatur deinde, *ideo dimiſſum eſt ei reliquum terræ*, ſeu reliquum ſemen in terra. Vide quam efficax oratio cum pietate coniuncta extiterit viri huius, vt a Deo impetrauerit, vel meruerit, cum vniuerſum genus humanum funditus delebatur, extra aleam eſſe, & cum vniuerſa familia euadere ſuperſtitem. De Iob encomium legimus honorificum libri eius initio a Moyſe adſcriptum. *Vir erat in terra Hus nomine Iob & erat vir ille ſimplex*: perfectus, ex animo bonus, *ac rectus* aduerſus proximum, *ac timens Deum*, hoc eſt, cultor Dei, religioſus, qui Deum colebat, & venerabatur ſacrificijs, & laudibus: nam ſubditur poſt pauca. *Sanctificabat filios Iob, conſurgensque diluculo offerebat holocauſta per ſingulos, ne forte benedixerint*, oblocuti fuiſſent de *Deo in cordibus ſuis*. Et certe magnum orationis eius feruorem, & merita Dominus ſignificat, cum amicis eius remittere noluit errata, niſi Iob ipſe pro illis interceſſiſſet. *Illi viri miſericordiæ ſunt, quorum pietates non defuerunt*, dicit Sapiens; legere poſſumus: ij ſunt viri precum, hoc eſt feruentiſſimi deprecatores, oratores: nam eadem vox & preces valet, & miſericordiam, quæ precibus confertur: apud Iſaiam. *Viri miſericordiæ colliguntur*. Et apud Zachariam. *Spiritum gratiæ*, & miſerationis, *vel precum*.

Auctoris ſententia, hi tres viri proponuntur tanquam iuſtitia inſignes & oratione feruentes.

Geneſ. 6. & Eccleſiaſt. 44. ℣. 17.

Moyſes ſcripſit librum Iob, & eum mirifice laudat.

Eccle. 44. ℣. 10.

Iſa. 57. ℣. Zachar. 12. ℣. 10.

Admiranda ſunt hæc duorum Patriarcharum exempla, & encomia; ſed quod ſupereſt non admirandum modo, ſed inauditum. Quis enim legit talia? quis ſimile elogium defuncti viri quantumuis pij vnquam audiuit, ne dum hominis ſuperſtitis, & adoleſcentis encomium? nam cum iſta prædicta ſunt & exarata, agebatur annus ſextus a tranſ-

transmigratione Ioachin, vt patet ex capite octa- A
uo præcedenti, vbi sic habet Propheta: *Et factum est in anno sexto* (videlicet a transmigratione, vt ex capite primo liquidum erat) atque ex capite vigesimo sequenti, in quo dicitur: *Et factum est in anno septimo*: ex quibus fit, anno sexto transmigrationis prophetasse Vatem, quæ in præsenti capite continentur. At vero transmigratio contigerat anno primo Ioachin, qui a regno patris eius, scilicet Ioacim numerabatur duodecimus, vt patet ex libro Paralipomenon; ergo annus sextus transmigrationis censebatur duodeuigesimus a regno Ioacim: cum igitur Daniel abductus fuerit Babylonem anno tertio Ioacim, vt videre est in Daniele; ergo ex quo Daniel captus est, annus agebatur decimusquartus: cum vero captus est, admodum iuuenem fuisse constat ex eodem Danielis libro, in quo vocatur *puer*. Et iterum dicitur. *Suscitauit Dominus spiritum sanctum pueri iunioris, cui nomen Daniel*. Item ex testimonio Diui Ignatij, atque ex Seuero Sulpitio, qui Danielem Susannæ tempore puerum duodecim annorum faciunt. Quod si aliquot annis post Danielem abductum contigisse dicamus historiam Susannæ, minor duodecim annis iudicandus est, cũ captus dicitur a Nabuchodonosore. Sed demus primo anno exilij fecisse iudicium innocentis, estoque annorum duodecim, cum primum e patria translatus fuit anno octauo Nabuchodonosoris: hoc anno sexto transmigrationis, in quo memoratur cum Noë, & Iob, summum viginti septem annos natus fuisse deprehenditur Daniel, cum a Propheta Ezechiele coæuo suo tam præclarum audiuit suæ pietatis encomium, immo ab ipso Deo, cum illum comparauit sanctissimis Patriarchis, iuuenem senibus, superstitem defunctis, viris misericordiæ virum misericordiæ Et quidē necesse est insignem pietate fuisse adolescentē qui tam præclaris viris coæquatus sit. Sed illustris eius religio a Spiritu sancto late describitur initio suæ prophetiæ, atque ab Ecclesiæ Patribus celebratur, Hieronymo, Epiphanio, Dorotheo, Damasceno, qui testantur Danielem perpetuo seruasse illibatũ virginitatis florem, & [illegible] merito in lacu liberatum a leonum fæuitia, atque socios eius fornacis ignem pudicitiæ rore extinxisse. Orationis autem eius feruorem, assiduitatem, & perseuerantiam ex capite eius sexto licet deprehendere: nam contra legem a Dario latam non veritus iracundiam regis, neque optimatum inuidiam, & calumnias maleuolorum, flexis genibus orabat in cænaculo tribus diei temporibus, apertis fenestris (vt scilicet olim facere consueuerat) aspiciens contra situm sanctuarij Hierosolymitani. Præterea ex capite nono, in quo ipse scribit: *Et posui faciem meam ad Dominum Deum meum rogare, & deprecari in ieiunijs, sacco, & cinere*. Cui Gabriel: *Ab exordio precum tuarum egressus est sermo*; in Dei curia expeditum diploma ad tuam voluntatem, *ego autem, veni, vt indicarem tibi, quia vir desideriorum es*, hoc est, vir desiderabilis, Hebraico idiotismo, amabilis, dignus quem omnes carum habeant, & impense diligant, & cum voluptate intueantur. Obserua verba hæc tam dulcia, & mellita Gabrielis Archangeli ore ipsi Danieli facta. Nota in id potissimum Archangelum a Deo destinatum, vt Danieli oranti notum faceret, impetrasse se a Deo quidquid postulabat, quod esset iustus, inculpatæ vitæ, suauissimis moribus, & dignus quem Angeli suspicerent, & Deus ipse amaret ardenter, atque eius colloquio delectaretur: quo gradu dignitatis quis cogitari potest sublimior? Sed de his hactenus.

[Margin notes: *2. Par. 36. ℣. 6.* — *Dan. 1. ℣. 1.* — *Idem 13. ℣. 45.* — *Ignat. epistola ad Magnesianos.* — *Seuerus Sulpitius.* — Daniel 27. ætatis anno inter magnos Patres commemoratur a Deo. — *Dan. 1.* — Danielem virginem fuisse affirmant patres. — *Hieron. contra Iouin.* — *Epiphan. in vita Dan.* — *Doroth. in Synopsi.* — *Damasc. lib. 4. cap. 25.* — *℣. 4. & 23.* — Vir desideriorum, hoc est, desiderabilis, amabilis. — Danielis encomium.]

XXI.

Quoniam hæc dicit Dominus Deus. Particula *quoniam* non reddit rationem prædictorum, sed conne-xionis gratia additur, valetque, porro, autem, &c. quo sensu sæpe reperitur initio versuum, vt in psalmo. *Quoniam propter te mortificamur tota die*. Et in Isaia. *Quia hæc dicit Dominus Deus: In Aegyptum descendit, &c.*

[Margin notes: Phrasi Hebræa (quoniam) particula ponitur vice alterius, (porro) siue (autem) — *Ps. 43. ℣. 22* — *Isa. 52. ℣. 4*]

Quod & si quattuor iudicia mea pessima, gladium, & famem, ac bestias malas, & pestilentiam immisero in Ierusalem. Septuaginta vertunt, vltiones meas. *Iudicia* vocat iudices, vltores, vel potius lictores, qui pœnas exigunt de sceleratis: dicuntur autem pessimi, hoc est, duri, implacabiles. Nam vt bonum in sacra Scriptura solet significare delectabile, sic malum valet quandoque aduersum: pessimum vero B
erit exitiale. Theodoretus vltiones malas intelligit, amaras, & molestas. De ijs plagis Ecclesiasticus. *Sunt*, inquit, *spiritus qui ad vindictam creati sunt, & in furore suo confirmauerunt tormenta sua*, vel furiose vibrant flagella sua, *& in tempore consummationis effundent virtutem*, in tempore puniendi vim exerunt, *& furorem eius, qui fecit illos, placabunt*, consummant iram creatoris sui. *Ignis, grando, fames, & mors, omnia hæc ad vindictam creata sunt: bestiarum dentes, & scorpij, & serpentes, & romphæa vindicans in exterminium impios. In mandatis eius epulabuntur*, lætabuntur, *& super terram in necessitatem*, cum opus erit, *præparabuntur*, vel accingentur, quasi milites scilicet, *& in temporibus suis non præterient verbum*. id est, non desunt imperio ducis sui, cum dies assi- C
gnata aduenerit, &c. Obserua *spiritus* appellatos plagas famis, pestis, &c. quoniam agiles sunt, & efficaces, quod est proprium spiritus, vt carni opponitur, vt in psalmo. *Ignis, grando, nix, glacies, spiritus procellarum, quæ faciunt verbum eius: &c.* Extat quid simile in Ieremia. *Et visitabo super eos quattuor species*, vel familias bestiarum, *dicit Dominus, gladium ad occisionem, & canes ad lacerandum, & volatilia cæli, & bestias terræ ad deuorandum, &c.*

[Margin notes: Pessima, hoc est, dura exitialia. — *Theodor.* — *Eccl. 39. ℣. 33.* — Plagæ famis, & pestis, atque similia spiritus appellantur, quoniam agiles sunt, & efficaces. — *Psal. 148. ℣. 8.* — *Ier. 15. ℣. 3*]

XXII.

Tamen relinquetur in ea saluatio educentium filios, & filias. Septuaginta. Et ecce residui in ea saluati sunt, qui educunt ex ea filios, & filias. Pro *saluatio* Hebraice legitur פליטה, pheletah, euasio, persona, vel res, quæ euadit ex periculo, reliquus, euadens, qui fugit, & eripitur, vt in libro Regum. *Et quodcun-* D
que reliquum fuerit de domo Iuda, &c. Et in Isaia. *Et ij, qui fugerint de domo Iacob*.

[Margin notes: *4. Reg. 19. ℣. 30.* — *Isa. 10. ℣. 20*]

Educentium filios, & filias. En scopus, ad quem dirigitur hoc Vaticinium a versu decimotertio. Videlicet vni Ierusalem hoc priuilegium esse concessum præ ceteris nationibus, & gentibus, vt cum alioqui peccatoribus scateat, mereaturque propterea funditus deleri, paucis exceptis, qui signati sunt T. (de quibus capite nono) nihilominus ira Dei, videlicet Nabuchodonosore in illam deſæuiente, ereptum iri non solum iustos T. signatos, sed etiam eorum filios, & filias, quo scilicet non desit seminarium filiorum Abrahæ, Isaac, & Iacob, quorum gratia tam rara, & inusitata immunitas posteris eorum conceditur: tum vt meam, in- E
quit, iustitiam vindicent a criminatione obloquentium, quod munus illi exequentur diligentissime.

[Margin note: Non solum iusti eripiuntur ab ira Dei, sed propter parentum merita etiam filij.]

Ecce ipsi ingredientur ad vos. Propediem abducentur captiui Babylonem, in qua vos estis.

Et videbitis viam eorum, & adinuentiones eorum. Agnoscetis improba eorum instituta, & ingentem impietatem: neque enim latere poterit.

Et consolabimini super malo, quod induxi in Ierusalem. Illorum improbitate detecta, haud accusabitis pœnarum crudelitatem, quas exegi de impia

ciuitate: quinimmo habebitis consolationem cognoscentes, quod non frustra fecerim omnia, quæ feci in ea, id est, non immerito Vrbem euerterim, Templumque succenderim; sed cognatorum vestrorum impietate prouocatus, & coactus peruicacia, &c. Ex his facile erit quæstioni, quã versu decimotertio proposuimus satis facere: quorsum videlicet senioribus, qui venerant consulturi Prophetam, huiusmodi responsum exhibitum sit: Videlicet quoniam hoc vnum illi in corde versabant, an scilicet tanta essent demerita populi, vt propter ea Deus Vrbem cum Templo esset reuera traditurus Chaldæis, vt Ieremias comminabatur in Vrbe, & Ezechiel in Babylone. Durum enim illis videbatur florentissimam ciuitatem, Templumque sanctissimum, in quo vnice Deus colebatur, ob ciuium demerita a Deo derelictum, hostibus tradi poluendum, diruendum, & inflammandum: atque inde ansam ceperant criminandi diuinam prouidentiam, quæ talia designasset, nihilo mitius se gerens cum Israële, quam cum ceteris nationibus gentium, nulloque habito respectu venerabilium capitum Abraham, Isaac, & Iacob, quibus iurauerat daturum se eorum posteris terram illam in possessionem perpetuam. Ijs ergo respondet Dominus, multo clementius se exercuisse Iudicium in Hierosolymitanos, quam in reliquas mundi nationes: nam ex aliarum calamitatibus vix iusti euadebant incolumes, ex Ierusalem vero euasuros non solum innocentes, sed etiam eorum filios alioqui sceleratissimos: ipsorum autem mores, & viuendi rationem testes se facere æquissimæ sententiæ, quam aduersus Vrbem per vates suos pronuntiauerat.

Ratio consolationis est, quia Deus ita deleuit omnes peccatores, vt vix iusti euaderent incolumes; Ierusalem vero ita pie corrigit, vt non iustos tantum, sed etiam eorum filios liberet ab interitu.

EZECHIELIS PROPHETAE CAPVT DECIMVMQVINTVM.

ARGVMENTVM.

Sub parabola vitis prædicitur incendium Ierusalem.

I. *ET factus est sermo Domini ad me, dicens:*
II. *Fili hominis, quid fiet de ligno vitis ex omnibus lignis nemorum, quæ sunt inter ligna syluarum?*
III. *Nunquid tolletur de ea lignum, vt fiat opus, aut fabricabitur de ea paxillus, vt dependeat in eo quodcunque vas?*
IV. *Ecce igni datum est in escam: vtramque partem eius consumpsit ignis, & medietas eius redacta est in fauillam: nunquid vtile erit ad opus?*
V. *Etiam cum esset integrum, non erat aptum ad opus: quanto magis cum illud ignis deuorauerit, & combusserit, nihil ex eo fiet operis?*
VI. *Propterea hæc dicit Dominus Deus: quomodo lignum vitis inter ligna syluarum, quod dedi igni ad deuorandum, sic tradam habitatores Ierusalem.*
VII. *Et ponam faciem meam in eos: de igni egredientur, & ignis consumet eos: & scietis quia ego Dominus, cum posuero faciem meam in eos,*
VIII. *Et dedero terram inuiam, et desolatam: eo quod præuericatores extiterint dicit Dominus Deus.*

EX-

EXPLANATIO EIVSDEM CAPITIS DECIMIQVINTI.

I.

ET *Factus est sermo Domini ad me, dicens*. In hunc modum me allocutus est Dominus.

II. Origenes. *Fili hominis, quid fiet de ligno vitis?* Origenes sic caput hoc præcedentibus nectit. Cum illorum mores incorrigibiles nosset, iam exemplo vult ostendere suam quoque de populo prouidentiam, & illorum studium clarius in improbitatem, si cum finitimis gentibus comparentur. Scholiast. Scholiastes vero. Ad aliud, inquit, versus transit argumentum, per similitudinem ostendens ad nullam omnino rem vtilem esse Hierosolymæ populum.

De significatione vocis, ligni. *Quid fiet de ligno vitis ex omnibus lignis?* &c. lignum Hebraice עץ, ghez, significat fere semper arborem viuentem, vt in Genesi. Gen. 1. ℣. 11 *Lignum pomiferum iuxta genus suum*. & in psalmo. Psal. 1. ℣. 3 *Erit tanquam lignum quod plantatum est*, &c. aliquando autem significat, quod sonat Latinis truncum, stipitem arboris præcisæ, vt in Deuteronomio. Deut. 4. ℣. 28. & cap. 21. ℣. 23. *Seruietis ligno, & lapidi*. & iterum. *Maledictus qui pendet in ligno*. Hoc autem capite secundo modo vsurpatur pro stipite vitis eradicatæ, & emortuæ: quod ex eo patet, quia dicitur esse inter ligna syluarum, scilicet congesta ad ignem, ipsisque comparatur: cum tamen, si viueret, quantumuis esset sterilis, non conferretur truncis præcisis, sed arboribus.

Nemorum, Hebraice הזמורה, hazmorah, pro qua voce Hieronymus capite octauo vertit ramum, dicens: *Ecce applicant ramum ad nares suas*: atque ita hoc loco conuertit Chaldæus, scilicet שבישתא, sebisthah, quod est palmes: item Septuaginta: reddunt enim τῶν κλημάτων, ton clematon, sarmētorum: quos secuti sunt Neoterici omnes legentes, palmes. Hieron. Solus Hieronymus posuit *nemorum* (nisi forte ipse scripsit, ramorum, cuius loco notariorum incuria, vel inscitia inseruit, nemorum: quod accidisse credibile est, neque sine exemplo) intelligens per eam vocem arborem nemorosam, ramosam, vel sarmentosam, Ramosæ arbores infructuosæ sunt. quales scilicet in nemoribus crescunt arbores infrugiferæ: nam illæ, cum fructu carent, luxuriant in ramis, & virgultis proferendis, contra fructiferæ parciores sunt in coma nutrienda: quod non tacuit Oseas. Osea 10. *Vitis frondosa Israel*, Hebraice sterilis, vacua Israël. *Fructus adæquatus est ei*, id est, eum fructum tulit, quem promittebat sarmētorum & pampinorum lasciuia, scilicet nullum. Porro vox illa, hazmorah, legi potest cum Hieromymo in casu patrio, hoc modo: ex omnibus lignis palmitis, vel palmitum: potest etiam legi in ablatiuo, incipiendo ab eo nomine aliam orationem. Quid fiet de ligno vitis ex omnibus lignis? palmite, qui est in lignis syluæ? quomodo vertit Chaldæus, sic enim habet: In quo differt arbor vitis ab omnibus arboribus? palmes, qui est in lignis syluæ? versio Septuaginta ad vtramque lectionem trahi potest: sic enim habent:

A Quid fiet lignum vitis ex omnibus lignis sarmentorum, quæ sunt in lignis syluæ, vel sarmentis, quæ sunt, &c. Hieronymi versio comparat vitem lignis syluæ infrugiferis. Chaldæi autem lectio & comparat vitem lignis, & in strue lignorum constituit vitem. Hieronymus potuit per lignum intelligere vel arborem viuam, vel truncum emortuum. Chaldæus tantum truncum: neque enim de vite in vinea plantata dici potest palmes, qui est inter ligna syluæ: necesse est igitur, vt per lignum vitis intelligat stipitem eradicatum, vel præcisum: atque illum dicat Prophetæ esse ostensum a Deo per visum in strue quapiam lignorum, quæ ex sylua conducta fuerant pro igne alendo: quod Vatis proposito maxime quadrat, qui inferius addit: Ecce *vtramque partem eius consumpsit ignis*, &c. Enimuero in vtraque B versione comparatio illa præ ceteris arboribus, vel ex omnibus arboribus videtur præferre velle in re aliqua vitem reliquis lignis: vnde nonnulli ita verterunt. Quid erit lignum vitis præstantius alijs lignis? palmes ille, qui est inter ligna syluæ? Verum nil præstantius viti dare vult, alioqui aduersaretur sequentibus: *Nunquid tolletur de illa lignum, vt fiat opus*, &c. vbi extenuat vitem præ ceteris lignis, non exornat. quare necesse est dicere, sub illa interrogatione latére simplicem negationem, scilicet: nihil omnino ex vite fieri potest. quæ æquiualet huic sententiæ, inutilis est præ ceteris lignis, atque in hac incommoditate præfertur lignis reliquis, vt sensus sit: Fili hominis, C quid putas fieri posse operis ex ligno vitis? cum incommodissimum sit omnium lignorum infrugiferorum, nedum pomiferorum? Origenes ligna Origenes. syluarum appellat syluestria, cedrum, pinum, & similia: conferre autem vult per hoc Israëlem cum ceteris gentibus, vt vitem, quæ legis cultura fruatur, sacerdotibus, prophetarum oraculis, sancto Templo, & multis miraculis, cum ignis vltro sacrificia consumeret, vox in propitiatorio Cherubim ederetur, & alijs huiusmodi, &c. Pendentem Origenis sententiam absoluisse videtur Polychronius dicens: Polychr. Ligna saltus appellat syluestria, vt cypressum, cedrum, pinum, & eiusmodi. Illa enim & ad ædificationem, & ad alia plura sunt idonea: at vitis ad fructus tantum ferendos: quod D nisi adsit, inutilis omnino ad opificium redditur; ac si dicat. Gentibus quidem spes est salutis doctorum Gentibus spes est salutis, Iudæi præcisi inutiles sunt. præsidentia, prophetarum verbis, Apostolorum præconijs, Christi œconomia, & futuris miraculis; ijs vero nihil horum est relictum: etenim & prophetæ, & Patriarchæ, & admirabilium magnificentia, & exhibitorum bonorum figuræ, ac prædictiones nihilo meliores moribus reddiderunt, &c. Nunc confer quæso vitis nobile germen, vineæ commodissimum situm, culturæ assiduitatem, vinitoris sollicitudinem, expensas, anxium desiderium, & expectationem intentam in vineæ suæ prouentū; vt videas

Quam indignum, vitem tulisse labruscas. quam sit indignum, talem vitem labruscas tulisse. A Secũdo, quam dignum referat sterilitatis operæpretium, cum arborem alioqui speciosam, & amœnam non sit passus ad xysti vmbram, vel ad horti sui ornamentum, vel ad propriam iocunditatem amplius lasciuire; sed statim præcidi sterilem iusserit, quam ne frugiferis quidem arboribus conferre dignatur: neque amplius vitem, vel arborem appellat, sed lignum, vtpote eradicatam, & iam emortuam. Deinde cum lignis syluestribus, quæ in strue congesta erant ad focum, stipitem vitis componit, atque de eo pronuntiat, quod reliquis omnibus longe antecellat in incommoditate: cum neque ad opera externa diuendi possit, & sic sumptus patrisfamilias ex parte resarcire; neque vero vinitori ipsi quacunque ratione vsui esse, nisi ad ignem nutriendum. B

Quam digna sterilitatis pœna, vt nullis vsibus seruiat.

Matth. 5. ℣. 13. *Quod si sal euanuerit, in quo salietur? ad nihilum valet vltra*, nisi ad sterquilinium: apud Malachiam Dominus ad sacerdotes ait. *Propter quod & ego dedi vos contemptibiles, & humiles omnibus populis, sicut non seruastis vias meas. Ego sum vitis, vos palmites, manete in me, &c. omnem palmitem in me non ferentem fructum* pater meus agricola *tollet eum*. Quid ita? quia Ecclesia non est viridiarium florum suaue olentium, non est nemus cedrorum procerarum, & quercuum Basam; sed vinea, cuius plantis vinitor ait. *Ego elegi vos, & posui vos, ut eatis, & fructum afferatis, &c.* hîc si desit, succidentur, & in ignem mittentur.

Mal. 2. ℣. 9.

Ioan. 15.

Ecclesia non est viridariũ, non est nemus, sed vinea.

III. *Nunquid tolletur de ea lignum, vt fiat opus, aut fabricabitur de ea paxillus, vt dependeat in eo quodcunque vas?* Hieronymus. Cetera ligna syluarum, vt de pomiferis arboribus taceam, quorum & Scriptura modo nullam facit mentionem; cum poma non habeant, succisa plurimam præbent vtilitatem, & in omnem agriculturam, & in vsum armorum proficiunt, dum attenuantur in scuta, raduntur in hastilia, cludunt foribus, continent armarijs, risco, loculis, omnemque domus tribuunt supellectilem. Vitis autem si semel vuas afferre cessauerit, in tantum inutilis est, vt ne paxillus quidem ex ea possit fieri, de quo aliquid pendeat, &c. Polycronius. Ad nullam rem necessariam idonea planta, ne ad vllum quidem vsum; vt significet, non modo alijs non esse illos vtiles, quod debuissent, cum lege erudirentur; verum ne sibi quidem vtiles esse. C

Polychr.

IV. *Ecce igni datum est in escam.* Polychronius. Nanque ad fructum ferendum inutilis, ad nihil aliud nisi ad comburendum ab agricolis conditur. Ignis esca est, pabulum, nutrimentum. Solet enim Scriptura ignem ex elemento fingere animal, & illi tribuere linguam, flammam scilicet eo nomine appellans; qua, non secus atque animal lingua, lambit appositam escam: quare Isaias ait. *Sicut deuorat stipulam lingua ignis, &c.* Et in Actorum libro. *Apparuerunt illis dispertitæ linguæ tanquam ignis, &c.* D

Polychr. Ignis comparatur animali, ei lingua tribuitur, quod deuoret quasi lambendo.

Isa. 5. ℣. 24

Act. 2. ℣. 3

Vtramque partem eius consumpsit ignis. Hebraice שְׁנֵי קְצוֹתָיו, sene qetsothau, quod Hieronymus duas extremitates eius, Symmachus & Theodotio duas summitates eius, Aquyla duo nouissima eius interpretati sunt. Septuaginta vero legentes שׁני, sane, quod punctis mutatis significat non duo, sed annos, verterunt: annuam purgationem eius consumpsit ignis: id est sarmenta, quæ tempore putationis annis singulis præcidi solent, missa sunt in ignem, &c. Qua oratione significare voluerunt Septuaginta Hierosolymitas, qui absumpti erant diuersis calamitatibus: nam quædam purgatio vitis huius facta est a Pharaone, cum Ioachaz interfecit; alia a Nabuchodonosore, cum Ioacim necauit; denique alia ab eodem, cum Ioachin prædicti filium captiuum E

Hieron. Symmach. Theodotio. Aquyla.

transtulit in Babylonem: in quibus prælijs necesse fuit, plurimos ciuium fame, ferro, & igne esse consumptos: quæ mala ignis vocabulo significat Vates, quod propter acerbitatem tormenti, quod infert, vsurpari soleat pro omni graui calamitate, & pernicie. Nihilominus germanior est versio Hieronymi, quæ non solum arsisse sarmenta amputata significat, sed etiam ipsius stipitis eradicati vtrumque extremum, vtpote aridius ignem subito concepisse, & vix titionem fumãtem e foco ereptum diuini agricolæ prouidentia: qui tametsi multos ciues Vrbis vel occîdi, vel abduci passus est, multaque eius ornamenta, & monimenta igne hostili succendi permisit; Vrbem adhuc, & ciuium reliquias conseruabat tanquam lignum semiustum de incendio subtractum: atque huic sententiæ probe respondet, quod sequitur. *Et medietas eius redacta est in fauillam.* vel medium eius: quod non potest necti cum versione Septuaginta. Etenim, amputatis palmitibus, & igne consumptis, non continuo extrema vitis pereunt, vt medium eius dicatur de igne erutum, immo tota vitis manet, quantumuis sarmenta cremen tur. Idem probat versus consequens:

Ignis pro omni calamitate accipitur.

V. *Etiam cum esset integrum, non erat aptum ad opus: quanto magis cum illud ignis deuorauerit, atque combusserit, nihil ex eo fiet operis?* Semel eradicata vitis inutilis erat ad operis quidquam ex ea faciendum; quanto inutilior erit cum semiusta ex incendio subtracta est? eradicationem vocat derelictionem Israëlitarum, quod Isaias dixit. *Non putabitur & non fodietur, &c. nubibus mandabo ne pluant super eam, &c. diruam maceriam eius, &c.* Quod ad Achaz & Manassis tempora referendum existimamus; quibus licuit peccare quantum libuit. Incendium autem vocat hostium expugnationes, & captiuitates ciuium: ignem vero famem, pestem & gladium, vt diximus capite quinto, ex quo igne vitem dicit subtractam: nam tametsi vniuersa ciuitas illis calamitatibus subiecta fuerit, non omnes corripuit ciues, neque omnes fame, aut gladio perempti sunt, sed aliquot partes illius, vt eo capite Vates vaticinatus fuerat sub parabola capillorum. atque hoc est quod sequitur:

Eradicationem vocat derelictionem. Isa. 5. ℣. 6.

Incendium vocat hostiũ expugnationes.

VI. *Quomodo lignum vitis inter ligna syluarum, quod dedi igni ad deuorandum, sic tradam habitatores Ierusalem.* Parabolam applicat suo instituto. Vites, inquit, sunt ciues Ierusalem; ipsa vero est vinea, cuius sepem toties perrumpi ab hostibus permisi, vitiumque bonam partem eradicari, & igne pestis, famis, & gladij, vel etiam seruitutis absumi; qui reliqui sunt, titiones potius, quam ligna vocandi.

Ierusalem est vinea, eius ciues sunt vites.

VII. *De igne egredientur, & ignis consumet eos.* Theodoretus. Liberati quippe a fame, obsidione peribunt, aut captiui abducentur. Sholiastes. Excipiet eos, inquit, malum ex malo, ex fame & obsidione gladius. Origenes vero aliter. Ex captiuitate Nabuchodonosor reuocatos alia ipsos Vespasiani excipiet: videlicet per hoc calamitatum continuationem indicat.

Theodor. Scholiast. Origenes. Calamitatũ continuationem hoc facto significat

Et scietis, quia ego Dominus, cum posuero faciem meam in eos. Id est, vultum iracundum, atque terribilem, vt supra diximus.

VIII. *Et dedero terram inuiam, & desolatam, eo quod præuaricatores extiterint, dicit Dominus Deus.* Ipsos quidem in seruitutem redigi permittam, & occisione consumi; terram vero ab ipsis cultam, desertam reddam, & a cultoribus vacuam: atque hæc patiantur, pœnas eorum, quæ in me deliquerunt, persoluentes.

COM-

COMMENTARIVS IN EZECHIELIS PROPHETAE

CAPVT DECIMVMQVINTVM.

DE ANALOGIA VINEAE CVM ECCLESIA.

PROPONIT Hoc quintodecimo capite Dominus Vati quæstionem de ligno vitis: cuius dissolutio pendet ex intellectu similitudinis, quæ versatur inter vitem, & ciuitatem Ierusalem: ista autem similitudo in anologia vineæ cum Ecclesia fundata est. Quapropter visum est vtramque breui commentariolo explicare.

Populus Israel ex omnibus gentibus electus Dei peculium. Exod. 19. ℣. 5. Deut. 7. ℣. 6. 14. ℣. 2. & 26. ℣. 18.

Notum est ex sacris literis populum Israël electum esse ex omnibus terræ nationibus in peculium, seu populum peculiarem Domini: vnde sic loquitur ad eos Dominus in Exodo. *Eritis mihi in peculium*: Et in Deuteronomio. *Te elegit Dominus Deus tuus, ut sis ei populus peculiaris*, &c. qua dicendi ratione nil aliud significare voluit, quam Israëlem futurum deinceps vniuersam substantiam suam, atque diuitias, tametsi pusillus esset grex: nam olim cum in tentorijs habitabant mortales, præter pecora nullam aliam possessionem habebant, vt patet ex censu diuitiarum Iob. Vnde pecus pro possessione vsurpari solet, vt in Iob: *Pellem pro pelle*, &c. pecus omne, hoc est, quidquid possidet homo, vt versus sequens declarat. Idemque videmus in substantia Abrahæ, quam recensuit Moses in Genesi.

Pecus pro possessione & omni substantia sumitur. Iob 2. ℣. 4. Gen. 12. & 16.

Cum vero successu temporis homines in vrbes congregari, & finitimos agros colere cœperunt, accessit ad peculium prædium, & substantia dicta est etiam sors & pars, nimirum quia singulis ciuibus ex agro circumuicino per sortem pars cedebat: quam ideo vel sortem vocabant, vel partem, itemque funiculum, quod dimensio fundi, & partitio funiculis extensis fieri soleat: quibus nominibus suum etiam populum cohonestauit Deus, vt plane cognosceret, tametsi gentium omnium esset Dominus, Israëlem singulariter elegisse in gentem sanctam, & populum sibi carum: sic Ieremias. *Sanctus Israel Domino primitiæ frugum eius*. & in Deuteronomio. *Quando diuidebat Altissimus gentes, quando separabat filios Adam, constituit terminos populorum iuxta numerum filiorum Israel* (tantam terræ partem selegit, & terminis definiuit, quanta filijs Israel sufficere posse videbatur) *quoniam pars Domini populus eius, Iacob funiculus hæreditatis eius*. Adiecit & supradictis nomen aliud non minus splendidum, scilicet hæreditas, quo significauit tanti se facere Israëlem, ac si hæreditas esset sibi a parentibus legata: quam nulla commutatione, vel pretio a se abalienare induci possunt hæredes, vt videre est in historia Naboth. 3. Reg. 21.

Prædium fit e substantia dicitur sors, pars, funiculus, hæreditas, iisdemque Deus cohonestauit populum suū. Ier. 2. ℣. 3. Deut. 32. ℣. 8.

Enimuero inter priuata prædia antiquissimæ sunt vineæ: nam & de Noë legimus post diluuium primum plantasse vineam. *Cœpitque Noe uir agricola exercere terram, & plantauit uineam*: quare in sacris literis vinea pro possessione, & facultatibus vsurpari solet, quemadmodum & pecus, de quo supra diximus: quare Oseas ait. *Et dabo ei uinitores eius*, vineas suas, *ex eodem loco, & uallem Achor ad aperiendam spem*: hoc est, totam etiam vallem Hierico, in qua olim Israëlitæ desperabant se possessuros terram promissam ob peccatum Acham, dabo illi pro ianua spei; id est, pro primitijs eorum bonorum, quæ postea acceptura est: & in Deuteronomio. *Dederit tibi*, &c. *uineta & olineta, quæ non plantasti*, id est, olineta & ceteros agros. & in Canticis. *Vinea fuit pacifico*. Item: *Vinea mea coram me est*. quibus locis non tam pro vineto, quam pro hæreditate, possessioneque sumitur nomen vineæ, quod scilicet vinea esset potissima, & vtilissima possessio, simulque iocundissima, quippe medium quid inter hortum, & fundum: nam iste, quæstuosus est; ille, deliciosus; vinea autem, quæstuosa pariter & deliciosa: nulla enim arbos vite feracior pro sui tenuitate: nam de vinea quædam olim Catonem scripsisse testatur Plinius, denos musti culeos reddere solitam ex iugeribus singulis: efficaci, inquit Plinius, exemplo non maria plus temerata conferre mercatori, non in rubrum littus, Indicumue merces petitas, quam sedulum ruris larem, &c. Neque desunt eius rei in sacris testimonia satis idonea: nam in psalmo. Femina filiorum fecunda viti feraci confertur: *Vxor tua sicut uitis abundans*. & Sapientia se ob eandem rationem comparat viti: *Ego*, inquit, *quasi uitis fructificaui*, &c. vt non immerito ab arboribus in regem postulata dicatur in fabella libri Iudicum: atque, vt alia nunc prætercam, quid sibi voluit Iacob, cum Iudæ filio benedicens hanc de sorte terræ eius intexuit prophetiam: *Ligans ad uineam*, Hebraice, vitem, *pullum suum, & ad uitem*, palmitem vuæ, *o fili mi, asinam suam*; nisi bonorum Ecclesiæ Christi abundantiam declarare sub typo sortis Iudæ? quæ tam

Vinea ab antiquo fuit potissimum prædium. Genes. 9. ℣. 20. Oseæ 2. ℣. 15. Deutero. 6. ℣. 11. Cant. 8. ℣. 11. & 12. Vinea quæstuosa & deliciosa est. Plin. lib. 14 cap. 4. Vineæ fructus. Psal. 127. ℣. 3. Eccl. 24. ℣. 23. Iudic. 9. Genes. 49. ℣. 11.

fructuo-

fructuosas ferebat vites, vt pro onerando asello non opus esset illarum plures scrutari, sed botros eius, ad quam alligatus primo fuerat pullus, carpere: quasi vnius vitis prouentus satis graue onus futurum esset non asello tantum, sed etiam asinæ.

Vineæ amœnitas, & delitiæ.

Amœnitas autem vinearum, etiamsi ceteris sacræ Scripturæ libris non esset expressa, satis abunde prædicata est in libro Canticorum, in quo sæpius inducitur sponsa sponsum inuitans ad spatiandum per vineas: quippe eo temporis vinea erat viridarij amœnissimi vice: cuius vmbra, & fructibus vt fruerentur, omnes vitem pro xysto ad domus vestibulum, vel in interiori impluuio plantatam habebant de more gentis. *Vnusquisque* sedit *sub uiti sua, & sub ficu sua*, sicut scriptum est in libris Regum, & Machabæorum, ad significandam tranquillitatem, pacem, & vitam iocundam, quam secum pax solet conuehere. Sed omitto lubens ceteras vtilitates, & commoda, quæ humano generi vitis suppeditat; de eius succo libet verba facere.

Omnes in Ierusalem vitem plantabant, vel ad vestibulum domus, vel in compluuio.

3. *Reg.* 4. ℣. 25. & 1. *Machab.* 14. ℣. 12.

Quid musto recenti fortius? quid feruentius? quod lagenas disrumpit, nisi spiraculum habeat quo exæstuet? Sed postquam deferbuit, quid illo liquore splendidius; vt ait Sapiens, *cum splendet in uitro color eius*; quid suauius, cum gustatur? quid efficacius ad cor exhilarandum, vitales & animales vires reficiendas, spiritus excitandos, animum permouendum, & mentem ipsam illustrandam? appelles merito vitam alteram artificiatam, non sine diuino consilio a Noë inuentam, vt succederet in vicem ligni vitæ hominibus vetiti. Sed quorsum ista? nunquid vino hederam suspendimus? minime quidem, alio tendit oratio.

Vini excellentiæ, & commoda.
Prou. 23. ℣. 31.

Vinum pro ligno vitæ.

Ecclesia Dei vinea merito nuncupatur, quod sit possessio, hæreditas, pars, & funiculus eius electus, & dilectus: quod sit amœnissimum ipsius viridarium, hortus delitiarum, paradisus voluptatis illa altera excellentior: nam ideo a Zacharia *myrteta* vocantur, in quorum areolis discurrere visuntur Angeli eius protectores. Præterea quod quæstuosissimum prædium sit cælesti patrifamilias, quoniam pro conditionis, & muneris sui ratione illam propterea plantauit, vt impensi sumptus cum fœnore sibi redirent ex fructibus.

Ecclesia vinea dicitur, quia possessio, hæreditas, pars, & funiculus est Christi.
Zachar. 1. ℣. 8.

Sed præter cetera vineæ comparatur Ecclesia, & vitibus fideles; quoniam vitis, cum vix arbos sit, radix potius despecta, debilis, & exilis, intus tamen succum viuificum recondit, cuius admiranda vis ad viuum repræsentat spiritus Christi efficaciam in contemptibilibus homuncionibus, quo hausto excitantur languidi, reuiuiscunt emortui, & in alios homines euadunt.

Fideles vitibus comparantur, quia exterius despecti, intrinsecus viuificum succum recondunt.

Hoc musto pleni erant piscatores ante horam diei tertiam, cum loquebantur *magnalia Dei*: de quibus Zacharias. *Bibentes inebriabuntur quasi a uino*. Hoc est enim *uinum*, quod *germinat uirgines*, eodem propheta teste, videlicet cum corde conceptum non solum communicat ardorem iuuenilem, viresque ardori conformes ad magna quæque & difficilia designanda, audenda, & perficienda; sed etiam vitam immortalem largitur, nam immortales significare voluit per virgines: etenim virgo viuidi oris colore florescens, & roseo illo nitore vigens iuuentæ nunquam senescentis symbolum est, atque adeo immortalis vitæ.

Actor. 2. ℣. 11.
Zachar. 9. ℣. 15. & ℣. 17.

Immortalitas virginitate significatur.

Hanc itaque iuuentutem Ecclesiæ producit, & seruat vinum spiritus Christi, qui in ipsius externa facie nihilo magis apparet, quam in vite vini efficacitas. Quis enim sibi persuadeat in vili, & despicata illa radice preciosum gigni vinum? & ex illa tenuitate manare tam potentem liquorem, vt a sapientibus Chaldæis cum rege, cum veritate, & cum Deo in concertationem sit productum? Imago non admodum rudis hac in re est vitis Ecclesiæ Dei, quæ foris nigra, & despecta, vt tentoria Cedar; intus formosa velut papiliones Salomonis iure dicitur in [a] Canticis: atque eadẽ de causa a Christo confertur [b] grano sinapis, quod in mole minimum est inter semina, in vi autem omnium maximum: [c] thesauro item pretioso, sed abscondito: item [d] fermẽto, quod natiuo calore totam massam, cui miscetur, liuidam reddit, & ante ignem concoquit. Hic est ille [e] ignis, quem improuidæ virgines fouere neglexerũt, quare extra ædes sponsi incenatæ pernoctarunt: neque enim desiderata existimamus in virginibus opera misericordiæ in oleo significata, cum amicam sponsam ciuiliter comitarentur, neque propter se oleum ipsum desideratum est, sed vt lampadibus infunderetur in ignis pabulum: spiritum itaque interiorem in igne significatum, vel in ipsis operibus studiosis, & in virginea puritate defuisse credimus fatuis virginibus, quapropter repulsam passæ sunt: sed de hoc alias.

3. *Esdræ*. 3.

Ecclesia comparatur tentorijs Cedar, grano sinapis, thesauro obscondito, fermento & igni, quo caruerunt fatuæ virgines

a *Can.* 1. ℣. 4
b *Matth.* 13 ℣. 31.
c *Ibid.* ℣. 44
d *Ibid.* ℣. 33
e *Ibi.* 25. ℣. 1. & *seq.*

Ijs igitur de causis populus Israël vineæ comparari solet in sacris literis: *Ego plantaui te*, ait Dominus, *uineam electam, omne semen uerum*: vel secundum Septuaginta: Vineam frugiferam omnem veram, hoc est, palmitibus generosis, feracibus, nullo adulterino, vel sterili: ij enim palmites sunt Patriarchæ filij Iacob, qui tunc a Deo vites plantatæ dicuntur, cum in Aegyptum cum patre descenderunt; sanctissimorum scilicet parentum Abraham, Isaac, & Iacob filij non degeneres.

Ier. 2. ℣. 21

Patriarchæ fuerunt palmites Synagogæ.

Ceterum quoniam regio irrigua vitibus inimica est, nam, vt ait ille, *apertos Bacchus amat colles*, cœperat generosa alioqui vinea nimium lasciuire Nili inundationibus, atque sterilescere: ideo prouidus vinitor luxuriantes palmitibus infecundis vites de Aegypto transtulit, & in terræ Chanaan collibus denuo plantauit, vt canit psaltes. *Vineam de Aegypto transtulisti, eiecisti gentes, & plantasti eam*, &c. *Operuit montes umbra eius, & arbusta eius cedros* proceras attingebant. *Extendit palmites suos vsque ad mare* mediterraneum, *& usque ad flumen* Euphratem *propagines eius*: occupauit scilicet vniuersam terram promissam, cuius latitudo, & longitudo ijs terminis definitur.

Ps. 79. ℣. 9

Situm autem terræ promissæ omnino contrarium Aegypto legimus in Deuteronomio. *Terra, ad quam ingrederis possidendam, non est sicut terra Aegypti, de qua existi, vbi iacto semine in hortorum morem aquæ ducuntur irriguæ, sed montuosa est, & campestris*, montes habet & valles, *de cælo expectans pluuiam*, &c. quam tamen non desiderabis, nisi ante demeritus fueris, nam super terram istam sunt oculi Domini Dei tui aperti ab initio anni vsque ad finem, vt scilicet larga manu eam pluuia tempestiua, & serotina superinfundat.

Deut. 11. ℣. 10.

Idem in cantico Moysis obseruare est. *Constituit eum*, inquit, *super excelsam terram*. Hebraice: equitare fecit eum super sublimia terræ, videlicet, inuexit in terram Chanaan, quæ habitati orbis celsissima est, vt diximus in Commentario capitis quinti. Quam autem sit ferax declarat subijciendo, *ut comederet fructus agrorum, vt sugeret mel de petra, oleumque de saxo durissimo*, in præruptis scopulis aluearia melle manantia, atque oliuas suaues distillantes oleum, *butyrum de armento, & lac de ouibus cum adipe agnorum, & arietum filiorum Basan* pinguium, quippe pascuis terræ Basan feracissimæ fruentium, *& hircos cum medulla*, farina electa, similagine *tritici, & sanguinem uuæ biberet meracissimum*, &c. id est, vinum rubrum coloris sanguinei, & illud quidem meracum, & pretiosum.

Deut. 32. ℣. 13.

Iam opportune adnectitur prædictis canticum,

vel

Isa. 5. vel potius lamentum, quod composuit Isaias dicens: *Cantabo dilecto meo* consanguineo Christo Iesu vinitori Ecclesiæ, *canticum patruelis mei*, cognati mei Moysis, *uineæ suæ*, quod scilicet cecinerat præallegato loco Deuteronomij. *Vinea facta est*, fuit, *dilecto meo*, Christo Domini, *in cornu filio olei*, id est, in colle edito, ac pingui, in solo eminenti, ac feraci: quæ duo tametsi aduersari sibi videntur, locus scilicet editus, & ferax gleba: nam hæc fere in conuallibus reperitur, quas vberiores collibus facit pluuiarum confluxus, & radiorum solis reciproca verberatio; verum quod in alijs regionibus vix reperitur, terræ Chanaan ex speciali Dei prouidentia concessum est, vt non solum valles essent fecundissimæ, sed etiam montium altissimorum iuga omnigenis arboribus pomiferis essent vestita; vt in Commentario de terræ promissæ feracitate ad caput quadragesimumsextum differimus. *Et sepiuit eam, et lapides elegit ex illa:* Hebraice lapidauit; hoc est, lapidibus maceriam struxit (nam postmodum ait: *diruam maceriam*) quam vepribus insertis fortius muniuit. Duplici munitione circundedisse dicit vineam, altera lapidum congestitiorum, altera sviua ci Sentium, vt illa bestijs prohiberet ingressum, hæc arceret homines, quantumuis audaces: quibus significabatur diuinæ prouidentiæ munimentum, & Angelorum tutelarium procuratio. *Ego ero ei, ait Dominus* apud Zachariam, *murus ignis in circuitu, & iterum circundabo domum meam ex ijs, qui militant mihi, &c.* & plantauit eam electam: Hebraice שרק, sorech, quod electum sonat, & pulchrum Hieronymo, Rabbi autem Dauidi in libro Radicum est varium, multicolor, quomodo exponit illud Zachariæ: *Post eum equi uarij*. Hebraice שרקים, soruquim, ipse vero transfert: multicolores, habentes scilicet colorem rufum, album, ac nigrum. Quæ quidem interpretatio admodum quadrat Hieronymi testimonio superius allegato: *Ego autem plantaui te* A *vineam electam, omne semen verum*. Hebraice vineam, sorech, id est, tametsi ex varijs generibus palmitum ferentium botros varij coloris, vniuersis tamen generosis, & fecundis plantata fueras, &c. *Et expectaui vt faceret uuas.* קוה, qauah, pro *expectaui*, Hebraice est, attentis oculis, magni desiderij testibus considerando expectare: importat enim gestum corporis totius in aliquid propensi: quasi dicas intendere animum in rem aliquam desideratam cum desiderio apprehendendi, & amplexandi: quæ quidem verbi proprietates mirifice detegunt diuini agricolæ affectus varios erga vineam hanc, *quam plantauit dextera sua*; scilicet accensum desiderium B videndi fructum eius, longanimitatem, qua expectauit tot annos sterilem; tolerantiam, qua labruscas proferri vidit & tacuit, promittens sibi semper in futurum meliora: neque enim, qui ficum vnam sterilem tanto tempore terram occupantem passus est, repente indignatus credendus est in vineam totam, quod prima æstate fefellerit agricolæ solliciti labores & spem: quinimmo multum, diuque expectasse prouentum, atque omnibus viribus laborasse in vinea per se purganda, atque verbi sui pluuijs irriganda, per seruos autem suos denuo excolenda, ne eradicare cogeretur degenerem plantationem, quousque illa labruscas proferente singulis annis C deteriores, & acerbiores. *Quid*, inquit, *est quod debui ultra facere uineæ meæ, & non feci ei?* ita ne contendit cum mea sollicitudine eius tarditas, cum desiderio mendacium, cum patientia peruicacia? an ex studio hoc fieri dicam? quia expectaui, vt faceret vuas; ideo, ne scilicet mihi pro votis responderet, fecit labruscas? *Et nunc ostendam uobis quid ego faciam uineæ meæ, auferam sepem eius, &c.* Atque hæc per Isaiam, quibus adnectitur apte Ezechielis præsens vaticinium: *Fili hominis, quid fiet de ligno uitis, &c.* quæ iam explanauimus.

Deut. 32.

feracitas terræ sanctæ.

Duplicem sepem nabuit hæc vinea, ... diuinæ prouidentiæ, alteram angelorum tutelarium.

Zachar. 2. v. 5. & cap. 9. v. 8.

Hiero. R. Dauid. Zachar. 1. v. 8.

Ier. 2. v. 21

Vinea hæc ex varijs generibus palmitum plantata erat.

De affectu, quo Deus optimos vineæ suæ fructus expetit.

Contendere videtur cum Dei sollicitudine vineæ tarditas.

EZECHIELIS PROPHETAE CAPVT DECIMVMSEXTVM.

ARGVMENTVM.

Sub persona mulieris meretricis, quæ primum fuerit viri consortio copulata, ortus, educatio, nuptiæ, adulterium, repudium, & rursus reuocatio Ierusalem contexitur.

I. *ET Factus est sermo Domini* A
ad me, dicens:
II. *Fili hominis notas fac Ieru*
salem abominationes suas:
III. *Et dices: Hæc dicit Domi-*
nus Deus Ierusalem: Radix
tua, & generatio tua de terra Chanaan: pater
tuus Amorrhæus, & mater tua Cethæa.
IV. *Et quando nata es in die ortus tui non est præ-*
cisus vmbilicus tuus, & aqua non es lota in sa-
lutem, nec sale salita, nec inuoluta pannis.
V. *Non pepercit super te oculus, vt faceret tibi* B
vnum de his, misertus tui: sed proiecta es super
faciem terræ in abiectione animæ tuæ, in die qua
nata es.
VI. *Transiens autem per te, vidi te conculcari in san*
guine tuo: & dixi tibi cum esses in sanguine tuo:
Viue. dixi, inquam, tibi: In sanguine tuo viue.
VII. *Multiplicatam quasi germen agri dedi te: &*
multiplicata es, & grandis effecta, & ingressa
es, & peruenisti ad mundum muliebrem: vbe-
ra tua intumuerunt, & pilus tuus germinauit: C
& eras nuda, & confusione plena.
VIII. *Et transiui per te, & vidi te: & ecce tempus*
tuum, tempus amantium: & expandi amictum
meum super te, & operui ignominiam tuam.
Et iuraui tibi, & ingressus sum pactum tecum:
ait Dominus Deus: & facta es mihi.
IX. *Et laui te aqua, & emundaui sanguinem*
tuum ex te: & vnxi te oleo.
X. *Et vestiui te discoloribus, & calceaui te ian-*
thino: & cinxi te bysso, & indui te subtilibus.
XI. *Et ornaui te ornamento, & dedi armillas in* D
manibus tuis, & torquem circa collum tuum.
XII. *Et dedi inaurem super os tuum, & circulos*
auribus tuis, & coronam decoris in capite tuo.
Et ornata es auro, & argento, & uestita es XIII.
bysso, & polymito, & multicoloribus: similam, &
mel, & oleum comedisti, & decora facta es ve-
hementer nimis: & profecisti in regnum.
Et egressum est nomen tuum in Gentes propter XIV.
speciem tuam: quia perfecta eras in decore meo,
quem posueram super te, dicit Dominus Deus.
Et habens fiduciam in pulchritudine tua for- XV.
nicata es in nomine tuo: & exposuisti fornicatio-
nem tuam omni transeunti, vt eius fieres.
Et sumens de vestimentis tuis fecisti tibi ex- XVI.
celsa hinc inde consuta: & fornicata es super
eis, sicut non est factum, neque futurum est.
Et tulisti vasa decoris tui de auro meo, atque XVII.
argento meo, quæ dedi tibi: & fecisti tibi imagi-
nes masculinas, & fornicata es in eis.
Et sumpsisti vestimenta tua multicoloria, & XVIII.
operuisti illas: & oleum meum, & thymiama
meum posuisti coram eis.
Et panem meum, quem dedi tibi, similam, & XIX.
oleum, & mel, quibus enutriui te, posuisti in con-
spectu eorum in odorem suauitatis, & factum
est, ait Dominus Deus.
Et tulisti filios tuos, & filias tuas, quas ge- XX.
nerasti mihi: & immolasti eis ad deuorandum.
Nunquid parua est fornicatio tua?
Immolasti filios meos, & dedisti, illos conse- XXI.
crans, eis.
Et post omnes abominationes tuas, & forni- XXII.
cationes, non es recordata dierum adolescentiæ
tuæ, quando eras nuda, & confusione plena, con-
culcata in sanguine tuo.
Et accidit post omnem malitiam tuam (væ, væ XXIII.
tibi, ait Dominus Deus)

Et

XXIV. *Et ædificaſti tibi lupanar, & feciſti tibi proſti-* A
bulum in cunctis plateis.
XXV. *Ad omne caput viæ ædificaſti ſignum proſtitu-*
tionis tuæ: & abominabilem feciſti decorem
tuum: & diuiſiſti pedes tuos omni tranſeunti, &
multiplicaſti fornicationes tuas.
XXVI. *Et fornicata es cum filijs Aegypti uicinis tuis*
magnarum carnium: & multiplicaſti fornicatio-
nem tuam ad irritandum me.
XXVII. *Ecce ego extendam manum meam ſuper te, &*
auferam iuſtificationem tuam: & dabo te in ani-
mas odientium te filiarum Palæſtinarum, quæ
erubeſcunt in via tua ſcelerata.
XXVIII. *Et fornicata es in filijs Aſsyriorum, eo quod* B
necdum fueris expleta: & poſtquam fornicata
es, nec ſic es ſatiata.
XXIX. *Et multiplicaſti fornicationem tuam in Ter-*
ra Chanaan cum Chaldæis: & nec ſic ſatiata es.
XXX. *In quo mundabo cor tuum, ait Dominus Deus,*
cum facias omnia hæc opera mulieris meretricis,
& procacis?
XXXI. *Quia fabricaſti lupanar tuum in capite omnis*
viæ, & excelſum tuum feciſti in omni platea:
nec facta es quaſi meretrix faſtidio augens pre-
tium.
XXXII. *Sed quaſi mulier adultera, quæ ſuper virum* C
ſuum inducit alienos.
XXXIII. *Omnibus meretricibus dantur mercedes: tu*
autem dediſti mercedes cunctis amatoribus tuis,
& dona donabas eis vt intrarent ad te vndi-
que ad fornicandum tecum.
XXXIV. *Factumque eſt in te contra conſuetudinem mu-*
lierum in fornicationibus tuis, & poſt te non
erit fornicatio: in eo enim quod dediſti merce-
des, & mercedes non accepiſti, factum eſt in te
contrarium.
XXXV. *Propterea meretrix audi verbum Domini.*
XXXVI. *Hæc dicit Dominus Deus: Quia effuſum eſt æs* D
tuum, & reuelata eſt ignominia tua in fornica-
tionibus tuis ſuper amatores tuos, & ſuper ido-
la abominationum tuarum in ſanguine filiorum
tuorum, quos dediſti eis:
XXXVII. *Ecce ego congregabo omnes amatores tuos, qui-*
bus commiſta es, & omnes, quos dilexiſti cum
vniuerſis, quos oderas: & congregabo eos ſuper
te vndique, & nudabo ignominiam tuam coram
eis, & videbunt omnem turpitudinem tuam.
XXXIIX. *Et iudicabo te iudicijs adulterarum, & effun-*
dentium ſanguinem: & dabo te in ſanguinem
furoris & zeli.
XXXIX. *Et dabo te in manus eorum, & deſtruent lu-* E
panar tuum: & demolientur proſtibulum tuum:
& denudabunt te veſtimentis tuis, & auferent
vaſa decoris tui: & derelinquent te nudam, ple-
namque ignominia:
XL. *Et adducent ſuper te multitudinem, & lapi-*
dabunt te lapidibus, & trucidabunt te gladijs
ſuis.

Et comburent domos tuas igni, & facient in te XLI.
iudicia in oculis mulierum plurimarum: & de-
ſines fornicari, & mercedes vltra non dabis.
Et requieſcet indignatio mea in te: & aufere- XLII.
tur zelus meus a te, & quieſcam, nec iraſcar
amplius.
Eo quod non fueris recordata dierum adole- XLIII.
ſcentiæ tuæ, & prouocaſti me in omnibus his:
quapropter & ego uias tuas in capite tuo dedi,
ait Dominus Deus, & non feci iuxta ſcelera
tua in omnibus abominationibus tuis.
Ecce omnis, qui dicit vulgo prouerbium, in te XLIV.
aſſumet illud, dicens: Sicut mater, ita & filia
eius.
Filia matris tuæ es tu, quæ proiecit virum XLV.
ſuum, & filios ſuos: & ſoror ſororum tuarum
es tu, quæ proiecerunt viros ſuos, & filios ſuos:
mater veſtra Cethæa, & pater veſter Amor-
rhæus.
Et ſoror tua maior, Samaria, ipſa & filiæ XLVI.
eius, quæ habitant ad ſiniſtram tuam: ſoror au-
tem tua minor te, quæ habitat a dextris tuis, So-
doma, & filiæ eius.
Sed nec in vijs earum ambulaſti, neque ſecun- XLVII.
dum ſcelera earum feciſti pauxillum minus: pene
ſceleratiora feciſti illis in omnibus vijs tuis.
Viuo ego, dicit Dominus Deus, quia non fe- XLVIII.
cit Sodoma ſoror tua ipſa, & filiæ eius, ſicut feci-
ſti tu, & filiæ tuæ.
Ecce hæc fuit iniquitas Sodomæ ſororis tuæ, XLIX.
ſuperbia, ſaturitas panis, & abundantia, &
otium ipſius, & filiarum eius: & manum egeno,
& pauperi non porrigebant.
Et eleuatæ ſunt, & fecerunt abominationes co- L.
ram me: & abſtuli eas ſicut vidiſti.
Et Samaria dimidium peccatorum tuorum non LI.
peccauit: ſed viciſti eas ſceleribus tuis, & iuſti-
ficaſti ſorores tuas in omnibus abominationibus
tuis, quas operata es.
Ergo & tu porta confuſionem tuam, quæ vici- LII.
ſti ſorores tuas peccatis tuis, ſceleratius agens
ab eis: iuſtificatæ ſunt enim a te: ergo & tu con-
fundere, & porta ignominiam tuam, quæ iuſti-
ficaſti ſorores tuas.
Et conuertam reſtituens eas conuerſione Sodo- LIII.
morum cum filiabus ſuis, & conuerſione Sama-
riæ, & filiarum eius: & conuertam reuerſio-
nem tuam in medio earum.
Vt portes ignominiam tuam, & confundaris LIV.
in omnibus, quæ feciſti conſolans eas.
Et ſoror tua Sodoma, & filiæ eius reuertentur LV.
ad antiquitatem ſuam: & Samaria, & filiæ
eius reuertentur ad antiquitatem ſuam: & tu,
& filiæ tuæ reuertemini ad antiquitatem ve-
ſtram.
Non fuit autem Sodoma ſoror tua audita in LVI.
ore tuo, in die ſuperbiæ tuæ,
Antequam reuelaretur malitia tua: ſicut hoc LVII.
tempo-

tempore in opprobrium filiarum Syriæ, & cunctarum in circuitu tuo filiarum Palæstinarum, quæ ambiunt te per gyrum.

LVIII. *Scelus tuum, & ignominiam tuam tu portasti, ait Dominus Deus:*

LIX. *Quia hæc dicit Dominus Deus: Et faciam tibi sicut despexisti iuramentum, vt irritum faceres pactum:*

LX. *Et recordabor ego pacti mei tecum in diebus adolescentiæ tuæ: & suscitabo tibi pactum sempiternum.*

Et recordaberis viarum tuarum, & confunderis: cum receperis sorores tuas te maiores cum minoribus tuis: & dabo eas tibi in filias, sed non ex pacto tuo. LXI.

Et suscitabo ego pactum meum tecum: & scies quia ego Dominus, LXII.

Vt recorderis, & confundaris, & non sit tibi vltra aperire os præ confusione tua, cum placatus tibi fuero in omnibus, quæ fecisti, ait Dominus Deus. LXIII.

EXPLANATIO EIVSDEM CAPITIS DECIMISEXTI.

II.

FILI Hominis, notas fac Ierusalem abominationes suas. Theodoretus: Triste est, & admodum miserandum morbo opprimi, sed miserabilius stupore laborare, vt morbum non agnoscas, neque eius sensum percipias. Eiusmodi ægrotantes solent medici morbi grauitatem primum docere, vt desinant causas suppeditantes materiam ægritudini suis offensionibus enutrire, atque medicæ artis legibus obsequantur. Hoc etiam auctor omnium Deus continenter facit erga eos, qui cum peccent, sic tamen affecti sunt, vt sensum morbi non capiant. Peccatori enim per Dauidem dicit. *Arguam te, & statuam contra faciem tuam* peccata tua: & ipsi Ierusalem per Ieremiam. Cognosce quia in Deum tuum impie egisti: & rursus: *Vide vias tuas in conualle, scito quid feceris*, & alia eiusmodi. Hoc igitur Ezechieli faciendum præcipitur: Testificare, inquit, Ierusalem iniquitates eius, ostendito vulnera, demonstra vlcera ipsius, vt ne existimet supplicium esse dissectionem; sed intelligens esse sectionem eiusmodi, quæ medeatur, medico agat gratias. Deinde singillatim ipse delicta narrat.

A — B

Morbo stupori admisto medentur medici prius consilio, & manifestatione morbi; sic peccatori Deus.

Psal. 49. ℣. 21.

Ier. 2. ℣. 23

III. *Et dices: Hæc dicit Dominus Deus Ierusalem.* Existimat Theodoretus, geminato nomine diuino, significari dominationem veram, fortasse quia de connubio in hoc capite sermo est, quo nouum ius acquisiuit Deus super Ierusalem sponsi scilicet, qui Hebraice dicitur בעל, baghal, quod est possessor, vir, &c. Idem enim valebat vtrumque nomen, cum vir emebat pretio vxorem a patre, de qua re opportunius dicemus alibi.

C

Theod.

Repetitio nominis Dei plenum dominium populi significat, nempe Domini, & sponsæ.

Radix tua, & generatio tua, de terra Chanaan. Hebraice, excisiones, & natiuitates: primo loco est מכורות, mecoroth, cuius singulare extat infra. *In terra natiuitatis tuæ.* Hebraice מכורה, mecorah, oritur autem a verbo כור, cor, quod est fodere, perfodere, excidere, vt in psalmo, *Foderunt manus meas*: nomen itaque valet excisio, vel perfossio: sumiturque pro generatione per metaphoram illam, cuius meminit Isaias. *Attendite ad petram, vnde excisi estis, & ad cauernam laci, de quo præcisi estis. Attendite ad Abraham patrem uestrum, & ad Saram, quæ peperit vos*, &c. Alterum nomen est מולדות, moledoth, natiuitates a ילד, ialad, quod est gignere: effertur autem in plurali, vt significetur descendentia ab vtroque parente. Extat nomen in Genesi. *Mortuusque est Aram*, &c. *in terra natiuitatis suæ.* & iterum: *Reuertens in terram natiuitatis tuæ*: quo eodem capite Hieronymus pro ipsa voce Hebræa repetita posuit *generationem. Reuertere in terram patrum tuorum, & ad generationem tuam*, &c. Idemque hoc loco intellexit per *generationem*, natiuitatem, genus, originem; nos autem natiuitatem libentius reddimus, quod generatio latius pateat, quam natiuitas: significat enim historiam rerum gestarum, vt in Genesi: *Liber generationis Adam*, id est, historia rerum gestarum a filijs Adæ. Idem iterum ibidem: & apud Matthæum: *Liber generationis Iesu Christi*, liber, vel historia rerum gestarum a Iesu Christo, neque enim solius capitis primi illa verba epigraphe sunt, sed totius euangelij. Sensus itaque versus huius est: Ex fodina Chanaan excisa es, & ex eius filijs trahit originem vterque tuus parens.

Infr. 29. ℣. 14.

Ps. 21. ℣. 17

Isa. 51, ℣. 1

Genes. 11. ℣. 28. & 31. ℣. 13.

Hieron.

Natiuitas quid significet.

Gen. 5. ℣. 1 & 6. ℣. 9.

Matth. 1.

De terra Chanaan. Hieronymus per terram Chanaan, intelligit Aegyptum, in qua diu moratus est populus: quod Cham pater Chanaan princeps fuerit gentis Aegyptiacæ. Ceterum, vt hoc alterum

Hieronym.

Terra Chanaan, idest, Aegyptus.

certum

certum est a Cham fundatam Aegyptum, propter- A eaque appellatã in sacris literis terram Cham, vt in psalmo. *In tabernaculis Cham.* & alio psalmo. *Et prodigiorum in terram Cham*; Ita illud primum nulli fortasse probabitur, scilicet hoc loco, vel alibi in sacris nomine Chanaan appellatam Aegyptum, cum potius nomen sit terræ promissæ, quam olim possederant filij Chanaan, vt habetur in Genesi. *Chanaan autem genuit Sidonem primogenitum suum, Hethæum, & Iebusæum, &c. Et post hæc disseminati sunt populi Chananæorum, factique sunt termini Chanaan venientibus a Sidone, &c.* Et quidem Ezechielem non Aegyptum, sed prædictas significasse prouincias verba sequentia declarant: *Pater*, inquit, *tuus Amorrhæus, & mater tua Cethæa.* Amorrhæi autem, atque Cethæi non in Aegypto, sed in Palæstina habitasse B certum est ex præallegato loco Genesis, atque ex vniuersa Mosis historia.

Pater tuus Amorrhæus, & mater tua Cethæa. Scholiastes, & Theodoretus: Valde efferebantur Iudæi, quod ab Abraham ducerent genus: nam & Domino dicebant. *Semen Abrahæ sumus, & nemini seruiuimus vnquam*: quam arrogantiam Beatus Ioannes Baptista comprimit dicens. *Genimina viperarum, &c. Nec velitis dicere intra vos: Patrem habemus Abraham: dico enim vobis, quoniam potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ.* Quemadmodum igitur Ioannes ferinos homines ex venenatis feris natos dicit, sic Ezechiel adulteram ex Amorrhæis, & Cethæis, non ex Abraham, neque ex Sem, sed potius ex Chanaan. Hoc autem, satis erat ad eos deterren C dos non solum propter istarum gentium, quæ tunc viuebant, scelera; sed etiam propter ignobilitatem, quam maioribus acceptam referebant. Chanaan siquidem execrationibus obnoxius factus est, & ab auo Noë seruitutis est condemnatus. Sed si quæratur, cur ciues Ierusalem filij dicantur Amorrhæi, & Cethææ, cum sint filj naturales Israël, Isaac, atque excisi ex rupæ Abrahæ, & e cauerna Saræ producti? Respondent Origenes, Hieronymus, atque Theodoretus. Quorum enim æmulati fuerant impietatem, eorum merito cognationem contraxere, & propter mores simul cum isto genere sortiti sunt hæreditatem. Merito itaque eius parentis quis dicitur filius, cuius mores æmulatur, & viuendi rationem tenet: quoniam Hebræi patrem vocare solent non tantum D eum, qui genuit, sed etiam eum, qui instituit, vt in Genesi videre est; *Ipse est pater* malleatorum, vel *canentium cithara, &c.* Et in Isaia Christus Dominus prædicitur appellandus *pater futuri sæculi*, id est, nouæ vitæ spiritualis scilicet institutor. Eadem ergo ratione filius dicetur non solum qui genitus est ab aliquo, sed etiam qui institutus, quique est hæres vitæ, & morum illius, quem æmulatur, vt filij solent parentes suos: atque hoc sensu Israëlitæ natura filij Abrahæ, imitatione vero filij inueniuntur Amorrhæi. Vnde Rabbi Dauid. Assimilaris moribus Chananæis, ac si ab illis duxisses originem; æmularis Amorrhæum & Cethæum, ac si tui essent parentes. Falsus est enim Rabbi Salomon existimans Amorrhæum esse Abraham, Cethæam Saram, quod in ho E rum gentium patria sint peregrinati: nam hoc laus esset Israëlis, cum tamen probro detur illi a Propheta talium parentum origo. Quod si vlterius roges, cur potissimum Amorrhæum, & Cethæum memorauerit Vates, cũ septem fuerint Chananæorum nationes, quarum scelera æmulabatur Ierusalem? Respondeo, Amorrhæum quidem esse inter ceteros nominatissimum in sacris literis propter giganteam proceritatem, & Herculeas vires, vt videre est in

[Left margin notes:] Terra Cham significat Aegyptum, non autem Chanaan. Psal.77.℣.51. Psal.104. ℣.27. Genes.10. ℣.15. Scholiast. Theodor. Ioan.8.℣.33. Luc.3.℣.7. Matt.3.℣.7. Sicut Ioannes Baptista venenatos homines vocat genimina viperarum; sic Ezechiel mo Amorrhæorum ... ntes eo... m filios ... Origen. hom. 6. in Ezech. Hieron. & Theod. hic. ... parentis dicitur ... is filius, ... us mores ... atur. Genes.5.℣. Isa.9.℣.6. R. Dauid. R. Salomon. Amorrhæũ, Cethæum ... minat in... septem nationes, quo... m ille scelebus, iste ... udicitia ... quas su... abat.

Amos. *Ego autem exterminaui Amorrhæum a facie eorum, cuius altitudo cedrorum altitudo eius, & fortis ipse quasi quercus, &c.* Amorrhæum se exterminasse repetit, cum septem nationes eliminauerit, quas sub nomine principalis intelligit. Idem declarat illud Genesis. *Nec dum enim impletæ sunt iniquitates Amorrhæorum*: nam videtur Amorrhæus sicut viribus, & opibus, sic etiam sceleribus fuisse vnus ante alios immanior omnes: Cethææ vero feminæ videntur fuisse procacitate meretricia famosæ, vt Propheta inferius significat: *Filia matris tuæ es tu, quæ proiecit virum suum, &c.* Atque Rebecca aiebat. *Tædet me vitæ meæ propter filias Heth, si acceperit Iacob vxorem de stirpe huius terræ nolo viuere, &c.* Ijs igitur de causis ciuitatem potentem, opibusque & sceleribus insignem, Amorrhæi patris prolem, impudicam vero, & procacem Cethææ matris filiam facit.

Pater tuus Amorrhæus. Hieronymus post Origenem. Magna fides, & grãdis audacia prophetarum, vnum hominem totam vrbem ignobilitatis arguere. Mirabilis Daniel, qui ad Presbyterum delinquentem, & adulterio iungentem homicidium puer ausus est dicere, *semen Chanaan, et non Iuda species decepit te.* Magnus & Isaias, qui clamat ad principes, & ad populum Iudæorum: *Audite verbum Domini, principes Sodomorum, percipite auribus legem Dei nostri, populus Gomorrhæ.* Sed non minor Ezechiel, qui ad totam vrbem loquitur confidenter. *Radix tua, & generatio tua de terra Chanaan, pater tuus Amorrhæus, & mater tua Cethæa*: quamquam & Stephanus primus Martyr Euangelij ad insanientem populum sit locutus. *Dura ceruice, & incircuncisis cordibus & auribus, vos semper Spiritui sancto restitistis, &c.* Ita cum eos Chananæi ignobilitate perculisset, singillatim & illorum scelus, & suam persequitur beneficentiam.

IV. *Et quando nata es in die ortus tui, non est præcisus vmbilicus tuus.* Hebraice: Et natiuitates tuæ, in die ortus tui. Septuaginta. Et generatio tua in die, qua nata es. Idem valent omnes versiones: scilicet. Et huiusmodi se habuit natiuitatis tuæ historia: in die ortus non est tibi præcisus vmbilicus, &c. vel: quando nata es sic se res habebat. Variant autem interpretes in tempore natalis puellæ Israëliticæ assignando: nam de ciuitate viuersa sub persona vnius feminæ loqui Prophetam diximus supra. Auctor operis imperfecti in Matthæum, qui nomine Chrysostomi circunfertur, existimauit ortum Israëlis fuisse vocationem Abrahæ; iuuentutem, cum descendit in Aegyptum cum patre Iacob; virilitatem, tempore Regum; & senectutem a captiuitate Babylonica ad Christum. Hieronymus per ortũ intellexit exitum de Aegypto. Hoc, inquit, significat de Ierusalem, quod non statim legem acceperit, nec ei pudendæ natiuitatis exordia sint abscissa, sed gentilem primo vixerit vitam. Apertius autem Polychronius dicens. Ortum vero appellat exitum de Aegypto. Chaldæus vero sic vertit hunc locum. Et quando descenderunt Patres vestri in Aegyptum, incolæ terræ non suæ seruitutem passi, & afflicti; similis erat cœtus Israël puero, qui proiectus est super faciem agri, cuius vmbilicus non est præcisus, &c. Quibus verbis ortum Israël notat a descessu Iacob, iuuentutem vero ab exitu; cui fauet illud Oseæ. *Et canet ibi iuxta dies iuuentutis suæ, & iuxta dies ascensionis suæ de terra Aegypti, &c.* Et quidem exitum de Aegypto comparari iuuentæ Israëlis, & verba Oseæ aperte profitentur, & ratio euidenter ostendit: quoniam statim ab exitu lege lata celebratæ sunt nuptiæ inter Deum, & Israeliticam Rempublicam: quarum inferius meminit Vates: nuptiæ

[Right margin notes:] Amos. 2. ℣.9. Genes. 15. ℣.16. Genes.27. ℣.46. Hieron. & Origen. mirantur ... & audaciam prophetarum, qui tali... ponant Vrbi. Dan.13.℣.56. Isa.1.℣.10. S. Stephanus Act.7.℣.51 De natiuitate vrbis Ierusalem variãt interpretes Auctor operis imperf. homil.33. in Matthæ. Hieron. Polychr. Chaldæus. Oseæ 2.℣.15

vero fere in ætate iuuenili celebrantur, vt & paulo inferius Vates ipse declarat: quod si ita est, oportet natiuitatem puellæ ad præteritum tempus referre. Ceterùm nullo modo reuocanda est ad descensum eius in Aegyptum cum patre Iacob, quoniam eo tempore Israel familia erat septuaginta animarũ, non Respublica, atque magno cum honore accepta est ab Aegyptijs, & rege ipso. At vero Propheta testatur, *quando nata* est, puellam proiectam iacuisse *super faciem terræ in abiectione animæ* suæ, neque quemquam eius esse misertum: quare existimamus neque descensum in Aegyptum, neque exitum apte dici posse natiuitatem, sed potius tempus seruitutis, ex quo scilicet, mortuo saluatore Ioseph, atque alio regetenente Aegypti habenas, Israëlitæ subiugari cœperunt: nam ex eo tempore in ipsa captiuitate B *creuerunt, et quasi germinantes multiplicati sunt, ac roborati nimis impleuerunt terram*. Ita vt exitus de Aegypto iuuentæ potius comparandus sit, quam pueritiæ, aut infantiæ, vt ex capite secundo Amos edocti sumus; idoneamque haberet ætatem puella ad nuptias, quæ in monte Sinai factæ sunt cum fœdere, lege, & omine. Est in hac sententia Rabbi Dauid, qui in hunc locum sic scribit. Tempus huius natiuitatis fuit illud, de quo dictum est: Et mortuus est Ioseph, & vniuersi fratres eius, &c. *Filij* autem *Israel creuerunt, & quasi* germen *multiplicati sunt*: eo namque tempore erat Israëlis congregatio miseratore, & protectore omni destituta.

Quando descẽdit Israel in Aegyptũ, familia erat, nõ populus. *Exod. 1.*

Tempus seruitutis mortuo Ioseph, vocatur natiuitas Israel. *Exod. 1. ℣. 7*

Amos 2. ℣. 10. Idoneam nuptiarum ætatem habuit, quando in monte Sinai eas celebrauit. *R. Dauid.*

Non est præcisus vmbilicus tuus. Septuaginta loco huius orationis verterunt: Non ligasti mammillas C tuas: quomodo legit correctus codex Sixti. Apud Hieronymum, & in multis codicibus legitur: non ligauerunt. Pro his autem apud Theodoretum, & in codice Græco, Complutensi, atque alijs habetur: *Non est præcisus vmbilicus tuus.* In multis vtrumque ponitur, & quod apud Hieronymum in contextu vulgatæ antiquæ. Ceterum Origenes aperte significat Septuaginta tantum vertisse: Non ligauerunt mammillas; in Hebraico autem codice haberi: *Non est præcisus vmbilicus tuus*. Itaque ex ipsius exaplis videtur irrepsisse in textum Septuaginta secundam orationem, quæ respondet potius Hebraico, quam nunc habemus in Vulgata, scilicet. *Non est præcisus vmbilicus tuus*. Sed explicemus vtramque. Priorem Septuaginta sic enarrat Hieronymus. Mater diligens statim vt nata D fuerit infantula, ligat mammillas eius, vt a tenero tumore desistant, & pulchritudinem custodiant virginalem: cum autem ad ætatem venerit pubertatis, dicetur de ea: *Nunquid obliuiscetur virgo ornamenti sui? aut sponsa fasciæ pectoralis suæ?* Nostra autem translatio, quæ Hebraico codici respondet, hunc habet sensum secundum parabolam: Cum nata esset puella, ita iacuisse neglectam, vt nec mater nec obstetrix esset, quæ eam de terra leuaret, mundaret a sordibus, radicem ab vmbilico pendentem præcideret, aliaque præstaret officia, quæ exhiberi solent infantibus, suntque adeo necessaria ad ipsorum vitam, vt si negligantur, inquit Rabbi Dauid, incurrerent periculum mor- E tis; quare possunt fieri in die sabbathi. Quid autem sibi velit hæc oratio parabolica in ipsa veritate, Hieronymus explicuit dicens. Hoc autem significat de Ierusalem, quod non statim legem acceperit, nec ei pudendæ natiuitatis exordia sint abscissa, sed gentilem primum vixerit vitam, &c. Aliquanto secus interpretantur Polychronius, & Theodoretus dicentes. Hoc est: adhuc Aegyptiacum hauris alimentum: ortum vero appellat exi-

Hieron. *Theodor.* *Origenes.* *Ier. 2. ℣. 32* *R. Dauid.* In sabbatho fiebant officia circa recens natos propter periculum mortis. *Hieron.* *Polychr.* *Theodor.*

A tum de Aegypto: aiunt autem medici, embrionem in aluo veluti quandam habere radicem vmbilicum, per quem aiunt eum nutriri, & augeri. Quoniam igitur obstetrices permanentem vmbilici partem incidisse solent; per tropum ac translationem dicit: Vmbilicus tuus non est præcisus: ac si diceret etiam nunc ex materna aluo, hoc est, Aegypto trahis impietatis alimentum. Sanctus Hieronymus ex Origene aliter enarrat hunc locum. Et quomodo virorum, inquit, seminarium significatur in lumbis; ita genitalia feminarum honesto sermone, iuxta consuetudinem scripturarum, vmbilicus vocantur, testimonio Iob, qui sub figura draconis loquitur de Diabolo: *Virtus eius in lumbis eius, & fortitudo illius in vmbilico ventris eius*: B iste enim aduersus viros virtutem habet in lumbis, aduersus feminas in vmbilico, &c. Eadem fere habet Gregorius, quæ, si ad allegoriam referantur, merito placere videbuntur; si autem strictius premantur, non carent difficultate. Primum quidem quoniam loco illo Iob de ipsius bestiæ lumbis, & vmbilico loquitur, non de humano; neque si de humano loqueretur, quidquam est discriminis inter virum, & feminam in vasis seminarijs, aut venis, vel arterijs, per quas spirituosus sanguis a corde per lumbos vehitur ad genitalia, vt propterea virorum luxuria in lumbis, feminarum vero in vmbilico significari debeat. Ceterum medicorum ista controuersia est: nec licet in alienam messem falcem mittere. Fides huius expositionis esto penes C Origenem, Hieronymum, & Gregorium.

Non præcisum fuisse vmbilicum, significat egressum populũ adhuc retinuisse mores Aegypti. *Hieron.* *Origenes.* *Iob 40. ℣. 11* *Greg. l. 32. mor. cap. 12*

Et aqua non es lota in salutem. Correctus codex Septuaginta tantum legit. *Aqua non es lota*: tametsi alij codices Græci cum Hieronymo, & Theodoreto legant *in salutem*. Rabbi Dauid Chimhi vertit: Aqua non es lota ad lenitatem; id est, quo caro redderetur lenis, & mollis: ortumque putat nomen Hebraicum משעי, misghi, a verbo שעע, saghagh, quod est lenire: idemque scribit Rabbi Selomo: quasi dicat. Aqua non es lota ad lenienda, blandeque tractanda, & formanda membra: solent enim aqua calida leniri corpuscula infantum, & ad congruam formam aptari, quod nascantur rudia, & deformia, vt quæ in aluo fuerint contracta. Rabbi Manahen exponit, D ad delicias, neque male. Rabbi Ioseph vertit, ad munditiam; atque hoc significare scribit verbum prædictum in lingua Arabica: quæ interpretatio contextui admodum placet: nam aqua abstergimus, quæ mundare volumus: neque aliud sibi vult nostra versio, *in salutem*, tametsi a verbo alio scilicet ישע, iasagh, saluare, orta videatur. Namque salus pro munditia, claritate, & splendore vsurpatur in sacris literis, vt in psalmo. *Sacerdotes tui induantur iustitiam*: Et iterum: *Sacerdotes eius induam salutari*: primo loco vertit Chaldæus, vestes iustitiæ, mundasue: atque idem dicendum de altero: nam versus vnus alterum interpretatur: vestes vero iustitiæ sunt vestes mundæ, splendidæ. Eadem vocum comparatio est in Isaia. E *Quia induit me vestimentis salutis, & indumento iustitiæ circundedit me*: hoc est. Induit me vndequaque veste mundissima gratiæ per Christum Saluatorem: eodem modo interpretamur illud Malachiæ. *Orietur vobis timentibus nomen meum sol iustitiæ*: hoc est, sol splendoris, & salutis, qui scilicet radijs suis salutem portat. Nisi malis simplicius interpretari, *in salutem*, id est, ad incolumitatem, & sanitatem: nam Aegyptiæ feminæ etiamnum apud nos habitantes, infantes recens natos frigida immergũt, quo robustiores euadant:

Aquæ ablutio quos vsus conferat infanti. *Hieron.* *Theodor.* *R. Dauid Chimhi.* *R. Selomo.* *R. Manahẽ.* *R. Ioseph.* Salus pro munditia sumitur. *Psal. 131. ℣. 9. & 16.* *Isa. 61. ℣. 10* *Mal. 4. ℣. 2* Aqua infantibus salutaris.

euadant: idque cum magno virium, & valetudinis A emolumento: idemque Messicani in more habent, vnde diutissime viuunt. Polychronius. Hoc ex translatione dicit infantium, qui post partum lauantur, & absterguntur, & ex materno sanguine eximuntur. His tu, inquit, non es erepta, sed etiam nunc materni vteri argumenta gestas. Hieronymus theoriam persequitur de Baptismo aptissime: atque illud ad literam interpretatur. *Non es lota in salutem*, hoc est, ad vitam immortalem: quæ omnia sumpsit ex Origene.

Polychr. Hieron.

Nec sale salita. Hieronymus. Tenera infantium corpora, dum adhuc vteri calorem tenent, solent ab obstetricibus sale contingi, vt solidiora fiant, & restringantur. Porro Ierusalem, quæ de malis parentibus nata est, nihil saporis, nihil diligentiæ consecuta est, B qui autem renascuntur in Christo, sale sapientiæ condiuntur, eiusque admistione omnem putorem, humoremque noxium exsiccant, &c. Origenes. Sale salitur quando per sermonem, vel rationem ea animæ facultas, in qua sunt perturbationes, quasi sale expurgatur, &c. Hoc si de lege intellexit Origenes, collimauit scopum: nam illa fuit quasi sal, quod acrimonia, & mordacitate carnes exsiccat, constringit, & contrahit, & a corruptione præseruat: talia enim operabatur timor in Israëlitis.

Hieron. Sal etiam vti[tur] infantibus vt solidētur, & exsiccentur ab omni immunditia [v]teri. Origenes. [S]al legem [i]ntellige.

Nec inuoluta pannis. Hieronymus. Tenera infantium corpora pannis inuoluuntur duplicem ob causam, vt & sale siccetur corpus, quod ne defluat, pannis seruatur; stringunt, & membra tenerrima, ne facile, deprauentur: Vnde & corpora barbarorum Ro- C manis corporibus rectiora sunt: vsque ad secundum enim, & tertium annum semper pannis inuoluuntur, &c. Hæc de parabola Hieronymus. Polychronius autem sensum literalem detexit dicens. Non accepisti, inquit, fascias doctrinæ, quæ a lege allatæ sunt, &c. Eadem Theodoretus explicatius. Non accepisti doctrinæ salem, neque allatas tibi fascias per legis disciplinam, quæ adhibentur infantibus, vt si aliquod ex membris in ipso partu a recto ritu peruersum fuerit, restituatur, decentemque formam suscipiat.

Hieron. Polychr. Fasciæ do[c]trinam legis significant. Theodor.

V. *Non pepercit super te oculus, vt faceret tibi vnum de his misertus tui*. In aliquot codicibus Septuaginta legitur oculus meus, vt Theodoretus legit: in alijs vero oculus tuus: quod Origenes exponit, & Hiero- D nymus ipsis attribuit: vtraque lectio difficulter nectitur contextui: in Hebraico, & Vulgata constanter legitur *oculus*, alterius scilicet hominis. Diximus capite quinto, Hebraicum verbum חוס, hos, non solum significare affectum interiorem misericordiæ, sed etiam gestum exteriorem testatum oculis conniuentibus ex animi commotione super alicuius personæ, vel rei indignitate: parcere itaque est conniuere: misereri est cōmoueri, hoc sensu: Cum tam miserabilis iacères, nullius prætereuntis oculi cōniuerunt tam miserandum spectaculum auersantes, neque viscera commota sunt ad tuam leuandam miseriam, eorumue quidquam præstandum, quæ infantibus in eo casu exhiberi solent. *Vnum*, inquit, *de his*, non omnia pietatis opera, quibus indigebas, neque E enim tot officia, vel tu merebaris, vel a tuis hostibus merito expectare posses; vnum vero, aut aliud etiam ab Hyrcanis tigribus extrema tua inopia extorsisset. *Sed & lamiæ nudauerunt mammam, lactauerunt catulos suos, &c.* At vero superauit indigentiam infelicitas tua: nullus enim omnino fuit, qui vel te respicere dignaretur.

Theodor. Origenes. Hieron. Parcere est conniuere, misereri est commoueri. [T]hre. 4. ℣. 3

Sed proiecta es super faciem terræ. Hebraice, super faciem agri. Rabbi Dauid. Nam Israël, cum se non posset regere magis, quam infans, proiectus est extra vrbes ad lateres formandos in agro.

R. Dauid.

In abiectione animæ tuæ. Vel in sordibus, & immunditia corpusculi tui: nam anima pro persona, & persona pro corpore vsurpatur, vt in Leuitico sæpe immundus in anima. גועל, ghoghal vero interpretatur Rabbi Dauid immunditiam, quæ adhæret fœtui, secundinas immundas, & sordidas, atque adeo abominationes: quasi dicat: Vt ex vtero matris effusa eras secundinis, & sordibus cooperta, atque adeo abominabilis, sic iacebas in medio agro aperto exposita cæli inclementiæ, facta hominum detestatio, bestiarum vero præda. Quando autem hæc sit experta Synagoga, docet Scholiastes ijs verbis. Ita videtur Aegyptiorum lex in Iudæos dominata, vt infans vix viueret obstetricum indulgentia erga nascentes: proijciebantur enim in agrum, quibus mulierum commiseratio parcebat: ita enim & Moses abiectus est, vt videre est in Exodo.

R. Dauid. Scholiast. Exod. 1.

VI. *Transiens autem per te, vidi te conculcari in sanguine tuo*. Septuaginta, mistam in sanguine tuo. Hebraice, prouoluentem te in sanguine: vertas licet, inquinatam, pollutam, conculcatam, prouolutam in sanguinibus, vel secundinis tuis, vt scilicet ex aluo fueras effusa. Rabbi Dauid. In sanguine, hoc est in luto immersa; ex quo cogebaris facere lateres. Sed quid est, quod Dominus casu puellam se offendisse dicit, cum scriptum sit in Ieremia, *in caritate perpetua* illam dilexisse? Quoniam, vt Israëliticus populus in hac parabola feminæ personam induit, sic Dominus assumit habitum principis cuiusdam celebris, hæredis regni amplissimi, qui primo mane venatum, vt fit, vel rusticatum egressus fuerat, nihilque minus cogitans, ad Vrbis pomeria incidit in infantulam inter herbas expositam, & sanguine prouolutam, vt hac ratione dicendi significaret, quo in statu fuissent res Hebræorum, cum grauati operibus, ingemiscentes clamarunt ad Dominum: nimirum tam abiecti, tamque desperati, quantum expositæ in agro infantulæ misera conditio declarat: cuius nullus curam agebat, immo ne recordabatur quidem, tantum abest, ut misereretur: quod de ipso populo cecinit Dauid in psalmo. *Sedentes in tenebris, & vmbra mortis, vinctos in mendicitate, & ferro: & humiliatum est in laboribus cor eorum: infirmati sunt, nec fuit qui adiuuaret, &c.* alioqui non casu Israëlem offendit in Aegypto, sed *quasi vuas in deserto, quasi prima poma ficulneæ*, vt ait Oseas, quæsitum scilicet, & desideratum: *Vidi*, inquit in Exodo, *afflictionem populi mei, &c. & descendi vt liberem eum, &c.*

R. Dauid. Ier. 31. ℣. 3. Parabolæ contextus. Exod. 2. Psal. 106. ℣. 10. Oseæ 9. ℣. 10 Exo. 3. ℣. 7.

Et dixi tibi cum esses in sanguine tuo: Viue. Dixi, inquam, tibi: In sanguine tuo viue. Rabbi Dauid: Dixi tibi, ne timeas, viues, & non morieris ob duram seruitutem, & Pharaonis graue iugum, quin potius multiplicaberis, & cresces quasi germen agri. Imperatiuus itaque videtur esse pro futuro. Aliter Polychronius. Cum lex iniqui regis, inquit, nascentes interimeret, & maleficia multiplicationem prohiberent, ostendi in te vim meam, non modo eos, qui de medio tollebantur, seruando, sed etiam multiplicando. Intellexit Polychronius versum, & phrasim illam: *Dixi tibi: Viue.* Sed non explicuit. Eius hæc est sententia: Volui, vt iam moribunda viueres: nam Dei voluntas est potentia, Verbum opus. Vnde, dicere, in sacris literis vsurpatur pro velle, præcipere, & facere: *Dixi tibi; Viue*, vel de te, vt viueres (idiotismo Hebræis proprio, vt in psalmo. *Dies diei eructat verbū*, id est, dies de die, noxque de nocte futura, dat testimoniū infallibile, scientificum) vt si diceret: Cum

R. Dauid. Polychr. Dicere vsurpatur pro velle, præcipere, & facere. Ps. 18. ℣. 3.

iam fere animam ageres, volui te in vita conseruare, atque vt decreui, facere potui, & reuera præstiti: quoniam autem hoc facto multiplex inuoluebatur beneficium, repetitione ea omnia commemorata voluit. *Dixi, inquam, tibi: In sanguine tuo viue*, id est, præstiti omnia officia, quæ desiderabantur non tam, vt infans recens natus viueret, quæ plurima sunt, quam vt agens iam animam ad vitam reuocaretur: quæ res non solum industriæ sollicitudinem nutricis postulabat, sed etiam piæ obstetricis indulgentiam. Reuocat igitur Deus Israëli in memoriam his verbis innumerabilia a se accepta beneficia, quæ per sacram Scripturam singillatim recensentur. *Ego*, inquit apud Oseam, *quasi nutricius Ephraim portabam eos in brachijs meis*. Vel, vt Hebraice habetur: Ego pedetentim ambulans cum Ephraim, &c. Magna Dei nostri dignatio gerulum se facere Israëlis pueri, atque ad eius teneros pedes diuina accommodare vestigia. Sed quanto maior est ista indulgentia, infantulam expositam, sanguine obuolutam suo, de terra proprijs leuare manibus, genibus excipere, radicem vmbilici præcidere, aqua tergere, palmis informia membra lenire, aptare, sale aspergere, fascijs inuoluere, & sinu suo fouere? Vt iam minus miremur, quod Iob magnifaciebat, nempe quod *obstetricante manu eius eductus est coluber tortuosus*. Et quod ipse Dominus sibi adscribit: *Cum ponerem nubem uestimentum eius*, maris, *& caligine illud quasi pannis infantiæ obuoluerem*: Nam duo illa Dei potentiam exaggerant; hoc vero ipsius suauitatem, & bonitatem commendat. Quod si a principe infantulam obstetricari tantæ dignationis est, quantæ suauitatis & amoris indicium erit, regem sæculorum, immortalem, inuisibilem, solam sapientem, Deum, nostri gratia pusillum fieri, nasci corporatum, fascijs inuolui, lac Virginis sugere, butyrum & mel, vt ceteri solent infantes, comedere?

[Osee 11. ℣. 3. Vide Dei benignitatem multis modis ostensam. — Iob 26. ℣. 13. & cap. 38. ℣. 9.]

VII. *Multiplicatam quasi germen agri dedi te: & multiplicata es, & grandis effecta*. In Exodo eadem similitudine populi incrementum expressit. *Quo. Ioseph, mortuo, & vniuersis fratribus eius, omnique cognatione illa, filij Israel creuerunt, & quasi germinantes multiplicati sunt, ac roborati nimis impleuerunt terram. Surrexit interea rex nouus super Aegyptum, qui ignorabat Ioseph: & ait ad populum suum: Ecce populus filiorum Israel multus, & fortior nobis est, &c.* Atque ista fuit adolescentia Israël, vt supra dicebamus, in qua scilicet adoleuit, & creuit. deinde successit iuuentus, in qua sustinuit captiuitates, & labores: de altera itaque dicitur: *Et multiplicata es*. de altera vero: *Et grandis effecta*. Theodoretus, & Scholiastes: Meam, inquit, benedictionem consecutum est opus: ego enim dixi. *Vt germen agri dedi te*, tuque accepta benedictione simul & multitudinem, & magnitudinem obtinuisti. Videtur alludere ad benedictionem Iacob. *Odor filij mei sicut odor agri pleni, cui benedixit Dominus, &c.*

[Exo. 1. ℣. 6. — Theodor. Scholiast. — Gen. 27. ℣. 27.]

Et ingressa es, & peruenisti ad mundum muliebrem. Hieronymus. Porro quod interpretatus est Symmachus: & peruenisti ad ornatum muliebrem: siue vt Theodotio: & ingressa es ad ornatum ornamentorum, pro quo nos secuti sensum Hebraicum diximus: *Et peruenisti ad mundum muliebrem, &c.* Enim vero mundus muliebris, vel ex Theodotione, ornamentum ornamentorum, id est, omnimodum, vocantur armillæ, inaures, torques, monilia, & cetera, quæ recenset Isaias propheta. Quod vero ait: *Peruenisti ad mundum muliebrem*, non significat eam habuisse ornamentum aliquod, ne-

[Hieron. — Theodot. — Isa. 3. ℣. 18.]

A dum vniuersum, cum paulo inferius addat, *& eras nuda, & confusione plena*; sed eam ætatem esse ingressam, quæ quasi iure suo postularet talia ornamenta, vtpote quæ coniugio esset matura. Vnde Hieronymus tempus pubertatis ostendit, quando puellæ nubiles appellantur & possunt maritorum amplexibus copulari. Quæ ad historiam sic transfert Rabbi Dauid: Venerat tempus, vt educeretur Israël de seruitute illa.

[R. Dauid.]

Vbera tua intumuerunt, et pilus tuus germinauit. Hieronymus. Honeste adolescentularum maturitas indicatur, quando intumescunt, siue eriguntur (ex Septuaginta) vbera, & germinat pilus, &c. Vsque ad pubertatem virginibus non crescunt vbera: vnde in Canticis dicitur. Sponsa *soror nostra parua* est, *&*
B *vbera non habet: quid faciemus sorori nostræ in die, quando alloquenda est?* seu, cum viro est tradenda: nam eo vsque virgo העלמה, haghalmah, abscondita dicebatur, & erat; quam videret nullus, ne dum alloqueretur. Pilum germinare, est pubescere, ingredi annos pubertatis.

[Hieron. — Cant. 8. ℣. 8]

Et eras nuda, & confusione plena. Hieronymus: Cumque parata esset ad nuptias, & haberet pulchritudinem corporis, vestimentorum tegmina non habebat, neque Dei protegebatur auxilio, &c. Synagogæ vestimentum, ornamentum, decor, & decus omne fuit lex diuinitus data, vt inferius dicemus. Ante legem itaque acceptam nuda erat, & ignominia plena, vtpote sine Deo, & sine libertate. Theodoretus. Nondum enim acceperas legis tegumentum. Scho
C liastes: Quia in Aegypto dæmonia colebat. Rabbi Dauid: Erat Israël vilibus vestimentis indutus, vt decet seruos ac captiuos. Vel dicendum quod erat nuda diuinis scilicet præceptis, ac legibus.

[Hieron. — Vestis & ornamentum Synagogæ fuit lex. — Theodor. — Scholiast. — R. Dauid.]

VIII. *Et transiui per te, & vidi te*. Scholiastes: Hoc a Moyse dictum: *Videns vidi afflictionem populi mei, &c.* Hieronymus: Quanta clementia? non suffecerat semel vidisse eum, sed peccantem adhuc visitat iterum.

[Scholiast.]

Et ecce tempus tuum tempus amantium. Hieronymus. Siue iuxta Septuaginta tempus diuertentium; & iuxta secundam Aquylæ editionem tempus συναλλαγῆς, synallages, sponsalium videlicet, & nuptiarum. Iuxta primam vero eiusdē, ac Theodotionis, μαστῶν, maston, quod interpretatur, vberum: pro quo Symmachus vertit ἀγαπῆς, agapes, quod delectionem
D sonat. Vox autem Hebræa דודים, dodim, hæc omnia significata amplectitur. Illud igitur tempus erat, quando possunt mulieres viris sociari, &c. Rabbi Dauid: Quando scilicet me manifestaui Moysi in rubo, ostendique tempus esse amantium; pugnaui enim pro te contra Aegyptum, quousque inde te eduxi in manu forti, & brachio extento. Tempus quoque erat idoneum, in quo gens cohortationibus prophetarum, & afflictionibus Aegyptiorum, relictis abominationibus suis, peccatrix Israël conuerti volebat ad virum suum, scilicet Deum benedictum.

[Hieron. — R. Dauid.]

Et expandi amictum meum super te. Pro, amictu, Hebraice, & apud Septuaginta legitur, alas meas: quod sic enarrat Origenes. Consueuit Scriptura alas vo-
E care vestium summitatem, &c. & merito id quidem, quia amictus, fimbriæ, & sinus extenduntur quasi alæ: ea phrasis est apud Zachariam. *Apprehendent fimbriam viri Iudæi*, Hebraice alam: & in Numerorum libro. *Vt faciant sibi fimbrias per angulos palliorum*. Hebraice alas palliorum. Porro expandere amictum, seu extremum amictus super feminam, idem valet, atque illam in vxorem sibi despondère, a consuetudine sumpta dicendi figura, cuius mentio extat in Ruth. *Ego sum Ruth ancilla tua: expande pallium tuum*. Hebræus & Septuaginta alas tuas, *super famulam tuã*, quia

[Origeni summitates vestium vocantur alæ. — Zac. 8. ℣. 23 — Nu. 15. ℣. 38 — Expandere amictum super feminã, est illam sibi despondere. — Ruth 3. ℣. 9]

Hieron. *quia propinquus es.* Quod Hieronymus ita confirmat: A Deus amictum expandit pro alis, quo cooperta est Ruth ad pedes dormiens Booz, &c. Hanc phrasim

Luc. 1. ℣. 34 mutuasse credo diuum Lucam, immo Archangelum Gabrielem, cum ad purissimam Virginem rogantem: *Quomodo fiet istud quoniam virum non cognosco?* respondit: *Spiritus sanctus superueniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi.* tametsi *obumbrabit* decen-

R. Dauid. tius, & significantius dixit, quam expandet alas super te. Rabbi Dauid: Expandi alas meas super te; hoc est, desponsaui te mihi in vxorem, vt dicitur: Sum Ruth ancilla tua, expandesque alas tuas super me: & hoc feci, inquit, quando dixi: Accipiam vos mihi in populum, & ero vobis in Deum.

Et operui ignominiam tuam. Hieronymus. Inhonesta

1. Cor. 12. ℣. 23. corporis sub hoc nomine intellige, quæ, teste Apo- B stolo, maiore honore circũdamus. Rabbi Dauid: Vestiui te, & operui vestibus honestissimis, vt superius dixi: vel: docui te signis, & prodigijs veram fidem, nihilque in te reliqui ignominiosum alieni cultus.

Scholiast. Theodor. *Et iuraui tibi, & ingressus sum pactum tecum; ait Dominus Deus.* Scholiastes, & Theodoretus: Cum enim conspexissem te in reliquum idoneam, quæ mecum per legem societatem coires, expandi quasi quasdam alas salutarium præceptorum doctrinam, & cooperui iniquitatis nuditatem, & hoc connubiũ etiam dotis libellus est consecutus: ingressus enim sum in testamento tecum, & quia opus erat, vt libello adhiberetur iusiurandum, ne hoc quidem facere recusaui. Sed quamuis fide dignus essem vel verbo tantum promittens, attamen iusiurandum quoque C verbis adiunxi, &c. Duo hìc commemorantur a Deo præstita, pactum scilicet, & iusiurandum, quorum primũ extat in Exodo expressis verbis conceptum:

Pactum, & iusiurãdum exhibita populo Israel.

Exo. 19. ℣. 5 *Si ergo audieritis vocem meam, & custodieritis pactum meum, eritis mihi in peculium de cunctis populis: mea est enim omnis terra: et vos eritis mihi in regnum sacerdotale, & gens sancta: Hæc sunt verba, quæ loqueris ad filios Israel. Venit Moyses: & conuocatis maioribus natu populi, exposuit omnes sermones, quos mandauerat Dominus: respondítque omnis populus simul: cuncta, quæ locutus est Dominus, faciemus. Cumque retulisset Moses verba populi ad Dominum, ait ei Dominus: Iam nunc veniam ad te in caligine, &c.* Quoniam vero pacta, &

Iuramenti sollemnitates. fœdera solebant certis ritibus & sollemnibus quibusdam cærimonijs stabiliri, quarum mentio est in D

Genes. 15. ver. 24. Genesi, & Ieremia (etenim paciscentes solebant hostiam mactare, eius sanguine se aspergere, atque inter illius partes medij transire: hoc facto transgressori fœderis imprecantes talem mortem, & dissectionem) simili sollemnitate peractum est pactum

Exod. 24. Dei cum Israële, quod in Exodo testatum reliquit Moses, coniugum fœderatorum intermedius, & sequester. Nam mane consurgens ad radices montis Sinai, aram cum erexisset, duodecim titulos, siue columnas in circuitu eius excitauit, quæ duodecim tribus Israël referrent: electisque duodecim iuuenibus hæredibus domorum totidem mandauit, vt singuli vitulos singulos mactarent: sanguinem vero hostiarum cum duabus crateris excipi fecisset, alteram fudit super altare, quod Deum repræsen- E tabat; alteram vero, spargendo populum, exhausit, postquam volumen fœderis repetisset: ea cærimonia contestans violatoré pacti morte plectendum iri, siue homo esset, qui in titulis repræsentabatur, siue Dei filius hominum vadimonium suscipiens in altari significatus: atque sic se habuit fœdus coniugij inter Deum & Rempublicam Israëliticam stabi-

De iure iurando. Theodor. litum. Porro iusiurandum, cuius hic meminit Vates, non facile in sacris reperias. Theodoretus putauit de illo iureiurando sermonem esse, quod in Deute- Deut. 32. ℣. 40. ronomio extat. *Leuabo ad cælum manum meam, & dicam: Viuo ego in æternum, etc.* Ceterum antiquius multo est coniugium hoc illo iuramento: nam post quinquaginta dies ab Exitu celebrata sunt pacta, quæ diximus. Canticum vero illud cecinit Moses post quadraginta annos errorum per desertum. Præterea illo iureiurando Deus non astringit sponsæ fidem, sed potius comminatur sumpturum se de legis transgressoribus vindictam: *Leuabo,* inquit, *ad cælum manum meam, & dicam: Viuo ego in æternum, si arripuerit iudicium manus mea, reddam vltionem hostibus meis, &c.* Non loquitur ergo Vates de illo iureiurando. Alij, ex quibus Rabbi Dauid, existimarunt pa- R. Dauid. ctum & iuramentum factum esse, cum Dominus misit Mosem ad filios Israël cum hisce mandatis, vt in Exodo refertur: *Ideo dic filijs Israel: Ego Dominus, qui* Exo. 6. ℣. 6. *educam vos de ergastulo Aegyptiorum, &c. Et assumam vos mihi in populũ, & ero vester Deus: & scietis quod ego sum Dominus Deus vester, qui eduxerim vos de ergastulo Aegyptiorum, & induxerim vos in terram, super quam leuaui manum meam, vt darem eam Abraham, Isaac, & Iacob: daboque illam vobis possidendam, &c.* nam iusiurandum quod fecerat Patribus, repetens, iterasse & ratificasse creditur Deus: tametsi id non sit a Mose expressum. Verum illud neque pactum fuit, neque iusiurandum, sed stipulatio, quasi spõsalitia de futu- Sponsalitia. ro coniugio, atque confirmatio promissionis factæ Patriarchis de terra Chanaan posteris tradenda. Ergo videtur asserendum, quo loco & tempore pactum initium est in Exodo, sicut diximus, eodem Exod. 24. iusiurandum factum, non quidem verbis, sed factis: nam illæ cærimoniæ fœderis nihil aliud erant, quã iuramentum execratorium, quod ijs verbis exprimi posset, si res deessent. Dispeream, & in partes corpus meum dilanietur, si fidem datam violauero. Cum igitur Deus pactum inierit cum Israëlitica Republica ad radices montis Sinai, vt diximus, & hostijs immolatis, sanguineque earum Dei altare, & populus aspersus fuerit; consequens est, pacto, & execratorio simul iuramento nuptiarum contractum esse sancitum.

Et facta es mihi. Hieronymus. Iuxta consuetudi- Hieron. nem prophetarum *facta es mihi*, ait, pro eo quod Theodor. est, meo coniugio copulata es. Idem Theodoretus: Coniuncta, inquit, es mihi, & nuptiæ perfectæ sunt, &c. est eadem phrasis paulo inferius. *Exposuisti fornicationem omni transeunti, vt eius fieres.* Et in libro Ruth. *Tulit itaque Booz Ruth, & accepit vxorem.* Hebraice. Accepit Ruth, & facta est illi, vel eius: & in Osea. *Non fornicaberis, & non eris viro.* Eandem imitatus est Paulus. *Si fuerit cum alio uiro.* Græce: Si fuerit alij viro. & inferius. *Vt sitis alterius, qui ex mortuis resurrexit.* Græce: vt sitis alteri viro illi, qui ex mortuis surrexit, &c. Significat autem hæc dicendi figura non solum nubere viro, sed illius esse vxorem; & possessionem, atque adeo dici: nam cognomen vxoris erat viri appellatio, vt apud Matthæum. *Ex ea, quæ fuit Vriæ.* Rabbi Dauid: Quod factum est, cum Moyses dixit: *Dominus elegit te hodie, ut sis ei populus peculiaris, sicut locutus est tibi, &c.*

His verbis coniugij fœdera continentur. Infr. ℣. 15. Ruth 4. ℣. 13. Oseæ 3. ℣ 3 Rom. 7. ℣. 3. & 4. Matth. 1. ℣. 6. R. Dauid. Deut. 26. ℣. 18.

Declarant & sacræ literæ alijs verbis honorificum istud connubium Reipublicæ Israëliticæ cum Deo legislatore, sed potissimum verbo חשק, chasach, quod significat adhærere sponsæ, agglutinari cum illa, ita vt ex binis cordibus, & animis vnum fiat, in Deuteronomio. *Non quia cunctas gentes numero uincebatis, uobis iunctus est Dominus, &c.* agglutinatus est sicut sponsus sponsæ; *sed quia dilexit uos.* Non itaque elegit dignos, quos diligeret, sed di- Deu. 7. ℣. 7 ligendo

Dei nostri connubium cum Israel, varia phrasi exprimitur: prima est adhærere, id indicans, quod ex binis cordibus vnum fiat.

Ibid. 10. ℣. 14. ligendo idoneos fecit, quos eligeret. Et iterum. *En Domini Dei tui cælum est, & cælum cæli, terra, & omnia quæ in ea sunt; & tamen patribus tuis conglutinatus est Dominus, & amauit eos, &c. Circuncidite igitur præputium cordis vestri.* Quibus verbis aperte, meo A

Gen. 34. ℣. 3 iudicio, allusit ad factum Sichem, cuius mentio habetur in Genesi, qui cum toto populo suo circuncisus est, eo quod *conglutinata* esset *anima eius* cum Dina filia Iacob. Quod si gentilis homo, inquit tacite Dominus, ob amorem vxoris ardentem, se cum populo vniuerso circuncidi passus est; cur non potius vos circumcidetis stultitiam cordis vestri, vt Deo vestro fruamini, cuius animam cum vestra scitis esse conglutinatam? Vide & aliud amo-

Ier. 13. ℣. 11 ris huius coniugalis testimonium apud Ieremiam. *Sicut enim adhæret lumbare ad lumbos viri, sic agglutinaui mihi omnem domum Israel, & omnem domum Iuda, &c. vt essent mihi in laudem, & gloriam,* id est, B

1. Cor. 11. ℣. 7. in sponsam: nam, teste Paulo, *mulier autem gloria uiri est.* Egent verba hæc omnia magno examine, magnaque meditatione.

IX. De transitu maris sermo fortasse est.

Et laui te aqua. Fortasse ad transitum rubri maris respexit: ex quo quasi e balneo exierunt hilares, & alacres, hostibus videlicet suffocatis.

1. Cor. 10. ℣. 1. quo modo etiam loquitur Apostolus. *Omnes mare transierunt, & omnes in Moyse baptizati sunt in nube, & in mari.* hoc est: Mosis ductu, & nubis protectione omnes mare quasi lauacrum intrarunt,

Origenes. Theodor. Apollin. Aqua doctrinæ. & exierunt incolumes. Vel ex Origene, Theodoreto, & Apollinare, aquam doctrinæ diuinæ intellexit, qua sanguines, & scelera eorum mundata sunt: non est enim nouum aquæ nomine le- C

Deut. 32. Isa. 55. gem significari in Deuteronomio, & Isaia. Vero similius autem apparet, Vatem loqui de *varijs baptismatibus, & iustitijs carnis,* vt loquitur Apostolus,

Hebr. 9. ℣. 10. in lege Mosaica *vsque ad tempus correctionis impositis,* quibus lustrabantur, qui immunditiam contraxe-

Theodor. rant, quomodo etiam interpretatur Theodoretus.

Lauacrum consequebatur vnctio. *Et vnxi te oleo.* Lauacrum consequebatur vnctio veteri more, quem legimus obseruatum in libro

Ruth 3. ℣. 3 Ruth. *Lauare igitur, & vngere, & induere cultioribus*

Iudith 10. ℣. 3. *vestimentis, &c.* Et in libro Iudith. *Lauit corpus suum, et vnxit se myro optimo,* oleo scilicet myrrhino electo,

Esther 2. ℣. 12. cuius mentio est apud Esther, & Lucam. *Aquam pedibus meis non dedisti, &c. oleo caput meum non vn-*

Lucæ 7. ℣. 44. *xisti, &c.* Meminit & eius consuetudinis Homerus. D

Homer. l. 4. Odysseæ, & l. 10. Iliad. Postquam hos igitur ancillæ lauerunt, & vnxerunt oleo, circa ipsos vestes pulchras miserunt & tunicas. atque iterum. Lotos autem, & vnctos reliquit

Eustath. oleo: vbi Eustathius: Oleo vero vtebantur, qui lauis-

Plutarch. in uita Pomp. sent. Plutarchus item de Pompeio: Seruus, inquit, accurrit, & lauit, & vnxit. Quamuis interdum post exercitationem vngerentur prius, quam lauarentur: quod de Alexandro Seuero refert Lampridius. Operam palæstræ dabat, atque inde vnctus lauaba-

Loquitur hic Vates, de vnctione sacerdotali. tur: &c. Videtur autem Propheta loqui de vnctione sacerdotum ex lege instituta in Republica Hebræorum. Quæ res magnum illi splendorem, & dignitatem addebat, vt merito toti Reipublicæ collatum dicatur, quod eius primatibus, sacerdotibus, inquã,

Theodor. solis concessum sit. Theodoretus sacerdotij genera recenset: sacerdotes enim oleo sancto vngebantur. E

Origenes. Origenes vero: Vnctio, ait, est habitatio Spiritus sancti in cognitione veritatis. Sed magis ad rem Poly-

Polychron. vnctione recreationem ex laboribus significari putat. chronius. Vnxi te, hoc est, recreaui te ex laboribus: velut dicat: vnguentis te imbui: nam tamquam de coniuge fingit orationem, &c. Quoniam igitur nouæ nuptæ solebant lauari, & vngi, atque pretiosis vestibus ornatæ ad thalamum deduci, vt in libro

Esther. 2. Esther de virginibus tradendis Assuero regi scriptum legimus; ideo balnei, & vnctionis meminit, atque vestium cultiorum: tametsi hæc ad parabolæ potius decorum, quam ad veritatem historiæ pertinere videantur. Nihilominus singula accommodare Reipublicæ Hebræorum studebimus.

Et vestiui te discoloribus. Multis modis fieri potest, X. Vestis discolor, seu polymita.

& dici vestis discolor, quorum meminit Plinius in hæc verba. Pictas vestes iam apud Homerum fuisse accipio: vnde triumphales natæ. Acu facere id Plin. lib. 3. cap. 48.

Phryges inuenerunt, ideoque Phrygiones appellati sunt. Aurum intexere in eadem Asia inuenit Attalus Rex: vnde nomen Attalicis. Colores diuersos picturæ intexere Babylon maxime celebrauit, & nomen imposuit. Plurimis vero licijs texere, quæ polymita appellant, Alexandria instituit. Scutulis diuidere Gallia, &c. Et paulo ante dixerat: quam sola ars scutulato textu commendat, &c. Porro scutulata vestis, vt ait Varro, dicta est quod sit veluti quibusdam scutulis distincta. Fiunt igitur textura scutulatæ vestes. Ceterum quo modo sint effigiata illa scutula, nondum liquet: an videlicet colorum varietate, an liciorum permutatione nunc expressa, nunc depressa, vt in mappis fieri solet, an ex liciorum subductione, & exinanitate filamentorum maculis formatis, quemadmodum videmus sindones, & mantilia in varias picturas fora minari: nam & Plinius de scutulatore Araneo disse Plin. l. 11. cap. 24.

rens eius retis maculas appellat scutulatas: sic enim habet. Texere a medio incipit circinato orbe subtegmina adnectens, maculasque semper paribus interuallis, sed subinde crescentibus ex angusto dilatans indissolubili nodo implicat: quanta arte cælat pedicas scutulato rete grassantes? quam non ad hoc videtur pertinere cribratæ pexitas telæ? &c. Ijs præhabitis, sine quibus sequentia intelligi non poterant; obseruandum est, loco vocis huius *discoloribus* Hebraice haberi רקמה, richmah; rechama- Rechamata vestis.

tum consona voce appellant vulgo Hispani, & Itali. Septuaginta vertére, varijs: versu autem decimotertio, pro eadem voce posuere, versicoloribus: capite vero vigesimoseptimo, versu decimosexto reddunt, varia: at versu vigesimoquarto, polymita: capite vigesimosexto Exodi vertunt, variegata: atque eodem modo capite trigesimoquinto. Hieronymus vero qui hoc versu posuit *discoloribus*, versu tertiodecimo reddidit *multicoloribus*: capite autẽ vigesimoseptimo, versu vigesimoquarto transtulit, polymita: versu autem decimosexto *scutulata* legit: at in Exodo opus plumarium pro opere rechamato traduxit. Est autem opus plumarium idem, quod acu Plumarium opus.

pictum, ita appellatum, quod æmularetur picturas e plumis versicoloribus auium factas: cuius antiquitatis vestigia extant a Persianis, & Mexicanis Indis ad nos allata. Nam illi indumenta, gestamina, scuta, Diuorum imagines, & pleraque alia diuersi generis vasa, psittacorum, & phœnicopterum, & aliarum pictarum auium plumulis intexunt opere tam venuste variato, vt nihil delectabilius oculis occurrere posse videatur. Male ergo quidam pro plumario opere topiarium substituunt, antiquum nomen explodentes, fortasse quod non satis illud intelligant. Ezechielis vigesimoseptimo, vbi Hieronymus habet. *Byssus uaria de Aegypto texta est tibi in uelum*; alij pro eadem Opus Phrygionicum.

Hebræa voce reddunt. E bysso opere Phrygionico texta fuit cortina tua, vel velum tuum. Et in Ps. 44. ℣. 15

psalmo Septuaginta habent *circumamicta varietatibus*, Hieronymus vero, in scutulatis. Et in alio Psal. 138. ℣. 15.

psalmo, vbi Septuaginta: *Et substantia mea in inferioribus terræ*; Hieronymus transtulit: Et imaginatus

ginatus

ginatus sum (est enim verbum passiuum radix prædicti nominis) in nouissimis terræ, hoc est: quasi imago formatus sum in ventre matris, &c. vbi Rabbi Dauid: Assimilauit opus creationis in neruis, ossibus, carne, & cute operi Phrygionico, &c. Porro Iosephus aulæum Templi opere Babylonico elaboratum, depictamque in eo omnem cæli rationem præter signa scribit: cum tamen certum sit eodem opere a Salomone fabrefactum, atque illud alterum Tabernaculi, quod opere rechamatoris Deus fieri præcepit Exodi præallegato loco. Antonius Nebrissensis enarrans illa verba psalmi. *Circumamicta uarietatibus*, vbi Hieronymus in scutulatis vertit; contendit richmah Hebraicum, sonare inanitates, vel vacuitates; significareque opus reticulatum, plagis inanibus distinctum. Ceterum repugnat Nebrissensi quod velum Tabernaculi, & velum triremis Tyriæ hoc opere elaborata dicuntur, quorum neutrum patiebatur inanitates, seu ocellos illos: cum aulæum Tabernaculi appenderetur ante Sanctuarium, ne videretur a Leuitis; velum autem triremis, vt vento expositum promoueret nauim, vtrique autem vsui officiebant plagæ Nebrissensis. Sunt qui existiment רקמה, richmah, nomen esse generícum, atque sub se claudere vniuersas species telæ, seu vestis variegatæ, tam scilicet eas, quæ textura fiunt, quam quæ acu pinguntur: nimirum opus Alexandrinum ex liciorum versicolorum vniformi mistione conflatum: opus Babylonicum ex liciorum varij coloris permutatione depictum; *Zarzaban* vocant Mauri, Hispani *primauera*, nos vernans vocare possemus: opus Damascenum appellatum, quod depressis licijs maculas ostendit: opus Gallicum Plinio: in quo scutula, seu ocelli relinquuntur Nebrissensi, non permutatis modo, sed etiam subtractis filamentis: opus Attalicum, in quo staminibus sericis aurea subtegmina intexuntur, telam auream nos dicimus: opus ex Damasceno, & Attalico permistum, quod aureis subtegminibus ex arte mutatis depressas habet maculas aureas, vt Damascenum, aureosque flores expressos: denique ex Attalico, Babylonico, & Damasceno compositum, quod aureæ telæ licijs permutatis maculas depressas, & imagines extantes ostendit. Postremo opus acu pictum significare dicunt, cuius duæ sunt species: altera operis plumarij, quo lini telæ sericis filis versicoloribus variæ picturæ inducuntur, vt in ceruicalibus elegantioribus videmus: altera operis Phrygionici, cum aureæ telæ vel sericæ acu nectuntur segmenta auri: quod *rechamado* appellant Hispani, & Itali consona voce, Hebraice רקמה, richmah: atque ex hac multiplici significatione vocis ortas putant tot, ac tam diuersas versiones Chaldæi, Septuaginta, & Hieronymi diuersis locis Scripturæ accommodatas, in quibus vox ista vsurpata est. Nihilominus credimus Hebræam vocem רקמה, richmah, idem in omnibus linguis significare, videlicet, opus acu pictum, quod rechamatum appellamus Europæi, atque ex analogia eius significationis ceteras accommodatas illi fuisse: ad quod credendum inducimur primum quidem nominis huius *rechamado* significatione inter nos notissima. Præterea clarius hæc patent in psalmo in quo sponsæ vestis depingitur, ex tela aurea confecta, atque insuper rechamata (liceat enim sic loqui, vt rem explicemus) sic autem habet versus: *Omnis gloria eius filiæ regis ab intus*, id est, Ecclesiæ decor, & venustas spiritualis, & interior materialibus ornamentis declarata sic se habet. Vocat autem filiam regis eam, quæ est sponsa; quoniam olim

R. Dauid. Iosep. lib. 8 anti. c. 2. & lib. 6. de bel. cap. 6.

Opus Babylonicum.

Exodi 26.

Anton. Nebris quinquag. 3. cap. 33.

Psal. 44. ℣. 15.

Varia vestimentorum genera & nomina.

Psal. 44. ℣. 14.

A sponsæ filiæ dicebantur a sponsis vsque ad connubialem torum, deinde vxores. Sequitur *in fimbrijs aureis circumamicta uarietatibus*. Hieronymus: In fascijs aureis vestita est. Hebraice לבושה לרקמות ממשבצות זהב, mimisbetsoth zahab lebusah lirqamoth: sonant autem verbum ex verbo: Ex telis auri vestita ad acu picturam: nam loco vocis primæ, ממשבצות, mimisbetsoth, telas, vel intexturas conuerto (etiamsi alij vertant ocellatis, alij tessellatis, alij aliter) secutus videlicet Septuaginta, qui fimbrias auri, & Chaldæum, qui texturam auri transtulerunt: immo vero coactus varijs acceptionibus huius vocis, quarum in sacris vsus est: quæ non possunt aliter ad analogiam reuocari, nisi verbum significet intexere. Vide Hebraicum codicem pluri-

B bus locis Exodi, in quibus ea vox repetita est. Quod si ita est, vt vero simile iudicamus, necesse est alteram vocem richmah significare, quod sonat: nam quod aliud opus superinduci potuit aureæ telæ nisi Phrygionicum, aut pictum? Cum ergo vestis reginæ ex tela aurea dicatur facta ad richmah, oportet vt richmah sit opus rechamatum, acu pictum, quod *bordado* etiam dicitur vulgo Hispanis, & Gallis *brodrie*; ex analogia vero huius operis, quod variegatur multiplicibus coloribus, & segmentis telæ aureæ, argenteæ, & sericæ, traducta sit vox ad significanda illa omnia, quæ supra diximus. Atque hæc de parabolica veste dicta sufficiant. Iam videamus quid illa significet in Hebræorum Republica.

Chaldæus Paraphrastes in psalmum citatum; au-

C reã & variam vestem reginæ refert ad sacerdotum indumenta: sic enim vertit prædictam sententiam. Omne laudabile, & pulchrum, ac desiderabile in facultatibus regionum; thesaurique regum, qui repositi erant interius, offerentur sacerdotibus, quorum vestes auro optimo intextæ in vestibus varij coloris lætificabunt sacrificia &c. Theodoretus vniuersa hæc ornamenta ad Tabernaculi cortinas, & varium apparatum traducit. Vterque satis commode: nam in sacerdotis summi vestimento, atque Sanctuarij aulæis multus est sermo operis variegati aut picti, Phrygionij, & plumarij. Nobis autem ob oculos ponit sponsæ chlamys beneficia innumera, quibus Deus populum suum honestare, ditare, & clarum reddere inter gentes instituit: nam in auro &

D pretium est, & splendor. Hæc autem duplicia sunt, naturæ quædam, quædam vero gratiæ: illa significantur in tela, quæ tametsi ex varij coloris licijs constet, vniformis tota est, & sibi similis: sicut natura, quæ semper sibi constat, & eandem perpetuo legem seruat: ista vero significantur in acu pictura, quæ ad arbitrium artificis variatur: nec secus gratiæ opera, gratiarumque diuisiones se habent, quibus rerum omnium artifex digito spiritus sui, atque acu intelligentiæ perspicacis cycladem sponsæ carissimæ, hoc est, Ecclesiæ distinguit, exornat, & illustrat. Sed quid mirum est Deum acu pingere vestem sponsæ, cum ipsius imaginem super vtraque palma expresserit? apud Isaiam. *In manibus meis descripsi te*, vel sculpsi te, *muri tui coram oculis meis* sunt *semper*:

E nimirum bis delineati in vna, atque altera manu.

Sed quænam segmenta, quæ scutula, quas imagines credemus cycladi sponsæ acu pictas fuisse? *In ueste poderis* talari, *quam habebat* Aaron, *totus erat orbis terrarum, & parentum magnalia in quattuor ordinibus lapidum erant insculpta*, &c. Vel Patriarcharum gloriæ duodecim stemmata, aut emblemata, signa scilicet sacra pro nominibus posita, vt diximus in Commentario de prima visione. Duo genera rerum ostendebat Pontificia vestis, alia intexta

Exod. 28. ℣. 4. 11. 14. 20. & 38.

Quid significet hæc vestis in Hebræorum republica.

Chaldæ. in ps. 44.

Theod.

Hac veste varia beneficiorum genera sponsæ collata significantur. Auro naturæ & gratiæ dona innuuntur.

Is. 49. ℣. 16

De ueste poderis.

Sap. 18. ℣. 24.

Comm. de pri ma visio. p. 2. ect. 2.

telæ,

telæ, alia acu picta: intextus erat vniuersus orbis, cælum, mare, terra, & eorum plenitudo, aues, pisces, prata, arbores, animalia nimirum dos vxoris: nam omnia illi tradidit in obsequium, *oues & boues uniuersas; insuper & pecora campi, volucres cæli, & pisces maris*: vnde apud Isaiam. *Viuo ego dicit Dominus: quia omnibus his velut ornamento vestieris, & circumdabis tibi eos quasi sponsa.* Alia vero acu picta visebantur, gloriæ parentum scilicet, quas æmularetur; atque hæc expressiora, vt illa conaretur ad viuum moribus exprimere; fidem Abrahæ, Isaaci obedientiam, Iacobi constantiam, &c. Nam illa veste Pontificis plebis Israëliticæ ornatum, & gloriam, ad quam Deo nubens euecta fuerat, repræsentatam fuisse notius est, quam vt explanatione indigeat. Sed & cortinæ tabernaculi depictæ imaginibus Cherubim, quid aliud innuebant, quam trophæa victoriæ, quæ e bello Aegyptiaco sponsæ liberandæ gratia suscepto sponsus reportauerat, in ipsius sponsæ cyclade acu picta? scilicet regnum, sacerdotium, & cetera, quæ recensuimus supra; vt redemptionis propriæ, & sponsi beneuolentiæ tam certa pignora ante eius oculos iugiter obuersarentur, quibus in admirationem tam strenui ducis, & amorem tam amantis coniugis prouocaretur, incenderetur, & ardesceret.

[Margin: Ps. 8. ℣. 8. Is. 49. ℣. 18 — Cortinæ tabernaculi depictæ Cherubinis. — Comment. de 1. visione par. 2. sect. 10.]

Et calceaui te ianthino. Hieronymus, Aquyla, & Symmachus, ianthina, Septuaginta, & Theodotio hyacinthina transtulerunt: pro quo in Hebræo scriptum est תחש, thachas. Est autem thachas, vt multis placet, taxus, consona voce vulgo Hispanis dicitur *tess n & texon*; Latini melom appellant, animal asperum, mordax, magnitudine vulpis, colore felis, ex cuius pelle pharetras, & canum collaria obtegere solent. Chaldæus vocat ששגונא, sasgona, quasi gaudentem coloribus: vel, vt alij Hebræi intelligunt, sexcolorem, quod sex dicatur coloribus distingui eius pellis: eius mentio est in Exodo: *pellesque ianthinas.* Hebraice taxorum. & in libro Numerorum. *Velamine ianthinarum pellium*, vel hyacinthinarum, vt alij codices legunt, sed eodem sensu: nam ianthinus colorem violarum sonat, hyacinthinus colorem cælestem, quem æmulatur ille lapillus, atque eundem videtur imitari pellis taxi: propterea interpretes pro taxo reddiderunt hyacinthinum, vel ianthinum. Ex pelle itaque hyacinthina coloris cælestis, seu violacei Deus sponsæ aptasse sandalia, testatur Vates: neque ab re calceamentorum meminit inter alia feminei corporis indumenta, & ornamenta: quoniam calcei elegantes a feminis maximi haberi solent, præsertim Hebræis, quæ breuiorem gestabant cycladem, & vix ad summos talos demissam, quales videlicet amictas vidimus Granatenses Mauro-christianas: propterea tibialibus ex subtili tela sinuosis, atque sandalijs exquisito artificio elaboratis, auroque & gemmis grauibus delectabantur: quod apud Isaiam videre est: ait enim. *In die illa auferet Dominus ornamentum calceamentorum.* Hebraice gloriam, vel ornatum compedum: nam עכס, gheces, compedem significat, seu laqueum pedum: & in Prouerbijs. *Ignorans quod ad vincula stultus trahatur.* Pagninus vertit ornamentum squamatum pedum: quod laqueis squamatis, id est, ad instar squamarum acu pictis erant ornata calceamenta. Chaldæus reddidit voce מרגוך, margeuach, quæ irritamentum significat: atque Isaiæ locum sequentem: *Pedibus suis composito gradu incedebant*: quem sic vertit Pagninus: & pedibus suis ornabantur ornamento squamarum; ille sic transtulit: & in pedibus earum irritamenta: nimirum quibus iuuenes irritantur: & quibus prouocabant oculos maiestatis Dei, & eius iustitiam aduersum se irritabant. Rabbi autem Salomon עכס, gheces, significare vult virus serpentis, & verbum inde ortum venenum adhibere: itaque vertit: Pedibus suis, seu impudico incessu venenum exhibebant animis iuuenum. Addit Isaias: *& lunulas.* Hebraice שביסים, sebisim: inclusas gemmas vertere licet, vel circulos aureo, & argenteo filo superductos, & acu pictos. Hispani vocamus *çapato a lazo.* Vtrumque nomen laqueum sonat, quod ornamentum ex laqueis aureis constaret, quodque illaquearet iuuenum animas malecautas. Eiusmodi laqueos pedibus suis indidit sagax illa, nec minus honesta femina Iudith, vt caperet sanguinariam feram Holophernem: quod ipsa testatur dicens: *Capiatur laqueo oculorum suorum in me*: atque iterum: *Vnxit faciem suam unguento, & colligauit cincinnos suos mitra, accepit stolam nouam ad decipiendum illum. Sandalia eius rapuerunt oculos eius: pulchritudo eius captiuam fecit animam eius*, &c.

[Margin: Hier. Aqu. Symmach. Theodotio. — Exod. 25. ℣. 5. Num. 4. ℣. 14. — Ianthinus, & hyacintinus color, idem. — Maximus sponsæ decor in calceamentis situs. — Isa. 3. ℣. 18 — Prouer. 7. ℣. 22. — Isa. 3. ℣. 16 — R. Salomon ornamenta mulierum venena vocat. — Iudith. 9. ℣. 13. & cap. 16. ℣. 10.]

Nunc videamus, quid significent calceamenta in sacris literis; quod hoc loco Origenes, & Hieronymus tractant, neque explicant. Ambrosio sunt signa coniugij. Bedæ significant timorem humanum. Gregorio vitam duram & asperam. Cyrillo Euangelium. Alijs apparatum itineris, vel expeditionis. Alijs sunt signa mortalitatis. Dionysio Angeli discalceati dicuntur, quod sint liberi, puri, sine affectu, labe, commistione, &c.

Difficile videtur arcanam significationem calceamenti ex sacris eruere, quam tanti viri non exposuerunt. Ceterum vniuersis locis, in quibus eius vsus est, obseruatis studiose, non erit tam arduum negotium. Sic igitur statuimus: Discalceatum esse, vel nudis pedibus incedere, in sacris literis symbolum esse captiuitatis, quod sic incederent mancipia, vt videre est in Isaia dicente. *Sicut ambulauit seruus meus Isaias nudus, & discalceatus, trium annorum signum & portentum erit super Aegyptum, & super Aethiopiam; sic minabit Rex Assyriorum captiuitatem Aegypti, & transmigrationem Aethiopiæ, iuuenum, & senum nudam, & discalceatam*, &c. & iterum: *Descende, sede in puluere, uirgo filia Babylon*, &c. *tolle molam, & mole farinam: denuda turpitudinem tuam, discooperi humerum, reuela crura, transi flumina.* Hebraice. Nuda plantam, detege crura, &c. Vnde calceamenta portare e contrario signum erat libertatis, vt habetur in Exodo. *Calceamenta habebitis in pedibus* vestris, &c. id est, non iam nudis pedibus incedite, quemadmodum hucusque more mancipiorum, sed calceati ad instar ingenuorum, & liberorum.

[Margin: Quid significent calceamenta in sacra Scriptura. — Hieronym. Origen. Ambro. de fide. Beda in Exod. 3. Greg. Nyssen. de vita Moysis Cyrill. Dion. Areo. cæl. hier. cap. 15. — Discalceatum esse, vel nudis pedibus incedere sunt signa captiuitatis & seruitutis. — Is. 20. ℣. 3. & 47. ℣. 1. — Exod. 12. ℣. 11.]

Secundo. Quoniam mancipia subiecta sunt dominis, illosque reuerentur & timent, nudare pedes est signum reuerentiæ, quam Moysi, & Iosue Dominus reuocabat in memoriam, cum dixit. *Solue calceamentum de pedibus tuis, locus enim, in quo stas, terra sancta est.* Oppositum huius, hoc est, dominatum significat calceus: in psalmo. *In Idumæam extendam calceamentum meum, mihi alienigenæ subditi sunt*, &c. Hinc Ioannes Baptista, vt Christi excellentiam, & maiestatem declararet, illum inducit calceatum; se vero quasi mancipium; qui nudis pedibus incedens, vix audet corrigiam eius calceamenti soluere.

[Margin: Nudare pedes signum reuerentiæ. — Exod. 3. ℣. 5. Iosue. 5. ℣. 16. Psal. 59. ℣. 10. Ioan. 1.]

Tertio. Quia dominium acquiritur capiendo possessionem, calceus signum est vsucapionis, discalceatio vero cessionis iuris sibi debiti. Hoc extat in Deuteronomio. *Si autem noluerit accipere uxorem fratris*

[Margin: Calceus signum est vsucapionis. — Deut. 25. ℣. 7.]

fratris sui, quæ ei lege debetur: perget mulier ad portam ciuitatis, & interpellabit maiores natu, dicetque: Non uult frater uiri mei suscitare nomen semen *fratris sui in Israel, nec me in coniugium sumere: statimque accersiri eum facient, & interrogabunt. Si responderit, nolo eam uxorem accipere, accedet mulier ad eum coram senioribus, & tollet calceamentum de pede eius, spuetque in faciem illius, & dicet: sic fiet homini, qui non ædificat domum fratris sui, & uocabitur nomen illius in Israel, domus discalceati, &c.* Apertius vero in libro

Ruth.4.℣.7

Ruth. *Hic autem erat mos antiquitus in Israel inter propinquos, ut si quando alter alteri suo iuri cedebat: ut esset firma concessio, soluebat homo calceamentum suum, & dabat proximo* propinquo *suo: hoc erat testimonium cessionis in Israel. Dixit ergo propinquo suo Booz: Tolle calceamentum tuum, quod statim soluit de pede suo: at ille maioribus natu, & uniuerso populo; Testes vos, inquit, estis hodie, quod possederim omnia, quæ fuerunt Elimelech, & Chelion, & Mahalon,* &c. Sed quorsum ea cærimonia cessionem significabat? altera illi adiuncta rationem exhibet vtriusque: *Tollet*, inquit, *calceamentum de pede eius, spuetque in faciem illius*: spuere in faciem, est illum notare seruilis conditionis (nam vix mancipijs in faciem spuimus) Idem ergo indicabat calceamenti solutio, illum esse indignum, qui calceos gestaret inter ingenuos; quando nil liberale suscipere, vel designare audebat; mereri potius nomen discalceati, vel serui, qui se possessione propria abdicasset. Atque hinc declaratur lo-

Matth. 10. ℣.14. & Luc.9.℣.5

cus ille Matthæi alibi repetitus: etiam *excutite puluerem de pedibus uestris*, hoc est, cedite omni iuri C eorum, quod ad vos quoquomodo pertinere poterat: quod scilicet apertius dixit Moses in libro Nu-

Num. 16. ℣. 26.

merorum. *Recedite a tabernaculis hominum impiorum, & nolite tangere, quæ ad eos pertinent, ne inuoluamini*

Matth. 10. ℣. 15.

in peccatis eorum. Sequiturque tunc aptissime. *Amen dico uobis, tolerabilius erit terræ Sodomorum, & Gomorrhæorum, quam illi ciuitati.*

Soluere calceamenta signum luctus.

Quarto denique ex eadem ratione, soluere calceamenta, est signum luctus, sicut & coronam de capite tollere, radere cæsariem, & cetera ingenui hominis ornamenta deponere: quod, qui graui aliquo mœrore tenebantur, illum significabant, habitum exuentes festiuum, in quo numerabantur calcei, vt

Ezech. 24. ℣. 17.

a propheta nostro Ezechiel. *Corona tua circumligata sit tibi, & calceamenta tua erunt in pedibus tuis*: id est: D ne luctuosis cærimonijs prosequaris vxorem defunctam.

In militia calceus symbolum est constantiæ animique intrepidi.

Atque hæc fere sunt symbola calceorum domi, togæque: nam aliud foris, & militiæ significat calceus, nimirum constantiam, confidentiam, atque animum intrepidum, quod, qui nudis ingreditur pedibus, pedetentim, & timide incedit; contra calceatus audacter. Vnde est illud Pauli.

Ephes. 6. ℣. 15.

Calceati pedes in præparationem Euangelij pacis. hoc est, in confirmationem, & defensionem Euangelij, in quo pax, omnia scilicet bona cum Dei beneuolentia hominibus promittuntur: nam epitheton est Euangelij:

Præparare significat roborare seu stabilire.

præparare autem, roborare, stabilire, confirmare significat apud Isaiam. *Præparatus mons domus Domini in vertice montium.* & in psalmo. Ipse *super flumina præparauit eum*, &c. eapropter apud Marcum

Is.2.℣.2. Ps.23.℣.2 Marci. 6. ℣. 9.

prædicatoribus verbi dantur sandalia, quo scilicet audenter suscipiant munus sibi iniunctum, & omni humano timore deposito, illud exerceant, Euangelium *pacis* quouis terrarum importando.

Quare denotur sponsæ hyacinthino colore calcei.

Fit ex ijs, sponsæ datos esse calceos in signum non libertatis modo, sed etiam dominatus, quod illis antea caruisset, vtpote captiua, & alieni iuris. Sed quare hyacinthinos fuisse dicemus? Origenes: Vult,

Orig. homil. 6. in Ezech.

inquit, calceamenta nostra esse florentia, & bene

A tincta: alibi vero ait: Hyacintho pura incessum ornauit mortalitate sublata: Est etiam totius vitæ symbolum. Hieronymus. Hyacintho calceantur qui diuinam habent protectionem, vt perfectius ambulent, aut prædicent. Item calceari hyacintho, est præparari, vt ad cælestia festinare valeamus. Gregorius. Hyacinthus significat cælestem conuersationem, contemplationem, & spem cælestium: Fauet huic expositioni, quod in Numerorum libro præceptum est *filijs Israel*, vt facerent *sibi fimbrias per angulos palliorum, ponentes in eis vittas hyacinthinas*, vt cũ eas viderent, recordarentur *omnium mandatorum Domini, nec sequerentur cogitationes suas, & oculos per res varias fornicantes: sed magis memores præceptorum Domini*, facerent ea, essentque *sancti Deo suo*, &c.

Orig. in catena. *Hieron.* *Greg. 30. mor. c. 10.*

Hyacinthinus color significat cælestem contemplationem & conuersationem.

Num. 15. ℣. 38. & seq.

B quæ omnia exacte quadrant in calceos hyacinthinos sponsæ. Sed illud insuper addendum, præter arcanam significationem, quam diximus, dominationem, & opulentiam omnem sub pedibus sponsæ subiecisse sponsum Deum, cum calceos illi aptauit hyacinthinos: nam hyacinthus cum corona regibus tribuitur in Ecclesiastico. *Ab eo, qui vtitur hyacintho, & portat coronam, vsque ad eum, qui operitur lino crudo*, &c. Quod si hyacinthina toga regium est gestamen, quale erit hyacinthinum calceamentum? Symbolum certe regni sublimioris, cuius sedes non est eburnea vel aurea, sed animus excelsus, & vere regius, qui calcat omnẽ terrenum dominatum: namque pedes, quibus progredimur, affectus significant, quibus animus fertur quocunque fertur, teste Augustino: calceamentum vero libertatis, & dominationis est signum: hyacinthus autem cælestis regni imago. Pedes itaque calceati hyacintho indicant animum ingenuum, liberum, & regalem, qui spe cœlestium bonorum terrena hæc omnia pessundat, & proterit. Vide in Apocalypsi, mulierem amictam sole, & lunam sub pedibus eius, atque coronatam stellis duodecim, reginæ videlicet simulachrum, quam Vates describit, lucida vestitam cyclade, calceatamque hyacintho, & quam sponsus commendat ab incessu decoro, & gratioso ob calceamenta hyacinthina desiderium cælestium spirantia: & in Cantico canticorum. *Quam pulchri sunt gressus tui in calceamentis, filia principis?* vbi obseruandum, tunc sponsam filiam principis appellatam ab sponso, cum calceamentis (haud dubio hyacinthinis) pedes ornauerat; quod pedes calceati symbolum exhibent regiæ dignitatis, vt diximus. Sed de his hactenus.

Calcei hyacinthini indicant pedibus sponsæ omnem subditam dominationem.

Eccl. 40. ℣. 4.

August. (C)

Apoc. 12. ℣. 1.

Mulier Apocalypsi hanc eandem reginam significat.

Cant.7.℣.1 (D)

Et cinxi te bysso. Byssus Plinio species est lini tenuissimi: sic enim habet. Asbestino lino principatus in toto orbe, proximus byssino, mulierum maxime delicijs: circa Elin in Achaia genito, quaternis denarijs stipula eius permutata quondam, vt auri. Pausanias testatur byssum non in alia Græciæ parte nasci, quam in Elide tanta tenuitate, vt ne Iudaicæ quidem bysso cedat; etiamsi colore minus rufet, quam Iudaica, quæ colorem, & splendorem auri referebat: qua in re duo peccasse videtur Pausanias, videlicet quod byssum vocet Iudaicam, & E quod eam rubram faciat: nam veterum nullus Iudaicæ byssi meminit. Sed neque in emporium Tyri Iudæa portauit byssum venalem, sed Syria Damascena; cum Iudæa inuexerit frumentum, *balsamum, & mel, & oleum, & resinam*, quippe fructus suos. Quod si per Iudaicam byssum intellexit eam, qua Iudaicus populus in Eremo vsus est in tabernaculi apparatu construendo, certe illa ex Aegypto comportata fuerat: neque enim in Arabia deserta, vbi morabatur populus, cum erectum est tabernaculum,

Byssus quid sit.

Plin. lib. 10. c. 1.

Pausanias.

Inf.27.℣.17

lum, prouenit byſſus; neque publicis ſumptibus ab alienigenis coëmpta fuit, ſed a popularibus vltro oblata: populares vero eam apud ſe habebant, quam ex Aegypto compilauerant diſcedentes. Iam Aegyptia byſſus candida eſt, non rubra, vel aurea: ſic enim de ea ſcribit Iulius Pollux.

Iulius Pollux.

Byſſina quoque, & byſſus lini quædam ſpecies apud Indos: nunc apud Aegyptios ex arbore quadam lana fit, ex qua veſtem confectam lino maxime ſimilem eſſe quiſpiam dixerit, ſola denſitate excepta: denſior enim ex arbore fructus enaſcitur nuci ſimilis, duplici munitus cortice, qua dirempta, poſtquam inſtar nucis floruerit, interius hoc, quod lanam refert, eximitur: vnde ſubtegmen conficitur, ſtamen autem illi ſubtenditur lineum. Conſentanea Polluci tradidit Plinius.

Plin. citat.

Superior, inquit, pars Aegypti in Arabiam vergens gignit fruticem, quam aliqui goſſopion vocant, plures xylon, & ideo lina inde facta xylina: paruulus eſt ſimillimus barbatæ nucis, defert fructum, cuius in exteriore bombyce lanugo netur, nec vlla ſunt ei candore, mollitiaue præferenda. Veſtes inde ſacerdotibus Aegypti gratiſſimæ.

Veſtes ex goſſopio gratiſſimæ erant Aegyptiis ſacerdotibus.

Porro duos iſtos auctores de eadem lini ſpecie loqui certum eſt, cum in eius notis conueniant, niſi quod Pollux arborem dixit pro arbuſto, vel ſurculo, vt ſignificaret quod hæc lini ſpecies non ex herba, vt ceteræ, ſed ex frutice proueniat: nam fabuloſum videtur, quod Philoſtratus audiſſe ſe dicit, byſſum ex arbore naſci apud Indos, cuius truncus populo ſit perſimilis, folia vero ſalici:

Philoſtratus lib. 2.

collatis autem vtriuſque verbis conſtat, byſſum deſcripſiſſe Plinium, cum goſſopion delineat; atque Pollucem de goſſopio loqui, cum de Aegyptia byſſo verba facit: fit denique, Aegyptiam byſſum candidiſſimam eſſe, non auream; atque adeo eam, ex qua cortinæ tabernaculi, & ceteræ veſtes factæ ſunt, albam fuiſſe: quibus belliſſime reſpondet, quod in Apocalypſi ſcriptum eſt: *Et datum eſt ei, vt operiat ſe byſſino ſplendenti, & candido*, &c.

Veſtes & cortinæ ſanctuarij ex byſſo albi coloris factæ fuerunt.

Apoc. 19. ℣. 8.

Poſtremo fit ex hac collatione teſtimoniorum Pollucis, & Plinij aberraſſe eos, qui exiſtimarunt byſſum, ſicut & ſericum non extare amplius, nudaque ſupereſſe tantum eorum nomina: extat enim hodie ſericum, vt verſu ſequenti videbimus, extat & byſſus, nimirum noſtrum goſſopium, quod *bombace* Itali dicunt, Galli *coton*, Hiſpani *algodon* vocamus: quæ lanugo in Creta, in Sicilia, & in Hiſpania abunde prouenit: præſertim Aſtigi Bæticæ vrbe nobiliſſima, Fulgentij olim Epiſcopi ſede, nunc auſpicijs nobiliore: qua vel vna ex re ſoli eius feracitatem licet deprehendere; goſſopion enim nonniſi in fœcundiſſima terra naſci compertum eſt.

Lipſius in Tacitum.

Goſſopium, idem eſt cũ byſſo.

Adſtipulatur & noſtræ ſententiæ Rondeletius dicens, eſſe alteram byſſum marinam, hoc eſt, lanuginem quandam delicatiſſimam, & molliſſimam, quæ ex pinna carpitur ſericæ lanæ non inferiorem, colore fuſco ad ſimilitudinem byſſi Græce ſic nominatam. Atque hæc de Græco, & Latino byſſi nomine. Reſtat examinemus Hebraicum.

Rondeletius lib. de coſtaceis.

Pro byſſo in Hebraico codice habetur שש, ſes, quod a candore nomen habet: quare vſurpatur aliquando pro candidiſſimo marmore, quod Parium vocant, vt in Eſther. *Et columnis marmoreis fulciebantur*, & ſtatim: *ſuper pauimentum ſmaragdino, & pario ſtratum lapide*: & in Canticis. *Crura illius columnæ marmoreæ*: Frequentius autem pro byſſo accipitur candida, vt in Geneſi. *Veſtiuitque eum ſtola byſſina, & collo torquem auream circumpoſuit*: & in Prouerbijs; *byſſus, & purpura indumentum eius*, & in Exodo; *Hyacinthum, & purpuram, coccumque bis tinctum, & byſſum*: & iterum. *Decem cortinas de byſſo retorta*; & tertio. *Stringeſque tunicam byſſo* (vel, texi facies tunicam e byſſo: eſt enim שבץ, ſabats, de quo verſu ſuperiori) *& tiaram byſſinam facies.* atque tandem: *Fecerunt & tunicas byſſinas opere textili Aaron, & filys eius: & mitras cum coronulis ſuis ex byſſo, feminalia quoque linea, byſſina.*

De byſſo Hebraica, quæ candida fuiſſe demonſtratur.

Eſth. 1. ℣. 6. Can. 5. ℣. 15 Gen. 41. ℣. 42. Prouer. 31. ℣. 22 Exod. 25. ℣. 4. & 26. ℣. 1. & 28. ℣. 39. et 39. ℣. 25

Hebraice חבר שש, habad ſes, ex lino byſſo, vel ex lino byſſi legitur hoc vltimo loco: in ceteris tantum שש, ſes, id eſt, byſſo: ſic enim legunt Septuaginta pro ſes, βύσσυ, byſſy, Chaldæus vero vbique vertit בוץ, buts, vel בוצא, butsa, conſona voce cum byſſo noſtra: hoc autem poſtremo loco eandem repetiuit דבוץ בוץ, debuts buts, ex byſſo byſſi, id eſt, ex byſſo tenuiſſimo, candidiſſimo, &c. Ex ijs fit שש, ſes, Hebraicum eſſe coloris candidi: id enim ſonat eius etymon: alioqui ex nulla analogia daretur marmori Pario. Fit ſecundo eſſe lini ſpeciem, quandoquidem feminalia facta dicuntur ex lino byſſi, vel byſſo: nam בד, bad, linum ſignificat generice. Fit tertio ex capitibus vigeſimoquinto, & vigeſimoſexto Exodi citatis, ſes, atque adeo byſſum non eſſe linum ex herba contuſa factum, ſed lanuginem molliſſimam ex frutice decerptam: quod ſic oſtendo. Exodi vigeſimoquinto & vigeſimoſexto præcipiuntur contexi cortinæ ex filis hyacinthinis, purpureis, coccineis, & byſſinis retortis, vel filatis, vt vocant; at vero in Deuteronomio cautum eſt lege, ne tela fiat ex lana, & lino diuerſiſue materijs; ergo neceſſe eſt filamenta prædictis coloribus infecta: quæ byſſo contexebantur, ex eadem materia byſſi ducta fuiſſe: alioqui enim præterquam quod lex violabatur, tela non poſſet eſſe terſa & pura. At vero fila ex lino ducta non inficiuntur feliciter: neque enim poſſunt ita bibere ſuccum hyacinthi, vel purpuræ, vt luceant: oportet igitur fuerint ex vellere, vel ex lanugine prædicta: at lanea eſſe non poterant, cum admiſcerentur byſſo, quæ lini ſpecies eſt, ergo neceſſe eſt fateamur, vniuerſa fila tam infecta, quam pura ex languinoſa byſſo tracta fuiſſe: quæ ſcilicet & ſpecies lini eſſet, & colorum ſucco exſaturata ſplendeſceret; atqueo adeo byſſum, & ſes Hebraicum ſignificare noſtrum goſſopium, quod medium quid eſt inter linum, & lanam: cum enim origine linum ſapiat, mollitie lanam æmulatur.

Deut. 22. ℣. 11.

Atque his ſubſcribit libens Ioſephus illis verbis. Tegebatur autem tabernaculum cortina ex byſſino, & purpureo, & hyacinthino, & coccineo colore facta, &c. & mox: Quæ cortinæ extenſæ Templum, & quod erat deſuper, obtegebant, & parietes a lateribus, & a tergo ſtantes a terra vno pede ſuſpenſæ. Eiuſdem vero latitudinis & aliæ cortinæ vna plus numero, id eſt, vndecim erant, longitudine tamen excellentes: erant enim iſtæ triginta pedum, textæ vero de pellibus, ſicut illæ de lana, &c. de lana textas dicit cortinas priores, quas coloribus quattuor depictas eſſe narrauerat; non quidem intelligens vellus per lanam, cum illis adnumerauerit fila byſſina, quæ ex lino ducta eſſe ignoraſſe non poterat Ioſephus, ſed languinoſum goſſopium noſtrum, quod mollitia lanam æmulatur: textum vero linum refert, vt recte obſeruauit Iulius Pollux. Fit itaque ex dictis byſſum nihil aliud eſſe, quam goſſopium.

Ioſephus 3. antiq. cap. 7

Iulius Pollux.

Et cinxi te byſſo. חבש, chabas, ſignificat faſcia circumligare, vel conſtringere: apud Iſaiam. *Plaga tumens non eſt circumligata*: & apud Ezechielem. *Brachium Pharaonis regis Aegypti confregi, & ecce non eſt obuolutum.* & iterum: *Corona tua circumligata ſit tibi*, &c. Ergo ſponſam circumligatam intelligimus

Iſa. 1. ℣. 6. Ezech. 30. ℣. 21. & 24. ℣. 17

faſcia

fascia byssi-a non vlti-um femi-æ ornamen tm, vtpote irginis sym bolum.

fascia ex tela gossopij mollissimi,& candidissimi facta:quod genus indumenti non postremũ locum obtinet in femineo habitu: nam eius meminit Isaias. *Et erit pro fascia pectorali cilicium*: atque Ieremias. *Numquid obliuiscetur,*&c.*fasciæ pectoralis suæ*. vbi pro delitijs virginum fasciam posuit,& merito,quia vt meretricis signa sunt vbera subacta apud Ezechielem. *In Aegypto in adolescentia sua fornicatæ sunt, ibi subacta sunt vbera* &c.*pubertatis earum*;sic papillæ studiose reuinctæ sunt symbolum illibati floris virginei, in quo puellarum honos consistit. Hinc Athenis templum Dianæ soluizonæ structum legimus apud Pausaniam & alios, in quo suspendebant nouæ nuptæ zonas, quas soluerant sponsi ad illas ingressi: atque ad hoc allusisse videtur Baruch: *Mulieres autem circundatæ funibus in vijs sedent*,&c.id est, vt ex Herodoto interpretamur,feminæ ad ædes Veneris zonis præcinctæ, quibus virginitatem professæ, hospitibus ad Deæ fanum aduentantibus pudorem prostituunt,Deaque sic expiata,domum reuertuntur.Apud exteros itaque,& apud sacros scriptores fasciam pudoris virginei signum fuisse reperimus: quandoque etiam castitatis coniugalis, hoc est, fidei intemeratæ erga virum, ait enim Psaltes: *Astitit regina a dextris tuis in vestitu deaurato circundata varietate*: & iterum: *Omnis gloria eius filiæ regis ab intus,in fimbrijs aureis*: hoc est, vt multi interpretantur, in fascijs aureis, quasi significare velit Dauid id ipsum,quod nunc asserebamus, omnem gloriam castæ sponsæ non esse in externo cultu sitam, sed intus in pectorali fascia religata, hoc est, in fidelitate coniugali, quam fascia repræsentat. Quod autem in feminis fascia,idem in viris lumbare valebat apud Hebræos,quibus,sicut & hodie Mauris, & Granatensibus,olim antiquus mos erat,fasciam latam ad lumbos religare, quam ideo lumbare vocat Ieremias. *Sicut enim adhæret lumbare*, ait Dominus, *ad lumbos viri,sic agglutinaui*, coniugio copulaui,*mihi domum Israel*,&c. *vt essent mihi* &c. *in laudem, & in gloriam. State ergo*,ait Paulus, *succincti lumbos vestros in ueritate*,hoc est,in fidelitate(nã sorores sunt voces אמת, emeth, veritas, & אמונה, emunah, fides ab eodem verbo אמן,aman,genitæ) ne fidem adstrictam Deo violetis. Idem Dominus admonet apud Lucam: *sint lumbi uestri præcincti, & lucernæ ardentes in manibus uestris*: quod diuus Petrus declarauit:*Sobrii estote, & uigilate*: quamuis accingere lumbos possit etiam significare promptum esse, & expeditum ad opus: ceterum ea significatio ex alio manat fonte: nam aliud est lumbari interius religari,aliud baltheo exterius: illud symbolum est puritatis, & fidelitatis; hoc vero apparatus ad omne opus: sed de hoc alibi commodius agemus. Porro sponsæ fascia pectoralis byssina a sponso dono accepta, ipsam admonebat fidei coniugalis, atque puritatis cordis; vt scilicet mammillas, quæ cordis sunt diuerticula. hoc est, affectus suos continentia coërceret, seque mundam sponsi toro conseruaret, illud Canticorum identidem repetens:*Dilectus meus mihi & ego illi*. Et. *Fasciculus myrrhæ dilectus meus mihi inter ubera mea commorabitur*: *Botrus Cypri*, &c.

[margin: .3. ℣.24. r.2.℣.32 z.23.℣.3 ausanias, emplum ianæ solui-onæ fuisse ommemo-at, in quo uspendebãt ouæ nuptæ ascias, quas agre. si ad il as soluerant iri. ar.6.℣42 Herodot. b.1. ascia etiam ectoralis si nificat casti tem, & fi-em coniu-alem. Psal. 44. . 10. umbare vi-s idem si-nificat, at-que feminis ascia. er. 13. ℣. 11. phes. 6. ℣. 14. uce. 12. ℣. 35. Petr. 5. ℣. 8. Accingere umbos, oc est,prom tum esse,& xpeditum. ant. 2. ℣. 16. & 1. ℣. 12.]

Et indui te subtilibus. Hebraice ואכסך משי, vaachasech mesi,quod est operui, texi,velaui, celaui, vt in Ezechiele. *Duæ tegebant corpora eorum*. & in Numerorum libro. *Operuit illud nubes* tabernaculum: & in Leuitico. *Et operuerit* lepra *omnem cutem*. & in Prouerbijs, & Petrus ait: *Caritas operit multitudinẽ peccatorum*. & Michæas. Operiet eum pudor. Ex quo verbo est nomen כסוי,chesui,operimentum, quod superne tegit, vt in Numerorum libro, *Et extendent desuper operimentum ianthinarum pellium*, & eius cognatum כסות, chesuth, operimentum, velamen, prætextus: in Genesi. *Hoc erit tibi in velamen oculorum, ad omnes, qui tecum sunt*, hoc est, hoc donarium esto pro commodis velaminibus tibi,& ancillis tuis:extenuat enim rex liberalis munusculum Saræ donatum:quæ dicendi ratio Hispanis consueta est, cum feminæ alicui princeps largitur donarium non pro dignitate donantis, ait: *tomad señora para tocas*. Hæc eo dixerimus, vt intelligatur, hunc amictum non esse indumentum interius, sed velamen, linteum, vel prætextum capiti sponsæ obtentum, vt ex allatis locis colligi potest. Fauet nobis versio Septuaginta, qui paulo inferius pro eadem voce משי, mesi, ponunt περιβόλαια, peribolæa, hoc est, velamina,pallia, quæ scilicet operiunt feminas potius, quam vestiunt. Gestabant enim Hebrææ mulieres, sicut & Italicæ, peplum pretiosum,& subtile a capite ad talos fere demissum, quo virgines faciem, corpusque totum tegebant; vxoratæ cetera præter faciem; meretrices vero habitum virginum mentitæ peplo se totas operiebant. Vnde illud Canticorum: *Ne forte uagari incipiam*. Hebraice: cur ero quasi desuper amicta, id est, velut scortum huc illuc aberrans, meum pastorem inter caulas quæritando;atque in Genesi: *Assumpsit* Thamar *theristrum*, quod Suidæ est velum æstiuum;Hebraice,obtexit, atque obduxit se peplo: cuius rei gratia paulo post de ea rogatur: vbi est illa meretrix? De virgine vero exemplum habemus in Genesi. *At illa* Rebecca *tollens cito pallium operuit se*, prospecto scilicet Isaac sponso veniente sibi obuiam. De vxoratis vero apud Paulum. *Debet mulier (uelamen) habere*. &c. De viduis autem ad Ruth ait Booz. *Expande,inquit,pallium tuum,quo operiris*, &c. Ergo, *indui te*, est operui, velaui te. Quod vero Hieronymus vertit, *subtilibus*, Hebraice est, משי, mesi, ortum a verbo משה, masah, quod valet attrectando attraxit, extraxit ex aqua: vt in Exodo. *Vocauitque nomen eius* Mose,*dicens:quia de aqua tuli* attraxi *eum*. & in psalmo. *Et aßumpsit* attraxit *me de aquis multis*: inde nomen משה, Mose,id est,attractus atque mesi,quod hic legimus: pro quo Septuaginta vertunt τρίχαπτον, trichapton, quod Suidas interpretatur pannum bombycinum, vel pretiosam vestem, Theodoretus rete e capillis confectum, quod mulierum capitibus circumponebatur.Scholiastes. Græce est autem trichapton, quod ex auro fabrefactum est, quasi dixerit, ex auro texto: dicit autem vestem ex auro διαζώδιον, diazodion, quasi animalium figuris intertextam. Origenes trichapta esse dicit subtilem nimis amictum, & quasi ad capillorum similitudinem attenuatam vestem,nam τρίχας, trichas, capillos,vel pilos Græci dicunt. Alij sericum, quo crines capitis constringuntur. Hieronymus: *Indui te subtilibus*: pro quo Aquyla: florido, siue palpabili, Symmachus, indumento,Theodotio ipsum verbum Hebraicum משי, mesi, posuit: Cumque diligenter inquirerem,quid sibi vellet vocabulum trichapti, quod Septuaginta trãstulerunt, & a nullo Græcorum nec vsum, nec etymologiam possem inuenire sermonis;tandem didici a Septuaginta esse compositum (rebus enim nouis noua fingenda sunt nomina) quod tantæ subtilitatis fuerit vestimentum,vt pilorum,& capillorum tenuitatem habere credatur. Vnde & ego volens tenuitatem exprimere vestimenti pro trichapto, *subtilibus*,transtuli,quod tenui stamine,atque subtegmine textum erat. Hæc ipse. Rabbi Dauid pro, mesi, vertit pannum sericum.Chaldæus צבעונין,tsibghonin,discoloribus.

[margin: Ez.1.℣.11 Nu.9.℣.15 Leuit. 13. ℣. 12. Prouer.10. ℣. 12. 1.Pet.4.℣.8 Michææ.7. ℣.10. Iuxta Heb. Nu.4.℣.12 Genes. 20. ℣.16 Apud Hebræos,virgines faciem & totum corpus velabant; vxoratæ cætera præter faciem; meretrices nonnunquam virginum gestamina furabantur. Cant.1.℣.6 Genes. 38. ℣. 14. Ibid. 24. ℣. 65. 1.Cor. 11. ℣. 10. iux. vulg.antiq. Ruth. 3. ℣. 15. Exod.2. ℣. 10. Ps.17. ℣. 17. Theodor. Scholiast. Origen. homil. 6. in Ezech. Hieron. Aquyla. Theodot. R. Dauid. lib. radic. Chald.]

Hierony. ribus. Hieronymus hîc, *subtilibus*, infra versu decimotertio *polymito* interpretatur. Alij vertunt serico, quibus ego libens subscribo: Existimo enim משי, mesi, significare ex ratione suæ etymologiæ sericum filum, quod a bombycino lanificio aqua feruenti immerso attrectando trahitur; neque enim aliter redordiri potest: falsosque esse, qui putarunt significare pretiosam vestium materiam, quæ ex conchis marinis tracta sit: nam etiamsi fila traherentur ex conchis marinis, non propterea dici possent attrectando tracta, vel ducta ex aquis: Itaque modus nendi bombycinos caliculos exactissime declaratur etymologia nominis, mesi, vt pro comperto nobis videatur, non aliam materiam pretiosam, quam bombycinam hac voce indicari. Sed quoniam de sericis, & bombycibus incidit sermo, admonitos velim antiquitatis studiosos, qui sericum distinguunt a vermium lanificio, illudque apud Seras Scytharum, vel Indorum populos olim inuentum, nunc omnino exoletum esse credunt; aduertant vocem esse Hebræam, & in Isaia scriptum esse: *Confundentur qui operabantur linum, pectentes & texentes subtilia*, vbi Septuaginta linum depuratum. Hebraice vero פשתים שריקות, pisthim seriqoth, lina sericorũ vel serica; Arabesque hodie vocare vermium opus שרק, seraq, voce respondente Latinæ: eius autem etymon videtur esse, quasi dicat, coloris spadicei, flaui, qualem scilicet habent fila bombycina: atque ita cohæret analogia significatus huius cum alio eiusdem vocis, quod extat in Zacharia, *equi rufi uarii*, Hebraice שרקים, seruqim, hoc est, flaui, spadicei, Hispanice vocamus *alazanes*; atque cum alijs locis Isaiæ & Ieremiæ, cum plantauit vineam electam. Hebraice שורק, soreq, quod videtur fuisse genus quoddam vitis, quæ vuas proferebat subflauas, quales dant vites Cretenses: vnde vinum fit laudatissimum, *maluasia* vocant Itali. Ergo quantum ex his locis coniectura ducere fas est, serica fila sunt dicta non a populis, qui Seres dicerentur, sed a colore flauo: quod nonnulli Græci, atque Latini ignorantes, vt pleraque alia, immo in vniuersum omnia Hebræorum vocabula, ad populos Seres retulerunt vocis etymon, atque etiam materiæ pretiosæ inuentionem. Nihil ergo prohibet quo minus afferamus eandem esse materiam significatam voce משי, mesi, de qua modo dicebamus, atque voce שרקה, seriqah: eamque appellatam mesi, quasi attractam, quod eius fila ducantur attrectando lanificium vermium saliens in aqua: serica vero, quod colore fiat subflauo. Sed de sericis, & bombycibus satis.

Sericum proprie significat vox Hebræa, mesi.

De serico.

Is. 19. ℣. 9.

Zac. 1. ℣. 8.

Isa. 5. ℣. 1.

Ier. 2. ℣. 21

Quare & serica & mesi dicantur fila bombycina.

Velamen ergo sericum, subtile, pretiosum ad velandum caput, corpusque tegendum sponsæ datum hoc versu significatur. Porro velamen capitis signum esse subiectionis, auctor est Paulus. *Vir quidem non debet velare caput suum, quoniam imago & gloria Dei est: mulier autem gloria viri est: non enim vir ex muliere, sed mulier ex viro. Etenim non est creatus vir propter mulierem, sed mulier propter virum: Ideo debet mulier (uelamen) habere supra caput propter Angelos.* pro certo enim statuit Apostolus *caput* significare principatum; contra capitis operimentum indicare cessionem dominij. Vnde infert: vir qui caput est, & dominus mundi huius, Dei vicem gerens, eiusque repræsentans dominatum in terris non debet velare caput, ne potestatem sibi traditam, cuius imago est caput, deposuisse videatur; Mulier vero, quæ creata est, vt viro pareret, & sub eius esset potestate, debet caput velare, quo principatum omnem marito se deferre testetur: alioqui Angelos Eccle-

Velamen capitis subiectionis est signum.

1. Cor. 11. ℣. 7.

Iuxt. vulg. antiq. ante nouam Sixt.

Gen. 3.

A siæ custodes aduersum se irritabit: quippe superba, & velamen signum debitæ subiectionis fastidiens: Sed in loco Pauli obseruandum est, vbi legimus, *debet mulier (uelamen) habere supra caput*, Græce legi, ἐξουσίαν, exusian, id est, potestatem, libertatem, licentiam, facultatem, potentiam, auctoritatem, & ius, vt apud Marcum. *Dabat illis potestatem spirituum immundorum.* & apud Ioannem. *Dedit eis potestatem filios Dei fieri*, hoc est, auctoritatem, ius, immunitatem, libertatem: nam Plato, ἐξουσίας δύναμις, exusias dynamis, dixit, dominij potestas, vel principatus ius: verbumque ἐξουσιάζω, exusiazo, valet potestatem habeo, dominor, ius habeo, vt videre est in Luca. *Qui potestatem habent super eos, benefici uocantur*, id est, principes, qui iura illis dicunt, appel-

Mar. 6. ℣. 7.

Ioan. 1. ℣. 12.

Plato ep. 3

Luc. 22. ℣. 25.

B lari solent magnificentissimi honoris ergo. Velamen itaque intellexit Apostolus, cum dixit: *Debet mulier potestatem habere supra caput*: idque propterea quod velamen potentiam in altero reuerentis gestamen est, quasi dicat: Debet habere in capite velamen testem principatus mariti: Vt iam velamen significet sponsam, plebem scilicet Israëliticam, non esse sui iuris, sed eius, qui ipsam redemit in brachio extento, & sibi in coniugium fidei copulauit. Velamen autem hoc ex eo, quod est sericum, pretiosum, tenuissimum, repræsentat iugum Dei non tantum suaue, & leue; sed etiam ipsi sponsæ honorificum, atque decorum: mandata scilicet diuina, quibus agnoscimus, & profitemur Dei nostri dominationem esse nobis honori, ornamento, & com-

Velamen hoc sericũ, tenuissimũ, pretiosum repræsentat suaue, leue, ac honorificum Dei iugum.

C modo: neque grauare quidquam, sed potius tueri, & protegere fideles. Quod si velamen ad faciem referamus, notum est, vel ipsa natura dictante, faciem velatam signum esse pudoris: nam ideo verecundatis facies operitur rubore, natura scilicet sanguinem pro velamine suggerente ad ignominiam tegendam: ita peplum sponsæ non solum erit symbolum subiectionis erga virum, dum capiti obtenditur, sed etiam, cum faciem velat, indicium casti pudoris, & decentis verecundiæ.

Velamen eris pudoris signum.

XI.

De ornamento aureo vestibus superimposito.

Et ornaui te ornamento. Duplex genus ornamenti commemorat Vates. Alterum est in vestitu artificiose composito, quod Hebræi efferunt nomine, שית, sith. Alterum in auro, & gemmis, quæ vestimento superadduntur: quod dicitur עדי, ghadi.

D Hucusque de primo actum est; iam de secundo tractat Propheta: nam vocem עדי, ghadi vsurpat hoc versu: pro qua Hieronymus vertit ornamentum, sicque interpretatur: Generaliter ornamenta nunc ponit, de quibus in consequentibus per partes enumerat armillas, & torquem, inaures, & coronam, & reliqua. Fauet Hieronymo locus Regum. *Qui prabebat ornamenta aurea cultui uestro*: vbi pro ornamentis posita est in Hebræo prædicta vox ghadi. Apollinaris: Per hæc ostendit quod ex gloria, & victorijs illi obuenerat. Theodoretus: Illud quidem dicit vt de muliere: verum populi gloriam, dignitatemque significat, iuxta illud: *Domine: in uoluntate tua præstitisti decori meo*, gloriam, *uirtutem.*

Hieron.

2. Reg. 1. ℣. 24.

Apoll.

Theod.

Ps. 29. ℣. 8.

Et dedi armillas in manibus tuis. Armillæ orna-

E menta sunt manuum, significantque Origeni nihil indecorum esse agendum. Theodoreto autem virtutem Spiritus sancti, quæ ad agendum nos excitat: quod etiam probat Origenes. Adde Armillas esse pignora mutuæ fidei, in cuius signum datæ sunt Rebeccæ.

Variaarmillarum significatio.

Origenes.

Theod.

Gen. 24. ℣. 22.

Et torquem circa collum tuum. Hieronymus: pro torque, quem nos iuxta Aquylæ secundam editionem, & Symmachum interpretati sumus, Septuaginta & Theodotio κάθεμα, cathema, transtulerunt, quod

Hieron.

Isa.3.ỷ.18. iuxta versionem. Hieronymi.

quod non solum hîc, sed in Isaia scriptum est: Auferet Dominus gloriam vestimenti earum, & murenulas, & corymbos, & circulos, & κάθεμα, cathema. Puto autem κάθεμα, cathema, ab eis dictum ex varijs gemmis in pectus mulierum monile descendens: qui & in se ornatus pulcherrimus mulierum est. Idem sensit Origenes, atque interpretatur torquem, in honestate libertatem, per catenam colli, intellectum veritatis accipit. Theodoretus, legis iugum.

Torques quid significet. Orig. homil. 6. in Ezech.

XII. Ornamenta in frontis medio pendentia significantur. Hieron.

Et dedi inaurem super os tuum. Septuaginta: circa nares tuas. Hieronymus: Verbum Hebraicum נזם, nezem, excepto Symmacho, qui interpretatus est ἐπιῤῥίνιον, epirrinion, super nasum: omnes, inaures, transtulerunt: non quod inaures ponantur in naribus, quæ ex eo quod de auribus pendeant, inaures vocantur: sed quod circulus in similitudinem factus inaurium eodem vocabulo nuncupetur: & vsque hodie inter cetera ornamenta mulierum solent aurei circuli in os ex fronte pendere, & imminere naribus, &c. Est eadem vox vsurpata in Genesi. Et posui inaures super nasum eius: quam orationem sapienter conuertit Hieronymus. *Suspendi itaque inaures ad ornandam faciem eius, &c.* In alio vero capite eiusdem libri pro monili aurium, non frontis accipitur: *Dederunt ergo ei omnes Deos alienos, quos habebant, & inaures, quæ erant in auribus eorum, &c.* Hoc autem loco necesse est de ornamento frontis interpretari cum Hieronymo: nam de aurium ornatu subditur statim: *Et circulos in auribus tuis*. Polychronius sic habet: Aliud genus, quod circa caput ponitur pretiosum quidem, sed habens margaritam ad nasum vsque pertinentem, &c. Origenes: Inauris circa nasum est fragrantissima mysteriorum cognitio. Theodoretus vero: Inauris naso iniecta a vitijs dehortationem significat, quæ per mandata freni instar adhibetur, a translatione taurorum, qui ferreum annulum naribus excipiunt, quo huc atque illuc circumducuntur, vt videre est in libro Iob.

Gen. 24. ỷ. 47. Ibid 38. ỷ. 4. Polychr. Origenes. Theodor. Iob 40. ỷ. 21

Inauris quid significet. Origen. Theodor.

Et circulos in auribus tuis. Inauris, inquit Origenes, legis obedientia est. Idem: Inauris magna indicat diuina eloquia, ex quibus mens conciliat sibi veritatis cognitionem. Theodoretus: Inauris significat doctrinam imponentem ornamentum animæ, atque vim, quæ ad obediendum adducit. Hæc omnia fundamentum habent in illo psalmi. *Sacrificium & oblationem noluisti, aures autem perfecisti* aptasti *mihi*. Hebraice, perforasti, vel terebrasti, vi scilicet verbi tui: nam aurem perforare dicunt Hebræi pro imponere præceptum graue. atque ideo seruis, qui in anno Iubilæi cedebant iuri libertatis, decreuerantque in domo dominorum permanere, perforabatur auris subula, circulusque inserebatur foramini, vt nossent teneri se, imperia multa herorum audire, quæ non secus ac subula terebrarent eorum aures, hoc est grauia & molesta. Vide in Exodo, & Deuteronomio. Ex quibus locis cognoscitur quid sit perforare aurem, quidque significet ea phrasis: atque simul colligitur, quam graue præceptum Deus Pater, nostri gratia, Filio imposuerit, cum illi iniunxit, vt homines institueret, & redimeret. nimirum quod per se tam seuerum erat, vt cuiusque excipientis aurem perforare, & quasi subula ferrea terebrare posset: tametsi Filius Patri obedientissimus, nostrique amantissimus, non

Ps. 39. ỷ. 7. Aures perforare significat Hebræis graue præceptum iniungere. Exod. 21. Deut. 15.

A solum illud gratis auribus hauserit, sed in cordis intimum retruserit, ne dum exceperit moleste. *Deus meus*, inquit, *volui, & legem tuam in medio cordis mei*, &c. Itaque sponsæ aures perforantur, vt ornentur, quoniam mandata diuina, quæ auribus excipiuntur, quandoque eas aperiendo feriunt, cum id, quod iniungitur, carni & sanguini aduersatur. Verum talium præceptorum, quæ perforant aurem, obedientia caput sponsæ decorat, & exornat.

Ps. 39. ỷ. 9. Præcepta grauia aures perterebrant, verum eorum obedientia totum caput exornat.

Et coronam decoris in capite tuo. Hieronymus: Decorem iuxta Symmachum ob sensus elegantiam interpretati sumus: alioquin & in Hebræo תפארת, thiphereth, & in reliquis translatoribus καύχησις, cauchesis, gloriatio dicitur: ornamenta cetera B membrorum sunt singulorum: capitis ornatus totius corporis dignitas est: coronam autem vocat diadema feminarum, quo capillorum stringitur, & ornatur ambitio, &c. Dicitur autem corona Hebraice עטרת, ghatereth, a עטר, ghatar, quod est cinxit, circundedit, coronauit, vt in psalmo. *Gloria & honore coronasti eum*. Inde nomen significat coronam, hoc est, fasciam lineam, sericam, auream, vel etiam ex floribus contextam, qua decorari solebant primum sponsæ, deinde etiam sponsi, postremo reges: nam antiquiores sunt regibus nuptiæ. Et de sponsa quidem habemus testimonium in Canticis. *Veni de Libano sponsa mea, &c. veni coronaberis*: de sponso in Isaia. *Quasi sponsum decoratum corona, & quasi sponsam ornatam monilibus suis*. Et in Canticis iterum. *Videte filiæ Sion regem Salomonem in diademate, quo coronauit illum mater sua in die desponsationis illius*. de regibus apud Ezechielem. *Tolle coronam*. Et in Paralipomenis. *Tulit autem Dauid coronam Melchom de capite eius, & inuenit in ea auri pondo talentum, & pretiosissimas gemmas, fecitque sibi inde diadema, &c.* Datur etiam sacerdotibus corona ab Ezechiele, dicente ei Domino. *Corona tua circumligata sit tibi*: Erat enim Ezechiel sacerdos: & in Exodo. *Porro filijs Aaron tunicas lineas parabis, & baltheos, ac tiaras in gloriam, & decorem*. Verum sacerdotum tiaræ diuersæ erant a regum coronis, vt dicemus capite vigesimoprimo de vtriusque dispositione differentes. Nunc coronari nouam D nuptam diademate decoris, est tam honorifico connubio, atque regno, quod nuptias consecutum est, honestari: vt si dicat: Sponsæ honorem regni detuli: vt apud omnes in admiratione esset, ait Polychronius. quod tum adepta est plebs Israëlitica, cum leges diuinas accepit. Vnde Theodoretus: Corona super caput impositam eam gloriam, quæ a pietate & cultu legis, atque adeo ex omnibus bonis comparata sit &c. Fauet Theodoreti sententiæ Thargum Hierosolymitanum: nam ea verba Exodi. *Videns ergo Moyses populum quod esset nudatus; spoliauerat enim eum Aaron*: Sic vertit. Denudati enim erant corona aurea, quæ fuerat in capitibus eorum cum nomine quadrilitero, &c. Videntur enim Israëlitæ post legem acceptam in signum E fidei, & obedientiæ, quam percusso fœdere Deo promiserant, ornasse capita coronis decoris cum nomine Dei ineffabili in illis inscripto: quod scilicet anno sequenti, cum tabernaculum erigi cœpit, soli Aaron concessum legimus in Exodo, atque Ecclesiastico. *Corona aurea super mitram* caput *eius, &c.* In qua sententia est etiam Lyranus ex mente Rabbi Salomonis; quam etiam videntur confirmare illa verba alterius capitis in Exodo. *Iam nunc depone ornatum*

Hieron. Quid corona significet, & quomodo totius corporis sit dignitas & ornamentum. Psal. 8. ỷ. 6

Corona sponsæ, sponsi, ac regis, necnō sacerdotis ornamentum fuit. Can. 4. ỷ. 8. Isa. 61. ỷ. 10 Can. 3. ỷ. 11 Ezech. 21. ỷ. 26. 1. Para. 20. ỷ. 2. Ezech. 24. ỷ. 17. Exod. 28. ỷ. 40.

Corona sponsæ gloriæ & regni, sponsi societate potiri. Polychr. Theodor.

Thargum Hierosol. Exod. 32. ỷ. 25. Quando deposuerit coronā sponsa.

Exod. 28. ỷ. 39. Eccles. 45. ỷ. 14. Lyranus. R. Salomon. Exod. 33. ỷ. 5. & 6.

natum tuum, vt sciam videam *quid faciam tibi.* Et statim sequitur. *Deposuerunt filij Israel ornatum suum a monte Oreb.* nam vtrobique legitur Hebraice pro ornatu עדי, ghadi, quod significat aurea monilia, & cetera, quæ ad ornatum potius, quam ad vestitum pertinent, vt supra diximus. quare Chaldæus vertit: tolle ornatũ cultus tui: non igitur vestes festiuas deponere præcipiuntur Israëlitæ, vt multis placuit, sed neque arma, quod alij fingunt, sed aureas corollas symbolum desponsationis plebis cum Deo: atque eiusmodi corona caput sponsæ exornatum videtur hîc referre Vates: ad quam fortasse allusit & Ieremias dicens. *Versus est in luctum chorus noster, cecidit corona capitis nostri: væ nobis, quia peccauimus.* Enimvero, etiamsi magni momenti sit hoc sponsæ diadema, illud multo est pretiosius, quo Christi Ecclesia nobilitatur. Nam de ea scriptum est ab Isaia, sub nomine Sion, & Ierusalem, ne parabola mutata videatur. *Et eris corona gloriæ in manu Domini, & diadema regni in manu Dei tui.* Magnum quippe erat de Deo sponso gloriari, sed quanto honoratius Deum ipsum de sponsa se iactare? illud erat, Deum esse coronam in capite sponsæ; hoc vero, sponsam esse coronam ipsius Dei: illa corona denominationem dabat sponsæ a Deo; hæc vero ipsi Deo nomen a sponsa: nam nihil aliud est, esse coronam gloriæ in manu Domini, quam esse sponsam, quam ille apprehensa manu sibi associauerit: nam vxor *gloria viri est*, testante Apostolo. *Et diadema regni in manu Dei*; quam in eius scuto depictam esse Ierusalem pro regis insignibus, & quasi trophæis cum scripto versu: Rex Hierosolymorum. Merito enim diadema regni vocatur ea ciuitas, a qua cognomen sortitur rex, cum primum coronatur. Ipse autem Christus *constitutus* est *rex* a Patre *super Sion montem sanctum eius*. Atque ad ipsum refert Paulus illud psalmi. *Quid est homo, quod memor es eius? aut filius hominis, quoniam visitas* reputas *eum? Minuisti eum paulo minus ab Angelis; gloria, & honore coronasti eum, et constituisti eum, super opera manuum tuarum. Videmus*, inquit, *Iesum propter passionem mortis gloria & honore coronatum.* Sed qua gloria, nisi Ecclesia, quam sibi despondit in passione? & de eius emptione (nam emebantur a viris vxores olim) atque possessione gloriatur, tanquam de comparato regno?

[Margin: Chaldæus. — Thr.5.ꝟ.15 — Quanto sit maioris pretij, & dignitatis Ecclesiæ Christi corona, quam fuerit Israelitica. — Isa.62.ꝟ.3 — 1.Cor.11.ꝟ.7. — Psal.2.ꝟ.6 — Psal.8.ꝟ.5 — Hebr.2.ꝟ.9]

XIII. *Et ornata es auro, & argento.* Repetitio videretur prædictorum, nisi argentum memorasset, quæ, vt notauit Hieronymus, vilior materia est, & ad pauperum, rusticarumque ornatum potius pertinet, quam reginæ tanto sponso nuptæ muliebrem mundum. Quare ipse Hieronymus mystice interpretari conatur, quod secundum literam non cohæret. Theodoretus vero hæc non ad corporis cultum, sed ad diuitiarum cumulum pertinere credit, dum ait: Statim enim ab Aegypto egressi ab Aegyptijs vasa argentea, & aurea mutuati eos spoliarunt, iustam violenti operis repetentes mercedem: & tamen earum quoque gentium, quæ terram Chanaan incolebant; omnes facultates deprædati sunt. Significat itaque præter spiritualia bona, eorum quoque, quæ ad corpus pertinent, abundantiam, &c. Nihilominus existimo, sicut verbis sequentibus, scilicet: *Et vestita es bysso, & polymito, & multicoloribus* iterantur, quæ præhabita fuerant vestimenta, & pallia pretiosa; sic præsenti versu repeti, quæ prædicta sunt ornamenta, & monilia: Neque argenti vilior materia obstat: nam eiusmodi pretiosa ornamenta olim non minus ex argento, quam ex auro elaborari solita colligimus ex Canticis. *Murenulas aureas faciemus tibi, vermiculatas argento.* Hoc est, vt Hieronymus interpretatur, catenam colli flexuosam ad instar murenarum ex auro factam, varijs argenti punctis, seu micis distinctam. Ergo illa coniunctio (&) initio versus posita valet, inquam, vt alijs innumeris sacræ Scripturæ locis a Hieronymo reddi solet. Exempli gratia sufficiat explicatus locus. *Dixi tibi, &c. viue: dixi, inquam, tibi viue.* Et ille alter: *Diem, inquam, pro anno dedi tibi.* In quibus locis Hebraice loco, *inquam* est prædicta coniunctio ו, vau, quæ sonat, &.

[Margin: Hieron. — Theodor. — Can.1.ꝟ.10 — Hieron. ad Marcell. — Coniunctio (&) significat idem quod (inquam) — Sup. ꝟ. 6. — Sup. cap. 4. ꝟ.6.]

Et vestita es bysso, & polymito, & multicoloribus. Hebraice bysso, & serico, & auro texto. nam eadem nomina versus decimi repetuntur, licet ordine inuerso, שש, ses, & משי, mesi, & רקמה, riqmah.

Similam, & mel, & oleum comedisti. Simila Hebraice dicitur סלת, soleht, significatque, testantibus Rabbi Dauid, & Rabbi Salomone, farinam mundissimam, tritici florem, delicias triticeæ farinæ, similam, vel similaginem vocamus: differt a farina vulgari, quod illa ex omni frumento conficitur; simila ex solo tritico: illa, vescebantur populares omnes; ista, diuites & magnates: illa, in omnem vsum adhibebatur; ista, in sacra libamina, vt in Exodo, & Leuitico legimus. Hoc loco simila significat panes lectissimos, & delicatissimos, quibus non principes tantum, sed in vniuersum Israëliticum populum vesci solitum testatur Vates: quæ res magnam tritici abundantiam in terra promissa indicat.

[Margin: De significatione similæ vbi fuse tractatur de Palæstinæ vbertate. — R. Dauid. — R. Salomon.]

Mel. Hebraice est דבש, debas, significatque apum opificium suauissimum. Dixerunt enim Philisthæi ad Sampsonem. *Quid dulcius melle?* Quoniam vero fructus palmæ, fici, vuæ, prunæ, mali, & in vniuersum omnes alij, cum maturi sunt & tempestiui, dulces & melliti sunt; solent etiam nomine mellis significari, vt in libro Paralipomenon. *Obtulere primitias filij Israel frumenti vini, & olei, mellis quoque.* Id est, dactyli, vt sentit Rabbi Dauid, vel fructuum reliquorum, quod videtur probabilius: nam mel eo loco non significat faui liquorem, qui nulla ratione offerri poterat Deo, lege id vetante in Leuitico. Cum ergo mellis primitiæ sacerdotibus allatæ dicantur, necesse est mellis nomine fructuum mellitorum oblationes intelligere: quo modo etiam exponunt Doctores Hebræorum illud Exodi. *Terram, quæ fluit lacte, & melle*, hoc est, lacticinijs pecorum, & fructibus mellitis stirpium abundantem. Nam & Martialis.

Infanti melimela dato ——— ait de dulcibus fructibus. Simile est illud Deuteronomij. *Vt sugeret mel de petra, oleumque de saxo durissimo*: nam *oleum* eo loco non significat succum baccarum oliuæ, neque *mel* opificium apum; neutrum enim sugitur, vel lambitur de rupibus, aut silicibus; sed *oleum* valet pinguia quæque, *mel* autem fructus dulces arborum, nimirum quod versu proximo dixerat: *Vt comederet fructus agrorum, vt sugeret mel de petra, &c.* Eodem modo interpretamur illud psalmi. *Cibauit eos ex adipe frumenti: & de petra, melle saturauit eos.* Hoc est, panibus confectis ex tritici flore (nam adeps valet optimum, selectum, florem cuiusque rei) atque

[Margin: Mel pro fructibus maturis & dulcibus. — Iud.14.ꝟ.18 — 2.Par. 31. ꝟ.5. — R. Dauid. — Leu.2.ꝟ.11 — Exo.3.ꝟ.8. & 13.ꝟ.5. — Mar. l. 7. in malum poetam. — Deut. 32. ꝟ.13. — Ps.80.ꝟ.17]

atque fructibus dulcissimis. Addit vero *de petra*, vt notet soli Palæstinæ felicitatem: nam oportet terram esse feracissimam, in cuius rupibus prouenirent fructus non solum mites, sed melliti, qui scilicet vix alibi in conuallibus prouenire solent. Idem ergo valet hoc loco *mel* scilicet omnis generis fructus mellitos.

Olei significatio latius patet.

Et oleum. שמן, semen, significat omnem pinguedinem, siue naturalem, siue arte confectam, amplectiturque oleum, vnguentum, atque adipem. Primo oleum significat in Exodo. *Oleum ad luminaria concinnanda*. Et in libro Regum. *Lecythus olei non est imminutus*. Secundo, significat vnguentum ex oleo, & speciebus aromaticis conditum, vt patet in libris Regum. Aromata & oleum optimum, id est, vnguentum. Sic sumitur in Canticis. *Curremus in odorem vnguentorum tuorum*. Et in Isaia. *Oleum gaudij pro luctu*. Et in psalmo. *Vnxit te Deus Deus tuus oleo lætitiæ præ consortibus tuis*. Quibus locis allusio fit ad vnguentum, quo tempore lætitiæ conuiuæ inungebantur, vt videre est in historia Regum. *Lugere te simula, & induere veste lugubri, & ne vngaris oleo*. Et ex verbis Christi apud Matthæum. *Vnge caput tuum & faciem tuam laua, &c.* Atque in Ioanne, & Marco, vbi legitur mulier pedes, & caput Christi vnxisse vnguento *nardi pistici pretiosi*. Tertio carnes pingues significat apud Isaiam. *Conuiuium pinguium*, vel pinguedinum. Et iterum. *Vallis pinguissimæ*, vel pinguedinis, in qua scilicet erant pascua pinguia saginantia. Idem in Genesi. *In pinguedine terræ, &c. erit benedictio tua*. Ergo hoc loco *oleum* lacticinia omnia significare videtur; quemadmodum & *mel* omnia poma mellita. Vtriusque autem meminisse solet sacra Scriptura, quoties soli feracitatem commendare vult, vt in Genesi. *Benedicet tibi benedictionibus cæli desuper, benedictionibus abyssi iacentis deorsum, benedictionibus vberum, & vuluæ*. Hoc est: Ditauit te omnipotens, o Ioseph, abundantia pluuiarum de cælo, affluentia pomorum e terra nascentium, & numerositate gregum, & filiorum, atque hoc ipsum indicatur illa figurata dictione toties repetita; in terram fluentem lacte, & melle, scilicet lacticinijs pinguissimis, atque dulcissimis pomis affluentem: nam idem valet *oleum*, atque lac in hac dicendi forma, nimirum quod Psaltes fere expressit dicens. *A fructu frumenti, vini, & olei sui multiplicati sunt*: nam oleum pro omni pinguedine accipit, vinum pro dulci fructu terræ nascentium. Vt ijs tribus vocibus simila, melle, & oleo Ezechiel amplexus fuerit, vniuersum prouentum terræ sanctæ fuisse lætissimum, felicissimum, & exundantissimum: nam in eandem rationem eadem tria genera prouentus coniunxit Moses in Deuteronomio. *Constituit eam super excelsam terram, vt comederet fructus agrorum, vt sugeret mel de petra*, mellitos scilicet fructus, quos dixerat, *oleumque de saxo durissimo*, nimirum, *butyrum de armento, & lac de ouibus cum adipe agnorum, & arietum filiorum Basan*, id est, pinguium in pascuis Basan vltra Iordanem pascentium, *& hircos cum medulla tritici*, adipe, flore lectissimi tritici, *& sanguinem* liquorem rubeum *vuæ biberet meracissimum*, purum, virginem, non dilutum. Atque hæc sibi constant, si verba Prophetæ referamus ad tempora Iosue, & Iudicum, atque Regum. Si autem ea extendamus ad quadraginta annos peregrinationis in deserto per *similam, & mel, & oleum* intelligere de-

Exo. 25. ℣. 6
3. Reg. 17. ℣. 16.
Oleum pro vnguento.
4. Reg. 20. ℣. 13. iuxt. Hebr.
Can. 1. ℣. 3.
Isa. 61. ℣. 3.
Ps. 44. ℣. 8.
2. Reg. 14. ℣. 2.
Matth. 6. ℣. 17.
Io. 12. ℣. 3.
Mar. 14. ℣. 3
Oleum pro carnibus pinguium animalium.
Isa. 25. ℣. 6 & 28. ℣. 1.
Genes. 27. ℣. 39.
Genes. 49. ℣. 25.
Psal. 4. ℣. 8
Deut. 34. ℣. 13.

A bemus manna de cælo, quod merito dici potuit simila, mel, & oleum; quasi simila mellita, & oleata, per figuram endiadim, qualis illa est Virgilij.

—— *pateris libamus, & auro*.

id est, aureis patinis: & in actis Apostolorum. *Spiritu sancto, & virtute*. id est, vi Spiritus sancti. nam in Exodo habetur; *gustusque eius quasi similæ cum melle*: & in libro Numerorum. Faciebat ex manna populus *tortulas saporis quasi panis oleati*. Manna itaque describit Vates; quod sponsæ suæ Deus e cælo largiebatur, non pro cibo solum, sed etiam pro bellarijs, ne vel necessitati deesset, vel delitijs adolescentulæ. Vbi obseruandum est, Ezechielem non meminisse vini, sed similæ, mellis, & olei, B quod de plebe Israëlitica sub parabola feminæ recens nuptæ loquebatur, quam omnino dedecebat vel modicus vini haustus, quippe hostis pudicitiæ: nam *luxuriosa res est vinum*, vt videre est in Prouerbijs, ideoque vetitum est matri Sampsonis, qui futurus erat olim Nazaræus: quanto maiori iure sponsæ Dei? nisi forte sub mellitis vinum quoque intellexit: nam in Oseæ prophetia cum pane vinum sponsæ donatum legimus.

Sed sub prædictis bonis Synagogæ abundanter communicatis, quis non videat Ecclesiæ Christi delitias adumbratas? de ipsaque germanius accipi posse superiora verba, *similam, & mel, & oleum comedisti*, o Virgo Deo sponsata, *& decora facta es vehementer nimis*: nam simila [a] panis est Angelorum, C [a] cæleste manna, *frumentum* electum *electorum* cibus, vt ait Zacharias, *& vinum germinans virgines*, hoc est, maxime bonum, & pulchrum, quod Deus habet, eodem propheta testante, quod scilicet edentes reddit & bonos, & pulchros iuuenes ad bellum robustos (ij enim dicuntur electi) & virgines æternum florentes, nunquam corrugata fronte senescentes, nitentes perpetuo, id est, immortales. Hoc idem edulium est mel de petra, & mellitus fructus arboris vitæ: dactylus palmæ Delboræ (quæ est apis) sub qua sedet sponsa tam dulci saginata pastu, illud silentio submurmurans: *Et fructus eius dulcis gutturi meo*. Sed & *oleum* est Christi corpus quando caro est pinguissimi vituli parentis micis saginati, quem sci- D licet Pater sinu suo fouet, & quasi lactat. *Oleum* est item vnguentum effusum, quo fideles inuncti exhilarantur corde, & facie, psallente propheta. *Vt exhilaret faciem in oleo, & panis cor hominis confirmet*. Neque exhilarantur modo, sed iuuenescunt, vt alibi canit idem. *Et senectus mea in misericordia vberi*, vel in oleo viridi, vel pingui: Habitum, inquit, animi succulentum, & vegetum hoc oleo delibutus nanciscar, quantumuis sim senio male ante actæ vitæ corrugatus & confectus. Denique vt senes florescunt, sic iuuenes ad pugnam hoc oleo confirmantur, dicente propheta: *Nam, etsi ambulauero in medio vmbra mortis, non timebo mala, quoniam tu mecum es, &c.* Factus scilicet mihi sodalis in communi mensa. *Pa-* E *rasti in conspectu meo mensam aduersus omnes, qui tribulant me: Impinguasti in oleo caput meum, &c.* non solum me cibasti, sed vnxisti, vnctumque corroborasti: nam vnctio, hoc est, suauitas & blanditiæ, quas digne participantes sacram Eucharistiam solent percipere, ipsos quasi athletas ad pugnam vegetiores, & robustiores reddit.

Et decora facta es vehementer nimis. Hebraice. Valde, valde: duplicatum enim aduerbium, vt Hieronymus

Virg. 2. Georg.
Actor. 10. ℣. 38.
Exod. 16. ℣. 31.
Nu. 11. ℣. 8
Vinum feminis prohibitum, vtpote libidinis fomes.
Prouer. 20.
Iud. 13. ℣. 4
Oseæ 2. ℣. 22
De sponsæ Christi, hoc est, Ecclesiæ cibis, vbi plures Eucharistiæ inuenies similitudines.
[a] Ps. 77. ℣. 24. & 25.
Zachar. 9. ℣. 17.
Cant. 2. ℣. 3
Psal. 103. ℣. 15.
Ps. 91. ℣. 11
Ps. 22. ℣. 4.
Hieron.

ronymus notauit, pondus facit orationis, quo ad pulchritudinis magnitudinem addi vltra non possit. Decora eras nitore oris ex delicatis cibis contracto; decora valde vestibus amicta versicoloribus; sed decora valde valde superaddito mundo muliebri ex auro, & argento conflato. Solent facies ex fame pallescere, & denigrari, vt in Threnis scribit Ieremias: *Denigrata est super carbones facies eorum*. E conuerso autem ex delicatioribus epulis viuidus oris color florescere: nam propterea pueros regios, quos ex Iudæa abduxerat, cibis regijs nutriri præcepit Nabuchodonosor, quo succulenti, & speciosi starent coram facie ipsius. Itaque fructus delicati terræ promissæ non vulgarem decorem præstiterunt Israëliticæ plebi, vt ad hanc pulchritudinem Vatem allusisse vero simile videatur; re autem vera significasse populi potentiam, & Reipublicæ splendorem ex omnium rerum abundantia profectam; atque sub ea temporali gloria spiritualem etiam speciem animorum ex legis diuinæ custodia per mundum muliebrem significata, radiantem. De qua Psaltes. *Ego autem dixi in abundantia mea: Non mouebor in æternum. Domine in voluntate tua, præstiti decori meo virtutem*: hoc est, custodia legis, quæ tuæ voluntatis est testimonium, meam Rempublicam bonis omnibus ditauit, decorauit, ac stabiliuit. *Decori meo*, regno scilicet meo decoro, florenti, & præclaro robur, firmitatem contulit, non secus ac si speciosam feminam ornamentis omnibus excoleret, atque epulis insuper delitiosis saginaret, quo exteriori ornatui accederet oris nitor, & viuacitas. Idem persequitur Dauid dicens. *Multi dicunt: Quis ostendit nobis bona? Signatum est super nos lumen vultus tui Domine, dedisti lætitiam in corde meo*. Delirant isti Politici, inquit, ignorantes ex obedientia legum tuarum oriri regnorum stabilitatem, & prosperitatem; nos vero certi sumus & bona omnia, & regni florentem faciem, & cordis lætitiam ex vultu tuo in nobis signato prouenire, hoc est, ex custodia legis, quam veluti sigillum voluntatis tuæ impressum gerimus in tabulis cordis nostri: ex eo scilicet quod actiones nostras omnes ad legem tuam exigimus, immo nos totos sigillo tuæ voluntatis quasi tractabilem ceram faciles exhibemus. Hæc itaque est plebis Dei species, decor, decus, & gloria; vt sensus versus huius sit, quem ex Græcis notauit Theodoretus: Obseruans legem adepta es decorem ex ipsius legis cultu profectum.

Venustas & decor ex ciborum abundantia, & suauitate.
Thr.4.℣.8.
Dan.1.
Ps.29.℣.7
Custodia legis Rempublicam bonis omnibus ditat, decorat, & munit.
Psal.4.℣.6
Theodor.

Et profecisti in regnum. Vel promouisti, aucta es ex Republica libera per Iudices administrata in regnum potentissimum: nam & multos filios tuos reges vidisti Saulem, Dauidem, & eius posteros innumeros, sic interpretantur versum Græci, atque Hebræi Rabbini, Dauid Chimhi, & Salomon. Verum fortasse aptius erit. Euecta es in regni sedem, regnique caput: nam de Ierusalem loquitur Vates nomine totius regni: quam Dauid vbi expugnauit a Iebusæo in regiam vrbem destinauit: atque hoc videntur sensisse Septuaginta, cum dicunt: Directa es in regnum; si tamen ea versio est Septuaginta: nam, vt aduertit Hieronymus, hæc verba non habentur in editione ipsorum, ea tamen agnoscit, & interpretatur Theodoretus, quod eius codex non fuerit, vt videtur, purus, sed ex alijs interpretationibus auctus.

R. Chimi.
R. Salomon.
Hieron.
Theodor.

XIV. *Et egressum est nomen tuum in Gentes, propter speciem tuam, quia perfecta eras in decore meo, quem* A *posueram super te, dicit Dominus Deus*. Hieronymus: Meis, inquit, beneficijs, meaque incredibili largitate ad reginæ vocabulum peruenisti; ita vt de te omnium gentium sermo loqueretur, & esses non tuis meritis, atque virtutibus, sed mea liberalitate perfecta, &c. quibus verbis non obscure indicat Hieronymus se vertisse, *perfecta eras*, sensum potius secutum, quam verba, quæ in Hebræo codice sic habent, quemadmodum Symmachus transtulit, & quidem manifestius, auctore eodem Hieronymo, scilicet: Egressum est nomen tuum in gentes, quod perfectum erat ob dignitatem meam, &c. Septuaginta Sixti legunt: Quia completum erat in decore, in pulchritudine: tametsi Complutensis codex habeat; B in decore pulchritudinis; Hieronymi autem, atque Theodoreti codices, in pulchritudine, tantum legant, quod rectius videretur: nam quæ hodie in Septuaginta extant verba, duæ lectiones videri possunt. Scholiastes sic versum elucidat: Celebre, inquit, nomen tuum reddidi apud omnes, quia consummatum vel perfectum erat: ac si dicat venustate plenam & gloria reddidi pulchritudinem tuam. Theodoretus vero: Illustris enim & celebris facta es vbique: ego enim tibi decoris istius auctor eram, qui præceptis, & legibus te proprijs instruxeram. Merito Scholiastes alter ait: Eius pulchritudinem confirmabat virtus, ex qua nomen ortum est; videlicet, qua Mare rubrum, & Iordanem sicco pede traiecit, qua perstrepens C iubilo mœnia Hiericho disturbauit. Vide in libro Iosue famam ex hac virtute profectam: *Audiuimus*, ait Rahab, *quod siccauerit Dominus aquas Maris rubri ad vestrum introitum, quando egressi estis ex Aegypto: & quæ feceritis duobus Amorrhæorum regibus, &c. Et hæc audientes pertimuimus, & elanguit cor nostrum, nec remansit in nobis spiritus ad introitum vestrum. Dominus enim Deus vester ipse est Deus in cælo sursum, & in terra deorsum*. Et alio sequenti capite, quidpiam simile habetur. Obserua Ecclesiæ gloriam non esse fucatam, neque famam commentitiam, sed veram, & ex illius virtutibus, & pulchritudine exortam: quam scilicet regina Saba a longe auditam iure admiretur, sed præsens obstupescat, & victam fateatur D a decore famam, gloriam a virtute, a re ipsa nomen. Vide caput nonum secundi libri Paralipomenon, pro decore, pulchritudine, & fama Ecclesiæ sub typo palatij Salomonis. *Odor filij mei*, dixit Isaac, *sicut odor agri pleni, cui benedixit Dominus*, odoremque vocare solent sacræ litteræ nomen bonum: *Oleum effusum nomen tuum*. Et iterum. *Christi bonus odor sumus*. odor autem ex salutaribus herbis, vel pretiosis aromatibus exhalatur. Talis est Ecclesiæ gloria, & decus ex virtutibus ipsis ortum, & meritis suis debitum: propterea in Canticis seipsam comparat areolis *aromatum*, in quibus videre est venustatem, amœnitatem, dispositionem artificiosam vernantium herbarum, & odoratorum florum, ex quibus flagrantes spiritus exhalantur. Et Christus apud E Matthæum ait: *Sic luceat lux vestra coram hominibus, vt videant opera vestra bona, & glorificent Patrem vestrum*. Vbi gloriam & bonam famam appellat splendorem ex bonorum operum luce circumfusum.

Hieron.
Symmachus
Hieron.
Theodor.
Scholiast.
Alius Scho.
Iosue.2.℣.10.
Iosu.5.℣.1
Ecclesiæ pulchritudo non fucata, sed vera.
Genes. 27.℣.27.
Odor, hoc est, bonum nomen.
Cant.1.℣.2
2.Cor.2.℣.15.
Cant. 6.
Matth. 5.℣.16.

XV. *Et habens fiduciam in pulchritudine tua*. Verbum בטח, batach, valet confidere, confidentem esse; atque per metalepsim audacem, & securum esse, quod

Confidere, audacem esse etiam significat.

quod ex confidentia nafcatur fecuritas, & auda- A cia. Itaque hoc loco *fiduciam* habere, inuoluit etiam fecuram effe, atque ex fecura audacem: quafi dicat: Secura de bonorum, quæ acceperas, poffeffione aufa es fidem mihi datam violare, &c. Vel

Confidere pro fuperbire

confidere eft fuperbire, efferri: nam ex fuperbia nafcitur confidentia, quod videtur aptius contextui: atque ita intellexiffe videntur Græci: nam

Apollin.

Apollinaris fic habet. Celeberrima, inquit, effecta, & propterea te efferens a me defecifti, & in extremam intemperantiam incidifti. Idem &

Theodor.

Theodoretus: Hoc eft malorum omnium initium, fpem diuinam abieciffe, fuifque profperis gloriari fucceffibus, vel fuis recte factis gloriari. Hie-

Hieronym. quanto quis fublimior fuerit, tanto minus in fuo decore confidere debet.

ronymus vero priorem fequitur acceptionem verbi: fic enim locum elucidat: Grande difcrimen B non in Dei clementia, fed in fuo decore confidere, & quanto quis fublimior fuerit, debet timere ne corruat: aduerfariæ fiquidem poteftates folitos contemnunt cibos, & peregrina alimenta defiderant: vnde de Diabolo dicitur. Efca eius

Habac.1.℣.16. iuxta Septuag.

electa: non ergo confidamus in propria pulchritudine, nec Dei liberalitatem noftram putemus effe virtutem. Obferua quam magnam litem gerat modeftia cum gloria, & nominis celebritate: quod fcilicet de corporali fpecie dixit Ouidius.

Ouid. epift. Paridis ad Helenam.

Lis eſt cum forma magna pudicitiæ.

Et alibi:

Lib.1. Faſt.

Faſtus ineſt pulchris, ſequiturque ſuperbia formam.

Scholiaſt.

Fornicata es in nomine tuo. Scholiaftes. Abufa es, inquit, decore, & honore ad idololatriam. C Sed quis vnquam talia admiffuram diuinaffet fponfam aduerfus fponfum, a quo fic fuerat dilecta, enutrita, decorata, ditata, & exaltata? Sed hoc eft ftoliditati humanæ antiquum, &

Ingrati animi eft, donis efferri, & donantem non amare.

confuetum, efferri alienis donis, & beneficiorum magnitudinem ingratitudinis menfura compenfare, vt videre eft in Deuteronomio. *Incraſſatus eſt dilectus, & recalcitrauit: incraſſatus, impinguatus, dilatatus, dereliquit Deum factorem ſuum, &c.*

Deut. 32. ℣.15.

Iſa.2.℣.7.

videlicet belluinos mores æmulatus. Ifaias. *Repleta eſt terra argento & auro, &c.* & quid tum poftea? *Et repleta eſt terra eius idolis.* Ofæas. *Vitis*

Oſeæ 10.

frondoſa Iſrael, fructus adæquatus eſt ei: ſecundum multitudinem fructus ſui multiplicauit altaria. Se- D ptuaginta: fructus abundans in ea, &c. & quo his abundantior, eo idolorum erat appetentior Ifraël, quo profperior, eo profufior in idololatriam: Eandem querimoniam continet præfens oratio.

Meretrix qua re dicta.

Fornicata es. זן, zon, Hebræum verbum, quo vtitur Propheta fignificat proftrare, proftituere fe, vel fua merendi, gratia; commune, publicum facere aliquid mercedis ergo; mereri, vel opera fua, vt lotrices, vel paratis obfonijs, vt cauponæ, vel mercibus expofitis, vt inftitores; vel corpore, vt fcorta, quæ meretrices dici folent antonomaticῶs: tametfi nomen commune fit omnibus prædictis: Nam lotricibus tribuitur in libro

3.Reg.22. ℣.38.

Regum. *Et linxerunt canes ſanguinem eius, & habenas lauerunt:* Hebraice זונות, zonoth, lotrices E lauerunt. Cauponis vero tribuitur in libro Io-

Rahab meretrix, id eft, caupona.

fue. *Ingreſſi ſunt domum mulieris meretricis nomine Rahab*, hoc eft, hofpitæ, vt interpretatur Chal-

Ioſue 2.℣.1 Chaldæus.

dæus paraphraftes, immo diuus Paulus, qui pro

Heb.11.℣.1.

Hebræa voce זונה, zonah, reddidit Græcam, πόρνη, porne, quæ a πέρνω, perno, id eft, diuendo, orta

Iſa.1.℣.21

eft. Idem fignificat apud Ifaiam. *Quomodo facta eſt meretrix ciuitas fidelis?* nam fubditur: *Argentum tuum verſum eſt in ſcoriam: vinum tuum miſtum eſt aqua.* quæ notatio eft cauponæ, non vero fcorti. Item in hiftoria Regum. *Venerunt duæ mulieres meretrices ad regem* Salomonem, hoc eft, cauponæ, vt Chal- *3.Reg.3. ℣.16.*

dæus interpretatur, & merito, nam meretrices vix fufcipiunt filios. Hinc patet locus ille Ioëlis. *Poſuerunt puerum in proſtibulo, & puellam vendiderunt pro* *Ioel.3.℣.3.*

vino, vt biberent: nam fecunda pars verfus arguit quid in prima fignificet proftibulum, vel Hebraicum זונה, zonah, videlicet, edulia in caupona proftituta, vt væneant hofpitibus, hoc fenfu: Dederunt in pretium efculentorum puerum Iudæum captiuum, & pro vino puellam, quod ita effe conftat ex fequentibus: *Filios Iuda, & filios Ieruſalem vendidiſtis filijs Græcorum.* Datur etiam hoc verbum inftitoribus ab Ifaia. *Erit Tyro quaſi canticum meretricis.* Et fubdit. *Viſitabit Dominus Tyrum, & reducet eam ad merces ſuas: & rurſum fornicabitur cum vniuerſis regnis terræ.* Vbi vides Prophetam ab vno

Mercari & meretricari pro eodem. *Iſa.23.℣.15*

fignificatu in alterum, id eft, a meretrice ad mercatricem, & rurfum a mercatrice ad meretricem tranfijffe cum eleganti allufione, ob communem vtriufque fignificatus analogiam: & in libro Paralipomenon. *Poſueruntque eum ſuper lectum ſuum plenum aromatibus & vnguentis meretricijs, quæ erant pigmentariorum arte confecta.* Vbi fecunda pars ver- *2.Para.16. ℣.14.*

fus paraphrafticῶs addita fatis indicat, quid fibi velit זנים, zenim, fcilicet omnem fpeciem pigmenti facti ab vnguentarijs: nam Hebraice fic legimus: vnguentis & pigmentis, &c. Denique eadem voce, & quidem frequentius, atque antonomafticῶs, fignificantur fcorta, vt in Genefi. *Genеſ.34. ℣.31.*

Nunquid vt ſcorto abuti debuere ſorore noſtra? Et in Prouerbijs. *Fouea enim profunda eſt meretrix.* *Prouer.23. ℣.27.*

atque alibi fæpe. Qui quidem fignificatus tametfi celebrior fit, non eft potior, neque prior: quinimmo ex primæua impofitione nomen זונה, zonah, fignificat feminam, quæ exteros homines excipit domi ad menfam, ad cubiculum, & quandoque, vt fit, ad cubile: quæ confuetudinem habet & commercium cum hofpitibus, quæ cum alienis comedit, bibit, ludit, & fcortatur: nam commercium fequitur confuetudo, confuetudinem lafciuia, & impudicitia. Vnde verbum natum exiftimo זן, zon, quod has omnes actiones cauponæ amplectitur, fcilicet domum, & efculenta proftituere, domi excipere hofpites, vendere illis obfonia, mercimonia tractare, conuiuari, cauponari, lafciuire, &c. Atque ex his elu-

Commerciũ fequitur confuetudo, confuetudinem lafciuia, lafciuiam impudicitia.

cidantur loca Apocalypfis, in quibus inducitur meretrix quædam nomine Babylon, auro & gemmis ornata, *habens poculum aureum in manu ſua plenum abominatione, & immunditia fornicationis eius, &c. Quia de vino iræ fornicationis eius biberunt omnes gentes, & reges terræ cum illa fornicati ſunt*, & in delicijs vixerunt: quæ habebat regnum fuper reges terræ, quæque ebria erat *de ſanguine ſanctorum, & de ſanguine martyrum Ieſu:* ad quam conueniebant *mercatores* ex omnibus regnis, & mercatores eius erant principes terræ: & apud quam *diuites facti ſunt omnes, qui habebant naues in mari, &c.* Ex quibus verbis vix poteft elici parabolica imago feminæ, qua ciuitatem illam magnam repræfentare voluit Ioannes. nam fi perfonam fcorti depictam effe dicas, quod nomen meretricis videtur fonare Latinis; non cohæret, quod fequitur, apud eam mercatores diuites factos effe: meretricum enim proprium eft, fubftantiam adulterorum potius expilare, quam compilare: neque vero conuenit fcorto poculũ aureum pro-

Apoca.17. ℣.3. & 18. ℣.3.

Meretrices adulteros expilare folent.

pinare amatoribus: quod si ideam concipias feminæ mercantis, non quadrat cum ea fornicatos esse reges terræ: neque enim feminæ, quæ merces expositas habent, continuo scorta sunt appellanda. Si autem nomine meretricis accipias cauponam, & hospitam, mirum est, quam expressam tuis obieceris oculis imaginem ciuitatis populosæ, in qua frequentes erant regum subditorum aduentus, exterorum hominum conuentus, mercatorum contractus, hospitum conuiuia, compotationes, lenocinia, & meretricia. Sub nomine itaque meretricis cauponam intellexit Ioannes, & sub persona cauponæ vrbem opulentissimam, & frequentissimam mirifico symbolo repræsentauit.

Cauponæ vocantur idololatræ.

Quoniam vero caupona imago viua est cultus idololatrici, atque eius origo, solet sacra Scriptura eodem nomine idololatras, & verbo idololatriam significare. Et quidem nemo ignorat idolorum cultum popinam esse, & fana gentium ganeas potius esse, quam templa: quippe locos subterraneos, abditos, violentiæ, & libidini aptissimos, in quibus nil aliud reperias, quam carnes hostiarum coctas, assas, vel delicatius confectas; obsonia publice exposita vniuersis; sacrificos in medio nidore, & fumo conuiuantes, compotantes, vinum turpissime eructantes, atque inter medias epulas, ne non æmulentur Diuos, cum suis Veneribus colludentes, lasciuientes, & scortantes: quibus illud
Phil.3.ỳ.19 Pauli aptissime quadrat: *Quorum Deus venter est, & gloria in confusione ipsorum*, id est, in spurcitijs, de quibus debuissent potius confundi: Quæ om-
Exo.32.ỳ.6 nia paucis complexus est Moses dicens. *Sedit populus* (inuitatus ad sacra noua vituli Apis) *manducare, & bibere, & surrexerunt ludere*, hoc est, lasciuire, & scortari: nam id significat verbum He-
Gen.39.ỳ.14. bræum: sicut in Genesi. *Vt illuderet*. Quod autem popina, & ganea origo fuerit Israëlitis idola colen-
Nu.25.ỳ.1. di, declarauit Moses. *Fornicatus*, inquit, *est populus cum filiabus Moab, quæ vocauerunt eos ad sacrificia sua. At illi comederunt, & adorauerunt Deos earum: initiatusque est Israel Beelphegor, &c.* hoc est, relicto veri Dei cultu sese addixerunt Belo. Hinc itaque ortum habuit illa translatio prophetis vsitatissima, qua idolorum cultum appellant fornicationem, & meretricium: ea voce intelligentes non solum scortationem, sed, vt diximus, cauponariam rationem viuendi, impudentiamque cauponæ, quæ non solum domum, & bona sua omnia, sed etiam pudorem prostituit, & venalem exponit exteris, atque ignotis omnibus sine delectu, gratia tantum mercedis. Eam vsurpat Isaias. *Quomodo facta est meretrix, &c.* Et Ieremias. *Filij quoque Mempheos & Taphnes constuprauerunt te.* Et iterum. *Sub omni ligno frondoso tu prosternebaris meretrix.* Et Oseas. *Sume tibi vxorem fornicationum*: vel: Accipe mulierem fornicariam, id est, hospitam, cauponam, impudicam videlicet, & quæ elocare solet corpus suum; *& fac tibi filios fornicationum*: non ex fornicatione natos (quod absit) sed qui cauponæ dicantur filij, atque adeo fornicariæ olim, tametsi hodie coniugis tuæ legitimæ; vt hoc facto portendas, *quia fornicans fornicabitur terra a Domino*, id est, plebs Israëlitica mihi coniugio copulata adulterium commisit idola colendo. Item Ioannes. *Hi sunt, qui cum mulieribus non sunt coinquinati; virgines enim sunt*; id est, martyres, qui cultum exhibere idolis etiam cum vitæ dispendio recusarunt, perstiteruntque in fide illibata constantes. Eademque metaphora vsus est Vates noster hoc capite, & vigesimotertio sequenti: quam etiam in allegoriam producit, in

Idolatria vocatur fornicatio.

Isa.1.ỳ.21 Ierem.2.ỳ.16.& 20. Oseæ1.ỳ.2. Apo.14.ỳ.4.

A ipsa continenter persistens magno semper seruato decore personæ cauponæ semel inductæ. Ad cuius intellectum adhuc obseruanda est & alia dicendi ratio diuo Paulo familiaris, qua scilicet solet vice versa auaritiam nominare idololatriam: sic enim habet. *Fornicatio autem, & omnis immunditia, aut auaritia nec nominetur in vobis, sicut decet sanctos, aut turpitudo, aut stultiloquium, aut scurrilitas, quæ ad rem non pertinet: sed magis gratiarum actio. Hoc enim scitote intelligentes, quod omnis fornicator, aut immundus, aut auarus, quod est idolorum seruitus, non habet hæreditatem in regno Christi, & Dei.* Quæ eadem repetit alibi. *Fornicationem, immunditiam, libidinem, concupiscentiam malam, & auaritiam, quæ est simulacrorum seruitus, &c.* Vbi auaritiæ nomine non tantum intellexisse Paulum diuitiarum auiditatem, sed etiam cupiditatem voluptatum, Hieronymus auctor est, sic scribens. Dixeramus supra, operationem immunditiæ omnis in auaritiam, non ad auaritiam, vt sonat, simpliciter pertinere, sed ad libidinem atque luxuriam; debemus hunc sensum alterius loci testimonio comprobare, in quo scribitur. *Hæc est enim voluntas Dei, sanctificatio vestra, vt abstineatis vos a fornicatione, vt sciat unusquisque uestrum uas suum possidere in sanctificatione, & honore, non in* libidine *desiderij, sicut & Gentes, quæ* non nouerunt *Deum*, vt *ne quis supergrediatur*, & circumscribat *in negotio fratrem suum: quoniam uindex est Dominus de his omnibus, sicut* & *prædiximus uobis, & testificati sumus: non enim uocauit nos Deus in immunditiam, sed in sanctificationem.* Diligenter obserua, quia ad castitatem nos prouocans, & volens vxoribus tantum esse contentos, dixerit: *ne quis supergrediatur*, & circumscribat *in negocio fratrem suum*, id est, ne suam coniugem derelinquens alterius polluere quærat vxorem. Vbi nos habemus: & circumscribat *in negotio*, in Græco legitur ϗ πλεονεκτεῖν ἐν τῷ πράγματι, cæ pleonectein en to pragmati. πλεονεξία, pleonexia, aut auaritia nuncupatur, quam nos possumus vim verbi transferentes sic in præsenti loco exprimere, vt *ne quis supergrediatur*, & auarus fraudet *in negotio fratrem suum*: quæ enim consequentia vel in illo capitulo, quod nunc ad exemplum vocauimus, vel in hoc quod principaliter conamur ad Ephesios exponere, inter impudicitiam, & immunditiam, castitatem quoque & affectum coniugalem extraordinarie repente auaritiam nominare? Hæc ipse. Et capite quinto sequenti in citata verba Pauli sic habet. Si quis autem arbitratur auaritiam non in illo sensu accipiendam esse, quo diximus; reddat causas, quare inter fornicationem, immunditiam, & turpitudinem, & stultiloquium, & scurrilitatem mediam auaritiam extraordinarie posuerit. & inferius. Quia vero in superioribus ex eo, quod alibi legeramus, *ne quis supergrediatur*, & auarus fraudet *in negotio fratrem suum*, dixeramus auaritiam pro adulterio positam; quærimus id, quod nunc dicitur, aut auarus, quod est idolis seruiens, vtrum cum illa, aut cum vulgata interpretatione consentiat. Inuenimus in locis plurimis prophetarum idololatriam fornicationem appellatam. Fornicabantur, inquit, post idola sua. Et. Spiritu fornicationis seducti sunt, potest itaque fornicatio, & super idololatria intelligi, &c. Præclare Hieronymus, cuius expositioni fauent & alij loci sacræ Scripturæ, vtpote Isaiæ. *Propter iniquitatem auaritiæ eius iratus sum, &c.* accerserat autem plebem superius non quidem auaritiæ, sed fornicationis cum Idolis, dicens: *Quia iuxta me discooperuisti, & suscepisti adulterum, dilatasti cubile tuum, &*

Auaritiam frequenter vocat Paulus idololatriam

Eph.5.ỳ.3 Colos.3.ỳ.5 Hieronym. super ad Ephes.4. 1.Thessal.4.ỳ.3. Hieron. Ezech.23.ỳ.37. Oseæ4.ỳ.12 Isa.57.ỳ.17

pepi-

Psal. 118. ℣. 36. pepigisti cum eis fœdus &c. Et in psalmo. *Inclina cor meum in testimonia tua, & non in auaritiam*, id est, in libidinem: nam ab hac sibi timebat merito, non a cupiditate auri rex alioqui ditissimus, & magnanimus: & in Prouerbiorum libro. *Sic semitæ omnis auari animas possidentium rapiunt.* Prouer. 1. ℣. 19. Vbi adulteri consortium vitandum esse iuueni suadebat, vt patet ex capite secundo, in quo texit parabolam, eumque appellat commessatorem, grassatorem, homicidam, & denique auarum. Hebraice בצע, botseagh, a בצע, batsagh, quod secundum Rabbi Dauid significat cõcupiscere, desiderare, calumniari, opprimere, partiri, in frusta concidere, aptare, perficere, complere: R. Dauid. quæ omnia bellissime cõnectuntur, si dicamus eius significatum primarium esse, ex cupiditate quæstus se, domumque suam parare, aptareque hospitibus, atque obsonia exquisite confecta illis partiri: vt neque mercatori tribuatur primario, neque vero lenoni, sed hospiti, quæ in meritoria taberna lucrum conquirendo satagit hospitibus gratum facere: atque inde in alios riuos deflexerit vocis significatus: Idemque sentiendum uidetur de uerbo Græco πλεονεκτέω, pleonecteo, quo diuus Paulus exprimere uoluit vim verbi Hebraici prædicti: valet enim maiora lucra desiderare, inhiare quæstui, aliena inuadere, extorquere, circumuenire alterum, &c. Fit itaque ex prædictis omnibus, eadem prorsus ratione, qua diuus Paulus dixit, luxuriam esse idolorum seruitutem, Prophetas appellasse vicecuersa idololatriam nomine luxuriæ ob communem vtrique analogiam, quam diximus; immo vero mercaturam dictam meretricium ab Isaia: at uero citatis locis Apocalypsis contraria ratione meretricium appellatum nomine mercaturæ. Isa. 23. Apocal. 17. & 18. Atque hæ quidem rationes, & analogiæ reddi posse videntur, ob quas in sacris literis idolorum cultus vel a gentibus ipsis exercitus, dici possit, & soleat meretricatus. Cum vero Dei plebi tribuitur, multo maiori iure appellari debet fornicatio, & adulterium; videlicet quia quasi defectio est impudentissimæ feminæ, alias nobili viro collocatæ, ad sordidissimos, & spurcissimos amatores: quia violatio est fidei adstrictæ in sponsalitijs pactis, atque conuentis, quia pollutio tori maritalis, &c.

Fornicata es in nomine tuo. Cur dicatur fornicata, & non adulterans mulier hæc, quæ coniugata dicitur. Quandoquidem non libera femina, sed coniugata accersitur meretricatum; quid est quod fornicatio, & non potius adulterium dicitur tantum crimen? an quia nupta Deo virgo manet? vnde Ecclesia virgo dicitur sponsata a diuo Paulo, atque plebs Israëlitica, cum primum idola coluit, constuprata dicitur, Ieremia attestante, atque fractas eius mammas in Aegypto, vt prophetauit Ezechiel, quæ iniuria nonnisi virginibus fit: 2. Corinth. 11. ℣. 2. Iere. ℣. 16 Ez. 23. ℣. 3 an potius quia omnibus idolis sese dabat polluendam, vt meretrices, quæ citra delectum omni introeunti sui copiam faciunt, cum contra vxoratæ quantumuis inuerecundæ, vni, vel alteri se prostituant? an vero vt profusa eius libido notetur, quæ nunquam est satiata, qua vel vna re scorta insignia sunt? an propterea quod, omni deposita verecundia, omni metu mariti, ac si sui iuris esset, lupanaria omnia, & prostibula idolorum frequentabat, quod adulteræ facere non audent? atque hoc sibi velit quod subditur, *in nomine tuo*, id est, quasi libera, quasi tui iuris, non amplius te gerebas quasi alterius vxor, quasi alteri subiecta, quem vereri, vel timere debuisses, non clanculum, & in noctis tenebris absente viro locum dabas procis, sed in media luce ipsum deserebas, & sequebaris amasios tuos: immo, quod horribilius est, *iuxta me discooperuisti*, *& suscepisti adulterum*, vt conqueritur apud Isaiam Dominus. Isa. 57. ℣. 8 Nisi forte, *in nomine tuo*, idem sit atque nomine illo tuo celebri, quod tua pulchritudine, & bonorum abundantia comparaueras. Nam Israëliticæ plebis nomen clarum, & celebris fama occasio fuit, vt ad ipsam ventitarent exteri, atque nouos recentesque conueherent Deos, *quos non coluerunt patres eorum*, vt Moses cecinit in Deuteronomio. Deut. 32. ℣. 17.

Et exposuisti fornicationem tuam omni transeunti, ut eius fieres. Insatiabilis libido idololatriæ. Vel libidinem, aut lasciuiam tuam omnibus publicasti, vel effudisti, vt habent Hebræa, & Septuaginta: qua phrasi insatiabilis appetentia virorum indicatur. Rabbi Dauid. R. Dauid. Sumit similitudinẽ a vase aqua pleno vsque ad summum, quod facile effundit contentum liquorem; sic Israëlitica plebs erat plena fornicationum, quas effudit super transeuntes, omnes docendo nationes nouis idolis seruire: velut meretrix, quæ non est satiata fornicando cum domesticis, & ciuibus, sed exponit se extraneis transeuntibus per vias secus ipsam; sic tu nunquam satiata es idolis, quæ noueras, cum tot essent, quot ciuitates possidebas; sed insuper ab exteris, quibus per te transire contingebat, exquirebas noua idola tibi ignota, nec cessabas, donec eorum cultum in tuam induceres regionem. Hæc inferius distinctius repetit Vates non semel. Sed ea sic tractat Scholiastes: Schol. Fornicationem idolorum cultum dicit: ait vero illam a quouis veniente pollutam, quia & Ammonitarum, & Moabitarum, & Assyriorum idololatriam æmulata est, &c. De varijs autem idolis ab Israëlitica plebe cultis egimus capite octauo. Origenes vero sic philosophatur. Orig. Varia potestas aduersaria transit per animam nostram, & in eam ingrediendi aditum quærit, vt cum illa fornicetur, vt Dæmon iracundiæ, Dæmon vanagloriæ, Dæmon tristitiæ, & omnino cuiuscumque passionis vis animam pertransit, & fornicari cum illa vult, eius libero consensu implicita. Tale quippiam Nathan ad Dauid, appellans Dæmonem fornicationis peregrinum, dicens: *Peregrino illi, qui uenerat ad se.* 2. Reg. 12. ℣. 4. Quod vero additur, *ut eius fieres*, idem est, atque, vt eius esses vxor, vt ad illum pertineres: quasi dicat non tantum exstimulante libidine alienum quærebas, eique miscebaris, vt satisfaceres concupiscentiæ, sed illi ex animo adhærescebas, atque vxorio affectu eum complectebaris in dedecus nominis mei, quasi mei pertæsa amorem tuum in alterum impendebas amantem. Theodoretus: Theodor. Cum alienis coniuncta es, ad quos nihil attinebas, mihi quippe a principio te ipsam dedicasti. Hodie sic legimus in Hebræo codice: cui erat: & subaudiendum videtur, desiderium tui, quasi se prostituerit omni transeunti, non alio nomine, quam quod illam expeteret. Chaldæus vero sic transtulit: Chald. Et non decet te sic facere. Sed friget versio ista.

Et sumens de vestimentis tuis fecisti tibi excelsa hinc inde consuta: & fornicata es super eis, sicut non est factum, neque futurum est. XVI. De vario idolorum cultu. Septuaginta: Et fecisti tibi idola consuta. Rabbi Dauid, & Rabbi Salomon R. Dauid. R. Salomon. conuertunt: Fecisti tibi altaria pannis diuersorum colorum ornata, quorum alij alijs essent suppositi, vt ex colorum varietate pulchriora apparerent altaria. Sub qua similitudine indicat varios cultus, & sacra, quæ Israëlitæ diuersis idolis exhibebant. Hieronymus. Hier. refert Symmach. Symmachus hunc locum ita interpretatus est: Cumque tulisses de vestibus tuis fecisti tibi excelsa multicoloria, & fornicata es in eis non facta, neque futura. Pro, consutis, & versicoloribus, & excelsis, siue idolis, Aquyla, & Theodotio ἐμβολίσματα, embolismata, transtulerũt, quod significat Aquyla. Theodot. diuersos

diuersos pannos hinc inde consutos, & instar emplastri factum idolum, quasi πολύῤῥαφον, polyrrhaphon, varie sutum, vestimentum, &c. eodem fere modo interpretatus est locum Theodoretus: Noua, inquit, & incredibilia tuæ idololatriæ instituta: non enim aliorum tantum æmulata es mala, sed ipsa etiam alia excogitasti, idolorum imaginibus e vestimentis confectis, dijsque nuncupatis, me præsertim omnia tibi istiusmodi per legem interdicente. Vterque auctor secutus Septuaginta per במות, bamoth, quod sonat excelsa, accepit idola ipsa: atque adeo per pannos consutos idolorum vestimenta. Verum במות, bamoth, fana idolis erecta significat, non idola, vt diximus supra, atque iterum sumus dicturi. Nomen autem טלאות, teluoth, pro quo Septuaginta vertere, consuta, Aquyla vero & Theodotio ἐμβολίσματα, embolismata; significat peripetasmata, aulæa, vel cortinas ex varijs coloribus consutas: nam maculosæ gregis pelli datur in Genesi. Idemque valet nomen ἐμβολίσματα, embolismata, scilicet intercalata, insititia peristromata. Sic enim intellexit Scholiastes Græcus dicens. Ex peri petasmatis acu consiatis, subaudi, fecisti tibi lupanaria, vel lectulos versicoloribus stratos tapetis, quod meretrix altera dicebat in Prouerbijs. *Lectulum meum straui tapetibus pictis ex Aegypto*, vt ex versicoloribus pannis lupanar potius ædificasse credatur meretrix, quam idola compegisse: præsertim cum versu sequenti dicatur ex auro & argento, imagines idolorum conflasse, easque vestimentis proprijs induisse: præterea quia quod sequitur non quadrat idolis, scilicet, *& fornicata es super eis*, nam sub eis potius dicere debuisset: nisi papiliones intellexisset, vel potius lectulos, super quibus fornicabatur, hoc est, discumbebat petulans caupona cum adulteris. Quod vero additur: *Quod non est factum, neque futurum est*. Septuaginta conuertunt: & non ingredieris, neque fiet: quod sic interpretatur Scholiastes: Hoc est, & tuis commentis, ac studijs non frueris, ac si dicat, fieri non potest, vt manufactus Deus, Deus inueniatur: & Hieronymus: Cum tibi idola feceris peruersorum dogmatum, quæ arbitraris excelsa, & fornicata sis super eis, credens in ijs, quæ ipsa finxisti, Templum Dei intrare non poteris, & simulachra tua substantiam non habebunt; neque erunt in perpetuum, dicente Apostolo: *Scimus quia nihil est idolum in mundo*: ad verbum Hebræa sic habent: Non sunt futura, neque erit: hoc est: non erunt similia altaria, vt Rabbi Dauid interpretatur. vel: Non euenient similia portenta, vt femina transferat in ornatum amatorum suum cultum muliebrem: neque erit alia tui similis in futuris generationibus. Sed hæc inferius repetit Vates. Hieronymus tamen participium באות, baoth, venientia, interpretatur per præteritum, non fuerunt, non acciderunt: in quo sensu vrget in contrarium obiectio: nam tantundem fecisse Israëlitam meretricem scribit Oseas. *Et argentum multiplicaui ei, & aurum, quæ fecerunt Baal*: quomodo ergo verum est tale quid nunquam factum esse? Ceterum respondemus, nihil tale inter gentes accidisse, vt feminæ impudicæ cultum suum offerrent in ornamentum lupanarium: atque ita hæc idolorum appetentia Hierosolymitanæ puellæ singularis est, & sine exemplo: neque enim comparatur nunc cum sorore sua Israëlitide: nam earum communis est causa, vt videbimus infra.

Theodor. — Genes. 30. — Scholiast. — Prouer. 7. ℣. 16. — Scholiast. — Hieron. — 1. Cor. 8. ℣. 4. — R. Dauid. — Oseæ. 2. ℣. 8. — Inf. cap. 23.

XVI. I. *Et tulisti vasa decoris tui de auro meo, atque argento meo, quæ dedi tibi, & fecisti tibi imagines masculinas, & fornicata es in eis*. Hieronymus: vasa intellexit sa-

Hieron.

A cra ministerialia Templi, vt thuribula, phyalas, candelabrum, &c. quæ Ierusalem conuerterit in cultum Baal, Chamos, &c. Idem sensit Scholiastes: Vasa ministerij, inquit, ad honorem Dæmonum transtulisti. Ceterum alijs hoc videtur durius, quod Israëlitæ simul cum idolis coluerint Deum, & festa eius celebrauerint, atque sacrificia vasis consecratis peregerint: neque vsquam in libris Regum vel Paralipomenon huius criminis sint accersiti, quod vasa sacra conuerterint in cultum idolorum: quare *vasa decoris*, seu decora intelligunt priuata suppellectilia aurea, vel argentea, ex quibus conflauerint Deorum simulachra. Quomodo intellexit Polychronius, qui pro vasis decoris interpretatur mundum muliebrem. Verum vt hoc secundum illos fe-

Scholiast. — Polychr.

B cisse non dubitamus; ita primum illud quoque designasse credimus, maxime tempore Achaz, cuius imperio clausis portis sanctuarij, & altari æneo e loco suo moto, vniuersus ministerij apparatus translatus est in cultum Deorum Syriæ, vt legimus in libris Regum, atque distinctius in libro Paralipomenon in hunc modum: *Direptis itaque Achaz omnibus vasis domus Dei, atque confractis clausit ianuas Templi Dei, & fecit sibi altaria in vniuersis angulis Ierusalem*, &c. Quid ergo inconueniens dicemus, si afferamus, ex vasis Templi conflasse Achaz imagines Deorum Syriæ?

4. Reg. 16. — 2. Par. 28. ℣. 24.

Imagines masculinas. hoc est, idolorum, aut Deorum, quos gentes masculos esse fingebant, vtpote Baal, Melchom, Beelphegor, Chamos, &c. erant

C enim & simulachra Dearum feminina, vt Astarthes, &c. Et *masculinas* quidem dixit, quod orationem ducat ex rebus, quæ in sensus cadunt: induxerat autem plebem Israeliticam sub specie feminæ petulantis, cui nil gratum esse potest, nisi virorum aspectus, & consuetudo: & ijs quidem verbis detegit veritatem metaphoræ: deinde redit ad allegoriam dicens: *Et fornicata es in eis*, hoc est, cum eis: diuinum scilicet illis impendisti honorem, quem mihi soli deberi cognoueras.

Et sumpsisti vestimenta tua multicoloria, & operuisti illas. Imagines scilicet Deorum: sic enim habet Hieronymus. Subauditur *imagines masculinas*. quibus verbis satis aperte profitetur se conuertisse: *Operuisti illas*. sicut hodie in omnibus fere libris

XVIII. — Hieron.

D impressis legitur: non vero: & vestita es eis; quod multi manuscripti retinent. Porro Septuaginta transferunt: *& operuisti illas*: quomodo legit, & interpretatur Theodoretus dicens: Quæ a me, inquit, bona accepisti, hæc adulteris illis insanis offerebas, alijs eos instruens & adornans, alijs libamina & sacrificia peragens. Item Polychronius, qui sic habet: Atque illa quidem ad idolorum apparatum efficiebas: hæc vero ad cultum. Hebræum verbum, ותכסים, vathecasis, vtroque potest conuerti modo, & induisti, vel induta es, vt Rabbi Dauid admonet, alibi vero sic scribit: Prosequitur metaphoram cœptam: nam quomodo meretrices solent suos amatores induere vestibus diuersorum colorum, vt sibi pulchriores, & elegantiores appareant, sic Israël

Theodor. — Polychr. — R. Dauid. in lib. rad. & in comment. huius loci.

E faciebat imaginibus idolorum, &c. neque aliud patitur contextus, & sententia concepta superioribus verbis. Itaque hanc lectionem: *& operuisti illas*, germanam esse putamus textui, & a diuo Hieronymo recognitam: manuscriptos autem codices ex antiqua versione mutuasse ea verba: Vestita es eis.

Et oleum meum, & thymiama meum posuisti coram eis. Oleum hoc loci vnguentum significat. Thymiama Græcum nomen valet suffitum, vaporationem, & omnem speciem aromaticam, quæ euaporatur

Thymiama suffitum significat.

ratur:in sacris autem literis appropriatum est cuidam compositioni ex certis speciebus odoratis, quarum mentio est in Exodo, vbi olei quoque vnctionis compositio monstratur facienda ex myrrha, cinnamomo, calamo odorato, & casia oleo mistis. Thymiamatis vero ex pulueribus stactis, onychis, galbani, & thuris commistis opere vnguentarij: atque oleo quidem illo sacro vngebantur vasa sacra, vestesque, & ministri Dei. Thymiama vero in altari incensi aureo (quod propterea vocatum est Thymiamatis) cremabatur tempore vtriusque sacrificij matutini, & vespertini in odorem suauitatis, vt latius dicemus in Cōmentario de sacrificijs. Vtramque compositionem sanctam esse voluit Dominus, vetuitque profanis vsibus adhiberi in eodem Exodi capite: vnde nūc suum appellat: *Oleum*, inquit, *meum, & Thymiama meum*, quod scilicet ego institui, atque in nominis mei solius honorem componi mandaui, *posuisti coram eis*, vel dedisti, aut intulisti in eorum fana, vt scilicet oleo vasa ministerij inungeres; Thymiama vero in aris eorum adoleres, non sine ingenti dedecore nominis mei. Vel oleum ponere hoc loco, est lucernis infundere, vt ardérent coram idolorum simulachris.

Exod. 30. ℣. 23.

XIX. *Et panem meum*, Septuaginta panes meos, *quem dedi tibi, similam, & oleum, & mel, quibus enutriui te, posuisti in conspectu eorum in odorem suauitatis*. Nomine panis omne cibi genus intelligendum esse admonet Rabbi Dauid Chimhi, & merito; nam esculenta omnia significare solet in sacris literis, vt in Genesi. *Nec quidquam aliud nouerat* Putiphar *nisi panem, quo vescebatur*, id est, cibos suæ mensæ illatos: neque enim solus panis principi exercitus apponebatur: & in Prouerbijs Sapientia inuitans ad suauissimas epulas sic habet: *Venite, comedite panem meum*: & apud Lucam ingressus est Iesus in domo Pharisæi, alioqui inuitatus, *sabbatho manducare panem*: hoc est pransurus: Eodem modo in præsenti sumitur panis pro omnibus cibis, atque delicijs, vt sequentia testantur, in quibus singillatim enumerantur panis species variæ, scilicet similam, oleum, & mel: de quibus supra satis consideratum est. Nunc illud explanandum restat. *Posuisti in conspectu eorum in odorem suauitatis*: nam indicatur ea oratione moris fuisse idololatris adolere similam, oleum, & mel in sacris Deorum suorum: Et quidem in omni sacrificio prælibari solitum panem atque vinum, auctor est Fabius Pictor de Iano loquens, atque Virgilius testatur sic canens:

Panis omnia esculenta significare solet. R. Chimhi. Genes. 39. ℣. 6. Prouer. 9. ℣. 5. Luc. 14. ℣. 1 Fabius Pict. lib. 1. Virgil. 12. Aeneid.

Illi ad surgentis conuersi lumina solis,
Dant fruges manibus salsas, & tempora ferro
Summa notant pecudum, paterisque altaria libant.

Et Numa Pompilius Deos fruge coli, & mola salsa supplicari instituit; vnde & immolo verbum pro sacrifico deductum creditur, quæ quidem mola ex farre, sale, & aqua componebatur: sine qua mola nullum sacrificium ratum fieri censebatur: adhibebatur autem id far tostum, dicebaturque ador, & adoreum, & vulgo semen, vt Isidorus ait, etiam dictum, atque edor quondam appellatum ab edendo, quia eo primo vsi sunt homines, siue quia in sacrificijs eius generis panes ad aras offerebantur, vnde & adorea dicta idem Isidorus testatur. Porro Græci non farris, sed hordei primitias, idest, molas, seu liba, aut placentas ex hordeo, & sale confectas sacrificijs adhibebant, quas Homerus οὐλοχύτας, vlochytas, propterea appellat, ab ὄλη, ole, hordeum, & χέω, cheo, inspergo, quasi hordeum aspersum, sale videlicet. Sed de varijs generibus panum diuersis Dijs, & Deabus dicatorum abunde satis

Idola pane oblato colebantur. Isidorus. Iliad. lib. 1.

A agunt Pollux, & Athenæus.

Pollux. l. 6. Athe. l. 12.

Oleum sane Deorum sacris duplici modo inferebatur, vel super infusum extis, vel mistum cum similaginea farina in libis: prioris ritus meminit Virgilius.

Oleum etiā libabatur idolis. Virgil. 6. Aenei.

Tum Stygio regi nocturnas inchoat aras,
Et solida imponit taurorum viscera flammis,
Pingue superque oleum fundens ardentibus extis.

Idem iterum.

Pocula bina nouo spumantia lacte quotannis,
Craterasque duos statuam tibi pinguis oliui.

Virgil. Eclog. 5.

Olei vero libis inspersi eundem Vergilium mentionem fecisse alibi, testatur Seruius.

Lib. 7. Aenei.

Instituuntque dapes, & adorea liba per herbas
Subijciunt epulis: sic Iuppiter ipse monebat.

B quo loco Seruius: ador proprie genus farris; liba autem sunt placentæ de farre, melle, & oleo sacris aptæ.

Seruius.

Mel denique admisceri solebat libis, vt diximus modo ex eodem Seruio, atque vt Tibullus testatur, cum ait:

Mel libis superadditum. Tibullus

Sic venias hodierne tibi dum thuris honores,
Libaque Mopsopio dulcia melle feras.

tum etiam in odoratam suffumigationem coqui solitum est: nam Suidas, Dioscorides, Plutarchus, & Galenus antidoti meminerunt odorati suffimenti ex varijs speciebus compositi, mistione mellis cocti vsque ad crassitudinem glutinis: atque id suffimentum existimo lege Domini prohibitum in Leuitico. Mel non *adolebitur in sacrificio Domino*. fortasse enim C Aegyptijs iam olim moris erat id thymiama cum melle coctum Dijs suis incendere: cum quibus nulla ratione voluit Deus, vt fideles communicarent in sacris ritibus, vt alibi dicemus latius.

Suid. lib. 12 Diosc. lib. 1. cap. 24. Plut. lib. de Iside & Osiride. Galen. lib. 2 Leuit. 2. ℣. 11.

Et factum est, ait Dominus Deus.

XX. *Et tulisti filios, & filias tuas*. Possunt hæc verba: *Et factum est*, præcedentibus adiungi: quomodo nectuntur in Hebraicis codicibus punctatis, quos habemus, atque in multis vulgatæ nostræ editionis voluminibus. Sic legit Rabbi Dauid, & interpretatur hoc sensu: Supradicta abominatio ita fuit, neque negabis a te fuisse perpetratam. Similiter Chaldæus, qui tamen per interrogationem conuertit sententiam: Fuerunt ne vere hæc omnia, quæ supra retuli? licet diuus Hieronymus abunde monstret, se D ab ea oratione incœpisse versum sequentem, quando ab eadem quintum commentariorum librum in Ezechielem auspicatur: qua in re imitatus videtur Septuaginta, qui sic legerunt, vt in multis codicibus, & Hieronymiano habetur. Et factum est post hæc: quæ dicendi ratio non solum initium facere solet sententiæ distinctæ, sed exordium dare capiti, & libro, vt diximus initio capitis primi, & apparet initio capitis octaui. *Et factum est in anno sexto*. Item apud Lucam. *Factum est autem cum sacerdotio fungeretur* Zacharias: atque hoc eodem capite paulo inferius dicitur: *Et accidit post omnem malitiam tuam*: vbi Hieronymus explicatius conuertit Hebræam phrasim. Idem ergo hîc valet: *Et factum est*: atque si diceret: ac insuper *tulisti filios*, &c. vel: Et E adiecisti superioribus flagitium horribilius, scilicet:

R. Dauid. Chald. D. Hieron. Luc. 1. ℣. 8.

Tulisti filios tuos, & filias tuas, quas generasti mihi. id est, infantes qui in te nascebantur: quorum matrem appellat Ierusalem ex proposita allegoria coniugij, & se ipsum patrem. Dicit autem *tuos*, non meos, vt facti atrocitatem exaggeret. Vnde Scholiastes. Esto, inquit, fueris erga numen scelesta, quid naturæ quoque leges violasti? Apollinaris: Dæmonum cibum filios fecisti tuos, quos ad ipsorum voluptatem

De nefaria filiorum immolatione multa.

luptatem immolabas: præterea ostendit, id quod reuera Hierosolymis accidit, a patribus scilicet, & matribus proprijs filios teneros immolari solitos Dæmonibus, vt habetur in psalmo. *Et immolauerunt filios suos, & filias suas Dæmonijs*: & statim: *Et effuderunt sanguinem innocentem, sanguinem filiorum suorum, & filiarum suarum, quos sacrificauerunt sculptilibus Chanaan*. Idem significant hæc sequentia verba.

Psal. 105. ℣. 37.

Et immolasti eis ad deuorandum. Id est, tradens illos igni absumendos: nam actus deuorandi, os, & lingua solent igni adscribi in sacris figurate, vt supra diximus ex illo Isaiæ. *Sicut deuorat stipulam lingua ignis*, &c. Vnde Septuaginta verterunt, in consumptionem; hoc est, vt absumerentur toti quasi holocaustum: extat eadem querimonia apud Ieremiam. *Et ædificauerunt excelsa Thopheth, quæ est in ualle filij Hennom, ut incenderent filios suos, & filias suas igni*: & iterum explicatius: *Aedificauerunt excelsa Baalim ad comburendos filios suos igni in holocaustum Baalim*. Exemplum autem eius sanguinariæ oblationis suppeditauit Achaz, de quo in libris Regum scriptum est. *Et filium suum consecrauit transferens per ignem secundum idola gentium*: atque Manasses, de quo memoriæ proditum est in eodem libro. *Et traduxit filium suum per ignem*. Quid sit autem traducere per ignem, interpretatur Iosephus de Achaz loquens. Quibus etiam proprium filium holocaustoma obtulit ritu Chananæorum. Offerebantur vero infantes per ignem traducti Idolo Moloch, vt in eodem libro Regum testatur historicus sacer, de Iosia loquens: *Contaminauit quoque Thopheth, quod est in conualle filij Hennon, vt nemo consecraret filium suum, aut filiam per ignem Moloch*. Idolum Moloch, vel eius sacrificium vocabatur, תפת, Thopheth, quasi dicas portentum, spectaculum, visu horrendum, quod combustis infantibus exhibebatur: tametsi alij malint dictum Thopheth quasi tympanum, quod nefarij sacrifici, dum adurebantur pueri in manibus statuæ ignitæ, tympano sonitum excitabant; ne innocentum voces audirentur: erat autem hoc excelsum, seu fanum prunarium potius in valle Iosaphath, vel regis dicta, quæ adiacet vrbi Ierusalem ad Orientem dicta Geennom, quasi vallis Hinnon, vel filiorum Hinnon, a qua tractum est nomen Gehenna in Euangelijs frequenter vsurpatum pro loco æterni incendij apud inferos: cui translationi occasionem dederat Isaias dicens: *Præparata est ab heri*, iampridem, *Thopheth, a rege* regum, qui eam ad instar Iosiæ dicauit in prunarium damnatorum, *præparata, profunda, & dilatata*, talis enim erat conuallis Hinnon: *nutrimenta eius ignis, & ligna multa*, vt olim solebant admoueri infantibus concremandis, *flatus Domini sicut torrens sulphuris succendens eam*: ac si dixisset: Neque deerunt folles, qui ignem excitent: nam flatus nasi, seu indignationis diuinæ eam inflammabit pyram, non secus atque iniecto sulphure ardere solet, & ali ignis.

Is. 5. ℣. 24.
Ier. 7. ℣. 31 & 19. ℣. 5.
4. Reg. 16. ℣. 3.
Ibid. 21. ℣. 6.
Quid sit transferre filios per ignem.
Ioseph. l. 9. ant. cap. 12.
4. Reg. 23. ℣. 10.
Idolum vel sacrificium Moloch, vocabatur Thopheth.
Ios. 15. ℣. 8.
De valle Hennon; & quare vocetur infernus gehenna.
Is. 30. ℣. 33

Nunquid parua est fornicatio tua?

XXI. *Immolasti filios meos, & dedisti, illos consecrans, eis*. Septuaginta: Quasi parum fornicata sis, & interfecisti filios tuos ad expiandum. Scholiastes. Non satis, inquit, tibi fuit in me peccasse, nisi etiam adulterio carissimorum mihi pignorum cædem addidisses? vt impietatis simul, & parricidij facinore te contaminares? Seuerus: Quale hoc? etiam filios interemisse? hoc vnum deerat ad scelerum inuentionem: præterquam quod idola colebas, inimicam fuisse naturæ? pudorem deposuisse & fidem, flagitium erat, sed femineum: parricidam autem esse, plusquam ferinum. *Sed & lamiæ nudauerunt mammam, lactauerunt catulos suos: filia populi mei crudelis quasi struthio in deserto*. Hieronymus: Vbi nos posuimus: *Et dedisti, illos consecrans, eis*, pro quo Septuaginta transtulerunt: Et dedisti eos ad placandum siue expiandum, Aquyla, Symmachus, & Theodotio posuerunt: Transtulisti, & transduxisti eos: quia Ethnici per ignem filios suos vel transferunt paruulos, vel adultos transire compellunt. Polychronius: Consecratio vel expiatio dicitur sacrificium, quod fiebat ad aliquod malum deprecandum, & auertendum, quod lex ἀποπομπαῖον, apopompaeon, depulsorium appellat, iubens hircum quam longissime abduci, & in solitudinem dimitti. Seuerus: Qui scholion apposuit verbo, scripsit vt intellexit; ego vero ἀποτροπιάζεσθαι, apotropiazesthæ, consecrare, intelligo, quod patres in ignem filios conijcerent: id quod in Regum libro citato narratur & Achaz & Manasses indignissime perpetrasse: ac de vniuerso quoque Israële similiter scriptum est, qui filios suos, & filias suas per ignem traducebat. Vtrumque enim dicebatur sacrificare filios Dæmonijs, scilicet per ignem viuos traducere: atque in expiatricem victimam offerre: quare vtrumque coniunxit Propheta, & mactare filios, & consecrare in piacularem victimam. Obscure satis elucidasse videntur prædicti auctores hos versus. Vtriusque sententiam breuiter accipe. Vt Deo vero fideles offerre solebant holocaustomata, id est sacrificia omnino consumenda in igne, atque alia votiua, vel piacularia, aut deprecatoria (de quibus abunde differetur in Commentario sacrificiorum) quorum pars minima igni dabatur, reliquum cedebat in partes ministri, vel offerentis; ita prorsus Dæmon sibi duplici ritu filios a patribus offerri sanxerat, vel omnino inflammandos in holocaustum, vel initiandos ad odorem ignis. De prima oblatione agitur versu vigesimo; de altera hoc præsenti versu. De prima tractat [a] Ieremias, & Iosephus; de secunda liber [b] Regum, & Ieremias.

Scholiast.
Seuerus.
Thr. 4. ℣. 3.
Hieronym.
Aquyla. Symmach. Theodot.
Polychr.
Seuerus.
4. Reg. 16. & 21.
Dæmon alios ex filijs Israel quasi in holocaustum totos sibi cremari petierat, alios quasi piacula per ignem traduci.
[a] *Iere. 19.* *Ioseph. citatus.*
[b] *4. Reg. & Ier. citati.*

Filios meos. Dulcissimum verbum, & nectare ipso suauius: dolor amoris index, & testis, Dei in homines beneuolentiam, & gratiam detexit: *filios*, inquit, *meos*, quos indulgentius enutriebam, & exaltare decreueram. O vere paterna viscera, immo vero materna dixerim, non hæc sine cordis intrinseco dolore protulisset carnalis pater, neque mater sine lacrymis & lamentis: neque Deus, si sensu tangeretur, minus doluisset carissimorum pignorum oblationem execrandam, & cædem indignam. Sed iam mihi a Theologis obijcitur: Quid est quod Ioannes Ecclesiæ prærogatiuam facit, [c] *filios Dei fieri*; & Paulus fideles accepisse testatur [d] *spiritum adoptionis filiorum*; Israëlitas vero contra *spiritum seruitutis*, quandoquidem Synagogæ alioqui adulteræ prolem filios suos hic Deus appellat? [e] Quia Apostolus de lege loquebatur Mosaica, vt legi gratiæ opponitur, quæ nunquam ingenerauit eum spiritum adoptionis, sed potius timoris, ostensis portentis, quæ timorem incutiebant: aliud est autem loqui de statu legis, aliud de ipso Deo auctore legis. Deus enim eundem semper animum in homines habuit, id est paternum, non semper tamen eundem ostendit ob duritiam cordis eorum, & quia sic expediebat Ecclesiæ, vt per interualla temporum status sui incrementa susciperet vsque ad mensuram ætatis plenissimæ, quam assecuta est cum per Christum accepto Spiritu sancto euecta est ad filialem adoptionem, vt Paulus tradit. Quid quod hoc loco

Quasi dolens Deus de nece filiorum Israel filios suos compellat, & benignitate plena oratione.
Quæstio quomodo sit peculiare filiorum Ecclesiæ accepisse potestatem, vt filij Dei fiant, si etiam synagogæ filij vocantur Dei filij.
[c] *Io. 1. ℣. 12*
[d] *Rom. 8. ℣. 15.*
[e] *Respondet*
Gal. 4. ℣. 5.

loco filij Dei nominantur infantes, secundum propositam parabolam, & translatitie. Fideles autem vere sunt filij adoptiui, testante Ioanne: *Videte qualem caritatem dedit nobis Pater, ut filij Dei nominemur, & simus.*

Ioan. 3.

XXII. *Et post omnes abominationes tuas, & fornicationes non es recordata dierum adolescentiæ tuæ, quando eras nuda, & confusione plena, conculcata in sanguine tuo.* Septuaginta: Hoc est, super omnem fornicationem tuam; & non es recordata: ac si dicat: Adulteria commisisse humanæ fragilitatis erat, filios immolasse insaniæ, quæ fructus est impudicitiæ: esto hæc perpetraueris lymphatico furore correpta: quale est, postquam deferbuit libidinis æstus, ne tui ipsius quidem, non dico mei esse recordatam? nunquam ad te ipsam redijsse? neque memoria versasse, qualis tua fuerit infantia, pueritia, adolescentia? nam si pristina in memoriam reuocasses; inuenisses, vt ego te nudam, & omni prouidentia orbatam, atque secundinarum sanguine pollutam excipiens ablui, auctorque fui, vt & viueres, & omnium rerum abundantia, atque gloria fruereris.

Obliuio acceptorum a Deo beneficiorum autem maxime scelerum gratitatem.

Nota primo, quam sit antiquum homini, obliuisci cum sui, tum Dei: non frustra appellatus est אנוש, Enos, post lapsum, qui a conditione vocabatur אדם, Adam, id est terrenus. Valet autem Enos obliuiscentem, vel obliuiosum actiue, vt dicunt, & passiue, stupidum potius, qui nec sui recordatur, neque amplius in memoria est medicorum vel hominum. Eum scilicet qui obliuiscitur, atque dignus est, cuius omnes obliuiscantur: nimirum qui cum in extrema versetur miseria, fitque omnino stupidus, incurabilis, & desperatus, & plane indignus Dei, & hominum memoria; nihilominus ipse & suæ infelicitatis, & Dei, qui vnus vicem eius doluit, misericordiæ obliuiscatur. *Quid est homo*, Enos, ait Dauid, *quod memor es eius*? hoc est: Quis est ille obliuiscens, stupidus, vt eius recorderis? Vel ille ærumnosus, desperatus, memoria indignus, cuius recorderis? & iterum: *Intelligite hæc qui obliuiscimini Deum.* homines ingenio obliuiosi, obliuiscentes Deum, &c.

Dei, & sui ipsius obliuiosus homo vocatur Enos.

Ps. 8. V. 5.

Psal. 49. V. 22.

Nota secundo, contra venenum, quod superbia infundit, vnicum antidotum esse, memoriam propriæ miseriæ, & delictorum: immo non solum theriacam esse contra insolentiam; sed etiam vitæ laxioris correctionem: ait enim Petrus. *Cui enim non præsto sunt hæc* (loquebatur de patientia, pietate, caritate) *cæcus est, & manu tentans, obliuionem accipiens*, oblitus, *purgationis ueterum suorum delictorum*: ac si dicat: Qui ijs vacat virtutibus, plane profitetur se oblitum, quanta crimina admiserit, & quam liberaliter sibi condonata fuerint: hæc enim si mente tractasset, non esset tam nudus ornamentis pietatis: Iacobus item ait. *Si quis auditor est uerbi, & non factor, hic comparabitur uiro consideranti uultum natiuitatis suæ in speculo: considerauit enim se, & abiit, & statim oblitus est qualis fuerit.* id est, qui verba Dei audita non exequitur opere, aperte testatur, se leuiter, perfunctorie, & quasi in speculo, quod imaginem refert fugacem, considerasse natalitia sua, & ante actæ vitæ errores: nam qui iusto examine seipsum expendit, & propriæ turpitudinis deformes intuetur vultu, non potest non inflammari in amorem eius, qui dignatus est aspicere, decorare, & amare diuinis oculis indignissimum.

Memoria propriæ miseriæ & delictorum vnicum aduersus superbiam medicamentum.

2 Pet. 1. V. 9.

Iacob. 1. V. 23.

Sed hîc se nobis offert quæstio non facilis: [a] Quid est quod Deus de sponsa conqueritur, oblitam esse suæ miseriæ, atque diuinæ misericordiæ, cum proprium sit magnificentiæ, obliuisci, quæ donauit? nam, vt Cicero testatur: Odiosum sane genus hominum est beneficia exprobrantium, quæ meminisse debet is, in quem collata sunt, non commemorare, qui contulit: & Seneca: Qui beneficium dedit, meminisse non debet. & rursus: Nunquam neque querens dicam:

a Cur Deus non properet sponsæ collata beneficia, cum magnificentiæ obliuio rerum, quæ ... contulit.

Cic. in Læ- lio.

A

Senec. lib. 7. de benefi- cent.

—— *eiectum litore egentem*

Excepi, & regni demens in parte locaui.

Virg. 4. Æneid.

non est ista admonitio, sed conuitium: in odium beneficia perducit exprobratrix eorum memoria. Triũ Charitum, quas finxere Græci, duæ aspiciebant intuentem, tertia auersa erat; vt docerentur, qui accipiunt, debere æterna memoria intueri donaria; qui largiuntur vero nunquam ea amplius in mentem reuocare. Huic quæstioni respondemus, Deum hoc facto nomini suo parcere, vt nostræ consulat vtilitati: atque æquius ferre, se iudicari exactorem, quam nos esse immemores, & ingratos: tanti interest nostram vilem conditionem, & Dei in nos beneficentiam perpetuo recordari; vt eam memoriam nobis omnino necessariam vel cum suæ existimationis discrimine exigat, & expostulet.

Suo nomini parcit Deus nostræ consulens vtilitati.

B

Et accidit post omnem malitiam tuam (væ, væ tibi, ait Dominus Deus) XXIII.

Et ædificasti tibi lupanar, & fecisti tibi prostibulum in cunctis plateis. Hieronymus. Hoc, quod secundo dicitur; *væ, væ tibi*, vulgata (intellige, vetus ex Septuaginta conuersa) editio non habet; sed de Theodotionis editione additum est: rursumque vbi nos diximus: *Et ædificasti tibi lupanar*, pro quo Septuaginta transtulerunt: Et ædificasti tibi habitaculum fornicationis, Symmachus, & Theodotio πορνεῖον, porneion, interpretati Sunt: Aquyla volens exprimere etymologiam sermonis Hebraici גב, gab, posuit βόθυνον, bothynon, quod nos dicere possumus foueam, vt significet ganeam, ac defossum specum, atque tenebrosum, in quo prostitutarum libido versatur, quodque sequitur: *Et fecisti tibi prostibulum in cunctis plateis*, pro quo Septuaginta transtulerunt, ἔκθεμα, ecthema, id est prostibulum, domum meretriciam, in Hebraico habet רמה, ramah: & tam Aquyla, quam Symmachus, & Theodotio excelsum, & sublime interpretati sunt. Denique & in consequentibus, vbi scriptum est. *Ad omne caput viæ ædificasti signum prostitutionis tuæ*: Pro signo, & prostitutione rursum in Hebræo habetur, רמה, ramah: quod nos vel *prostibulum*, vel *signum*, interpretati sumus, cum apud Hebræos vnum vocabulum sit, &c. Hæc Hieronymus.

XXIV. Hieronym.

C

Symmach. Theodot. Aquyla.

D

Porro quod initio versus legimus: *Et accidit post omnem malitiam tuam.* Hebraice dicitur: Et factum est: vt supra notauimus. Vertiturque a Hieronymo ad amussim. Sed quidnam illi accidisse significetur, varie interpretantur auctores. Rabbi Dauid nectit ea verba cum superioribus hoc sensu: Accidit hoc, quod dixi, scilicet, vt ad pristinam miseriam ob tua flagitia redires, & iterum in sanguine volutareris. Ceterum hic sensus non texit probe allegoriam, cui repugnat adultam redire ad secundinas, sub auditque non necessaria. Theodoretus cum Græcis ceteris, ea verba refert ad duplex, *væ*, quod sequitur. Sic enim habet: fructum enim ingratæ tuæ mentis lamentationem percipis, & luctum. Scholiastes: Finis, inquit, impietatis tuæ erunt aliæ alijs succedentes calamitates. Ceterum conuenientius nectitur hoc initium orationis: Et factum est, vel, *Et accidit*, cum ea, quæ sequitur, periodo: *Et ædificasti tibi lupanar*, &c. cetera per parenthesim interferenda (*væ, væ tibi, dicit Dominus Deus*) qua figura significatur animus sponsi vehementi dolore exulceratus, & iudicis pectus magna miseratione

R. Dauid.

Theodor.

E

Scholiast.

commo-

commotum, quod tam audax facinus, & tam detestabile scelus femina designasset: Non satis, inquit, erat tam fœda admisisse flagitia, nisi lupanar etiam tibi ædificares, vt te profitereris non iam adulteram a proco seductam, sed meretricem potius impudentem? *Frons mulieris meretricis facta est tibi: noluisti erubescere.* *Agnitio* aspectus *vultus* tui *respondet* de te, quod peccatum tuum quasi Sodoma prædicaueris, neque absconderis: væ animæ tuæ quoniam reddita sunt tibi mala. Duplex *væ*, temporalis, & æternæ mortis merces erit digna tam insignis impudentiæ. Hæc verba cum ingenti animi sensu, quę interiectio dolentis repetita testatur, prolata sunt: Origenes: Si consideres animam expositam amatoribus suis, videbis quomodo faciat sibi domum meretriciam, & suscipiat omnes, qui cum ea velint fornicari. Anima humana valde speciosa est, & mirabilem habet pulchritudinem: artifex quippe eius cum eam primum cōderet, dixit: *Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram*, quid hac specie, & similitudine pulchrius? quidam ergo adulteri, & sordidi amatores decore eius illecti desiderant eam corrumpere, & fornicari super eam: quamob rem sapiens vir Paulus dicit: *Timeo autem ne sicut serpens Heuam seduxit astutia sua; ita corrumpantur sensus uestri.* Sensus nostri in fornicatione carnali corrumpuntur: in spiritualibus vero stupris animæ sensus corrumpitur, & ipsa anima vulneratur ab amatoribus suis, hoc est ab immundis potestatibus, quarum doctrinæ, vel voluntati acquiescit: Hæc ipse. Ex quibus verbis interpretamur quoque versum, qui sequitur.

Ier. 3. ℣. 3.
Isa. 3. ℣. 9.
Duplex, væ, temporalem & æternam indicat mortem.
Origen.
Animæ pulchritudo.
Genes. 1. ℣. 26.
2. Cor. 11. ℣. 3.

XXV. *Ad omne caput viæ ædificasti signum prostitutionis tuæ.* Hebraice. Aedificasti tibi excelsum, vt supra notauimus ex Hieronymo. Septuaginta: fornicationes tuas: texit enim Propheta allegoriæ subtegmina licijs veritatis: excelsum ad historiam pertinet, nam in excelsis immolabant falsis Dijs Israëlitæ: lupanar, vel prostibulum, seu fornicatio translatitie dictum est ipsum excelsum, & fanum idolorum, quæ quidem excelsa, aut altaria in capitibus viarum, seu compitis construxisse dicitur Ierusalem; vt meretricem libri Prouerbiorum videatur imitata, quæ in plateis, & in angulis platearum prætereuntes stultos iuuenes ad suos incitet amplexus. Secundum historiam vero, quoniam, vt videre est in Iudicum atque Regum libris, non solum excelsos montes, & colles, Templumque ipsum Deo sacrum; sed vrbem totam Ierusalem, vias, plateas, fora, compita, domosque priuatas idolorum aris, atque simulachris erectis compleuerunt. Polychronius. In capite omnis viæ, interpretatur, iuxta vias, quæ ducunt ad gentes, vt ex loco incolas indicet: ac si dicat. Omnium gentium impietatem sunt imitati, singularum idola figentes in capite viarum, quæ ad ipsas nationes ducebant.

Prouer. 7.
Iud. 2. & 3.
4. Reg. 16. & 21.
Polychr.

Et abominabilem fecisti decorem tuum. Populi Israëlitici pulchritudo in vnius Dei cultu sita erat, vt Balaam cecinit. *Quam pulchra tabernacula tua Iacob, & tentoria tua Israel, vt valles nemorosæ, vt horti iuxta fluuios irrigui*, &c. Et vnde nam tantam pulchritudinem habet Israel? *Non est idolum*, inquit, *in Iacob, neque videtur simulachrum in Israel; Dominus Deus eius cum eo est*, &c. quod si ita est, cum in omnibus compitis visuntur altaria, & simulachra Dei non sui; manifestum est, adulteram plebem vniuersam pulchritudinem amisisse. Vide in Threnis feminam olim reginam, diuitem, speciosam, iam viduam, fœdata facie atratam, desertam a subditis, & ancillis, seruam ex principe, turpem ex formosa, inopem ex diuite; & agnosce plebis Israëliticæ viuam imaginem, cum, Deo relicto, idola colere cœpit. *Quomodo obscuratum est aurum, mutatus est color optimus &c. Filij Sion inclyti, amicti auro primo: quomodo reputati sunt in vasa testea, opus manuum figuli, &c. Candidiores Nazaræi eius niue, nitidiores lacte, rubicundiores ebore antiquo, sapphiro pulchriores: denigrata est super carbones facies eorum; & non sunt cogniti in plateis.*

Num. 24. ℣. 5.
Ibid. 23. ℣. 21.
Threnor. 1.
Thren. 4.

A

Et diuisisti pedes tuos omni transeunti. Habitum notat meretricis se sponte comparantis ad fornicandum, diuaricans crura, vt legunt Septuaginta: atque innuit illam facilem ad deceptionem fuisse, vt placet Polychronio: vel, cogitationibus, quæ vitiorum incentiua suppeditant, cor suum aperuisse; vt Hieronymus sentit.

Polychr.
Hieron.

B

Et multiplicasti fornicationes tuas: putans quod posses te satiare libidine.

XXVI. *Et fornicata es cum filijs Aegypti vicinis tuis magnarum carnium.* Filios vocat Aegypti, Deos, qui in Aegypto colebantur, quasi iuuenes dixisset Aegypti: nam id significat filius frequenter: per carnes vero libidinosa corpora intelligit, de quibus infra. *Quorum carnes sunt ut carnes asinorum, &c.* Huiusmodi autem homines, ait Rabbi Dauid, impudicæ feminæ ardenter expetunt. Per translationem autem, ait Theodoretus, magnos carne eos, qui supra modum idolorum cultui addicti erant, nominauit: qui hircos, & boues, & oues, canesque, & simias, & crocodilos, & ibes, & accipitres adorarunt. Scholiastes: Qui nihil spirituale, nihil diuinum cogitant, sed omnia carnalia, quique insectis etiam tribuunt honorem. Vterque interpres historiam narrat, sed discedit a proposita translatione: neque enim exprobrat meretrici Vates, quod mista sit meretricibus, sed adulteris: in allegoria autem instituta omnes idololatræ meretrices sunt, non adulteri. Ergo filij Aegypti sunt, vt diximus, Dij, quos illi colebant; *magnarumque* dicuntur *carnium*, quod homines fuerint libidinosissimi: atque tum vitæ anteactæ exemplis, tum turpissimis excogitatis sacrorum ritibus ad omnem spurcitiam cultores irritarent. In ipsis autem idolis Origenes merito intelligit Dæmones, qui carnalibus peccatis gaudent, inhiantque carnis sensibus, etiamsi carnes non gerant.

Inf. 23. ℣. 20.
R. Dauid.
Theodor.
C
Scholiast.
Origen.

D

Et multiplicasti fornicationem tuam ad irritandum me: Septuaginta: Multipliciter fornicata es, vt me ad iracundiam prouocares. Scholiastes: Ostendit illos omnium gentium idololatriam imitatos. Origenes: Mea, inquit, indulgentia ad omnia scelera abusa es, quasi impudens scortum non contentum legibus naturæ, noua alia, & nefanda excogitauerit libidinis incitamenta: idque non tam, vt concupiscentiæ satisfaceret, quam vt dulcissimi sponsi bilem excitaret, atque os eius amaritudine repleret; sed non impune: nam opportune consequitur.

Sunt qui peccant non vt suis satisfaciant passionibus, sed vt diuinam prouocent maiestatem.
Scholiast.
Origen.

XXVII. *Ecce ego extendam manum meam super te.* In aliquot codicibus legimus, extendi, vt referatur ad supplicium de illa sumptum per Philisthæos, de quibus statim mentio est: quæ lectio, vel sensus nobis admodum placet, vt pote historiæ conueniens. Si autem legamus, vt fere vulgati codices habent, *extendam*, in prædicto sensu accipiemus, futurum pro præterito vsurpatum a Vate dicentes: idemque de futuris, quæ sequuntur, faciendum credimus. Porro extendere manum, punire significat Hebræis, quod is sit gestus castigantis, vt supra diximus ex illo Isaiæ. *Adhuc manus eius extenta*, in altum scilicet; nam cum extenditur manus demissa, & aperta, vl-

E

Extendere manum idē est quod punire.
Isa. 9. ℣. 17

ta, vltro ferentis opem propria est. Isaias. *Expandi manus meas tota die ad populum incredulum*. Et in Prouerbijs. *Extendi manum meam, & non fuit qui aspiceret*.

Et auferam iustificationem tuam. Septuaginta: legitima tua. Decem codices manuscripti vulgatæ editionis, ius tuum, legebant, vt notant Louanienses: Hebraice legimus חק, choq, id est statutum, quod vocabulum hæc omnia amplectitur, atque alia plura: nam eius radix חקק, chaqaq, significat statuere, definire, determinare, delineare, describere, perscribere, omnia scilicet munia legislatoris exequi: quare verbale חק, choq, valet statutum, constitutionem, ordinationem, legem, formam viuendi, cultum, cæremoniam, atque id omne, quod manat a legislatore, certis & exaratis decretis formam viuendi præscribens. Vnde vsurpatur pro lege diuina in psalmis non semel, & in Deuteronomio. *Et nunc Israel audi præcepta, & iudicia*: Vel statuta Ecclesiastica, & leges politicas: Pro ritu in Exodo. *Hæc est religio Phase*. Pro demenso vel mensura iterum ibidem: *Quare non impletis mensuram laterum, sicut prius?* Pro annona constituta, vt in Prouerbijs. *Deditque prædam*, cibum, *domesticis suis, & cibaria*, statutum, portionem, *ancillis suis*. Pro definitione, termino, in eisdem Prouerbijs. *Quando circundabat mari terminum suum*. Pro dimensione in Ezechiele. *Hæc est ergo lex domus*, id est, dimensiones, mensuræ. Quid autem hoc loco significet, non est facile diuinare. Hieronymus de legis cæremonijs, sabbathis, & festiuitatibus interpretatur. Theodoretus de lege ipsa: Mouebo, inquit, ad disciplinam manum meam, & spoliabo te splendore legis, & te hostibus tuis constituam ludibrium. Rabbi Dauid, & alij pro annona accipiunt, quasi comminetur Deus, se ablaturum annonam solitam, quo caritate victus laborans resipisceret. Sic Oseas. Auferam *lanam meam, & linum meum*. Est autem magnum Dei beneficium hæc punitio contra seuerum illud iudicium quod minitatur idẽ Oseas. *Sicut vacca lasciuiens declinauit Israel, nunc pascet eos Dominus, quasi agnum*, in latitudine scilicet saginandum ad carnificinam: & iterum: *Particeps idolorum Ephraim, dimitte eum*. Sed de hac re alibi fusius. Crediderim in præsenti loco (choq) siue *iustificationem* vsurpari pro oris specie, seu forma, venustate, splendoreque faciei: quomodo sumitur infra: *Imagines Chaldæorum expressas coloribus*, vel depictas, constitutas minio: per speciem autem oris puellæ constat significatam esse speciosam reipublicæ Israëliticæ politiam, quæ in libertate & pace maxime lucebat: contra bello, & oppressione Tyrannorum deformabatur. Dici autem potest iustificatio, quoniam sita erat in iustitiæ executione: quasi Vates hoc loco narret, Deum prouocatum plebis Israëliticæ idololatria abstulisse (nam futurum pro præterito stat, vt supra diximus) iustificationem eius, hoc est, libertatem, florentem reipublicæ statum, regimen consulum, & ducum, quo libere administrari solebat, atque illam subiecisse Philisthæis, vt ab hostibus iura peteret, quæ Dei sui leges violauerat: nam hoc est, quod subditur.

Et dabo te in animas odientium te filiarum Palæsthinarum. Anima teste Rabbi Dauid, hoc loco est vis animalis, appetitus, appetentia, desiderium, vota, ea scilicet facultas, qua appetimus corpori consentanea, & qua communicamus cum belluis. Vnde dicimur animales a diuo Paulo. *Animalis autem homo non percipit ea, quæ sunt spiritus Dei*. Sic vsurpari dicit in psalmo. *Ne tradideris me in animas tribulantium me*, id est, in desideria, voluntatem: Eodem modo

[Left margin notes: ...1.65. ℣. 2 — Pro. 1. ℣. 24 — statutum va... significat, ...mpe legẽ, ...tũ, demen-...m, anno-...am, termi-...um, seu di-...mensionem. — Psal. 118. — Deut. 4. — Exod. 12. ℣. 43. — Ibid. 5. ℣. 14 — Prou. 31. ℣. 15. — Ibid. 8. ℣. 29 — Ezech. 43. ℣. 12. — Quid hic significet iustificatio. — Hieron. — Theodor. — R. Dauid. — Punitio manum Dei beneficium, ...e sequatur ...eccata de-...lictio. — Oseæ 2. ℣. 9. — ...r 4. ℣. 16. — Iustificatio ...ro oris specie. — Ps. 23. ℣. 14 — Anima pro desiderio. — R. Dauid. — 1. Cor. 2. ℣. 14. — Ps. 26. ℣. 12]

A vsurpatur apud Matthæum. *Ne solliciti sitis animæ uestræ, quid manducabimus* Et in Exodo. *Diuidam spolia, implebitur anima mea*. Et in psalmo. *Et non tradat eum in animam inimicorum eius*. Hoc est, in desideria. Idem omnino significat in præsenti. Tradam te desiderio odientium te. Filias vero appellat secundum Rabbi Dauid, & Chaldæum, oppida, & respublicas, quæ a metropoli natæ sunt, illique parent, atque ab ea reguntur, & proteguntur, non secus quam a matre filia; tum etiam ciues, & oppidanos ipsos, vt in psalmo. *Filiæ Tyri*: & iterum. Filiæ *Sion*: & tertio. *Filiæ Ierusalem*, in Canticis. Sic filiæ Palæsthinarum, aut Palæsthinæ sunt vrbes, oppida, vel potius ciues, & oppidani Philisthææ, scilicet Accaron, Gazæ, &c. Seruatque Vates decorum parabolæ in

B eo, quod Philisthææ incolas facit filias, sicut Hierosolymitanam plebem puellam induxerat.

Palæstinarum. In genere femineo legunt nostra exemplaria. Ceterum Hebræa, Septuaginta, & Chaldæus habent Palæstinorum, sicut & alibi dicitur. *Ne forte lætentur, &c. filiæ incircuncisorum*; sed sensus non variatur. Sunt autem Palæsthini, seu Philisthæi, qui ex antiquis Palæsthinæ incolis ad oram maris relicti sunt, Deo ita prouidente, vt per eos tentaret Israël, an in mandatis eius ambularet: vt in libro Iudicum videre est, qui quidem initio vectigales erant Israëlis, postea hostes, quandoque etiam minatores. Illis enim traditi sunt Israëlitæ multoties puniendi, vt in libro Iudicum legimus. at-

C que ex hac perpetua contentione, tum etiam vicissitudine dominationis implacabile odium inter vtranque gentem exarsit: quapropter vt epitheton perpetuum Philisthinorum apponitur, *odientium te*.

Quæ erubescunt in via tua scelerata. Si *in* significet quod sonat, sensus erit: Quæ feminæ quantumuis impiæ, & exleges erubescunt talia patrare, qualia tu ausa es: fornicantur quidem, sed non palam; hoc est, colunt idola quandoque aliena, sed clanculum; neque audent, quod tu fecisti, inuerecunde profiteri se Deorum alterius gentis cultrices. Huiusmodi querimonia habetur in Ieremia. *Transite ad insulas Chetim, & videte, & in Cedar mittite, & considerate vehementer, & videte si factum est huiusmodi, si mutauit gens Deos suos?* quasi dicat, minime: immo erube-

D scerent talia de se iactari; tu vero non erubescis? *Obstupescite cæli super hoc, & portæ eius*, arces, turres, *desolamini*, concutimini, tempestatem excitate, &c. Si autem *in* sumatur pro, propter, vt solet; talis est versus sententia: Quæ feminæ Palæsthinæ, alioqui meretrices, tui similes, verecundantur tamen, cum audiunt tuam vel in scortando procacitatem, libidinem, appetẽtiam, & turpitudinem. hoc est. Quam impudenter, posthabito Deo tuo, in media luce idolorum erexeris statuas, & aras struxeris, &c. Rabbi Dauid ipsas quoque, quæ te oderunt, pudet viarum tuarum, eo quod sint sceleratissimæ. Obserua, peccatum per se esse turpissimum, adeo vt ipsis peccatoribus deforme videatur. cum tamen affectu vehementi excæcantur mentis oculi, non possunt il-

E lius fœditatem animaduertere. propterea eiusmodi hominibus offerenda est sua ipsorum facies in altero, quasi in speculo relucens, qua visa haud dubio erubescent: En Philisthæi ob turpitudinem Iudæorum verecundantur, cum ipsi potius glorientur: eapropter Nathan Propheta adulterum hominem persona Dauidis induit, ipsique simulachrum sui ipsius obiecit, quo viso repente inhorruit, erubuit, & pœnitere illum cœpit. Stateræ dolosæ bilances permutamus, ne nobis imponat. *Chanaan in manu eius*

[Right margin notes: Matth. 6. ℣. 25. — Exod. 15. ℣. 9. — Ps. 40. ℣. 3 — Filias vocat oppida & respublicas Palæsthinorum subditas metropoli — R. Dauid. — Chaldæus. — Ps. 44. ℣. 13 — Psal. 149. ℣. 2. — Cant. 3. ℣. 5 — 2. Reg. 1. ℣. 20. — Superat Iudæa sceleribus Philisthæam. — Ier. 2. ℣. 10 — R. Dauid. — Peccati deformitas & turpitudo ipsos deterret peccantes quantumuis in illud exardescant. — Vt facta nostra videre possimus, alios eisdem induamus. — Oseæ 12. ℣. 7.]

statera dolosa. Mercator scilicet animarum Sathan nostra extenuat, aliena exaggerat; at, si lances commutaueris, deprehendes fratrem venia dignum, te vero grauiora peccasse; vnde merito erubescere debeas. Septuaginta aliter conuertunt hæc verba: *Quæ erubescunt in via tua*. legunt

Theodor. enim: declinantes de via tua, vt in Theodoreto, Complutensi, & alijs codicibus legimus. Codex vero Vaticanus habet: declinantes te de via tua.

Hieron. Hieronymus, in antiqua eodem modo se legisse indicat. Si intransitiue, quod dicunt, accipias verbum, eundem fere sensum reddit, quem vulgata lectio: nam declinare de via eius meretrices Palæsthinas, est præ pudore nolle comitari procacissimum Iudææ scortum per vias, & compita in media luce amatores quæritans. Si autem transitiue accipias verbum, vel pronomen (te) addas pro apposito, sensus erit: Ipsemet meretrices, quæ te sollicitarunt ad fornicandum exigent a te delicti pœnas: hoc est Philisthæis, quorum mores imitata es, te tradam illudendam.

XXVIII. *Et fornicata es in filijs Assyriorum, eo quod necdum fueris expleta. Et postquam fornicata es nec sic es satiata*. Hebraice, cum filijs: vel ad filios. est enim eadem præpositio אל, el, quæ versu superiori: pro qua Hieronymus vertit: *cum filijs Aegypti*.

R. Dauid. Rabbi Dauid: Non contenta abominationibus Aegyptiorum vicinorum tuorum, quinetiam fornicata es cum filijs Assur a te longinquis, eorum idola colendo. Quod vero additur: *Eo quod*

R. Ioanath. *necdum fueris expleta*, Rabbi Ioanathas sic interpretatus est: Eo quod non cognoueris legem. & postquam fornicata es, nec sic es satiata.

R. Dauid. Theodor. Sic autem vertit apud Rabbi Dauid: Neque cognouisti pœnitentiam. Theodoretus: Vnaquæque natio, inquit, proprijs seruiuit idolis, tu vero cum adoraueris Deos omnes, & omnium idolorum, quæ sunt vbique terrarum, cultum complexa sis; nondum tamen ne hodie quidem vlla te impietatis satietas cepit, &c. Inexplebilem

Peccandi cupiditas insatiabilis. Prou. 30. ℣. 15. idololatriæ libidinem aptissime declarat Vates meretricis insatiabili appetentia, de qua scriptum est in Prouerbijs. *Sanguisugæ*, hirudini, *duæ sunt filiæ*, duo ora, *dicentes: affer, affer. Tria sunt insaturabilia, & quartum nunquam dicit: sufficit. Infernus, & os vuluæ, & terra, quæ non satiatur aqua; ignis vero nunquam dicit: sufficit*. Hoc est, quat-

Quadruplex insatiabilis cupiditas, vindictæ, libidinis, diuitiarum, & gloriæ. tuor sunt vitia capitalia insatiabilia: vel, quadruplex cupiditas, quæ nunquam expletur. Prima, sanguinis & vindictæ appetitus in hyrudine sitibunda, duplici ore sugente sanguinem apprime significatus: quod iste carnifex ore famam proximi semper corrodat, & ore gladij corpus dilaceret: vel quod duplici capite est, ira scilicet, & inuidia eius sanguinem sugat. Secunda est libido, & concupiscentia carnis per os vuluæ designata, quod in eo maxime vigeat: etenim mulieris concupiscentia insatiabilis est. Tertia est auaritia, diuitiarum appetentia, terræ similis, quæ nunquam aquis satiatur: ideo dicta Pluto, subterraneus Deus; & hydropisis, de qua egregie

Lib. 1. Fastor. dici potest illud Ouidij.

Quo plus sunt potæ, plus sitiuntur aquæ.

Quarta est gloriæ auiditas. Ecce ignis alta petens, & omnia in se conuertens, atque subijciens: nam superbus semper anhelat ad honores, omniaque in suam conuertit gloriam, & omnibus dominari cupit. Verum inter hæc quattuor insignis est feminæ libido, quæ nunquam expleri potest, recteque eam prædictis capitibus significari posse dixerim: est enim tanquam sanguisuga perpetuo sitiens, & quasi terra sabulosa humorem trahens, atque quasi ignis vorans fornicarij substantiam, & medullas: nam his omnibus confertur a Spiritu sancto. *Nouissima eius amara quasi absynthium, & acuta quasi gladius biceps*. Et inferius. *Bibe aquam de cisterna tua*, id est, contentus esto cum vxore tua, atque apud Iob. *Ignis est vsque ad perditionem deuorans*. Sed vt ex thesi descendamus ad hypothesim, Israëlitici scorti appetentiam insatiabilem Ieremias eleganter significat vna atque altera similitudine: *Onager*, inquit, *assuetus in solitudine, &c. attraxit ventum amoris sui; nullus auertet eam, omnes qui quærunt eam, non deficient*, defatigabuntur, *in menstruis eius inuenient eam*. Hoc est: Onagra, asina syluestris, cum semel naribus hausit odorem masculi, quem amat perdite, illum insequitur, nullis viribus detineri potest, aut retardari a cursu: qui eam insequuntur venatores frustra laborant: si lassari nolunt, inuestigent caueam, qua cum masculo quiescit: nam nisi prægnans capi non potest. Deinde ad adulteram conuertit sermonem, quam inducit per nemora & saltus velocissime currentem post amatores suos: se vero quasi maritum, qui vxorem insequitur, vt ab errore reuocet: quo te is perditum, inquit, quo properas? quem quæris misera? quis te agit æstus? Lacerasti pallam meam auro textam inter vepres, & condensas syluas, calceos attriuisti hyacinthinos, pedes nudos cruentasti, & adhuc curris anhela, sitibunda. *Prohibe pedem tuum a nuditate, & guttur tuum a siti*. (vel tui miserere, quæ in via aspera pedes nudos gestas, gutturque siti aridum.) *Et dixisti: Desperaui, nequaquam faciam: adamaui quippe alienos, & post eos ambulabo*: Hoc est: quiescam ne? desistam? minime, &c. interrogationem addidi coactus Isaiæ testimonio, vbi eadem dictio Hebræa נואש, nos, repetitur in idem argumentum. Sic enim habet. *In multitudine viæ tuæ laborasti: non dixisti: quiescam*? Ergo ne sibi aduersetur oratio ab eadem persona feminæ eodem instituto prolata, necesse est, vt affirmatio Ieremiæ per interrogationem proferatur, æquiualeatque Isaiæ negationi. Procedit Isaias: *Vitam manus tuæ inuenisti, propterea non rogasti: pro quo sollicita timuisti*. Hoc est. Iter suscepisti ad tuam voluntatem, libidine vrgente ageris; propterea infelix non conuerteris, supplex veniam deprecans a viro tuo, quem timens præterita es, vel quem verita fugis. Idem argumentum tractat Oseas, dicens. *Vadam post amatores meos, &c*. Et iterum. *Sicut vacca*, inquit, *lasciuiens declinauit Israel*. Et tandem. *Ligauit eum spiritus in alis suis*. Id est, ac si superueheretur pennis venti, tam pernici non cursu, sed volatu insequitur falsos Deos.

Vide cap. 5. Prouerb. — Iob 31. ℣. 12. — Ier. 2. ℣. 24. — Isa. 57. ℣. 10. — Ose. 2. ℣. 5. & 4. ℣. 16. & ℣. 19.

XXIX. *Et multiplicasti fornicationem tuam in terra Chanaan cum Chaldæis, & nec sic satiata es*. Hieronymus. Ingredientesque Chaldæam, quæ est terra Chanaan, imitati sunt eorum errores. quod interpretibus non placet; quia Chaldæa non pertinet ad terram Chanaan, immo multis passuum millibus ab ea dissita est; interiecta inter vtramque vastissima regione Mesopotamiæ. quomodo igitur scortari dicuntur Israëlitæ in terra Chanaan cum Chaldæis? Hebræa sic habent ad verbum: Meretricata es ad terram Chanaan, Chaldæos vsque: quorum is potest esse sensus

R. Dauid. ex Rabbi Dauid: Non solum cum Aegyptijs, & A cum Assyrijs, neque tantum cum omnibus Chananæis, sed etiam cum Chaldæis, qui longe habitabant, fornicata es, atque ita intellexisse Septuaginta existimo, quando verterunt. Et multiplicasti adulteria, vel lupanaria ad terram Chanaan, & Chaldæorum, &c. Ceterum Rabbi Salomon collimauit scopum, qui nomen Chanaan hoc loco appellatiuum facit, non proprium, quod appellari dicit terram Chaldææ, quasi dicat, negotiatorum, quod ex capite decimo septimo sequenti euidenti conuincit argumento. *Transportauit*, inquit Ezechiel, *eam in terram Chanaan, in vrbe negotiatorum posuit illam*: vbi sub metaphora medullæ cedri de rege Iuda loquebatur translato in Babylonem. Ita sumitur etiam in B Prouerbijs. *Cingulum tradidit Chananæo*, id est, negotiatori. Sensus itaque est simplex, & facilis: Et fornicata es in terra mercatorum cum Chaldæis. Porro quod ad geographiam attinet, Aegyptus meridiana est respectu terræ Chanaan, vel promissionis; Assyria & Chaldæa orientales. Verum earum Chaldæa meridiana est, Assyria septentrionalis, vt demonstrat tabula Asiæ, quam ad caput quadragesimum octauum apponemus.

R. Salomon.

℣. 4.

Prou. 31. ℣. 24.

Aegypti, Chanaan, Assyriæ, & Chaldææ regionũ descriptio.

XXX. *In quo mundabo cor tuum, ait Dominus Deus; cum facias omnia hæc opera mulieris meretricis, & procacis?* Septuaginta apud Theodoretum: Quo mundabo cor tuum, cum facias hæc omnia opera mulieris adulteræ licentia abutentis? Apud San- C ctum Hieronymum: Quid faciam cordi tuo, cum feceris hæc omnia opera mulieris fornicariæ, & impudentis? Chaldæus: Quam fortis fuit malitia cordis tui? Pro, *procacis*, Hebraice est, imperiosæ, liberæ. Chaldaice, sui iuris, &c. Quæ verba sic tractat Theodoretus: Quam, inquit, tua impietate dignam tibi pœnam infligam? quo adhibito remedio vlcera tua putrida expurgabo? ausa es enim opera mulieris, quæ a fronte pudorem absterserit, impudenterque, & propalam intemperantiam profiteatur. Scholiastes. Quanam re cor tuum expiabo? Videntur Septuaginta, & Hieronymus vocem אמלה, amulah, fecisse futurum verbi, מול, mol, quod valet circumcidere, & consequenter mundare. Alij putantes esse D participium, seu nomen a radice אמל, amal insueta, interpretantur infirmum, vel impotens, vel excisum. Rabbi Dauid: Quam debile, & abscissum est cor tuum? eo nomine (tametsi duplicata postrema radicali ל, lamed) vsus est Ieremias. *Luxit Iudæa, & portæ eius corruerunt.* Et in Threnis. *Antemurale, & murus pariter dissipatus est.* Et Nehemias. *Quid Iudæi faciunt imbecilles?* Ex quibus & similibus locis, quos prætereo, infero vocem hanc significare excisum, dissipatum, perditum, corruptum, peruersum; vt sensus sit: Quam peruersum, deprauatum, atque corruptum est cor tuum? cum talia facinora designaueris; quæ aperte produnt, te non solum Dei timorem a corde prorsus ablegasse, sed etiam pu- E dorem omnem ex ore deposuisse. Qui quidem sensus verbis alijs enuntiatur a Neotericis; sed idem est cum sententia Hieronymi: In quo mundabo, expiabo, vel saliam cor tuum, putridum scilicet & corruptum? Porro hæc interrogatio difficultatem rei exaggerat. Ecclesiastes. *Peruersi difficile corriguntur.* Et iterum. *Nemo possit corrigere, quem ille despexerit.* Et Paulus. *Impossibile est eos, qui semel sunt illuminati, &c. &*

Quam difficile est mundare cor peccatoris procacis, qui nescit erubescere.

Theodor.

Hieron.

Chaldæus.

Theodor.

Scholiast.

R. Dauid.

Ier. 14. ℣. 2

Thr. 2. ℣. 8.

Neh. 4. ℣. 2

Eccl. 1. ℣. 15 & 7. ℣. 14.

Heb. 6. ℣. 4.

prolapsi sunt, rursus renouari ad pœnitentiam, id est, admodum difficile. Idem repetit Paulus alibi. *Voluntarie enim peccantibus, &c. non relinquitur pro peccatis hostia*, id est, vix. & Petrus. *Sus lota in uolutabro luti, &c.* Vide de hac re locum infra. *Multo labore sudatum est, & non exiuit de ea nimia rubigo eius, &c.*

Ibid. 10. ℣. 26.

2. Petr. 2. ℣. 22.

Inf. 24. ℣. 12

Quia fabricasti lupanar tuum, &c. repetit quæ supra dicta sunt, & explanata. XXXI.

Nec facta es quasi meretrix fastidio augens pretium.

Sed quasi mulier adultera, quæ super virum suum inducit alienos. Theodoretus. Neque enim rerum necessariarum inopia ad istam te lasciuiam redegit: omnibus quippe bonis perfrueris, meisque delicate abutens muneribus, quæ a me acceperas, illis offerebas. Idcirco similis es mulieri vxoratæ adulteris formam suam prostituenti, &c. Ceterum acriorem existimo latere expostulationem in his verbis. Solent, inquit, meretrices speciosæ, quæ suam pulchritudinem probe norunt, sciuntque ab amatoribus magnifieri, & ardenter amari, quantumuis magnam mercedem oblatam aspernari, & fastidire: quo facto tametsi turpi, si non honori, saltem existimationi & vtilitati suæ prospiciunt: nam eo pretiosior merces habetur, quo emitur carius. Tu vero, vt quæ incredibilem tuam pulchritudinem nihili faceres, eam nihili vendebas, immo ne vendebas quidem, sed gratis offerebas: nam si magni eam iudicasses, tuæ saltem æstimationis rationem habuisses, & ex parte meo quoque consuluisses honori: nec de te merito dici posset, in viri ignominiam, & vilipendium te teipsam adulteris gratis prostituisse. Obserua quanti Deus animam faciat: & quanti a se ipsa proprium decorem velit æstimari, cum a licitatoribus malignis sollicitatur: *Quam*, inquit Dominus apud Matthæum, *dabit homo commutationem pro anima sua?* Diabolus pro ea offert quidquid est. *Hæc* inquit apud eundem Matthæum, *omnia tibi dabo, si cadens adoraueris me*: sed maioris eam licetur Deus, qui filij sui vnigeniti sanguine redemit. *Empti enim estis pretio magno: Glorificate & portate Deum in corpore vestro.* Id est, æstimate, & iudicate vestra corpora magni, cum ea licetur Dæmon turpi & breui carnis voluptate; ne vos gratis vendite, immo maximi ducite: hæc est enim gloria Dei, si magni fiant, quæ ille tanto pretio comparauit. Sicut e contrario, in Dei ignominiam cedit, cum homo se ipsum vilipendens pro vanitate commutat: propterea Psaltes ait. *Fili hominum vsquequo graui corde?* (Hebraice. Vsquequo gloriam meam ad ignominiam?) *ut quid diligitis uanitatem, & quæritis mendacium?* Et apud prophetam Ioëlem vindicaturum se minatur Deus de finitimis nationibus Israëlis, quod Iudaicum seruitium dederint pro symbolo compotationis. *Posuerunt*, inquit, *puerum in prostibulo* cauponam, *& puellam uendiderunt pro uino.* Et quam sumpturum putas vltionem de homine libero, qui se ipsum diuendit pro edulio dulci voluptatis, aut vino iracundiæ? Exemplo sit Esau, *qui propter unam escam*, vt Apostolus ait, *uendidit primitiua* primogenita *sua*, & postea cupiens hæreditare benedictionem, reprobatus est: *non enim inuenit pœnitentiæ locum* (vt scilicet patrem facti pœniteat) *quamquam cum lacrymis inquisisset eam.* Est autem Esau imago fornicarij, eodem Paulo testante: *Ne quis*, inquit, *fornicator, aut profanus, ut Esau, &c.* Vbi propha-

XXXII.

Theodor.

Obserua quanti Deus hominis animam faciat, & quanti velit ab eadem proprium æstimari decorem.

Matth. 16. ℣. 26. & 4. ℣. 9.

1. Cor. 6. ℣. 20.

Quam infesrat Deo offensam, qui se ipsum vili voluptatis pretio diuendit libidini.

Psal. 4. ℣. 3

Ioel. 3. ℣. 3.

Heb. 12. ℣. 16.

Fornicarius dicitur prophanus, & quare.

 nus

nus Epitheton eſt fornicarij, ita appellati, quod res adeo ſacras, corpus ſcilicet, & animam propriam, quam Chriſtus ſibi in baptiſmo ſanctificauit, profanat, violat, & quaſi vulgare quid eſſet, pro nihilo ducit, gratiſque vendit. Hoc autem quid aliud eſt, quam Dei filium conculcare, vt dixerat Apoſtolus, *& ſanguinem teſtamenti pollutum* (vulgarem) ducere, *in quo ſanctificatus eſt, & ſpiritui gratiæ contumeliam* facere? Sed libet hanc theoriam claudere teſtimonio Triſmegiſti: Deus, is ait, in verbo ſancto clamauit: Vos, quibus mentis portio conceſſa eſt, genus recognoſcite veſtrum, veſtramque naturam immortalem conſiderate: qua de cauſa qui ſe ipſum cognoſcit vita, & luce compoſitum, tranſit in Deum, quoniam vita & lux eſt omnium pater, ex quo natus eſt homo, &c. Nota vnde manauerit illud Apollinis: Noſce te ipſum: neque enim eo axiomate admonebantur homines modeſtiam ſeruare, ſuam agnoſcentes vilitatem; ſed generoſas & ſublimes cogitationes ſuſcipere, ſuam immortalem naturam contemplantes.

Heb.10.℣.29. — *Triſmegiſtus in Pimandro.*

XXXIII. *Omnibus meretricibus dantur mercedes.* Nam propterea meretrices dictæ ſunt, quia mercedis gratia pudorem proſtituunt. Ceteræ, inquit, gentes idola colunt muta, ſed non ſine mercede: nam Dæmonum auxilio, & præſtigijs ſacrificorum, votorum compotes euadunt, & deſideria libidinoſa explent, interdumque rerum publicarum proſperitatem ab illis ſe accepiſſe putant; tibi autem quid commodi attulerunt Dij, quos feciſti tibi? nonne excidium & vaſtitatem?

Tu autem dediſti mercedes cunctis amatoribus tuis, & dona donabas eis, vt intrarent ad te vndique ad fornicandum tecum. Exaggerat adhuc ardens ſtudium idololatriæ Iſraëliticæ plebis, orationemque exornat per incrementa. Dixerat, illam ad inſtar meretricis lupanaria in compitis aperuiſſe; mox adiecit: quid te meretricem appellem? cum meretrices reſpuere ſoleant munera amatorum, illoſque vilipendere, quo pretioſiora donaria obtineant; tu vero propriæ dignitatis, & honoris viri tui oblita gratis te procis obtuleris? Similiorem itaque te eſſe dicam vxoratæ adulteræ, quam quæſtuariæ meretrici. Nunc vero adiungit: Aio te meretrice, & adultera libidinoſiorem: nam meretrici datur merces pro pudore: adultera licet gratis ſe permittat amatori, at donarijs, vel amatorijs verbis, & cantilenis ſollicitata, & rogata, diu vix tandem acquieſcit vni, vel alteri, idque cum pudore, & metu viri; tu autem neque mercedis ſpe illecta, neque munuſculis, & precibus, aut blanditijs attracta es ad fornicandum. quinimmo, vt omnes feminas vinceres incontinentia, ipſamet adulteros etiam longe diſſitos muneribus inuitabas, atque blanditijs alliciebas ad fruendum te. Scholiaſtes. Criminatur autem, quia Dei relinquentes ſocietatem, & auxilium, hominum præſidia habere volebant. Alius: Nam illæ ab amatoribus capiunt; hæc vero, quæ accepit a Deo, Dæmonibus dilargita eſt. Hiſtoria huius parabolæ extat in libris Regum, cum Achaz in Syriam pergens obuiam Regi Aſſyriorum multa auri, & argenti talenta illi donauit, atque eius Deos, rituſque, & religionem in Templum Hieroſolymitanum traduxit. Vnde Oſeas ait: *Et hæc neſciuit, quia ego dedi ei frumentum, & vinum, & oleum, & argentum multiplicaui ei, & aurum, quæ fecerunt Baal.* Origenes: Meretrix mercedem prodigens, eſt anima, quæ voluptatibus proſtitui-

Exaggerat libidinem, deſideriumque nociuum peccandi. — *Scholiaſt.* — *Alius Scho.* — *4.Reg.16.* — *Oſeæ 2.℣.8* — *Origenes.*

A tur inter immundos ſpiritus; ac ſuas facultates, & potentias eorum voluntati ſubminiſtrat: ſed de his ſuperius actum.

XXXIV. *Factumque eſt in te contra conſuetudinem mulierum in fornicationibus tuis, & poſt te non erit fornicatio: in eo enim quod dediſti mercedes, & mercedes non accepiſti, factum eſt in te contrarium.* Hebraice. Et accidit in te contrarium a feminis in fornicationibus tuis; & poſt te non (erit) fornicatio (ſimilis) cum dederis mercedem, & merces non ſit tibi data, facta es in contrarium (hoc eſt, diuerſa a ceteris meretricibus.) Theodoretus. Similis, inquit, facta es laſciuis mulieribus, quæ omnibus proſtitutæ ſunt, multorum admittens conſuetudinem: quod vero non accipias, ſed
B præbeas mercedem, contraria rurſus illis facere perſeueras: quapropter & eas, quæ antea fuerunt, & quæ poſtea futuræ ſunt, iſtiuſmodi laſciuiæ genere viciſti, &c. Hoc eſt illud Ieremiæ. *Interrogate Gentes: Quis audiuit talia horribilia, quæ fecit nimis virgo Iſrael?* Horrendum enim & inauditum monſtrum eſt hoc adulterij genus: quod neque Africa tulit, neque exlèges, & barbaræ gentes nouerunt vſquam. Huius igitur comparatione meretricatus, ceteræ fornicationes non videntur flagitia, immo nec fornicationes, quantumuis grauia ſint crimina: euaneſcunt enim omnino, ſi cum iſta tua componantur procacitate.

Theodor. — *Ier.18.℣.13*

XXXV. *Propterea meretrix, audi verbum Domini.* A re ipſa, & factis petitum nomen, & meritis eius de-
C bitum illi imponit, alioqui contumelioſum quantum eſſe poteſt maxime. Huic autem vni ſolet reſpondere in ſacris literis nomen peccatricis: Lucas enim ait. *Mulier quæ erat in ciuitate peccatrix.* per antonomaſiam enim ſic appellabatur meretrix quædam, quod æſtimaretur feminarum ſceleratiſſima, quippe antrum ſeptem Dæmoniorum; vt vel hinc coniectemur quam turpe, & ignominioſum nomen ſit peccatoris, quamque fœdum a Deo per peccatum fornicari. Sed nouum videtur in ore iudicis verbum contumeliæ, qui alioqui ipſos, quos ſententia damnat, honeſtis, & quandoque blandis verbis ſolet affari. *Fili recordare*, inquit Abraham Dei nomine ad diuitem epulonem, *quia recepiſti bona.* Et rex ille ad inuitatum. *Amice*
D *quomodo huc intraſti non habens veſtem nuptialem?* Verum aliud eſt alloqui delinquentes, aliud vero impudentes: illi accerſuntur humaniter, iſti compellantur ſeuerius. *Audite verbum Domini*, ait Iſaias, *principes Sodomorum.* Et cur ita? quia *peccatum ſuum quaſi Sodoma prædicauerunt. Cum ſanctis ſanctus eris, &c.* inquit Dauid, *& cum peruerſo peruerteris*: id eſt, cum manſueto manſuetus, cum impudente & audaci audax & iniurioſus.

Meretrici imponitur peccatricis nomen. — *Luc.7.℣.37* — *Peccatoris nomē quam fœdum, ſi quidem meretricem dehoneſtat.* — *Lucæ 16.℣.25.* — *Matth.22.℣.12.* — *Impudentes ignominijs laceſſit Deus vt erubeſcāt.* — *Iſa.1.℣.10.* — *Ibid.3.℣.9.* — *Pſ.17.℣.26*

XXXVI. *Quia effuſum eſt æs tuum, & reuelata eſt ignominia tua in fornicationibus tuis.* Rabbi Dauid. Per *æs* ſecretiora mulieris intellige: idem enim omnino ſignificat atque ערותך, gheruathech, verenda tua, vt ſequitur in ipſo textu, cui illud ſimile
E eſt: *Liquefiat æs eius.* Parabola ſignificatur, quod reuelata fuerint opera eius turpia in oculis omnium populorum, quando recepit pœnam ſuorum ſcelerum. Et idem valent hæc verba, quod Oſeas illis ſignificauit. *Et nunc reuelabo ſtultitiam eius in oculis amatorum eius.* Hæc ipſe, & bene, ſed non exacte. Oportebat enim illum rationem reddere, cur æris nomine infima mulieris pars ſignificata fuerit. Cuius appellationis ea poſſet reddi non inconueniens analogia, quod æs

R. Dauid. — *Ezech. 24.℣. 11.* — *Oſeæ 2.℣.10*

propter

[Aes sordidorum symbolum, argentum puritatis.] A propter rubiginem, quam contrahit, sit vsurpatum in symbolum rei sordidæ; sicut e contrario argentum signum est puritatis. Vnde in psalmo dicuntur [Ps. 11. ℣. 7] *eloquia Domini eloquia casta, argentum igne examinatum, probatum terræ, purgatum septuplum*. Quo fortasse allusit Isaias, cum nostram meretricem redarguens dixit. [Isa. 1. ℣. 22] *Argentum tuum versum est in scoriam*: id est: Tua castitas, & puritas conuersa est in intemperantiam: nam idem est, ac si dixisset: Argentum tuum versum est in æs rubiginosum. Nihilominus verbum illud, effundo, Hebraice שפך, saphach, in aliam nos cogitationem secretioris analogiæ manuducit. Cum enim effusio liquidorum sit, liquidisque fere tribuatur in sacris, videtur nomine æris non iam vas, sed semen potius significatum fuisse: quod vero similius ex eo fit, quod ab eodem B verbo nascitur nomen שפכה, saphechah, quasi effusorium; attestantibus Rabbinis Dauid, Salomone, & Abraham. [R. Dauid. R. Salomon. R. Abrah.] Eius est mentio in Deuteronomio. [Deut. 23.] *Non intrabit eunuchus, &c. abscisso veretro, Ecclesiam Domini*. Tum etiam quoniam infra semen vocatur [Inf. 23. ℣. 20] *fluxus*. Eadem ergo translatione semen vocatur *æs*, quod ad instar æris calore libidinis liquefactum in matrice, quasi in vase chymico receptum, admirando diuinæ sapientiæ artificio conformatur, non in simulachrum hominis mutum, sed in hominem potius viuentem. Idemque confirmatur ex eo quod sequitur: *Super amatores tuos*. Neque enim verenda dicuntur reuelari super amatores, sed potius semen effundi. Atque hoc quidem secundum metaphoram. Illud vero subiungitur secundum C proprietatem:

Et super idola abominationum tuarum in sanguine filiorum tuorum, quos dedisti eis. Ac si dicat: Duplici ratione te detexisti meretricem: prima quod ardenter idola colebas: altera quod illis immolabas filiorum tuorum sanguinem. [Theodor.] Theodoretus vero alteram videtur innuere translationem nominis æris cum allusione, & alteram ad nomen meretricis, hoc est, cauponæ. Subæratum, inquit, vocatur adulterium numisma, in quo alia commista sit materia. Effundere vero æs erit Dei legibus quandam iniquitatem admiscere, ita vt in reliquum ne auri quidem appareat materia, sed totum numisma æneum conspiciatur. Ceterum nostra expositio germana est, & contextui gratissima. D

Et reuelata est ignominia tua. Hebraice ערוה, gheruah, a verbo ערה, gharah, quod est effundere, euacuare, &, vt alijs placet, nudare, vt in Genesi. [Genes. 24. ℣. 20.] *Effundensque hydriam*. Et in Paralipomenis, veniebat [2. Par. 24. ℣. 11.] scriba Regis, & euacuabat arcam. Et in Leuitico. [Leuit. 20. ℣. 18.] *Vir, qui coierit cum muliere in fluxu menstruo, & reuelauerit turpitudinem eius, ipsaque aperuerit fontem sanguinis sui*, vel effuderit, &c. Vbi pro *turpitudinem* Hebraice legitur nomen prædictum: ערוה, gheruah, & pro *aperuerit*, vel effuderit, verbum הערה, hegharah, a quo nascitur. Significat ergo nomen hoc pudenda tum viri tum feminæ, quod ea natura, & publica honestas doceat esse velanda. Vel quia sunt vasa effusionis seminalis, vt iam diximus initio huius versus. E

XXXVII. *Ecce ego congregabo omnes amatores tuos, quibus commista es, & omnes, quos dilexisti cum vniuersis, quos oderas, & congregabo eos super te vndique*. Apertis verbis comminatur Vrbis obsidionem factam a Chaldæis Asiæ dominantibus, atque adeo a ceteris nationibus finitimis, quæ Nabuchodonosori militabant, de quibus prophetauerat Ieremias. [Ier. 1. ℣. 15] *Ecce ego conuocabo omnes cognationes regnorum Aquilonis, ait Dominus: & venient, & ponent vnusquisque solium suum in introitu portarum Ierusalem*. Et Ezechiel. [Ezech. 23.] Vnde Theodoretus, [Theodor.] & Græci Scholiastes: Per ipsos, inquit, amatores tuos vlciscar te: Aemulata es Chaldæorum, Assyriorum, Chananæorum, Aegyptiorum impietatem; his contra te instrumentis vsus debita tibi infligam supplicia, & cum amatoribus tuis eos quoque, quos oderas, coniungam, vt & isti, & illi ingentem tuam conspiciant iniquitatem. Hoc est quod subditur.

Et nudabo ignominiam tuam coram eis, & videbunt omnes turpitudinem tuam. [Ignominiosissimum est feminis, nudari.] Idem nomen ערוה, gheruah, id est, effusio, nuditas, turpitudo, de quo supra; bis repetitur, vbi sic habet Hieronymus: [Hieron.] Adulterarum te lege nudabo, vt omnes videant turpitudinem tuam, & genitalia, propter quæ prius amoris amentia ferebantur, &c. Dignum eius impudentia supplicium; vt quando adultera detexerat, quæ occultare debuisset, coram adulteris omnibus nudentur, quæ reuelari palam non decebat; legemque naturæ in suam ignominiam violatam experiatur, quæ in dedecus viri fidem coniugalem temerauit. Quam sit autem ignominiosum feminis, nudari coram hominibus; ex eo, quod Plutarchus refert, [Plutar. lib. de virtutib. femin.] conijci potest. Milesias, inquit ille, virgines quondam atrox animi incessit perturbatio, & furiosus impetus egit ad vitam suspendio finiendam: earumque multæ clam consecutæ sunt, quod volebant. verba & lacrymæ parentum, amicorum alloquia nihil agebant, sed sese interficiendis omnium custodum industriam, & calliditatem vincebant. donec quidam homo prudens legem promulgauit; quæ iubebat omnes, quæ sibi suspendio mortem consciuissent, nudas per forum efferri. Hæc lex sancita non inhibuit modo, sed omnino aboleuit illam mortis cupiditatem: magnum vero argumentum est bonæ indolis metus ignominiæ, & quod nihil formidantes mortem, ac dolorem, quæ omnium maxime terribilia habentur; turpitudinis tamen imaginationem non pertulerint; & reliqua.

Et iudicabo te iudicijs adulterarum, & effundentium XXXIIX.
sanguinem. [Chaldæus.] Chaldæus: Sumam ex te vltionem adulterarum, & effundentium sanguinem. [Adulterij pœna.] Iudicare enim hoc loco est vlcisci; & iudicia vltiones dicuntur, seu pœnæ, quibus vindicantur scelera: pœna adulteræ respondens sunt lapides. *Moyses mandauit nobis huiusmodi lapidare*, [Ioan. 8. ℣. 5.] videlicet in Leuitico & [Leu. 20. ℣. 10.] Deuteronomio. *Si mœchatus quis fuerit cum vxore alterius, &c. morte moriantur & mœchus, & adultera*. [Deut. 22. ℣. 22.] Mortis autem genus traditione nouerant Iudæi futurã lapidationem; quod & ex Ioannis citato loco constat, & ex sequenti versu quadragesimo. *Lapidabunt te lapidibus, & trucidabunt te gladijs tuis*: illud, in adulterij pœnam; hoc, in homicidij vindictam: nam in homicidio sanguinis, rei effusio debetur sanguinis. *Quicunque effuderit humanum sanguinem, fundetur sanguis illius*. [Gen. 9. ℣. 6.] Theodoretus. [Theodor.] Adulterarum, & homicidarum mulierum pœnas lues: quarum enim imitata es scelera, earum supplicia subibis.

Et dabo te in sanguinem furoris, & zeli. Hebraice. Ponam te sanguinem, id est, cruentatam, manantem sanguine, immo sanguinis profluuium, multis confossam vulneribus, & vndique sanguine fluentem. *Furoris & zeli*. [Zelotypiæ vis ad concitandam iram.] Tali te conficiam cæde, qualem inferre solent deprehensis adulteris viri ira excandescentes, & zelotypiæ furore perciti. Viri zelotypi ira describitur in Prouerbijs. [Pro. 6. ℣. 34] *Zelus, & furor viri non parcet in die vindictæ, nec acquiescet cuiusquam precibus; nec suscipiet pro redemptione dona plurima*; vt sensus sit: crudeli, & ineuitabili cæde plecteris.

Et dabo te in manus eorum, & destruent lupanar XXXIX.
tuum.

tuum. Chaldæi scilicet demolientur excelsa, & fana idolorum. *Et denudabunt te vestimentis tuis*, &c. id est, diripient omnia pretiosa ornamenta, & supellectilia. *Et derelinquent te nudam, plenamque ignominia*. Theodoretus. Direptionem, & seruitutem illi declarat. Vnde Isaias ait. *Et derelinquetur filia Sion quasi vmbraculum in vinea, & sicut tugurium in cucumerario*. & Michæas. *Sion quasi ager arabitur, & Ierusalem quasi aceruus lapidum erit, & mons Templi in excelsa syluarum*. Scholiastes. Prostibulum eius Templum vocat, quod idolis refertum esset. indignum enim erat, quod ipsius nominaretur locus: hoc enim & Dominus homo factus dixit: *Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta*. Alius: Ac si dicat: omne fulcimentum perdent: Templo enim euerso, ne ipsi quidem habitare poterant. Polychronius. Templi ornatum, regni statum, & reliqua, quibus ciuitas illustrari solebat, vocat vestimenta. Nudam dicit, quod careret superno auxilio; deformem, vel ignominiæ plenam, quod idolis confideret, vel quod ostentui haberetur, essetque posita in sibilum, & in stuporem.

Theodor. — *Isa. 1. ℣. 8.* — *Michæ. 3. ℣. 12.* — *Scholiast.* — *Matth. 23. ℣. 38.* — *Alius Scho.* — *Polych.* — Nuda superno auxilio deformis & ignominiæ plena relinquitur ciuitas.

XL. *Et lapidabunt te lapidibus, & trucidabunt* (Septuaginta iugulabunt) *te gladijs suis.*

XLI. *Et comburent domos tuas igni, & facient in te iudicia* (sument de te vindictam) *in oculis mulierum plurimarum*. Polychronius, & Theodoretus: Hæc captiuitatis tempore euenerunt, quæ per translationem differuit ab adultera muliere, quæ lapidibus oppressa occidebatur, comburebaturque: quamobrem in translatione moratus subiecit: Et facient in te vltiones coram mulieribus multis: per mulieres autem intelligens vrbes, quemadmodum ipsam quoque Vrbem mulieris instar in iudicium adducit. Rabbi Dauid: Mulieres, regna, atque prouincias appellat, in quarum oculis eam vltionem de Ierusalem sumendam voluit, vt alieno malo & ipsæ saperent.

Polychr. — *Theodor.*

Et desines fornicari, & mercedes vltra non dabis.

XLII. *Et requiescet indignatio mea in te, & auferetur zelus meus a te, & quiescam, neque irascar amplius*. Septuaginta: nec amplius ero sollicitus. Rabbi Dauid, hæc esse existimat verba Dei, meliora consilia sibi promittentis de fornicaria vxore: ac si dicat: Non amplius coles idola supplicijs erudita, & captiuitate Chaldæorum oppressa. Idemque sensisse alios refert Hieronymus, qui ea verba. *Auferetur zelus meus a te*, sic interpretabantur: Nequaquam te amplius zelabo de tua castitate securus. Alij e contrario, non securitatem ijs verbis promitti, sed potius derelictionem ex magna ira profectam: quod semel scilicet contempserit fornicantem, & de salute illius desperauerit. Ceterum vterque intellectus propositæ repugnat parabolæ, in qua adultera inducitur conuicta, & damnata lapidibus, ferro, & flammis: quo facto subiungit: *Et desines fornicari, & mercedes vltra non dabis, & requiescet indignatio mea in te*. Quale autem esset indecorum de interfecta, & combusta muliere, vel meliora sperare, vel desperare saniorem mentem? ergo hic affectus est furibundi sponsi, qui de prolata sententia in adulteram sibi quasi gratulatur; ac si dixisset: Cumque te videro iugulatam, & flammis datam, tum mihi pollicebor, securus quod desines iam tandem fornicari, & mea bona prodigere. tum cessabit indignatio mea, & sanguinis efferuescentia, quam accendebat impudentia, sedabitur zelotypia quoque tui, quæ cor sponsi rodebat, & iracundia præ zelo in te concepta aliquando conquiescet. Similis dicendi ratio extat apud Esther: *Suspensus est itaque Aman in patibulo, quod parauerat Mardochæo, & Regis ira quieuit*: atque apud Ezechielem. *Non es mundata a sordibus tuis, sed nec mundaberis prius, donec quiescere faciam indignationem meam in te*. Theodoretus nobiscum sensit cum ait: Adhibito enim supplicio, inquit, lasciuiam tuam comprimam, & a cura, quam de te habeo, solutus, ac liber ero: non amplius enim me amatores tui ad zelotypiam adducent.

R. Dauid. — *Hieron.* — Sunt qui vsque ad mortem non abstinent a sceleribus. — *Esth. 7. ℣. 10* — *Inf. 24. ℣. 13* — *Theodor.*

XLIII. *Eo quod non fueris recordata dierum adolescentiæ tuæ*, &c. Tu, inquit, tibi attraxisti horum malorum vim, quod nolueris cogitare, qualis ex quali facta sis; & vt te, quæ tenuis eras, & parua, atque omnino ignobilis, celebrem reddidi & admodum illustrem.

Omnium malorũ causa obliuio præteritorũ.

Quapropter & ego vias tuas in capite tuo dedi: hoc est, meritas sceleribus tuis pœnas sustinendas imposui.

Et non feci iuxta scelera tua in omnibus abominationibus tuis. Nihil tuis, inquit peccatis dignum sustines: paruum enim est supplicium si cum impietate comparetur. Hebraice legi potest: & non fecisti: quod sic transfert Chaldæus: Et non suscepisti consilium, vt reuerteretis ab omnibus abominationibus tuis. Eodem modo legit, & intelligit Rabbi Dauid, & Rabbi Salomon: Et non fecisti consilium super scelera tua, vel, non posuisti in corde tuo, seu, cogitasti praua opera, quæ patraueras. Alij eandem lectionem interpretantur hoc modo: & non fecisti, id est, vt non faceres: pendet enim sententia a superiori versu: Non es recordata dierum adolescentiæ tuæ, vt non faceres omnes abominationes, &c. Septuaginta verterunt sicut Hieronymus, scilicet: Et non feci secundum omnem impietatem tuam: atque ita vertendum erat: nam verbum עשיתי, ghasithi, habet in fine Iod, estque primæ personæ: nomenque זמה, zamah, in nullo sacræ Scripturæ loco significat consilium sanum, sed cogitationem prauam, conceptumque animo malum, scelus, iniquitatem; vt videre est tum alibi, tum in hoc capite versu quinquagesimo octauo. *Scelus tuum, & ignominiam tuam tu portasti, ait Dominus Deus*. nam loco sceleris est Hebraice idem nomen זמה Zamah: neque aliud significare potest. Non recte igitur transtulere Rabbini: Et non fecisti cogitationem: dicendum potius: Et non feci secundum iniquitatem vel scelus, vt Hieronymus intellexit, & vertit.

Citra condignum punit Deus. — *Chaldæus.* — *R. Dauid.* — *R. Salomon.*

XLIV. *Ecce omnis qui dicit vulgo prouerbium, in te assumet illud*. Hebraice. Omnis parœmiator (liceat sic loqui semel) parœmiabit: quod quidam sic transferunt: Omnis, qui scommate delectatur, sumpto scommate de te dicet: *Sicut mater, ita & filia eius*. Polychronius, & Theodoretus. In te conuenit tritum sermone prouerbium: Matri similis est filia. Supra vero matrem eius Cethæam nominauit. Scholiastes. Ostendit non esse recens malum, sed ex alto repetitum, & iam diu inueteratum in illis, cum eam Cethææ filiam nominet; dixit enim: *Et mater tua Cethæa*, & filij eius. Rabbi Dauid: Matrem terram Chanaan vocat metaphorice, filiam congregationem Israëlis, vt dici solet; filia Ierusalem, filia Eden, filia Babylonis.

Polychr. — *Theodor.* — Matres imitantur filiæ. — *Scholiast.* — *R. Dauid.*

XLV. *Filia matris tuæ es tu, quæ proiecit virum suum, & filios suos*. Filiam esse idem est, atque esse æmulatricem, vt initio capitis pluribus differuimus: Aemulata es, inquit, opera matris tuæ: nam vt illa suum proiecit virum, & filios; sic tu proprium virum, ac filios expulisti. Sed quisnam est vir ille terræ Chanaan, vel Cethææ? & qui eius filij? Polychronius virum

Deum suum dereliquit Ierusalem sicut fecerat Chanaan. — *Polychr.*

R. Dauid. virum regem dicit, filios ciuitatis populum. Con-
sentit & Rabbi Dauid, dicens: Ierusalem proiecit
virum suum Deum, quemadmodum terra Cha-
naan proiecit regem, ac populum suum, vt dictum
Leuit. 18. ℣. 27. est in Leuitico. *Omnes enim execrationes istas fece-*
runt accolæ terræ, qui fuerunt ante uos, & polluerunt
eam: cauete ergo ne & uos similiter euomat, cum paria
feceritis, sicut euomuit gentem, quæ fuit ante vos. Theo-
doretus vero per virum terræ Chanaan Deum quo
que intelligit indicari, quemadmodum per virum
Ierusalem; sic enim habet: His ostendit non Iudæo-
rum tantum esse se Deum, sed etiam gentium: ete-
nim illorum antiquitus Deus appellatus est, ante-
quam ipsi eo dementiæ deuenissent, vt idola cole-
rent: quapropter illas quoque, & virum, & filios re
Theodor. pulisse dixit, negato Deo, filijsque oblatis Dæmoni-
bus. Vtraque expositio vero similis est: nam Theo-
doretus in proposita parabola persistit, atque apte
comparat filiam matri, id est, habitatores Ierusa-
lem habitatoribus totius prouinciæ Chananææ in
spirituali adulterio admisso contra Deum legiti-
mum virum, & Dominum, atque in parricidio filio-
rum. Polychronius autem, qui per matrem ip-
sam terram Chanaan, & per filiam ipsam Vrbem
Ierusalem intelligit: nihilominus exacte filiam ma-
tri cōfert in exitio: nam vt Chananæum solum euo-
muit virum, & filios, hoc est, reges Amorrhæorum,
& incolas illis subditos; sic vrbs Ierusalem expel-
lere parabat regem Sedeciam, & ciues Iudæos. In
qua re peccauit Rabbi Dauid, qui vtramque com-
parationem miscere volens, neutram perfecit: cum
enim in viro Chanaan, id est, matris intellexisset re
gem temporalem Amorrhæorum pulsum exilio, in
viro Ierusalem, id est, filiæ intelligit Deum ab eo ab-
legatum per adulterium. Nobis ergo alterutram
eligere licet, modo sibi constet analogia: neutra
enim contextui repugnat: tametsi Theodoreti ex-
planatio multo sit gratior tum præcedentibus, tum
consequentibus: nam de ciuibus hucusque, non de
patrio solo locutus est Vates; & defectionis a viro
Deo per adulterium redarguit tam adulteram,
quam eius sorores Samariam, & Sodomam. Versus
tamen, qui sequitur, Polychronio magis fauet, sci-
licet: *Mater vestra Cethæa, & pater vester Amor-*
rhæus: vbi aperte videtur loqui de viro temporali,
rege scilicet Amorrhæo exilio pulso ab ipsa regio-
Adulterium frequens Cethææ regioni. ne Cethæa. Sunt qui a Vate comparationem esse
factam existimant adulterij spiritualis plebis Iu-
daicæ ad temporale, & carnale feminarum Ce-
thæarum: nam hæ insignes videntur fuisse in proca-
citate & incontinentia, vt supra docuimus ex illo
Gen. 27. ℣. 46. Genesis. *Tædet me vitæ meæ propter filias Heth: si ac-*
ceperit Iacob vxorem de stirpe huius terræ, nolo uiuere.
Vnde credibile est illis in more fuisse viros suos, &
filios ex illis susceptos ablegare, atque adulteris mi
Chaldæ. sceri pro libidine, quibus fauere videtur Chaldæus
dicens: Vt faceres iuxta opera populi, vbi eiecti
sunt patres cum filijs: tum & sequentia verba: *So-*
ror sororum tuarum es tu, quæ proiecerunt uiros suos:
viros enim dicit, non virum: non igitur de Deo, sed
de maritis agebat. Ceterum ex hoc eodem versu vi
detur effici, non loqui Vatem de carnali matris Ce-
thææ adulterio, cum eodem verborum tenore de
sororibus Samaria, & Sodoma sermonem habeat,
apud quas nihil tale matronis obijcitur in sacris: ni
hilominus sententia probabilis est: &, si veram te-
Prouerbia sacræ scripturæ explicatu sunt difficillima. net historiam, literæ erit quam aptissima. Iudicium
esto penes lectorem: nam quæ ad prouerbia sacræ
Scripturæ attinent, non est nouum, esse explicatu
difficillima.

A *Et soror sororum tuarum es tu, quæ proiecerunt vi-*
ros suos. Polychronius: Si Chananæos, & reliquas Polychron.
gentes te ignorare simulas, nullam tibi excusatio-
nem præbebunt, quæ in decem tribubus facta sunt:
nam neque vetera sunt, sed vestra memoria, & æta-
te contigerunt. Scholiastes. Et viros quidem earum Scholiast.
sanctos appellat, quos insecuti sunt omni ratione
post adoratos vitulos; filios autem illorum, quos
necauerunt. Quattuor modis intelligi posse video Quattuor modis comparatur scelus Ierosolymæ sceleribus Samariæ & Sodomæ.
hanc sententiam. Primo. Aemularis sorores, o vrbs
Ierusalem, Samariam scilicet, & Sodomam, quæ
quidem regiones & reges suos, & habitatores euo-
muerunt propter eorum delicta; sic tu perdes Se-
deciam, & subditos. Secundo. Non secus atque
Samaritæ, & Sodomitæ Deum suum abiecerunt, &
B filios amiserunt, aut Dæmonijs immolarunt; sic tu,
o plebs Iudæa, virum legitimum Deum idolis post-
posuisti, filiosque tradidisti flammis in eorum ho-
norem. Tertio. Vt illarum matronæ insignes intem
perantia extiterunt, viros carnales deserentes cum
prole, atque adulteros sequentes; sic tu erga Deum
te gessisti impudentem; erga filios vero immitem.
Quarto. Quemadmodum Samaria, & Sodoma se
exhibuerunt indociles, & rebelles prophetis vere
patribus patriæ; iustis autem eorum filijs, & imita-
toribus crudeles; non secus, o plebs Iudaica, erga sa-
cros Dei homines te præstas immorigeram, & in-
clementem.

Mater uestra Cethæa, & pater uester Amorrhæus.
Et soror tua maior, Samaria, ipsa & filiæ eius, quæ XLVI.
C *habitant ad sinistram tuam: Soror autem tua minor te,*
quæ habitat a dextris tuis, Sodoma & filiæ eius. Edis-
serit propositam parabolam in notissimam histo-
riam. De Cethæa, & Amorrhæo parentibus, id
est, auctoribus primis scelerum, quas imitata est Iu-
dæa, supra satis locuti sumus; de sororibus agamus.
Samaria regia fuit vrbs regni Israëlitici, & cetera- De Samaria.
rum metropolis; vnde & pro vniuerso regno vsur-
patur. Sodoma similiter primaria vrbs erat inter De Sodoma.
quinque, quæ sulphureo igne æstuarunt, hoc est, Go
morrha, Seboim, Adama: quare pro tota regione
accipitur. Quas cum nominibus feminarum ap-
pellare soleat sacra Scriptura, subiectas illis vrbes,
oppida quoque, & villas, filias merito nuncupat
Vates: nomine alioqui in sacris consueto, de quo
D supra. Porro Scholiastes nomine Sodomæ trans- Scholiast.
latitie significari putat tres tribus trans Iordanem,
ijs verbis: Decem tribus a sinistris, & a dextris di-
stribuit. Sodomitas vero dicit eos, qui vltra Ior-
danem erant, vbi Ruben & Gath habitabat, & di-
midia Manassis, quoniam sectatores Sodomitarum
fuerant. Metropolim ergo harum tribuum, quæ di-
cebatur Galgala Sodomam appellat: ad quam pro-
pheta Oseas: Galgala, inquit, est ciuitas operātium Oseæ 6. ℣. 8. vbi Galaad habetur, nō Galgala.
vana: & iterum Amos. *In Galgalam nolite intrare, &c.*
Idem fere scribit Scholiastes alter, atque Polychro
nius dicens: Sodomam vero nunc metropolim dua- Amo. 5. ℣. 5.
rum tribuum dicit, quæ erant trans Iordanem, quæ
Galgala dicebatur. Atque tertius sine nomine, ijs Alter Sch.
verbis: Si de Sodomis diceret, non iuniorem ap- Polychr.
E pellasset: nam Sodomitæ tempore Abraham fue- Tertius Sch.
runt. Aduersus quem commentarium sic habet Se-
uerus: Hoc vero frigidum: qua enim ratione voce- Seuerus.
tur tribus Ruben primogeniti iunior Iuda? fieri ta
men potest fortasse, vt id ad tribum Gad, & Manas-
se pertineat: hi enim iuniores, quam Iuda; vt ex ma Probatur sententia Græcorum, nempe Galgalæ tribui nomen Sodomæ.
iori parte totum intelligatur, comprehensa etiam
tribu Ruben. Græcorum sententiæ multa patroci
nantur: primum quod Samaria, & Sodoma dicun-
tur sorores Ierusalem, quod secundum carnis co-
gnationem

gnationem competit Galgalæ, ſicut Samariæ; Sodomæ vero antiquæ minime. Præterea Sodoma dicitur ſoror minor, vel iunior, vt Septuaginta verterunt, quod duabus tribubus bene quadrat; Sodomæ nullo modo, cum fuerit vetuſtiſſima omnium. Deinde ſermo eſt de Sodoma, quæ habitat a dextris, atque adeo ſupereſt. Sodoma vero illa vetus nuſquam habitabat, vel habitabatur, vniuerſam regionem inundante lacu Aſphaltite. Denique in deſcriptione Palæſtinæ recta, quæ Septentrionem pro capite habet, Samaria iacet a ſiniſtris Iudæ, Galgala a dextris, Sodoma autem retrorſum vergit. Cum ergo hoc loco Sodoma a dextris Iudææ, vel Ieruſalem ſtatuatur, ſignum eſt de Galgala, non de ſubuerſa Sodoma ſermonem eſſe. Nihilominus probabilius iudicamus de Sodoma veteri, quam ſubuertit ignis de cælo, Vatem eſſe locutum, non de Galgala, quæ nuſquam in ſacris id nomen ſortita reperitur. Sodomæ autem cum nomine cætera adiacentia mirifice quadrant: nam cognatio in præſenti translatione, vt bene notauit Theodoretus, eſt communio impietatis, non carnis. Vnde merito dici poteſt Sodoma ſoror Ieruſalem, quemadmodum Cethæa mater huius appellatur, minor autem dicitur non ſecundum ætatem, neque quod Ieruſalem prius Samariæ, deinde Sodomæ ſcelera ſit æmulata, vt ſenſit Theodoretus; ſed potius ſecundum potentiam, frequentiam ciuium, numerumque ciuitatum, in quibus excedebat quidem Sodomam Iudæa; ſuperabatur vero a Samaria regno: quare illa ſoror minor, hæc autem maior aptiſſime dicta eſt. Porro illud a dextris, & a ſiniſtris propter ſitum locorum poſuit: nam, teſte Hieronymo, Theodoreto, & Græcis, ijs, qui in Hieroſolymitano Templo ſunt ad Orientem conuerſi, a dextris Sodoma ſita eſt, a ſiniſtris Samaria aliquantulum vergens ad Aquilonem. Diximus autem alibi anteriorem terræ promiſſæ regionem Orientem exiſtimari a ſacris Geographis, quod Templi ſanctiſſimi facies Orientem reſpiceret. Denique Sodoma non dicitur habitari quaſi ſuperſtes, ſed quia in medio lacu antiquæ gloriæ adhuc oſtendat ruinas, vt Hieronymus. Habitare itaque hoc loco eſt, manere, iacere, vt in Geneſi. *Abraham habitauit in terra Chanaan*, id eſt, manſit; & in Deuteronomio: *Sediſtis ergo in Cadesbarne*, vel manſiſtis: nam idem vbique verbum repetitur, ſcilicet ישב, iaſab, quod eſt habitare, manere, ſedere, iacere, morari, &c.

[Margin: B — Probabilius eſt, loqui vatem de ipſa Sodoma. — Theodor. — C — Hieron. Dextrum vel ſiniſtrum reſpectu Templi ſumitur, quod cum ad Orientem reſpiciat, eius dextrum meridies, ſiniſtrum Aquilo vocatur. — Gen. 13. ℣. 12. — D — Deut. 1. ℣. 46.]

Sed hîc mecum conſidera admirandam diuinæ prouidentiæ rationem, qua populum ſuum in officio continebat: nam cum humanum cor duplici habena quaſi equus teneatur, præmio, & pœna, vtramque non ſolum legis promulgatione, exemplisque maiorum in ſacra hiſtoria relatis, teſtatum eſſe voluit; ſed etiam ob oculos ipſorum poſuit cæleſtis gaudij, atque gehennæ incendij viua & expreſſa ſimulachra. Quid enim aliud erat Templum Hieroſolymitanum, quam cæli imago, in quo reſidet Deus, & beatis ſe oſtendit? Aſphaltites vero lacus inundans Sodomorum ruinas, ſulphureum bitumen euomens, & tetram nebulam exhalans, nonne gehennæ monumentum erat horrendum?

[Margin: Cor humanum duplici habena, præmio ſcilicet, & pœna ducitur, ac in officio continetur. — E]

XLVII. *Sed nec in uijs earum ambulaſti, neque ſecundum ſcelera earum feciſti pauxillum minus: pene ſceleratiora feciſti illis in omnibus uiis tuis.* Septuaginta: Paulominus & ſupergreſſa es eas in omnibus vijs tuis. Interpres Theodoreti ſic vertit: Et parum affuit & ſuperaſti eas, &c. Chaldæus: Si enim in vijs eius ambulaſſes, & iuxta abominationes earum feciſſes, tolerabile eſſet peccatum tuum; ſed longe corruptior fuiſti, quam illæ, in omnibus vijs tuis. Quidam illam orationem; paulo minus pene; nectunt conſequenti, eamque efferendam volunt per interrogationem, vel per ironiam, ac ſi diceret, videlicet, *pauxillum minus pene ſceleratiora feciſti illis*. Alij cum præcedenti ligant, hoc ſenſu: *Neque ſecundum ſcelera earum feciſti pauxillum minus pene*: ac ſi diceret: Non feciſti quanta illæ fecerunt, ſed neque aliquanto minora, ſed potius maiora, & grauiora crimina, &c. Alij, *pauxillum minus*, nectunt ſuperioribus: voculam vero *pene*, adiungunt inferioribus: quæ diſpunctio in multis reperitur biblijs. Ceterum hæ punctuationes extenuant, quod exaggerare vult Propheta. Hebraice ſic habet locus כמעט קט, chimghat qat, quem ſyncere, & præclare vertit Pagninus: Veluti paululum, pauxillumque foret: habetque ſenſum præcedentibus, & ſequentibus aptiſſimum, hoc modo: Neque ſecundum ſcelera earum feciſti, ac ſi paululum, pauxillumque foret, quinimmo ſceleratiora feciſti illis, &c. Diuus autem Hieronymus ironiam videtur intellexiſſe, cum tranſtulit: *pauxillum minus pene*: & recte ille quidem: nam cum nomini מעט, meghat, adiungitur a fronte particula כ, caph, ſimilitudinis; tum idem valet, quod Latinis, propemodum, nihil, fere nihil, parum affuit: vt in Iſaia. *Quaſi Sodoma fuiſſemus*. Hebraice: Propemodum ſicut Sodoma fuiſſemus, vel, parum abfuit, quin ſicut Sodoma eſſemus: & in pſalmo: *Mei autem pene moti ſunt pedes*. & in alio pſalmo. *Pro nihilo forſitam inimicos eorum humiliaſſem*, &c. quo loco eadem extenuatio per ironiam committitur, atque in præſenti loco: Fortaſſe, inquit, facile hoſtes eorum ego ſubieciſſem: ac ſi diceret: Ecquodnam dubium erat a me hoſtes eorum ſubiectum iri? eodem ergo modo intellexiſſe videtur Hieronymus hunc verſum: *Nec in vijs earum ambulaſti* &c. *pauxillum minus pene* ad eas perueniſti: parum abfuit, quin eas aſſequereris, propemodum nullum eas attigiſti, pauxillum minus defeciſti ab earum ſcelere: quæ omnia ironiam manifeſtam inuoluunt, cum rei amplificatione mirabili artificio latenter in extenuatione ipſa, quam ſubſequens oratio ſtatim expreſſit: immo vero ſceleratius feciſti illis, &c. ergo illa oratio, *pauxillum minus pene*, per ſe legenda eſt, neque cum antecedentibus, neque cum ſequentibus verbis nectenda.

[Margin: Theodoreti interpres. — Chaldæ. — A — B — Hieron. — Iſa. 1. ℣. 9. — C — Pſ. 72. ℣. 2 — Pſ. 80. ℣. 15 — Hieron. — D]

XLVIII. *Viuo ego, dicit Dominus Deus, quia non fecit Sodoma ſoror tua ipſa & filiæ eius, ſicut feciſti tu, & filiæ tuæ.* Quoniam figuris orationem ſuperiorem expoſuerat, ne videretur nunc quoque loqui hyperbolice, & peccata Ieruſalem exaggerare velle; iuſiurandum adhibuit ſermoni, neque illud ſimplex, ſed geminatum: nam Hebraice & in Septuaginta ſic legitur: *Viuo ego, dicit Dominus Deus, ſi fecit Sodoma ſoror tua*, &c. quæ dicendi ratio, vt ſuperius diximus, iuſiurandum alterum inuoluit: ac ſi dixiſſet: Viuo ego, neque vita fruar, vel, neque verax habear, ſi fecit Sodoma, qualia tu patraſti flagitia: loquitur enim Deus nobiſcum humano more: quippe intelligi a nobis deſiderat, & diligi.

[Margin: Duplex Dei iuſiurandum. — E]

XLIX. *Ecce hæc fuit iniquitas Sodomæ ſororis tuæ, ſuperbia, ſaturitas panis, & abundantia, & otium ipſius, & filiarum eius: & manum egeno, & pauperi non porrigebant.* Vt oſtendat, Sodomam a Ieruſalem eſſe ſceleribus ſuperatam, comparat inter ſe vtriuſque delicta: quapropter ſummatim recenſet Sodomæ flagitia. Iniquitas, vt ſupra diximus, culpam ſolet ſignificare, & pœnam; reatum ſcilicet, qui vtrumque claudit:

[Margin: Iniquitas culpam & pœnam ſignificat.]

dit: hoc loco metonymicῶs pro causa vel occasione peccatorum vsurpatur: atque simul pro ipsis peccatis, per quæ quasi per gradus ad profundum abominationum descenderunt. *Superbia*. Hebraice גאון, gaon: videtur hîc significare decorum, speciem; nam de femina loquitur; vt in psalmo: *Speciem Iacob, quam dilexit*: & in libro Iob. *Circunda tibi decorem*, &c. Item apud Isaiam: *Fructus terræ sublimis*, vel speciosus: per decorem vero feminæ, reipublicæ splendorem, nomen, & gloriam intelligit.

Superbia significat decorum, speciem, pulchritudinē. Ps. 46. ℣. 5. Iob 40. ℣. 5. Is. 4. ℣. 2.

Saturitas panis. id est, ciborum copia: nam panis omne genus esculenti, & poculenti valet, vt diximus superius, atque ex hoc loco luculenter apparet: neque enim solo pane lasciuijt Sodoma, vel, solo pane se saturasse illi vitio vertendum erat. Vocatur autem panis saturitas, rerum omnium deliciosarum abundantia, quia solidæ diuitiæ ex frumenti copia oriuntur, quo abundabat regio irrigua Sodomorum, vt in Genesi.

Saturitas panis significat ciborum copiam. Genes. 13.

Et abundantia. seu felicitas, aut luxus, affluentia scilicet rerum omnium, quæ ad gloriam, & delitias desiderare potuisset.

Abundantia, rerum omnium ad luxum spectantium copiam significat.

Et otium. Alij vertunt, abundantia otij, vel, in otio, hoc est, luxus in tranquillitate. Septuaginta: Delicijs affluebat: vbi Hieronymus: In desiderijs est omnis anima otiosi, quod videlicet semper aliquid agendum sit, ne ager pectoris nostri, cessante manu, malarum cogitationum sentibus occupetur. Vnde in Prouerbijs dicitur: *Manus in manu non erit innocens malus*: nam tametsi nil mali agere videatur manibus complicatis, iniquis consilijs vacando sternit viam. Vnde Ouidius:

De otio. Hieron. Prouer. 11. ℣. 21. Primo de remed. amor.

Quæritur, Aegysthus quare sit factus adulter?
In promptu ratio est: desidiosus erat.

Quare Adamo iniungitur, *ut operaretur, & custodiret* Paradisum alioqui benedictam, & vberem: & eidem exuli dicitur. *In sudore uultus tui uesceris pane*.

Genes. 2. ℣. 15. & 3. ℣. 19.

Et filiarum eius. Vrbium, & oppidorum sibi subiectorum: nam eo processerat luxus, & desidia, vt non solum in Vrbe regia otiarentur magnates, & ciues omnes genio indulgerent, vt contingere solet non raro; sed etiam oppidani & infimates, quorum patrimonium est labor, & diuitiæ frugalitas, propter rerum omnium affluentiam omnino vacarent ab opere, & otio torperent inerti. Atque hæc quidem erat Sodomitarum erga se ipsos indulgentia, ex qua orta est cordis duritia aduersus proximos: nam:

Manum pauperi, & egeno non porrigebant. Scholiastes. Ostendit ipsis diuitias contigisse non ex benedictione, ac Dei beneficio, sed ex magna iniustitia: quippe qui manum pauperis, & egeni non assumebant. Primum nomen עני, ghani, sonat oppressum, humiliatum, mansuetum, afflictum: significatque pauperem, miserum, vt vertere solet Hieronymus, quod hæc sint pauperis apposita, & epitheta propria: vt contraria ratione diuitem comitantur potentia, superbia, indignatio, & exultatio. Alterum vero nomen, scilicet אביון, ebion, valet desiderantem, eum qui omnia desiderat, indigum, vel egenum: quibus nominibus satis indicatur, quam ferrea extiterint Sodomitarum præcordia, quippe quæ emollire non potuerint extrema egeni indigentia, atque preces oppressi, ab ipsis opem postulantis cum modestia, demissione vultus, lugubri voce, gestuque animum misere afflictum significante; immo manu tremula auxilium ab ipsis, & vires deposcente: nam id videtur significare Hebraica phrasis: Et manum oppressi, & egeni non confirmauerunt, vel, non sustentabant, pane videlicet, qui corroborat cor hominis, & trementes inedia manus confirmat. Vnde & baculus dicitur supra. Etenim verbum, chasach, inter alia valet roborare, confirmare, fulcire labantem: extatque vsurpatum in hoc eodem instituto apud Leuiticum: Si attenuatus fuerit frater tuus, & nutauerit manus eius, apud te statim confirmabis in eo, vel eum, vt aduenam, & peregrinum, &c. Hieronymus. *Si attenuatus fuerit frater tuus, & infirmus manu, & susceperis eum*, &c. hoc est, suscipies, roborabis, fulcies eum: gestum enim ipsum inopis ob oculos ponit legislator, vt a diuitibus vel adamantinis extorqueat commiserationem, & opem: Cuius enim etiam chalybeum pectus non commoueant egeni labantia genua, & trementes manus opem implorantes, vt buccella panis cor eius confirmet, vel dipondiolo porrecto manum fulciat? Verum ea est prosperitatis natura, vt diuitum præcordia ad libidinem emolliat, ad misericordiam induret. *Homo quidam erat diues, qui induebatur purpura, & bysso, & epulabatur quotidie splendide: & erat quidam mendicus, nomine Lazarus, qui iacebat ad ianuam eius vlceribus plenus, cupiens saturari de micis, quæ cadebant de mensa diuitis, & nemo illi dabat*. Petat nunc ille alter a Deo precibus importunis diuitias, quo possit mendicis benefacere; videlicet liberalis erit in pauperes, cum diues fuerit: id diuites curant scilicet. Leones vocantur diuites in sacris: in psalmo. *Diuites eguerunt, & esurierunt*, &c. Hebraice. Leones quasi immites, inhumani, crudeles, sanguinarij potius, prædæ inhiantes, non curantes clementiam. Graue itaque fuit scelus claudere viscera, ne benefaceret. Sed vndenam in hoc præcipitium prolapsa est Sodoma? ex superbia, vel complacentia sui, ex deliciosa vita, atque ex omnium rerum abundantia: quæ tria diuus Ioannes in mundo fulgere nos docuit, dicens: *Omne quod est in mundo, concupiscentia carnis est, et concupiscentia oculorum, & superbia vitæ*. Ordinem si inuertas eadem omnino sunt, quæ Propheta in Sodoma excelluisse testatur, scilicet, superbia, delitiæ, & diuitiæ: nimirum concupiscentiam carnis, delitias vocat Ioannes, concupiscentiam oculorum, diuitias; vt vel hinc egregiam laudem cum honorifico nomine mundus referat: quod scilicet vt Sodomæ matris legitimus filius hæres sit institutus tum nominis, tum patrimonij Sodomitici: nam Sodomam illum appellat idem Ioannes in Apocalypsi; hoc autem loco cum Ezechiele consentiens, communes eius, & Sodomæ facultates recenset, superbiam, delitias, diuitias.

Scholiast. Diuitiæ non ex benedictione Dei, sed ex iniustitia possiden is quandoque eueniunt. Hieron. Pauperis miseria quam sit potens ad excitandos animos ad misericordiam. Sup. 4. ℣. 16. Leuit. 25. ℣. 35. Hieron. Diuitum præcordia ad libidinem mollia, ad liberalitatem dura. Lucæ 16. ℣. 19. Diuites vocantur leones. Psal. 33. ℣. 11. 1. Ioan. 2. ℣. 16. Apocal. 11

L.

Et eleuatæ sunt. Septuaginta: Et eleuabantur magnifice. Origenes: Inflatio, superbia, arrogantia peccatum Diaboli est, & ob hæc delicta ad terras migrauit de cælo, Apostolo testante. *Ne in superbiam elatus in iudicium incidat Diaboli*. Idem Hieronymus: Superbia proprium Diaboli, primumque peccatum est: quid enim superbiat terra, & cinis? *Non est creata*, inquit sapiens, *hominibus superbia, neque nationi mulierum iracundia*: nam repugnare videtur hominis conditioni, & vilitati, superbire; aduersaturque filio feminæ debilissimæ fastus, & indignatio (nam id significat hoc loco *iracundia*, vitium scilicet superbiæ comitem impatientiam, indignationem fastuosam) de qua egregie Scholiastes: Diuitijs natura coniuncta est superbia, quæ non patitur minorum societatem. Obserua alteram prosperitatis filiam præter duritiam cordis, videlicet, arrogantiam, & obliuionem Dei, quæ, vt habet Hieronymus, præsentia bona putat esse perpetua, & nunquam sibi necessarijs indigendum. Simili elatione Nabuchodono-

Origen. 1. Tim. 3. ℣. 6. Hieron. Eccl. 10. ℣. 22. Superbia diuitijs coniuncta. Scholiast.

chodonosor inflatus, sibi arrogabat imperij potentiam, & regni gloriam: *Nonne hæc est Babylon magna*, ait ipse apud Danielem, *quam ego ædificaui in domum regni, & in robore fortitudinis meæ, & in gloria decoris mei*, &c. in quam superbiam vbi elatus est, statim in iudicium incidit Diaboli: audiuit enim vigilis, & fortis sententiam eiusmodi: *Tibi dicitur, Nabuchodonosor rex: Regnum tuum transibit a te*, &c. *Et cum bestijs, & feris erit habitatio tua*, &c. Eodem vitio infectus Pharao dixit, testante Ezechiele. *Meus est fluuius, & ego feci memetipsum*, ad quem supremus Iudex illico: *Ponam*, o draco magne, *frenum in maxillis tuis*, &c. *& extraham te de medio fluminum tuorum*, &c.

Dan. 4. ℣. 27.

Ezech. 29. ℣. 3.

Et fecerunt abominationes coram me. Traditi scilicet in reprobum sensum, iusto Dei iudicio, vt inquit Apostolus, quia non probauerunt Deum habere in notitia, illique accepta ferre bona, quibus abundabant. *Tradidit illos Deus in desideria cordis eorum, in immunditiam, vt contumelijs afficiant corpora sua in semetipsis, &c.* per se ipsos: atque *in passiones ignominiæ. Nam feminæ eorum immutauerunt naturalem vsum in eum vsum, qui est contra naturam. Similiter autem & masculi, relicto naturali vsu feminæ, exarserunt in desiderijs suis inuicem, masculi in masculos turpitudinem operantes, & mercedem, quam oportuit, erroris sui in semetipsis recipientes*, &c. Vides, quid sibi velit iniquitas Sodomæ, Apostolo interprete? nimirum grauia crimina, sed quæ causa fuerunt grauiorum, & radicem arboris, quæ tulit abominationem: pro fructu, merita, quibus merces ignominiæ est retributa. Secundo obserua, abominationes Sodomæ, & culpas fuisse graues, & pœnas acerbas: nam propter superiora flagitia a Deo derelicti, in ista magis enormia prolapsi sunt. *Væ animæ eorum*, inquit Isaias, *quoniam reddita sunt eis mala*: non dixit, reddentur, sed *reddita sunt*: quod abominatio sit pœna peccatorum præcedentium, & seuerior quam ipsa gehenna, quanto culpa peior est omni pœna; quasi dicat Vates: Nihil præterea grauius illis imponi posse in vindictam scelerum, quæ patrauerant, quam ipsasmet abominationes, in quas, Deo permittente habenas, se præcipitarunt.

Rom. 1. ℣. 24. & seq.

Radix cupiditas, arboris fructus abominatio, merces ignominia est.

Grauissimorum peccatorum grauiora sunt pœnæ.

Isa. 3. ℣. 9.

Abominationes coram me. Coram Deo Hebræis idem valet, quod Latinis sub dio, palam, in media luce, in oculis solis huius: in Genesi sic habetur. *Sodomitæ pessimi erant, & peccatores corã Domino nimis*: hoc est, non solum iniquissimi, sed impudentes; non impij modo, sed Dei contemptores. Videlicet de quibus Isaias: *Agnitio vultus eorum respondit eis*, explicata frons illis dat procacitatis testimonium, *& peccatum suum quasi Sodoma prædicauerunt, nec absconderunt*: non absconderunt, inquit, quæ cælare decuisset; sed potius propalarunt, reuelarunt, immo annuntiarunt; nam id significat proprie verbum נגד, nagad; quasi euangelium accepturi pro nuntio rei omnibus iocundissimæ, & vtilissimæ, ea alacritate denuntiabant ignominiosa crimina: Sophonias de ijs ait. *Nesciuit autem iniquus confusionem*; Mirum valde est, iniquum non confundi, cum iniquitas confusio sit, atque iure appelletur, itemque verecundia; sed illud peius, nescire confusionem: talis enim est frons meretricis, quæ erubescere non vult: non dicit; non erubuisti; erubescit enim meretrix, cum deprehenditur, vel natura ipsa ruborem ori offundente: vnde olim meretrices palliatæ vocabantur, vt supra diximus, quod velo velarent vultum; sed *noluisti erubescere*, quasi natura renitente frontem explicet scortum, atque adeo peccator, qui gloriatur cum male fecerit, & exultat in

Deo aut coram Deo, idem est, quod palam.

Gen. 13. ℣. 13.

Isa. 3. ℣. 9.

Soph. 3. ℣. 5

Meretrices palliatæ propter verecundiam.

Ier. 3. ℣. 3.

A rebus pessimis, contra naturam ipsam faciat, & synderesi vim inferat, claudatque os conscientiæ sibi identidem oblatranti: vt canis, qui *in foribus* cubat: ij sunt *qui veritatem Dei in iniustitia detinent*, vt loquitur Apostolus, qui scilicet in carcere vinctum detinent iudicem, nec recta dictare sinunt legislatorem menti suæ a Deo impressum.

Gen. 4. ℣. 7

Rom. 1. ℣. 18.

Et abstuli eas. Non potest dissimulari diutius pœna delicti, quod peccator dissimulare, & celare noluit: *Pro eo quod reuelastis prauaricationes uestras, & apparuerunt peccata uestra*, ait Dominus, educam *gladium meum de uagina sua irreuocabilem*: & in psalmo. *Descendant in infernum uiuentes, quoniam nequitiæ in habitaculis eorum, in medio eorum*: id est, palam, in oculis omnium: nam, quod in medio est domus, vel plateæ, neminem latere potest, cum nulla ex parte celetur muro, vel angulo. Sed quid est: *Descendant in infernum uiuentes*? in sepulchrum nonnisi mortui descendunt: præcedit itaque mors sepulturam, qua condi solent cadauera corrupta, ne aërem contaminent. Verum aduersus impudentes familias Dathan, & Abiron (nam ad illorum interitum allusit psalmus) præuenit mortem sepultura: quod adhuc viuentes fœtebant, & insigni illa inuerecundia nomen bonum Israëlis quasi peste vitiabant: necesse igitur fuit, vt terra dehisceret, & absorberet sanios a corpora, quantumuis animata forent: eadem ratione erga Sodomitas se gessit diuinæ iustitiæ vindicta, quos viuentes sepeliuit, quod viuentes *corrupti sunt, & abominabiles facti sunt*, vt loquitur Dauid: tametsi alio genere sepulturæ impura eorum corpora obuoluit, nimirum ignito sulphure, quo indicaretur putidæ carnis libidinosus ardor; atque aquis salsis, quibus incensus luxuriæ ignis extingueretur, & saniosæ carnes, quæ corruperant naturæ viam, salirentur; ne sua purulentia aërem inficerent, & luem mortalibus afferrent.

B

C

Ezech. 21. ℣. 5. & 24.

Psal. 54. ℣. 16.

In impudentibus sepulturа mortem præuenire solet propter viuentium fœtorem.

Pœna Sodomitis debita.

Ps. 13. ℣. 1

Sicut uidisti. Aliquot libri vulgati legunt; sicut vidi: quomodo legit Chaldæus, atque Septuaginta in codice Xisti: & Scholiastes, qui sic interpretatur locum: Captiuos, inquit, illos abducendos curabo propter scelera eorum, quæ vidi, & impietatis, & iniustitiæ: illud enim: sicut vidi, significat propter ea, quæ vidi in eis mala. In Theodoreti vero codice habetur: sicut viderunt: item in Complutensi: Vtraque autem versio in codice Hieronymi habet; *sicut uidisti*: Hebraicum verbum ראיתי, raithi, quod hodie extat, sonat: sicut vidi: habet enim in fine literam י iod; quæ tempore Hieronymi desiderabatur; quare ipse conuertit: *sicut vidisti*: secutus Septuaginta, quos eodem modo esse interpretatos antiqua ipsorum versio in codice Hieronymiano testatur. Verum deinde Hebræi considerantes excidium Sodomæ multis sæculis anteriorem fuisse ingressu Israël in terrã Chanaan, atque adeo non potuisse a Hierosolymitis videri, fortasse addiderunt literulam י, iod, qua apposita verbum significat: sicut vidi: & non: *sicut uidisti*: & quidem argumentum hoc adeo pugnax est, vt inter alia Græcos coëgerit per Sodomam Galgalam intelligere, vt superius diximus. Verum nos illi respondemus, hoc loco, *uidisti*, vsurpari pro, videres, si adesses, vel vidisses, aut videre potuisses, quod est Hebræis alias familiare: cum enim careant optandi, & subiungendi modis, omnia efferunt per indicatiuum: quare necesse est, vt in illo ceterorum orationes intelligamus. Vel *vidisti* refertur non ad excidium sed ad inundationem vrbium nefandarum, quam millies viderat Ierusalẽ, cum lacum Asphaltitem e specula Sion, atque Templi arce despiciebat,

Chaldæ.

Scholiast.

Theodor.

D

Hieron.

E

bat. Vel si placet, *uidisti*, valeat, nosti, quasi dicas: abstuli eas, vt nosti ex sacris historiis, in quibus tam graphice depicta est desolatio Sodomorum, vt non tam legere historiam, quam oculis rem ipsam cernere videaris tibi.

LI. *Et Samaria dimidium peccatorum tuorum non peccauit.* Grauissima scelera attribuit historia sacra, sacrique Vates Samariæ, id est, decem tribubus Israël: & tamen cum tales fuerint, ait Hieronymus, Sodoma, & Samaria, ne dimidium quidem peccauerunt comparatione Ierusalem: quod qua ratione intelligi debeat, explanat ijs verbis Theodoretus, & Græci Scholiastes. Hanc autem comparationem non facit secundum solam peccati, sed secundum prouidentiæ qualitatem: nam tametsi peccasset, & infinita facinora ausa esset Samaria, at procul aberat a Dei Templo, & paruam certe quandam veniam habebat, cum & sub alius regis imperio degeret, & in sacro Dei Templo legitima perficere nequiret: & Sodoma item neque prophetam habebat, neque legislatorem, sed sola naturalis legis doctrina fruebatur; Tu vero & legem habens, & sacerdotes, & prophetas, & sacrum Dei Templum, legitimumque cultum, illarum impietatem consectata es: quare illas ostendis venia dignas, &c. Adde quod Samaria idola quidem coluit, verum in fano profano; Ierusalem vero ipsum Templum sanctissimum, de quo dixerat Dominus: *Erit nomen meum ibi*; sordibus idolorum non profanauit modo, sed contaminauit, & polluit: longo itaque interuallo anteuertit sorores suas in omni impietate.

Hieron.

Similia peccata multo maiora sunt a fidelibus commissa. *Theodor. Græci Scholiast.*

3. Reg. 8. ℣. 29.

Et iustificasti sorores tuas in omnibus abominationibus tuis. Non solum præponderant tua delicta cum sororum peccatis appensa, sed illarum peccata videntur leuissima, nulliusque ponderis, & momenti: tam enormia peccasti, vt Sodoma, & Samaria alioqui sceleratissimæ tecum collatæ iustæ censeantur. Origenes referens locum illum Lucæ. *Dico vobis descendit hic*, publicanus, *iustificatus in domum suam ab illo*, sic philosophatur. Non simpliciter iustificatus, sed iustificatus comparatione Pharisæi. Obseruandus quippe est omnis Scripturæ sermo, ordo, iunctura; aliud est iustificari, aliud ex alio iustificari. Simile est publicanum a Pharisæo iustificatum fuisse illi, quod Sodoma & Samaria ex comparatione peccatricis Ierusalem iustificatæ sunt: & necesse est nos id scire, quia vnusquisque nostrum in die Iudicij ab alio iustificatur, & ab alio condemnatur: etiam cum fuerimus iustificati ex alio, iustitia illa non tam laudis, quam criminis loco ponitur, &c. Et rursus. Væ illi homini, qui a multis peccatoribus iustificatur; vt e contrario multum beatus, qui comparatione iustorum iustus ostenditur. Inuenimus in Scripturæ laudibus positum bonis esse meliorem, vt pote in Ecclesiastico. *Non est inuentus similis illi*, &c. *qui* conseruaret *legem excelsi*. atque in libro Paralipomenon nullus tale phase celebrauit, sicut Iosias: ex quo ostenditur comparationem fieri iustorum, & illum vere esse iustum, qui sic iustificari mereatur, &c. & inferius: Quomodo iniquitas iustificat, sic condemnat aliquando iustitia: nam iniquitas mea iustitia est comparatione maioris iniquitatis: sic & iustitia mea ex comparatione multiplicis iustitiæ iniquitas reputatur: propterea *non iustificabitur in conspectu tuo omnis viuens*: fuerit licet iustus Abraham, iustus Moses, iustus vnusquisque illustrium virorum; sed ad cõparationem Christi non sunt iusti: lux eorum cum eius luce composita tenebræ reperiuntur: & quomodo lumen lucernæ ad solis radios obscuratur; sic licet fulgeat iustorum omnium lumen ante homines, non tamen fulget ante Christum: vt splendor lunæ & micantia cæli sydera, priusquam sol oriatur, in stationibus suis rutilant, orto vero sole absconduntur; sic lumen Ecclesiæ ante homines lucet, ante Christum tenebrescit: ergo est iustitia, quæ damnat; sicut iniquitas, quæ iustificat, &c. Hæc Origenes tam eleganter, quam docte. Quibus adijcias oportet: quemadmodum iniquitas maior minorem iustificat; ita & iniquitas minor maiorem damnat: nam hoc est illud Matthæi. *Regina Austri surget in iudicio, &c.* Et. *Viri Niniuitæ surgent in iudicio cum generatione ista, & condemnabunt eam, quia pœnitentiam egerunt in prædicatione Ionæ*, &c. quibus locis iustificare, & condemnare non significat iudicis officium exercere, neque aduocati vel actoris; neque vero quicquam omnino agere, quod ad tribunal spectet: quomodo enim qui damnandi sunt in alios ferent sententiam, vel accusationem? surgere itaque in iudicio, est sententiam audire mitiorem, quam Israëlitæ; vincere litem, vel contentionem, quæ inter vtrosque exorta fingitur, vter eorum maiori pœna dignus esset: Idemque valet, condemnare, scilicet, audita clementiori sententia, declarare Israëlitarum iniquitatem propria transgressione multo fuisse grauiorem. Contra vero *non surgent* Israëlitæ *in iudicio*, id est, cadent a causa, audient sententiam acerbiorem, quæ testetur illos fuisse sceleratiores Niniuitis, itemque Sodomitis: quod scilicet Dominus dixit apud Matthæum. *Terræ Sodomorum remissius erit in die iudicii, quam* generationi huic: atque hoc est, quod testatur Vates, cum ait: *Iustificasti sorores tuas*. Verum hæc omnia apertiora fient ex sequentibus.

Origen. Lucæ 18. ℣. 14.

Væ homini illi, qui præ multis peccatoribus, non tamen inter iustos iustificatus fuerit.

Eccl. 44. ℣. 20.

2. Paral. 35.

Iniquitas maior minorem iustificat, sicut minor maiorem damnat. *Matth. 12. ℣. 41. & 42.*

Quomodo damnati surgent in iudicio.

Ps. 1. ℣. 5.

Matth. 11. ℣. 24.

LII. *Ergo & tu porta confusionem tuam.* id est, sustine tormentum tuum, vt Septuaginta transtulerunt: *quæ uicisti sorores tuas peccatis tuis sceleratius agens ab eis*. Hebraice. Quæ iudicasti sorores tuas, seu absoluisti, hoc est, quæ peccatis grauioribus testata es illas alioqui peccatrices tecum collatas fore absoluendas: quem sensum mirifice expressit Hieronymus dicens: *Quæ uicisti sorores tuas*: neque aliud significat verbum Hebraicum. Quare longe aberrant a scopo qui vertunt: quæ deprecata es sorores cum Chaldæo: vel: quæ placasti sorores tuas, &c. Aberrant item qui legunt, sororem tuam: nam Chaldæus, & Septuaginta consentiunt Hieronymo: habent enim *sorores tuas* in plurali, non sororem: immo textus numerum singularem respuit, in quo pronomen sequitur pluralis numeri, scilicet: *Sceleratius agens ab eis*. Porro *ab eis* idem est Hebræis, quod Latinis, illis, rectum a comparatiuo, vel, præ illis, rectum a positiuo: nam comparationem ipsi efferre solent per positiuum, adiuncta præpositione מִן, min, quæ valet a, ab, ex, præ, vt in libro Regum. *Melior est enim obedientia* præ victimis. & iterum. *Iustior tu es* a me: & apud Lucam: *Gaudium erit in cælo super uno peccatore pœnitentiam agente*, pro, vel, præ *nonaginta nouem iustis, &c.* & iterum: *Descendit hic iustificatus in domum suam ab illo*, vel, præ illo, in illius comparatione: hoc est, iustior, quam publicanus se ipsum putabat esse: nam per catachresim comparationem facit Dominus inter veram publicani iustitiam, & præsumptam Pharisæi, atque illam huic præponit: alioqui nulla est comparatio, cum publicanus iustus exierit, Pharisæus propria superbia delusus.

Hieron.

Chaldæus.

Comparationem efferre solent Hebræi per positiuum adiuncta præpositione, a, vel ab, &c. *1. Reg. 15. ℣. 22. & 24. ℣. 18. Lucæ. 15. ℣. 7. & 18. ℣. 14.*

Ergo & tu confundere, & porta ignominiam tuam. Origenes: Primum quidem est, nullum opus facere confusionis, sed omnia talia, quæ possint Deum libera

Origen.

libera fronte respicere; quia vero, vt homines, sæpe peccamus, sciendum secundam, vt ita dicam, nauem post confusionis opera, esse erubescere, & pro sceleribus suis verecundos oculos deijcere, neque sic procaci vultu incedere, quasi nihil omnino peccauerit. Hieronymus ex Origene. Secunda post naufragium tabula est, cum peccaueris, erubescere, & non illi subiacere increpationi, quæ contra Ierusalem dicitur: Facies *meretricis facta est tibi*, nescis *erubescere*, *&c.* Oranti Moysi pro sorore Maria, quam Dominus in pœnam superbiæ lepra compleuerat, respondet. *Si pater eius spuisset in faciem illius, non debuerat saltem septem diebus rubore suffundi? Separetur septem diebus extra castra, & postea reuocabitur.* Obserua ignominiam, dedecus, quæ nobis quandoque contingere solet, nihil aliud esse quam execrationem Dei parentis nostri indignantis in faciem nostram iactam in superbiæ, & inobedientiæ supplicium, cuius finis est salutaris confusio, pariterque remedium. Dauid placatus verbis Ioab de Absalone exule ob fratricidium sic decreuit: *Reuertatur in domum suam, & faciem meam non uideat*: Leuo illi exilium, sed indico verecundiam. Mulier peccatrix accessit retro secus pedes Iesu discumbentis, admissorum criminum pudore cooperta, neque erubuit sola in alienam domum intempestiue irruere, & superbi Pharisæi sannæ se ipsam exponere; quasi hoc Dei iudicium contra se dictum reputans: *Ergo & tu confundere, & porta ignominiam tuam*. sed vide quanto cum honore & lucro tulit Magdalena confusionem.

Confusionis operibus consilio & erubescentia remedium est. *Hieron. Origen.* — *Ier. 3. ℣. 3.* — *Num. 12. ℣. 14.* — *2. Reg. 14. ℣. 24.* — *Luc. 7. ℣. 38*

LIII. Promittitur Isr. eli restitutio cum accessione gentium.

Et conuertam restituens eas conuersione Sodomorum cum filiabus suis, & conuersione Samariæ, & filiarum eius, & conuertam reuersionem tuam in medio earum. Fausta, & euangelica promissio de restitutione Israëlis cum accessione gentium per Christum Dominum: quam sic efferunt Septuaginta: Et conuertam conuersiones earum, conuersionem Samariæ, & filiarum eius, &c. Aquyla, & Symmachus: Conuertam captiuitatem earum, captiuitatem Samariæ, &c. quæ versio Hebraico textui conformis est. Hieronymus enim sensum potius obseruauit, quam verba; ex quibus omnibus videtur confici, legendum esse conuersionem Sodomorum, & conuersionem Samariæ in quarto casu; non vero *conuersione* in sexto casu: sicut & nomen sequens, scilicet, *reuersionem*, testatur: quia omnia hæc nomina ab eodem verbo, quod initio ponitur, reguntur in codice Hebræo, in quo non repetitur illud: *& conuertam reuersionem*, sed consequenter legitur: & conuersionem tuam in medio earum; vt apertum videatur, in casu accusandi vniuersa ea nomina esse a diuo Hieronymo, sicut a ceteris interpretibus posita. Porro conuersio, vel reuersio, vel captiuitas idem significant, scilicet captiuos reuertentes. Sic Ieremias. *Conuertam conuersionem populi mei Israel, & Iuda*, id est, captiuitatem, vel transmigrationem, vt Septuaginta transtulerunt.

Aquyla & Symmachus apud Hiero. — *Hieron.* — *Ierem. 30. ℣. 3.*

Et conuertam reuersionem tuam. Hebraice pro *conuertam* legimus ושבית, vsebith, superaddito signo literæ ׳, iod, quo sciamus eam non esse in suo loco: & merito: nam postponenda est litteræ ת, thau, atque ita legendum ושבתי, vsabthi, *& conuertam*, quomodo legit Hieronymus olim, atque Septuaginta. Falsi enim sunt recentiores, qui librariorum errorem sequentes transferunt: Et conuersionem conuersionum tuarum: quasi nomen esset hoc Hebraicum vocabulum, & non potius verbum, si rite castigetur.

Hieron.

Sed, antequam vlterius procedamus, oportet difficilem quæstionem soluere, quæ ex ijs verbis orta interpretes cruciauit veteres, & recentiores exagitat. Videlicet, quonam modo, vel tempore futurum sit, vt Sodoma, & Samaria in pristinum statum restituantur? & quidem de Samaria non tanta difficultas est, quanta de Sodoma, & filiabus eius: vix enim explicari posse videtur, quo pacto Sodomitarum vrbes, quæ mari mortuo tot retro sæculis obrutæ sunt, in medio lacu reædificentur, nisi lacus ipse altero prodigio de cælo tactus exsiccetur. Quod etiamsi daretur non continuo impleri diceremus promissionem Vatis: neque enim de vrbibus loquitur, sed de ciuibus Sodomitis, quos tamen extinctos omnino scimus igne sulphureo de cælo misso. Deinde augetur difficultas, quoniam Sodoma restituenda prædicitur ante Ierusalem, at notum est Ierusalem temporibus Zorobabelis instauratam; cum tamen Sodoma neque ante ea tempora, neque hucusque reparata fuerit, immo vero sub mari mortuo iaceat æterna obliuione sepulta. Theodoretus, quo se ab istis angustijs liberaret verba Græca ἀποστρέψω τὰς ἀποστροφάς, apostrepso tas apostrophas, ita transfert: Auertam auersiones earum, auersionem Samariæ, &c. quomodo legit etiam interpres textus Complutensis, atque in hanc sententiam explanat: opus est Scripturæ idiomata nouisse: nec enim aliter eius mentem assequi possumus. Hoc igitur idioma inter alia multa item habet, vt & quæ fuerunt tanquam futura narret, & futura, vt ea quæ facta sunt. Itaque hoc loco similiter res gestas, vt futuras dixerit: Auersata est me Sodoma, & subiectæ illi vrbes, parique ratione cum subiectis Samaria; sed ego item auersatus sum, eorumque, quæ peccauit, exegi pœnas. Alij iuniores eandem sententiam ex vulgata editione eliciunt, versus hosce legentes per ironiam. Videlicet, inquit Dominus, cōuertam conuersionem Samariæ, & Sodomæ, atque inter illas tuam conuersionem reducam. Vel per interrogationem, quæ tantundem valet: Restituam ne Samariam, & Sodomam ad pristinam dignitatem? minime vero. sic igitur restituam Ierusalem, &c. Verum hic sensus manifeste repugnat contextui: præsertim sequentibus verbis vsque ad finem capitis, quibus nil comminatorium, nil asperum, sed omnia fausta sunt, & benignitatis plena: *Recordabor*, inquit, *ego pacti mei tecum in diebus adolescentiæ tuæ, & suscitabo tibi pactum sempiternum, & recordaberis uiarum tuarum, & confunderis, cum receperis sorores tuas, &c.* Nihil hîc austerum sonat, aut ironicum, sed simplex, & Deo digna promissio de restitutione Ierusalem in futurum cum adiunctis sororibus Samaria, & Sodoma. Oportet ergo verba, quæ tractamus, non ad præteritum, vt putauit Theodoretus, sed ad futurum tempus referre, neque comminatoria existimare, sed promissoria. Iudæi præsentem pollicitationem ad tempus Messiæ, regnumque annorum mille, quod expectant, retulerunt; quo quidem sæculo hæc tria regna restituenda in pristinam gloriam somniarunt: eadem postea scripsit Rabbi Salomon; sed vana Iudæorum commenta spes eorum tandiu dilata refellit. Origenes, atque eum secutus Hieronymus, nomine Sodomæ, intelligunt gentes; nomine autem Samariæ, Hæreticos; nomine vero Ierusalem, peccatores fideles, qui omnes in secundo Christi aduentu, vt Hieronymus putat; vel in primo, vt Origeni placet, ad magnam felicitatem, & gloriam euehendi prædicantur. Verum quis non videt hunc sensum mysticum esse, atque in alio magis germano esse fundatum? Alij per Sodomam accipere malunt Ammonitas, & Mohabitas, quorum pater Loth habitauit in Sodomis: matres vero eorum,

Quo tempore Sodoma & Samaria restituendæ. — *Genes. 19.* — *Theodor.* — *Isidor. Clar.* — *Iudæi apud Hieron.* — *R. Salomo.* — *Origen.* — *Hieron.* — *Lyranus.*

Genes. 19. rum, filiæ scilicet Loth, & in Sodomis natæ sunt, & educatæ, vt videre est in Genesi. Per Samariam autem accipiunt Gentiles ibi habitantes. Per Ierusalem denique populum Iudæorum, qui quidem ex bona parte Christo, & Apostolis prædicantibus conuersi sunt ad Dei veri fidem, & religionem.

Burgen. Sed merito hæc interpretatio suspecta est Burgensi, & tanquam aliena a sacræ scripturæ stylo reiecta: quia Samariæ nomine vates omnes accipiunt regnum Ephraim, non gentes, quæ Samariam transmigrarunt, vt videre est in libris Regum. (4. Reg. 17.) Præterea nouum est, sub nomine Sodomæ, Ammon, & Moab intelligere sacros scriptores, sed illud recentius in reparatione mundi per Christum facienda, Moabitarum, & Ammonitarum mentionem fieri: quæ enim pars Ammonitis, & Moabitis in Israel? Vel quæ hæreditas in terra filijs Iacob promissa? cum de illis scriptum sit in Deuteronomio. (Deut. 23. ℣. 3.) *Ammonites, & Moabites &c. non intrabunt Ecclesiam Domini in æternum*?

Respondet propositæ quæstioni. Scimus quidem, & fatemur ingenue, omnibus nationibus promissam salutem per Christum exhibendam; ceterum ea pollicitatio in sacris solet fieri Iudæis sub nomine proprio; gentibus vero sub nomine Israël, aut Ioseph, vel Ephraim, quod tribus decem in gentes iam degenerauerant. Scimus item regnum cælorum patére vniuersis; verum ingressum in id regnum polliceri solet Scriptura sub nomine reductionis Iuda, seu Israël in terram promissam. (Sub ingressu terræ promissæ siue reductionis in Ierusalem cælestis patria promittitur.) Quare si Scripturæ phrasim tenere volumus, necesse est per Sodomam, & Samariam nullam aliam nationem, quam decem tribus Israël intelligamus, quod fecerunt Græci superius citati. (Græci citati sup. ℣. 46.) Et per sororem quidem maiorem, septem tribus, quarum metropolis Samaria fuit; per minorem vero tres reliquas seu duas cum dimidia, scilicet Ruben, Gad, & dimidiam Manasse, quibus data est in possessionem regio Basan, & Galaad trans Iordanem ad solis ortum: nam hæ sunt duæ domus, quarum meminit Amos dicens: (Num. 32. Amos. 6. ℣. 12.) *Quia ecce Dominus mandauit, & percutiet domum maiorem ruinis, & domum minorem scissionibus*, &c. Græcorum itaque sententia, quam eo loco probabilem significauimus, nunc profitemur probabilissimam: & quæ vna capitis huius instituto satisfaciat. Triumphat enim Polychronius merito, cum ad hunc (Polychr.) versum interpretandum ventum est, dicens: Aperte per hæc duas, & dimidiam tribum reliquis septem annectit. Scholiastes item vrget nos, aliud (Scholiast.) per Sodomam, quam Galgalam accipere non posse, ijs verbis: Euidenter ostendit se non de Sodomis proprie loqui: qua enim ratione fuerunt in integrum restituenda? Sed illud in Græcorum opinione castigandum est, & regionem trans Iordanem appellatam fuisse Galgalam; (Galaad corrigendũ, non Galgala.) Galaad dicendum erat non Galgala; quia hoc nomen est vrbis inter Iordanem & Hierico, vt patet in Iosue, (Iosue. 5.) atque adeo non pertinet ad duas, & dimidiam tribus trans Iordanem, sed potius ad septem, quæ erant cis Iordanem. Deinde reddenda ratio est, cur nomine Sodomæ appellata sit ab Ezechiele regio illa Galaad, & Basan: nam hoc nouum, & suspectum videri potest, vt nos supra versu citato dicebamus, hoc argumentum contra sententiam Græcorum struentes. Cui nunc respondemus, nouum quoque fuisse, ab Isaia Sodomorum appellationem impositam Hierosolymis: minus autem nouum, a Ieremia Samariam & Ierusalem eodem nomine compellari: (Ierem. 23.) quippe quod iampridem Isaias vsurpauerat. Eadem ergo ratione nec nouum, nec suspectum videri debet, terram Galaad ab Ezechiele Sodomam esse nuncupatam; cum maiorem habeat analogiam cum Sodoma, quam Samaria, vel Ierusalem: Nam primum quidem situ proxima est, & vicina Sodomæ: deinde feracitate, atque planitie soli eam æmulabatur mirum in modum, vt videre est in libro Numerorum, atque alias in sacris, vbi terræ Basan, & Galaad mentio fieri solet semper cum laude bonitatis, & feracitatis illarum: (Num. 32.) ex feraci autem gleba panis, & fructuum abundantiam nasci compertum est: at vero ex affluentia ciborum delicias, luxum, otium, abominandaque vitia pullulare quis non videat? quæ quidem omnia in tribus Ruben, Gad, & Manasse vel maxime floruisse non solum ex soli felicitate, sed potissimum ex præmatura captiuitate, qua abductæ sunt a Teglath phalasar ante ceteras tribus, euidenti argumento demonstratur, vt ijs rationibus aptissime appellari potuerit Sodoma ea regio, quæ veteris Sodomæ expressam referebat imaginem. De decem ergo tribubus sermo est Prophetæ, cum de sororibus Ierusalem dicit: *Conuertam reuersionem tuam in medio earum*.

(De qua conuersione loquatur vates, ad temporale regnum, an ad spirituale.) Verum superest aliud examinandum non minus fortasse difficile, de quanam conuersione loquatur Vates: an de conuersione, & restitutione regnorum prædictorum ad pristinam gloriam temporalem? an potius de conuersione animorum ad veri Dei fidem, & religionem. Et quidem de restitutione temporali videtur illud necessario accipiendum: *Reuertentur ad antiquitatem suam*: id est, in statum pristinum: constat enim pristinum regnum Israëlitarum temporale fuisse. Sed si hoc dicamus, opponetur nobis quod subditur: *Conuertam reuersionem tuam in medio earum*: quod nullo modo impletum videtur, cum Ierusalem captiuitas reducta sit per Cyrum: decem autem tribus dispersæ maneant inter Gentes, vt Iosephus, atque Hieronymus multis locis testantur. (Iosephus 11. antiq. cap. 5. Hieron. sup. Oseæ 1.) Quomodo ergo conuersa est Ierusalem in medio earum, vel inter eas? Si autem de conuersione ad Christum Dominum prædicta omnia intelligenda dixerimus; obijcies nobis, hoc non esse restitui, sicut erant prius: deinde non esse conuersam Ierusalem inter sorores, sed multis sæculis ante illas, cum decem tribus in fine sæculorum conuertendæ dicantur multis locis prophetarum. Huic quæstioni respondemus de conuersione ad Christum Dominum potissimum esse sermonem: (Respondet, conuersionẽ prædici futuram ad Christum Dominum.) quoniam vero de ea conuersione solet loqui sacra Scriptura sub figura reductionis captiuitatis Babylonicæ, & Assyricæ; eandem dicendi rationem tenuisse Prophetam: quare de vtriusque regni restitutione hæc promissio explicanda est, quemadmodum res ipsa nos docuit, in vtriusque captiuitatis solutione per Cyri liberalitatem facta plane fuisse comprobatum. Nam, vt latius supra tractauimus, multæ myriades filiorum Israël, vel qui cum Iudæis ante degebant, vel qui eorum felicitatis participes esse voluerunt, simul cum ipsis e Babylone in patriam remearunt, atque singulæ tribus proprias recuperarunt sortes, & antiquas sedes occuparunt: atque ex omnibus tribubus quamplurimi, prædicante Christo, vel Apostolis, veram religionem susceperunt: nam hæ sunt reliquiæ Israël secundum electionem saluandæ, de quibus Oseas, Isaias, & Paulus meminere. (Oseas. Isaias. Paulus.) Itaque de Israëlitis, qui se adiunxerunt Iudæis, hæc pro-

phetia satis commode explanatur, atque ex parte completa creditur. Quoniam vero reliquiæ prædictæ respectu omnium filiorum Israel, atque adeo omnium nationum, quarum symbolum erant Israëlitæ inter gentes sine lege habitantes, erant quasi fœces (quo nomine eas appellat Isaias. *Isa. 49. v. 6.* *Parum est vt sis mihi seruus ad suscitandas tribus Iacob, & fœces Israel conuertendas: Ecce dedi te in lucem gentium &c.* hoc est, minima, & abiectissima pars Israëlitarum) necesse est, quo tam grandis promissio facta sororibus Iuda, & filiabus earum omnino impleatur, de gentium conuersione ad Christum illam interpretari. Tunc igitur conuersæ sunt sorores Hierusalem ad antiquitatem suam, cum gentes Israëlitis significatæ Christi fidem recipientes participes factæ sunt diuitiarum, & gloriæ Dei, atque adeo regni cælorum, quod illo temporali Israëlitico adumbrabatur. Tunc restitutæ dicuntur in patriam, cum non vt antea hospites, & aduenæ censentur, sed ciues sanctorum, & domestici Dei. Tunc Sodoma, & filiæ eius, id est, duæ tribus trans Iordanem restituuntur, sicut erant prius, cum remotiores gentes, & magis a Christo alienatæ ad terram feracissimam, pascuaque vberrima Ecclesiæ reuocantur, quæ felicitate soli, & cæli bonitate, regionem Basan & Galaad miris modis excellit. Samaria quoque tunc temporis ad pristinum statum regni florentissimi reducitur, cum maxima gentium multitudo, vtpote Romani & Græci, qui ex parte Dei habebant notitiam, multis tamen erroribus fœdatam, non secus atque tribus Israël, noua Euangelij luce exorta, fugatis errorum tenebris, veram fidem amplexati sunt, atque iustitiam, pacem, & gaudium, in quibus situm est Dei regnum, consecuti. Ergo & qui erant longe, & qui erant prope gentium populi in regnum cælorum, in Ecclesiam videlicet admissi, nunc a Propheta appellantur *sorores Ierusalem*, cum ipsa e captiuitate reuocatæ. Neque prædictis obstant, quæ supra obijciebantur, immo nullo negotio, si hæc bene teneantur, poterunt dilui. Illud autem, quod postremo loco propositum est, de conuersione Israël in fine sæculorum; præclare aptatur conuersioni gentium ad Christum, quæ in nouissimis diebus futura prædicitur ab Isaia & Michæa: nam tempora Messiæ merito appellari solent nouissima in literis sacris, quod venturus erat in plenitudine temporis, sicut re ipsa venit, Apostolo testante. Sed de hac re opportuniori loco disseremus. Ergo de vocatione gentium cum Iudæis ad Euangelium prophetia ista intelligenda est.

Conuertendus Israel in fine sæculorum.

Isa. 2. Michææ 4.

Et conuertam reuersionem tuam in medio earum;

LIV. *Vt portes ignominiam tuam, & confundaris in omnibus, quæ fecisti, consolans eas.* Videntur hæc prædictis aduersari, & vltionem potius sapere, quam promissionem. Sed non est ita; immo vero ijs verbis dilucide monstratur mysterium illud Pauli absconditum a constitutione mundi, & propositi diuini decretum, quod in vocatione fidelium ad Ecclesiam Deus iudex æquissimus, & simul pater misericors obseruauit; videlicet, vt Iudæi in medio gentium vocarentur, & admitterentur in regnum cælorum, id est, ad gratiam Christi. Sed quid est in medio gentium? inter gentes, sicut ceteræ gentes, non prius, quam gentes, nulla prærogatiua illis data præ gentibus, nil amplius dignitatis aut priuilegij accipientes, quam gentium nationes: quod scilicet Paulus ad Romanos toties repetit: *Non est acceptio personarum apud Deum. Non est distinctio Iudæi & Græci. Non est circumcisio aut præputium. Vnus Deus & pater omnium. Omnes in Adam peccauerunt, & egent gloria Dei.* hoc est: non secus atque gentes, indigent Iudæi misericordia, & remissione peccatorum, in qua Dei bonitas maxime elucet. Et iterum: *Conclusit Scriptura omnia sub peccato: & in incredulitate, vt omnium misereatur.* Sed ais: Nonne hoc magnum erat Dei beneficium ad Christi diuitias, & regnum gratis & ex misericordia vocari, & admitti? Erat quidem, sed Iudæis, quibus olim facta fuerat pollicitatio de mittendo redemptore, &, vt ait Apostolus, quorum erat testamentum, & legislatio, & promissio, & quorum patres (erant) ex quibus natus est Christus, seu progenitores Christi, nolebant eam vocationem esse ex gratia, sed exhibitionem potius ex iustitia, atque sibi de iure debitam vt pote legis cultoribus; gentibus autem idololatris interdictam; vel saltem ad sese potiori iure pertinentem, ad ceteros vero secundario, quasi ad hospites testamentorum, & ascititios ad populum Dei. Cum vero rem contra gestam viderunt, primum erubescere, deinde indignari, post æmulari etiam Gentiles cœperunt: immo & patrem misericordiarum criminari, quod filium prodigum domo exceperit, & ad saginati vituli cœnam admiserit cum exultatione. En quo pacto Deus in vocatione fidelium misericordiam exercuit in gentes, iudicium vero in Israël secundum carnem; vt Apostolus ex propheta recensuit factitatum: *Ego ad æmulationem vos adducam in non gentem*, id est, vocando ad meum conuiuium homines ex media plebe, quos ne gentis quidem appellatione dignamini, sed belluas potius soletis vocare; vnde vos verecundati ad imitationem eorum prouocemini, si sani eritis, sin minus ad æmulationem, & indignationem. Et apertius aliquanto inferius idem comminatus est Deus: *Mea est vltio, & ego retribuam eis in tempore, vt labatur pes eorum. Iuxta est dies perditionis, & adesse festinant tempora, iudicabit Dominus populum suum, & seruis suis miserebitur.* Quoniam vero hoc iudicium in superbos Iudæos fuit magna consolatio gentium; admissio vero gentium confusio Iudæorum; dicit Propheta: *Et confundaris &c. consolans eas*, id est, vt tu non prælata illis erubescas, quia potiora expectabas; ipsæ vero non posthabitæ tibi, cum alioqui essent omnino indignæ, consolationem magnam percipiant.

Rom. 10. v. 19.

Deut. 32. v. 35.

Vocatio gentium earum solatium, Iudæorum confusio fuit.

LV. *Et soror tua Sodoma, & filiæ eius reuertentur ad antiquitatem suam; & Samaria, & filiæ eius reuertentur ad antiquitatem suam; & tu & filiæ tuæ reuertemini ad antiquitatem vestram.* Acerbius videtur iudicium, quod subditur exercendum in Hierusalem, vt scilicet prius introducantur in regnum Christi Sodoma, & Samaria; hoc est, vt supra explicuimus, Gentiles, qui erant longe, significati in duabus tribubus; & qui erant prope, repræsentati in septem reliquis; deinde vero postremus vel locus, vel ingressus Iudæis concedatur: quod Paulus non tacuit; *Nolo enim*, inquit, *vos ignorare fratres mysterium hoc, vt non sitis vobis ipsis sapientes, quia cæcitas ex parte contigit in Israel, donec plenitudo gentium intraret, & sic omnis Israel saluus fieret.* Hoc adumbrauit in prædicta Christi parabola frater natu maior fere per vim a patre introductus ad conuiuium, in quo minorem fratrem, & quidem prodigum ante sedentem, & gaudentẽ inuenit. Hoc Christus significauit

Rom. 11. v. 25.

Matth. 20. ℣.16. ficauit admirando illo epiphonemate, quæ parabolam clausit mysterijs plenam. *Erunt*, inquit, *nouissimi primi, & primi nouissimi*. Quæ tamen sententia, quoniam & præhabitis in ea parabola, & prædictis in hac explanatione aduersari videtur, explicanda est. (Erunt primi nouissimi, & nouissimi primi.) Vocantur ad vineam operarij mane, meridie, & vesperi; fit conuentio mercedis ex denario: reuersis singulis denarius ex æquo redditur. Vespertini consolantur & exultant, matutini indignantur, & fremunt: audit eorum aliquis a patrefamilias: *Amice non facio tibi iniuriam: non ne ex denario conuenisti mecum? tolle quod tuum est*, nec mihi, vel operis succenseas. *An oculus tuus* inuidus, & parcus *est*, (nam hoc valet *nequam*) *quia ego bonus*, liberalis, *sum*? Hoc est. An ideo, Iudæa, æmularis Gentiles, quod tantundem ego illis, ac tibi promiseram, dono? an non licet mihi ex gratia largiri gentibus remissionẽ peccatorum, quam patribus tuis olim me tibi daturum promisi? nunquid quod illis tantundem dono, tibi quidquam ex pacto detraho? Sic se gerente Patre meo erga vtrosque populos, ait Christus, *erunt nouissimi primi, & primi nouissimi*. Sed quomodo hoc verum est, vel quorsum parabolæ adijcitur? nam potius ex re gesta deducitur, omnes futuros in regno cælorum, in gratia, inquam, prima Euangelij participanda prorsus æquales, quemadmodum & operarij omnes eundem denarij valorem acceperunt. (Denarij merces, participatio Euangelij est.) Ita est plane, si donum consideres; sin autem pactum, qui murmurabant, nouissimi fuerunt non solum tempore, quia post reliquos acceperunt denarium; sed etiam quia minorem mercedem ceteris reportarunt, non quidem absolute, sed comparatione habita vocationis prioris pacti initi de denario accipiendo, laboris diuturnioris, atque expectationis laborantium. Etenim qui priores vocati fuerant, pactique, & diutius laborauerant, non immerito sibi promiserant duplo maiorem mercedem, quam quæ nouissimis daretur, qua frustrati conqueruntur se minus illis accepisse, quod paria acceperint, atque ita ex primis se factos nouissimos, reliquos vero ex nouissimis primos.

LVI. *Non fuit autem Sodoma soror tua audita in ore tuo in die superbiæ tuæ.*

LVII. *Antequam reuelaretur malitia tua: sicut hoc tempore in opprobrium filiarum Syriæ, & cunctarum in circuitu tuo filiarum Palæsthinarum, quæ ambiunt te per gyrum.* (Hieron.) Hieronymus: Sic nobis videtur lectionis ordo reddendus: In diebus superbiæ tuæ quando peccabas non es recordata auersionis Sodomæ sororis tuæ, antequam pateret malitia tua, quæ hoc tempore reuelata est, in tantum vt cunctis vrbibus Syriæ, & Palæsthinæ, quæ in circuitu tuo sunt, fieres opprobrium. Præclare connectit literam Hieronymus, sed sensum huius versus cum ijs, quæ præcesserunt, & quæ sequuntur, cohærentem desideramus: quorsum enim in medijs promissionibus repetitur increpatio? (Polychr. Theodor.) Alio sensu interpretantur locum Polychronius, & Theodoretus secuti lectionem Septuaginta, quæ sic habet: Nisi fuisset Sodoma soror tua ad audiendum, vel in auditum in ore tuo in diebus superbiæ tuæ, &c. ipsi enim hoc modo scribunt: Si non didicisses, inquit, Sodomorum supplicium, diuulgatum fuisset in ore tuo illorum exitium, quemadmodum tua nunc obsidio in Syriæ, & Palæsthinæ ciuitatibus, quidnam amplius, quam illi peccasses? neque enim illorum tibi profuit exemplum: sed cum nosses, & quæ ab illis fuerunt perpetrata, & quæ in eos constituta supplicia, nihilominus in sceleribus perstiti-

A sti, &c. Verum hic sensus quantumuis quadret interpretationi, quam Theodoretus facit verborum præcedentium, vsurpans reuersionem pro euacuatione & desolatione, contextui nullo modo cohæret, vt supra monuimus agentes de illa acceptione vocabuli, reuersio. Præterea addunt Græci eam orationem: Quidnam amplius, quam illi peccares? cuius ne vestigium quidem extat in textu: quapropter hic sensus nobis parum germanus videtur. Ergo Sodomam auditam esse in ore Ierusalem non significat eius auditam esse famam, vt Græci volunt, alioqui dixisset Vates: non fuit audita in auribus tuis, & non potius in ore tuo. Neque vero significat Ierusalem Sodomæ esse recordatam, sed ipsius nomen ore suo vsurpasse: ac si

B diceret. Non dignabaris vel ore proprio vsurpare nomen Sodomæ peccatricis sororis tuæ in die superbiæ tuæ, cum scilicet meis donis exultares, antequam reuelaretur nuditas, & ignominia tua. (Despicit alios peccatores peccator, superbus ita vt nec nominare illos velit.) Ceteras vrbes vicinas tuas aspernabaris, contemnebas, nec nominare eas volebas præ fastu, atque animi elatione, sed probrosis eas appellabas cognomentis. Ij sunt, qui de falsa iustitia sibi placentes dicunt. *Recede a me, non appropinques mihi, quia immundus es*; (Isa. 65. ℣.3) Iudæi scilicet, qui peccatores aspernabantur, immo Christum Dominum despiciebant, quod illos reciperet, vel apud illos pranderet: aduersus quos parabolam proponit de Pharisæo & Publicano, in qua videre est quanto supercilio Pharisæus de suis operibus coram Deo gloriatur; (Lucæ 18.)

C quamque fastidiret Publicanum, cuius ne nomen quidem ore sacro audet vsurpare, ne polluatur, sed dedecoris ergo Publicanum illum compellat, dicens: Velut etiam hic Publicanus. Pronomen contemptum importat, cognomen vero fastidium; ac si dicat: Non sum ego qualis impurissimus iste peccator, quem ob vilitatem nominare non dignor, ob religionem vero non audeo in Templo adorans meo ore proferre. Verum audiant fastiosi diuites, quam grata sit Deo superba iustitia.

LVIII. *Scelus tuum, & ignominiam tuam tu portasti, ait Dominus Deus.* (Symmachus Chaldæus.) Symmachus, & Chaldæus vertunt, tu portabis. Septuaginta in codice Hieronymi, & Theodoreti: tu porta, quod idem va-

D let cum futuro. Sed pro scelere, & ignominia, Symmachus posuit scelus, & nefas: (Theodot.) Theodotio, fornicationes, & contaminationes: Septuaginta, impietates, & iniquitates: vt sensus sit; Sustine itaque æquo animo: vel: Sustinebis igitur merito pœnam tuis impietatibus, & iniquitatibus debitam. Sed quænam ista pœna est? absque dubio, conuerti ad regnum pristinum post sorores suas; non esse illis prælatam tempore, neque priuilegio excelluisse aliquo, immo vero postpositam sororibus minoribus natu, vt iam explicuimus: digna plane superbiæ pœna est ignominia, & arrogantiæ meritum supplicium est contemptus. (Superbiæ digna pœna ignominia est, & arrogantiæ, contemptus.) Sicut & ambitionis propria merces est repulsa. Quam grauis autem ea pœna sit, ex

E implacabili odio, quod in corde Esau ingenerauit, conijci potest, de quo legimus. *Oderat ergo semper Esau Iacob pro benedictione, qua benedixerat ei pater, &c.* (Genes. 27. ℣.41.) Item ex inuidia filiorum Iacob aduersus Iosephum, de quibus scriptum est: *Videntes autem fratres eius, quod a patre plus cunctis filijs amaretur, oderant eum, nec poterant ei quidquam pacifice loqui.* (Gen. 37. ℣.4) Denique ex Iudæorum insano furore aduersus Christum dicentem: *Auferetur a vobis regnum*: (Matth. 21. ℣.43.) & aduersus Stephanum;

Act. 7. ℣. 54. *Qui dissecabantur cordibus suis, & stridebant dentibus* A *in eum.*

LIX. *Quia hæc dicit Dominus Deus. Et faciam tibi sicut despexisti iuramentum, ut irritum faceres pactum.* Neoterici locum sic vertunt: & fecissem tibi, vel facerem tecum, quemadmodum tu fecisti; veruntamen recordabor potius pacti mei. Verum melius annectitur versus iste superioribus. Ignominiam tuam tu portabis, & in hoc supplicio faciam tibi, &c. nam cum Hieronymo transtulerunt Veteres ex Hebraico. Et faciam tibi sicut fecisti, quoniam despexisti iuramentum, &c. Chaldæus: Vindictam de te sumam, sicut fecisti, nam spreuisti iuramentum, &c. Septuaginta in codice Theodoreti, & Complutensi: Faciam in te sicut fecisti, sicut despexisti execrationem, vt violares testamentum B meum. Hieronymus autem breuitati consulens illam orationem omisit (sicut fecisti) quod sequenti satis declarabatur. Vocula, *vt*, non est hoc loco causalis, sed potius consecutiua, valetque, ita vt, quemadmodum alijs sacræ Scripturæ locis: apud Ieremiam. *Confortauerunt manus pessimorum, vt non conuerteretur vnusquisque a malitia sua, &c.* Et apud Matthæum. *Vt veniat super vos omnis sanguis iustus*, id est, ita vt veniat, vel, atque ita veniat. Eadem phrasis extat apud Matthæum in præpositione *ad*. *Quia omnis, qui viderit mulierem ad concupiscendum eam*. id est, ita vt concupiscat: neque enim mœchatur, aut gehenna dignus est, qui videt, sed qui videns concupiscit.

Chaldæus. Hieron. Particula (vt) valet idem quod (ita vt) Ier. 23. ℣. 14 Matth. 23. ℣. 35. & 5. ℣. 28.

Iuramentum. Hebraice dicitur אלה, alah, hoc C est, adiuratio, qua quis cum imprecatione mali adstringitur ad seruandum pactum: omen, execratio, iuramentum, execratorium factum cum deuotione eius, qui transgressor fuerit fœderis. Eius vocis mentio est in Genesi. *Non teneberis iuramento*, id est, immunis eris ab omine, & imprecatione, sub qua mihi iurasti. Item in Numeris. *His maledictionibus subiacebis*. Hebraice: adiurabit eam sacerdos cum imprecatione. Fœdera autem cum execratione, quæ hîc dicuntur violata, extant in Deuteronomio. *Vt transeas in fœdere Domini Dei tui, & in iureiurando, quod hodie Dominus Deus tuus percutit tecum*. Et inferius. *Nec vobis solis ego hoc fœdus ferio, & hæc iuramenta confirmo, &c.* Porro execrationes, quibus se deuouerunt Israëlitæ paci- D scentes, in Deuteronomio decretæ, in libro Iosue referuntur decantatæ. Bene igitur hunc locum tractant Scholiastes Græci, & Theodoretus dicentes: Habuit lex execrationem transgressoribus interminatam, quam sex tribus stantes super montem Hebal iussæ sunt percurrere, vniuerso populo respondente, amen. Cum igitur ait: Neque execrationem verita fueris, sed absque metu pactum meum violaueris, percipe seminum tuorum fructus. Deinde post pœnam bona maiora pollicetur.

Genes. 24. ℣. 8. Nu. 5. ℣. 21 Deut. 29. ℣. 12. Deut. 27. Iosue 8. Scholiast. Græci. Theodor.

LX. Theodor. *Et recordabo ego pacti mei tecum in diebus adolescentiæ tuæ & suscitabo tibi pactum sempiternum.* Theodoretus. Tu enim, inquit, iuramenta despexisti, & fœdera, quæ mecum pepigeras, violasti; sed me ne E hoc quidem adducet, vt te omnino deseram. Verum vbi te disciplina instructam æquitatem edocuero, fœderum illorum recordabor, quæ olim tecum percussi, cum adhuc esses infantula (ita vocat tempus illud, quo in solitudine est commorata) & statuam testamentum meum, testamentum sempiternum, non legis, sed gratiæ, non per Mosen, sed per Apostolos: illud enim ad tempus durabat, hoc vero est æternum. Scholiastes. Recordabor, inquit,

Scholiast.

testamenti mei: sic enim vocat pactum, & promissionem factam Abrahamo, quod ex eius semine nasciturus esset Christus, cuius etiam mentione facta eduxit illos ex Ægypto: hoc enim & sempiternum est: legis enim dispositio, & iustitiæ carnis erant secundum diuinum Apostolum vsque ad tempus correctionis imposita, promissio autem in æternum manet: hoc est quod idem Apostolus scribit: *Abrahæ dictæ sunt promissiones, & semini eius: non dicit: Et seminibus, quasi in multis: sed quasi in vno: Et semini tuo, qui est Christus. Hoc autem dico testamentum confirmatum a Deo: quæ post quadringentos & triginta annos facta est lex, non irritum facit ad euacuandam promissionem, &c.* Bene habet Scholiastes, illique fauet verbum *suscitabo*, Hebraice הקימותי, haqimothi, stare faciam, reuocabo in vsum, & quasi ad vitam; hoc est, opere complebo, re ipsa præstabo: nam vt cadere verbum, quod supra notauimus, est non impleri, irritum fieri; sic stare, est præstari, impleri. Si igitur pactum implendum promittitur, non est aliud de nouo ineundum, sed vetus quod transactum est cum patribus, non Mosaicum quod temporarium fuit, Apostolo testante. Ergo illud, quod cum Abraham initum est de semine benedicto, nunc reiteratur præstandum. Sed de hoc pacto infra dicturi sumus.

Gal. 3. ℣. 16 Stare verbum est præstari, impleri. Inf. cap. 36.

LXI. *Et recordaberis viarum tuarum, & confunderis, cum receperis sorores tuas te maiores cum minoribus tuis.* In pristinum regnum restituta gremio tuo excipies nationes gentium plurimarum, quod quidem beneficium, tibi præstabo ceteris omnibus cumulatius, vt carbones ignis congeram super caput tuum, vincamque in bono malum; tuam scilicet malitiam bonitate mea superans, ad ruborem, & verecundiam te adducam, ex qua pœnitentia malefactorum orietur. Hoc reuera contigit in Actis Apostolorum, vbi sic habes. *His autem auditis compuncti sunt corde, & dixerunt, &c. Quid faciemus, viri fratres, &c.*

Act. 2. ℣. 37

Et dabo eas tibi in filias, sed non ex pacto tuo. Scholiastes. In filias non solum propter morum similitudinem, sed etiam propter temporis antiquitatem, &c. *Non ex pacto*, inquit, *tuo* Mosaico, quod tu transgressa es, & quod vel inuiolatum per se infirmũ erat; sed ex meo, quod scilicet olim Abrahamo promisi, & per Christum præstabo, hoc est: Ex vi legis gratiæ Sodoma, & Samaria, nationes scilicet omnes, quæ longe, & quæ prope, erunt tibi quasi filiæ.

Scholiast.

Duo nobis proponuntur theoremata apud sacros Vates celebratissima: primum de vocatione gentium ad Ecclesiam, alterum de earum incorporatione, vel insitione in corpus Christi mysticum mediante fide, & caritate. De primo differit Isaias sæpius, sed potissimũ in postremis vaticinij capitibus: nam sic habet: *Lauda sterilis, quæ non paris: decanta laudem, & hymnum*, o Rachel, *quæ non pariebas: quoniam multi filij desertæ* erunt *magis, quam eius, quæ habet virum, dicit Dominus. Dilata locum tentorij tui, & pelles tabernaculorum tuorum extende: ne parcas* sumptibus, *longos fac funiculos, & clauos tuos consolida: Ad dexteram enim, et ad læuam penetrabis, & semen tuum gentes hæreditabit, & ciuitates desertas inhitabit*, & reliqua, quæ consequuntur vsque ad finem capitis. Præterea alio capite idem argumentum habet: *Et filios aduenæ, qui adhærent Domino, vt colant eum, &c. adducam eos in montem sanctum meum, & lætificabo eos in domo orationis meæ, &c.* Et alibi. *Surge illuminare Ierusalem, quia venit lumen tuum, &c. omnes isti congregati sunt, venerunt tibi; filij tui*

Duo proponuntur, & vocatio gentium ad Ecclesiam & earum incorporatio cum Christo. Isa. 54. Ibid. 56. ℣. 6. Ibid. 60.

tui de longe venient, & filiæ tuæ de latere surgent, &c. adducam filios tuos de longe, &c. Et ædificabunt filij peregrinorum muros tuos, & cetera vsque ad finem capitis. Item. *Et vocabuntur*, nascentur, *in ea fortes iustitiæ*, arbores robustæ iustitiæ, *plantatio Domini ad glorificandum, &c.* Et inferius. *Sicut enim terra profert germen suum, & sicut hortus semen suum germinat, sic Dominus Deus germinabit iustitiam*, iustos, *& laudem*, viros laude dignos, *coram vniuersis gentibus, &c.* Caput sexagesimum quintum totum est in hac re: verum caput sexagesimum sextum explicatius eandem tractat: *Quis*, inquit, *audiuit unquam tale? & quis vidit huic simile? nunquid parturiet terra in die una? aut parietur gens simul, quia parturiuit, & peperit Sion filios suos?* Hoc idem miraculum celebrat Dauid in psalmo. *Fundamēta eius in montibus sanctis: diligit Dominus portas*, arces, mœnia, *Sion super omnia tabernacula Iacob. Gloriosa dicta sunt de te, ciuitas Dei: memor ero Rahab*, Aegypti, *& Babylonis scientium me:* nationum harum mihi addictarum memoriam faciam in catalogo meorum ciuium: *Ecce alienigenæ*, Philisthæi, *& Tyrus, & populus Aethiopum, hi fuerunt* scripti *illic: Nunquid Sion dicet: Homo, & homo natus est in ea?* ita ne tot gentium populi ex hác, & ex illa natione in meo repente gremio nati visuntur? Sed quid mirum, cum *ipse fundauit eam* Sionem, me scilicet *Altissimus*? Denique in fine capitis sexagesimi sexti additur: *Et mittam ex eis, qui saluati fuerint, ad gentes in mare in Africam, & Lydiam tendentes sagittam; in Italiam, & Græciam, ad insulas longe, &c. Et adducent omnes fratres uestros de cunctis Gentibus donum Domino, &c.* In quibus locis apparet, quomodo Ierusalem per Christum restituta, Ecclesia scilicet Hierosolymitana, mater fuerit fidelium omnium, qui Christo nomina dabant: quoniam eos scilicet instituendo quasi pariebat sponso suo Christo, vt meritò dixerit Vates: *Et dabo eas sorores tuas tibi in filias.* Quoniam vero ex ipsis filijs, & filiabus, fidelibus, inquam, Ecclesia construebatur, & coagmentabatur; adoptatio filiorum declaratur per translationem ædificationis in prædictis locis. Atque hoc sibi volunt Septuaginta vertentes: Dabo eas tibi in ædificationem, hoc est, in filias, quæ sunt ædificium parentum: nam quemadmodum domus vsurpatur pro familia, sic ædificium pro prole, & ædificatio pro generatione. Sed de hac metaphora superius actum est.

Ibid. 61. ỳ. 3. & 11.
Ibid. 65.
Ibid. 66. ỳ. 8.
Psal. 86.
Isa. 66. ỳ. 19
Ierusalem per Christū restituta mater fuit credentium.

Alterum propositum verborum erat: Non ex pacto veteri Mosaico, sed ex nouo inito cum Abrahamo, & per Christum præstito adoptionem istam, seu ædificationem fieri: Quod scilicet Paulus contendit Iudæis demonstrare. *Abraham*, inquit, *duos filios habuit, vnum de ancilla, & unum de libera; sed qui de ancilla, secundum carnem natus est; qui autem de libera, per repromissionem: quæ sunt per allegoriam dicta. Hæc enim*, Agar & Sara, *sunt duo testamenta. Vnum quidem in monte Sina in seruitutem* seruos *generans, quæ est Agar*, id est, quod refert Agar ancillam. *Sina enim mons est in Arabia, qui coniunctus*, in hac allegoria respondens, *est ei, quæ nunc est Ierusalem, & seruit cum filijs suis. Illa autem, quæ sursum est Ierusalem libera est*, respondetque Saræ liberæ, *quæ est mater nostra*, Ecclesia scilicet militans, quæ regnum cælorum dicitur, & cælo descendisse. *Scriptum est enim: Lætare sterilis, quæ non paris, &c. Nos autem fratres secundum Isaac, promissionis filij sumus, etc.* Obserua filios Saræ, liberos scilicet, dici filios promissionis, noui videlicet testamenti progeniem, legis gratiæ fructum, quæ in generando in fidelium cordibus spiritum adoptionis filiorum erga Deum, illos miro mo-

Gal. 4. ỳ. 22

A do regenerat, & ex seruis filios Dei facit: quod non potuit præstare vetus testamentum: cum enim timorem incuteret, seruorum potius, quam filiorum animos creabat. Bene ergo Vates habet: *Dabo eas tibi in filias, sed non ex pacto tuo.* Verum prædicta filiatio est respectu Dei sponsi.

Videndum restat, quomodo nationes omnes adiunctæ Ecclesiæ non seruæ, sed filiæ respectu ipsius Ecclesiæ dicantur: hoc autem facile est explicatu, si consideremus proselytos ex gentibus nunquam apud Iudæos dignatos esse nomine fratrum, sed potius timentium, vel colentium Deum, seu aduenarum, vel peregrinorum in Israël, vt superius notauimus: ad eos vero, qui ex gentibus ad nouam Ierusalem redeunt, Paulus clamat. B Fratres (non enim timentes amplius vocabo) *iam non estis hospites, & aduenæ, sed ciues sanctorum*, vrbis sanctissimæ, *&*, immo, *domestici Dei*, de eadem Dei familia, & progenie, filij domus eius hæredes, atque adeò tanquam filij, *superædificati super fundamentum Apostolorum, & Prophetarum ipso summo angulari lapide Christo Iesu, &c.* At vide quam apposite, quam sapienter Paulus miscuit filiationi ædificationem, quoniam, vt modo dicebamus, filiorum generatio dici solet in sacris ædificatio. Si igitur ædificati sunt in domo Dei Gentiles, superest, vt filij sint Ecclesiæ, & non amplius serui, vel exteri. Hoc itaque significauit Vates, cum Dei nomine promisit Ierusalem restitutæ. *Et dabo eas tibi in filias, sed non ex pacto tuo*, quasi dicat: non ex ui C testamenti veteris, quod seruos reddebat ipsos Israëlis filios, tantum abest vt alienigenas in filios adoptaret, vel spiritu filiorum indueret; sed potius ex vi pacti mei, & promissionis factæ Abrahæ, ex vi scilicet legis gratiæ, quam attulit mundo semen Abrahæ promissum, scilicet Christus, qui propterea dictus est pater futuri sæculi, quia factus fuit non solum quasi primus Adam in animam viuentem, sed etiam in spiritum viuificantem: spiritu enim suo viuaci in corda Gentilium diffuso, eos renouauit & regenerauit non iam filios iræ, quales Adam terrenus genuerat, sed filios Abrahæ natos ex Deo, atque adeo filios sponsæ dilectissimæ Ierusalem. De hoc autem pacto subditur statim.

Nationes Ecclesiæ adiunctæ non seruæ sed liberæ.
Eph. 2. ỳ. 19
Filiorum generatio dicitur ædificatio.

Et suscitabo ego pactum meum tecum, & scies quia LXII.
D *ego Dominus.*

Vt recorderis, & confundaris, & non sit tibi vltra LXIII.
aperire os præ confusione tua, cum placatus tibi fuero in omnibus, quæ fecisti, ait Dominus Deus. Sententiam hanc diuinus Apostolus paraphrastice elucidauit ad Romanos scribens in hæc verba. *Causati enim sumus*, causis ante redditis ostendimus, *Iudæos, & Græcos omnes sub peccato esse, sicut scriptum est: Quia non est iustus quisquam, non est intelligens, &c. Scimus autem quoniam quæcunque lex loquitur, ijs, qui in lege sunt, loquitur; vt omne os obstruatur, & subditus*, obnoxius, vel reus, *fiat omnis mundus Deo: quia ex operibus legis non iustificabitur omnis caro coram illo: per legem enim cognitio peccati* tantum data est. *Nunc autem sine lege iustitia Dei manifestata est, testificata a lege,* E *& Prophetis: iustitia autem Dei per fidem Iesu Christi in omnes, & super omnes, qui credunt in eum: non enim est distinctio, omnes enim peccauerunt, & egent gloria Dei*, gratuita remissione peccatorum: *iustificati gratis per gratiam ipsius*, non vero ex pacto Mosaico, *per redemptionem, quæ est in Christo Iesu, quem proposuit Deus propitiationem per fidem in sanguine ipsius ad ostensionem iustitiæ suæ*, salutis promissæ olim Abrahamo, *propter remissionem præcedentium delictorum in sustentatione Dei,*

Rom. 3. ỳ. 9

quæ Deus tolerauerat, *ad ostensionem iustitiæ eius in hoc tempore*, quo dilata salus carior esset nunc exhibita, *vt sit ipse iustus*, fidelis, stans dictis, & pactis, *& iustificans eum, qui est*, regeneratus, *ex fide Iesu Christi. Vbi est ergo gloriatio tua? exclusa est: per quam legem? factorum?* ex vi cuius pacti? Mosaici ne? *non: sed per legem fidei. Arbitramur enim*, ex prædictis arguimus, *iustificari hominem* ad Ecclesiam venientem, *per fidem sine operibus legis* Mosaicæ. *An Iudæorum Deus tantum? nonne & gentium? immo & gentium: & quoniam quidem vnus est Deus, qui iustificat circuncisionem*, circumcisos, *ex fide, & præputium*, præputiatos, *per fidem, &c.* Ergo A sensus loci ex Pauli commentario in hunc modum eruitur. Collata tibi iustitia per sanguinem noui & æterni testamenti, experieris me esse Dominum patientissimum in tolerandis peccatis, & fidelissimum in præstandis promissis, atque recordaberis tum eorum, quæ male egisti; tum eorum, quæ de manu mea accepisti, & erubesces talia peccasse: neque audebis amplius vel tibi arrogare iustitiam, vel sorores tuas contemnere: quinimmo silentio profundo mea veneraberis iudicia, atque perpetua gratitudine mihi deuincta nationes vniuersas vti sorores amplectéris, & vt filias amabis.

EZECHIELIS PROPHETAE CAPVT DECIMVMSEPTIMVM.

ARGVMENTVM.

Proposita ænigmatica parabola, vaticinatur excidium regni Sedeciæ, atque exaltationem stirpis Ieconiæ, qui captus detinebatur in Babylone.

I. *ET factum est verbum Domini*
ad me, dicens:
II. *Fili hominis propone ænigma, & narra parabolam ad*
domum Israel,
III. *Et dices: Hæc dicit Dominus Deus: Aquila grandis magnarum alarum,*
longo membrorum ductu, plena plumis, & varietate, venit ad Libanum, & tulit medullam
cedri.
IV. *Summitatem frondium eius auulsit: & transportauit eam in Terram Chanaan, in vrbe negotiatorum posuit illam.*
V. *Et tulit de semine terræ, & posuit illud in*
terra pro semine, vt firmaret radicem super B
aquas multas: in superficie posuit illud.
VI. *Cumque germinasset, creuit in vineam latiorem humili statura, respicientibus ramis eius ad*
eam: & radices eius sub illa erant. facta est ergo vinea, & fructificauit in palmites, & emisit propagines.
VII. *Et facta est aquila altera grandis magnis alis,*
multisque plumis: & ecce vinea ista quasi mittens radices suas ad eam, palmites suos extendit ad illam, vt irrigaret eam de areolis germinis C
sui.
VIII. *In terra bona super aquas multas plantata*
est: vt faciat frondes, & portet fructum, vt sit in vineam grandem.
IX. *Dic: Hæc dicit Dominus Deus: Ergo ne prospera-*

ſperabitur? nonne radices eius euellet, & fru- A
ctus eius diſtringet, & ſiccabit omnes palmites
germinis eius, & areſcet? & non in brachio
grandi, neque in populo multo, vt euelleret eam
radicitus.
X. *Ecce plantata eſt: ergone proſperabitur? non-*
ne cum tetigerit eam ventus vrens ſiccabitur, &
in areis germinis ſui areſcet?
XI. *Et factum eſt verbum Domini ad me dicens:*
XII. *Dic ad domum exaſperantem: Neſcitis quid* B
iſta ſignificent? Dic: Ecce venit rex Babylonis
in Ieruſalem: & aſſumet regem, & principes
eius, & adducet eos ad ſemetipſum in Babylonem.
XIII. *Et tollet de ſemine regni, ferietque cum eo fœ-*
dus: & ab eo accipiet iuſiurandum: ſed & for-
tes terræ tollet,
XIV. *Vt ſit regnum humile, & non eleuetur, ſed*
cuſtodiat pactum eius, & ſeruet illud.
XV. *Qui recedens ab eo miſit nuncios ad Aegyptum* C
vt daret ſibi equos, & populum multum. Num-
quid proſperabitur, uel conſequetur ſalutem qui
fecit hæc? & qui diſſoluit pactum, numquid ef-
fugiet?
XVI. *Viuo ego, dicit Dominus Deus: quoniam in lo-*
co regis, qui conſtituit eum regem, cuius fecit ir-
ritum iuramentum, & ſoluit pactum, quod ha-
bebat cum eo, in medio Babylonis morietur.
XVII. *Et non in exercitu grandi, neque in populo mul-* D
to faciet contra eum Pharao prælium: in iactu
aggeris, & in extructione vallorum vt interfi-
ciat animas multas.
Spreuerat enim iuramentum vt ſolueret fœ- XVIII.
dus, & ecce dedit manum ſuam: & cum om-
nia hæc fecerit, non effugiet.
Propterea hæc dicit Dominus Deus: Viuo ego, XIX.
quoniam iuramentum, quod ſpreuit, & fœdus,
quod præuaricatus eſt, ponam in caput eius.
Et expandam ſuper eum rete meum, & com- XX.
prehendetur in ſagena mea: & adducam eum in
Babylonem, & iudicabo eum ibi in præuarica-
tione, qua deſpexit me.
Et omnes profugi eius cum vniuerſo agmine XXI.
ſuo, gladio cadent: reſidui autem in omnem ven-
tum diſpergentur: & ſcietis quia ego Dominus
locutus ſum.
Hæc dicit Dominus Deus: Et ſumam ego de XXII.
medulla cedri ſublimis, & ponam: de vertice
ramorum eius tenerum diſtringam, & planta-
bo ſuper montem excelſum & eminentem.
In monte ſublimi Iſrael plantabo illud, & XXIII.
erumpet in germen, & faciet fructum, & erit
in cedrum magnam: & habitabunt ſub ea omnes
volucres, & vniuerſum volatile ſub vmbra
frondium eius nidificabit.
Et ſcient omnia ligna regionis, quia ego Do- XXIV.
minus humiliaui lignum humile: & ſiccaui li-
gnum viride, & frondere feci lignum aridum.
Ego Dominus locutus ſum, & feci.

EXPLANATIO
EIVSDEM CAPITIS
DECIMISEPTIMI.

I.

T Factum eſt verbum Domini ad me dicens. In hunc modum me allocutus eſt Dominus.
II. *Fili hominis propone ænigma, & narra parabolam ad domum Iſrael et dices.* E (Quid ſit ænigma.) ἄινιγμα, ænigma, Græcis dicitur obſcura allegoria, vel quæſtio, quæ vix intelligitur, ab αἰνίπτω aenipto, obſcure loquor, innuo. Hebræis appellatur חידה, chidah, propoſitio obſcura, problema intricatum: a verbo חוד, chod, hoc eſt, acute, & obſcure loqui, quaſi dicas acuminare, proponere ſcilicet problema, vel quæſtionem acutam, & intricatam: Solet in ſacris nomen verbo, a quo oritur, coniungi, vt in libro Iudicum. *Propone problema.* Hebraice acue acumen, vel ænigmatice loquere ænigma: (Iudic. 14. ℣. 13.) quo modo legimus in præſenti verſu: *propone ænigma.* Hebraice ænigmatice loquere ænigma, vel acue acumen. παραβολὴ, parabola, valet Latinis comparatio, vel collatio, vt Ciceroni placuit, auctore Quinctiliano, ſeu ſimilitudo, qua ſcilicet res diſſimiles conferuntur. (Quid ſit parabola. Cicero. Quinctil.) Hebraice משל, maſal, dignitas, ſententia, dictum, prouerbium, axioma, metaphora, figurata oratio, quæ digna eſt memoria, a משל, maſal, quod eſt dignitatem habere, dominari. Tales ſunt ſententiæ Salomonis in libro Prouerbiorum congeſtæ, & parabolæ prænotatæ; nam latius patet Hebraicum nomen, quam Latinum, & Græcum:

Græcum: etenim non solum significat similitudines, sed etiam prouerbia, vel sententias vulgares in triuijs sermone crebro repetitas: vt in libro Prouerbiorum videre est: immo & ænigmata ipsa, quæ sunt obscuriora problemata, amplecti solet: vt in psalmo. *Aperiam in parabolis os meum, loquar propositiones*, Hebraice ænigmata, *ab initio*: vbi fere æquipollentia facit ænigmata, & parabolas. Christus quoque apud Matthæum: hunc versum psalmi prædicti citans ænigmata vocauit parabolas. Idem in præsenti factum videmus ab Ezechiele: pro eodem enim vsurpat ænigma, & parabolam, vtroque nomine intelligens similitudinem obscuriorem, quæ, vt Hieronymus scribit, aliud præferat in verbis, aliud teneat in sensibus. Vnde Scholiastes, atque Theodoretus: Aenigmatice iubetur ipsis prophetare, vt qui audiebant, non percipientes quæ dicerentur, ad ea inquirenda maius adhiberent studium, & percontando a Propheta interpretationem acciperent. Polychronius. Id factum est, vt ne audiendo exasperentur, & a doctrina resiliant.

Ps. 77. ℣. 2. — Matth. 13. — Scholiast. Theodor. — Polychr.

III.

Aquila grandis. Scholiastes. Ad aliud argumentum transit oratio, hoc autem est, vt arguat Sedeciam de iureiurando violato; cum enim Babylonio iurasset, se in eius potestate futurum, ac tributum ei soluturum; fidem fefellit, neglectoque iureiurando ad Aegyptium confugit. Indignatus ergo propter iusiurandum Deus, & se pœnas ab eo, & a ciuitate repetiturum minatur. Vtitur autem aquilæ similitudine illi comparans Nabuchodonosorem, &c. Ex ipso contextu perspicuum est, aquilæ nomine intelligi Nabuchodonosorem: cur autem ita appelletur, non ita est in promptu dicere. Quidam propterea aquilæ similitudinem vsurpatam volunt, quod illa sit regina auium, atque adeo imperij symbolum gerat: quibus fauet quod non solus Babylonius, immo & Aegyptius quoque rex aquilæ comparatur in eodem capite. Alij eius comparationis causam adhibent, quod Babylonij vexillum aquila esset erecta, vt Aegyptiorum primum, & Romanorum postea fuit. Verum hoc stare nequit: etenim aquila insigne fuit Persarum, teste Xenophonte, non igitur Babyloniorum, qui columbam in signis præferebant, non aquilam, vt colligitur ex Diodoro, vbi scribit Syris columbam sacram fuisse, & quasi Deam coli in memoriam Semiramidis reginæ, quam immortalem existimabant, & in columbam conuersam: Adduci potest in eam sententiam illud Ieremiæ: *A facie gladij columbæ*, id est, Nabuchodonosoris: de ipso enim loquebatur Vates. Hebraice יונה, ionah, quæ vox innumeris locis columbam significat: tametsi Neoterici maluerint reddere: A facie gladij vastatoris, vel deprædatoris: quarum versionum, illa non respondet verbi etymologiæ: ista translationem continet duriorem. Sed isti boni viri ne non inuerterent antiquam Ecclesiæ versionem, maluerunt quidpiam potius, quam columbam transferre, & suam profiteri ignorantiam; sicut & Hieronymus omnimodam humaniorum literarum eruditionem se assecutum in similibus locis vertendis egregie testatur. Columbam itaque in Ieremia legamus, & Babylonium intelligamus, qui in vexillo præferre columbam solitus erat. Quod confirmatur validius ex psalmo. *Si dormiatis inter medios cleros*, sortes, *pennæ columbæ deargentatæ*, &c. hoc est. Si iaceatis sub sortibus, vel inter sortes militum victorum, qui columbam argentatam in vexillo ferunt, cuius dorsum rutilat quasi aurum fuluum; etiamsi Babylonij de vestra salute, & vita sortiantur; eruemini a tam

Scholiast. — Nabuchodonosor aquilæ comparatur. — Aquila Persarum insigne. Xenophon. lib. 7. Cyropædiæ. Diodorus lib. 3. c. 8. Columba Babyloniorum insigne. Ierem. 50. ℣. 16. & 25. ℣. 38. — Versio Hieronymi vindicatur. — Psal. 67. ℣. 14.

præsenti periculo, & vos potius eorum diuidetis spolia: nam pendet sententia a versu superiore: columbam itaque gestabant in vexillo Babylonij, non aquilam. Aquilæ vero confertur eorum Rex; quoniam, vt initio dicebamus, symbolum illa fuit imperij, hoc est, perniciosæ potentiæ: nam, hanc cum significare volebant Aegyptij pingebant aquilam. Nec immerito imperij hieroglyphicum est aquila, cum polleat viribus, pernicitate excellat, intrepida sit, & aduncitate rostri regiam præseferat magnanimitatem ex Aristotelis sententia: neque enim clangit, aut murmurat, sed in omnibus quandam imitatur imperij maiestatem. Vnde apud Græcos in Iouis sceptro præfigi solita est.

Aquilæ comparantur Babylonij, quoniam illa imperij symbolum fuit.

Ergo *Aquila grandis magnarum alarum* est Nabuchodonosor; de quo Oseas loquitur. *Quasi aquila super domum Domini*: quoniam sicut aquila regina auium appellatur, & alta petit; sic ille in excelso collocauit thronum suum, ac rex multorum regum, quos subiugauerat fuit appellatus: hoc habet Rabbi Dauid. Vocatur autem magnus, vtpote celeberrimus, magnis alis præditus, quia maxime regnum dilatauit; nam ala ditio, & potentia dicitur. Vel magnus propter imperij potentiam; *magnarum alarum* ob exercitus magnitudinem: nam equitum turmam alam dicere solemus, quod tegat, & quasi obumbret pedites: vnde Isaias ait: *Erit extensio alarum eius*, exercituum Assyrij, *implens latitudinem terræ tuæ, o Emmanuel.*

Osee. 8. ℣. 1. — R. Dauid. — Magnæ alæ exercitus magnos significant. — Isa. 8. ℣. 8.

Longo membrorum ductu. Chaldæus longa membris. Septuaginta: longa extensione. Alij iuniores vertunt: longa pennis. Sed ex versu superiori conuincuntur, ignorasse hoc loco vocem אבר, eber, non sumi pro penna, tametsi alibi id significare soleat, sed potius pro membro robusto: nam verbum אבר, abir, potentem, & robustum esse significat. Vnde Rabbi Dauid vertit, membro longo: Rabbi etiam Salomon, habens membra longiora: quod scilicet Septuaginta dixere, longa extensione: & elegantius Hieronymus: *longo membrorum ductu*: ea autem vastitate, & firmitate membrorum robur imperij Babylonici, vel fortitudinem, & velocitatem eius in volando ad prædam hostium, vt placet Rabbi Dauidi, intelligi voluit.

Chaldæ. — R. Dauid. R. Salom. Hieron. — Longus membrorum ductus imperij robur significat.

Plena plumis, & varietate. Hebraice, plena pluma, quæ est illi varia, seu multorum colorum. Rabbi Dauid: cuius pennæ sunt diuersorum colorum ad instar pennarum pauonis. Sub hac pennarum varietate, exercitum Babylonij ex varijs nationibus collectum innuit. Septuaginta autem vertunt, plena vnguium: quod ad literam sic interpretatur Theodoretus: Plenum vnguium ipsum vocauit, vt cui suppeditaret multus exercitus, & equitatus, & peditatus, leuisque armaturæ, & scutati milites, qui extremam corporis obtinent partem, eo quod ducibus subiecti sint, & celeres sint, atque validi ad percutiendum, & feræ instar dilaniandum eos, qui contradicere conentur: Prædicta omnia sic interpretatur Gregorius. Pro immensitate exercitus, *magnarum alarum*; pro diuturnitate temporum, *longo membrorum ductu*; pro multis vero diuitijs, plenus *plumis*; pro innumera autem terrenæ gloriæ compositione, plenus *varietate* describitur, &c.

R. Dauid. — Variæ pennæ varias exercitus nationes indicant. — Theodor. — Greg. lib. 31 moral. c. 19

Venit ad Libanum. Septuaginta: Quæ habet ductum intrandi in Libanum: vbi Polychronius: Propositum illi est, inquit, potiri Hierosolymis: Libanum enim appellauit terram promissionis, quoniam eousque protenditur Libanus. Apollinaris vero, atque Theodoretus: Aperte hic docet, non sponte sua Babylonium Ierusalem venisse, sed inuisibili

Polychron. — Apollin. Theodor.

virtute Dei vniuersorum promouente adductum. A Libanum autem Ierusalem vocauit non modo vt insignem, sed etiam vt comantem, ac vigentem tunc temporis, tum incolarum frequentia, tum legitimis sacerdotibus, & prophetis diuina oracula
Hieron. reddentibus. Diuus Hieronymus per *Libanum* in-
Zachar. 11. telligit Templum Domini, de quo & illud Zachariæ interpretatur: *Aperi Libane portas tuas, & comedat ignis cedros tuas: vlula abies, quia cecidit cedrus: quoniam magnifici uastati sunt*: & crebro, inquit, Templum, quod erat inclytum, atque sublime in scripturis sanctis Libanus appellatur. Idem scribit
Irenæus. lib. 22. Irenæus in ea verba: *Galaad, tu mihi caput Libani*, &c. dicens: Comminatur igitur regiæ domui, &
Ier. 22. ℣. 6 vrbi Ierusalem, & Templo, quod vocat *caput Libani*, &c. Et quidem in hoc loco Ieremiæ videtur ve- B rosimile *Libanum* appellatam domum regiam, ad quam loquebatur Propheta: idque non solum ob loci altitudinem, candorem murorum marmoreorum, sed potissimum ob cedrorum densitatem, quibus pro columnis subnixa erat, regia a Salomone
3. Reg. 7. ℣. 2. constructa: nam de ea scriptum est in libro Regum. *Aedificauit quoque domum saltus Libani*, hoc est, porticum, Basilicam amplissimam quadragintaquinque columnis cedrinis fultam, superiusque cedrinis trabibus, tignis, & asseribus tectam, vt fusius dicturi sumus suo loco. Ceterum certius est, Libani appellatione indicari ipsam Vrbem, regiam vero Iuda eadem ratione dici Galaad, & caput Libani, quod esset totius vrbis princeps, & quasi cubile Leonum,
Ezech. 19. ℣. 1. regum scilicet Iuda, quos Leones vocat Propheta: C atque eodem modo intelligimus alterum Zachariæ testimonium: *Aperi Libane portas tuas*: ad Vrbem enim ipsam sermonem haberi existimamus non ad Templum, neque ad regiam Iuda: neque secus locutum Ezechielem de ipsa Vrbe sub nomine
Origen. Euseb. lib. 8. demonstr. Euangel. demonst. 4. Libani, Origenes auctor est, & Eusebius, Apollinaris quoque, & Theodoretus supra citati: immo ipsemet Vates parabolam interpretatus ait. *Ecce venit Rex Babylonis in Ierusalem*, &c.

Apollin. Theodor. R. Dauid. *Et tulit medullam cedri*. Rabbi Dauid, qui superius per Libanum terram Israël intellexerat, nunc per cedrum Ierusalem accipiendam credit: quoniam vt cedrus ceteris lignis Libani altior est; sic Ierusalem sita est in eminentissimo loco totius ter-
Medulla cedri stirpem regiam significat. ræ promissæ. Per verticem autem cedri stirpem re- D giam significatam contendit: nam צמרת, tsamereth, pro qua Hieronymus vertit *medullam*; ipse, &
R. Salomon. Rabbi Salomon interpretatur ramum celsiorem in arbore, qui dicitur צימא, tsima, Italice *cima* id est,
Ezech. 31. ℣. 3. Chaldæ. summitas, cacumen: cui fauet locus Ezechielis: *Inter condensas frondes eleuatum est cacumen eius*. Chaldæus vero fœtum, propaginem, Septuaginta, electa, verterunt. Verum omnes translationes eodem recidunt: aquilam scilicet carpsisse summum germen cedri, hoc est, vt Vates se ipsum exponit inferius, a Babylonio abductum regem Ieconiam cum
4. Reg. 24. principibus viris domus suæ, & regni, sicuti refertur in libris regum:

IV. *Summitatem frondium eius auulsit*. Hebraice caput surculorum lactentium. Septuaginta: summum mollitiæ vellicauit, seu summitatem teneritudinis auulsit: & recte illi quidem: nam יניקה, ieniqah, pro qua Hieronymus vertit, frondes, significat surculum tenerum lacteum: per quem Rabbi Dauid
R. Dauid. adhuc intelligi regem vult: dicit enim: Ramus in vertice cedri significat, vt diximus, stirpem regiam, in qua erant multi filij, maior vero natu erat Ieconias; ideo summitas frondium dicitur, quia puer tener erat, quando regnare cœpit, videlicet octodecim annorum: fortasse vox ea in plurali posita ad multos surculos referenda est, ad viros scilicet principes regni Ieconiæ, qui cum illo translati sunt, vt ipse Vates interpretatur dicens: *Et assumet regem, & principes eius*, &c. Nihilominus Apollinaris, & Apollin.
Theodoretus contraria ratione duas orationes in- Theodor.
terpretantur. Scilicet: Tulit selecta cedri, summitatem teneritudinis vellicauit: Ieconiam, inquiunt, per hæc innuit. Selecta vero cedri propter regnum dixit: summum autem teneritudinis, vel tenerrimum non solum propter celsitudinem, sed etiam propter iuuenilem ætatem: iuuenis enim admodum & regnum suscepit, & captiuitatem passus est: apte vero apposuit illud, vellicauit, vel, decerpsit: quoniam aquilam illum vocauerat, pluribus vnguibus vtentem.

Et transportauit eam in terram Chanaan, in vrbe negotiatorum posuit illam. Hieronymus: Et transtulit in Hierony.
Babylonem, quæ est in terra Chanaan: & quidem de regione Chaldææ, atque vrbe Babylonis eius metropoli sermonem esse Prophetæ dubitari non potest, cum ipsemet inferius se ita exponat: *Et adducet eos ad semetipsum in Babylonem*. Illud quæstionem habet, cur terra Babylonis appelletur terra Cur Babylon vocetur terra Chanaan.
Chanaan: cum certum sit ex Genesi, Chanaan nomen esse filij Cham filij Noë, a quo denominata est regio, quæ illi in sortem obuenit; scilicet quam postea filij Israël, expulsis Chananæis, possederunt: eius Gen. 10.
autem termini eodē loco definiuntur: *Factique sunt termini Chanaan uenientibus a Sidone Geraram usque* Ibid. ℣. 19.
C *Gazan, donec ingrediaris Sodomam*, &c. Extra istos autem terminos iacere Chaldæam, immo latissima Mesopotamiæ regione interiecta a terra Chanaan diuidi compertum est ex tabulis Geographicis, vt capite præcedenti notabamus. Cum igitur neque Babylon, neque vlla portio Chaldææ vlla ratione pertineat ad possessionem filiorum Chanaan, ex quonam capite terram Chanaan appellatam existimabimus? Theodoretus cum Apollinari: Baby- Theoder. Apollin.
lonem, aiunt, per hæc significat; rursusque ipsam regionem Chanaan nominat propter morum affinitatem. Verum hoc liberius videbitur dictum, nisi ex Scripturæ auctoritate, vel prophetarum consueta dicendi ratione confirmetur. Neque minus est alienum, quod scribit Chaldæus: Asportauit ad Chaldæ.
D terram liberam a seruitute, quæ scilicet nulli reddebat vectigal, qualis erat olim terra Chanaan ante aduentum filiorum Israël. Sic enim eius sententiam interpretatur Rabbi Dauid: ipse tamen multo R. Dauid.
melius sensit, quam Chaldæus: sic enim habet: Per terram Chanaan terram mercatorum intellige, vt præcedenti capite diximus: per vrbem negotiatorum Babylonem, quæ plena erat negotiatorum, qui ex omnibus mundi partibus ad eam confluebant, &c. Hanc sententiam capite superiore ex Rabbi Salomone allatam nos etiam probauimus: nunc autem firmius confirmare debemus. Duo assumit vt certa Rabbi Dauid & Rabbi Salomon: alterum est vocabulum, Chanaan, significare mercatorem, alterum terram Chaldæorum apte dici pos-
E se mercatorum, & negotiatorum. Vtrumque certissimum est: primum constat ex Prouerbijs. *Cingulum* Pro. 31. ℣. 24.
tradidit Chananæo: & ex Isaia. *Institores eius inclyti* Isa. 23. ℣. 8
terræ: & ex Zacharia. *Et non erit mercator ultra in* Zach. 14. ℣. 21.
domo Domini, &c. Quod si roges analogiam eius significatus cum primario vocis; respondeo, כנען, De significatione vocis Chanaan.
Chanaghan, proprium nomen esse filij Cham filij Noë, a quo terra illa, quam ipse possedit nomen est sortita: nam dicebatur terra Chanaan: quoniam vero Chananæi erant mercaturæ, & negotiationi

dediti,

dediti; nomen illud ex proprio factum est appellatiuum, vsurpaturque pro mercatore ijs locis, quos vidimus, atque alijs similibus. Hoc autem ita esse videtur, quoniam ex eodem fonte manauit verbum כנע, chanagh, quod valet, humiliari, deijci, vilescere, sordescere, &c. nimirum quia parum ingenua æstimabatur mercatura apud filios Israël, immo sordida & abiecta viuendi ratio. Quod autem secũdo loco asserebamus aptissime appellatam Chaldæam terram mercatorum, & Babylonem vrbẽ negotiatorum, nemo negabit, qui legerit attente caput duodevigesimum Apocalypsis, in quo de Romana vrbe, & imperio eius veteri sub nomine Babylonis sic scribit: *Væ væ ciuitas illa magna Babylon ciuitas illa fortis: quoniam vna hora uenit iudicium tuum, & negotiatores terræ flebunt, & lugebunt super illam, quoniam merces eorum nemo emet amplius. Merces auri, & argenti, & lapidis preciosi, & margaritæ, & byssi, & purpuræ, & serici, &c.* Et iterum, *mercatores horum, qui diuites facti sunt, ab ea longe stabunt, &c.* Vbi diuus Ioannes ex concursu diuitum mercatorum in Vrbem, illius opulentiam, luxum, & delitias significare voluit: quemadmodum & Ezechiel eadem exornatione commendare voluit potentiam, & affluentiam emporij Tyri: *Filij Dedan negotiatores tui, &c. Syrus negotiator tuus, &c. Iuda, &c. Israel, &c. Damascenus, &c. institores tui, &c.* Neque aliud est Prophetæ institutum in hoc capite, cum Babylonem vrbem vocat negotiatorum, atque Chaldæam terram mercatorum; nisi ea dicendi ratione significare Babylonis frequentiam, abundantiam, luxum, & opulentiam: nam ad eiusmodi emporia solent mercatores, vel ab extremis Indis concurrere, quo merces suas carius vendant. Bene est ergo vt potentissima, frequentissima, & opulentissima Babylon ciuitas negotiatorum appelletur, & regio Chaldæorum illi circumiecta, terra mercatorum dicatur; ad quam scilicet ex omnibus terræ partibus mercatores concurrere solebant, vt affirmauit Rabbi Dauid, & Rabbi Salomon.

Mercatura ars ignobilis. — Apoc. 18. ℣. 10. — Ezech. 27. ℣. 15. — R. Dauid. R. Salomon.

V. *Et tulit de semine terræ, & posuit illud in terra pro semine, vt firmaret radicem super aquas multas.* Septuaginta apud Hieronymum: Tulit de semine terræ, & dedit illud in campo plantationem super aquas multas. In codice vero Theodoreti: & dedit illud in campum satiuum, vt acciperet radicationem plantarum, in aqua multa posuit illud, &c. Hebraice loco eius orationis, *ut firmaret radicem*, est verbum, קח, qach, quod Neoterici varie interpretantur; alij: quem (agrum) delegerat iuxta aquas multas: alij: & accepit (ipsum quod plantabat) super aquas multas: quasi vero, לקח, laqach, tantum significet accipere, & non etiam occupare, possessionem capere, firmare se, adhærescere, & quidquid est eiusmodi, vt in Prouerbijs. *Considerauit agrum, & emit eum*: Hebraice: Et occupauit illum, seu possedit: & liber Iosue etiam ait. *Cepit* occupauit *itaque Iosue omnem terram*: hoc ergo loco קח, qach, valet firmauit se, adhæsit, radices egit, vt optime verterit Hieronymus, ad firmandam radicem, secutus sententiam Septuaginta, tametsi alijs verbis expressam. Porro illud, *de semine terræ*, sic interpretatur Chimchi. Nabuchodonosor capto Iehoiachim, Mathaniam, qui erat de familia regia, pro eo constituit regem in Ierusalem, id est, non fecit vt illi, qui semen alienum serunt in terra, quæ eiusmodi plantas ferre non solet: quare non prosperatur: sed constituit regem natiuum, genti suæ gratum, &c.

Hieron. — Theodor. — Prouer. 31. ℣. 16. — Iosue. 11. ℣. 16. — Chimchi.

De semine terræ: perinde est ac, de Iudæorum natione. Hispanice dicimus, *de los naturales, de la casta.*

A *Et posuit in terra pro semine.* Id est, præfecit illum terræ Iudææ, vt maneret semen stirpis regiæ, vel in stirpem familiæ regis. Atque hoc innuit translatio Septuaginta in codice Hieronymi: Dedit illud in campo plantationem. Alij malunt Hebræa sic vertere: Dedit illud in agrum sementis, id est, aptum sementi, feracem; quod respondet editioni Septuaginta apud Theodoretum.

Super aquas multas. Hieronymo idem est, ac super populos multos: nam aquæ multæ multi populi sunt, vt habetur in Apocalypsi: sed præpositio *super*, Hebraice על, ghal, sæpe vsurpatur pro iuxta, vt in psalmo. *Super flumina Babylonis*: & alibi:

Hieron. — Apocal. 17 ℣. 2. — Psal. 136.

B Videturque aptius, vt persistens in metaphora seminis, illud plantatum affirmet iuxta aquas multas, hoc est, in terra fœcunda, & frugifera: nam eiusmodi solent esse quæ aquis abundant, & irriguæ sunt. Vide psalmum: *Et erit tanquam lignum, quod plantatum est secus decursus aquarum, quod fructum suum dabit in tempore suo, & folium eius non defluet, & omnia, quacunque faciet,* fructus, quos tulerit omnes, *prosperabuntur.* Ps. 1. ℣. 3.

In superficie posuit illud. Chaldæus: Vitem plantatam posuit illud: Rabbi Dauid. Vt salicem posuit illud: hoc est, vt ipse interpretatur, citissime germinauit: nam granum non tam cito germinat, sicut vitis. Vt ergo significaret Sedeciam breui instauraffe regni florem, & decus; tametsi granum illud

Chaldæ. — R. Dauid.

C vocarat, nunc viti vel salici comparat. Ceterum ex ignoratione etymologiæ verbi צפצף, tsiphtsaph, hæc commenta sunt orta: significat enim aperto ore, vel rostro clangere, sicut grues, anseres: non clauso gemere, vt columbæ. Isaias: *Sicut pullus hirundinis, sic clamabo.* Vnde nomen hoc loco vsurpatum צפצפה, tsaphtsaphah, est fossa aperta, scrobs summa, non profunda, sed qualis aperiri solet pro vitis palmite. Sensus ergo est, quem vnice collimauit Hieronymus. Ad superficiem terræ in summa scrobe, fere aperta, & libera plantauit palmitem regiæ vitis, ex qua scilicet facile posset euelli, cum opus esset: non profunde effodit vt faciunt, qui cedros vel abietes plantare solent, vt in altum surgant; sed modica fouea illum plantauit quasi palmitem vitis: id est, non firmauit eum alta regni radice: nam tametsi regem statuit, vires eius fregit, quo supplex maneret, & totus penderet ab eo, qui

Isa. 38. ℣. 14. — Hierony.

D quam facile seuerat, tam facile poterat conuellere, cum esset libitum.

VI. *Cumque germinasset, creuit in vineam latiorem humili statura.* Septuaginta: Vineam infirmam, & paruulam magnitudine. Germinauit, ait Dauid Chimhius, quam citissime, ac creuit quousque rebellauit anno quinto imperij sui: nam anno quarto descendit ad regem Babylonis, vt scriptum est in fine libri Ieremiæ, quem honorifice suscepit, & subiecit ei omnes reges, qui erant in circuitu eius, scilicet regem Eden, regem Moab, regem Ammon, regem Tyri, & regem Sidonis; quemadmodum reperies

Dauid Chimhi. — Ierem. 51. ℣. 59.

E apud Ieremiam, vbi habetur quod hi reges miserunt nuntios ad Sedeciam regem Iudæ. Est ergo sensus: Cum germinasset semen, atque creuisset, euasit non iam in proceram cedrum, vt olim fuerat, sed in vitem gracilem, & statura humilem: nam licet illi regnum detulit Babylonius, voluit tamen vt sibi esset subiectus, ac coram se humilis. Hæc ille. Hebraice pro vinea latiori legimus לגפן סרחת, legephen sorachath, id est, in vitem, vel vineam luxuriantem, frondosam, palmitibus lasciuientem: quod scilicet Hieronymus significare voluit, cum dixit: Hierony.

dixit, *latiorem*, regni scilicet Sedeciæ pacem, & A prosperitatem, dum subditus fuit Babylonio: propterea enim additur, *humili statura*; quæ oratio & viti apte respondet, & veritatem historiæ detegit.

Respicientibus ramis eius ad eam. Subaudi, aquilam, auctore Hieronymo, vt præesset quidem populis Iudæorum, sed respiceret ad Babylonis iubentis imperium: eodem modo interpretati sunt Græci. Sic enim habet Polychronius: Instar arboris, quæ in irriguo horto est, voluit illum florescere: & ijs, qui illum circumstant, ornari: ita tamen vt apud eum rami eius alerentur: hoc enim vnum ab eo exigebat, vt in eum respiceret, & benefactorem agnosceret: vt omnibus palam esset ab ipso acceptam habere potestatem. Verum translatio Septuaginta in codice Hieronymi alium sensum detegit: sic enim illi efferunt sententiam prædictam: B Vt tantum apparerent rami eius sub ea: nam videntur accepisse verbum לפנות, liphnoth, in significatione passiua: quæ versio contextui non displicet: hunc enim sensum facit. Voluit Babylonius, vt palmites vitis tenderentur, sed ad mensuram, sed pro ratione stipitis, vt scilicet principes haberet, & magnates Sedecias, sed non vt olim potentes: quæ sententia verbis sequentibus fulcitur.

Et radices eius sub illa erant. Id est, tametsi non altas, vt olim cum cedrus erat, at pro mensura vitis firmas egerat radices regnum istud. Sin vero ad aquilam referas pronomen, *illa*, is erit loci sensus: firmitas tota regni Sedeciæ a Babylonio pendebat; meritoque iubebatur ad illum respicere, quasi ad C dominum seruus. Rabbi Dauid. Per ramos mauult intelligere tributa, per radices vero regnum, quasi ea de causa sit in regno confirmatus, vt vectigalia fideliter penderet Babylonio.

Facta est ergo vinea, & fructificauit in palmites, & emisit propagines. Teneriores ramos *propagines* vocat, per quos intelligit infimates, sicut magnates per *palmites* firmiores.

VII. *Et facta est*, fuit, *aquila altera grandis magnis alis*. Theodoretus: Aquilas vocat reges propter imperium: regium enim est animal, & in aues principatum sortitur, & per hanc Aegyptiorum innuit regem. Hic Vaphres erat, cuius meminit Ieremias propheta, quo cum Sedecias fœdus percussit violato iureiurando, & pactis quæ cum Nabuchodonosore ipse pepigerat. D Eam aquilam facit, Polychronio auctore, magnis alis, vt qui multos haberet sibi subiectos: non tamen adiecit: *& longo membrorum ductu*, vt de altera dixerat: nam ne tantum quidem habuit imperium Pharao, quantum Babylonius.

Multisque plumis. Militibus scilicet innumeris, quibus quasi pennis tegebatur. Septuaginta legunt: Multorum vnguium propter rapacitatem, & vastationem gentium plurimarum, Hieronymo teste.

Et ecce uinea ista quasi mittens radices suas ad eam. Metaphoram duplicem inuoluit Propheta: alteram Pharaonis sub aquila: alteram regni Aegyptiaci sub specie fluminis Nili: secundam modo E prosequitur. Vinea, inquit, illa Iudaica extendere cœpit radices suas versus regnum Aegypti, id est, vires suas coniungere voluit Sedecias cum viribus Pharaonis, collatisque copijs Babylonium superare.

Palmites, etiam, *suos extendit ad illam*. Hoc est, nuncios, vt Hieronymo placet: vel pecunias, vt Theodoreto & Rabbi Dauidi visum est. *Vt irrigaret eam de areolis germinis sui*. Vel per fossas suas germinantes, hoc est, desiderans irrigari de fossis Nili abundantibus, nimirum robur, & auxilium ab Aegyptio rege obtinere. Simile est quod vineæ isti vitio dat Isaias. *Pro eo quod abiecit populus iste aquas Siloe, quæ vadunt cum silentio &c. propter hoc ecce Dominus adducet super eos aquas fluminis fortes, &c.* Septuaginta aliter: Vt irrigaret eam cum gleba plantationis suæ: hoc est, interprete Theodoreto, vt & pro rege, & pro illi subiectis pugnet. Glebam enim appellauit populum, vt regem vitem: vitis autem in terra plantata, & proprias huic tribuit radices, & humorem ab ea exhaurit. Rebellionis autem huius causam non tam fuisse Babylonij tyrannidem, quam Sedeciæ ambitionem declarat, cum subdit:

VIII. *In terra bona super aquas multas plantata est, ut faciat frondes, & portet fructum, ut sit in vineam grandem*. Quasi dicat: Nequaquam præ soli ariditate, timens ne radices iactæ arescerent, vel vberiorum fructuum auida vinea Iudæ dilatabat radices, & palmites ad Nili riuos, sed vt magis lasciuiret nimia aquarum abundantia: nam alioqui in terra feraci plantata erat, & aquis manantibus irrigua.

Vt faciat, vt faceret, *frondes, & portet fructum, ut sit in uineam grandem*. Quo situ posset palmites proferre, fructum facere, & sese in dies dilatare magis ac magis. Verum illa luxuriari volebat, & syluescens ferre labruscas. Bene Chimhius: Cur Sedecias a Babylonio tam perfide defecit, a quo tam honorifice tractabatur? quæ nisi patrasset, frondes ferret, & fructus, & regnum non modice amplificasset: per *fructum* autem filios intelligit, qui patri in eodem regno successissent. Fauet illi psalmus. *Ecce hæreditas Domini filij: merces, fructus uentris*: nam parallella sunt *hæreditas*, & *merces*: *filij*, & *fructus*.

IX. *Dic: Hæc dicit Dominus*. Septuaginta: Propterea dic: Hæc dicit Dominus, id est, annuntia meam sententiam.

Ergo ne prosperabitur? Proficiet ne? cedet ne pro votis consilium.

Nonne radices eius euellet? & fructus eius distringet? & siccabit omnes palmites germinis eius, & arescet? Absque dubio radices euellet vineæ huius aquila illa prior. Radices euellere, est regni robur demoliri. Fructum distringere, vel carpere, est filios regis per vim immatura morte præcidere: quasi oliuæ baccas distringere solemus adhuc virentes, antequam maturescant. Siccare vero palmites germinis, est eius memoriam funditus abolere: mortuis enim filijs, nullus amplius de stirpe eius regnum, vel ducatum obtinuit, sed potius posteri Iehoiachim. Sic Rabbi Dauid. Vel potius palmites germinis, seu germinantes sunt principes regni, qui simul cum filijs trucidati sunt coram Sedecia. Theodoretus cum Græcis: Spes eius, inquit, fallet eam, neque potietur ijs, quæ expectat: irrigatio enim Aegypti non solum nullam ei afferet vtilitatem, sed etiam in radicibus gignet putredinem, & inde natos fructus arefaciet. Atque hoc rerum euentu comprobatum est: fretus enim Sedecias Aegyptij auxilio violauit fœdera, quæ cum Nabuchodonosor percusserat: ille vero eo cum exercitu profectus, & ipsum captiuum cœpit, & populum in seruitutem redegit, & Vrbem combussit.

Et non in brachio grandi, neque in populo multo, vt euelleret eam radicitus. Theodoretus & Rabbi Dauid hæc verba ad secundam aquilam referunt: quasi dicas: Secunda aquila non mittet copiosum exercitum, vt tueatur vineam; vel non poterit uiribus suis,

Marginalia: Hieron. Polychr. R. Dauid. Theodor. Aquila altera Vaphres rex Aegypti. Polychr. Hieron. Hieron. Theodor. R. Dauid. Isa. 8. ℣. 6. Theodor. Regem viti, populum glebæ assimilat. Chimhi. Ps. 126. ℣. 3 R. Dauid. Theodor. Theodor. R. Dauid.

suis, atque armatis militibus illam protegere, quo A minus a prima aquila euellatur. Verum distorquet literam hic sensus: de priori aquila absque dubio sermo est: quæ, vt interpretatus est Chaldæus, tametsi cum virtute magna obsedit Ierusalem, non opus habuit exercitum fatigare ad vineam euellendam radicitus: neque enim pugnarunt diutius cum Aegyptijs, sed primo prælio superatos fugarunt. Iudæi vero nocte fugerunt per deserti viam, Vrbemque deseruerunt hostili furori apertam. Vide finem librorum Regum, & extremum Paralipomenon, atque Ieremiam: inuenies enim Nabuchodonosor ad Reblatha concessisse, relicta parte exercitus ad Vrbem obsidendam, quam deinde Nabuzardan duce cepit, & a fundamentis erutam desolauit.

4. Reg. 2. Par. Iere. 39.

X. *Ecce plantata est: ergone prosperabitur?* Septuaginta: ecce impinguatur, nunquid dirigetur? B quantumuis eam firmis radicibus, & frondosis palmitibus vigentem videas, putas ne permanebit? Vel secundum Septuaginta: Ecce fugit abunde humorem feracis glebæ, & impinguatur, an feret amplius fructum? quasi dicas: Et interim auxilio Aegyptij confidit, sed non perpetuo fruetur.

Nonne cum tetigerit eam uentus urens siccabitur, & in areis germinis sui arescet. Hebraice רוח הקדים, ruach haqadim, ventus orientalis, cui comparat regem Babylonis: vel quia Babylon vergit ad Orientem respectu Ierusalem; vel quia orientalis ventus est validus, & siccus, quemadmodum legimus in Ezechiele: *Et uentus urens*, Hebraice orientalis, *siccauit fructum eius*: & Ionas propheta. *Præcepit Do-* C *minus uento calido & urenti*: & in Exodo: *Flante uento uehementi, & urente*, &c. Adueniente itaque Babylonio arescent radices vitis quantumuis potitæ riuis Aegyptijs terram fœcundantibus. Vel secundum Septuaginta: cum gleba germinis sui arescet: hoc est, vt Theodoretus exponit: Et vitis & gleba, & rex, & omnis subiectus populus in seruitutem redigetur: rursus enim hic populum glebam appellauit, ventumque vrentem Babylonij regis exercitum: sicut enim vitem Regem, & glebam populum, in quo plantatus fuerat; ita per translationem irrigationem Aegyptij auxilium, ventum autem vrentem Babylonij impetum vocat.

Ventus orientalis vrens dicitur. Ezech. 19. ℣. 12. Ionæ 4. ℣. 8. Exod. 14. ℣. 21. Theodor.

XI. *Et factum est uerbum Domini ad me dicens:*

XII. *Dic ad domum exasperantem: Nescitis quid ista significent? dic: Ecce uenit Rex Babylonis in Ierusalem:* D *& assumet Regem, & Principes eius, & adducet eos ad semetipsum in Babylonem*, &c. Elucidat Dominus ipse ænigma parabolicum, quod proposuerat: quod ex superioribus satis perspicuum esse credimus. Verba tantum illa, *assumet, adducet*, negotium facessunt: habent enim futuri significationem, cum historiam contineant iam ante sex annos peractam. Certum enim est hic esse sermonem de Ieconia capto, atque de Sedecia in eius sedem suffecto. At Ieconias sextum agebat captiuitatis annum, cum hæc Vati reuelata sunt, ipso testante capite octauo, atque vigesimo.

Ceterum facile est huic occurrere obiectioni, si dicamus, tempora ista in Hebræo codice esse futura, præposita tamen contractione ו, vau, cuius vi ex E futuris conuertuntur in præterita, Hebræo idiomate in sacris frequentissimo. Habent itaque, vt debent, significationem præteriti temporis, atque ita transferri possunt, venit, assumpsit, adduxit, &c. Verum Septuaginta, quos secutus est Hieronymus, figuram potius, eorumque vim attendentes, per futura interpretati sunt. Sed nihil est quod miremur, cum tam sæpe futura pro præteritis, & pro futuris præterita vice uersa vsurpentur in sacris.

Futurum pro præterito, & e conuerso accipitur sæpe in sacris literis.

Et non in exercitu grandi, neque in populo multo faciet contra eum Pharao prælium. XVII. Post hunc versum dispungendum putant Græci, atque illum referunt ad Babylonium. Sic enim fere habet Polychronius: Occupatio est post prædicta opportune inserta: dixerat: Morietur in Babylone Sedecias captus a Nabuchodonosore. Vt autem ostendat quam parum profuturum illi sit Pharaonis auxilium, Deo pro Nabuchodonosore belligerante, addit Pharaonem pugnaturum cum Babylonio non satis copijs instructo, & tamen illo multo infirmiorem fore Aegyptium: neque ex iacto aggere, aut structo vallo restiturum Babylonio: ne dum milites plurimos eius occisurum; sed congressu primo daturum terga, cessurumque Syria vniuersa. Ergo negatio illa præcedens extendi debet ad sequentes orationes, *in iactu aggeris*, &c. & verba prædicta: *non in exercitu grandi*, &c. ad Babylonium referenda sunt. Quare in codice Theodoreti versus alter inchoat ab illis verbis: Faciet autem Pharao bellum. Ceterum etiamsi continenter legantur orationes vniuersæ, eundem fere sensum reddunt. Videlicet: Neque impedire poterit Babylonij impetum Pharaonis non satis instructus exercitus, quantumuis iaciat aggerem, & vallos extruat, &c. de qua re vide Iosephum.

Polychro[n.] Ioseph. 1[0] anti. c. 1[0]

Spreuerat enim iuramentum exercratorium, *ut solueret*, atque soluit, *fœdus, & ecce dedit manum suam, & cum omnia hæc fecerit, non effugiet.* XVIII. Nullam, inquit, vtilitatem ex auxilio Pharaonis percipiet, qui reus est violati iurisiurandi, & fracti fœderis, quod data dextera in obsidem pacti, & testem iuramenti ipse sanxerat. Dare manum, dexteram scilicet, est pacisci, inire societatem, vt in epistola ad Galatas. *Dextras dederunt mihi, & Barnabæ societatis.* & in Machabæorum libro. *Nunc itaque demus dextras hominibus istis, & faciamus cum illis pacem.* & in libris Regum. *Nunquid est cor tuum rectum, sicut cor meum cum corde tuo? & ait Ionadab: Est. Si est, inquit, da manum tuam: Qui dedit ei manum suam, &c.* Sed de hac phrasi nos alibi.

Dare manum dexteram est pacisci. Gal. 2. ℣. 9. 1. Machab. 6. ℣. 58. 4. Reg. 10. ℣. 15.

Propterea hæc dicit Dominus Deus. XIX. Polychronius. Tanquam pro tribunali loquitur, vt sententiæ æquitatem significet.

Polychr.

Viuo ego, quoniam iuramentum, quod spreuit, & D *fœdus, quod præuaricatus est, ponam in caput eius, &c.* Id est, pœnam ab eo exigam spreti iuramenti, & violati pacti: nam Chaldæorum exercitu veluti quodam reti vsus viuum capiam ipsum, & in Babylonem transmittam, & profugos eius, & optimates exercitus neci dabo: eos vero, qui e prælio mortem effugerint, capiendos curabo: & discetis vestro malo, me esse Dominum, veracem scilicet in dictis, & pactis.

Deus est præstiti iuramenti, & non seruati vindex.

Hæc dicit Dominus Deus: Et sumam ego de medulla cedri sublimis, & ponam: de vertice ramorum eius tenerum distringam, & plantabo super montem excelsum, & eminentem. XXII.

In monte sublimi Israel plantabo illud. XXIII. Post seueram comminationem, vt obseruauit Origenes, faustam promissionem adiungit: E vbi sic scribit Rabbi Dauid: Sumam, inquit, ego non eo animo, quo Babylonius: ille enim sumpsit verticem cedri, vt deleret regnum Israëlis: ego contra carpam, vt ponam, distringam ramum tenerum, vt plantem in monte excelso, &c. Cedrus magna est regia domus: vertex ramorum est Iehoiachin: Surculus tener lacteus est Zorobabel filius Salathiel filij Iehoiachin: mons excelsus & sublimis est Ierusalem, quæ eminet super omnes montes terræ Israël: terra autem

Origen. R. Dauid.

Israël

Iſraël altior eſt ceteris mundi regionibus, &c. Negare non poſſumus, capitis contextui ſatisfeciſſe hanc expoſitionem, cum hæc eadem nomina, medulla cedri, ſummitas ramorum, ramuſculus tener, in vnum Iehoiachin competere initio capitis ex omnium ſententia, immo ex ipſius Vatis interpretatione dixerimus. Quoniam vero quod ſubditur vaticinium, videlicet: *Et habitabunt ſub ea omnes volucres, &c.* Amplius eſt, quam vt Zorobabelis ducatu compleri poſſit, & comprehendi, neceſſe eſt, fateantur Iudæi, quod non negant eorum doctiſsimi, de rege Meſſia ſub typo Zorobabelis Ezechielem eſſe ſecundum literam vaticinatum. Itaque, quod ſupra dicebamus, contingere in eiuſmodi oraculis tranſitum ab hiſtoria ad prophetiam, & repente illam præcidi, iſtam duci, hoc capite comprobatum exiſtimamus. Credimus enim Vatem de Iehoiachin, & filio eius Zorobabel incipientem vaticinari diuinitus illuſtratum abundantiori luce, atque cognouiſſe ſimul & prædixiſſe præſenti oraculo non ſolum Zorobabelis in patriam reditum, & ducatum ſuper ſuos tribules, ſed etiam Saluatoris noſtri Chriſti, qui de eius ſemine natus eſt, fauſtum aduentum, & regnum. Itaque præſens oraculum hyperbolice, & quodammodo de Zorobabele; veraciter autem, atque plene de Chriſto intelligendum cenſemus. Si quis autem contendet omnino hiſtoriam eſſe præciſam, & prophetiam eius loco inſertam, ita vt nulla ratione de Zorobabele comprobari poſſit, ſed tantum de Chriſto, non multum litigabimus. Certe Rabbi Salomon in hunc locum ſic ſcripſit: Ponam de vertice ramorum eius, id eſt, iuxta Thargum (Chaldæam paraphraſim) accipiam ego regem Meſſiam, & plantabo illum, &c. Chaldæus vero ita habet: Et applicabo ego de regno domus Dauid, quod comparatur cedro excelſæ, & ſuſcitabo eum de filijs filiorum eius, infantem magnificabo, &c. Hieronymus. Deus Pater omnipotens, qui loquitur ad Ezechielem, tollit de ſtirpe regia, & de genere Dauid, & plantat ſuper montem excelſum, & eminentem, eum, qui loquitur in pſalmo. *Ego autem conſtitutus ſum rex ab eo ſuper Sion montem ſanctum eius:* defecerat enim princeps de Iuda, & dux de Iſraël, donec veniret, cui repoſitum eſt; & ipſe erat expectatio gentium: iſte erupit in germen, & fecit fructum, & cedros omnes ſua ſublimitate ſuperauit, ita vt habitent *ſub eo omnes volucres* cæli, ſicut ſcriptum eſt: *Quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum gallina congregat pullos ſuos ſub alas, & noluiſti? &c.*

[margin: ...up. ſect. 5. ...omment. ...ſagog.] [margin: ...Salomon. ...araphraſt. ...haldæ. ...hargum. ...haldæus.] [margin: ...ieron.] [margin: ...ſal. 2. ℣. 6] [margin: ...atth. 23. ℣. 37.]

Sed obſerua, vbi nos habemus, *ſuper montem excelſum & eminentem*; pro *eminentem* Hebraice legi תלול, thalul, participium verbi תלל, thalal, quod eſt eleuare, tollere in altum, ſuſpendere: pro qua voce Septuaginta vertunt, ſuſpendam, ſic enim habent: Capiam ego de electis cedri altæ, de vertice, de corde eorum auellam, & plantabo ſuper montem excelſum, & ſuſpendam illum in monte ſublimi Iſraël, &c. quam editionem Origenes explanans, de Apoſtolis interpretatur, & de Eccleſia, quæ in monte Chriſti Domini plantata fecit progenies, & tulit fructum, &c. Diuus autem Cyrillus ſic eandem tractat: Cedris quidam celſis, & odoratiſſimis ſimiles facit filios Iſraël, in quibus electum, & veluti quoddam cor fuit beatus Dauid: ex quo cum accepiſſet Deus Pater, ſeuit Emmanuel, qui etiam

[margin: ...rigenes.] [margin: ...yrill. in ...atth.]

A cedrus effectus eſt magna, & omnes ſua vmbra excepit, &c. Polychronius ſic intellexit: ſuſpendam, hoc eſt, in proſpectu ac ſplendore illum collocabo, vt omnibus conſpicuus ſit, & notus. Theodoretus autem vim faciens in illo verbo, ſuſpendam illum, atque de Chriſti crucifixione accipiens, Iudæos reuincit ſermonem eſſe de Chriſto crucifixo: neque vllo pacto de Zorobabele intelligi poſſe: ſic enim habet: Vere domus irritans Iſraël eſt, & oculos habent, neque vident, alioqui vobis oſtendant, quiſnam iſte ſit ſumptus de electis cedris ſublimis ex corde verticis, & primum plantatus in excelſo monte, deinde ſuſpenſus in ſublimi monte Iſraël, qui poſtquam ſuſpenſus fuit protulit germen, fecitque fructum,

[margin: Polychr.] [margin: Theodoret. mirifice conuincit Iudæos, de Chriſto crucifixo intelligendū hunc locum.]

B magna cedrus euaſit, ita vt omnis auis & volatile ſub eius vmbra quieſcat: nam ſi hæc de Zorobabele dicta fuiſſe aſſeruerint; oſtendant in quo monte Zorobabel ſuſpenſus ſit, aut ſub vmbra eius omnes aues volucreſque requieuiſſe. Zorobabel enim populo tantummodo, qui e captiuitate ſimul redierat, imperauit: aliæ vero nationes non modo ipſi non obtemperarunt, ſed etiam continenter ei bellum intulerunt: quamobrem ne ædificatio quidem Templi breui eſt abſoluta. Quod ſi nequaquam Zorobabeli hæc congruunt, vix alicui alij poterunt conuenire. Quod ſi conentur ad Machabæos prophetiam hanc referre facile ipſorum mendacium coarguetur: neque enim illi a regali, ſed a ſacerdotali tribu oriun-

C di fuere: hîc autem cedrum regium genus appellat. Etenim de Ieconia ita dixit: Aquila magna magnis alis prædita, tenera cedri auulſit, & in Babylonem adduxit: hoc eſt, regium genus. Igitur ſi neque Zorobabeli, neque Machabæis conueniunt, quæ dicta ſunt, perſpicuum eſt de Domino, ac Saluatore noſtro Ieſu Chriſto hæc fuiſſe prænuntiata, qui a Dauid ſecundum carnem genus duxit, non ex aliquibus regni ramis progenitores habens, ſed ex ipſa regum ſucceſſione, idque nos beatus Matthæus accurate docet, &c. & mox: Idcirco, ait: Capiam de vertice cedri ſublimis, hoc eſt, ex ipſa regia ſtirpe, & plantabo ſuper montem excelſum: ſic enim vocat Eccleſiæ nobilitatem: Sic enim Iſaias quo-

D que, & Michæas prædixerunt: *Et erit in nouiſſimis diebus præparatus* conſpicuus *mons domus Domini, præparatus in vertice montium, & ſublimis ſuper colles: &c.* Ita oſtenſa ſua nobilitate per miracula, atque præconia, prædicit etiam quod ſubiturus erat ſupplicium: Suſpendam illum in monte Iſraël: ipſius enim permiſſu illius quoque paſſio abſoluta eſt: ſicut etiam ipſe dixit ad Pilatum: *Non haberes poteſtatem aduerſum me ullam, niſi tibi datum eſſet deſuper.* Vt efficientem cauſam igitur permiſſionem appellauit; ſuſpendam illum in monte excelſo Iſraël: excelſus autem Golgothas eſt, vbi ſalutaris infixa Crux eſt. Deinde poſt paſsionem, reſurrectionem, & Euangelij propagationem, *&*

[margin: Iſa. 2. ℣. 2. Michææ. 4. ℣. 1.] [margin: Io. 19. ℣. 11] [margin: Caluariæ mons excelſus dicitur.]

E *plantabo* eum *&* producet *germen, & faciet fructum*, quem orbis terrarum vindemians, & depaſcens æternam vitam ſperat, &c. & mox: Et cedrum ipſum vocauit ſecundum humanitatem; Dauidicum ſiquidem regnum, cedrum quoque nuncupauerat: eaque eſt cedri natura, vt nunquam putreſcat: quemadmodum etiam Dominus ſecundum humanitatem id habuit, vt peccare non poſſet, &c. Hæc Theodoretus literam explanans. Cuius re gratia vide Iſaiam ſic loquentem. *Ecce intelliget ſeruus meus, exaltabitur, eleuabitur, &*

[margin: Chriſtus cedro comparatur.] [margin: Iſa. 52. ℣. 13]

sublimis erit valde: sicut obstupuerunt super te multi, sic inglorius (vel ingloria ex Septuaginta) *erit inter viros aspectus eius, &c.* Sed quid si cedrum sublimem etiam interpretabimur regem sæculorum, immortalem, & inuisibilem, qui solus habet immortalitatem, & lucem habitat inaccessibilem? cedrique medullam, & cor, vnigenitum, qui est in sinu Patris de eius corde, & substantia natum, quem Pater ipse manu propria, hoc est, Spiritus sancti (qui dextera Dei appellatur) virtute plantauerit in monte excelso, eleuato, & sublimi Israël, hoc est, in paradiso cælestium deliciarum, in ventre castissimo Mariæ Virginis illibatæ; quæ merito mons dicitur excelsus, id est, eminens (nam hoc valet גב, gab) reliquis circumuicinis quasi tumulus eminens e planitie, eleuatus quoque, hoc est, aceruatus, & accumulatus (id enim sonat חלול, thalul) atque sublimis, vel sublimatus, e loco scilicet humili in sublime elatus, & euectus (quod sibi vult מרום, merom, Hebraicum vocabulum) & quidem mons excelsus, & eminens merito appellatur: quoniam naturæ dotibus non secus eminebat præ reliquis virginibus, & feminis vniuersis, quam extare solet monticulus præ valle subiecta. Eleuatus etiam, vel accumulatus mons iure dicetur Virgo, quoniam Spiritus sancti charismatibus exaggerata, coaceruata, & accumulata fuerat super omnes filias Adæ: nam ideo gratia plenam eam appellauit Archangelus. Denique Spiritu sancto illi superueniente, & diuino semine suscepto ex monte eminenti, & cumulato facta est mons sublimis elatus, & euectus non solum super omnes filias, sed etiam super vniuersas Angelicas virtutes. Hic est mons a Daniele prædictus, de quo *abscissus est lapis, &c. sine manibus*, & creuit in montem magnum: nam semen benedictum diuinitus infusum Mariæ visceribus diuinitus quoque ex ea pullulauit, creuitque in cedrum magnam, vt sequenti versu dicitur.

Cedrum Patri, medullã Filio, manum Spiritui sancto & virginem Mariam monti comparat.

1. Tim. 1. & 6.

Virgo sanctissima vocatur mons excelsus & quare.

Dan. 2. ℣. 34

Et erumpet in germen, & faciet fructum, & erit in cedrum magnam. Hæc sub typo Zorobabelis dici cœpta, iam in illum quadrare non possunt, qui nec rex magnus fuit, neque si esset, tantus esse potuit, & omnes volucres, id est, orbis incolas, immo neque vniuersos filios Israël ad se colligeret, quod hîc promittitur surculo tenero, lacteoque, qui creuit in proceram cedrum: ergo accipiendus est locus de Christo; de quo simile extat vaticinium Isaiæ. *Egredietur virga de radice Iesse*, id est, de stipite domus Dauid (nam radix Hebræis valet truncum super terram) *& flos de radice eius ascendet.* Idem aliter effertur (nam vox Hebræa נצר, natsir, significat virgultum florescens, vel germen, vt in eodem Isaia Hieronymus vertit) quem locum de Christo interpretatur Matthæus: Venit in *Nazareth, vt adimpleretur, quod dictum est per prophetas: quoniam Nazaræus vocabitur.* ac si diceret: Venit virgultum ad viridarium, impletaque est prophetia, quæ Christum vocauit virgultum, vel florem: quod aptissime citauit beatus Matthæus: quia נצר, natsir, per צ, tsade, significat florem, virgultum, quæ litera repetitur in Isaiæ vaticinio in nomine Nazareth, quod in Christi Cruce appendit Pilatus, vt nos non semel legimus, & obseruauimus in fragmento eius tituli, quod in S. Crucis ad Ierusalem Romæ extat. Eandem promissionem repetit Ieremias. *Ecce dies veniunt, dicit Dominus, & suscitabo Dauid germen iustum, & regnabit rex, & sapiens erit, & faciet iudicium, & iustitiam in terra:* quibus verbis iterat oraculum Ezechielis de surculo cedri.

Probatur, hæc non posse de Zorobabele intelligi, quare de Christo intelligãtur necesse est.

Isa. 11. ℣. 1

Isa. 5. ℣. 7. Hieron.

Matth. 2. ℣. 23.

Christus virgulto, & flori confertur. Ideo Nazaræus vocatur.

Ier. 23. ℣. 5

A *Et faciet fructum.* Qualemnam? qualis erat surculus: nam propterea ab æterno Agricola plantatum est germen iustitiæ & salutis, vt iustos & salutiferos produceret fructus, homines scilicet sanctos & beatos: Hoc est *granum frumenti cadens in terram*, quod mortuum attulit multum fructum, grana scilicet sibi similia; qualis Ignatius martyr fuit, qui dicebat. Frumentum Christi sum, dentibus bestiarum molar, vt panis mundus inueniar: & Isaias ait. *Vocabuntur in ea*, paradiso Ecclesiæ, *fortes iustitiæ* (erunt in ea arbores robustæ, cedri fortissimæ sanctitatis) *plantatio Domini ad glorificandum* se in eis. & iterum: *Et scietur in gentibus semen eorum, & germen eorum in medio populorum: omnes, qui viderint eos cognoscent illos, quia isti sunt semen, cui benedixit Dominus*, id est, B cui incrementum, prosperitatem, & fructuum abundantiam promisit. Quod si roges, ex quo semine talia germina pullularunt? Respondet Propheta: *Sicut enim terra profert germen suum, & sicut hortus semen suum germinat, sic Dominus Deus germinabit iustitiam, & laudem coram vniuersis gentibus*, id est, Christus iustos, & laude dignos procreabit.

De iustis, qui fructus meritorũ Christi sunt.

Ignatius apud Hieronym. de scriptor. Ecclesiast.

Isa. 61. ℣. 3. & 9.

Ibid. ℣. 11.

Et erit in cedrum magnam. Cedrus proceritate ceteras arbores excellens regiæ dignitatis est symbolum; odoris flagrantia gloriam & nominis celebritatem significat; incorruptibilitate denique æternitatem repræsentat, vt præsenti oraculo prædicetur excellentia regni Christi, nominisque eius magni vbique diffusa celebritas in æternum duratura. In eo autem, quod cedrus magna digna dicitur, domi- C nium eius a mari vsque ad mare extensum demonstratur. Vide Isaiam dicentem. *Erit germen Domini in magnificentia, et gloria, & fructus terræ sublimis, &c.* Idem fere sequenti periphrasi continetur.

Regnũ Christi cedro cõparatur, & quare.

Isa. 4. ℣. 2.

Et habitabunt sub ea omnes volucres cæli. Id est, sub eius ramis, & frondibus. Septuaginta pro *habitabunt*, legunt, requiescunt: quod sic intelligit Polychronius: Multi eius indigebunt patrocinio, atque præsidio, vel habebit innumeros subditos cum securitate sibi seruientes. Vmbra est potestas in subditos, vt dicat, neminem fore, qui ab illo diffideat, sed omnes alacriter suscepturos eius imperium. Sic explicat Daniel, quod Nabuchodonosor vidisse se dicebat, arborem magnam, in cuius ramis conuersabantur omnes volucres cæli: *Potestas*, inquit, *tua in terminos* D *vniuersæ terræ*: atque eadem exornatione apud Matthæum significauit Dominus, granum sinapis alioqui minimum maximæ esse efficaciæ. *Cum autem creuerit*, inquit, *maius est omnibus oleribus, & fit arbor, ita vt volucres cæli veniant, & habitent in ramis eius.*

Polychr.

Vmbra est potestas in subditos.

Dan. 4. ℣. 19

Matth. 13. ℣. 32.

Volucres cæli. Theodoretus. Obserua nullum neque iumentum, neque reptile, nil abiectum, vel humile commemorari, sicut in Daniele; sed si quid alatum est, & in aëre incedens, & ad sublimia naturalem habens impetum: tales enim sunt fideles alumni ad superiora mentem transmittentes, & cælestia cogitantes, & sub vmbra maximæ cedri sedentes.

Theodor.

Dan. 4.

Fideles auibus comparantur, non reptilibus.

Et vniuersum volatile. Hebraice alatum, quo nomine videtur significare voluisse supercælestes spiritus, quos alatos imaginari, & pingere sole- E mus: de quibus Christus ait apud Ioannem. *Videbitis cælum apertum, & Angelos Dei ascendentes, & descendentes supra Filium hominis:* hoc est; cum in regiam Patris conscendam, videbitis Angelorum myriades mihi circumuolitantes, ministrantes, congratulantes, mihi sese demittentes, & applaudentes. Nisi malis *volucres* pios interpretari ex hominibus, *volatile* autem sanctos spiritus; atque ex Daniele subaudire hoc loco quadrupedia terræ; quibus etiam fas est

Angelos significat.

Io. 1. ℣. 51.

Non solum iusti, sed & peccatores, si fideles sunt, ad regnum pertinent Christi, & quomodo.

Dan. 4.

est sub vmbra magnæ cedri cubare: etenim non solos iustos obumbrat, & protegit Christus, non soli ipsi ad eius regnum spectant; non solis illis præsidium est & columen, sed etiam peccatoribus, qui si fideles sint, sub vmbra Christi a cæli inclementia, id est, ira Dei proteguntur, quod Isaias cecinit. *Super hoc laudabit te populus fortis*, Angelicus, *ciuitas gentium robustarum*, iusti, & electi, *timebit te: quia factus es fortitudo pauperi, fortitudo egeno in tribulatione sua*, misero peccatori, quem delicta sua excruciant, *spes a turbine*, aduersariarum potestatum, *vmbraculum ab æstu*, flammantis vultus tui, &c. Hanc sententiam aliter extulit Chaldæus: Et innitentur, inquit, super eum omnes iusti, & omnes mansueti. Quæ versio alteram inuoluit metaphoram petitam ex Isaia, vbi idem argumentum tractatur: nam deposito Sobna præposito regiæ domus, claues regni traduntur Heliacim filio Helciæ, qui typus fuit Christi. Sic autem habet Isaias contra Sobnam. *Ecce Dominus asportari te faciet, sicut asportatur gallus gallinaceus, &c. Quasi pilam mittet te in terram latam, & spatiosam: ibi morieris, &c.* Quæ Sedeciæ apte quadrant, vt infra dicemus. De Heliacim vero subdit: *Et induam illum tunica tua, & cingulo tuo confortabo eum, & potestatem tuam dabo in manu eius, & erit quasi pater habitantibus Ierusalem, & domui Iuda, & dabo clauem domus Dauid super humerum eius, & aperiet, & non erit qui claudat; & claudet & non erit, qui aperiat*, hoc est, pro arbitratu, nemine resistente, cuncta administrabit: *Et figam illum paxillum in loco fideli, & erit in solium gloriæ domui patris eius, & suspendent super eum omnem gloriam*, quidquid est pretiosum, *domus patris eius, vasorum*, supellectilium, *diuersa genera, omne vas paruulum a vasis craterarum, vsque ad omne vas musicorum. In die illa dicit Dominus exercituum auferetur paxillus, qui fixus fuerat in loco fideli*, Sedecias cum regno veteri, *& frangetur, & cadet, & peribit quod pependerat in eo, quia Dominus locutus est.* Obserua elegantem translationem affinem ei, quam tractamus de arbore: ea autem est sumpta a papilionibus, vel casis, quæ structuræ modo æmulantur arbores latas, & frondosas. Nam initio sæculi sub arboribus se protegebant homines a cæli inclementia: deinde commodiores inuenerunt habitationes, ex sagis construentes papiliones ad instar arborum, fixo in terra ligno alto, quod columen dicitur, cui trabs superna nitebatur: atque hæc sustentabat saga vtrinque dependentia funibus, & clauiculis extrorsum tenta: e columna suspendebantur vasa, & vtensilia domus, quæ alicuius erant pretij. Nunc quoniam Hebræi, vt supra diximus, nomine domus vocant familiam, eadem analogia patrem familias appellant lapidem, in quo scilicet fundabatur lignum: primogenitum vero palum, paxillum, columen, scilicet spem gentis: ceteros filios natu minores, & famulos nuncupant vasa, idest, vtensilia, aut impedimenta domus, eaque suspensa, & dependentia a columna media faciunt, hoc est, a primogenito, quo sublato familia vniuersa non secus collabitur, quam columine cadente tabernaculum corruit. Isaias itaque Dei nomine Ecclesiæ fidem facit, non defuturum sibi stabile columen, quod papilionem domus suæ in terris fixum sustentet humeris vere giganteis, immo diuinis, & a quo pendeant vniuersa domus supellectilia, hoc est, omnes fratres natu minores cum famulis, tam iusti scilicet, quam peccatores. Illos vocat vasa musicorum, qui laudibus assiduis Deo ipsi solatio sunt: istos autem vasa craterarum, qui temporalibus ministerijs, & curis sunt impensi. Vel vasa

Isa.25. ℣.3

Chaldæus.

Isa.22.℣.17 & 21.

Inf.cap.21.

Nota elegantem comparationem familiæ ad tabernaculum seu tentorium.

Vasa musicorum vocat iustos, reliquos fideles crateras, qui temporalibus sunt intenti.

A musica Angelos vocat, quos Ezechiel alatos dixerat: nāque Angelorum munus proprium est laudes iugiter Deo canere: crateras autem eos appellat, quos Ezechiel volucres, nimirum iustos, & pios mortales, qui corporis necessitatibus inuiti seruiunt: nam vtrique sunt gloria domus Patris æterni, & vtrique a primogenito Dei pendent, testante Apostolo. *Qui est imago Dei inuisibilis, primogenitus omnis creaturæ*, genitus ante omnem creaturam, *quoniam in ipso condita sunt vniuersa in cælis, & in terra, visibilia, & inuisibilia, siue throni, siue dominationes, siue principatus, siue potestates, omnia per ipsum, & in ipso creata sunt, & ipse est ante omnes, & omnia in ipso constant* siue consistunt, &c.

Vel vasa musica Angelos, crateras, iustos intellige.

Col.1.℣.51

B *Et scient omnia ligna regionis*. Id est, omnes, qui XXIV.
ex regionibus vniuersis crediderint: nam moratur in translatione arborum, fideles eo nomine compellans. Ligna campi dixere Septuaginta. Scholiastes campum, vniuersam terram appellat, vel etiam terram Iudææ, arbores vero habitatores.

Scholiast.

Quia ego Dominus humiliaui lignum sublime, & exaltaui lignum humile, & siccaui lignum viride, & frondere feci lignum aridum: Ego Dominus locutus sum, & feci. Iudæi apud Hieronymum hoc oraculum referunt ad populum Israël, qui primo aduentu humiliatus sit, & arefactus, & secundo restituatur in pristinum statum impleto illo, quod dicit Apostolus: Cum intrauerit plenitudo gentium, tunc omnis Israël saluus fiet. Alij *lignum sublime* Israëlem C appellari volunt, quod scilicet Deus plantauerat, enutrierat, & exaltauerat, quodque legis & prophetarum gloria florescebat; *lignum* autem *aridum* humilem gentium populum, de quo Isaias. *Et non dicat Eunuchus: Ecce ego lignum aridum, &c.* nam statim se explicat de nationibus loqui, cum subdit: *Et filios aduenæ, qui adhærent Domino, vt colant eum, &c.* Verum alienus videtur hic sensus a Prophetæ instituto, nisi altero viciniori adhæreat. *Lignum* itaque *sublime*, & *lignum viride* est regnum Sedeciæ, quod cum hæc prædicebantur, superbia exultabant: *lignum* autem *humile* & *lignum aridum* est regnum Ieconiæ, qui ea tempestate captiuus detinebatur in Babylone: illud deiectum est, & arefactum; hoc exaltatum, & auctum: nam mortuo Nabuchodonosore ab Heluimerodacho eius filio, caput Ieconiæ D seu Ioachin exaltatum est de carcere, & solium regni ei concessum, vt legimus[a]. Cuius etiam nepos Zorobabel e captiuitate rediens ducatum gessit populi Iudæorum, ex eiusque posteris natus est fructus terræ sublimis Christus Deus noster, in quo hæc omnia vere omnino, & cumulate comprobata sunt, sicut & prædicta: quodammodo autem, & quasi per hyperbolem in eius progenitoribus Ieconia, & Zorobabele adumbrata. Paraphrasim loci huius ijs verbis texit cum Græcis Theodoretus: Cognoscent, inquit, omnes homines, facile mihi esse & ea, quæ alta sunt, humilia reddere, & ea, quæ sunt humilia, extollere; florentia arefacere, & arida floribus vestire: quando enim viderint post Vrbis solitudinem germen ex ea productum secundum Isaiæ E vaticinationem: *Egredietur virga de radice Iessai, & flos de radice eius ascendet*: & hunc totius orbis terræ regem declaratum; cognoscent omnes, me esse Dominum, qui hæc ante prædixi: verbum suo tempore opere comprobaui.

Hieron.

Rom.11.℣.25.

Isa.56.℣.3.

a 4.Reg.25.℣.7.
a Ierem.52.℣.31.

Theodor.

T 2 EZE-

EZECHIELIS PROPHETAE CAPVT DECIMVMOCTAVVM.

ARGVMENTVM.

Testatur Deus, non esse puniendos filios pro delictis patrum, sed vnicuique reddendam pro meritis vitam, vel exitium.

I. *ET factus est sermo Domini ad* A
me, dicens:
II. *Quid est quod inter uos pa-*
rabolam vertitis in prouer-
bium istud in terra Israel, di-
centes: Patres comederunt
uuam acerbam, & dentes filiorum obstupescunt?
III. *Viuo ego, dicit Dominus Deus, si erit vltra*
vobis parabola hæc in prouerbium in Israel.
IV. *Ecce omnes animæ, meæ sunt: vt anima pa-* B
tris, ita & anima filij mea est: anima, quæ pec-
cauerit, ipsa morietur.
V. *Et vir si fuerit iustus, & fecerit iudicium, &*
iustitiam.
VI. *In montibus non comederit, & oculos suos non*
leuauerit ad idola domus Israel: & vxorem
proximi sui non violauerit, & ad mulierem
menstruatam non accesserit:
VII. *Et hominem non contristauerit: pignus debito-* C
ri reddiderit, per vim nihil rapuerit: panem
suum esurienti dederit, & nudum operuerit vesti-
mento:
VIII. *Ad vsuram non commodauerit, & amplius*
non acceperit: ab iniquitate auerterit manum
suam, & iudicium verum fecerit inter virum &
virum:
IX. *In præceptis meis ambulauerit, & iudicia*
mea custodierit, vt faciat veritatem: hic iustus
est, vita viuet, ait Dominus Deus.
X. *Quod si genuerit filium latronem effundentem* D
sanguinem, & fecerit vnum de istis:
XI. *Et hæc quidem omnia non facientem, sed in*
montibus comedentem, & vxorem proximi sui
polluentem:
XII. *Egenum, & pauperem contristantem, rapien-*
tem rapinas, pignus non reddentem, & ad idola
leuantem oculos suos, abominationem facientem:
Ad vsuram dantem, & amplius accipientem: XIII.
nunquid viuet? non viuet. cum vniuersa hæc
detestanda fecerit, morte morietur, sanguis eius
in ipso erit.
Quod si genuerit filium, qui videns omnia pec- XIV.
cata patris sui, quæ fecit, timuerit, & non fece-
rit simile eis:
Super montes non comederit, et oculos suos non XV.
leuauerit ad idola domus Israel, & vxorem pro-
ximi sui non violauerit:
Et virum non contristauerit, pignus non reti- XVI.
nuerit, & rapinam non rapuerit, panem suum
esurienti dederit, & nudum operuerit vesti-
mento:
A pauperis iniuria auerterit manum suam, XVII.
vsuram & superabundantiam non acceperit,
iudicia mea fecerit, in præceptis meis ambula-
uerit: hic non morietur in iniquitate patris sui,
sed vita viuet.
Pater eius quia calumniatus est, & vim fecit XVIII.
fratri, & malum operatus est in medio populi
sui, ecce mortuus est in iniquitate sua.
Et dicitis: Quare non portauit filius iniquita- XIX.
tem patris? Videlicet, quia filius iudicium, &
iustitiam operatus est, omnia præcepta mea custo-
diuit, & fecit illa, viuet vita.
Anima, quæ peccauerit, ipsa morietur: filius XX.
non portabit iniquitatem patris, & pater non
portabit iniquitatem filij: iustitia iusti super
eum erit, & impietas impij erit super eum.
Si autem impius egerit pœnitentiam ab omni- XXI.
bus peccatis suis, quæ operatus est, & custodie-
rit omnia præcepta mea, & fecerit iudicium, &
iustitiam: vita viuet, & non morietur.
Omnium iniquitatum eius, quas operatus est, XXII.

non recordabor: in iustitia sua, quam operatus A
est, viuet.
XXIII. *Nunquid voluntatis meæ est mors impij, dicit*
Dominus Deus, & non vt conuertatur a vijs
suis, & viuat?
XXIV. *Si autem auerterit se iustus a iustitia sua, &*
fecerit iniquitatem secundum omnes abomina-
tiones, quas operari solet impius, nunquid viuet?
omnes iustitiæ eius, quas fecerat, non recordabun
tur: in præuaricatione, qua præuaricatus est, &
in peccato suo, quod peccauit, in ipsis morietur.
XXV. *Et dixistis: Non est æqua via Domini. Audi-* B
te ergo domus Israel: Nunquid via mea non est
æqua, & non magis viæ vestræ prauæ sunt?
XXVI. *Cum enim auerterit se iustus a iustitia sua, &*
fecerit iniquitatem, morietur in eis: in iniustitia,
quam operatus est, morietur.
XXVII. *Et cum auerterit se impius ab impietate sua,*
quam operatus est, & fecerit iudicium, & iu-
stitiam: ipse animam suam viuificabit.
Considerans enim, & auertens se ab omnibus XXVIII.
iniquitatibus suis, quas operatus est, vita viuet,
& non morietur.
Et dicunt filij Israel: Non est æqua via Do- XXIX.
mini. Nunquid viæ meæ non sunt æquæ, domus
Israel, & non magis viæ vestræ prauæ?
Idcirco vnumquenque iuxta vias suas iudica- XXX.
bo domus Israel, ait Dominus Deus. Conuertimi-
ni, & agite pœnitentiam ab omnibus iniquitati-
bus vestris: et non erit vobis in ruinam iniquitas.
Proijcite a vobis omnes præuaricationes ve- XXXI.
stras, in quibus præuaricati estis, & facite vo-
bis cor nouum, & spiritum nouum: et quare mo-
riemini domus Israel?
Quia nolo mortem morientis, dicit Dominus XXXII.
Deus, reuertimini, & viuite.

EXPLANATIO
EIUSDEM CAPITIS
DECIMIOCTAVI.

I. ET *factus est sermo Domini ad me dicens.* Sic mecum locutus est Dominus. C

II. *Quid est quod inter vos parabolam vertitis in prouerbium istud in terra Israel?* Hebraice ad verbum habetur: Quorsum inter vos parabolizatis parabolam, hoc est, vt notauimus capite superiori, crebro repetitis hanc similitudinem, vel sententiam prouerbialem.

Dicentes: Patres comederunt vuam acerbam, & dentes filiorum obstupescunt. Videtur hoc prouerbium desumptum ex illa sententia Prouerbiorum. *Sicut acetum dentibus, & fumus oculis, sic piger ijs, qui miserunt illum*: quam ita efferunt Septuaginta. Sicut vua D acerba dentibus noxia est, & fumus oculis; sic iniquitas ijs, qui vtuntur ea. Meminit & Ieremias prouerbij huius: *In diebus illis non dicent vltra, patres comederunt vuam acerbam, & dentes filiorum obstupuerunt; sed vnusquisque in iniquitate sua morietur: omnis homo, qui comederit vuam acerbam, obstupescent dentes eius, &c.* Rabbi Dauid Chimhius: Eius dicterij occasio fuit prophetarum frequens comminatio, Iudam delendam esse ob peccata Manasses, sicut Israël propter scelera Ieroboam sublatus erat. Ex quo illi argumentabantur. Ergo filij portant peccata patrum, & patiuntur dentium stuporem contractum ab vua acerba, quam parentes manducarunt: quale illud est Threnorum. *Patres nostri peccauerunt, & non sunt, et nos iniquitates eorum portauimus*: quibus verbis diuinam iustitiam incusabant, quod ab innocentibus filijs noxas parentum exigeret. Porro eam orationem cum præcedentibus continuari volunt Theodoretus, & Scholiastes, qui sic habet: Cum violatæ legis Iudæi conuincerentur, id quidem negare non poterant violare se legem, sed iudicium Dei calumniabantur, dicentes: Iniuste aduersum se pronuntiatam esse sententiam, quæ delictis maiorum debebatur: asserebant enim se non fuisse idololatriæ primos inuentores, Manassem potius, & Achaz, atque alios ipsorum superiores eius sceleris auctores extitisse: pœnam autem illis debitam in se esse transfusam: quinetiam Sedeciam, non populum violasse iusiurandum, illos autem mulctari. Quibus querimonijs satisfacit Deus; sed primo eorum insolentiam comprimit, dicens:

[Margin: rouer.10. . 26. — rem. 31. 29. — auid himbi. — Thr.5.ỷ.7. — Theodor. Scholiast.]

III. *Viuo ego, dicit Dominus Deus, si erit vobis vltra parabola hæc in prouerbium in Israel.* Hebraice. Si erit vobis parabolizare vltra parabolam istam. Reticentia in hac oratione commissa indicat indignationem, qua prolata est: nam illud suppressit: Ego in vos seuerissime animaduertam: nam particula, *si*, quod alias diximus, conditionalis est, Reticentia.

atque index iuramenti, nec sumitur pro, non, vt quidam perperam existimant. A

IV. *Ecce omnes animæ meæ sunt: vt anima patris, ita & anima filij mea est: anima, quæ peccauerit, ipsa morietur.* Tuetur Deus causam suam, & ab impiorum criminatione suam iustitiam vindicat, dicens se esse communem omnium parentem, atque adeo ex æquo omnibus prospicere, omnium cura tangi, se quoque esse supremum iudicem, quem dedeceat omnino accipere personam in iudicio, vel iniquam

Genes. 18. ferre sententiam: ac si dicat quod olim Abraham. Non est hoc meum, qui iudico omnem terram, vt perdam iustum cum impio, nedum iustum pro impio: perperam itaque calumniamini meam vel prouidentiam, vel iustitiam; quasi patribus peccantibus vos iniuste plectamini: fieri enim nequit, B vt communis Dominus iniquum ferat iudicium, sed ab vnoquoque pro ipsius peccatis exigat pœnas. Hæc fere Polychronius.

Polychr.

Anima pro homine frequenter vsurpatur.

Anima, quæ peccauerit, ipsa morietur. Anima hoc capite non significat spiritum hominis solum, sed totum hominem; vt Hebræis in more est, partem pro toto, animam pro animante vsurpare, denominantes scilicet totum a parte nobiliori. Sic in Genesi. *Delebitur anima illa de populo.* Et in Leuitico. *Anima cum obtulerit oblationem.* Et in libro Iosue. *Quicumque animam percusserit.* Et Paulus. *Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit.* Quod vero idem in præsenti loco significet, patet primo ex eo, quod sequitur: *Vir si fuerit iustus, &c.* Et iterum: *Filius non portabit iniquitatem patris.* Ex quo fit, synonyma esse animam, virum, filium, &c. Item quia Ieremias, prouerbio eodem repetito, addit: *Sed vnusquisque in iniquitate sua morietur, omnis homo, qui comederit vuam acerbam, &c.* Secundo idem ostendo ex adiuncto verbo, *ipsa morietur*, anima enim, id est spiritus non moritur. Sed dices, morte spirituali, de qua loquitur Propheta, mori potest anima, peccato scilicet admisso. Ego vero contra, inquam, mors hoc loco pœna est, non culpa, mors vero animæ culpa est, non tantum pœna. Præterea nec in dubium vocabatur a Iudæis, neque vero poterat vlla ratione controuerti, an pro peccato parentum filij transgressores efficerentur; sed an peccantibus patribus filij plecterentur, idque de temporalibus supplicijs per Chaldæos illatis, quæ patiebantur miseri, intelligebant, non de spiritualibus, quæ parum ipsi curabant. Denique idem efficitur ex eo, quod inferius subditur. *Non viuet cum vniuersa hæc detestanda fecerit, morte morietur, sanguis eius in ipso erit:* quæ omnia aperte significant pœnam temporalis mortis, non vero culpam, vel pœnam æternam, nisi forte in altero sensu mystico, de quo in præsenti non sumus admodum solliciti.

Genes. 17. ℣. 14. *Leuit.* 2. ℣. 1 *Iosue* 28. ℣. 3. *Rom.* 13. ℣. 1 *Ier.* 31. ℣. 29

V. *Et vir, si fuerit iustus, & fecerit iudicium, & iustitiam.* Duo hæc nomina, & per se sumpta difficilia sunt explicatu, & simul coniuncta (quod accidit sæpe) difficiliora sunt intellectu; alijs dicentibus, facere iudicium, esse omnia cum ratione exequi; facere iustitiam, iudicare sine acceptione personarum: alijs vero, vtroque vocabulo idem indicari, scilicet officium præstare, id nimirum, ad quod quis tenetur ex munere: alijs pro vtroque reddentibus, implere legem. Quas interpretationes non exhaurire vim prædictorum nominum, facile experietur, qui locos sacræ Scripturæ inter se contulerit, in quibus ea vsurpantur. Sed ijs omissis breuiter significationem vtriusque aperiamus.

Quid sit facere iudicium & iustitiam.

Iudiciũ quid significet.

Iudicium per se sumptum significat officium iudicis, & quidquid ad illum quoquomodo pertinet, vt diximus supra. Iustitia vero idem fere quod ius, vel quod de iure ad aliquem pertinet, vt alibi dicemus. Cum vero copulantur, non tam late patent, immo coarctantur inuicem, vt sibi respondeant. Iudiciumque significat alteram iudicij partem, qua scilicet iudex reum damnat; iustitia alteram, qua innocentem absoluit, & vindicat. Vtriusque exemplum exhibuit Salomon, erga meretrices: nam cum filium donauit matri legitimæ fecit iustitiam; cum alteram remisit vacuam, & cum probro fecit iudicium: atque etiam faciebat Dauid iudicium, & iustitiam populo. De iudicio & iustitia meminit Isaias dicens. *Expectaui vt faceret iudicium, & ecce iniquitas*, absoluendo reos, *& iustitiam, & ecce clamor*, damnatis innoxijs. Quoniam vero ex iudicio prædicto nascitur timor transgrediendi legem, quam video a iudice seuere vindicari: ex iustitia contra oritur amor, & studium virtutis, quam experior a iudice honorari. inde est, vt Theologice sumptum iudicium significet declinare a malo, timere Deum, non transgredi negatiua præcepta. Iustitia vero, facere bonum, amare Deum, proximo benefacere, implere affirmatiua mandata. Vtrumque breuiter extulit psaltes. *Declina a malo, & fac bonum.* Et iterum. *Iustitia, & iudicium præparatio*, basis, *sedis tuæ*, id est, dilectio, & timor regnum Dei fulciunt, & confirmant. Et iterum. *Feci iudicium, & iustitiam* (nemini nocui, omnibus benefeci) *non tradas me calumniantibus me, &c.* Nisi malis politice accipere: Damnaui rite sontes, innocuos vindicaui, &c. In præsenti autem cum de priuatis hominibus sermo fit, non politice, sed Ecclesiastice accipienda sunt ea nomina, ac si dicat: Si nemini fuerit iniuriosus, sed omnibus officiosus.

3. *Reg.* 3.

2. *Reg.* 8. *Isa.* 5. ℣. 7.

Iudicium significat declinare a malo, iustitia facere bonum, & quare.

Ps. 36. ℣. 27 *Ps.* 88. ℣. 15 *Psal.* 118. ℣. 121.

VI. *In montibus non comederit.* Hieronymus: Quod Iudæi existimant ad idololatriæ pertinere peccatum: crebro enim legimus in Regum & Paralipomenon libris: Veruntamen ab excelsis non recessit: adhuc enim populus immolabat in excelsis, & adolebat incensum in sublimibus, hoc Scriptura significante, quod in montibus, lucisque idolis hostias immolauerint, & thura succenderint, &c. D Rabbi Dauid confirmat Hieronymi sententiam: Solebant, inquit, in montibus idolis immolare; deinde oblata sacrificia ibi comedere. Rabbi Ionathas habet. In montibus non seruierit idolis. & Theodoretus. Qui ab idolorum, inquit, cultu procul abfuerit, quorum templa in montibus erecta erant. Vide in Deuteronomio. *De quorum victimis comedebant adipes, & bibebant vinum libaminum, &c.*

Hieron.

R. Dauid. *R. Ionathas* *Theodor.*

Deut. 32. ℣. 38.

Et oculos suos non leuauerit ad idola domus Israel. Leuare oculos, gestus est adorantis, vel orantis, vt in psalmo. *Ad te leuaui oculos meos.* Et iterum. *Ita oculi nostri ad Dominum Deum nostrum, donec misereatur nostri.* Atque iterum. *Mane astabo tibi, & videbo.* hoc est, suspiciam, orantis scilicet gestu solito. E Rabbi vero Dauid hoc additum esse vult, quod non solum seruire idolis peccatum sit graue, sed etiam ea respicere. Sicut scriptum est: Ne respicite ad idola, &c. Idola Hebraice dicuntur גלולים, gelulim, a גלל, galal, quod est voluo, quasi volutabra, volutationes, stercora, quibus contaminantur cultores. Septuaginta, cogitationes, reddiderunt, quod hominum consilio sint inuenta, vt Sapiens scribit: nihilque amplius habeant diuinitatis, quam quod illis

Leuare oculos, gestus est adorantis, vel orantis.

Psal. 122. *Psal.* 5. ℣. 4

R. Dauid.

Idola Hebraice dicuntur volutabra.

Sapien. 14.

Hieron. lis vana attribuerit æstimatio vulgi: Hieronymus, A
Polychr. cogitationes: id est, simulachra, quæ de suo corde finxerunt. Vel, vt scribit Polychronius, præclare ἐνθυμήματα, enthymemata, cogitationes scilicet dixit, vt ostendat qualia ab ipsis cogitata sint numina.

Vxorem proximi sui non uiolauerit. Vel contaminauerit, vt Septuaginta reddidere.

Hieronym. causas huius præcepti reddit. *Ad mulierem menstruatam non accesserit*. Hieronymus: Per singulos menses grauia, atque torpentia mulierum corpora immundi sanguinis effusione releuantur: quo tempore si vir coierit cum muliere, dicuntur concepti fœtus vitium seminis trahere, ita vt leprosi, & elephantiaci ex hac conceptione nascantur, & fœda in vtroque sexu corpora paruitate, vel enormitate membrorum sanies corrupta degeneret. B Præcipitur ergo viris, vt non solum ab alienis abstineant vxoribus, sed in suis quoque non omni tempore licitam sibi esse existiment coniugij voluptatem: nam, vt pulchre Xistus Pythagoricus dixit, adulter est vxoris amator ardentior, &c. (Xistus Pythagoricus apud Hierony.) Lex eiusmodi coitum detestatur, & pœna capitali plecti iubet. (Leuit. 20. ℣. 18.) *Qui coierit cum muliere in fluxu menstruo, & reuelauerit turpitudinem eius, ipsaque aperuerit fontem sanguinis sui, interficientur ambo de medio populi sui*. Vide etiam capite decimoquinto eius libri.

VII. *Et hominem non contristauerit*. Hoc est, non læserit vel ferro, vel maledictis, vel eiusmodi alia iniuria quinto præcepto prohibita. Septuaginta: & hominem non oppresserit: qui neminem tyrannice, & per potentiam oppresserit, neque vim intulerit alicui: atque ita hoc facinus ad septimum Decalogi præceptum pertinebit, quare subditur: C

Hieron. *Pignus debitori reddiderit*. Hieronymus: Non omni debitori: alioquin multis occasio recipiendorum pignorum fiet diuitiarum materia, sed ei debitori, qui pauper est: secundum legem Exodi, vt notat hîc Rabbi Dauid. (R. Dauid. Exod. 22. ℣. 26.) *Si pignus a proximo tuo acceperis uestimentum, ante solis occasum reddes ei, ipsum enim est solum, quo operitur, indumentum carnis eius, nec habet aliud, in quo dormiat: Si clamauerit ad me exaudiam eum, quia misericors sum, &c.* Obserua, *si clamauerit*, inquit, *ad me*: est igitur iniquitas, & oppressio, summo iure vti, nec remittere debitum inopi, nam id scelus vocat Scriptura clamorem, quod cogat oppressum Deo conqueri de iniusto exactore, & quoniam eiusmodi voces querulas quantumuis demissas Deus exaudiat. (Iniquitas est, summo iure vti.) D Exaudiam eum, inquit, aduersus quem iustitiam exercens, caritatem violas; te autem vel pinguissimis victimis me deprecantem non exaudiam. Vide Isaiam referentem de huiusmodi. (Isa. 58. ℣. 3) *Quare ieiunauimus & non aspexisti*, &c. *& omnes debitores uestros repetitis*, &c.

Præceptum misericordiæ quale. *Panem suum esurienti dederit, & nudum operuerit uestimento*. Obserua. Inter præcepta adnumerat misericordiam, tum quod in casu extremæ vel grauis indigentiæ, qui non pascit proximum, occidit, vt Augustinus auctor est: (August.) tum quoniam immisericordia in egenos signum est, & soboles iniustitiæ. Vide in diuite epulone, quem damnatum testatur Dominus, quod, cum laute pranderet, inopi micas panis negabat. E

VIII. De vsura. *Ad usuram non commodauerit*. Vsuram Hebræi vocant נֶשֶׁךְ, nesech, a נָשַׁךְ, nasach, mordere, arrodere, quasi dicas morsum: qui serpenti attribuitur in Prouerbijs, & Ecclesiaste. (Prouer. 23. ℣. 32. Eccl. 10. ℣. 8.) *Mordebit eum coluber*: deinde vero ad vsuram transfertur: quod, vt serpens mordendo necat, sic illa hominis substantiam mordeat, & corrodat. Græci τόκον, tocon, vocant quasi fœtum. Hieronymus: In Hebraico cunctarum specierum vsura prohibetur; in Septuaginta tantum pecuniæ, &c. etymologiam vocum interpretatus est diuus Hieronymus; & vsuræ quidem in pecunia mentio est in psalmo. *Qui pecuniam suam non dedit ad usuram*: in vniuersum autem fit eius mentio in Deuteronomio. *Non fœnerabis fratri tuo ad vsuram pecuniam, nec fruges, nec quamlibet aliam rem*. Item in Leuitico. *Pecuniam tuam non dabis ei ad usuram, & frugum superabundantiam non exiges*. Horum primum præsenti versu memoratur, alterum vero in subsequente. *Et amplius non acceperit*. Vnde Origenes: Vsura dicitur lucrum in argento: amplius vero quæ in minutis dantur esculentis, & poculentis, de quibus egregie differit Hieronymus.

Hieron. — Ps. 14. ℣. 5 — Deut. 23. ℣. 19. — Leuit. 25. ℣. 37. — Origen. — Hieron.

Ab iniquitate auerterit manum suam. Breuiter omnem iniustitiam, & iniquitatem interdixit.

IX. *In præceptis meis*, affirmatiuis, *ambulauerit, & iudicia mea*, negatiua, *custodierit*, ita, *ut faciat ueritatem*. Hoc est, exerceat virtutem: nam אמת, emeth, veritas, non solum significat veritatem dictorum, quæ mendacio opponitur; sed potissimum veritatem factorum, quæ repugnat vanitati, & hypocrisi: hæc autem est virtus, & opus studiosum: appellatur autem virtus nomine veritatis aptissime, quoniam vt veritas in dictis est adæquatio rei ad id, quod est in mente: sic veritas in factis, virtutis scilicet studium, est adæquatio operis ad id, quod dictat spiritus Domini, seu fides, vel ratio: Officium dicere possis, vt in psalmo: *Omnia mandata tua ueritas*: & iterum: *lex tua ueritas*: vnde est illud Genesis, atque alibi non raro, facere *misericordiam, & ueritatem*: hoc est, officium seu beneficium exhibere: & Ioannes: *Qui autem facit ueritatem*. Paulus quoque ait: *Veritatem autem facientes*, id est, implentes legis mandata seu officio satisfacientes: verum de hac re alibi latius differemus.

Veritas opponitur hic vanitati, & hypocrisi, quæ mendacia sunt in factis. — Psal. 118. ℣. 86. & 142. — Genes. 24. ℣. 49. & 47. ℣. 29. — Ioan. 3. ℣. 21. — Ephes. 4. ℣. 15.

Hic iustus est, uita uiuet. Qui ea impleuerit, quæ præcepta sunt, & ea quæ prohibita sunt, vitauerit, & iusti cognomento cohonestari meretur, & vitæ felicis colligere fructum. Vita viuere, est fortunate vitam traducere: nam cum hominibus nihil sit amabilius, aut suauius, quam viuere, verbum importat suauitatem, & felicitatem: atque hæc exaggeratur, adiuncto nomine verbali, vt vita uiuere, sit ad uoluntatem, & cum iocunditate æuum traducere. Sub hac autem felicitate temporali, quam sermo Prophetæ primario respicit, vitam quoque gratiæ, & æternæ post mortem gloriæ intelligere fas est: omnia enim bona temporalia, & æterna iusto promittuntur.

Vita viuere significat, cum voluptate vitam traducere felicem.

X. *Quod si genuerit filium latronem*. Septuaginta, & Theodotio, pestilentem, vt vult Hieronymus; Origenes perniciosum interpretatur, hoc est, omnia obligurientem, raptorem, iniquum, Hebraice פריץ, pharits, dicitur, hoc est, grassator, fur, latro, a diruendis, perfodiendisque parietibus.

Fur dicitur pestilens. — Theodot. — Hieron. — Origenes.

Et fecerit unum de istis. Quæ scilicet lege interdicta sunt. Septuaginta: & facientem peccata.

XI. *Et hæc quidem omnia non facientem*. Nulla opera studiosa, quæ prædixi: nam Hebræis, perinde ac Logicis, omnis non, valet, nullus. *Sed in montibus comedentem*. Sed potius ea omnia, quæ lege prohibita sunt, patrantem. *Nunquid uiuet*? Par ne est, vt eiusmodi viuat ob merita patris iusti? *Non uiuet*, sed, *morte morietur*, infelici morte rapietur. *Sanguis eius in ipso erit*. Ipse suæ mortis auctor fuit, luet quam sibi conflauit capitis pœnam: nihil scelerato proderit patria virtus, qui aliam vitam atque ille

viuere

viuere instituit, sed suorum seminum fructus percipiet. Deinde argumentatur a contrario.

XIV. *Quod si genuerit filium*, is videlicet latro, quem memoraui, *qui uidens omnia peccata patris sui, quæ fecit, timuerit, & non fecerit simile eis*, &c. *hic non morietur*, &c. *sed uita uiuet*. Neque enim iustum est ab hoc pro scelere illius exigi pœnas.

XVIII. *Pater eius, qui calumniatus est, & vim fecit fratri, & malum operatus est in medio populi sui*, palam, & sine vllo rubore, aut timore, *ecce mortuus est in iniquitate sua*, id est, propter iniquitatis meritum: ac si dicat: Quemadmodum non profuit filio scelerato parentis meritum, sic non officiet nepoti iusto patris iniqui demeritum: hæc autem non esse verba, sed res, quæ partim gestæ sunt, partim geruntur, testis est diuina Scriptura. Ezechias enim ex impio patre Achaz natus non solum pro parente non soluit pœnas, sed etiam propria pietate nobilissimus euasit. Manasses autem omnino contrariam parenti viam ingressus, nihil a patria pietate vtilitatis percepit: at vbi eum pœnituit, salutem est consecutus: & Amon huius filius patriam improbitatem æmulatus, non item pœnitentiam, malum habuit uitæ exitum: cuius filius Iosias patris auersatus impietatem omni virtutum genere instructus in Sanctorum numerum adscriptus est, nullo ex iniquitate paterna contracto detrimento: at eius filij minime ipsum æmulati, sed omni impietate adstricti pœnas suorum delictorum persoluerunt, nulla ex pietate patria vtilitate percepta. Ex ipsa igitur sanctarum scripturarum historia vera ostensa sunt eloquia Domini: Hæc Theodoretus.

Exempla eorum, qui iusti at filij scelerátorum fuerunt, & eorum qui ex aduerso scelerati & filij iustorum.

Theodor.

XIX. *Et dicitis: Quare non portauit filius iniquitatem patris*. Oppositum potius obiecerant: quare filiorum dentes obstupuerunt ob parentum intemperantiam? Verum non repetuntur nunc Iudæorum verba querula; sed per prolepsim soluitur quæstio, vt ingeniose notauit Hieronymus, quam poterat auditor opponere, ac si dicat. Quod si rogetis, vel nunc rogabitis, cur non portat hic filius iniquitatem patris grassatoris? *Videlicet quia filius iudicium, & iustitiam operatus est*, &c. quoniam non eandem viam, quam pater, insectatus est; sed mea præcepta parentis institutis antepósuit, dignum propterea reperit vitæ exitum. Sic igitur statutum apud me est:

Hieron.

XX. *Anima, quæ peccauerit, ipsa morietur: filius non portabit iniquitatem patris, & pater non portabit iniquitatem filij*. Patet huius versus sententia ex superioribus; verumtamen illi aduersari videntur alia scripturarum testimonia: nam in Exodo legimus: *Ego sum Dominus Deus tuus, fortis, zelotes, uisitans iniquitatē patrum in filios in tertiam, & quartam generationem eorum, qui oderumt me*, &c. Et iterum: *Dominator Domine Deus, misericors, & clemens, patiens, & multa miserationis, ac uerax, &c. Qui reddis iniquitatem patrum filijs, ac nepotibus in tertiam, & quartam progeniem*. Idem Ieremias. *Domine Deus, &c. qui facis misericordiam in millibus, et reddis iniquitatem patrum in sinum filiorum eorum post eos, &c.* Præterea ob delictum Dauidis populum percussum legimus: & ob peccata Dathan, & Abiron, atque Sodomitarum vniuersam eorum familiam cum paruulis innocentibus esse deletam: quomodo igitur hæc illis cohærent? Diuus Augustinus, quem Doctores Theologi sequuntur, vtramque sententiam ita conciliare nititur, vt secundum Exodi testimonium puniantur quidem parentum peccata in filijs pœnis corporum, quæ a parentibus acceperunt; pœnis autem animæ, id est, spiritualibus, quod Ezechiel signifi-

Huic decreto videntur aduersari aliqua scripturæ dicta, & quomodo sint intelligenda.
Ex. 20. ℣. 5
Ib. 34. ℣. 6
An Deus puniat peccata parentum in filijs.
Ier. 32. ℣. 18.
2. Reg. 24.

Augustinus epist. 75. respondet quæstioni.

A cat, filij non plectantur ob parentum delicta. Ceterum, vt supra ostendimus, anima apud Ezechielem non significat hominis formam, sed totum hominem; neque mors significat mortem spiritualem, sed corporalem: neque de culpa sermo Prophetæ est, sed de pœna, & illa quidem temporali, quemadmodum & Iudæorum querela propter pœnam temporalem, Vrbis scilicet ruinam, exorta est, & in prouerbium relata dicentium: *Patres comederunt uuam acerbam, & dentes filiorum obstupescunt*: perinde enim est, ac si dixissent: Ob peccata Manassis nos luimus captiuitatis pœnas. Si autem Ezechiel de temporali pœna loquitur, Moysi repugnare videtur. Idem diuus Augustinus, diuus Leo Papa, atque diuus Gregorius sic respondent quæstioni: Peccatum originale a parentibus trahimus, & nisi per gratiam baptismatis soluamur, etiam peccata parentum portamus, quod vnum adhuc videlicet sumus in illis: reddit ergo peccata parentum in filios, dum pro culpa parentis ex originali peccato anima polluitur prolis: & rursum non reddit peccata parentum in filios, quia cum ab originali culpa per baptismum liberamur, iam non parentum culpas, sed quas ipsi committimus, habemus. Verum hæc responsio ex prædictis videtur insufficiens: primo quoniam tam Iudæi, quam Vates de pœna loquebantur, vt diximus, non de culpa. Præterea de pœna corporali, non de spirituali: deinde de pœna inflicta ob peccata actualia proximorum parentum, qui idololatriam secuti fuerant, non ob peccatum originale primorum hominum, nam ab eo expiati erant per circumcisionem. Non potest igitur Ezechiel explicari de peccato originali esse locutus. Sed neque Moses alioqui dixisset tantum in tertiam, & quartam generationem visitari peccatum Adæ in filios, sed in millia millium, cum vniuersi, qui nascuntur ex progenie Adæ, ex æquo peccatum originis contrahant.

Sup. ℣. 4.

Augustinus Enchirid. cap. 46.
Leo. Papa epistola 84.
Greg. lib. 15. cap. 22.
aliter interpretantur.

Alij respondent, locum Exodi accipiendum de pœnis leuioribus, vtpote facultatum, vel honoris, in quibus merito filij propter parentum delicta, etiam ex dispositione humanarum legum plecti solent, vt videmus in reis læsæ maiestatis. Locum vero Ezechielis accipiendum de pœna capitali, quibus fauet illud testimonium Deuteronomij. D *Non occidentur patres pro filijs, nec filij pro patribus, sed unusquisque pro peccato suo morietur*: atque exemplum legis præstitæ, quod libro Regum refertur: *Percussit*, Amasias rex, *seruos suos, qui interfecerant regem patrem suum, filios autem eorum, qui occiderant, non occidit, iuxta quod scriptum est in libro legis Moysi &c. Non morientur patres pro filijs, neque filij morientur pro patribus*. At vero hæc solutio dubij, potius instauratio est quæstionis, cum ex libro Regum sciamus ob adulterium Dauidis filium eius mortuum fuisse: & iterum propter eiusdem elationem in populo numerando multa millia subditorum peste consumpta. Non solum igitur leuioribus pœnis, sed capitalibus alios pro aliorum delictis esse punitos, fatendum est.

Aliorum solutio.
Deut. 24. ℣. 16.
4. Reg. 14. ℣. 5.
2. Reg. 12. & cap. 24.

E Alij hoc argumento conuicti respondent, supplicia aliquando esse pœnam, aliquando medicinam; illam infligi in peccati vindictam, hanc vero adhiberi ad animæ remedium: atque Ezechielem de pœna simpliciter loqui volunt, quam nullus ob alterius peccatum sustineat; Mosem vero de medicinali castigatione, quam multis ob ipsorum maius commodum Deus sæpe irrogare soleat. Sed hoc est eludere argumentum, non conciliare scripturas: nam luce clarius Moses de pœna, vt pœna est, ob

Aliorum responsio.

culpam

culpam scilicet, illata loquitur dicens: *Visitans iniquitatem patrum in filios in tertiam, & quartam generationem eorum, qui oderunt me.* id est, puniens pœna communi filios cum parentibus, quia me non solum despexerunt, vt peccatores reliqui solent, sed etiam oderunt, & ex corde irritarunt. Ezechiel contra de pœna, vt medicina est, aperte sermonem instituit, cum dicat statim: *Si autem impius egerit pœnitentiam, &c. omnium iniquitatum eius non recordabor.* Mederi certe volebat supplicio, qui pœnitentiam suadet, & veniam offert. Quod si ea distinctio rationis duplicis pœnæ locum habet in hac quæstione, necesse est fateantur, pœnam vt pœnam in filios transire; pœnam vt medicinam ad alios minime deriuari.

Hier. solutio. Diuus Hieronymus præfatus se ex verbis Moysis alioqui scandalum esse passum, ex præsenti Prophetæ testimonio illa interpretari nititur, quasi dicta sint per parabolam quandam: quod scilicet aliud foris sonent, aliud interius retineant: atque sese explicans ait: Non ideo filij puniuntur in tertia, & quarta generatione, quia deliquerunt patres eorum, cum patres potius, qui fuerunt peccatores, puniri debuerint; sed quia patrum extiterunt æmulatores, & oderunt Deum hæreditario malo, & impietate in ramos quoque de radice crescente, &c. Idem fere scribit Gregorius loco prædicto: addit enim post alteram locorum conciliationem traditam in hunc modum; quod tamen intelligi aliter potest. Quia quisquis praui parentis iniquitatem imitatur, etiam ex eius delicto constringitur; quisquis autem iniquitatem parentis non imitatur, nequaquam parentis eius delicto grauatur, &c. Horum Patrum sententiam aliquot propositionibus explicare libet.

1. Propositio. Esto itaque prima propositio pro quæstionis solutione. Cum filius innocens est, nullo modo plectitur ob delicta parentis. Hanc expresse proponit Deus apud Ezechielem, & exemplis additis probat.

2. Propositio. Secunda. Cum vterque noxius est, pater scilicet, & filius, vterque castigatur; sed vnusquisque eorum pro meritis, & pro meritorum ratione atque mensura; hæc quoque constat ex Vatis sermone.

3. Propositio. Tertia. Cum patres non tantum delinquunt, sed etiam delicta filijs tradunt, cum scilicet omni pudore, & metu deposito peccatum suum prædicant, ita vt filijs peccandi exemplum existant, filij quoque imitantur delicta, quæ a parentibus didicerunt; tunc vtrique puniuntur, patres ob exemplum, filij ob imitationem; vnusquisque scilicet ob peccatum suum. Ceterum sacræ literæ cum de supplicio eius peccati, quod a patribus ad filios quadam traditione permeauit, loquuntur, tametsi tam pœnæ, quam culpæ consortes sint vtrique; delictum adscribunt parenti, quia ab ipso tanquam a fonte manauit ad filium; & contra vltionem exerceri dicunt in filio, quia in illo magis elucet pœna, quam culpa: culpa enim in filio imitatore patris leuior est, quam in parente inuentore: pœna vero in filio minus noxio grauior videtur, quam in parente sceleris auctore. Præterea quia pœna in filio duplex supplicium est, quo scilicet & pater videns castigatur, & filius sustinens torquetur. Itaque tametsi delicta, & supplicia sint reuera vtrique communia; parentis peccatum merito dicitur puniri in filijs, quia in illis grauius punitur: alioqui neque patres sine pœna euadunt, neque filij citra noxam existunt: neque vnus alterius, sed vnusquisque, vt Deus per Ezechielem profitetur, portat ini-

Pœnæ parentum, qui filios suos ad malum inducunt exemplo.

A quitatem suam: atque hoc mihi intellexisse videtur Hieronymus, cum dixit Moysis sententiam esse prouerbialem, & figurate accipiendam, ne scandalum ingeneret in Christianis cordibus, si absolute pronuntiatum audiant, pro parentum delictis filios castigari. Hieron.

Hæc de adultis intellecta volumus, non de paruulis, quorum est iudicium secretius, & prouidentia sublimior, quique existimari possunt aliquid parentum: atque adeo nihil repugnat simul cum parentibus communi aliquando inuolui supplicio, vt in excidio Sodomorum factum videmus: vel viuentibus patribus immatura ereptos morte, vt filio Bersabeæ accidit ob Dauidis patris delictum, dicente Scriptura: *Dominus quoque transtulit peccatum tuum,* 2. Reg. 12.
B *non morieris. Verumtamen quoniam blasphemare fecisti inimicos Domini, &c. filius qui natus est tibi, morte morietur*: quæ quidem sententia aduersus patrem potius lata videtur, quam aduersus filium: iste enim vix mortem sensit, cum non dum plene vixerit, ille autem bis mortuus est, filio moriente: nam quo innocentior erat, qui plectebatur ob patris delictum, eo grauius cruciabatur proprij sceleris conscientia noxius parens. Ceterum de paruulis nullus sermo neque Iudæis erat, neque Prophetæ: quare stat firma Dei sententia & æquitatis legibus, & sacræ Scripturæ oraculis decreta: *Anima, quæ peccauerit, ipsa morietur: filius non portabit iniquitatem patris, & pater non portabit iniquitatem filij.* ℣. 13.

Iustitia iusti, super eum erit, & impietas impij erit
C *super eum*: Hoc est illud Isaiæ. *Dicite iusto quoniam bene*, vel quam optime, *quoniam fructum adinuentionum suarum comedet. Væ impio in malum, retributio enim manuum* operum *eius fiet ei.* Isa.3.℣.10

Si autem impius egerit pœnitentiam ab omnibus peccatis suis, quæ operatus est, &c. Græci: Tantum abest, inquit, vt ab alio pro alio pœnas exigam, vt etiam ipsummet legis violatorem, quamuis innumera facinora patrarit; si tamen ille pœnitens resipiscat, & iustitiæ vias persequi instituat; libens excipiam, & vita dignum iudicabo. Hieronymus apertius: In tantum, ait, peccata patrum ad filios non redundant, neque iustum filium sceleratus prægrauat pater, neque alij pro aliorum sceleribus puniuntur, vt ipse vnus atque idem qui prius impius fuit atque
D peccator, si postea egerit pœnitentiam, & ad meliora conuersus pristina peccata deleuerit, non iudicetur vetustate peccati, sed in meum suscipiatur gregem innouatione virtutis. XXI. Græci. Hieron.

Omnium iniquitatum eius, quas operatus est, non recordabor. Mira pœnitentiæ efficacia, quæ non tantum e conscientiæ tabella peccata delet, sed etiam ex breuiculis diuinæ iustitiæ, in quibus gestorum omnium rationes continentur: de quibus in Deuteronomio. *Nonne hæc condita sunt apud me, & signata in thesauris meis?* & iterum. *Recensui*, veteres commentarios scrinij mei reuoluens, *quæcunque fecit Amalech, &c.* XXII. Mira pœnitentiæ efficacia. Deut. 32. ℣. 34. 1. Reg. 15. ℣. 2.

Puluere, qui lædit, scribit: sed marmore læsus.
pœnitentia vero peccata in marmore stylo ferreo
E exarata exedit, excauat, atque omnino delet.

In iustitia sua, quam operatus est, viuet. De qualitate uitæ iusto promissæ in lege, agemus capite vigesimo.

Nunquid voluntatis meæ est mors impii, dicit Dominus Deus, &c. Hanc sententiam enarrabimus in fine capitis. XXIII.

Si autem auerterit se iustus a iustitia sua, & fecerit iniquitatem. Hieronymus: Sicut iustum antea peccatorem non prægrauant antiqua delicta; sic peccatorem XXIV. Hieron.

torem, qui prius iustus fuerit, non iuuant vete- A res iustitiæ: vnusquisque enim in quo inuenietur, in eo iudicabitur.

Polychr.

Polychronius: Ita, inquit, iuste definio pro cuiusque rebus gestis; vt & ijs, qui multa peccant, & ex animo resipiscunt, veniam tribuam; & ab ijs, qui recte aliquando agunt, ac deinde moribus commutatis insanabiliter peccant, pœnas exigam: neque enim paulisper bonos nos esse oportet, postea improbos fieri. Videmur enim etiam superiori tempore non ex cura, & studio honesti virtutem coluisse, sed potius temere, & consuetudine quadam. Neque nos moueat quod ait ἐν τῷ παραπτώματι en to paraptomati, in lapsu suo (sic legunt Septuaginta, vbi Hieronymus posuit *in præuaricatione*, Hebræi vero במעלו, maghalo) lapsum enim, & offensionem vocat permanentem auersio- B nem, & immutabilem habitum in malo, &c.

Theodor.

eandem vocem explanans Theodoretus, sic habet: Et sciendum est non simpliciter dixisse, si peccauerit, sed si conuersus fuerit a iustitia sua, & fecerit iniustitiam, secundum omnes iniustitias, quas fecit iniquus: quandoquidem ostendunt etiam ex pijs aliqui; sed resurgentes eadem rursus incedunt via, & pœnitentia salutem consequuntur; at qui prorsus ab hac recedunt contrariæ viæ fructus percipiunt: hoc est *peccatum ad mortem*, quod vocat Ioannes, & pro quo orare non consulit, & in quod negat ille incurrere Dei generationem, hoc est, prædestinatos, & electos.

1. Ioan. 5. ℣. 16.

XXV. *Et dixistis: Non est aqua uia Domini. Audite ergo domus Israel: Nunquid uia mea non est aqua, & non* C *magis uiæ uestræ praua sunt?*

Polychr.

Polychronius: Hoc est; non est bona, neque recta, neque respondens pactis, quæ a Deo est compensatio. Viam appellat actionem, vt in psalmo: *In uia peccatorum non stetit*: at Dominus non punit indignabundus, sed crimen clementer ex æquo animo dissoluit.

Psal. 1. ℣. 1.

Scholiast.

Scholiastes. Quo me, inquit, criminamini quasi non recta, & iusta iudicia feram? Viam enim appellat actionem, quæ fit in vltionem improbi. Quoniam igitur hæc dicitis, audite quid ego dicam, & quod dico, iudicate.

XXVI. *Cum enim auerterit se iustus a iustitia sua, & fecerit iniquitatem, morietur in eis.* Hebraice: Et fecerit iniquitatem, & mortuus fuerit super eis, in iniquitate sua, quam fecit, morietur. Pronomen plurale D *eis* refert *iniquitates*, quas subaudiuit scriptor sacer ex versu superiori: nam ita dicturus erat; & fecerit iniquitatem iuxta omnes iniquitates, quas operatur impius, morietur in eis, &c. Vbi obserua nihil aliud sibi velle illud, & mortuus fuerit super eis,

Hierony.

quam quod Hieronymus vertit, *morietur in eis*: oratio enim sequens repetitio est præcedentis. Nihilominus Græci literam sequentes (nam eodem modo transferunt Septuaginta) alium sensum indicari credunt: nam ita habet Polychronius:

Polychr.

Intelligit vero hîc eum, qui sine pœnitentia labitur: hoc enim significat illud, & morietur in illo, ac si dicat; per totum vitæ tempus in illo morabitur: qui eiusmodi est impœnitens, mortis supplicium feret.

Theodor.

Eadem fere scribit Theodoretus: in quo sensu viuere, & mori, pro vita, & morte æterna accipiantur E necesse est.

XXVII. *Et cum auerterit se impius ab impietate sua, quam operatus est, & fecerit iudicium, & iustitiam; ipse animam suam uiuificabit*, vitam tuebitur suam, &c.

Scholiast.

Scholiastes: Ergo, inquit, improbum reuertẽtem ab improbitate sua, & iustitiam facientem absoluens inique ago? at iustum, qui iustitiam deinde negligat, & incontinenter, atque indesinenter se in sceleribus volutantem puniens non recte iudico? at non habetis, inquit, quod iuste opponatis ad hanc orationem, qua causam, & rationem reddo. En igitur, vt mea via, & sententia, quæ in vos fertur, est iusta; vestra vero oratio iniusta, & omnis impietatis plena.

Polychr. Theodor.

Polychronius & Theodoretus. Ipsa res, inquit, clamat iudicia quidem mea recta esse, ac iusta; vestrum vero institutum sceleris, & iniquitatis plenum.

Quæstio.

Mirantur hoc loco interpretes quidam, & merito rogant; quid est quod, cum hoc versu Deus respondens calumniantibus suam iustitiam, atque causam propriam dicens, profiteatur rationem reddere æquitatis iudicij, erga iustum, & impium nullam omnino exhibeat, sed simplicem sententiæ a se in vtrumque latæ tenorem repetens, causam se vicisse dicat: quasi argumento euidenti demonstrasset sua iudicia recta esse; illorum autem querimonias, & criminationes iniustas.

Respondent Græci.

Cui quæstioni ex parte responderunt Græci iam citati, dicentes rem ipsam clamare pro Deo aduersus criminatores. Ceterum locus hic nobilissimus amplius illustrari desiderat.

Respondet auctor.

Respondemus ergo, idcirco Deum repetendo sententiam suam illam declarasse quidem, nec confirmasse, quoniam prima principia explicatione indigent terminorum, non vero probatione, cum cognitis terminis, per se sint euidentia: talia sunt decreta diuinæ æquitatis, de quibus aliquando dubitamus ignorantissimi homines, quod ea non percalleamus. Vbi vero eorum pleniorem assequi intelligentiam datur, non secus illis mens acquiescit, quam geometricis principijs. Itaque repetuntur, & declarantur a Deo iudicia sua erga impium, & iustum exercita, quod id satis superque erat.

Dei decreta sunt quasi prima principia in scientia, quæ intellecta per se ipsa sine vlla probatione constant.

Deinde quoniam etiamsi explanatio non suffecisset, nulla omnino ratio illorum reddi poterat: nam quæ maxima sunt, sibi ipsis tantum comparantur. Quam bene Cicero, vt crimen parricidæ exaggeraret: Matrem, inquit, tuam occidisti: quid dicam amplius? matrem tuam occidisti: Extenuasset facinus eximius orator, si alteri quantumuis grauissimo comparasset: sibi ipsi conferens summe amplificauit, & extulit. Præterea quia maxima quæque, & vastissima non ab alijs, sed a se ipsis dependent, & sibi nituntur; contra minora ab alijs. Pendent quidem sacra Templi anathemata, vt hoc exemplo vtar, a summo tholo, tholus nititur testudini, ista fornicibus, fornices muris, & perastadibus fulciuntur: muros substinet substructio, hæc terræ insidet: terra vero in medio aëre pendens, a quonam sustineri dicas? a se ipsa: sicut videre est in psalmo. *Qui fundasti terram super stabilitatem suam, non inclinabitur*, commouebitur, *in sæculum sæculi*. Marc vero terræ imminens a quonam continetur ne orbem inundet? quomodo non diffluit vnda fluida? quomodo non descendit ad inferiora grauis aqua? Quid cælum? axibus ne voluitur in gyrum? at axes ipsi quibus fulcientur polis, cum extra supremum cælum nihil sit materiale? sibi ipsi nititur moles tanta, in seipsam concamerata quasi sphærica testudo: ideo enim vocatur רקיע, raqiagh, firmamentum, quia in se firmatur, nullibi incumbens, vt in psalmo: *Extendens cælum sicut pellem*, vt tentorium, *qui tegis*, concameras, *aquis superiora eius*. Si ergo in creatis rebus, quæ sibi ipsis catena illa, quam Homerus ingeniose finxit a summo Ioue per Diuos & cælestes orbes ad mortales vsque demissam, connexæ sunt, & aliæ ab alijs pendentes; aliquid reperimus independens; immo in his

Psal. 103. ℣. 5.

Ibid. ℣. 2.

his inferioribus, quæ natura, & conditione caduca A sunt, quædam inuenimus adeo firma, & stabilia, vt se ipsis firmentur; quid mirum si diuina veritas sibi nitatur, & diuina æquitas iustitiæ suæ nullam præter se ipsam rationem habeat? sed illi credere oporteat, quia ipsa dixit; huic vero fidendum sit, quia ipsa decreuit. Ergo hæc est causa, quod nulla iudicij diuini datur causa, sed eius institutum declaratur, vt æquum esse eo ipso iudicetur. Persistens itaque in sua æquissima iudicij lege iustus iudex non secus in posterum se facturum cum filijs statuit quam, cum parentibus olim fecerat: ait enim:

XXX. *Idcirco unumquenque iuxta uias suas iudicabo domus Israel, ait Dominus Deus.* Atque ita minatus, iustaque prolata sententia ad admonitionem orationem conuertit. B

Scholiast. *Conuertimini, & agite pœnitentiam.* Scholiastes: Cum sit bonus natura Deus etiam suum iudicium cauillantibus peccati obliuionem, & veniam proponit, si ipsi mores veteres, & facta praua pœnitentia deleant, & in meliora commutent. Polychr. Polychronius: Hoc est: Etiam si in ipso Templo statueritis idola, etiamsi sanctuarium pollueritis, etiamsi legem violaueritis; iam tandem resipiscite, & mutate consilium. Blanda hæc atque vere paterna adhortatio ad meliorem frugem satis aperte declarat, diuinam iustitiam non contra homines sæuire, sed contra peccata: quandoquidem quos peccatores decreuerat punire, ad detestanda peccata amice inuitat, ne pereant. Propter vnum Seba toto impetu dimicabat Ioab contra Abelam, cuius capite per murum C demisso destitit ab oppugnatione Vrbis sibi alioqui caræ Ioab, & obijcienti sibi feminæ prudenti: *Quare præcipitas hæreditatem Domini?* respondit: *Absit, absit hoc a me: non præcipito, neque demolior: Non sic se habet res; sed homo* quidam *de monte Ephraim Seba* nomine, quem vos protegitis, *leuauit manum suam contra regem Dauid: tradite illum solum, & recedemus a ciuitate.* Similia obiectantibus Iudæis eadem fere respondet Dominus: Absit, absit hoc a me, vt mortem velim impiorum, vrbemque Ierusalem mihi multis nominibus carissimam demoliri in animo habeam: contra abominationes vestras bellum gero: peccatum impugno; tradite illud solum. Conuertimini ad me pœnitentiam agentes; *& quare moriemini?*

Iustitia Dei non contra homines sed contra peccata desæuire solet.

2. Reg. 20. ℣. 19.

XXXI. *Et facite uobis cor nouum, & spiritum nouum. Cor nouum* est noua voluntas, nouus affectus. Spiritus nouus est nouus ardor animi, & desiderium nouum, vt alibi diximus, & dicemus. Origenes: Quomodo id fit? si exuamus veterem hominem cum actibus suis, & induamus nouum, qui secundum Deum creatus est in iustitia, & sanctitate veritatis (veraci, interna, non ficta, neque hypocrita). Scholiastes: Idololatriam cum pietate commutate, & prauos mores cum bonis. Sed hic obserua, tantum opus, quantum est iterum renasci, cum alioqui sit digiti Dei, & dexteræ excelsi; nihilominus hominibus adscribi, ad declarandam liberi arbitrij potestatem, quod gratia Dei adiutum potest, posthabitis desiderijs erroris, noua voluntate, atque altero animi ardore pie- D

Cor nouum talem uoluntatem, spiritus autem nouum desiderium & affectum significat.

Origen.

Scholiast.

tatem colere, & virtutem consectari. Sed hanc theoriam tractauimus capite vndecimo, ex diui Prosperi sententia.

Et quare moriemini domus Israel?

Quia nolo mortem morientis, dicit Dominus: reuertimini, & uiuite. Scholiastes: Inuitum me, inquit, ad vos puniendos adducitis, quibus licebat, si legibus obtemperaretis, omnibus frui bonis, & beata vita. Non mortem, inquit, iniqui, sed pœnitentiam cupio: neque enim vt punirem hominem ipsum creaui, sed vt cum eo vitam communicarem: alioqui quorsum prophetas meo nomine afflassem, scriptas leges tradidissem, pollicererque bona, & gehennam minarer, si punire cuperem? potius homines permisissem eo ferri quocunque vellent: nunc autem omnia hæc facere perseuero, vt ab his calamitatibus, quas minatus sum, creaturas meas vindicem, atque bonis, quæ promisi accumulem. Quod si ego, qui supremus Iudex sum, in vestram partem inclino, & sententiam damnationis ferre omnibus modis recuso; si ego ipse, qui actor sum vel a vobis lacessitus vindictam non expeto, sed sponte noxam condono, si sani estis, neque vitam propriam despicitis, *& quare moriemini domus Israel?* cum pro actore habeatis aduocatum, & pro iudice patronum? Moriemur, quia lex ministra mortis transgressores damnat. Sed ego pœnitentes absoluo: *Quare* igitur *moriemini?* Quia patres nostri peccauerunt, nos morimur. At viuo ego, quia filij non portabunt iniquitatem patrum. *Et quare moriemini domus Israel?* Quia fecimus pactum cum morte, & fœdus cum inferno. Sed in vestra potestate est, dissoluere fœdus percussum: *reuertimini, & uiuite. Quare moriemini, domus Israel?* Quia lege membrorum grauati in mortis barathrum deijcimur. Sed fas est, si lubet, facere vobis cor nouum. *Et quare moriemini?* Quia arduum est ad vitam conari per legis custodiam. Atqui facile est vobis comparare spiritum, & animum nouum, quo ad cœlestem vitam rapiamini. *Quare moriemini filij Israel?* Quia iam neci traditi sumus a diuina iustitia. At ego, qui nolo mortem morientis, ab ipsis faucibus mortis etiam deuoratos eripiam. *Quare* igitur *moriemini?* Quia Dominus oblitus est nostri ob peccata Regum nostrorum Achaz, & Manassis, ideo morimur. Sed obliuisci non possum Abraham, Isaac, Israël, & Dauidis obsequia: eorum memor, vobis, o domus Israël, misericordiam exhibebo, & clementiam. *Et quare moriemini?* Quia diuinæ potentiæ obsistere non valemus, quæ nos Babylonijs venundedit. At licet vobis, si ad misericordiam confugiatis, contra Deum fortes esse, quod olim Israëlem patrem vestrum fecisse non ignoratis: *Quare* ergo *moriemini?* Illud vnum est, quod vos accusat, quod deprimit, quod damnat, & morti adiudicat, nimirum quod resipiscere non vultis, quia quid sit viuere nec dum nostis. Sed ego vel phrenesi tam periculosa laborantes non desinam admonere, & ad saniora consilia cohortari. *Quare moriemini domus Israel? Quia nolo mortem morientis, &c. reuertimini, & uiuite.*

XXXII.

Scholiast.

Dulcis exhortatio ad peccatores.

Gen. 32. ℣. 23.

EZE-

EZECHIELIS PROPHETAE CAPVT DECIMVMNONVM.

ARGVMENTVM.

Deplorat miseram sortem filiorum Iosiæ Regum Iuda.

I. *ET tu assume planctum super* A
principes Israel,
II. *Et dices: Quare mater tua*
leæna inter leones cubauit, in
medio leunculorum enutriuit
catulos suos?
III. *Et eduxit vnum de leunculis suis, & leo fa-*
ctus est: & didicit capere prædam, hominemque
comedere.
IV. *Et audierunt de eo Gentes, & non absque uul-* B
neribus suis ceperunt eum: & adduxerunt eum
in catenis in Terram Aegypti.
V. *Quæ cum uidisset quoniam infirmata est, &*
perijt expectatio eius: tulit unum de leunculis
suis, leonem constituit eum.
VI. *Qui incedebat inter leones, & factus est leo:*
& didicit prædam capere, & homines deuorare.
VII. *Didicit uiduas facere, & ciuitates eorum*
in desertum adducere: & desolata est terra, & C
plenitudo eius a voce rugitus illius.
VIII. *Et conuenerunt aduersus eum Gentes undique*
de prouincijs, & expanderunt super eum rete
suum, in uulneribus earum captus est.
Et miserunt eum in caueam, in catenis addu- IX.
xerunt eum ad regem Babylonis: miseruntque
eum in carcerem, ne audiretur vox eius ultra su-
per montes Israel.
Mater tua quasi uinea in sanguine tuo super X.
aquam plantata est: fructus eius, & frondes
eius creuerunt ex aquis multis.
Et factæ sunt ei virgæ solidæ in sceptra domi- XI.
nantium, & exaltata est statura eius inter fron
des: & uidit altitudinem suam in multitudine
palmitum suorum.
Et euulsa est in ira, in terramque proiecta, XII.
& uentus vrens siccauit fructum eius: marcue-
runt, & arefactæ sunt uirgæ roboris eius: ignis
comedit eam.
Et nunc transplantata est in desertum, in ter- XIII.
ra inuia, & sitienti.
Et egressus est ignis de uirga ramorum eius, XIV.
qui fructum eius comedit: & non fuit in ea uir-
ga fortis, sceptrum dominantium. Planctus est,
& erit in planctum.

EXPLANATIO EIVSDEM CAPITIS DECIMINONI.

T *tu aßume planctum.* Hebraice. Leua lamentationem, de qua phrasi diximus supra. Septuaginta: Accipe lamentum, hoc est, ordire lugubre carmen, quo denunties illis calamitatum magnitudinem.

Super principes Israel. Sic vocat tres Iosiæ filios, Ioachaz, Ioacim, Sedeciam, atque Ieconiam Iosiæ quidem nepotem, filium vero & successorem ipsius Ioacim, qui omnes post Iosiam in Iuda imperarunt: neque enim per principes Israël eos intelligit, qui pridem in Samaria regnauerant; cum Samariæ regnum a sexto anno Ezechiæ sublatum esse constet ex historia sacra, sed antiquo nomine atque ante tempora Roboami communi vniuersis tribubus, scilicet Israël, appellat regnum Iuda, quod supererat adhuc: & principes Israël vocat eos, qui Hierosolymis iura dabant.

II. *Quare mater tua leæna inter leones cubauit? Quare.* Hebraice מה, mah, quid, quorsum, quam ob causam, quare, & quomodo significat: hoc autem loco videtur accipi pro, quomodo. Ad domum ergo regiam, seu familiam Dauidis conuertit sermonem Vates exorsus carmen lugubre, quod canere iubebatur: atque eam rogat, vt amice referat quomodo mater ipsius, hoc est, Ierusalem se gesserit in creandis regibus Iosiæ filijs. Scio alios per matrem principum accepisse regiam domum. Ceterum Origenes, Hieronymus, Sholiastes Græci, & Theodoretus ipsam ciuitatem malunt eo nomine appellatam, quod contextui gratius esse videbitur inferius. Theodoretus: Matrem autem regis Ierusalem nuncupauit, cum illinc Reges proficiscerentur, & leænam ipsam vocat non solum propter Vrbis regiam nobilitatem, sed etiam propter morum audaciam. Scholiastes. Matrem illius Ierusalem dicit, & leænæ similem facit propter incolarum sæuitiam: In medio vero leonum esse ait, leones videlicet appellans finitimos gentium reges: Illud vero *nutriuit catulos suos*, reges dicit, qui in illa regnauerunt. Pendet huius capitis intellectus ex vigesimosecundo Ieremiæ, quod est eiusdem prorsus argumenti: *Hæc dicit Dominus super domum regis Iuda*, ait Ieremias, *Galaad tu mihi caput Libani*: vbi, interpretibus Hieronymo, & Theodoreto, Libanum vocat Propheta vrbem Ierusalem; Galaad vero palatia regia, quæ paulo inferius appellat quoque Basan: *Ascende*, inquit, *Libanum, & clama: & in Basan da vocem tuam, &c.* Et inferius: *Quæ sedes in Libano, & nidificas in cedris:* & merito quidem regiam Salomonis appellat Libanum, Galaad, & Basan: cum enim tota columnis cedrinis fulta esset, vt supra diximus, non secus visebatur cedris scatens, quam prædicti montes. Erat & montuosa, hoc est, in colle celso constructa; potissimum vero quia feritate & truculentia reges Iuda referrent leones Galaad, & Basan: nam in istis nemoribus ob syluarum densitatem, & asperitatem leones alebantur ferocissimi: morantur enim in eadem metaphora Ieremias, & Ezechiel, leænam facientes ciuitatem, catulos autem principes: at vero Galaad & Basan, saltus scilicet nemorosos, in quibus ferarum erant frequentes caueæ, regiam Iuda appellantes, vtpote in qua nutrirentur Principes filij regum, quos leænæ catulos, & leones nuncupauerant.

III. *Et eduxit vnum de leunculis suis, & leo factus est.* Memorat historiam notissimam in libris Regum & Paralipomenon, vbi legimus: *Tulitque populus terræ Ioachaz filium Iosiæ, & vnxerunt eum, & constituerunt eum regem pro* Iosia *patre suo.* Vbi obiter aduerte, quam bene supradicti auctores intellexerint ciues Ierusalem per leænam matrem catulorum, cum ipsis adscribatur electio Ioachaz: etenim populum terræ dixit, idiotismo Hebræorum, ac si ciues vrbis dixisset more nostro: Porro de Ioachaz hoc loco loqui Vatem sine controuersia est ab omnibus interpretibus receptum: meminit etiam prædicto capite vigesimo secundo Ieremias, eiusdem Ioachaz, dicens: *Nolite flere mortuum, &c. Plangite eum qui egreditur, quia non reuertetur vltra, &c. Quia hæc dicit Dominus ad Sellum filium Iosiæ regem Iuda, qui regnauit pro Iosia patre suo, qui egressus est de loco isto. Non reuertetur huc amplius, sed in loco, ad quem transtuli eum ibi morietur:* nam Selli nomine significasse videtur Propheta Ioachaz. Cuius rei gratia obseruandum est, Iosiam quattuor suscepisse filios, vt in libro Paralipomenon legitur in hæc verba: *Filij autem Iosiæ fuerunt, primogenitus Iohanan, secundus Ioacin, tertius Sedecias, quartus Sellum. De Ioacin natus est Ieconias, &c.* Horum quis fuerit Ioachaz merito dubitatur, alijs credentibus esse eundem qui Iohanan dicitur, quibus fauet quod Iohanan primogenitus est, & Ioachaz primus eligitur a populo terræ in regem: quod temere, & contra ius primogenituræ factum esset, nisi Ioachaz esset natu maior filiorum Iosiæ. In hac sententia fuit Hieronymus: nam per Sellum quartum Iosiæ filium accipit Sedeciam: quare necesse est fateatur Ioachaz appellatum Iohanan: nec enim alius superest Iosiæ filius, sub cuius nomine historicus intellexerit ipsum Ioachaz, quem liber Regum patri successisse tradit. Ceterum Hieronymus eo loco ex Hebræorum traditione loquebatur: alioqui enim qui potuit affirmare, Sellum esse Sedeciam, cum disertis verbis citato libro Paralipomenon dicatur tam in codice Hebræo, quam in Græco Septuaginta, *tertius*, filius, *Sedecias, quartus Sellum*? Ergo absque

Margin notes: 4.Reg.23. ỳ.30. 2.Paral.36. Populus terræ idem significat quod ciues vrbis. Ier.22.ỳ.10. 1.Paral.3.ỳ.15. Hieron. super Ier.22. Origenes. Hieron. Scholiastes Græci. Theodor. Mater regis Ierusalem nuncupatur leæna. Scholiast. 22.ỳ.6. Hieron. Theodor. Regia Salomonis dicitur Libanus, ratione etiam domus saltus Libani.

que dubio censemus Ioachaz esse eundem, quem Ieremias appellat Sellum; quemque liber Paralipomenon quartum facit inter Iosiæ filios. In qua sententia est Theodoretus in Ieremiam, & ex iunioribus alij; immo ipse Propheta tantum non protulit nomen Ioachaz, cum Sellum dixit: cetera enim adiacentia, & signa quibus illum describit, tam sunt euidentia, vt digito potius monstrauerit hominem, quam verbis descripserit.

Theodor. super Ierem.

Sed rogas, quonam pacto fieri potuit, vt quartus filiorum Iosiæ primus sit electus in regem a populo Hierosolymitano? Respondeo, Ioachaz non fuisse quartum ordine natiuitatis, sed potius secundum: nam maior erat natu Ioacimo, tametsi minor Sedecia, vt constat ex libris Regum, vbi Ioacim vigintiquinque annos natus suscepit regnum: Ioachaz vero viginti trium annorum erat cum rex crearetur, tribus mensibus ante fratrem: Sedecias autem post annos vndecim eligitur in regem natus viginti vnum; vt in libro Paralipomenon quarto loco Sellum, qui & Ioachaz, recenseatur, non quidem ordine natiuitatis, sed regni dignitate, videlicet, quia præ ceteris fratribus minori tempore regnauit, id est, tribus mensibus, in postremum locum reiectus est ab Historico. Electus autem in regnum creditur non ex iure, cum minor esset Ioacimo, sed a populo tumultuante, & propediem expectante Pharaonis irruptionem in Vrbem: quod fortasse animosior esset, & in armis tractandis dexterior: neque enim frustra ab Aegyptio depositus est, in eiusque locum Ioacimus natu maior suffectus, nisi quod minus sibi a Ioacimo, quam a iuuene bellicoso Ioachaz timendum fore putabat. Ergo Ieremias cum ait: *Nolite flere mortuum*, intelligit Iohanan primogenitum cum patre in bello extinctum; cum vero addit: *Plangite fletu eum qui egreditur, &c.* Ioachaz designat primum a militibus regem creatum, & postmodum a Pharaone in Aegyptum abductum, de quo Propheta noster scribit: *Eduxit vnum de leunculis suis, & leo factus est.* Vbi Chaldæus: Euexit vnum de filijs suis, rex fuit.

4. Reg. 23. & 24.

Chaldæus.

Et didicit capere prædam, hominemque comedere. Apollinaris & Theodoretus, Ioachaz dicit, qui Iosiæ patri in regno successit, & erga numen impius fuit, & erga subiectos iniquus; sed ab hoc Pharao Nechao Aegyptius iniquitatis pœnas exegit. A quibus nam didicerit capere prædam, constat ex libris Regum, vbi habetur: *Et fecit malum coram Domino iuxta omnia, quæ fecerant patres eius*: hoc est, idololatriam fouebat, & cædes innocentum faciebat, quemadmodum audierat fecisse Manassem, & Achaz eius superiores. Et vide quam prona sit ad malum humana voluntas, quamque cito proferat conceptum visceribus venenum, cum propensioni suppeditat occasionem potentia. Tribus tantum mensibus tenuit principatum Ioachaz, illumque non pacatum, quippe in singulos dies opperiebatur Aegyptium, qui Iosiam & Iohanan fratrem interemerat; nihilominus tam exiguo tempore, etiam hoste sibi imminente, facinora patrare tanta atque tam grauia & potuit, & ausus est, vt minime a maioribus Achaz, & Manasse impijssimis degenerasse credatur. Præterea obserua quam sit exemplum prauum efficacius ad permouendum, quam bonum. Habebat dein Ioachaz exempla pietatis paternæ sine exemplo rara, & inaudita, quæ oculis viderat, manibus tractauerat, e contrario autem vix auribus acceperat impietatis proauorum monimenta, eaque iam obliterata Iosiæ patris religione, & tamen impium, & efferatum esse didicit a maioribus, quos ignorabat: domestica autem disciplina nihil omnino profuit. Tertio non minori iure eius, cuius mores imitatur, quemque dicendum esse filium, quam eius a quo genitus est: cum Scriptura de Ioachaz filio religiosissimi principis Iosiæ dicat absolute, & in vniuersum: *Fecit malum coram Domino iuxta omnia, quæ fecerant patres eius*; nimirum *patres* intelligens auctores sceleris, non carnis progenitores: alioqui enim quid mali patrauit coram Domino inclytus princeps Iosias? immo vero quid non fecit boni, cuius memoria relicta est Ecclesiæ Dei pro odorata compositione, nomen in ore pro fauo, & in aure pro suaui carmine, vt refert Ecclesiasticus? Sed de hac re egimus capite decimosexto.

Apollin. Theodor.

4. Reg. 23. ℣. 37.

Tam prona est ad malũ humana voluntas, vt nullis neque periculis neque calamitatibus retrahatur a vitijs.

Quanto sit efficacius exemplum ad malum, quam ad bonum.

Filius potius dicendus est quis eius, quẽ moribus imitatur, quã eius a quo genitus est.

Eccles. 49.

IV.

Et audierunt de eo Gentes, & non absque vulneribus suis ceperunt eum, & adduxerunt eum in catenis in terram Aegypti. Hoc est, nuncium acceperunt Aegyptii, illum, scilicet Ioachaz, regem esse creatum pro patre, atque aduersus eum dimicantes vulneratum ceperunt, &c. Licet enim ex historia sacra non constet, commisso prælio Ioachaz esse superatum, ex Prophetæ verbis luculenter colligitur. Quæ diuus Hieronymus sic interpretatur: cepit eum non absque vulneribus, siue in fouea, vt proprie in Hebraico continetur, vt conseruet tropologicam captionem leonum, qui semper in foueis capi solent, &c. Hebræa vox שחת, sachath, significat foueam, sepulchrum, interitum, corruptionem: Septuaginta fere pro illa vertunt, corruptionem; vt in psamo. *Nec dabis sanctum tuum videre corruptionem*: aliquando interitum, vt in alio psalmo. *Absconderunt mihi interitum laquei sui.* Alias foueam transferunt, vt in alio quoque psalmo. *Donec fodiatur peccatori fouea.* Hieronymus secutus Septuaginta, qui hoc loco verterunt (in corruptione sua) posuit: *non absque vulneribus*, significans illum ad instar leonis in fouea iaculis sauciatum vix fuisse ab hostibus captum. Qua oratione non modice commendatur bellicosi iuuenis ferocitas. Porro de ipso scribit Iosephus a Pharaone accersitum in Emath, atque vinctum deductum esse in Aegyptum: quod ego post commissum prælium accidisse interpretor.

D, Hieron.

Ps. 15. ℣. 10

Ps. 34. ℣. 7.

Ps. 93. ℣. 13

Hieron.

Ioseph. anti. lib. 10. c. 6.

V.

Quæ cum vidisset quoniam infirmata est, & perijt expectatio eius. Quæ leæna, hoc est, Ierusalem, videns expectationem, quam de regno filij Achaz recens vncti conceperat, infirmari, ægrotare, languescere, atque omnino perire, hoc est, spem, quam in nouo rege collocarat, esse fallacem. Septuaginta: Et vidit quoniam ablatus esset ab eo, & perijsset substantia eius. Græce ὑπόστασις, hypostasis, quæ vox substantiam, subsistentiam, fortitudinem, certitudinem, & fundamentum stabile, cui aliquid nititur significare solet apud sacros, & profanos auctores. Ea vsus est diuus Paulus in eodem sensu, quo a Septuaginta in præsenti vsurpatur. *Fides*, inquit, *est sperandarum substantia rerum*; hoc est, firma persuasio eorum, quæ sperãtur in futurum; expectatio tam firma promissorum, vt ea non iam futura putentur, sed subsistentia, quæ sua fidelitate ita roborat animum, vt sibi merito persuadeat, non sperare amplius, quæ desideret, sed potius cernere, quæ manu teneat: atque ad huius fidei thesauros (quid enim ea spe ditius esse potest?) vocari fideles scribit Petrus. *Regenerauit nos in spem viuam, &c.* Et: *In quem nunc quoque non videntes creditis, credentes autem exultabitis lætitia inenarrabili, & glorificata, reportantes finem*

Hebr. 11. ℣. 1.

1. Pet. 1. 3. & 8.

finem fidei vestræ, salutem animarum vestrarum: Iam, inquit, in hoc exilio per fidei constantiam fruimini quodammodo cælestibus bonis, gaudio scilicet digno vel ipsis beatis, atque salute animarum.

Tulit vnum de leunculis suis, leonem constituit eum. *Vnum*, id est, alterum: nam vnus, & vnus Hebræis est vnus, & alter, & significatur Ierusalem alterum filium in regem vnxisse. Dubium autem est, an de Ioacim fratre Ioachaz, an potius de Ieconia filio ipsius Ioacim loquatur Vates. Hieronymus enim de Ieconia hæc omnia interpretatur. Itemque Theodoretus, qui sic habet: His Ieconiam filium Ioacim declarauit: de ijs enim, qui captiui fuere, & in aliena regione sortiti sunt vitæ finem, verba facit: ideo Ioacim in præsenti mentionem omisit, quia ipse in Ierusalem interfectus fuit. Breuiter igitur recensuit Ieconiæ scelera, qui menses tres, dies insuper paucos cum regnasset, iniustis cædibus Vrbem compleuit: & his a Propheta innui non Ioacim, sed Ieconiam sequentia testantur: Ioacim enim non fuit captiuus abductus, sed in Ierusalem interfectus, &c. Fauet Theodoreto Ieremias sic prophetans. *Hæc dicit Dominus ad Ioacim filium Iosiæ regem Iuda: Non plangent eum: Væ frater, & væ soror: non concrepabunt ei: Væ Domine, & væ inclyte: sepultura asini sepelietur, putrefactus & proiectus extra portas Ierusalem.* Fauet etiam comminatio eiusdem facta in hæc verba: *Propterea hæc dicit Dominus contra Ioacim regem Iuda: Non erit ex eo, qui sedeat super solium Dauid, & cadauer eius proijcietur ad æstum per diem, & ad gelu per noctem, &c.* Ceterum aduersatur illi historia sacra, quæ in libro Paralipomenon sic habet: *Vigintiquinque annorum erat Ioacim cum regnare cœpisset, & vndecim annis regnauit in Ierusalem, fecitque malum coram Domino Deo suo. Contra hunc ascendit Nabuchodonosor rex Chaldæorum, & vinctum catenis duxit in Babylonem, &c.* Porro liber Regum narrat vexatum fuisse Ioacim a latrunculis Chaldæorum, Syriæ, Moab, & Ammon: deinde mortuum illum dicit, sepulturam tacet. Neutri ergo sententiæ patrocinatur historia Regum. Noster autem Vates historiam libri Paralipomenon eisdem verbis narrare videtur, cum dicit: *In catenis adduxerunt eum ad Regem Babylonis, miseruntque eum in carcerem ne audiretur vox eius vltra super montes Israel.* Cum autem constet de Ioacimo illam scriptam esse, non de Ieconia; fit valde verosimile de eodem Ioacimo Ezechielem esse locutum, præsertim id postulante ipsa rerum serie: etenim Ioachaz exauctorato successit Ioacim frater, non Ieconias nepos, nisi post mortuum patrem Ioacimum, postulante etiam contextu: nam verba Prophetæ conuenienter explicantur de eo, qui proxime successit post captum Ioachaz: secus de Ieconia, qui post vndecim annos regnum tenuit. Denique ex ordine, quem Ieremias tenuit in simili vaticinio, idem videtur confici: nam ille primum de Ioachaz, deinde de Ioacim, mox de Ieconia, atque postremo de Sedecia prophetauit capite vigesimo secundo citato, quem imitatum esse Ezechielem credere par est. Postremo nos mouent verba sequentis versus, quæ referre cœperamus, vt de Ioacimo vaticinium interpretemur, quæ sic habent:

VI. *Qui incedebat inter leones, & factus est leo, & didicit prædam capere, & homines deuorare.* Hoc Ieconiæ vix conuenire potest: cum enim tres tantum regnauerit menses, quî valuit commercium, & fœdera habere cum regibus? (nam leones reges vocat, vt ex dictis palam est) quî potuit ferinum exercere ingenium? vt merito in illum quadrare dicatur: *Incedebat inter leones, & factus est leo*: at vero Ioacim cum Pharaone Aegyptio pactum fecit, a quo scilicet regnum acceperat, deinde a Babylonio appetitus bello cum eo pacis fœdera celebrauit, vt constat ex libro Regum: denique cum circumuicinis Dynastis conuersari potuit totis annis vndecim, quibus in regno vixit.

VII. *Didicit viduas facere.* Contendunt Neoterici translatores vertendum esse ex Hebræo, & cognouit viduas eorum, hominum scilicet, quos necabat: atque ea oratione declarari volunt Ioacimi intemperantiam, sicut superiori versu eiusdem truculentiam. Ceterum oporteret animaduertissent isti boni viri de rege sermonem esse allegoricum, sub nomine scilicet leonis, quem decet quidem homines trucidare, sed nullo modo mulieres violare. Quod autem in ea metaphora moretur Vates, neque ad veritatem historiæ dilapsus sit, patet ex verbis sequentibus: *Et desolata est terra, & plenitudo eius a voce rugitus illius*: rugientem inducit belluam, non hominem sanguinarium; tametsi nihil aliud eadem bestia repræsentare voluit quam crudelem principem, sed decorum translationis seruat Propheta. Quid ergo erit, cognouit viduas eorum? Hebraice legitur אלמנות, almenoth, quæ vox vnico puncto variato significare potest viduas & palatia: nam viduas significat in psalmo. *Iudicis viduarum*: palatia vero apud Isaiam. *Et respondebunt ibi vlulæ in ædibus eius.* Hebraice est אלמנות, almenoth, in mœnibus (nam & Arabes hodie *almenas* vocant pinnas mœnium) vel in muris, aut palatijs: qui significatus maxime conuenire videtur sequentibus: nam subditur. *Et ciuitates eorum in desertum adducere, &c.* Porro ידע, iadagh, id est, cognoscere, hoc loco significat sibi vendicare, pro suo agnoscere, sibi adscribere, vt in Genesi. *Benedixitque Dominus domui Aegyptij propter Ioseph, &c. nec quidquam aliud nouerat, nisi panem quo vescebatur*, id est, nihil omnino sibi ex tam locupleti substantia sibi a domino credita vsurpabat, seu vendicabat Ioseph, præter necessariam vitæ annonam; qui locus obseruandus est, ne forte de hero, & non potius de Ioseph intellectus nobis imponat. Ergo ad rem, cognoscere mœnia, palatia, vel domus occisorum, est eorum, quos contra fas damnauerat, domus & substantiam vsurpare, fisco adscribere regio, sibi vendicare, quod tyrannis maxime vsitatum est. Atque hic quidem sensus meo iudicio, & fortasse lectoris, tum vocum significationi, tum orationis contextui admodum gratus est. Si autem legamus viduas cognoscere, sensus erit, impium regem vidisse miseras viduas eorum, quos per vim, & fraudem necari fecerat, atque vxores damnatorum ad mortem ad pedes suos prouolutas eius imploran tes opem, veniamue precantes pro viris morti adiudicatis, earum audijsse querelas, lamentationes, nec quidquam commotum ad misericordiam. Ceterum Hieronymus multo simplicius, & aptius transtulit pro, cognouit viduas eorum, *didicit viduas facere*, quod idem est.

Et ciuitates eorum in desertum adducere: & desolata est terra, & plenitudo eius a voce rugitus illius. In Prouerbijs legimus: *Sicut fremitus leonis, ita & regis ira, & sicut ros super herbam, ita & hilaritas eius*: Cuius prouerbij veritatem præsens Vaticinium confirmat: nam vt ros matutinus exhilarat sata, eaque facit virescere, adolescere, & fructum lætissimum ferre; sic regis humanitas & fauor erga subiectos regnum facit florescere, atque in dies dilatari. Contra tyranni indignatio formidabilis, subditos dissipat, & fugat a proprijs sedibus, non

Marginalia (left): Vnus & [v]nus apud [H]ebræos idē [v]alet quod [v]nus & al[t]er. — Hieron. — Theodor. — [I]er. 22. ℣. 18 — Ibid. 36. ℣. 30. — 2. Par. 36. ℣. 5. — 4. Reg. 24.

Marginalia (right): 4. Reg. 23. & 24. — Ps. 67. ℣. 6. — Isa. 13. ℣. 22 — Genes. 39. ℣. 5. — Hieron. — Prouer. 19. ℣. 12.

secus atque leonis rugitus animantibus ceteris ter-
Amos 3.ꝟ.8 rorem incutit. *Leo rugit*, inquit Amos, *quis non timebit?* quid ergo mirum si terra Israël desoletur, sanguinario Ioacimo in subditos sæuiente ad instar frementis feræ? atque habitatoribus, qui eam complebant (hi enim vocantur *plenitudo*) omnino vacua relinquatur? Enimvero Ioacimi truculentiam in
Ier.22.ꝟ.13 populares Ieremias late prosequitur dicens: *Væ qui ædificat domum suam in iniustitia, & cœnacula sua non in iudicio, amicum suum opprimet frustra*, gratis, immerito, *& mercedem eius non reddet ei, &c. Tui vero oculi, & cor ad auaritiam, & ad sanguinem innocentem fundendum, & ad calumniam, & ad cursum mali operis: Propterea hæc dicit Dominus ad Ioacim, &c.* Vbi obserua
Palatia superba raro sine iniustitia & tyrannide ædificantur. raro superba palatia, ædesque magnificas construi nisi violata iustitia, legibusque contemptis, oppressis ciuibus, operis defraudatis, atque eiusmodi alijs iniquitatibus admissis, quibus sumptus minuuntur, & pecuniæ comparantur. Vide Habacuc sic prophe-
Habac.2. ꝟ.11. tantem. *Quia lapis de pariete clamabit, & lignum, quod inter iuncturas ædificiorum est, respondebit: væ qui ædificat ciuitatem in sanguinibus*, pecunijs pauperum; nam sanguis pecunia est miseris mortalibus; *& præparat*, fundat, *vrbem in iniquitate, &c.*

VIII. *Et conuenerunt aduersus eum Gentes vndique de prouincijs, & expanderunt super eum rete suum, in vulneribus earum captus est.*

IX. *Et miserunt eum in caueam, in catenis adduxerunt eum ad regem Babylonis, miseruntque eum in carcerem,*
Polychr. *ne audiretur vox eius vltra super montes Israel.* Polychronius. Recte vero illud in camo dixit, vt ostenderet vilitatem, quando enim fastum ac tumorem ante oculos ponere voluit, eum leoni comparauit, cum vero calamitatem demonstrare, vili exemplo dominantis infelicitatem ostendit: non enim vt fortis, ac virilis interemptus est, sed vt vilis abductus.
Theodor. Theodoretus: Ieconias quæ modo dicta sunt omnia passus est, & iure tanquam contra leonem exercitus impetum retia nominauit, camumque & caueã iniecta ipsi vincula: cum enim per translationem eum leonem vocarit, congruenter quoque ea, quæ ipsi acciderunt, per translationem appellat: leoni enim & retia, & cauea conueniunt. Eadem fere scri-
Hieron. pserat Hieronymus, ait enim: Vt conuenirent aduersus eum gentes, & expanderent super eum rete suũ, & in fouea caperent, & mitterent eum in caueam, & in catenas: non quod hoc Ieconiæ factum sit: ipse enim se tradidit regi Babylonio, & in Chaldæam asportatus est, sed vt leonis seruetur translatio, qui capitur in foueis, catenisque constringitur, & in caueis reseruatur: alioqui iuxta historiam hoc de Sedecia legimus, qui post Ieconiam rex Ierusalem constitutus est, &c. Fatentur Hieronymus, & Theodoretus hæc verba nonnisi translatitie conuenire posse Ieconiæ, hoc est, eatenus tantum, quatenus eiusmodi casus accidere solent aliquando leonibus, non vero quod ipsi regi quidquam simile euenerit: quare fateantur oportet, non exacte illi quadrare, vel saltem aptius explicari de eo, qui similia passus est: is fuit Ioacim, quem catenis ligatum rex Na-
Sup. ex 2. Par.36. buchodonosor Babylonem deduxit, vt supra ostendimus. Quare valde nobis probatur de Ioacimo, non de Ieconia his versibus Prophetam instituisse sermonem.

Sed quid tum respondebimus Ieremiæ testimonio duplici, in quo comminatur Ioacimo sepeliendum in sterquilinio (quæ est asini sepultura) extra portas Ierusalem? Respondemus ita omnino illi accidisse, vt prophetauerat Ieremias: nam in Babylonis carcere mortuus proiectus est extra vrbis mu-

A ros, atque asinorum sepulchro tumulatus, hoc est, in sterquilinio expositus, præda bestiarum, & auium rapina. Nec quemquam fallat illud Ieremiæ *extra portas Ierusalem*, quasi de pomerijs Ierusalem sit dictum: etenim *extra portas* idem valet quod foris, non in Extra portas idem valet quod in agro
Vrbe, non in sepulchro patrum, sed in aliena regione. Atque huius sententiæ sunt Hebræi scriptores in Sederolam, seu historia temporum, vbi scribunt Ioacimum in Babylonis custodia diem obijsse, indeque raptatum, proiectum foris, neque meruisse in vrbe sua sepeliri. Conueniunt itaque Ieremias, & Ezechiel cum historia Paralipomenon, nihilque obstare videtur, quo minus præsentem narrationem de Ioacimo potius, quam de Ieconia simus interpretati.

B *Mater tua quasi vinea in sanguine tuo super aquam* X.
plantata est: fructus eius, & frondes eius creuerunt, &c. Videtur nunc ad Ieconiam conuertere sermonem, quemadmodum fecit & Ieremias dicens. *Locutus* Ier.22.ꝟ.21
sum ad te, o Ieconia, *in abundantia tua, & dixisti: Non audiam, hæc est via tua ab adolescentia tua, &c.* Scholia- Scholiast.
stes: Exemplis ostendit quænam esset Ierusalem, quam antea contueretur Deus, & quomodo vastanda & desolanda sit, vbi ab eius cura, & prouidentia recesserit. Per aquam vero nimiam Dei munera, & beneficia declarat. Polychronius. Hæc, inquit, cũ ta- Polychr.
lia passa esset qualia nostra iam oratio persecuta est; nihil tamen a vinea fructuosa differebat. Hierony- Hieron.
mus: Diuersis sermonibus vna res dicitur, & quomodo in superioribus legimus, Ierusalem pulchræ mu-
C lieri comparatam, & rursus leænæ, quæ in cubili suo leones nutrierit; sic nunc viti, vel vineæ pulcherrimæ comparatur, quæ super aquas plantata sit multas: & idcirco humore nutriti palmites in tantum creuerint, vt vnus palmes, quem Scriptura virgam fortissimam nuncupat, profecerit *in sceptra dominantium*, vt scilicet reges ex ea fierent. Tantæ autem erat ipsa vinea plenitudinis, vt splendor viroris eius floribus mali punici coæquaretur: quod in Hebraico dicitur: Quasi vinea in sanguine tuo, rubore florum sanguine comparato, &c. hoc dicit Hieronymus propter versionem Septuaginta, qui sic transtulerunt: Mater tua quasi vitis, & sicut flos in malogranato in aqua, &c. Translationis varietas nata est ex similitudine literarum, quibus vox Hebræa coalescit: nam si legamus בדמך, bedamecha, vt ho-
D die reperimus scriptum, significat, in sanguine tuo; si autem כרמן, cherimon, vt Septuaginta inuenerunt suo tempore, valet quasi malogranatum: est autem in tribus literis vnius vocis cum totidem alterius maxima affinitas in figura: nam ב, beth, est similis כ, caph: ד, daleth est similis ר, res: ך, caph est similis ן, nun. Sed interpretemur vtramque lectionem.

Mater tua quasi vinea in sanguine tuo. Multis ratio- Homo viti comparatur multis rationibus.
nibus homo viti comparatur, sed præsertim ob liquorem sanguineum, quem vuæ nigræ continent, qui etiam sanguis dici solet in Deuteronomio. *Et sanguinem vuæ biberet meracissimum*: proptereaque Deut. 32. ꝟ.14.
cædes hominũ torcularibus comparantur ab Isaia. Isa.63.ꝟ.3
Calcaui eos in fune meo, &c. Ex eadem ergo analogia
E regia prosapia viti generosæ confertur, atque sanguis regius liquori vuæ nigræ pretiosæ: ergo sic habet Vates: Mater tua Ierusalem, o Ieconia, quasi vitis ad aquæ fluenta plantata mirandum in modum excreuit potentia, diuitijs, & gloria; nimirum propter sanguinem tuum nobilissimum, stirpem scilicet regiam Dauidis: etenim fidelis Deus vt ratam faceret promissionem Dauidi olim factam, vrbem hanc tametsi omni supplicio dignam, non solum conseruabat, & tuebatur, sed ad miraculum vsque prouehebat, ne regno vnquam spolia-

retur

Psal. 88. ℣. 5. rgtur familia electi sui, cui iurauerat. *Vſque in* A *æternum præparabo*, ſtabiliam, *ſemen tuum*, *& ædificabo in generatione & generationem ſedem tuam.* Psal. 131. ℣. 11. Iterumque. *Iurauit Dominus Dauid veritatem*, *& non fruſtrabitur eam : de fructu ventris tui ponam ſuper ſedem tuam.* Et ſequitur : *Quoniam elegit Dominus Sion, elegit eam in habitationem ſibi*: nam particula *quoniam* æquiualet, propterea; ac ſi diceret: propterea enim elegit Dominus Sion in habitationem ſibi, quod ſedes ſit regni Dauidici decreta, vt ſcilicet eam foueat, ac tueatur. Luc. 7. ℣. 47. Nec nouum eſt harum vocularum in ſacris fieri permutationem : nam apud Lucam idem factum videmus: *Remittuntur ei peccata multa*, *quoniam dilexit multum*, hoc eſt, propterea multum diligit: nam eiuſmodi epiphonema expectabat pendens B argumentatio Domini deſumpta a parabola creditorum, vt legenti palam eſt. Eundem ſenſum Polychr. accommodat Polychronius neſcio an ſuæ, id eſt, Septuaginta interpretum, an noſtræ lectioni, quam aliquando interpretari ſolet: ſic enim habet: Ac ſi dicat: ex tribu ſecundum diuina oracula reges imperabant. Notat autem decem tribus, quoniam non ex diuino promiſſo habebant imperantem, alias ab alijs regnum accepiſſe ſolitas, non generis ſucceſsione ſeruata, ſed vt quiſque inſurgens regnum occupabat: at in domo Dauid non ita, ſed & ipſe virtute præclarus fuit, & poſteris ſuis regnum meritorum præmium tranſmiſit, &c. Atque hæc de vulgata lectione.

Alteram vero Septuaginta: Mater tua vt vitis, C & vt flos maligranati in aqua plantati fructus Theodor. eius, &c. Sic tractat Theodoretus: Viti ſimilis eſt, inquit, mater tua, & malogranato apud ripam conſito, & propter irrigationem aquarum virenti, & floribus ornato, multumque fructum producenti. Et illud adnotare oportet, non pulchrum fructum appellaſſe. Per aquam autem omnis generis dona Dei declarauit, & virgam roboris regnum ipſum nuncupauit: eſt enim virga ad corripiendum apta. Illud autem, in tribum ducum (ſic enim legunt Septuaginta, vbi nos habemus: *In ſceptra dominantium*) appoſuit, quia non dominatus eſt vniuerſo Iſraëli, ſed tribui Iudæ, quæ dux erat ceterarum: & quod ait: Vidit magnitudinem ſuam in multitudine palmitum ſuorum: ſuperbiam illam D declarat, quæ ei acceſsit ex tranquillitate, &c. Vrbs malogranato aptiſſime confertur. Enim vero collatio Vrbis cum malo granato appoſitiſsima eſt, & elegantem habet analogiam: ſicut enim, vt Eucherio placet, in malo granato vno ex- Eucherius. terius cortice multa interius grana vniuntur, ſic innumeros ciues vnitas politiæ continet, quos intus diuerſitas familiarum diſtinguit: & ſicut grana illa certo numero definita in varijs quaſi loculis ordinata, folliculis quibuſdam ab alijs ſecernuntur, ita prorſus ciuitatis diuerſæ familiæ domus, & collegia certis finibus comprehenſa diuerſi generis, profeſſionis, & inſtituti quaſi limitibus dirempti a ſe inuicem diſtinguuntur. Vnde & Iunoni, Iunoni regnorum præſidi malogranatum dedicabatur. quæ regnorum præſes habebatur malum punicum dedicarunt veteres, quod in eius manu Mycenis ſpectabatur, cum ſceptrum altera teneret. Atque in veſte ſummi Sacerdotis Hebræorum mala punica tintinnabulis permiſta vnitatem Eccle- Eucherius. Gregor. ſuper Cant. 4. ſiæ (quod Eucherius, & Gregorius notarunt) ex multis gentibus in eundem ſonum, hoc eſt, in eadem præcepta conuenientium indicant; ſeu varie- Act. 4. ℣. 32 tatem, & conſonantiam virtutum, iuxta illud: Hieron. in lib. de Manſionibus. *Multitudinis autem credentium erat cor vnum, & anima vna*, vt obſeruauit Hieronymus in libro de man-

ſionibus. Etenim quam vocibus diuerſis reddunt harmoniam tintinnabula, eandem referunt malo granata admiranda illa, & vt (Hieronymus ait) Hieron. ſuper Agg. 2. quaſi geometrica compoſitione granorum in diuerſis manſiunculis vno cortice comprehenſorum; ſed de hac re ſuo loco commodius agemus.

Et factæ ſunt ei virgæ ſolidæ in ſceptra dominantium. XI. Alludit ad veterem conſuetudinem Patriar- Virga & ſcipio principatus inſignia. charum, cum ſenior in familia ſua tenebat principatum, & ſcipione, quo nitebatur, ex virga arboris facto ſuum regebat agmen; vnde natum eſt, vt Reges ſceptra manu geſtarent, atque vt virgultis arborum principatus ſignificarint. Chaldæus enim Chaldæus. apte tranſtulit: Et fuerunt in ea dominatores, fortes reges, &c. Cetera patent ex dictis.

Et euulſa eſt in ira, in terramque proiecta, & ventus XII. *vrens ſiccauit fructum eius: marcuerunt, et areſactæ ſunt uirgæ roboris eius: ignis comedit eam.* Rabbi Chimhi: R. Chimhi. Magnam oportuit eſſe iram, quæ tam validam, & excelſam vitem, tamque firmis radicibus plantatam euulſit, atque in terram deiecit, videlicet furor Domini indignantis ob peccata eorum: de quo ſcriptum eſt in Deuteronomio. *Eiecit eos de terra ſua in* Deut. 29. ℣. 28. *ira*, *& in furore*, *& in indignatione maxima*, *proiecitque in terram alienam.* Græci: omnia per tranſla- Græci. tionem, atque ſimilitudinem tanquam de vite, & malogranato: ventumque vrentem hoſtium vocauit incurſum: ignem autem ſupplicium, quod eos oppreſſit a diuina ira profectum: & virgas roboris eius exaruiſſe dixit, propterea quod extinctum fuit, tametſi non genus, certe regnum, & dignitas: deinde rurſus docet, quæ poſt Sedeciæ captiuitatem mala ſint euentura.

Et nunc tranſplantata eſt in deſertum, in terra in- XIII. *uia, & ſitienti.* Hieronymus. Significat autem ter- Hieron. ram Babylonis, ad quam tranſlati ſunt, vel Aegyptum, quo confugerunt, aut ipſam terram Iudæam, in qua pauci pauperes remanſerunt, quibus præfectus erat Godolias, vt congregaret & regeret reliquias populi, &c. Græci: Poſt Vrbis, & Templi in- Græci. cendium omnibus principibus partim interfectis, partim in bello captis, & abductis, relictis ibi pauperibus, Nabuzarden Godoliam principem præfecit, & Vrbs omnino deſerta fuit, immo omnis Iudæa, muris ſcilicet dirutis, ædificijs incenſis, & plurimis incolis, aut cæſis, aut in ſeruitutem redactis, idcirco ait: Et nunc plantauerunt eam in deſerto: ſed ne ſic quidem permanebit, inquit, verum reliquiæ quoque perimentur: ſubiecit enim.

Et egreſſus eſt ignis de virga ramorum eius, *qui fru-* XIV. *ctum eius comedit.* Hieronymus & Theodoretus: Hieron. Iſmaël enim e regio genere oriundus Godoliæ in- Theodor. uidia ſtimulatus, fictaque erga eum amicitia vſus, occulte inſidiatur, & eorum plurimos, qui eum ſequebantur interficit: reliqui omnes Chaldæorum iram veriti cum Ieremia propheta in Aegyptum ſe recepere, atque hoc declarauit cum dixit: Et egredietur ignis de virgis electorum eius, & deuorabit eam.

Et non fuit in ea virga fortis, *ſceptrum dominan-* E *tium.* Idem fere vaticinatur Ieremias citra meta- Ierem. 22. ℣. 30. phoram dicens. *Scribe virum iſtum ſterilem*, *virum*, *qui in diebus ſuis non proſperabitur : nec enim erit de ſemine eius vir*, *qui ſedeat ſuper ſolium Dauid*, *& poteſtatem habeat vltra in Iuda.* Chaldæus conſequen- Chaldæus. ter. Propter peccata ſuperbiæ eius occiderunt populum eius, & non fuerunt in ea dominatores fortes, neque reges potentes ad ſubijcienda regna.

Planctus eſt, & erit in planctum. Septuaginta. In parabolam lamentationũ eſt, & erit in planctum. Vbi

Theodor. Theodoretus: A suis plorabatur ante reditum, & A alie[..]s fuit lamentationis prouerbium: consueuerant enim homines de ijs, qui in maximas incidunt calamitates dicere: Ne mihi talia eueniant, qualia iste passus est: hoc igitur lamentationis prouerbium vocauit. Hieron. Hieronymus. A planctu enim incœpit, & finitur in planctu: nam sic orsus est Vates: *Assume planctum super principes Israel, &c.* Et nunc in fine *planctus est*, & lamentatione, planctuque parabolæ digno stirps regia prosequenda. Fortasse simplicius erit. Planctus nunc fit pro Regis, & ciuium migratione, sed acerbior postea fiet pro Vrbis, & Templi excidio, ciuitatis desolatione, regnique casu. Vel: Hæc est lamentatio, quam initio proposui, & ita eueniet, vt prædixi. Vel: Hæc est lamentationis meæ materia, reuelatio scilicet tantæ ruinæ, sed maioris erit ipse euentus. Rabbi Dauid: R. Dauid. planctus est ipsa, quam edo prophetia, eritque in planctum, seu planctus, cum, destructa ciuitate, implebitur Vaticinium.

EZECHIELIS PROPHETAE CAPVT VIGESIMVM.

ARGVMENTVM.

Consultus Vates a senioribus populi exprobrat illis Dei nomine vniuersa peccata tum a parentibus tum ab ipsis iam olim contra Dei præceptum admissa; negatque se responsurum ad eorum voluntatem: mox, quo eos ad æmulationem prouocet, prædicit colendum se religiose a veris Israëlitis.

I. *ET factum est in anno septimo, in quinto, in decima mensis: venerunt viri de senioribus Israel, vt interrogarent Dominum, & sederunt coram me.*
II. *Et factus est sermo Domini ad me, dicens:*
III. *Fili hominis loquere senioribus Israel, & dices ad eos: Hæc dicit Dominus Deus: Nunquid ad interrogandum me vos venistis? viuo ego quia non respondebo vobis, ait Dominus Deus.*
IV. *Si iudicas eos, si iudicas fili hominis, abominationes patrum eorum ostende eis.* C
V. *Et dices ad eos: Hæc dicit Dominus Deus: in die, qua elegi Israel, & leuaui manum meam* B *pro stirpe domus Iacob, & apparui eis in Terra Aegypti, & leuaui manum meam pro eis, dicens: Ego Dominus Deus vester:*
In die illa leuaui manum meam pro eis, vt edu VI.
cerem eos de Terra Aegypti, in terram, quam prouideram eis, fluentem lacte, & melle: quæ est egregia inter omnes terras.
Et dixi ad eos: Vnusquisque offensiones ocu- VII.
lorum suorum abijciat, & in idolis Aegypti nolite pollui: ego Dominus Deus vester.
Et irritauerunt me, noluerunt que me audire: VIII.
vnusquisque abominationes oculorum suorum non proiecit, nec idola Aegypti reliquerunt: & dixi vt effunderem indignationem meam super eos, et implerem iram meam in eis, in medio Terræ Aegypti.

IX. Et feci propter nomen meum, ut non uiolare-
tur coram Gentibus, in quarum medio erant, &
inter quas apparui eis, vt educerem eos de Ter-
ra Aegypti.
X. Eieci ergo eos de Terra Aegypti, & eduxi eos
in desertum.
XI. Et dedi eis præcepta mea, & iudicia mea
ostendi eis, quæ faciens homo, uiuet in eis.
XII. Insuper & sabbatha mea dedi eis, vt essent si-
gnum inter me & eos: & scirent quia ego Do-
minus sanctificans eos.
XIII. Et irritauerunt me domus Israel in deserto, in
præceptis meis non ambulauerunt, & iudicia
mea proiecerunt, quæ faciens homo viuet in
eis: & sabbatha mea violauerunt vehementer:
dixi ergo vt effunderem furorem meum super
eos in deserto, & consumerem eos.
XIV. Et feci propter nomen meum, ne uiolaretur co-
ram Gentibus, de quibus eieci eos in conspectu
earum.
XV. Ego igitur leuaui manum meam super eos in
deserto, ne inducerem eos in Terram, quam de-
di eis fluentem lacte, & melle, præcipuam ter-
rarum omnium:
XVI. Quia iudicia mea proiecerunt, & in præceptis
meis non ambulauerunt, & sabbatha mea viola-
uerunt: post idola enim cor eorum gradiebatur.
XVII. Et pepercit oculus meus super eos, vt non inter-
ficerem eos: nec consumpsi eos in deserto.
XVIII. Dixi autem ad filios eorum in solitudine: In
præceptis patrum vestrorum nolite incedere, nec
iudicia eorum custodiatis, nec in idolis eorum pol
luamini:
XIX. Ego Dominus Deus vester: in præceptis meis
ambulate, iudicia mea custodite, & facite ea:
XX. Et sabbatha mea sanctificate vt sint signum
inter me & vos, & sciatis quia ego sum Do-
minus Deus uester.
XXI. Et exacerbauerunt me filij, in præceptis meis
non ambulauerunt: & iudicia mea non custodie-
runt vt facerent ea: quæ cum fecerit homo,
viuet in eis: & sabbatha mea uiolauerunt: &
comminatus sum, vt effunderem furorem meum
super eos, & implerem iram meam in eis in de-
serto.
XXII. Auerti autem manum meam, & feci propter
nomen meum, ut non uiolaretur coram Genti-
bus, de quibus eieci eos in oculis earum.
XXIII. Iterum leuaui manum meam in eos in solitu-
dine, ut dispergerem illos in nationes, & uenti-
larem in terras:
XXIV. Eo quod iudicia mea non fecissent, & præce-
pta mea reprobassent, & sabbatha mea violas-
sent, & post idola patrum suorum fuissent ocu-
li eorum.
XXV. Ergo & ego dedi eis præcepta non bona, & iu-
dicia, in quibus non uiuent.
XXVI. Et pollui eos in muneribus suis cum offerrent

A omne, quod aperit vuluam, propter delicta sua:
& scient quia ego Dominus.
Quamobrem loquere ad domum Israel, fili ho- XXVII.
minis: & dices ad eos: Hæc dicit Dominus
Deus: Adhuc & in hoc blasphemauerunt me pa-
tres vestri, cum spreuissent me contemnentes:
Et induxissem eos in Terram, super quam le- XXVIII.
uaui manum meam vt darem eis: viderunt om-
nem collem excelsum, & omne lignum nemoro-
sum, & immolauerunt ibi victimas suas: &
dederunt ibi irritationem oblationis suæ, & po-
suerunt ibi odorem suauitatis suæ, & libaue-
B runt libationes suas.
Et dixi ad eos: Quid est excelsum, ad quod vos XIX
ingredimini? & vocatum est nomen eius Excel-
sum vsque ad hanc diem.
Propterea dic ad domum Israel: Hæc dicit Do- XXX.
minus Deus: Certe in via patrum vestrorum
vos polluimini, & post offendicula eorum vos for-
nicamini:
Et in oblatione donorum vestrorum, cum tra- XXXI.
ducitis filios vestros per ignem, vos polluimini
in omnibus idolis vestris usque hodie: & ego re-
spondebo vobis domus Israel? Viuo ego, dicit
Dominus Deus, quia non respondebo vobis.
C Neque cogitatio mentis vestræ fiet, dicentium: XXXII.
Erimus sicut Gentes, & sicut cognationes ter-
ræ vt colamus ligna, & lapides.
Viuo ego, dicit Dominus Deus, quoniam in XXXIII.
manu forti, & in brachio extento, & in furo-
re effuso regnabo super vos.
Et educam vos de populis: & congregabo vos XXXIV.
de terris, in quibus dispersi estis, in manu va-
lida, & in brachio extento, & in furore effu-
so regnabo super vos.
Et adducam vos in desertum populorum, & XXXV.
iudicabor vobiscum ibi facie ad faciem.
D Sicut iudicio contendi aduersum patres vestros XXXVI.
in deserto Terræ Aegypti, sic iudicabo vos, dicit
Dominus Deus.
Et subijciam vos sceptro meo, & inducam XXXVII.
vos in vinculis fœderis.
Et eligam de vobis transgressores, & impios, XXXIIX.
& de terra incolatus eorum educam eos, & in
terram Israel non ingredientur: & scietis quia
ego Dominus.
Et uos domus Israel: Hæc dicit Dominus Deus: XXXIX.
Singuli post idola vestra ambulate, & seruite
eis. Quod si & in hoc non audieritis me, & no-
men meum sanctum pollueritis vltra in muneri-
E bus vestris, & in idolis vestris:
In monte sancto meo, in monte excelso Israel, XL.
ait Dominus Deus, ibi seruiet mihi omnis do-
mus Israel: omnes, inquam, in terra, in qua
placebunt mihi, & ibi quæram primitias ve-
stras, & initium decimarum vestrarum in om-
nibus sanctificationibus vestris.
In odorem suauitatis suscipiam vos, cum edu- XLI.
xero

xero vos de populis, & congregauero vos de terris, in quas dispersi estis, & sanctificabor in vobis in oculis nationum.

XLII. *Et scietis quia ego Dominus, cum induxero vos ad terram Israel, in Terram, pro qua leuaui manum meam, vt darem eam patribus vestris.*

XLIII. *Et recordabimini ibi viarum vestrarum, & omnium scelerum vestrorum, quibus polluti estis in eis: & displicebitis vobis in conspectu vestro in omnibus malitijs vestris, quas fecistis.*

XLIV. *Et scietis quia ego Dominus, cum benefecero vobis propter nomen meum, & non secundum vias uestras malas, neque secundum scelera vestra pessima domus Israel, ait Dominus Deus.*

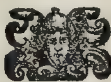
Et factus est sermo Domini ad me, dicens: XLV.

Fili hominis, pone faciem tuam contra viam XLVI.
Austri, & stilla ad Aphricum, & propheta ad saltum agri meridiani.

Et dices saltui meridiano: Audi verbum Do- XLVII.
mini: hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego succendam in te ignem, & comburam in te omne lignum viride, & omne lignum aridum: non extinguetur flamma succensionis: & comburetur in ea omnis facies ab Austro vsque ad Aquilonem.

Et videbit vniuersa caro quia ego Dominus XLVIII.
succendi eam, nec extinguetur.

Et dixi: A,a,a, Domine Deus: ipsi dicunt de XLIX.
me: Nunquidnon per parabolas loquitur iste?

EXPLANATIO
EIVSDEM CAPITIS
VIGESIMI.

I. ET *Factum est in anno septimo*, a A transmigratione Ieconiæ, vt capite primo declarauit, *in quinto*, mense scilicet, *in decima die mensis*. Post menses nimirum vndecim, & dies quinque a superiore visione, rursus sermo fit ad Prophetam. Vaticinij autem occasio fuit aduentus seniorum domus Israël, de quo Vates.

Venerunt uiri de senioribus Israel, ut interrogarent Dominum, & sederunt coram me. Scholiastes: Cum vidissent ij, qui erant in Babylone, Nabuchodonosorem comparantem aduersus Ierusalem exercitum propter violatum fœdus a Sedecia, vehementer timuerunt, atque idcirco ad Prophetam adeunt, vt aliquid ab eo de belli exitu audiant. Verum Deus in recto illis non respondet. Sententiam enim antea pronuntiarat, nimirum Babylonij aduentu delendam esse ciuitatem; sed instar irati, ac redarguentis ipsis conuenientem adhibet admonitionem, & simul eos indignos esse responso demonstrans, & latenter belli exitum docens: incipit autem seniorum ab ipso Deo defectionem C persequi.

Scholiast. [B]

III. *Nunquid ad interrogandum me uos uenistis? Viuo ego, quia non respondebo uobis.* Apollinaris: Ij cum vitam in sceleribus traducerent, neque pœnitentiæ medicina curari vellent, Dominum interrogare ausi sunt; non vt omnino, quæ iuberentur, agerent, sed vt discerent an diuina oracula cum suis cogitationibus conuenirent. Eadem repetens Theodoretus adiecit: Hoc item Sedecias sæpius fecit, adactoque iureiurando Ieremiæ, vt quæ Deo visa essent, aperte sibi pronuntiaret; cum didicisset quæ iussa fuerant, ijs contraria patrauit; & qui in Aegyptum post captiuitatem peruenere, hoc idem ausi sunt: quare auctor omnium Deus non vult ijs respondere; ipse enim sciebat quid esset in homine: idcirco ipsi quoque Prophetæ præcipit, vt eos despiciat, neque vllas pro ipsis preces adhibeat: hoc significauit cum dixit: Si defendis eos, si defendis, fili hominis (defendis, substituo pro, vlcisceris, in versione Latina, Septuaginta, & Theodoreti: id enim ἐκδικέω, ecdiceo, hoc loco significare ex verbis Theodoreti palam est) hoc est, nullam habeas ipsorum rationem veluti curator ipsorum, ne admittas eorum interrogationem, &c. Vulgatus autem sic habet.

Peccatoribus induratis interrogantibus non respondet Deus. *Apollin.* *Theodor.*

IV. *Si iudicas eos, si iudicas, fili hominis?* Quæ orationes per interrogationem legendæ sunt, vt ex Hebræo constat. Similis est illa phrasis Lucæ. *Si percutimus in gladio?* hoc est, feriemus ne? vel, quidni percutiamus? cur non percutimus? Verba autem Latina eundem possunt admittere sensum, quem Græcæ editioni adhibuit Theodoretus: nam שפט, saphat, non solum iudicis officium significat, sed etiam quidquid in foro agitur tam ab actore, & aduocato, quam a testibus aduersus reum. Vnde apte vsurpatum dicemus in præsenti pro suscipere patrocinium: ac si dicat: fili hominis, horum ne suscipies patrocinium? istos ne defendes? eorumque causam ages coram me? quin potius ostende illis abominationes patrum. Chaldæus tamen Paraphrastes, increpas, posuit pro *iudicas*, quasi di-

Lucæ 22. ỳ. 49. *Theodor.* *Chalde.*

ſi dixiſſet Deus: O Propheta, quid cunctaris? quid A hæres? cur non potius illos increpas, & ſeuere redarguis? recte Chaldæus: nam iudicare ea, quam diximus, fori ratione, increpare quandoque ſignificat, quod iudicis interdum ſit dure increpare litigantes; ſed prima expoſitio germanior, & ſimplicior videtur.

Hieron. *Abominationes patrum aliorum oſtende eis*. Hieronymus: Si peccata patrum non redundant ad filios, quomodo abominationes & iniquitates patrum nunc ſenioribus proponuntur? hac videlicet cauſa, vt oſtendantur ſimilia parentibus agere, & hæreditario malo longiſſimum funem trahere peccatorum, vt quorum imitantur vitia, eorum ſupplicia pertimeſcant. In hunc autem modum orditur expoſtulationem. B

Parentum ſcelera proponuntur eis, vt oſtendatur ſimilia parentibus agere.

V. *Hæc dicit Dominus Deus: in die, qua elegi Iſrael*. Quam grauia peccauerint Iſraëlitæ non ſatis æſtimari poteſt, niſi Domini erga eos beneficentia propoſita: Idcirco & mea, inquit, oſtendito beneficia, & parentum ipſorum ſcelera recenſeto. Scholiaſtes. Hæc prima beneficentiæ cauſa, quod eos elegerit non prius illis præuenientibus: etenim idola colentes eos per Moyſem inuiſit, &c. Quam magnum autem beneficium fuit ſuſcitare de puluere egenos, & de ſtercore pauperes erigere, a cophyniſque abſtractos, & de idololatriæ fæcibus abductos creare in principes populi ſui, quis non videat? Sed hanc theoriam plurimis pſalmis repetit Dauid.

Maiora apparent peccata, quando maiora ſunt Dei beneficia peccatoribus collata.

Scholiaſt.

Leuare manum quid ſignificet.

Et leuaui manum meam pro ſtirpe domus Iacob, &c. Ter inculcata phraſis a Propheta ſemel explicanda C eſt. Leuare manum multa ſignificat: quod geſtus eleuationis manus varius ſit: interdum enim apertam extendimus manum in cœlum, qui iurantis eſt habitus: idcirco leuare manum valet iurare, vt in Geneſi. *Leuo manum meam ad Dominum Deum excelſum poſſeſſorem cæli, & terræ*, &c. Et in Deuteronomio. *Leuabo ad cælum manum meam, & dicam. Viuo ego in æternum*. Iſaias tamen abſolute poſuit verbum pro tota oratione: Et leuauit, manum, *in die illa dicens, non ſum medicus, &c.* hoc eſt, iurauit non futurum ſe principem; nam id ſignificat medicus eo loco, eadem phraſis habetur in Exodo. *Vt inducam uos in terram pro qua leuaui manum meam, ut darem eam Abrahæ*. Aliquando manum leuamus non in cælum recta tendentes, ſed dextrorſum in D aëra vibrantes, qui habitus eſt percutientis: quare percutere ſignificat ea dicendi figura, vt in pſalmo: *Leua manus tuas in ſuperbias eorum*: & Iſaias ait. *Leuabit manum ſuam ſuper flumen in fortitudine ſpiritus ſui, & percutiet eum in ſeptem riuis*. & Ezechiel. *Ego leuaui manum meam vt gentes, &c.* & in pſalmo *Et eleuauit manum ſuam ſuper eos, vt proſterneret eos in deſerto:* id eſt, extento brachio comminatus eſt, &c. Vnde etiam phraſis illa Exodi patebit: *Nec ſuper eos, qui longe receſſerant, &c. miſit*, leuauit, *manum ſuam*, id eſt, nihil illis nocuit: & in libris Regum. *Leuauit manum ſuam contra regem*. Nonnunquam leuare manum eſt ſignum gratiæ & auxilij, ſumpta figura dicendi a porrigentibus manum infirmioribus ad opem ferendam: quam phraſim Hebræis explicat idem verbum נשא, naſa, tametſi Latine id extendere potius ſit, quam leuare manum: vt in pſalmo. *Exurge Domine Deus, exaltetur manus tua, ne obliuiſcaris pauperum*. Eſt etiam vocantis habitus apud Iſaiam. *Leuabo ad gentes manum meam, & ad populos exaltabo ſignum meum*. Item orantis, vt in pſalmo. *In nomine tuo leuabo manus meas*. & in alio pſalmo. *Extollite manus veſtras in ſancta*, &c. Hæc atque alia plura amplectitur ea, quam E

Leuare manum iurare eſt. Geneſ. 14. ℣. 22. Deut. 32. ℣. 40. Iſa. 3. ℣. 7. iuxt. Hebr. Medicus pro principe vſurpatur. Exo. 6. ℣. 8. Leuare manum eſt percutere. Pſ. 73. ℣. 3. Iſ. 11. ℣. 15 Ezech. 36. ℣. 7. Pſal. 105. ℣. 26. Exod. 24. ℣. 11. 2. Reg. 20. ℣. 21. Leuare manum eſt auxiliari. Pſ. 9. ℣. 33 Leuare manum eſt vocare, & orare. Iſ. 49. ℣. 22 Pſ. 62. ℣. 5. Pſal. 133. ℣. 2.

in præſenti legimus, oratio. Sed vt nobis ignotus eſt geſtus Dei in Aegypto loquentis cum Iſraëlitis, ita ſenſus quoque orationis obſcurus & ambiguus. D. Hieronymus in ſecunda acceptione intellexit, vſurpatam eſſe orationem a Vate: ait enim: eleuatio autem manus, ſiue extenſio habitum percutientis oſtendit, vt percuteret pro eis Aegyptios, & populum Iſraël de Aegypto liberaret. Chaldæus, pro *leuaui manum*, ter conuertit, iuraui. Septuaginta vero pro eadem primum reddidere, & cognitus ſum ſemini domus Iacob, id eſt, exhibui me viſendum detecta facie, cum olim vultum quaſi manu tegere ſolitus fuerim: qua verſione abſque dubio alluſionem a Propheta factam teſtantur ad locum Exodi ſuperius citatum: *Nec ſuper eos, qui longe receſſerant, &c. miſit manum ſuam*, eumque hoc ſenſu intellexiſſe, non miſit manum, in faciem ſcilicet, hoc eſt, non operuit vultum manu. In ſecundo autem & tertio loco conuertunt ijdem Septuaginta pro *leuaui manum*, apprehendi manum ipſorum, & apprehendi eos manu mea, quæ dicendi figura opem ferentis eſt, nec non & iurantis: nam manu apprehenſa iuramenta, & pacta olim firmabantur, vt alibi diximus.

D. Hieron. Chaldæ. Exod. 24. ℣. 11.

In terram, quam prouideram eis. Iam inde ab initio rerum, quod & Moſes cecinit in Deuteronomio *Quando diuidebat Altiſſimus gentes: quando ſeparabat filios Adam*, in varias orbis oras, eorum colonias diſſeminabat, *conſtituit terminos populorum*, Chanaan, *iuxta numerum filiorum Iſrael*, &c. tot ſcilicet nationibus terram a ſe olim electam quaſi colonis ad tempus locauit, quot futuri erant tribus filiorum Iſraël, quibus decreta fuerat ea poſſeſſio: *pars enim Domini populus eius eſt, & Iacob funiculus hæreditatis eius*, hoc eſt, eum populum non ſecus carum habet, quam ſi ei ex patrimonio in ſortem obtigiſſet, & in hæreditatem funiculis certis definitam, & commenſuratam. VI.

Deut. 32. ℣. 8.

Fluentem lacte, & melle. Eadem dicendi forma extat in promiſſione facta in Exodo: *Et educam de terra iſta in terram bonam, & ſpatioſam, in terram, quæ fluit lacte, & melle*, atque in Ieremia repetita: *Vt ſuſcitem*, ratum faciam, opere præſtem, *iuſiurandum, quod iuraui patribus veſtris daturum me eis terram fluentem lacte, & melle*, &c. vbi diuus Hieronymus: Terram autem lacte, & melle manantem hyperbolice debemus accipere pro rerum omnium abundantia, vt eſt illud.

Quomodo intelligatur (terram lacte & melle fluentem) Exod. 3. ℣. 8 Ierem. 11. ℣. 5. Hieron.

Mella fluant illis, ferat & rubus aſper amomum. Eclog. 3.

Et iterum.

Et paſſim riuis currentia vina repreſſit. 1. Georg.

Præclare Magiſter: etenim ſimili locutione hyperbolica rerum omnium affluentiam expreſſit Ouidius, dicens:

Flumina iam lactis, iam flumina nectaris ibant, 1. Metam.
Flauaque de viridi ſtillabant ilice mella.

Et Virgilius iterum:

Et duræ quercus ſudabant roſcida mella. Eclog. 4.

Atque Iſraëlitæ quidam tumultuantes eiſdem verbis Aegypti feracitatem exaggerant, in libro Numerorum dum ita expoſtulant cum Moſe: *Nunquid parum eſt tibi, quod eduxiſti nos de terra, quæ lacte & melle manabat?* &c. Translatitia itaque eſt ea locutio non propria, communiſque alijs regionibus laus, non peculiaris natura terræ ſanctæ: & quidem metaphoram in ea ſubeſſe conſtat aperte ex libro Numerorum: *Venimus*, inquiunt exploratores, *in terram ad quam miſiſti nos, quæ reuera fluit lacte & melle, ut ex his fructibus cognoſci poteſt*, &c. Quapropter ea vtuntur prophetæ ad ſignificandas

Num. 16. ℣. 13. Num. 13. ℣. 28. Eccleſiæ Chriſti v bertas.

Ioel. 3. ℣. 18. Amos. 9. ℣. 13. Sup. 16. ℣. 13.

Ecclesiæ Christi diuitias, vt Ioel. *Et erit in die illa stillabunt montes dulcedinem, & colles fluent lacte*, &c. Et Amos idem fere repetit. Ceterum hanc dicendi formulam explicuimus supra.

Terræ sanctæ ad alias comparatio.

Quæ est egregia inter omnes terras. Inuitat nos locus iste, vt de Terræ sanctæ feracitate disseramus, quod præstaremus libenter, nisi commodior alter locus ei disputationi suppeteret. Illud interim obseruasse sit satis, verba hæc non esse translatitia, vt illa quæ præcesserunt, sed propria, atque secundum proprietatem interpretanda: comparatio enim terræ illius cum reliquis omnem figuratam locutionem explodit: quod & Hieronymus adnotauit dicens: Iuxta literam vero inclytam esse terram Iudææ, & cunctis terris fertiliorem dubitare non poterit, qui a Rhynocorura vsque ad Taurum B montem, & Euphratem fluuium cunctam considerauerit terram, & vrbium potentiam, amœnitatem regionum, Palæsthinam videlicet, & Phœnicem, Arabiam, & Syriam Cælen, Ciliciam & ceteras regiones, quas Israëli, si Dei præcepta seruasset, Dominus repromisit, &c. Hebraice pro *egregia* legitur צבי, tsebi, צבה, tsabah, quod est tumescere, intumescere, inflari, efferri, exilire, quasi dicas exultationem, superbiam, excellentiam, præstantiam: vt tametsi aptissime verterit Hieronymus, *quæ est egregia inter omnes terras*, dicere potuerit, quæ est præstantia regionum; appositoque abstracto magis exaggerasset terræ felicitatem, & clarius reddidisset Hebræam vocem, quemadmodum fecit apud Danielem: *contra Meridiem, & contra Orientem, & contra fortitudinem*: nam *fortitudinem* vertit loco Hebræi nominis צבי, tsebi. Verum ille de sensu sollicitus erat potius, quam de figura vocum: quare & in ipso Daniele *inclyta* posuit pro eodem Hebræo nomine. Ergo Terra sancta ab Ezechiele vocatur excellentia regionum, a Daniele vero antonomasticῶs excellentia, præstantia, fortitudo, vel quid simile: nam propterea absolute dixit, *contra fortitudinem*, quod id nomen epitheton esset terræ illius, atque adeo notissimum, vel per se ipsum positũ sine addito. Sed de his suo loco fusius tractabimus.

Hier. hic. — Hieron. — Dan. 8. ℣. 9 — C — Ibid. 11. ℣. 16.

VII.

Ostensiones vocat idola, & quare. Scholiast. Hieron. Symmach. Aquyl.

Et dixi ad eos: Vnusquisque offensiones oculorum suorum abiiciat, & in idolis Aegypti nolite pollui. Scholiastes. Offensiones oculorum vocat statuas, & signa, quæ in domibus habebant. Hieronymus pro D offensionibus, quæ Hebraice dicuntur שקוצים, siqutsim, Symmachus interpretatus est nauseas, Aquylæ secunda editio abscissiones; vt significarent abijciendas ab oculis lippitudines, & quasi nauseas, quæ non solum aspectum impediunt, sed & contra cernentibus vomitum creant: pro eadem voce solet Hieronymus vertere iam abominationem, iam execrationem, iam idolum: nam in libro Regum: in quo bis repetitur in Hebraico codice, ipse conuertit: *Idolo Sidoniorum, & Chamos offensioni Moab*: & in Daniele. *Dabunt*, inquit, *abominationem in desolationem.* Abominationes itaque oculorum suorum vocat idola, quod cum abominanda & execranda forent, ab ipsis cum iucunditate suspiciebantur. Obseruat Rabbi Dauid, propterea E additum esse *oculorum*, quod oculi sint cordis internuntij, atque ideo peccatorum eius complices: iuxta illud Numerorum. *Ne sequantur cogitationes suas, & oculos per res varias fornicantes.* Alteram vocem scilicet גלולים, gelulim, pro qua habemus idola in Latina editione, superius explicuimus non semel: inquinamenta transtulit Aquyla eius loco: sordes, spurcitias, volutabra nos reddimus, dignissima Deorum nomina.

Hieron. — 4. Reg. 23. ℣. 13. — Dan. 11. ℣. 31. — R. Dauid. Oculi peccare dicuntur vtpote cordis internuntij & complices. — Num. 15. ℣. 39. — Aquyla.

A *Et in idolis Aegypti nolite pollui: ego Dominus Deus uester.* Efficacissima ad omnem idololatriæ radicem extirpandam ratio est: *Ego Dominus Deus uester.* Etenim cum soli ipsi natura competat dominatus, nefas est alium vel in cælo, vel in terra Dominum agnoscere: rursus cum ipse Deus sit, atque adeo omne bonum, vnicum ergo esse necesse est, neque alijs ab ipso diuinitas tribuenda. Denique cum Deus noster sit, quidni eum colemus vnice, atque ardenter amabimus, si non vt Deum tantum, saltem vt nostrum Deum? quis enim carnem suam non fouet? quis caput proprium non habet carum? quis spiritum suum non seruat illæsum? quis patrem non reueretur & suspicit? at ille, quem pro Deo colimus potiori loco habendus est, quam fortunæ, quam caro, quam vita, quam genus: Sed quoniam præcessit verbum *pollui*, videtur hoc loco tacite de Israëlitis quasi de Templo suo loqui Deus, ac si dicat: Vos Templum mei nominis estis, ego vester Deus. Vtriusque ex æquo interest quod iniungo, munditiam & sanctitatem colite: decet enim Templa munda esse, debetur & Deo, qui in Templo colitur, sanctitas: quæ ergo conuentio Templo Dei cum idolis? Abstinete itaque ab omni idolorum cultu, sic enim & meæ gloriæ, & honori vestro prospicietis, quod alibi manifestius dixerat: *Sancti estote, quia ego sanctus sum.* Sed ijs omissis, vbinam legi dicemus id præceptum Israëlitis traditum in medio terræ Aegypti, vt idola gentium a se ablegarent? nusquam sane tale quid scriptum inuenias: quod & Rabbi Dauid hoc loco obseruauit, & tamen Deo reuelante Prophetæ didicimus id præceptum accepisse Israëlitas, cum primum se Deus illorum redemptorem Moysi declarauit; vt vel hinc conuincantur nouatores, non omnia, quæ Deus Ecclesiæ iniunxit, literis esse mandata; sed eorum multa traditione patrum habita, & ad posteros eadem ratione transfusa.

Deus colendus est & quia Deus est, & quia noster est. — Homines quasi Dei templa decet munditia & sanctitas. — Leuit. 11. ℣. 44. — R. Dauid. — Traditiones Ecclesiæ, exemplo comprobantur Prophetæ.

VIII.

Et irritauerunt me, nolueruntque me audire. Neque huius auersionis memoria extat in sacris, nisi forte vestigium quoddam in Exodo. *Nonne*, inquiunt Israëlitæ ad Mosem, *iste est sermo, quem loquebamur ad te in Aegypto dicentes: Recede a nobis ut seruiamus Aegyptijs.* Scholiastes hæc refert ad querelam præpositorum contra Mosem, quod eius causa grauarentur ab Aegyptijs exactoribus: sed grauiora improperat ipsis Vates. Quis autem ignorat multa omisisse Mosem non indigna scitu ex illa tam longa tragœdia, quod ad maiora narranda properabat, & vniuersa neque percenseri posse videbat?

Exod. 14. ℣. 12. — Exod. 5. — Multa non scripsit Moyses, quæ euenerunt Israelitis in Aegypto.

Et dixi ut effunderem indignationem meam super eos. Id est, statui, decreui, effuso furore, semel illos delere: similis est phrasis in psalmo. *Dixit ut disperderet eos.* & in alio psalmo. *Dixi custodiam uias meas.*

Psal. 105. ℣. 23. — Psal. 38. ℣. 2.

Et implerem iram meam in eis. Id est, plene exhaurirem, consummarem, consummate ostenderem, satiarem: hoc enim significat כלה, calah: Vide hanc vocem supra interpretatam.

Sup. 5. ℣. 13

IX.

Deus suo nomini consulens peccatoribus miseretur fidelibus

Et feci propter nomen meum, ut non uiolaretur coram Gentibus. Et, valet, sed, verumtamen, ac si dicat: Verumtamen mihi imperaui, fecique quod promiseram beneuolus patribus, non quod iratus erga filios statueram, ne haberetur ludibrio Deus Hebræorum, vt qui non valuisset in libertatem eos vindicare, proptereaque causatus fuerit ipsorum peccatis exacerbatum mutasse mentem, populumque suum deleuisse: extant huius rei exempla quamplurima. Porro violari, profanari, pollui, est despectui haberi, non tractari quasi sanctum, ac venerandum, eiusque oppositũ significat sanctificare.

Exod. 32. Num. 14. Deut. 32.

Eieci

X. *Eieci ergo eos de terra Aegypti, & eduxi eos in desertum.*

XI. *Et dedi eis præcepta mea, & iudicia mea ostendi eis.* Polychronius: *Præcepta* vocat Decalogum, *iudicia* quæ de Dei cultu constituunt, ac reliqua præter Decalogum imperata. Scholiastes. *Præcepta* dicit quæ sunt inter homines legitima, vt Non occides, nõ furaberis, &c. *iudicia* vero cultum erga Deum. Theodoretus: Liberatos, inquit, illos ab amarissima seruitute in deserto tanquam in palæstra aliqua probis & vtilibus legibus quasi pueros instruebam, quibus seruandis vitam illis moliebar: leges enim erant vitæ conciliatrices, præcepta autem ipsa & iustificationes (nam τὰ δικαιώματα, ta dicæomata, idest iustificationes legunt Septuaginta) appellauit: non enim alia sunt præcepta, aliæ iustificationes, sed eadem diuersis nominibus vocata sunt præcepta: sunt enim tanquam a Deo, & Domino scripta, quæ iussi sunt homines seruare; iustificationes vero non solum vt iure scripta, & quod iustum est continentia; sed etiam vt quæ recte agentem iustificare possint. Hæc ille. Cuius vltima oratio, qua significat homines iustificari operibus legis, ideoque legem dici iustificationes; tametsi a diuo Paulo expresse asseratur: *Factores legis iustificabuntur*, &c. expositione indiget, quemadmodum & versus sequens.

[Margin: Præcepta & iudicia quid significent. Polychr. Scholiast. Theodor. Rom. 2. ℣. 13.]

Quæ faciens homo uiuet in eis. Neque enim de vita gratiæ, seu iustificatione peccatoris hic sermo est Prophetæ, cum constet ex Apostolo, quod *ex operibus legis non iustificabitur omnis caro coram* Deo: alioqui *si per legem* daretur *iustitia*, vt ipse ait, *ergo gratis Christus mortuus esset*: Nihil tamen repugnat si locus de iustitiæ augmento, vel conseruatione in vita gratiæ intelligatur, vt Theodoretus videtur accepisse: qui enim alias per Christi fidem iustificatus ex gratia opera Decalogi impleuerit, absque dubio crescet in iustitia, & vitam gratiæ, quam possidet, tuebitur, & magis ac magis stabiliet: nihilominus is sensus non videtur satis ad mentem Vatis accommodatus, vt statim ostendemus. Chaldæus Paraphrastes de vita futura, & æterna sententiam interpretatur, quasi operibus legis cultores ipsi vitam promereantur futuri sæculi, quod si cum præuia fide mediatoris, & gratia iustificante intellexit, dixit quod res erat, sed nescio an attigerit, quod Propheta instituerat: is enim nullam in præsenti adijcit promissionem cultoribus legis, sed eam repetit, quæ a Mose facta fuerat, cum legem populo ferret. Ille autem disertis verbis testatur in Deuteronomio se proposuisse ante eorum oculos mortem, & vitam corporalem, mortem quidem transgressoribus legum, vitam autem cultoribus earum. *Testes*, inquit, *inuoco hodie cælum, & terram, quod proposuerim uobis uitam & mortem, benedictionem, & maledictionem: Elige ergo vitam ut & tu uiuas, & semen tuum: & diligas Dominum Deum tuum, atque obedias voci eius, & illi adhæreas (ipse est enim vita tua, & longitudo dierum tuorum) vt habites in terra, pro qua iurauit Dominus patribus tuis Abraham, Isaac, & Iacob, ut daret eam illis*: & paulo superius dixerat: *Vt uiuas, atque multiplices te, benedicatque tibi in terra, ad quam ingrederis possidendam, &c.* nam tametsi sub ea vita, & morte temporali spiritualem, & æternam etiam intellexisse videatur legislator illis potissimis verbis: *Ipse est enim uita tua, & longitudo dierum tuorum*; ceterum magno cum discrimine: etenim mortem vtramque, corporis scilicet & animæ promerebatur quidem delinquens in legem; vitam autem vtramque non continuo merebatur legem custodiens ex

[Margin: De iustificatione legis Mosaicæ. Rom. 3. ℣. 20. Gal. 2. ℣. 21 Theodor. Chalda. Lex a Moyse lata sub comminatione mortis, & spe vitæ temporalium intelligenda est. Deut. 30. ℣. 19. ℣. 16. Lex mortem ministrabat trãsgressori, non ita vitam cultori.]

A opere legis; sed temporalem quidem propter legem impletam tuebatur: spiritualem vero ob fidem in Christum mediatorem assequebatur, & ex gratia Spiritus sancti conseruabat, & augebat: promittebaturque cultoribus ex vi operum legis vitam propriam conseruare, & prorogare multo tempore, tum etiam nomen in posteros per multa sæcula diffundere. Vitam autem gratiæ, & æternam prædictis bonis adumbratas aliunde, quam ex lege quærere necesse erat. Cum ergo Propheta dicat, quæ faciens homo viuet in eis, vel propter ea, hoc est ex eorum vi, consequens est, illum non de spirituali, sed de temporali vita esse locutum, quæ merces erat legis obseruantiæ. Verum neque vitam temporalem legi acceptam ferre voluit Paulus, sed tantummo-

B do corporis mortem: ait enim: *Litera enim occidit, spiritus autem uiuificat*: hoc est, lex exarata literis Hebraicis in tabulis lapideis vim habuit damnandi morte transgressores, viuificandi non item: hoc enim solius est legis gratiæ in corde infusæ. Idem habet iterum. *Quod si ministratio*, inquit, *mortis literis deformata in lapidibus fuit in gloria*, &c. ministram enim mortis, & quasi lictorem appellat legem, quod ipsius quidem esset occidere reos, non viuificare obsequentes: quo igitur pacto verum erit, quod habet Propheta. *Quæ faciens homo uiuet in eis*. Respondemus aliud esse de lege per se sumpta philosophari, aliud de adiuncta illi promissione diuina: & Paulum quidem de lege esse locutum, vt opponitur Euangelio, promissionique diuinæ

[Margin: 2. Cor. 3. ℣. 6. Lex per se vt opponitur Euangelio ministra mortis est, nullo modo vitæ; cum promissione coniuncta & obseruata vtramque promeretur.]

C Abrahæ factæ de benedicendis hominibus in illius semine, quæ fuit Euangelij ipsius pollicitatio; Prophetam vero de lege, vt claudit etiam promissionem Dei, ea verba intellexisse. Lex itaque per se sumpta ministra mortis erat, obedientia autem legis apud Deum merebatur vitæ incolumitatem, & prorogationem dierum, iuxta illud: *Honora patrem tuum, &c. vt sis longæuus super terram, quam Dominus Deus tuus dabit tibi.* Nisi forte malis simplicius locum interpretari, asserendo contrarium vsurpatum esse a Vate pro contradictorio, hoc est, viuere pro non mori. Sicut & apud Ioannem a Christo Domino contra factum videmus: *Patres uestri*, inquit, *manducauerunt manna in deserto, & mortui sunt, &c. qui manducat hunc panem viuet in æternum.*

[Margin: Exod. 20. ℣. 12. Ioan. 6. ℣. 49. Discrimen inter manna & Eucharistiam in collatione vitæ æternæ.]

D ibi enim, mori, vsurpat Dominus pro, non viuere; ac si dicat: Panis iste cælestis vitam æternam communicat, ille alter minime: nam patres vestri eo pasti sunt, & non vixerunt ex illius virtute, vita scilicet animorum ad immortalitatem, quam iste cibus donat abunde. Alioqui si mori significet quod sonat, de neutra morte comprobari potest discrimen inter vtrumque panem; etenim si de temporali accipias, qui pane cælesti vescuntur, nihilo secius moriuntur, quam Hebræi pasti manna in deserto; si autem de morte spirituali, ex æquo eam euaserunt Hebræi vescentes manna, qui scilicet Dei præceptis erant obsequentes, atque Christiani. Necesse est ergo, quo discrimen inter vtrumque panem verificemus, illud, *& mortui sunt*, non priuatiue in-

E telligere, sed contradictorie, pro, & non vixerunt. nam certum est ex vi panis Eucharistici vitam immortalem conseruari, & quandoque conferri, quam virtutem manna Hebræorum minime habuit, nisi tantum ad tuendam vitam temporalem. Ergo sicut apud Ioannem, mori, est non viuere, sic apud Ezechielem, viuere, est non mori: itaque hunc sensum videtur habere præsens oratio: *Quæ faciẽs homo uiuet in eis*, id est, non morietur ex legis præscripto, euadet mortem, tuebitur vitam corporis, non ple-

ctetur capite, ficut transgreffores folent. Denique fi ifta promiffio alicui videatur nimium arida & angufta, poterit alteram verfui accommodare fententiam, vt non folum promittat mortem violentam euadere, vitamque corporis tueri, fed etiam vitam felicem, & bonis omnibus cumulatam traducere: nam hoc fere vocat facra Scriptura vitam, nempe iucunditatem, lætitiam, felicitatem, omnem fcilicet vitæ commoditatem, vt in pfalmo. *Qui vult uitam, diligit dies videre bonos.* & in Prouerbijs. *Qui me inuenerit inueniet vitam, &c.* quafi dicat: *Quæ faciens homo uiuet in eis*; hoc eft, iucundam, & beatam vitam traducet fub ijs legibus agens: Eiufmodi autem pollicitationibus plenus eft liber Deuteronomij: atque hic quidem fenfus nobis videtur contextui gratiffimus, & fequentibus mirifice cohærens.

Sacra Scriptura vitam vocat iucunditatem, lætitiam, felicitatem.
Pfal. 33. ℣. 13.
Prouer. 8. ℣. 35.

XII.

De fabbathi fanctificatione.
Exod. 31. ℣. 13.
Gen. 2. ℣. 2

Infuper & fabbatha mea dedi eis, vt effent fignum fœderis inter me, & eos: & fcirent quia ego Dominus fanctificans eos. Repetit Vates Mofis verba dicentis. *Videte, vt fabbathum meum cuftodiatis, quia fignum eft inter me, & vos in generationibus veftris, ut fciatis quia ego Dominus, qui fanctifico vos, &c.* Vtriufque loci explanatio pendet ab intelligentia illius loci Genefis: *Et requieuit die feptimo ab uniuerfo opere, quod patrauerat. Et benedixit diei feptimo, & fanctificauit illum.* Cuius expofitionem fufius perfequemur in Commentario de ferijs facris Ifraël: nunc eandem breui perftringamus oportet. Benedicere eo loco, vt optime notauit Philo, eft laudare, commendare, & approbare: fanctificare autem, vt egregie docuit Chryfoftomus, eft diuino cultui fegregare, feu dedicare, & obferuandum conftituere: vnde fententia loci Genefis ea eft: Deus nomen fabbathi, quod feptimæ feriæ ipfe impofuerat, approbauit, atque fuo otio honorandum fecit, tum & præcepto fanctum & inuiolabile feruari ftatuit. Ex quo fit antiquius effe lege Mofaica præceptum fanctificationis fabbathi, neque cœpiffe cum lege, fed cum mundo, quippe quod a primis illis Patriarchis non fecus cultum fuerit, quam ab Ifraëlitis, quibus eius obferuatio in lege repetita eft, non denuo impofita, vt ibidem latius differemus. Itaque in Exodo citato ad obferuantiam antiquiffimi præcepti, & mundo coæui prouocatur denuo populus a legiflatore, cum audit: *Videte vt Sabbathum meum cuftodiatis, quia fignum eft inter me & uos in generationibus; vt fciatis, quia ego Dominus, qui fanctifico uos*: hoc eft, vt quotiefcumque fabbatho vacaueritis a laboribus corporis recordemini, quam fim de vobis benemeritus, cum vos mihi in populum peculiarem felegerim, atque meo cultui dicauerim, vt fitis non modo gens inclyta, fed electa & fancta, refpublica tota facerdotalis, addicta Deo, illique vacans ex peculiari præcepto: quo quid poteft effe vel honeftius, vel iucundius? Nam huius electionis tam honorificæ, & muneris tam fublimis fignum eft fabbathum, in quo feriantes a negocijs profanis, diuinorum operum contemplationi vacare iubemini, quod eft facerdotum officium & priuilegium. Veftra igitur intereft fabbatha cuftodire. Ex ijs verfus præfens intelligetur: *Sabbatha*, inquit, *mea dedi eis*, vbi obferuatione dignum eft pronomen *mea*: *Sabbatha mea*, inquit, id eft, meas ferias, & delicias; diem feptimum, in quo ego olim quieueram ab opificio mundi, illis volui mecum effe communem, vt hac ratione meam felicitatem, quæ in mei ipfius contemplatione confiftit, illis quadamtenus impertirer. Nam quid aliud præcepi, cum mandatum impofui de fabbatho cuftodiendo, quam vt a laboriofis fæculi curis vacantes diuina opera, iudicia, & confilia meditarentur, quæ ego ipfe feptima die mecum pertractabam, examinabam, probabam, & in quorum perfectione conquiefcebam? fit ex ijs mandatum de fanctificando fabbatho fignum effe non folum amoris ardentiffimi, quo Deus homines profequitur, fed etiam honorificum teftimonium dignitatis, ad quam eo ipfo impofito præcepto funt euecti. Sed hæc late profequemur in prædicto commentario. Scholiaftes porro Græcus, & Apollinaris ita habent. Affidue vero meminit præcepti de fabbatho feruando, quoniam ignauis via quædam erat facilis ad diuinam cognitionem adducens: & rurfus quia fex diebus fecit Deus cælum, & omnibus præcipit, vt ea opera fecum pertractent, vt per affiduam meditationem habitum quendam rerum fublimium nancifcantur. Theodoretus autem ex ceteris Græcis: Sabbathorum illis otium lege præfcripfi, vt hæc ciuilis adminiftrationis ratio peculiaris a gentium quidem eos diftinguat inftitutis, atque meorum beneficiorum memoriam refricet, otio enim & ceffatione a carnis operibus dum diuino cultui continenter vacarent, & diuina audirent eloquia, lucrum percipiebant, cum difcerent ex ipfis diuinis eloquijs etiam effectorem omnium Deum, & de omnibus benemeritum: non fimpliciter igitur otium vitæ auctor eft, fed Dei affiduus cultus: atque aliquanto inferius in illud: *Sabbatha mea uiolauerunt*, fic habet: Rurfus hic quoque fabbathorum mentionem fecit, neque ea cum alijs iuftificationibus coniunxit, neque enim hæc, vt illæ, vitam conciliant, fed quendam peculiarem Reipublicæ adminiftrandæ characterem continent: illud enim: *Non occides*: *Non mæchaberis*, & alia huiufmodi alios quoque homines naturæ lex edocuit; at fabbathi obferuandi non natura magiftra, fed legis latio: in alijs igitur præceptis cum ceteris gentibus communione iuncti; in obferuatione vero fabbathi propriam quandam vi debantur obferuare Rempublicam: nulla enim alia gens hoc ocium obferuabat: neque circumcifio ita ipfos ab alijs diftinguebat, vt fabbathum; quippe circumcifionem Idumæi quoque habebant, & Ifmaëlitæ fimiliter. Aegyptij item a Iudæis hanc edocti obferuare ftudebant, quod per prophetam Ieremiam Deus declarauit cum dixit. *Vifitabo fuper omnem qui circumcifum habet præputium, fuper Aegyptum & fuper Iuda, & fuper Edom, &c.* Sabbathi vero obferuationem fola Iudæorum natio cuftodiebat: idcirco dixit Deus: *Sabbatha mea dedi eis, ut effent fignum inter me & eos: & fcirent quia ego Dominus fanctificans eos*: hoc eft, mihi peculiari religione, & cultu addicens. Eadem ante Theodoretum fcripferat Diuus Irenæus. Quoniam autem, inquit, circumcifionem non quafi confummatricem iuftitiæ, fed in figno eam dedit Deus, vt cognofcibile perfeueret genus Abrahæ, ex ipfa fcriptura difcimus: dixit enim Deus ad Abraham. *Circumcidetur omne mafculinum* veftrum, & erit *in fignum* teftamenti *inter me, & uos*: hoc idem de fabbathis Ezechiel Propheta ait: *Et fabbatha mea dedi eis, vt effent* in *fignum inter me*, & ipfos, vt fciant, quoniam *ego* fum *Dominus*, qui fanctifico *eos*. Et in Exodo: Sabbatha mea obferuate, erunt enim in fignum apud me vobis in generationes veftras.

Philo lib. de mund. opific.
Chryfoft. fuper Gen. 2.
Sabbathi obferuantia nõ incœpit a lege Mofis, fed multo ante.
Refpublica facerdotalis, dicitur Ifrael propter fabbathi obferuantiam.
Præceptum fabbathi obferuandi amoris & honoris ergo impofitum.
Scholiaft.
Apollin.
Theodor.
Circumcifionem non Iudæi tantum, fed & aliæ gentes obferuabant.
Ier. 9. ℣. 25
Iren. lib. 4 *cap.* 30.
Genef. 17. ℣. 10.
Exod. 31. ℣. 13.

In ijs, quæ fequuntur, commemorata Hebræorum in Aegypto contumacia, fuaque in illos longanimitate, rurfus legum, quas tulit in folitudine mentionem facit, & vt illi obedire recufantes ea violarunt. Deinde docet iuftam fuam iram, & ineffabilem bonitatem.

Ergo

XXV. *Ergo & ego dedi eis præcepta non bona, & iudicia, in quibus non viuent.* Aduersari videntur ista præcedentibus, in quibus dictum est: *Dedi eis præcepta mea, & iudicia mea ostendi eis, quæ faciens homo, viuet in eis.* legislatoris præterea bonitati, & pietati repugnant, si vt sonant intelligenda sint. quis enim credat fontem pietatis tulisse hominibus, quos ad omnem iustitiam informabat, præcepta non bona, neque vtilia, sub quibus scilicet non possent viuere? Habitus est super huius versus sententia sæpius Senatus frequens ab Ecclesiæ Patribus, & ceteris, qui eos secuti sunt, Doctoribus, aliosque alia sensisse legimus. Diuus Iustinus Dei præcepta non bona, neque honesta dicit esse sacrificiorum, & libaminum leges, quas Deus non sponte, sed Iudæorum scelere coactus tulit. Diuus Ambrosius de legis veteris præceptis in vniuersum intellexit, quæ non bona, inquit, hoc est, non perfecta, quod enim bonum vtique perfectum: nam Euangelio perfectiora reseruauit. siquidem, ait: *Non veni soluere legem, sed adimplere*: non enim otiose Apostolus ait: *Lex pædagogus noster fuit in Christo* pædagogus enim cuius est, ætatis ne maturioris, an adolescentis? vtique adolescentis vel pueri, hoc est, ætatis infirmæ, qui vtique imperfectæ ætati non potest perfecta adhibere præcepta, quæ sustinere non queat. Diuus Hieronymus duplicem adhibet sensum præsenti textui ijs verbis: Siue hoc significat quod postquam terrá repromissionis intrauerint varijs temporibus ob multa peccata diuersis traditi sunt gentibus, regibusque, & eo tempore, quæ natura sua bona erant præcepta Domini, & iudicia, in quibus possent credentes viuere, facta sint eis non bona, dum nequaquam valent in captiuitate legis præcepta seruare, & facere quæ diuinus sermo mandauit. Neque dixit: Dedi eis præcepta mala, sed non bona. non enim statim sequitur, vt quod bonum non est sit malum, sicut & Apostolus docet, bonum esse homini vxorem vel mulierem nó tangere, sed propter incontinentiam vnumquemque possidere vas suum in castitate. quod si non fecerit neque bonum, neque malum est. Dedit ergo eis Deus dispersis in gentibus præcepta non bona; hoc est, dimisit eos cogitationibus, & desiderijs suis, vt facerent, quæ non conueniunt. Potest & hoc dici quod ante offensam Decalogum tantum acceperint, post idololatriam vero & blasphemiam multiplices legis cærimonias, vt Deo potius offerrent victimas, quas Dæmonibus offerebant, & comparatione sacrilegij leuius fieret, quod non erat per se bonum, & nequaquam malum, quia Deo offerebatur; tamen non bonum, quia boni auctorem offenderant, &c. Principio videtur sensisse Hieronymus Dei præcepta dici non bona, hoc est grauia, & obseruatu difficilia. Deinde præcepta vocari viuendi cósuetudines prauas, quibus regebantur Iudæi a Domino derelicti. Denique leges cærimoniales sacrificiorum. Primam interpretationem Iustini secuti sunt Græci. Sic enim habent Apollinaris, atque Theodoretus, eam quam legimus in codice Hieronymi expositionem vellicantes: & nonnulli quidem hæc ad idolorum cultum referunt, *dedi* pro permisi, intelligentes. Sed patet eos nequaquam verborum sententiam assecutos. Idolorum enim impietatis cultum nemo, qui recte sapiat, non bonum dixerit, sed valde malum. non ergo sapientiæ fons, pietatis legislator, impietatis accusator, extremam impietatem nó bonam appellarit, quam malitiæ extremum alias vocat. aliud ergo hæc innuit oratio. Cum enim dedissem eis, inquit, vtilia præcepta, & iustificationes, quas faciet homo, & viuet in eis (& per hæc intelligit decem verba legis) quæ ipsi aspernati sunt sine vllo metu vitulum colentes, alijs eos præceptis obstrinxi, ac veluti affixi, quæ nullam quidem eis vitam præbere possent, sed vt eorum custodia, & occupatione necessariarum legum violationem prohiberem. Indicat vero per hæc, quæ ad lepram, & ad ossa mortuorum, ad morticinum, & seminis fluxum, & aliorum huiusmodi leges pertinebant, frequentes præterea aspersiones, & sacrificia, quæ pro his offerebantur. in ijs enim obseruandis ipsi occupati nó amplius necessarias illas, & vtiles leges poterant aspernari: idcirco non dixit dedisse se illis mala præcepta, sed nó bona: neque enim vitium edocebant, neque virtutis erant ipsa per se ipsa causa, sed crebro ad sacrum Dei Templum aduentare, & Deo præsto esse cogebant: qui enim se pollutum credebat, is ad expiationem accurrebat, ad quam cum peruenisset, in Dei memoriam redibat, atque hæc ipsa memoria impiam mentem exterminans diuinas leges obseruandas suadebat. ipsa igitur per se non bona quæ diuino scopo, & consilio non erant necessaria, sed eorum quibus imperabantur infirmitati; non tamen ipsa per se necessaria, sed quæ ad bona & necessaria adducebant. Polychronius ijs attexendus, qui in eandem sententiam scribit: Præcepta, inquit, & iudicia vocat sacrificiorum instituta non bona, quia non vt necessaria proposita sunt, sed propter eorum imbecillitatem, quibus tradebantur, vt ne ingratus ac difficilis illis redderetur repentinus ad perfectionem transitus. Illud vero non bona mirifice ostendit, quia nó erant de sacrificijs, quæ decerēt Deum, quia etiam per Isaiá ait: Holocaustomata arietum, & adipem agnorum, & sanguinem taurorum, & hircorum nolo: & quæ sequuntur. Præcepta igitur non bona non damnant Dei in legibus condendis prouidentiam, sed eius erga imperfectos indulgentiam testantur. Diuus Cyrilllus expositionem secundam, quæ erat Ambrosij, sequi videtur. sic enim habet: Quod ad considerationem spirituale spectabat, sancta erat lex, sanctumque præceptum, & iustum, & bonum: quod autem pertinet ad proprietatem rei, & solum in vmbris positum cultum, non bona præcepta, sed neque sempiternam vitam conciliare poterant: nemo enim, vt scriptum est, in lege iustificatur. Vtroque vetustior Origenes idem sensisse videtur, vt refertur eodem libro. Quænam erant, inquit, hæc, nisi occidens litera legis, & testamentum mortis literis exaratum lapideis, atque ministerium damnationis? de quo scriptum est: *Litera enim occidit, spiritus autem viuificat*? nam præcepta illa secundum literam non oportet obseruare, sed quæ secundum spiritum. nam & reprehensione caret, si quædam præcepta violata dicimus non solum ab Apostolis in nouo testamento, sed etiam ante aduentum in scripturis antiquis: nam sacerdotes in Templo sabbatha soluentes erant innoxij. Sabbatho item circuncidebatur homo. Dauid ac socij panes propositionis comederant, quibus nefas erat alijs, quam sacerdotibus vesci. In Tabernaculo etiam a Moyse Cherubim simulacrum factum, & deinde a Salomone in Templo, a Moyse quoque serpens æneus conflatus, cum hæc omnia lex prohiberet. Præcepta itaque secundum literam occidentem non bona sunt, secundum spiritum vero sunt bona, *quæ faciens homo viuet in eis.*

Vtraque explanatio, & conciliatio locorum probabilis est, siue quæ de solis sacrificijs intelligit præcepta non bona, siue quæ de vniuersis legis veteris cærimonijs. Sed multo esset plausibilior, si Pa-

Difficilis locus. — *Iusti. dialog. contra Tryphonem.* — *Ambr. super psal. 118. & lib. 3. epist. epistola ad Clementianum.* — *Matth. 5. ℣. 17.* — *Galat. 3. ℣. 24.* — *Hieron.* — *Apollinar.* — *Theodoret.* — *Auctoris sententia.* — *Polychr.* — *Isa. 1. ℣. 11.* — *Cyril. in Matth.* — *Origen.* — *2. Cor. 3. ℣. 6.*

Non bona id est non suauia non iucunda, sed difficilia.

si Patres bonum vsurpassent pro suaui, iucundo, & facili, Hebræa phrasi, non bonum contra pro graui, duro, intolerando: nam טוב, tob, non solum honestum significat, sed delectabile bonum, vt in Genesi: *Vidit igitur mulier, quod esset bonum*, id est, amœnum, gratum. & iterum: *Si bonum est in oculis vestris*, id est, si placet: hac enim ratione præcepta non bona erunt grauia, importabilia, vt exposuisse videtur Petrus in Actis: *Iugum, &c. quod neque Patres nostri, neque nos portare potuimus*. Viuere autem, erit vitam ducere commode, & feliciter, vt supra exposuimus; & non viuere, erit miserrimam vitam trahere. Veruntamen qui obseruauerit simpliciorem esse loquendi rationem sacris scriptoribus, & fere ex vulgi consuetudine petitam, non facile sibi persuadebit de diuinis præceptis hæc duo simul a Vate proferri, dedi præcepta in quibus viuent, & dedi præcepta non bona in quibus non viuent; quantumuis rationibus scholasticis ea inter se conciliari possint: præsertim cum versus sequens: *Et pollui eos in muneribus suis*, qui eiusdem est argumenti, vt ex coniunctione præposita constat, nulla ratione referri possit ad sacrificia, vel oblationes Deo factas, sed Idolis. Quapropter existimamus hoc loco sermonem esse non de legibus diuinis, sed humanis, non Moysis sed Tyrannorum, quibus Hebræi traditi sunt ob legis diuinæ violationem. Sequenti autem versu de sacrificijs, quæ falsis gentium dijs offerebant, vt duo commemorentur supplicia respondentia duobus beneficijs collatis ingratis Israëlitis, scilicet leges duræ Tyrannorum pro suaui Dei lege reiecta; & nefariæ oblationes pro sanctissimis sacrificijs despectis. Dixerat enim supra: Dedi eis præcepta, & iudicia (facilia & leuia) sub quibus iucunde viuere possent, atque Sabbata mea, aliaque festa, & ritus institui (nam nomine sabbathi reliquæ festiuitates intelligendæ veniunt, vt alibi dictum est) vt essent signa mei erga illos amoris; ipsi contra fregerunt iugum, ruperunt vincula, meum detrectarunt imperium, atque sese dederunt dijs finitimarum gentium, quos non cognouerunt patres eorum. Ergo vt cognoscerent quam latum sit discrimen inter vtramque viuendi rationem, ego dedi eis præcepta non bona, hoc est, subieci eos iugo ferreo Ammonitarum, Moabitarum, Philisthæorum, &c. eorumque legibus non admodum suauibus (nam bonum Hebraice dicitur non solum honestum, sed etiam delectabile, vt supra notauimus) quinimmo grauissimis, & intolerandis, sub quibus miserrimam traherent vitam, vix viuerent: nam extenuatio rhetorica hic videtur commissa, qualis illa:

Gen. 3. ℣. 6
Gen. 19. ℣.
Actor. 15. ℣. 10.
A
B
Præcepta nō bona hoc est tyrannorū, quibus subijciuntur mādata grauia.
C
D

Non ignara mali miseris succurrere disco,

id est, omne malum experta: quæ quidem figura admistum habet hoc loco nescio quid ironiæ, quasi dicat: Dedi præcepta non tam suauia fortasse atque mea erant, hoc est admodum illis dissimilia. nam illa suauissima erant, hæc contra durissima. Esto exempli gratia illa Philisthinorum lex contra Hebræos sibi vectigales prolata, vt nullus esset in toto Israël faber ferrarius, nec qui vomerem quidem conflare, aut securim acuere posset. Alias grauiores coniectare licet ex ipsorum ad Deum clamoribus, cum ab hostibus opprimebantur, atque Dei eorum vicem dolentis miserationibus, quas liber Iudicum frequenter recenset. Et Ieremias: *Dabo eos in vexationem vniuersis regnis terræ*. Quod vero ad nefandos sacrorum cultus attinet, quid potuit excogitari immanius, & horribilius, quam vt pater primogenitum infantem idoli æneì accensi manibus offerret, ipsomet qui genuit spectante, torrendum & adurendum? De eiusmodi itaque impijs oblationibus subditur.

E
Ierem. 29. ℣. 18.

XXVI. *Et pollui eos in muneribus suis, cum offerrent omne quod aperit vuluam propter delicta sua: & scient quia ego Dominus*. Id est, pollui, & contaminari eos permisi, ob illorum delicta nefarijs primogenitorum oblationibus idolis impurissimis factis, vt vel tam dura seruitute grauati discerent me esse Dominum, id est, potentem, qui tam duras pœnas a refugis; vel pium, qui tam dissimilia a subditis meis sacrificia exigo. Itaque illa oratio, *propter delicta sua*, nectenda videtur cum prima, *pollui eos in muneribus suis*. vel, si malis construere ex ordine, ea erit sententia: *Cum offerrent omne quod aperit vuluam*, seu primogenitum idolis proter delicta sua, id est, in sacrificium aut piaculum pro ipsorum peccatis: putabant enim Ethnici Sathanæ astutia decepti pro grauissimis quibusque criminibus nulla gratiora offerri posse dijs holocausta, quam primogenitorum sanguinem, vt ex libro Regum conijcere licet, vbi legimus regem Moab cum supremum impendebat regni, & vitæ discrimen, arreptum primogenitum immolasse super murum, vt hoc facto Deos, quos aduersum se iratos sentiebat, redderet sibi propitios: cuius generis exempla obseruari possunt in Homero, & alijs veteribus scriptoribus. is enim refert Agamemnonem Iphigeniam filiam dijs immolasse, quo ventos faustos haberet Troiam versus nauigans: post Troiæ vero excidium a Pyrrho Polyxenam Priami filiam, atque ab Vlysse Astyanactem primogenitū Hectoris sacrificatos pro felici reditu Græcorum in patriam, quorū diras neces Seneca Tragicus lugubri carmine concelebrat. Plato quoque, Dionysius Halicarnasseus, Diodorus Siculus, & Plutarchus auctores sunt, apud Phœnices, Carthaginenses, Rhodios, & Cretenses in more positum fuisse, vt infantes principali honore insignes sorte ductos in regio ornatu Saturno hostias immolarent, a quibus sacris cum desiuissent Carthaginenses postea victi ab Agathocle, ac deos propterea subiratos arbitrantes ducentos nobilium filios mactarunt ad aras, vt auctor est Pescenius Festus aqud Lactantium. Cuius nefarij parricidij meminit Silius Italicus illis versibus.

Per oblationē nefariæ idololatriæ puniuntur ingrati, & prouocantur refugi.
De nefaria primogenitorum immolatione.
4. Reg. 3.
Homer.
Seneca in Troade.
Plato. dialog. de leg.
Dionys. Halic. lib. 1.
Diodor. Sicul. lib. 20.
Plutarch. in Apoph. de Gelone.
Lactan. lib. 1. de falsa relig. cap. 21.

Mos fuit in populis, quos condidit aduena Dido
(Infandum dictu) paruos imponere natos.

Tertullianus etiam, & Eusebius, Iustinus quoque, ac Paulus Orosius, necnon etiam Herodotus, Persis vsitatum fuisse tradunt, ad habendas dijs gratias viuos sub terra defodere pueros, ac virgines, puellarum indigenarum filios: & tale quid patrasse Amestrim Xerxis vxorem in bis septem illustrium Persarum liberos. Neque dissimilia his sacrificia idolis suis offerebant Mexicani Indi: nam singulis annis ad viginti millia hominum mactabant Dæmoni, atque in præcipua quadam festiuitate annua idoli simulachrum ex farina Mayzina sanguine humano permista fingentes, vbi rite fuerant illud venerati, in particulas minimas diuidentes singillatim distribuebant, libaque eiusmodi vorantes sacra impurissima consummabant. In prouincia vero Mechoacan Dæmon sibi offerri postulabat quidquid erat ciuibus carissimum, vti infantem speciosum, sponsam forma insignem, eamque ob causam illæ nationes exosum habentes cultum adeo truculenti Dei, Christi Domini fidem obuijs vlnis sunt amplexati, quemadmodum Patri Antonio Mendozio Prouinciali Societatis nostræ ipsimet Mechoacani proceres testati sunt. Sed de his hactenus.

Silius Ital. lib. 4. Punic. in fine.
Tertul. in Apol. cap. 9
Euseb. lib. 4 præp. Euāg.
Iustin. lib. 19.
Orof. lib. 4. cap. 6.
Herod. lib. 7.

Porro vbi Latinus codex habet: *in muneribus suis*, & He-

& Hebraicus בְּמַתְּנֹתָם, bemathenotham, in donarijs, vel oblationibus suis. Græci codices legunt hodie, ἐν τοῖς δόγμασιν, en tis dogmasin, in dogmatibus, quomodo legit codex Sixti, atque Complutensis: Item Apollinaris, qui sic interpretatur locum: In dogmatibus, inquit, eorum, pro eo ac si dicat, in ijs, quæ sunt ab ipsis tradita. Nihilominus Septuaginta reddidisse, ἐν τοῖς δόμασιν, en tis domasin, in donarijs, Theodoretus legit, & interpretatur in hunc modum: Hoc simile est illi, quod per beatum Dauid a Deo dictum est: *Et dimisi eos secundum desideria cordis eorum; ibunt in adinuentionibus suis.* Vbi enim vidi ipsos ex meis præceptis vtilitatis nihil percipere, permisi eos deinceps sua consilia persequi haud sustinens eos gubernare. quod hic quoque declarauit cum dixit: polluam eos in donis suis. tamen subijcit Theodoretus: Sed apertius hoc Aquyla interpretatus est, qui dixit: & pollui eos in dogmatibus ipsorum cum traducerent ipsi omne aperiens vuluam: permisi enim ipsos suis inquinari institutis cum per ignem traducerent filios, & pueros primogenitos Dæmonibus offerrent, dignas ipsis in reliquum pœnas infligens.

[Margin: Apollin. — Theodor. — Ps. 80. ℣. 13 — Aquyla.]

Obseruandum primo, quam durum sit iugum mundi, & quam graue onus imponat ceruicibus sibi subditorum: Ieremias enim ait: *Seruietis ibi dijs alienis die ac nocte, qui non dabunt vobis requiem.* Isaias quoque. *Confractus est Bel, contritus est Nabo* (Septuaginta, Dagon) *facta sunt simulachra eorum bestijs, & iumentis*, &c. hoc est: Dij gentium nullum afferunt cultoribus auxilium, vel lucrum, sed potius pondus: qui eos veneratur, iumentum iure appellari potest, non homo: cum in humeris suis baiulet immensum pondus æris, quod vix queat sustinere: *onera*, inquit, *vestra graui pondere vsque ad lassitudinem*, &c.

[Margin: Quam graue & durum sit mundi iugum. — Ierem. 16. ℣. 13. — Isa. 46.]

Secundo obserua, quam leue sit Dei onus, & quam suaue iugum, vt eodem capite Isaias eleganter persequitur. *Audite me*, &c. inquit, *domus Israel, qui portamini a meo vtero, qui gestamini a mea vulua*, id est, quos ego non tantum vt nutrix vlnis baiulo & sinu foueo, sed quasi mater vera vtero meo gesto, hoc est in intimis visceribus meis absconditos habeo, blande & indulgentissime foueo, &c.

[Margin: Dei onus quam leue, iugum vero quam suaue. — Isa. 46. ℣. 3]

XXVII. *Adhuc & in hoc blasphemauerunt me patres vestri, cum spreuissent me contemnentes.*

XXVIII. *Et induxissem eos in terram, super quam leuaui manum meam, vt darem* illam *eis.* Septuaginta vsque ad hoc me ad iracundiam prouocauerunt patres vestri, &c. Apollinaris, & Theodoretus. Non satis, inquit, illis fuit in Aegypto mihi restitisse, scleribusque in deserto admissis, sed etiam ingressi in terram promissam, magna illam impietate repleuerunt, in cunctis collibus aras ædificantes, & idola statuentes, & libamina illis, ac sacrificia varia offerentes.

[Margin: Apollin. & Theodor.]

Et dederunt ibi irritationem oblationis suæ. Septuaginta: Posuerunt ibi furorem munerum suorum. Hebræa phrasis frequentissima in sacris, qua duo substantiua colligantur in regimine genitiui, vt illi dicunt: *Dederunt ibi irritationem oblationis suæ*, id est, oblationem suam irritantem. Sed obseruatione dignum est quod attexitur: *Et posuerunt ibi odorem suauitatis suæ.* vbi coniunctio duas res valde a se dissitas connectit, oblationem scilicet irritantem, & odorem suauem, vel fragrantem: neque temere id quidem: nam ea continuatione significare voluit Propheta, oblationem Dei irritatricem, esse eorum fragrantiam, nihilque illis accidere posse suauius, quam Deum irritare libamina dijs offe-

[Margin: Frequens Hebræa phrasis]

A rentes, & vicissim nihil Deo grauius esse, magisque abominandum quam odorem thuris idolis incensi.

XXIX. *Et dixi ad eos: Quid est excelsum ad quod vos ingredimini? Et vocatum est nomen eius Excelsum vsque ad hanc diem.* Septuaginta hodie habent, quod est abama, quia vos intratis illuc: בָּמָה, bamah, Hebraice legitur, & Septuaginta βαμά, bama, videri debent conuertisse, vt Theodoretus ex Symmacho corrigit, de qua voce nos supra late disseruimus. Significat autem excelsum altare, vel fanum in nemore erectum. Hieronymus: Dixi ad eos, quid est Bamah (hoc enim interpretatur excelsum) aut cur ingredimini istiusmodi, locumque vobis in cunctis collibus eligitis? ita vt vsque hodie istiusmodi loca appellentur Bamoth, & antiquus error nomen

B pristinum teneat? Apollinaris, & Theodoretus: locus iste nobilis ex impietate erga idola factus est. Dixit igitur ipsis: Quod nam lucrum inde percipitis? quæ vobis ab ipsa Bamah vtilitas accidet? quam ita etiam illustrem reddidistis, vt cognomentum quoque illius vsque ad præsens tempus stabile perseueret? Rabbi Dauid: Quis præcepit vobis excelsum altare ædificare in nemoribus? nonne ego altare de terra mihi construi iussi? vos autem excelsum altare ædificastis extra locum, quem elegi vt ponerem nomen meum ibi. *Et vocatum est nomen eius excelsum*, etiam altare meum hoc nomine indecenti appellarunt ob frequentem vsum ædificandi altaria excelsa in lucis in honorem idolorum, &c. patet hoc ex libro Regum. *Abijt itaque* Salomon *in*

C *Gabaon, vt immolaret ibi: illud quippe erat excelsum maximum*, &c. id est, sacrosanctum fanum, seu tabernaculum, altareque sanctissimum, quæ Moyses olim construxerat in deserto. satis germana est Dauidis interpretatio.

[Margin: Theodor. — Hieron. — Apollin. Theodor. — R. Dauid. — 3 Reg. 3. ℣. 4.]

XXX. *In via patrum vestrorum vos polluimini*, &c.

XXXI. *Et ego respondebo vobis domus Israel? Viuo ego, dicit Dominus Deus, quia non respondebo vobis.* Hieronymus: Patrum vestrorum imitamini vitia, & per easdem inceditis vias, vt delicta similia similem mereantur & pœnam, & in tantum scelus processistis vt filios vestros per ignem Dæmonibus consecretis, nec semel hoc fecisse sufficiat, sed vsque in præsentiarum agatis eadem (non quod hæc seniores in captiuitate faciant, sed quod illi, qui Hierosolymis

D morabantur, & quibus captiuitas imminebat, hæc omnia facere non cessarent) & cum tantis flagitijs obligati sitis, responsionem, inquit, meam quæritis? *Viuo ego, dicit Dominus Deus*, & iuro per memetipsum *quia non respondebo vobis.* Apollinaris, & Theodoretus: Hoc speratis, inquit, vigente in Republica vestra patria iniquitate, & impietate, & omnia ista, quæ enarraui audentibus vobis, responsum a me aliquod consecuturos esse? ne fallite vos ipsos. siquidem fieri nequit, vt vestris ego interrogationibus respondeam, quas audet impietas vestra. Sed id vobis rebus ipsis persuadeo, vt istiusmodi quoque spem abijciatis: hoc enim significauit cum dixit: Et si ascendet in spiritum vestrum hoc, &c. Verba ista in hunc modum conuertit Vulgatus.

[Margin: Hieron. — Apollin. Theodor.]

E XXXII. *Neque cogitatio mentis vestræ fiet, dicentium: Erimus sicut Gentes, & sicut cognationes terræ, vt colamus ligna & lapides.* Apollinaris: Ne vestra quidem illa cogitatio exitum reperiet, vt sicut reliquæ gentes ligna, & lapides diuinitate dignemini, & honorem, qui Deo debetur, illis tribuatis. Scholiastes. Cum viderent Iudæi, se ipsos quidem obsidione, & captiuitate premi, omnes vero gentes rebus vti secundis, & maxime ipsum Babylonium multis imperantem, dicebant, oportere se quoque idola colere: ita enim

[Margin: Amãtes prosperitatem, quam viderit in peccatoribus, fac le illorum imitantur mores, sed frustra. — Scholiast.]

fore, vt res ad voluntatem, & prospere fluerent: A nec intelligebant se in calamitates propterea incidisse, quod à Deo recessissent. Dicit ergo eis, non vt dixistis fiet, sed regnabo, inquit, & dominabor in vos cum furore, atque ira, quoniam regi humaniter nolentes, ad idola dicitis defecturos.

XXXIII. *Viuo ego, dicit Dominus Deus, quoniam in manu forti, & in brachio extento, & in furore effuso regnabo super vos.* Hieronymus. Non vos relinquam, inquit, neque contemnam, vt fugaces seruos Domini negligentes solent contemnere, sed ad meum retraham imperium, & brachio extento, ac percutiente, ac furore effuso in pristinam vos redigam seruitutem, & regnabo super vos, vt velitis nolitis me habeatis regem, & sentiatis regem iratum, cuius clementiam neglexistis. Hîc obserua rarum diuinæ prouidentiæ in electos exemplum: nam cum B alioqui soleat seruos ob peccata domo sua expellere, & diris tradere, vt apud Ieremiam. *Eijce illos à facie mea, & egrediantur, &c. Qui ad mortem, ad mortem &c. & qui ad famem ad famem &c.* Nihilominus populum Iuda, quem sibi semel elegit in sortem, non modo non exturbat domo, quin potius sponte discedentem abire non permittit; sed quasi Laban manu armata fugientem Iacob persequitur, vt retrahat, & suo mancipet seruitio. *Hæc est generatio Dei, quæ non peccat, neque peccare potest, quia semen Dei manet in illa.* hoc est, non permittitur à Deo recedere omnino, quia semel electa est ad salutem.

Hierony.

Dei prouidentia quæ malos seruos domo expellere solet, electos fugientes persequitur vt reducat.

Ier. 15. ℣. 1

XXXIV. *Et educam uos de populis, & congregabo uos de C terris, in quibus dispersi estis, in manu valida, & in brachio extento, & in furore effuso regnabo super vos.* Apollinaris. Non vitaturos eos barbari manus minatur. Scholiastes. Non ad spem vllam boni pertinet responsum, sed ad grauissimum supplicium: quoniam enim cum a Deo recessissent ad multos confugerant populos, ad Aegyptios, inquam Sidonios, Tyrios, Moabitas, Ammonitas, vt Ieremiæ liber narrat, propterea denuntiat nihil eis profuturam fugam, sed nihilominus vel tanto præsidio munitos in Babyloniam ductum iri. Idem repetit Scholiastes alius: Nullum, inquit, vobis erit auxilium ab his, qui nunc videntur vobiscum facere. Item alius Scholiastes: Vim, inquit, iracundiæ significat: atque Theo- D doretus dicens: Deinde etiam modum castigationis docet, cum subdit. *& educam vos de populis &c.* Diuus autem Hieronymus his verbis diuinam potius clementiam, quam iram declarari existimat, neque Israëlitarum fugam ad vicinos populos, sed potius captiuitatem Babylonis enunciari: sic enim habet: Nec vos, ait, patiar esse in gentibus, nec æterna captiuitate retineri, sed educam de populis, & congregabo de terris, ad quas vos hostilis necessitas ad seruiendum huc illucque dispersit; hæc autem faciam non vt perdam vos, & deleam, sed vt Rex vester sim: ex quo intelligimus, etiam eam quam appellant Hæretici Creatoris crudelitatem sonare clementiam, dum ad hoc irascitur, & desæuit, & totum effundit E furorem, vt retrahat eos ad regnum suum, qui Dæmonum tyrannidem ad seruiendum elegerunt. Fauet Hieronymo quod sequitur.

Apollin. Scholi.

Alius Scholiastes. Alius Schol. Theodor.

Hieron.

Damnatur hæresis Deo crudelitatẽ tribuentiũ.

XXXV. *Et adducam vos in desertum populorum, & iudicabor vobiscum ibi facie ad faciem.*

XXXVI. *Sicut iudicio contendi aduersus patres uestros in deserto terræ Aegypti, sic iudicabo uos, dicit Dominus Deus.* vbi Theodoretus: Desertum populorum vocat gentes olim a Deo destitutas. Verum fefellit illum Hebræa phrasis: nam desertum populorum non significat desertum inter populos, sed potius desertum a populis. Talis illa est Pauli: *Ex resurrectione mortuorum,* idest, a mortuis. Aptius ergo Hieronymus interpretatur: Faciam, ait, vobis qui estis in Babylone, & nunc seruitis idolis, quod feci patribus vestris in Aegypto, vt educam vos in desertum populorum. Allusionem itaque fecit vates ad desertum Arabiæ, in quod inducti sunt Israëlitæ egredientes de Aegypti finibus, & in quo quadraginta annis errarunt. Significat autem per desertum libertatem, quam ex parte quidem donauit Cyrus, omnino vero Redemptor humani generis Christus Dominus, idque aptissime, quoniam desertum opponitur ciuitatibus muratis, castrisque conclusis, in quibus ciues omnes, & milites viuunt sub dominio Principis, vel Ducis: in deserto vero qui degunt libere vagantur, & pro arbitratu vitam instituunt. Quare desertum symbolum est appositissimum libertatis, vt castrum seruitutis. Vtitur eadem metaphora Oseas Propheta dicens. *Propter hoc ecce ego lactabo eam,* alliciam eam, *& ducam eam in solitudinem, & loquar ad cor eius,* ad voluntatem, blanda scilicet, & suauia verba, *& dabo ei vinitores eius* vineas *ex eodem loco,* in ipso deserto, *& vallem Achor ad aperiendam spem, &c.* allusione facta ad historiam, cuius mentio fit in libro Iosue, excitat populum in spem certissimam hæreditatis cælestis adeundæ. Legimus enim ibi ob delictum Acham bonam exercitus partem misere corruisse coram aduersarijs, eaque strage turbatum populum hæsitare cœpisse de diuina promissione, & terræ Chanaan expugnationem fere desperasse: a quo euentu impositum est nomen Achor, id est turbationis Valli ipsi, vbi contigerat clades. Eam igitur historiam mente repetens Oseas ait: Non continget populo meo perturbatio qualis olim accidit tempore Iosue, a qua Vallis nomen accepit, sed potius ipsa Vallis quæ tunc fuit Israëlitis offendiculum, erit Iudæis, & redemptis per Christum ostium spei, id est, initium confidentiæ: quare apte subditur: *Et canet ibi iuxta diem iuuentutis suæ, & iuxta diem ascensionis de Aegypto.* Vide in Exodo canticum Israël: & obserua quod initio per allusionem significauerat obscurius, iam per similitudinem apertius disseruisse, vt merito nos ab Osea edocti præsentem Ezechielis locum illi quamsimillimum, addita similitudinis particula in hunc modum exponamus. Quemadmodum olim patres vestros ex Aegypto redemptos in desertum Arabiæ induxi, hoc est, libertate donaui, & sui iuris Rempublicam feci, sic vos postquam, in Babylone debitas delictorum pœnas solueritis, inde eductos & libertate donatos in patrium solum faciam remigrare. Quod vero additur: *Iudicabor vobiscum ibi facie ad faciem,* difficilius est explicatu. Apollinari, & Theodoreto, iudicare, est plectere, sic enim habent: Vt in maiores, inquit, vestros cum argumenta multa meæ potentiæ experti essent, atque ingratos se præbuissent in solitudine animaduerti, eadem etiam vos ratione tractabo. Scholiastes. Vt igitur cum patribus vestris disceptans in solitudine vario illos interitus genere mulctaui, sic etiam vos varijs mactabo supplicijs. Ceterum neque id significat verbum passiuum, iudicari, neque sequentia admittunt, quæ fauoris, & gratiæ sunt plena. Hieronymo, iudicari, est iudicio cõtendere: sed quale fuerit id genus iudicij non explicat. Hebræum verbum נשפט, nispat, est iudicari, in ius vocari, litigare, in iu-

Theodor.

Desertum populorum quid sit.

Ro. 1. ℣. 4.

Hieron.

Desertum symbolum est libertatis, castrum vero seruitutis.

Ose. 2. ℣. 14

Iosue. 7.

Vallis Achor idest turbationis.

Exod. 15.

Apollin. Theodor.

Scholiast.

Hieron.

Ierem. 2. ℣ 35

Quid sit iudicio contẽdere cum aliquo.

1. Reg. 12. ℣. 7.

Quid significet facie ad faciem aliquid facere.

Exo. 33. ℣ 11.

in iudicio, contendere apud iudicem: ideo apud Ieremiam Dominus ait. *Ecce ego iudicio contendam tecum, eo quod dixeris, non peccaui.* Valet etiam, eum, qui vocatur in iudicium, rationem reddere suæ innocentiæ, causam suam dicere verbis, vel agere rebus ipsis. Sic sumitur in libro Regum. *Iudicio contendam aduersum uos coram Domino*: atque in hac significatione videtur sumi in præsenti. *Facie ad faciem* aliquid fieri, est mutuo, vicissim, inter pares, ex æquo & bono aliquid transigi, hoc est sublato omni timore, aut reuerentia minoris erga maiorem, vel auctoritate, & maiestate maioris erga minorem. Sic in Exodo. *Loquebatur autem Dominus ad Moysen facie ad faciem*: neque enim significat Deum clare videre, vt multis placuit, sed confidenter loqui, & familiariter; nam statim se explicat Historicus dicẽs: *Sicut solet loqui homo ad amicum suum*: & in

Deut. 5. ℣. 4.

Deuteronomio. *Facie ad faciem locutus est nobis* Dominus. Itaq. iudicari, vel iudicio contendere Deum cum Israëlitis facie ad faciem in præsenti est, omni auctoritate abdicata, rebus ipsis suam tueri causam, ac si ipsi pares Deo essent eorum Iudici, immo iudicio sisti, & rem omnem examinandam committere, iustitia superare, non potentia, factorum rationes palam reddere, suæ iustitiæ euidentia signa, & testimonia monstrare, vt sensus sit: Quemadmodum olim in deserto Arabiæ a patribus vestris toties in ius vocatus cum meam criminabantur vel potentiam, vel prouidentiam, rebus ipsis, hoc est signis stupendis, atque beneficijs innumerabilibus respondi, & meam causam tutatus sum, palam ostendens illos fuisse fœdifragos, me autem in dictis, & factis mihi constantem: eodem pacto cum tempus a me præstitutum aduenerit educam vos de Babylone, atque libertate donatis ostendam rationes meorum iudiciorum: res enim ipsæ loquentur aduersum vos, atque vos ipsi, qui nunc meam iustitiam criminamini, tunc iudicabitis, & testabimini merito traditos esse Babylonijs, gratis vero a me redemptos: meam itaque iustitiam, prouidentiam, & bonitatem commendabant, tam captiuitas tolerata, quam parta libertas: atque hæc in cortice historiæ, in quam ex parte, & vix secundum vmbram veritatis competere videtur vaticinium, exhauriri vero, & compleri minime potest: quorsum enim Deus ipse, qui dux erat exercitus a Babylone redeuntis, inducatur furore plenus aduersus populum suum brachio extento librare hastam? & cur non potius in Balthassarem desæuiret, aut in eius duces, si id quod reuera contigit, prædicere voluisset Propheta? maxime cum sciamus in ea peregrinatione populum alioqui contumacem humanissime acceptum a Deo? Fatendum est igitur præsens vaticinium non exhauriri Babylonica liberatione, neque de illa conuenienter posse declarari: neque mirum est si non ita apte cohæreat historiæ prophetia, quæ maior est ipsa historia; vel si non bene intellectum sit testimonium, quod est adhuc signatum. Ergo Propheta eius temporis historiam tractans diuinitus euocatus est ad posteriora Messiæ tempora, atque sub captiuitate Babylonica; Sathanæ captiuitatem, sub libertate Cyri, redemptionem Christi sibi repræsentatam significauit, in qua & exitum, & lucem habet hoc vaticinium, alioquin obscurissimum, quippe quod multa sibi aduersa continere videatur: nam illud, *regnabo super vos*, dignationis diuinæ est: illud vero, *in manu for-*

...mpora, & ...ertas Mes... significan... hac pro...etia.

A *ti, & brachio extento, & furore effuso regnabo*; indignationis est potius: præterea illud, *educam vos de terris, in quibus dispersi estis, & inducam in desertum populorum*, clementiam præ se fert. Verum quod subditur, *subijciam vos sceptro meo*, vim inferendam demonstrat: deinde illud, *iudicabor vobiscum*, benignitatis summæ est, sed *iudicabo vos*, seueritatis: denique, *inducam vos in vinculis fœderis*, humanitatem sapit: ceterum *eligam transgressores, & impios, &c.* iustitiæ rigorem. Hæc autem omnia in spem sibi obuiantia, si ad Christi redemptionem referantur, admirandam faciunt harmoniam. Cuius intelligendi gratia obseruandum est documentum ad varios sacræ Scripturæ locos percallendos in primis necessarium, vide B licet, moris esse sacrorum scriptorum redemptionem Christi duplici nomine, & fere copulato significare, hoc est, strage, atque salute; vltione, & redemptione; indignatione, & pace; sanguine, & incolumitate; pretio, & victoria; idque fortasse quia vtraque libertas temporalis, quæ spiritualem generis humani præcessit, nimirum Aegyptiaca, & Babylonica non sine sanguine, & strage hostium parta fuit: sed prophetæ nulla distinctione facta inter hostes, & ciues, Christum Dominum venientem ad redimendum homines inducunt quasi ducem catafractum, qui furore diuino actus in homines irruit atque obuios quosque deturbat, proterit, trucidat, interfectorumque sanguine sitim extin-C guit, vt in psalmo. *Dabo tibi gentes hæreditatem tuam, &c. reges eos in virga ferrea, & tanquam vas figuli confringes eos*: & in alio psalmo. *Iudicabit*, vindictam sumet, *in nationibus, implebit ruinas*, ruinis, cadaueribus omnia, *conquassabit capita in terra multorum. De torrente* effusi cruoris *in via bibet, propterea exaltabit caput*. & in Isaia. *Indutus est iustitia vt lorica, & galea salutis in capite eius, indutus est vestimentis vltionis, & opertus est quasi pallio zeli; sicut ad vindictam quasi ad retributionem indignationis hostibus suis, & vicissitudinem inimicis suis insulis vicem reddet, & timebunt qui ab occidente nomen Domini, & qui ab ortu solis gloriam eius, cum venerit quasi fluuius violentus, quem spiritus Domini* ven-D tus impotens *cogit, & venerit Sion redemptor, & eis qui redeunt ab iniquitate in Iacob, dicit Dominus: hoc fœdus meum cum eis, &c.* Item alibi idem propheta. *Spiritus Domini super me, eo quod vnxerit me, &c. vt prædicarem annum placabilem Domino, & diem vltionis Deo nostro*. Idem habes iterum. *Quis est iste qui venit de Edon?* rubeus, cruentatus quasi de progenie Edon rufi *tinctis vestibus de Bosra?* vbi succo sanguineo vuę nigræ inficiuntur calcantium vestimenta, *iste formosus in stola sua, gradiens in multitudine fortitudinis suæ?* qui scilicet a prælio reuertit tantam præseferens maiestatem, tantam animositatem ostentans? *ego*, respondet ille, *qui loquor iustitiam, & propugnator sum ad saluandum*, qui scilicet iustitiam, & salutem, quam promisi propugnando, & expugnando comparaui. E *Quare ergo rubrum est vestimentum tuum? Calcaui eos in furore meo, & conculcaui eos in ira mea, & aspersus est sanguis eorum super uestimenta mea, & omnia indumenta mea inquinaui. Dies enim ultionis in corde meo, annus redemptionis meæ uenit*, &c. & iterum. *Conculcaui populos in furore meo, & inebriaui eos in indignatione mea, & detraxi* deriuaui *in terram uirtutem eorum*, idest, sanguinem, in quo robur est animalis. In ijs & similibus locis prophetæ copulare solent cladem cum salute, prælium

Redemptio Christi duplici nomine, eoque coniunctõ solet nominari, nempe strage, & salute.

Ps. 2. ℣. 8.

Ps. 109. ℣. 6

Isa. 59. ℣. 17.

Isai. 61. & 63.

cum victoria, allusione scilicet facta ad diem Aegyptiæ, vel Babylonicæ cladis, vt supra diximus, & quod mirabilius est, hostes ipsos ducis cum militibus confundunt noua dicendi ratione, & nouum atque sine exemplo facinus prædicentes, in quo ijdem essent futuri secundum naturam hostes, & amici, debellati & liberati, enecti atque redempti: tametsi ingenio, moribus, & affectu dissimiles. Etenim peccator duplicem refert personam, & duplici, vt ita dicam, natura subsistit, hominis, atque Dæmonis; illa est militis, ista hostis Christi; illa erat liberanda, ista debellanda; ad illam pertinet annus remissionis, ad istam dies vindictæ; illa comparatur Israëlitis redemptis, ista Aegyptijs, & Babylonijs trucidatis. Vtramque faciem obseruare debemus in verbis Prophetæ supradictis: *In manu forti, & brachio extento, & furore effuso regnabo super vos.* Nam vis armatæ manus, & furor effusus contra Dæmonem militat, regnum vero Dei in homine collocatur, postquam deuictus est tyrannus & foras eiectus, ille iudicatur a Domino, iste vero inducitur in desertum ab hostis ditione remotum, ille constringitur vinculis ferreis, iste ligatur vinculis fœderis. Denique quoniam vtrumque facinus patratum est non ferro, nec vi hostili carnalibus illata, sed sanguine ipsius ducis, qui mortuus triumphauit, effuso aptissime dictum est: *Et iudicabor vobiscum ibi facie ad faciem.* Etenim Christus iudicatus, damnatus, & neci addictus, iudicauit causam nostram, & Patris tutatus est iustitiam, hostem quoque communem damnauit, veteremque hominem, qui gerebat Satanæ imaginem, secum crucifixit, *vt destruatur corpus peccati, & vltra non seruiamus peccato.* Iudicatur itaque nobiscum Dominus cum *de peccato damnauit peccatum in carne.* Quod vero additur: *Facie ad faciem:* allusionem habet ad illud Exodi. *At illi egressi erant in manu excelsa.* Vbi Chaldæus Paraphrastes legit, capite aperto, hoc est non clam, vt fugitiui, sed palam, & in media luce egressi sunt de Aegypto; non se subtraxerunt noctu, sed videntibus Aegyptijs, non trepidantes, sed confidentes exierunt: nam capite nudo aliquid facere, vt est in prouerbio, significat intrepide, confidenter. Vel secundum Vulgatum nostrum, *in manu excelsa*, id est, erectis signis, sublatis vexillis, instructa acie, in manu forti, brachio extento, armisque instructo. Talis vero fuit redemptio nostra, de qua Isaias. *Sion in iudicio redimetur, et reducent eam in iustitia.* Atque apertius iterum. *Non in tumultu exibitis, nec in fuga properabitis, præcedet enim vos Dominus, &c.* Ad eundem enim exitum respiciebat Propheta, in quo tametsi timor egredientium non intercessit; nihilominus non potuit vitari tumultus, & festinatio cogentibus Aegyptijs, & neque farinam fermentari sinentibus. At vero in egressu de Sathanæ potestate neque timor, neque fuga, neque tumultus fuit, sed iudicium & iustitia: examinata enim causa, audita actoris accusatione, atque vadis cautione facta pro reo, lata est ex summo rigore iuris in fauorem humani generis contra Dæmonem sententia, quam pronuntiat Apostolus, dicens. *Nihil ergo nunc damnationis est ijs, qui sunt in Christo Iesu, &c.* Iure igitur nostro (ex quo Christus est caput nostrum) de regno tenebrarum eruti sumus, palam, aperto capite, in manu excelsa, in media luce, vidente & obmutescente aduersario: atque hoc est facie ad faciem iudicari Christum nobiscum, vel nos cum illo iudicato, & damnato redimi, & liberari.

[Margin: Peccator duplicem refert personam, hominis atque Dæmonis. — Rom.6.℣.6 — Ibid. 8.℣.3 — Exo.14.℣.8 — Chaldæus. Capite aperto hoc est nō clam, sed palam. — Isa.1.℣.27. & 52.℣.12 — Rom.8.℣.1]

XXXVII. *Et subijciam vos sceptro meo.* Hebraice & Græce: Transire faciam vos sub virga, more scilicet pasto-

A ris numerantis pecora. ac si dicat: Vestri curam geram singularem, nullum patiar in deserto perire, omnes in numerato habebo, & ex nomine appellabo quasi diligens pastor, quia magni vos duco, & magnifacio. Alludere videtur ad factum, cuius memoria est Numerorum libro: Numera mihi summam filiorum Israël per familias, & cognationes suas. Veritas autem prophetiæ comprobata est apud Matthæum. Cum vniuersus Orbis numeratus est Christo nascente, qui legem nouam ferebat, videlicet ne quis deesset tantæ sollemnitati, vel a tanto beneficio se alienum existimaret: volebat enim noster Emmanuel omnium hominum nomina habere in promptu, vt illa scriberet in libro

B vitæ, seu familiæ suæ, quam aggregare venerat Angelorum cognationibus.

Et inducam vos in vinculis fœderis. Vel in vinculum fœderis, vt Hebraice legitur, id est, pactum nouum inibo vobiscum, & illius vi adstringam vos mihi: refricat memoriam veteris pacti, cuius mentio est in Exodo, vt nouum promittat, cuius vmbra fuerat illud antiquum. Sed rogas: quomodo adducuntur ex vi pacti, & volentes ij, qui ante reluctantes, & præ metu brachij extenti, atque flagelli cogendi dicuntur? Respondeo, vt supra cœpimus declarare, duplex est homo, terrenus, & cælestis, vetus, & nouus: duplex lex, membrorum, & gratiæ; peccati, & iustitiæ. Vetus homo, & terrenus censetur membrum Dæmonis, & figurabatur in militibus

C Balthassaris, qui repugnabat Cyro liberatori. Nouus vero per Christum natus, membrumque illius factus, assertori suo sponte nomen dat, & libenter militat sub eius vexillo. Ille victus est, sicut a Cyro Balthassar, non vi armorum carnalium, sed virtute mortis, & resurrectionis eius, qui potens est subijcere sibi omnia. Iste quasi Israelita a Cyro allectus est, & Christo confœderatus: & sicut facinus Cyri contra Babylonium patratum, fuit insigne Israëlitarum beneficium; sic Christi victoria, & potentia, qua Dæmonis tyrannidem subuertit, maximum fuit beneficium, quo sibi genus hominum demeruit, ad se traxit omnia, non coacte, sed spontanee, vt dicit ipse apud Oseam. *In funiculis Adam traham eos, in vinculis caritatis.* Vt ipse declarat Christus apud Ioannem, dicens. *Sic enim Deus dilexit mundum, vt filium suum vnigenitum daret:* en vincula, fu-

D nes, fœdera, lex noua, quæ aureis ligat compedibus, quæ libere cogit, quæ volentes trahit.

XXXVIII *Et eligam de vobis transgressores.* Vt olim in deserto Arabiæ increduli periere, neque omnibus, qui educti sunt de Aegypto fas fuit in terram intrare promissam, teste Apostolo. *Omnes mare transierunt, &c. sed non in pluribus eorum beneplacitum est Deo*, sic omnes a Christo vocati sunt, pauci vero electi, vt ipse in parabolis Virginum, & sagenæ significauit: alioqui si historiam sequaris, hoc comprobari non potest: nam omnes, qui cum Zorobabele, Esdra, & Nehemia ex Babylone sunt egressi, fausto itinere peruenerunt Hierosolymam, vt

E ex vtroque libro Esdræ constat apertissime. Bene igitur notarunt Apollinaris, & Theodoretus, per hos electos significari Apostolorum chorum, & illos, qui diuino per eos præconio crediderunt. Polychronius ista de Ieremia, Baruch, & Godolia interpretatur, qui soli euaserunt communem calamitatem inuectam a Babylonijs re ipsa docente quantum sit pietatis lucrum. Ceterum non satis apte: nam neque Ieremias, neque Godolias egressi a Babylonia in terram Israël reuersi sunt, quod factum oportuit, vt de illis hoc Vaticinium intelligeretur.

[Margin: Numerabo vos, vt solet pecora pastor. — Nu.2.& 3. — Matth. 2. — Exod. 23. — Vetus homo quomodo reluctetur Deo nouus uero quam lubens det nomen. — Ose.11.℣.4 — Io.3.℣.16. — 1.Cor.10. ℣.1. — Apollin. Theodor. Polychr.]

Theodor. Theodoretus nobis consentiens ea verba impleta A scribit post Christi Crucem, cum Romani Iudæos in seruitutem redactos in omnem terrarum orbem disseminarunt.

XXXIX. *Et uos domus Israel, &c. singuli post idola vestra ambulate, & seruite eis. Quod si & in hoc non audieritis me, & nomen meum sanctum pollueritis ultra, &c.* Septuaginta proprium, vt inquit Hieronymus, explicant sensum hoc modo: Vnusquisque adinuentiones suas auferat (vel auferte) & post hæc, si vos audieritis me, & nomen meum sanctum non pollueritis vltra in muneribus vestris, &c. Hebraicus codex hodie sic habet: & vos domus Israël vnusquisque idolis suis ite, seruite, & post quam non estis obedientes mihi, nomen sanctum meum non profa-
Symmach. netis vltra in muneribus vestris. Symmachus, ap- B probante Hieronymo, locum manifestius interpretatus est. Vnusquisque idolis suis euntes seruite, quia noluistis audire me, nomen autem meum san-
Aquyla. ctum nolite vltra polluere per munera vestra. Aquyla Symmacho ex parte consentiens, & ex parte discordans: Ite, inquit, post idola vestra, & seruite eis, quia indigni estis meo imperio, nec me vestra cultura delectat: quod si & in hoc nequaquam audieritis me, sed nomen sanctum meum pollueritis, dum mihi offerre simulatis, quæ offertis idolis, & nomini meo tantam blasphemiam feceritis, vt qui idolorum cultores estis, meos vos esse dicatis, hoc scitote, &c. Variæ sunt, & in speciem aduersæ lectiones ceteræ a vulgata nostra: omnes enim addunt negationem verbo, polluatis, quæ videtur in Latina C desiderari. Ceterum eodem recidunt vniuersæ: nam in Latina subaudiri potest negatio illa per zeugma ex oratione præcedenti, si opus esset. Sed multo elegantius eundem sensum explicat absque negatione: nam in ceteris prohibetur quidem nomen Dei pollui, in Latina faciendum damnatur: quemadmo-
Hieron. dum & in versione Aquylæ, quem imitatus est Hieronymus. Aquylæ igitur paraphrasim lector habeat pro vulgatæ interpretatione. Atque obseruet Deo multo esse ignominiosius a suis, quam ab Ethnicis vilipendi: nam illorum peccatum iniuria est creatoris, sed ignoti: horum vero crimen ignominia est nominis diuini agniti, & despecti. Eadem querimonia huius versus extat in libro Regum. *Vsque quo claudicatis in duas partes, si Dominus est Deus, sequimini eum*, &c. Vel Deo soli, quem pro numine habetis, cultum impendite, vel Baal, quem muneribus veneramini, mundi conditorem fatemini: ita enim fiet, vt minus nomini Domini inuratur conuicium, si ab exteris non colatur, quam si a populo suo habeatur despectui, dum munera, quæ illi debentur idolis offeruntur ab ijs, qui de nomine suo glorian-
Polychr. tur & lege: non quod Deo noceri possit, ait Polychronius, sed quod in eius vergat iniuriam, si vel appellatio, vel cultus ipsius communis sit rebus creatis.

Diuino nomini maior fit iniuria a suis, quam ab alienis.

3. Reg. 18. ℣. 21.

XL. *In monte sancto meo, in monte excelso Israel, ait Dominus Deus, ibi seruiet mihi omnis domus Israel: omnes, inquam, in terra, in qua placebunt mihi.* Vt ad æmulationem prouocet degeneres, & fastidiosos E Iudæos, protestatur, illis egredientibus domo, alios legitimos ingressuros. Ne putetis, inquit, me vestro indigere seruitio: ite, colite idola, vt cœpistis, o domus Israël, illudque scitote vestram rem agi, non meam. Etenim recedentibus vobis a meo cultu, adhærebit mihi omnis domus Israël, atque a me liberata e Babylone, in patriamque remigrans iterum exædificabit Templum in monte sancto meo Sion, gratasque mihi offeret hostias, neque vnquam a mea religione recedet. Sed rogas, quî fieri potest, vt, abalienata domo Israël a cultu Dei, domus Israël Deo adhæreat? Dicerem, bona parte domus Israël a Deo recedente, maximam nihilominus illi extitisse fidelem, iuxta illud Isaiæ, & Apostoli: *Si fuerint filij Israel sicut arena maris, reliquiæ secundum electionem saluæ fient.* Ceterum hoc responsum non patitur sequens oratio: *Omnes, inquam, in terra in qua placebunt mihi.* Ex vi cuius fateri cogimur de alia domo Israël sermonem institui. Ergo doctore Apostolo nouimus duas esse domus Israël, carnalem alteram, alteram spiritualem, vnam naturalem, alteram insititiam; vnam progenitam ex semine Iacob, alteram ex fide: *non enim omnes*, ait *Rom. 9. ℣. 6*
Paulus, *qui ex Israel sunt, ij sunt Israelitæ; neque qui semen sunt Abrahæ, omnes filij. Sed in Isaac vocabitur tibi semen, id est, non qui filij carnis, ij filij Dei, sed qui filij sunt promissionis æstimantur in semine, &c.* ergo carnali domui Israël comminatur Deus, nisi sibi dicto audiens fuerit a se amandandam omnino, atque in eius locum vocandam, & inserendam spiritualem domum Israël, hoc est, nationem gentium, ex quibus potissimum constat Ecclesia. Eadem dicendi ratio extat in Isaia, vbi montis etiam excelsi, & sancti mentio est: *Et erit in nouissimis diebus præparatus*, stabilis, firmus, *mons domus Domini in uertice montium, &c.* Christi religio, quæ dogmata, & instituta habet a sensibus remota, & supra humanum captum eleuata, *& fluent ad eum omnes, &c. Et dicent: Venite ascendamus ad montem Domini, & ad domum Dei Iacob, &c. Domus Iacob venite, & ambulemus in lumine Domini, &c.* Vides, gentes inuitare domum Iacob carnalem ad domum Iacob spiritualem, hoc est, Ecclesiam Christi? præcedebant itaque gentes in itinere, & Iudæos cunctantes cohortabantur: neque segnius conscendebant per arduas accliuis montis semitas, quam solet torrens Cedron per eiusdem montis decliuia sese præcipitare. *Fluent*, inquit Vates, *ad eum omnes gentes*. Fluere vero, Hebraice נהר, nahar, torrentium est proprium, cum se demittunt per montium prærupta: consonant itaque sibi Prophetæ vtriusque carmina. Sed his consentanea tractauimus supra.

Duplex domus Israel, altera carnalis, spiritualis altera.

Isa. 2. ℣. 2.

In terra, sancta scilicet, aut promissa, hoc est, Ecclesia, quam illa altera præsignabat. *Sup. c. 10. & 11.*

In qua placebunt mihi. Hebraice ibi occurram eis, D accurram ad eorum amplexus: ibi eos beneuolentia prosequar, vel amantissime amplectar sic in Isaia. *Gaudebit sponsus super sponsam, & gaudebit super te Deus tuus*, id est, sicut sponsus, sic Deus. Hebraice pro gaudebit est בעל, baghal, quod significat adamauit, ardenter amauit, duxit in vxorem, vt ea frueretur, fruitus est, potitus est optatis nuptijs, in delicijs habuit. Obserua Christi amorem ardentissimum erga Ecclesiam, propter quam reliquisse dicitur patrem, & matrem, vt adhæreret vxori suæ. Hebraice, ודבק, vedabaq, & agglutinabitur, quomodo etiam reddidit Matthæus, προσκολληθήσεται, proscollethesetæ, sumpta metaphora ab ijs, quæ glutino sic committuntur vt putes vnũ esse. Sed de hac re superius multa. Vide quæ eodem capite Isaias prædixerat: *Vocaberis uoluntas mea in ea, & terra tua inhabitata, quia complacuit Domino in te, & terra tua inhabitabitur, &c.* nam delicias suas in hominibus locat qui seipsum contemplans felicissime viuit.

Is. 62. ℣. 5.

Christi ardentissimus in Ecclesiam amor ostenditur.

Gen. 2. Matthæus. c. 19. ℣. 5.

Et ibi quæram primitias vestras, & initium decimarum vestrarum. Primitiæ, Hebraice dicuntur תרומות, therumoth: est autem therumah in singulari eleuatio, leuanda oblatio, quam quis Deo dicat, in Templo eleuandam, id est, donarium, anathema in Templo

Primitiæ eleuatio, siue oblatio pro eodem sumitur.

plo suspendendum; vel quod dum offertur, eleuatur coram Deo. Vulgatus primitias, vel oblationem solet vertere. *Initium decimarum.* Hebraice, primitias donorum: nam משאת masah, est munus, tri-
2. Paral. 24 ℣. 6. butum, census, debitum, veluti in libro Paralipomenon, *Inferre de Iuda, & Ierusalem pecuniam, quæ constituta est a Moyse seruo Domini.* Hebraice, onus, census,
Prou. 22. ℣ 26. iuxta Hebr. munus Moysis: idem in Prouerbijs. *Qui spondet pro oneribus,* idest, debitis. & in Genesi. *Maiorque pars ue*
Genes. 43. ℣. 34. *nit Beniamin.* idest, portio, munus. Pecunia hæc erat semisiclus, didrachmus, quem pendebant singuli
Num. 30. per nomina recensiti, vt habetur in Numerorum li-
Math. 10. bro, & in Matthæo: de qua in Commentario de numismatis Hebræorum. Latius itaque patet nomen משאת, masah, quam decima: appellatur autem a
Hieron. Hieronymo decimæ nomine, quod sit tributum im- B positum, sicut & decimæ, non vero spontaneum denarium, quales erant primitiæ.

Sãctitas siue sanctificatio late patet. *In omnibus sanctificationibus vestris.* קדש, qodes, sanctitas, vel sanctificatio late patet: nam & sanctuarium significat, & oblationem Deo factam, item festiuitatem sacram, & quidquid diuino cultui dedicatum est, vt alibi oportunius dicemus. Hoc loco pro ferijs sacris videtur vsurpari, si superioribus nectenda est oratio, hoc sensu: In vniuersis festis, & sollemnitatibus vestris primitias, & decimas, donaria & tributa a vobis vel oblata suscipiam, vel offerenda curabo. Si autem subsequenti periodo respondeat hæc sententia, tunc sanctificatio oblationem, munusve in vniuersum significat, quia Domino san-
Leuit. 19. ℣. 24. ctificatur, vt habetur in Leuitico. Fructus tribus C annis immundi sunt, quarto Deo sanctificantur,
Ierem. 31. ℣. 5. quinto profani, & communes omnibus: vide Ieremiam. *Plantabunt plantantes,* & profanabunt, idest
Leuit. 27. ℣. 30. fruentur fructibus: & in Leuitico. *Omnes decimæ terræ, siue de frugibus, siue de pomis arborum, Domini sunt, & illi sanctificantur.* & infra: *Omnium decimarum ouis, & bouis, & capræ, quæ sub pastoris virga transeunt, quidquid decimum venerit sanctificabitur Domino.* ad quem locum videtur allusisse Propheta in præsenti, quoniam superius dixerat: *Subijciam vos sceptro meo*, vel transire faciam sub virga: id est, quasi pastor proprius numerabo gregem mihi carum; nunc addit: Non decimum quemque tantum mihi sanctificabo, sed singulorum decimas, & vota, &c. vt is sit loci sensus: In omnibus sacrificijs, D votis, & oblationibus vestris eritis mihi grati quasi incensum suaue olens, & thymiama fragrantissimum: nam hoc est quod subditur.

XLI. Quam accepti sint Deo iusti, eorumque oblationes. *In odorem suauitatis suscipiam vos.* hoc est, prosequar vos fauore, & beneuolentia, eritis mihi carissimi, placebitis mihi in modum odoris suauis, tanquam odoratum incensum cum nomini meo adoletur. Hebræa vox ניחוח, nihoach, a verbo נוח, noach, consedit, requieuit, significat quietem, recreationem, refocillationem, id, in quo sensus, vel deside-
Iob 36. ℣ 16. rium conquiescit, vt in libro Iob: *Requies autem mensæ tuæ erit* refocillatio *plena pinguedine* scilicet,
Gen. 8. ℣ 21 seu delitijs, & in Genesi. *Odoratus est Dominus odo-*
Exo. 29. ℣ 18. *rem suauitatis.* & in Exodo idem repetitur de holocausto. Paulus eam vocem reddidit Græco nomi- E
Eph. 5. ℣. 2 ne εὐωδία, euodia. *Tradidit semetipsum pro nobis oblationem, & hostiam Deo in odorem suauitatis*, vel
2. Cor. 2. ℣ 15. bonæ fragrantiæ. Idem iterum *Christi bonus odor sumus.* & iterum. *Repletus sum,* accepi *quæ misistis odo-*
Philip. 4. ℣. 18. *rem suauitatis, hostiam acceptam.* &c. vbi præsentem quoque versum Prophetæ declarauit Apostolus.

Vocatio gentium. *Cum eduxero vos de populis, & congregauero vos de terris, in quas dispersi estis.* Diximus supra huiusmodi promissiones amplissimas quadamtenus adumbra- A tas potius quam comprobatas fuisse in reditu Iudæorum de Babylone, impletas vero & consummatas in gentium vocatione, ex quibus pro maiore parte constat Ecclesia: gentium enim vocationem illa libertas per Cyrum facta significauit aptissime, quod filij Israël ab Assyrijs, & a Babylonijs abducti, in varijsque Asiæ prouincijs disseminati, vulgato Cyro edicto auide confluxerunt Babylonem, positisque simultatibus, & idololatrijs Zorobabelem ducem, Iesum vero sacrorum Pontificem sequentes vno animo, eademque voluntate Hierosolymam ascenderunt instauraturi Vrbis patriæ, templique sancti ruinas: quæ quidem res imago expressa fuit vocationis gentium ex quattuor mundi regionibus ad Ecclesiam sub Christo duce, & sacerdote æterno instaurandam, & renouandam. Quapropter a diuinis vatibus fere semper sub ea comparatione redemptionis Babylonicæ Christi redemptio prædicitur, vt ab Ieremia. *Propterea ecce dies ueniunt, di-* Ierem. 16. ℣. 14.
cit Dominus, & non dicetur ultra: Viuit Dominus, qui eduxit filios Israel de terra Aegypti, sed uiuit Dominus, qui eduxit filios Israel de terra Aquilonis, & de uniuersis terris, ad quas eieci eos, & reducam eos in terram suam, quam dedi patribus eorum, &c. & inferius. *Domine fortitudo mea, & robur meum, & refugium meum in die tribulationis ad te gentes uenient ab extremis terræ, & dicent: vere mendacium possederunt patres nostri, uanitatem, quæ eis non profuit,* &c. Sed eius argumenti sunt plurima vaticinia Prophetarum.

Et sanctificabor in uobis in oculis nationum. Glorificabor, sanctus, potens, mirabilis prædicabor, non secus atque olim cum patres vestros ex Aegypto eduxi: *(Facta est Iudæa sanctificatio eius, Israel potestas* Psal. 113. ℣. 2.
eius: id est: Iudæa occasio fuit celebrandi nominis diuini, & Israël materia ostendendæ suæ potentiæ) tum gesta præclara, quæ in vobis redimendis committam, tum vestra viuendi ratio, & institutum plusquam humanum meam potentiam & bonitatem longius prædicabunt, quam redemptio Aegyptiaca, transitus maris rubri, vel legislatio montis Sinai potuit vnquam commendare. Itaque *in uobis* dupliciter accipi potest, passiue scilicet, vt dicunt, & actiue, in vobis liberandis, extollendis, vel in vestra sanctitate, pietate, & religione. Vtraque laus Sanctificatio
cumulatior Christo post crucem, quam Deo Patri fidelium magna laus Christo.
post transitum maris rubri accessit, etenim quanto maiora pro nobis moriens ostendit caritatis signa, tanto ardentius pectora humana in sui amorem inflammauit, ita vt cum redemptore suo in amore referendo contenderent, & a nomine eius exornando nunquam cessarent. Paulus. *Vt doctrinam Sal-* Tit. 2. ℣. 10
uatoris nostri Dei ornent in omnibus. Isaias. *Populum* Isa. 43. ℣ 21
istum formaui mihi, laudem meam narrabit. Zacharias. *Et posuit eos quasi equum gloriæ suæ in prælio.* Zac. 10. ℣ 3

Et scietis quia ego Dominus. Scientia practica, XLII.
quæ importat cognitionem & pietatem, quæ scilicet ab intellectu descendit ad affectum, totumque hominem peruadit: nam ideo dicitur vnguentum a Ioanne. *Vnctio eius docet vos.* Vide pro ea analo- 1. Ioan. 2. ℣. 27.
gia psalmum. *Sicut vnguentum in capite quod descendit in barbam, barbam* extremam vsque barbam Psal. 132. ℣ 2.
Aaron, quod descendit in oram uestimenti eius: sicut ros Hermon (& sicut ros) *qui descendit in montem Sion*, &c. non secus fides complere solet totum fidelis animum, illius mentem illustrando, atque affectum suauissima amoris dulcedine leniendo. Suaui mentis illustratione, & amoris dulcedine.

Scietis quia ego Dominus. Olim in Aegypto, in mari rubro, in monte Sinai, in manu forti brachioque extento dimicans pro Israëlitis vix agnosci potuit, quia ipse esset Dominus: cum vero in Crucem

cem elatus dispersos Israël collegit a quattuor A ventis, tum demum agnitus fuit, & habitus rex regum, & Dominus dominantium, & singulari honore ab vniuerso mundo exceptus.

XLIII. *Et recordabimini ibi viarum vestrarum*. Tantis prouocati beneficijs redibitis ad cor, & quem vexatio non dedit, dabit beneficentia intellectum: pudebitque vos admissorum criminum, & præteritæ ingratitudinis. *Auditu auris*, inquit Iob, *audiui te, nunc autem oculus meus videt te, idcirco ipse me reprehendo*, fastidio mihi sum, *& ago pœnitentiam in fauilla, & cinere*. & Ieremias: *Postquam ostendisti mihi*, B quanti me fecisses, *percussi femur meum*, ductus pœnitentia me ipsum corripiens, id enim est quod sequitur.

Quem vexatio non dat, dat beneficentia intellectum. Iob. 42. ℣. 5. Ierem. 31. ℣. 19.

Et displicebitis vobis. Septuaginta: Et percutietis facies vestras, palmis scilicet, in vos ipsos merito indignantes. Symmachus: & paruuli vobis videbimini: quæ editiones varia signa ostendunt veræ pœnitentiæ, sui displicentiam, indignationem, despectum, atque abiectionem extremam.

Varia signa veræ pœnitentiæ. Symmach.

XLIV. *Cum benefecero vobis propter nomen meum, & non secundum vias vestras malas*. Redemptoris nostri C purus, & syncerus amor, quo vitam dignissimam pro sceleratissimis vltro posuit, mundum vniuersum expugnauit, & Crucifixo subiecit: quare Paulus ait. *Propter nimiam caritatem suam, qua dilexit nos* Deus, filium suum misit in similitudinem peccati: non ob spem acquirendi honoris, vel lucri, non ob præcedentia merita, vel futura hominum obsequia, non sibi consulens, sed nobis vt benefaceret, bene voluit, & amauit. Sed parua sunt ista si maioribus comparentur. Non modo nihil sibi a nobis promittens lucri, vel promeritus commodi immerentes & inutiles dilexit, sed male acceptus a nobis, lacessitus, prouocatus, & grauissime infensus, cum maximum timeri poterat supplicium, tunc temporis exuberantissimum effudit suæ dulcedinis fluuium: nimius videri posset, & prodigus nisi Deus esset, qui non potest non esse profusus. Discant filij æmulari optimum parentem, ne sint vel in amando parci, vel in largiendo inuidi: & sciant eo vno facinore præclarissimo declarari legitimos Dei filios, si inimicos diligant, & bene illis faciant a quibus habentur odio, alioqui futuri degeneres. *Diligite*, inquit, *inimicos vestros, benefacite ys, qui oderunt vos, &c. vt sitis filij patris vestri, &c.* Obserua secundo ex hoc facto, Deum sibi promittere, quod scribit Apostolus: *Si esurierit inimicus tuus ciba illum, &c. hoc enim faciens carbones ignis congeres super caput eius*, hoc est, rubore suffundes faciem illius, vt supra explicabamus, nam idem est facies percutere, aut operire palmis, atque erubescere: idemque valet paruulum sibi apparere, atque confundi & verecundari.

Maximus Dei amor, & liberalis ostenditur caritas. Ephe.2.℣. 4

De inimicorum dilectione. Matth. 5. ℣. 44. Rom. 12. ℣. 20.

INITIVM CAPITIS
VIGESIMIPRIMI
IVXTA HIERONYMVM.

XLVI. ONE *Faciem tuam contra viam Austri*. Hoc parabolicum Vaticinium connecti solet in Biblijs editionis vulgatæ cum capite præcedenti. Hieronymus vero ab eo exorditur nouum commentarium, initium faciens a capite vigesimoprimo, eo fortasse consilio quod eiusdem sit argumenti vtrumque Vaticinium, hoc solo diuersum; quod hoc ænigmaticum sit, illud apertum.

Fili hominis, pone faciem tuam contra uiam Austri, & stilla ad Africum, & propheta ad saltum agri meridiani. D Constat ex initio capitis vigesimiprimi secundum vulgata Biblia, parabolam dirigi contra Ierusalem: etenim eodem tenore verborum repetitur: *Pone faciem tuam ad Ierusalem, & stilla ad sanctuaria*, &c. Erat Ezechiel in Babylone cum hanc prophetiam suscepit. Babylon autem Ierosolymis est Aquilonaris. Vnde Ieremias existens Ierosolymis ollam incensam vidit a facie Aquilonis, & Babylonium iræ Dei ministrum in habitatores terræ sæuientem ea visione repræsentatum intellexit. E E contrario Ierusalem respectu Babylonis vergit ad Africum, qui medius est inter meridianum, & Zephyrum: est enim in gradu latitudinis quadragesimo secundo cum Babylon sit in quadragesimoquinto atq. in gradu longitudinis sexagesimo sexto, cum Babylon obtineat septuagesimum nonum. Itaq. ex æquo dici potest (si sphæram rectam consideremus) Occidentalis regio respectu Babylonis sicut Australis. Ceterum in sacris literis illa Australis, Babylon vero Aquilonaris statuitur; ratione habita ad situm terræ promissæ, cuius caput ad Aquilonem potius spectat, quam ad Septentrionem.

Ierusalem Austui comparatur & maare.

Quare scriptores sacri libenter inuertunt sphæram ad dispositionem patriæ orbis totius nobilissimæ, capitisque vniuersi, vt diximus capite quinto, Austrumque vocant eam regionem, quæ Africum aspicit, vtpote quæ opposita est proprio illorum Septentrioni, qui est Aquilonis: propterea Vates existens in Babylone iubetur respicere contra viam Austri, hoc est, contra Ierusalem quæ vergebat ad Austrum: deinde vero exactius nominata regione eadem, iubetur stillare contra Africum, quod Ierusalem directe Africum spectet respectu Babylonis. Neque vero quemquam decipiat initium capitis vigesimiprimi, in quo eadem prophetia repetitur explicatius, & loco Africi ponuntur sanctuaria, vt inde colligat Vrbem quidem aspicere Austrum, Templum vero Africum, hoc enim esse non potest, cum vrbs superior respectu Templi non secus Africana sit, quam respectu Babylonis, Templumque respectu Vrbis Aquilonem recta prospiciat, vt ex Vrbis delineatione, quam secunda parte inseremus, constare potest. De tota ergo vrbe hic sermo est, quæ modo Australis modo Africana dicitur ob rationes prædictas.

Et stilla. Stillare Hebraice נטף, nataph, idem sonat, quod Latinis, scilicet guttatim effundere, vel emittere, vt in libro Iudicum. *Cæli ac nubes distillauerunt aquis*. transfertur etiam ad sermonem, sicut & pluere, quod eloquium cum quadam suauitate ad pluuiæ similitudinem fluat, & auribus auscultantium blande illabatur. Sic Iob. *Super illos stillabat eloquium meum*. & in Deuteronomio. *Concrescat vt pluuia doctrina mea, fluat vt ros eloquium meũ, quasi imber super herbam, & quasi stillæ super gramina*. Quoniam vero cum guttæ pluuiæ raræ cum impetu cadunt, indicium sunt grauioris procellæ impen-

Iud. 5. ℣. 4. Stillare seu pluere idem quod loqui. Iob. 29. ℣. 22. Deuteron. 32. ℣. 2.

Stillare pro comminari. Hieron.

pendentis : stillare in sacris vsurpatur pro commi- A nari aut vaticinari imminentem calamitatem, siue vt ait Hieronymus, non totam simul iram effundere, sed paruas stillas: comminatione denuntiare, vt in Amos. *Et non stillabis super domum idoli, &c.* & in Michæa. *Non stillabit super istos, &c.* & Iob. *Et cum vix paruam stillam sermonis eius audierimus, quis poterit tonitruum magnitudinis illius intueri?* tametsi alibi synonymum esse videatur cum verbo sæuire, vt in libro Paralipomenon: *Non stillabit furor meus super Ierusalem.* & iterum: *Idcirco stillabit furor meus super locum istum, & non extinguetur,* &c. In præsenti idem videtur esse quod prophetare, vt patet ex oratione sequenti per synonymiam replicata.

Amos. 7. ℣. 16. Micheæ. 2. ℣. 6. Iob. 26. ℣. 14. 2. Par. 12. ℣. 7. & 34. ℣. 25.

Et propheta ad saltum agri meridiani. Paulo infe- B rius, vbi Propheta parabolam explanat, pro saltu meridiano statuit humum Israël, quasi regionem totam Israëliticam saltum agri appellasse videatur quod sit montuosa & nemorosa. Cui sententiæ fauent quæ sequuntur: *Et comburetur in ea omnis facies ab Austro usque ad Aquilonem*, quæ competere non possunt vrbi priuatæ, sed potius in latum patenti regioni. Ita quoque sensit Polychronius: Indicat inquit, fore, vt non modo capiatur Vrbs, sed etiam omnem regionem finitimam peruadat malum. Idem inferius, Saltum agri dicit incolarum cœtum, & quos putabat Sedecias se habiturum socios, vt vndique illis spem salutis præcidat. Theodoretus tamen ex Hieronymo hæc de Ierusalem dicta existimat, eamque appellatam quercetum (sic enim ipsius habet codex) propter fructuum sterilitatem: tale enim est quercetum, & propter mentis duritiam, ea enim est quercus natura; & propterea quod citra ordinem consita sunt in querceto ligna, sed multa est in illis confusio, & insuper quia ferarum receptaculum est quercetum: & hæc omnia facile inuenientur id temporis in Ierusalem fuisse.

Polychr. *Theodor.*

XLVII. *Et dices saltui meridiano, &c. hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego succendam in te ignem & comburam in te omne lignum viride & omne lignum aridum.* Hieronymus: lignum viride & aridum, id est, sanctos & peccatores, vt alij captiuitatis mala effugiant morientes, alij supplicijs tradantur æternis. Theodoretus commoratus est in translatione, & cum D syluam Ierusalem vocarit, iure etiam hostium exercitum ignem nuncupat; & ligna combusta eos qui ab ipsis interfecti sint; lignumque viride & lignum aridum, & diuitijs elatos & pauperie oppressos. Scholiastes: Hoc est, & principes & subiectos; & senes & iuuenes; & diuites & pauperes. Ceterum Hieronymi sensum probat ipse Propheta paulo inferius: *Et occidam*, inquit, *in te iustum & impium, &c.*

Hieron. *Theodor.* *Scholiast.* *Hieron.*

Non extinguetur flamma succensionis. Vt ne iterum Iudæi suspicarentur vnius alicuius partis fere captiuitatem vt antea; propterea hanc illorum expectationem fallacem demonstrans adiunxit illud: *Et non extinguetur flamma succensionis*, hoc est, succensa, vt etiam verterunt Septuaginta.

Eluitur falsa Iudæorum spes seu potius præsumptio.

Et comburetur in ea omnis facies ab Austro vsque ad Aquilonem. Rabbi Dauid: eorum qui euaserint gladium facies comburentur in captiuitate præ pudore scilicet: qui Commentarius supponit phrasim quam paulo superius exposuimus in fine capitis vigesimi. Carbonibus ignis comburere faciem, vel carbones congerere super faciem vel caput alicuius, est illum ad verecundiam adducere: neque expositio displicet contextui: possumus tamen fortasse aptius per facies intelligere quidquid in regione illa amœnum erat, quidquid apparebat, quod spectabile & pulchrum erat: nam nomen פנים, panim, fere sonat exteriorem seu anteriorem aspectum non modo personarum, sed etiam rerum. Vnde & aquis tribuitur in Genesi. *Et tenebræ erant super faciem abyssi.* tribuitur etiam regno. Psaltes. *Non auertas faciem Christi tui*: id est, ne regni tui Israëlitici ornamenta & splendorem corrumpas: at satis fuse egimus de facie capite primo: docte itaque Scholiastes: Vniuersam, inquit, regionem circuibit calamitas, non vnam aliquam partem peruadet tantum. Theodoretus qui præcedentia de Ierusalem interpretatus erat, hunc versum aliquantum distorquet: Deinde docet, inquit ille, interiectas quoque gentes calamitatis participes futuras: ait enim, *& comburetur in ea, &c.* Neque aduertit interiectas gentes a Babylone ad Ierusalem non esse in ea, scilicet vrbe, comburendas, sed in ea regione, in eo tractu terræ sanctæ: quare de regione præcipue locutum esse Prophetam superius docuimus.

Comburetur facies, id est rubore suffundetur. *R. Dauid.* Facies significat omne pulchrum & visui amœnum. *Gen. 1. ℣. 2.* *Psal. 131. ℣. 10.* *Scholiast.* *Theodor.*

Et dixi: A a a Domine Deus: ipsi dicunt de me: Nunquid non per parabolas loquitur iste? Rabbi Dauid: Ne mittas me, inquit, vt parabolice loquar, ipsi enim dicunt sermonem meum non esse propheticum, sed ad ostentationem ingenij compositum. Theodoretus & Scholiastes. Ego quidem populi incredulitatem Domino indicaui cum dicerem eos opinari parabolam esse, quæ dicerentur, non autem vera: ipse vero Dominus, quæ parabolice dicta fuerant, apertius me proferre iussit, & ita ait. XLIX.

R. Dauid. *Theodor.* *Scholiast.*

EZE-

EZECHIELIS PROPHETAE CAPVT VIGESIMVMPRIMVM.

ARGVMENTVM.

Gladium Regis Babylonis stragem magnam facturum in terra Israël, atque in filijs Ammon; eaque peracta, Babylonium in terra sua perdendum prædicit Vates.

I. ET factus est sermo Domini ad A
me, dicens:
II. Fili hominis pone faciem
tuam ad Ierusalem, & stilla
ad sanctuaria, & propheta
contra humum Israel:
III. Et dices terræ Israel: Hæc dicit Dominus
Deus: Ecce ego ad te, & eijciam gladium meum
de vagina sua, & occidam in te iustum, & im-
pium.
IV. Pro eo autem quod occidi in te iustum, & im- B
pium, idcirco egredietur gladius meus de vagina
sua ad omnem carnem ab Austro vsque ad Aqui-
lonem:
V. Vt sciat omnis caro quia ego Dominus, eduxi
gladium meum de vagina sua irreuocabilem.
VI. Et tu fili hominis ingemisce in contritione lum-
borum, & in amaritudinibus ingemisce coram
eis.
VII. Cumque dixerint ad te: Quare tu gemis? di- C
ces: Pro auditu: quia venit, & tabescet omne
cor, & dissoluentur vniuersæ manus, & infir-
mabitur omnis spiritus, & per cuncta genua
fluent aquæ: ecce venit, & fiet, ait Dominus
Deus:
VIII. Et factus est sermo Domini ad me, dicens:
IX. Fili hominis propheta, & dices: Hæc dicit Do-
minus Deus: Loquere: Gladius, gladius exacu-
tus est, & limatus. D
X. Vt cædat victimas, exacutus est: vt splen-
deat, limatus est: qui moues sceptrum filij mei,
succidisti omne lignum.
XI. Et dedi eum ad leuigandum vt teneatur ma-
nu: iste exacutus est gladius, & iste limatus est
vt sit in manu interficientis.
Clama, & vlula fili hominis, quia hic fa- XII.
ctus est in populo meo, hic in cunctis ducibus
Israel, qui fugerant: gladio traditi sunt cum
populo meo, idcirco plaude super fœmur,
Quia probatus est: & hoc, cum sceptrum XIII.
subuerterit, & non erit, dicit Dominus Deus.
Tu ergo fili hominis propheta, & percute ma- XIV.
nu ad manum, & duplicetur gladius, ac tripli-
cetur gladius interfectorum: hic est gladius occi-
sionis magnæ, qui obstupescere eos facit,
Et corde tabescere, & multiplicat ruinas. In XV.
omnibus portis eorum dedi conturbationem gla-
dij acuti, & limati ad fulgendum, amicti ad
cædem.
Exacuere, vade ad dexteram, siue ad sini- XVI.
stram, quocumque faciei tuæ est appetitus.
Quin & ego plaudam manu ad manum, & XVII.
implebo indignationem meam, ego Dominus lo-
cutus sum.
Et factus est sermo Domini ad me, dicens: XVIII.
Et tu fili hominis pone tibi duas vias, vt XIX.
veniat gladius regis Babylonis: de terra vna
egredientur ambæ: & manu capiet coniectu-
ram, in capite viæ ciuitatis coniiciet.
Viam pones vt veniat gladius ad Rabbath fi- XX.
liorum Ammon, & ad Iudam in Ierusalem mu-
nitissimam.
Stetit enim rex Babylonis in biuio, in capite XXI.
duarum viarum, diuinationem quærens, com-
miscens sagittas: interrogauit idola, exta con-
suluit.

Ad

XXII. *Ad dexteram eius facta est diuinatio super* A
Ierusalem vt ponat arietes, vt aperiat os in cæde, vt eleuet vocem in vlulatu, vt ponat arietes contra portas, vt comportet aggerem, vt ædificet munitiones.

XXIII. *Eritque quasi consulens frustra oraculum in oculis eorum, & sabbathorum otium imitans: ipse autem recordabitur iniquitatis ad capiendum.*

XXIV. *Idcirco hæc dicit Dominus Deus: Pro eo quod recordati estis iniquitatis vestræ, & reuelastis præuaricationes vestras, & apparuerunt peccata vestra in omnibus cogitationibus vestris: pro eo, inquam, quod recordati estis, manu capiemini.* B

XXV. *Tu autem profane, impie dux Israel, cuius venit dies in tempore iniquitatis præfinita:*

XXVI. *Hæc dicit Dominus Deus: Aufer cidarim, tolle coronam: nonne hæc est, quæ humilem subleuauit, & sublimem humiliauit?*

XXVII. *Iniquitatem, iniquitatem, iniquitatem ponam eam: & hoc non factum est donec veniret cuius est iudicium, & tradam ei.*

Et tu fili hominis propheta, & dic: Hæc dicit XXVIII.
Dominus Deus ad filios Ammon, & ad opprobrium eorum, & dices: Mucro, mucro euaginate ad occidendum, limate vt interficias, & fulgeas,

Cum tibi viderentur vana, & diuinarentur XXIX.
mendacia: vt dareris super colla vulneratorum impiorum, quorum uenit dies in tempore iniquitatis præfinita.

Reuertere ad vaginam tuam in loco, in quo XXX.
creatus es, in terra natiuitatis tuæ iudicabo te,

Et effundam super te indignationem meam: in XXXI.
igne furoris mei sufflabo in te, daboque te in manus hominum insipientium, & fabricantium interitum.

Igni eris cibus, sanguis tuus erit in medio XXXII.
terræ, obliuioni traderis: quia ego Dominus locutus sum.

EXPLANATIO
EIVSDEM CAPITIS
VIGESIMI PRIMI.

II.
ONE *Faciem tuam ad Ierusalem & stilla ad sanctuaria & propheta contra humum Israel,&c.* Sanctuaria memorat numero multitudinis quia duo erant, aula exterior, & cella interior; illa dicebatur sanctum, hæc sanctum Sanctorum. Hieronymus: Quia supradixerat, ipsi dicunt ad me, nunquid per parabolas loquitur iste? & apertam populus flagitabat sententiam; idcirco id quod Dominus per metaphoram siue parabolam, &, vt alij vertere, prouerbium; D est locutus; nunc manifestius loquitur; saltus Hageb & Darom,& Theman esse Ierusalem, & Templum illius sancta Sanctorum,& omnem terram Iudææ, flammamque, quæ combustura sit saltum intelligi gladium deuorantem, qui eductus sit de vagina sua, vt interficiat iustum & impium: hoc est enim lignum viride, & lignum aridum. Vnde & C

Hieron.

Dominus; *Si in uiridi ligno hæc faciunt, in arido quid fiet?* Quodque ibi dixerat: *Et uidebit vniuersa caro quia ego Dominus succendi eam*, hoc est, syluam, siue flammam, nec extinguetur; hîc alijs verbis loquitur: *Vt sciat omnis caro quia ego Dominus eduxi gladium meum de vagina sua irreuocabilem.* Vere enim contra Ierusalem non est flamma sopita, nec extinctum incendium, nec reuocatus gladius, quia modicum tempus in medio, & Ierusalem cum Templo suo Babylonio igne succensa est, &c. Lucæ 23. ℣. 31.

Hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego ad te. Aposiopesis est, quæ vehementem notat indignationis diuinæ furorem: quasi dicat: mecum congressura es o ciuitas impia, non cum homine aliquo carnali. Veniet quidem in te Babylonius, sed eius exercitus ego ipse dux ero, ego primus in te gladium meum vibrabo, arcum meum contendam, & in eo parabo *uasa mortis*, lethalia tela, *sagittas ardentibus* aculeis III. Ps. 7. ℣. 14

aculeis munitas, nunc vide, an pares habeas viros A
ad pugnandum mecum? an sustinere valeas, vel
declinare ictum gladij dextera mea vibrati? *Et
eÿciam gladium meum de vagina sua.* Vagina Theo-
doreto, Dei est longanimitas, gladius supplicium.
...odor. Euaginare gladium, aliquando terminum ponere
patientiæ, & iustitiam exercere. Vnde in Genesi
ait Dominus. *Non permanebit spiritus* (furor)
...nes. 6. ℣. *meus in homine in æternum*, vel non luctabitur, non
erit sicut in vagina, non continebitur, frenabitur.
42. ℣. & apud Isaiam. *Tacui, semper silui, patiens fui, si-
cut parturiens loquar: dissipabo, & absorbebo simul*
tarditatem supplicij grauitate compensans. At-
que hæc in metaphora. quoniam vero Nabuchdo
nosor reuera exercuit hanc cædem Dei nomine, ip
se nomine gladij intelligendus venit. Vnde Isaias B
...i. 7. ℣. ait. *Radet Dominus in nouacula conducta in his, qui
trans flumen sunt in Rege Assiriorum caput, & pilos
...al. 16. ℣.* pedum, & barbam vniuersam.* & in psalmo. *Eripe ani-
mam meam ab impio, frameam tuam ab inimicis ma-
...erony.* *nus tuæ.* Vbi Hieronymus: Ab impio, qui est gla-
dius tuus, à viris, qui sunt manus tua, scilicet, per
quos exeris vires tuas, & supplicia exerces. Senna-
...i. 10. ℣. cherib *virga furoris Dei* appellatur ab Isaia.

Et occidam in te iustum, & impium. Oppositum
...nes. 18. ...35. extat in Genesi ab Abrahamo allegatum: *absit a te,
vt rem hanc facias, & occidas iustum cum impio, fiatq.
iustus, sicut impius: non est hoc tuum, qui iudicas omnem
terram*, repugnat enim eum esse iniquum, qui vni-
uersalem, & summam habeat administrationem po
pulorum, à cuiusque sententia appellare non li- C
...pra 18. ...p. ℣. 4. ceat. Item supra *Anima, quæ peccauerit, ipsa morietur*,
&c. Ceterum ibidem huius quæstionis solutio mul
Quomodo ... dei iu... conue... iusti cũ impio mors. tis est explicata. Sed nihilominus addendum vi-
detur hoc loco Vatem iustos appellasse per cata-
cresim, eos, qui tales videbantur, cum reuera son-
tes essent, & supplicium mererentur. Sicut apud
...atthei. 9. ...13. Mattheum. *Non veni vocare iustos, sed peccatores ad
pœnitentiam*, id est, eos, qui se existimant iustos, vt
...ryfost. ibidem omnes interpretantur cum D. Chrysosto-
mo. atque ita intellexisse videntur Septuaginta,
qui pro iusto, & impio conuerterunt, iniquum, &
iniustum, videlicet sensum potius explicantes;
...ierony. quam verba, tametsi Hieronymus illorum versio-
nem non admodum probet. Nescio, inquit, quid
Septuaginta iniquum, & iniustum interpretati D
sunt, quasi non idem vtrumque significet. respon-
demus enim Hieronymo non idem esse vtrum-
...quo dif... ...rant ini... ...tus, & iniu... que, sed iniquum significare hoc loco eum, qui ta-
lis est in corde; iniustum verò eum, qui foris talem
se prodit.

IIII. *Pro eo autem quod occidi in te iustum, & impium, id-
circo egredietur gladius meus de vagina sua ad omnem
carnem ab Austro vsque ad Aquilonem.*

V. *Et sciet omnis caro, quia ego Dominus eduxi gla-
dium de vagina sua irreuocabilem.* Ex quo semel ad
te puniendum exemi gladium, exercitumque Ba-
byloniorum eduxi de Chaldæa, par est, vt in reli-
quas etiam nationes, quibus cum eadem tibi cau-
sa est, eadem vltio exerceatur. quandoquidem
tantam cladem exercui in te, quæ de meo vocaris E
nomine, ius omne postulat, vt à vicinis gentibus,
quæ tibi per inuidiam insultarunt, similes pœnas
repetam, nec ante reuertatur in patriam Chal-
dæus, quam meam in te, tuam in illis iniuriam vin
...remi. 25. ...28. et 29. dicem. Sic apud Ieremiam dominus. *Bibentes bi-
betis, quia ecce in ciuitate, in qua inuocatum est nomen
meum, ego incipiam affligere, & vos quasi innocentes,
& immunes eritis? non eritis immunes; gladium enim
ego voco super omnes habitatores terræ, dicit dominus
exercituum.* Hoc est, quod sequitur. *Et sciet omnis
caro*, &c. id est, omnes gentes nouerint me, qui se-
mel extraxerim gladium de vagina sua, non fru-
stra illum exemisse, neque reponendum in the-
cam prius, quam expleuerit vindictam. R. Dauid: *R. Dauid.*
Eo, quod exercui in te grauem, ac seueram vltio-
nem, de qua inimici tui lætati sunt, atque mihi au-
xiliati sunt in furore aduersus te, vt inferrem tibi
maius malum, propterea, &c. Ingeniosum, textui
gratum, & sacris scripturis accommodatum com-
mentarium. in quibus legimus Deum post illatam *Deus post illatam populo suo plagam indignationem suam effundit in eos, qui irritauerant Deum ad vindictã.*
plagam populo suo, deferuescente furore, iustam
indignationem aduersus eos cõuertere, qui Deum
ipsum irritauerant ad vindictam, vt in Zacharia.
*Zelatus sum Hierusalem, & Sion zelo magno, & ira
magna ego irascor super gentes opulentas, quia ego ira-
tus sum parum, ipsi vero adiuuerunt in malum.* & in li-
bro Paralip. *Iratus Dominus deus patrum vestrorum* *Zachar. 1. ℣. 14. & 15.*
*contra Iuda, tradidit eos in manibus vestris, & occidi-
stis eos atrociter, ita vt ad cœlum pertingeret vestra cru-
delitas, & peccastis super hoc Domino Deo vestro.* & *2. Paral. 28. ℣. 9.*
in Psalmo. *Quoniam quem tu percussisti, persecuti
sunt, & super dolorem vulnerum meorum addiderunt* *Psal. 68. ℣. 27.*
irrisiones, & probra. Aliud est percutere, aliud per-
sequi ad internecionem: illud est patris, hoc vero *Discrimen inter percutere, & persequi.*
hostis; illud facit iustitia, hoc liuor; illud Deus si-
bi tribuit in Christi morte, dicens apud Isaiam.
Propter scelus populi mei percussi eum, & Christus ip- *Isai. 53. ℣. 8.*
se & ipsum Patri ascribit, hoc loco psalmi; istud
vero sanguinarijs Iudæis imponit. Quam bene *Grego. 14. moral. cap. 25.*
Gregorius, dum Iobi plagas recenset, subdit: Com-
munis fuit causa, commune factum, non vna volun
tas. & Augustinus enarrans illud Pauli: *Pro nobis* *August. tract. 7. in Ioan.*
omnibus tradidit illum, ait: Tradit Filium Pater, tra-
dit Iudas: in eodem facto Deum laudamus, Iudam *Paulus Roma. 8. ℣. 3*
detestamur; quia Deus nostri amore filium percus-
sit, Iudas, & Iudæi persecuti sunt, & ad mortem
acerbissimam innocentem postularunt. Videtis,
ait Augustinus, quia non est considerandum, quid
fiat, sed quomodo fiat. Merito itaque Deus con-
uertit manum aduersus gladium ipsum, quo per-
cusserat, atque contra eos, per quorum manus sum
pserat de Israelitis vindictam.

*Et tu fili hominis, ingemisce in contritione lumbo-
rum.* Quoniam exempla, & facta magis mouent,
quam verba, iubetur Vates dolorem, quem ani-
mo conceperat ex reuelata clade, Hierusalem signi
ficare gemitibus, & suspirijs, qualia solent esse par
turientibus propria. nam hoc significat *in contri-
tione lumborum*, id est, præ contritione, quasi dicat:
Ingemisce, eiulare, quasi parturiens solet præ dolo-
re vehementi. Sic Isaias: *Propterea repleti sunt* *Isai. 21. ℣. 3.*
*lumbi mei dolore, angustia possedit me sicut angustia
parturientis.*

Et in amaritudinibus ingemisce coram eis, id
est, ex animi amaro sensu, præ dolore morti-
fero. Amarum enim epithetum est perpetuum *Mors dicitur frequenter amara propter acerbitatem.*
mortis propter eius acerbitatem, vt in psalmo. *In-
tenderunt arcum, rem amaram*, vel acerbam mortem,
vt sagittent in occultis immaculatum: & in libris re-
gum. *Siccine separat amara mors.* inde aquæ ama- *Psal. 63. ℣. 4.*
ritudinum propinantur suspectæ de adulterio, non
quod essent amaræ gustui, sed quod haustæ a no- *1. Reg. 15. ℣. 32.*
xia secum conuehebant mortem amarissimam.
Obserua hoc præceptum non fuisse inane, sed effi-
cax, quo scilicet accepto, repente correptus est tam
acerbo lumborum dolore, vt quæ iubebatur, vel in-
uitus exequeretur. itaque coactus est profunde in-
gemiscere cum magno animi sensu, & angustiam
morti similem suspirijs testari. tanti stat prophe-

Vide quanti ftet prophetis populi falus. tis populi falus. fed hoc non eft nouum miniftris Dei. Vates nofter fupra ligatur vinculis, & raditur nouacula: migrat è domo fua, atque Ifaias difcalceatur,& nudatur,&c. A

Supra cap. 3. & cap. 5. & 12. Ifai. 20. *Cumque dixerint ad te: Quare tu gemis, dices pro auditu, quia venit.* Auditus, vel auditio eft id, quod auditur. Hebræi enim obiectis accommodant nomina actionum, & potentiarum, vt Habacuch. *Domine audiui auditionem tuam, & timui*, id eft, famam, hiftoriam, geftum tuum, & Ifaias ait: *Quis credidit auditui noftro?* id eft relationi noftræ. Sic in præfenti vfurpatur pro nũcio, quomodo Septuaginta verterunt: Propter nunciũ; quia venit, fcilicet ingruentis exercitus. *Et tabefcet omne cor.* Septuaginta apud Hieronymum: Comprehendetur pauore omne cor. vel vt habent biblia Sixti: Quaffabitur omne cor, vel frangetur, vt extat in Complutenfibus, & Theodoreti, (nam ea omnia fignificat verbum θραύω thrauo, quo vfi funt Septuaginta) percelletur, liquefiet, friabitur pauore omne cor. vehementis timoris fignum, quale illud Iofue: *Pertimuimus, & elanguit cor noftrum.* & iterum. *Pertimuitque cor populi, & inftar aquæ liquefactum eft.* & in libris Regum. *Fortifsimus quifque, cuius cor eft quafi leonis, pauore foluetur.* Idem apud Ifaiam habetur: *Propter hoc omnes manus diffoluentur, & omne cor hominis contabefcet, & conteretur. Torfiones, & dolores tenebunt, quafi parturiens, dolebunt,* &c.

(Margin: Auditus pro re audita. Abacuch 3. ỳ. 2. Ifai. 53. ỳ. 1. Hierony. Iofue 2. ỳ. 11. & cap. 7. ỳ. 5. 2. Reg. 17. ỳ. 10. Ifai. 13. ỳ.) B

Et diffoluentur vniuerfæ manus. Vt audacia ex bili feruente roborat vires, & membra confirmat, fic timor frigore fuccedente debilitat, & eneruat corporis, & animi facultates; Paulus enim ait: *Propter quod remiffas manus, & foluta genua erigite,* &c. ergo occupante pauore animos, & languefcente corde, vnde in membra omnia deriuatur fenfus, & motus; neceffe eft artus omnes tremere, virefque deficere. C

(Margin: Hebræ. 12. ỳ. 12.)

Et infirmabitur omnis fpiritus. Vel concidet. Septuaginta: Et exanimabitur omnis caro, & omnis fpiritus: deferet animus corpora, & vis animum. Spiritus hoc loco eft virtus vitalis, feu anima ipfa, qua caro fubfiftit.

Et per cuncta genua fluent aquæ. De hac re diximus cap. 7. Sed audiamus Polychronium: Quidam, inquit, dicunt hoc indicari belli magnitudinem, quippe fanguinis vi toto corpore fluente; quidam vero intenfionem effe vilitatis animi, & pufillanimitatis, tamquam fudore manantibus, vel corporis virtute foluta, & naturali excretionis infirmitate cedente. aut certe ex fudore, vel naturali excretione repente coorta. Hieronymus: Infirmabitur enim omnium bellatorum fpiritus, & tanta cunctos occupabit trepidatio, atque formido, vt timore cogente, artus, & vifcera diffoluantur, & vefica humorem tenere non valeat, ita vt vrina genua polluantur: naturale eft enim, vt timore cogente, vefica laxetur, & contra hominis voluntatem humor defluat. D

(Margin: Polychr. Hierony.)

IX. *Gladius, gladius exacutus eft, & limatus.* feu politus, leuigatus, vt paulo infra, ad leuigandum.

X. *Vt cædat victimas, exacutus eft.* Cædes impiorum in facris folet appellari victima. primo quia vtrobique effunditur viuentium fanguis, fecundo quia non minus eft Deo grata, quam victimæ, vt videre eft in Ifaia. *Heu, confolabor fuper hoftibus meis,* &c. tertio quia illa Deus iratus placatur, non fecus atque oblata victima; in libro enim regum filijs Saul crucifixis, Dominus alioquin infenfus, placatus eft à furore iræ fuæ. clade item fornicantium in Exodo, & morte Acham in libro Iofue. Vfurpauit nomen Victimæ Ifaias dicens. *Gladius Domini repletus eft fanguine, incraffatus eft adipe de fanguine agnorum, & hircorum, de fanguine medullatorum arietum. Victima enim Domini in Bofra, & interfectio magna in terra Edom,* &c. & Ieremias. *Dies autem ille Domini Dei exercituum, dies vltionis, vt fumat victimam de inimicis fuis. deuorabit gladius, & faturabitur, & inebriabitur fanguine eorum. Victima enim Domini Dei exercituum in terra Aquilonis iuxta flumen Euphratem, &c.* E

(Margin: Impiorum cædes vocãtur victimæ, & quibus rationibus. Ifai. 1. ỳ. 24. 2. Reg. 21. Exod. 32. Iofue 7. ỳ. 25. Ifai. 34. ỳ. 6. Ieremi. 46. ỳ. 10.)

Vt fplendeat, limatus eft. Hebraice, vt fit ei fulgor, politus eft.

Qui moues fceptrum filij mei, fuccidifti omne lignum. Septuaginta: Interfice, contemne, repelle omne lignum. Hebraici codices, quos hodie habemus, ab vtraque lectione diffidere videntur. fic enim legunt אונשיש שבט בני משאת כל עץ Onafis febet beni moefet col ghets. quod ita fonat ad verbum: O (vel quomodo) gauderemus: fceptrum filii mei refpuit (vel faftidit) omne lignum. contextum vero fic accommodant recentiores: Quomodo gauderemus, cum hic gladius fit exacutus ad excipiendam virgam filij mei, & auerfetur cæteras arbores? Alij fic: An verò lætabimur cum tribus filij mei, Iuda videlicet (Dominus loquitur) omne lignum, & caftigationem refpuat? Vel virga filii mei, id eft, caftigatio omne iam lignum auerfatur. nec enim ex ligno adhibenda illi virga eft ad caftigandum, fed ex calibe gladius ad excidendum. Atque ij quidem auctores loco verbi, moues, legunt נשיש nafis à verbo שוש Sos, quod eft exultare, gaudere, lætari. Hieronymus autem aliter legiffe videtur, atque aliter 70. Ego ita coniector, Hieronymum inueniffe fcriptũ non quidẽ אונשיש ò nafis, fed potius מנשיא manfi, quod eft participium verbi נשא nafa in coniugatione fexta, fignificatque, tollens de medio, mouens, remouens. Quare ipfe vertit: Qui moues fceptrum filij mei. atque paulo inferius pro eodem verbo reddidit: cum fceptrum fubuerterit. Poftea fcriptorum incuria irrepfiffe pro ם אר & pro א ש quarum figuræ non multum inter fe differunt. Vtcumque fit, fententia vulgatæ editionis, à Hieronymo expreffa, aptiffime cohæret contextui (cæteræ non item) in qua, fceptrum fumi poteft vel pro regno, vel pro tribu; nam vtrũque fignificat Hebræa vox illi refpondens שבט Sebeth, nempe virgam, vel baculum, atque adeo fceptrum regni, & tribum, cuius nomen infcriptum erat baculo, vt patet in Numeris. fignificat regnũ in Genefi. *Non auferetur fceptrum de Iuda,* &c. & tribum, feu populum, in pfal. *Redemifti virgam hæreditatis tuæ,* &c. & Numeris. *Fratres quoque tuos tribum leui.* &c. *Filius meus.* Ifraelem fignificat, vt in Exodo. *Primogenitus meus Ifrael.* ac fi dicat: O mucro, qui euertis, vel fi euerteris virgam, hoc eft, regnum & tribum filij mei Ifraelis, fuccides etiam omne lignum, omnem baculum, omne fcilicet regnum, & gentem depones. fi tribum populi mei Iuda deftruis, cætera regna minori negocio conficies. Verfio 70. Macta, nihili fac, &c. fignificat, vt placet Scholiafti, ne fepultura quidem dignandos effe, qui in bello forent inrerimendi.

(Margin: Hieron. Sceptri variæ acceptiones. Nume. 27. ỳ. 3. Genef. 9. ỳ. 16. Pfal. 73. ỳ. 2. Numer. 18. ỳ. 2. Exod. 4. ỳ. 22.)

XI. *Et dedi eum ad leuigandum.* Hebraice: Dedit eum, Dominus fcilicet. 70. Dedit eum paratum. Polychron. Vt dicat facile fuo functurum officio. cum enim vellet oftendere gladium ab internecione prohiberi non poffe, oftendit, orationis figura non modo illum potentem, fed etiam ad cædem effe paratum, & paulo poft expeditum illum effe-

(Margin: Polychr.)

cit

cit ad vincendum,& ad ſuum munus facile explendum.

Vt teneatur manus. Ipſius ſcilicet Domini, qui ducem agebat in exercitu Babylonico. Theodoretus: Tale eſt illud Iſaiæ. *Numquid gloriabitur ſecuris ſine incidente cum ea? aut exaltabitur ſerra ſine trahente eam? Similiter ſi quis extulerit virgam, vel lignum*, & rurſus. *Væ Aſſur virga furoris mei, & baculus ipſe eſt, in manu eorum indignatio mea*, &c. Quam igitur virgam ad caſtigandum idoneam,& ſecurim,& ſerram inſtrumenta, quæ vim habent plantas deſtruendi, illic appellauit, hic gladium nuncupauit acutum, nitidumque factum propter eorum, qui puniuntur, ſupplicium.

Theodor. *Iſai. 10. ℣. 5.* *Iſa. 10. ℣.*

XII. *Clama, & vlula, fili hominis, quia hic factus eſt in populo meo*. Id eſt, aptatus, expolitus ad populum meum. Schol. Commiſerari eos, qui interficerentur, iubet Prophetam, & populum ſuum eos vocat, cum tam eſſent impij, vt neque ijs flecterentur ad ſeruiendum Deo. Theodoretus, & Polychronius: Quid huius ſimile bonitatis? iuſte punit, & lugere Prophetam iubet. non enim lubens punit, ſed populi ſcelere coactus. præcipitque Prophetæ, vt quaſi mulier eiulet, quia non ſolum populus, ſed etiam eius principes ſimul necati ſunt; & quod omnium maxime moleſtum, *qui habitabant prope me*, inquit, *in gladium facti ſunt* ſic enim legunt 70. vbi nos habemus, *qui fugerant cum populo meo*. cum enim ſacerdotes, ſcelerum populi participes fuiſſent, participes item fuere ſupplicij. hos ſi quidem *οἱ παροικοῦντές μοι* oi paroicuntes moi, prope habitãtes nominauit, vt qui intus in ſacro Dei templo degerent, quibuſque ſacrificiorum miniſterium commiſſum eſſet. Tale eſt illud Zachariæ *Dabo tibi* o, Ieſu ſacerdos, *de his, qui aſſiſtunt mihi*, hoc eſt, non deerunt de ſemine tuo ſacerdotes, qui mihi præſto ſint in templo miniſtrantes. Obſerua ſacerdotum excellentiam. præ cæteris popularibus, atque etiam principibus ſemper Deo præſto ſunt, quod eſt Angelorum proprium munus, vt in Tobiæ hiſtoria legimus, *Ego ſum Raphael vnus de ſeptem, qui aſtant ante Deum*. Quibus etiam illud quodammodo competit angelorum priuilegium: *Angeli enim eorum ſemper vident faciem Patris mei*. nam videre faciem Regis, & aſtare illi, ſeu prope illum ſedere in conſilio, idem omnino ſignificat, ſcilicet eſſe Regi à ſecretis conſilijs, vt in Eſther: *Septem duces, qui videbant faciem Regis, & primi poſt eum reſidere ſoliti erant*, &c. ea propter magnatibus Regum in ſacris tribuitur quandoque, honoris ergo, nomen ſacerdotum, vt in libro Regum: *Filij autem Dauid ſacerdotes erant*. pro quo, in libro Paralip. ſcriptum eſt: *Filij Dauid primi ad manum Regis*, hoc eſt, a ſecretis. alioqui ſacerdotes eſſe non poterant, cum eſſent de Tribu Iuda, *de qua nullus vnquam altari præſto fuit*, Apoſtolo teſte.

Scholiaſ. *Theodor.* *Polychr.* *Iuſte punit Deus, & in hæc bonitatis indicium Prophetam iubet deflere puniendos.* *Zachar. 3. ℣. 8.* *Sacerdotum munus, & excellentia non ſecus atque angeli Deo præſto eſſe.* *Tobi. ℣. 12. 15.* *Matth.* *Eſther. 1. ℣. 14.* *2. Reg. 8. ℣. 18.* *1. paral. 18. ℣. 17.* *Hebræ. 7. ℣. 13.*

Idcirco plaude ſuper fœmur. Septuaginta: Plaude ſuper manum tuam; vterque habitus eſt ſtupentis, & plangentis, Hieronymo, Scholiaſti, & Theodoreto ob pœnas tam graues, quam iuſtas, de quo geſtu nos ſupra. *Quia probatus eſt*. in iugulis ciuium, nec diſtortus eſt, aut obtuſus. 70. Quia iuſtificatus eſt, eodem ſenſu, hoc eſt, iudicatus aptus muneri ſuo, vel vt Scholiaſtes explicat, vt dicat eſſe quidem hanc damnationem, iuſtam tamen. Aquila vertit: Quia inueſtigauit. pro eo, ac ſi dicat: Etiamſi quis abditus fuerit, hunc inuenit gladius.

Plangentis, & ſtupentis habitus eſt plaudere ſuper fœmur. *Hieron.* *Scholi.* *Theodor.* *Aquila.*

XIII. *Et hoc, cum ſceptrum ſubuerterit, & non erit*. Vel ita vt non ſit. Metphaorice per virgam ſceptrum, A & regnum Iuda, vel tribum Iuda intelligit, vt ſupra notauimus. ac ſi dicat: Probatus quidem eſt gladius, & gentium internecioni aptiſſimus, cum talem virgam tam validam, tam robuſtam ſucciderit, regnum ſcilicet Iuda, ita vt amplius non ſit futurum. 70. Et quid ſi etiam tribus repellatur? vbi Scholiaſtes: Tribum quidem, tribum Iuda dicit. ait vero: Etiamſi ipſa quoque repellatur, non id iniquum fore, vt ipſi dicunt. Theodoretus aliter: Tametſi nunc reiecta fuerit Iudaica tribus, tamen rurſus erit, conſequeturque, vt in priſtinum ſtatum reuocetur. Itaque in hanc ſententiam legiſſe videtur textum 70. Nunquid etiam tribus Iuda reijcienda? non erit, dicit Dominus Deus.

Scholiaſ. *Theodor.*

XIV. B *Tu ergo fili hominis propheta, & percute manu ad manum, & duplicetur gladius interfectorum*. חלל chalal non ſolum valet eum, qui occiſus eſt, ſed qui reus eſt mortis, damnatuſque à iudice, vel proſcriptus. Hieronymus: Iterum tibi, Propheta, impero, vt qui fœmur percuſſeras, præ ſtupore, & miraculo percutias & manus: vt non ſolum ſemel, ſed ſecundo, ac tertio gladius veniat ad interficiendum; primo enim venit Nabuchdonoſor quando tulit Ieconiam, & ſecundo, quãdo regnabat Ioachin; tertio, quando Sedechias: & hic eſt gladius triplicatus, quando facta eſt magna occiſio, & in tantum multiplicauit ruinas, vt obſtupeſcerent animo, & corde tabeſcerent, & in omnibus portis eorum daret conturbationem. Polychronius: Significat, fore vt multi obſeſſi ad portas conſiſtant, & victoribus inſciis, C fugæ occaſionem captent; neque verò effugiant hoſtium manus. *Qui obſtupeſcere eos facit*. Hebraice: Penetrans eos, vt cruore effuſo rigeſcant. *Et corde tabeſcere*. Vel liqueſiat cor. *Multiplicat ruinas*, Hebraice מכשלים mucſalim, ſcandala, offendicula, ad quæ impingimus, atque adeo cadauera, quibus obſtruuntur viæ, & offenſio creatur dimicantibus.

Triplicatus gladius triplicem Nabuchodonoſoris aduentum ſignificat. ſub Ieconia, Ioachin & Sedechia. *Hieron.* *Polychr.*

Conturbationem gladij. R. Dauid אבחת ibchad, ſignificat quidem conturbationem, verum quibuſdam placet poſitum eſſe pro טבחה tibchah, hoc eſt, occiſio ſecundum regulam Algabetha, &c. ſed vehementiorem metum, & tumultum ſignificat conturbatio; quod eſt gratius contextui. *Gladij amicti ad cædem*. Hebraice vox עטה ghatah ſignificat pallio operire; per translationem vero tribuitur irru- D ptioni auium rapacium; inuolantium ad prædam expanſis alis, vt eam operiendo opprimant, vt in libro Regum: *Sed verſus ad prædam es*. vt vertere poſſimus: Gladij inuolantis ad cædem. Hieronymus tamen, genuinam ſignificationem ſequutus, vertit amicti ad cædem, id eſt, ex amictu, ſub quo latebat, repente exempti ad cædem. Quod confirmat R. Dauid, dicens: gladium, coopertum hactenus, & quaſi palliatum, nunc diſcooperiam ad cædem. quomodo (addit) etiam interpretatus eſt pater meus, & Chaldæus.

R. Dauid. *1. Reg. 15. ℣. 19.* *Hieron.* *R. Dauid.* *Chaldæ.*

XVI. *Exacuere, vade ad dexteram, ſiue ad ſiniſtram, quocumque faciei tuæ eſt appetitus*. Hebraice: Quorſum facies tuæ conſtitutæ ſunt. faciem vero gladij, teſte Polychronio, ipſam aciem appellat, ſicut Eccleſ. E *Si retuſum fuerit ferrum, & hoc non vt prius*, &c. Hebraice: Et facies eius polita, &c. Locum verò ſic enarrat Theodoretus: Anceps, inquit, gladius, itẽque acutus, bene admodum in cuſpidem exacutus, fulguris inſtar ſplendeſcens, in vtramuis partem conuertere. habebis enim me vbicumque, tibi auxilium ferentem. Significat verò per hanc translationem, liberam facultatem factam Babylonio graſſandi in populum Dei, & vicinas gentes ſine diſcrimine.

Facies gladij pro acie accipitur teſte Polychro. *Eccleſ. 10. ℣. 10.* *Theodor.*

XVII. *Quin & ego plaudam manu ad manum, & implebo indignationem meam*. Eadem phrasis est ac superior: Percute manum ad manum. nam Hebraice legitur: Etiam ego percutiam manum ad manum; quem gestum admirantis, atque dolentis esse diximus supra ex Hieronymo. Sicut etiam infra. *Complosi*, inquit, *manus super auaritiam tuam*. tametsi alibi sit exultantis, vt apud Ezechielem *Eo quod plausisti manu, & percussisti pede, & gauisus es.* & ita Psalmo. *Omnes gentes plaudite manibus, iubilate Deo omnis terra.* & alio Psalmo. *Flumina plaudent manu, simul montes exultabunt.* & in Thren. *Plauserũt super te manibus omnes transeuntes per viam*, idest, de tuo exultabunt excidio. nam pro diuersa ratione gestus etiam significatio phraseos variatur. nam cum admiramur, & dolemus, semel tãtum, sed cum impetu, manus complodimus; cum verò lætamur blandius, & frequentius manum manu percutimus. primo modo sumitur loco citato Ezechielis: secundo modo in præsenti, vt sit tripudiantis gestus, qualis etiam iudicari posset ille alter versus superioris, *Percute manu ad manum*, id est, exulta, & tripudia, quod scias breui vindicandam iniuriam honori meo illatam. sic in Psalmo: *Lætabitur iustus, cum viderit vindictam, manus suas lauabit in sanguine peccatoris*. atque in hac sententia Hieronymus est, dum ait: Gaudet autem Dominus, & exultat, & hortator est gladij sæuientis, &c. tametsi Polychronius oppositum scribat: Hæc, inquit, faciam propter magnam indignationem. non enim hoc ideo dicit, quod sit gauisurus, sed pro eo ac si dicat: Ira exardescam, quia nec ipsis calamitatibus, ac supplicijs sunt meliores effecti. R. Dauid ex Chaldæo: Ego adducam malum in Hierusalem.

Complodere manus, admirantis, dolentis, atque exultantis signum est.
Infra cap. 22. ℣. 13.
Ezechi. 25. ℣. 8.
Psal 46. ℣. 1.
Psal. 97. ℣. 8.
Irene. 2. ℣. 15.
Ezechi. 22. ℣. 13.
Psal. 57. ℣. 11.
Hieron.
Polychr.
R. Dauid. Chaldæ.

XIX. *Pone tibi duas vias, vt veniat gladius regis Babylonis: de terra vna egredientur ambæ*. Theodor. Tamquam in imagine, inquit, tibi describito viã vnam in duas partes diuisam, quarum altera recta ducat ad Hierusalem, altera ad Rhabat filiorum Ammon pertineat. Hæc ait, quia Nabuchdonosor è Babylone profectus, contra Iudæam, & contra filios Ammon exercitum ducebat.

Theodor.

XXI. *Stetit enim rex Babylonis in biuio, &c.* Scholiastes: Prophetæ præcipit Deus, vt vias fingat duas, vnũ habentes initium, & ipse insistat, atque consideret, vtram ineat: illud enim διατάξεις diataxeis dispones, pro σκοπήσεις scopiseis id est, considerabis, positum est. Ait ergo: Considerabis, an ingrediẽdum sit in Rhabat, an vero in Hierusalem. Describit autem Propheta figuram deliberationis Babylonij. erat enim perplexus, in quam partem proficisceretur, non secus ac viator, qui in biuio consistens, quanam progrediatur, dubitat. Sic R. Dauid.

Scholiast.
R. Dauid.

Et manu capiet coniecturam. Hebraice: Manum facito initio viæ Vrbis, id est, signum, statuam, columnam elige, vel nota. hoc enim significat יד iad manus, vt in libro Regum *manus Absalon*, id est, columna in memoriam erecta. & iterum. *Erexit sibi Saul fornicem triumphalem*: Hebraice: Manum, id est, trophęum, & cippum triumphalem. R. Dauid pro *manum facito*, legit, locum eligito initio viæ: nec male. nam id significat manus in Deut. & Isaia, & alibi. Hieronymus: Vis, inquit, scire, quis iste sit gladius, & apertius personam discere gladij sæuientis? ausculta, quæ dico: pone duas vias, vt per illas veniat gladius Regis Babylonis, qui egredietur quidem vno itinere Chaldæorum; sed cum venerit per desertum, & solitudinem ad biuium terræ Arabiæ, quæ appellatur filiorum Ammon; quarum vna via Hierusalem ducit ad dexteram partem, sinistra vero ad Rhabath filiorum Ammon, quæ est ciuitas metropolis, & hodie Philadelphia nominatur; memor, inquit, internecionis, quæ accidit Regi Assyrio, quando centum octoginta quinque millia vna nocte sunt cæsa, formidabit ad partem dexteram declinare, & ire contra munitissimam Hierusalem; sed stabit in ipso compito: & ritu gentis suæ, oraculum consulet, vt mittat sagittas suas in pharetram, & commisceat eas inscriptas, siue signatas nominibus singulorum, vt videat, cuius sagitta exeat, quam prius ciuitatem debeat oppugnare. Hanc autem Græci βελομαντίαν belomantian, siue ῥαβδομαντίαν rabdomantian nominant, &c. Sane βέλος belos sagitta est, vel iaculum μαντία mantia vel μάντεια manteia diuinatio. inde βελομαντία belomantia diuinatio per sagittas. ῥάβδος rabdos, item est virga, scipio, baculus, vnde ῥαβδομαντία rabdomantia diuinatio est per baculos: atque huius quidem exemplum est in Osea. *Populus meus in ligno suo interrogat, & baculus meus annunciauit ei*. alterius vero meminit in præsenti Ezechiel. Porro vbi nos legimus, *commiscens sagittas*, septuaginta habent, ad faciendum ebullire virgam. Itaque apud interpretem Nicandri ita legimus: Apollo Vaticinos sanxit myrica prænuntiare mortalibus futura. propterea insignem fruticem hunc Nicander matin vocat, id est, vatem. Quin & Magi item Schytæ myricino vaticinabantur ligno; quod Dio tradit, vel salignis virgis, quas dissoluunt, ac separatim singulis humi constratis, diuinationem concipiunt, interim virgas apprehendentes, componentesque. Magi demum Persarum, dum sacrificant, ac comprecantur, fasciculos ex myrica pertenues manu tenent, vt Cælius auctor est. Tale quid tribuit Babylonio vates noster, cum expeditionis suæ exitum quæsijsset sagittas, commiscendo in pharetra, vt Hieronymus interpretatur, vel expoliendo, vt ex verbi Hebraici significatione multi eliciunt, vel in altum recta iaculando, vt in quam partem inclinarent cadentes, in eam ipse dirigeret exercitum; quod videtur ex Hebraicis verbis posse colligi: nam vbi legimus, *commiscens sagittas*, Hebraice, iaciens sagittas: eodemque modo Chaldæus est interpretatus. atque ex Hebræo Polychronius Græcus, cum ait: Hoc est, proijcere sagittas; hac enim locutione vsus est etiam Hebræus. Sane Hebræum verbum קלל kalal in tertia coniugatione valet aliquando iaculari, iacere.

1. Reg. 15. ℣. 12.
R. Dauid.
Deut. 23. ℣. 12.
Isa. 56. ℣. 5.
Hierony.
Isai. 37. ℣. 36.
Osee. 4. ℣. 13.
Antiquus mos diuinãdi per virgas.
Interpres Nicandri, in Theriacis.
Dion. 1. compos. ter-
Cælius Rodig. anti. lect. lib. 7. ca. 29.
Hieron.
Polychr.

Interrogauit idola, exta consuluit. Polychronius. duo vult ostendere, & vt oraculum velit à Simulachris accipere, & symbolis vtatur quibusdam ad rem sibi propositam. Scholiastes: Diuinatione vsus est, quę dicitur ῥαβδομαντεία rabdomanteia id est, virgarum diuinatio, & haruspicio. nec mirum, si cum in multis comminiscantur dæmones, etiam in extis pecudum, quæ mactantur, comminiscuntur. Siquidem & apud Iob, tamquam equites apparẽt ac tamquam hostes, ac tamquam spiritus; & Apostolus transfigurari illos ait in angelos lucis.

Polychr.
Scholiast.

Ad dexteram facta est diuinatio eius super Hierusalem. Scholiastes, & Theodoretus: Sciendum est rerum futurarum nullam sciri à dæmonibus. verum è rebus coniecturam facientes, prædicere conantur, atque accidit interdum, vt recta ferantur, ac diuinent, sæpe tamen etiam falluntur; idque non modo ex rebus ipsis licet intelligere, sed etiam ex diuina Scriptura docemur; cum enim

Scholiast.
Theodor.
Nihil è futuris sciunt dæmones: solis ducti coniecturis, cassi diuinant, sæpe falluntur.

per

per Sedechiam prophetam prædixissent Achabo A victoriam,à veritate exciderunt;neque enim prælio tantum victus, sed etiam interemptus fuit. Hic vero & datam Israeli legem non ignorantes, cernentesque non ex ea rempublicã geri,atque insuper propheticas prædictiones audientes, vndique diuinam indignationem intelligebant conflari. Hanc igitur impio Regi per diuinationem præsignificabant,prius scilicet esse proficiscendum cum exercitu ad Hierusalem; & vallis, aggeribus, ac reliquis machinis vtendum.

Vt aperiat os in cæde. Vel in cædem ferino rictu inhians.

Vt eleuet vocem in vlulatu. Septuaginta in codice Theodoreti, & alijs habent: In clangore tubæ, hoc est, sonans classicum cum fremitu, & B clamore militum sese ad prælium adhortantium, vel exultantium de victoria, vt Polychronius interpretatur, atque Scholiastes,dum aiunt: Hoc est, vt irruat in aduersarios: nam qui superiores in bello sunt, solent cum vociferatione, atque impetu in delectos hostes, ac profligatos ferri.

Polychr.
Scholiaſ.

Vt ædificet munitiones. Septuaginta:Ad iaciendũ vallũ:Græce βελοστάσεις belostaseis,quod alij interpretantur arietes,alij balistas,sonant autem stationes tolorum. Scholiastes.βελοστάσεις belostaseis vocat instrumenta bellica, quibus lapides, aut gladios, aut eiusmodi alia tela contra mœnia hostium iaciunt oppugnatores.

Schol.

Eritque quasi consulens frustra oraculum. Cum hæc ab illo fiant, ij, qui obsidentur,contemnent, C non virtute freti, sed indolentiæ morbo laborantes; sibique persuadebunt frustra Babylonium diuinare, & in cassum sortiri de belli euentu, cum res ipsorum in tuto sint. Quod sequitur: *In oculis eorum*, vel coram eis, in eandem sententiam interpretatur Theodoretus: Ita, inquit, affecti sunt,quasi vaticinia ipsis bona significent, hoc enim innuit per illud: Coram ipsis, hoc est, quasi pro ipsis vaticinia facta sint: quamuis simplicior videatur eius orationis sensus esse eiusmodi: Ipse autem iudicabitur ab illis incassum consulere oraculum.

Et Sabbatorum otium imitans. Hieronymus sic interpretatur: Videbitur illis quasi Sabbatorum otium tenere,ludere videlicet,& nihil operis per- D petrare. Hebræus codex sic habet שבעי שבעות להם Sebughe sebaghot lahem. Abest oratio hæc ab editione correcta Septuaginta, verũ in Complutensi extat in hũc modũ ἑβδομάζων τὰς ἑβδομάδας αὐτοῖς hebdomazõ tas hebdomadas autois quã sic vertit interpres:Cõputãs hebdomadas eis. apud Theodoretum,& alios codices habetur ἑβδομαζῶντες ἑβδομάδας αὐτοῖς hebdomazõdes hebdomadas autois, cõputãtes,vel celebrãtes hebdomadas eis,vel sibi. Quã versionẽ Scholiastes tribuit Theodotioni. Illam vero ita tractat Theodoretus:Vt hebdomada hebdomadam celebrantes ita degunt. hæc autem erat ipsis vna ex tribus maximis celebritas; hoc est: Securi sunt, & animo tranquillo, atque iucundo, qualis esse solet eorum, qui festum solenne patrium ex more concelebrant. Quoniam igi- E tur in die festo duo sunt potissima, otium à rebus serijs, atque exultatio; Hieronymus primum traxit in similitudinem,loquens de Babylonio Theodosio, alterum accommodauit non quidem Babylonio, sed Israelitis. vterque sententiam secutus contextui conuenientem. Cæterum R. Dauid, quem iuniores sequuntur, aliter conuertit, scilicet:Iurantes iuramenta illis, hoc est: securi erant,

Hierony.
Scholiaſ.
Theodor.
Hiero.
R. Danid.

non secus ac si ipsis Chaldæi iurassent. R. autem Selomo sic transfert: septies septem, hoc est 49. vicibus,misit sortem Babylonius, & toties exiuit sors contra Hierusalem, vt scilicet ad eam oppugnandam pergeret. Alij vero vtrumque nomen, tametsi primum sit generis masculini, alterum vero neutrius, iuramentum significare putantes, sic verterunt: Iuramenta iuramentorum ipsis. hoc est, ipsi fidunt pactis, & iuramentis, quæ Deus pro ciuitate, & templo seruandis,olim fecerat. quæ versio apte nectitur cum sequenti versu

R. Selomo.

Ipse autem recordabitur iniquitates ad capiendum. Vel in memoriam reuocabit, seu commemorabit, vt versu sequenti dicemus. id est: Dum ipsi derident diuinantem, fiduntque Dei tutelæ,iuramento firmatæ, ipse Babylonius contra confidit, se certo expugnaturum Vrbem,quod Rex Sedechias iuramentum per summam iniquitatem, & impietatem fregisset. Eam enim impietatem sibi reuocauit in memoriam dextrum augurium, & sagittæ decidentes contra plagam Iudææ. nam simul atque ea sors cecidit, Babylonius Rex,atque vniuersus exclamauit exercitus: Vltio diuina est contra Hierusalem propter iusiurandum violatum ab impio Sedechia. Nobiscum sensere Polychronius, & Scholiastes, qui iniquitatem, vel iniustitiam, quod vertunt Septuaginta,appellant Sedechiæ periurium.

Ipsi Babylonii fatentur diuinam vltionẽ euertisse Ierosolymam.
Polychro.
Scholiaſ.

Pro eo quod recordati estis iniquitatis vestræ, & reuelastis præuaricationes vestras,&c. Hebræus codex, Grecus Septuaginta &Latinus Hieronymi habet, pro eo quod in memoriam reuocastis,idemque sibi vult in editione vulgata: Recordati estis, quod recordari fecistis, sicut in Isaia. *Qui recordatur thuris, quasi qui benedicit idolo*, id est, non magis ei gratum facit, quam si veneraretur idolum. Est enim Hebræum מזכיר mazakir participiũ tertiæ coniugationis, quæ duplicem actionem inuoluit Hebræis, quasi dicat recordari faciens, vel commemorator. vnde in libro 2. Regum Scriptorem annalium significat: *Iosaphat erat a commentarijs*. ad verbum verti posset:Erat commemorator. eiusdem coniugationis est in præsenti verbum הזכיר hizkir, valetque commemorari, annuntiare, vt in Canticis. *Memores vberum tuorum super vinum*, vel commemorabimus amores tuos supra vinum.& in Genesim: *Vt suggeras Pharaoni*, Hebraice, vt facias mei meminisse Pharaonem, inde intelligitur illa phrasis,qua vsus est Christus apud Lucam: *Hoc facite in meam commemorationem*, id est, vt commemoretis, vel annuncietis mortem meam. nec enim tantum præcipimur offerentes, Christi mortis meminisse, sed etiam ipsam cum grata animi recordatione populo Christiano in memoriam reuocare,sicut & Paulus interpretatur, dicens: *Mortem Domini annunciabitis,donec veniat*. Fauẽt prædictis verba, quæ sequuntur, synonyma cum antecedente: *Et reuelastis*, inquit, *præuaricationes vestras, & apparuerunt peccata vestra in omnibus cogitationibus vestris*, vel secundum ad inuentiones vestras opere perpetrata:cum quibus probe nectitur: *Et recordati estis*, hoc est, commemorastis, prædicastis iniquitatem vestram; hoc sensu: Quandoquidem omnibus propalastis vestra peccata, ita vt hostes ipsi eorum memoriam faciant cum execratione; par est, vt ipsis vos tradam. Chaldæus, Pro manu capiemini, vertit: In manum Regis Babylonis trademini. Obserua, non dixisse Vatem: Pro eo quod tam nefarium scelus admisistis, sed pro eo quod in memoriam reuocastis.

Iniquitates proprias pu blicãtes quo modo puniantur a Deo.
Isai. 66. ℣. 3.
2. Reg. 8. ℣. 16.
Cantic. 1. ℣. 4.
Genes. 4. ℣. 14.
Lucæ 22. ℣. 19.
1. Cor. 11. ℣. 26.
Chaldæ.

ſtis. nam publicum, & vniuerſale huiuſmodi ex- A
Reipublicæ excidium ſere nunquam Deus permittit, niſi ob publica peccata. cidium florentiſſimæ Reipublicæ non ſolet a Deo permitti, niſi ob publica flagitia, quæ ſcilicet exteri ſermone vſurpant, & cum abominatione animæ. hoc enim iam vergit in nominis diuini contumeliam. Secundo obſerua non dixiſſe. Quia mihi reuocaſtis in memoriam peccata veſtra, ſed hoſtibus veſtris. quoniam huiuſmodi ſupplicia non ſtatim Deus exercet, cum præuaricationes nouit, ſed cum ab hominibus audit iactari. hic eſt enim clamor, qui frequenti vulgi ſermone editus
Geneſ. 18. ℣. 20. & 21. venit ad aures Dei; de quo eſt ſermo in Geneſi.

Tu autem profane impie dux Iſrael, &c. Profa-
Profanus. ſumitur pro polluto, ſeu proſcripto. nus Hebraice dicitur חלל chalal, hoc eſt, pollutus, cruentatus, vel ſanguine dignus, reus ſcilicet mortis, proſcriptus, damnatus neci, vt notaui- B mus capite ſexto. Dux vocatur נשיא naſi a נשא naſa, quod eſt leuare onus, quaſi dicas baiulus.
Dux vocatur baiulus. *Baylio* vocant Hiſpani, & Itali, & Galli, dicunturq. iſto nomine viri in dignitate conſtituti, qui popu-
Exod. 18. ℣. 18. li onera leuant, vt clare monſtratur in Exodo.
Numer. 11. ℣. 14. & Numeris. *Et ipſi vna tecum leuabunt, vel ſuſtinebunt onus, &c.* daturque nomen hoc profanis prin-
Geneſ. 34. ℣. 10. cipibus in Geneſim. *Sichem filius Hemor princeps terræ illius.* & iterum. *Duodecim principes generabit.*
Numer. 7. ℣. 2. & in Numeris. *Singuli duces per ſingulos dies offerant*
Leuiti. 4. ℣. 22. *munera.* & in Leuitico. *Cum peccauerit princeps.* Et in Ezechiele. *Princeps ipſe ſedebit in ea.* Et iterum,
Ezechi. 44. ℣. 3 & cap. 12. ℣. 10. *Super principem onus iſtud.* quibus locis, atque alijs, quos præterimus, temporali Regi, principi, vel duci accommodatur prædictum nomen נשיא C naſi, nunquam vero Eccleſiaſtico: de qua re verſu ſequenti.

Dies vltionis præfinita. *Cuius venit dies in tempore iniquitatis præfinita.* Hebraice. In tempore iniquitatis finis: ita vt legere poſſimus: In tempore iniquitatis præfinitæ, vel conſummatæ, atque vt referatur nomē iniquitas, ac ſi dicat: Vltio adeſt opportuna, poſtquam ſcilicet tua iniquitas ad cumulum peruenit. quod de
Geneſ. 15. ℣. 16 Amorræis dicitur in Geneſi. Placet hæc lectio
R. Selomo. R. Selomoni, eamque ſic interpretatur: Cum criminum veſtrorum menſura plena erat, noua adiunxiſtis delicta: ita vt iam menſura ſuper efflu-
Hierony. at, atque redundet. Nihilominus Hieronymi verſio ſenſum reddit accommodatiſſimum: adeſt ſcilicet dies, ſecundum numerum tuarum præuari- D cationum decreta, quæ iuſtas a te exigat ſcelerum pœnas.

Aufer cidarim, tolle coronam. Hebraice, Auferre, & tollere infinitiui pro imperatiuis, vel indicatiuis futuri temporis, auferam, tollam, &c.
Varia coronæ nomina apud Hebræos. Cidaris Hebraice dicitur מצנפת mitsnepheth in
Exod. 28. ℣. 4. præſenti, atque in Exodo. *Facies ei tunicam, Cidarim, & Baltheum.* Dicitur etiam tsaphin
Zachar. 3. ℣. 5. Zachariæ: *Ponite Cidarim mundam ſuper caput eius.*
Iſai. 22. ℣. 18. atque צנפה tsenepha apud Iſaiam. *Coronans coronabit te tribulatione.* Hebraice, cidarizando cidarizabit te cidari. vbi vltra prædictum nomen tſenepha eſt verbum צנף tsanaph, a quo triplex
R. Dauid libro Radic. nomen deriuatur. Significatur autem R. Dauidi, circuire, circundare, inuoluere, vt in Leuitico. E
Leuiti. 16. ℣. 4. *Et cidarim lineam imponet capiti.* Hebraice, cidari cidarabitur. locum autem Iſaiæ ita vertit prædictus Dauid: Sic voluendo voluet te volutione, quemadmodum inuoluit homo pileum longa faſcia, & quemadmodum reuoluit pilam, & mittit per terram ſpatioſam, &c. Comparat Iſaias Sobnam, vinculis conſtrictum, folli luſorio facto ex aluta vento inflata; quem pueri ſolent crebris funiculis circumligare, atque illum per locum ſpatioſum, vltro citroque iactare in ventum. Quod vt ſignificet, ait: Cidarizando cidarizabit te cidari, id eſt, conuoluendo te conuoluet, vel crebrius te obuoluet cidari. Ex quibus locis colligere licet falſos eſſe, qui putarunt cidarim eſſe pileum, quem veteres, in orbem faſcia religantes, capiti coaptabant. neque enim pileum ſonant Hebrææ voces, ſed faſciam vittam, (caneſa dicimus Hiſpani voce Hebræa צנפה tsanefa) qua pileus ipſe ſæpius obuoluitur, & capiti firmius conſtringitur, in ſignum poteſtatis Pontificiæ, vel Re- *Et Regi, & Sacerdoti cidaris tribuitur.* giæ; nam vtrique datur cidaris in ſacris. quod præter allata teſtimonia confirmat locus alter Iſaiæ. *Et eris*, inquit, *corona gloriæ in manu Domini, &* *Iſai. 62. ℣. 3.* *diadema regni in manu Dei tui.* pro corona eſt עטרת ghateret, quæ faſciam, vittamque ſignificat, vt poſtmodum dicemus; pro diademate vero צניף tsaniph, quo etiam Zacharias vſus eſt, vt oſtendimus *Zachar. 3. ℣. 5.* ſuperius; vtrumque nomen coronæ regali datur, Idem ergo ſignificat tsaniph, quod ghatereth, hoc eſt faſciam, ſeu vittam, qua ſacerdotes, & reges olim coronabantur. Chaldæus enim vertit pro *Chaldæ.* cidari coronam laudis: & R. Dauid, atque R. *R. Dauid.* Abraham eo loco Iſaiæ tradunt eandem ſenten- *R. Abrahā.* tiam diuerſis vocibus bis eſſe repetitam. Sed & feminis quoque non reginis tribuitur cidaris ab *Iſa. 3. ℣. 23.* Iſaia. *Et ſindones, & vittas.* vbi pro vittas, Hebraice eſt צניפות tseniphot prædictum. Idem ſentiendum puto de voce cidaris Latina, & Græca κίδαρις cidaris; nam vtraque videtur deriuata ab Hebræa צפירה tsephira ב. p. mutata in ד d. ſibi cognatum. eſt autem צפירה tsephira ſertum, corolla, qua tempora redimuntur, vt in Iſaia. *Erit* *Iſai. 28. ℣. 5.* *Dominus corona gloriæ, & ſertū exultationis.* id enim nomen à verbo צפר tsaphar circuire, circundare deriuat R. Dauid, atque Chaldæus, qui apud Eze- *R. Dauid.* chi. pro eodem nomine reddidit regnum, videli- *Chaldæ.* cet ea voce coronam, & per coronam regnum ſi- *Ezechi. 7. ℣. 7.* gnificari exiſtimans. Niſi forte ſimplicius fuerit, cidarim nomen eſſe pluralis numeri, vt terminatio indicat; quod Chaldæi, & Rabbini inuariatum omnino proferunt צדרים tsidarim, eoque appellant pannos, telaſue. quod videre licet in Haruch. vbi ſcriptum eſt: *panni reuenditor*, &c. Itaque à צדרים cidarim plurali orta videtur κίδαρις cidaris, & à צדר tsidar ſingulari, τιάρα, tiara. nam promiſcue vſurpant alterutrum nomen pro altero 70. & Hie- *Hiero.* ronymus, auctoresq. profani. Eiuſdem ſignificationis eſſe putamus nomen μίτρα, mitra. niſi quod hoc genus ornamēti muliebre erat, vt tiara virile. *Lege veſtis §. mulieribus. ff. de auro, & argento.* nam inter feminea veſtimenta numeratur à iuriſconſulto; immo in lib. Iudith dicitur: *Impoſuit* *mitram ſuper caput ſuum.* vbi alij vertunt faſciam, *Iudith. 10. ℣. 3.* & merito. nam ex auro texta vitta coronam feciſſe creditur ad colligendos cincinnos. Idem tradunt Varro, & Lucretius, atque Hieronymus. ſane *Varro lib. 1. de lingua lat.* mitram eſſe vittam, qua caput obligatur, videre licet ex Euripide: dicente: μίτραις mitraes ἀναδέτοις *Lucreti. lib. 4.* ῥυθμίζεσθαι πλόκαμον Anadetis rythmizeſthe plocamon, id eſt, mitris reuinctis cōcinnare cincin *Hieron. ſuper Iſai. 3.* num. Et ex illo Herodoti: Μίτραις κατειλίλατο, mi- *Euripid.* traes catililato, id eſt, mitris obuoluit, vel cir- *Herodot.* cumuoluit. Cælius: Mitram Homero poſteriores *Celius. Rod. lect. 16. c. 10.* tæniam eſſe dicunt, qua obligetur caput, ſiue faſciam malis dicere. vnde & mitrophori nuncupantur, qui vittam geſtant circum tempora. Vtrum- *Ouidi. epiſtola Deiani ad Hercul.* que confirmat Ouidius, dicens.

Auſus & hirſutos mitra redimire capillos.

Et Apuleius verbis diſertis, quæ conſulto præte- *Apulei. lib. 7. & 8.* reo. Seruius denique in illud Virgilij.

Et

Et tunicæ manicas, & habent redimicula mitræ. A

Vbi Poeta ornatum muliebrem, vt probrosum criminatur in viris. ipse ait: *Pilea virorum sunt, mitræ fæminarum*. Bene quidem Seruius sexui femineo mitras accommodat. Sed in illo peccauit, quod mitras contraposuit pileis, quasi mitræ sint capitum feminarum tegmina, corollis cincta, cum reuera coronæ ipsæ sint circa tempora ductæ, non apices. tametsi per metonymiam pro toto tegmine capitis vsurpari possint. Sane quidem mitram à μίτος mitos, quod est filum deriuari autumat Cælius præallegato loco, sed rectius fortasse dicemus ab Hebraico מסגרה misgarah, inclinatum esse. Significat autem מסגרה misgarah, vel מסגרת misgeret coronam, cincturam, clausuram, à verbo סגר B sagar, cinxit, clausit, coronauit, vt in Exodo. *Faciei coronam auream per circuitum*: & iterum. *Ipsi quoque labio coronam auream interrasilem*, id est, apertionibus, & clausuris distinctam ad modum mytræ ex varijs tænijs contextæ. & libro Regum: *& inter coronulas, & plectas*. vbi pro coronulis legimus plurale eius nominis, scilicet מסגרות misgeroth. Est aliud nomen eandem fasciam, seu coronam significans, cuius supra meminimus, quod in præsenti versu Propheta vsurpauit, cum dixit: *Tolle coronam*, scilicet עטרה ghaterah, à verbo עטר gathar, cinxit, circumdedit, coronauit. Vtrumque extat in Canticis. *In diademate, quo coronauit eum mater sua*, & in libro Reg. *Tulit coronam regis illorum de capite eius*. & in Ezechiele. *Et coronam decoris in capite tuo*. C & in Zacharia. *Accipies argentum, & aurum, & facies coronas*. & in Isaia supra citato. *Eris corona gloriæ in manu Domini, & diadema regni in manu Dei tui*. Vbi primo loco est ghatereth, altero vero cidaris. Et quantum ex allatis locis colligere licet, nomen hoc proprium esse videtur coronæ regalis, quæ olim, non secus ac cidaris, fascia erat alba, qua caput circumligabatur, vt nomen διάδημα diadema a verbo διαδεῖν diadin, hoc est circumligando, ductum testatur. atque ex eo, quod scribit Plutarchus, constat aperte: videlicet vxorem Mithridatis, diademate detracto, quod capite gestabat, & collo circumdato, suspendio vitam finijsse. itemque ex Iustini testimonio, referentis Alexandrum, cùm desiliens ex equo, Lysimachum D vulnerasset, medendi vulneris causa, diadema sibi detraxisse, (nam candida fascia erat) illoque Lysimachi vulnus alligasse: quod omen illum futurum regem designauit, sicut euetus docuit. Quibus consentit & alterum eiusdem Plutarchi testimonium, atque Dionis: Tigranem scilicet Armenium candidam fasciam insigne regium ante Pompeij pedes abiecisse dicitur, quasi dominationi cederet. Itaque corona, & diadema eiusdem erat formæ, ac cidaris, tiara, & mitra, hoc est fascia capiti circumducta, vel multiplicibus spiris, vt moris erat Medis, Persis, Armenijsque regibus, (turbante nunc appellant) vt prodiderunt Plutarchus in Antonio, & Artaxerse; Strabo, Iulius Pollux, Quintus Curtius, Athenæus, Eunapius in vita Eustathij, loquens de Sapore Persarum Rege, cui dat tiaram: itemque Assyrijs ex Iustino, atque Troianis ex Iuuenali. *Tunc miles*, inquit, *tremulus posita tulit arma tiara*; loquebatur autem de Priami ornatu: Vel additis redimiculis: per maxillas lucentibus, qualem Phryges in festis solennibus gestabant; quem ornatum nunc Episcoporum mitræ æmulantur: Vel simplici ductu circum tempora, vt Græcis, & Romanis olim in

Exod. 25. ℣. 11. Et cap. 37. ℣. 12. 3. Reg. 7. ℣. 29.

Canti. 3. ℣. 11. 2. Reg. 12. ℣. 30. Ezechi. 16. ℣. 12. Zachar. 6. ℣. 11. Isai. 62. ℣. 3.

Plutarch. in Lucullo. Iustin. lib. 15. Dion. in Pōpei vita.

Plut. Strabo lib. 11. Pollux lib. 6. cap. 13. Curtius lib. 3. Athenæ li. 12. cap. 3. Eunapius. Iustin. lib. 1. Iuuenal. satyr. 10.

more fuit; quod notauit Valerius Max. & Plutarchus in Coriolano.

Valer. max. lib. 6. cap 2. Plutarch.

Denique reperimus in Sacris aliud nomen coronæ, quæ fere Sacerdotum erat, scilicet פאר pear. Sonat autem ornatum, decorem, coronam, gloriam, & magnificentiam: ijs enim nominibus reddi solet a Septuaginta, & Hieronymo in Isaia. *Vt darem illis coronam pro cinere*. Septuaginta δόξαν doxan, gloriam scilicet, posuere, & paulo inferius. *Quasi sponsum decoratum corona*. Septuaginta: Quasi sponso circumdedit mihi mitram. Hebraice, Vt sponsum sacerdotabit me pear, hoc est: Non secus atque sponsi solent instar sacerdotum diademate exornari, sic me Dominus decorauit gloria, & magnificentia. Ex quo loco palam est, id genus ornamenti sacerdotem gestare consueuisse: quandoquidem sponsus, illo exornatus, sacerdotatus (liceat mihi id verbum effingere) appellatur ab Hebræis. quod idem ex eo loco Exo. aperte colligitur, vbi habetur: *Feceruntque tunicas byssinas opere textili Aaron, & filijs eius, & mitras cum coronulis suis*. Septuaginta: & cidarim ex bysso. Hebraice, & *Tsanepham* ex bysso, & Pearim decora, vel ornatus pileorum ex bysso. Vbi singulare nomen Tsanepha cidari Aaronis competit; plurale vero, hoc est פארים pearim, de quo nunc loquimur, coronis filiorum. Ezechiel etiam ait. *Corona tua circumligata sit tibi*. vel gloriam tuam ligabis super te. & iterum. *Vittæ lineæ erunt in capitibus eorum*. Vtrobique hoc nomen reperitur, & significat, vt ex contextu liquet, fasciam, qua stringebatur pileus. Ipse autem pileus in loco Exodi citato, & alibi vocatur מגבעה migbaghah, hoc est collis, colliculus, galea, galerus formatus in modum collis, & legitur pluraliter tantum in Exodo. *Et Tiaras facies eis in gloriam*. Hebraice, pileos; vel galeros facies eis ad gloriam, &c. & loco Exodi supra citato. *Et mitras cum coronulis suis*, vel ornatus pileorum ex bysso. Sed de pileis sacerdotum agemus ad caput quadragesimumquartum.

Isai 61. ℣. 3. & ℣. 10. Exod. 39. ℣ 25. 26. Ezechi. 24. ℣. 17. Et cap. 44. ℣. 18. Exod. 39. ℣. 26. Exod. 28. ℣. 39. Exod. 39. ℣. 26.

Porro ne quidquam, quod ad nostrum institutum faciat, relinquamus intactum; sciendum est apud Gentes sacerdotum coronas dici solere infulas, vt auctor est Festus. Infulæ, inquit ille, sunt flamenta, vel filamenta lanea, quibus sacerdotes, & hostiæ, templaque velabantur. Et Varro infulas ait dictas in hostijs, quod velamenta sint lanea. Sed an pileum ipsum sacerdotis, an potius coronam, ambientem illum, per id nomen intellexerint; nondum est exploratum. Virgilius aperte testari videtur infulam esse pileum, cum ait: *Lanea dum niuea circundatur infula vitta*. Constat enim ex iam dictis pileum circumdari solere vitta candida. infula igitur pileus erat. Contra alij sensere. Nam Seruius fasciam dicit esse in modum diadematis, a qua dependent hinc inde vittæ: quem secutus Gregorius Giraldus, & Alexander ab Alexandro: Ipse inquit, sacerdos lanea infula velatus, & fronde coronatus, aram E manibus tenens, ad Orientem conuersus, deprecabatur; ea vero infula ex lana alba, & cocco fuit instar fasciæ, plerumque lata, nonnunquam tortilis, & rotūda, ex qua vittæ hinc inde defluebāt, &c.

Coronæ Sacerdotum apud gentes dicebantur infulæ. *Festus. Varro. lib. 3. Virgil. 3. Georgi. Seruius super 10. Aeneid. Giraldus Syntag. 17. Alex. ab Alex. Gen. 4. cap. 17.*

His præhabitis, veniamus ad versus elucidationem; quem Chaldæus paraphrastes interpretatus est de Sedechia Rege, & Saraia Pontifice, abductis in captiuitatem, vt auctor est Iosephus Antiquit. D. autem Hieronymus sic enarrauit: Post vrbis Hierusalem subuersione, & populi captiuitatem

Chaldæ. Iosep. lib. 19. antiqui. cap. 10. Hierony.

ad

ad ducem Israël sermo dirigitur, per quem nemini dubium est significari Sedechiam, in quo Regum Israel de stirpe Dauid imperium finitum est: Venit, inquit, tibi dies, quæ longo tempore præfinita est in te, & propter te sacerdotium, & Regnum interijt populi Iudæorum. Cidaris enim, insigne Pontificis est corona, hoc est diadema Regis indicium. *Scholiast.* Scholiastes vero ita habet: Cum sæpe & multa peccarent Iudæi; hanc se salutem habere putabant, quod esset apud eos diuinum templum. propterea non modo regnum deletum iri ait, sed etiam ipsum sacerdotium. Cum igitur in Sedechiam sententiam pronuntiasset; & in sacerdotium pronuntiat. nihil enim est aliud auferri cidarim, quam desistere interim a legali cultu. *Alius Schol.* Alius Scholiastes Sacerdotij, regnique euersionem per hæc significat. Sed apertius Theodoretus his verbis apostrophen fieri existimauit ad *Theodor.* vtrumque principem spiritualem, & temporalem. Tu quidem, inquit, sacerdos, propter improbitatem sacerdotali cidari spoliatus fuisti. Tu autem Rex, impietati addictus, te ipsum corona priuasti. vtrumq. igitur imperium sua deponat insignia, &c. Hæc ille. verum eorum sententiæ obstat, quod Propheta ad vnum tantummodo loquitur Principem, per quem ceteri omnes intelligunt Sedechiam. Quare non videtur satis commode aptari ea interpretatio, quæ ea verba refert ad Regem, & sacerdotem: præsertim cum nomen נשיא nasi, nunquam detur sacerdoti in sacris. Quod si dicas, sub Rege intelligi sacerdotem, quod Rex Sedechias sacerdotij vsurpasset insignia; opponam, hoc libere, & gratis assertum; cum nihil tale legatur in sacris, vel vitio detur Regi, cum a Propheta impietatis accersitur, vel a Ieremia corripitur Dei nomine. Si autem contendas, sub regno saltem intellectum esse sacerdotium propter vtriusque potestatis affinitatem, obijciam Prophetam non intellexisse cidarim sub corona, sed vtramque distincte nominasse; atque adeo neque sacerdotium nomine regni concepisse, sed solum regnum, cuius insigne cidaris est, sicut & corona. Præterea quoniam comminatio sequens, non est reuera comprobata in sacerdotio, sicut in regno, cum post captiuitatem Babylonicam in pristinum splendorem redierit Pontificatus; regnum vero in ducatum primo, deinde Aristocratiam translatum fuerit. denique quia vtrumque, cidarim scilicet, & coronam postmodum retulit singulari pronomine: Hæc, *Nonne hæc est*, inquit, *quæ humilem exaltauit? &c.* Quod nullo modo fecisset Vates, si de duplici loqueretur persona, & munere. Ergo bona pace prædictorum interpretum existimamus Prophetam solum Regem alloqui, atque duplici nomine illius insigne regium efferre. Vel si malis metonymicos per cidarim intellexisse pileum, seu apicem; coronam vero appellasse fasciam, seu vittam pileo circunductam.

Nonne hæc est, quæ humilem subleuauit, & sublimem humiliauit? *Theodor.* Septuaginta: Ei non erit talis. Quod sic interpretatus est Theodoretus: Hæc obsessio superioribus haud similis futura est: finem *Symmach.* vniuerso regno, & sacerdotio afferet. Symmachus: Neque hoc, neque illud. Hebraice, Hæc, non hæc. hoc est, nunquam amplius talis corona in capite tuo fulgebit. Quod vero sequitur: ita reddi potest ad literam: Humilem eleua, sublimem humilia; *Chaldæ.* hoc est, vt Chaldæus, & R. Dauid interpretantur, *R. Dauid.* eleuabo, & humiliabo. Humilem porrò appellat Ieconiam, quem e carcere eductum regio habitu, &

A cultu honestauit, Heuilmerodach mortuo patre Nabuchdonosore, & cuius nepos Zorobabel ducatum obtinuit in Iudæos, reuertentes in patriam, iubente Cyro Persa. Sublimem vero Ieconiam vocat, qui tunc temporis potiebatur rerum; sed postmodum regno, filijs, & oculis orbatus est, vt videre est in libris Regum. Humilem, inquit, Ioachin eleuabo, & superbum Sedechiam deprimam. Hieronymus sensum expressit: Nonne hæc est corona, quæ, quos volebat, humiliabat, & quos volebat exaltabat? Sicut & Septuaginta, qui ita vertere: Humiliasti excelsum, & eleuasti humile, &c. Quam versionem in hunc modum elucidat Scholiastes: Dedecore affecisti, & vilem pronuntiasti, ac pro nihilo putasti excelsum sermonem prophetarum. Hu- *4. Reg. vlt. ℣. 7.* *Hieron.* *Scholiast.*

B milem verò, & abiectam diuinationem, & dæmonum responsum, falsum & nullius momenti, subleuasti. Theodoretus autem hæc duo membra ad *Theodor.* forum refert sæculare. Quod excelsum, inquit, erat, propter virtutem depressisti, & quod humile erat, propter iniustitiam verbis extulisti, corrumpens ius, ascita tibi comite iniquitate.

Iniquitatem, iniquitatem, iniquitatem ponam eam. Plerique codices Græci, teste Hieronymo, bis tan- *Hieron.* tum repetunt nomen iniquitas; sed vulgatus consonat Hebraicæ veritati; immo exemplari Vaticano correctissimo, vbi ter legitur ea dictio. Iniquitas non dicitur Hebraice עון ghauon, vt alias solet, cum reatum significat peccati. Sed עוה ghauuah à verbo עוה ghauah. quod est inique, ac peruerse

C agere, curuum esse: quasi dicat, inclinationẽ, obliquitatem, vel curuitatem ponam, seu dabo eam, Cidarim scilicet. nam alludit ad tiaræ regiæ dispositionem, & nomen; pileus enim erat albus in altum erectus, corona cinctus, dicebaturque tiara recta, vt ex Eunapio colligere licet: Tanta eius, inquit, eluxit eloquentia, vt parum abfuerit, quin Rex (Persarum Sapores) tiaram rectam abiece- *Eunap. in vita Eustathij.* tit, & purpureum paludamentum, atque gemmata monilia deposita cum Eustathij penula commutauerit. Alexander etiam tradit, Sardis curru ve- *Alex. ab Alex. lib. 1. Genial. cap. 22.* hi, & rectam ferre tiaram solis Regibus fuisse concessum. Itaque subdit: Incurruum ad frontem pileum gestabant; quo habitu nonnulla Asianorum simulacra cum alibi depicta, tum etiam sculpta Ro

D mæ animaduertimus. Itaque ex recta Cidari in- *Incurua cidaris seruorum; recta regum est.* curuam facere, est regiam dignitatem, & potestatem imminuere, atque Regem in ordinẽ redigere. Sed obserua non semel tantum dixisse Vatem: *Obliquitatem ponam eam*, ne putaremus repente deturbandum de statu suo regnum Israel, sed iterum, atque iterum repetijsse: *obliquitatem, obliquitatem, obliquitatem ponam eam.* vt aperte significaret è supremo illo regni fastigio non temerario casu, sed per gradus quosdam demittendum esse Iudæorum principatum vsque ad alienigenarum dominatũ. Nam repetitio illa Hebræis extenuationem continet maiorem, ac maiorem in dies futuram, vt rei euentus comprobauit. Scimus enim sublato per Nabuchdonosorem Sedechia Rege, nunquam am- *Casus Reipublicæ Hebræorum.*

E plius regnatum esse in Iuda; sed post reductam captiuitatem rem, administratam per Duces Zorobabel, Nehemiam, & alios: deinde ad Pontifices Leuitici generis transijsse principatum cum sacerdotio, penes quos perseuerauit vsque ad Hyrcanum, qui diadema regium ausus vsurpare, misere extinctus est, succedente in eius locum alienigena Rege Herode. Hoc est igitur, quod vaticinatur Ezechiel, sensim, ac gradatim deprimendam, incuruandamque Cidarim, hoc est regni splendorem & poten-

tiam

tiam in dies magis ac magis imminuendam. A

Et hoc non factum est. Vt scilicet hæc insignia pereant, & principatus aboleatur.

Donec veniat, cuius est iudicium. Vel cuius est ius. nam iudicium pro iure vsurpari diximus supra ex illo Exod. *portabit sacerdos rationale iudicij*, hoc est verbum, aut oraculum iuris. Dilatus est itaque regni Iudaici casus, donec veniret ille, ad quem de iure pertinebat principatus. hic autem manifestissime Christus Dominus est, vt mirari non desinam Lyranum, & alios, eam prophetiam ad Babylonium retulisse, ad quem scilicet pertinebat iudicium facere de Sedechia, quod & fecit. non animaduertētes de cidari, & corona esse sermonem, & quod Sedechias amiserat, venturo principi promitti, iudiciumque vocari ab Hebræis, quod Latini ius dicimus. Aptius fortasse alij de Zorobabele locum interpretantur, sed non vere: neque enim illi regni insignia tradita sunt, quæ futuro principi daturum se Deus pollicetur. Restat igitur, vt oraculum hoc vni Christo conuenire dicamus, qui solus Dauidici regni hæres, & legitimus rex huius vniuersitatis extitit; quod & obtinuit non solum iure Deitatis, sed etiam Redemptionis. ceterum de Christi regno augustissimo, atque de sacerdotio fuse disserimus in commentario ad cap. 37.

Supra cap. Exod. 28. ℣. 29.

Christus Dominus aperte promittitur in hac prophetia.

Et hoc non factum est, donec veniat, cuius est iudicium. Septuaginta: Hæc non erit talis; Vel vt alij codices habent: Et non erit talis. quod sic intellexit Theodoretus: Superiorum, inquit, oppugnationum hæc grauior erit; non tamen extinguam C penitus regiæ cognationis scintillam; quoad veneritis, ad quem attinet, cuique conuenit, & ipsi tradam regnum. Nam tametsi obsidionem, & depopulationem sustinuit Hierusalem à Nabuchdonosore, non tamē talem, qualem pertulit à Romanis post salutarem Crucem. postquam enim primo capta fuit, cum septuaginta transijssent anni, rursus instaurata est, & pristinam recepit felicitatem. sed post salutarem Crucem extremam subijt solitudinem, ipsique Iudæi ne ascendere quidem audent ad eos fines, lege prohibiti. idcirco dixit: Nec hæc talis erit, hoc est qualis futura: seruabo enim genus donec veniat, cui conuenit, & tradam ei. cum enim apparuerit ille, inquit, in quem pollicitationes referuntur, tum tradito ipsi regno, istos D exterminabo. Hæc ille. Verum de cidari, & corona sermo erat Prophetæ, atque ad eam videri debent Septuaginta retulisse pronomen vtrumque, eam, & hæc: in eandem sententiam, quam reddunt verba Hieronymi, hoc est: cidarim quidem, & coronam vestram è gradu suo deijcere, humilemque facere decreui; verumtamen non statim eam talem reddam, sed postquam aduenerit is, cui promissus est principatus.

Theodor.

Donec veniat, cuius est iudiciū. Septuaginta: Donec veniat, cui debetur, vel cui conuenit, transtulerunt. Lyranus, & alij iudicium pro vltione accipientes, hunc versum de Nabuchdonosore interpretantur, ad quem scilicet pertinebat iudicium facere de Sedechia, sicut scriptum est in libro Re- E gum. *Apprehensum ergo Regem duxerunt ad Regem Babylonis in Reblatha. qui locutus est cum eo iudicium. Filios autem Sedechiæ occidit coram eo, & oculos eius effodit, &c.* Sed non cohæret ea interpretatio contextui. nam illi principi, cuius est iudicium, promittitur corona, quam amiserat Sedechias. *Donec veniat*, inquit, *cuius est iudicium, & tradam ei.* at vero corona Sedechiæ non fuit concessa Nabuchdonosori; neque enim ille successor fuit legitimus

4. Reg. 25. ℣. 6.

Regum Israel, sed Tyrannus. non pertinet ergo ad illum id iudicium, de quo loquitur vates. Quare iudicium hoc loco nō est vltio, sed ius ad regnum, vt supra dicebamus ex illo Exodi. *Portabit Aaron rationale iudicij*. hoc est oraculum iuris. videlicet duodecim lapillos, quibus inscripta erant Patriarcharum nomina, quæ testabantur iura, immunitates, & priuilegia filiorum Israel.

Exo. 23. ℣. 29.

Polychronius ita explanat hunc versum: Illud ergo: Cui conuenit, indicat Zorobabelem, & Iesum filium Iosedech, quorum alter functurus erat Regis officio, alter sacerdotis. Illud vero: Donec veniat, pro donec reuersionis tempus adueniat, &c. Verum neque in Zorobabelem quadrat vaticinium, neque Iesu conuenit sacerdoti. Et quidem B Sacerdoti conuenire non potest, cum de regio diademate tantū hic mentio fiat, vt supra ostēdimus. Duci autē Zorobabeli nihilo melius aptatur. nāque ille ducis munere functus est, non regis. Neque vero ipse, neque quisquam alius successorum ducum diadema regium capiti imposuit suo vsque ad Hircanum, qui sub aduentum Christi regiam coronam vsurpans, corona pariter, & vita spoliatus est. Præterea quoniam regium diadema, rectaque tiara non repente inclinanda, & incuruanda dicitur, sed sensim, & per quosdam veluti gradus, vt supra notauimus, antequam Principi legitimo tradatur; necesse igitur est longum tempus, variasque vicissitudines principatus intercessisse à Sedechiæ casu ad venturum principem. at verò inter Sedechiam, & Zorobabelem exiguum temporum interuallum fuit, vnicusque Reipub. status, isque misertimus, nempe captiuitatis. Non est igitur Zorobabel promissus princeps, cuius est iudicium. Restat itaque, vt oraculum hoc vni Iesu Christo conuenire dicamus, qui solus fuit legitimus regni Dauidici hæres, & totius mundi princeps, vt iusto commentario suo loco differemus.

Polychr.

Vni Christo Regi conuenit hoc oraculum.

Hæc dicit Dominus Deus ad filios Ammon, & ad opprobrium eorum. Dixerat vates supra duplicem viam delineasse Babylonium, incertumque, vtram insisteret, dexteram ne, quæ ducebat Hierosolymam; an potius sinistram, quæ dirigebat in Rabath Ammonitarum: sortilegio autem edoctum cepisse dexteram, obsedisseque, & expugnasse Hierusalem. interim Ammonitæ extollebantur, & magnificabant se ipsos, quasi Nabuchdonosor non ausus esset aduersus eos bellum suscipere, irridebantque filios Israel, & Deum ipsorum blasphemabant, vtpote imbellem ad resistendum Babylonijs. Sic enim scribit Sophonias. *Audiui opprobrium Moab, & blasphemias filiorum Ammon, quæ exprobrauerunt populo meo, & magnificati sunt super terminos eorum: propterea, Viuo ego, dicit Dominus exercituum Deus Israel; quia Moab, vt Sodoma erit, & filij Ammon, quasi Gomorra siccitas spinarum, & aceruì salis, & desertum vsque in æternum. reliquiæ populi mei diripient eos, & residui gentis meæ possidebunt illos. Hoc eis eueniet pro superbia sua; quia blasphemauerunt, & magnificati sunt super populum Domini exercituum.* atque Ezechiel. *Dices filijs Ammon: Audite verbum Domini. pro eo quod dixistis: Euge euge super sanctuarium meum, quia pollutum est, & super terram Israel, quia desolata est*, &c. Ergo ita poscente cum eorum superbia, tum diuisionis præfatæ ordine, vt doceremur quidnam contigisset ciuibus Rabath, ad sinistram iacentibus; Propheta opportune vaticinatur aduersus prędictos Ammonitas: deinde in ipsum quoque Babylonium sententia pronunciatur, vt notauit Scholiastes, quo intel-

Sopho. 2. ℣. 8.

Ezechi. 25. ℣. 3.

Scholiast.

intelligerent, qui hæc in Deum inania effutiebant, A non Deorum ope vicisse Babylonium, sed impietate Israelitarum. *Ad opprobrium eorum*, non quod passi sunt, sed quo affecerunt filios Israel.

Mucro, mucro euaginate ad occidendum, limate, vt interficias, & fulgas. Librariorum errore ex casibus vocatiuis euaginate, & limate facti sunt modi imperatiui; euagina te, lima te. Errorem detegunt Hebræi codices, in quibus istæ voces infinitiui temporis sunt, non imperatiui. item Græci, qui participia legunt, gladius eductus, & exemptus. & Hieronymus, qui suam versionem sic explanat: O mucro, mucro, qui paratus es ad cædem, limatus, vt fulgeas, &c. Denique consequentia idem mendum redarguunt, scilicet: Reuertere ad vaginam tuam, &c. si enim mucro prouocatur ad vaginam B redire, necesse est exemptum fuisse. quod si eductus erat, quorsum illi præcipiatur, euagina te? Legendum itaque, euaginate, vnica voce, non duplici. Atque hæc de littera. Quod vero attinet ad sententiam vatis, ea videtur esse: Clama aduersus filios Ammon, & dices: O mucro, mucro euaginate, & limate; vel, euaginatus es, & limatus, exemptus, vt alios interficias, limatus, vt alios terrefacias. Dum enim sæuis in Israelitas, Ammonitis internecionem intentas.

Polychro. Theodor. *Cum tibi viderentur vana, & diuinarentur mendacia*. Septuaginta: Excitare, vt splendeas in visione tua vana, & in diuinando mendacia. Quod Polychronius, & Theodoretus ita explicant: At non gladio, sed ijs, qui eo vsi sunt, vaticinatur. C falsum vero vaticinium, & inanem visionem appellat, quippe quæ aliena esset à veritate. nam etiamsi vera tunc præsignificabant, attamen ea, quæ ex sacris Prophetis diuinam sententiam prænunciantibus, audierant, præmonstrare visi sunt. nam improbitate, ac nequitia pleni impuri dæmones, Nabucdonosori, quæ à prophetis erant prænunciata, suggerebant; Iudæis vero per falsos prophetas contraria prædicebant, pacem illis pollicentes, & hostium fugam; vt Deo non obtemperantes, sed resistentes, vsitataque Dei prouidentia destituti, hostibus ab ipsa iustitia traderentur, & ipsorum oracula vera declararentur. In eandem

Scholiast. sententiam Scholiastes: Excitatus es quidem, inquit, Babylonie, ad supplicium Iudæorum; sed di- D uinatione vsus es, & mendacibus, ac inutilibus te ipsum tradidisti. Verum etiamsi res eum exitum habuit, idcirco habuit, quia ego ita antea prænunciaueram contra indigenas, & incolas ciuitatis. Et

Reiicit aliorum interpretationē. hoc est illud: *quorum venit dies*, &c. Qui quidem auctores referunt falsum vaticinium ad sortilegium, quo Babylonius instructus fuit ad insectandam viam dexteram versus Hierusalem. Verum hæc interpretatio contextui, & sibi ipsi repugnare videtur, quantumuis ab illis coloretur. nam vanum, & mendax vaticinium dici non potest id, quod ex oraculis prophetarum depromptum est, exitumq.

Verum, & firmum vaticiniū est, quod exitu comprobatur. habet, verbis per omnia respondentem. tale autem fuit vaticinium diuinorum Nabuchdonosoris, impium quidem illud, & execrandum, vt pote E quod ex pacto, cum dæmone inito, conceptum est, sed nullatenus vanum, aut mendax; immo verax & stabile. nam secundum eorum prædictionem vrbem obsedit, expugnauit, cepit, incendit, &c. Repugnat & contextui, quoniam in ea sententia vix potest versus cohærere cum præcedēti, neque cum sequenti. Quorsum enim vates, prophetans contra filios Ammon, atque aduersus eos lacessens exemptum gladium, diceret: O mucro limate ad cædem, excitare, vt splendeas in visione tua vana, & diuinatione mendaci, hoc est, vt ipsi volunt, secundum visionem diuinorum tuorum vanam, & mendacem: oppositum potius dicturus, scilicet, secundum visionem tuam veracem, & fidelem. Quare cum bona illorum venia existimo alium esse sensum loci, atque illum datiuum, tibi, positum esse pro ablatiuo cum præpositione, scilicet, de te, Syntaxi Hebræis, & Græcis vsitatissima, vt diuinatio vana non sit ea, quam conceperunt vates, sed quam de Babylonij aduentu prænunciarunt diuini Ammonitarum. atque ea sit versus sententia: *Mucro, mucro euaginate ad cædem, limate, vt fulgeas, vt dareris super colla vulneratorum impiorum, quorum venit dies in tempore iniquitatis præfinita*, &c. hoc est, Ammonitarum. Inter vtrumque autem versum inseratur per parenthesim *dum tibi*, id est, de te *viderent* ipsi Ammonitæ *vana, & diuinarent mendacia*, hoc est, quantumuis ipsi à gladio Babylonio, tamen tu, ò Babylonie mucro, non solum contra Iudæam nudatus es, sed etiam contra Ammon, vt scilicet adigaris ipsorum iugulis, quorum decreta est internecionis dies. Deinde alia multum diuersa consequitur oratio. — Explicat loci sensum propria sententia.

Reuertere in vaginam tuam in locum, in quo creatus es: in terra natiuitatis tuæ iudicabo te. Quod ad litteram attinet, aliter videtur legisse Hieronymus in codice Hebræo, atque hodie legimus, quandoquidem transtulit *in vaginam tuam*, quomodo etiam verterunt septuaginta, nimirum interpretans nomen cum affixo pronomine תערך tagrac vaginam tuam: cuius vice hodie legimus תערה tagrah vaginam. Præterea pro reuertere, videtur legisse הסב hasebימ imperatiui modi, cū hodie legamus הסב hasab. cuius loco R. Dauid ponit futurum, Nunquid, inquit, reducam gladium in vaginam? Verum hæc versio non consentit sententiæ sequenti; *in loco, in quo creatus es, iudicabo te*. perperam itaque adiecit particulam, vt sensum distorqueret. Simplicius Hieronymus per imperatiuum vertit eam vocem, quomodo vertenda est, quibuslibet subiectis punctis, quæ facile apud Hebræos commutantur, etiam in verbis perfectis. Post hanc orationem septuaginta addiderunt: Et ne diuerseris, vel ne maneas, ac si diceret, ne amplius grasseris, & sæuias extra patriam, eo potius reuertere. *In loco, in quo creatus es* legunt multi codices Latini. quomodo etiam septuaginta transtulerunt, & sequentibus iunxerunt orationem ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ, ᾧ γεγέννησαι en to topo tuto, o gegennise. Alij vero legunt *in locum*, & cum præcedentibus nectunt, quibus consentit Hieronymi commentarius, qui eiusmodi est: Reuertere ad vaginam tuam, id est, in Babylonem ad locum, in quo factus es, & creatus, vt in terra natiuitatis tuæ iudicem te. Sensum autem loci in hunc modum explanant Polychronius, & Theodoretus. Itaque cum imperasset gladio, vt ceruicibus admoueretur eorum, qui nefarie, ac scelestè vixissent, quippe cum illorum finis, & exitus iam aduenisset; imperat eidem gladio, dicens: Reuertere in vaginam tuam, & ne diuerseris in loco, vbi natus es, in terra tua iudicabo te. Vobis autem, inquit, ò Babylonij, quos gladium appello omnium, cum feceritis, quæ denunciaui; non hic, sed in vestra ipsorum terra, pœnas à vobis repetam impietatis. Scholiastes vero adiecit: Cum Hierosolymis ad exitum perduxeris tuum tēpus, nō in Iudæa, sed in loco, in quo factus es par pari referam. nam de Babylone conqueritur Deus per Isaiam dicens; *Et ego dedi eos in manus tuas, tu* — Deus ipse, qui ad correctionē populi, cui tyrannos permittit, pœnitentia suorum placatus, vindictam in tyrannos exercet. R. Dauid. Hierony. Hierony. Polychr. Theodor. Scholiast. Isai. 47. ℣. 6.

vero

vero non dedisti eis misericordiam, &c. Locus, quem citat Scholiastes, extat Isaiæ 47. idemque argumentum tractat caput Isaiæ decimum, cuius bona pars est dilucidus eius loci, quem tractamus, commentarius: *Væ Assur*, inquit, *virga furoris mei, & baculus ipse est, in manu eorum indignatio mea. Ipse autem non sic arbitrabitur, & cor eius non ita existimabit, sed ad conterendum erit cor eius, & ad internecionem gentium non paucarum, & erit, cum impleuerit Dominus cuncta opera sua in monte Sion, & in Hierulem visitabo super fructum magnifici cordis* verba arrogantia, quæ ex tumore superbiæ oriuntur *regis Assur, & super gloriam altitudinis oculorum eius* fastuosum eius supercilium, *dixit enim: In fortitudine manus meæ feci, & in sapientia mea intellexi, & abstuli terminos populorum, & principes eorum deprædatus sum. Nunquid gloriabitur securis contra eum, qui secat in ea, aut exaltabitur serra contra eum, à quo trahitur? Quomodo si eleuetur virga contra eleuantem se, & exaltetur baculus, qui vtique lignum est. Propter hoc hæc dicit Dominus Deus exercituum: Noli timere, populus meus, habitator Sion, ab Assur: in virga percutiet te, & baculum suum leuabit super te in via Aegypti*, more Aegyptiorum, qui oppresserunt Israel, *adhuc enim paululum, modicumque & consummabitur indignatio, & furor meus super scelus eorum, & suscitabit super eum Dominus exercituum flagellum iuxta plagam*, cædem, *Madian in petra Oreb*, &c. Eiusdem instituti est capite decimumquartum sequens. *Sumes*, inquit, *parabolam istam contta Regem Babylonis, & dices: Quomodo cessauit exactor, quieuit tributum? contriuit Dominus baculum impiorum, virgam dominantiũ, cædentem populos in indignatione*, &c. & mox. *Perdam Babylonis nomen, & reliquias, germen, & progeniem dicit Dominus: iurauit Dominus exercituum, dicens: Si non vt putaui, ita erit. & quomodo mente tractaui, sic eueniet, vt conteram Assyrium in terra mea, & in montibus meis conculcem eum, & auferetur ab eis iugum eius*, &c. Verum hæc verba aduersari videntur vaticinio Ezechielis. Ille enim Babylonium iudicandum prædixit in terra natiuitatis suæ, postquam consummasset opus Domini, ad quod destinatus fuerat in Iudæam. Isaias autem in terra sancta conterendum minatur, & in montibus sanctis conculcandum. Huic obiectioni responderi posset, Ezechielem loqui de Nabuchdonosore, Isaiam vero de Sennacheribo Assyrio, quorum ille in terra sua impietatis pœnas luit, expugnata per Cyrum Babylone; istius vero exercitus in montibus sanctis Angelico gladio trucidatus, vt in libris Regum scriptura testatur. Quod si instes de Babylonio Rege sermonem esse Isaiæ, illumque conterendum in montibus sanctis prædicere; respondeo, Vatem de vtroque esse locutum. primum quidem de Babylonio, cuius progeniem conterendam prophetat, per quem intelligit Nabuchdonosorem; atque in eo vaticinio consentit cum Ezechiele, deinde vero de Sennacheribo illius prædecessore, quem proprio cognomine appellat Assyrium, quoniam regnum tenebat Assyriorum, eumque in montibus sanctis conculcandum vaticinatur. Consonant itaque sibi mirum in modum duæ prædictiones prophetarum.

Isai. 10. — *Isai. 14.* — Consensus prophetiæ Isaiæ, & Ezechielis de Nabuchdonosore, & Sennacheribo Assyriorum Rege. — *4. Reg. 19. ℣. 35.*

Verum dicat quispiam. Quid est, quod Assyrium in montibus Israel perdere voluit Deus, Babylonium autem in terra sua iudicare maluit? an quia Babylonius minister erat diuinæ vindictæ, atque ad hoc munus accitus, & conductus, vt supra vidimus, Assyrius non item; & par erat Deum lictori suo non modo mercedem, sed etiam honorem exhibere? an quia Babylonius iustum suscepit bellum aduersus vrbem, periurio Sedechiæ lacessitus; Assyrius contra eam per tyrannidem inuasit? decebatque diuinam iustitiam, vt ducem suũ cum victoria remitteret in proprias sedes, & vt inuasorem è conuerso in ipsa expeditione mulctaret? an potius quoniam Sennacherib non modo minatus est populo, sed etiam conuiciatus numini, cum Nabuchdonosor in perfidum potius Regem duxisset exercitum ob diuini nominis violationem vindicandam?

Et effundam super te indignationem meam, in igne furoris mei sufflabo in te. R. Dauid idem omnino significari putat secunda versus parte, atque prima, nisi quod vehementiorẽ iram innuit translatio apposita: Succendam, inquit, & excitabo furorem meum in te instar sufflantium in ignem, vt accendatur vehementius. Polychronius, & Theodoretus: Quam sit facile quiduis diuinæ potentiæ, per hæc ostendit. vt enim, inquit, insufflare facile est, ita facile admodum, & promptum est omnis generis te supplicijs afficere. Hieronymus autem morari Prophetam in metaphora gladij existimat: Faciam te, inquit, igne consumi, & tradam te in manibus hominum stultorum, & imperitorum, qui artem non habent cudendi gladios, & acuendi, vt nequaquam vltra acuaris, limeris, & fulgeas ad occidendum, sed sis ignis cibus, &c. Iuxta quem sensum, ignis, fornacem ignis significat. nam in fornace sufflamus metallum, quod conflare volumus. cuius metaphoræ meminit Isaias, Ieremias, & Ezechiel infra, ibique eam plenius examinabimus.

R. Dauid. — *Polychr.* — *Theodor.* — *Hierony.* — *Isaiæ 66.* — *Ierem. 6.* — *Ezechiel c. 22.*

Daboque te in manus hominum insipientium, & fabricantium interitum, igni eris cibus. Septuaginta: In manus virorum barbarorum fabricantium corruptiones. quam versionem superiori versu interpretatus est Hieronymus. Porro Hebræa vox בער boghar vtrumque significat pecuinum, insipientem, & barbarum, vel furibundum; nec abs re. nihil enim est furibundo stultius, neque insipiente truculentius. Scholiastes vero: Barbaris, inquit, pro crudelibus positum est. Polychronius addit: Medorum, & Persarum impetum in Babyloniam indicat ijs verbis, qui omnia genera machinarum, ac tormentorum mœnia oppugnantes attulerunt. qui quidem germanum loci sensum mihi videtur assecutus. nam Hebræa ad verbum ita sonant: Dabo te in manus hominum ardentium, qui architecti sunt perditionis. hoc est, instrumentorum ad perdendum. nam eandem vocem vsurpauit noster vates supra, cum ait: *Vnusquisque habet vas perditionis in manu sua.* Et Chaldæus sic conuertit: Qui artifices sunt ad dissipandum. Videlicet, qui machinamentis construendis vigent. *Igni eris cibus.* id est, ædificia tua igni conflagrabunt.

Hierony. — *Scholiast.* — *Polychr.* — *Ezech. 9. ℣. 1.*

Sanguis tuus erit in medio terræ. R. Dauid. In medio terræ, id est, intra terram, absumetur à terra, vt nemo vlciscatur sanguinem tuum. Simile est illud Iob. *Terra ne operias sanguinem meum*, &c. Vel sensus est: Sine misericordia trucidaberis, non colligent effusum cruorem vicini, uel cognati: nullus te planget: nullus cadauer tuum efferet, sed in sanguine tuo volutaberis, ibique tabesces. Fortasse etiam hæc phrasis valet idem, quod palam, audacter, inuerecunde cædem exercebunt milites. quasi dicat; Non in angulis, & recessibus clanculum, sed in medio terræ, in plateis scilicet, & compitis effundent sanguinem tuum: neque cruorem operient, aut cadauer abscondent, vt solent occisores,

Varius sensus huius phrasis sanguis erit in medio terræ. — *Iob. 16. ℣. 18.*

fores, qui sibi a iudicibus timent. quinimmo impune grassabuntur in te, & cæde peracta deserent inhumata cadauera, sanguine proprio obuoluta, sanieque tabentia. Tale est illud: *Posuit cruorem belli in baltheo suo, & in calceamentis, &c.* hoc est, tantum abest, vt sepeliri curauerit mortuum, eiusque collegerit cruorem; vt potius illo cruentatum baltheum, & calceos publice gestauerit, & palam ostentauerit pro gloria. Verum secundum

3. Reg. 2. ✝. 5.

A sensum esse aptiorem probat oratio sequens.

Obliuioni traderis. Hoc est, non conderis in sepulchro. nam Mausolea reuocant in memoriam viuis mortuorum nomina, & facta. vnde synonyma sunt. Erit tui memoria, & conderis in sepulchro. Vt contra obliuioni traderis, & iacebis inhumatus. *Quia ego Dominus locutus sum*, cuius dixisse, fecisse est, ait Hieronymus.

Monumentum pro memoriali mortuis est, non sepeliri pro obliuione.

Hierony.

EZECHIELIS PROPHETAE CAPVT VIGESIMVMSECVNDVM.

ARGVMENTVM

Recenset varia ciuium scelera, vrbemque comparat fornaci argentarij, atque siluæ ferarum ob immania facinora incolarum.

I. *ET factum est verbum Domini ad me, dicens:*
II. *Et tu fili hominis, nonne iudicas, nonne iudicas ciuitatem sanguinum?*
III. *Et ostendes ei omnes abominationes suas, & dices: Hæc dicit Dominus Deus: Ciuitas effundens sanguinem in medio sui, vt veniat tempus eius: & quæ fecit idola contra semetipsam, vt pollueretur.*
IIII. *In sanguine tuo, qui à te effusus est, deliquisti: & in idolis tuis, quæ fecisti, polluta es: & appropinquare fecisti dies tuos, & adduxisti tempus annorum tuorum: propterea dedi te opprobrium Gentibus, & irrisionem vniuersis terris.*
V. *Quæ iuxta sunt, & quæ procul a te, triumphabunt de te: sordida, nobilis, grandis interitu.*

B

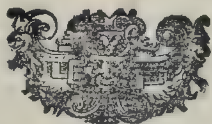
VI. *Ecce principes Israel singuli in brachio suo fuerunt in te ad effundendum sanguinem.*
VII. *Patrem, & matrem contumelijs affecerunt in te, aduenam calumniati sunt in medio tui, pupillum & viduam contristauerunt apud te:*
Sanctuaria mea spreuisti, & sabbata mea polluisti.
VIII. *Viri detractores fuerunt in te ad effundendum sanguinem, & super montes comederunt in te, scelus operati sunt in medio tui.*

C

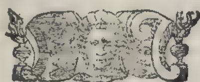
IX. *Verecundiora patris discooperuerunt in te, immunditiam menstruatæ humiliauerunt in te.*
Et vnusquisque in vxorem proximi sui operatus est abominationem, & socer nurum suam polluit nefarie, frater sororem suam filiam patris sui oppressit in te.
X. *Munera acceperunt apud te ad effundendum sanguinem: vsuram, & superabundantiam acce-*

cepisti, & auare proximos tuos calumniabaris: A
meique oblita es, ait Dominus Deus.
XIII. *Ecce complosi manus meas super auaritiam*
tuam, quam fecisti, & super sanguinem, qui ef-
fusus est in medio tui.
XIV. *Numquid sustinebit cor tuum, aut præuale-*
bunt manus tuæ in diebus, quos ego faciam ti-
bi? ego Dominus locutus sum, & faciam.
XV. *Et dispergam te in nationes, & ventilabo*
te in terras, & deficere faciam immunditiam
tuam a te.
XVI. *Et possidebo te in conspectu Gentium: & scies* B
quia ego Dominus.
XVII. *Et factum est verbum Domini ad me, dicens:*
XVIII. *Fili hominis, versa est mihi domus Israel in*
scoriam: omnes isti æs, & stannum, & ferrum,
& plumbum in medio fornacis: scoria argenti
facti sunt.
XIX. *Propterea hæc dicit Dominus Deus: Eo quod*
versi estis omnes in scoriam, propterea ecce ego
congregabo vos in medio Ierusalem,
XX. *Congregatione argenti, & æris, & stanni,*
& ferri, & plumbi in medio fornacis: vt suc- C
cendam in ea ignem ad conflandum. sic congre-
gabo in furore meo, & in ira mea, & requie-
scam: & conflabo vos.
XXI. *Et congregabo vos, & succendam vos in*
igne furoris mei, & conflabimini in medio eius.
XXII. *Vt conflatur argentum in medio fornacis, sic*
eritis in medio eius: & scietis, quia ego Domi-
nus, cum effuderim indignationem meam super
vos.

Et factum est verbum Domini ad me, di- XXIII.
cens:
Fili hominis, dic ei: Tu es terra immunda, XXIV.
& non compluta in die furoris.
Coniuratio prophetarum in medio eius, sicut XXV.
leo rugiens, rapiensque prædam, animas deuo-
rauerunt, opes & pretium acceperunt, viduas
eius multiplicauerunt in medio illius.
Sacerdotes eius contempserunt legem meam, XXV
& polluerunt sanctuaria mea: inter sanctum
& profanum non habuerunt distantiam: & in-
ter pollutum & mundum non intellexerunt: &
a sabbatis meis auerterunt oculos suos & coin-
quinabunt in medio eorum.
Principes eius in medio illius, quasi lupi ra- XXVII.
pientes prædam ad effundendum sanguinem, &
ad perdendas animas, & auare ad sectanda lu-
cra.
Prophetæ autem eius liniebant eos absque XXVIII.
temperamento, videntes vana, & diuinantes
eis mendacium, dicentes: Hæc dicit Dominus
Deus, cum Dominus non sit locutus.
Populi terræ calumniabantur calumniam, XXIX.
& rapiebant violenter: egenum, & pauperem
affligebant, & aduenam opprimebant calum-
nia absque iudicio.
Et quæsiui de eis virum, qui interponeret se- XXX.
pem, & staret oppositus contra me pro terra, ne
dissiparem eam: & non inueni.
Et effudi super eos indignationem meam, in XXXI.
igne iræ meæ consumpsi eos: viam eorum in ca-
put eorum reddidi, ait Dominus Deus.

EXPLANATIO
EIVSDEM CAPITIS
VIGESIMI SECVNDI.

II. [...]icare pec[...]ores mu[...] est pro[...]tæ. [...]eodore[...].

ET *tu fili hominis, nonne iudicas, nonne iudicas ciuitatem sanguinum?* Vel: Nonne redarguis, & increpas? cur non expostulas cum illa? nam iudicare, omnia iudicis officia exercere significat. Theodoretus: Exposita vltione Babylonis, traducit rursus oratio- D nem ad Hierusalem, à qua diuerterat, Prophetæque præcipit, vt iudicis more redarguat, quæ illa scelerate designarat facinora. ipsamque ciuitatem sanguinum vocat, vt quæ multas iniuste fecerit cædes, &c.

III. Idololatria, & homicidio omnia perstringuntur crimina.

Ciuitas effundens sanguinem in medio sui, vt veniat tempus eius, & quæ fecit idola contra semetipsam. Diximus supra, morem esse prophetarum præcepta

A Decalogi ad duo capita referre; & omnia quæ ad primam tabulam pertinent, intelligere, modo sub secundo præcepto, modo sub tertio, interdum sub primo: quæ vero ad secundam Tabulam, perstringere in præcepto quarto, aliquando in quinto, nonnumquam in octauo; atque diuinæ legis violationem significare per transgressionem bini præcepti. Eiusmodi figura loquendi vsus est vates in præsenti; cum enim vrbem omnium vitiorum sentinam carpere statuisset, vniuersa eius crimina ad duo capita reuocauit, scilicet ad idolorum cultum, atque effusionem sanguinis. illo videlicet scelere, cetera contra Dei honorem admissa significans, isto vero reliqua aduersus proximum designata. quod & R. Dauid hoc loco innuit.

R. Dauid. In medio sui, significat, palam, insolenter, audacter

B *Effundens sanguinem*. itaque tantumdem valet, atque crudelis aduersus ciues, iuris & æqui violatrix. *in medio sui* Palam, insolenter, audacter, & non tantum priuatim, & clanculum, R. Dauid teste. Vide extremum capitis præcedentis.

R. Dauid.

Tempus, & dies sumuntur pro eo, quod in tempore, aut statuto die fit. Scholias. Theodor.

Vt veniat. Ita vt veniat *tempus eius*, vltio in tempore constituto. nam tempus, & dies significant interdum id, quod fit in tempore, vel die, vt supra notauimus, & Scholiastes cum Theodoreto hoc loco obseruarunt: Multa, inquiunt, cædes, ô ciuitas sanguinum, quam patrasti in media ciuitate conciliauit tibi tempus supplicij, tu tibi attrahis calamitates.

Hieron. Theodor. Scholi. Ipsa sceleris cogitatio polluit.

C *Et quæ fecit idola*. Septuaginta: cogitationes. Vbi Hieronymus: Adorasti opera manuum tuarum. Theodoretus vero: Quæ commenta meditaris, & ea in actum perducis, ijsque pollueris. Scholiastes autem: Ostendit, inquit, quantum fuerit eius erga idola studium, quod & ipsam polluit voluntate ipsa ac mente, quam per cogitationes declarauit.

Hiero.

Et appropinquare fecisti dies tuos. Hieronymus: Adduxisti tempus annorum tuorum, quod multo tempore dicebatur, & differebatur, vt ageres pœnitentiam, tu autem *secundum impœnitens cor tuum thesaurizas tibi iram in die iræ*. Scholiastes: Cædes, quam fecisti in vrbe, calamitates tibi attulit. quippe nisi perpetrassent, quæ illis obijciebantur scelera, neque morti gladij traditi essent, neque captiuitati. R. Dauid: Homicidia fuerunt causa extremæ ruinæ Hierusalem. Vide, quæ notauimus in Commentario ad caput quartum de quadraginta annis regni Manassis, quibus Deum, alioqui cunctantem, compulit vrbem hostibus tradere.

Rom. 2. ℣. 5 Scholias.

R. Dauid.

D

Scholias. Deus ostēditur non propensus ad vindictam, sed ipsis sceleribus quodam modo compelli. Theodore. Scelera statuta Diuinæ lōganimitatis tempora cōtrahunt, & mortem immaturam accelerant.

Scholiastes: ostendit porro his omnibus non esse Deum ad supplicium promptum, aut propensum, sed ab ipsis vel inuitum quodammodo ad hoc impelli. Theodoretus: Tempus enim certa quadam mensura præfinitum secundum diuinam longanimitatem, iniquitas amplior effecta contrahit. quod etiam factum fuisse Noe tempestate videre licet. Cum enim centum & viginti annorum tempus hominibus illis, qui tunc viuebant, ad pœnitentiam præfinisset; conspicatus eorum impietatem augescere, decretum tempus illud contraxit, &

E anno centesimo per diluuium supplicium illis inflixit. hoc etiam hic innuit, cum dixit: *Et appropinquare fecisti dies tuos, &c.* Theodoreti obseruationem confirmare licet ex ipso textu Geneseos. *Non permanebit*, inquit, *spiritus meus in homine in æternum, quia caro est*. hoc est, Non continebo amplius conceptum furorem, non differam vlterius vindictam contra hominem, ex quo degenerauit in pecudem, cum sit spiritus. Qua propter Dauid in Psalmo ait: *Viri sanguinum & dolosi non dimi-*

Gen. 6. ℣. 3.

Psal. 54. ℣. 24.

diabunt dies suos, id est, non peruenient ad iustam ætatem, rapientur ante tempus, morientur in tempore non suo. & Iob: *Tolletur in primo flore botrus eius*: his occidit sol in meridie.

Iob. 15. ℣. 33.

Propterea dedi te in opprobrium gentibus, & irrisionem vniuersis terris, quæ iuxta sunt, & quæ procul à te. Scelerum deinde fructus recenset; hac, inquiens, de causa eiusmodi te reddam, cui gentes illudant, quamque irrideant omnes finitimi, & extranei.

Scholias.

Triumphabunt de te (septuaginta: illudent tibi) *sordida, nobilis, grandis interitu*; Scholiast Hæc verba sunt nationum insultantium Hierosolymorum ciuitati. Hoc ex septuaginta constat, qui paraphrasticōs adiecerunt, vt in quibusdam codicibus, & clamabunt in te. id scilicet, quod sequitur: *Sordida, nobilis, grandis interitu*. Hebraice: Sordida nominis, vel polluta nomine, aut fama, grandis contritione. Septuaginta: Immunda nominata, & multa in iniquitatibus. Quod sic enarrat Hieronymus: Sordida, quæ munda esse desijsti: nobilis in malo, quæ quondam in bono cunctas vrbes nobilitate superabas: grandis interitu, vt quanto sublimior eras, tanto fortius rueres. Itaque Hieronymo perinde est *Sordida nobilis*, atque insigniter impura, vel nobilis meretrix. Eadem fere Theodoretus. ait enim: Insultantes in tuas miserias, impuram te, & iniquam, & improbitate insignem nominabunt. Potest etiam subesse antithesis inter duas priores voces, quo modo intellexit Scholiastes. Quæ olim, inquit, eras celebris, nunc humilis, & abiecta. & tunc legere oportet in Hebræo, sordida nominis, &c. Eadem contrapositio per interrogationem vehementius, & explicatius effertur ab Isaia. *Quomodo facta es meretrix ciuitas fidelis, plena iudicij?* Quonam pacto ex matrona nobili, & fideli facta es sordida meretricula? & ex parente æquitatis facta es homicidarum receptaculum? *Grandis interitu*. Horrendum te manet exitium, cum à tam nobili sanguine, & conditione in tam insignem degeneraueris vilitatem, atque improbitatem. Quæ nobilis eras genere, opibus, regno, potentia, nobilis quoque adulterijs, & flagitijs, famosa eris interitu. Nam *potentes potenter tormenta patientur*. Non potuit non esse magna ruina eius, quæ è tam excelso fastigio gloriæ, in tam profundum se præcipitauit turpitudinis barathrum; neque potuit non excitari ingens fragor ex tam ingenti ruina.

Hieron.

Theodor.

Scholias.

Isai. 1. ℣. 21.

Nobiles potentes, magna ingentibus suppliciis excitos sceleribus, ingens consequitur vltio.

Ecce principes Israel singuli in brachio suo fuerunt in te ad effundendum sanguinem. Septuaginta: Vnusquisque ad cognatos suos consociati sunt in te, vt effundant sanguinem. Deinde scelerum species enumerat, atque à principum insolentia exorditur. Ij vero (ait Scholiastes) erant reges, & sacerdotes, qui & mali auctores fuerunt aduersus tribus, familias, & gentes, exercentes omnem iniustitiam. Theodoretus: A cognatis ait eos nihil abstinere, sed cognationis iura confundere, iniustas cædes perpetrantes, &c. Qui quidem scriptores principum studia aduersus cognatos ipsos destinari crediderunt. Possunt etiam verba Septuaginta alio flecti; vt scilicet significauerint principes Israel, fœdere inito cum cognatis, & tribulibus, tyrannidem exercuisse aduersus infirmos homines, & plebeios. Hebraicus autem codex non habet, in cognatis, sed in brachio suo, sicut & Latinus, cuius nota est sententia, videlicet, principes non ex iustitia, sed ex potentia gubernasse Rempub. nam brachium, quo vires exerimus, symbolum habetur potentiæ.

Scholias.

Theodoret.

Principes arguūtur quia non ex iustitia sed ex potētia Remp. administrabant. Brach ū sim bolum potentiæ.

Patrem

VII. *Patrem, & matrem contumelijs affecerunt in te.* Hebr. הקלו hecallù, alleuauerunt, id eſt, vilipendcrunt. Oppoſitũ verbo כבד cabad, quod eſt grauem eſſe pondere, honore, diuitijs, gloria, &c. vtriuſque mentio eſt apud Iſaiam in eodem ſenſu: *Primo tempore alleuiata eſt terra Zabulon, & terra Nephtalim, & nouiſſimo aggrauata eſt via maris, &c.* hoc eſt, olim nihili ducebatur Galilæa, nouiſſimis autem diebus, eam viſitante, & incolente Meſſia, erit honoratiſſima. Quo modo intellexit eum locum S. Mattheus, vt patet ex contextu. cum locus alioqui ſit obſcuriſſimus, quantumuis à veteribus interpretibus varijs gloſſematis inſtructus fuerit. Alleuiare itaque eo loci, ſicut in præſenti traduxit Hieronymus ſignificat vilipendi, aggrauari valet honorari. Septuaginta verterunt ἐκακολόγουν, ecacologun maledicebant, hebraiſmum inuoluentes græcæ dictioni: nam Hebræis, vt benedicere eſt genuflectere, reuereri, & honorare, ita maledicere eſt dehonorare, deſpicere, vilipendere. eam igitur vim Hebraici verbi explicare voluerunt Græco, vt conſtat in Exodo vbi ſimiliter verterunt ὁ κακολογῶν, o cacologon, *qui maledixerit patri, vel matri,* pro participio מקלל mecallel à prædicto verbo deriuato, quod ſignificat vilipendens, deſpiciens. atque ex antitheſi eius verbi cum verbo honorandi facta à Chriſto Domino apud Matthæum, & Marcum. *nam Deus dixit: Honora patrem, & matrem: & qui maledixerit patri, vel matri morte moriatur. vos autem dicitis: Quicumque dixerit:* (maledixerit) nolunt enim proferre impium verbum, religionis ergo. *patri, vel matri. munus quodcumque eſt ex me,* quod ad me attinet, quod mihi obuenict, *tibi proderit,* &c Vides in his omnibus locis maledicere oppoſitum eſſe verbo honorandi. atque adeo valere minus, quam ſonat, ſcilicet non verbis eſſe contumelioſum, ſed factis impium, & iniurium erga parentes. ergo etiam huic ſceleri mortis pœna conſtituta erat.

Alleuare & aggrauare ſignificant deſpicere & honorare.

Iſai. 9. ℣. 1.

Exod. 21. ℣. 16.

Matth. 15. ℣. 4. 5. Marc. 7. ℣. 10. & 11.

Patres non honorare fa ctis capitis pœna mulctabatur.

Aduenam calumniati ſunt in medio tui, pupillum, & viduam contriſtauerunt in te. Et hoc lex prohibuerat in Exodo: *Aduenam non contriſtabis, neque affliges eum. aduenæ enim & ipſi fuiſtis in terra Aegypti.* & iterum, *viduæ, & pupillo non nocebitis.*

Exod. 22. ℣. 21.

VIII. *Sanctuaria mea ſpreuiſtis.* Septuaginta: Sancta mea, *& ſabbata mea polluiſtis.* Schol. Offerentes cœca, & clauda, & vitioſa in ſacrificium. dies dicit celebritatum, veluti Scenophegiæ, vel Tabernaculorum, Pentecoſtes, & aliarum ſolemnitatum: quibus, vt ait Iſaias, omnes ſibi ſubiectos pugnis adigebant in iudicia.

Exod. 22. ℣. 22. Scholias.

Iſai. 58. ℣. 4.

IX. *Viri detractores fuerunt in te ad effundendum ſanguinem.* R. Dauid: Qui rixas, & diſcordias ſeminabant, vt homicidia fierent. Symmachus, & Theodotio vertunt, Viri doloſi. Septuaginta habent, Viri latrones. Hebr. eſt אנשי רכיל anſe rachil, viri mercaturæ, viri delationis, delatores verborum, qui aliorum dicta, hinc petita alio deferunt more mercatorũ, vt aliquod ex ea vectura lucrum reportent. merito latrones, & ſicarios vocarunt ſeptuaginta eiuſmodi delatores, quod aliorum famam detrahendo diripiant, maiuſq. inferant nocumentum, quam publici graſſatores. Erat hoc vitium lege interdictum in Leuitico: *Non eris criminator, neque ſuſurro in populis.* duplici enim voce latina vnius Hebraicæ diuitias exhaurire voluit Hieronymus. eandem vocem repetit Ieremias: *Omnes iſti principes declinantes, ambulantes fraudulenter.* Hebr. Principes deſertores, deſertionis, ambulantes delatoric.

Detractores cum latronibus ac ſicarijs comparantur.

R. Dauid. Symmach. Theodoti.

Leuitic. 19. ℣. 16.

Hieron. Ieremiæ 6. ℣. 28.

Et ſuper montes comederunt in te. Hoc eſt, idolis ſacra faciebant, & idolothytis veſcebantur, vt dictum eſt ſupra.

Scelus (inceſtum) *operati ſunt in medio tui.* quod ſequentia verba declarant.

X. *Verecundiora patris diſcooperuerunt in te.* Nec defuere, qui cum patris vxore habuerint rem. id ſcelus prohibuit lex, in Leuitico. *Turpitudinem vxoris patris tui non diſcooperies.*

Leuitic. 18. ℣. 8.

Immunditia menſtruatæ humiliauerunt in te. Pro immundam menſtruis compreſſerunt. hoc enim valet quandoque in ſacris humiliare, Hebraicum ſcilicet ענה ghanah; cum eſt ſecundæ coniugationis. Tam erant, inquit, laſciui, & incontinentes; vt ne à mulieribus quidem, quæ fluxu menſtruo laborabant (quod non ſolum eſt contra legem, ſed etiam maxime impurum) abſtinerent. Deinde in accuſanda libidine immoratur.

Leuitic. 20. ℣. 18.

XI. *Et vnuſquiſque in vxorem proximi ſui operatus eſt abominationem, & ſocer nurum ſuam polluit nefarie.* Theod. Hoc autem iniquitatis eſt incrementum, neque enim æquale eſt cum aliena vxore miſceri, & proprij filij nuptijs inſidiari; ſed quanto fornicatione adulterium grauius, tanto adulterio ſceleratior conſuetudo cum nuru.

Theodor.

Frater ſororem ſuam filiam patris ſui oppreſſit in te. Hieronymus hæc omnia breui paraphraſi elucidauit: Nouercæ contra fas, & licitum copulati, & immunditiam menſtruatæ humiliauerunt in te, non parcentes naturę, neque inducias dantes turpitudini, & ad vxorem proximi ſui adhinnientes: quodque hoc ſceleratius eſt, ſocer exarſit in nurum, & frater ſororis iura neſciuit, vt non vterinam, ſed eodem patre violaret ſororem.

Hieronym.

XII. *Munera accipiebant in te, vt effunderent ſanguinem.* Iura, & inſontium cædes pecunijs vendebant. tum ad extremum veluti quemdam colophonem ſcelerum imponit.

Vſuram, & ſuperabundantiam accepiſti. Neceſſitatem pauperum vertens in lucrum, quod genus flagitij etiamſi non extremum, aut grauius cæteris poſitum eſſet; coniunctum tamen cum ijs, quæ dicta ſunt, idoneum erat ad deterrendos eos, qui id commiſiſſent, & ad perſuadendum hoc auaritiæ genus effugiendum eſſe, vtpote cum ſceleribus vel impijſſimis coniunctum. cum homicidijs enim, & idololatria, & libidinibus turpiſſimis commemoratum eſt.

Vſura con[illegible] flagitijs.

Et auare proximos tuos calumniata es. Septuaginta: Et conſummaſti conſummationẽ malitiæ tuæ, quæ in oppreſſione. Quam verſionem ſic enarrat Polychronius: Illud enim συνεπλέσω, ſynetelo (expleuiſti) pro eo ac ſi dicat: Omnia commiſiſti ſcelera. illud vero συντέλειαν, ſyntelian poſitum eſt pro, cum intenſione, & ex profeſſo, non obiter. Mirum in modum expreſſere Septuaginta mentem vatis, atque Hebraici verbi poteſtatem. neque minus feliciter aſſecutus eſt Polychronius Græcæ verſionis cum Hebraico fonte conſonantiam, ex qua vulgatæ quoque noſtræ cum vtraque reſultat concordia. Etenim Hebræum verbum בצע betſagh ſollicitum ſignificat hominis cupidi, & auari ſtudium rapiendi vndequaque aliena; vt ingens compilet theſaurum, expleatq. inſatiabilem pecuniæ ſitim. ex quo fonte in varios deriuatur riuos ſignificatio verbi. nam auare rapere ſignificat, vt apud Iob: *Quæ eſt enim ſpes hypocritæ, ſi auare rapiat.* Item vulnerare; quod auaritia vulneret hominem, & tamquam gladius ſanguinem eius exugat. nam pecunia ſanguis eſt

Auaritiæ effectus, nomina, & ſignificati.

Polychro.

Iob 27. ℣. 8.

Ioel 2. ℣. 8. miseris mortalibus, vt ait ille; Sic apud Ioelem. *Per fenestras cadent, & non demolientur.* Hebraice: Non vulnerabuntur. & Amos: *Auaritia enim in capite omnium, & nouissimum eorum in gladio interficiam.* Hebraice: Vulnera eos in capite; quod respondet sequentibus, & nouissimum interfice, &c. In secunda autem significatione significat ardentem cupiditatem explere, desiderium satiare, consummare, vel perficere aliquid pro votis, vt in Threnis: *Fecit Dominus, quæ cogitauit, compleuit* (auide) *sermonem suum, quem præceperat a diebus antiquis.* & in Zacharia: *Manus Zorobabel fundauerunt domum istam, & manus eius* (solicite) *perficient eam.* & in Isaia: *Cum* (festinato) *impleuerit Dominus cuncta opera sua,* &c. Igitur versio Hieronymi actionem verbi significauit directe, oblique autem affectum. Translatio vero Septuaginta affectum recta declarauit, ex obliquo autem actionem calumniæ. ideoq. prima fronte sibi videntur aduersari, re vera eandem omnino continent sententiam.

(Margin: Amos 9. ℣. 1. — Thren. 2. ℣. 17. — Zachar. 4. ℣. 9. — Isai. 10. ℣. 12.)

R. David. R. Dauid, eumq. imitati alij Catholici, sic verterūt Hebræa: Ditasti proximos tuos per calumniam, hoc est, Aegyptios, & Assyrios locupletasti pecunijs, per calumniā, extortis; quo scilicet tibi essent auxilio. Quæ translatio neq. verbi significationi, neque contextui repugnat. immo vero cum sensum expressisse Septuaginta videri possunt; vt nihil aliud sit consummare consummationem malitiæ in oppresione, quam implere saccos & thecas, ditari, vel ditare alios pecunijs per fraudem compilatis. Sane sequentia plane quadrant cum prædicta sententia. Procurasti auxiliares exterorum copias nummis per vim, & fraudem conquisitis, fiduciam tuæ salutis in hominibus collocans.

Dei obliuio mater est omnium flagitiorum. *Meique oblita es, ait Dominus Deus.* Verbum שכח sacach importat obliuionem cum neglectu, & incuria, sicut oppositum eius זכר zacar, inuoluit cum memoria diligentiam, & curam. Vide apud Isaiam: *Numquid obliuisci* (negligere) *potest mater filium suum, vt non misereatur filio vteri sui?* en opponitur obliuioni miseratio erga infantem, nimirum quia verbum obliuisci incuriam significabat. Nunc obserua, vnde tot ac tanta scelera orta sint in vrbe alioqui sanctissima? ex Dei obliuione. nam vt notauit Hieronymus, sicut memoria Dei excludit cuncta flagitia; ita Dei obliuio conuehit omnium vitiorum cateruam. Sed vnde nam subijt tantæ maiestatis obliuio? ex neglectu legis. & vnde neglectus ortus est, nisi ex incuria? sensim, & gradatim descendimus ad ima. Sabbati cultus delicatus est, quasi pupilla oculi quæ vel leuiter perstricta, non leuiter læditur. *Deus mandauit mandata sua custodiri nimis.* qui erga ea segnis est, erit deinde negligens. & qui legem negligit, diuinæ maiestatis etiam obliuiscetur, atque in fœda corruet flagitia. *Cura, ergo, disciplinæ* (ait Sapiens) *dilectio est, & dilectio custodia legum illius custoditio autem legum consummatio incorruptionis.* (innocentiæ) *incorruptio autem facit esse proximum Deo.* concupiscentia itaque sapientiæ deducit ad regnum perpetuum, vt contra neglectus eius præcipitat in inferorum barathrum.

(Margin: Isai. 49. ℣. 15. — Hieron. — Negligens custodia legum in Dei obliuionem præcipitat. — Psal. 118. ℣. 4. — Sap. 6. ℣. 19. & 20.)

XIII.

Auaritia vehementius exprobratur. *Ecce complosi manus meas super auaritiam tuam, quam fecisti, & super sanguinem, qui effusus est in medio tui.* Hieronymus & Græci. Irascentis figuram, & habitum describit oratio. Adde etiam cum R. Dauide, dolentis cum indignatione, vel indignantis ex dolore. Auaritia significatur nomine בצע betsagh, quod à superiori verbo exortum significat quæstum, lucrum, cupiditatem, atque rapinam, seu calumniam, vt ex ante dictis constat. R. Dauid notauit ex maiorum traditione vigintiquatuor scelera esse numerata in hoc capite, & nulli eorum nisi soli auaritiæ tribui euersionem vrbis, certe Dei indignatio in furorem versa videtur ob vnam auaritiam, sub qua sanguinis effusio intelligenda est, vt supra diximus, quod scilicet auaritia radix sit malorum omnium. quid enim flagitij non concipit auri sacra fames?

(Margin: Hierony. — R. Dauid. — R. Dauid, viginti quatuor sceleribus hoc capite connumeratis, auaritiam præferri contendit.)

XIV. *Nunquid sustinebit cor tuum, aut præualebunt manus tuæ in diebus, quos ego faciam tibi?* Septuaginta: Si subsistet cor tuum, si præualebunt manus tuæ? &c. quasi dicat: Miseranda, phrenetica, tu ne ausa es me ad iracundiam prouocare? cum me sceleribus istis irritabas, perpendebas ne qualibus te armis defenderes? nunquid consistet cor tuum, & animus sufficiet ad audienda tonitrua minarum mearum? aut brachia sustinebunt pondus tam grauis clypei, quo retundas ictum fulgurantis hastæ meæ in die, quo decreui tuam istam insolentiam vlcisci? apud Ieremiam reperitur eiusmodi exortatio: *Si cum peditibus currens laborasti, quomodo contendere poteris cum equis? Si in terra pacis* (vix) *securus fueris, & quid facies in superbia Iordanis?* nam pedestrem exercitum, & iter planum vocat superiores comminationes, & calamitates; equitatum vero, & fluuij exundantis æstum appellat supremam perniciem, per Babylonios inuehendam. In hanc enim sententiam locum interpretatus est Scholiastes Syrus apud Theodoretum: Victa es, dum curreres ad dimicandum cum peditibus; & quo pacto equitibus reluctari poteris? hoc est hostes vicini Moabitæ, Ammonitæ, Idumæi, atque alienigenæ exercitu pedestri bellum gerebant, & tu certans cum illis sæpenumero fuisti superata. Qui fiet igitur, vt resistas Babylonijs, cum equestri exercitu in aciem prodeuntibus? &c. Quiddam simile est etiam in Amos, vbi plebs Israelitica cum irrisione prouocatur a Deo archiduce hostium ad certamen. *Postquam autem,* inquit, *hæc fecero tibi praparare in occursum Dei tui Israel,* id est, si præcedentibus calamitatibus non est victum ferreum cor tuum; eia age, arma cape, descendeque mecum in singulare certamen. Verum prædicti sunt tropi, & figuræ prophetis familiares. Sine tropo autem est versus præsentis sententia apud Theodoretum: Tam graues tibi afferam calamitates, vt manus tuæ dissoluantur, & corde omni perturbatione completo, salutem desperes.

(Margin: Ierem. 12. ℣. 5. — Scholiastes. — Amos 4. ℣. 12. — Theodor.)

XV. *Deficere faciam immunditiam tuam a te, & possidebo te in conspectu gentium, & scies, quia ego Dominus.* נחל nachal est hæreditare, vel hæreditario iure acquirere; in secunda autem coniugatione est vendicare sibi legatum. quomodo vsurpatur in præsenti. Paraphrasim loci ordinat Theodor. & cæteri Græci. Quando enim in seruitutem redacti, inquit, exules eritis, atque experientia docti resipiscere, pristina relinquetis scelera, intelligetis me esse Deum; tunc vos omnes liberabo ab exilio, mihique vos appropriabo coram nationibus, tanquam sortem testamento paterno legatam, & vindicabo, vt hæreditatem meam, atque in meum reuocabo dominatum; ac tum gentes omnes discent meam potentiam, & nomen. Scholiastes autem sic enarrat versum: Hoc est, efficiam, vt sis hæreditas, ac possessio gentium in captiuitatem adducta, & inuita desines colere amplius idola. Sapit hæc expositio versionem Aquilæ, & Theodotionis, qui teste Hieronymo, posuerunt: Contaminabo te: vel Symmachi transferentis: & vul-

(Margin: Theodor. — Scholias. — Aquil. — Theodot. — Hieron. — Symmac.)

XVIII. vulnerabo te; sed prior explanatio aptior est.

Israel Argento confertur.

Fili hominis, versa est mihi domus Israel in scoriam omnes isti as, & stamnum, & ferrum, & plumbum, in medio fornacis scoria argenti facti sunt. Initio accusationis duo grauissima crimina obiecerat ciuitati, scilicet effusionem sanguinis innocentis, & idololatriam, qua se se polluerat. Exposuit hactenus primum iam alterum proponit sub metaphora impuri argenti. etenim argentum vocat Israelitas aptissima translatione. sicut enim argentum metallum est preciosum, candidum, splendidum, atque sonorum; ita Domus Israel olim pollebat sanguinis nobilitate, candore morum, religionis splendore, diuitiarum, & potentiæ fama. Sed proh dolor, *argentum tuum*, ait Isaias *versum est in scoriam*. generis enim claritatem sceleribus suis obscurauit, morum candorem patratis facinoribus denigrauit, Dei vnius cultum idololatrijs polluit, regnique potentissimi decus, & gloriam in ignominiam conuertit.

Isai. 1. ℣. 22.

Omnes isti as, & stamnum, & ferrum, & plumbum in medio fornacis. Theodoretus: Similis est, inquit, populus iste, ò Propheta, argento adulterino, cui multum æris, & ferri, & stamni, & plumbi commistum sit, & eorum quidem metallorum, quæ dicta sunt materia varia omnis generis scelerum species declarauit. Origenes: Sedet Dominus in medio Hierosolymæ fundens eos, qui permisti fuerint argento, & ære, & plumbo, & accusat habentes materiam vilem in se ipsis, ac dicit: Argentum permistum facti estis. Cum enim creaturæ Dei optimæ adiungimus ex nostra malitia deteriora; plumbum addimus, & æs, & stamnum, prauam scilicet actionem, & dogmata impia, atque corporis indulgentiam; propterea igitur opus est igne. Scholiastes: Quia rursus Iudæi Dominum criminabantur, veluti sine delectu omnes interimeret; docet Prophetam, vt magnopere iustorum curam gerat, & eorum rationibus prospiciat. comparat porro æri quidem fortes, stamno simulantes pietatem, ferro potentes, plumbo graues auaritia, argento iustos. Alius Scholiastes: Aere significauit eos, qui sunt mente non sana, ferro habitum peccandi, stamno rationem falsæ cogitationis, plumbo ipsum, quod committitur, peccatum.

Theodor.

Origen.

Scholiast.

Alius Scho.

XIX. XX.

Eo quod versi estis omnes in scoriam, propterea ecce ego congregabo vos in medio Hierusalem congregatione argenti, & æris, & stamni, & ferri, & plumbi in medio fornacis, & succendam in ea ignem ad conflandum. Sic congregabo in furore meo, & in ira mea, & requiescam, & conflabo vos, &c. Translationem aurificis, purgantis argentum, vsurpant crebro prophetæ, maxime Ieremias, & Isaias, atque Malachias, & Psalmus, atque Ezechiel hic, eamque duobus verbis explicant, scilicet צרף tsaraph, quod est coquere, & liquare metallum, & נתך natac, quod est fundere, effundere, conflare. in qua quidem allegoria Hierosolymorum vrbs comparatur fornaci. Propheta hoc loco testante: *congregabo vos in medio Hierusalem congregatione argenti, & æris, &c.* Nabucdonosor Rex Babyloniæ respondet conflatori apud Ieremiam: *Probatorem dedi te in populo meo, robustum, & scies, & probabis viam eorum*, id est, examinatorem; qui expendas eorum precium, & bonitatis gradus. nam populum argento impuro conferri diximus supra. ignis refert obsidionem, & pressuram, quam populus sustinuit à Babylonio exercitu. furor Dei vento, nasus eius follibus; vel, vt Theodoreto placet, diuinæ virtutis efficacia follibus comparatur. sic Ieremias: *Furor meus conflatur, & succendetur.* Isaias: *Ardens furor eius, & grauis ad portandum: lingua eius quasi ignis deuorans, spiritus eius velut torrens inundans; præparata est enim ab heri Topheth,* iam pridem fornax structa, *a rege,* sæculorum, *præparata, profunda, & dilatata nutrimenta eius ignis,* pyra eius ingens, *& ligna multa; flatus Domini sicut torrens sulphuris, succendens eam*, id est, flatu Domini ardebit, vt solet ignis accendi iniecta copia sulphuris. Meminit etiam Ieremias plumbi, quod olim admisceri solebat argento, tum vt flueret, tum vt minori detrimento repurgaretur, antequam nota esset argenti viui efficacia ad id præstandum. Notat autem plumbum ob frigiditatem, qua temperat vim ignis, interius Dei subsidium, atque angelorum tutelarium opem, qua solet Deus interius fouere, quos igne tribulationis exterius coquit. Conqueritur itaque in hunc modum Deus apud Ieremiam: *Defecit sufflatorium, in igne,* vas fusorium consumptum est, vel combustus est follis ab igne, *consumptum est plumbum malitiæ eorum non sunt consumptæ*, sordes metalli non sunt excoctæ, *argentum reprobum vocate eos, quoniam Dominus proiecit illos*. id est, magnum est factum impendium temporis, ministrorum, adminiculorum. nihilominus adhærescunt argento sordes, neque liquatum est vlla industria. adhibitæ sunt minæ, & plagæ, neque auxilia interna desiderata; nec dum abdicauit ciuitas Idolorum cultum, etiam num à Babylonio oppressa. Laboraui ego conflans, ministri mei inopes consilij sunt. desistamus ergo à decoctione: projcite metallum pro reiectamento: nullam eius habetote amplius rationem. Obserua, quam durum pectus peccatorum, & quomodo callum obducat ad flagella. de quibus Paulus: *Qui desperantes* dedolentes, sine sensu, *semetipsos tradiderunt impudicitiæ*, &c. & Psalmus. *Coagulatum*, induratum, *est sicut lac cor eorum*. & alius Psalmus. *Non est illis commutatio*, conuersio morum in melius, *& non timuerunt Deum extendit manum suam in retribuendo* id est, quando impij obstinati non cedunt plagis; deserit illos Deus, extenditque manum suam in pacificos suos, seu familiares, (sic enim verti solent Hebræa) vt illos coquendo tribulationis igne, puriores, & se dignos reddat: vel in retribuendo impijs dereliectionem pro obstinatione; nam ea est merces obdurati animi: vel in retribuendo pacificis afflictiones (nam id sonat extensio manus) in præmium laborum pro virtute, & honestate susceptorum: *Vobis enim donatum est*, ait Paulus, *pro Christo non solum vt in eum credatis, sed etiam vt pro illo patiamini*, non secus ac cũ fidissimis seruis, in bello probatis, dantur à regibus honorificæ cruces pro mercede laborum. Sed de his alias fortasse plura. Prædictam autem sententiam Ezechielis sic elucidat Theodoretus ex Græcis: Quando, inquit, scelerum colluuionem admisistis, & argento vili similes per omnis generis improbitatem adulterinos vos ostendistis, fornacem vobis constituam ipsam Hierusalem: & carbonum instar, hostes inijciam, meamq. vim, & iracundiam veluti quoddam sufflatorium commouebo, & simul vos conflabo; vt eos, qui insanabili morbo laborant, non secus atque alienam materiam conficiam; eos vero, qui curationem admiserint, veluti quoddam purgatum argentum reddam. Scholiastes vero alius sic habet: Non absolute ait, punire volo: sed vt vos discernam, & illustriores ostendam iustos, vt Ieremiam, Godoliam, & si qui erant illorum similes. Hoc enim

Marginal notes: Legãti translatione, aurificis argen, & ignis dei tam exprimit scelerum vindictam. Ier. c. 6. 7. 9. 2. & 44. Isai. c. 4. & 0. Malachi. 3. Psal. 25. Ier. 6. ℣. 27. Theodor. Iere. 7. ℣. 0. Isai. 30. ℣. 27. 28. & 33. Dei derelictio, consequitur eos qui flagellis appetiti, ab incœpto scelerum tramite non recedunt. Ier. 6. ℣. 29. Ier. 6. ℣. 30. Induratum pectus, flagellis ipsis, callum obducit. Ephes. 4. ℣. 18. & 19. Psal. 118. ℣. 70. Psal. 54. ℣. 21. Phil. 1. ℣. 29. Theodor. Alius Scho.

enim indicant ipsa verba. nam insufflare in ignem, punitionem ostendit: at conflare, prouidentiam docet. non enim, quæ funduntur, consumuntur, sed discernuntur. nam hæc est etiam lex huius artis peritorum, vt solutas materias conflando discernant; & quod est immundum reijciant, purum eligant. Neque minus docte R.Dauid versum explanat: Eo quod versi estis omnes in scoriam, id est, postquam omnes à via recta recessistis; purgabo vos, ac separabo, seu auferam de medio vestri peccatores terræ, igne, in quem sufflabo iram, ac indignationem furoris mei, id est, gladio, peste, ac fame in medio Hierusalem: instar aurificum separantium ab inuicem metalla, mediante igne, in medio fornacis. *Et requiescam.* R.Dauid, Id est, & requiescere faciam vos in media fornace, ad conflandum relinquam, vel deseram vos in manu gladij, famis, & pestis in medio Hierusalem. nam הנחתי hinnacti est pro אניח aniach. D.autem Hieronymus, quod verbum sonat, sic interpretatus est: Ita, inquit, congregabo vos in medio Hierusalem, & Babylonis obsidione circundabo, vt succendam in vobis ignem ad conflandum: quodque ibi facit flammarum ardor immensus; hic fames, & pestilentia faciet: & tunc requiescam, & contemptus dolorem, pœnarum vestrarum vltione compescam.

R.Dauid

R.Dauid

D. Hieron.

XXIIII.

Aliam assumit parabolam terræ, sitientis, & absque humore.

Hieronym.

Fili hominis, dic ei vrbi, vel regioni: *Tu es terra immunda, & non compluta in die furoris.* Septuaginta: Tu es terra non irrigata, neque pluuia facta est in te in die iræ. Versionem suam, & Græcam Septuaginta sic enarrat Hieronymus: Poterat diligens auditor inquirere, quæ esset scoria, quæ argenti violauerit puritatem, & ære, plumbo, stamno, ferroque miscuerit. Quod ibi igitur sub persona vrbis, & fornacis expressum est; & hic sub specie terræ, quæ non sit irrigata, neque pluuiam susceperit, prædicatur. & infra: Scire cupimus, quæ sit vrbis scoria, qui terræ durissimæ, & plenæ veprium, sentiumque squalor, *coniuratio*, inquit, *prophetarum in medio tui*, &c. Itaque secundum Hieronymum immoratur adhuc vates in exaggeranda vrbis immunditia, atque eam vtraque comparatione declarare nititur. Nam vt immundam faciat regionem, sentibusque, & feris refertam; illam dixit non complutam. etenim terra arida infrugifera est, veprium, & bestiarum ferax. Sed quid sibi vult, *in die furoris?* numquid in die furoris regiones tantum incultas præterit Deus, non potius omnes? nam iratus pluuiam temporaneam subtrahit, quam propitius largitur. ita est; nam bonus, & liberalis Dominus pluere solet super iustos, & iniustos. Sed interdum, quam regioni vniuersæ largitur pluuiam, alicui ciuitati subtrahit ob demerita ciuium; quemadmodum ipse docet in Amos: *Et plui super vnam ciuitatem & super alteram ciuitatem non plui. pars vna compluta est, & pars, super quam non plui, aruit.* Et in Deuter. *Cauete, ne forte recedatis a Domino, iratusque Dominus claudat cælum, & pluuia non descendant.* Vel *in die furoris*, perinde est, atque ad diem furoris, subaudi, reseruata; quasi dicat: Propediem flammis tradenda. nam steriles montes inflammari solent, quo cineribus spinarum incrassati, ferant saltem gramina. Sane in hoc versu allusionem factam existimo ad illud cap. Deuteronomij: *Quando inuentum fuerit in terra hominis cadauer occisi, seniores ciuitatis vicinıores tollent vitulam, quæ non traxit iugum, & ducent eam ad vallem asperam, atque saxosam, quæ numquam arata est, neque sementem recepit,*

Cõmunia beneficia subtrahit nonnunquam iratus Deus.

Amos 4. ℣. 7.

Deuter. 11. ℣. 16. & 17.

Deuter. 21. ℣. 1. & sequentibus usq. ad 8.

A *& cadent in ea ceruices vitulæ, venientque ad interfectum, lauabuntque manus suas super vitulam, quæ in valle percussa est, & dicent: Manus nostræ non effuderunt sanguinem hunc, neque oculi viderunt*, &c. Porro vallis illa immunda manebat, vtpote inquinata victima piaculari, in quam deuolutus erat reatus sanguinis effusi: neque amplius arari poterat, aut seminari. reputabatur etiam maledicta, pluuijsque cœlestibus indigna. nam ea maledictio conuenire sola potest in fundum, vel agrum immundum; quam scilicet montibus Gelboe imprecatus est Dauid. *Nec ros, neque pluuia veniant super vos, neque sint agri primitiarum, quia ibi abiectus est clypeus fortium*, &c. Propheta itaque ad eam legis consuetudinem respiciens, vrbem, quam sanguine redundare dixerat, merito immundam vocat, & consequenter maledictam efficaci maledictione, videlicet indignam, & priuatam cælesti pluuia. ex quo rursus effecta sit habitaculum ferarum, quarum deinde mentionem facit. Addidit autem, *in die furoris*, non casu terram illam cælesti pluuia caruisse, sed ob reatum, & maledictionem, Deo videlicet irato propter sanguinem in ea effusum.

Terra maledicitur ob scelera habitantium in illa.

2.*Reg.* 7. ℣. 21.

B

Græci, qui in versione Septuaginta nullum legerunt de immunditia verbum, quo superioribus necteretur præsens sermo, existimarunt aliam in hoc versu accusationem subijci contra ciuitatem. nam Schol. sic habet: Iterum in illos inuehitur, ostendens Dei erga illos beneficia, atque populi ingratitudinem circa diuinarum legum custodiam. Theodoretus vero: Atqui doctrinæ pluuiam per sanctos prophetas ipsi adhibebat: quam cum non reciperet, sed repelleret, veluti saxum quoddam, pluuiæ irrigationi aditum claudens; merito ipsam terram non irrigatam nominauit. Alius: Vult enim dicere ab illis, ne in calamitatibus quidem, quibus plectebantur, audiri prophetarum voces. Alius: Hoc est, nullam cepisti ex prophetarum doctrina vtilitatem. Vide illud Ierem. *Nunquid deficiet de petra agri nix Libani, aut euelli possunt aquæ erumpentes frigidæ, & defluentes? quia oblitus est mei populus meus*, &c. Hoc est: Nunquid ager deserit niuem Libani de petra fluentem? num despiciuntur aquæ viuæ ex alto deriuatæ per canales? In hoc sensu pluuiam metaphorice debemus intelligere eam, de qua scriptum est. *Nubibus mandabo, ne pluat super eam imbrem*, videlicet diuinæ largitatis, & miserationis diuitem venam, quam non tantum durities humani cordis à se repellit, sed & ingratitudo.

Scholiast.

C

Theodor.

Alius Scho.

Alius Scho.

Ier. 18. ℣. 14.

D

Isai. 5. ℣. 6.

XXV.

Prophetis non vaticinantibus ex ore Domini ascribuntur omnia scelera populorum, & principum.

Coniuratio prophetarum in medio eius, sicut leo rugiens, rapiensque prædam, animas deuorauerunt. Apollinaris: Leonum exemplo, potentiam demonstrat opprimentium, ac spoliantium pauperes. rugitus alacritatem & propensionem eorum ad scelus indicat. ostendit autem, vt in cædem incumberent eorum, qui non prompte res suas abijcerent. Porro dum viri tollerentur, viduitas inde consequebatur. res mira. Nunquid pseudoprophetæ homicidia patrabant? minime. Sed quæstus gratia blandiebantur homicidis. ideo consequitur: *opus, & precium acceperunt*, id est, mercedem operis, vt Isaias etiam ait: *Merces eius cum eo, & opus illius coram illo.* Sed cuius operis precium acceperunt? absque dubio vaticinij ad voluntatem homicidarum somniati. hoc autem scelus erat par ipsi homicidio. quapropter illis ascribitur, quod sequitur: *Viduas multiplicauerunt.* Vide Ieremiam: *In prophetis Hierusalem vidi similitudinem adulterantium*

Apollin.

E

Isai. 40. ℣. 10. & 62. ℣. 11.

Iere. 23. ℣. 14.

tuum, & iter mendacij, & confortauerunt manus pessimorum, &c. Porro quod ait, *animas deuorauerunt*, significat: vitam illis ademerunt. nam anima vitam sonat Hebræis. Deinde in sacerdotes accusationem conuertit.

XXVI. *Sacerdotes eius contempserunt legem meam*. Theodoretus: Maximum hoc scelus. quos enim alijs duces esse oportuit, ij cœci degere perseuerabant. (Theodor.)

Et polluerunt sanctuaria mea. Apertius Septuaginta: Profanabant sancta mea. Teodoretus: Non rite perficiebant, quæ ad eorum pertinebant ministerium. Verum hoc deinde subijcit distinctius. (Theodor.)

Inter sanctum, & profanum non habuerunt distantiam, & inter pollutum, & mundum non intellexerunt. Hebraice: Non cognouerunt, hoc est, non habuerunt notitiam. Septuaginta: Non distinguebant. Theodoretus: Non distinguebant, neque docebant, quid sanctum & diuinum, & quid profanum & humanum. Profanum enim hoc loco non impium vocat, sed id, quod commune est, & à rebus diuinis separatum: pollutum, & mundum: vel vt Septuaginta dixere, purum & impurum vocat, quod secundum legem tale censetur. neque de cibis tantum & sacrificijs loquitur, sed etiam de indumentis, & alijs, quæ tum voluntate, tum præter voluntatem accidunt, vt de fluxu seminis, de menstruis, contactu lepræ, cadaueris, morticini, & à fera capti, & de alijs omnibus, quæ lex prohibet. (Theodor.)

Et à Sabbatis meis auerterunt oculos suos, & coinquinabar in medio eorum. Græci: Videntes enim propalam Sabbatorum diem contumelia affici, & opus lege non permissum perfici in die quietis, arguere nolebant eos, qui delinquere audebant, sed veluti conniuentes oculis, dissimulabant ea videre, quæ continenter cernebant. Eodem modo explanat versum R. Dauid. Rursus ad principes reuersus ait: (R. Dauid)

XXVII. *Principes eius in medio eius, quasi lupi rapientes prædam ad effundendum sanguinem, & ad perdendum animas, & auare sectanda lucra*. Theodoretus. Occasione lucri faciebant, qui dominabantur, iniustas cædes: & quos oportebat eorum, quibus fieret iniuria, propugnatores esse, ij eorum, qui A iuriam faciebant, partes sequebantur. Hinc ad Prophetas digreditur. (Theodor.)

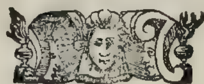
XXVIII. *Prophetæ autem eius liniebant eos absque temperamento*. Hoc item supra docuit. eius translationis hæc summa est: Confirmabant pseudoprophetæ adulatores, quæ à principibus perperam fiebant. Septuaginta: Prophetæ eius vngentes eos. Vbi obserua adulationem in sacris comparari oleo vnctionis, quod blandum est, & suaue: quod assentatio omni vnguento suauior influat capitibus superborum principum: de qua in Psalmo. *Molliti sunt sermones eius super oleum, & ipsi sunt iacula*. Et in alio Psalmo: *Oleum autem peccatoris non impinguet caput meum*, &c. (Adulatio vnctioni, & oleo comparatur. Supra cap. 13. Psal. 54. ℣. 22. Psal. 140. ℣. 5.)

XXX. *Et quæsiui de eis virum, qui interponeret sepem*. B Actum est de sepe etiam supra. Scholiastes. Cum posuerit illud, *de eis*, dubitationem sustulit, ne quis diceret: Atqui Ieremias, Vrias, Baruch, & eorum socij supplicabant pro eis: cum igitur illud adiecerit, *de eis*, qui accusantur videlicet, soluit ambiguum; non enim dixit ex vobis, sed *de eis*, prorsus à iustis impios separans, quoniam male affecti erant erga prædicantes. Theodor. igitur, quod per Ieremiam dixerat: *Circuite vias Hierusalem, & aspicite, & quærite in plateis eius, an inueniatis virum facientem iudicium, & quærentem fidem; & propitius ero ei*. hoc quoque ait. ex principibus, ex sacerdotibus, & ex alijs omnibus inquirebam vnum certe virum, qui posset in intercisione sepis stare, & eam, quæ propter peccata facta fuerat, aC pertionem, atque pœnarum introitum obturare, cohibereque inferenda ipsis supplicia; neque inueni. Ex quo perspici potest, non solum diuinæ bonitatis magnitudo, sed etiam Iudæorum impietas. Nam de Sodomis promisit, si decem iustos inueniret, omnem se vrbem à supplicio illæsam conseruaturum. hic vero cum vnum quæsijsset, non inuenit. quamobrem eam inimicis tradidit euertendam. Docemur autem nos, quibus exploratum est diuinam iustitiam coniunctam esse cum misericordia; non morari in tabernaculis peccatorum, neque Dei longanimitatem contemnere, thesaurizantes nobis iram in diem iræ, & reuelationis iusti iudicij Dei, qui reddet vnicuique secundum opera eius. (Deus miseri cors quærit occasiones ignoscendi, nec inuenit, ac propterea punit. Supra c. 13. Scholias. Theodor. Ier. 5. ℣. 1. Gen. 18. ℣. 32. Rom. 2. ℣. 4. 5. & 6.)

EZECHIELIS PROPHETAE

CAPVT VIGESIMVMTERTIVM.

ARGVMENTVM.

Sub parabola duarum meretricum declarat Idololatriam Samariæ, & Hierusalem, & supplicium prædicit.

I. *ET factus est sermo Domini*
ad me, dicens:
II. *Fili hominis, duæ mulie-*
res filiæ matris vnius fue-
runt.
III. *Et fornicatæ sunt in Ae-*
gypto, in adolescentia sua fornicatæ sunt: ibi
subacta sunt vbera earum, & fractæ sunt
mammæ pubertatis earum.
IV. *Nomina autem earum Oolla maior, & Oo-*
liba soror eius minor, & habui eas, & pepere-
runt filios, & filias. Porro earum nomina Sa-
maria Oolla, & Ierusalem Ooliba.
V. *Fornicata est igitur super me Oolla, & insa-*
niuit in amatores suos, in Assyrios propinquan
tes.
VI. *Vestitos hyacintho, principes, & magistra-*
tus, iuuenes cupidinis, vniuersos equites, ascen-
sores equorum.
VII. *Et dedit fornicationes suas super eos electos,*
filios Assyriorum vniuersos: & in omnibus, in
quos insaniuit, in immunditijs eorum polluta est.
VIII. *Insuper & fornicationes suas, quas habue-*
rat in Aegypto, non reliquit: nam & illi dor-
mierunt cum ea in adolescentia eius, & illi con-
fregerunt vbera pubertatis eius, & effuderunt
fornicationem suam super eam.
IX. *Propterea tradidi eam in manus amatorum*
suorum, in manus filiorum Assur, super quo-
rum insaniuit libidine.
X. *Ipsi discooperuerunt ignominiam eius, filios,*
& filias eius tulerunt, & ipsam occiderunt gla-
dio: & factæ sunt famosæ mulieres, & iudicia
perpetrauerunt in ea.

A *Quod cum vidisset soror eius Ooliba, plus-* XI.
quam illa insaniuit libidine: & fornicationem
suam super fornicationem sororis suæ.
Ad filios Assyriorum præbuit impudenter, XII.
ducibus, & magistratibus ad se venientibus,
indutis veste varia, equitibus, qui vectaban-
tur equis, & adolescentibus forma cunctis e-
gregia.
Et vidi, quod polluta esset uia una ambarum. XIII.
Et auxit fornicationes suas: cumq. uidisset XIV.
uiros depictos in pariete, imagines Chaldæorum
expressas coloribus.
B *Et accinctos balteis renes, & tiaras tinctas* XV.
in capitibus eorum, formam ducum omnium, si-
militudinem filiorum Babylonis, terræq. Chal-
dæorum, in qua orti sunt.
Insaniuit super eos concupiscentia oculorum XVI.
suorum, & misit nuncios ad eos in Chaldæam. XVII.
Cumque uenissent ad eam filij Babylonis ad
cubile mammarum, polluerunt eam stupris suis,
& polluta est ab eis, & saturata est anima eius
ab illis.
Denudauit quoque fornicationes suas, & dis- XVIII.
cooperuit ignominiam suam: & recessit anima
mea ab ea, sicut recesserat anima mea a sorore
C *eius.*
Multiplicauit enim fornicationes suas, re- XIX.
cordans dies adolescentiæ suæ, quibus fornicata
est in terra Aegypti.
Et insaniuit libidine super concubitum eo- XX.
rum, quorum carnes sunt ut carnes asinorum:
& sicut fluxus equorum fluxus eorum.
Et visitasti scelus adolescentiæ tuæ, quando XXI.
subacta sunt in Aegypto vbera tua, & confra-

ea sunt mammæ pubertatis tuæ.

XXII. Propterea Ooliba, hæc dicit Dominus Deus:
Ecce ego suscitabo omnes amatores tuos contra
te, de quibus satiata est anima tua: & congregabo eos aduersum te in circuitu.

XXIII. Filios Babylonis, & vniuersos Chaldæos,
nobiles, tyrannosq. & principes, omnes filios
Assyriorum, iuuenes forma egregia, duces, &
magistratus vniuersos, principes principum, &
nominatos ascensores equorum:

XXIIII. Et venient super te instructi curru, & rota,
multitudo populorum: lorica, & clypeo, & galea armabuntur contra te vndique: & dabo coram eis iudicium, & iudicabunt te iudicijs suis.

XXV. Et ponam zelum meum in te, quem exercent
tecum in furore: nasum tuum, & aures tuas
præcident: & quæ remanserint, gladio concident: ipsi filios tuos, & filias tuas capient, &
nouissimum tuum deuorabitur igni.

XXVI. Et denudabunt te vestimentis tuis, & tollent vasa gloriæ tuæ.

XXVII. Et requiescere faciam scelus tuum de te, &
fornicationem tuam de Terra Aegypti: nec leuabis oculos tuos ad eos, & Aegypti non recordaberis amplius.

XXVIII. Quia hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego tradam te in manus eorum, quos odisti, in manus,
de quibus satiata est anima tua.

XXIX. Et agent tecum in odio, & tollent omnes labores tuos, & dimittent te nudam, & ignominia plenam, & reuelabitur ignominia fornicationum tuarum, scelus tuum, & fornicationes
tuæ.

XXX. Fecerunt hæc tibi, quia fornicata es post Gentes, inter quas polluta es in idolis earum.

XXXI. In via sororis tuæ ambulasti, & dabo calicem eius in manu tua.

XXXII. Hæc dicit Dominus Deus: Calicem sororis
tuæ bibes profundum, & latum: eris in derisum, & in subsannationem, quæ est capacissima.

XXXIII. Ebrietate, & dolore repleberis: calice mœroris, & tristitiæ, calice sororis tuæ Samariæ.

XXXIV. Et bibes illum, & epotabis vsque ad fæces,
& fragmenta eius deuorabis, & vbera tua lacerabis: quia ego locutus sum, ait Dominus
Deus:

XXXV. Propterea hæc dicit Dominus Deus: Quia
oblita es mei, & proiecisti me post corpus tuum,
tu quoque porta scelus tuum, & fornicationes
tuas.

Et ait Dominus ad me, dicens: Fili hominis, XXXVI.
numquid iudicas Oollam, & Oolibam, & annuncias eis scelera earum?

Quia adulteratæ sunt, & sanguis in manibus earum, & cum idolis suis fornicatæ sunt: XXXVII.
insuper & filios suos, quos genuerunt mihi, obtulerunt eis ad deuorandum.

Sed & hoc fecerunt mihi: Polluerunt sanctuarium meum in die illa, & sabbata mea profanauerunt. XXXVIII.

Cumque immolarent filios suos idolis suis, XXXIX.
& ingrederentur sanctuarium meum in die illa,
vt pollurent illud: etiam hæc fecerunt in medio domus meæ.

Miserunt ad viros venientes de longe, ad XL.
quos nuncium miserant: itaque ecce venerunt.
quibus te lauisti, & circumliniisti stibio oculos
tuos, & ornata es mundo muliebri.

Sedisti in lecto pulcherrimo, & mensa ornata est ante te: thymiama meum, & vnguentum meum posuisti super eam. XLI.

Et vox multitudinis exultantis erat in ea: XLII.
& in viris, qui de multitudine hominum adducebantur, & veniebant de deserto, posuerunt
armillas in manibus eorum, & coronas speciosas in capitibus eorum.

Et dixi ei, quæ attrita est in adulterijs: XLIII.
Nunc fornificabitur in fornicatione sua etiam
hæc.

Et ingressi sunt ad eam quasi ad mulierem XLIV.
meretricem: sic ingrediebantur ad Oollam, &
Oolibam mulieres nefarias.

Viri ergo iusti sunt: hi iudicabunt eas iudicio adulterarum, & iudicio effundentium sanguinem: quia adulteræ sunt, & sanguis in manibus earum. XLV.

Hæc enim dicit Dominus Deus: Adduc ad XLVI.
eas multitudinem, & trade eas in tumultum,
& in rapinam.

Et lapidentur lapidibus populorum, & confodiantur gladijs eorum: filios, & filias earum XLVII.
interficient, & domos earum igne succendent.

Et auferam scelus de terra, & discent omnes mulieres, ne faciant secundum scelus earum. XLVIII.

Et dabunt scelus vestrum super vos, & XLIX.
peccata idolorum vestrorum portabitis: & scietis, quia ego Dominus Deus.

EXPLANATIO EIVSDEM CAPITIS VIGESIMITERTII.

II. Duæ Mulieres Iſrael, & Iudam ſignificant.

DVAE Mulieres filiæ matris vnius fuerunt. Græci in ſuperioribus vniuerſum populum vnam meretricem nuncuparunt, quod vna plebs ab initio vocata fuerit. quoniam vero regnante Roboam facta eſt diuiſio, & hi Ephraim, & Iſrael nominabantur, hi vero Iuda, & Beniamin; iure etiam vates ſecundum eam diuiſionem vſus eſt parabolica, & translationis forma, vocatque ipſos a primarijs vrbibus; decem quidem tribus a Samaria, Iudam autem, & Beniamin a Ieruſalem: aſſeritque eas vnius matris filias, non ſolum propter vnam generis ſtirpem, ſed etiam quia ſecundum impietatem, communem habuerunt parentem Aegyptum, ſicut & ſupra per translationem, matrem ipſorum Chethæam, & patrem Amorræũ appellauit.

Theodor. III. Eadem fere Theodoretus ſcribit: *Et fornicatæ ſunt in Aegypto, in adoleſcentia ſua fornicatæ ſunt: ibi ſubactæ ſunt vbera earum, & fractæ ſunt mammæ pubertatis earum.*

Theodor. Theodoretus: Patres enim ipſorum Abraham, & Iſaac, & Iacob pietate ſplenduerunt, earumque filij ita permanſerunt, vt idololatriæ ritibus minime contaminarentur. Verum qui ex illis procreati ſunt, cum in Aegypto commorarentur, gentis impietatem didicerunt. & adoleſcentiam eorum vocat initium, vnde tanta creuit multitudo; corruptionem vero, & mammarum caſum impiorum dogmatum doctrinam. quemadmodam enim violatam virginitatem mammarum laxitas conſequitur: ita cum quis a Deo defecerit; ſequitur eius partis, quæ in nobis principatum obtinet, caſus, cuius veluti tegumenta, & indumenta ſunt mammæ: tum quia per ſimilitudinem mulieres ipſas nominauit. mulierum quoque quarundam in Aegypto ob intemperantiam inſignium ipſis nomina imponit, aitque: *Nomina autem earum Oolla maior, & Ooliba ſoror eius minor,*

IV. De nominibus meretricum ſententiæ Græcorum.

Idem: Cum ſuperiora ænigmaticè dixiſſet; ad id, quod apertius eſt, tranſtulit orationem, & meretricum illarum mentionem fecit, accuſationem amplificans, dum cupit in ipſis, exemplo illarum mulierum, impietatis ſuæ ſenſum ingenerari.

Scholiaſ. Scholiaſtes: Has meretrices aiunt maxime inſignes in Aegypto fuiſſe; quarum nomina Samariæ, ac Ieroſolymæ imponit, quod illarum fornicationem imitarentur.

Polychr. Polychronius: Alij dicunt meretrices has in Aegypto fuiſſe, & ad contumeliam comparare cum illis ciuitates. id autem idcirco ipſos opinatos exiſtimo, quod propheta illorum impietatem, quam in Aegypto præ ſe tu-

A lerant, arguat. Alij vero dixerunt Oolla irriſionem ſignificare, Ooliba irriſam, veluti quæ apud omnes viles eſſent, & irriderentur. Ego vero Hebræum quemdam audiui, cum diceret Oolla Tabernaculum, Ooliba Tabernaculum meum ſignificare, & Tabernaculum quidem appellare decem tribus, quippe quæ ipſæ quoque eſſent in terra promiſſionis: Tabernaculum vero meum appellare Ieruſalem, quod ibi Templum eſſet conſtitutum. Poſterior interpretatio fuit etiam Hieronymi.

Hebræorũ, & Hieronymi ſententia de eiuſdem nominibus. Hierony.

A Samaria, inquit, appellatur Oolla, quod in lingua noſtra ſonat Tabernaculum, Ieruſalem vero Ooliba, hoc eſt Tabernaculum meum. in ea ſi quidem, & in decem tribubus erat Tabernaculum non Dei, ſed idolorum. aureos enim vitu-

B los Ieroboam, vt populum auerteret a cultu Dei, collocarat in Dan, & Bethel.

R. Dauid

conſentit & R. Dauid אהלה Aholah, inquit, idem ſignificat, quod Tabernaculum eius, & eſt ſenſus: Deus non habet partem in Tabernaculo eius, id eſt in vitulis aureis, quos fecit Ieroboam Rex Samariæ, & אהליבה Aholibah valet Tabernaculum meum in ea; erat enim in Ieruſalem Templum Domini, in quo ipſe habitabat. itaque ſecundum Græcos tangit hiſtoriam quarundam feminarum Propheta, eamque in exemplum proponit eorum, quæ dicenda ſunt. At vero iuxta Hieronymi, & Hebræorum

C expoſitionem parabolam vſurpat a ſe confictam ex analogia ipſius hiſtoriæ Iſraelitarum: quam eo ænigmate explanare inſtituit. & quidem vtra ſit ſententia probabilior; non facile dixerim. nam vtrinque ſunt, quæ faueant, & quæ obſtent. Græcis fauent circunſtantiæ loci, & nominum, vt videntur, propriorum; quas vbi ſacri ſcriptores adijciunt, hiſtoriam illos narrare multorum patrum opinio eſt in illud Lucæ de diuite Epulone, & Lazaro mendico, qui ex ratione appoſiti nominis Lazari eam hiſtoriam eſſe, non parabolam probare nituntur.

Luc. 16. ℣. 19. 20. & deinceps.

Aduerſantur autem Græcis nominum interpretationes a Hieronymo, & Hebræis aſſignatæ, quæ ſatis indicant illa eſſe accommo-

D datitia ad rem, quæ tractabatur, neque Aegyptiarum meretricum fuiſſe vmquam propria, præterquam quod Hebrææ ſunt voces, non Aegyptiæ, vt ex earum Etymologia videre licet, atque ex libro Paralipomenon, vbi ducis cuiuſdam Idumæi nomen ponitur אהליבמה ahalibamah.

Propria opinio.

aſſentiamur ergo Hieronymo, & R. Dauidi, & Polychronio, qui etiam opinionem aliorum, quam recitat, minus probare videtur: *& habui eas, & pepererunt filios, & filias:* Septuaginta, & fuerunt inibi, ſubaudi vxores; quod idem vulgatæ verbis adij-

Scholias. adijciendum, vt Hebraicus idiotismus elucidetur. A Scholiastes: Hoc est vxores meæ appellatæ sunt, quippe nostra prouidentia dignatæ. Theodoretus: Theodor. Coniunctionem vero, & societatem appellat eorum per legem consensum; is enim legem illis tulit: ipsi leges sibi latas obseruaturos sunt professi. Illud vero *pepererunt filios, & filias*, declarat ad quoddam tempus eos, sub lege degentes, pietate filios imbuisse.

Hactenus quidem eorum vtrisque adhibuit accusationem, deinde vero, facta tribuum diuisione, Samariam prius accusat, quam Oollam nominauit. etenim prior in vitulorum impietatem collapsa est, Dauidis Regno in duas partes diuiso. Hieron. Hieronymus: Maior Samaria dicitur, & senior, vel propter multitudinem decem tribuum, vel quia, B post mortem Moysis, de Ephraim tribu Iesus filius Naue populo præfuit; vnde & Ieroboam, qui abscidit eas a domo Dauid, fuisse legimus.

V. *Fornicata est igitur super me Oolla.* Septuaginta: Et fornicata est Oolla a me. Hebraice תחתי tachtai, hoc est sub me, vel subter me, quo modo vertisse Hieronymum verisimile est; tamen in nullo Codice vulgato eam lectionem inuenimus; sensu tantummodo innuente, diuinamus. vtcumque autem sit, super, vel subter me, valet post me, pro me, vel a me, vt septuaginta verterunt. nam Hebræa particula interdum significat, pro me, vel loco mei, vt ibi: *misit ergo Abner nuntios ad Dauid pro se*, id est loco sui. 2.Reg.3.ỷ.12. Sane quidem fornicationis nomine intelligi idololatriam diximus multis supra. C Sup.c.16. *& insaniuit in amatores suos*. Septuaginta: Et adiuncta est ad amatores suos. Scholiastes, & Scholiastes. Theodor. Theodoretus: Tamquam de muliere loquens, amatorum posuit nomen; innuit autem, significatque Dæmonas, quos colere perseuerauit. Tum R.Dauid etiam impietatis genera docet R. Dauid עגב, ghatsab, adamare significat, seu ardere, ac deperire aliquem, importatque turpem, & inhonestum amorem, seu concupiscentiam potius dixeris. præclare ergo Hieronymus traduxit, insaniuit, *in Assyrios propinquantes*: Hieronym. Septuaginta: Qui appropinquabant ei. Scholias. Scholiastes: Ipsorum enim idololatriam imitati sunt, quasi diceret proximos sibi ingenio, & moribus. R. Dauid. R.Dauid: Quasi fuissent propinqui, vel quos reddidit sibi amicos, quemadmodum D fecit Achaz, quando accersito Rege Assyriorum, vt sibi esset auxilio, Dijs Syriæ immolare cæpit in ara structa, instar altaris, quod Damasci viderat, cuiusmodi se gessit Oolla, id est Israel. Sed simplicius est, propinquantes, id est venientes ad se, vt versu duodecimo interpretatus est Hieronymus. vicinos transferunt alij, sed male; longe enim distat Assyria a Palestina. Theodor. Theodoretus: Per ænigma iuuenes electos indutos hyacinthinis idola vocat, ita ab ipsis picta ac figurata. etenim consueuerant omnes antiquitus impietati dediti, habitibus in sua republica consuetis, Deos suos vestire. Græci siquidem & Romani Martem secundum propriam sui habitus armant figuram: Persæ autem secundum suam, & aliter Indi, aliter Aethiopes. Attamen docet ipsos priores sibi E auxilio Assyrios accersisse, neglecta Dei societate. accersito enim Phul (erat hic Rex Assyriorum) in auxilium contra Syros, tributum, & vectigal ipsi pendere polliciti sunt: hinc deinceps commercium impietatem introduxit. hæc illi. Verum exemplum, quod afferunt de Achaz, non est ad rem. nam de Oolla, hoc est Samaria sermo erat vati, non de Ooliba, id est Hierusalem. Achaz vero

Rex erat Hierusalem, non Samariæ, Manehem Rex Israel voluit dicere: de quo scilicet scriptum est: *dabat Manahen Phul mille talenta argenti, vt esset ei in auxilium, & firmaret regnum eius*. 4.Reg.15. ỷ.19. Sane Achaz aliquot post annis, auxilium poposcit a Teglath Phul Assar successore ipsius Phul.

Vestitos hyacintho principes. sic nectit R. Dauid, VI. exponitque principes vestitos hyacintho, qui cum R. Dauid. rege Assyriorum ad eam venerunt, quos adamauit, atque ipsis permista, didicit eorum mores, & instituta. Atque hoc illud est, quod subiungitur:

Et dedit fornicationes suas super eos, vel scortata VII. est cum eis, qui Assyriorum erant electissimi, & maxime expetendi quos textus vocat. *Iuuenes cupidinis*, Quid significet hæc phrasis. Septuaginta vero electos, Hebraice בחורי חמד bachure chemed, iuuenes appetitionis, vel desiderij, hoc est appetibiles, desiderabiles, illecebrosos, vt Isaias ait: *Super omne, quod visu pulchrum est*. Isaiæ 2.ỷ.16. Hebraice: super picturas, vel sculpturas desiderij. huic voci affinis est illa altera חמוד Chamud apud Danielem, *quia vir desiderij es*: Dan.9.ỷ.23. Hebraice: Quoniam appetitio tu, id est totus amabilis, desiderabilis, atque item alia מחמד machmad in canticis, *& totus desiderabilis*, hebraice: Et totus ipse expetitio, vel amor. Cant. 5.ỷ.16.

VIII. *Insuper & fornicationes suas, quas habuerat in Aegypto, non reliquit. nam & illi dormierunt cum ea in adolescentia sua, & illi confregerunt vbera pubertatis eius, & effuderunt fornicationem suam super eam*. Idololatriam fornicationis nomine reprehendit. Theodoretus: Copulata, inquit, cum Assyrijs, eorumque superstitione perfusa, ne Aegyptiaca quidem instituta neglexit: immo illa studiosissime Theodor. obseruauit: Hieronymus: Tantaque fuit fornicationis abundantia; vt non fornicati cum ea, sed Hieron. fornicationem suam super illam effudisse dicantur. eadem Polychr. vt impietatis magnitudinem Polychr. ante oculos ponat, hoc adiecit: Magna enim erat Aegyptiorum superstitio. Scholiastes hoc ait, quia cum defecisset a Babylonijs, ad Aegyptios se Scholias. contulerat; & rursus ex societate, & consuetudine, illorum cultum consectabatur. Atque ita huius consuetudinis Israelis cum Aegypto extat memoria in libris regum: 4.Reg.17.ỷ.4. *Cumque deprehendisset Rex Assyriorum Osee, quod rebellare nitens misisset nuncios ad Sua regem Aegypti*, &c Ceterum de veteri commercio Israelis cum Aegyptijs ante tempora Moysis, non de nouo fœdere loqui videtur Propheta. Ergo ea est versus sententia; amplexa quidem est Assyriorum superstitiones; nihilominus non reiecit Aegyptios Deos, quippe quos amauerat a virginitate sua, & quorum immundis institutis ab infantia imbuta fuerat.

IX. *Propterea tradidi eam in manus amatorum suorum; in manus filiorum Assur, super quorum insaniuit libidinem*. Ipsis, quos peccando amauit, traditur tortoribus puniendа. Theodoretus: Cum enim leges meas non obseruauerit, sed mihi dedicata alios amauerit: mea ipsam prouidentia destitui, tradidique eam illis, quos meæ prætulit societati. Theodor. Hieronymus: Hierony. propterea tradita est ipsis amatoribus suis Phul, & Thelgatphalnassar, & Salmanassar regibus Assyriorum, de quibus scriptum est: *& suscitauit Deus Israel spiritum Phul regis Assyriorum, & spiritum Thelgatphalnassar regis Assur, & transtulit Ruben, & Gad, & dimidiam tribum Manasse*, 1.Paral.5.ỷ.26. & alibi; *Contra hunc*, Oseæ regem Israel, *ascendit Salmanassar rex Assyriorum, cepitque Samariam, & transtulit Israel in Assyrios*. 4.Reg.17.ỷ.4. *Ipsi discooperuerunt ignominiam eius, filios, & filias eius tulerunt, & ipsam occiderunt gladio*. Ibid.ỷ.6. Theodor. Scholias. Theodoretus, & Scholiastes: Ita, inquiunt, a me proiecta experientia didicit; qualis nam mea

mea esset societas, & quanta amatorum suorum improbitas; statim enim vt ipsam in seruitutem redegerunt, primum supplicijs illius enudarunt adulterium; deinde crudelissime, & absque vlla misericordia interfecerunt, filiosque ipsius, & filias bello captas abduxerunt. Appellat autem per translationem filios, & filias, subiectas illi vrbes, & pagos; ac si dicat: Non modo Samariam, sed etiam finitimas ciuitates, ipsi subiectas, ceperunt.

X. *Et factæ sunt famosæ mulieres, & iudicia perpetrauerunt in ea*. Hebraice ad literam: Et fuit nomen mulieribus, vel inter mulieres. septuaginta: Et facta est sermo apud mulieres, hoc est, vt Scholiastes exponit, facta est in opprobrium alijs ciuitatibus, Hieronymo idem confirmante: Ipsam, inquit, trucidarunt; ita vt in omnium mulierum exemplum iugulata sit, & in malam partem cunctarum sermone celebretur. Fauet etiam huic versioni, quod subditur, *& iudicia*, vel vltiones ex septuaginta, *perpetrauerunt in ea*. nam relatiuum illud numeri singularis prædictam Oollam refert tantummodo, non duas meretrices. quod ergo Hebraice habetur: Fuit nomen mulieribus; intelligendum est de prædicta meretrice nomine Samariæ, vt intellexerunt septuaginta, & Hieronymus; quin & Chaldæus ipse, qui sic transtulit: Factum est nomen eius inter prouincias; cuius metaphrasim interpretatus R. Dauid, sic habet: Et peruenit nomen insaniæ eius vsque ad ceteras aures mulierum, siue prouinciarum. In eamdem sententiam interpretanda est vulgata lectio: *factæ sunt famosæ mulieres*; Samaria scilicet cum Sorore facta est insignis, & celebris flagitijs suis; omnis enim ciuitas ea, quæ ipsi acciderunt, in ore habet, & vbiq. diuulgat.

Scholiast.
Hierony.
Chaldæ.
R. Dauid.

XI. *Quod cum vidisset soror eius Ooliba, plusquam illa insaniuit libidine*. Hieronymus: Videns Ooliba, id est Hierusalem, in qua erat Dei Tabernaculum, plagas sororis, non est exemplo commonita, vt retraheret ab errore pedem suum, sed auxit germanæ fornicationem. illa enim semel, & foris idola fabricata est in Dan, & Bethel; ista autem crebro & in excelsis, & in ipso Templo Dei adorauit statuam Baalis, & cum Assyrijs fornicata est. idolum enim Belis Assyriorum religio est, consecrata a Nino Belis filio in honorem patris Græci. eadem Hierusalem commisit; quæ Samaria, & similiter violato fœdere, quod mecum inierat, Syriorum Deos mihi antetulit. quorum etiam fiducia freta, opem meam contempsit. nam per duces, & præfectos initam cum illis societatem significat. R. Dauid: Maiora ista commisit crimina, tum confidendo in ope regum gentilium, tum etiam eorum immunditias, ac idola venerando. extat apud Ieremiam egregius huius ordinis commentarius, quem his subtexere libuit. *Et dixit Dominus ad me in diebus Iosie: numquid vidisti, quæ fecerit auersatrix Israel? abijt sibimet*, ac si sui iuris esset, *super omnem montem excelsum, & sub omni ligno frondoso, & fornicata est ibi. & dixi, cum fecisset hæc omnia: Ad me reuertere, & non est reuersa. Et vidit præuaricatrix soror eius Iuda, quia pro eo quod mœchata esset auersatrix Israel, dimisissem eam, & dedissem ei libellum repudij, & non timuit præuaricatrix Iuda soror eius, sed abijt, & fornicata est etiam ipsa, & facilitate fornicationis suæ contaminauit terram, & mœchata est cum lapide, & ligno: & in omnibus his non est reuersa ad me præuaricatrix soror eius Iuda in toto corde suo, sed in mendacio, ait Dominus. & dixit Dominus ad ad me: Iustificauit animam suam auersatrix Israel,*

Maiora fuerunt peccata Hierusalem, quam Samariæ.
Hierony.
Bel Idolum Assyriorum.
R. Dauid.
Ierem. 3. ℣. 6.7.8.9.10. 11.

A *comparatione præuaricatricis Iudæ*, &c.

XII. *Ad filios Assyriorum*. pactum Achaz cum Assyrijs, commemorat liber Regum, & idola gentium in templo Domini posita a Manasse. *& vidi, quod polluta esset via vna ambarum, & auxit fornicationes suas*. Apollinaris, & Scholiastes: Etiamsi earum essent similia instituta, non tamen paria. etenim Iuda Samariam scelere superauit; quod non solum externis cultibus operam daret, sed etiam illos in regionem induceret.

4. Reg. 16. & 21.
XIII. & XIV.
Apollinar.
Scholias.

XIV. *Cumque vidisset viros depictos in pariete, imagines Chaldæorum*. R. Dauid: In parietibus Templi intellige iuxta illud: *Ecce ab Aquilone portæ altaris idolum zeli in ipso introitu*: & iterum, *& vniuersa idola domus Israel depicta erant in pariete in circuitu per totum*. B diximus autem eodem capite, idolum zeli fuisse Belis Babylonij simulacrum, cuiusmodi pleraque alia vel sculpta, vel depicta in muris templi fuisse videntur. quæ fuit venerata stulta plebs Israelitica. Apollinaris autem, ac Theodoretus sic philosophantur: Præclare quidem, & valde apte idolorum imbecillitatem comice describit, docens nihil esse aliud, nisi colores, & figuras, & artis opificia. hos, inquit, cum conspexisset, nihilque aliud cerneret, quam picturæ artis imagines, eorum amauit consuetudinem; & vbique idolorum innuit cultum. quod argumenti genus fuse persequitur Ieremias in Epistola Baruch ad filios Israel, qui abducebantur Babylonem, ne forte deciperentur, conspectis elegantibus Deorum C simulacris: *A Fabris*, inquit, *& ab aurificibus facta sunt, nihil aliud erunt, nisi id, quod volunt esse sacerdotes*, &c. *Expressas coloribus*. Hebraice בששר חקקים chaququin basasar, depictas minio. scribit Plinius de minio in hunc modum: Inuenitur in argentarijs metallis minium quoque, & nunc inter pigmenta magnæ auctoritatis, & quondam apud Romanos non solum maximæ, sed etiam sacræ. Enumerat auctores Verius, quibus credere sit necesse, Iouis ipsius simulacri faciem diebus festis minio illini solitam, triumphantumque corpora. sic Camillum triumphasse. Hac religione etiam nunc addi in vnguenta cænæ triumphalis, & a Censoribus in primis Iouem miniandum locari. Cuius rei quidem causam miror; quamquam D & hodie id expeti constat Aethiopum populis, totosque eo tingi proceres, hunceque ibi Deorum simulachris colorem esse. & paulo inferius: Auctoritatem colori fuisse non miror: iam enim Troianis temporibus rubrica in honore erat, Homero teste, qui naues ea commendat; alias circa picturas, pigmentaque rarus. Hactenus Plinius. Facit etiam preciosum minium Ieremias dicens, nomine Tyranni cuiusdam: *qui dicit, ædificabo mihi domum latam, & cænacula spatiosa. qui aperit sibi fenestras, & facit laquearia cedrina, pingitque sinopide, seu minio*. Vides credrinas regiarum trabes, alioquin auro graues, minio induci solitas, tamquam precioso, atque exquisito pigmento. Cuius quidem rei ea causa assignari potest; quod aurum E ipsum non lucere modo, sed ardere potius videatur, coccineo minij colori, tamquam prunis accensis, permistum. Cur autem Deorum facies illo inungerentur, quod Plinius mirabatur, ex ipsius verbis intelligi valet; neque enim alius est color, qui in picturis proprie sanguinem reddat. quare introitum cum cerussa roseum, carnis humanæ colorem ad viuum refert. quem in Iouis facie denigrata ex sacrificiorum fuligine, puluereque ingredientium in templum, renouare volentes Romani veteres,

R. Dauid Idola figmenta quædam sunt.
Ezec. 8. ℣. 5.
Apollinar.
Theodor.
Idola nihil sunt præter colores figuras, & artis opificia.
Baruch 6. ℣. 45.
De minio & eius vsu multa:
Plin. lib. 33 cap. 7.
Verius.
Homerus apud Plin. lib. 33. c. 7.
Ierem. 22. ℣. 14.

veteres minium admistum cerussa adhibebant. A idemque in vsu fuisse Babylonijs, propheta testante, cognoscimus. deinceps vero eundem colorem, vt alia pleraque a Dijs mutuati sibi vsurparunt proceres tum Chaldæorum, quod ex hoc loco patet, tum etiam Aethiopum, vt Plinius ipse auctor est; atque duces postremo Romanorum, cum triumphum agebant, quod apud eundem Verrius scriptum reliquit.

XV. *Tiaras tinctas in capitibus eorum formam ducum omnium*. R. Dauidi sunt cidares pendentes, ac tinctæ, ornamentum, & indumentum capitis, a quibus extremitates defluebant a tergo. Polychronius: Tiaras vocat mitras, quibus capita vincire solebant. *Pro forma ducum*, conuertit Symmachus apud Theodoretum, aspectus prædonum omnium. Septuaginta: Aspectus triplex, hoc est varius, vt idem reddit Theodoretus, atque Scholiastes. alius autem Scholiastes sic interpretatur locum: Vittas in capite plexas gestabant, plexus vero triplex erat. hoc enim lex Chaldæorum præcipit, vt iuuenes capite gestent; & vt videtur lex etiam Indorum præcipit, vt gestent linteam cidarim. Hebræa vox שלישים salisim, ternarios, vel triarios significat. scilicet qui vel corporis robore, vel animi virtute triginta alijs præstant, & respondet triario, super cuius manu nitebatur rex. vulgatus, *vnus de ducibus*. alibi: *& procecerunt milites, & duces*. Hebraice milites, & triarij, vt sensus sit: Vidit iuuenes tiaras gestantes in capitibus, instar ducum, aut triariorum ceterorum Babylonis, vt moris erat reliquis principibus sui ordinis: quæ sententia simplicissima est, & vulgatæ pariter, atque fonti consentanea. addit autem *tinctas*, vt eos distinguat a regibus, quorum tiaræ candidæ erant, vt diximus supra. magnatum vero tinctæ colore aliquo, quem non declarat Vates, fortasse, quia varius erat, & pro cuiusque arbitratu eligendus.

XV. *Similitudinem filiorum Babylonis, & terræ Chaldæorum, in qua orti sunt*. Appositio est, ac si dicat; quæ Deorum tiaræ similes erant ijs, quas gerere solebant iuuenes nobiles Babylonis, & aliarum vrbium Chaldææ, in quibus nati erant. Porro illud *orti sunt*, si respiciat iuuenes Chaldæos, significat, quod diximus, illos scilicet more gentis ornatos, atque id ornamentum proprium fuisse patriæ suæ, vt sentit R. Dauid. si vero referatur ad viros depictos, innuit Deos illos non esse ab alia natione mutuatos, sed a Chaldæis ipsis electos, quasi dicat, æmulabantur deorum simulacra, habitum iuuenum terræ Chaldæorum, in qua ipsis primum decreta est diuinitas, & sacra constituta. Sed de hac re egimus plenius in commentario ad caput octauum.

XVI. *Insaniuit super eos concupiscentia oculorum suorum*. vel hos vt vidit oculis, animo deperire cæpit. Verum propheta concupiscentiam oculis ascribit, quod ipsi sint animi internuncij, quibus vt seruis fidelissimis fidem habet, & se ipsum credit. Sed illi non raro pulchrum mentiuntur, quod deforme E est. præterea quia raro, quod placet oculis, displicet animo, naturalisque connexio est visus ad voluntatem; vt merito insani iudicandi sint illi, qui, quod concupiscere non licet, sibi licere putant aspicere. *Vidit*, inquit Moses, *mulier pomum, quod pulchrum esset, aspectuq; delectabile, & tulit, & comedit*. Sed quando vidit? postquam a serpente extimulata est. nam antea neque tangere, neque aspicere audebat; quod Dei lege sciebat sibi esse interdictum, ne forte concupisceret, & comederet, vt postea fecit, simulatque vidit. at donis iustitiæ originalis gaudebat. quid ergo nos non timere oporteat, qui ab ea cecidimus? & qui fomite peccati non allicimur modo ad malum, sed trahimur, & quasi cogimur, captiuante, *nos*, vt ait Apostolus, *lege membrorum*, id est vehementer vrgente, *in legem*, ac vincula, *peccati? Pepigi fœdus*, ait, *cum oculis meis, vt ne cogitarem quidem de Virgine; quam enim partem haberet in me Deus?* subaudi si talia patrassem. magnum ergo scelus esset cogitare de Virgine, quoniam ad magnum scelus inducit ea cogitatio. quod si ita est, fœderatas habere cogitationes oportet, ne deficiant ad illicita. ita plane; sed beatus Iob pactum inierat cum oculis potius, quippe cogitationum legatis; alioqui suspectam habebat fidem cogitationum. Vide Ecclesiasticum de hoc argumento fuse differentem.

Et misit nuncios ad eos in Chaldæam. Theodor. Ipsa enim, inquit, cum ipsos, vt sibi opem ferrent, accersisset, & ex eorum commercio contraxisset impietatem; rursus ab illis defecit. defectionem autem hic non a dæmonibus dicit, sed ab ipsis Babylonijs; etenim Ioacim, & Iecônias, & Sedecias fœdera, quæ cum Babylonijs percusserant, violarunt.

Ad cubile mammarum. Septuaginta: Diuertentium, quoniam de hospita muliere loquitur. eiusmodi autem feminæ solent non solum appositis edulijs, sed prostituto corpore facere quæstum, vt supra latius diximus. Hebraice: Cubile amorum, seu amantium. nam eadem vox דדים dodim vtrumque significat. *meliora vbera tua vino*. vel amores dulciores, quam vinum, *polluerunt eam, stupris suis*. cum Babylonij Hierosolymam venissent; Deorum vanissimorum instituta, ac ritus inuexerunt: quibus delectata plebs Israelitica a recta via declinauit: sic versum intellexit Polychronius. Hieronymus autem ad tropologiam pie conuertit. An non mittimus, ait, nuncios ad Chaldæos? qui interpretantur quasi dæmones, quando pandimus eis, atque præbemus frangenda in pectore vbera, vbi mentis hospitium est, & saturati voluptatibus, ab alijs transimus ad alias, & non tam fornicationem, quam meretricum numerum desideramus, &c.

Et recessit anima mea ab ea. Theodoretus: Perspecta impietatis ipsius exuperantia; mea prouidentia illam orbaui. nam secundum allegoriæ speciem, animam meam dixit, non quia in animum, & corpus numen diuisum sit, quod & a corpore, & a compositione vacuum est: sed humano, & vsitato hominum more loquitur, &c. Anima hoc loco voluntatem sonat, vel affectum. quam, inquit, olim fidelem mihi amore prosequebar, deinde fœdifragam exosam habere cœpi.

Recordans dies adolescentiæ suæ. Hebraice: Ad recordandum, hoc reuocans mihi in memoriam scelera illius olim in Aegypto patrata. sic etiam habet Theodoretus. Obliuioni, inquit, tradideram, quæ tu in Aegypto deliquisti. verum tu eorum memoriam posterioribus tuis institutis reuocasti. consueuit enim sæpe pristinorum peccatorum memoriam refricare improbitatis similitudo. exempli gratia: esto seruus ille nequam, cui decem millia talentorum remiserat princeps; qui tamen illius aduersus conseruum inclementia prouocatus, vniuersam a debitore summam exegit. R. autem Dauid: Recordata dies adolescentiæ, vt similia iteraret crimina.

XX. *Et insaniuit libidine super concubitum eorum, quorum*

Margin notes (left): e tiaris. ulta. / David. / Polychr. / Symmachus apud Theod. / alius Schol. / Supra c. 21. / 16. / R. Dauid. / de oculis scribatur concupiscen / 3. ℣. 6

Margin notes (right): Quam sit tinenda oculorum intemperantia. / Ad Rom. 7. ℣. 23. / Iob. 31. ℣. 1 & 2. / Eccl. cap. 9. / Theodor. / XVII. / Supra c. 16. / Cant. 1. ℣. 1 / Polychr. / Hieron. / XVIII. Animam dem, quod voluntas, & affectus. / Theodor. / XIX. In memoria Deo reuocat præterita scelera, similiũ patratio. / Theodor. / Matth. 18. ℣. 34. / R. Dauid.

rum

Idolorũ cultum comitatur morum corruptela, & hæc ad illum inducit. *rum carnes sunt, vt carnes asinorum.* Septuaginta: Pudenda equorum, pudenda eorum. Polychronius accusat illos hoc loco non solum de idololatria, sed etiam de intemperantia, & libidine; necessario enim consequitur idolorum cultum vitæ corruptela. *Polychr.* *Scholiast.* Sholiastes. Libidinis insaniam ante oculos ponens, ostendit idololatriam omnis impudicitiæ, atque luxuriæ illis occasionem fuisse. *Theodor.* Theodoretus: Multam autem ipsorum impietatem, multorumque Deorum superstitionem pudendis equorum, & asinorum comparauit, quandoquidem idolorum cultum vocat fornicationem. animæ enim, quæ Deo coniunctæ, & dedicatæ sunt, cum deinde, eo relicto, dæmonum consuetudinem amplectuntur, merito adulteræ nuncupantur.

XXI. *R. Dauid.* *Et visitasti scelus adolescentiæ tuæ.* idest visitari fecisti, vel in memoriam reuocasti, vel ex R. Dauide, iterasti cultum idolorum, quæ olim in Aegypto venerabaris: redijsti ad veterem consuetudinem.

XXII. Socios culpæ in eiusdem culpæ vindices assumit Deus non raro. *Propterea Ooliba, hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego suscitabo homines amatores tuos contra te, de quibus satiata est anima tua.* *Scholiast.* Sholiastes: Multos enim finitimos populos excitatos Babylonius incitauit ad bellum contra eum, quod relictis Chaldæis adhæserit Aegyptijs. *Theodor.* Theodoretus: Ab ipsis, inquit, rebus perspicies, quis nam ego sim, & qui nam amotores tui, ego enim à te neglectus longanimitatem exhibui; isti autem simulatque tuam defectionem didicerint, & armorum apparatu aduenient, equis, & curribus instructi, subiectosque sibi homines conducentes, vallisque, & aggeribus tuos aditus C circumdabunt; hoc enim significauit, cum dixit: *Iacient contra te custodiam in circuitu.*

XXIII. *Principes Principum.* Hebræos שלישים, salisim, id est, triarios vt diximus supra, vel vt Septuaginta conuertunt τριστάτας, tristatas, quam vocem sic explanat Hieronymus: *Hieron.* Et tristatas, quos nos principes principum interpretati sumus, de quibus & in exodo legimus: *Electos ascensores tristatas.* pro quibus Latina simplicitas, *ternos statores*, transtulit. Tristatæ autem nomen est apud Græcos secundi gradus post regiam dignitatem; de quibus scriptum est: *Verumtamen ad tres primos non peruenerat,* *2. Reg. 23. ℣. 19.* qui principes equitum, peditumque erant, & tributorum, quos nos magistratus vtriusque militiæ, & præfectos annonarij tituli nominamus.

XXIIII. *Venient contra te instructi curru, & rota.* Sunt qui vertant in rheda, curru, & plaustro. fane הצן, hotsen, peregrinam vocem, *R. Dauid.* Rabbi Dauid sumit pro rheda genere currus, vel pro omni armorum apparatu, quo modo intellexit Hieronymus, *Hieron.* & Chaldæus: vel ex patris sui sententia pro חוצן, chotsen, hoc est humero, brachio, & metaphorice exercitu, seu copijs; pro quibus ea Latina vox bis vsurpatur *Daniel. 11. ℣. 6. & 15.* à Daniele.

Scholiast. *Et dabo coram eis iudicium.* Sholiastes: Per hos iudicabo te, inquit: permittam illis causæ huius cognitionem, sententiam, & vltionem sceleris tui.

Grauissimũ est hominũ Iudicium. *Et iudicabunt te iudicijs suis*: quandoquidem eorum amplexata es religionem, & dilexisti consue- E tudinem, ipsorum subiacebis legibus, & potestati, vel iudicijs suis, non meis; quasi dicat: Crudelissime tecum agent; multo seuerius excruciaberis, quàm si in manus incidisses meas: tametsi enim prouocatus sum, & ardeo zelotypia, Deus ego, & non homo, qui castigo, sed non perdo; ipsi autem non sic arbitrabuntur, sed ad conterendum erit cor eorum. hoc argumentum late persequitur *Isa. 10.* *R. Dauid.* Isaias. Historiam huius allegoriæ petit R. Dauid

A ex libris Regum, vbi legitur Nabuchodonosor & filios Sedechiæ capite multasse, oculosque illi eruisse. *4. Reg. 25.*

XXV. *Nasum tuum, & aures tuas præcident.* Cælius legis cuiusdam Aegyptiæ meminit contra adulteros latæ, ad quam videtur allusisse propheta. *Cælius Rodig. lect. antiq. lib. 21. c. 45. fine.* In Aegypto, inquit, qui in spontaneo deprehensus adulterio foret, virgis ad plagas mille cædebatur, muliere naribus demutilata. Lex Aegyptia adulteris mulieribus nasum amputabat. Refert etiam Diodorus Siculus, atque Strabo Actisanem Aethiopum, regem latrocinantium maleficia non interitu, sed nasi mutilatione coercuisse; *Diodor. Siculus lib. 2. cap. 1. fine.* vt propter oris deformitatem peccare deinceps non auderent, relegatosque in vltima deserti Rhinocoruta, vrbem sic *Strabo lib. 16.* dictam ab excisis naribus, incoluisse: quem Persarum regem vult esse Seneca; *Seneca lib. 3. de Ira.* quibus haud dissimile est, quod de Zopyro scribit Iustinus, *Iustinus lib. 1.* qui vt se simularet transfugam, nasum sibi, labra, & aures præcidi fecit. atque illud Iosue: *Septuaginta reges amputatis pedum, & manuum summitatibus.* *Iosue 1. ℣. 7.*

Vnde constat vel legem, vel consuetudinem fuisse apud varias gentes pro dedecore, & ignominia maxima hostibus, transfugis, atque adulteris amputare nares, labra, & aures, pedumve, atque manuum summitates. ad legem itaque Aegyptiorum, vel Assyriorum consuetudinem alludens propheta vaticinatur adulteram Oolibam mutilandam esse naribus: quod supplicij genus in viris quidem turpe est, in feminis autem ignominiosissimum: quippe quæ in eo vno suam felicitatem locatam habent, vt appareant hominibus formosæ. Porro veritatem allegoriæ ijs verbis detexit Theodoretus: *Theodor.* Alios, inquit, bello captos abducent, alios in prælio iaculis confodient, alijs extremas partes summo odio, & crudelitate amputabunt, & omnia, quæ ad te pertinent, prædabuntur. Sed multo accuratius Rabbi Dauid: *R. Dauid.* Metaphorice, inquit, per nasum Regnum significatur; quemadmodum enim nasus reliquis faciei partibus præeminet, sic Rex vniuerso populo; per aures autem summus Sacerdos. nam ille cum sancta sanctorum ingrediebatur, audiri faciebat vocem tintinnabulorum à fimbrijs tunicæ pendentium, ideoque per auditum summum sacerdotium repræsentatur: vel potius quia per eum, tamquam per aures, populus vocem Dei D audire consueuerat. Naso regnũ auribus sacerdotium inde decus Ierosolymæ auferendum prædicit.

XXVI. *Et denudabunt te vestimentis tuis.* *Scholiast.* Scholiast. Omnes tibi diuitias, inquit, eripient, *& tollent vasa gloriæ tuæ.* *Ali. Schol.* Scholiastes alius, & Rabbi Dauid: *R. Dauid.* Quæ erant in templo ad diuinum cultum pertinentia, dicit.

XXVII. *Et requiescere faciam scelus tuum de te.* *Thodor.* Theodoretus. In illis malis cum versaberis, quæ calamitatem istam tibi inuexerunt. Peccatum fibi ipsi supplicium. *Et reuelabitur ignominia fornicationum tuarum*: ijs supplicijs tuam impietatem omnem detegam: discent enim ij, qui tuas conspexerint calamitates, earum causam tuam iniquitatem fuisse, idcirco subiecit. XXIX.

XXX. *Fecerunt hæc tibi, quia fornicata es post gentes.* Septuaginta: Fornicatio tua fecit tibi hæc.

XXXI. *In via sororis tuæ ambulasti, & dabo calicem eius in* E *manu tua.* Calix mensurã significat poculentorum, De significatione calicis. sicut pars, seu portio denotat mensuram esculentorum, quã scilicet architiclinus in conuiuio singulis partitur. Vtroque nomine significatur quicquid apponi solet conuiuis edendum, vel bibendum; atq; adeo per translationem quicquid ad singulos homines quoquo iure pertinet, vt in Psalmo: *Dominus pars hæreditatis* (portionis) *mea, & calicis mei,* *Ps. 15. ℣. 5.* idest ipse mihi est pro cibo, & potu; omnia ad vitam necessaria in eo vno habeo. Aliquando vero signifi-

significat afflictionem, flagellum, seu vltionem necessario tolerandam, vt in Psalmo: *Calix in manu Domini vini meri plenus misto, inclinauit ex hoc in hoc, verumtamen fæx eius non est exinanita; bibent omnes peccatores terræ.* & alibi non raro: cuius translationis originem varie assignant doctores. quidam metaphoram prædictā conuiuij in ea etiam locutione obseruatam credunt; vt afflictio sit quasi poculum à Deo nobis propositum, & decretum: sed repugnat significatus. nam haustus conuiuarum lætitiam afferunt, & significant; potio autem ista mæstitiam grauem haurientibus parit. alij à veneficis, vel prauis cauponibus, qui mistionibus purum vinum inficiunt, & corrumpunt. Verum psalmista vino meraco potandos dixit peccatores, non diluto aqua, quale solent propinare caupones; neque venenato, quale conficiunt venefici; immo neque mistione aliqua adulterato. nam *plenus misto* hoc loco non significat mistionem alicuius liquoris, sed ipsius vini rubentis crassitudinem, & quasi fæcem. Hebræum enim verbum חמר, chamar, turbidum significat, & fæculentum, quale exprimitur ex vuis rubris. nam hæ, auctore Columella, & rubellanæ dicuntur à colore, & fæciniæ à fæcibus, quoniam plus, quam ceteræ, fæcis afferant. significat etiam idem verbum efferuescere, intumescere, vt in Psalmo *sonuerunt, & turbatæ sunt aquæ eorum*, vel fremant, & intumescant aquæ, vt psalmo prædicto. *mistum* significet vinum, meracum quidem, & generosum, sed crassum, fæculentum, atque adeo efferuescens, & intumescens, quale esse solet rubrum. Isaias, *vinea meri* (*turbidi*) *cantabit ei*. Et in Deuteronomio, *& sanguinem vuæ biberet meracissimum*. Hæbraice turbidum, hoc est rubrum, quod solet esse fæcatum, atque adeo feruidum. quod si ita est, non potuit translatio illa calicis peti à cauponibus, vel veneficis; cum Deus vinum meracum, generosum, & feruidum propinet peccatoribus. Hieronymus, & alij translationem ductam putant à potione medica, seu pharmaco, quod aspectum, ingenerat horrorem; haustum, amaritudinem, deinde nauseam, tremorem, vomitum, turbationem; coctum autem, grauedinem, ebrietatem, vertiginem, & soporem. Verum pharmacis non adhibetur vinum, sed toxicum. propterea desumpta potius videri potest ea dicendi ratio à potione, quæ damnatis ad mortem offerebatur apud Hebræos, cuius mentio est apud Amos: *Et vinum damnatorum bibant in domo Dei sui*, hoc est generosum, delicatum, preciosum, quale propinari solet damnatis à familiaribus, & amicis, quo animosi reddantur ad tolerandos cruciatus, & mortis supremum agonem. *Date siceram mærentibus*, (ait sapiens) *& vinum ijs, qui amaro sunt animo. bibant & obliuiscantur* egestatis suæ, *& doloris sui non recordentur amplius*. Extat eiusdem potus memoria apud Marcum. *Et dabant ei myrrhatum vinum*, cum scilicet peruenit ad locum supplicij; & non accepit, ne dolorum pro nobis sustinendorum acerbitatem leniret vel leuissimo illo refrigerio. ergo ex hoc genere officij postremo existimari potest profectum prouerbium apud Hebræos vulgo vsurpatum, calicem bibere. quod perinde est, atque neci destinari, & calicem alicui offerri, quasi dicant, morti tradere. atque eam esse sententiam prædicti psalmi: *Calix in manu Domini*, hoc est iam iam morti tradere parat impios; sed non vniuersos simul, ne mundus pereat, sed singillatim nunc vni, nunc alteri porrigit damnatorum vinum. *Et inclinauit* (inquit) *ex hoc in hoc*. id est, ab ore alterius

Ps. 74. ℣. 9
Quid significet vinum mistum.
Columel. li. 3. c. 2.
Ps. 45. ℣. 4.
Isa. 27. ℣. 3
Deut. 32. ℣. 14.
Hieron.
Calix damnatorum.
Amos 2. ℣. 8.
Prouer. 31. ℣. 6. & 7.
Marc. 5. ℣. 23.
Cur myrrhatum vinum dominus recusarit.
Dei misericordia in ipsa punitione lucet.

A detractum calicem alteri porrigit, ita vt omnes impij ex eo sese potandos esse sciant. Sed quoniam hic sumus, non prætereamus Dei nostri pijssima misericordiæ viscera, & clementiam inauditam. Iudicis nempe seuerissimam capitis sententiam à se ferendam declarat officiosissimo, & suauissimo poculo vini meraci generosi, non solum quoniam is potus præcedebat, atque significabat mortem; sed quia id officij genus libentius exhibuisset iudex ipse reis, quam damnationem. dum itaque seueritatem iustitiæ suæ occultare voluit, vsus circuitione, misericordiæ magnitudinem detexit. *recordare*, inquit, ad epulonem, *fili, quia recepisti bona in vita tua*. Iam ad nostrum redeamus institutum. vsurparunt frequenter prophetæ id pro- B uerbium, vt Isaias: *Eleuare, eleuare, consurge Hierusalem, quæ bibisti de manu Domini calicem iræ eius: vsque ad fundum calicis soporis bibisti, & potasti vsque ad fæces, non est qui sustentet eam ex omnibus filijs, quos genuit.* pro soporis, Hebraice legimus תרעלה, Targhelah, id est tremoris, qualis est ebriosorum: pro qua voce vulgatus noster reddidit compunctionem in psalmo, *potasti nos* (inquit) *vino compunctionis*, sicut pro cognata eius רעל, raghal, alibi posuit crapulam. *ponam* (inquit) *Hierusalem super liminare crapulæ omnibus populis*, vel super liminare tremulum, vel mobile, vt verterunt Septuaginta. significauit itaque Isaias apposito illo, omnes effectus vini furoris Dei, idest ebrietatem, & tremorem, turbationem, & alienationem mentis. quare subijcit: *Audi paupercula ebria, & non à vino, &c.* Sed illos, at- C que alios expressit fusius ipse vates cum idem argumentum tractaret, quod Zacharias, vindictam scilicet Dei in hostes nouæ Hierusalem. *Sic erit* (inquit) *multitudo gentium, quæ dimicauerunt contra montem Sion. obstupescite, & admiramini, fluctuate, & vacillate, inebriamini, & non à vino, mouemini, & non ab ebrietate, quoniam miscuit vobis Dominus spiritum soporis. claudet oculos vestros, &c.* Idest potauit vos vino flatuoso, & soporifero. Ieremias item eundem tropum repetit. *accepi* (inquit) *calicem de manu Domini, & propinaui omnibus gentibus*. quorsum autem porrexerit calicem, declarat paulo post: *Hæc dicit Dominus: Bibite, & inebriamini, uomite, & cadite; neque surgatis à facie gladij, quem ego mittam in- D ter uos*. Et iterum: *Calix aureus* (vinum flauum, & meracum) *Babylon, in manu Domini, inebrians omnem terram: de uino eius biberunt gentes.* (quas recitauit cap. 25.) *Et ideo commotæ sunt*, vel insanierunt. quasi dicat, Babylon Dei nomine propinauit omnibus gentibus vinum damnatorum, hoc est fecit in illis nationibus stragem grandem. ad quem locum Ieremiæ alludens Ioannes ait: *Et mulier erat circundata purpura, & coccino, & inaurata auro, & lapide precioso, & margaritis, habens poculum aureum in manu sua, plenum abominatione, & immunditia fornicationis eius, & in fronte eius nomen scriptum, Mysterium; Babylon magna mater fornicationum, & abominationum terræ. & uidi mulierem ebriam de sanguine sanctorum, & de sanguine martyrum Iesu, &c.* Vlti- E mo enim versu aperte monstrauit, quid sibi vellet poculum in manu mulieris, videlicet ipsam sanctis, atque martyribus Iesu poculum damnatorum præbuisse, hoc est damnasse ad mortem, eo quod noluerint cum illa fornicari, sicut & ceteri fecerant populi gentium. vocat autem fornicationem idololatriam, vt sæpe monuimus, & meretricis nomine intelligit Romanam Rempublicam, quæ, tempore imperatorum, omnium abominationum terræ simulacra venerabatur. Sed hunc Ioannis lo-

Lucæ 16. ℣. 25.
Isa. 51. ℣. 17. & 18.
Ps. 59. ℣. 5
Zachar. 12 ℣. 2.
Isa. 28. ℣. 7
Isa. 51. ℣. 21.
Zachar.
Isa. 29. ℣. 8. 9. & 10.
Ierem. 25. ℣. 17.
Ierem. 25. ℣. 27.
Ier. 51. ℣. 7
Apocal. 17 ℣. 4. 5. & 6.
Romana quæ tunc erat respublica, intelligitur nomine Babylonis, & meretricis.

Supra c.16. *Mar.16.* ℣. 38. *Matth. 20.* ℣. 22. *Matth. 26.* ℣. 42.

cum alias tractabamus. est denique similis tropus apud Euangelistas: *Potestis bibere calicem, quem ego bibiturus sum?* Et ille: *Pater, si non potest hic calix transire, nisi bibam illum, &c.* atque hæc quidem verisimilia sunt, nobisque olim non ingrata. verum postea re melius considerata, credimus eam dicendi formam desumptam esse à bibendi certaminibus; vbi conuiuæ coguntur ebibere certas mensuras vsque ad fundum calicis non sine fastidio, & agone, læsioneque virium corporis, & animi; nam eiusmodi potus initio suaues sunt, sed in fine acerbi. nam quod appetebat sitis, respuit satietas, naturaque ipsa perhorrescit, quod videt sibi esse noxium. Sed exhauriendus omnino calix offertur ipsius compotatoris manu, ebibendusque est vsque ad fæces. talis est potus, & concertatio peccatorum cum diuina prouidentia. nam dulce vinum voluptatum bibere volunt, fundum calicis, hoc est pœnarum acerbitatem exhaurire recusant. sed ebibant necesse est; *quia: Calix in manu Domini vini meri plenus*, turbida fæce, & *Inclinauit ex hoc in hoc: bibent omnes peccatores terræ.* Ex hac origine translationis magna accrescit lux superioribus locis Scripturæ, maxime vero postremo illi: *Transeat à me calix iste.* nam Christo fideiussori nostro propinatur fæx calicis voluptatum, quas nos bibimus, cum Babylone meretrice compotantes, & cum Deo quasi concertantes.

Calix conuiuantium, & vsque ad ebrietatem bibentium certatum.

Peccatores cum Dei prouidentia concertant, dum voluptatum vinum, culpam scilicet bibere cupiunt, non autẽ fæces pœnæ: sed ebibant necesse est.

XXXII. *Calicem sororis tuæ bibes profundum, & latum, &c.* Polych. Quæ passa est, inquit, Samaria, ea tu quoque patieris. calicem enim supplicium vocat, quippe quod soporẽ, & ebrietatẽ bibentibus afferat. Schol. vero: Velut per apostrophen oratio effertur pro: Ita tibi eueniet, vt Samariæ. quod autem sententiæ deerat, adiunxit effecisse ebrietatem, vt dicat: Eandem, quam illa, pœnam feres, ducta captiua. præterea vero latiorem hauries calicem, hoc est mala, quæ tibi superuenient, maiorem tibi afferent ebrietatem, idest tenebras ex calamitate natas. Theodoretus autem sic: Profundum calicem vocauit ob calamitatis magnitudinem, latum autem propter septuaginta annorum tempus, deletionis vero, (sic enim habent septuaginta interpretes, vbi nos legimus tristitiæ calicem) nuncupauit propter solitudinem, quæ vrbem occupauerat. & illud *exhauries fæces*, apposuit, quia extremam pertulit obsidionem. cuius testas & *fragmenta* deuoraturam dixit, propter extrema, in quæ incidit, mala: Et vbera laceraturam, propter eam pœnitentiam, quam pariture essent calamitates. Hieronymus dixerat ferme eadem: Et ipse calix erit profundus, & latus; profundus pœnarum magnitudine, latus tempore captiuitatis. quando autem ait, inebriata fueris, & dolore comprehensa, & biberis calicem vsque ad fæces, & in tantum hauseris, vt fragmenta quoque ipsius calicis deuores; tunc tædebit te fornicationis pristinæ, & lacerabis vbera, quæ subacta fuerant in Aegypto. pro quo Septuaginta posuerunt, Et celebritates, & neomenias tuas auferant, &c.

Polychr. *Scholi.* *Theodor.* *Hieron.*

XXXV. *Quia oblita es mei, & proiecisti me post corpus tuum.*) Hieronymus: Vel retrorsum, aut post corporis vitia. Theodoretus: Quando meo cultui corporis voluptates antepotuisti; suscipe, inquit, intemperantiæ præmia. per hæc autem innuit fundamentum impietatis, scelera fuisse; inseruientes enim voluptatibus, in idolorum prolapsi sunt cultum. Polychronius: Optime vsus est confirmatione, illo verbo, *oblita es mei*, tamquam de viro, qui multa dederit beneficia, & ad honorem euexerit,

Hieron. *Theodor.* Voluptates carnis omnium vitiorum fundamenta sunt.

& veluti de vxore adultera, quæ suum virum auersata, adulterum amplexatur. eadem querela est apud Isaiam; *Iuxta me discooperuisti, & suscepisti adulterum, &c.* quod insolentissimæ impudentiæ genus est, cum non tantum clam sponso, sed in oculis eius, in ipsiusque cubile adulterum exceperit; hoc est non solum in lucis & excelsis, sed in ipso Dei templo idola coluerit, quod paulo inferius vtrique meretrici improperat. *Et hæc fuerunt in medio domus meæ.* *Isa.57.* ℣. 8

XXXVI. *Numquid iudicas Oollam, & Oolibam.* Scholiastes: Veluti ad prophetam conuertit orationem; irati porro depingit habitum, & figuram, cum modo ad ipsas peccatrices, modo ad ipsum prophetam conuertat orationem. Theodoretus: Illud: *num iudicabis*, alij interpretes verterunt: Iudicia mea, inquit, suscepta persona, ò propheta, fac iudicium de Samaria, & Ierusalem. *Scholiast.* *Theodor.*

XXXVII. *Quia adulteræ sunt, & sanguis in manibus earum, insuper & filios suos, quos genuerunt mihi, obtulerunt eis.* Egimus fusius ad cap. decimumsextum de Synagogæ adulterijs, de homicidijs, & parricidijs filiorum, quibus nunc accumulat impudentiam. nam, vt alias notauimus, sanguinem gestare manibus, est de homicidio patrato gloriari: tale illud est Isaiæ: *Manus vestræ sanguine plenæ sunt.* Et illud. *Inuentus est sanguis in alis tuis*, vel volis tuis. nam sonat כנף, canaph, extremum brachij, volam, alam, atque fimbriam vestimenti, scilicet extremum, vbi autem nos habemus: *Et cum idolis suis*, Septuaginta verterunt: Cum cogitationibus suis. quam sententiam in hæc verba enarrat Sanctus Cyrillus: Cum Samaria, tum Ierusalem non mediocriter contra religionem peccauerunt, atque adeo effrenatis cupiditatibus ad summum stuporem, insaniamque redacti, cum cogitationibus suis fornicabantur, hoc est quæ cõcupierant, idola videlicet colentes, tamquam cuiusdam spiritualis fornicationis prætextum faciebant, cum deficerent corde à Deo, qui eos loco vxoris acceperat. *Isa.1.* ℣. 15 *Ier.2.* ℣. 34 *Cyril.*

XXXIIX. *Sed & hoc fecerunt mihi in die illa, polluerunt sanctuarium meum in die illa, & sabbata mea profanauerunt.* Polychronius, & Theodoretus: Magnus impietatis excessus; primum enim filios mactare extremæ est impietatis: at etiam dæmonibus tales offerre victimas, sceleris est amplificatio. hæc vero etiam sabbato perpetrare, quo etiam necessaria interdicebantur, multo maiorem ostendit impietatem. sed quod post eiuscemodi facinus etiam sacros aditus, & diuina penetralia conscenderint, quem tandem impietatis reliquit excessum? Idcirco etiam extremo loco illud posuit: *Etiam hoc fecerunt in medio domus meæ*: hoc, inquit, impium facinus in domo mihi dedicata ausi sunt. *Polychr.* *Theodor.*

XL. *Ecce venerunt, quibus te lauisti, & circumlinisti stibio oculos tuos, & ornata es mundo muliebri.* Alludit ad consuetudinem meretricum; quæ ante epulas solent lauare sese, comere, ornare, atque fucare, quo placeant suis amasijs. Polychronius, & Theodoretus omnia, quæ dicta sunt, tamquam de Muliere meretrice descripsit. significat autem initam ab ipsis cum Assyrijs, & Chaldæis societatem, & impietatem inde inuectam; declarat insuper lasciuos ornatus, & delicias, quas in dæmonum celebritatibus adhibebant, & vestimentorum permutationes, & reliqua omnia, quæ in eiuscemodi conuentibus facere consueuerant. Scholiastes: Tamquam in muliere meretrice persistit oratio, quæ vultu pigmentis adulterato, & fucato ornatu amatores alliciat. *Polychr.* *Theodor.* *Scholiast.*

Sedi-

Sedisti in lecto pulcherrimo, & mensa ornata est ante te. A verbo נטה, natali, quod est extendere, reclinare, vel inclinare. nascitur nomen מטה, mittah, reclinatorium, stratum, lectus, super quo homo reclinat, incumbit, & sese extendit. cum autem sint duo lectorum genera, alij cubiculares, in quibus noctu somno, & quieti indulgebatur; alij tricliniares, seu discubitorij, in quibus olim ad mensam, siue ad epulas accumbebatur; vtrumque significant Scripturæ sacræ prædicta voce. nam pro cubiculari sumitur in Genesi. *Adorauit Israel dominum, conuersus ad lectuli caput.* Et illud psalmi: *Lauabo per singulas noctes lectum meum.* pro discubitorio autem apud Esther. *Lectuli quoque aurei, & argentei super pauimentum, smaragdino, & pario stratum lapide dispositi erant.* Et iterum: *cum Rex intrasset conuiuij locum, reperit Aman super lectulum corruisse, in quo iacebat Esther.* Amos etiam: *Super vestimentis pignoratis accubuerunt iuxta omne altare.* Vbi Septuaginta: Et vestimenta eorum ligantes funibus, peripetasmata faciebant adhærentia altari, hoc est ex vestimentis consutis stragula parabant ad sternendos lectos, in quibus accumberent, & iterum: *Qui habitant* (quiescunt) *in Samaria in plaga lectuli, & in Damasci grabbato*, id est, qui primos discubitus habent in lectis, stratisque inter conuiuas. nam Hebraice est pro plaga in angulo lecti, idest in capite, in loco primario. Et tertio, *qui dormitis* (cubatis) *in lectis eburneis, & lasciuitis in stratis vestris.* nam de tricliniari lecto esse sermonem probant, quæ sequuntur; *qui comeditis agnum de grege, & vitulos de medio armenti, qui canitis ad vocem psalterij.* nam epulæ, & cantilenæ triclinio adhibentur, non cubili. hinc triclinium, sicut cœnaculū ipsum Hebræis dicitur בית מטות, bethmitthot, idest, domus lectorum. vt ibi, *tollens Ioas &c de tricliniō*, apud Græcos varia sortiuntur nomina, secundū varias illorum formas, quantitatem, & materiam, ex quibus constant; de qua re Pollux, & Cœlius. Latinis lecti dicti sunt, teste Varrone, a legendis herbis, & stramentis, ex quibus fierent. nam & Rex Indorum apud Philostratum in lecto è stramentis facto accubabat, iuxtaque ipsum ex agnatis eius ad summum quinque, ceteri sedentes in sellis epulabantur. tori quoque appellantur à tortis herbis, quæ accumbentium humeris supponebantur, vt vult Isidorus in etymologijs & Seruius:

Proximus ut viridante toro consederit herbæ:

Vnde & stibadia dicuntur, siue cubilia ex herbis facta, quas Græci στιβάδας, stibadas vocant, vel à stipitibus, quasi stipadium, vt placet Isidoro. eius nominis crebra mentio est apud Sidonium, Martialem, & Seruium, qui in illud Vigilij, *aurea composuit sponda*, stibadia, inquit, antiqui non habebant, sed stratis tribus lectis epulabantur, vnde & triclinium sterni dicitur. vide Isidorum de varijs lectorum nominibus. postea ex lignis, deinde ex materia arte fabrefacta compositi sunt primum ab Archia artifice, vnde & Archaicos dictos volunt Iuniores quidam: alij quasi antiquos, hoc est rudes, inelegantes, impolitos: tales enim veteres initio faciebant, vt archaici sint ex antiqua consuetudine facti, non secundum posteriorem luxuriam. tales etiam punicani dicti, hoc est parui, humiles, primum à Cartagine aduecti, vt notat Isidorus. deinde, auctore Plinio, victa Asia, Romam primum adducta triclinia (sic lectos vocat) ærata. postea crescente luxuria, ex auro, argento, ebore, & testudinum Indicarum putaminibus in laminas sectis confecti sunt: vt eodem loco, & alibi etiam testatur Plinius, atque Varro. Quocirca Apuleius. lectus Indica testudine perlucidus, plumea congerie tumidus, veste serica floridus, &c. sed hæc recentiora sunt. eamdem stratorum luxuriam Samaritis, & Hierosolymitanis exprobrat Amos: & Regi Persarum tribuit liber Esther, vt supra notauimus. neque minor luxus in lectorum apparatu, quam in materia, vel artificio fuit, cum olim cespitibus, seu herbis pelles hædinæ vix adderentur, vt Ouidius canit: *Qui poterat pelles addere, diues erat.* Homerus quoque collocauit eos in pellibus mollibus in arena maris. considera (ait Eustathius) heroicam frugalitatem. filius Nestoris Regis peregrinos collocauit non in tapetijs purpureis, alijsque stragulis sumptuosis, sed in arena, ac pellibus, mollibus tamen. eiusmodi puluinis insedit Iudith, cum ad cænam Holophernis inuitata est. editio enim Septuaginta sic habet: Et accessit ancilla eius, & strauit ei ante Holofernem humi pelles, quas acceperat à Bagao ad quotidianum victum suū, vt manducaret accumbens super eas: & ingressa recubuit Iudith. Deinde vero stragula conchiliata, aut purpurea Babylonica lectis insternebantur. Homerus Phœnicem, Aiacem, Vlyssem, exceptos ab Achille tapetibus purpureis memorat. Et Virg. *conueniunt*, (inquit) *stratoque super discumbitur ostro*, Horatius: *rubro* ait, *vbi cocco Tincta si per lectos canderet vestis eburnos.* Cicero: Collocari iussit hominem in aureo lecto strato pulcherrimo textili stragulo, magnificis operibus picto. Lucretius: *Nec calidæ citius decedunt corpore febres, Textilibus si in picturis, ostroque rubenti Iacteris, quam si plebeia in ueste cubandum.* ijs similia sunt quædam in prouerbijs, vbi meretrix apprehensum osculata iuuenem sic affatur. *Intexui funibus lectulum meum, straui tapetibus pictis ex Aegypto.* Atque eiusmodi scorti allegoriam producens vates dixit: *Sedisti in lectulo pulcro.* Hebraice: Super lectulum gloriæ; hoc est honoratum, gloriosum, splendidum, tum ex materia preciosa factum, tum stragulis auro pictis instructum.

Sed quid sibi vult *Sed. sti*? numquid non veteribus mos fuit ad mensam discumbendi? Respondeo accubuisse quidem olim ad mensam conuiuas, sed non omnes, neque semper, neque vbique gentium eam consuetudinem inductam fuisse; nam antiquior mos fuit sedendi, quam discumbendi. etenim legimus de fratribus Ioseph: *Sederunt coram eo.* quam historiam repetens Philo lib. de Iosepho sic habet: Iussit deinde sedere iuxta ætatis ordinem (non dum enim discumbendi mos receptus erat) mirabantur, &c. Atheneus quoque scripsit apud Homerum: Epulantur sedentes. & iterum: Sedent in conuiuio Heroes, non discumbunt. idem alibi: Tum temporis sedebant cænantes: & iterum: Veteres sedentes cibum cepisse vel ex illo manifestum esse dicit, quod Antolyco, qui ex Ithaca ad diuitem populum venerat, sedenti nutrix cibum apposuit. & alibi: Cum igitur sibi persuaderent Deos esse præsentes; moderate & temperanter dies festos agitabant antiqui. itaque neque solebant accumbere, sed epulabantur sedentes. Catullus quoque ipsos Deos sedentes, non accumbentes facit in carmine de Pelei, & Thetidis nuptijs. *Qui postquam niueis*, ait, *flexerunt sedibus artus:* Quare & apud Homerum frequentem in conuiuijs mentionem inuenimus factam throni, cathedræ, sellæ, quæ sunt instrumenta sedendi. Et Virgilius.

Hæ sacris sedes epulis: hic ariete cæso
Perpetuis soliti patres considere mensis.

Super quo versu Seruius: Perpetuis, inquit,

Margin notes (left column): ...ex, alij cu- biculares, a- ... triclinia- s. — Genes. 47. ✠. 31. — Psal. 6. ✠. 7. — Esther. 1. ✠. 6 — Esth. 7. ✠. 8 — Amos 2. ✠. 8. — Amos 3. ✠. 12. — Amos 6. ✠. 4. — Ibid. — 4. Reg. 11. ✠. 2. — Pollux lib. 6. cap. 1. & Cælius 27. c. 25. & lib. 26. c. 29. — Varro lib. 4 — Philos. lib. 2 — Isidor. lib. 2. Ethimolog. — Seruius in lib. 5. Aene. — Sidon. — Martial. — Seru. lib. 1. Aeneid. — Isidor. lib. 2. cap. 11. — Plin lib. 33 cap. 11.

Margin notes (right column): Plin. lib. 9. cap. 11. — Varro lib. 8 — Apul. li. 10 — Amos 2. & 3. cap. — Ouidius. — Homerus 3. odys. — Eustathius, luxum ... morum reprehendit. — Iudith. 12. — Stragula conchiliata, aut purpurea. — Homer. lib. 1. Iliad. — Virgilius 1. Aeneid. — Horat. lib. 2 Sat. 6. — Cic. 5 Tusc. — Lucretius lib. 2. — Prouer. 7. ✠. 16. — Sedendi ad mensam antiquus mos. — Genes. 43. ✠. 33. — Philo lib. de Ioseph. — Atheneus lib 1. — Athen. lib. 5. & lib. 11. — Idem lib. 7. — Catullus de Pelei, & Thetid. nup. — Seru. Aeneid. 7.

hoc eſt, longis, ad ordinem adæquatis ſedentium. A maiores enim noſtri ſedentes epulabantur, quem morem habuerunt à Laconibus,& Cretenſibus, vt Varro docet in libris de pop. Rom. Ouidius idem teſtatur, *ante focos olim ſcamnis cõſidere longis Mos erat, & menſæ credere adeſſe Deos.* Iſidorus quoque ex Varrone teſtatur apud veteres Romanos non fuiſſe vſum accumbendi. Quod Macrobius in illos Virg. verſus, *Hæc vbi dicta, dapes iubet, & ſublata reponi Pocula, gramineoque viros locat ipſe ſedili.* non vacat, inquit, quod dixit ſedili; nam propria obſeruatio eſt, Herculis ſacris operari ſedentes. ſedentes itaque epulabantur veteres, vtpote frugaliores, & temperantiores. poſtea cum mollitie,& luxu inue- C ctus eſt diſcubitus: quem habitum corporis compotationibus aptiorem exiſtimarunt, quam ſeſſionem, vt auctor eſt Plutarchus, dicens: Sicut lectus commodior eſt bibentibus, quam cathedra, propterea quod ille corpus continet, omnique motione vacuum præſtat: ita maxime conuenit animã in quiete conſeruare. Accubitus memoria fit in libris regum. *Nec enim diſcumbemus, priuſquam huc ille veniat.* Hebraice לא נסיב, lonaſiu. ſignificat autem verbum סבב, ſauau, circumdare, circuire, atque adeo diſcumbere in circuitu menſæ, vt conuiuæ ſolent. B inde מסב, meſeu, accubitus, diſcubitus, torus, vel conuiuium, vt in canticis, *dum eſſet Rex in accubitu*

Varro lib. de pop. Rom. Ouid. 5. faſt. Iſidorus lib. . Etym. Macrob. lib. 3. Saturnal. cap. 6.

Plutarchus Sympoſ. 7. proble. 11.

De accubitu conuiuantis Hebræorum.

1. Reg. 16. ℣. 11.

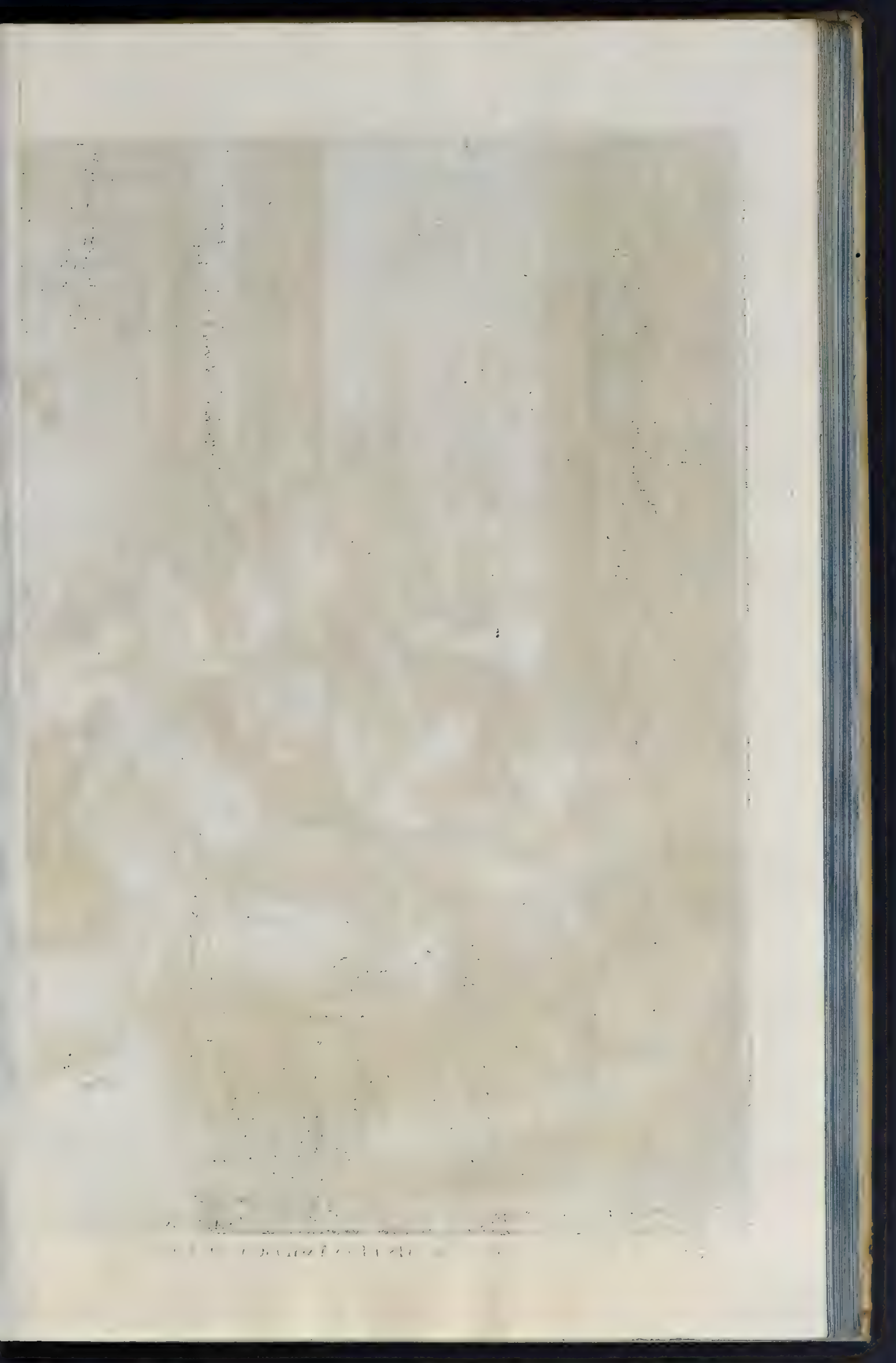
Cant. 1. ℣. 12.

A *ſuo*, atque מסיב, meſiu, conuiua in pſalmo. *Caput circuitus eorum.* Hieronymus, ſel conuiuarum meorum. Verum apud Hebræos vſitatas fuiſſe accubationes in conuiuijs, ex veteri, & nouo teſtamento colligere licet, vt initio verſus huius notabamus. obſeruatumque eſt in Talmudico tractatu dicto Suca, veterum conuiuia fieri ſolita cum decubitu, decumbentibus ſcilicet conuiuis in lectis ſuper latus ſiniſtrum: non ſtantibus, aut ſedentibus, vt nunc fit. atque hunc morem vtpote receptiſſimum apud gentiles ſuos obſeruauit Chriſtus, tum cum inuitatus à Phariſeo *diſcubuit*, tum cum poſtremam cænam fecit cum duodecim diſcipulis. ex qua diſcum- C bendi ratione, *Mulier quæ erat in Ciuitate peccatrix, vt cognouit, quod Ieſus accubuit in domo Phariſæi, attulit alabaſtrum vnguenti: & ſtans retro ſecus pedes eius, lachrymis cæpit rigare pedes eius, & capillis capitis ſui tergebat.* Et Ioannes dilectus ſupra pectus Magiſtri inter cænandum recubuit, vt qui in ſinu eius diſcumbebat ad menſam. quem habitum corporis atque ſitum conuiuarum ipſe diſcubitus faciebat; nam neceſſe erat in ſingulis lectis anteriorem in prioris ſinu recumbere; cum omnes pectora molliter erecta ad menſam haberent conuerſa, reliquum B autem corpus, & pedes extenſos retro. alioqui difficile eſt alterutrum factum, ſedente ad menſam Chriſto, comprobare:

Pſal. 139. ℣. 10. Hieron.

Luc. 7. ℣. 38. & 38.

Vtriuſque coenae ſubſequentes figuras adiecimus; tum vt horum locorum notitiae ſatisfacere melius poſsit ipſa accubitus imago ob oculos poſita: tum quia omnes, quotquot circumferuntur huius rei imagines, non omnem rei difficultatem exhaurire videbantur, quarum vberiorem commentarium aliquando, ſi, Deo volente, vita ſuperſtes fuerit, edemus.

COENACVLVM EX ANTIQVIS MONVMENTIS ET EVANGELICA HISTORIA DEPROMPTVM

BI IOANNES IN SINV IESV CVM DISCIPVLIS RECVMBENTIS ACCVBVIT

COENATIO IN QVA PEDES RECVMBENTIS IESV PECCATRIX MVLIER

TANS RETRO LACHRYMIS LAVIT. CAPILLIS TERSIT ET VNXIT VNGVENTO

Lucæ 16. ℣. 23.

Porro illud Lucæ explicari vix posse videtur, nisi accumbens Abraham intelligatur, quem *diues vidit à longe, & Lazarum in sinu eius.* Quid enim aliud est in sinu Abrahæ esse, nisi in cælesti conuiuio ad pectus Abrahæ, qui vt paterfamilias inducitur, discumbere? nam de epulis sermonem esse declarant, quæ sequuntur: *mitte Lazarum, qui intingat digitum suum in aqua, & refrigeret linguam meam.* Quorsum enim aquæ refrigerium petijsset, nisi calices crystallinos aqua plenos vidisset in Abrahæ mensa? Porro Græcos, & Romanos, non illos vetustissimos, sed qui post monarchiam vixerunt, ad epulas suas accubuisse, passim e scriptorum monumentis, atque marmorum imaginibus intelligere licet. de qua re mentionem fecit Philander, iustumque edidit volumen doctissimus Petrus Ciaconius Toletanus. Quod si ita est; quo pacto de meretrice ait Propheta noster: *Sedisti in lectulo?* nam sedenti sella, vel scamnum conuenit, lectulus nonnisi accumbenti. Respondeo, posterioribus quidem sæculis solemne fuisse viris discumbere ad mensam, pueris autem, atque feminis sedere. nam Aristoteles insigne virorum fuisse accubationem, auctor est ijs verbis: Quod si constet aliquem quidpiam eorum vel dicere, vel facere, quæ vetita erant, isque ingenuus sit, nec dum in conuiuijs publicis accumbat; castigandus erit ignominia, virgisque cædendus, & de Cassandro testatur Hegesander, comedere solitum in Sella apud patrem discumbentem; quod non dum aprum in silua interfecisset illius enim certaminis præmium erat apud Macedonas accubitus. De feminis autem in hunc modum scribit Valerius Maximus: Feminæ viris cubantibus sedentes cænitabant, quæ consuetudo ex hominum conuictu ad diuina penetrauit. nam Iouis epulo ipse in lectulum, Iuno, & Minerua in sellas ad cænam inuitabantur. cuius conuiuij exemplar marmore sculptum hodie seruat Capitolium, nisi quod Iuno in eodem lecto cum Ioue accubante sedet. Isidorus quoque ex Varrone scribit apud veteres Romanos non fuisse vsum accumbendi. postea vero cæpisse viros discumbere, ac mulieres sedere; quod turpis visus esset in muliere accubitus. hunc morem, vtpote à naturali decoro profectum olim apud Hebræos obseruatum ex præsenti testimonio fit perspicuum. *Et sedisti in lecto.*

Ibid. ℣. 24. — Philãder in commenta. Vitruuij. — Arist. 7. de repub. Viri accumbebant, mulieres vero & iuuenes sedebant in mensa. — Hegesander. — Valer. Max. lib. 2. c. 1.

De apparatu mensarum.

Et mensa ornata est ante te, vel strata, aut instructa. Veteres enim ipsas mensarum tabulas alioquin ex cedro, aut ex alia quapiam preciosa materia factas varijs exornabant emblematis, vel imaginibus, deinde mappis villosis sternebant, diuersisque epularum generibus instructas apponebant discumbentibus. Ac de materia quidem & ornatu mensarum Plinius vbi de mensis citreis. Cicero: Tu maximam, & pulcherrimam mensam Citream à Q. Lusadio abstulisti. Seneca in sui temporis luxuriam inuehens, tradit citri radices insanis precijs esse licitatas ad mensarum, & lectorum ornamenta. Et Martialis:

Et testudineum mensæ quater hexaclinon
Ingemuit citro non satis esse suo.

Suo dixit nempe orbi. nam quod rotundæ essent mensæ, eas orbes appellabant. Lucanus, *Vt Mauri lybicis centum stent dentibus orbes.* Et alibi: *Sectosque Athlantide silua Imposuere orbes.* Aegyptij selectas mensas ex Persea faciebant, quæ arbor robusta erat, colore atro, visuque decora. Fiebant & ex arbore thya, Homero nota, admodum preciosæ mensæ. Vide Plinium. Sane quidem mensas apud

Plinius lib. 13. c. 13. — Cicer. 6. in Verr. — Seneca. — Martialis lib. 9. — Lucanus. — Plinius lib. 13. c. 16.

A Romanas mappis opertas non fuisse, ex eo videtur colligi, quod conuiuarum singuli per se mappam secum ad cænam adferebant, vt Martialis scribit.

Mensæ operiebantur mappis apud Roman. — Mart. in 12

Attulerat mappam nemo, dum furta timentur.
Mantile e mensa sustulit Hermogenes.

Verum oppositum potius ex ijs versibus, ego conficio. nam mantile, quod Hermogenes rapuit, hospes strauerat. moris ergo erat mantilia mensis sternere; quod eodem ipse libro probat dicens: *Mensas, Ole, bonas ponis, sed ponis opertas: Ridiculum est; possim sic ego habere bonas.* neque enim risus poetæ nouitatem ab Olo inuectam testatur, sed potius consuetudinem fuisse mensas sternendi mappis; quam tamen Satyricus carpit de more suo. idem
B præterea. Isidorus testatur, dicens, mappas conuiuij, & epularum appositarum esse sic dictas, quasi manupas. & Plinius, de lino viuo scribens, ait; Ardentes in focis conuiuiorum ex eo vidimus mappas, sordibus exustis, splendescentes magis, quam possent aquis, & Martialis ipse:

Plin. lib. 19 — Martialis in Apophor.

Nobilius villosa tegunt tibi lintea citrum.

Porro mensæ ferculis instructæ à duobus portabantur seruis, & conuiuis accumbentibus apponebantur; mutabanturque toties, quoties noua addebantur obsonia: vt colligere licet ex Plutarcho, atque Athenæo. Sed aduertendum est per mensam instructam meretricis, accipiendam esse aram. etenim altare nihil aliud est, quam mensa, pane, carne, mero, & obolis deliciosis instructa, additis
C aromatum suffimentis, cantilenisque; quæ omnia in profanis mensis apponuntur pro conuiuarum vtilitate, & delicijs: in sacris autem in Dei cultum referuntur. vnde merito mensæ dicuntur altaria ab Ezechiele: *hac est mensa coram Domino*, ait demonstrans altare incensi. Einsmodi itaque aras apponebat meretrix ista Dijs Assyrijs, & Aegyptijs; cuius impietatis in præsenti accersitur; in quibus, ne nihil deesset voluptati, omnibus conuiuarum sensibus gratissima Xenia ministrabat: quare sequitur.

Mensæ singulæ singulis ferculis deseruiebant. — Plutarc. in vita Pelop. — Athe. lib. 9 — Mensa pro altari sumitur. — Ezech. 41. ℣. 22.

Thymiama meum, & vnguentum meum posuisti super eam. eadem fere verba legimus supra, & interpretati sumus. Quoniam vero ibi promisimus longiorem hoc loco vnguentorum disputationem nos
D esse facturos; fidem nostram liberemus oportet. Vnguentum Hebraice dicitur שמן, Scemen, quasi dicas pinguedinem, significatque quicquid pingue est siue natura, siue ex artis condimento, vtpote oleum, adipem, atque vnguentum omne, quod ex oleo constat, vel ex alio succo pingui. neque enim omnibus vnguentis miscebatur oleum, vt videre licet apud Plinium, vbi innumera vnguenta commemorantur ex varijs aromatis absque mistione olei composita. quædam etiam ex vnico facta, quale erat Aegyptiorum σακτή, stacti, quod ex gutta myrrhæ, à quo & nomen habuit, constitisse scribunt Athenæus, Theophrastus, atque Dioscorides. quorum Theophrastus de vnguentorum materia sic scribit: Vnguentorum
E alia à floribus nomen mutuantur, vt rhodinum, violaceum, & susinum; alia à folijs vt myrteum, & oenantinum: alia à radicibus, vt nardinum: alia à ligno, vt palmeum: alia à fructu, vt melinum, myrteum, & laurinum; Aegyptium vero ex pluribus, ex cinnamomo, ex myrrha, atque alijs. Vnguentorum porro apud veteres præsertim Asiaticos frequentem vsum, & varia genera legimus tum in profanis, tum in sacris literis. erant enim medica, militaria, gymnastica, conuiualia,

Sup. Ezech. 16. ℣. 18. — Plin. lib. 13 cap. 1. — Athen. lib. 12. & 15. — Theophrast. — Dioscorides. lib. 2.

lia, funebria, voluptuaria, superstitiosa, & sacra. & de sacris quidem, ne profanis admisceantur, diximus ad caput decimum sextum: nunc cetera breuissime persequemur. Medicorum vnguentorum compositionem latius tractarunt Hippocrates, & Galenus in eius vocis expositione, atque Dioscorides; quorum quatuor genera numerat Hippocrates, omnia Aegyptijs nominibus appellata, quippe ab eisdem inuenta, scilicet oleum Aegyptium, oleum Aegyptium album, vnguentum Aegyptium, & vnguentum Aegyptium album. quorum virtutes apud prædictos auctores videre licet. id tantum de omni genere vnguenti in vniuersum dici potest, conferre mirum in modum tum ceteris corporis facultatibus, tum præsertim cerebro. Vnde Plutarchus de Iside, & Osiride ex Aristotelis sententia dixit vnguentorum, florum, pratorum odoriferas respirationes non minus ad sanitatem, quam ad voluptatem conferre; cum cerebrum natura frigidum, & concretum calore, & lenitate resoluant. similiter apud Athenæum Massarius, O felix, inquit, an non nosti sensus nostros, qui sunt in cerebro, excitari suauibus odoribus, & puriores, suauioresque effici, sicut Alexis ait: sanitatis maximam partem bonos odores cerebro concedere? Ac propterea veteres, eodem teste, singulis membris corporis singula, & peculiaria vnguenta accommodarunt, vtpote Aegyptium vnguentum pedibus, & cruribus, phœnicinum maxillis, & mammis; sisymbrium alteri brachio, amaracinum cilijs, & cæsariei, serpillinum genubus, & collo; maxime vero cor vnguentis preciosis perungi solitum idem tradit; quod odoribus suauibus foueatur, quodque animæ sedes sit existimatum, quæ iuxta nomen suum vaporibus odoratis admodum recreatur. hoc est enim, quod canit Regius Vates: *Vt educas panem de terra, & vinum lætificet cor hominis, vt exhilaret faciem in oleo, & panis cor hominis confirmet*. nam vt vinum intus, ita oleum foris lætificat, fortificat, lenit, iuuat, reficit, & excitat, non corporis tantum virtutes, sed etiam animales spiritus. Atque ea de causa adhibitum est non tantum ægris sanandis, sed etiam militibus, & athletis roborandis; quod & apud Ethnicos receptissimum scimus, & apud Hebræos vsitatum colligimus ex illo psalmi: *Parasti in conspectu meo mensam aduersus eos, qui tribulant me, impinguasti in oleo caput meum, & calix meus inebrians, quam præclarus est*. Vbi spiritualia præsidia, Dei beneficio sibi aduersus hostes collata, comparat Dauid cum largæ mensæ ferculis instructæ oleo, & vino, quod scilicet hæc tria mirifice cōfirmare vires hominis, robustumq; corpus reddere soleant, panis oleum, & vinum. Idem in alio psalmo repetitur tametsi obscuriori dicendi ratione. *Et exaltabitur sicut vnicornis cornu meū, et senectus mea in misericordia vberi.* Vel in oleo viridi, hoc est tametsi senex, hostes meos dispergam, & conteram, superque eos exaltabor, non secus atque cornu vnicornis, quod præ ceterorū animalium cornibus durissimum est, inuictum, eleuatumque valde. vires enim mihi iuueniles adiecit oleum viride, diuinus scilicet fauor, quo me totum tamquam oleo delibutum sentio. Oleum autem viride vocat vnguentum, aut etiam viride dicitur oleum ab effectu, quasi re virescere faciens senectam. Aristophanes porro Athletas humido, idest oleo, aqua misto, vt interpretatur Scholiastes, vngi solitos scribit: Extende genua, inquit, & gymnastico more humido temetipsum perfunde in stratis. Ad vnctionem militarem, & gymnasticam referri potest regia. nam & reges vnctione consecrabantur apud Hebræos, vtpote qui duces populi futuri essent in prælijs, aduersus hostes susceptis, vt constat ex libris Regum. *Vnges eum* (Saulem) *super populum meum*. ad quam consuetudinem allusit psaltes, cum epithalamium Christi cecinit. *Propterea vnxit te Deus, Deus tuus, oleo lætitiæ præ consortibus suis.* Quale vero fuerit id oleum, & quare sit dictum *exultationis* consequentia verba declarant: *Myrrha & gutta, & casia* fluebant *à vestimentis tuis, à domibus* à thecis *eburneis*, distillatæ, *ex quibus delectauerunt te*. quod vero adijcitur *præ consortibus tuis*, allusionem continet euidentem ad Dauidis vnctionem, qui à Samuele vnctus declaratus est Rex Israelis præ ceteris fratribus, tametsi natu maioribus, & secundum faciem ad id munus magis idoneis; hoc est enim, quod in libro Regnm dicitur *unxit eum* Dauidem *in medio fratrum*, quod est, inter fratres ceteros vnice dilectum.

[Margin: Hippocrā. Galenus. Diosc. lib. 1. — Plutarchus. — Athenæ. — Vnguentorum mirabiles effectus. — Psal. 103. ℣. 15. — Vnguentum adhibetur militibus, & athletis roborandis. — Ps. 22. ℣. 5. — Ps. 91. ℣. 11 — Vnctio Regia. — 1. Reg. 9. ℣. 16. & 1. Reg. 16. ℣. 12. atque 2. Reg. 1. ℣. 21. — Ps. 44. ℣. 8. — 1. Reg. 15. ℣. 13.]

Enimuero vnguenti funebris mentio est in libro Paralipomenon: *Posueruntque eum super lectum suum, plenum aromatibus, & unguentis meretricijs* odoriferis, *quæ erant pigmentariorum arte confecta, & combusserunt super eum* bustum ei fecerunt *ambitione nimia*. extat & in Euangelio eius consuetudinis exemplum in Christi Domini sepultura, referente Ioanne: *Venit autem & Nicodemus ferens mistu- ram myrrhæ, & aloes quasi libras centum. Acceperunt ergo corpus IESV, & ligauerunt illud linteis cum aromatibus, sicut mos est Iudæis sepelire*. ad quam sepulturæ vnctionem retulit Christus deliciosum vnguentum, quo à Magdalena inter cænandum delibutus est, *præuenit*, inquit Marcus, *ungere corpus meum in sepulturam*, & alibi etiam aromata coempta legimus, quibus vngerent Iesum tertio die à sepultura.

[Margin: Vnguentum funebre. 2. Paral. 16 ℣. 14. — Ioan. 19. ℣. 39. — Marc. 14. ℣. 8. — Mar. 16. ℣. 1]

Restat conuiuiale vnguentum, cuius illustrandi gratia reliqua vnguentorū genera perstrinximus. hoc non tantū ad voluptatem, sed etiam ad mentis sanitatem tuendam, quasi ebrietatis antipharmacum inuentum esse videtur. nam post liberam compotationem tum coronæ, tum etiam vnguenta mensis adhibebantur. Quocirca Lucretius *conuiuia, ludi*,

Pocula crebra, unguenta, coronæ, serta parantur, &c.

Vnguentorum in conuiuijs memoriam inuenimus apud omnes fere scriptores veteres, qui post Homerum scripserunt. Homerus enim apud Athenæum suos heroas frugalitatis studiosos, neque coronatos, neque vnguentis delibutos, neque suffimentis delectatos dicit. vnum dicit Paridem induci, cuius facies à Venere vnguento fuerit delinita. cognouit quidem Homerus vnctiones ex oleo, teste eodem Athenæo, sed non vnguenta odorata. itaque Iliacis temporibus, vt Plinius auctor est, non dum erat vnguentorum vsus, sicut neque thuris in sacrificijs: sed post expugnata Darij castra, in cuius apparatu scrinium vnguentorum inuenit Alexander, ad Græcos primum deuenit, inde ad Romanos. de vtriusque gentis luxu multa citatus iam Plinius, & Athenæus. nos quæ in sacris scripturis inuenimus, referamus. Carpit seuerissime Amos vnguenta conuiuiorum, cum ait. *Bibentes vinum in phialis, & optimo unguento delibuti.* Vbi Chaldæus: Excellentia preciosorum vnguentorum inunguntur. Hebraice est: capite vnguentorum. qua voce quidam præcipuum aroma, hoc est balsamum significatum existimant, quod Plinio teste ceteris odoribus præfertur, vnique Iu-

[Margin: Vnguentum conuiuiale. — Lucret. lib. 4. de natura rerum. — Athen. lib. 1 c. 4. & xy. — Ath. lib. 15 — Plin. lib. 13 cap. 1. — Amos 6. ℣. 6. — Plin. lib. xij. c. 25. & 16. cap. 32.]

dex

deæ concessum est. nam Aegyptium minoris omnino laudis fuit. quibus illud Exodi patrocinatur. *Sume tibi aromata primæ myrrhæ, & præcipuæ.* Vbi Hebraice legitur: Aromatū caput primum principiū. ad hunc morem alludit Ecclesiastes: *Omni tempore sint vestimenta tua candida, & oleum de capite tuo non deficiat.* hoc est trade te cuticulæ curandæ. indulge semper balneis, & conuiuijs. namque vestes candidæ, atque oleum symbola sunt balnearum, atque compotationum: propterea quod à balneis exeuntes, albis induebantur, quas cænatorias Romani vocabant, quod cum ipsis accumberent. Philo in libro de vita ruretica auctor est Iudæos olim diebus festis conuiuia albatos agitare fuisse solitos. idem mos ad Romanos translatus, vt Horatius refert. *Ille Repotia natales aliosue dierum, Festos albatus celebret.* Quod vero de conuiuijs loquatur Ecclesiastes, constat ex versu præcedenti. *Vade ergo,* (inquit) *& comede in lætitia panem tuum, & bibe cum gaudio vinum tuum, quia Deo placent opera tua.* deinde subdit, quam tractamus sententiam: *Omni tempore sint vestimenta tua candida, &c.* Cadit autem aptissime, vt, cum dixisset in balneis, & epulis lætitiæ esse indulgendum, deinde lætitiæ illius conuiualis duo signa, atque causas subijciat, vestes scilicet candidas, atque oleum. quam quidem sententiam ironice dictam à sacro concionatore accipere debemus, non ex animo, vt Sisinnius Nouatianorum Episcopus, homo mollis, in suarum deliciarum excusationem interpretabatur apud Socratem. sed de his alias. In psalmo etiam vnctio conuiualis memoratur: *Et non communicabo cum electis eorum.* Hebraice, non vescar delicijs eorum. *Corripiet me iustus in misericordia, & increpabit me.* feram id omne libenter, *oleum autem peccatoris non impinguet caput meum.* Opponit seueræ correctioni amici, inimici blanditias, & simulatam adulatoris laudem, vt Augustino, & Hilario placet: ceterum translatione sumpta ab epulis, in quibus moris erat oleo pinguissimo, & precioso capita conuiuantium inungi. eodem spectat sermo Christi: *Tu autem cum ieiunas, vnge caput tuum, & faciem tuam laua.* nam ad ieiunium dissimulandum, symbola conuiuantium suadet adhibenda. Huc spectat mulieris peccatricis egregium factum, quæ caput Christi discumbentis in Bethania vnguento precioso perfudit, atque iterum pedes; quod non adeo vsu receptum erat, vt ex discipulorum murmure colligitur. nam id officium vix delicatis principibus exhibitum apud Græcos scribit Athenæus. Atque in primis (quod tamen vti luxuriosum videtur reprehendere) mos fuit, inquit, Athenienses pedes delicatorum vnguentis imbuere. & Plinius: Sed quosdam crassitudo maxime delectat, linique iam non solum perfundi vnguentis gaudent. vidimus etiam vestigia pedum tingi, quod M. Othonem monstrasse Neroni Principi ferebant. Vides non solum ab Athenæo, sed etiam à Plinio huiusmodi vnctionem pedum luxuriæ nomine perstringi. verum Christus illam admisit, & approbauit, non luxuriæ, sed altioris mysterij nomine. *Sinite* (inquit) discipulis admurmurantibus, *illam. quid illi molesti estis? præuenit enim vngere corpus meum in sepulturam.*

XLII. *Et vox multitudinis exultantis erat in ea,* mensa scilicet vel cum ipsa meretrice. Hieronymus ex Septuaginta: Siue & voce composita persultabant, vel vocem harmoniæ personabant, vel omni genere musicorum resonabant; vt non solum visu, sed & auditu, & odoratu, & cunctis sensibus placeres

[Left margin notes:] Exod. 30. v. 23. — Eccl. 9. ℣. 8 — Cænatoriæ vestes albæ. — Philo. in lib. de vita rustica. — Horat. lib. 2 Serm. Sat. 2. — Eccl. 9. ℣. 7 — Sisinnius reprehenditur — Socrat. histo. Eccl. lib. 6. cap. 22. — Psal. 140. v. 4. — August. & Hilarius. — Vngebantur capita conuiuantium. — Matth. 6. ℣. 17. — Matth. 26. ℣. 7. — Pedes inungere magnū deliciarum argumentū. — Athen. lib. 15. & lib. 13. — Plin. lib. 13 cap. 3. — Christus pedum vnctionem laudat, non luxum aut delicias approbans, sed mysterium indicans. — Musica in conuiuijs frequens. — Hieron.

A amatoribus tuis. Scholiastes: Vtebantur etiam, inquit, musicis instrumentis in Idolorum ritibus, quibus dæmones exhilarabant. lætitia quippe dæmonum est hominum interitus, quemadmodum angelorum gaudium peccatoris conuersio, & vita. propterea illa canente, vel psallente, dæmones agebant choreas, & tripudia. nam Basilius in illud Isaiæ: *Pilosi saltabunt ibi,* tradit saltationes didicisse homines à dæmonibus ipsis. Quod vero ad parabolam attinet, constat apud omnes fere gentes in conuiuijs præsertim splendidioribus, vtpote sacris, natalitijs, nuptialibus, funebribus maxime in vsu fuisse musicam; sed apud Hebræos eam consuetudinem viguisse, ex sacris Scripturis in promptu est demonstrare. Ecclesiasticus enim de

B conuiuio verba faciens, symposiarcham in hunc modum instituit: *Rectorem te posuerunt? noli extolli. esto in illis,* inter eos, *quasi vnus ex ipsis, curam illorum habe, & sic conside, & omni cura tua explicita, recumbe.* Et iterum: *Loquere maior natu: decet enim te primum verbum, diligenti scientiam, & non impedias musicam,* longis, & interminatis sermonibus, *vbi auditus non est,* occupatis auribus in musicæ harmonia, *non effundas sermonem, & importune noli extolli in sapientia tua. gemmula carbunculi in ornamento auri, & comparatio,* concentus, *musicorum in conuiuio vini, sicut in fabricatione auri,* aureo apparatu, *signum,* sigillū, *est smaragdi, sic numerus* modulatio, musicorum, *in iucundo, & moderato vino.* & infra. *Vinum, & musica lætificant cor: & super vtraque dile-*

C *ctio sapientiæ, tibia, & psalterium suauem faciunt melodiam: super vtraque lingua suauis.* Vbi vides musicam cūm vino coniunxisse, vtriusque autem suauitati prætulisse sermones sapientum, qui misceri solent inter epulandum. Et iterum: *Memoria Iosiæ in compositione odoris facta, opus pigmentarij, in omni ore indulcabitur eius memoria, & vt musica in conuiuio vini.* Ad hanc quoque consuetudinem alludit psaltes: *In me psallebant, qui bibebant vinum.* hoc est: ego eram canticum in eorum conuiuijs: me perstringebant suis cantilenis. eandem carpit Isaias: *Væ, qui consurgitis mane ad ebrietatem sectandam, & potandum vsque ad vesperam, vt vino æstuetis. Cythara, & lyra, & tympanum, & tibia, & vinum in conuiuijs vestris.* Et iterum: *Cessauit gaudium tympa-*

D *norum, quieuit sonitus lætantium, conticuit dulcedo citharæ, cum cantico non bibent uinum.* Et Amos: *Qui canitis ad uocem psalterij, bibentes uinum in phialis, & optimo unguento delibuti.* Sed & in nouo testamento musicæ conuiualis exemplum est apud Lucam. cum enim filius senior appropinquaret domui: *Audiuit symphoniam, & chorum,* quibus celebrabat pater conuiuium ob filij iunioris aduentum. ad eum morē allusisse videtur Paulus: *Nolite inebriari uino, in quo est luxuria, sed implemini spiritu, loquentes uobismet ipsis in hymnis, & canticis spiritualibus.* Nam admonere videtur eos, qui in conuiuijs accumbunt, ne ebrietate, & lasciuis cantilenis Deum offendant, sed potius spirituali ebrietati studeant, & sacris carminibus Deum laudent. nam

E in cænis Christianorum initio Ecclesiæ cantus esse adhibitos, auctor est Tertullianus, & Cyprianus. Porro Homerus vtriusque musicæ, idest eius, quæ voce, & quæ instrumentis fit, atque saltationis, quæ musicæ comes est, crebram mentionem facit in epularum descriptionibus. nam cantum, & saltationem vocat conuiuarum anathemata, hoc est sacra donaria, vel vt interpretatur Eusthatius, ornamenta conuiuiorum; & Lucianus, exercitium diuinum, & sacrum, vtpote sine quo nulla sacra, festiui-

[Right margin notes:] Scholiast. — Basil. super Isa. 13. ℣. 21. — Saltationes didicerunt homines a Dæmonibus. — Varia conuiuia. — Eccl. 32. ℣. 1. & 2. — Ibid. ℣. 4. — Eccl. 40. ℣. 20. — Eccl. 49. ℣. 1. & 2. — Psal. 68. ℣. 13. — Isa. 5. ℣. 11. & 12. — Isaiæ 24. ℣. 8. & 9. — Amos 6. ℣. 5. & 6. — Lucæ 15. ℣. 25. — Ephes. 5. ℣. 18. & 19. — In Christianorum cænis cantus adhibebantur initio Ecclesiæ. — Tertull. in Apol. c. 39. — Cyprian. ad Donatum. — Homerus in Odis. ibi Eusthat. — Lucianus.

Plato. 2. de legib. Athen. lib. 14.

festiuitates nullæ fieri consueuerunt. Plato varias saltationes pro diuersis festiuitatibus Deorum accommodandas scribit. Athenæus legibus antiquorum, & moribus constitutum esse dicit, vt in conuiuijs canerentur Deorum immortalium hymni, voce communi. meminit eiusdem consuetudinis Plutarchus, & Clemens Alexandrinus, ijs verbis: Cæterum in symposijs, & inter rorantia pocula ad psalmorum Hebraicorum similitudinem carmen canebatur, quod σκολιὸν, scolion, appellabatur, communiter omnibus voce pæana canentibus, nonnunquam etiam per cantici vices propinationes circumagentibus. qui autem erant ex ijs musicæ peritiores, & ad lyram canebant, &c. Solebant etiam conuiuæ se ipsos nominatim prouocare, cui propinaturi erant, & lyram tradituri, vt ex Cicerone, Quintiliano, Plutarcho etiam constat. & quoniam non ordine conuiuij tradebatur lyra, sed alternatim propter obliquam illam lyræ circumlationem carmina illa scolia dicebantur, ac si diceres obliqua. Sed de scolijs compotantium Athenæus disseruit. Sane conuiualia ludorum oblectamenta, saltationes, choreas, psaltrias, sambucistrias epulis Romanorum fuisse adhibitas post Asiaticam victoriam, auctor est Liuius, eorumque abusum carpit seuere Cicero, & Clemens Alexandrinus. Est & tripudiorum eiusmodi in sacris literis memoria. nam in Exodo vitulum aureum coluerunt Israelitæ saltantes, choreasque ducentes: *Sedit*, inquit Moses, *manducare, & bibere, & surrexerunt ludere*. Filiæ quoque Silo anniuersariam Domini festiuitatem celebrant tripudiantes, saltantes per viridaria, vineasque. Sed ne hoc superstitiosum tantum fuisse credamus, vel profanum; certe chori, quibus victoriam Dauidis de Philistæo mulieres Israelitæ concelebrarunt, Dauidis saltatio corā arca Domini, & choreæ Mariæ, omni reprehensione vacant; ex quibus fortasse emanauit gentium in tripudijs superstitio, abusúsque lasciuus, cuius meminit in præsenti vates dicens: *Et vox multitudinis exultantis erat in ea*, mensa scilicet. hoc est inter conuiuandum, communi voce exultantes canebant Deorum suorum laudes, & tripudiantes, circum mensam certos ducebant choros, sacris festiuitatibus, quas agebant, accommodatos.

Plutar. li. 1. Symp. problem. 1. Clemens Alex. lib. 2. pæda. cap. 4. Scolia compotantium quæ. Cicer. lib. 1. Tuscul. Quintil. lib. 1. instit. Plutar. in Apolog. Athe. lib. 8. & lib. 15. T. Liui. decad. 3. Cicer. orat. pro Cælio & 6. in Verr. Clemens Alex. lib. 2 pædag. c. 4. Exod. 32. ℣. 6. Iudic. 21. ℣. 19. & 21. Chori etiam sacri. 1. Reg. 18. ℣. 6. & 7. 2. Reg. 6. ℣. 54. Exod. 15. ℣. 20. & 21.

Et in uiris, qui de multitudine hominum adducebantur, & veniebant de deserto. (Septuaginta, ebrij de deserto) *posuerunt armillas in manibus eorum, & coronas speciosissimas in capitibus eorum.* Contextus Latinus indicat ornatos monilibus adulteros à meretricibus. Sed in Hebræo contra hodie legimus; nam, dederunt, Hebraicum est generis masculini, & pronomen, earum, est femineum. suspicarer incuria librariorum corruptum pronomen, *eorum*, pro earum: sed in nullo codice Latino inuenio variatum genus pronominis *eorum*. similiterque legerunt Septuaginta, & interpretati sunt Græci. Hieronymus vtramque versionem explanando probat, vt iam dictu.i sumus. orationis series Latinam postulat sententiam: fortasse corrupta erunt Hebræa, quæ suppetunt, exemplaria. Porro sensum ita explicat Hieronymus: Qui venerunt ad vos ebrij, non vrbanæ alicuius elegantiæ, sed de deserto, ac solitudine rusticorum, ac latronum habitum præferentes. & in tantam exarsistis (ô sorores pessimæ) insaniam voluptatum, vt armillas vestras, & discriminalia imponeretis manibus, & capitibus amatorum vestrorum, siue vobis ipsis, vt plenæ ornatu turparemini. Polychronius, &

Exaggerat meretricum intemperantiam ex amasiorum penuria, & abiectione muneribus, & honoribus donata. Hieron. Hieron. Polychr.

A Theodoretus: Quid enim magis desertum; quam ij, qui colunt idola? ex illis enim, inquit, desertis animis, atque mentibus ad te deriuabantur impietatis documenta, quæ musicis organis excipiebas, iucundum, suauemque sonum resonantibus. Sed hæc mystica sunt. Venientes de deserto, vocat secundum Rabbi Dauid Aethiopas, seu Sabæos, qui Hierosolymam veniebant per Arabiam desertam. Hebraice enim legimus סבאים, Sabaim, quod plurale est nominis סבא, Seba, quod proprium fuit filij Chus, nepotis Cham, pronepotis Noe. *Filij Chus, Seba, & Hauila, & Sabtha.* Vnde metropolis ab eo ædificata, adeoque tota regio, quam nunc Prestanus, seu Princeps Nubianorum, sanguine, & fide successor Candaciæ reginæ, tenet,
B Sabæa dicta est. Vnde Sabaim appellantur incolæ eius regionis ab Isaia: *Sabaim viri sublimes*. ortum autem videtur ab eo nomine verbum סבא, Saba, quod est potando haurire vinum, quo vsus est Isaias: *Et impleamur ebrietate*, vel hauriamus siceram. fortasse, quia Sabæi dediti erant ebrietati. quapropter Septuaginta pro Sabaim apte verterunt ebrij: existimantes participium esse, non proprium gentis nomen. Diuus Hieronymus videtur legisse סבאים, Sebaim, relatiuo contracto quasi dicat, qui venientes erant de deserto. Rabbi Selomo deriuat vocem eandem à סביב, Sabib, quod est in circuitu. quasi illi habitarent prope desertum, quales erant Ammonitæ, & Moabitæ. ceterum eodem recidit vtraque versio, & cum illis præcla-
C re congruit nostra editio. etenim sensum vnicum vniuersæ reddunt, scilicet exceptos cum symphonia Sabæos, secundum nomen suum vinosos, qui de deserto veniebant Hierosolymam. Sed aduerte pro voce *viros*, Hebraice haberi אנשים, anasim, à singulari אנוש, enos, quod est ærumnosus, incurabilis, desperatus, vt in psalmo: *In labore*, miseria, *hominum*, valetudinariorum *non sunt*. hoc loco anasim sunt mancipia vilia, sordida, execranda, fæx mundi, Ethyopes deformes, pannosi. quare non parum accrescit orationis vis, ac si dixisset: In tantum exarsit meretricum libido; vt non dicam Assyrijs iuuenibus speciosis, vel Aegyptijs vrbanæ elegantiæ adolescentibus, sed eorum mancipijs execrandis, sordidis, latronibus deserti, Sabæis,
D scilicet ebrijs, qualia scilicet solent esse mancipia, sese prostituerint: & ne quicquam ad amentiam illarum deesset, quo illos ad se allicerent, suis ipsarum gemmis, & monilibus decorabant. esto itaque versus intricati hæc paraphrasis dilucida: & mancipiorum, qui cum Assyrijs, & Aegyptijs adducebantur, Sabæorum inquam, qui ebrij de deserto veniebant, manibus armillas, & capitibus coronas imposuerunt meretrices insanæ. *Posuerunt armillas in manibus eorum*. moris fuit antiquis & feminis, & viris armillas in brachijs gestare ornatus gratia, vel honoris. nam Rebecam id ornamenti genus inter cetera à seruo Abrahami accepisse legimus. Isaias etiam, & Ezechiel cū mundo muliebri recensent armillas. At vero in
E Genesi armillam suam oppignerat Iudas nurui suæ Thamar. atque in libris Regum Madianita ille miles armillam è brachio Saulis, & coronam de capite ablatam obtulit Dauidi. in Exodo quoque, & libro numerorum promiscue viris, & feminis tribuuntur armillæ. Sane Festus Pompeius in armillis, scribit viros militantes aureas armillas, quibus ab Imperatoribus erant donati, gestare solitos. Vnde etiam armillæ dictæ sint, quod antiqui humeros cum brachijs armos vocabant.

Theodor. R. Dauid. Quæ gens Sabæa fuerit. Genes. 10. ℣. 7. Isa. 45. ℣. 14. Isa. 56. ℣. 12 Hieron. R. Solom. Hominum miseria ipso nomine ostēditur. Armillas in brachijs tum viri, tum feminæ gestare solebant. Genes. 24. ℣. 53. Isa. 3. ℣. 19 Ezech. 16. ℣. 11. Genes. 38. ℣. 18. 2. Reg. 1. ℣. 10. Exod. 35. ℣. 22. Numer. 31 ℣. 50. Festus Pomp. Quare dicantur armillæ

Vnde etiam arma, ab ijs dependentia dicta sunt. A

Liui. lib. . deca. 1. eius honoris meminit Liuius: Papirius, inquit, consul equites omnes ob insignem multis locis operam corniculis argenteis, nempe vasculis instar cornu elaboratis, armillisque argenteis donat. Et Valerius Maximus de aureis, & argenteis armillis loquitur, quibus donati sunt equites quidam strenui: quibus consentaneum est, quod de armillis Saulis regis nuper referebamus, vt verosimile sit id honoris initio regium esse, postea cum uiris illustribus à regibus ipsis communicatum, post à feminis quoque vsurpatum non tam honoris ergo, quam decoris. neque enim nouum est feminas quicquid vsque preciosum est ambire, & in suas delicias luxumque conuertere, atque adeo coronam regiam, quæ vel præcipuum est supremæ potestatis insigne, vt mox dicturi sumus. Sed meretricũ istarum intemperantia superauit ambitionem. neque enim ab amasijs acceperunt ornatum, sed potius ipsis pro mercede armillas, de brachijs suis extractas, dederunt. Vnde Polychronius, & Theodoretus: Nihil enim ab idolis accipiunt, qui ea sibi colenda instituunt, immo dona sibi à Deo concessa ipsis offerunt, varium illis circumponentes ornatum.

Valer. Max. lib. 2. cap. 3. lib. 2. c. 8.

Polychr. Theodor.

Et coronas speciosas in capitibus eorum. עטרת, ghatereth, idest corona à verbo עטר, ghatar, deriuatur, quod est circundare, munire, atque adeo cumulare, quod ijs abundare solemus, quæ circa nos sunt. in prima significatione sumitur ibi: *Saul, & viri eius in modum coronæ cingebant Dauid.* Hebraice: coronabant. in secunda ibi: *Domine, vt scuto bonæ uoluntatis tuæ coronasti nos.* In tertia ibi: *Sapientia dabit capiti tuo augmenta gratiarum, & corona inclyta circundabit te.* Et in psalmo: *Qui coronat te misericordia.* Et Isaias: *Coronans coronabit te tribulatione.* Et in psalmo: *Benedices coronæ anni benignitatis tuæ.* Hebraice: Coronasti annum bonitate tua. sed sensum huius versiculi psalmi mirifice expresserunt Septuaginta, ac si dixisset: Cumulasti annum prouentu abundanti, quæ tua bonitas est. eorundem significatuum symbolum fuit corona veteribus. immo & vox Græca στέφανος, stephanos, à verbo στέφω, stepho, oritur, quod est cingere, cumulare, adimplere, vt testatur Athenæus, & Hesychius. Idemque ex Homero constat, cum ait: Verbis formam Deus ipse coronat, hoc est deformes implet dicendi gratia. Vnde corona est quasi complementum, & consummatio. cuius significatus etymologiam habes apud prædictum Athenæum. antiquitus enim, inquit ille, sacrificantes, id, quod Dijs acceptum referendum esse putabant, coronare consueuerunt: etenim teste Aristotele, nihil dijs mutilum, aut mancum, sed perfecta & integra offerimus. corona igitur est perfectionis, & plenitudinis symbolum: contra vero cum alicuius miseratione tangimur, nos quodam modo ipsos capillorum tonsura, coronarumque depositione mutilamus. neque aliud sibi voluit Aristoteles cum dixit, veteres in conuiuijs coronis vsos ad significandam, augurandamque fertilitatem annonæ, rerumque omnium abundantiam. Coronarum autem frequentissimum vsum inuenimus apud omnes fere gentes in sacris. nam & hostiæ, & sacrifici, & idola coronari consueuerunt. in certaminibus præterea vsus erat, in victorijs, atque triumphis; victorum enim hæc præmia fuerunt. in nuptijs etiam. vtpote sponsorum, & sponsarum ornamenta: in regum & Sacerdotum inaugurationibus, ceu illorum dignitatis insignia; quæ omnia satis aperte demonstrant arcus triumphales, statuæ nobiles, marmoraque

... e coronis ... ulta.

1. Reg. 23. ỳ. 26.

Ps. 5. ỳ. 13.

Prou. 4. ỳ. 9

Psalm. 102. ỳ. 4.

Isa. 22. ỳ. 18

Ps. 64. ỳ. 12

Corona abũdantiæ, & cumuli symbolum.

Athenæus lib. 15.

Hesychius.

Homerus.

Deo nihil nõ perfectum & integrum offerri debet.

Aristot. lib. sympos.

Arist. apud Cælium lib. 27. cap. 26.

varia, quæ hodie Romæ visuntur. in funeribus quoque; nam cadauera, (teste Cicerone, vbi meminit aureæ coronæ mortuo cuidam impositæ) sepulchra, cippi, atque columnæ corollis, & floribus decorantur, vt apud Lucianum in Nigrino videre licet. ac denique in conuiuijs tum sacris, tum profanis, ac præsertim nuptialibus. Quare Plinius: Et iam, inquit, tunc curonæ Deorum honos erant, & larium publicorum priuatorum, ac sepulchrorum, & manium; summaque auctoritas pactili coronæ. Sutiles saliorum sacris inuenimus, & solennes cænis. Athenæus quoque inde probat à veteribus conuiuiorum originem ad Deum fuisse relatam, quod coronis Deorum proprijs in ijs vterentur. Sed vt omittamus alias, quæ nil ad nostrum pertinent institutum, conuiuales certe coronas, si Athenæo credimus, inuenit vtilitas, vel etiam necessitas, confirmauit vero, atque auxit voluptas. nam cum veteres, quod Plutarchus scribit, inter epulas liberalius se ad bibendum inuitarent, largiusque biberent; ad occurrendum, medendumque capitis doloribus, quos vinum immoderatius haustum parere solet, consueuerunt illud vincire, ac ligare fascijs, seu vittis ex lino, lana vel confectis, vt Festus tradit, atque Isidorus, coronas, scilicet veterum fuisse laneas, vel lineas. accessit deinde ornatus coronarum ex frondibus, vel floribus contextarum, quo vtilitatem pariter comitarentur deliciæ. nam florum exhalationes mirabili contra hoc malum sunt præsidio, caputque veluti arcem muniunt ad ebrietatem pellendam. nam & calidi flores, molliter aperiendis meatibus, faciunt, vt perspirare vinum possit: & qui leuiter frigidi sunt, mediocri contactu vapores repellunt; vt violacea in primis, & rosacea corona: vtrunque enim horum astringit, ac reprimit odore suo: ex quibus caput grauatur, vt meminerunt Aristophanes, & Plinius, qui tradit primum ex hedera Liberum patrem capiti suo imposuisse coronam, eiusque inuentionis rationem tradit Plutarchus: Hedera, inquit ille, Bacchantes coronauit, vt minus à vino læderentur, hedera frigore suo ebrietatem restinguẽte. Athenæus quoque ait, hederaceis corollis veteres primum fuisse vsos; quod frondibus, atque corymbis tempora ligaret, molliterque astringeret, & sine graui odore refrigeraret. idcirco ait: Videtur Bacchus coronam vitis reliquisse, ac potionis dilutæ auctor fuisse; cuius coronæ mentionem quoque factam legimus in libris Machabæorum. nam Iudæos cogebat Antiochus hedera redimitos orgia celebrare. Ex nardo etiam vsitatas fuisse coronas auctor est Plinius. Lautissimum quippe, inquit, habetur ex nardi folio eas dari. & merito; est enim nardi odor suauissimus, vt habetur in canticis: *Nardus mea dedit odorem suum.* nardina scilicet corolla. & iterum: *Nardus, & crocus, &c.* Hebraice נרד, nerdi in plurali נרדים, nerdim, dicitur, vnde Græcum; atque Latinum vocabulum promanauit. fuerunt etiam eiusmodi coronæ epulares ex myrtho, teste Athenæo, ad vini euaporationem reprimendam. vnde Horatius.

Nunc decet aut viridi nitidum caput impedire myrtho.

Rosæ quoque coronis adhibitæ, quæ teste Athenæo, aliquantulum refrigerandi, capitisque dolores mitigandi vim obtinent. Plutarchus etiam, qui violaceas rosaceis adnumerat, & in facultate refrigerandi comparat. De rosarum sertis Martialis.

B C D E (marginal section letters)

Cicer pro Flacco.

Lucianus in Nigri.

Plin. lib. 21. cap. 3.

Athe. lib. 5

Coronas cõuiuales inuenit necessitas, auxit voluptas.

Plutarc.

Coronæ antiquæ teste Isidoro ac Festo, aut laneæ, aut lineæ fuerunt.

Aristopha. in Auibus

Plin. lib. 21. cap. 3. & lib. 16. cap. 1.

Frequens Bacchi corona ex hedera fuit.

Plutarch. 3. sympos. problem. 1.

Athenæ.

2. Machab. 6 ỳ. 7.

Plin. lib. 21 cap 3.

Cãt. 1. ỳ. 12

Cãt. 4. ỳ. 14

Athenæ.

Horat. lib. 1 od. 4.

Plutar. sympos. 3.

Martial.

Pin-

Pinguescat nimio madidus mihi crinis amomo
Ornenturque rosis tempora sutilibus.

Ouid. fast. 5. Atque Ouidius in fastis.

Tempora sutilibus pinguntur tecta coronis,
Et latet iniecta splendida mensa rosa.

Rosarum quoque vt aliorum florum in conuiuijs vsum apud Hebræos viguisse ex illo sapientiæ facile colligi potest, vbi Salomon homines volu- [Sap. 2. ℣. 7. & 8.] ptuarios in hunc modum loquentes inducit: *Vino precioso, & vnguentis nos impleamus, & non prætereat nos flos temporis: coronemus nos rosis, antequam marcescant; nullum pratum sit, quod non pertranseat luxuria nostra. antequam marcescant*: Inquiunt, quod rosæ, citissime euaporantur, eo quod odoris sui sunt prodigæ; emittunt enim, vt ait Plutarchus, odoris fluxum, vnde etiam nomen habent: nam Græcis rosa dicitur ῥόδον, quasi fluens odor. Fiebant quoque ex lauro, atque ex lilijs, quæ, teste Plinio, rosis sunt nobilitate proxima, quæque in sacris literis nobilitantur, & rosis coniunguntur, vt in [Eccl. 50. ℣. 8. & 39. ℣. 19.] Ecclesiastico. Adnumerat etiam Plutarchus prædictis cyprum, & crocum, quorum mentio est in [Cant. 4. ℣. 14. & 4. ℣. 14.] canticis. nam à voce כפר, cephor, & כפרים, cepharim Græcus, & Latinus Cyprus effluxit. Ergo vt ad nostrum reuertamur institutum, videntur meretrices illæ ex rosis, vel violis, alijsue odoriferis, & speciosis floribus, & frondibus serta sibi plexuisse decoris (nam hoc significat פאר, Pear Hebraicum, [Hieron.] pro quo Hieronymus vertit speciosas.) teste enim [Pollux.] Polluce hunc fere delectum habere solebant veteres florum coronariorum; vt ijs potissimum vterentur, quorum & color oculis, & odor naribus suauem voluptatem simul cum commoditate leuandi capitis, afferrent. proptereaque merito à vate dicuntur coronæ decoris, seu speciosæ, & elegantes. atque eiusmodi corollas amasiorum capitibus, vel frontibus, aut certe collis imponebant. [Schol. Apol.] nam, vt testis est Scholiastes Apollonij, veteres tribus modis vtebantur coronis. nam vel capiti imponebant serta, vel fronti, & temporibus circumdabant, vel à collo suspendebant. enimuero illud non expedit obliuisci, per amasios nos cum Propheta intellexisse idola, quorum cultui splendidum illud conuiuium dicatum erat. nam ea cerimonia meretrices se ipsas profitebantur fidelissimas, & amantissimas sponsas Deorum, quippe eorum amore corollis, delicijs nimirum suis, se ipsas spoliabant, in ipsorumque cultum libenter consecrabant. neque singularis fuit ea superstitio, & sine exemplo. nam etiam apud gentes moris fuit meretricibus statuas Deorum diuersi generis corollis exornare.

[Rosa odoris prodiga.]

[Delicijs propriis se spoliare propter aliquẽ, amoris est iudicium.]

XLIII. & XLIV. *Et dixi ei: Quæ attrita est in adulterijs: nunc fornicabitur in fornicatione sua etiam hæc.*

Et ingressi sunt ad eam quasi ad mulierem meretricem. *Dixi*, idest existimaui, cogitaui, vt notauit [R. Salomon.] hic Rabbi Salomon. Ingredi ad feminam, dicunt Hebræi honesta phrasi, quod nos, rem habere cum illa. quia proprium feminarũ est in cubiculis clau- [Hieron.] sas contineri. Hieronymus versionem suam alioqui subobscuram dilucide interpretatur: Quamobrem dixi ei, vel Hierusalem, vel Samariæ, vel vtrique: sic attriuistis frontem, vt nequaquam secreto polluamini, vel mariti, vel hominum vitetis aspectum: sed instar meretricum publice prostituamini, quoniam ingressi sunt ad vos, quasi ad [R. Dauid.] meretrices? Rabbi Dauid: Dixi de vetula inueterata in adulterijs, nunc, idest non fornicabitur amplius, sed modo cessabunt fornicationes eius, postquam eiecta fuerit de terra sua. alij sic: Iam iam

A migrabunt alio fornicationes eius, & ipsa. Septuaginta: Nonne in his mæchantur, & opera meretricis etiam ipsa fornicata est? quod in hunc modum intellexit Polychronius, & Theodoretus: [Theodor. Polychr.] Dicebam enim instrumentis vtens propheticis, in his inanimis adulterium vestrum patratur, & fornicaria sunt vestra studia. Scholiastes vero. in his, [Shcoliast.] inquit, eas redargui, & fornicarias, & adulteras eas appellaui. constat enim per omnes prophetas illis impietatem exprobratam esse. obserua. vel ipsi Deo stuporem facere videtur tanta plebis suæ in turpitudinem procliuitas. nam quasi admirabundus exclamat: Ita ne se res habet? vetulam hanc nondum esse satiatam sordibus meretricijs? attendite quam auide, quamque impudenter, ac si B iuuencula esset, amasios euocauerit, allexerit, & in sui contumeliam prouocauerit. nam ex eius promptitudine licentiam in reliquum nacti, ait Theodoretus, tamquam ad mulieres communes [Theodor.] omnibus prostitutas, ita ad Samariam, & Hierusalem ingressi sunt animarum euersores Dæmones, quique eorum cultum docti sunt Chaldæi. deinceps igitur ad hos transfert orationem.

[Ipsi Deo quodammodo admirationem afferre videtur tanta in peccata procliuitas.]

Viri ergo iusti sunt. Transitum facit à Dijs factis instar hominum ad ipsos homines veros. nam meretrix non se prostituerat hominibus Chaldæis, sed Dæmonum simulacris depictis forma Chaldæorum, vel Aegyptiorum. at vero per veros homines, Chaldæos scilicet supplicio affecta est. de ijs ergo ait: *Viri iusti sunt*. Rabbi Dauid, & Salo- [R. Dauid.] XLV.
C mon per iustos intelligunt iudicij peritos, & in iu- [R. Salomon.] dicando expertos. Polychronius, & Theodore- [Polychr.] tus iusti epitheton apposuit, non eorum iustitiæ [Theodor.] prohibens testimonium; erant enim iniustissimi, iniquissimi, & impijssimi. Sed ex comparatione rerum à meretricibus gestarum, iusti sunt, dixit: ac si diçat, si tecum comparentur, ij Iusti sunt. quod etiam supra fecit, cum de Hierusalem loqueretur; [Supra. c. 16. ℣. 51.] *Iustificasti sorores tuas, &c.* Sed aptius videtur, vt iustitia politica iusti appellentur Chaldæi, quæ tametsi in hominibus idololatris vera virtus non esset, erat tamen virtus, quæ ius suum cuique dabat: eamque exercuit Babylonius cum plebe Iudæorum, quam hic meretricis nomine significat propheta. nam vt in libris Regum legimus, Vrbem [4. Reg. 25. ℣. 7. 10. & 11.] D incendit & euertit, incolas abduxit, regem ex fuga retractum filijs, atque oculis orbauit: quæ omnia sunt iustitiæ vindicatiuæ propria munera.

Ii iudicabunt eas iudicio adulterarum, & iudicio effundentium sanguinem. Polychronius, & Theodo- [Polychr.] retus adulterij, & homicidij pœnas luent suos ama [Theodor.] tores iudices sortitæ. Quale autem genus supplicij id futurum sit, declarat dicens.

Adduc ad eas multitudinem, & trade eas in tumultum, & in rapinam. XLVI. &

Et lapidentur lapidibus populorum, & confodiantur gladijs eorum. XLVII. Definita est lapidationis pœna adulteris in Leuitico. *Morte moriantur, & mæchus, &* [Leuit. 20. ℣. 10. & ℣. 2.] *adultera.* Genus autem mortis paulo ante expresserat: *Siquis dederit de semine suo Moloch, morte,* E inquit, *moriatur, populus terræ lapidabit eum.* Similis autem sententia intelligenda est in sequenti lege adulterarum, cum alia non explicetur. atque ex Ioanne ita esse conuincitur, vbi de adultera Pha- [Ioan. 8. ℣. 5] risæi ad Christum aiunt: *In lege mandauit nobis Moses huiusmodi lapidare.* Sed hæc omnia metaphorice dicta scimus. illud sine tropo, *Filios, & filias earum interficient & domos earum igne succendent.* Vide in libris regum rem gestam, huius prophetiæ [4. Reg. 25.] commentarium: *Et auferam scelus de terra, & discent*

scent omnes mulieres, ne faciant secundum scelus earum. Scholiastes,& Theodoretus: Hæc illis sustinentibus, lapidibusque, & gladio,atque igni consumptis,omnis ciuitas percipiet vtilitatem,discens in alieno capite, qualia sint impietatis præmia. nam hic versus persistit in tropo. mulieres vocat ciuitates, ac si dicat, reliquæ ciuitates hoc documento coercebuntur.

Scholiast. Theodor.

XLIX. *Et dabunt scelus vestrum super vos, & peccata idolorum vestrorum portabitis, & scietis, quia ego Dominus Deus*. Polychronius, & Theodoretus impietatis vestræ,inquit,fructus feretis. non enim coacti ipsam suscepistis, sed voluntate, atque cupiditate; sed ex ipso supplicio maximam colligetis vtilitatem, quia me Dominum agnoscetis. quam vtinam agnitionem nos assequamur, non malorum experientia docti, sed diuina beneficia sentientes, & ingratum animum abominantes, ob Dei memoriam in singulos dies renouati, & sanctissimi spiritus virtute, Dei caritate inflammati, & Domini nostri Iesu Christi iudicis aduentum expectantes.

Polychr. Theodor.

Supplicia in Dei cognitionem adducunt.

EZECHIELIS PROPHETAE
CAPVT VIGESIMVM QVARTVM.

ARGVMENTVM.

Sub metaphora lebetis pleni carnibus,appositique ad ignem obsidionem Hierusalem, & sub figura vxoris mortuæ vrbis excidium vaticinatur.

I. *ET factum est verbum Domini ad me in anno nono, in mense decimo, decima die mensis,dicens:*

II. *Fili hominis,scribe tibi nomen diei huius, in qua confirmatus est rex Babylonis aduersum Hierusalem hodie.*

III. *Et dices per prouerbium ad domum irritatricem parabolam, & loqueris ad eos: Hæc dicit Dominus Deus: Pone ollam, pone, inquam, & mitte in eam aquam.*

IIII. *Congere frusta eius in eam, omnem partem bonam, femur,& armum, electa,& ossibus plena.*

V. *Pinguissimum pecus assume,compone quoque strues ossium sub ea: efferbuit coctio eius, & discocta sunt ossa illius in medio eius.*

Propterea hæc dicit Dominus Deus:Væ ciuitati sanguinum, ollæ, cuius rubigo in ea est, & rubigo eius non exiuit de ea: per partes, & per partes suas eijce eam: non cecidit super eam sors. VI.

Sanguis enim eius in medio eius est, super limpidissimam petram effudit illum: non effudit illum super terram,vt possit operiri puluere. VII.

Vt superinducerem indignationem meam, & vindicta vlciscerer: dedi sanguinem eius super petram limpidissimam,ne operiretur. VIII.

Propterea hæc dicit Dominus Deus: Væ ciuitati sanguinum, cuius ego grandem faciam pyram. IX.

X. *Congere ossa, quæ igne succendam: consumentur carnes, & coquetur vniuersa compositio, & ossa tabescent.* A

XI. *Pone quoque eam super prunas vacuam, vt incalescat, & liquefiat æs eius: & confletur in medio eius inquinamentum eius, & consumatur rubigo eius:*

XII. *Multo labore sudatum est, & non exiuit de ea nimia rubigo eius, neque per ignem.*

XIII. *Immunditia tua execrabilis: quia mundare te volui, & non es mundata à sordibus tuis: sed nec mundaberis prius, donec quiescere faciam indignationem meam in te.* B

XIIII. *Ego Dominus locutus sum: Veniet, & faciam: non transeam, nec parcam, nec placabor: iuxta vias tuas, & iuxta adinuentiones tuas iudicabo te, dicit Dominus.*

XV. *Et factum est verbum Domini ad me dicens:*

XVI. *Fili hominis, ecce ego tollo a te desiderabile oculorum tuorum in plaga: & non planges, neque plorabis, neque fluent lacrymæ tuæ.* C

XVII. *Ingemisce tacens, mortuorum luctum non facies: corona tua circumligata sit tibi, & calceamenta tua erunt in pedibus tuis, nec amictu ora velabis, nec cibos lugentium comedes.*

XVIII. *Locutus sum ergo ad populum mane, & mortua est vxor mea vespere: fecique mane, sicut præceperat mihi:*

Et dixit ad me populus. Quare non indicas nobis, quid ista significent, quæ tu facis? XIX.

Et dixit ad eos: Sermo Domini factus est ad me, dicens: XX.

Loquere domui Israel: Hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego polluam sanctuarium meum, superbiam imperij vestri, & desiderabile oculorum vestrorum, & super quo pauet anima vestra: filij vestri, & filiæ vestræ, quas reliquistis, gladio cadent. XXI.

Et facietis, sicut feci: Ora amictu non velabitis, & cibos lugentium non comedetis. XXII.

Coronas habebitis in capitibus vestris, & calceamenta in pedibus: non plangetis, neque flebitis, sed tabescetis in iniquitatibus vestris, & vnusquisque gemet ad fratrem suum. XXIII.

Eritq. Ezechiel vobis in portentum: iuxta omnia, quæ fecit, facietis, cum venerit istud: & scietis, quia ego Dominus Deus. XXIIII.

Et tu fili hominis, ecce in die, qua tollam ab eis fortitudinem eorum, & gaudium dignitatis, & desiderium oculorum eorum, super quo requiescunt animæ eorum, filios, & filias eorum: XXV.

In die illa cum venerit fugiens ad te, vt annunciet tibi: XXVI.

In die, inquam, illa aperietur os tuum cum eo, qui fugit: & loqueris, & non silebis vltra: erisq. eis in portentum, & scietis, quia ego Dominus. XXVII.

EXPLANATIO
EIVSDEM CAPITIS
VIGESIMIQVARTI.

I. Diei, & horæ prædictio certiores Hebræos facit, non casu, aut cæli influxu, sed Dei prouidentia vrbem igni traditam.

IN *anno nono*, à migratione Ioachin, vt primo capite notauimus, *in mense decimo*, hoc est Chaldæorum Thebeth, qui decimus est à Nisan, respondetque ex parte Decembri nostro, *decima mensis*, subaudi die. D

II. *Scribe tibi nomen diei huius*. Hebraice: Nomen diei: articulum diei huius, *In qua confirmatus est Rex Babylonis*, in articulo diei huius, *aduersus Hierusalem*. Vnde scimus non solum diem, sed etiam diei horam prophetæ reuelatam, in qua ciuitas vallari cœpta est. hoc eodem anno, mense, & die cœpit Nabuchodonosor obsidere Hierusalem, vt constat ex libris Regum, & Ieremiæ. Ergo eam diem solenni ieiunio postea celebrarunt Iudæi, vt in eorum Kalendario videre licet. reuelata itaque est eodem die, in qua ciuitas vallari cœpta est, Ezechieli in Babylone degenti, res gesta Hierosolymis, ac præceptum, vt eam sub ænigmate concaptiuis referret die ipso notato, vt & ipsi, & obsessi tum ex tempore, tum ex rerum euentu discerent non casui, neque Babyloniorum potentiæ Vrbis excidium esse adscribendum, sed eius voluntati, qui multo ante prædixerat ob ciuium impietatem 4. Reg. 25. ℣. 1. Ier. 52. ℣. 4

vrbem

Deus suorũ prophetarũ existimationi prouidet. *Polychr.*

vrbem esse igni comburendam: Ezechielem quoque prophetam esse veridicum, quippe qui Hierosolymæ statum è Babylone tam longe dissita nosse potuit, & palam facere. Sed hic Polychronius adiecit: Quoniam inquit pueriles erant mente & cum eadem audirent, ridicula putabant; necessario varietate distinxit orationis narrationem ad terrendos auditores. Theodoretus vero: Per ænigma iubetur propheta, quæ ciuitati euentura essent edocere, vt propter eorum, quæ dicerentur, obscuritatem, studiosiores ad interrogandum effecti auditores, exploratius oracula diuina percipiant. Scholiastes autem sic habet: Babylonius copijs suis adductis ad Vrbem oppugnandam accesserat. hoc vero agebat Deus, vt expugnationis dilatione illos ad pœnitentiam incitaret. verum non modo nihil profecerunt, sed potius prophetis exprobrabant tamquam mentientibus. Deus igitur iubet prophetam expugnationis parabolam in illos dicere.

Theodor. Aenigmata proponunt prophetæ, vt obscuritas studium excitet auditorum. *Scholiast.*

III. *Dices per prouerbium ad domum irritatricem parabolam.* Hebraice: Parabolabis parabolam, vel transferendo transferes sermonem. de qua phrasi supra dictum est; de translatione autem lebetis capite vndecimo: *Hæc est lebes, nos autem carnes, &c.* Ad quæ verba nunc videtur allusisse vates, atque etiam Micheas, vt infra explanabimus: *Hæc dicit Dominus Deus: pone ollam*, dicere iubetur, deinde facere, vt rebus verba iuuentur. gesta enim magis mouent; præsertim si sint insolita. sane prophetis familiare est rebus, & verbis vaticinari; vt non semel annotatum est in superioribus. In hac autem metaphora, vt bene obseruarunt Polychronius, & Theodoretus, ollam, vel lebetem vocat Ezechiel Vrbem ipsam: per aquam infusam intelligit obsidionem, & omnis generis calamitates, quæ vallum comitantur, vt apud Isaiam: *Adducet Dominus aquas fluminis fortes, regem Assyriorum.* Et in Apocalysi. *Aquæ multæ populi sunt.* Bene ergo dicentur Aquæ populi vallantes vrbem propter multitudinem, fragorem, tumultum, atque ingens periculum, quod ex eorum vallo non secus, atque ex inundatione vehementi creabatur ciuitati. Pecus pingue est respublica lasciuiens, quasi vitulus indomitus, qui incrassatus recalcitrat. Bestijs enim illos efficit similes, (inquit Scholiastes) quippe pristino honore spoliatos, hoc est Dei ope, & patrocinio. sed quid, si addas non modo bestijs comparatos, sed ijs etiam, quæ in macellum iam subductæ sunt ad victimam destinatæ? Carnes pecoris pinguissimi vocat indigenas, membra scilicet reipublicæ, vtpote caput regem, cor pontificem, viscera Sacerdotes, armos magnates, dextrum scilicet Leuiticæ tribus Sacerdotes, sinistrum è regio sanguine progenitos, femora, quæ musculosa sunt, viros bellatores, robur militiæ, vrbisque præsidium, crura infimos homines, hoc est artifices, & fabros, &c. ossa robustissimos, atque opulentissimos quosque, qui videbantur confidentiores, quibusque sufficiebant vires, & annona ad longam obsidionem sustinendam: vel magistratus, qui sustinent onus populi, propterea que alias *anguli* solent appellari. ignis significat oppugnationem, famem, & pestem. frusta carnium extracta ex lebete, & temere proiecta in omnem ventum, designant ciues, qui vel excursionibus, peste, & fame perierunt circum Vrbis mœnia, vel profugos, qui discruciati sunt, seu captiuitate oppressi. rubigo est peccatum obstinationis, quod perseuerauit in Iudæorum cordibus.

Mic.3.ỹ.3

Rebus & verbis vaticinabãtur prophetæ. *Polychr. Theodor.*

Isa.8. ỹ.7. Apocal.17 ỹ.1.

Deu.32.ỹ. 15. Scholiast. Homo Dei ope propter peccata destitutus cum bestijs comparatur.

Respublica cum humano corpore, illius ciues cum membris eius cõferuntur. *Sophon. 1. ỹ.16.*

Electa, & ossibus plena. Septuaginta: Carnibus separatis ab ossibus. Hebraice, electione ossium imple. quæ quidem sententia cõcordauit versionem Septuaginta cum vulgata nostra. etenim illi significare voluerunt ossa solidiora separata à carnibus, congerenda quoque in ollam; idemque vulgatus intellexit, nimirum implendam ollam electissimis ossibus. neuter ossa proijcienda extra ollam vel dixit, vel credidit. quod ne nos crederemus, Hebræa litera nos admonuit. atque ex huius versus intelligentia pendet eius, qui subsequitur, sensus. IIII.

V. *Compone quoque strues ossium sub ea.* Septuaginta: Succende ossa sub eis. Hebræam litterã plane reddidit Hieronymus. nam דור, dor, seriem significat, ordinemue, & quicquid ordinate collocatur. Quare sumitur pro generatione, sæculo, vita, ætate hominum, quæ voluitur in orbem. eius etiam cognata מדורה, medura, significat, pyram, rogum, in hoc ipso capite: *Cuius ego magnam faciam pyram.* idque propter seriem lignorum congestorum in pyram. quoniam vero pyra nonnisi ad ignem ordinatur; Septuaginta sensũ retinentes, verterunt: Succende ossa sub eis; cum reuera littera sonet, struem ossium fac sub te, illis carnibus scilicet, vel partibus pecoris. etenim penitus ossa subter carnibus intra ollam congesta erant, non subtus ollã proiecta ob ignem; vt præter iam dicta probant, quæ sequuntur.

Efferbuit coctio eius, discocta sunt ossa illius in medio eius. Theodoretus: Igne, inquit, iniecto, ossa succensa consumpta sunt; fames enim consumptionem fecit; qui vero effugerunt famis impetum, ad summum malorum peruenerunt, obsidentium oppugnationes sustinentes. Rabbi Dauid, Loco, inquit, lignorum combures ossa: quasi innocentium interfectorum in Hierusalem ossa accenderint hunc ignem, totque mala vrbi attulerint sanguinariæ. præclare illi quidem, si certum esset, quod præmittunt, loco lignorum ossa subiecta ollæ. verum nobis id videtur improbabile, tum ex supra allatis, tum etiam quia ossa neque per se sola ignem accendere possunt, neque cum lignis illum fouere, cum sint natura sicca. denique quoniam vates discocta dixit ossa, non consumpta. idq; sonat Hebræum verbum בשל, basal, atque ita verterunt Septuaginta ἥψηται τὰ ὀστᾶ αὐτῆς, ipsitæ ta osta autis, cocta sunt ossa illius. postremo ex eo, quod additũ est in Hebraico, Græco, & Latino codice, *in medio eius*, quod manifeste significat intra ollam, non sub olla. Sane Polychronius aptius philosophatur si dicat, inquit, at tigit quidem illos calamitas, & inutiles ad omnia redditi sunt. illud enim ἐξέζεσεν, exezesen, efferbuit, posuit, pro abiecta est. ex metaphora enim illud accepit aquæ exæstuantis, & ebullĩetis, quæ ad suum interitum diffunditur. R. Dauid metaphoram simul, & Hyperbolem agnouit in verbo cocta: Tam grandem, inquit, accende pyram, vt ossa quoque tametsi durissima, & ad coctionem inepta, coquantur: quod dictum est per metaphoram de fortissimis, & robustissimis Israel; omnes enim perierunt gladio in vrbe.

Theodor.

R. Dauid.

Polychr.

R. Dauid.

VI. *Væ ciuitati sanguinum ollæ, cuius rubigo in ea est, & rubigo eius nõ exiuit de ea.* Persistens in allegoria veritatem simul detegit, ciuitatem appellasse se ollam, sanguinem vero innocentium, atque impietatem rubiginem vocasse. est autem חלאתה, chelathah, pro qua voce Hieronymus vertit rubiginem, adustio, scoria, immunditia, sordesue, quæ ob nimiam adustionem de carnibus, ceterisue esculentis ollæ adhærescunt. non bene itaque vertit R. Dauid spumam pro rubigine; neque

Hieron.

R. Dauid. Reprenenditur.

A enim vitio daretur ollæ, quod carnibus plena, ad ignemque apposita, adhuc retinuisset spumam; cum ipsa spuma ex decoctione carnium coalescat, neq; spuma ita tenaciter adhærere soleat æri, vt vel igne indigeat, vel igni non cedat. ad hunc locum Prophetæ videtur respexisse Paulus, cum dicit; *Deponentes ergo omne pondus, & circumstans nos peccatum*, vel tenaciter inhærens nobis peccatum. ollæ enim comparasse visus est corpora nostra; ruginem autem, vel sordibus peccata, quæ vix ita defricantur; quin aliquatenus eorum reliquiæ maneant cordibus nostris impressæ.

Hebr. 12. ℣. 1.

Peccati sordes vix defricantur à nobis, quin maneant aliquæ eorum reliquiæ.

Per partes, & per partes suas eijce eam; non cecidit super eam sors. vel non cadet. præteritum pro futuro, idest euacua ollam frustatim, vt impleueras, frustaque extracta disijce quoquouersum.
B hoc est annuncia illos in omnem ventum esse ventilandos; idque temere, & citra delectum. non enim cecidit super illos sors, vt alij perirent, ait Hieronymus, alij saluarentur: sed cunctis communis venit interitus. Apollinaris declarat neminem illatas effugisse calamitates, neque alij interitum, alijs salutem obtigisse, vt in prioribus obsidionibus: sed omnes penitus partim fame, partim pestilentia consumptos. eos vero, qui hæc effugerint, aut pugnantes interfectos, aut vrbe expugnata mancipatos. Scholiastes: Nulla, inquit, occasio est, nulla opportunitas ad eam conseruandam inuenta. sortem itaque occasionem exponit; sed melius ex Apollinari, & Hieronymo sors valet, quod sonat. similis dicendi ratio extat
C in psalmo: *Si dormiatis inter medios cleros* (sortes) *pennæ columbæ deargentatæ, &c.* idest si iaciantur de vobis sortes ad vitam, vel interitum inter milites Babylonios, qui pro vexillo gestant columbam, &c. Vterque autem versus illustratur mirum in modum ex illo Ieremiæ: *Si steterit Moyses, & Samuel coram me, non est anima mea ad populum istum*, exosos illos habeo, *eijce illos à facie mea, & egrediantur*, amanda illos extra ædes meas, ne amplius faciem meam videant. huic supplicio opponitur illud Euangelij: *Intra in gaudium Domini tui.* Idest recipio te in meum palatium, quod vos gaudium merito nuncupare soletis. *Quod si dixerint ad te: quo egrediemur? dices ad eos. hæc dicit Dominus,*
D *qui ad mortem ad mortem, & qui ad gladium ad gladium, & qui ad famem ad famem, & qui ad captiuitatem ad captiuitatem: & visitabo super eos quatuor species*, calamitates, *dicit dominus: gladium ad occisionẽ, & canes ad lacerandum, & volatilia cæli, & bestias terræ ad deuorandum, & dissipandum & dabo eos in ferorem*, vagationem, *vniuersis regnis terræ*. idem argumentum persequitur in sequentibus Ieremias, quod in præsenti Ezechiel: *Dispergam*, inquit, *eos ventilabo in portis terræ*. hoc est in fines terræ, nam porta, quia terminus est vrbis, fines regionũ significat, vel in vrbes longinquas spaciosæ terræ. argumentum persequitur psaltes. *Dedisti nos tamquam oues escarum, & in gentibus dispersisti nos, vendidisti populum tuum sine precio*, gratis, *& non fuit multitudo*, fœnus, *in commutationibus eorum*. idest non
E modo non magni illos æstimasti, vel precia auxisti licitantibus, sed neque precium postulasti vllum, neque permutationem pro tuis popularibus; vt qui pro nihilo illos ducebas, pro nihilo damnasti, & tradidisti hostibus.

Hieron.

Apoll.

Scholiast.

Psal. 67. ℣. 14.

Ier. 15. ℣. 1

Matth. 25. ℣. 21. & 23

Ier. 15. ℣. 2. 3. & 4.

Ier. 15. ℣. 7

Porta terræ pro finibus terræ sumitur.

Psal. 43. ℣. 12.

Deus peccantes nihili æstimat.

VII.

Sanguis in medio pro omnibus sceleribus publicis sumitur.

Sanguis enim eius in medio eius est. Diximus supra non semel, *in medio*, significare palam, publice, non in angulis, sed in medijs plateis. *Sanguinem* vero significare facinora quæque truculenta, & insignia. hoc autem loco, proprie sumi potest pro innocentium prophetarum, vel infantium Dijs immolatorum cruore; vel translatitie pro idololatria, atque sceleribus, quæ illam comitari solent. vt sanguis in medio vrbis idem sit, quod in psalmo: *Quoniam vidi iniquitatem, & contradictionem*, violentiam, & lites, *in ciuitate, die ac nocte circundabit eam super muros eius iniquitas, & labor in medio eius, & iniustitia*, (quid autem sit, *in medio*, explicat) *& non defecit de plateis eius vsura, & dolus*: atque ea sit diuinæ indignationis causa, quam Ieremias significauit: *Alienum fecerunt locum, libauerunt dijs alienis, & repleuerunt locum istum sanguine innocentum*: Atque iterum: *Propter Manassem filium Ezechiæ regis Iuda super omnibus, quæ fecit in Hierusalem*. Manassis autem gesta in libris regum describuntur in hæc verba: *Insuper & sanguinem innoxium fudit Manasses multum nimis, donec impleret Hierusalem vsque ad os*. Videlicet vrbem facit ollam, vel lebetem, quam plenam dixit cruore vsque ad os. hoc est large manantem sanguinis riuis. Talionis itaque sententia in ciues fertur, vt quam innoxio sanguine replerunt ollam, sacrilego iterum impleant sanguine, idest suo ipsorum. Verum locum istum eleganter explanat Micheas, dicens: *Audite Principes Iacob, & Duces domus Israel, numquid non vestrum est scire iudicium, qui odio habetis bonum, & diligitis malum? qui violenter tollitis pedes eorum desuper eis, & carnem eorum desuper ossibus eorum? qui comederunt carnem populi mei, & pellem eorum desuper excoriauerunt, & ossa eorum confregerunt, & conciderunt sicut in lebete, & quasi carnem in medio ollæ. tunc clamabunt ad Dominum, & non exaudiet eos, &c.* Quando nam? cum pœna talionis multati, atque intra vrbis mænia quasi victimæ in lebetem contrusi Babylonij furoris igne elixabuntur, coquentur, ardebunt, & contabescent. atque hæc quidem ad priorem sensum accommodata sunt. Verum alterum etiam assignat Apollinaris non ingratum textui, nec nobis iniucundum. ita enim habet: Docet malorum causam, & ait: Hæc patiuntur nimiæ cædis pœnas luentes. Quod si ad Christum referatur; frequens est vox sanguinis, & ostendit insignem ob eius effusionem vindictam. pertingit enim propheta & ad ea, quæ sui temporis erant, & ad ea, quæ posterioribus sæculis erant euentura. Rabbi Dauid ad sanguinem Zachariæ inter templum, & altare effusum refert hæc verba: Sed grandiora sunt, quam vt vnius prophetæ cruore impleantur. nam amplecti etiam possunt *historicõs* multorum millium innocentium cruorem per summam iniustitiam profusum, vt supra diximus. ad propheriam autem accommodatum est, Christi Domini nostri sanguinem innoxium repræsentari, vt sentit Apollinaris; quem effuderunt Iudæi in medio Hierusalem, in plateis, in vijs publicis, in compitis, in prætorio, palatio. Iudæi inquit effuderunt in medio Hierusalem, hoc est palam, impudenter, & per summam crudelitatem, itemq; in plateis, & publicis vijs. non enim tantum mons caluariæ ipsius sanguine cruentatus est, sed prætoria. num palatium, Herodis Regia, atria, basilicæ, fora, plateæ, compita, & viæ vrbis publicæ conspersæ. vt merito de proprio Redemptoris cruore illud psalmi cantatum sit: *De torrente in via bibit*, bibere posset, *propterea exaltauit caput*. Quoniam vere riui diuini cruoris ex monte Caluariæ in omnem terram circumiacentem effusi sunt. Eius montis fortasse memor propheta subiecit.

Psal. 54. ℣. 10.

Ier. 19. ℣. 4

Ier. 15. ℣. 4

4. Reg. 21. ℣. 16.

Miche. 3. ℣. 1. 2. 3. & 4.

Apoll.

R. Dauid.

Effusio sanguinis Christi punitur in effusione, & euersione Hierusalem.

Psal. 109. ℣. 7.

Super

Montis Calnariæ descriptio.

Super limpidissimam petram effudit. Hebraice עלצחיח סלע, ghal, tschiac selagh super limpiditatem rupis, idest in rupe limpida, nitida, arenti, minime herbida, vt in psalmo: *Qui habitant in sepulchris*. licet in locis arentibus, aridis, quales eliguntur ad sepulchra excidenda, in rupibus. quasi dicat psaltes: Desertores Dei in rupibus glabris habitabunt extorres, exulesque ab humano conuictu. quæ nominis etymologia mirum in modum congruit monti Golgotha, vbi cruci affixus est Dominus, cuius tametsi decliuia manu plantatis arboribus non omnino essent incommoda (hortus enim in eius latere virescebat, in quo depositus est Christus;) summitas tamen illius nudam rupem ostendebat, arentemque canitiem; sed ista prophetice, illa secundum historiam. Idololatras innocentium infantium sanguinem in rupe nitida effundere solitos, quales plurimi visuntur colles in monte offensionis supra vallem Hinnon, vbi filios mactabant idolo Moloch, supra dictum est. vel si figurata sit dictio, translationem vsurpat hominis sanguinarij, truculenti, de qua egimus supra; ac si dicat: Nō operuit facinora, non dissimulauit, quæ designabat scelera, sed pari audacia, atque crudelitate, & aduersus Deum se impiam, & contra ciues se profitebatur iniuriosam. Idem fere continet, quod subditur: *Non effudit illum super terram, vt possit operiri puluere*. Hieronymus: Naturale est enim, vt si sanguis effundatur in terram, combibat humus humorem sanguinis, vel paulatim terra operiatur, & puluere: cum autem super limpidissimam petram, & nullam habentem foueam sanguis fuerit effusus; labitur, & latam obtinet sedem. hoc autem indicat, quod non occulta, sed publica fecerit homicidia secundum illud: *Vox sanguinis fratris tui clamat ad me de terra*. Itaque sanguis in terram effusus, statimque absorptus crimen denotat graue, sed occultum; atque adeo venia dignius, quam flagitium publice patratum; vnde subiecit.

Ps. 67. ỽ. 7.

Supra c. 21.

Ostendit potius prouocari vindictam publicis, quā occultis peccatis.

Hieron.

Genes. 4. ỽ. 10.

VIII. *Vt super inducerem indignationem meam, & vindictam vlciscerer. Vt*, valet ita vt: neque enim in eum finem peccabant, sed eum merebantut euentum tam nefaria crimina. Septuaginta: Vt ascenderet (perueniret furor in vltionem) ac si dicat, conniuerem & ego, atque dissimularem me audire eas, quæ aduersus illam deferebantur criminationes; si ipsa quoque dissimulasset se facere, quæ audebat. perinde enim esset peccatum celatum, atque sanguis effusus in terram, ab eaque absorptus. nunc autem crimina palam admissa non secus furorem iudicis ad vltionem excitant, ac sanguis innoxius in petra nitenti sparsus, qui vehementer clamat, vindictamque suo iure postulat aduersus homicidam. obserua hic publica, & insignia populorum supplicia, nonnisi ob publica, & inuerecunde admissa delicta à Deo infligi solere. sed de hac re supra nonnihil.

IX. *Væ ciuitati sanguinum*, sanguinariæ, *cuius ego grandem faciam pyram*. Septuaginta: Magnificabo torrem, vel titionem. quod sic enarrat Scholiastes: Cum torre comparat Assyrium. ex ipso vero ait illum habere vim; vt ne quis ad Babylonium referat, quæ fiebant, quasi sua faceret potestate. Magnificabo, inquit, titionem, hoc est augebo malorum principium, vel imperium, & multiplicabo ligna, hoc est multas occasiones, veluti materiam igni, præbebo malorum, vt hanc quidem comburam, elixas vero carnes, hoc est vrbis incolas tabescere faciam, ita vt alij varijs calamitatibus, vel luti elixæ carnes exurantur, multaque ignis vi etiam ius esculentum absumatur, quicquid videlicet ad refrigerandum vsui esse possit, animoque solatium afferre.

Scholiast.

X. *Congere ossa, quæ igni succendam*. Septuaginta: Multiplicabo ligna, & incendam ignem. Hebraice verba infinitiui modi sunt: multiplicare ligna, succendere ignem, concoquere carnes, condire condimentum, vt & ossa ipsa comburantur. vsurpantur autem infinitiui pro futuris, multiplicabo, succendamque, &c. vel pro gerundijs, grandem faciam pyram, multiplicando ligna, succendendo ignem, &c. quod autem Hieronymus verterit ossa, vbi Septuaginta legerunt τὰ ξύλα, ta xyla, idest ligna, occasio fuit affinitas duorū nominum עצמים, ghatsamim, ossa, & עצים, ghetsim, ligna, quorum prius legisse videtur Hieronymus, posterius Septuaginta. Equidem in codicibus Hebraicis, quos videre licuit עצים, ghetsim, idest ligna inuenio, sed vtrumlibet cohæret cum sententia vatis. præterea vbi Hieronymus vertit: *Et coquetur vniuersa compositio*, Et Septuaginta legerunt: Et minuatur ius; Hebraice dicitur condi condimentum, & verbum quidem רקח, racach, pigmentarijs tribuitur, qui multas, & varias species aromatum componunt, & condiunt. in Exodo: *Opere vnguentarij*, & in Paralipomenon: *Vnguentis meretricijs, quæ erant pigmentariorum arte confecta* Inde oritur רקח, recach conditura; de qua in Canticis: *Dabo tibi poculum ex vino condito*. Itemque מרקחה, mercachah, nomen, quod hic vsurpat vates, condimentum, conditura, compositio; eo vsus est Iob: *Feruescere faciet quasi ollam profundum mare, & ponet, quasi cum vnguenta bulliunt*: Vel & ponet tamquam cocturam. atque hæc de viuorum. quod vero attinet ad sensum Rabbi Dauid ipsam metaphoram pigmentarij, quam verba præseferunt, retinens, sic interpretatur versum. condimentum, hoc est carnes, ossaque ipsa cocta condiet speciebus diuersis, vt comedentes delectet cibus, hoc est Hierusalem tot: tantisq; tribulationibus coquetur, tamque aduersis casibus conficietur, vt carnes solent, postquam decoctæ sunt, speciebus condiri, vt sapiant: tantamque delectationem capient hostes iugulando ciues, quantam conuiuæ ex cibo per se sapido, & bene condito solent percipere. huc illud Isaiæ afferri potest: *Victima Domini est in Bozra, & interfectio magna in terra Edom*. Vbi hostium cædem victimam, hoc est conuiuium Deo gratissimum appellat vates. quid enim aliud est sacrificium, quam conuiuium, in quo panis, vinum, sal, carnes, oleumque apponitur Deo, & ministris eius? Sed de vtraque metaphora supra egimus fusius. nunc institutum nostrū persequamur. non displicet Dauidis explanatio, sed neque video esse necessariam, cum nomē illud מרכחה, mercachah, pro quo ipse legit condimentum speciosum, significare possit compositionem, aut commistionem diuersarum rerum in ollam cogestarum ad cocturam, ipsumque ius è succis conditorum commistum, & confectum. quo respexerunt Septuaginta, cum verterunt: Minuatur ius. nam cum ius ollæ imminuitur, carnesque elixantur, & excoquuntur; ex vtrisque confectio quædam, & condimentum coalescit, quod Iob capite paulo ante citato cocturam vocauit, Hieronymus compositum.

Hieron.

Exod 30. ỽ. 25. & 35.

2. Paral. 16 ỽ. 14.

Can. 8. ỽ. 2.

Iob 41. ỽ. 22.

R. Dauid.

Isa. 34. ỽ. 6.

Sacrificia antiqua erant quasi conuiuia.

XI. *Pone quoque eam super prunas vacuam, vt incalescat, & liquefiat aes eius*. Hebraice ponere, idest pone, vt supra monuimus. significat autem vrbem ciuibus vacuam igni tradendam, & redigendam in cineres;

Ipsam quoq; terram punit Deus propter scele. a habitantium in ea.

cineres; vt ignis vi excoquatur immunditia illius, expurgeturque vrbs sanguinaria à sordibus idolorum, cruoreque innocentium, vel redacta in fauillam. Theodoretus: Vt ipsum per aes igni admotum liquefiat, & cum rubigine simul absumatur. victis enim ijs, qui propugnabant, capta vrbs, deinde euersa est, & incendio consumpta. verumtamen quamuis tot eam oppresserint mala, non est à rubigine liberata, sed in ea remansit ad peccandum propensio: propterea subijcit.

Theodor.

XII. *Multo labore sudatum est, & non exiuit de eo nimia rubigo eius*. Similia horum tractauit vates capite vigesimo secundo sub metaphora metalli impuri, decocti in fornace, nosque ibidem quædam ex Ieremia adduximus ad eius loci illustrationem, quæ huic versui nihilominus aptari possunt. adde ex eodem Ieremia: *Laboraui rogans* (vel fatigatus sum puniendo) *interfeci, & disperdidi populum meum, & tamen à vys suis non sunt reuersi*, & ex Isaia: *Quousque percutiam vos, addentes præuaricationem?* Et apud Oseam: *Propter hoc dolaui in prophetis, & occidi eos in verbis oris mei*. idest dum marmora isthæc silice duriora sculpere nitor, hebetaui ferramenta omnia, ministros scilicet verbi defatigaui, immo confeci, diuersis ad eos factis reuelationibus, quæ magno ipsis stabāt; oportuit enim illos sæpius cum sermone bona omnia, & vitam ipsam simul exponere. sed obduruerunt marmora, cælari recusant, nihil proficimus tanto cum labore, nolunt effingi ad imaginem Dei sui homines ipsius figmenta, &c. non secus de eisdem in præsenti conqueritur Deus: *Multo labore sudatum, &c.* Cuius orationis vis admodum crescit; si prophetia ista, quod placet Hieronymo, atque alijs, referatur ad tempus Dominicæ passionis, atque ad postremum Vrbis excidium. tunc enim non solum prophetæ, vt antea, laborarunt, vt Vrbem à peccatorum rubigine purgarent, sed ipse ciuitatis auctor, & conditor Deus defatigatus est, æstuauit, sanguinemque sudauit: *Vt ablueret sordes filiarum Sion in spiritu iudicij, & spiritu ardoris*. sed quod ad eorum maximam partem attinet, *inuacuum laborauit, sine causa, & vane fortitudinem* suam *consumpsit*. nōdum enim *exiuit de ea* ciuitate *nimia rubigo eius, neque per ignem quidem*. allusionem hic suspicor factam ad legis præscriptum, in Leuitico, atque Numerorum libro repetitum: Vas immundum fictile frangetur, ligneum vero aquis mundabitur, æneum autem, quod potest ignem sustinere, igne lustrabitur. cuius legis ea videtur esse sententia ad mores accommodata, (neque enim de vtensilibus domus cura est Deo) si quis popularis delictum admiserit, capite luat, quod patrauit. neque enim tam preciosa est vnius ciuis vita, vt reipublicæ offensione debeat redimi. si quis autem sacerdos, vel princeps deliquerit, quem non expediat occidi, supplicium sustinebit aquæ feruentis nomine significatum. si autem Respublica vniuersa peccauerit, quæ vasi æneo solido, & sonoro ob illius durationem, atque nominis celebritatem non immerito comparatur; lustrationem meretur, sustinereque potest pœnam acerbiorem. nam etsi fames, pestis, bellumque in ciuitate grassetur, multique ciues extinguantur, respublica lustratur quidem & excoquitur, non tamen absumitur; supersunt enim ex quantumuis fœda pestis lue, quantumque sanguinario bello ciues aliquot, Reipublicæ nomen, gentisque spes. itaque ciuitati expurgandæ solet Deus eiusmodi supplicium adhibere, quæ igni comparantur prædictis locis à Moyse, cum ob nimiam seueritatem,

Instãter Deus saluti hominum inuigilat, ipsis etiam renitentibus.
Ierem. 6.
Ier. 15. ℣. 6 & 7.
Isa. 1. ℣. 5.
Oseæ 6. ℣. 5.
Hieron.
Isa. 5. ℣. 4.
Isa. 49. ℣. 4.
Leuit. 15. ℣. 12.
Numer. 31. ℣. 23.

A B C D E

tum etiam ob efficacitatem. nam vix tam impiam inuenias rempublicam, quæ fame, peste, belloque appetita non resipiscat: vt merito eam legis sententiam considerans Deus, ipse admiretur, excandescat, & indignabundus clamet: *Et non exiuit ab ea nimia rubigo eius, neque per ignem*.

Immunditia sua execrabilis. Hieronymus: Permanet, inquit, adhuc in ea immunditia execrabilis, & scelesta. hoc enim זמה, zimah, significat. potest etiam conuerti: Immunditia obstinationis eius. tale quiddam legimus in Ieremia: *Si mutare potest Ethiops pellem suam, &c.* ac si dicat: Obstinata est in scelere: non magis exuet impietatem Hierusalem, quam pellis nigredinem Ethiops, vel excoriata retinet turpitudinem natiuam Ethiopissa hæc infœlix. XIII.

Hieron.
Ierem. 13. ℣. 23.

Quia mundare te volui, & noluisti. Scholiastes: Ostendit oratio beneficij loco inferri calamitates. Alius Scholiastes: Incredibilis Iudæorum dementia, cum ex beneficentia manaret correptio, eos ne ipsa quidem beneficentia corrigi, sed in scelere, ac malitia, etiam dum punirentur, permanere. En scopus aduersitatum à Deo immissarum, & viscera misericordiæ Dei explicata vel in ipsa torsione. mundare voluit, cum aquam feruere fecit; lustrare & excoquere, cum ignem vehementiorem incendit; non perdere, non diruere vrbem. sed quid facias pijssime iudex obstinatæ, quæ obfirmato animo sordibus inueteratis adhæret? vnum illud, quod subijcitur remedium superest.

Scholi.
Alius Scho.
Dei misericordia in ipsa punitione elucescit.

Sed neque mundaberis prius, donec quiescere faciam indignationem meam in te. idest, donec effuso furore te perdam, & tua morte deferuescat indignatio. Septuaginta: Et quid erit, si non fueris mundata vltra? insignis locus aduersus procrastinantes pœnitentiam vsque ad mortis horam. & quid, inquit, si tum res non succedat? Ita ne tanti momenti negocium committetur forti? & quæ dementia ista est? Facit ad hoc institutum illud Ieremiæ: *Væ tibi Hierusalem, non mundaberis post me, vsquequo adhuc?* idest, væ tibi, quandoquidem non cognouisti tempus visitationis tuæ. iam non reuerteris amplius ad me, respondens: postea mundabor, & sapiam. *Vsquequo adhuc* differes penitentiam, vel ego differam vltionem? vel post quando adhuc mundaberis? quando tandem resipisces? ac si dicat: Non prius id erit, quam adducaris in captiuitatem.

Timeant ij, qui differũt conuerti ad Deum in horam mortis.
Ierem. 13. ℣. 17.

Ego Dominus locutus sum. Prædixi vobis, vt resipiscatis, *& venit*, iam est in foribus dies decreta, *& faciam*, quemadmodum comminatus sum, *non transeam*. Septuaginta: *Nec parcam, nec placabor*, omnes præcludit aditus, quibus elabi possent peccatores. nam similes comminationes solent illi deludere, meliora sibi promittentes de diuina misericordia, quam iustitiæ rigor intentat. modo causantes prophetam de suo cerebro fingere, quæ comminatur mala, modo in longum differendam vltionem, modo comminatoriam esse prophetiam, modo Deum quantumuis iratum facile flectendum vel vna lachrimula, vt veniam donet, vel saltem differat supplicium. denique si minus pœnitentia reorum, precibus certe amicorum placandum furorem diuinum; ne ita seueras pœnas à peccatoribus exigat. verum omnes latebras, & diuerticula præsens obstruit sententia: Non Ezechiel hæc vobis, sed *ego Dominus* prædixi, non longe abest dies interitus: iam iam impendet malum. nec ira percitus ista intentaui, vt comminarer, sed iustitia stimulante, vt punirem; nullus est locus procrasti- XIIII.

craſtinandi, neque parcendi, nec precibus vllis A aures dabo. re ipſa exequar, quod ſemel ſtatui, totiesque me facturum prædixi.

Iuxta vias tuas iudicabo te dicit Dominus. Addunt hoc loco Septuaginta: Immunda, atque famoſa, & nimia ad irritandum. ſed verſum iſtum, neque Hebræa legunt, nec vulgata biblia: videtur ex capite vigeſimo huc per errorem librariorum aſcitus. vtcunque ſit, prædicto capite eſt à nobis explicatus. atque hæc de priori tranſlatione, priorique parte capitis dicta ſint. nunc pergamus ad alteram.

XVI. *Hieron.* *Fili hominis: Ecce ego tollo à te deſiderabile*, deſiderium, *oculorum tuorum in plaga*. Hieronymus ſupra, inquit, ollæ, lebetiſque ſuccenſio obſidionem vrbis oſtenderat: nunc captam eam, atque deletam, & omnem populum, vel interfectum gladio, B vel ductum in captiuitatem prophetalis ſermo teſtatur. *Scholiaſt.* Scholiaſtes: Alia ſimilitudine docet tanto eos timore percellendos, atque ita magnis opprimendos eſſe calamitatibus, vt natura ipſa vincatur, ideſt vt ne lachrimas quidem fundere ſinãtur, aut lugere mortuos, vel vlla eis iuſta funebria perſoluere. Sumpta vero eſt ſimilitudo ab vxore prophetæ, quæ ita obijſſet, vt ipſe eam flere non ſineretur, neque lugere, ne dum quidquam agere, quod mœſtum prophetæ animum deceret. vt vel *Alius Scho.* eo ſigno oſtenderet ita euenturum populo. Alius Scholiaſtes. Dicit de vxore: Quoniam erat ei laborum domeſticarum leuamen, collocutionis, & conuictus conſors. ciuitatem autem loco vxoris po- C nit: habebat enim in ea ſplendidum templum, illuſtre ſacerdotium, & proprias leges: propterea eam ſimilem vxori facit. vxorem vocat deſiderium oculorum, quaſi dicat gratioſam, & amabilem. quia oculos conijcimus in rem, ſeu perſonam nobis cariſſimam. *Hieron.* nihil autem viro eſt, ait Hieronymus, *Nihil viro eſt vxore bona amabilius.* vxore bona amabilius, quæ à Deo homini prouidetur, & cui Domini lege coniungitur, & vnum cum ea corpus efficitur. *Ephef. 5. ℣. 25.* *Viri* (inquit Apoſtolus) *diligite vxores veſtras, ſicut & Chriſtus dilexit Eccleſiam*. Illud vero *in plaga*, Septuaginta verterunt ἐν παρατάξει, en parataxi, quæ vox hoc loco non tam ſignificat aciem, vt vertit Complutenſis, aut præparationem, ſeu expeditionem, vt tranſlatum legimus in noua editione ex Hieronymi com D mentario; quam violentam manum, aut violen- *Scholiaſt.* tam plagam, vt bene interpretatus eſt Scholiaſtes, dicens: Illud vero ἐν παρατάξει, en parataxi, recte poſitum eſt. nam Babyloniorum manu hæc erant facienda vulneribus, ac violenta morte. atque idem prorſus ſibi vult nomen Hebræum מגפה, magephah, ſcilicet conſternationem, quæ fit cum impetu, & impulſione; quam apte reddidit Hieronymus nomine plagæ. tametſi amplius, & ſignificantius eſt nomen Hebræum, quam Latinum. itaque vxor prophetæ tollenda de medio prædicitur morte violenta, aduerſo aliquo caſu, vel repentino dolore: *Et non planges, neque plorabis, neque fluent lachrimæ tuæ*.

XVII. *Ingemiſce, tacens, mortuorum luctum non facies*. E Græci: Nihil inquiunt eorum, quæ lugentes ſolent facere, ſuſtineas, vt neque caput detondeas, neque pedibus nudis incedas, ſed neque funebribus epulis, quæ parentalia vocantur, conſolationem vllam accipias, & quod acerbius eſt, ne gemitibus quidẽ vim mœroris teſteris. Humanum eſt cariſſimorum iacturam lachrimis, & lamentis proſequi, virile parcendo lachrimis, cordis mœrorem ſuſpirijs teſtari, à quibus temperare omnino acerbiſſimum. etenim cor ipſum vi doloris conſtringitur, atque angitur vehementer, & niſi pateat ſpiraculum oris, quo libera effundat ſuſpiria; vix gemitibus conceptum mœrorem exhalat. quod ſi ne gemendo quidem exæſtuare datur, anguſtijs obruitur, & ſuffocatur, vel atra triſtitiæ fuligine denigratur, non ſecus atque caminus, cum non habet ſpiramentum fumi. *Plenus ſum ſermonibus*, ait Eliu apud Iob. *Plenus. Et co* *Iob 32. ℣.* *arctat me ſpiritus vteri mei; en venter meus, quaſi muſtũ* *18. 19. &* *abſq; ſpiraculo, quod lagũculas nouas diſrumpit, loquar,* *20.* *& reſpirabo paululum*. Quod ſi conceptis rationibus arctabat Eliu; quid pateretur, retento dolore, mœroreque compreſſo Propheta noſter? *Silui*, inquit, Dauid *à bonis* (verbis) *& dolor meus renouatus eſt: concaluit cor meum intra me, & in meditatione* *Pſal. 38. ℣. 3. & 4.* *mea exardeſcet*; exarſit, *ignis bilis* ignitæ. neceſſe eſt igitur vatem acerbiſſimo dolore, ingentique mœrore afflictatum fuiſſe; cum lachrimari, ſuſpirare, *Vide quanti* & ſingultire prohiberetur. ſed tanti ſtat hominum *ſtet prophetis Hominũ* ſalus diuinis prophetis. *ſalus.*

Corona tua circum ligata ſit tibi, &c. Septuaginta. Erunt crines tui colligati ſuper te. Hebraice: פארך, Peerecha, corona, vel mitra tua. nam vt diximus ſupra פאר, Pear, faſciam ſacerdotalem ſi- *Supra c. 21.* gnificat, qua illi pileum capiti aptabant. Septuaginta pro ea voce cæſariem, vel crines verterunt, ſenſum potius, quam nominis vim expendentes. quoniam in luctu moris fuit veteribus non ſolum pileos, omnemque addititium capitis ornatum ponere, ſed etiam comam naturæ ornamentum detondere. ſolebant, inquit Rabbi Dauid, lugen- *R. Dauid.* tes denudare, ſeu aperire caput ſuum, & auferre mitram, galerum, & tiaram de capite ſuo. cuius conſuetudinis illa eſt ratio, quod vt coma, & pileus caput exornat, & tuetur; ita ingenuitatis, libertatis, dignitatis eſt ſymbolum. ergo in Saturnalibus ad libertatem indicandam pileata erat Romana turba, vt auctor eſt Seneca. contra vero *Senec. lib. 2. epiſt.* apertum, & detonſum caput ſubiectionis, captiuitatis, & miſerrimæ ſortis habet ſignificationem. In Deuteronomio. *De captiuitate nudati inimicorum ca* *Deut. 32. ℣. 42.* *pitis*, ideſt ſeruitute miſerrima, qualem oſtendit caput nudatum. Idcirco ſerui cum donabantur libertate, pileum accipiebant. vnde eſt illa dicendi forma: Ad pileum vocari, ideſt ad libertatem inuitari: teſtis eſt Liuius. & Gracchus, inquit, ita per- *Liuius. 4. Decad. 3.* miſit, vt publice epularentur omnes ante ſuas fores pileati, aut lana alba velatis capitibus. loquebatur autem de ſeruis manumiſſis, qui ideo volones dicebantur, quaſi velones, aut velati. Et iterum: Poſtera, inquit, die ſerui ad pileum vocati; ad quam conſuetudinem alludit Soſia ſeruus apud Plautum.

Quod ille innuit, faciat Iupiter; *Plautus in Amphi.*
Vt ego hodie raſo capite caluus capiam pileum.

Ideſt, vt fiam liber. & Macrobius: Dicet, inquit, aliquis: Me nunc dominos de faſtigio ſuo deijcere, & *Macrob. lib. 1. Satur.* quodammodo ad pileum ſeruos vocare. Plutar- *Plutarch. in Tit. Flamin.* chus item: Quemadmodum, inquit, conſueuerunt ſerui, vbi manumiſsi fuerint, raſis capitibus pileum gerere, &c. Appianus quoque de Pruſia lo- *Appian. de bell. Mithr.* quens, eiuſdem conſuetudinis mentionem facit dicens: Pruſias obuiam proceſsit Romanorum Imperatoribus togatus, & Italico more calceatus, capite raſo, & pileatus; quomodo ornati nonnulli prodeunt in publicum eorum, qui teſtamentis libertate donati ſunt. Idem agens de nece Cæſaris, *Idem lib. 2. Bell. Ciuil.* ex ijs (qui Cæſarem interfecerant) quidam pileum proferebant in haſta libertatis ſignum, vniuerſoſque ad libertatem patriam vocabant. eadem fere

ſcribit

Dion. *Lambin.* *Lazius.*

scribit Dionysius. Lambinus quoque, ac Lazius A testantur se vidisse nummos, in quorum altera parte expressa erat Bruti effigies, in altera pileus oblongus cum duobus pugionibus. videlicet Brutus ipse, Cæsare interfecto, cudi monetam curauerit cum partæ libertatis symbolo. Aurelius etiam Victor in Nerone: Ceterum, inquit, adeo cunctæ prouinciæ, omnisque Roma interitu eius exultauit, vt plebs induta pileis manumissorum, tamquam sæuo exempta Domino, triumpharet. Idem

Sueton.

repetit Suetonius in eiusdem vita: Tantumque, inquit, gaudium publice præbuit; vt plebs pileata tota vrbe discurreret. Et quemadmodum pileus libertatis erat insigne, ita etiam coma: contra vero seruitutis signum caluities. radebantur enim serui ad cutem vsque, vt nunc solent remiges. vnde B

Aristoph.

prouerbium, quod Aristophanes in Auibus vsurpat: Seruus cum sis, comam geris? Et illud alterum: Seruilis capillus. Eius rei meminere etiam vates sacri. Isaias: *Decaluabit Dominus verticem filiarum Sion, & Dominus crinem earum nudabit, & erit pro crispante crine caluitium, &c.* Describit enim

Isa. 3. ℣. 17. & 4. *Mich. 1. ℣. 16.*

ijs verbis Isaias habitum captiuarum, itemque Micheas. *Decaluare, & tondere super filios deliciarum tuarum, dilata caluitium tuum, sicut aquila.* quæ scilicet non plumas capitis modo, sed totius corporis excutit confecta senio. atque huc referri potest

Nazareorum Cæsaries libertatem significat. *Nu. 6. ℣. 5.*

Nazareorum Cæsaries, nunquam ferro tacta omni tempore consecrationis, vt legimus in Numeris. completo autem die voti, detonsa, videlicet quoniam illi comam nutriebant, vt ingenui libertique Domini, postea radebant, quasi in pristinam C conditionem seruilem plebeiorum hominum redacti. Quare vbi habetur in nostris biblijs: *Noua-*

1. Reg. 1. ℣. 11.

cula non ascendet super caput eius, Chaldæus vertit: Terror non ascendet, hoc est imperium alicuius. nam imperium est homini terrori, atque in sacris terror dicitur dominus, vel dominatus. in hunc sensum Isaias vsurpat vocem, dicens: *Dominum sancti-*

Terror accipitur pro dominatu. *Isa. 8. ℣. 13.*

ficate, ipse sit terror vester. Seruorum itaque signa sunt capitis nuditas, atque capillorum abrasio, quorum condicio cum miserrima sit, & sordidissima; apte vsurpant seruorum habitum, qui se miseros profiteri volunt, quales sunt lugentes, atque pœnitentes. quos idcirco scriptura solet vocare

Leui. 21. ℣. 1. & 5. *Dedecent sacerdotes seruorum, aut lugentium insignia.*

pollutos, & sordidos in Leuitico: *Ne contaminetur* D *sacerdos in mortibus ciuium suorum, nec radat caput, nec barbam, &c.* Idest ne funeribus eorum intersit, quæ sordidæ sunt, & sordido habitu celebrantur: dedecent seruilia principem. cuius rei testimonia, atque exempla, cum in sacris, tum in profanis scriptoribus videre licet. vt in Leuitico; ait Mo-

Leuit. 10. ℣. 6.

ses Aaroni, & filijs eius: *Capita vestra nolite nudare, & vestimenta nolite scindere.* Loquitur de funere fratrum Nadab, & Abiu, qui cœlesti igne deflagrauerant. Vbi Hebraice legitur אל תפרעו, al typhranghu. Verbum autem hoc פרע, Paragh, symbolicam habet significandi rationem, quam vix Latino verbo explanare possumus, nisi forte verbis liberandi, & vacandi: tametsi latius pateat Hebraicum; valet enim liberum, otiosum, vacuum E esse, spoliari, nudari, cæsarie scilicet, vel pileo. nam ab eodem profectum esse nomen פרע, Paragh, cæsaries, libertas, insigne, scilicet libertatis, quæ est coma, vt iam diximus, vel pileus, aut corona in

Nu. 6. ℣. 5. *Exod. 32. ℣. 25.*

numerorum libro: *Crescente Cæsarie*, libertate, *Capitis eius.* Sed vis verbi detegitur à Mose in Exodo: *Videns Moses, quod nudatus esset populus; spoliauerat enim eum Aaron propter ignominiam sordis, & inter hostes nudum constituerat.* Vbi verbum hoc bis legitur pro *nudatus, & spoliauerat*. Qua autem re spoliatus esset, seu vacaret populus, declarat Moses capite sequenti: *Nunc ergo depone ornatum tuum, vt sciam, quid faciam tibi. deposuerunt ergo filij Israel ornatum suum à monte Oreb.* idest, vt Chaldæus vertit, diademata, seu coronulas, quas capitibus suis imposuerant in monte Oreb in signum fœderis, cum Deo initi, atque immunitatis, qua præ alijs populis gaudebant, vt populus Dei dicerentur, & essent. ex quo loco constat, quid sibi velit Moses capite præcedenti, cum dixit, *quod nudus esset populus*, hoc est ecæsariatus, spoliatus, priuatus immunitate illa, quod vacasset à Deo, à lege, ab obedientia, atque adeo quod vacassent, ociosa essent in eis libertatis insignia, nimirum coronæ è capillatura, vel ex alia materia implexa diademata; quæ idcirco postero die auferri mandauit Deus. constat præterea, verbi significatio mystica qualis sit: videlicet vacuum esse à libertate, vacare priuilegio, spoliari immunitatis signo, nempe cæsarie, pileo, aut mitra. ad quam significandi rationem absque dubio alludit Apostolus dicens: *Num incre-* *Roman. 3. ℣. 3.* *dulitas eorum fidem Dei euacuabit?* atque iterum: *Gala. 5. ℣. 4* *Euacuati estis a Christo, qui in lege iustificamini.* Nam verbum hoc tradidit Græco καταργῆν, catargin, quod est ociosum facere; quasi dicat Romanis: Num eorum perfidia Dei constantiam irritam, & ociosam reddet? & Galatis, qui iustitiam à legis sacrificijs quæritis spoliati, vacantes estis à Christo, vacant in vobis Christi insignia, nomen, & dignitas Christiani. vel ista ponite, si legem obseruatis; vel si retinere vultis, valedicite legi. alterutrum enim vacet necesse est. Ergo ad rem; in præsenti loco Leuitici: *Capita vestra nolite nudare*, sensus *Leuit. 10. ℣. 6.* est. Ne vos spolietis cæsarie signo libertatis, & immunitatis vestræ. Idem habetur in eodem Leuiti- *Leui. 21. ℣. 10.* co: *Caput suum non discooperiet*, licet non liberabit. & in numeris. *Cumque steterit mulier in conspectu* *Num. 5. ℣. 18.* *Domini, discooperiet caput ipsius.* licet spoliet caput ipsius fascia, vel potestate. nam vt ornatus capitis in viro insigne est dignitatis, ita velamen mulieris est signum alienæ potestatis; propriæ vero subiectionis. vnde ab Apostolo appellatur ἐξουσία, exusia, hoc est potestas: *Ideo debet mulier habere pote-* *1. Cor. 11. ℣. 10.* *statem velamen, super caput suum*, Ezechiel etiam ait: *Caput suum non radent, neque comam nutrient,* *Ezech. 44. ℣ 20.* potestatē demittent, videlicet nutrient promittendam, *sed tondentes attondent capita sua.* Vel exæquando exæquabunt. Iob item audita filiorum *Iob. 1. ℣. 20* morte, *tonso capite, corruit in terram*, & Ieremias ait: *Ier. 16. ℣. 6* *Non sepelientur, neque plangentur, non se incident, neque caluitium fiet pro eis.* Ezechiel etiam, *radent su-* *Ezech. 27. ℣. 31.* *per te caluitium, &c.* Ex allatis testimonijs sacræ scripturæ, non solum colligitur moris fuisse veteribus in luctu capita nudare, atque radere; sed etiam quale genus vitæ eiusmodi habitu æmulari vellent lugentes, nimirum seruile, quod est omnium miserrimum. sed adiungamus in eandem rem profana. Achilles, vt Homerus testatur, in exequijs Patrocli comam abscissam in defuncti amici manibus posuit, non sine astantium lachrimis. Idem factu dignum apud Sophoclem chorus canit in Aiace pro morte Tecmessæ. atque iterum in eodem referuntur coniux, & filius coram demortuo procumbentes, comas illi sacrasse dicentes: Thesaurus est hic supplicantium, tene hunc cirrum, ò pater. & apud eūdem in Electra: Accedo, inquit, Chrysothemis, tumulum propius, extremo loco pyræ resectas conspicor recens comas. atque huius consuetudinis etiam nunc æmulæ Romanæ

Lugentes nudantes, siue radentes capita, seruile, hoc est miserrimam conditionem referebant. *Homerus.* *Sophocl. in Aiace.*

vxo-

vxores in maritorum vita, functorum manibus, cum efferuntur, implicant è capite abcissam comam, quasi se ipsas perpetuo luctui, & squalori damnantes, atque in eius propositi pignus cincinnos illi tradentes. *Suetoni. in C... Iul.* Suetonius in Caligula refert ob mortem Germanici regulos quosdã Barbaros Romanorum amicos posuisse barbam, & vxorum capita rasisse. *Plin. l. b. 8. cap. 46.* Plinius item narrat Aegyptios post enectum Apim ipsorum Deum consueuisse alium quærere cum luctu, quem substituant, & donec inuenerint, mœrere, derasis etiam capitibus. Biblij quoq, *Lucian.* apud Lucianũ sacra Adonidi faciebant derasis capitibus, lugentes demortuum. Sed de his hactenus.

Calcei nobilitatis & libertatis insignia. *Et calceamenta tua erunt in pedibus tuis*. Obseruauimus capite decimo sexto in versum istum, *calceaui te hyacintho*, calceos, vel soleas gestare antiquitus insigne fuisse & libertatis, & nobilitatis; discalceatum autem esse, importasse seruitutis abiectionem, & vilitatem. Itemque paulo *Appian.* superius ex Appiani testimonio notauimus, qui Prusiam pileatum, & calceatum dixit obuiam processisse Romanis Imperatoribus; cum se quasi eorum libertum profiteri vellet. quare calceorum depositio aptissime tracta est ad luctum, atque funera, in quibus lugentes miseros se, & sordidos volunt venditare, seruitutis habitum æmulantes, & merito id quidem; est enim gratissima analogia inter captiuos, & mortuos. nam mortuorum nomi- *Captiui dicuntur mortui, & sepulchrum seruitus nuncupatur.* ne captiui appellantur, & sepulchrum seruitus dicitur in sacris: apud Ezechielem ait Dominus: *Aperiam sepulchra vestra, & educam vos de tumulis vestris, populi meus, & inducam vos in terram Israel.* Et *Ezech. 37. ℣. 12.* in psalmo. *Qui educit vinctos in fortitudine, similiter eos, qui exasperant*, desertores alioqui vita indi- *Ps 67. ℣. 7.* gnos, *qui habitant in sepulchris*, captiuitatis, sub audi liberare solet. Aequum est ergo, vt eadem ratione mortuorum propinqui vice versa se ipsos faciant captiuos, atque abiecta mancipia, caput nudantes, soleasque detrahentes è pedibus. Sed eius cerimoniæ funeralis testimonium simul, & exem- *Hieron.* plum affert hoc loco Hieronymus. Habebis, inquit, comam, quæ tondetur in luctu, & calceamenta in pedibus, quæ lugentes solent abijcere. vnde Dauid Absalon filium fugiens, & pœnitens super nece Vriæ, nudis pedibus incedit. hæc ille. Abnero autem cæso à Ioab, iusta persoluisse creditur Dauid prosequutus feretrum vestibus discissis, cilicioque indutus, vt ex historia regum colligitur vbi habetur: *Dixit autem Dauid ad Ioab, & ad omnem populum,* *2. Reg. 3. ℣. 31.* *qui erat cum eo: scindite vestimenta vestra, & accingimini saccis, & plangite ante exequias Abner. porro rex Dauid sequebatur feretrum.* eundẽ forsan habitum gestans, siue etiã discalceatus. nam verosimile est vniuersos ritus funebres obseruasse eũ, qui conceptum animi dolorem ingentem, ob iniustam fœderati sibi Archiducis necem, vere ac serio testari volebat.

Neque amictu ora velabis. Videntur hæc superioribus aduersari. si enim caput nudare signum erat luctus, qui potuit esse mœstitiæ indicium faciem velare? sed si bene considerentur, cohæret vtrumque; nam æque lugubre est caput coma, vel pileo nudare, atque illud amictu superiecto omnino tegere. illud enim est detrahere ornamentum, & signum dignitatis; hoc vero sibi imponere onerosum, & sordidum gestamen damnatorum. Porro *Damnatis ad mortem caput operiebatur.* olim moris fuisse damnatis ad mortem caput operiri, facile colligitur ex libro Esther, vbi habentur hæc verba: *Necdum verbum de ore regis exierat, &* *Esthe. 7. ℣. 8* *statim operuerunt faciem eius*, scilicet Aman, vtpote iam ad mortem damnati: & fortasse idem indicat

A cat ea dicendi ratione psaltes: *Vt operiantur sicut diploide, confusione sua.* *Psa. 107. ℣. 29.* à damnatis itaque ad lugentes manauit ritus caput operiendi; cuius ceremoniæ idem liber Esther meminit iterum. *Aman* *Esther. 6. ℣. 12.* *festinauit ire in domum suam lugens, & operto capite*, atque in libris regum. *Porro Dauid ascendebat cli-* *2. Reg. 15. ℣. 30.* *uum oliuarum scandens, & flens nudis pedibus incedens, & operto capite, sed & omnis populus, qui erat cum eo operto capite ascendebat plorans.* Extat etiam apud gentes eiusdem ritus funeralis memoria. nam Plutarchus testatur filios parentes suos ve- *Plutarch. in probl. Rom.* latis capitibus, filias autem nudis, passisque crinibus efferre fuisse solitas. cuius consuetudinis duplicem rationem adhibet: vel quod filijs venerandi sint patres, tamquam dij, qui operto capite colebantur, filiabus autem lugendi, vt mortui, quos B aperto capite lugere solebant: aut quod luctui maxime congruit id, quod est alienum à communi vitæ consuetudine. solebant autem fere mulieres quidem tectis, mares vero nudis capitibus in publicum progredi. Vnde si qua incidisset calamitas; tondebantur mulieres, viri comam alebant: cum alioquin hi tondere, illæ comam gerere sint solitæ. Homerus quoque cum cantor à cæna Tro- *Homer. in Odis. 8.* ianorum, & Græcorum calamitates cecinisset, Vlissem operto capite fleuisse scribit; cessante autem cantore, caput detexisse.

De ritu funeralis conuiuij multa. *Neque cibos lugentium comedes*. Septuaginta: Panem hominum. quam vocem posuerunt pro Hebraica אנשים, anascim, quæ homines significat, C aliquando & viros. Quare alij vertunt panem virorum, sed non satis ad rem. nam hoc loco אנש, Enos, non est nomen naturæ vt אדם, Adam, neque sexus vt איש, is, sed condicionis miserrimæ, ad quam Adam per peccatum deturbatus est, vt ex illius etymologia constat. sonat enim, vt alias docuimus, miserum, ærumnosum, obliuiosum, &c. recte ergo vertit Hieronymus, lugentium, pro *Hieron.* אנשים, anascim. Panes hoc loco per synecdochem *Vulgatæ editionis confirmatio.* sunt epulæ conuiuales, sicut apud Danielem: *Baltasar rex fecit conuiuium grande*, Hebraice, panem *Dan. 5. ℣. 1.* magnum. itaque panes lugentium, vel miserorum sunt funerales epulæ, quæ parentationem comitari solebant. Etenim omnium fere gentium more receptum fuisse legimus: vt non solum dies na- D tiuitatis, sed etiam mortis atque funerationis, principum maxime personarum, cum alijs ritibus, tum præsertim epulis splendidis celebrarentur: hæ autem vel statim post mortem, vel in ipsa funeratione, & finito luctu exhiberi consueuerunt, vel ad mortuorum memoriam, vel ad hæredum gratiam, vel ad amicorum solatium. quæ omnia exemplis appositis illustriora sunt. Hebræis eam fuisse consuetudinem docet nos historia regum. in qua dicitur: *Cumque venisset vniuersa multitudo, cibum* *2. Reg. 3. ℣. 35.* *capere cum Dauid.* Scilicet post sepulturam, & exequias Abner. vbi Septuaginta legerant τοῦ περιδειπνῆσαι ἕνεκα, tu peridipnisin heneca, idest, vt funebre conuiuium cum eo iniret. quod Græci vocant περίδειπνον, peridipnon; Dauid vero iureiurando E affirmauit, se nihil ante solis occasum gustaturum cibi. apud Ieremiam quoque *domum conuiuij*, inquit *Ier. 16. ℣. 8* Dominus prophetæ, *non ingrediaris, vt sedeas cum eis, & comedas, & bibas*: pro domo conuiuij Septuaginta habent θίασον, thiason, quod sonat, cætum vacantium rei diuinæ, saltantium turbam, atque conuiuantium pompam, sodalitatem, &c. quæ omnia ne conuiuijs quidem funebribus deerant. Hebraice מרזח, marzeach, appellatur id conuiuium, quæ vox quibusdam significat epulum funerale,

Rabbi

R. Dauid. Hieron. Rabbi Dauidi, vt Hieronymo luctum, alijs carmina luctuosa. putant enim verbum רזח, razach, idem esse, quod attenuare, extenuare, vel carnis *Amos 6. ℣. 7.* coctura, vel vocis eleuatione. apud Amos, vbi idem nomen repetitur, *Hieron.* Hieronymus vertit factionem. ait enim, *auferetur factio lasciuientium*. conuiuium, vel tabernam, seu compotationem intellexit, cum factionem posuit, idque satis ad rem accommodate. *Ier. 16. ℣. 6.* subdit Ieremias: *Et morientur grandes, & parui in terra ista non sepelientur, neque plangentur; & non se incident, neque caluitium fiet pro eis* (non lacerabunt vestes, neque lacertos, neque radent comam in signum mœroris, de quibus iam dictum est) *Ier. 16. ℣. 7.* *& non frangent inter eos lugenti panem ad consolandum super mortuo*. hoc est amici defuncti non conuenient more consueto ad capiendum cibum cum superstite propinquo; neque erunt præfecti funeris, qui epulum præparent, vt dolorem eius consuetudine familiarium, & amicorum leniant, vel paratum ad mensam inter conuiuas distribuant (nam hoc est frangere panem, diuidere, & partiri epulantibus, *Lucæ 24. ℣. 35.* vt apud Lucam: *Cognouerunt eum in fractione panis*;) defunctique propinquo mœrenti, & consternato cibum ori admoueant. quod genus officij & amicis debitum, & miseris necessarium esse solet. nam *Homerus.* & apud Homerum Achilles sæpius cibum recusat, interfecto Patroclo, & Dauid interfecto Abnero, *Apollo li. 2. Argonau. Sardus de mor. gent.* vt supra notauimus. Quare Græci teste Apollonio & Sardo de moribus gentium, triduo post obitum defuncti apparant cœnam necessarijs, coronatique lugentes adhortabantur, vt cibum caperent: quod quidem idem cunctanter faciebant; ne post carissimorum mortem vitam exoptare viderentur. *Ier. 16. ℣. 7.* addit vates: *Et non dabunt eis poculum calicis ad consolandum super patre suo, & matre sua*, vel poculum consolatorium, ad consolandum scilicet eos, qui parentibus orbati sunt. in quæ verba sic habet *Hieron.* Hieronymus: Moris autem est lugentibus ferre cibos, & præparare conuiuium, quæ Græci περίδειπνα, peridepna, vocant, & à nostris vulgo appellantur parentalia, eo quod parentibus iusta celebrentur. *Prouer. 31. ℣. 6.* dicit & alibi scriptura diuina: *Date siceram mœrentibus, & vinum ijs, qui amaro sunt animo. bibant, & obliuiscantur egestatis suæ, & doloris sui non recordentur amplius*. ad hunc morem respexit Tobias; cum *Tobiæ 4. ℣. 18.* filio suo eiusmodi dabat mandatum: *Panem tuum, & vinum tuum super sepulturam iusti constitue, & noli ex eo manducare, & bibere cum peccatoribus*. Ex quo loco patet moris fuisse, vt in ipsis sepulchris mortuorum epulæ ponerentur. ex qua consuetudine fluxit gentilium mos, ad quem alluditur in Eccle- *Eccl. 30. ℣. 18.* siastico: *Bona*, inquit, *ascendentia in ore clauso, quasi appositiones epularum circumposita sepulchro*, idest bona rara, epulæ exquisitæ appositæ ori clauso diuitis ægroti nauseantis (nam in superioribus conferebat diuitem valetudinarium cum paupere valente) similes sunt ferculis appositis in sepulcro. neque enim maiorem inde vtilitatem, & voluptatem percipit os diuitis clausum præ ægritudine, quam qui in sepulchris iacent. subdit mox in eandem sententiam: *Quid proderit libatio*, sacrificium pa- *Ibid. ℣. 19.* nis, vini, & iuris, *Idolo? neque enim manducabit, neque odorabitur. Sic, diues, qui effugatur*, castigatur, *à Domino*, ægritudine, *& portans mercedes iniquitatis*. *Baruch. 6. ℣. 31.* Baruch quoque agens de sacerdotibus Chaldæorum: *Rugiunt*, inquit, *clamantes contra Deos suos, sicut in cœna mortui*. Hoc ait, quia, vt auctor est *Epiphan. in Ancor.* Epiphanius, gentiles solebant cibum, potumque ad monumenta ferre, additis insolentibus clamoribus. nam ad sepulchra accedentes nomina de-

A functorum alta voce proferentes dicebant: Resurge tu, comede, & bibe. vel quia discedentes æternum vale sepultis inclamabant, vt Achillem fecisse in funere Patrocli memorat Homerus: *Salue mi Patrocle, atque vale*. Et Virgilius Aeneam clamasse in funere Pallantis: *Salue æternum mihi maxime Palla, æternumque vale*. *Homerus. Iliad. li. 18. Virg. lib. 11* Refert Iosephus Archelaum Herodis patris luctum diebus septem celebrasse, epulasq; ferales prolixe populo exhibuisse; *Ioseph. 2. de bello Iud. cap. 1.* qui quidem mos, inquit, apud Iudæos multos ad inopiam redegit. vulgus enim necessario adesse cogebatur, quod qui neglexisset, impius habebatur. Hieronymus denique cum Iudæorum ritum perstringit in epistola ad Paulam de obitu *Hieron. in epis. ad Paulam.* Blesillæ: Flentes, inquit, vsque hodie Iudæi, nudis B pedibus in cinere volutati, sacco induti, ex superstitione Pharisæorum prius cibum lentis accipiunt, signantes quasi, quo edulio primam genituram perdiderunt. Apud Græcos frequens reperitur feralis conuiuij mentio. Homerus de funere Patrocli verba faciens canit: *At ille* (Achil- *Homerus. Iliad. lib. 18* les) *his epulum sepulchrale præbebat*. vbi Eusta- *Eustath.* thius interpres distinguit inter epulum, quod in ipso sepulchro, & quod post sepulturam agitabatur, illudque vocari ait τάφον, taphon, hoc est sepulchrum, vel sepulchrale; hoc vero περίδειπνον, peridipnon, hoc est parentatio. Enimuero eiusmodi sacrificia, libationes, inferiasue, seu parentationes illi non solum ipso die sepulturæ, sed etiam tertio, septimo, nono, trigesimo, interdum quadragesimo, C non sine quadam numerorum religione, defunctorum manibus statuerunt. Sed libet verba Homeri Latine referre.

Discubuerunt apud nauem velocipedes Aeacidæ
Infiniti, at hic illis epulum funebre lautum instruxit.
Multi boues candidi mugiebant circa ferrum,
Dum iugularentur; multæ oues, & balantes capræ;
Multæ albis dentibus sues, fluentes pinguedine,
Vstæ extendebantur per flammam ignis.
Vndique autem circum cadauer multus fluebat sanguis.

Idem aliud epulum sepulchrale Hectoris descri- *Homerus. Iliad. vltim.* bit in hæc verba.

D *Aggesto a tumulo redebant, ac deinde*
Bene collecti conuiuabantur splendidum conuiuium
Aedibus in Priami.

Athenæus quoque Hegesandri poetæ citat testi- *Athe. lib. 7.* monium, vbi coquus quidam iactabundus hoc modo inducitur loquens: Quando forte ministro in funebri cœna; simul atque ex funere redierint. idem alibi meminit cuiusdam Dioclis, qui cum *Athe. lib. 8.* vxori suæ defunctæ parentalia celebrasset, multum simul cũ fletu obsonij deuorauit. id quod illi Theocritus Chius poeta his verbis exprobrauit: Noli *Theocritus.* flere, ò improbe, nihil enim, obsonia comedendo, proficies. Lucianus in libro de luctu, cum aliorum *Lucian. lib. de luctu.* rituum, atque ceremoniarum, tum ad extremum E cœnæ quoque exequialis mentionem facit ijs verbis luculentam. Post hæc omnia, inquit, restat περίδειπνον, peridepnon, idest, cœna funebris, iamque adsunt necessarij; vt defuncti parentes consolentur, suadentque, vt cibum capiant, quamquam isti per Iouem non inuiti ad id compelluntur, cum perpetuũ iam triduum enecti sint fame; at capiunt quidem illi, sed initio pudibundi, verentesque, ne post carissimorum obitum videantur adhuc affectibus humanis commoueri.

Romanorū funebres ritus.

Apud Romanos quoque funebrium huiusmodi A epularum, & sacrificiorum frequentem, multiplicemque vsum fuisse legimus. Liuius testatur P. Licinij funeris causa visceratiónem datam (carnis scilicet crudæ factam distributionem) & gladiatores centum viginti pugnasse, ludosq; funebres per triduum factos, postque ludos epulum. in quo cum toto foro strata triclinia essent, tempestas cum magnis procellis orta coegit plerosque tabernacula statuere in foro. Tacitus loquens de morte Agrippinæ Neronis matris: Cremata est, inquit, nocte eadem, conuiuali lecto, & exequijs vilibus. Cicero item pro Murena: Q. Tubero, inquit, cum epulum Q. Maximus Africani, patris sui nomine, populo Romano daret, rogatus est à Maximo, vt triclinium sterneret, cum esset Tubero B eiusdem Africani sororis filius; atque ille homo eruditissimus, ac Stoicus statuit pelliculis hædinis lectulos punicanos, & exposuit vasa Samia: quasi vero esset Diogenes Cynicus mortuus, & non diuini hominis Africani mors honestaretur. Idem in Vatinium grauissime, & seuerissime inuectus hoc argumentum illustrauit. Atque illud, ait etiam scire ex te cupio, quo cōsilio, aut qua mente feceris, vt in epulo Q. Anij familiaris mei cum toga pulla accumberes? quem vnquam videris? quo exemplo, quo more feceris. cedo quis vnquam cœnauit atratus? ita enim illud epulum est funebre; vt munus sit funeris, epulæ quidem ipsæ dignitatis. Sed omitto epulum populi Romani, festum diem argento, veste, omni apparatu, ornatuque visendo. quis vnquam in luctu domestico, C quis in funere familiari cœnauit cum toga pulla? cui de Balneis exeunti, præter te, toga pulla vnquam data est? cum tot hominum millia accumberent, cum ipse epuli dominus Q. Anius albatus esset; tu in templum Castoris te cum C. Figulo atrato, ceterisque tuis furijs funestum intulisti, &c. & in oratione pro Plancio: Sepulchrum, inquit, L. Catilinæ floribus ornatum hominum audacissimorum, ac domesticorum hostium conuentu, epulisq; celebratum est. Suetonius item refert Anium Vitellium medio Martio campo inferias, (exequia, & sacrificia) Neroni dedisse, ac solenni conuiuio ad citharædi cantum exultasse & plausisse. Catullus. Sed cœnam, inquit, funeris hæres, ne- D gligit iratus. & iterum: Vidistis ipsum carpere è rogo cœnam? Vnde illud Terentij, è flamma cibum petere. Apuleius in Floridis: Exclamauit, ait, viuere hominem, procul ignes amolirentur, rogum demolirentur, cœnam feralem à tumulo ad mensam referrent. feralem vocauit cœnam, idest exequialem, quæ cadaueri ferendo, & defuncto funerando exhibebatur: seu quod veteres mortem appellarunt feram. memorat & Virgilius funebris conuiuij pompam in hæc verba.

Solennes tum forte dapes, & tristia dona
Ante Vrbem in luco falsi Simoëntis ad vndam
Libabat cineri Andromache, manesque vocabat.

Et alibi.

Vinaque fundebat pateris, animamque vocabat
Anchisæ magni, manesque Acheronte remissos. E
Necnon & socij quæcumque est copia, læti
Dona ferunt, onerantque aras, mactantque iuuencos

Et alibi.

Quatuor hic primum nigrantes terga iuuencos
Constituit, frontique inspergit vina sacerdos, &c.

Verum de lugentium ritibus satis. pergamus ad reliqua.

Liui. lib. 9. decad. 4.
Tacitus. lib. 14. hist. Augusti.
Cicero pro Murena.
Cic. in Vat.
Cicero pro Plancio.
Suetonius.
Catullus.
Terentius.
Apuleius 4. Florid.
Feralis cœna quare sic dicta.
Virgil. 3. Aeneid.
Idem lib. 5.
Idem lib. 6.

Locutus sum ad populum mane, & mortua est vxor mea vesperi, fecique mane, sicut præceperat mihi. Theodoretus: Typum, inquit, quendā auctoris omnium rerum Dei perfecte exprimit propheta. cum enim plebs Israelitica pro sponsa Domino copulata esset, & sic in seruitutem redigenda foret, & interficienda, diuinum quoque Templum comburendum, formam quandam futurorum præbet propheta: cuius repente mortua vxore, præcipit ei, ne lugeat, ne ploret, neue luctuosum suscipiat habitum, ne ad eam mensam accedat, quæ consolationis ergo instruitur; verum silentio gemat, ostendens fore, vt ipse nulla clementia eos, qui sibi coniuncti erant, dignos censeat. præter voluntatem tamen ipsis infliget supplicium. non enim vult mortem peccatoris, sed vt conuertatur ipse, & viuat. qua de causa prophetæ quoque, vt silentio gemat, præcipit: hoc ipso significans etiam se præter voluntatem sustinere illatas populo calamitates; cum & multa bonitate præstet, qua ad clementiam propensus est, & punire propter improbitatis exuperantiam cogatur. XVIII. Theodor.

Et dixit ad me populus: Quare non indicas nobis, quid ista significent, quæ tu facis? Polychronius eo videlicet consilio inusitata fiebant; vt rei admirabilis nouitate perculsi, causam quærerent: qua cognita, corrigerentur. XIX. Polychr.

Et dixi ad eos: Sermo Domini factus est ad me, dicens. XX. & XXI.

Ecce ego polluam sanctuarium meum, &c. Theodoretus: Per ipsas res, inquit, vobis prophetiam ostendi, & in me ipso, quæ futura sunt, adumbraui. Quemadmodum enim ego, mortua coniuge, nihil eorum feci, quæ pro mortuis fieri consueuerunt: non lamentatus sum, non ploraui, non lugubrem vestem sumpsi: ita etiam vos filijs, & filiabus vestris interfectis, sanctoque Templo profanato, pro quo adhuc superbia elati gloriabamini barbarorum ingressu, & insuper infinitis alijs malis oppressi, neque lamentandi facultatem consequemini, neque vsitata faciendi vobis potestas concedetur, non capitis detondendi, non calceamentis pedes exuendi, neque lachrimarum fontibus doloris acerbitatem leniendi, neque illius faciendæ mensæ, quæ consolationis ergo instruitur, neque demum aliud quidpiam faciendi eorum, quæ consueta sunt. & recordabimini eorum, quæ ab Ezechiele facta sunt, & ex euentu eorum cognoscetis, tamquam portentum quoddam, & signum fuisse vobis prophetam, qui per ipsas res futura vobis prædixerit. Theodor.

Polluam. Non amplius habebo sanctuarium, stabile, purum; sed permittam impijs profanandum, diruendum, & inflammandum. *Sanctuarium meum.* Scholiastes: De templo soliciti erant, non vt impij, sed quia putabant eius gratia, vrbem permansuram. quod Ieremias illis exprobrat, dicens: *Nolite confidere in verbis mendacij, dicentes: Templum Domini, Templum Domini est, &c.*

Habræorum præsumptio de templo, comprimitur.
Scholiast.
Ier. 7. ℣. 4.

Superbiam imperij vestri. Septuaginta: Superbiam fortitudinis vestræ, Hebraice, pro superbia est גאון, geon, à גאה, gaah, quod est, excellentem esse, gloriose; scilicet superbe, seu arroganter agere. in Exodo: *Gloriose magnificatus est.* Hebraice: Superbiendo superbiuit, vel excellentissime glorificauit sese. extat idem nomen apud Isaiam: *Et fructus terræ sublimis.* Hebraice: Magnificus, excellens. & apud Micheam, vt mox dicemus, pro imperio Hebraice est עז, ghoz, à עזז, ghazaz, quod est confirmare, roborare, munire, quasi dicas ob firmi-

Templi gloriosum nomen.
Exod. 15. ℣. 1. & 21.
Isa. 4. ℣. 2.

firmitatem, robur, munitionem, fortitudinem, ar- A
Psal. 109. ỿ.2. cem, asylum. in psalmis: *Virgam virtutis tuæ emittet Dominus ex Sion*. idest regnum tuum forte, vel
Prouer. 18. ỿ.10. arcem regni tui. & in Prouerbijs: *Turris fortissima*. Hebraice: Obfirmationis: *Nomen Domini*. idest arx
Iudic. 9. ỿ. 51. munita, obfirmata. & in libris Iudicum: *Erat autem turris excelsa*, munitionis, *in media ciuitate*. Et in
Psal. 27. ỿ.8 psalmis: *Dominus fortitudo*, munitio, *plebis suæ, & protector saluationum Christi sui*. Idest asylum, & præsidium, in quo saluetur Rex. apud Micheam
Miche. 5. ỿ.4. vtraque dictio legitur: *Et stabit, & pascet in fortitudine Domini, & in sublimitate nominis Domini Dei*
Hieron. *sui*. vbi Hieronymus pro nomine עז, ghoz, posuit fortitudinem: pro qua scilicet hic legerat, *imperium*. vice autem nominis גאון, gheon, pro quo hic reddiderat superbiam, ibi posuit, *sublimitatem*. in B hanc sententiam: Administrabit Ecclesiam Christus pastor cum potentia, & gloria, qualis deceat eum, qui de nomine patris æterni appellatur, hoc
Io. 1. ỿ.14. est, quod dixit Ioannes: *Vidimus gloriam eius, gloriam quasi vnigeniti à patre*. idest qualis decebat vnigenitum Dei filium. ergo in præsenti, *Superbia imperij* erit, regnum superbum, gloriosum. vel asylum sublime, munitio superba, Templum magnificum, vt Græci interpretati sunt, idque recte.
Polychr. & tradam, inquit Polychronius, Templum, ob quod superbia tumetis. idemque supra ex Theodoreto audiuimus. quasi dicat: Euertam præsidium istud vestrum magnificum, & munitissimum, in quo robur, & spem vestram locatam habetis, & de cuius protectione iure adhuc exultastis. & nunc C frustra superbitis.

Et desiderabile oculorum vestrorum, & super quo pa-
Hieron. *rcet anima vestra*. Hironymus: Ecce ego iam nunc polluam sanctuarium meum, vt incendatur Templum, & cunctis alienigenis pateat, ac profanis, in quo habebatis superbiam, idest confidentiã, & spem, ac desiderium salutis vestræ, & ad cuius obsidionẽ vestræ animæ formidabant. Septuaginta verterunt: Desiderabilia oculorum vestrorũ, & quibus parcunt animæ vestræ. Hebraice ad verbũ habetur: Expetibile oculorum vestrorum, & commiserationem animæ vestræ, idest Templum, quod iucundo desiderio intuemini; nec vidisse centies satis est, iuuat vsque videre: & cui parcere hostes, cui impunitatẽ, & immunitatem donari desideratis, & quod miro, D & quasi materno affectu prosequitur animus vester. Est autem inter vtramque orationem in origine collusio quædam elegantissima מחמד עיניכם ומחמל נפשכם, machmad ghenechem vmachmal naphsechem. appetentiam oculorum vestrorum, indulgentiam animarum vestrarum.

Et filij vestri, & filiæ vestræ, quas reliquistis, gladio cadent. idest quæ vobis reliquæ factæ sunt ex fame, & peste, vel quas reliquistis in Hierusalem; vt sermonem habeat ad concaptiuos; vel, vt sentit
Scholiast. Scholiastes, quorum nullam curam geritis; sinebant enim eos, atque adeo cogebant suo exemplo in impietatem ferri præcipites, vel vt ipse quoque interpretatur, quos deseruistis, vt dicat quorum naturalem sensum repulistis: declarans, vt eos dæ- E monijs immolarent. fortasse etiam hic adhibita est appositio, & coniunctio illa initio versus apposita, valet nimirum, in hanc sententiam: Auferam à vobis Templum, imperij gloriam, & monumentum, atque carissimas vxores, quas iucunde aspicitis, & dulcissima pignora, quibus indulgetis, filios, inquam, vestros & filias, quas in sobolem procreastis. quasi dicat: Breuius auferam Templum, de quo gloriamini, vxores, in quas feruntur oculi; & filios, in quos rapitur animi affectus. Sed hic opponere quis posset non omnino respondisse portentum rei significatæ. etenim prophetæ erepta est vxor oculorum lumen. Israelitis vero præter vxores caras, filij, & filiæ, idest ipsa viscera, & insuper Templum, spes gentis, & cum Templo superbum imperium, & sacerdotium, eorum gloria. Ceterum hæc omnia in vnicæ vxoris morte affatim præsignata sunt. nam mulier Apostolo *gloria viri est*, atque familiæ radix; qua sublata, spes sobolis extinguitur. quare apposite repræsentauit vxor prophetæ mortua non solum vxorum ceterorum, sed etiam filiorum mortem, & gloriosi regni simul cum Templi casu iacturam.

Vxoris mors omnium expetendorum interitum significat.

1. Cori. 11. ỿ.7.

XXII. *Et facietis, sicut feci*. Non licebit sub omine mortis mutire, nedum lachrimari; tantum abest, vt plangere fas sit, ob metum Chaldæorum militum. loquitur autem cum his, qui abducendi erant captiui: in quorum oculis Babylonij vxores polluebant, & trucidabant, infantes vero allidebant ad
Psal. 136. ỿ. 8. & 9. petras. de quibus in psalmo: *Beatus, qui retribuet tibi retributionem tuam, quam retribuisti nobis: beatus, qui tenebit, & allidet paruulos suos ad petram*. Summa erit afflictio, suprema calamitas sine leuamine, luctus absque consolatione vlla. Hierony-
Hieron. mus: Vix liberum habebitis genitum, ne offendatis victorum superbiam, si publice flere videamini.

XXIIII. *Et erit Ezechiel vobis in portentum*. Rabbi Da-
R. Dauid. uid: Sumit Dei ipsius personam, vt vehementius, & grauius claudat comminationem. propterea non dixit, ego ero vobis portentum, vt capite duodecimo fecerat: Sed *Ezechiel erit vobis in portentum*.

XXV. *Et tu fili hominis, Ecce in die, quo tollam ab eis fortitudinem eorum, & gaudium dignitatis, & desiderium oculorum eorum, super quo requiescunt animæ eorum, filios, & filias eorum*. Septuaginta: Quando abstulero fortitudinem, elationem gloriationis, desiderabilia oculorum, & elationem animæ eorum. Hebraice: Vice fortitudinis est vox מעוז, mangoz, nomen cognatum illius, pro quo in versu superiore ponitur, *imperium*. Legitur id nomen apud
Isa. 25. ỿ.4 Isaiam: *Factus est fortitudo pauperi*, idest asylum, &
Dan. 11. ỿ. 31. apud Danielem: *Polluent sanctuarium fortitudinis*. idest munitissimum. loco nominis, *dignitas*, Hebraice est תפארת, tiphereth, quasi dicat decus, ornatus, splendor, gloria, magnificentia. vt apud Esther:
Esth. 1. ỿ.4 *Vt ostenderet diuitias gloriæ regni sui, ac magnitudinem, atque iactantiam potentiæ suæ*. vbi pro ea voce, Hieronymus vertit *iactantiam*. Et in psalmo:
Hieron. Psal. 88. ỿ. 18. *Gloria virtutis eorum tu es*, hoc est decus, & robur eorum. & in Isaia: *Eris corona gloriæ in manu Domi-*
Isa. 62. ỿ.3 Psal. 77. ỿ. 61. *ni*. Et in psalmis: *Reddidit in captiuitatem virtutem eorum, & pulchritudinem eorum in manus inimici*. idest arcam Testamenti. hic vulgatus Pulchritudinem posuit pro tiphereth. Diuus autem Paulus modo gloriam, modo coronam reddere solet, alludens ad præsentem locum, Philippenses vocat.
Phil. 4. ỿ.1 1. Thessal. 2. ỿ.19. & 20 *Gaudium meum, & corona mea*. Et iterum: *Quæ est nostra spes, gaudium, & corona gloriæ*. Et iterum: *Vos enim estis gloria nostra, & gaudium*. Vocat autem Templum fortitudinem eorum, non solum quia firmissima erat munitio, in quam ingruentibus inimicis carnalibus sese tuto recipere poterant, sed etiam quia ipsis erat aduersus spirituales hostes præsidium validissimum. etenim, vt olim
3. Reg. 8. precatus est Deum Salomon, cum dedicatum est Templum nomini eius, preces, supplicationes, & vota, sacrificiaque pro peccatis in Templo oblata acce-

Quare templum dicatur fortitudo.

acceptabat Deus, indulgebatque, atque propitia- A batur populi sui ignorantijs, cumque à suæ iustitiæ vindicibus protegebat. gaudium vero dignitatis, siue gaudium, & decus Templum ipsum appellat, quod propter atriorum, & porticuum amplitudinem, ædificij proportionem, & symmetriam, materiæ quoquæ precium, & exquisitum ornatum, adeuntium animos exhilarabat. ob præsentiam autem fœderis, & diuini solij maiestatem, incredibili honore apud exteras nationes Israeliticam plebem cumulabat. *Non est*, dicebant, *alia natio tam grandis*, sub cælo, *quæ habeat Deos appropinquantes sibi.* itaque asylum erat in bello, gaudium domi, foris gloria. Sed nolo sistamus in vetusti Templi laudibus. quid obsecro nobis erit in sacra pixide in Templo asseruata Eucharistia, quando Iudæis Templum erat præsidio, gaudio, & decori? dubitas an sit asylum? audi psaltem diuinum: *Parasti in conspectu meo mensam aduersus eos, qui tribulant me.* Isaias etiam ait: *Iste*, Israelita Dei, *in excelsis habitat, munimenta saxorum sublimitas eius*, rupes munitissima receptaculum, *panis ei datus est* (constitutus quotidianus victus sic eum vocat Lucas) *aquæ eius fideles sunt*, perennes, *regem in decore suo videbunt oculi eius.* Quam tutus est, & ab iniurijs hostium securus, qui abruptam incolit rupem, si ei non desit cibus, & potus; tam secure gaudet Christianus populus, qui Christi corpus in Eucharistia sacra apud se retinet. Sed putas deerit gaudium, & decus, quibus adest Dei vnigenitus? audi Mosem vaticinantem vtrique populo felicitatem, temporalem C illis, nobis spiritualem, immo potius vtrumque. *Beniamin*, inquit, *amantissimus Domini habitabit confidenter in eo*, securus iuxta Templum, quod in sorte sua structum est, deget, *quasi in thalamo, tota die morabitur, & inter humeros eius requiescet*. Quid deesse potest sponsæ, quæ ad dexteram sponsi recumbentis in thalamo ipsa sedet? an gaudium? an honos? his omnibus cumulate fruebantur Israelitæ, dum stetit Dei Templum: nos vero locupletius abundamus, quibus non potest deesse in Ecclesia

Quare Templum dicatur gaudium dignitatis.

Deu 4. ℣. 7

Sacræ Eucharistiæ encomium.

Ps. 22. ℣. 5

Isa. 33. ℣. 16.

Luc. 2. ℣. 4

Isa. 33. ℣. 17.

Deu. 33. ℣. 12.

A Dei verbum corporatum, panis speciebus obtectum. ipsum est præsidium aduersus hostes, gaudium præsentibus, qui faciei eius aspectu dignantur, absentibus autem honor, & laus, atque desiderium, de quo subditur.

Desiderium oculorum eorum, super quo requiescunt animæ eorum. Septuaginta: Desiderabilia oculorum eorum, & elationem animæ eorum, seu eleuationem animæ, hoc est solicitudinem, & curam. id scilicet, quod vehementer expetunt, & de cuius iactura solicitantur. quod (vt supra diximus) vel ad superiora referri potest, Temploque accommodari; vel ad ea, quæ sequuntur, & significare filios, & filias eorum, &c.

XXVII. *In die, inquam, illa aperietur os tuum cum eo, qui* B *fugit, & loqueris.* Paraphrasin huius sententiæ sic facit Theodoretus: Non solum, ait, in præsenti hæc ipsos edocebis, sed etiam quando prædictio euentu ipso fuerit comprobata, & impijs barbaris tradita fuerint, quæ sancta sunt, ac filij ipsorum, & filiæ occisi, & aduenerit inde aliquis, qui facta doceat; tunc in memoriam illis rediges prædictiones. haud sustinebis tacere, vt percipiant, mea voluntate, meoque permissu facta hæc fuisse, pœnasque facinorum ipsos luere, non autem ob vires hostiles, sed propter iustam meam indignationem passos esse, quæcunque pertulerint, &c.

Theodor.

Et non silebis vltra. Cum referet nuncius miserabilem Vrbis cladem; tu loqueris confidentius ad rebellem populum. vt qui vaticinij præhabiti suo ipsorum malo nactus es testimonium. neque vllus amplius audebit os tuum obstruere. *Erisque eis in portentum.* mutus olim in signum doloris eorum absque leuamine fueras, loqueris nunc ad eos extimulandos, vt dent gloriam Deo, & confiteantur palam, suis ipsos sceleribus tam duras pœnas commeruisse. nuncius porro ille venit ad prophetam post quinque menses excidij, vt videbimus capite trigesimo tertio. Atque hic sit finis explanationis capitis vigesimiquarti.

EZECHIELIS PROPHETAE CAPVT VIGESIMVMQVINTVM.

ARGVMENTVM.

Minatur excidium Ammonitis, Moabitis, Idumæis, & Philistæis, eo quod de casu Vrbis, & Iudæorum afflictione exultauerint.

I. *ET factus est sermo Domini* A
ad me, dicens:
II. *Fili hominis, pone faciem*
tuam contra filios Ammon,
& prophetabis de eis.
III. *Et dices filijs Ammon:*
Audi te verbum Domini Dei: Hæc dicit Domi-
nus Deus: Pro eo quod dixisti: Euge, euge super
sanctuarium meum, quia pollutum est: & super
terram Israel, quoniam desolata est: & super
domum Iuda, quoniam ducti sunt in captiuita-
tem:
IIII. *Idcirco ego tradam te filijs Orientalibus in*
hereditatem, & collocabunt caulas suas in te, & B
ponent in te tentoria sua: ipsi comedent fruges
tuas: & ipsi bibent lac tuum.
V. *Daboque Rabbath in habitaculum camelo-*
rum, et filios Ammon in cubile pecorum: & scie-
tis, quia ego Dominus.
VI. *Quia hæc dicit Dominus Deus: Pro eo quod*
plausisti manu, & percussisti pede, & gauisa es
ex toto affectu super terram Israel:
VII. *Idcirco ecce ego extendam manum meam su-*
per te, & tradam te in direptionem gentium,
& interficiam te populis, & perdam de terris, C
& conteram: & scietis, quia ego Dominus.
VIII. *Hæc dicit Dominus Deus: Pro eo quod di-*
xerunt Moab, & Seir: Ecce sicut omnes Gen-
tes, domus Iuda:
IX. *Idcirco ecce ego aperiam humerum Moab de*
ciuitatibus, de ciuitatibus, inquam, eius, & de
finibus eius inclytas terræ Bethiesimoth, et Beel-
meon, & Cariathaim,
Filijs Orientis cum filijs Ammon, & dabo X.
eam in hereditatem: vt non sit vltra memoria
filiorum Ammon in Gentibus.
Et in Moab faciam iudicia: & scient, quia XI.
ego Dominus.
Hæc dicit Dominus Deus: Pro eo quod fecit XII.
Idumæa vltionem, vt se vindicaret de filijs Iu-
da, peccauitque delinquens, & vindictam ex-
petiuit de eis;
Idcirco hæc dicit Dominus Deus: Extendam XIII.
manum meam super Idumæam, & auferam de
ea hominem, & iumentum, & faciam eam de-
sertam ab Austro: & qui sunt in Dedan, gladio
cadent.
Et dabo vltionem meam super Idumæam per XIIII.
manum populi mei Israel: & facient in Edom
iuxta iram meam, & furorem meum: & scient
vindictam meam, dicit Dominus Deus.
Hæc dicit Dominus Deus: Pro eo quod fece- XV.
runt Palæstini vindictam, & vlti se sunt toto
animo, interficientes, & implentes inimicitias
veteres:
Propterea hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego XVI.
extendam manum meam super Palæstinos, &
interficiam interfectores, & perdam reliquias
maritimæ regionis:
Faciamque in eis vltiones magnas arguens XVII.
in furore: & scient, quia ego Dominus, cum dede-
ro vindictam meam super eos.

EXPLA-

EXPLANATIO EIVSDEM CAPITIS VIGESIMIQVINTI.

I. POST prædictam Vrbis Hierusalem euersionem, atque innumera mala, quibus Iudæi erant opprimendi; opportune conuertit orationem vates in gentes finitimas, propterea quod potentiæ, & gloriæ Iudæorum inuidi, excisis Hierosolymis, ipsi exultabant, captisque ciuibus insultabant vel numinis infirmitatem, quod Templum & domicilium proprium tueri non potuisset, vel odium in suum populum, quem cum eripere posset, hostibus vltro tradidisset. Intererat autem diuinæ prouidentiæ, vt mortales nossent omnium dominatorem Deum, neque ex infirmitate talia permisisse fieri, neque ex simultate, vel odio in suæ gentis homines sæuijsse: quin potius, vt æquum iudicem à suis pro impietatis meritis pœnas exegisse; exterorum nihilominus confidentius se iactantium insolentiam repressurũesse. alioqui videri posset Hierosolymorum pietas ab idololatria superari, esseque deterioris præ illa condicionis, & sortis. Quæ quidem persuasio communis esset mundi ruina, religionisque omnimoda subuersio. quemadmodum quæ in Iudæorum vindictam fiebant comminationes, & increpationes aduersus gentes; communis erat omnium doctrina. nam propterea illos gloriosos fecit in Babylone captos; atque vt apud dominatores in honore essent, prouidit; quia horum gloria, & præclara existimatio commune futurum erat ad pietatem incitamentum, & nationum omnium vniuersalis institutio. Hæc in sequentibus quindecim capitibus tractat vates, nouum institutum auspicatus.

Deus neque ex infirmitate permittit suis mala; neque ex odio, sed ex vindice iustitia.

II. *Fili hominis, pone faciem tuam.* Septuaginta obfirma, *faciem tuam contra filios Ammon*. Explicauimus supra, quid esset obfirmare faciem, scilicet, toruo vultu aspicere. aspectus autem minax ferociam prophetiæ, & comminationis rigorem indicat, cum propheta Dei indignabundi personam induere iubeatur. Filij Ammon de Loth stirpe generati sunt, quorum ciuitas primaria erat Rabbath, vt supra vidimus, quæ postea Philadelphia appellata est à Rege Aegypti Ptolemæo cognomento Philadelpho, qui (teste Hieronymo) Arabiam tenuit cum Iudæa.

Sup. cap. 4.

Filij Ammõ, qui dicantur & Rabbath eorũ primaria ciuitas.

Hieron.

III. *Audite verbum Domini.* Hoc dicit non quidem audientibus Ammonitis, sed vt Iudæos consoletur, ostendens Deo curæ esse illorum iniurias, neque diutius differendam hostium vltionem.

Iudæos cõsolatur Deus, ostendens sibi curæ esse eorum iniurias vindicare.

Pro eo quod dixistis: euge euge super sanctuarium meum, quia pollutum est. Septuaginta: Eo quod ganisi estis. Tale illud est psalmi. *Dixerunt: euge euge, viderunt oculi nostri, &c.* Vbi explicat vates verba, quæ insultantium gestibus proferebant, quibus similia hic subaudienda videntur. Tractat hoc argumentum Sophonias. *Audi*, inquit Deus, *opprobrium Moab & blasphemias filiorum Ammon: quæ exprobrauerunt populo meo*, insultantes iecerunt in populum meum, *& magnificati sunt*, vel quod magnificarunt os suum, seu linguas suas. idest, grandia verba, quæ locuti sunt, *super terminos eorum*. super regionem Iudæorum. eadem phrasis est psalmo prædicto. *Et dilatauerunt super me os suum, dixerunt: euge euge, &c.* Inuehitur in eosdem Amos dicens: *Hæc dicit Dominus super tribus sceleribus filiorum Ammon, & super quatuor non conuertam eum*, idest, eo quod post innumerabilia scelera aliud multo fœdius accumularunt, nempe quod dissecuerint prægnantes in Galaath ad dilatandum terminum suum. quod ex Ieremia explicatur: ad filios Ammon. *Nunquid non filij sunt Israel? aut hæres non est ei? cur igitur hæreditate possedit Melchom*, Deus Ammonitarum olim Rex, *Gad, & populus eius in vrbibus eius*, Gad *habitauit?*

Psal. 34. ℣. 21.

Soph. 2. ℣. 8

Dilatare os super aliquẽ quid significet.

Amos. 1. ℣. 13.

Ier. 49. ℣. 1

Qui dicantur filij Orientis.

IIII. *Idcirco ego tradam te filijs Orientalibus in hæreditatem.* Rabbi Dauid Persis, & Medis interpretatur. Certe Ieremias eo nomine significat filios Cedar. *Ad Cedar*, inquit, *& ad regna Asor, quæ percussit Nabuchodonosor Rex Babylonis, hæc dicit Dominus: Surgite, & ascendite ad Cedar, & vastate filios Orientis, &c.* Ergo Polychronius, & Theodoretus: Alij, inquiũt, interpretes filios Orientis exponunt. Sunt autem, qui genus referunt ad Ismaelem. Scholiastes vero sic habet: Quidam interpretantur Saracenorum sed secundum tertiam editionem *filios Orientis* legendum, qui sunt Babylonij. ipsi enim & hos filios Ammon, & Iudæos oppugnarunt. fauet Scholiasti Iosephus, dicens: Quinto anno captiuitatis Hierosolymorum, qui est vigesimustertius Nabuchodonosor, castrametatus est idem in inferiori Syria, eamquedetinens, expugnauit Ammonitas, & Moabitas, &c. Eius itaque opinioni accedamus, neque obster Ieremiam id nomen tribuisse filijs Cedar. etenim analogum est, & multis prouincijs diuersa ratione potest conuenire: modo illæ respectu loci, in quo fit vaticinium, vergant ad Orientem.

R. Dauid.

Ierem. 49. ℣. 28.

Polychr.

Theodor.

Scholiast.

Ioseph. 10. antiq. c. 11.

Et collocabunt caulas suas in te, & ponent in te tentoria sua. Theodoretus: Vos in eorum redigã potestatem, qui sunt multo Babylonijs inferiores, & imbecilliores: qui quidem tentoria in vrbibus tuis collocantes, camelorum autem greges in tuis agris pascentes, vosque ipsos ouium constituentes pastores, &c. Nam de filijs Cedar, Ismaelitis scilicet, præsentem orationem intelligit Theodoretus: quibus consuetudo est sub papilionibus degere, & tentorijs, vt psalmus nos docet. *Habitaui*, inquit Dauid, *cum habitantibus Cedar*, vagabundus scilicet, & extorris. Atque in Canticis: *Sicut tabernacula Cedar, &c.* Ceterum non est necesse tentoria secundum historiam accipere, cum Ieremias Babylonios transla-

Theodor.

Psal. 119. ℣. 5.

Can. 1. ℣. 4

Ierem. 6. ℣. 2. 3. & 4.

translate vocet pastores: *Speciosæ*, inquit, *& delicatæ assimilaui filiam Sion. ad eam venient pastores, & greges eorum fixerunt in ea tentoria in circuitu, pascet vnusquisque eos, qui sub manu sua sunt. Sanctificate super eam bellum.* Atque eadem figura in præsenti vsum Ezechielem auctor est Hieronymus. Sed esto, de veris pastoribus loqueretur Ezechiel; non propterea continuo erunt Ismaelitæ, sed cuiusuis gentis hominibus ea oratio accommodari potest. nam secundum Græcos caulas collocare in vrbe periphrasis est, euersam illam esse significans. Sic enim habet Scholiastes: Hoc est tentoria in media vrbe figent, vt capta videlicet & desolata, quæ ne domicilium quidē habeat, vbi diuersari possint viatores. Itaq; solitudinis, & vastitatis vrbis illorum hoc signum est, quæ scilicet instar agri aperti facta est.

Hieron.

Caulas collocare in vrbe, euersam illam esse significat.

Scholiast.

VI. *Pro eo quod plausisti manu, & percussisti.* Septuaginta: Insonuisti, *pede*, saltans scilicet, & tripudians, *& gauisa es ex toto affectu*, Septuaginta: Insultasti ex animo tuo. *Super terram Israel.* Hieronymus: Tanta fuit insultandi lasciuia; vt cunctus simul populus manibus, & pedibus concreparet, & ex toto cordis clamaret affectu, eo quod terra Israel esset desolata. propterea ipse Dominus extendet manum suam ad percutiendum, & tradet eam in direptionem, nequaquam camelis, & ouium gregibus, sed manifestius gentibus, vt populorum numero penitus eradicetur, & pereat, &c.

Hieron.

VIII. *Pro eo quod dixerunt Moab, & Seir: Ecce sicut omnes gentes domus Iuda.* Post increpationem atque sententiam declaratam cōtra Ammon, transfert prophetiam ad Moab fratrem eius, atque finitimum. cum quo coniungit Seir, hoc est posteros Esau, quia ipsi quoque finitimi erant, & in eadem causa cum primo dictis versabantur, & aduersus vtrumque (ait Scholiastes) pronunciat sententiam: propterea quod dixerant nihilo meliorem esse Deum Israelis Dijs gentium cæterarum vt enim illæ, aiebant, captæ sunt à Babylonia propter imbecillitatem Deorum, qui ab illis colebantur, ita etiam Israelis ob eius manus infirmitatem, quæ illis opem ferebat, &c. memorat blasphemias Moab Ieremias. vbi idem tractat argumentum. *Fuit enim*, inquit, *in derisum tibi Israel, quasi inter fures reperisses eum: propter verba ergo tua quæ aduersus illū locutus es, captiuus duceris.* Et iterum: *Inebriate eum quoniam contra Dominum erectus est.* Et infra: *Cessabit Moab esse populus, quoniam contra Dominum gloriatus est.* Eandem sententiam in eum quoq; pronunciat noster vates, dicens:

Scholiast.

Ier. c. 48. ℣. 27. & ℣. 26. & ℣. 42

IX. *Idcirco ecce ego aperiam humerum Moab.* Septuaginta: Dissoluam. quod scilicet paulo superius dixerat Ieremias: *Abscissum est cornu Moab & brachium eius contritum est*, hoc est, robur & vis omnis illius fracta est. nam tauri cornibus vires exerunt, sicut homines humeris & brachijs: Quocirca tum cornu tum humerus, tum etiam brachium symbola sunt virium, atque metaphoricōs potentiæ regni. Vel humerum vocat arcem, præsidium vrbium, quod contextui gratum est, & nomini כתף, chetheph, non repugnat. Sonat enim humerum latusque, seu angulum cuiuscumque rei, atque adeo ædificij partem firmissimam, quales sunt vrbium munitiones. vt comminetur vates Deum hostibus patefacturum præsidia, & arces vrbium Moab. Nisi mauis latus aperire, idem esse, quod aditum præbere: vt apud Ieremiam: *Ex omni confinio eorum adducam interitum super eos.* Hebraice: Ex omni latere, quasi dicat, aditum faciam hostibus ad munitissima quæque loca, vrbesque vestras, quantumuis clausas muro coctili.

Ier. 48. ℣. 25.

Humerus, Brachium, & cornu, vires ac potentiam significant.

Ier. 49. ℣. 32.

X. & XI. *Filijs Orientis cum filijs Ammon, & dabo eam in hæreditatem, vt non sit vltra memoria filiorum Ammon.*

Et in Moab faciam iudicia. Implicata syntaxis, quam sic ordinare poteris. Quemadmodum tradidi terram Ammon filijs Orientis, Chaldæis scilicet, vt eam simul cum filijs Ammon hæreditate possiderent, sortemque haberet cum indigena hostis. similia in Moab faciam iudicia. Agit hoc ipsum Isaias qui inter cætera non sine sarcasmo, & irrisione, Moabitis excisis insultat in hunc modum: *Ini consilium, coge concilium, pone quasi noctem vmbram tuam in meridie, absconde fugientes, vagos ne prodas, habitabunt apud te profugi mei, &c.* quasi dicat, videlicet superetit deinceps Moab inter gētes & castigata hospitalitatem profugis Israelitis nūc faciet, quam olim negauerat. non amplius prodet apud se latentes solicitata ab hostibus Chaldæis, vt solebat; non profugient ad eius vrbes populares mei. nullum enim eius vestigium in terra relinquam. Atque his aduersus Moab prædictis, vaticinium transfert ad filios Esau.

Isa. cap. 16. ℣. 3.

XII. *Hæc dicit Dominus Deus.* Hieronymus: Supra duo proposuerat contra Moab, & Seir, postea de Seir tacens contra Moab tantum locutus est, nunc reddit cœptum problema; quid videlicet Seir, hoc est Idumæa fecerit.

Hieron.

Pro eo quod fecit Idumæa vltionem, vt se vindicaret de filijs Iuda, peccauitque delinquens, & vindictam expetiuit de eis. Septuaginta: Et memoriam retinuerunt mali, & vlti sunt vltione. Hieronymus, Polychronius, & Theodoretus: Quoniam enim non modo vt Ammonitæ, & Moabitæ gauisi sunt de malis Iudæorum, sed etiam factis suam indicarunt inuidiam, & maleuolentiam, veterem illam seruantes iram. indignatus est enim, inquit, Esau Iacob pro benedictione, qua illum impertiuit pater eius: propterea non alijs eum hostibus tradam, sed ipsimet populo meo ab illis iniuria violato. Hebraice ad verbum sic legimus: Pro eo quod fecit vlciscendo vltionem, & delinquendo deliquerunt vlciscentes se, idest, propterea quod grauissime deliquerunt, seuerissimam vindictam reposcentes à filijs Iuda fratribus suis. Eandem criminationem multo explicatius illi opponit Abdias: *Propter interfectionem*, ait, *& propter iniquitatem in fratrem tuum* Iacob *operiet te confusio, & peribis in æternum. in die, cum stares aduersus eum; quando capiebant alieni exercitum eius, & extranei ingrediebantur portas eius, & super Hierusalem mittebant sortem; tu quoque eras quasi vnus ex eis & non aspicies* nec debueras cum voluptate aspicere *in die fratris tui*, calamitosum excidium domus Iuda, *in die peregrinationis eius*, cum captiui abducebantur, *& non lætaberis*, nec debueras lætari, *super filios* Iuda *in die perditionis*, interitus, *eorum, & non magnificabis os tuum in die angustiæ* (nec grādia, & acerba loqui debueras, cum illum oppressit afflictio) *neque ingredieris*, ingredi fas erat, *portas* vrbium, *populi mei in die ruinæ eorum, neque despicies & tu*, nec aspicere malum eius debueras, sicut & cæteræ circumuicinæ gentes, *in malis eius in die vastitatis illius. & non emitteris*, dimitti debuisses, *aduersus exercitum eius in die vastitatis illius; neque stabis in exitibus, vt interficias* eos, qui fugerint nec debueras opperiri in biuijs, vt interimeres eos, qui ex ipsis euaderent *& non concludes reliquos eius in die tribulationis, quoniam iuxta est dies Domini super omnes gentes. sicut fecisti fiet tibi: retributionē tuam conuertet in caput tuum, &c.* Videlicet Dominus requirens sanguinem Israelitarum, recordatus est, & non est oblitus clamorem pauperum. quem miserandum

Vltio diuina exagitat eos, qui inuidiose letantur de malis proximorum.

Hieron. Polychr. Theodor.

Abdi. 1. ℣. 10. & sequ.

in mo-

in modum eiulantes ediderunt; cum in Babylonem abducti, ab hostibus irrisi, ab Idumæis, fratribus multo peius accepti dicebant. *Memor esto Domine filiorum Edom in die Hierusalem, qui dicunt, exinanite exinanite vsque ad fundamentum in ea.* Quapropter, vt illos solatio quantulocumque afficiat, addit Vates Dei nomine.

Psal. 136. ℣. 7.

XIIII. *Et dabo vltionem meam super Idumæam per manum populi mei Israel, & facient in Edom iuxta iram meam, & furorem meum, & scient vindictam meam.* Scholiastes: Etiam in Idumæam supplicium constituitur, diciturque tradenda Babylonio. & paulo post etiam filijs Israel, &c. Hæc ait Scholiastes; quoniam supra, tum contra Moab, tum contra Seir pronunciata sententia est, tradendos scilicet filijs Orientis, hoc est, Chaldæis non secus atque Ammonitæ fecerant. Itaque Babylonij videntur exercuisse vindictam sanguinis Israelitarum & pœnam talionis exegisse de Idumæis. quod vero nunc additur, *per manum populi mei*, fortasse significat occasione, vel causa iniuriæ populi mei: neque enim in scripturis, vel prophanis historijs inuenire licet, quando nam Iudæi vlti sint acceptam de Idumæis iniuriam, nisi hæc ad tempora nouissima referamus, cum illa alia Balaam prædictione hæc coniungentes: *Et erit Idumæa possessio eius*. Etenim Christi tempore maior seruit minori, & caro spiritui pendet tributa. De qua tropologia fuse Diuus Hieronymus.

Scholiast.

Num. 24. ℣. 18.

Caro spiritui seruit in regno Christi.

XV. *Pro eo quod fecerunt Palæstini vindictam, & vlti sunt se toto animo interficientes, & implentes inimicitias veteres.* Septuaginta: Pro eo quod fecerunt alienigenæ vltionem, & suscitauerunt vindictam insultantes ex animo, vt delerent vsque in æternum. Hebraice: Pro eo quod fecerunt vindictam, & vindicauerunt se vltione. Quod autem Septuaginta dixerunt: Suscitauerunt vindictam, mirifice explicat verbi energiam. etenim נקם, nakam, significat surgere, vel stare ad expetendā vltionem, statuere vindictam, nullatenus languescere, aut parcere subiecto, sed obstinato animo, & ex cordis dolore vlcisci iniuriam. Vnde locus ille sapientiæ intelligitur: *Stabunt iusti in magna cōstantia aduersus eos, qui se angustiauerunt.* idest, quod in psalmo habetur: *Lætabitur iustus, cum viderit vindictam, manus suas lauabit in sanguine peccatoris.* Et ille alter locus: *Steterunt contra hostes, & de inimicis se vindicauerunt.*

Sap. 5. ℣. 1.
Psa. 57. ℣. 11.
Sap. cap. 11. ℣. 3.

XVII. *Ecce ego extendam manum meam super Palæstinos, & interficiam interfectores.* Septuaginta: Et interficiam Cretenses, vbi Scholiastes. Philistæos maritimos dicit, hoc est, Phœnices; Cretensium enim erat colonia. Hebraice hi dicuntur כרתים, Cerethim à כרת, carath, quod est excindere, percutere, reperiturque hoc nomen apud Sophoniam: *Veh qui habitatis funiculum maris, gens perditorum.* vel qui habitatis ad tractum maris gentis Cerethim. Septuaginta πάροικοι Κρητῶν, parici Creton, aduenæ, vel accolæ Cretensium. & iterum: *& erit Creta in pabula pastorum.* Atque in libris Regum: *Erupimus ad Australem plagam Cerethi, & contra Iudam, & ad meridiem Caleb, & Sicelag succendimus igni.* Et sequitur: *Ecce ipsi, prædones, discumbebant super faciem vniuersæ terræ comedentes, & bibentes, & quasi festam celebrantes diem pro cuncta præda, & spolijs, quæ ceperant de terra Philisthijm, & de terra Iuda.* Et iterum: *Et legiones Cerethi, & Pheleti, & omnes Gethei sexcenti viri, qui secuti eum fuerant de Geth, pedites præcedebant Regem.* Ex quibus locis animaduertere licet nomina Cerethim, & Phelethim non secus atque Getheos esse Gentilitia, & propria familiarum ex certis vrbibus Philisthæorum, quæ quod essent bellicosissimæ, & fidelissimæ ad custodiam corporis sui electi sunt à Rege Dauid, sicut à principibus multis hodie adhiberi videmus Heluetios. Multo aliter sentit de Cerethim, & Phelethim Hieronymus in quæstionibus Hebraicis, nimirum fuisse iudices Septuaginta causarum capitalium. Sed Chaldæus nobis fauet, qui vertere solet Sagittarios, & fundibularios, quamuis ea non sit vocum etymologia, sed muneris notatio. immo ipse Hieronymus hoc loco Cerethim dictos testatur, quasi iugulatores, quod ad satellites potius spectat, quam ad iudices. Porro de versione Septuaginta sic idem auctor scribit in præsenti. tractans locum citatum Sophoniæ: Pro quo, inquit, Septuaginta nescio quid volentes, Cretenses interpretati sunt. Cum & Aquila, & Symmachus, & Theodotio ipsum verbum Hebraicum כרתים, cherethim, vel interfectores, vel interfectionem verterint, non solum in præsenti loco, sed etiam in Sophonia. Hæc ille. cuius quæstioni respondit Scholiastes, sermonem esse de Philistæis maritimis, idest, Phœnicibus, quorum gens fuerat colonia Cretensium. sed contra dicere voluit: Phœnicibus, quorum colonia fuerunt Cretenses; hoc enim verosimilius est. etenim Phœnices primos inuentores nauigationis, multarumque artium scriptores agnouerunt Græci, ac Latini, quos infra referemus: tum etiam quia in Actis Apostolorum legimus portum quendam Insulæ Cretæ appellatum Phœnicem, absque dubio, quia illum occuparunt & habitarunt primi Phœnices. Alioquin enim si Cretenses duxissent in Phœniciam colonias, non appellassent portum suæ regionis nomine exteræ gentis. ergo sic existimamus: Cerethim, vel Crethim nomen esse gentis, vel prouinciæ Philisteæ, & Phœniciæ conterminæ, ex qua deducta colonia ad insulam Cretam suum illi nomen imposuit. dictaque sit Creta à Cerethim. portus vero illius Phœnix à Phœnicibus, qui illos in expeditione comitabantur. quemadmodum & in Hispania hodie quoque vigent nomina Tyri, & Sidonis imposita à Phœnicibus, quibusdam præsidijs ad portum Sanctæ Mariæ maris occidui. Vnde intelligitur non inepte vertisse Septuaginta, Cretenses pro Cerethim; cum idem omnino nomen esset coloniæ Cretensium, atque Cretim, vel Cerethim eius fundatorum.

Scholiast.
Phœnices dicuntur Cretenses.
Sophon. 2. ℣. 5
1. Reg. 30. ℣. 14. & 16
2. Reg. 15. ℣. 18.
Cerethei, & Phelethei, ex Getheis, assumuntur, milites in custodia regis.
Hieronym. in quæst. Hebr. sentit Cerethi, & Phelethei fuisse iudices causarum capitalium.
Aquila. Symmac. & Theodo.
Scholiast.
Actor. 17. ℣. 12.
Creta vnde dicta.

EZECHIELIS PROPHETAE CAPVT VIGESIMVM SEXTVM.

ARGVMENTVM.

Prædicit euersionem Tyri, eo quod exultauerit ob excidium Hierusalem.

I. *ET factum est in vndecimo* A
anno prima mensis: factus
est sermo Domini ad me, di-
cens:
II. *Fili hominis, pro eo quod*
dixit Tyrus Ierusalem: Eu-
ge confractæ sunt portæ populorum, conuersa
est ad me: implebor, deserta est.
III. *Propterea hæc dicit Dominus: Ecce ego super*
te, Tyre, & ascendere faciam ad te gentes mul-
tas, sicut ascendit mare fluctuans.
IIII. *Et dissipabunt muros Tyri, & destruent tur-* B
res eius: & radam puluerem eius de ea, & dabo
eam in limpidissimam petram.
V. *Siccatio sagenarum erit in medio maris,*
quia ego locutus sum, ait Dominus Deus: & erit
in direptionem Gentibus.
VI. *Filiæ quoque eius, quæ sunt in agro, gla-*
dio interficientur: & scient, quia ego Domi-
nus.
VII. *Quia hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego* C
adducam ad Tyrum Nabuchodonosor regem Ba
bylonis ab Aquilone regem regum, cum equis, &
curribus, & equitibus, & cœtu, populoq. ma-
gno.
VIII. *Filias tuas, quæ sunt in agro, gladio inter-*
ficiet: & circumdabit te munitionibus, & com-
portabit aggerem in gyro: & eleuabit contra te
clypeum.
Et vineas, & arietes temperabit in mu- IX.
ros tuos, & turres tuas destruet in armatura
sua.
Inundatione equorum eius operiet te puluis X.
eorum: a sonitu equitum, & rotarum, & cur-
ruum mouebuntur muri tui, cum ingressus fue-
rit portas tuas, quasi per introitum vrbis dissi-
patæ.
Vngulis equorum suorum conculcabit omnes XI.
plateas tuas: populum tuum gladio cædet, &
statuæ tuæ nobiles in terram corruent.
Vastabunt opes tuas, diripient negociatio- XII.
nes tuas: & destruent muros tuos, & domos
tuas præclaras subuertent: & lapides tuos, &
ligna tua, & puluerem tuum in medio aquarum
ponent.
Et quiescere faciam multitudinem cantico- XIII.
rum tuorum, et sonitus cithararum tuarum non
audietur amplius.
Et dabo te in limpidissimam petram, sic- XIIII.
catio sagenarum eris, nec ædificaberis vl-
tra: quia ego locutus sum, ait Dominus
Deus.
Hæc dicit Dominus Deus Tyro: Numquid XV.
non a sonitu ruinæ tuæ, & gemitu interfectorum
tuorum, cum occisi fuerint, in medio tui commo-
uebuntur insulæ?
Et descendent de sedibus suis omnes princi- XVI.
pes maris: & auferent exuuias suas, & ve-
stimen-

ſtimenta ſua varia abijcient, & induentur A
ſtupore: in terra ſedebunt, & attoniti ſuper re-
pentino caſu tuo admirabuntur.
XVII. 1 *Et aſſumentes ſuper te lamentum, dicent*
4 *bitatoribus tuis, quos formidabant vni-*
2 *tibi: Quomodo periſti, quæ habitas in mari,*
3 *vrbs inclyta, quæ fuiſti fortis in mari cum ha-*
5 *uerſi?*
XVIII. *Nunc ſtupebunt naues in die pauoris tui: &*
turbabuntur inſulæ in mari, eo quod nullus egre
diatur ex te.
XIX. *Quia hæc dicit Dominus Deus: Cum dedero*
te vrbem deſolatam, ſicut ciuitates, quæ non ha-
bitantur: & adduxero ſuper te abyſſum, & ope-
ruerint te aquæ multæ:
Et detraxero te cum his, quæ deſcendunt in XX.
lacum ad populum ſempiternum, & collocauero
te in terra nouiſſima ſicut ſolitudines veteres
cum his, qui deducuntur in lacum, vt non habi-
teris: porro cum dedero gloriam in terra viuen-
tium.
In nihilum redigam te, & non eris, & requi- XXI.
ſita non inuenieris vltra in ſempiternum, dicit
Dominus Deus.

EXPLANATIO EIVSDEM CAPITIS VIGESIMISEXTI.

I. *T factum est in vndecimo anno.* A A migratione Ioachin, & regno Sedechiæ, vt sæpius notauimus, *prim* die mensis. Non addit *mensis* nomen, vel notationem, sed ex sequenti ora

R. Dauid. tione deducitur à Rabbi Dauid esse mensem אב, ab, idest, Iulium, quintum videlicet Hebræorum ordine. cum enim ciuitas capta sit mense quarto, die nona anni vndecimi re-

4. Reg. 25. ℣. 1. gni Sedechiæ, & Prophetæ reuelatum sit prima die mensis, Tyrum dixisse, *confractæ sunt portæ po-*

Ier. 52. ℣. 5 *pulorum*; verosimile est illum loqui de prima die mensis quinti, in qua Tyrus, accepto intra viginti dies ab expugnatione Hierusalem nuncio, exultare potuit de ruina vrbis, cuius gloriæ inuidebat B maxime.

II. *Fili hominis, pro eo quod dixit Tyrus de Hierusalem, euge confractæ sunt portæ populorum.* Quoniam de

Scholi. Palæstinis & Phœnicibus, vt placuit Scholiasti, vel Cretensibus, seu Cretim, qui vtrisque contermini erant, vaticinatus fuerat, Phœnicumque metropolis fuit Tyrus; consequens erat, vt de Tyro vaticinaretur: eo vel maxime quod illa ciuitas, vtpote

Hierusalem dicitur portæ populorū ob ciuium, & aduenarū multitudinē eo confluentem. inclyta, & potentiæ Hierusalem semper æmula, de eius casu præ cæteris insolentius exultauerat. Portas autem populorum vocabant Hierusalem frequentissimam vrbem, quæ feruebat ciuium & aduenarum comercio; quasi dicat, emporium, aut forum commune regionis. nam ad portas vrbium celebriores solebant relinqui amplæ plateæ pro C mercatibus, atque iudicijs; qualis erat Hierosolymis platea portæ aquarū, & platea portæ Ephraim. Sed præ cæteris forum pecuarium insigne fuit, & amplissimum in platea portæ Gregis, vt in Vrbis Topographia videre licebit. ergo per portas populorum fractas emporium, vel mercatum celeberrimum dissipatum intelligit, nisi mauis cum

R. Dauid. Rabbi Dauide, portas populorum dictam, quasi omnium populorum ingressum, egressum, tumultum, & turbam, quod ad eam religionis ergo non solum Israelitarum, sed gentium omnium frequen-

Ier. ℣. 2. tissimus concursus fieret. Quare Isaias ait: *Fluent ad eum montem, omnes gentes, &c.*

Conuersa est ad me (negociatio, quæ in ea exerceri solebat.) Septuaginta: Conuersæ sunt ad me gen D tes, idest, non amplius illam admirabuntur; sed ad me potius oculos conuertent. *Implebor*, mercibus & diuitijs abundabo: quando quidem, *deserta est*, Hierusalem, seu vastata. Contendebat Tyrus cum Hierusalem non solum de antiquitate, sed etiam de diuitijs, & frequentia. erat enim peninsu sula, vt capite sequenti ostendemus, atque adeo emporium totius Asiæ, & Græciæ: sperabatque deleta Hierusalem, commercia exterarum nationum, opes quoque suas & nomen, atque imperium magno incremento auctum iri. Ideoque de ruina æmulæ ciuitatis tantopere lætabatur.

Propterea ecce ego super te Tyre. Aposiopesis est, III. qualis illa Virgilij: Quos ego. subaudiendum, Virgil. 1. Aeneid. extendam manum meam.

Et ascendere faciam super te gentes multas, sicut ascendit, intumescit, *mare fluctuans*. idem repetit inferius: *Adduxero super te abyssum, & operuerint te aquæ multæ, &c.* Per hæc Babyloniorum intelligit exercitum; quem ante confert cū fluctibus maris æstuantis, cum ad indicandam & innumerabilem eorum multitudinem, & armorum fragorem: nam cum Cuiuslibet rei ingens vis & copia cum maris fluctibus cōparatur. aquarum fluctibus cuiuslibet rei exuberans abundantia comparari solet in sacris literis, vt in Isaia. *Quia repleta est terra scientia Domini, sicut aquæ ma-* Isa. 11. ℣. 9 *ris operientes.* Similiter etiam concursus militum, & armorum strepitus cum eisdem confertur vndis ab Ieremia. *Arcum, & scutum apprehendent: vox eorum* Ier. 50. ℣. 42. *quasi mare sonabit.* Tum vero, quia ad Tyrum loquebatur; quæ cum peninsula esset, instar nauis medio mari continuis procellosi maris fluctibus verberari solebat. Similitudine itaque sibi notissimarum rerum, idest fluctuum, quos sæpe formidare solebat, aduenientis calamitatis figuram expressit.

Et dissipabunt muros Tyri, & destruent turres eius IIII. & V. *& radam.* Septuaginta ventilabo, *puluerem eius de* Nemo confidat suis opibus; licet enim abundet, quasi aquis mare, Deo irato, mare in siccitatem conuertetur. *ea, & dabo*, ponam, *eam in limpidissimam*, Septuaginta nitidissimam, *petram siccatio sagenarum erit in medio maris.* Theodoretus: Dirutis muris, ita desertam fore inquit, vt cum quibusdam læuibus lapidibus comparari possit, quibus explicare sagenas piscatores consueuere. Scholiastes: Terram Theodor. Scholiast. proculcatam diu, & protritam, atque oppilatam redigendam dicit in limpidissimam petram; vt ostendat multitudinem gentium illam incolentium, & proculcantium abducendam in captiuitatem, ipsamque solitudinem, & vastitatem futuram, ceu locum tale conspersum, tantaque solitudine occupandam esse prædicit; vt in ea piscatores sagenas suas madefactas exsiccent, & quæ in læuibus saxis mari propinquis facere consueuerunt; ea in Tyro præ nimia solitudine faciant. Vocat autem Tyrum mediū maris propter situm, vel etiam, vt mira antitheti vtatur huiusmodi: siccabuntur retia in medio maris. quasi dicat, pro aquarum infinita copia succedet siccitas tanta; vt humectans omnia, mare retia ipsa exsiccare possit. omnium rerum copiam in penuriam indicat conuertendam.

Quia ego locutus sum, ait Dominus Deus. Scholia- Scholiast. stes: Quia quantum attinet ad humanam intelligentiam,

gentiam, id erat impoßibile; vt ex tantis copijs, frequentia, & robore in solitudinem redigeretur Tyrus. propterea dicit illam hoc esse passuram, ipso etiam omnipotente Deo denunciante interitum; vt credibile esset supplicium.

VI. *Filiæ quoque eius, quæ sunt in agro, gladio interficientur.* hoc est, subiectæ illi vrbes, & vici, vtpote Sidon, & aliæ in continenti sitæ, euertentur. quæ propterea filiæ dici solent Hebræis, quod non secus ac filiæ matri, ipsæ metropoli subiectæ sunt. Deinceps apertius proponit, quod per similitudinem indicauerat.

[Margin: ...ubiectæ vr...es filiæ me...ropolis di...untur, & ...uare.]

VII. *Ecce ego adducam ad Tyrum Nabuchodonosor Regem Babylonis ab Aquilone, regem regum.* Meminit huius expeditionis & Isaias, idem argumentum tractans in hæc verba: *Ecce terra Chaldæorum talis populus non fuit: Assur fundauit eam, in captiuitatem traduxerunt robustos eius*, Tyri, *suffuderunt domos eius, posuerunt eam in ruinam.* Sed nota, quam sibi conueniant vtriusque vatis sententiæ. Circa Nabuchodonosoris potentiam, & Chaldaici imperij amplitudinem, *talis*, inquit Isaias, *populus non fuit*, & Ezechiel, *Nabuchodonosor regem regum.* Quibus cecinit Daniel multis visionibus, & oraculis idem professus, & Megasthenæus, qui nititur probare hunc regem fortitudine, & rerum gestarum magnitudine Herculem transcendisse. dicit enim eum vastasse Lybion ciuitatem, & Iberiam. Sed & Diocleus meminit actuum Nabuchodonosoris, ac Philostratus.

[Margin: ...er. 23. ℣. 3. — Regis Babylonis potentia. — ...legast. lib. ...indicorũ ...itatus à Iosephi.lib. 10. ...nti.cap. 13. — Diocl. lib. 2. ...olmiarum — Philostr. in Indicis & Phœnicijs ...stor. apud ...osephum.]

VIII. *Et circundabit te munitionibus.* Apud Iosephum scribit Philostratus, Nabuchodonosorem obsedisse Tyrum annis tribus, & mensibus decem; cum eo tempore in Tyro regnaret Ithobalus. quo autem regni sui anno, vel obsidionem inierit, vel vrbem ceperit; nondum compertum habemus. Hebræorum Chronologia captam dicit Tyrum anno decimotertio Nabuchodonosoris: quod manifestum continet vel mendum librarij, vel errorem historiæ. cum enim anno vndecimo Sedechiæ, qui concurrit cum decimonono Nabuchodonosoris, vt patet ex Ieremia, reuelatum sit vati, Tyrum exultabundam propter euersionem Hierusalem, dixisse *confractæ sunt portæ populorum, deserta est, implebor, &c.* Constat anno decimonono Nabuchodonosor, superstitem adhuc fuisse Tyrum. non est ergo desolata decimotertio, fortasse vigesimotertio legendum esset, quod est veritati consentaneum. Nam vt auctor est præter vatis nostri contextum, Clemens Alexandrinus, eadem expeditione cepit Nabuchodonosor Hierusalem, atque Tyrum; cum ergo tres annos & menses decem, tradente Philostrato, durauerit Tyri obsidio, consequens est anno vigesimotertio regni sui illam expugnasse; nam à decimonono, in quo capta est Hierusalem ad vigesimum tertium quatuor numerantur anni. Fauet & huic ratiocinio Isaias dicens: *Post Septuaginta annos*, Tyrum rursus instaurandam eodem scilicet tempore, quo Hierusalem reædificari præcepit Cyrus. Ex quo non inualido argumento colligitur eodem fere tempore desolatam.

[Margin: Apud Iosephum. — Annus euersæ Tyri examinatur. — Ier. 52. ℣. 5 & ℣. 12. atque ex initio huius capitis. — Clemens. Alex. 1. Strom. — Isa. cap. 23. ℣. 17.]

Et comportabit aggerem in gyro. Hieronymus Enarrans illa verba: *Nabuchodonosor Rex Babylonis seruire fecit exercitum suum seruitute magna aduersus Tyrum. omne caput decaluatum, & omnis humerus depilatus est, &c.* Sic habet: Nabuchodonosor cum oppugnaret Tyrum, & arietes, machinas, vineasque muris non posset adiungere, eo quod cincta esset mari; infinitam exercitus multitudinem iussit saxa, & aggeres comportare, & expleto medio mari, immo freto angustissimo vicinum littus insulæ fecit continuum. Omne itaque caput decaluatum, & omnis humerus depilatus est gestantium cophinos terræ, & lapides, quibus raduntur humeri, & caput decaluatur, &c. Fretum porro illud, quod inter vrbem, & littus intererat, Diodorus Siculus latum facit quatuor stadijs.

[Margin: Hieron. in c. 29. Ezec. — Diod. Sicul. lib. 17. bibl.]

IX. *Et vineas, & arietes comportabit in muros tuos:* Hebraice ומחי קבלו, vmchi kobolo, hoc est & balistam, seu arietem contra eam ponet מחי, mechi, autem potest deduci ex radice מחה, machah, vt Rabbi Iuda, & Rabbi Ionatham arbitrantur. quæ delere, eradere, perdere, disperdere significat. Quapropter Rabbi Dauid exponit ictum machinæ (hoc est machinarum suarum) dabit in muros tuos: significabitque vox omne genus machinæ, quod muro applicatum disperdere possit. Quam interpretationem sequitur Targhum. Si vero litera מ, mem, sit addititia, vt alij Rabbini sentiunt; significabit arcus, aut balistas, quibus à longe motis sagittæ iaciuntur ad mœniorum defensores, ac propugnatores arcendos. Quam vocem aptißime interpretatus est Hieronymus scribens vineas & arietes, quæ voces significant duplex machinarum genus. De primo Vegetius in hæc verba: Vineas dixerunt veteres, quas nunc militari, barbaricoque vsu causias vocant. e lignis leuioribus machina colligatur, alta pedibus octo, lata pedibus septem, longa pedibus sexdecim. (sic legendum est, non sex, vt mendosi codices habent) huius tectum munitione duplici, tabulatis, cratibusque contexitur. latera quoque vimine sepiuntur; ne saxorum telorumque impetu penetrentur. extrinsecus autem ne immisso concrementur incendio, crudis ac recentibus corijs, vel centonibus operitur. Istæ cum plures factæ fuerint, cinguntur in ordinem, sub quibus obsidentes tuti, ad subruenda penetrant murorum fundamenta. Hæc Vegetius. vineas autem vocari arbitramur, quasi vimineas. De ariete autem Iosephus sic scribit: Est autem aries immensa materia, malo nauis assimilis: cuius summum graui ferro solidatum est, in arietis effigiem fabricato, vnde etiam nomen accepit. dependet autem funibus medius ex trabe alia, velut ex trutina, palis vtrinque fultus, bene fundatis: retrorsum autem magna virorum multitudine repulsus, ijsdemque simul rursus impellentibus missus, in fronte prominente ferro mœnia percutit: nec est vlla tam valida turris, aut murorum ambitus adeo latus, qui, etsi priores ictus fortiter sustinuerit, assiduos vincat. hæc Iosephus. porro arietis exemplum visitur Romæ in arcu Septimij Seueri ad radices capitolij. Sunt & alia plura machinarum genera, quæ late persequitur Vitruuius, & alij.

[Margin: R. Iuda. — R. Ionathã. — R. Dauid. in lib. radi. — Targhum. — Veget. lib. 4 de re milit. cap. 15. — Ioseph. lib. 3 de bel. c. 9. — Vitru. lib. x. Archi. c. 16 & sequent.]

XI. *Et statuæ tuæ nobiles.* Idola intellige, quæ Tyrij tam anxie custodiebant, vt vinculis ea annecterent, ne forte hostili carmine euocari possent, aut indignati discederent Hercules & Apollo, quoniam eorum adiutorio tutelam, & securitatẽ ascriberent vrbis. Quare Septuaginta transtulerunt: Substantiam fortitudinis tuæ. Hoc idem sentientes gentes reprehendit Dominus apud Oseam, dicens: *Quia dixit: Vadam post amatores meos*, Baal scilicet & Astharoth, *qui dant panes mihi, & aquas meas, lanam meam, & linum meum, oleum meum, & potum meum, &c. Et hæc nesciuit; quia ego dedi ei frumentum, & vinum & oleum, & argentum multiplicaui ei, & aurum, quæ fecerunt Baal.* Vel statuas intellige trophæa, imaginesque clarorum virorum, quibus vetustam generis nobilitatem Tyrij præferebant.

[Margin: Q. Curtius. lib. 4 de vita Alex. — Plutar. proble. cap. 61. — Diodor. Sic. — Oseæ. 2. ℣. 5. & 8.]

Vel

vel, vt Rabbini arbitrantur, vocat altiſsimas murorum turres, quas ſtatuas fortitudines interpretari licet ex Hebræo: quoniam quaſi hominum fortitudo, ac refugium eſſe conſueuerunt.

In terram corruent. Hebraice תרד, tarad, à radice ירד, iarad, quæ deſcendere ſignificat, ponit urque in ſingulari, quaſi dicat ex ſtatuis tuis vnaquæque deſcendet in terram, nec ſtabit vltra.

XIII. *Hieron.* *Et quieſcere faciam multitudinem Canticorum tuorum.* Hieronymus: Quieſcere faciam vniuerſam vrbis lætitiam, quæ prius canticis, & pſalterijs perſonabat, quaſi dicat omnia luctu ac mœrore complenda, nullumque ſolitis lætitiæ ſignis locum amplius relinquendum: vel de cantilenis ſermo eſt in idolorum cultu adhiberi ſolitis: quæ ita offenſas feriebant diuinas aures; vt delere decreuerit B vrbem ipſam, quo ſilere eas faceret. Vel Tyrum

Iſa. 23. ℣. 15. & 16. ſub meretricis imagine alloquitur, ſicut Iſaias fecit, hoc idem argumentum de cantilenis perſequutus. *Poſt Septuaginta autem annos erit Tyro quaſi canticum meretricis,* & quale canticum meretricium ſit declarat, ſubdens. *Sume citharam, circui ciuitatem, meretrix obliuioni tradita, bene cane, frequenta canticum, vt memoria tui ſit.* Alluſit eleganter vates ad

De varia acceptione vocis meretrix ſignificationem vocis זונה, zonah, quæ ſignificat proſtituentem operas, vt lotrix, vel edulia, vt caupo, vel merces, vt inſtitrix, vel corpus, vt meretrix. quibus omnibus hoc vnum commune eſt, vt merces ſuas exornent, quo mercatores alliciant. lotrix virentibus, & vernantibus herbis pannos; caupo croco, & floribus edulia; inſtitrix ordine, & C rerum varietate merces; meretrix ſtibio, minio, ac pigmentis, veſtibus, auro & gemmis, muſicis inſtrumentis, ac cantibus corpori venuſtatem addere curat; quo magis expetatur. Quæ omnia auferenda à Tyro minatur Ezechiel irato Deo, reddenda pollicetur Iſaias eodem placato.

XIIII. Variæ à patribus concordantur hæc duo vaticinia. *Non ædificaberis vltra.* Hic textus aduerſari videtur alteri Iſaiæ dicentis: *Et erit poſt Septuaginta annos: viſitabit Dominus Tyrum, & reducet eā ad merces ſuas: & rurſum fornicabitur cum vniuerſis regnis terræ.* Quos concordare nititur Hieronymus dicens: Po-

Iſa. 23. ℣. 17. *Hieron.* teſt ergo, quod dicitur: *Nec ædificaberis vltra,* ſic accipi: quod nequaquam vltra ſit regina populorum, nec propriū habeat imperiū quomodo habuit ſub Hiram, & cæteris regibus: ſed vel Chaldæis, vel Ma- D cedonibus, vel Ptolemæis, & poſtremum Romanis

Theodor. regibus ſeruitura ſit. Theodoretus ſic ait: Illud igitur, non ædificatur, morum innuit mutationem: quia ſecundum priſtinam impietatem non ædificationem nanciſcetur, quæ ſecundum prophetam Iſaiam, ſancta erit Domino: & res teſtatur, atque

Polychr. ea, quæ nunc viget pietas, &c. Polychronius: Conſiderandum, inquit, Deum magna nonnunquam minitari; non quod inferre velit, ſed terrere. Quapropter cum pœnas ab incolis moderate repetijſſet; non inuidit poſteris eorum loci habitationem. non enim terram ipſam puniebat, ſed incolarum ſuperbiam deprimebat. quod feciſſe videmus in Niniuitis.

Scholiaſt. Scholiaſtes ait: Hominibus intulit ſupplicium, quibus neque à calamitatibus liberari da- E tum eſt. quaſi dicat: Non poterit eadem ciuitas, ſeu Reſpublica in integrum reſtitui, cuius omnes ciues extincti fuerint. aliam fore neceſſe eſt, quæ ab alia hominum natione alijs legibus, & moribus inſtau-

R. Dauid. Kimchi. rabitur. Rabbi Dauid Kimchi: Nota, inquit; ciuitas Tyri, quæ modo extat iuxta maris littus, non eſt eadem, quæ antiqua illa, quæ erat in medio mari ſupra undam, ac limpidiſsimam petram ædificata, cui dictum fuit: Non ædificaberis in æternū.

A & confirmare poſſet ſuam ſententiam ex eo, quod Q. Curtius teſtatur, Alexandro extruenti aggeres, *Q. Curt. lib. 4. vitæ Alex.*
quo Tyrum inſulam continenti coniungeret, magna uis ſaxorum ad manum erat, Tyro vetere præbente. Verum hæc difficultas facile ſoluitur, ſi at- Auctoris ſententia.
tente perpendatur locus præſens: Nō ædificaberis vltra; vltra enim reſpōdet voci עד, ghod, quæ ſignificat ſæculum, nempe annos quinquaginta iubilei. præcipitur enim in Exodo de ſeruo volente perma *Exod. 21. ℣. 6.*
nere poſt ſeptimum annum apud dominum ſuum: *Perforabit aurem eius ſubula, & erit ei ſeruus in ſæculum.* hoc eſt toto tempore illius ſæculi, vſque ad annum quinquageſimum, de quo præceptum eſt in Leuitico: *Sanctificabis annum quinquageſimum,* *Leu. 25. ℣. 10. & 11.*
& vocabis remiſsionem cunctis habitatoribus terræ tuæ. ipſe eſt enim iubileus. reuertetur homo ad poſſeſsionem ſuam, & vnuſquiſque redIet ad familiam priſtinam liber. In eadem ſignificatione reperitur hæc vox apud Iob, quam aptiſſime tranſtulit Hieronymus *Iob. 27. ℣. 3.*
ſcribens: *Donec ſupereſt halitus in me;* hoc eſt, toto tempore vitæ meæ. Si ergo in hoc ſenſu accipiatur vox; negat Propheta toto vno ſæculo ædificandam Tyrum, hoc eſt ante quinquageſimum annum, ſed poſt ſeptuageſimum, vt ait Iſaias. Hanc eandem ſententiam ſequitur Theodoretus ſuper ſequentia *Theodor.*
huius capitis verba: *Et requiſita non inuenieris vltra in ſempiternum.* quæ interpretatur iuxta verſionem *℣. 31.*
Septuaginta in ſæculum, quod pro breui tempore accipi putat in ſacris, citans pſalmum: *& ſæculum,* *Pſ. 89. ℣. 8.*
tempus vitæ *noſtrum in illuminatione;* hoc eſt manifeſtum eſt lumini *vultus tui.*

XV. *A ſonitu ruinæ tuæ, et gemitu interfectorum tuorum; cum occiſi fuerint in medio tui; commouebuntur inſulæ.* Exaggerat vates ruinam Tyri per alluſionem ad caſum excelſæ alicuius turris, aut magni ædificij, maxime ſi vi alicuius commotæ ſubtus exhalationis, vel incenſi pulueris tormentarij, arctatis in cuniculo flammis, quærentibusque exitum, ſublata in altum turris magno fragore ac ſtrepitu ruat in præceps. tunc enim tota circum terra contremiſcere videtur: ſubſequitur oppreſſorum confuſus clamor: & hæc omnia procul aſpicientium pauor, commiſeratio, & luctus. Fuit, inquit Theodoretus, *Theodor.*
illuſtris Tyrus à principio, non in Aſia tantum, ſed etiam in Europa. neceſſario igitur, quæ ei accidit calamitas, nota fuit omnibus gentibus. Potuit enim dicere Tyrus: *quia eleuans,* vt ex altiori loco *Pſal. 101. ℣. 11.*
ruerem, *alliſiſti me.* Inſulas autem cōmouendas ait; quia Tyrum, vt inſulam alloquitur; ea vero fuit, teſte Hieronymo, vndique mari cincta, pro vt in Græcis, Latinis, ac Barbaris Hiſtorijs legitur. verum poſtea à Nabuchodonoſore Rege Chaldæorum, vel, vt nonnulli affirmant, ab Alexandro rege Macedonum iacti fuerunt aggeres, & oppugnationi, vineis, & arietibus locus præparatus, ac de inſula facta fuit peninſula.

XVI. *Et deſcendent de ſolijs ſuis omnes principes maris, &c.* Omnia quæ perſequitur lugentium inſignia, ſatis *Supra c. 24. à ℣. 17. & deinceps.*
ſupra explicata ſunt. Scholiaſtes ait: Cum audierint inſularum incolæ flagella, quibus cæſa es, ipſi *Scholiaſt.*
quoque veſtitum mutabunt, quorum etiam principes mitram deponent. Alius vero Scholiaſtes *Ali. Schol.*
Gloriæ in contrarium mutationem per ea ſignificari arbitratur.

XX. *Et detraxero te cum his, qui deſcendunt in lacum.* Foueam, vel ſepulchrum intellige. *Ad populum ſempiternum.* Hebraice: Ad populum ſæculi, vel antiquum, hoc eſt, cum cadaueribus mortuorum. Aeternas fore inferorū pœnas erā Rabbin. fatentur.
Rabbi vero Salomon ſic interpretatur; Cum de- *R. Salomon.*
ſcendentibus in infernum, ad æternum ignem deſtina-

stinatis, constituam te in sempiternum arsuram, A Scholiastes: Foueam mortem dicit, populum vero sæculi eos, qui ab initio ad inferos descenderunt. eundem amplectitur Hieronymus sensum, eis applicans psalmum: *Introibunt in inferiora terræ*. vbi puniendorum æternus alitur ignis. *Tradentur in manus*, acies, *gladij*, grauissimis confossi suppliciorum vulneribus. *Partes* cibus, possessio, seu portio, *vulpium*, malignissimorum, & callidissimorum spirituum, *erunt*, traditi eorum sæuitiæ cruciandi.

Scholiast. *Hieronym.* *Psal. 62. ℣. 9.*

Cum dedero gloriam in terra viuentium. hoc est cum restituero ad pristinam fœlicitatē Israelitas, & gaudiū, & laudis materiam illis obtulero. dicuntur enim beneficia a Deo nobis data gloria Dei: & merito, quia non modo diuinæ laudis, & gloriæ B sunt materia, sed etiam stimulus. Quare cum Isaia assidue canit Ecclesia: *Plena est omnis terra gloria eius*. Paulus item ait: *Egent gloria Dei*, hoc est misericordia diuina; quæ est materia, & occasio glorificandi munificentissimum largitorem.

Beneficia nobis a Deo data dicuntur Dei gloria, & quare. *Isai. 6. ℣. 3.* *Roman. 3. ℣. 23.*

Cum dedero gloriam in terra viuentium. Rabbi Dauid: In illa scilicet, cuius malis lætabaris, quamque vt mortuam despiciebas, hoc est in Iuda, quæ reædificabitur, ac in pristinum statum reducetur. Vocat autem Hierusalem terram viuentium opposito nomine ei, quo Tyrum nominauerat, scilicet terram mortuorum illis verbis: cum his, qui descendunt in lacum, hoc est cum mortuis.

R. Dauid.

Terra viuentium. Sic dicitur terra Israel, tum quod ibi colatur vnice Deus viuus, & verus. est autem singulare Epitheton Dei veri viuus vt in psalmo: *Ad Deum fortem, viuum*. Et Paulus ait: *Regi sæculorum immortali, & inuisibili, soli Deo honor, & gloria*. Et iterum: *Horrendum est incidere in manus Dei viuentis*. Proprium autem est diuini cultus, similes efficere cultores Deo, quem colunt. Vnde colentes falsos ac mortuos Deos, mortui sunt. quod manifeste testantur psalmi dicentes: *Similes illis fiant*. Fient, nō deprecatoria oratione, sed prophetica enunciatione. *Qui faciunt ea, & omnes, qui confidunt in eis*. nempe trunci, carentes oculorum visu, aurium auditu, pedum ingressu, ac denique omni sensu & motu, qui talia simulacra, quasi Deos, venerantur. Quare merito colentes Deum viuum, viuentes fient, & dicetur eorum terra, viuentium terra. ¶ Vocatur etiam Hierusalem terra viuentium, quia in ea iacebant fideles non mortui, sed dormientes ad modicum tempus, dum consummantur agones fratrū suorum, statim resurrecturi in vitam æternam. Extat apud Isaiam mirabile huius rei testimonium; si ei iungatur aliud

Terra viuentium Israel, quia in ea colitur Deus viuus: mortuorum dicitur Tyrus, quia ibi coluntur idola. *Psal. 41. ℣. 3.* *1. ad Timot. 1. ℣. 17.* *Dei Epitheton viuus.* *Hebr. 10. ℣. 31.* *Psal. 113. ℣. 16. & Psal. 134. ℣. 18.* *Terra Israel terra viuentium dicitur, propter spem vitæ, qua gaudēt eius mortui.* *Isa. 26. ℣. 18. & sequent.* D

Apocalypsis: quæ si attente consideres, audies querelas dormientium sibtus altare. ad altare holocaustorum alludit, in cuius crepidine effundebantur quodammodo cum sanguine victimarum animæ, non desuper, vt carnes concremandæ; nunquam enim comburebatur sanguis, sed effundebatur, vt sub altare flueret. quod aptissime interpretatus est ex psalmo Paulus sibi, & socijs conuenire dicens: *Quoniam propter te mortificamur tota die, æstimati sumus, sicut oues occisionis*, iam iam moriturae. id enim significat phrasis oues occisionis. quæ quidem animæ clamant ad Deum, dicentes: *Concepimus, & quasi parturiuimus, et peperimus spiritum: salutes non fecimus in terra*, eximios labores, angustias, & tribulationes, ipsam quoque mortem, quam perpessi sumus pro te, paruus consequi videtur adhuc B fructus: ita vt merito dicat Paulus: *Si in hac vita tantum in Christo sperantes sumus: miserabiliores sumus omnibus hominibus*. Et audierunt diuinum responsum: *Viuent mortui tui, interfecti mei resurgent*. Ex Hebræo sic verti potest: Et quasi corpus meum resurgent. quare ad eos in spem excitandos conuertit sermonem: *Expergiscimini, & laudate, qui habitatis in puluere*. hoc est corpora interfectorum, quæ iacetis in sepulchris. Ossa enim cadauerum iacent in puluere, in quem redactæ sunt carnes. quæ omnia etiam prædicantur vitam participatura. *Quia ros lucis, ros tuus*. Hæc est resurgentium, & laudantium cantilena: *Ros lucis, ros tuus*. Hebraice אור, or, lux nomen est refocillationis, gratiæ, lætitiæ, vitæ, atque omnis boni, transfertur C que ad significandum virorem, aut herbas virentes. & efficit mirabilem cum superioribus consensum, sicut matutinus ros arentem terram, puluereque opertam, virentem, herbidam, quæ quasi è morte ad vitam reducit: sic ros tuus, quo irrorantur tuorum pulueres mortuorum, lucem & vitam illis afferet. *Vade ergo populus meus: intra in cubicula tua, claude ostia tua super te, abscondere modicum, ad momentum, &c.* Ad morientes sermo Dei, ostendens mortem nihil aliud esse, quam somnum, aut noctis quietem mane surrecturis ad vitam. Hæc scribens Pater Hieronymus Pradus introiuit in cubiculum suum, & clauso ostio corporalium sensuum, absconditus modicum ab oculis nostris, quiescit ad momentum præsentis seculi. D Nos autem dolemus non de iustorum morte, sed de carissimorum absentia, coniunctissimorumque separatione: hac tamen spe nos ipsi consolamur, quod aliquando *simul rapiemur cum illis in nubibus obuiam Christo in aera, & sic semper cum Domino erimus*.

Apocal. 6. ℣. 9. interpretatur Paulus. *Psal. 43. ℣. 21.* *Roman. 8. ℣. 36.* *1 Cor. 15. ℣. 19.* *De resurrectione mortuorum.* *Isa. 26. ℣. 20.* *1. Thessal. 4. ℣. 17.*

TOMI

TOMI PRIMI

IN EZECHIELEM

HIERONYMI PRADI

E SOCIETATE IESV

EXPLANATIONVM

ET

COMMENTARIORVM

in priora sex, & viginti

capita.

FINIS.

INDEX

LOCORVM OMNIVM SACRAE SCRIPTVRAE.

QVI VEL EX PROFESSO VEL OBITER explicantur, vel certe ex proximorum interpretatione illustrantur.

PRIOR NVMERVS PAGINAM ALTER QVI POST litteram adiungitur, columnam indicat.

TESTAMENTVM VETVS.

EX GENESI.

EX LIBRO EXODI.

EX LEVITICO.

EX NVMERORVM LIBRO.

EX DEVTERONOMIO.

EX IOSVE.

EX IVDICVM LIBRO.

EX RVTH.

EX LIBRIS REGVM.

EX LIBRIS PARALIPOMENON.

EX LIBRIS ESDRAE ET NEHEMIAE.

TOBIAS

TOBIAS.

IVDITH.

ESTHER.

IOB.

PSALMI.

PROVERBIA.

ECCLESIASTES.

CANTICVM CANTICORVM.

SAPIENTIA.

ECCLESIASTICVS.

ISAIAS.

HIEREMIAS.

TRHENI.

Rubicun-

BARVCH.

EZECHIEL.

DANIEL.

OSEE.

IOEL.

AMOS.

ABDIAS.

MICHEAS.

HABACVCH.

SOPHONIAS.

ZACHARIAS.

MALACHIAS.

NOVVM TESTAMENTVM.

EVANGELIVM MATTHAEI.

Tu

EVANGELIVM MARCI.

EVANGELIVM LVCAE.

EVANGELIVM IOANNIS.

ACTA APOSTOLORVM.

PAVLI EPISTOLA AD ROMANOS.

DVAE EPISTOLAE PAVLI AD CORINTHIOS.

EPISTOLA PAVLI AD GALATAS.

EPIS. PAVL. AD EPHESIOS.

EPIS. PAV. AD PHILIPPENSES.

EPIS. PAV. AD THESALONICENSES.

EPIS. PAV. AD TIMOTHEVM I.

EPIS. PAV. AD TITVM.

EPIS. PAV. AD HEBRAEOS.

EPISTOLA IACOBI.

EPISTOLAE PETRI II.

EPISTOLAE IOANNIS I.

APOCALYPSIS.

PHRASIVM SACRAE SCRIPTVRAE, QVAE PRO LOCORVM OPPORTVNITATE SPARSIM PERTRACTANTVR

SACRAE SCRIPTVRAE STVDIOSIS PERVTILIS.

*SVNT ET IN EO VOCES NONNVLLAE, EX HEBRAICIS notatæ: quæ ad aliquas phrases illustrandas maxime conducere videbantur, verum ne dubium tenerent lectorem, eæ * asterisco notantur.*

PRIOR NVMERVS PAGINAM INDICAT alter columnam:

Carum

C

D

E

F

G

H

Homo

P

Q

R

S

T

V

Z

IN-

INDEX III.

VERBORVM ET RERVM LOCVPLETISSIMVS.

PRIMVS NVMERVS PAGINAM secundus columnam indicat.

A

B

C

Cere-

D

E

F

G

H

I

Impe-

L

M

Moyses

N

O

P

Q

T

FINIS.

ERRATORVM CORRECTIONES.

Pag.	Col.	Litera.	Versu.	Corrige.
2.	2.	C	14.	ea quæ
6.	1.	A	5.	manu
7.	2.	E	7.	manu
8.	1.	B	8.	translatitie
18.	2.	B	12	nostro Iulio
20.	1.	C	3.	orabat
23.	1.	B	9	fulgetris
24.	1	D	6.	quia
25	1.	C	1.	qualis
31.	2.	B	5.	curruum
32.	2.	E	1.	ἔϕις opsis
33.	1.	C	1.	השמל
36.	1.	B	6.	quod erat
38.	2.	C	8.	sardini
46.	1.	C	11. & alibi.	pernicissime
47.	2.	B	4.	indicaui eis
49.	2.	A	5.	carrucæ
50.	1.	A	6	Hanc
55.	1.	A	8.	Dicunt quidã
55.	1.	D	10.	psal.79.
57.	2.	A	13.	verecundiæ
60.	1.	C	8.	eo quo
61.	1.	A	9	hospitium
61.	2.	B	1.	dolosus
66.	1.	B	2.	cæ estæ
70.	2.	A	6.	ingredere.
78.	2.	B	6	Illud vero opus est iustitiæ, & verum misericordiæ indicium, claudere scilicet oculos, & aures ad damnatorum querimonias. Videlicet quo-
94.	1.	A	3.	didicit
98.	1.	D	4.	conuicij
100.	1.	D	2.	vniuersam
103.	1.	A	4	ad montes
106	2.	D	4	manu tua.
128.	1.	B	10.	gloria domini
128.	1.	D	2.	vidit
131.	1.	C	7.	cruore
139.	2.	E	2.	Agnũ paschalẽ
155.	1.	D	2.	opposuistis
164.	1.	A	4. in margine.	flagello
165.	2.	A	6.	in id ipsum
177.	2.	E	2.	descensu
180.	2.	C	15.	dilectionem
181.	2.	C	1.	initum
186.	2.	C	10. & alibi.	lanuginosa
201.	1.	B	7.	implestis
201.	2.	A	2.	manducetis
215.	2.	C	10.	fastidiosi
216.	2.	E	3.	inhabitabit.
226.	1.	C	14.	vt omnes
226.	2.	B	15	magna dicitur
241.	1.	C	2.	malogranati
261.	1.	A	1.	vires
264	1.	A	5.	dolentis
270.	1.	A	6	fulgeas
278.	2.	A	1.	cædent
278.	2.	A	in margine.	2.reg.8
287.	1.	A	5.	peccatores
290.	1.	B	2.	מכמ
304.	2.	C	4.	perhibens
306.	2.	A	3.	& dixi
312.	1.	D	4.	sordida
316.	2.	B	11.	gemitum
319.	2.	D	8.	sicut
323.	1.	A	4	transpone lineas ex numeris ad marginem positas.
324.	1.	A	4	prima

REGESTVM.

✱ A ✱ B C D E F G H I K L M N O P Q R S T V X Y Z.

Aa Bb Cc Dd Ee Ff

Omnes ſunt terniones preter ✱ eſt quinternio, & ✱ folium, & B quaternio, & Aa quinternio, propter imagines. & tandem Ff eſt duernio.

SVPERIORVM PERMISSV.

ROMAE.

Ex Typographia Aloyſij Zannetti.

Apud S. Marcum.

CIƆ IƆ XCVI.

IOANNIS BAPTISTAE VILLALPANDI CORDVBENSIS E SOCIETATE IESV

TOMI SECVNDI EXPLANATIONVM EZECHIELIS PROPHETAE PARS PRIMA IN TREDECIM CAPITA SVBSEQVENTIA.

Ex quibus hoc primo primae huius editionis volumine vigesimum septimum & vigesimum octauum dumtaxat euulgatur. cuius rei ratio in praefatione reddetur.

 PRAE-

PRAEFATIO.

IRABITVR fortaſſe quiſpiam, ſiue quòd alter hic explanationum Tomus in duas iterum ſit partes diſtributus, ſiue quòd prior pars inchoata necdum abſoluta proferatur in lucem, ſiue quòd haec priora ſecundi Tomi capita duo huic primo adglutinentur. Has ego tres admirationis cauſas breui mihi oratione cenſeo profligandas. Nam bifariam fuit ſecundus hic Tomus propterea diuidendus, quòd rerum ita diuerſitas poſtularet. Etenim immaturus Patris Hieronymi Pradi obitus non modo ipſius vitae, ſed etiam communis huius inter nos operis, non ex ea quidem parte, de qua inter nos ante conuenerat, ſed ex ea, vnde Deo viſum eſt, fila praecidit: quippe qui ſimul cum ea, quam ipſe mihi ſumpſeram, non exiguam mihi partem ſocij reliquerit perſequendam. Quapropter cum alterum Tomum neceſſario fecerim ampliorem, in duas eum diſtinxi partes: quarum prior ad ſocium, poſterior, vt inibi quoque dicitur, ad me proprie pertinebat. Cur eſt igitur prior haec ſecundi Tomi pars mutila? Equidem eo conſilio coeperam, poſt Pradi mortem, in alia deinceps Prophetae capita ſcribere, eaque ſimul praelo ſubijcere (quod alibi me indicare memini) vt ad ea, in quibus de templo agitur, continuata opera peruenirem. Verum & valetudine impeditus identi-

dem,

dem, & amicorum consilio, precibus, ac pene quotidiano conuitio, eorum capitum explicationem interrumpere coactus, quam vel alij melius (si forte mihi non licuerit) persequantur; in tertium Tomum, & in alteram secundi partem, meam omnem operam ac studium contuli. Quae quidem singulari Dei beneficio, iam sunt prope omnia typis excusa. Iam vero cum essent mihi haec eadem, vt fit, in volumina digerenda, nullum hoc reperi locum his duobus capitibus aptiorem. quod vt eo libentius agerem, & argumenti similitudo, & primi huius Tomi breuitas persuasit. Huc postremo accedit, quod si quando Deo bene iuuante, reliquorum vndecim huius partis capitum explanationem fas erit absoluere; facili quoque negotio, suo illa loco licebit annectere. Haec habui, quibus admirationi lectoris occurrerem: quem ad extremum illud admonendum censeo, his ipsis duobus capitibus, ne quid in eis desideraretur, suos quoque, vt ceteris, indices accessisse.

EXPLA-

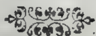
EXPLANATIONES IOANNIS BAPTISTAE Villalpandi Cordubensis è Societate IESV

IN RELIQVA DVO ET VIGINTI CAPITA.

EZECHIELIS PROPHETAE

CAPVT VIGESIMVM SEPTIMVM.

ARGVMENTVM.

Sub nauis onerariae allegoria superbiam, diuitias, atque iactantiam Tyri commemorans, eiusdem ruinam naufragio non absimilem praedicit Vates.

I. ET factum est verbum Domi- A
ni ad me, dicens:
II. Tu ergo fili hominis assume
super Tyrum lamentum:
III. Et dices Tyro, quae habitat
in introitu maris, negotiatio-
ni populorum ad insulas multas: haec dicit Do-
minus Deus: O Tyre, tu dixisti: perfecti de-
coris ego sum,
IIII. Et in corde maris sita. Finitimi tui, qui te
aedificauerunt, impleuerunt decorem tuum:
V. Abietibus de Sanir exstruxerunt te cum omni-
bus tabulatis maris: cedrum de Libano tule-
runt, vt facerent tibi malum.
VI. Quercus de Basan dolauerunt in remos tuos:
& transtra tua fecerunt tibi ex ebore Indico,
& praetoriola de insulis Italiae.
VII. Byssus varia de Aegypto texta est tibi in ve-
lum, vt poneretur in malo: hyacinthus, & pur-
pura de insulis Elisa facta sunt operimentum
tuum.
VIII. Habitatores Sidonis, & Aradij fuerunt remi-
ges tui: sapientes tui, Tyre, facti sunt guberna-
tores tui.
IX. Senes Giblij, & prudentes eius habuerunt
nautas ad ministerium variae supellectilis tuae:
omnes naues maris, & nautae earum fuerunt
in populo negotiationis tuae.
Persae, & Lydij, & Libyes erant in exercitu X.
tuo viri bellatores tui: clypeum, & galeam su-
spenderunt in te pro ornatu tuo.
Filij Aradij cum exercitu tuo erant super mu- XI.
ros tuos in circuitu: sed & Pigmaei, qui erant in
turribus tuis, pharetras suas suspenderunt in
muris tuis per gyrum: ipsi compleuerunt pul-
critudinem tuam.
Carthaginenses negotiatores tui, a multitudi- XII.
B ne cunctarum diuitiarum, argento, ferro, stan-
no, plumbóque repleuerunt nundinas tuas.
Graecia, Thubal, & Mosoch, ipsi institores tui: XIII.
mancipia, & vasa aerea aduexerunt populo tuo.
De domo Thogorma equos, & equites, & mu- XIIII.
los adduxerunt ad forum tuum.
Filij Dedan negotiatores tui: insulae multae ne- XV.
gotiatio manus tuae: dentes eburneos, & ebe-
ninos commutauerunt in pretio tuo.
Syrus negotiator tuus propter multitudinem XVI.
operum tuorum, gemmam, & purpuram, & scu-
tulata, & byssum, & sericum, & chodchod
proposuerunt in mercatu tuo.

XVII. *Iuda, & terra Israël ipsi institores tui in frumento primo, balsamum, & mel, & oleum, & resinam proposuerunt in nundinis tuis.*

XVIII. *Damascenus negotiator tuus in multitudine operum tuorum, in multitudine diuersarum opum, in vino pingui, in lanis coloris optimi.*

XIX. *Dan, & Graecia, & Mosel in nundinis tuis proposuerunt ferrum fabrefactum: stacte, & calamus in negotiatione tua.*

XX. *Dedan institores tui in tapetibus ad sedendum.*

XXI. *Arabia, & vniuersi principes Cedar, ipsi negotiatores manus tuae: cum agnis, & arietibus, & haedis venerunt ad te negotiatores tui.*

XXII. *Venditores Saba, & Reema, ipsi negotiatores tui: cum vniuersis primis aromatibus, & lapide pretioso, & auro, quod proposuerunt in mercatu tuo.*

XXIII. *Haran, & Chene, & Eden negotiatores tui: Saba, Assur, & Chelmad venditores tui.*

XXIV. *Ipsi negotiatores tui multifariam inuolucris hyacinthi, & polymitorum, gazarumque pretiosarum, quae obuolutae, & astrictae erant funibus: cedros quoque habebant in negotiationibus tuis.*

XXV. *Naues maris, principes tui in negotiatione tua: & repleta es, & glorificata nimis in corde maris.*

XXVI. *In aquis multis adduxerunt te remiges tui: ventus auster contriuit te in corde maris.*

XXVII. *Diuitiae tuae, & thesauri tui, & multiplex instrumentum tuum, nautae tui, & gubernatores* A *tui, qui tenebant supellectilem tuam, & populo tuo praeerant: viri quoque bellatores tui, qui erant in te cum vniuersa multitudine tua, quae est in medio tui, cadent in corde maris in die ruinae tuae.*

A sonitu clamoris gubernatorum tuorum conturbabuntur classes. XXVIII.

Et descendent de nauibus suis omnes, qui tenebant remum: nautae, & vniuersi gubernatores maris in terra stabunt: XXIX.

Et eiulabunt super te voce magna, & clamabunt amarè: & superiacient puluerem capitibus B *suis, & cinere conspergentur.* XXX.

Et radent super te caluitium, & accingentur cilicijs: & plorabunt te in amaritudine animae ploratu amarissimo. XXXI.

Et assument super te carmen lugubre, & plangent te: Quae est vt Tyrus, quae obmutuit in medio maris? XXXII.

Quae in exitu negotiationum tuarum de mari implesti populos multos: in multitudine diuitiarum tuarum, & populorum tuorum ditasti reges terrae. XXXIII.

C *Nunc contrita es a mari, in profundis aquarum opes tuae, & omnis multitudo tua, quae erat in medio tui, ciciderunt.* XXXIV.

Vniuersi habitatores insularum obstupuerunt super te: & Reges earum omnes tempestate perculsi mutauerunt vultus. XXXV.

Negotiatores populorum sibilauerunt super te: ad nihilum deducta es, & non eris vsque in perpetuum. XXXVI.

EXPLA-

EXPLANATIO EIVSDEM CAPITIS VIGESIMISEPTIMI.

I. T factum est verbum Domini ad me dicens.* Hebraicè ויהי vaihi, à verbo היה haiah, quod verbum substantiuum est, & significat esse, fieri, vel factum esse; ex quo nomen illud ineffabile Dei יהוה Adonai diuinam essentiam significans, deducitur.. illam inquam, significans essentiam, quae ab aeterno sine principio fuit, semper sine mutationis, aut temporis fluxu est, & in aeternum absque senio, defectu, aut fine erit, à qua omnia, quae fuerunt, sunt, erunt, esse per creationem accepere, quo conseruante retinent, cuiusque liberrima dispositione iubente persistunt, aut permittente abolentur, siue in alia conuertuntur. Estque frequens huius nominis cum verbo, à quo deducitur, vsus apud Prophetas, sicut in praesenti, possetque ita reddi: Fuit eius, qui est, *verbum ad me*: quasi dicat, cuius est esse, fecit esse verbum suum in me, vel super me, vt annunciarem illud: vel ad me, vt exsequerer, quod mihi praecipiebatur. Qua quidem phrasi, & more loquendi, propheticae dignitatem, ac veritatem innuunt Prophetae: cum sit verbum eius, cuius dicere, idem atque facere est, prout apertè satis ostendit Genesis historia illis verbis: *Dixit Deus, Fiat lux, & facta est lux.* Hebraicè יהי אור ויהי אור iehi or vaihi or, sit lux, & fuit lux. ex quo facile colligi potest, quàm sint eius credibilia testimonia, seruanda praecepta, speranda promissa, & timenda, quae comminatur, supplicia.

Nomen Dei ineffabile.

Propheticae dignitas, & veritas.

Gen. 1. ℣. 3.

Et factum est. Coniunctio, Et, initio sermonis praeposita, non solùm affirmatiua particula est, vt initio propheticae loquutionis saepe solet; verùm etiam coniunctionis retinet vim: quoniam eiusdem argumenti, ac praecedens, praesens caput est, eundemque Dominum inducit loquentem, qui loquebatur in fine praecedentis.

Et, coniunctio affirmatiua, & coniunctiua est.

II. *Tu ergo fili hominis.* Hebraicè בן אדם ben adam. Phrasis haec sacrae Scripturae frequens hominem significat, hominem, inquam, carni, & sanguini addictum, haeredem peccatoris Adami. Sic in Genesi: *Descendit autem Dominus, vt videret ciuitatem, & turrim, quam aedificabant filij Adam,* hoc est, peccatores. Postea verò vsus obtinuit, vt significaret homines infimae condicionis, plebeios, & abiectos, vt videre est in Psalmo: *Quique terrigenae, & filij hominum: simul in vnum diues, & pauper.* ex Hebraeo sic verti potest: Filij Adam, & filij viri, quam versionem sequutus est Hieronymus. & apud Isaiam reperitur similis phrasis: *Et incuruauit se homo* vilis adorans idola. *Et humiliatus est vir,* hoc est potens, & magnus se demisit coram idolis, *ne ergo dimittas eis.* Ex qua vocis acceptione intelliges eximiam Iesu Christi Domini nostri caritatem, qua tam assiduè sibi assumit in Euangelio nomen hoc filij hominis, seu filij Adam: vt exploratum sit nobis; quòd *semet ipsum exinaniuit, formam serui accipiens, in similitudinem hominum factus, & habitu inuentus vt homo.* Verùm hoc loco hominem significat, quatenus, quod humanum est, exigitur ab eo, nempe commiserationis, amorisque sensus, dolor, & lacrymae. ideo subdit.

Filius Adam, siue hominis quid significet.

Gen. 11. ℣. 5.

Ps. 48. ℣. 3.

Isai. 2. ℣. 9.

Christus Dominus quare dicatur filius hominis.

Philip. 2. ℣. 7.

A *Assume super Tyrum lamentum.* Assume Hebraicè שא sa, à verbo נשא nasa, cuius tam latè patet significatio, vt vix multis verbis aliarum linguarum exhauriri possit. primaria tamen eius significatio est, leuare, tollere: diciturque de singulis corporis membris, quò significentur eorum operationes, vt Genesi: *Leuauit Iacob pedes suos, & abijt,* Et iterum: *Leuauit Iacob oculos suos, & vidit,* &c. Verùm, quod magis ad propositum facit, significat hoc verbum, portare, leuare, seu tollere id, quod graue, & onerosum est: nam in Genesi, vbi nos legimus: *At illi portantes frumenta,* Forsterus vertit: Et leuauerunt frumentum suum super Asinos. tale est & illud Leuitici: *Si peccauerit anima.* anima pro

Variae significationes verbi assumere.

Gen. 29. ℣. 1. iuxta Hebrae. c. 33. ℣. 1.

Gen. 42. ℣. 26.

Forsterus in dictionar.

Leu. 5. ℣. 1.

B homine, hoc est homo uiuens, *& audierit vocem iurantis.* hoc est iudicis iuramento praeuio interrogantis. *testisque fuerit, quòd aut ipse viderit, aut conscius est; nisi indicauerit, portabit iniquitatem suam.* hoc est, reus erit violati iuris iurandi: Vel si iniquitatem pro poena accipias, sensus erit. *portabit,* hoc est, sustinebit admissi sceleris debitas à Deo poenas. In hac eadem significatione vsurpatur verbum ab Isaia de Christo Domino loquente: *Infirmitates nostras ipse tulit,* portauit, siue sustinuit. Quod quidem iniquitatis onus tam graue, & durum est, vt vix ab impio Caino sustineri potuerit, atque adeo falsa quadam opinione deceptus putarit miser, ne à Deo quidem sustineri posse. Quare dixit:

Isa. 53. ℣. 4.

Onus peccati quàm graue sit.

C *Maior est iniquitas mea* מנשא minneso, hoc est, quàm sustinere, vel parcere, subintellige, possit Deus, vt R. Abraham interpretatur; sed aptiùs, & manifestiùs Hieronymus, *quàm vt veniam merear.* Vnde R. Selomo cum admiratione interpretatur locum istum, quasi dicat Cain: Tu Domine, qui sustines superiora, & inferiora, & iniquitatem meam non poteris ferre. Vel verbum נשא nasa potest referri ad ipsum Cain, ita vt sensus sit: *Maior est iniquitas mea,* quàm vt sustinere, seu portare possim: cui consonat quod subdit: *Eijcis me à facie terrae, & à facie tua abscondar,* &c. Quem locum mirificè interpretatur Hieronymus, sic scribens ad Damasum: Eijcior à conspectu tuo, & conscientia sceleris tremebundus

R. Abrahā.

Hieronym.

R. Selomo.

Hieron. ep. 125. ad Damasum q. 1.

D lucem ipsam ferre non sustinens, *abscondar* vt latitem: eritque, *omnis qui inuenerit me, occidet me,* dum ex tremore corporis, & furiatae mentis agitatu eum me esse intelliget, qui mereatur interfici. Verùm Deus nolens eum compendio mortis finire cruciatus, nec tradens poenae, qua se ipse damnarat, ait: Non sic: sed viues vsque ad septimam generationem, & conscientiae tuae igne torqueberis; ita vt quicunque te occiderit, aut in septima generatione, aut septimo te liberet cruciatu: non quòd ipse, qui occiderit Cain, septem vltionibus subijciendus sit; sed quod septem vindictas, quae in Cain tanto tempore cucurrerunt, soluat interfector, occidens eum, qui vitae fuerat derelictus ad poenam. Hacte-

Conscientiae ignis fontes vehementer torquet.

E nus Hieronymus. Hoc ergo eodem verbo alloquitur Dominus Prophetam nostrum dicens: *Assume lamentum*; quasi dicat: Sustine tantisper, vel perpende commiseratione prosequutus calamitates, & miserias Tyri. Quare Polychronius ait: Diuinae clementiae, ac bonitatis magnitudinem significant haec verba: docetque nos omnino, vt peccantes

Assumere lamentum quid significet.

Polychron.

corrigamus, non ex odio, aut simultate, sed compatientes, & valde dolentes. etenim ipse, qui meritò, ac iure optimo damnabat, lamentari Prophetam iubet ciuitatem, quae plectebatur, declarãs quemadmodum affectus esset, dum puniret. Cui consonant verba Hieronymi, dicentis: Qui plangitur, adhuc curæ est ei, à quo plangitur. ergo & Samuel flebat, atque plangebat super Saul. Et Apostolus Paulus lamentatur, & luget super his, qui fornicati sunt, & non egerunt paenitentiam. Et Ieremias lamentationes super euersione Hierusalem quatuor scripsit alphabetis. Si verò aliam vocis significationem, & genuinam quidem attendamus, *Assume,* idem erit, quod eleua, extolle *lamentum,* hoc est, lamentabilem vocem: quasi dicat: tantus sit commiserationis sensus animo conceptus, vt, cum non posit amplius contineri, prorumpat in gemitus, & lamentabiles voces.

Hieronym.

Assumere, idem quod eleuare, vel extollere lamentum.

III.

Circunstantiae sigillatim notantur personarum, & loci.

Et dices Tyro, quae habitat in introitu maris. Mirificè exornat Vates orationem suam, omnes enumerans circunstantias personarum. Appellat enim loquentem Deum ineffabili nomine tetragrammato, eum qui cum loquitur, filium hominis, & vrbem, de qua loquitur, omnibus suis numeris absolutam esse describit ex situ: *quae habitat in introitu maris,* ex commercio, & frequentia aduenarum, & indigenarum gentium *negotiationi populorum ad insulas multas.* ab antiquitate, & nobilitate fundatoris, & fundationis: *finitimi tui, qui te aedificauerunt, compleuerunt decorem tuum,* &c.

Portus quasi porta maris.

Quae habitat in introitu maris. Hebraice מבואת meuooth, quae vox deducitur a verbo בוא bo, quod significat ingredi, seu venire: Quare significabit aduentum, seu concursum nauigantiũ, venientium Tyrum. & meritò sic vocatur, quia insignis erat tutissimis portubus Tyrus, qui eleganti periphrasi nuncupantur introitus, siue portae maris; quia tum intrantes nauigaturos mare, tum egredientes absoluta nauigatione, per portus, quasi per maris portas egredi, aut ingredi necesse est. Vbi notandum est, causam aemulationis, & inuidiae Tyri, qua aduersabatur Hierusalem, similitudinem in frequenti concursu fuisse. Dixerat enim supra *Tyrus de Hierusalem, euge; confractae sunt portae populorum,* nunc Dominus Tyrum vocat introitum, siue portas maris, eadem prorsus ratione. erat enim frequentissima Hierusalem populis infinitis vndequaque confluentibus ad sollemnitates, & Paschata. erat non minus frequens Tyrus nautis vndique illuc adnauigantibus: Verum, erat longe diuersum horum, atque illorum studium, diuersus amor. illos enim diuinus amor, caelestiumque diuitiarum mercatura patria extorres, diuino cultui Hierosolymis mancipabat: hos verò iniqui mammonae, periturique auri sacra fames periculis maris obiectos Tyrum Insulam frequentare cogebat. propterea subditur.

Causa aemulationis Tyri aduersus Hierusalem. Supra c. 26. ✠. 2.

Negotiationi populorum ad insulas multas. Hieronymus: Tyrus est negotiatio populorum ad insulas multas, siue de insulis multis. quod quidem vsque hodie perseuerat, vt omnium propemodum gentium in illa exerceantur commercia. quàm autem fuerit celebre emporium, vt habent Septuaginta, vel ex eo maxime colligi potest, quod ait Isaias: *Quis cogitauit hoc super Tyrum quondam coronatam,* hoc est, quae se, vt omnium insularum, vel vicinarum ciuitatum reginam iactabat. vel allusio est ad situm vrbis in cacumine montis, seu rupis constitutae in medio maris, quod indicat ipsum nomen צור tsor, quod rupem, & saxum proprie significat. Nam teste Masio à scopulo vndequaque al-

Quare dicatur Tyrus negotiatio populorum.

Isa. 23. ✠. 8. Coronata Tyrus quare dicatur.

Masius in Iosue 19.

A tissimo mari circundato, in quo vrbs ista erat exaedificata, nomen ei est à priscis hominibus impositum. Quare moenia, & turres montis caput cingentia, coronae castrensis imaginem praeseferebant. Vel, teste Hieronymo, quòd sicut Rex inter plurimam hominum multitudinem, ornatum diademate erigit caput: ita Tyrus fulgens, & excelsa opibus, auroque, & gemmis, & serico, ac purpura nitens, Regina sit in cunctis gentibus existimata. *Cuius negotiatores principes.* vel quia principes aliarum regionum non aspernabantur negotiationem opulentissimam Tyri, vel (quod magis ad rem facit) quia negotiatores eius ita erant diuites, & opulenti, vt aliarum regionum principes imitari, vel

Hieron. lib. 5. super Isa.

B potius exaequare viderentur.

Ad insulas multas. Vel quòd merces suppeditaret, quae ad insulas multas deferrentur, vel quod à multis insulis in eam merces conueherentur. vtrũque enim contingat necesse est insulae vndique mari cinctae, qualis erat ea tempestate Tyrus. quod innuit Hieronymus, dum commentatur haec verba, & ait siue de insulis multis.

Hieron.

Haec dicit Dominus Deus. Septuaginta vocem ipsam Hebraeam posuere dicentes, Adonai Dominus. אדני Adonai verò si Hebraeis fides habenda est, significat sustentatorem, basim, & fundamentum, cui innituntur omnia quae sunt. & sic interpretantur plura sacrae Scripturae loca, in quibus hoc Dei

Nomen Dei Adonai quid significet.

C nomen reperitur. In Genesi, cum vidisset Abraham tres viros, *adorauit in terram, & dixit Domine,* Adonai, hoc est, sustentator, vel, sustentator mi, *si inueni gratiam in oculis tuis,* &c. & in Psalmo: *Dixi Domino: Deus* Adonai sustentator *meus es tu quoniam bonorum meorum non eges.* Chaldaeus vertit, bonum meum non procedit nisi à te, ac si dicat: Tu Domine mei non indiges, ego tui vel maximè. Et Daniel in illa feruentissima oratione, qua Deum deprecabatur pro populo hoc, subdit: *Nunc ergo exaudi Deus noster orationem serui tui, & preces eius, & ostende faciem tuam.* Signum indulgentiae, amoris, & beneuolentiae. *Super sanctuarium tuum, quod desertum* à te, ac propterea corruit, & desola-

Gen. 18. ✠. 2. & 3.

Ps. 15. ✠. 1.

Dan. 9. ✠. 17. & 18.

D tum est; *propter temetipsum.* Hebraicè *Adonai,* quasi dicat, propter hoc nomen tuum, quo merito gloriaris te sustentatorem esse vniuersorum, deprecamur te Domine, vt dirutum sanctuarium tuum erigas, & solito fauore prosequaris. Aptissimè ergo Deus omnium sustentator inducitur, lacessens ingratam Tyrum, quae sibi arrogat decorem, ac pulcritudinem à Deo acceptam.

O Tyre, tu dixisti; perfecti decoris ego sum, & in corde maris sita. Septuaginta: Tu dixisti, ego circumdedi mihi decorem meum, in corde maris termini tui. Hieronymus: Primum crimen est Tyri, quòd si quid videtur habere boni, non Dei putet, sed suum, & omnem pulcritudinem, quae illi de

IIII.

Superbia, & arrogantia Tyri recensetur.

Hieron.

E diuersis venit regionibus, propriae tribuat diligentiae, atque virtuti. Dixit enim: *perfecti decoris ego sum,* siue ego mihi circundedi decorem: cum sit in corde, hoc est, in medio maris sita, & quasi insula moueatur, & fluctuet, & vndarum illisionibus confringatur.

Perfecti decoris. Hebraicè כלילת יופי chelilat iophi. à radice כלל calal, quae perfectionem, seu vniuersam significat: quare interpretari possumus verba Tyri ita, vt sensus sit: perfecta, siue vniuersalis pulcritudo mihi inest, nihil potest decori meo superaddi, nihilque desiderare possum, quod pulcritudinem meam augeat. quod quidem arrogantiae aut superbiae genus est maximè execrandũ: nulli enim

eiusmodi

eiusmodi pulcritudo conuenire potest, nisi soli Deo. Teste etenim Dionysio: Pulcrum, & per omnia pulcrum, & supreme pulcrum illud est, quod semper sit secundum eadem, & eodem modo pulcrum, & neque oritur, neque occidit, neque augetur, neque interit. Quam quidem immutabilem pulcritudinem bene amouet à Tyro Dominus subdens, *in corde maris sita*: quasi dicat: quo modo tibi arrogas perfectum decorem, quae subiaces maris fluctibus, & vndarum illisionibus? Vel possunt haec omnia de Tyro intelligi dicente: *Perfecti decoris ego sum, & in corde maris sita*, ac si dicat, cuius pulcritudinem auget caeruleus maris color, argenteaeque spumarum orae, atque immensa maris aequora, cuius pulcritudini similes ait esse Vates noster rotas diuini currus dicens: *Et aspectus rotarum, & opus earum quasi visio maris*. Et licet abusa sit Tyrus pulcritudine, quam à Deo acceperat: non tamen negari potest eam pulcherrimam fuisse: cuius rei vel illud vnum efficax argumentum est, quod à Deo ipso tanquam pulcherrimae vrbis singulare exemplar assumitur, dum dicit *Ephraim, vt vidi, Tyrus erat fundata in pulcritudine*. tam pulcher erat Ephraim, tamque Dei vallatus auxilio, ait Hieronymus, vt Tyrus mari, in pulcherrimoq; fundata erat solo: ita vt pulcritudini ipsi com parari posset.

D. Dionys. Areopag. de diu. nom. c. 4.

Ezech. 1. ℣. 16.

Ose. 9. ℣. 13.

Hieron.

In corde maris. hoc est in medio mari, vt interpretatur Hieronymus, subdens illud Psalmi, *non timebimus dum turbabitur terra, & transferentur montes in cor maris*; Ita Dominus noster fuit tribus diebus in corde terrae, hoc est intra terram in sepulcro. Et sanè aptissimè dicitur Tyrus sita in corde maris: erat enim rotunda forma, super rupem durissimam. ac quondam, prout ex Graecis, Latinis, ac Barbaris historijs colligitur, insula fuit, quae nullum habens de continenti accessum, prae alto mari, iuxta Q. Curtium, quatuor stadijs, hoc est quingentis passibus, seu semimilliario; Plinio autem, & D. Hieronymo septingentis passibus à continenti diuisa, tota maris fluctibus vndique ambiebatur, sed opera primùm Nabuchodonosoris Chaldaeorum Regis, deinde Alexandri Magni Macedonum Regis, multis aggeribus in mare coniectis, continenti ab oriente adiuncta, ex insula facta est peninsula, vt facilior esset expugnationi aditus. atque in hodiernum diem perseuerat eiusmodi accessus. R. Selomo: quod antea de sancta ciuitate Hierusalem dicebatur scilicet: *Perfecti decoris gaudiũ vniuersae terrae*, modo inflata, & superba, talia epitheta vsurpas, quasi dicat, vniuersum decorem, quem illa destructa perdidit, tu continere te credis.

Quid significet in corde maris. Hieron. Ps. 45. ℣. 3. Matth. 12. ℣. 40.

Q. Curt. de rebus gestis Alex. lib. 4. Plin. lib. 5. c. 19. Hieron. super actis Apost. & Isai. 23. Diod. Sicul. lib. 17. Biblioth. anno 4 Alexan. R. Selomo. Thren. 1. ℣. 15.

Finitimi tui, qui te aedificauerunt. Hoc est, Phoenices. Fuit enim Tyrus omniũ, quas Phoenicia habet, munitissima, & maxima ciuitas, atque vniuersae Phoeniciae metropolis. De origine Tyri Adrichomius sic scribit: Certum est iuxta veterum traditiones, atque Berosum, quod Tyras septimus filiorum Iaphet, paulo post diluuium, eam condiderit; illique à suo sumptum vocabulo nomen indiderit. atque hinc Tyrus ab Isaia à diebus pristinis in conditionis suae antiquitate gloriata fuisse describitur. Tempore Iosue Israëlitarum ducis à Phoenice Rege, vt & supra memini, instaurata, Phoeniciae meruit fieri metropolis. Quòd autem Iosephus ducentis quadraginta annis, antequam Salomonis templum exstrueretur, hoc est sub Gedeone Iudice Israël: Iustinus verò ante annum Troianae cladis, id est, septennio ante Sampsonis Iudicis tempora, Tyrum à Sidonijs conditam scribunt; id potius de eius instauratione, atque renouatione intelligendum esse reor. Ex dictis facile intelligitur Prophetam in praesenti loqui de Sidonijs, qui meritò finitimi vocantur, & aedificatores Tyri dicuntur, quia teste Hieronymo, Tyrus colonia fuit Sidonis, quod probat ex Isaia, qui, cùm sermonem contra Tyrum instituisset: *Tacete*, inquit, *qui habitatis in insula* Tyro *negotiatio Sidonis*, & subdit, *Erubesce Sidon. ait enim mare fortitudo maris, dicens, non parturiui, & non peperi; & non enutriui iuuenes, nec ad incrementum perduxi virgines*. quem locum interpretatur Hieronymus, his verbis: Dixi supra, coloniam Sidoniorum esse Tyrum. audi igitur, mater, cuncta simul contra filiam tuã maria clamantia; frustra diuitias cõportauimus, sine causa de toto orbe in Tyrum opes contulimus: Illa diues, illa luxuriosa, & populorum quondam gaudens multitudine, in qua nascebatur turba mortalium, caterua puerorũ, iuuentutis examina, cuius plateae virginum, & infantium, ac iuuenum, & puellarum lusibus perstrepebant, nunc ad solitudinem redacta est. At vero Q. Curtius testatur Tyrum, ac Sidonem ab Agenore conditas fuisse. Verum quidem est, amplificatam, ac miris aedificijs insignitam fuisse Tyrum ab Hiramo aequali Salomonis, qui & Olympij Iouis templum, quod in insula situm erat, iactis aggeribus, vrbi adiunxit, & aureis anathematis exornauit, prout refert Dius. Erit ergo loci sensus huiusmodi, vt dicat Tyri superbiam infringens: Tu tibi arrogas decorem tuum: at falleris. Finitimi tui compleuerunt decorem tuum. quod idem Isaias, vt interpretatur Hieronymus, mare fecisse testatur: nam per mare conuehebantur omnia, quae decori poterant esse Tyro insulae in medio mari sitae. Septuaginta interpretes longe aliter verterunt locum istum. Beelim filij tui circumdederunt tibi decorem tuum: vel ut legit Theodoretus: In corde maris Baalim. Quem locum sic interpretatur, quasi Tyrus reprehendatur, quòd Baalim Idolo adscriberet, quae à beneficentissimo Deo acceperat decoris, & ornamenti munera. in quo de duplici impietatis scelere Tyrus accusatur: tum quòd datorem bonorum omnium non obliuisceretur solum, sed penitus ignoraret: tum quòd pulcritudinem ijs referret acceptam, qui nec sibi quidem ipsis pulcritudinem ullam vindicare possunt. Eundem ferè sensum assignat Polychronius, & vtrumque sequitur unus, atque alter Scholiastes, qui omnes affirmant de Idolo Baal sermonem fieri: Verùm hanc versionem reprehendit Hieronymus, arbitratus Beelim posuisse Septuaginta pro גבוליך geuulaiic, quod significat terminos tuos. & quod subdunt; Filij tui, verbi ambiguitate decepti sunt, inquit, & scripturae similitudine; dum pronunciatione diuersa eaedem litterae cemẽtariorum, & filiorum בניך bone, & בניך banaic leguntur. Verùm, cum difficile videatur reijcere, aut damnare versionem Septuaginta, quae testimonio Augustini tantopere commendatur, vt credat Septuaginta interpretes diuino afflatos spiritu interpretatos fuisse: ita vt vbicunque varient, aut discrepent ab Hebraeis codicibus, innuant alterum, ac idè intentum à Spiritu sancto sensum. quod etiam probat Apostolorum exemplo, qui ea versione vsi sunt, citantes eius testimonia, non minus, quàm Hebraici codicis. Cum, inquam, haec ita sint, non erit omnino difficile, consonum vulgatae sensum ex verbis Septuaginta eruere cum interpretatione Graecorum: immo vero propemodum eundem. Arrogat enim Tyrus sibi decorem suum: Deus autem allatum affirmat a finitimis

Tyrus metropolis Phoeniciae. Adrichomius de Tribu Aser. nu. 84.

Isai. 23.

Ioseph. 8. antiq. c. 3. Iustinus lib. 18. histor.

Hieron. super Isa. cap. 23. ℣. 2. & 4.

Q. Curt. lib. 4. de vita Alex.

Dius in Phoenic. histor. citatus à Ioseph. lib. 1. cõtra Apio.

Idolis beneficia Dei accepta referre magnum Tyri scelus. Theodor.

Polychron. Scholiast. Alter Scholiast. Hieron.

Editio Septuaginta commendatur, & cocordatur cum nostra vulgata. August. lib. 18. de Ciu. c. 43. & lib. 2. de doctr. Christ. c. 15.

aedificatoribus, vel à filijs Tyri, nempe Baalim, iuxta Septuaginta. cum verò frequens sit in sacris, vocare filium non solum procreatione, sed etiam eum, qui in ciuitate degit, vt in Threnis: *Filij Sion inclyti*. Filij Tyri habitatores Tyri intelligentur: qui quidem originem ducebant à Sidone, vel alijs finitimis regionibus, ipsi aedificauerunt in Tyro magnifica, & superba templa, Idolis Baal & Astartae, quibus decoratam se putat Tyrus: quapropter eiusdem sensum improperat illi Dominus, quasi dicat, ironicè: isti nefarij cultores Baal, qui te foedauerūt, complentes te abominationibus, isti compleuerunt decorem tuum: isti inquam, qui te sacrilegam, infamemque apud exteras nationes, atque apud ipsos Idololatras reddiderunt, ipsi compleuerunt decorem tuum; qui quidem decor, cum nihil decori cōsonum habeat, sed omni turpitudine, & abominatione sit plenus, aptissime potuit obijci Tyro, se propter eadem scelera iactanti. Quàm autem fuerit foedata Idololatria infamis Tyrus, patet ex Curtio, qui de Carthaginiensibus oratoribus, Tyrum solatio missis, inibique commorantibus, cum ab Alexandro oppugnaretur, sic scribit: Sacrum quoque, quod quidem dijs minime cordi esse crediderim, multis saeculis intermissum repetēdi, auctores quidam erant, vt ingenuus puer Saturno immolaretur: quod sacrilegium verius, quam sacrum Carthaginienses à conditoribus (Tyrijs) traditum, vsque ad excidium vrbis suae fecisse dicuntur: ac nisi seniores obstitissent, quorum consilio cuncta agebantur; humanitatem dira superstitio vicisset. Hactenus Curtius.

Filius quis dicatur in sacra Scriptura.
Thren. 4. ℣. 2.
Q. Curt. lib. 4. de vita Alex.

V. *Abietibus de Sanir exstruxerunt te cum omnibus tabulatis maris*. Hieronymus: Loquitur, inquit, quasi ad nauem τροπικῶς tropicos vrbis significans pulcritudinem, & rerum omnium abundantiam, vt, postquam vniuersam illius supellectilem descripserit, malum, antennas, remos, vela, proram, carinam, funes, opertoria, pelles, &c. quibus nauium optime instructarum vsus indiget; tunc tempestatem illi, & ventum austrum, quo fluctus maximi commouebuntur, venire denunciet, & eam subiacere naufragio. Haec Hieronymus. Et Apollinarius. Quod esset, inquit, maritima Tyrus, persequitur eius splendorem, veluti de naui. cum verò parietes dicit, & malum, & velum, seu carbasum, & tegumentum ipsorum, vel potius ipsius Tyri praestantem, eximiamque formam describit. Haec ille. Notandum hoc loco est, quàm artificiosè nauem, siue malis triremem, eo, quo construitur, ordine describat vates. primò enim carinae in imo iacenti eriguntur hinc inde curuatae costae, oblongis trabibus à prora ad puppim discurrētibus innixae, quae transtris ad latera nauis pertingentibus continentur, ne pondere nauis oppressa, diffindatur. atque haec sunt, quae nauem tanquam animalis ossa continendo stabiliunt. Succedunt tabulae, seu asseres nauem vndique claudentes, & maris vndas excludentes, atque aliae transtris immissae nauem totam varietati mercium conuehendae accommodatam in varias concamerationes distribuentes. nec desunt aedificio nauis, praeter ea, quae ad firmitatem, & vsum necessaria sunt, quamplurima alia membra venustati, & pulcritudini deseruientia: haud secus, quàm aedificijs domorum; haec sunt praetoriola, & cubicula ex versicolore, politaque materia tessellato opere confiċta. his accedunt alia membra motui necessaria, qualia sunt volucribus alae, quas ventis expandunt. ea sunt vela antennis extensa, malis suspensa, siue etiam remi, qui quasi reptilium

Hieron.
Apollinar.
Nauis siue triremis descriptio.

A pedes, mare sulcando, nauem conuehunt, & hac, illacque detorquent. Est etiam triremi operimentū necessarium, quo remiges suos ab inclemētia caeli, ac temporum iniurijs protegat. mitto hic remiges, nautas, gubernatores, milites, duces, negotiatores, & alios conuehendis, & distrahendis mercibus necessarios. quae omnia nauis praesidia, & ornamenta dum sigillatim persequitur Vates, singulaque percenset, ex pretiosissima materia, singulari artificio, mirabilique opere confecta; dumq. ministros omnes incredibili sapientia, & longa exercitatione industrios esse commemorat; quibusdā quasi symbolis, ac hieroglyphicis characteribus Tyri diuitias, ornamenta, munitiones, & copias, Tyriorumq.
B splendorem, nobilitatem, sapientiam, potentiam, & gloriam, laudibus in caelum tollit: quo magis miserandam eius vrbis ruinam, ciuiumque interitum oculis mortalium intuentibus, eorum animi commiseratione tacti, sibi ipsis prouidentes à consimili vitiorum tramite reuocentur, consimilem exitum metuentes.

Abietibus. Hebraice ברושים beroscim plurale vocis ברש barasc, quam cedri quoddam genus significare affirmant Hebraei. ex quo hastae, tela, cistae, & instrumenta musica conficiebantur. Verùm diuersam esse à cedro hanc arborem constat manifestè ex epistola Hirami, quam scripsit ad Salomonem dicens: *Ego faciam omnem voluntatem tuam in li-*
C *gnis cedrinis, & abiegnis*. & ex eo, quòd superbiens Sennacherib dicebat contra montem Libanum: *Et succidam excelsa cedrorum eius, & electas abietes illius*. quibus locis reperitur haec vox distincta à cedro. Quare R. Dauid Kimchi buxum interpretatur, forsan quia huius arboris materia buxo sit persimilis. Neotericus verò quidam significari arbitratur hac voce arborem illā, quam Latini mutuato ab Hebraeis nomine, fraxinum vocant, ea ductus fortasse coniectura: quia vbi nos legimus apud Nahum: *Agitatores consopiti sunt*. Hebraice legitur והברושים [illegible], vertere posses, & abietes paucefactae, vel consopitae sunt. quem locum ita interpretatur R. Dauid: quasi sit sermo de hastis, aut
D lanceis ex tali materia. Cumque videret hic auctor ex fraxino lanceas fieri; ideo arbitratus est hac voce significari fraxinum. Verùm melius interpretabimur locum Nahum; si hac voce intelligātur metaphorice potentes, ac magnates, seu gubernatores vrbis: vt interpretatur locum R. Ioseph. quo modo etiam intelligendus est paulo ante prolatus Isaiae locus de Sennacherib. Estq. consona vulgatae interpretatio, quae potentes, aut gubernatores vocat actores, in assumpta currus metaphora persistens. Ex quibus tam varijs sententijs facile intelligimus, quàm difficile sit arboris proprium nomen, quae fortasse in vna tantùm, aut in aliquibus, non tamen in omnibus regionibus nascitur, exprimere quid si-
E gnificet: satisque fecisse existimandum est eum, qui nomine aliquo alterius arboris, cuius species, folia, materia, vel vsus consimilia sint, tale nomen interpretatus fuerit. Vnde intelligitur, quàm aptè D. Hieronymus Hebraeam vocem ברש baras transtulerit in abietē, quoniam eius est persimilis materia, & vsus: cuius rei idem Hieronymus testis oculatus fuit, dum Palaestinam, montesque Libani, Sanir, & Hermon peragrauit. Vtramque enim arborem, si non eandem esse malis (vt ipsi quoque incolae illorum locorum testantur: quos nunc Maronitas dicimus, quique Romae in Collegio à Summo Pontifice Gregorio Tertiodecimo instituto versantur.) mirae proceritatis esseconstat. nam de illa in Psal-

Abietum varia genera & qualis materies.
3. Reg. 5. ℣. 8.
Isai. 37. ℣. 24.
Forsterus in dictionario.
Nahum 2. ℣. 3.
R. Dauid.
R. Ioseph.
Vulgata editio defenditur.

Pſal.103. ✝.18. mo vbi ſeptuaginta legunt: *Herodij domus dux eſt eorum*. in Hebraeo habetur ברושים beroſcim. quem
Hieronym. locum ſic tranſtulit Hieronymus: Miluo abies do-
Rabbini. mus eius. Sic & Rabbini ferme omnes. Ciconiae domus abietes: hoc eſt Ciconia in procerioribus arboribus, cuiuſmodi ſunt abietes, aedificat, ſeu nidiculatur. Cui conſonant ſequentia, *montes excelſi ceruis*, &c. Septuaginta verò, *dux eſt eorum* tranſtulerunt, ſenſum potius reddentes, ſeu myſterium ſignificantes, quaſi dicant; nidificans in altiſsimis arboribus Ciconia, ſeu Herodion, quaſi dux eſt, & princeps paſſerum, ſeu volucrum in inferioribus nidificātium. vel poſſumus loci ſenſum ſic inſtituere: *Illic* in lignis campi, vel cedris libani *paſſeres nidificabunt*. at verò *Herodij* Ciconiae *do-* B *mus* nidus in altiſsimis abietibus conſtructus dux excelſior omnium *eſt eorum*. De abiete vero Pli-
Plin.lib.16. cap.39. nius ſic ſcribit: Larici, & magis abieti ſuccisis humor diu defluit. Hae omnium arborū altiſsimae ac rectiſsimae. Eſt etiam ברש baraſc materia muſicis inſtrumentis aptiſsima. Scribitur enim in libro Re-
2.Reg.6.✝.5. gum: *Dauid autem, & omnis Iſraël ludebant coram Domino in omnibus lignis*. Hebraice ברושים beroſcim abietum, vel abiegnis, hoc eſt, muſicis inſtrumentis fabrefactis ex lignis abiegnis. Abietem autem
Abietis deſcriptio. eiuſmodi inſtrumentis aptiſsimam eſſe, quotidiana nos docet experientia. Verùm ad maiorem huius
Vitru.lib.2. c.3. loci explicationem, quid de abiete ſcribat Vitruuius, libet adiūgere. Et primùm abies aëris habens C plurimùm, & ignis, minimùmque humoris & terreni, leuioribus rerum naturae partibus (ſic legendū, non, poteſtatibus, vt mendoſi codices habent) comparata, non eſt ponderoſa. Itaque rigore naturali contenta, non cito flectitur ab onere, ſed directa permanet in contignatione. Vitruuium ſequutus
Plinius citatus. Et eodē lib. 16.c.42. Plinius, ſubdit. Nauium malis, antenniſque propter leuitatem praefertur abies. Et alibi. Firmiſsima ad tectum abies, eadem valuarum repagulis, & ad quaecunque libeat inteſtina opera (inteſtina vocat, quae ex materia, id eſt, ex ligno cōſtant) aptiſſima, fabricae genere ſpectabilis. Ex his Plinij, & Vitruuij locis facile intelligitur, quàm pulcra, & vtilis ſit ad omnes, praeſertim verò ad nauium vſus D abietis materies. quamobrem meritò eam primò commemorat Vates, conſtructam dicens nauem ex abietibus. cuius rei aliam etiam rationem affert
Hieron.hic. Hieronymus; propter leuitatem, iuncturaſque tabularum molliùs inuicem ſe tenentium, atque mor-
Plin.lib.16. c.42. dentium. cuius rei meminit Plinius, dicens abietem ita ſociabilem eſſe glutino, vt findatur antequa ſolida eſt.

De mōtibus Libano, Sanir, & Baſan. *Abietibus de Sanir, &c. Cedrum de libano, &c. quercus de Baſan*. Theodoretus. Hi montes diuerſa ligna producunt. enumerat igitur quae vndique
Theodor. ipſi afferebantur, & malos, inquit, à Libano excifos comportabas, & à Baſanitide remos, & aedificia à Sanir. Haec ille. Verùm inter hos montes celeber- E
Libanus. rimus eſt Libanus, ſic dictus à voce לבן lauan quae albedinem, ſeu candorem ſignificat, à qua non multum diſtat Latina vox, album. Ex hac radice deducitur vox לבונה leuona, qua putant Hebraei tus ſignificari propter candorem, ac ſi dixiſſes, candidum; atque inde dictum putant Libanum, quaſi turiferum: vnde Graeci quoque ſuas voces λίβανον libanon, & λιβανωτὸν libanoton videntur eſſe mutuati. quibus tus appellant. quam Libani agnominationem reſpexiſſe crediderim Oſeam prophetam de
Oſe.14.✝.7. Iſraële dicentem: *Et odor eius vt Libani*. Poſſes vertere, vt turiferi. Poſſet tamen Libani interpretatio à primaeua nominis ſignificatione deduci,

A & Libanum quaſi album nuncupari. talis enim erat aſpectus Libani mōtis fere ſemper niuibus albicantis. quod innuunt verba Ieremiae dicentis, *nūquid deficiet de petra agri nix Libani*? vel, vt Septuaginta habent, nunquid deficient de petra vbera, aut nix de Libano? quae verba ſic interpretatur Hieronymus. quo modo nix de Libani ſummitatibus deficere non poteſt: ſic &c. Propter quam quidem rationem Maſius citat nonnullos, arbitrantes partem orientalem huius montis vocari Hermon. Nec eam tantum montis partem, ſed totum Libanum montem; quod probat ex Nehmanni ſententia, qui affirmat חרמון Hermon non proprium certi loci nomen, ſed Libani epitheton eſſe, ab inhoſpitalitate, ſiue vaſtitate ei attributum. Nam חרם Cherem, rem exciſam, ſeparatam, hoc eſt perditā, quae nulli ſit vſui, ſignificare nulli dubium eſt; Libanus autem in ijs certè locis, quae plurima ſunt, in quibus niue coopertus iacet, & frigore rigidus, nullum praebet hominibus vſum. Quin & Sanir quoque, inquit ille, dictus idem mons eſt à niuibus. nam & Chaldaeus hoc nomen niuoſum interpretatur. Verum Maſio libēter aſſentirer, quatenus orientalem partem Libani, Hermon, aut Sanir nuncupari contendit, ſi interpretationem vocis Hermon à radice Charam aliter deducat: ſignificat enim ea quidem rem perditam, exciſam, ſeparatam, hoc eſt, anathema: non tamen propter niues, quae montibus vbertatem, & quandam veluti pinguedinem afferunt, condenſa ſiluarum, vberrimaque armentis paſcua producentem. cuius rei argumentum ex praeſenti, quem interpretamur, textu maniſeſtiſsimum deſumitur. Sed cùm ab Hieronymo, & Remigio Anathema vocetur mons Hermon, fortaſſe ita vocatur ea Libani pars, quòd loco ſit exciſa, vel ſeparata, & aliqua interiacente valle ſepoſita. neque propterea negare contendo niuoſam eſſe eam Libani partem: quinimmo, cùm totum Libanum niuoſum fuiſſe probauerim, eam maximè niuoſam crediderim eius partem, quae ad Orientem ſita, magis ab Occidentali mari, vnde temperati ſeu calidi ſpirant venti, ſepoſita eſt: praeſertim cum accedat Hieronymi teſtimonium afferentis, ab Hermone Tyrum niues deferri ſolere, vt ſuauius potarent voluptatum architecti. Nec deeſt ſolidum argumentum probans eundem eſſe montem Hermon, & Sanir, cùm ſic legatur in Deuteronomio: *Tulimuſq. illo in tempore terram de manu duorū regum Amorrhaeorum, qui erant trans Iordanem, à torrente Arnon vſque ad montem Hermon, quem Sidonij Sarion vocant, & Amorrhaei Sanir*. Ad locum huius montis alluſiſſe videtur ille Pſalmus, qui ab exulantis perſonam induentibus filijs Core canitur, dicitque *ad*, id eſt, apud *meipſum anima mea conturbata eſt: propterea memor ero tui* mirabilia multa patrantis cum habitantibus confinia terrae ſanctae, *de terra Iordanis, & Hermonij*, ipſis fontibus Iordanis imminentis, & *à monte modico*; quaſi dicat, non ſolum oſtendis mirabilia tua in excelſis, nobilibuſq. Hermonij montibus: verùm etiam in humillimis quibuſque, ac minimis illius expetendae patriae collibus. Sic interpretatur pſalmum Genebrardus. Eiſdemq. tribus nominibus compellat montem Libanum, alliciens dilectam ſponſus, his verbis: *Veni de Libano ſponſa mea, veni de Libano, veni: coronaberis, de capite Amana, de vertice Sanir, & Hermon: de cubilibus leonum, de montibus pardorum*. perſiſtit in perpetua allegoria potentiſsimi, feliciſſimi, ac pulcherrimi Regis, deperditè amātis puellam virginem, pulcram eam quidem, verùm ignobilem

[Right margin notes: *Iere.18.✝.14.* — *Hieron.* — *Maſius in Ioſue c.12. ✝.6.* — Hermon. — *Sanir.* — Niues terrenis vtiles. — *Hieron. & Remig. ſuper Pſ.41.* — Niuis antiquus vſus. — Sanir. — *Deut.4.✝.8.* — *Pſ.41.✝.8.* — *Genebrar.* — Libanus, Sanir, & Hermon pro eodē accipiuntur monte. — *Cant.4.✝.8.*]

bilem, rusticanam, assuetamque modò vinearum, modò verò gregum custodiae: degentis quidem in monte Libano, in quo vinearum copia, & mirabilis fructus, quod significauit Oseas de sanatis, & dilectis à Deo Israëlitis loquens his verbis: *Germinabunt quasi vinea: memoriale eius sicut vinum Libani.*

Ose.14.℣.8.

De pascuis vero psaltes dum ait: *Confringet Dominus cedros Libani*, potentes, sublimes, & gloriosos terrae, *& confringet eos tanquam*, non secus ac *vitulum Libani*, hoc est diuites, deliciosos, ac pingues, quasi vitulum assuetum pascuis montis Libani. Hanc ergo sponsam vocat, delicias, gloriam, & regnum promittens futuri status sponsalitij regij, proponens miserias praesentis, in quo erat. *Veni* Hebraicè, mecum à Libano niuali, & rigido monte, *Sponsa*, quam dilectione, & nimia caritate mihi despondi, *veni* ergo: *coronaberis*, vt tanti regis sponsa, *de capite* Hebraicè, spectes, prospicias (neque enim fieri posse crediderim, vt tam incredibili mea pulcritudine perspecta, non capiaris) spectes de vertice, siue colle isto *Amana*, vbi iam resides, *de vertice Sanir* niuoso, *& Hermon* anathemate, *de cubilibus leonum, de montibus pardorum*, inibi inter siluas istas cubantium, & frementium. Commemorans ergo Vates noster hos montes, felicissimam describit Tyrum, quasi nihil exoptandum sit, cui prope iacens Libanus omnium ferè rerum copiam abundè suppeditet. *Cum omnibus tabulatis maris:* Hebraicè כל לחתים col luchotaiim duale nominis, quod deducitur à radice לוח leach, quae tabulam significat saepius in Exodo. eritque sensus. ex abietibus construxerunt te, & omnes tabulas duplices, siue, vt aptissime Hieronymus, tabulata duplicia. addens verò Hieronymus *maris*, ea tabulata intellexit, quae mare impediunt, ne nauem ingrediatur. quae quidem duplicia fuisse innuit textus, nempe interiorem, & exteriorem costarum partē ambientia, quò tutior fieret nauis ab importunitate fluctuum, contendentium per quascunque etiam subtilissimas tabularum rimulas ingredi. Vel certè duplicia tabulata intelligit, quorum nos in constructione nauis paulo ante meminimus. Chaldaeus pro tabulatis, transtulit, pontes. in quo acriùs reprehenditur à nonnullis. verùm ab omni reprehensione immunis erit, si intelligatur transitum fecisse, vt solent frequenter interpretes, a metaphora ad rem significatam: &, sicuti Theodoretus affirmat, mentionem hoc loco fieri de varijs lignorum generibus, quae afferebantur Tyrū ex quibus contignabantur amplae domus, magnifica palatia, ac superbissima templa. Sic etiam Chaldaeus per transtra nauis, pontes significari putat, qui frequentes erant in singulis fluminibus vrbis: quos ex allatis è Sanir abietibus exaedificari solitos fuisse commemorat.

Ps.28.℣.5.
Exo.24.℣.12.& c.27.℣.8.
Hieron.
Chaldaeus.
Theodor.

De cedro.

Cedrum de Libano tulerunt, vt facerent tibi malum. Omnia quae possunt in ligno desiderari, vt ex eo fiat nauis malus, omnino reperiuntur in cedro, quae vocatur Hebraicè ארז erez cum sex punctis. quae vox deducitur, vt aliqui arbitrantur, a radice רזה razah, sic dicta propter gracilitatem, & proceritatem. adde etiam his fragrantiam foetori nauis, & maris, remedium, duratione quoque perpetuam, & alia, quae facilè deducentur ex dictis. per malum hunc innui quidam putant templum illud superbissimum, cuius meminit Dio sic scribens: Abibalo moriente filius eius Hiramus regnauit. Hic partes orientales ciuitatis ampliauit, vrbem potiorem fecit: & Olympij Iouis templum, quod in insula situm erat, iactis aggeribus, vrbi adiunxit, & aureis anathematis exornauit. Ascendens autem in Libanum siluas incidit ad templorum aedificationem. eadem fere refert alijs verbis Menander.

Forsterus in dictionario.
Malo nauis templum significatur
Dio apud Iosephum lib. 1. cōtra Apio.

De quercu & eius materie.

Quercus de Basan dolauerunt in remos tuos. Quercus materies remis aptissima propter rationes allatas a Vitruuio his verbis: Quercus terrenis principiorum satietatibus abundans, parumque habens humoris, & aëris, & ignis, cùm in terrenis operibus obruitur, infinitā habet aeternitatem, ex eo quòd, cùm tangitur humore, non habens foraminum raritates propter spissitatem, non potest in corpore recipere liquorem: sed fugiens ab humore, resistit. Hactenus Vitruuius. Ac propterea dixit Plinius, fortius lignum (inter glandiferas arbores) quercus habet, & incorruptius. cuius quidem rei nullum potest firmius adduci testimonium experientia quotidiana, quae ex quercu remos confectos esse demonstrat. Eiusmodi autem ligna non pauca afferebantur Tyrum de terra Basan, cui imperauit Og de reliquijs gigantum. Eam sic describit Masius: Continet autem Basaanitis regio partem Galaaditidis, quae a Iabo in Septemtrionem porrigitur, atque insuper Trachonitidem, ac Gaulonitidem: Sunt enim illi eius fines australes, quos Sehonis regni aquilonares esse dicebamus. Septemtrionem verò claudit mons Hermon, Occidenti oppositus est Iordanis; denique Orienti mons Galaad, & procurrentia montis Hermonis iuga. Hęc ille.

Viru.lib.2.c.9.
Plin.lib.16.c.6.
Basaanitidis regionis descriptio.
Iosue 12.℣.4.
Masius ibi.

De transtris.

Et transtra tua fecerunt tibi ex ebore Indico. Septuaginta: templa tua, quae vox idem significat, ac Latina nostra. Teste enim Sexto Pompeio, templum tignum quoddam est, quod in aedificio trāsuersum ponitur. De transtris verò idem tradit esse ligna, quae à pariete in parietem porriguntur: vnde meritò nonnulli cum Caesare interpretantur transtra esse remigum sedilia, iuxta illud Virgilianum.

Transtra per, & remos.

Transtra verò quasi transuersim strata dicuntur. Theodoretus porro quosdam refert interpretantes cornu tuum, de antenna loquutos existimans, siue etiam de Idolis; phrasim prospiciens Scripturae sacrae frequentissimam, qua cornu significat robur, & vires, quales animalia cornibus exercent. cumque omne robur regni, reipublicaeque vires in religione consistant, non immeritò per vires, & reipublicae robur, Idola intellexit Theodoretus. nisi forte malis ad communem significationem vocis, templa retulisse, dum transitum facit à templis nauis ad Idolorū templa. Hebraea vox קרש Cheras latius patet; significat enim asseres, prout saepius in Exodo videre licet, quam vertit Hieronymus tabulam. Transtra autem *ex ebore Indico* facta tradit, cuius vsum in magno pretio fuisse declarat eburneum Salomonis solium. at ne quis putet ex aliqua ligni materia, quae nitore, & candore ebur imitetur, huiusmodi transtra confecta, in Hebraeo habetur שן sen, hoc est dens. Solum autem elephantis dentem ebur esse affirmat Plinius: reliqua ossa, licet dentium penuria in laminas secari cœperint Plinij temporibus; tamen exigui semper pretij, & aestimationis fuerunt. Dubium tamen posset alicui suboriri, quo modo ex ebore transtra fieri possint; cùm haec longiora dentibus elephantinis fieri sit necesse: cùm item transtra recta, dens curuus quasi cornu, nullis vsibus videatur posse conuenire: praesertim cùm sacra Scriptura licet figuratè loquatur, sub nauis nomine Tyrum describens; non tamen propterea res vllas commemoret, quae naui non possint cōuenire. Quam quidem quaestionem facile soluit modo allatus Plinii locus, contestans ebur in laminas

Sext.Pomp.
Caesar.
Virgil.lib.5.Aeneid.
Theodor.
Cornu robur significatur.
Exo.26.℣.18.& 19.
De ebore.
3.Reg.10.℣.18.
Plin.lib.8.c.3.

nas secari, quibus ligna operirentur, quae varijs caelaturis exornari solent. qua quidem re superbissimus Tyri fastus adumbratur: siquidem abiecta remigum sedilia ex pretiosa materia conflata, pretiosiore exornabat opere.

A

Et praetoriola de insulis Italiae. Septuaginta: domos silvestres de insulis Chethiim. Theodoretus domos nemorosas tabulis contectas interpretatur ex Aquila. praetoriola idem Hieronymus interpretatur cellaria, quae confecta fuisse ex pretiosissima materia significans, nominat ea loca, de quibus eiusmodi ligna afferebantur. Subditque idem Hieronymus: De insulis Chethiim, quod nos in Italiam vertimus, ex ea regione, quae Graeciae propinquior est, omnes occidentalium insularum partes intelligentes. Theodoretus: Chethiim verò Graecas insulas appellat; etenim per Ieremiam Deus ait: *Transite ad insulas Cethim, & videte, & in Cedar mittite, & considerate vehementer, si factum est huiusmodi*, &c. Et per Cedar sitas ad Orientem gentes declarat: per Chethiim ad Occidentem. Cittium verò oppidum in Cypro est, & ad haec vsque tempora ita nuncupatur. quod aspirationis nota signatum secundum Hebraeorum idioma, cum voce Chethim cognationem ostendit. & Cyprus eo tempore insularum imperio potiebatur, iccirco Graecas insulas Chettiim vocat. quam quidem sententiam ex Iosepho desumpsisse videtur Theodoretus, qui sic habet: Porro Chethimus (hic fuit tertius filius Iauan, qui fuit quartus Iaphet tertij Noe, diciturque *Cetthim* à nostra vulgata) insulam occupauit tunc Chethimam, nunc Cyprum: quò factum est, vt tum insulas omnes, tum pleraque loca maritima Hebraei gentili voce Chetim significent. Attestatur mihi vna è Cyprijs vrbibus, quae adhuc nomen retinet: Cittiũ enim vocatur ab his, qui in Graecum sonum vocabula detorquent, nec sic quidem abludens à Chethimi nomine. Hactenus Iosephus. Verùm quae gens, siue quae insulae propria huius vocis significatione intelligantur, ex Numerorum, ac Danielis vaticinijs, eorumq. euentu facile colligitur. Balaam enim ait: *Venient in trieribus de Italia, superabunt Assyrios, vastabuntque Hebraeos, & ad extremum etiam ipsi peribunt*. Quo loco pro Hebraeo כתים chittim aptissimè posuit Latinus interpres Italiam; euentus enim probauit in solis Romanis hanc prophetiam expletam fuisse: quod intellexit Chaldaeus rem ipsam interpretatus רומאי Romae. Hoc idem ex Daniele colligitur dicente: *Et venient super eum trieres, & Romani, & percutientur*, &c. Hebraei autem, & ipsi Scholiastae Rabbini agnoscunt eo loco per Chethim intelligi Romanos. Quod confirmat Chaldaeus in hoc Ezechielis loco, pro Chettim, scribens Apulia. neque enim vt omnes constanter affirmant interpretes, de vna, vel alia ciuitate, aut insula sermo est: sed de ingenti terrae tractu; sicuti neque de hoc, vel illo ligni genere, sed de multis, quae ideo in magno habebantur pretio, quia ex remotissimis regionibus mari aduecta erant. Etymologiam vero vocis *praetoriola* exquirens, nullam aliam reperio, quàm esse diminutiuum vocis, praetorium: quae pro magnifico conclaui sumitur à Suetonio sic de Caligula scribente: In exstructione, inquit, praetoriorum, atque villarum, omni posthabita ratione, nihil tam efficere concupiscebat, quam quod effici posse negaretur. Hac tamen voce Vulgatus interpres forsan magnifica palatia, laqueatas domos, ampla triclinia, mirabiles exedras, conclauia, atque cenacula Vrbis significare volebat.

Et quae sint insulae Chethim.
Aquila.
Hieron.
Hieron.
Suidas Canaan Palestinae gentes Chetheos vocat.
Theodoret.
Ierem. 2. ♈. 10.
Ioseph. 1. Antiq. c. 6.
Gen. 10. ♈. 4.
Num. 24. ♈. 24.
Roma dicitur Cetim.
Dan. 11. ♈. 30.
Praetoriola quae dicantur.
Sueton. in vita Caligulae

B C D E

Byssus varia de Aegypto texta est tibi in velum: vt poneretur in malo. Hebraicè שש sces, lini genus subtilissimi, & candidissimi, cetera lina pretio vincens, & nomen habet à candore, quasi dicas candidum. Interpretes ferè verterunt, byssum: quod quidem facile probant ex aliquibus scripturae locis esse byssum, quanquam vox בוץ buts magis respondere videatur bysso. Eam describere videtur Iosephus, de velis operientibus fores adyti dicens. Hyacintho, purpura, cocco, byssoque splendidissima, ac mollissima fuisse distincta. Hoc lini genus varijs ex arboribus, varijsque locis produci tradunt veteres. Philostratus: Byssum, inquit, ex arbore nasci ferunt, quae altitudine quidem populos aequat, folijs autem salici aequiparatur. Pausanias affirmat in Graecia quoque eiusmodi arbores nasci. Et Herodotus ibidem nasci prodit lanigeras arbores, pro fructu lanam ferentes, praecellentiorem ouina, tum pulcritudine, tum bonitate, qua in vestiarium Indi vtuntur. Et Strabo de Nearcho; Hic ait lanigerarum arborum florem nucleum habere, quo detracto, reliquum, vt lana, carminetur. In magno autem pretio fuisse byssum, patet ex eo, quod Pharao honoris ergo vestiuit Iosephum *stola byssina*: Et apud Lucam diues *induebatur purpura, & bysso*. Philostratus etiam refert solis nobilibus licuisse bysso indui. Plinius varia enumerans lini genera de Aegypto, sic scribit: Superior pars Aegypti in Arabiam vergens, gignit fruticem, quem aliqui gossipion vocant, plures xylon, & ideo lina inde facta xylina, paruus est, similemque barbatae nucis defert fructum, cuius ex interiore bombyce lanugo netur, nec vlla sunt eis in candore, mollitiave praeferenda: vestes inde sacerdotibus Aegypti gratissimae. Haec Plinius. Quod autem postremum affert de sacerdotibus, non caret exemplo Hebraeorum, referente sacra historia, factas esse & tunicas bissinas opere textili Aaron, & filijs eius. Gossipij ferax est nostra Baetica: quod gentilitio nomine vocat algodon. Mirandum verò Aegyptiorum in lini opera artificium declarat idem Plinius, sic scribens: Vidimusque iam tantae tenuitatis (plagas lineas concidentes apros) vt anulum hominis cum epidromis transirent, vno portante multitudinem, qua saltus cingerentur. Nec id maxime mirum; sed singula earum stamina centenis quinquagenis filis constare. *Varia*: Hebraicè ברקמה berichma à radice רקם rochem, quae significat talem opificem, qui varias formas, & figuras multis coloribus effigiare nouit, sicut acu pictores: vel qui varia fila diuersorum colorum intexentes, rerum omnium imagines imitantur. vnde nomen ricma significat vestem acu pictam, cuius vsum antiquissimum fuisse tradit Plinius, pictas vestes dicens iam apud Homerum fuisse, vnde triũphales natae. Acu facere, id Phryges inuenerunt, ideoque Phrygiones huiusmodi opifices appellati sunt, Plurimis vero licijs texere, quae polymita appellant, Alexandria instituit. Huiusmodi vestis vulgo in Italia dicitur ricamata, Hebraea voce retenta. Illa autem nomini praeposita littera ב beth, quae reddi solet per è, vel ex, materiamque denotat, contextum velum significat ex bysso, varijsque licijs, polymitum vocare posses. *In velum*: Hebraicè נס nes à נסה nasa, quod est eleuare, seu exaltare, significatque נס nes tum vexillum, tum velum, quod vtrunque exaltetur super malum, in nauibus praesertim imperatorijs: quare vtriusque significationis reperies in sacris litteris exempla non pauca, praesertim in Isaia: *Et eleuabit* נס nes *signum*, vexillum, *in nationibus procul*. Et iterum: *Qui stat in*

signum

VII.
Byssus quid.
Ioseph. 8. Antiq. c. 2.
Philostr. lib. 2. vitae Apollo. c. 9.
Pausan. lib. 6. ad fin.
Herodo. lib. 3.
Strab. lib. 15
Nearchus apud eund.
Gen. 41. ♈. 42.
Luc. 16. ♈. 19.
Citatus.
Plin. lib. 19. c. 1.
Aegyptus byssum producit.
Descriptio fruticis gossipium proferentis.
Exod. 39. ♈. 25.
Baetica prouincia Hispaniae gossipij ferax.
Plin. ibid.
Quid dicatur byssus varia.
Plin. lib. 8. c. 48.
Isa. 5. ♈. 26. & ♈. 12.

signum vexillum *populorum* populis, *ipsum gentes deprecabuntur*. Et subdit: *Et leuabit signum in nationes*, vel inter nationes, *& congregabit profugos Israël, & dispersos Iuda colliget à quatuor plagis terrae*. Et in Exodo: *Aedificauitque Moyses altare, & vocauit nomen eius* יהוה נסי Adonai nesi, hoc est *Dominus exaltatio mea*, seu vexillum meum. De velo idem Isaias: *Laxati sunt funiculi tui, sed non praeualebunt: sic erit malus tuus*, impotens, & instabilis, *vt dilatare signum* נס nes *non queas*. Quo loco tyrannidem naui, vel triremi comparat, Regem malo, principes, & duces funibus eum sustinentibus, instructas acies militum velo: quo modo etiam in praesenti loco licebit interpretari. At Theodoretus per hoc velum significari dicit tapetes, & alia similia ex Aegypto Tyrum afferri solita. Hieronymus autem argui putat Tyrum, quae sibi arrogabat decorem, dum sigillatim ostenditur illi, quid à singulis accipiat regionibus, quasi dicatur illi: *Quid habes, quod non accepisti? Si autem accepisti, quid gloriaris, quasi non acceperis?*

Exo. 17. ℣. 15. — *Isai. 33. ℣. 23.* — *Ibi. ℣. 21.* — *Theodor.* Velum nauis ex qua materia confectum fuerit, & quid significet. — *Hieron.* — *1. Cor. 4. ℣. 7.*

De hyacintho.

Hyacinthus, & purpura de insulis Elisa facta sunt operimentum tuum. Hyacinthus pro lana sumitur violacei coloris, seu caelestis. Hebraicè תכל techel. Quidam scribunt vermiculum esse, cuius humor sit flaui coloris: alij putant piscem esse, ex cuius sanguine color fiat caeruleus. Eiusmodi veste idola honoris causa vestiri solita fuisse testatur Ieremias, cùm ait: *Hyacinthus, & purpura indumentum eorum.* Hyacinthinum saepe redditur ab interpretibus, atque adeo à Iosepho; ne fortè lapillum pretiosum putares. Verùm Imperator in lege mox afferenda, hyacinthinum colorem cum purpura confundit. Purpurae colorem, & vnde educatur, docet Plinius sic scribens: Purpurae (pisces sunt ex conchyliorum genere) viuunt annis plurimum septenis; sed purpurae florem illum tingendis expetitum vestibus, in medijs habent faucibus: liquoris hic minimi est in candida vena: vnde pretiosus ille bibitur nigrantis rosae colore sublucens. eorum conchyliorum naturam, & formam fusiùs ibidem describit idem Plinius. Fuit autem purpureus color, atque eo infecti panni in maximo pretio, quod probat illud Homeri, referentis famulam, Helenae colum attulisse, hyacinthinam lanam habentem. Eum colorem multis rationibus cõmendat Plinius: Huic, inquiens, fasces, securesque Romanae viam faciunt, idemque pro maiestate pueritiae est, distinguit ab equite curiam, Dijs aduocatur placandis, omnemque vestem illuminat, in triumphali miscetur auro: quapropter excusata & purpurae sit insania. Hactenus Plinius. Haec verò luxus insania cùm iam ad equites, & fortasse ad inferiores deuenisset, lege cautum fuit, ne quisquam, praeter principes, purpura indueretur. Fucandae, atque distrahendae purpurae, vel in serico, vel in lana, quae blatta, vel oxiblatta, atque hyacinthia dicitur, facultatem nullus possit habere priuatus. Sin autem aliquis suprà dicti muricis vellus vendiderit, fortunarum se suarum, & capitis sciat subiturum esse discrimen. Ex dictis etiam intelligere licet, quid intersit inter hyacinthum, & purpuram, quorum vtrunque similem valde esse crediderim violarum colori. Et quoniam is permistus est ex rubeo, & caeruleo, purpuram magis ad rubeum, hyacinthum verò magis ad caeruleum, accedere puto. Quod quidem colorum discrimen, & in ipsis violis Romae aliquando obseruauimus. His accedit ex rariore, ac propterea pretiosiore, conchylio purpurae, quàm hyacinthi fucum educi solitum. Verùm quoniam in maritimis tãtùm locis huiusmodi conchylia inueniuntur, ideo subdit *de insulis Elisa*, quas Graeciae insulas intelligẽdas censet Theodoretus cum Polychronio: At Hieronymus esse insulas Ionij maris putat: Chaldaeus vero Italiae insulas vertit. Quidam arbitrantur Graecos Aeoles dictos ab Elisa, primo Iauani filio, ab eoque vnà cum insulis maris Ionij originem duxisse. Verùm ex consimili vocum significatione putarunt aliqui, quas modo Fortunatas nuncupamus insulas, Elysias dictas, cùm Graeci Fortunatorum nemorum insulas, & beatorum domicilia à suis finibus remota, Elysios campos nuncupare consueuerint. Cui rei consentaneum est, extra fretum Hispanicum, & Africum constitutam esse Gades insulam, cui è regione situs est amoenissimus, vberrimusque campus omnium frugiferarum arborum varietate consitus, praesertim earum, quae pulcritudine, ac perpetuo foliorum virore, suauissimorum florum fragrantia, atque aureorum pomorum copia quae saepius in anno maturescunt, Elysios, seu potius terrestris paradisi cãpos imitari videntur, quos interluit argenteus, latusque fluuius, lethei adhuc nomine retento: dicitur enim vulgò, praeposita Arabica particula, quae fluuium significat, guadalete, quasi dicas fluuius letheus. Verùm hic dubitare adhuc posset quispiam. cùm enim Plinio, & alijs profanis scriptoribus commendatissima sit Tyrus conchylio, ac purpura; quonam modo ex remotissimis *insulis Elisa* afferri dicatur illi hyacinthus; cui responderi potest, commendari Tyrum, conchylio, & purpura aliunde allatis tam copiosè, vt alijs multis regionibus mittat vendenda: sicut aetate nostra commendatissima est Hispalis Hispaniae ciuitas, auro, & argento, non quòd ibi nascatur, sed propter infinitam paenè auri, & argenti vim, quam quotannis ad eam deferunt Regiae naues ex Peruanis, & Mexicanis Indijs. Vel dici potest, loqui Prophetam non de fuco, aut coloribus, qui in oris Tyri nascerentur; sed de infectis vestibus, aut lanis ex insulis adductis. cui dicto fauent Theodoreti verba. Graecia enim, inquit, indumenta tibi mittebat, omnis quidem generis purpurea, sed & hyacinthino quaedam colore tincta: quae desumpsisse videtur ex Polychronio. Hieronymus verò, quid significet operimentum nauis, desertissimis verbis exponit, dicens: Operimentum, quod in Solis calore, atque tranquillo nautis, atque vectoribus praebet vmbraculum de hyacintho, & purpura; vt his operta gloriosior fiat, & circumdata amictum habeat pulcriorem. Fit autem hic mentio byssi, purpurae, & hyacinthi: quibus si superaddas coccinum, materiam habebis vestimentorum sacerdotalium, in quibus *totus erat orbis terrarum* (teste Salomone) quatuor constans elementis, quae his quatuor quasi symbolis adumbrantur, bysso terra, purpura verò aqua, ex quibus videlicet procreantur; Hyacintho aer, coccino ignis: quos coloribus imitantur: quibus elementis constant ea omnia, quae Tyrus sibi superbè arrogat, nec Deo beneficentissimo largitori refert accepta. Vel dicendum trium tantùm elementorum hic fieri mentionem; vt quartum nempe ignem sibi videatur reseruare Deus vindicem admissorum scelerum Tyri, dum reliquis peruersè frueretur.

Ierem. 10. ℣. 9. — *Ioseph. 6. belli Iud. c. 6.* — *Plin. lib. 9. cap. 36.* — *Homerus Odiss. 4.* — *L. penul. & fin. C. de vest. olobel. lib. 10. & l. 1. C. quae res vendi non poss.* — Purpura, & hyacinthus in quo differant. — Quae sint Elisa insulae. *Theodor. Polychron. Hieronym. Chaldae.* — *Plin. lib. 5. c. 19.* — Hispalis auro, & argento commendata. — *Theodor.* — *Polychr.* *Hieron.* — Operimentum nauis quid significet. — Quaternis coloribus totidem elementa significantur. — *Sapient. 8. ℣. 24.* — Ignis vindex est scelerum in reliquorum elementorum visu admissorum.

VIII. De Sidone.

Habitatores Sidonis, & Aradij fuerunt remiges tui. Sidon perantiqua, opulenta, & celebris Phoeniciae vrbs, Chananaeorum olim ad Aquilonem respiciens terminus fuit. Eam Sidon primogenitus filiorum Chanaam condidit, iuxta ortum Libani: à conditore verò nomen accepit: licet Iustino videatur

Iust. lib. 18. hist.

tur à multitudine piscium sic dicta, quia Phoenices pisces Sidon vocant. Haec autem ciuitas pertinuit ad tribum Aser, licet numquam eam de manu gentium abstulerit. Eadem finiuit terram promissam promontorio sui litoris, quod sacra Scriptura vocat Hor. Nam in libro Numerorum Latinus interpres dixit *montem altissimum*, pro Hebraico Hor monte alto, siue promontorio excedente litus. Iosephus sic scribit de Sidone: Chananaeo quoque filij fuerunt hi; Sidonius, qui & vrbem sibi cognominem condidit in Phoenice, Sidonem à Graecis vocatam. Fuit autem haec ciuitas Tyro non vicina solum, verùm foedere, & amicitia coniuncta; cuius rei alijs omissis, hoc vnum sufficiat testimonium Curtij. De vastatione enim Tyri per Alexandrum facta loquens, postquam omnes Tyri incolas, ne pueris quidem, virginibusque exceptis, internecione, gladio, & flamma consumptos commemorauerat; subdit haec verba. Multis tamen saluti fuere Sidonij, qui intra Macedonum praesidia erant. Hi vrbem quidem inter victores intrauerant, sed cognationis cum Tyrijs memores (quippe vtramque vrbem Agenorem condidisse credebant) multos Tyriorum etiam protegentes ad sua perduxere nauigia, à quibus occultati Sidona deuecti sunt: quinque millia hoc furto subducta saeuitiae sunt. Hactenus Curtius. Aradum etiam insula non procul à Sidone est, cuius frequens mentio apud Plinium, qui enumerans opida, quae in ora subiecta Libano erant, refert Tripolim, quam Tyrij (inquit) & Sidonij, & Aradij obtinent: Et subiungit: contraque Aradum Antarados septem stadiorum opidum, & insula ducentos passus à continente distans. Atque iterum de insulis agens, sic scribit: In Phoeniceo deinde mari est ante Ioppem Paria, & iam dicta Arados; inter quam, & continentem quinquaginta cubita alto mari (vt auctor est Mutianus) è fonte dulcis aqua, tubo corijs facto vsque à vado trahitur. Haec Plinius. Hanc ciuitatem condidisse videtur Aradius nonus filius Chanaam, & cum suis totam insulam possedisse: vnde eius habitatores dicti sunt Aradij. Septuaginta interpretes hunc locum ita verterunt: Principes tui habitatores Sidonis, & Aradij fuerunt remiges tui. Vbi Theodoretus: Hebraeorum, inquit, & Syrorum volumina non habent principes tui, sed finitimi tui. Vt autem Septuaginta interpretationem intelligamus, ita accipiamus. Sidonij olim tibi imperantes, nunc vnà cum ijs, qui Aradum colunt, naualem tuam classem complent, tuas remis naues impellentes. Hieronymus: dixerat suprà *finitimi tui, qui te aedificauerunt, compleuerunt decorem tuum*: antequam veniat ad eos, qui longè habitant, proximarum prouinciarum describit auxilia. Habitatores, inquit, tui, siue principes Sidonis, & Aradij, quae vicina est insula, *remiges* tui. Haec Hieronymus. Remiges autem Hebraicè dicti שטים Satim à radice שוט Sut, quae circuire, vel explorare significat, erunt remiges, qui sulcando maria circumeant. Quare meritò significabunt eos, qui merces conuehebant Tyrum: siue etiam artifices mechanicos, qui assidua defatigatione Rempublicam conuehunt, non secus, ac remiges nauem: conuenitque hoc munus Sidonijs, quorum ciuitatem artificem vitri vocat Plinius. Ex quo coniectari licet in omnibus alijs artificijs ingeniosam fuisse: quadratque, quod scribit Scholiastes Graecus. Remiges, inquit, hoc est dispensatores.

Mons Hor.
Num. 34. ℣. 7.
Ioseph. 1. antiq. c. 6.
Sidonis primus fundator.
Q. Curt. lib. 4. de vita Alex.
Aradum insula.
Plin. lib. 5. c. 20.
Plin. lib. 7. c. 31.
Theodor.
Hieron.
Remiges, qui dicantur.
Plin. lib. 5. c. 19.
Scholiast.

Sapiètes tui, Tyre, *facti sunt gubernatores tui*. Cùm reliqua nauis ministeria exteris gentibus tribuat, hoc vnũ, nempe gubernandi munus indigenis com-

Gubernatores sapientes sint.

A mittebat Tyrus: non tamen quibuscumque, sed tantùm sapientibus. Quae duo maximè necessaria sunt in nauarcho; sed multò magis in vrbis, aut Reipublicae gubernatore: sapientia nempe, & patriae amor, seu pietas. De primo ait Sapiens: *Vbi non est gubernator, populus corruet*. Septuaginta: Quibus non est gubernatio, cadent tanquam folia. Theodotio. ἐν ἀνοησίᾳ πεσεῖται λαός en anoisia pesite laos. hoc est, incogitantia, dementia, vel insipientia corruet populus. Quod intelligens Plato, dicebat felices futuros populos, in quibus aut philosophi, hoc est sapientes, regnent, aut Reges philosophentur, hoc est, sapientes sint. Quòd ad secundum spectat, scelera Amani principis enumerans Artaxerxes, dum scri-

B bit ad principes prouinciarum, omnium malorum causam adscribit diuersitati nationis, & amoris. Sic enim ait: *Aman filius Amadathi, & genere Macedo, alienusque à Persarum sanguine, & pietatem nostram sua crudelitate commaculans, peregrinus à nobis susceptus est; & tantam in se expertus humanitatem, vt pater noster vocaretur, & adoraretur ab omnibus post regem secundus: qui in tantum arrogantiae tumorem sublatus est, vt regno niteretur priuare nos, & spiritu.* Qua propter volens Moyses principes populi constituere, haec duo requisiuit in eis, dicens ad populum. *Date è vobis*, non ex alienigenis, sed ex eis, qui origine vestri sunt, *viros sapientes, & gnaros, quorum conuersatio sit probata in*

C *tribubus vestris*, non alibi, vt non solùm origine; sed etiam educatione, & familiari, assiduaque consuetudine, vos ex animo diligant: *& ponam eos principes*. Tales autem fuisse Tyrios principes probant annales, eorundem perpetuam successionem enarrantes; & inter eos quidem, referente Iosepho, Iramum Salomonis aequalem, & amicum ferunt, eiusque causam his verbis: Praecipuè autem inter eos amicitiam sapientiae studium conciliauit: problemata enim soluenda alter alteri transmittebat. Tyriorum tamen sapientiam damnare videtur Hieronymus, tamquam huius saeculi; & propterea nauem, quam Tyrij ad portum securae felicitatis perducere conabantur, ad miserum inte-

D ritus naufragium perduxere.

Senes Giblij, & prudentes eius habuerunt nautas ad ministerium variae supellectilis. Septuaginta, Hieronymus, Theodoretus, Eucherius cùm vulgata etiam in Complutensi legunt, Biblij, cum tamen in Hebraeo, & correctioribus vulgatis per G. non per B. legatur hoc nomen. Eucherius verò ait: Biblus est ciuitas in Syria Phoenicis, à qua Biblij sunt vocati, cuius meminit Ezechiel: pro quo in Hebraeo continetur Gobel, siue Gebal, qui interpretatur definiens, siue determinans. Haec ille. Est autem Hebraea vox גבל geual, à radice גבל gaual, quae terminare, seu definire significat. Rabbi Dauid super locum illum libri Regum: *Porro Giblij praepa-*

E *rauerunt ligna, & lapides ad aedificium domus*. inquit גבלים gaulim sunt dolantes ligna, & lapides regula, & mensura, à voce גבול geuul, hoc est termino, sic appellati, quod terminum mensurae, vel iuxta mensuram lapidibus ponant. quamquam sunt, qui exponant viri Gebal, qui erant lapicidae. Alij sic interpretantur, Gebalitae ingeniosi erant architecti, & praeerant in Tyro publicis aedificijs erigendis, & reficiendis. Eorum ciuitas Hieronymo vocatur Gobel, videturque esse eadem, ac Biblus Ptolemai, & Pomponij, quae erat vicina Libano monti iuxta Damascum. Huius meminit psaltes dicens: *Gebal, & Ammon, & Amalech alienigenae cum habitantibus Tyrum*. Ex Hebraeo sic verti potest. hic noster

Gubernatores Reipublicae sapientes sint.
Prou. 11. ℣. 14.
Theodotio.
Plato de Repub. dialogo 5.
Gubernatores sint indigenae.
Esther 16. ℣. 10.
Deut. 1. ℣. 13.
Ioseph. lib. 1. cont. Apio.
Hieron.
Giblij qui sint.
Hieron.
Theodor.
Eucher. in lib. 3. Reg.
R. Dauid. 3. Reg. 5. ℣. 18.
Ciuitas Gobel, quae.
Ps. 82. ℣. 8.

A nofter verfus: Senes Gebal, & fapientes eius inftaurauerunt in te rimas tuas. Ad artem illam alludere videtur, qua rimas, vel fiffuras nauis extrinfecus, ftupa, oleo, ac pice infecta obturare folent: cuius artis magiftros vulgò in Hifpania nuncupamus calafates; artificium verò calafatear. Supplet enim haec ars, quod ars fabri lignarij minus affequitur: haec enim non coagmentat tabulas maris, ita vt fiffuras non relinquat, quas maris aqua naturali fuperiorum partium pondere preffa penetrat, nauemque fe completuram minatur; nifi fint alij artifices, qui eiufmodi rimas obturent, fiue alias quafcumque rimas, quas turbidis procellarum vndis concuffa nauis fecerit: ac propterea à naui ad Rempublicam

B tranfitum facientes Septuaginta, verterunt: Seniores Bibliorum, & fapientes eorum, qui erant in te, ifti ἐνίσχυον τὴν βουλήν σου enifchyon tin bulin fu. hoc eft, confortabant, fiue vt legit Hieronymus, confortauerunt confilium tuum. Theodoretus: Non propriam vrbem confirmabant, fed tibi optima confilia, confultationefque afferebant. Ex quibus quidem verbis mirabili nauis exemplo apertifsimè fignificatur, quantum Reipublicae conducant fenum, ac fapientum confilia. Quidquid enim principis fapientia, ars, iudicium non affequitur; id affequuntur confilia: quòd fi princeps confilio id affequatur, non tamen poffit exequutione; id confortant fapientum confilia, & ad finem vfque perducunt:

Senum, ac fapientum cōfilia quantum Reipub. profint.
Hieron.
Theodor.

C inftauratifque quibufcumque nauis rimis, inter omnes procellarum vndas tutiffimam, ab omnique naufragio liberam, ad feliciffimum falutis portum totam Rempublicam, ciuefque perducunt. Quocirca aptiffimè Apollinarius: Aduenas habuifti eos, qui prudentia erant valde celebres, vt & ciuitatis eis administratio committeretur, & incommoda, ac res difficiles propulfarent, fplendoremque, ac magnificentiam augerent. Et fubdit, commendari Tyri dignitatem ex miniftris, qui quafi nauis effent nautae. Chaldaeus paraphraftes fic habet: Senes Gebal, & fapientes eius fuerunt in te, prouidentes neceffaria. Alius verò Scholiaftes, non de remigibus, & gubernatoribus loqui, quod adiungitur, arbitra-

Apollinar.
Chaldae.
Alius Scholiaft.

D tur: Seniores enim illos dicit in libris, deceptus videtur fuiffe voce; habent enim Septuaginta πρεσβύτεροι prefbyteri, βιβλίων biblion, quae vox tum libellos, tum Biblos populos poteft fignificare.

Omnes naues maris, & nautae earum fuerunt in populis negotiationis tuae. Ex Hebraeo fic vertunt locum hunc nonnulli. Omnes naues maris, & remiges earum fuerunt in te, ad negotiandum negotiationem tuam: uel, vt quidam interpretatur, ad diftrahendum merces tuas. Septuaginta interpretes longè aliter: Omnes naues maris, & remiges earum, facti funt tibi in Occidentem Occidentis. Sic habet noua editio, Septuaginta, & Complutenfis textus cum Hieronymiano, & multis alijs codicibus. Ve-

Vatab.

E rùm Theodoreti codex: Fuerunt in te, inquit, permutantes commercio tuo, & facti funt tibi in Occidentem Occidentis: quem locum ita interpretatur idem Theodoretus: Vndique, inquit, ad te mercatores confluebant, tum vendentes, tum ementes: hoc enim fignificat, permutantes commercio tuo: & non folùm finitimi tui ad portus appellebantur; fed etiam extremas Occidentis partes incolentes. illud enim, ad Occidentem Occidētis, hoc declarat, quia non folùm illi, inquit, qui habitant tibi ad Occidentem; fed etiam ij, qui magis, quàm illi, incolunt ad occafum. Sic Theodoretus. Hieronymus verò, phrafim Hebraeis familiarem declarans, ait: Sicut dicitur Canticum canticorum, hoc eft maius

Theodor.
Theodor.
Hieron.
Quid fignificet Canticum canticorum.

A alijs, fic appellatur Occidens Occidentis, vt magnitudinem occidentalium partium fignificet. Hoc autē videtur velle fignificare Hieronymus hac phrafi intelligendum, quàmplurimas naues ex compluribus occidentalibus regionibus venire folitas ad nundinas, & negotiationem Tyriam: neque enim aliunde poterant, quàm ab occidente: cum Tyro, ficut toti Phoeniciae, aut Palaeftinae, mare fitum fit ad Occidentem. At quoniam Patrum interpretationes adduximus, noftri muneris effe putauimus caufas inquirere, propter quas interpretes facri tam varias reddant huius loci interpretationes, & quo modo in eodem fenfu conueniant. Et primùm varietatis caufam non aliam puto, quàm copiofam,

Quare interpretes varient, nec diffentiant.

B ac multiplicem fignificationem vocis, feu radicis ערב gharau. Sic enim habes in Origine בדלערב מער-בך vac lagharou, magharauec, quae vtraque vox deducitur à praedicta radice ערב gharau, quae vniuersè fignificat commifceri, conuenire, congruere inter perfonas, vel res, habetque duos modos fignificandi. Primò, quando refertur ad pacta, contractus, commercia, & conuenta, quae vel data, vel accepta fide, fiue pignore, fiue cautione tranfiguntur. In hac prima fignificatione accepit hoc verbum Iudas, cum principe Aegypti Iofepho fratre loquens: ait enim. *Ego propriè feruus tuus fum, qui in meam hunc recepi fidem, & fpopondi.* & in Prouerbijs: *Noli effe cum his, qui defigunt manus fuas* Hebrai-

Gen. 44. ℣. 52.
Prou. 22. ℣. 26.

C cè cum fideiufforibus, *qui vades fe offerunt pro debitis.* hoc eft, Noli effe ex his, noli fideiubere pro debitis alterius. Inde fit, vt hac voce fignificentur negotiatores (inquit R. Dauid) quod ij, dum emunt, aut vendunt, fpondent, aut fideiubent alter alteri. Quare aptiffimè vulgatus vertit, *in populis negotiationis tuae*, & Hebraei, negotiantes negotiationem tuam. Secundò, quando vox haec vfurpatur extra pacta, & conuenta, tunc fignificat aliquid conueniens voluntati, vel fenfibus, quos fibi quodam modò deuinciat, & conciliet: vt in Pfalmo, *Sufcipe feruum tuum in bonum*, hoc eft congruere fac feruum tuum bono, vel apta feruum tuum bono, vel dirige. Hieronymus, & R. Abraham: Sponde, vel fideiube

R. Dauid. in lib. radic. & in commen.
Pfal. 118. ℣. 122.
Hieronym.

D pro feruo tuo in bonum. R. verò Dauid: Exhilara, & dirige feruum tuum in bono. Targhum: Oblecta feruum tuum bono. Et in Prouerbijs, *Defiderium, fi compleatur, delectat animam*, vel defiderium expletum fuaue erit animae. Tertiò, inde deducitur nomen ערב gherau, hoc eft vefpera; tempus nempe illud, quo tenebris commifcetur dies, exiftente Sole in Occidente, occultanteque crepufculi radios. In quo fenfu accipitur ab Ifaia, dum dicit, *Deferta eft omnis laetitia*, hoc eft, obtenebrata eft, vel occidit: fumitur enim pro Occidente ab ipfo Ifaia. vbi ait: *Vt fciant hi, qui ab Ortu Solis, & qui ab Occidente, quoniam, &c.* Hanc vocis fignificationem videntur fequi Septuaginta non fine mirabili allufione ad

R. Abrah.
R. Dauid.
Targhum.
Prou. 13. ℣. 19.
Ifai. 24. ℣. 11. & cap. 45. ℣. 6.

E commerciorum effectus, fideiubent, feu fpondent animas fuas. quod innuere videtur Chryfoftomus dicens: Eijciebat Chriftus Dominus ementes, & vendentes de templo, fignificans, quia homo mercator vix, aut numquam poteft Deo placere, & ideo nullus Chriftianus debet effe mercator: aut fi voluerit effe, proijciatur de Ecclefia Dei, dicente Propheta: Quia non cognoui negotiationes, introibo in potentias Domini. Haec ille, & caufam huius fubdit: quia vix fine mendacio, & periurijs poteft exerceri mercatura: quare fpopondiffe videtur mendacio mercator, ac propterea à veritatis lumine longè abhorret: atque adeo Occidens, feu vefper merito vocabitur. Siue etiam vefpera dicun-

Matth. 21.
Chryfoft. hom. 38. in Matth.
Ementes, & vendentes quare eiecerit è templo Dominus.
Pfal. 70. ℣. 16.
Mercatores dicuntur vefper, & occidens.

tur

tur mercatores, quia pauperum bonis inhiant, velut lupi vesperae: ita enim vocantur iudices rapaces apud Sophoniam: *Iudices eius lupi vesperae*, sic dicti, quia eo tempore solent excurrere ad praedam, inedia diei incitati, & velut impulsi: siue etiam mercatores dicuntur vespera, vel Occidens, propter mentis caecitatem, quam affert lucri cupiditas. Quapropter Clemens Alexandrinus sic interpretatur, & legit Euangelij locum, dicens faciliùs fore camelum per foramen acus transire, quàm diuitem philosophari. Quare apud Thebanos (Aristotele teste) legem sancitam ferunt, ne prius quis ad publicam administrationem admitteretur, quàm probasset per decennium se à mercatura abstinuisse. Adde etiã, quòd mercatura multis iucundissima, & gratissima est, haud secus, quàm sponso sponsa. Ad haec ergo mercaturae nomina respexisse videtur Ioannes, seu potius Angelus in Apocalypsi, dicens ad collapsam Babylonem, *& lux lucernae non lucebit in te*, ecce primum vesperae, seu Occidentis nomen: *& vox sponsi, & sponsae non audietur adhuc in te*: ecce secundum: *quia mercatores tui erant principes terrae*. ecce de quibus loquatur mercatoribus, nempe de ijs, qui suis cõmercijs dominari conabantur in vniuerso terrarum orbe. Quare aptissimè Hieronymus ait: Et pulchre naues maris, & nautae earũ, & remiges, qui in Tyriae nauis auxilio sunt, non pergunt ad Orientem, neque ad ortum luminis, vbi sol iustitiae nascitur: sed ad Occidentem Occidentis, ubi lumen occumbit (vitae praesentis) & vbi tenebrarum exordium est, exteriorum inquam. Chaldaeus verò paraphrastes locum istum sic vertit: Omnes descendentes in mare, & nautae eorum fuerunt remiges in te: quasi dicat: tanta erat magnificentia, & gloria Tyri; vt remiges sibi adsciscerет eos, qui aliarum gentium nautae fuerant, & nauium gubernatores. Neque ab re erit locum Isaiae afferre, mirificè extollentem gloriam Tyri: *Quis cogitauit hoc super Tyrum quondam coronatam, cuius negotiatores erant principes, institores eius inclyti terrae*? Super quo Hieronymus: Miramur legatum Pyrrhi quondam dixisse de vrbe Romana, uidi ciuitatem Regum: Ecce multò ante illa tempora negotiatores, & institores Tyri principes, & inclyti describuntur: ut per haec ostendatur opulentiae magnitudo, cùm negotiator Tyri alterius urbis esse Rex posit.

Sophon. 3. ℣.3. — Clemens Alexan. 2. strom. — Matth. 19. ℣.24. — Marc. 10. ℣.25. — Luc. 18. ℣. 25. — Arist. 3. Polit. — Apoc. 18. ℣.23. — Hieron. — Isai. 23. ℣.8. — Hieron.

Persae, & Lydij, & Libyes erant in exercitu tuo viri bellatores tui. Quidam Graecus Scholiastes sic ait: Extremas orbis terrae regiones dicit, uidelicet Persas, Lydios, & Libyas; multùm enim hi distant inter se. Polychronius: Quasi dicat ex diuersis locis eorum, qui in extremis oris habitant. Theodoretus: Enarrata lignorum diuersitate, uestium item uarietatibus, nauticis gubernationibus, consiliarijs, qui quid facto opus esset indicarent, mercatoribus undique aduentantibus, militarem quoque exercitum recenset è diuersis nationibus, & ciuilia instituta edoctis profectum. Hieronymus: Persas fuisse fortissimos, quorum Rex Cyrus, ut Isaiae uaticinio praedicatur, profligato Astyage Rege Medorum, Babylonem ceperit, & sacra, & saecularis narrat historia. Hactenus Hieronymus. Verùm, ne nos omnia silentio praeterijsse uideamur, nonnulla de Persico imperio percensere libuit: & primùm eius amplitudinem, latissimamque ditionem commemorat liber Esther, ubi Assuerus ille Persarum Rex dominatus esse dicitur ab India, usque ad Aethiopiam, in centum uiginti septem prouincias, cunctasque maris insulas. Adde, Cyrum

Scholiast. — Polychron. — Theodor. — Hieron. — Persae, quae gens. — Isai. 45. — De amplitudine Persici imperij. — Esther 1. & 10.

A primum Persarum Regem, regnum Chaldaeorum bello subactum adiunxisse suo. Quod ad diuitias pertinet; Daniel comparat Persicum regnum cum argenteo pectore, & brachijs statuae; idque propter immensam Persici imperij opulentiam, atque incredibilem uim, & copiam diuitiarum, quam Cyro promiserat Deus per Isaiam dicens: *Et dabo tibi thesauros absconditos*. Deuicto namque Craeso Lydorum Rege, totius Asiae ditissimo; superato etiam Chaldaeorum Rege, omnes illorum opes in suam potestatem redegit: ita, ut (teste Plinio) ex Asia tantùm pondo auri triginta quattuor millia reportauerit, praeter uasa aurea, aurumque factum, & in eo solia, ac platanum, uitemque, necnon argenti

B quingenta millia talentorum. Imperij uerò Persici militaris disciplina, & potentia ex multis alijs potest colligi argumentis. Ego Xerxem solùm commemorabo, qui coacto illo suo innumerabili exercitu uniuersam Graeciam debellare uoluit. De Lydijs uerò idem Hieronymus: Lydos quoque illo tempore inter gentes robustissimos reputatos, eorumque Regem Croesum ab eodem Cyro captum esse Xenophon scribit plenissimè. Et Libyas cum Troglodytis, atque Aethiopibus uenisse contra Hierusalem in Paralipomenon uolumine legimus: qui, quia illis temporibus florentissimi erant, & celebres in proelio pugnatores, ideo Tyriae urbis defensores esse memorantur. Haec ille. Sed de Libybus, &

C Lydijs aliàs.

Daniel. 2. — De diuitijs eiusdem. — Isai. 45. ℣.3. — Plin lib. 33. c. 3. — Lydij populi qui. — Libyes qui. 2. Paral. p. 12. ℣.3. — Infra c. 30. ℣.5.

Clypeum, & galeam suspenderunt in te pro ornatu tuo. Septuaginta peltas pro clypeis ponunt, quas Theodoretus dicit esse scuta parua, quae leuis armaturae milites gerunt, quibus etiam utuntur Pyrricham ludentes. Fuit autem hoc ludi genus, quo armati Lacedaemoniorum liberi à quincto aetatis anno exercebantur, Aristoxeno teste. De nominis tamen origine Plato, Plinius, Aristoteles, & Suetonius uariè dissentiunt. Clypeus Hebraicè מגן magen à uerbo גנן ganan, quod significat protegere: ideo clypeus, seu scutum sic appellatur, quòd ferentem protegat. Ad hanc uocis significationem respexisse uidetur Dominus, dicens: *Noli timere Abra-*

D *ham: ego protector tuus sum*, uel clypeus tuus sum. Et benedicens Moyses populo Israël ait: *Quis similis tui popule, qui saluaris in Domino? scutum auxilij tui*, uel scutum auxilians, & protegens te, *& gladius gloriae tuae*. Transfertur haec uox ad significandos principes, & magnates, quòd ipsorum sit tueri urbes, & populum. Sic in psalmo: *Quoniam dij fortes terrae vehementer eleuati sunt*. fortes Hebraicè מגני maganne, scuta terrae. Sic paraphrasis Chaldaica reddidit: Quoniam coram Deo scuta terrae uehementer exaltata sunt. Quos sequutus Hieronymus, uertit: Quoniam dij scuta terrae. Galea Hebraicè קבע couagh, galea rotunda instar colliculi in capite desidens, prout usurpatur ab Isaia, *&*

E *galea salutis*, siue salutaris, protegens ad salutem, *in capite eius. Suspenderunt in te pro ornatu tuo.* hoc est ipsi auxerunt splendorem tuum, suspensis in te scutis: consueuerunt enim milites nauales, dum à militaribus cessant muneribus, ad marginem nauis appendere scuta uarijs coloribus, auro, & argento distincta; in quibus etiam, uel maiorum stemmata, uel egregia ipsorum militum facta essent expressa: quo uidelicet scutorum ornatu, atque splendore nauis illustratur, & hostibus terror incutitur.

Theodor. — Aristoxen. — Plato 7 de legib. — Plin. lib. 7. c. 57. — Sueton. in Caesare. — Arist. — Clypeus dicitur quasi protegens. — Gen. 15. ℣.1. — Deut. 33. ℣.29. — Principes clypei dicuntur. — Psal. 46. ℣.10. — Hieron. — Galea quid significet. — Isai. 59. ℣. 17.

Filij Aradij cum exercitu tuo erant super muros tuos in circuitu. Hieronymus: Aradum insulam, quae tota sit ciuitas, & contra se positum opidum Antaradum habeat, vicinaque sit Tyro; & prae- XI.

Aradij qui. Hieron.

 tendat

tendat in Phoenices litore continentis terrae, vsque hodie cernimus. Haec Hieronymus. Aradij ergo tamquam strenuissimi milites, exercitatissimique ad proelium *cum exercitu tuo*, quasi magistri militum, *erant super muros tuos.* Transitum facit ab allegoria nauis ad ciuitatis veritatem, quam custodiebant cum Tyrijs *Aradij*.

Pygmaei qui. *Hieron. Aquil. Symmach. Theodot.*

Sed & Pygmaei, qui erant in turribus tuis. Hieronymus: verbum גמדים gamadim, Aquilae prima editio Pygmaeos, Symmachus Medos, Septuaginta custodes, Theodotio ipsum gamadim Hebraicum interpretati sunt. Siue Pygmaei sunt, inquit, hoc est bellatores, ἀπὸ τῆς πυγμῆς apo tis pygmis, quae Graeco sermone in certamen vertitur. Hactenus Hieronymus. Verùm vox Hebraea גמדים B gamadim à radice גמד gamad deducta est, quae cubitum significat; vt in libro Iudicum, vbi sic scribitur: *Qui* Aod *fecit sibi gladium ancipitem, habentem in medio capulum longitudinis palmae manus.* Hebraicè גמד gamad, id est cubitus longitudo eius gladij, quem idem Hieronymus post pauca vocat *sicam*. Hinc deducitur nomen גמד gamad, cuius plurale גמדים gamadim cubitalis, & cubitales significans, Graecè πυγμαῖοι pygmaei, sic dicti, quasi πηχυαῖοι pichyaei, hoc est cubitales: πυγὼν pygon enim cubitum significat. Plinius verò scribit fuisse populos in extrema parte montium Indiae habitantes, salubri caelo, semperque vernante, qui ternos dodrantes non excedunt. Dodrans verò mensura est extensae manus ab extremo minimi vsque ad summum pollicis, quam bis continet cubitus, vt latiùs in libro de mensuris suo loco tractabimus. Huius gentis meminit etiam Augustinus: Alij statura cubitales, inquit, quos Pygmaeos à cubito Graeci vocant. Haec ille. Pugnat cum gruibus teste Aristotele. De eis Plinius: A gruibus infestari Homerus quoque prodidit. Fama est insidentes arietū, caprarumque dorsis, armatos sagittis, veris tempore vniuerso agmine ad mare descendere, & oua, pullosque earum alitum consumere. Haec ille. Eorum etiam Iuuenalis, quaedam asserens, quae conficta videntur, potius quàm uera; his uersibus meminit:

Iudic. 3. ỽ.16. — *Ibi. ỽ.21.* — *Plin. lib. 7. c. 2. & lib. 4. c. 11.* — Dodrans quid sit. — *August. lib. 16. de Ciu. Dei c. 8.* — *Arist. lib. 8. de histor. anim. c. 12.* — *Plin. lib. 7. c. 2.*

Iuuen. Sat. 13.

Ad subitas Thracum volucres, nubemque sonoram
D *Pygmaeus paruis currit bellator in armis.*
Mox impar hosti, raptusque per aëra curuis
Vnguibus, à saeua fertur grue. Si videas hoc
Gentibus in nostris, risu quatiere: sed illic
Quamquam eadem assiduè spectentur proelia, ridet
Nemo, vbi tota cohors pede non est altior vno.

Verùm D. Hieronymus, qui bene percalluit phrasim, & mores gentis saltem posterioribus saeculis expertus fuerat, aliò deduxit significationem uocis, non credens huiusmodi gentem murorum Tyri custodiae aptam esse potuisse; quin etiam, si fuisset, non esse textui conuenientem eiusmodi interpretationem: fuerant enim connumerati ex omnibus ferè orbis terrarum oris fortissimi quique milites, Persae, Lydij, Libyes, communientes, & exornantes Tyrum: quorsum his annumeret Pygmaeos ridiculam gentem uiribus, bellandique facultate uolucribus inferiorem? Quapropter Septuaginta non Pygmaeos, sed custodes reddiderunt, quos Symmachus Medos dixit, & Theodoreti textus uersionem utramque coniungit: habet enim: Sed etiam Medi in turribus tuis erant custodes. Sed quare custodes turrium dicantur Pygmaei, uel cubitales, rationem oportet assignare, Quam attulit Hieronymus ex Graeco, aptissima est: verùm aliam alij assignant etiam Hebraeo textui congruentem. Dicuntur enim turrium custodes Pygmaei, quia prae altitudine turrium hominibus infrà stantibus deficiente visu non homines videbantur, sed Pygmaei, hoc est staturae cubitalis. Nisi malis Pygmaeos dici sagittarios; quoniam gens illa sagittis assueta belligerare, familiarem habebat sagittarum vsum: quadratque huic interpretationi, quod sequitur.

Symmach. Theod. — Quare custodes murorum dicantur Pygmaei.

Pharetras suas suspenderunt in muris tuis per gyrum. Pharetras suas, Hebraicè שלטיהם Sciltehem, quam vocem frequenter vertit Hieronymus armorum generali nomine. Nam in libro Regum Ioiada dedisse dicitur sacerdotibus *hastas, & arma Regis Dauid*: Hebraicè habetur haec vox. Et in Canticis: *Omnis armatura fortium*; similiter habetur eadem vox, & alibi saepe. Pharetras ergo, & omnem armaturam suam, qua nempe hostes deuicerant, & praeclara facinora gesserant, quasi victoriae trophaea interposuerant murorum minis. Vsitatum enim erat Palaestinis, & Phoenicibus, arma, quibus hostes deuicerant, in locis publicis asseruare, quae pietatem colentes Deo suo in templis offerebant: sicut de gladio, quo Dauid percusserat Philisthaeum, scriptum legimus in libris Regum. Et apud Iosephum sic habemus: Circum templum affixa erant spolia barbarica, quae omnia Herodes denuo dedicauit, additis etiam recentibus Arabicis. Quod quidem trophaeum non in templo, sed in monte fecisse scribitur Saul repulsus à Deo: *nunciatum est* enim *Samueli eo, quod venisset Saul in Carmelum, & erexisset sibi fornicem triumphalem.* C Vel *pharetras*, seu arma *suspenderunt in muris*, tamquam illis non ampliùs egentes: significat enim in sacris litteris deponere arma, pacem, & securitatem; quam perpetuam futuram in Ecclesia Christi praedixit Isaias illa eleganti phrasi: *Et conflabunt gladios suos in vomeres, & lanceas suas in falces: non leuabit gens contra gentem gladium, neque exercebuntur vltra ad proelium.*

Pharetra vnde dicta. — *4. Reg. 11. ỽ.10.* — *Cantic. 4. ỽ.4.* — *Alibi 2. Paral. 23. ỽ.9. & 2. Reg. 8. ỽ.7.* — Emeriti milites arma victoriae instrumenta asseruabant, vel Deo consecrabant. — *1. Reg. 12.* — *Ioseph. 15. Antiq. cap. 14.* — *1. Reg. 15. ỽ.12.* — Arma ponere pacis symbolum. *Isa. 2. ỽ.4.*

Ipsi compleuerunt pulcritudinem tuam. Ipsi, nempe omnes suprà memorati, Sidonij, Aradij, Persae, Lydij, Libyes, & Pygmaei, *compleuerunt pulcritudinem tuam.* Chaldaeus paraphrastes suprà etiam, vbi nos legimus, *pro ornatu tuo*, vertit, ipsi multiplicauerunt decorem tuum. Itaque ter repetendo inculcat illa verba, quae dixerat Tyrus, *perfecti decoris ego sum*, vel ego circumdedi mihi decorem meum: & tamquam offensus princeps, & maximè iratus alta mente reposita illatae iniuriae verba repetit, reprehendit, accusat, rationibusque, & argumentis probare non desistit, ea esse falsissima, & immeritò prolata; ac si dicat: Tu, tu, inquam, circumdedisti tibi, praesumptuosa, decorem tuum? non potius finitimi tui? nonne de longè venientes? nonne milites? nonne mercatores? omnes attulerunt aliquid decori tuo, ita vt non ampliùs possit dici decor tuus, sed emendicatus; sed neque perfectus, E qui tam varijs, & tam incertis, ac dubijs adminiculis eget. Quo quidem ostendit Dominus, se esse proprij honoris zelatorem perpetuum, expetereque meritò à nobis videtur, quod petierat à discipulo Thales Milesius. Is enim cum quandam nouam de caelo rationē senex inuenisset, eamque docuisset amanter Mandritam philosophum, rogatus à discipulo, qua mercede sibi tantum donum rependi vellet? Respondit ille, satis mihi fuerit ò Mandrita, si id, quod à me didicisti, cùm proferre volueris, tibi non adscripseris, sed eius me potius repertorem praedicaueris.

Chaldaeus supra ỽ.10. — Eadem verba, quae dixerat Tyrus, Deus repetit maximè offensus. — Dominus sui honoris zelator est. — Petit Thales a discipulo grati animi monumentum sibi non arrogare, quae didicerat.

Carthaginienses negotiatores tui à multitudine cunctarum diuitiarum. Hieronymus sic, non solùm in praesenti loco, sed & in Isaia, vbi scriptum est:

Carthaginienses qui. *Hieron. Isa. 23. ỽ.1.*

eſt: *Vlulate naues* Carthaginis: ceteri interpretes verbum Hebraicum tranſtulerunt Tharſis, quam coloniam eſſe Tyriorum nulli dubium eſt; ipſi de Occidentis partibus argento, ferro, & plumbo Tyri nundinas repleuerunt. Theodoretus verò prope eadem aliter refert: Carthago, inquit, metropolis eſt illius, quae olim Libya, nunc Africa nominatur, & Syrus, & Hebraeus Tharſis appellat, & per metropolim negotiationem earum rerum, quae ex omni natione afferebantur, è multiplici materia ibi inuentarum declarauit. Vox autem Hebraea תרשיש tharſis primùm impoſita fuit ſecundo filio Iauan, filij Iaphet, filij Noe, à quo Tharſus Ciliciae metropolis cognominata creditur; ortu etiam ſancti Pauli Apoſtoli nobiliſsima, de qua pſalmus: *Reges Tharſis, & inſulae munera offerent.* Chaldaeus reddidit מלכיר טרוסים malched taruſis id eſt, Reges Tharſenſes, Cilicum, inquam & finitimarum nationum, quae oram maritimam Syriae vicinam colunt. Tharſis ergo Ciliciam deſignat, ad quam Ionas Propheta properabat, delegatum ſibi à Deo munus defugiens: Sic enim illius habetur prophetia: *Et ſurrexit Ionas, vt fugeret in Tharſis à facie Domini, & deſcendit in Ioppen, & inuenit nauem euntem in Tharſis*, id eſt, quae petebat Ciliciam. Verùm generali appellatione à colore caeruleo mare altum, & magnum dicitur, Tharſis; duplexque eſt, vel internum, quod mediterraneum nos vocamus; ſcriptura verò occidentale, vel Occidentem ipſum maris propterea nomine nuncupare ſolet, vt infra patebit; aliud eſt mare externum, quod nos Oceanum vocamus, in quo naues magnae uerſantur. & in hoc differt Tharſis à ים iam, mare, quo choc nomine ſtagna, lacus, vel quaslibet minores aquarum collectiones nuncupare ſolent Hebraei. Quibus ita notatis nullo negotio verus loci ſenſus elicietur, ex adiunctis coniectando, de quo mari fiat ſermo. Sicut enim praedicta loca interpretati ſumus de Cilicia, & mari Ciliciae, & Chananeae obiecto, quod geographi Phoenicium, & Syriacum nominant: ſic alia quamplurima intelligenda ſunt de Oceano, ſiue externo mari: quale eſt illud Pſalmi: *In ſpiritu vehementi conteres naues Tharſis*. & Iſaiae. *Et ſuper omnes naues Tharſis*. & iterum: *Vlulate naues* Tharſis *maris*. Ratio autem, propter quam Hebraei nomine peculiari Tharſis omnia maria intelligant, ea videtur eſſe, quod Iſraëlitae, qui nullum aliud mare praeter illud Tharſenſe, ſiue quo petebatur Tharſum, nouerant, omnia maria vocabant Tharſis, more Ponticorum populorum, qui, quod nullum praeter ſuum mare eſſe crederent, aut id exiſtimarent ceteris praeſtare, pontum vocauerunt quoduis mare, per Synechdochen eodem nomine ſuum mare, & cetera maria complexi. Sic populus Dei nomine Tharſis maris ſibi cogniti, cetera quoque maria nominauit. Ex dictis etiam conſtat, quod ſit illud mare Tharſis, in quod ibat claſsis Regis Salomonis facta in Aſiongaber *deferens inde aurum, & argentum, & dentes elephantorum, & ſimias, & pauos*. Verùm, quia haec diſputatio longiorem exigit indaginem, diſputationi de diuitijs Salomonis multo aptiorem, ideo conſultò eam in illum locum fuſius tractādam reijcimus. Tertiò etiam Tharſis nomen eſt lapidis pretioſi, colore caeruleo mari ſimilis, de quo etiam ſunt uariae interpretum opiniones: quarum nōnullas recenſuit Pater Pradus, & nos fuſiùs, cùm de lapidibus rationalis diſputaturi ſumus, de eo loquemur. Quare haec iam praeterimus, hoc

Theodor. — De ſignificatione Tharſis. — Gen. 10. — Pſal. 71. ℣. 10. — *Chaldaeus.* — *Ionae 1. ℣. 3.* — *Infra, c. 41.* Duo maria alterum externum, ſiue Oceanum, alterum internum, ſiue mediterraneum. — Pſ. 47. ℣. 8. — Iſa. 2. ℣. 16, & cap. 23. ℣. 1. — Hebraei omnia maria Tharſis vocant nomine ſui maris. — Mare quod nauig. bat claſsis Salomonis. — 3 Reg. 9. ℣. 26. — Gemma Tharſis, quae. — P. Pradus ſuper Ezec. c. 1. & 10

A vnum addentes, quod breuiter R. Moſe Hadarſan ſcribit de ſignificatione vocis Tharſis: Tharſis, ait, vt aliqui opinantur, Ciliciae ciuitas, vt alij, Carthago, vt alij, India, ut alij, mare. Verùm pro Hebraeo Tharſis, Hieronymus hoc loco poſuit Carthaginem, imitatus Septuaginta, qui allato Iſaiae loco, *Vlulate naues maris* Hebraicè Tharſis, Septuaginta reddiderunt, nauigia Carthaginis. Itemque in alio Ezechielis loco ſcribunt Seba, & Dedan, & mercatores Carthaginienſes, pro *negotiatores Tharſis*: hiſque quadrat Chaldaei etiam paraphraſis apud Ieremiam, vbi pro Tharſis dixit Africam. Fuit enim Carthago Africae, ſeu Libyae metropolis: quam commendat,
B ſiue potius quaſi arrogantem reprehendit Plinius, dum Tyri coloniam fuiſſe eam affirmat his verbis. Tyrus olim portu clara, vrbibus genitis Iepti, Vtica, & illa Romani imperij aemula, terrarum orbis auida Carthagine. Eadem Curtius, qui enarrans, quibus praeſidijs confiſi Tyrij Alexandro reſiſtere decreuiſſent, ſubdit: haud parua dictu res Tyriorum fiduciam accendit. Carthaginienſium legati ad celebrandum anniuerſarium ſacrum more patrio tunc venerant; quippe Carthaginem Tyrij condiderunt, ſemper parentum loco culti. Hortari ergo Poeni coeperunt, vt obſidionem forti animo paterentur, breui Carthagine auxilia ventura: namque ea tempeſtate magna ex parte Pu-
C nicis claſsibus maria obſidebantur. Ex qua Curtij hiſtoria facilè intelliges, quam ob cauſam Propheta Carthaginienſes vocauerit negotiatores Tyri.

R. Moſe comment. in pſal. 71. illi 72. — De Carthagine. — *Ezech. 38. ℣. 13.* — *Ierem. 10. ℣. 9.* — *Plin. lib. 5. c. 19.* — *Q. Curt. lib. 4. vitae Alex.*

XIII.

Graecia. Hieronymus: Iones, inquit, qui Hebraicè appellantur יון iauan, quod eiſdem omnino apud Hebraeos ſcriberetur characteribus, punctis tantummodo mutuatis, יון iauan, & יון ion. Fuit autem hoc nomen Iauan quarti filij Iaphet, qui aedificata Ionia nomen dediſſe videtur Ionibus. Hi autem poſtea cum ceteris eiuſdem gentis conceſſerunt in nomen Graecorum; concordatque lectio Septuaginta, qui dixerunt ἑλλάς hellas, hoc eſt, Graecia: & apud Iſaiam pro Iauan Hebraeo dixerunt
D ἑλλάδα hellada, Graeciam. Similiter apud Ioëlem, Iauanim plurale vocis Iauan conuerterunt ἕλληνες hellines, quam ſimiliter noſtra vulgata reddidit *Graecos*. Aliàs ſaepe Septuaginta retinent vocem Hebraeam Iauan; variant tamen in ſcribendo. quandoque Ἰαυὰν Iauan, nonnumquam, Ἰωυὰν Iouan, aliquando etiam Ἰωύνων Iounon. Sed ad Iones reuertamur: ab his Athenienſes originem trahunt, quorum nomine olim cenſebantur, vt auctor eſt Plutarchus in Theſeo; qui cum agrum Megaricum adiunxiſſet Attico, celebrem pilam erexit in Iſthmo, in qua Orientem verſus hoc inſcripſit: Haec non ſunt Peloponneſus, aſt Ionia: & verſus Occidentem: Sunt Peloponneſus iſta, non Ionia. Iones
E autem ex Aſia in Graeciam veniſſe Hecataeus docet. Nomen Iauan interpretari ſolitos teſtatur Hieronymus Hebraeos: eſt, & non eſt: quod ad fallaces doctrinarum haereſes refert. Alij uero eius interpretationis aliam rationem aſsignant, quia ſcilicet, cùm ſemper mercaturae operam dent, cui ſunt addictiſsimi; vix alicubi reperies illos ſtabile domicilium incolere, ſed mox ac comparent, aut ſunt in hoc portu, diſcedunt, & non amplius ſunt in eo: ac propterea (eſt, & non eſt) dicuntur Graeci.

Hieron. Graecia à Iauan condita. — *Iſai. 66. ℣. 19.* — *Ioel. 3. ℣. 6.* — *Plut. in Theſeo.* — *Hecataeus apud Strab. lib. 9.* — *Hieron.*

Thubal. Hieronymus: id eſt, Iberi orientales, vel de Occidentis partibus Hiſpani, qui ab Ibero flumine hoc vocabulo nuncupantur. Eucherius, *Thubal* Iberi, qui & Hiſpani. Hiſpania quon-

Hieron. A Thubalis quae gens denominatur. — *Euch. lib. 2. inſtruc. c. 4.*

Strabo. *Plin.* *D. Eulogi.* De Hispania, quare sic dicta. *Ambros. de Moral. in vita Eulogij.* *Appia. Alex.* *Postel.* *Arias Monta. in Abdi. & in Appara.*

quondam ἰβηρία Iberia, & ἑσπερία Hesperia auctore Strabone, Plinio, alijsque ἱσπανία Ispania sine aspiratione dicta est. Ptolemaeus, & Stephanus, eandem παννωνίαν Pannoniam vocant. D. etiam Eulogius, ante septingentos annos scripsit Spaniam, non Hispaniam, teste Ambrosio de Morales. Eadem Celtiberia quondam dicta, teste Appiano Alexandrino. Hebraeis Sepharad dici scribit Postellus, & Arias Montanus, qui Spaniam à Chaldaeis appellari etiam testatur. Verùm Arias Montanus Iberiam Asiaticam, quam orientalem vocat Hieronymus, Ptolemaeus Caucasum, Strabo Albanos, & Iberas putat in sacris libris nonnunquam describi sub nomine Thubal: atque hinc profectos Hispanos, qui Europae vltimam partem versus Occidentem occupant. Cui quidem sententiae, & praecedenti de Graecia, Hebraeis dicta Iauan, patrocinantur Iosephi verba sic scribentis: Iapheto Noe filio filij fuerunt septem. Horum sedes à Tauro, & Amano montibus incipientes, pertinebant in Asia ad amnem vsque Tanaim, in Europa vsque Gades, in terris hactenus vacuis occupatae: quò factum est, vt ipsorum nomina gentibus imponerentur. Quos enim nunc Graeci Galatas vocitant, Gomarenses olim dictos, Gomar condidit. Magoges verò Magogarum à se denominatorum fuit auctor, qui ab ipsis vocantur Scythae. Ex alijs Iapheti filijs, Iauane, & Mado, ab hoc Madaei descendunt, Graecis Medi nominati: à Iauane verò Ionia, totumque Graecorum genus. Quin & Thobelus Thobelio sedem dedit, qui nunc sunt Iberi. Haec Iosephus. Ex quibus liquidò constat, quinam tractus nempe Europaeus coeperit incoli à filijs Iaphet, nempe meridianus, vtpote ab Asia, cuius paulo ante meminerat, Gades vsque. Verùm his tam firmis testimonijs innixam veritatem quidam ex recentioribus eludere velle videtur, & primùm Iosepho se opponit dicens, à Thubal Thubaleos, qui sunt Iberi, vel Hispani, putat dictos Iosephus sine vlla ratione: & subdit testimonium Septuaginta, & Chaldaei, qui idem nomen Thubal nonnumquam integrum retinuerunt, quo significarunt, inquit, Scripturae sacrae interpretes, se ignorare, quinam essent Thubalei. Sed quaeri posset ab hoc scriptore, qua ratione ductus, affirmare non vereatur sine ratione vlla à Iosepho, sine vlla scientia ab interpretibus Thubaleos reddi, vel Hispanos dici? Respondebit, quia eiusmodi sententia non ex aequo respondet quamplurimis sacrae Scripturae locis, praesertim Ezechielis, simul referentis Mosoch, & Thubal cum alijs Arabiae Phoenicis, aut Syriae vicinis opidis. Verùm haec ratio si quid probat, probabit etiam, Graeciam esse Phoeniciae vicinam, Persas, Lydos, ac Lybias, non immenso terrarum tractu sepositos; sed vicinos inter se, ac finitimos, quod ab omni ratione alienum est: aduersaturque Polychronio, cuius haec sunt verba: Propter vrbis tutum situm etiam ex remotis regionibus audebant mercatores aduentare, tamquam ad tutum portum confugientes: quin & eiusdem auctoris argumentis conuinci potest. Quapropter rationem eandem, quam huic dubiae, difficilique quaestioni lucem allaturam maximam sperabat hic auctor, credimus sequutum esse Iosephum. Mitto assiduam lectionem historiarum tum Hebraicarum, tum Graecarum, nec non Chaldaicarum paenè omnium, in quibus versatus fuerat Iosephus. Ratio verò huius auctoris est huiusmodi: Quòd si mercaturae, inquit, illius temporis nota esset nobis ratio, & sciremus, quae ex

Ioseph. 1. antiq. c. 6.

Matth. Beroal. lib. 4. Chronic.

Ezech.

Polychron.

A quibus regionibus merces solitae essent comportari Tyrum; certius aliquid de his populis statuere possemus. Haec sunt eius verba. Quae quidem omnia non ignorasset, si nostrum Prophetam attentè legisset: qui, cum argenti, ferri, stanni, plumbique, quae afferebantur Tyrum, meminisset, subdit, *Graecia, Thubal, & Mosoch, ipsi institores tui*. Neque erat ignotum Iosepho, in quibus regionibus haec metalla affatim gignerentur: cum narret, Agrippam suadentem Iudaeis, vt Romanis parerent, commemoratis quamplurimis subiugatis regionibus, subdidisse: Neque Hispanis, inquit, nascens in agris aurum, pro libertate bella gerentibus, proficit: legeratque sine dubio libros Machabaeorum,

Hispania metallis omnibus scatens. *Ioseph. 2. de bel. li. cap. 16.*

B in quibus scribitur: audiuisse Iudam *nomen Romanorum, quia sunt potentes viribus, & quanta fecerint in regione Hispaniae, & quòd in potestatem redegerint metalla argenti, & auri, quae illic sunt.* Legisse etiam posset hic auctor Pomponium Melā, de Hispania in haec verba scribentem: Viris, equis, ferro, plumbo, aere, argento, auroque abundans. Quibus quasi commentarium nostro textui facere videtur fusiorem Plinius. Metallis, inquit, plumbi, ferri, aeris, argenti, auri tota ferme Hispania scatet citerior, & specularibus lapidibus Baetica, & minio. Sunt & marmorum lapidicinae. Haec Plinius. Ex quibus omnibus planè doctissimi viri affirmant Thubalem fuisse Hispaniae conditorem.

1. Math. 8. v. 1. & 3.

Pomp. Mela lib. 1. c. 6.

Plin. lib. 3. c. 3.

Baetica specularium lapidum abundans.

Thubal Hispaniae conditor.

C Verùm, vt frequenter solet, suboritur statim contentio inter Hispaniae partes, quas enumerat idem Pomponius, Tarraconem, Lusitaniam, & Baeticam de primatu obtinendo. quarum incolae ducti coniectura, quam etiam ex quibusdam apocryphis Berosi scriptis confirmant, primam Hispaniae vrbem Thubalis nomine insignitam fuisse arbitrantur. Tarraconenses igitur primatum ambiunt, leuissima coniectura freti, ex similitudine nominis Thudelae vrbis, quam incolunt, cum nomine Thubalis; dictamque putant quasi Thubelam, vel Thubaleam. Cui coniecturae nonnihil adderent momenti, aut ponderis, si aut tale nomen ab antiquis, probatisque auctoribus commemoratum, aut

Pomp. cita.

D eius vrbis tantam fuisse originis vetustatem aliqua ratione probarent. Lusitani consimili, sed vero similiori argumento contendunt, eam esse primam Hispaniae ciuitatem, quam ipsi Setuval vocant, hoc est, sedes Thubal, se, enim eorum lingua sedem significat, in cuius nomine totum Thubalis nomen plenè reperiunt. Verùm ea ipsa coniectura, qua hoc ipsum confirmare contendunt, id ipsum infirmant. Prope Setuvalum, inquiunt, ruinae visuntur, & quamplurima antiquitatis monumenta cuiusdam ciuitatis magnae; eam incolae Troiam appellant: qua quidem fatentur, Troiam illam vetustiorem multò Setuvalo fuisse: ergo haec recens. Quod si nomen translatum, non antiquitas, prae-

E sertim cùm Iosephus de eo Europae tractu, qui ab Asia Gades vsque distenditur, loqui videatur, dum Thobelum Thobelio sedem dedisse commemorat: qui quidem totus mediterraneo, ac meridiano mari obijcitur tantùm. Lusitania verò teste Pomponio, Oceano tantummodo obiecta est. Vnde facilè coniectare possem, quod & ipsi verentur, Baeticae deberi eiusmodi principatum, nisi eo ipso, quòd in alijs reprehendo, notari posse viderer, nempe amore patriae potius, quàm certis rationibus hanc suscepisse disputationem.

Pomp. cita.

Et Mosoch; Hebraicè משך mesech. Hieronymus Mosoch, quos Cappadoces intelligimus, quorum metropolis, quae postea ab Augusto Caesare, Caesarea

De significatione vocis Mesech, & quam gentem indicet. *Hieron.*

sarea appellata est, ad haec vsque tempora lingua A
Ioseph. 1. antiq. c. 6.
ipsorum Mazaca dicitur. Idem ferè Iosephus: Meschini, inquit, à Mescho auctore appellantur: (is fuit sextus filius Iapheti) Cappadocum enim appellatio noua est, veteris autem vestigium adhuc superest. Vrbs enim est apud eos hodie quoque Mazaca, satis indicans intelligere volenti, hoc priscum fuisse genti nomen. Haec Iosephus. Verùm his etiam opponit se testimonijs idem, qui suprà, contendens similiter, Mosoch fuisse Syriae, & Arabiae vicinum populum; quasi verò non possent naues ex longinquis regionibus Tyrum appelli, mercesque conuehere: & affert suae sententiae testimonium, vt ipse putat, firmissimum, locum psalmi: eo enim loco, inquiens, vt Hebraea habent, sic B de miseria sui exilij quaeritur Dauid: Heu me miserum, quia peregre ago in Mosech, habito in tabernaculis Cedar. Quem locum ita reddidit Chaldaeus paraphrastes: O me miserum, quia peregrinatus sum cum Asianis, habitaui cum tabernaculis Arabum. Et subdit homine pio indignam sententiam: Septuaginta malè locum reddiderunt; quos sequuti Latini, ita versum hunc conuerterunt: *Heu mihi, quia incolatus meus prolongatus est, habitaui cum habitantibus Cedar.* Quod quidem fundamentum Caluinianam haeresim redolet, temerè vulgatam nostram Latinam improbantem; praesertim in psalmis, de quibus Caluinus verba non minus impiè, quàm petulanter adiungit: vix esse tres con- C tinuos versus non insigni aliquo errore foedatos: quod vt confirmet, nonnulla profert testimonia Hebraicis fontibus non respondentia. Verùm aduersus huiusmodi calumniatores, sacri Concilij Tridentini decretum sit satis opponere; cuius quidem vim, & efficaciam nullo modo eludere poterit quisquam, ad varios recurrens Latinos codices: cùm toto prope terrarum orbe resonent Ecclesiae Catholicis psallentium vocibus: *Heu mihi, quia incolatus meus prolongatus est.* Confirmat hoc etiam sacrosancta, vetustissima, celeberrimaque Sanctorum Petri, & Pauli Apostolorum in Vaticano Romae Basilica, quae felicis recordationis Pio V. Pontifice Maximo consentiente, & comproban- D te, integrum, ac inuiolatum suum Latinum psalterium à maioribus traditum, mira veneratione conseruat. Quo ante duos annos in lucem edito fruimur, liberalitate humanissimi Suessani Ducis, Regis Catholici apud S. D. N. Clementem VIII. Oratoris. Quod quidem psalterium licet interdum à nostro nonnihil differat: tamen hoc in loco nihil omnino discrepat. Et quidem non propterea videri volumus ad sacram anchoram confugere, quasi vereamur, vt argumentorum vim sustinere possimus, aut rationum tela retundere. Sed, ne quis post hac sibi credat licere, facili quadam coniectura, & Hebraearum vocum significatione Latinam nostram vulgatam reprehendere, venio ad E argumenta, vnde probat hic auctor, in eo psalmo loqui Dauidem de suo inter Asianos, & Arabes exilio; cùm tamen nulla, aut sacra, aut profana historia eiusmodi incolatus mentionem faciat. Quamobrem Hilarium legamus, & doctissimum, & antiquissimum Romanae Ecclesiae diaconum sic scribentem: Cedar genus est Ismaëlitarum deserta incolens, cuius fines vsque ad Medos, & Persas proferuntur. Cedar enim Ismaël filius fuit, Genesi testante: Primitiuus, inquit, Ismael Naboiothet Cedar: ij sunt nunc Sarraceni nuncupati. Qui ergo psalmos istos terreno ingenio intelligendos putant, id volunt ex persona populi ca-

Matth. Beroal. lib. 4. Chronic.

Psal. 119. ℣. 5.

Vulgatae psalterium ... contra Caluinianos vindicatur.

Psalterium Vaticanum.

Hilarius.

ptiui Prophetam conquestum, quod in habitaculis Cedar longus ei fuerat incolatus: sed verbi vim non intelligentes, nec Prophetae spiritum sentientes, auctoritatem nominis ad confirmationem stultae opinionis assumunt, psalmo omnino nihil, quod captiuitati populi congruat, continente. Haec Hilarius. Adde Remigium sic scribentem: & Remigius.
ne aliquis putaret eum de incolatu corporis dicere, addit, *multùm incola fuit anima mea*. Haec Remigius. Si ergo non est de incolatu corporeo intelligendus psalmus, frustra laborat in exquirenda locorum vicinia. Sed vrget Hebraeam vocem משך mesech, quod est loci nomen. Verùm hoc vnum probandum supererat huic auctori, vel etiam alijs Rabbinis, sentientibus hic alicuius loci sermonem fieri, nempe vocem Mesech locum significare, nihil praeterea; quod quidem falsum, & improbabile omnino est: omnium enim Hebraeorum consensu vox haec à משך masach deducitur, quae significat, traxit, protraxit, perrexit, profectus est. Vnde nomen mesech significat tractum, proiectum, aut protractum: propriè que dicitur de iactu seminis, quod in terram proijcitur, dum seminatur. Sic in psalmo: *Euntes ibant, & flebant, mittentes* משך הזרע mesech hazaragh, *semina sua*, iactum seminis posses interpretari. R. Dauid pretiosum semen interpreta- R. Dauid.
tur, allusionem faciens ad significationem vocis, dum subdit: res enim pretiosa ad longinquas partes suum nomen trahit. & apud Iob: *Trahitur autem sapientia de occultis*. Hebraicè ומשך vmesech. R. Dauid pretiosior est sapientia margaritis. Targhum: & tractio sapientiae plusquam margaritae. R. quoque Leui, & R. Mosech interpretantur: & tractio sapientiae, id est sapientia, quae est tracta, ascendit (dignior est margaritis) supra margaritas. longum esset singula percensere, cùm satis iam constare videatur, vocem mesech significare prolongationem. Quare aptè Hieronymus: Hei mihi, quia Hieron.
peregrinatio mea prolongata est. aptè etiam Septuaginta, οἴμοι, ὅτι ἡ παροικία μου ἐμακρύνθη oimi oti i paroicia mu emacrynthi. aptissimè Latinus interpres vocis significationem sequutus, interpretatur, *prolongatus est*. Quam lectionem duo interpretes, qui à Chrysostomo afferuntur, luculenter confirmant; Chrysost. in Scholijs.
quorum alter vertit παροικῶν παρείλκυσα paricon parilcysa, incolens protraxi, videlicet incolatum meum. Alter προσηλύτευσα ἐν μακρυσμῷ proselyteusa en macrismo, aduena fui in prolongatione; hoc est iamdiu aduena fui. Qui etiam Hebraicam videtur phrasim expressisse, vt voci משך mesech subaudiatur praepositio ב beth, hoc est, in, quasi dicat, peregrinatus sum in protractu. Vbi notandus est loquendi mos Hebraeis frequens: nam cùm saepe careant aduerbijs, vtuntur nominibus cum particula ב beth loco aduerbiorum, vt in Psalmo: *Tunc loquetur ad eos in ira sua*, id est, iracundè, *& in furore suo conturbabit eos*, id est furiosè. atque ita sensus erit in protractu, hoc est protractè diu. Itaque, licet daremus huic Hebraicae veritatis zelantissimo viro, Mesech significare nomen loci; non tamen propterea malè interpretatos fuisse Septuaginta concederemus: cùm ipsi etymologiam loci interpretantes, verum loci sensum reddiderint, nempe: Heu me, ita me à patria extorrem, exulemque doleo, ac si inter remotissimos Meschenos, siue Asianos commorarer, in tabernaculis, aut papilionibus more Cedarenorum coactus habitare. Iosephus filius Gorionis scribit esse Tusciam, siue Etruriam. & R. Mosch interpretans illud Isaiae: *Equi amatores, & emissarij* משכים masechim, equi bene pasti, inquit, id est Tusci fuerunt,

Psal. 136. ℣. 6.

Iob. 28. ℣. 18.

R. Dauid.
Targhum.
R. Leui.
R. Mosech.

Hebraei loco aduerbij, quo frequenter carent, vtuntur nominibus cũ particula, in.
Psal. 2. ℣. 8.

Iosephus filius Gorionis.
R. Mosch.

ſi erunt; è Tuſcia enim veniebant equi fortes. Ex quibus omnibus tam latè diſcuſſis, hoc vnum certò colligitur, falsò contendere hunc auctorem, ex loco Pſalmi poſſe probari, Moſoch fuiſſe vicinum locis Tubal, & Syriae; cùm omnino oppoſitum probetur etiam ex vocis etymologia. Apollinarius, Polychronius, & quidam Scholiaſtes Graecus putant cum Hieronymo Cappadoces intelligi.

Apollin. Polychr. Scholiaſt. Hieron.

Mancipia, & vaſa aerea adduxerunt populo tuo. Septuaginta, in animabus hominum. Polychronius: Ex Graecia tum alia, tum aes exportari ſolitum. Pro ijs verò, quae portabantur, accipiebant homines in ſeruos, per quandam tyrannidem quoſdam trahentes in ſeruitutem: ac ne proceſſu temporis libertatem arguerent, ad extremam redigentes miſeriam eos hoſpitibus reddebant: hoc enim ſignificat in animabus hominum. Ferme idem alius Scholiaſtes: Magnam, inquit, illorum accuſat iniuſtitiam; quippe, qui homines per vim vendant: & ne vmquam libertatem nanciſcantur, in Graeciam illos vendebant. Hieronymus contrà, ſed magis iuxta noſtrae vulgatae ſenſum, putat mancipia ab his gentibus deferri Tyrum, non aſportari è Tyro, vt interpretantur Graeci, quos attulimus. ait enim: Iſti pretioſum Tyri fecere commercium, vt mancipia, & aenea vaſa ex Corintho adducerent Tyrum. Aeris autem Corinthij ſaepe Ioſephus mentionem facit, atque inter pretioſiſſima metalla computat. Vidimus Romae ex tali aere menſuram pedis Romani antiqui, apud R. P. Fratrem Illefonſum Ciaconem, diligentem rerum memorabilium indagatorem, ſollertemque earundem conſeruatorem. Hebraicè ſic habet hic textus בנפש אדם benephes Adam, poſſetque verti in anima hominis, quod verterunt Septuaginta in animabus hominum. Quae quidem phraſis non ſemel reperitur in ſacris libris: ſignificat enim in anima idem, ac ſi dixiſſet, cum ingenti vitae periculo. Quod manifeſtum eſt in Threnis, *in animabus noſtris*, inquiunt Hieroſolymitani, *afferebamus panem nobis à facie gladij.* quem locum ita interpretatur Hieronymus: cum animarum noſtrarum periculo quaeſiuimus nobis victum, in deſerto gentium conſtituti. Huic eſt conſimilis phraſis illa Pſalmi: *Anima mea in manibus meis ſemper*; hoc eſt, ſemper expoſitus ſum mortis periculo, *&* tamen *legem tuam non ſum oblitus.* Alluſionem videtur facere ad vas aliquod vitreum, quod, dum prae manibus geſtatur, in maximo periculo eſt, ne è manibus elapſum confringatur: vel ad ludentes, qui, quas habent in manibus pecunias, maximo ſciunt ſubijci periculo eas amittendi, ſeu potius perdendi. Ex qua ſimilitudine orta eſt phraſis Hiſpanica, tiene la vida Iugada, hoc eſt, vitam aleae expoſuit, id eſt maximis periculis. Haec autem interpretatio non opponitur Latinae noſtrae; verùm ad adyta, ac penetralia ſignificationis nos deducit, dum non minora commercijs ineſſe ſignificat vitae, ac libertatis ſpiritualis pericula, quàm corporalis ipſis mancipijs in nundinis expoſitis: quinimmo ipſammet diuitiarum affluentiam, ſeruitutem quandam eſſe affirmat Cyprianus, his verbis de diuite loquens: Nec intelligit miſer, ſpecioſa eſſe ſibi ſupplicia, auro ſe alligatum teneri.

Tyriorum impietas in vendendis hominibus.

Scholiaſt.

Hieron.

Aes Corinthium.

In anima, vel in animabus, idem eſt, ac ſi diceret, cum ingenti vitae periculo.

Thren.5.ỽ.9.

Hieron.

Pſal.118.ỽ.109.

Mercatura non ſine magno vitae periculo exercetur.

Cypr. lib.2. epiſt.2. ad Donatum.

De domo Thogormae equos, & equites, & mulos adduxerunt in forum tuum. De Thogormaeis Ioſephus: Gomaris autem trium liberorum parentis, vnus filius Aſchanaxes originem Aſchanaxis dedit, qui nunc Rhegines à Graecis nominantur: Rhiphates verò Riphataeis, nunc Paphlagonibus: & Thygrammes Thygrammaeis, quos Phrygas Graecis libuit vocare. Theodoretus, equos, & equites, & mulos tibi Phrygia mittebat: ita enim domum Thogorma interpretantur. Sunt qui putent Turcas Thogormaeos eſſe; quare Iudaei nunc Turcarum Imperatorem nominant Thogar. Alijs Thogorma dicitur Germania, quoniam Chaldaeus paraphraſtes hoc loco poſuit גרמניא garmamia. Verùm, quis non videat eandem eſſe hanc vocem, & Hebraicam Thogorma, ſublata addititia priori littera, & retentis tribus (quas Hebraei vocant) radicalibus? Equos verò adduci ex Phrygia Tyrum non mirum eſt: equitatui enim aſſueta gens fuiſſe uidetur ex Plinio, qui refert, inueniſſe equo uehi Bellerophontem, frenos, & ſtrata equorum Pelethronium, pugnam ex equo Theſſalos, qui Centauri appellati ſunt, habitantes ſecundum Pelium montem: & addit, bigas primùm iunxit Phrygum natio; quadrigas Erichthonius. Haec ille. *& equites.* Hebraicè ופרשים vparaſcim à voce פרש paraſc, quae equitem ſignificat apud omnes, ſic dictum à calcaribus, quibus incitat pungens equum: vox enim primitiua ſignificat pungere, poſſes reddere calcariatum. Quidam ſingulare quoddam equorum genus ſignificari putant hoc loco, quorum vſus praecipuus in bello eſt, qui ſunt armis, paludamentis, phaleriſque prae ceteris militaribus equis conſpicui, & cataphracti appellantur. Hiſpanicè cauallos de armas. Verùm R. Dauid ea interpretatione locum non egere putauit. quare mancipia ſignificabit, prout ſignificauit vulgatus, vel ſtipendiarios milites in equorum agitatione exercitatiſsimos. De mulis Plinius: Generantur ex equa, & onagris manſuefactis; mulae veloces in curſu, duritia eximia pedum, verùm ſtrigoſo corpore, indomito animo, ſed generoſo; onagro, & aſina genitus omnes antecellit. Onagri in Phrygia, & Licaonia praecipui. Quae quidem Plinij teſtimonia non ideo adduxi, quòd putem illud, *domus Thogormae*, ſignificare Phrygios, aliquo alio teſtimonio, aut probatione indigere; quod ſuperuacaneum omnino fore credendum eſt: nam vbi indubitatum Ioſephi teſtimonium habetur, à Patribus omnino receptum: niſi manifeſtè rationi aliunde probetur opponi, illud quidquid ſit, nullo modo à cordato viro negari poteſt. Verùm ideo talia protuli teſtimonia, vt intelligatur, quàm conueniant cum ſacris profanae hiſtoriae.

Ioſeph. 1. Antiq.c.6.

Thogorma eadem, ac Phrygia.

Theodoret.

Plin. lib.7. c.16.

De equitibus.

De equis.

R. Dauid.

De mulis. *Plin.lib.8. cap.14.*

Filij Dedan negotiatores tui. Septuaginta: Filij Rhodiorum: Polychronius, & Theodoretus: Haec Rhodij, mare permeantes ad ſe ferebant, & horum tibi vſum ſupplebant. Hieronymus: Neſcio quid, inquit, volentes Septuaginta, filios Rhodiorum pro Dedan interpretati ſunt, niſi fortè primae litterae falſi ſimilitudine: vt pro דדן dedan legerent רדן redan, quae & ipſa Cycladum maxima eſt, & in Ionio mari quondam vrbs potentiſsima, naualique certamine glorioſa; & propter tutiſſimum portum, mercatorum omnium receptaculum. Haec Hieronymus. Nos tamen cum bona venia ſanctiſſimi Patris Hieronymi, non putamus deceptos eſſe ſimilitudine litterarum Septuaginta, ſed nec ipſos ſapientiſſimos Hebraeos, viros in re tam manifeſta alucinatos fuiſſe credimus; aliud conijcimus, a Dedan quarto filio Iauan conditam vrbem, ab eoque nomen accepiſſe: verùm proceſſu temporum, corrupta voce Redam pro Dedam coepiſſe nuncupari, quam Graeci ſuo idiomati aptantes ῥόδον Rhodon nuncupauerunt. Quod Septuaginta intelligentes, Hebraeam vocem Dedam in Graecam ῥόδον Rhodon Rhodum conuerterunt: cuius coniecturae illud vnum argumentum

Filij Dedan Rhodij, qui & Coloſſenſes.

Polychron. Theodor. Hieron.

mentum habemus, Graecos omnes in hanc conſenſiſſe interpretationem, quam, dum probabilior non proponitur, tenere decreuimus. In hac inſula, ſi neotericis quibuſdam fides habenda eſt, fuit Solis ſtatua coloſſi magnitudine, & inter ſeptem mundi miracula celebrata, à qua incolae Coloſſenſes dicti ſunt. Probatur etiam, de inſula ſermonem hic fieri à Propheta: quoniam ſubdit, *& inſulae multae negotiatio manus tuae*. Septuaginta: Ex inſulis multiplicauerunt negotiationem tuam. Duplicem enim ſenſum admittunt verba, quorum primus hoc innuit, Dedaneos, ſiue Rhodios cum inſulanis merces attuliſſe quamplurimas, quibus negotiaretur Tyrus: alter ſenſus eſt, quem Polychronius innuit his verbis: Cum merces ab alijs mercareris, alijs praebebas emendas, & ſuppeditans, quae erant opus egentibus, & omnia, quae afferebantur recipiens. Habebat enim Tyrus propter incolarum multitudinem quamplurimos, qui ſuas merces aliò tranſmitterent. tunc verò *negotiatio manus tuae* hoc ſignificabit, negotiabantur per manus tuas, hoc eſt in tuis nundinis, & per exercitatiſſimos negotiatores tuos. Vel ſi ad ſignificationem Hebraicae vocis יד iad manus recurramus, ſignificabit negotiationem ditionis Tyriae. Hebraei enim tantum ſpatij, ſeu loci manus nomine vocant, quantum alicuius poteſtati ſubiectum eſt, & quouſque poteſtas illius extenditur: Solebant enim in limitibus effictam collocare manum, quae demonſtraret, quouſque poteſtas, ſeu haereditas alicuius protenderetur. Cuius rei exſtat argumentum apud Iſaiam, ſic loquente Domino: *Qui cuſtodierint ſabbata mea, & elegerint*, ex electione, voluntariè inquam fecerint, *quae ego volui, & tenuerint foedus meum, dabo eis in domo mea, & in muris meis*, intra muros domus meae *locum*, Hebraicè יד iad manum, poſſeſſionem, *& nomen melius*, &c. Et apud Ieremiam, *Speciosae, & delicatae aſſimilaui filiam Sion. Ad eam venient paſtores, & greges eorum: fixerunt in ea tentoria, in circuitu paſcet vnuſquiſque*. Ex Hebraeo manum ſuam, quod aptiſsimè vertit vulgatus *eos, qui ſub manu ſua ſunt*: in qua acceptione ſenſus huius loci erit: Et inſulae multae negotiatio manus tuae, ſiue ditionis tuae, hoc eſt, non ad Dedanaeos, vel Rhodios tantùm; ſed & ad multas orbis terrarum inſulas ſe extendit negotiatio tua. quid enim aliud fuit cauſae, cur vrbem exaedificauerit in Gadibus inſula, quaſi orbis terrarum termino, quo non plùs vltrà progredi licere, columnae Herculeae comprobarunt; niſi vt ad vltimos vſque fines extenderet manum, ſiue ditionem negotiationis ſuae? tanta eſt nimirum mercatorum ſitis; vt nullis terrarum finibus contineri poſsint: atque adeo, quò numquam dominandi cupiditas, aut ambitionis ſtudium penetrare potuit, eò fames diuitiarum auida penetrauit, atque omnibus alijs cupiditatibus aditum patefecit.

Michaelis Glicae, Zonarae, & Euſtathij teſtimon.

Polychr.

Locus alicui ſubiectus dicitur eius manus, & quare.

Iſa. 56. ℣. 4. & 5.

Ierem. 6. ℣. 2. & 3.

Plus ſe extendit mercatorum inſatiabilis ſitis, quàm dominandi cupiditas.

Dentes eburneos, Hebraicè elephantinos, eodemque modo Septuaginta reddiderunt. Ebur enim ex dentibus elephantorum conficitur: vt ſuprà vidimus. *& ebeninos*. Symmachus, Theodoreto teſte, cornua ebenos interpretatus eſt, è quibus ea fiunt, quae ebenia vocantur. Hieronymus: Et ligna ebenina, quae nigri coloris pretioſiſsima ſunt. R. Dauid belluas eſſe dicit, ex quarum cornibus, vel oſsibus faciunt opus, ſicut ex ebore, quod Romae quotidie cernitur: ex oſsibus enim bubalorum fiunt quaedam politiſsima nigro colore nitenti, & nuſquam deficiente, quae non minimo aeſtimantur, licet eorum non ſit exigua

Ebenum quid.
Symmach.
Theodor.
Hieron.
R. Dauid.

A copia. Idem verò Rabbinus refert aliorum opinionem exiſtimantium eſſe ligni genus, de quo Virgilius:

Sola India nigrum fert ebenum.

Virgil. 2. Georg.
Seruius.

Seruius & in Aegypto naſci commemorat: quare Virgilium putat Indiae nomine totam Aethiopiae plagam intellexiſſe. Eſt autem nigrum, ſolidum, pulcrum; ſoliditate, nitore, ac pondere lapidem repraeſentans, vriturque odore iucundo. Plinius verò arborem deſcribens, atque commendans, ſic ait: Vnam è peculiaribus Indiae Virgilius celebrauit ebenum, nuſquam alibi naſci profeſſus. Herodotus eam Aethiopiae intelligi maluit, in tributi vicem Regibus Perſidis è materie eius centenas B phalangas tertio quoque anno penſitaſſe Aethiopas, cum arbore, & ebore prodendo. Neque omittendum id quoque, vicenos dentes elephantorum grandes Aethiopas eadem cauſa pendere ſolitos. & ſubdit. raram arborem ebenum; ideo fortaſſe in tributorum autoritate tertia res fuit ebenus: Romae eam Magnus Pompeius in triumpho Mithridatico oſtendit. Haec Plinius. Vocatur autem Hebraeis הובנים hobnim, quod quidem retinuiſſe videtur Graecae, ac Latinae linguae nomen, Hiſpanica, Itala, ac Gallica ab eis mutuatae ſunt: eſtque ita ſolidum, ac ponderoſum lignum, vt in aqua natare minimè queat. Creditur tamen tenuis eſſe ſubſtantiae Aëtio teſte, & abſtergentis virtutis: quo C circa oculorum caliginem diſcutere creditur, quapropter eorundem medicamentis miſcetur. Cuius arboris virtutem minimè agnouit Tyrus; quod ſi agnouit, tanto caecitatis amore tenebatur, vt debitis medicamentis vti noluerit. Quare ſubditur: *commutauerunt in pretio tuo*. Septuaginta: reddebas mercedes tuas, quaſi dicant: Ebur, & ebenum reddebas mercedem, aut pretium reliquarum mercium. Hebraicè אשכר eſcar à verbo שכר ſacar, quod ebrium eſſe ſignificat. Quamobrem Sicar nomen Hebraeis omnem potum confectum ſignificat, qui inebriare poteſt: quam vocem interpretes paulo deflexa voce ſiceram verterunt, quaſi dicant, inebriatiuum. Sic in Pſalmo, *& in me pſallebant, qui* D *bibebant vinum*. Chaldaeus: Fui cantilena illorum, qui vadunt bibitum ſiceram. & in Prouerbijs: *Noli Regibus ò Lamuel, noli Regibus dare vinum*. Ex Hebraeo ſic verti poteſt, Non eſt Regum, Lamuel, non eſt Regum bibere vinum, & principum non eſt ſicera: *ne fortè bibant, & obliuiſcantur iudiciorum, & mutent*, commutent *cauſam*, iudicium cauſae *filiorum pauperis*. qui locus alluſionem feciſſe videtur ad hanc, quam examinamus, vocis ſignificationem, pretij, muneris, aut doni, quae inebriatiua dicuntur, quaſi vinum, aut ſicera: quod potiſsimum vini genus principibus interdicitur, ne eo inebriati obliuiſcantur iuris, & pauperum filij patiantur, commutata cauſa, ſeu iure creditorum in debito- E res. Hoc quoque vinum reſpexiſſe videtur Ioannes in Apocalypſi, deſcribens Babylonicam meretricem, habentem in manu poculum inebrians, ſeu dementans homines, cuius meretricis ruina huic vni ſceleri adſcribitur. *quia mercatores tui erant principes terrae*. principes diuendentes iudicia, mercatores potius, quàm principes uocandi: *quia in beneficijs*, muneribus, ac donis *tuis errauerunt omnes gentes*. Quis eſt enim hic, *qui poſt aurum non abijt, nec ſperauit in pecunia, & theſauris, quis eſt hic, & laudabimus eum*?

Plin. lib. 12. c. 4.

Herod. lib. 3. qui Italia inſcribitur.

Aëtius.

Caeca Tyrus caecitatem dilexit.

Pſ. 68. ℣. 16.

Prou. 31. ℣. 5.

Munera inebriant principes, ac iudices.

Apocal. c. 17. ℣. 4.

Eccli. 31. ℣. 8. & 9.

Syrus negotiator tuus. Hebraicè ארם aram. Fuit autem Aram filius Sem, nepos Noe, à quo exaedificata Armenia nomen ſortita eſt, ſiue Armeniam dictam

Syrus Armenus eſt.
Gen. 10.

dictam putes, etymologiam considerans ab altitudine situs. Altissimam verò omnium terrarum orbis Armeniam esse, [*Gen.8.℣.4.* Armenia omnium terrarum altissima, & quare.] vel ex eo solùm Genesis testimonio constare potest, quo in montibus אררט ararat, exacto diluuio arca Noe resedisse dicitur: quorum montium nomen aptissimè Latinus vertit Armeniae: cùm constet montes Ararat in Armenia sitos esse. A prouincia eius שור sur dicta, tota regio appellata est Suria, quae Latinis dicitur Syria: cuius diuersitatis causam ex Graecis emanasse credimus, quibus Y. ypsilon valet V. quod in multis locis obseruare licet. Vnde factum est, vt & ipsa Syria ab eius incolis nuncupetur hodie Suria: quin & Cornuto, & Cassiodoro teste in libris veterum inueniuntur huiusmodi voces, Suria, Suracusas, Sumbola, Sucophantas, & alia huiusmodi. [*Annaeus Cornut. lib. de enunciatione citatus à Cassiodoro lib. de orthogra.*] Ex quibus manifesta est ratio, propter quam dicta sit Syria, quae prius appellabatur Armenia: quamuis aliqua eius pars primaeuum nomen retinuerit. Porro, quoniam longa, & lata Armenia est, ideo in multas diuisam regiones secundum vrbes earum distinctis appellationibus cognominatam legimus: dicitur enim propter Damascum, aram damesech, hoc est Syria Damasci in libris Regum. & Syria, in qua est צובה tsobah aram tsobah dicitur. [*2.Reg.8.℣.3.*] Est autem illa, quae inter Libanum, & Antilibanum iacet, & corrupta voce Caua Syria, & è Graecis Coele, ob demissam à decliuitate montium planiciem: quod idem sonat Hebraeis tsobah. Dicitur etiam in libris Psalmorum [*Psal. 59. in titulo.*] ארם נהרים aram naharaiim, hoc est Syria duorum fluminum, quae sine dubio illa est, quae Graecis μεσοποταμία mesopotamia, Latinis interamnis dicitur; eo quod inter Euphratem, & Tygrim sita sit. De ea fit mentio in Deuteronomio, [*Deut.23.℣.4.*] *Conduxerunt Balaam filium Beor, de Mesopotamia*, quae in Hebraeo Aram naharaim, hoc est Aram fluuiorum vocatur. Et in libro Iudicum, vbi dicitur, [*Iudic. 3. ℣.8.*] *Chusan Rex Mesopotamiae*, eadem vox reperitur. Insuper etiam ארם מעכא Aram Maghacha, fortè à Maacha filio Hacor ex Rheuma vxore, qui ciuitatem de suo nomine appellauit, dicta est. Fit autem plurium ex his prouinciarum in libris Regum mentio: nam legimus: [*2.Reg.10. ℣. 6.*] *Videntes autem filij Ammon, quod iniuriam fecissent Dauid, miserunt, & conduxerunt mercede Syriam Rohob, & Syrum Soba viginti millia peditum: & à Rege Maacha mille viros.* Et iterum: [*Ibi.℣.8.*] *Syrus autem Soba, & Rohob, & Istob, & Maacha seorsum erant in campo.* D. Hieronymus [*Hieron.*] reprehendit Septuaginta, propterea, quòd vice Syriorum homines interpretati sunt: pro ארם aram legentes אדם adam, litterarum decepti similitudine. [Aram in Adam commutatur, quoniam Aramani, mercatores Adamani, hoc est, terreni dicuntur. *Hieron.*] Verùm fortasse non errore, sed consultò Syrios, mercatores Tyri, homines vocant, quasi dicant, Adaminos, seu filios Adam, *qui terrena sapiunt*. de quibus admirans idem Hieronymus sic scribit: Vsque hodie autem permanet in Syris ingenitus negotiationis ardor, qui per totum mundum lucri cupiditate discurrunt, & tantam mercandi habent vesaniam, vt occupato nunc orbe Romano, inter gladios, & miserorum neces quaerant diuitias, & paupertatem periculis fugiant. Syros, Arimos vocat Homerus teste Posidonio; Strabo affirmat suo tempore Aramos vocari: Iosephus eos vocat Aramaeos. Idem Strabo sic etiam à se ipsis nominari tradit; sed per duplex, m, Arammaeos scribit. [*Homerus apud Posidon. Strabo. Ioseph.citat.*]

Propter multitudinem operum tuorum. Septuaginta, à multitudine mercatus tui. Theodoretus [*Theodor.*] verò versionem Septuaginta sic legit: Et ijs, qui introducebantur, reddebas mercedes tuas homines negotiationis tuae, à multitudine commistos

A tuos; quam sic interpretatur. Haec autem omnia, inquit, tu suscipiens reddebas comportantibus mancipia, cùm colonos plurimos haberes. hos enim commistos vocauit, ex alijs quidem gentibus profectos; sed cum ipsis habitare non recusantibus. Quòd autem vulgata legunt, *operum tuorum*; Hebraicè habetur מעשיך maghasaiich, à verbo עשה ghasah, quod facere significat, cui opponitur otiari: in qua significatione loquebatur Pharao de Israëlitis captiuis dicens: *Opprimantur operibus, & expleant ea: vt non acquiescant verbis mendacibus.* [*Exo.5.℣.9.*] Ex Hebraeo sic verti potest: Aggrauetur seruitus virorum, vt faciant in ea, & non respiciant ad verba vana. Quo quidem nomine aptissimè compellan-
B tur diuitiae, opes, ab eo, quod est, opus, seu operatio. [Opes sic dictae, quasi opus opera plenum.] Hanc phrasim aptissimè interpretatur Hispanica, facere enim dicunt hazer, inde hazienda significat id, quod faciendum, vel factum est non sine labore: & eodem prorsus nomine diuitias, & opes, seu gazam vocant: id vnum hisce appellationibus significantes, quid facto opus sit ei, qui diues cupit euadere. Quam quidem sententiam optimè persequutus est D. Bernardus: [*D.Bern.ser. de conuers. ad cleric. c. 12.*] Hinc, inquit, diuitiarum amor insatiabilis longè amplius desiderio torquet animam, quàm refrigeret vsu suo: vtpote, quarum acquisitio quidem laboris, possessio verò timoris, amissio plena doloris inueniatur.

Gemmam, & purpuram, & scutulata, & byssum,
C *& sericum, & chodchod proposuerunt in mercatu tuo.* Gemma Hebraicè dicitur בנפך benophech, quam [Gemma quae.] vocem Septuaginta intactam reliquerunt; sublata verò est à codice Sixtiano propter Hieronymi [*Hieron.*] testimonium, asserentis ex Theodotionis editione in editionem Septuaginta irrepsisse, pro eoque Symmachum [*Symmach.*] conuertisse, polymita. De significatione autem huius vocis variè sentiunt linguae Hebraicae interpretes. Rabbi Dauid [*R. Dauid.*] putat significare lapidem pretiosum nigri coloris: Hieronymus [*Hieron.*] verò in Exodo [*Exo. 28. ℣. 18.& c.39. ℣.11.*] vertit carbunculum: Targhum in Exodo, & Ezechiele, vertit smaragdum. [*Targh. Exo. 28.℣.18.& Ezech. 28. ℣.13.*] Verùm vocis originem inquirens, reperi deduci à verbo הפך haphac, quod significat Hebraeis idem, quod Latinis, ver-
D to, cum suis compositis: inde deducitur nomen פוך phuch, fucum significans, seu colorem, quo fucatur, seu conuertitur facies, vel oculi. In qua significatione accipitur in libris Regum, dum referunt Iezabelem, quae *introitu eius*, Iehu, *audito depinxit oculos suos stibio*, seu fuco. [*4.Reg.9.℣.30.*] Et apud Ieremiam: [*Ierem.4. ℣.30.*] *Cùm vestieris te coccino, cùm ornata fueris monili aureo, & pinxeris stibio*, fuco, *oculos tuos frustra*, &c. Significat etiam haec vox pretiosum quendam lapidem, sic dictum à mutatione coloris. [*Haphac rubinum significat.*] Fit eius mentio in libris Paralipomenon: [*1. Par. 29. ℣.2.*] de quo eodem putant nonnulli loquutum Prophetam nostrum, esseque lapidem rubei coloris, nempe eius, quo fucantur feminarum genae, quasi fragmen mali punici, qui ni-
E mirum lapis Hispanis dicitur rubi. Est & alius lapis, qui Hispanis dicitur granate à malorum granatorum colore, cui est magis proprium immutare colorem; in superficie enim tam est lucidum, vt rubeum colorem auro permistum praeferat: intus verò purum, & magis obscurum. Sed si cum Symmacho [*Symmach.*] de vestibus sit sermo, Vestem polymitam intelligi crederem, non quam Plinius Polymitam vocat, [Quae sit polymita vestis.] quamque in Alexandria primò inuentam affirmat, quae plurimis licijs sit contexta, [*Plin. lib. 8. c.48.*] sicuti similitudine quadam deceptus asserit neotericus quidam; sed eam, quae ex duplici colore tantùm texta, non permistis, sed licijs rectis vnius coloris, & transuersis alterius: quò fit, vt vestis in varios colores mutari videatur,

videatur, prout magis illuminata est, vel minus. A Quapropter ad Hebraicam vocem alludentes, ac rem ipsam significantes, vocant eam Galli changeant, Itali cangiante, Hispani tornasol. Complutensis verò codex legit, in textu vulgatae, pro *gemmam* guttam, sequutus Theodoretum, qui inter vnguenta id commemorat pretiosissimi odoris; idemque esse affirmat cum eo, quod nos balsamum vocamus. Alij stactem cum Septuaginta putarunt: sed non est nostrae disputationis id hoc loco examinare. De purpura, & bysso iam satis initio capitis egimus. De scutulatis Plinius ait: Scutulis vestes diuidere Galliam primùm inuenisse; eam putant nonnulli, quae orbibus quibusdam, quasi scutulis sit diuisa: alij verò putant texturae plagis distinctam, B qualis in aranearum telis visuntur. Nos autem ex vi nominis nihil aliud deduci posse putamus, quàm distinctam scutulis vestem tum huius, tum alterius cuiuscumque figurae. Forsan ea vestis est, quam nos sericam Damascenam, vulgò damasco appellamus: eius meminit Iuuenalis:

Theodor.

Scutulatae quae. Plin. lib. 8. c. 48. Tiraq. lib. 5. c. 18. genial. Nomencla.

Caerulea indutus scutulata, aut galbana rasa.

Iuuen. Sat. 2.

Hebraicè רִיקְמָה richmah, inde videtur Italia dixisse vestem eam rechamata.

Sericum. Hebraicè ראמת raamoth, quod Septuaginta eadem voce reddiderunt: Polychronius verò amethystum interpretatur. Est autem Plinio violacei coloris gemma, nomen habens à vini colore: quem prius quàm degustet, in violam desinit, C quae sunt Plinij verba. Alucinari eos ostendit Plutarchus, qui gemmae nomen datum putant à praesidio profligandae temulentiae. Theophrastus vineo colore esse dicit: Tryphiodorus, quòd diluti coloris formam referat: Dionysius Afer, quòd leniter purpureum colorem affectet. Quo circa interpretanda videntur vulgata nostra de serico eiusmodi coloris, prout solet pretiosi coloris nomine ipsamet vestis significari; id quod de purpura, & hyacintho diximus. Verùm, ex qua materia hoc sericum fuerit confectum, non satis constat: de serico enim sic scribit Alexander, cum alijs orbis terrae mirabilibus hoc conferens. Vsu quodam, inquit, assiduoque experimento didicimus, ex minimis, D paruisque seminibus leui calore fotis, animari vermiculos mirabili constituto, qui fronde contecti, & educati, paulo post, cùm adoleuerint, sericum, vnde nobis pretiosarum vestium vsus est, ex se emittunt: & demum, cùm adulti sunt, gignunt, seu potius texunt ex se cucullos, & follicula, in quibus reconditi immoriuntur; indeque enascuntur papiliones candiduli, qui inuicem nexi, pariunt semina, ex quibus denuo nasci queant. Nobis haec quotidiano, assiduoque vsu viluerunt; quae si alijs narrentur, conficta, & commentitia proculdubio videantur. Sed illud mirandum omnino est, quod Procopius Graecus auctor monumentis recentium historiarum prodidit, Iustiniani temporibus inuentum E hoc serici sollertis ingenij quaesitum, primùm in Italiam allatum, cùm antea incompertum foret, & incognitum. Haec ille. Ex cuius verbis licet conjectare, sericas vestes ex vermiculis, quales hodie visuntur, apud prius saeculum, & veteres Romanorum non fuisse: licet byssus, & purpura, ac vestes sericae dissimili videlicet licio contextae, omnium sermonibus celebratae sint. Pausanias verò cuiusdam rei nostro serico similis meminit, cùm de Elide sic scribit: Nascitur in eorum terra vermis, quem serem Graeci, ipsi longè alio appellant nomine: magnitudine est id insectum dupla maximi scarabaei, cetera araneo simillimum: hos seres accuratè nutriunt, sellas illis cùm aestiuas, tum hibernas fabricantes: pedibus (habet verò octo, quot & araneus) sub arboribus textile opus facit. Annos ferme quatuor panico alitur; quincto demum (neque enim longior contingit vita) viridem opponunt arundinem, quo pabulo bestiola illa maximè delectatur, eo satur, sagina rumpitur; educunt inde è visceribus staminum volumina. Verùm cùm vermium & natura, & nomen conueniat cum bombycibus, in quibus ab alijs auctoribus, & ab experientia nobis notissima dissentit, à veritate aberrasse credimus Pausaniam, falsa alicuius narratione delusum, dum de re, quam non viderat, scribit: cùm ea narret, quae in Elide remota sibi regione accidere solita sint. Quare cum Isidoro seres, & bombyces pro eodem accipimus. Neque obstat Clementis Alexandrini testimonium, Indicos seres, & operosos bombyces à iuuenum vsu ablegandos omnino praecipientis; quo quidem seres à bombycibus distinguere videtur. Etenim, illi quidem, qui aluntur moro alba, differunt subtilitate, & perfectione staminis ab alijs omnibus bombycibus. At quoniam in grauissimum Patrem incidimus, non alienum erit eius de bombycibus testimonium subijcere. Est autem (inquit) bombyx primùm vermis, deinde aspera ex eo nascitur eruca, post quam in tertia metamorphosi nascitur papilio, quem nonnulli appellant nechydalon, ex quo nascitur longum stamen, quemadmodum ex aranea tela araneae: Hactenus Clemens Alexandrinus. Procopium verò falli absque dubio putamus, dum sericum Iustiniani temporibus in Italiam primùm allatum fuisse commemorat, de quo Aristoteles mentionem fecerat: nisi sit interpretandus, eiusmodi commentum coepisse frequentius exerceri, cuius tam rarus vsus antea fuisset, quasi nusquam fuisset cognitus. Vel potius cum Zonara referente vermiculorum semen sericum facientium, à monachis quibusdam ex India Constantinopolim Iustiniani tempore adductum: cum quo potuit bene conuenire sericum filum, vel telam sericam, prioribus saeculis in Europam comportari solita; quod Procopius, aut Zonaras non negauerunt. De nominis autem Hebraici significatione hoc accepimus à peritis, deduci à radice ראם raam, quae eleuationem, seu leuationem significat apud Zachariam, dum dicit: *Et exaltabitur, & habitabitur in loco suo*: inde ראם reem nomen animalis, quod D. Hieronymus nunc vertit vnicornem, nunc rhinocerotem. Est autem rhinoceros animal quadrupes, habens in nare vnum cornu, vt ait Plinius, genitus hostis elephanto, cornu ad saxa limato praeparat se pugnae. Solinus repandum, hoc est recuruum esse eius cornu affirmat, & attritum cautibus in mucronem excitare, pugnare cum elephantibus, longitudine parem, breuiorem cruribus. Pausanias rhinocerotem affirmat duo habere cornua, alterum insigni magnitudine ex naribus exstans; alterum, quod supernè erumpit, exiguum quidem, sed validissimum: vocaturque hoc animal reem, quasi, quòd cornu in altum tollat, vel motu ad feriendum, vel (quod magis verisimile est) quòd fortitudine, ac robore super omnium animalium cornua cornu suum extollet, hoc est validius sit, potentissimumque esse demonstret. In qua quidem significatione accipitur à Moyse, dum benedicit Iosephum, dicens; *quasi primogeniti tauri pulcritudo eius*, non effeminata, & imbellis, sed robusta, & potens, *cornua rhinocerotis, cornua eius*, hoc est vires, arma, potentia, *in ipsis*, &c. Et Regius psaltes: *Et exaltabitur*

Sericum quid. Polychron. Plin. lib. 37. c. 9.

Plutarch. Theophrast. Tryphiod. Dion. Afer.

De serici natura. Alex. ab Alex lib. 4. genia. c. 9.

Procop. lib. 1. belli Persici.

Pauf. lib. 6.

Isid. lib. 19. Originum. Clem. Alex. lib. 2. peda. cap. 10.

Arist. 1. de nat. animal.

Zach. 14. ℣. 10.

Hieron.

Plinius. De vnicorni. seu rhino cerote. *Solinus.*

Pausanias.

Exaltare cornu idē quod potentissimum. *Deut. 33. ℣. 17.*

Ps. 91. ℣. 11.

tur

tur sicut vnicornis, Hebraea, & Chaldaea, sicut naricornis, verbum è verbo reddiderunt, *cornu meum*. hoc est ibi tantùm vires, ac potentia mea (id enim significat cornu, vt ex contextu patet) perditis inimicis Dei, & dispersis omnibus operantibus iniquitatem praeualebunt: vt, sicuti reliquorum animalium cornua robore, pulcritudine, ac soliditate à cornu rhinocerotis superantur: ita supra omnium vires meae exaltabuntur, & crescent. Deducitur etiam ex hac voce nomen ראמות raamoth, quam nonnulli putant coralium significare; fortasse quia procreatur in mari, simileque est cornu, refertque colore amethystum lapidem. verùm potius de ipsomet animalis cornu intelligendum putarem;

De cornu rhinocerotis.

cùm & magni pretij sit, vtpote venenis medicamentum praestans; maximaeque aestimationis apud principes viros, quibus est a venenis timendum; quod non tantum experientia didicimus, sed etiam testimonio Iobi. Nam, quae nos legimus: *Excelsa, & eminentia non commemorabuntur in comparatione eius*, sapientiae scilicet; ex Hebraeo sic verti possunt. Nulla mentio fiet raamoth, & ghabis pretiosi lapidis, nempe cornu rhinocerotis, & gemmae nihili fient, si cum sapientia comparentur: Sapientia quoque margaritis praeponderat.

Iob 28. ℣. 18.

Latinis autem sericū à Seribus Indiae populis nominari putant neoterici, eorum meminit Virgilius:

Virgil. 2. Georgic.

Velleraque vt folijs depectant tenuia Seres.

Et Seneca.

Seneca.

Quae fila ramis vltimis Seres legunt,

Et Ouidius:

Ouid. lib. 1.

Vela colorati qualia Seres habent.

Strab. lib. 15

Eorum meminit Strabo.

Hieron.

Chodcod, quid significet.

Et chodcod. Hieronymus: Quid significet *chodchod* adhuc inuenire non potui: Aiunt Hebraei omnes pretiosissimas merces hoc nomine significari: vel speciem quandam esse pretiosarum mercium, quam Romanus sermo non resonet: vel communi vocabulo scruta. Theodoretus chodcod autem gemmam, quae onyx dicitur nominari existimat. Polychronius putat intelligendum pretiosum illum lapidem Alabandenum nuncupatum; quae interpretatio cogit nos vocis significationem exquirere.

Theodoret. Polychron.

Alabanda vrbs quae. Stephan. in com. de vrb.

Fuit Alabanda vrbs Cariae, teste Stephano, ab Alabando, quem Calliröe Meandri filia susceperit, nomen sortita est; quod nomen, strenuè se gerens in equestri bello, meritò obtinuit: Cares enim sua lingua ala vocant equum, & banda victoriam: vnde Alabandus idem significat, quod equo vincens; eamque vocem apud Romanos in vsu fuisse dicit, vt victoriam vocarent bandam. Vnde coniectare licet illud, quod vulgò nunc dicitur banda, militibus frequens victoriae insigne olim fuisse, nunc nomen tantùm retinere: itemque vexillum, quod vulgò dicitur Romanis bandiera, inde etiam nomen traxisse.

Alabandus quid significet.

Alabandenum ergo, seu Alabandinus idem erit carbunculus, quem alabandicum vocat Plinius, sic loquens de carbunculis: Principatum habent carbunculi, à similitudine ignis appellati, cum ipsi non sentiant ignes, ob id à quibusdam apyroti vocati. Horum genera, Indici, & Garamantici: quos & carchedonios vocauere propter opulentiam Carthaginis magnae: adijciunt Aethiopicos, & Alabandicos in Orthosia caute nascentes, sed qui perficiantur Alabandis; Haec Plinius. Hinc fit, vt à multis chodchod carbunculus, ab alijs vnio Latinè reddatur.

Plin. lib. 37 cap. 7.

Terra Iuda, & Israël rebus victui necessarijs abundans.

Iuda, & terra Israël, ipsi institores tui in frumento primo. Connumeratis ijs, quae ad delicias,

A

luxum, & opes necessaria sunt, accedit Vates ad enumeranda ea, quae ad victum mercatoribus de longè venientibus necessaria erant: frustra enim vniuersarum mercium diues esset emporium, à quo annonae caritas arceret emptores. Haec autem omnia ex terra Iuda, hoc est, Hierusalem, & terra Israël afferebantur, vtpote, quae omnium rerum victui necessariarum abundaret copia, quod ex multis sacrae Scripturae testimonijs tam clarè patet, vt confirmatione non egeat. Verùm, quoniam peculiari phrasi hoc testatur scriptura; ideo vnum, aut alterum afferam testimonium nostro textui persimile. In psalmo sic habetur: *Et cibauit eos ex adipe frumenti: & de petra melle saturauit eos.*

Psal. 80. ℣. vlt.

B

Chaldaeus sic transtulit: Et cibaui eos de optimo pane tritici, & de rupis melle saturaui te. Adeps vocatur in sacris libris, quidquid est in vnoquoque genere optimum, selectissimumque, sicuti ex carnibus suauissimae sunt pingues, & adipe redundantes. Quare *comedite pinguia* significat selectissimos, & suauissimos cibos.

Adeps significat optimum in eo genere.

Nehem. 8. ℣. 10.

Quo circa loci sensus erit: Habitantes Palaestinam cibauit Dominus tritico optimo, pane lectissimo, ac delicatissimo, quem producent illis valles; prout in psalmo alio promittitur: *& de petra* de rupibus, ac montibus, qui, quod saxosi essent, videbantur fore steriles, *melle*, hoc est rebus mellitis, dulcibusque fructibus, melimelis:

Psal. 64. ℣. 10.

C

montes enim illi redundant palmis, oleis, ficubus, vitibus, & eius generis stirpibus, dulcissimos proferentibus fructus. Hic locus quasi commentarius quidam videtur esse eius, qui in Deuteronomio habetur: *Constituit eum super excelsam terram, vt comederet fructus agrorum*; nempe frumentum vallium, *vt sugeret*, hoc est, magna cum suauitate, sine vllo labore degustaret *mel de petra*, in montibus sua sponte nascens, *oleumque de saxo durissimo* germinantibus vberrimis oliuis in saxis silice durioribus.

Deuter. 32. ℣. 13.

Quibus quidem omnibus in figura illis contingentibus, noster caelestis panis, *frumentum electorum, & vinum germinans virgines* designatur, cum caelestis dulcedinis melle, ac diuinae gratiae,

Eucharistiae Symbola. Zach 9. ℣. 17.

D

& consolationis pinguedine. Triticum ergo optimum, ac pingue, quo terra Iuda, & Israël abundabat, Tyrum deferebatur quaestus causa. Hebraicè hoc triticum dicitur מנית minnit, quam vocem R. Selomo interpretatur, quasi dicat in frumento numerabili, hoc est in tali frumento, vt prae magnitudine grana numero, non mensura diuendantur: quam explicationem in libro Midras Ageda reperiri testatur.

R. Selomo.

vel iuxta R. Dauid Chimchi Minnit est nomen loci in terra Israël optima frumenta producentis; ad cuius frumentum allusisse videtur textus Hebraeus, scribens בחטי מנית behite minnit, statuens priorem vocem in statu regiminis: quasi dicat, in frumento ex

R. Dauid.

E

Minnit allato, vel simili ei, quod ex Minnit afferri solet. Id optimè expressit vulgatus, vocans eiusmodi frumentum primum, hoc est, praecipuum, & excellens.

De balsamo, eiusque arbore.

Balsamum. Hieronymus: Verbum Hebraicum פנג panag. Aquila, Symmachus, & Theodotio, ita vt apud Hebraeos positum est transtulerunt: pro quo Septuaginta vnguenta, nos *balsamum* vertimus. Quod quidem inter odorata vnguenta commemorat Plinius: Sed omnibus, inquit, odoribus praefertur balsamum vni terrarum Iudaeae concessum, quondam in duobus tantum hortis, vtroque Regio, altero iugerum viginti non amplius, altero pauciorum; ostendere arbusculam

Hieron. Aquila. Symmach. Theodot.

hanc

hanc Vrbi Imperatores Vespasiani, clarumque dictu, à Pompeio Magno in triumpho arbores quoque ductas (sic enim legendum censeo, non duximus, vt mendosi codices habent) & statim arbusculam describit dicens: Quippe viti similior est, quam myrto: malleolis seri dicitur nuper vincta vt vitis: & implet colles vinearum modo, quae sine adminiculis se ipsae sustinent. Tondetur similiter fruticans, ac rastris nitescit, properatque nasci intra tertium annum fructifera: folium proximum rutae perpetua coma: Haec Plinius. Verùm alibi

Dioscor. *Strab. lib. 16.* *Pausan.* etiam nasci balsamum iam scriptores tradunt. Dioscorides, in Aegypto. Strabo siluestre nasci tradit in maritimis Sabaeorum. Pausanias balsami arbores in Arabia describit myrtorum magnitudine folijs amaraci. Immo & ipsam Iudaeam à Sabaeis ac-

Iosephus 8. Antiq. c. 2. cepisse balsami plantam tradit Iosephus, dicens: Aiunt etiam, quòd balsami plantam, cuius hodieque ferax est nostra regio, illius reginae (Aegypti, & Aethiopiae Reginam vocat ipse) munificentiae

Plin. lib. 12. c. 25. referri acceptam oporteat. Quem (vt Plinius ait) bello partum balsami fruticem serebat Fiscus Romanus in magna copia. At nunc, vtpote solo non natiuum, ita perditum videmus, vt eius nullum exstet vestigium, neque memoria per totam Italiam. Nos tamen fruticis eiusdem figuram margini adiecimus, sicuti ex aereo semisiclo sollerti diligentia bonae memoriae P. Hieronymi Pradi quaesito accepimus, & gratissimum eiusdem inter alia monumentum retinemus: ex quo, licet nonnihil vetustate attrito, quoniam satis apparent hinc palmae configuratio, cum inscriptione שקל sechel; illinc balsami cum hac alia חצית chatsit, hoc est dimidium sicli, pondusque congruit cum semisicli Hebraici pondere, prout fusè Deo dante disseremus, cùm de ponderibus, & mensuris Hebraeorum suo loco agemus: ideo fuisse veram imaginem semisicli, quo post captiuitatem Babylonicam vtebantur Hebraei, proferente symbola patriae, nempe balsamum, & palmam, omnino existimamus.

Hieron. Hieronymus his verbis interpretatur hunc locum: Dicitur autem, inquit, quibus terra Iudaea, quae nunc appellatur Palaestina, abundet copijs, frumento, balsamo, melle, & oleo, & resina, quae à Iudaea, & Israël ad Tyri nundinas deferuntur.

Theodor. Theodoretus: Tanta enim erat, inquit, ex Iudaica negotiatione, quae ad te afferebantur, abundantia, vt indigenae tui, & hospites, & coloni comportatis bonis fruerentur alijs ad vsum edendi, alijs ad odoris delicias. Idem ferè Polychronius. *Polychr.*

XVIII. De ciuitate Damasco. *Damascenus negotiator tuus*. Damascus ciuitas opulentissima, sita in campo plano ad Septemtrionem terrae promissae vltra Libanum montem, *caput Syriae* ab Isaia, vel potius ab ipso Domino *Isa. 7. ℣. 8.* nuncupatur: nec tantùm hoc insigni nomine commendatur; verùm etiam, *ciuitatem laudabilem, vrbem laetitiae* vocat eam Ieremias. Quin & inter *Ierem. 49. ℣. 25.* profanos Iulianus, veram Iouis vrbem, totius Orientis oculum eam nuncupat. Iosephus verò de eius *Iulian. in epist.* conditore sic loquitur: Ex Aram verò quatuor liberis Vses habitator Trachonitidis fuit, Damascique conditor: ea sita est Palaestinam inter, & Syriam cognomine Caelem. D. tamen Hieronymus, *Ioseph. 1. Antiq. c. 6.* postquam Iosephi sententiae meminit, Damascum à Damasco filio Eliezer procuratoris domus Abrahami conditam, & nuncupatam scribit. Ex quo *Hieron. in Hebraic. quaest. in Gen. 10. & 15.* quidem intelligere licet, vrbem hanc ab Hus conditam, & Aram nuncupatam: hoc enim vrbis proprium nomen fuisse testatur Hieronymus, à qua *Hieron in Isai. 17. & Sophon. 2.* tota prouincia nomen accepit: deinde verò à Da-

A

masco reaedificata ciuitas, & illustrior effecta, eiusdem nomen retinuit. Quod quidem Iustini historici testimonio comprobari potest, quod hic addam; vt constet, quantis nugarum fucis confundant historici gentium Hebraeorum historias, quas ignorabant. Est autem Iustini testimonium huiusmodi: Fuit namque Iudaeis origo Damascena, *Iustin. lib. 36.* quae Syriae nobilissima ciuitas est. vnde & Regibus genus ex Regina Semiramide fuit. Nomen vrbi à Damasco Rege inditum, in cuius honorem Syrij sepulcrum Aratis, vxoris eius pro templo colunt, deamque exinde sanctissimae religionis habent. Post Damascum, Abraham, Moses, Israël Reges fuere. Haec ille. *Negotiator tuus*. In codi-

B

ce Complutensi, & apud Theodoretum Septuaginta legunt; ἐμπορία σου emporia sou, hoc est, negotiatio tua, siue, emporium tuum: quasi dicat, non solùm in tuis nundinis negotiabantur Damasceni; sed & tui ciues in Damascenis nundinis. Vel, Damascus erat tibi quasi emporium; tantopere negotiabaris in illa. Sixtianus autem codex cum nostra vulgata legit, negotiatores. *Damascus erat Tyro pro emporio.*

In multitudine operum tuorum. Polychronius: *Polychr.* Quae apud te, inquit, fiebant, Damascus emebat: mercaturam igitur exercebas, & huic superflua diuendens, & inde aurum colligens. Theodoretus: *Theodor.* A multitudine, inquit, omnium opum tuarum, quae apud te gignebantur, emebat Damascus: negotia-

C

baris igitur cum ipsa quoque, ei vendens, quae tibi superabant, & inde aurum cogens.

In copia diuersarum opum; quas, inquam, afferebat Damascus Tyrum. Describunt enim historici duos amoenissimos, & nauigabiles fluuios, *Abana, & Pharphar*, quorum Naaman Syrus meminit, *De duobus fluuijs Damasci.* eos Iordani praeferens: & ille quidem à Meridie, & *4. Reg. 5. ℣. 12.* Occidente vrbis moenia alluens; hic autem vrbem ipsam medius praeterfluens, vrbem omnigenis mercium copijs ditant: ex quibus non mirum est, multas Tyrum allatas, vt cum alijs Tyrianis commutarentur. Tanta est enim mercatoribus nouarum *Diuitiarum sitis diuitijs augetur, vt sitis sale.* mercium in mercimonijs sitis, vt nouis venientibus, nouas semper exoptent, & quaerant; haud se-

D

cus, quàm sitientes potis aquis marinis, quae salsugine potius sitim excitant, quàm exstinguant. Septuaginta, δυνάμεως dynameos, quam vocem, Hieronymus: in multitudine omnis fortitudinis tuae: *Hieronym.* Theodoretus: in multitudine potentiae tuae: Codex verò Sixtianus: e multitudine omnis fortitudinis tuae interpretantur: qui omnes vim exprimunt *Theodor.* vocis Graecae δύναμις dynamis, quae potentiam, virtutem, imperium, vim, & facultatem significat. Accipitur etiam pro exercitu, & copijs. Notant autem Graeci hac voce significari id, quod est quasi principium, & origo potentiae: sicut semen, quod est magnarum arborum origo: quo nomine commercia, seu potius opes ciuitatum aptissimè appel- *Opes, quasi vis, ac virtus ciuitatis.*

E

lantur. Sunt enim quasi omnis potentiae, & fortitudinis semina, vis, ac virtus.

In vino pingui, & lanis coloris optimi. Hieronymus: Pro vino pingui, quod interpretatus est *Vinum pingue quale.* *Hieron.* Symmachus, & apud Aquilam, & Theodotionem, *Symmach.* & in ipso Hebraico habetur חלבון chelbon, vinum de *Aquila.* chelbon. Septuaginta verò in Complutensi habent *Theodot.* chelmon: in Sixtiano verò, & apud Theodoretum *Theodoret.* chelbon. Polychronius Symmachum refert χαλβάνην chalbanin galbanum interpretatum fuisse, quem, *Polychron.* vinum pingue reddidisse testatur Hieronymus. Verùm vtrumque coniungit Theodoretus: vinum pingue, inquit, de Chelbon. Scholiastes Chelbon dicit *Scholiast.* opidum, quod Malaba dicitur: ergo apud Syros

Maelbe

R. Manach. Maelbe vocatur. R. Manachem vinum optimum reddidit: quo modo etiam per frumentum pinque optimum frumentum significare solemus. B. verò Hieronymus vocis etymologiam interpretatus, Chelbon lacteum significare dicit, hoc est, vinum ita gratum, gustuique ita suaue, vt quasi lac, palatum demulceat. Ad quam vini generositatem, & copiam alludere videtur ipsum Damasci Hebraicum nomen דמשק damesec, quod compositum videtur à דם dam, quae vox sanguinem significat: & propter consimilem colorem, vinum rubrum; in qua notione sumitur in Deuteronomio, quam ad verbum transtulit vulgatus, dicens: *& sanguinem*, hoc est vinum, sanguineum colore *vuae*, ex vuis, vel vitibus, *biberet meracissimum*, generosissimum. Secunda nominis particula est שק sac, quae saccum significat, consimili voce apud omnes ferè gentes idem significante, hoc vno discrimine, quod multis nationibus, tantum saccum lineum, aut laneum, solas res solidas; apud Hebraeos etiã liquidas continentem, indicet: quare vox composita saccum vini significat; consimilique acceptione componitur vox Graeca ab αἷμα hema sanguis; & ἀσκός ascos, idest vter, quae tamen vox ἀσκός ascos litteris transpositis saccum significat. Quoniam autem magna fuit ibi vini fertilitas, & copia, ideo finxerunt nonnulli Bacchum in sacco ibidem habitasse.

Damasci etymologia.

Deuter. 32. ✝. 14.

De lana. Hieron. *Et lanis coloris optimi*. Hieronymus: vbi nos posuimus, lanis coloris optimi, vel splendentibus, Aquila, & Theodotio verterunt, in lanis soor: significat autem, inter ceteras negotiationes Tyri, ad nundinas eius à Damasco deferri solitum vinum pinguissimum, & lanam praecipuam: quòd etiam nunc cernimus. Septuaginta apud Hieronymum: & lanam de Mileto: apud Theodoretum: lanam lucidam de Mileto; quem locum cum praecedenti sic illustrat: Vndique tibi, inquit, bona afferebantur, vinum dulce, & odoratum ex hac gente (Chelban) optimaque lana è Mileto.

Theodor.

De Mileto vrbe. Haec autem vrbs olim quidem & ipsa Ioniae, nunc verò Cariae est. Verùm, quod magis tenere videtur Latinus, & Hebraeus textus, non dissentiente Graeco, hoc illud est, quod ex Hieronymo attulimus, nempe, mentionem fieri de opibus, vino, & lanis è Damasco Tyrum allatis. Quòd si opidorum, vel regionum aliquarum sit praeterea mentio ab aliquo interprete, iuxta Hebraea id tantùm intelligendum est, ex his locis generosa vina, aut lanas magnae aestimationis, & pretij afferri solitas; ac propterea vsum obtinuisse, vt tale vinum, Chelbon; eiusmodi lanae è Mileto, dicerentur; veluti nunc, Romani, vinum Neapoli allatum, Graecum vocant: castaneas item è suis praedijs lectas, ex Hispania vulgò nuncupant. Quare non alienum erit apponere, quae de Damasco neoterici, oculati testes, in hunc modum scribunt: Qui ciuitati adiacet campus, quamuis natura sterilis, & infecundus; tamen praedictis fluminibus, *Abana*, *& Pharphar*, addito tertio, qui Chrysorrhoas, hoc est, aurifluus dicitur, varijsque alijs fontibus, & aquarum deductis fluminibus, totus irrigatur, & tam fertilis euadit, vt frumenti optimi, vinique generosissimi ferax, pecoribus, armentis, ac bestijs pascendis opimus, aptissimusque euadat; fructusque omnis generis, & suauissimos, & copiosissimos, per quinque vndequaque passuum millia, fructiferarum arborum quasi nemoribus consitus, toto ferè anno producat, maturet, atque conseruet. Mitto aromata, & flores, quae ignis opera in sublime vaporata, odoriferas aquas distillant, vocanturque propter excellentiam, Damascenae apud Austriacos. Incolae tandem diuites ingenio, & arte mirabili praediti; quorum magna pars ex bombycum tenuissimis lanis, mirabili artificio, varijsque figuris, contexunt vestes, quarum similes, vocamus Damascenas, propter inde allatum mirabile eas conficiendi artificium. Ex gossipio etiam non dissimili artificio, candidissima, mollissimaque lina gossipina conficiunt, mensis principum operiendis aptissima. De horum itaque omnium pecorum, fruticum, aut vermium lana, seu lanugine intelligendum esse textum opinor. Quòd verò addit *coloris optimi*, Hebraicè habetur צחר tsachar, quae vox nitidum, splendidum, lucidum significat, quare in Genesi vsurpatur pro fenestra, quae lucida dicitur, quòd per illam lux ingrediatur, vel quòd fiat ad excipiendum lumen: ac propterea Dauid Chimchi lanam albam interpretatur: ad quam significationem respexisse videtur Ioannes, dum de Ecclesia dixit: *Datum est ei, vt cooperiat se byssino splendenti, & candido*. nec mirum, si tale donum exhibeat sponsus Ecclesiae, qui vestimentis huiusmodi ita gaudet, vt in transfiguratione facta sint eius *vestimenta alba sicut nix*: est enim ipse *candor lucis aeternae*. Quapropter notandum est, sponsum Christum Dominum candore splendido delectari, quoniam *iustificationes* (hoc est opera iusta, sine peccato facta) *Sanctorum*, nec placent Deo, sine candore splendidae, neque sine splendore candidae: sed candidas esse oportet sine permistione labis; & splendidas fulgore caritatis, vt probentur Dei oculis propter candoris puritatem, & sint vtiles proximis propter splendorem luminis: quas nimirum vestes, & iustitia candidas, & misericordia fulgentes effecerit.

De Damasci vino, & lanis.

Tyr. 17. belli sacri. Vitriac. c. 46. Ludo. Rom. nauig. lib. 1. cap. 5. & 6. Apud Adrichomiũ.

Damasceni campi vbertas, & magnitudo.

Lana coloris optimi quae.

Genes. 6. ✝. 16.

R. Dauid Chimchi.

Apoca. 19. ✝. 8.

Matth. 17. ✝. 2.

Sap. 7. ✝. 26.

Iustificationes non placent Deo sine splendore candidae, nec sine candore splendidae.

XIX. *Dan, & Graecia, & Mosel*. Mira est inter codices hoc loco varietas, quam breui perstringam. Septuaginta in Sixtiano Latino codice, postquam vini ex Chelbon, & lanarum de Mileto meminere, subijciunt: Et vinum in forum tuum dederunt. In multis alijs, & apud Theodoretum additur, & vinum de Dan, & Ioauan, & Meozel in forum tuum dederunt, ex Asel ferrum, &c. In Complutensi est hoc tantùm: Dan, & Ioauan, & Moozel in nundinis tuis; ferrum operatum, & rotae in commistione tua sunt. Hieronymus in contextu vulgatae antiquae: Dan, & Iauan, & Meozel in nundinis tuis ferrum, &c. Sed in commentarijs asserit, illa verba, Dan, & Iauan, & Meozel editioni Septuaginta ex Theodotione esse addita. Nec tamen nouum est, in locis difficillimis huiusmodi, varios interpretes, varia glossemata, seu varias paraphrases adscripsisse, vel in margine, vel inter lineas, quae omnia simul colligens imperitus quidam scriptor, tenebras offudit legentibus potius, quàm veritati aditum patefecit. Quapropter laudandum, amplectendumque maximè est Sanctae matris Ecclesiae Romanae studium, quae propterea curauit ex purissimis fontibus Latinam nostram vulgatam edi; eamque intactam, inuiolatam, ac puram perpetuò retineri: non enim minor est interpretum, quàm textuum varietas, dum singula interpretari conantur. Theodoretus Ioanan, Ioniam vocat; Dedan verò vrbem Idumaeae. Scholiastes: Cilicias porro est opidum sub Anazarbum: Dedan verò dicit, quae nunc dicitur Palmyra, Iouan, & Meozel nomina opidorum Pal-

De mira codicum varietate.

Hieronym.

Theodot.

Vulgatae editionis vtilitas.

Theodor.

Scholiast.

Polychron. Palmyrenorum. Polychronius: Iouan, Ioniam, Dedan vrbem Idumaeae. ex hac, & ex hac gente, subintellige, afferebantur vina, aut merces. Verùm ad Hieronymum veniamus, cuius diligentiae, & labori, Dei beneficio, vulgatae nostrae editionem acceptam referimus: ille sic interpretatur locum.

Hieron.

De ciuitate Dan, & de Iordanis etymologia.

Ex nomine Patriarchae Dan, & tribus, & locus, in quo habitauit tribus nomen accepit, vbi hodie Paneas, quae quondam Caesarea Philippi vocabatur. Vnde & Iordanis fluuius sortitus est nomen Ior, videlicet, fluuius Dan, qui fluit de Libano. Verùm alibi idem Hieronymus Dan, inquit, viculus est in quarto à Paneade milliario euntibus Tyrum, qui vsque hodie sic vocatur, terminus Iudaeae prouinciae contra Septemtrionem: de quo & Iordanis flumen erumpens, à loco sortitus est nomen: Ior quippe fluuium, siue riuum Hebraei vocant. Et alibi: Laisa, hanc filij Dan captam manu possederunt, cùm esset procul à Sidone, & vocaerunt eam Dan: fuit autem terminus terrae Iudae contra Septemtrionem, à Dan vsque Bersabee se tendentis. Haec ille. Meminit huius & Isaias. Sita est autem iuxta Paneadem, ex qua Iordanis fluuius erumpit. Adde Lesem, siue Lais positam esse ad radices montis Libani, in ea valle, aut planitie, quae Rehobaea dicebatur ab vrbe Rehob, vbi praecipuus Iordanis fons est, à quo flumini isti positum esse nomen tradunt Doctores Hebraei: est enim, inquiunt, explicatio ירדן Iarden Iordanis יורד מן דן Iored min Dan, quòd est, fluens ex Dan. Vocatus est sequentibus temporibus hic locus Paneas, vt Plinius cum Doctoribus Hebraeis scribit. Stephanus appellat *πάνιον* panion: sed Philippus, Herodis frater, cùm Tiberij imperio illic Tetrarcham ageret, instauratam vrbem de Caesaris, & suo nomine Caesaream Philippi appellauit. Ferunt nunc Pelin, corrupto scilicet Panij nomine, dici. Abest à Sidone Orientem versus, millia passuum circiter triginta quinque. Haec Masius.

Hieron. de locis Hebr. lit. D. — *Ibid. lit. L.* — *Isai. 10. ℣. 30.* — *Iosu. 19. ℣. 40.* — *Plinius.* — *Stephan.* — *Masius Iosue 19. ℣. 40.*

Duplex tamen ex dictis exisstit quaestio. Prima, quia haec ciuitas, de qua loquimur, Lais dicta, cecidit in partem Iudaicae tribus extra Daniticam. Secunda, quòd antiquius videtur Dan huius vrbis nomen tempore, quo filij Patriarchae Dan illam obtinuerunt; cùm & Abraham vsque Dan persequutus legatur hostes, qui fratris sui filium Lot captum abducebant in Genesi. Qui quidem liber, tamquam à Moyse conscriptus, ab omnibus recipitur; qui mortuus est multò antè, quàm Danitae terram promissam possiderent: immò etiam, antequam eam ingrederentur. Primam soluit quaestionem historia Iosue, quae, postquam enumerasset ciuitates Danitarum, absoluit narrationem, dicens: *Cum termino, qui respicit Ioppen, & ipso fine concluditur*. Et statim subdit, indicans extra assignatos terminos egressos fuisse: *Ascenderuntque filij Dan, & pugnauerunt contra Lesem, ceperuntque eam, & percusserunt eam in ore gladij, & possederunt, & habitauerunt in ea, vocantes nomen eius Lesem Dan ex nomine Dan patris sui*. Sed adhuc quaeres. Quare Danitae sua sorte minus contenti, aliarum tribuum sortes inuadere audebant? Nimirum, quia, cùm erga Deum minus pij, & grati fuissent Danitae, minus etiam potentes erant ad debellandas, aut expellendas gentes, barbarasque nationes suae sortis, quae potentissimae aliàs erant, vtpote habitantes litus portuosissimum, vt Strabo annotauit, & Delbora cecinit; quae etiam refert Danitas in nauibus latuisse, cùm praelio non interfuissent. Et alioqui Danitas suopte ingenio raptores, & alieni appetentes fuisse, testantur quamplurimi ex Iacob, & Moysis testimonio: quod hominum genus nundinas, emporia, ac mercatus frequentare solet.

Genes. 14. ℣. 14. — *Iosu. 19. ℣. 46. & 47.* — Minus pij erga Deum, minus etiam potentes aduersus hostes. — *Strabo.* — *Iudic. 5. ℣. 17.* — *Masius vbi supra.*

A

Ad secundam verò quaestionem respondere quidem possumus, quod Hilarius consimili dubitationi de Samuele à Moyse commemorato respondet, nempe, ab Esdra eiusmodi traditionem profectam. Et quidem negari non potest, libros legis à Moyse primùm conscriptos, captiuitate Babylonica interijsse, prout Chrysostomus, & Clemens Alexandrinus tradunt; aut deprauatos iuxta Theodoreti sententiam; ab Esdra diuinitùs inspirato tandem instauratos fuisse. Quod ijdem Patres cum Isidoro, Basilio, Irinaeo, Tertulliano, ac alijs memoriae proditum reliquerunt. Tunc verò conijci facilè potest, pluribus locis nomina indita noua, quae rerum gestarum memoriam, certa sui cognitione postliminio reuersis demonstrarent.

Hilarius praefat. in Psal. — *Chrysostom. Homil. 8. in epist. ad Hebraeos.* — *Clem. lib. 1. stromatum.* — *Theodoret. praefat. in Psal.* — *Isido. lib. 6. etymol. c. 1. & lib. 5. cap. vlt. aetate 5.* — *Basil. ep. ad Chilonem.* — *Irin. lib. 3. c. 25.* — *Tertul. lib. de habitu mulierum.*

B

Et Graecia, quae Hebraicè dicta est Iauan, vt suprà fusè probauimus. Verùm haec eiusdem gentis secunda commemoratio suspicionem posset alicui ingerere, ne fortè sit gens alia praeter illam; praesertim, cùm suprà Graecia annumerata sit Tubalitis, & Mosochitis; nunc verò Danitis, & Moselitis. At hanc omnino repellet à se suspicionem, qui sibi ob oculos mentis proposuerit Vatem, nundinas Tyri perambulantem, in quibus, pro vario mercium genere varia sunt loca assignata institoribus. Et quoniam solent ab vna, eademque regione variae merces adduci; ideò etiam fit, vt vnius regionis homines varijs in locis reperiantur, nunc inter istos, nunc inter illos diuersarum regionum, earundem tamen mercium venditores. Quod innuere videtur Propheta, qui illic Graecos inter Tubalitas, & Mosochitas, vendentes equos, & mulos cum mancipijs, vasisque aereis offendit: hic vero inter Danitas, & Moselitas, vendentes ferrum fabrefactum, stacten, & calamum, fuisse commemorat.

De Graecia, quae Iauan Hebraeis dicitur. — *Sup. ℣. 13.*

C

Mosel. Hieronymus: pro Meozel Symmachus vertit, deferens: vt sit sensus: Dan, & Graecia detulerunt, &c. Aquila verò pro Meozel posuit de Vzal: Hebraicè מאזל Meuzal, à verbo אזל azal, quod est, ambulare, abire, recedere. In quo sensu locutus est Saul ad puerum suum, dicens; *Panis*, azal abijt, *deficit in sitarcijs nostris*. In eadem significatione accipitur ab Ionatha, loquente cum Dauid, & dicente: *Sedebis iuxta lapidem, cui nomen est Ezel*. Hebraicè האזל haazel, iuxta lapidem itinerarium, vel itinerantium, qui illis demonstrabat in biuio vtriusque viae exitum; vel lapidem euntium, quo milliaria, vel distantiae locorum ostendebantur: prout postea Romani, omnis politiae aemuli, in omnibus vijs statuerunt milliarios lapides. Ex quo vsus scriptorum obtinuit, vt secundo, vel tertio ab Vrbe lapide, scriberent pro milliari. Ex qua quidem vocis significatione maximè confirmatur interpretatio, quam suprà retulimus, Hieronymi ex Symmacho.

Hieron. De Mosel. — *Aquila.* — *1. Reg. 9. ℣. 7.* — *1. Reg. 20. ℣. 19.* De lapide milliario. — Romani omnis politiae aemuli.

D

E

Stacte Hieronymus: Stacten odoris optimi: quae quidem vox vnguentum, seu aroma quoddã significat odoriferum; Theophrasto verò oleum è cinnamomo, & myrrha incisa sudans. At Plinius arbores myrrhae describens, affirmat incidi eas. Sudant autem, inquit, spontè, priusquam incidantur, stacten dictam, cui nulla praefertur. Cuius testimonio confisi, hanc putamus vocari myrrham primam. Dioscorides tamen, est, inquit, pinguitudo

De stacte, quae myrrha prima dicitur. — *Hieron.* — *Theophr.* — *Plin. lib.* — *c. 15.* — *Dio.* — *Basil. in*

Basilius. do recentis myrrhae cum exigua aqua tusae, & A organo expressae. Quare Basilius stacten myrrhae tenuissimae genus esse scribit: cùm enim exprimitur, quod effluit, in stacten seponi; quod crassum restat, myrrham vocari. Stacte autem videtur à stillando dicta; quod Graeci στάζιν stazin dicunt: quia è stillatitia tantùm myrrha fiat. Verùm Graecae vocis etymologiam potius deducerem ex eo, quod dixit Plinius; quòd sit sponte stillans. Eius meminit Lucretius:

Lucr. lib. 2. *Sicut amaracini blandum, stractaeque liquorem.*

In Hebraeo pro stacte est vox חדה chiddah, à verbo Chadah, quod significat accendi, ardere, inflammari, vt in Deuteronomio: *Ignis succensus est,* *Deuter. 32. ℣. 22.* exarsit, *in furore meo*, vel propter furorem meum. B Quare stacte vocabitur hoc vnguentum à colore aureo: quod aptissimè conuenit ei vnguento, siue liquori, quod ex India occidentali allatum, mirabilem ex se emittit odorem, praestatque odoriferis chirothecis inungendis. Ad quem antiquum etiam morem respexit in Canticis Sponsa dicens:

Cant. 5. ℣. 5. *Manus meae distillauerunt myrrham primam.* quod quidem vnguentum Hispanis, & Italis, ad quos inde deuenit, vocatur vulgò Storaque liquido. *Serapio.* Sic autem vocari stacten Serapioni, & omnibus *Matthiol. super Dioscor. lib. 1. c. 59.* Arabibus affirmat Matthiolus, eiusque nos vidimus in medica arte mirabiles effectus; quos & nonnumquam experti sumus. Pro hac voce Hebraei vertunt casiam: sed quam ob causam, nos ignorare non erubescimus, cùm & ipsimet, quam diximus, tantùm tradant vocis significationem: sed neque scire cupimus, quod falsum est omnino: quoniam, vt statim videbimus, & casia, & canna distinguuntur in compositione vnguenti sacerdotalis. C

De calami acceptionibus, & natura. *Et calamus.* Hebraicè וקנה vechaneh nomen significans cannam, calamum, arundinem. Est autem duplex calami genus; artificiosum alterum, alterum verò naturale. De primo apud nostrum *Ezech. 40. ℣. 5.* Prophetam saepe: *Calamus mensurae sex cubitorum*, &c. & in Apocalypsi: *Habebat mensuram* *Apoc. 21. ℣. 15. & 16* *arundineam auream.* & iterum, *& mensus est ciuitatem de*, hoc est cum, *arundine aurea.* Est ite- *Cannae naturalis duplex genus.* rum duplex naturalis cannae, siue calami genus, D vnum aromaticum, alterum commune; huius meminit Isaias, dicens: *Calamum quassatum non con-* *Isai. 42. ℣. 3* *fringet.* Inter aromatica computatus est calamus, *Canna aromatica numquam potest dici cinnamomum.* cuius succus decoctus fit saccharum, vocaturque dulcis canna. Est aliud genus aromaticae cannae, quod cinnamomum appellari nonnulli putant: verùm sine vlla ratione, immò verò contra omnem rationem. Primùm, quia duplici nomine, atque vtroque valde diuerso nominatur ab Hebraeis: deinde, quia tamquam duo aromata diuersa recensetur saepe in sacris litteris: ex quibus cinnamomum inter suffitus, & gratissimos odo- *Prouerb. 7. ℣. 17.* res annumeratur. In Prouerbijs enim meretrix illa, *Asperfi* inquit (quod ex Hebraeo verti potest, E suffiui) *cubile meum myrrha, & aloë, & cinnamomo.* Et in compositione vnguenti, quo tabernaculum, & arca, & cetera vngebantur, iubetur Moy- *Exod. 30. ℣. 23. & 24.* ses sumere *primae myrrhae, & electae quingentos siclos, & cinnamomi medium, id est, ducentos quinquaginta siclos; calami similiter ducentos quinquaginta; casiae autem quingentos*, &c. Quidam putant esse aroma illud, quod ex orientali India allatum, Itali, & Hispani canellam vocamus, a nomi- *Plin. lib. 12 c. 22.* ne cannae sic dictum. Verùm Plinius eius naturam describit, dicens: Calamus quoque odoratus in Arabia nascens, communis Indis, atque Syris est, in qua vincit omnes. A nostro mari centum quinquaginta stadijs, inter Libanum montem, aliumque ignobilem, (non vt quidam existimauere, Antilibanum) in conualle modica iuxta lacum, cuius palustria aestate siccantur, tricenis ab eo (siue vt Theophrastus legit, in eo) stadijs calamus, *Theophrast.* & iuncus odorati gignuntur. Nihil ergo à ceteris sui generis differunt aspectu; sed calamus praestantior odore. Haec Plinius. Neoterici verò ex medicis duplex tradunt esse aromatici calami genus; alterum Syriacum, ad ripas Genesareth lacus, seu maris Galilaeae nascens, à vulgari nihil dissimile; praeterquam quòd post quadragesimum diem siccatum, nonnihil fragrat; alterum Indicum, descriptum à Dioscoride, diuersissimum à Syriaco. Dionysius Erythraeum vocat à colore, non *Dionys. de situ orbis.* (vt Eustathius putat) quòd eius altrix India Ery- *Eustat.* thraeo mari contermina sit. Fuisse autem magno in pretio, & aestimatione apud ipsos Hebraeos, patet ex sermone Domini apud Ieremiam: incu- *Ierem. 6. ℣. 20.* sat enim Hebraeos, verba Dei non audientes, & legem eius proijcientes, dicens: *Vt quid mihi tus de Saba affertis, & calamum suaue olentem de terra longinqua?* ad Indicum fortasse alludit. Et apud Isaiam idem Dominus: *Non emisti mihi ar-* *Isai. 43. ℣. 24.* *gento calamum*, reprehendit Dominus ingratos, qui accepta beneficia non muneribus, sed offensis compensare velle videntur. Septuaginta pro *stacte & calamus in negotiatione tua*, verterunt ἢ τροχὶ ἐν τῷ συμμίκτῳ σου che trochi en to Symmicto su, hoc est, & rotae in commistione tua sunt: siue vt habet Sixtianus codex, & rota in commisto tuo est. Trochus verò & rota, & instrumentum est, quo ludūt pueri, de quo iocatus poëta quidam, ait. *Lusoria instrumenta in nundinis Tyri.*

Inducenda rota est, das nobis vtile munus:
Iste trochus pueris; at mihi canthus erit.

Martial. lib. 14. Nec dubium est, omnia instrumenta, etiam lusoria, nec non puerilia quaeuis reperta in nundinis Tyri: verùm neque Prophetam, neque ipsos Septuaginta ad haec descendisse crediderim; sed sicut Graecis dicitur τρόχις ἄγγελος trochis angelos, hoc est expeditus nuncius, sollers, qui non cessat à cursu: sic expeditos, sollertes, ac sollicitos huiusmodi mercatores Danitas, & Graecos fuisse credendum est in commistione, vel in commisto; hoc est, in nundinis, vbi omnes gentes commiscentur; vel in quibus omnia permutantur, atque venduntur. Quam interpretationem sequutus videtur Po- *Polychron.* lychronius, super his verbis dicens: Qui fide digni erant, currebant ad te, vrbis fama commoti, & ad spectandum, & lucrandum. Fide dignos vocat eos, quibus fides rebus integris non conciderat, prout Romanis contigerat aliquando testante Cicerone: Tum enim, inquit, cùm in Asia res ma- *Cic. pro leg. Manilia.* gnas multi amiserunt, scimus Romae, solutione impedita, fidem concidisse.

Dedan institores tui in tapetibus ad sedendum. XX.

Dedanitarum quae gens fuerit suprà disseruimus. *Sup. ℣. 15.* Hieronymus multùm, inquit, Hebraicum, & *Hieron.* Septuaginta in praesenti loco discrepant; infini- *De tapetibus, & cui vsui deseruirent.* ta quippe distantia in tapetibus ad sedendum, & iumentis electis ad currus. In tapetibus verò vehuntur, & requiescunt institores Dedan, sessione composita venientes ad nundinas Tyri. Haec ille. Ex Hebraeo sic transtulerunt nonnulli: Dedan negotiatrix tua in pannis pretiosis pro curribus. Pro *Concordantur Septuaginta cum vulgato, & Hebraeo textu.* tapetibus, Hebraicè בבגדי חפש bebigde chophes, quarum prior vox praeuaricatricem significat ex radicali significatione, vt apud Ieremiam: *Et vidit praeuaricatrix soror eius Iuda.* Ex qua vocis si- *Iere. 3. ℣. 7.* gnificatione occasionem sumpsere forsitan Septuaginta

A ptuaginta interpretandi mulas: nuncupantes eas κτηνῶν, ctinon, hoc eſt quadrupedes, nomine generico: at Latini patrium illis nomen indidere, iumenta vocantes. Habet tamen haec vox aliam etiam, & non inſolitam ſignificationem, vt apud

Iſai. 50. ✝. 9. Iſaiam: *Omnes*, inquit, *ipſi ſicut veſtimenta veteraſcent*. Et in Exodo: & *haec veſtimenta facient*.

Exod. 28. ✝. 4.
Hieron. ex dictis conſtat, aptè vertiſſe Hieronymum *in tapetibus*, qui ſunt inter veſtimenta computandi.

R. Dauid. lib. rad. Locum hunc Ezechielis ſic interpretatur R. Dauid: in veſtibus libertatis; id eſt pretioſis, quae liberum hominem decent. *Ad ſedendum*; vel in curru via incedentem, vel domi manentem.

XXI.
De Arabia, & Cedar.

Arabia, & vniuerſi principes Cedar, ipſi negotiatores manus tuae, cum agnis, & arietibus, & B *hoedis*.

Hieron. Hieronymus: Arabia, & Cedar Sarracenorum regio eſt.

Theodoret. Theodoretus: Cedar verò ab Iſmaële oriundos vocat.

Polychron. Polychronius: & ſunt hi quidem à Cham orti, à Chus prognati: conſtat igitur illos finitimam circumcirca habitare regionem.

Infra ✝. ſequente. Sed de his gentibus infrà latius. Verùm phraſim illam oportet explicare, quid ſignificet, *negotiatores manus tuae*.

Negotiatores manus qui dicantur. Quidam enim putant *negotiatores manus* dici, hoc eſt, qui manum tuam tenentes, ſtipulabantur contractus, morem illum reſpicientes, quo, qui firmare pactum volebat, vel

Prouer. 6. ✝. 1. ſpondebat, manum alteri daret; prout in Prouerbijs: *Fili mi, ſi ſpoponderis pro amico tuo, fixiſti pro alieno manum tuam*: quaſi dicat; firmum, & C ſtabile ſit promiſſum alteri factum; haud ſecus, quàm, ſi manu data firmaretur, non licet retrocedere; etiamſi alienus, vel extraneus ſit ille, pro quo ſpopondiſti. Verùm huiuſmodi interpretatio, licet non abhorreat à praeſenti loco; tamen non ſatisfacit ex aequo; neque conuenit cum ſequentibus, vt conuenire poſſet, aut debuiſſet. Quare *negotiatores manus*, intellige dictum conſimili He-

Ad manum quid ſignificet. braea phraſi, ac ſi diceret, ad manum tuam. Vbi enim in libro Regum nos legimus: *Stetit ergo Rex*

2. Reg. 18. ✝. 4. *iuxta portam*: ex Hebraeo verti poteſt, ad manum portae, quod idem eſt. Et apud Ezechie-

Ezech. 48. ✝. 1. lem: *Et haec nomina tribuum à finibus Aquilonis iuxta viam*, Hebraicè, ad manum viae, *Hetalon pergentibus*. D Hac eadem phraſi Hiſpani dicimus; los tiene a la mano: & Itali: ti ſono alla mano; hoc eſt ita tibi ſunt vicini, vt commodè cum ijs agere poſſis, & illi tecum. Senſus ergo erit: Arabes, & principes Cedar, ipſi ſunt negotiatores iuxta te, hoc eſt propinqui, & vicini. Cùm enim alios connumeraſſet, ex remotiſſimis regionibus afferentes pretioſas, & exquiſitas merces, nunc finitimos commemorat, afferentes agnos, arietes, & haedos: quae quidem animalia vix, aut nullo modo

Hierony. poſſunt è longinquo adduci. Notat autem hic Hieronymus, Septuaginta, pro *agnis, arietibus, & hoedis*, camelos, arietes, & agnos interpretatos eſſe. E Quae omnia Arabibus, & Cedarenis aptè congruere probat; dum abundare illorum regionem huiuſmodi animantibus affirmat, *agnis* videlicet, *arietibus, & hoedis*; atque Tyri nundinas hac il-

Decamelis Arabiae. latione multiplicare. Sed & camelorum etiam fertiliſſimam regionem fuiſſe teſtatur, ob paſcuorum eremi latitudinem, aëriſque temperiem, qui-

Theodor. bus rebus hoc animal gaudet. Theodoretus in omnibus Septuaginta interpretes ſequutus, in hanc ſententiam interpretatur hos verſus: Alij quidem, inquit, tibi ferrum elaboratum afferebant, alij autem mulos, & equos ad currus; alij verò camelos, & arietes, & agnos, vt illis ad onera ferenda; his ad cibos, & veſtes vtereris.

Venditores Saba, & Reema, ipſi negotiatores tui. XXII.

Sabaei quae gens.
Hieron. Pſal. 71. ✝. 10. Hieronymus: in pſalmis, inquit, vbi ſcriptum eſt: *Reges Arabum, & Saba* munera offerent tibi, in Hebraeo habet, שבא וסבא ſceba vsba, ſceba, & Saba; quorum vnum, ſceba, pe ש ſcin litteram ſcribitur, alterum per ס ſamech, quae noſtrae litterae ſimilis eſt. Haec Hieronymus. Verùm primò differentiam inter has litteras conſtituunt Hebraei in hoc, quod tres aſſignant, quarum ſimiles non habet Latinus, quae ſunt צ tſade ס ſamech & ש ſin vel ſcin, quas omnes noſtro S exprimere cogimur. Verùm apud illos, ſicut forma, ſic etiam prolatione longè ſunt diuerſae: quod diſcrimen difficilè comprehenditur à noſtris, niſi audiant diuerſitatem ſoni. Verùm, quod ſcripto poteſt tradi, in hoc differunt inter ſe:

ש ſin, ס ſamech, & צ tſade quomodo in pronunciatione differant. quòd ש ſin molliter profertur, ס ſamech aſperiùs, צ tſade vehementius. Ex hoc litterarum diſcrimine naſcitur etiam inter nomina non minima differentia. In Geneſi filiorum Noë fit mentio, à quibus etiam dicitur diuiſas fuiſſe inſulas gentium in regionibus ſuis. De primogenito autem Cham, ſe-

Geneſ. 10. ✝. 7. cundo genito Noë, qui vocabatur Chus, ſic loquitur textus: *Filij Chus: Saba, & Heuila, & Sabatha, & Regma, & Sabatacha. filij Regma, Saba, & Dedan*. In quibus verbis non eſt idem nomen Saba filij Chus, & Saba filij Regma; illud enim ſcribitur per ס ſamech: hoc autem per ש ſin. Quoniam autem de vtroque diſputationem aggredimur, ne confuſionem pariat eiuſdem nominis iteratio, cùm duo nomina Hebraea ſignificare velimus; ideò differentiae cauſa cuique nomini ſuam Hebraicam litteram praeponemus. ס Saba ergo filius Chus, ס Sabaeis, qui felicem Arabiam colunt, nomen, & initium dedit. Quod quidem ita ſe habere vel ex eo poteſt intelligi, quòd ס Sabaei Arabum populi, propter tura clariſſimi, ad vtraque maria porrectis

Plin. lib. 6. c. 28. gentibus habitent, vt ait Plinius. Et apud Iſaiam prophetam Chus, & ס Saba primogenitus eius, iunguntur, vt, qui vicinas ſedes habuerint; Chus quidem ad iſthmum, quo mare Syriacum, & Aegyptiacum ſubmouentur à ſinu Arabico, ſeu mari rubro: ס Saba autem ad ipſum Arabicum ſinum. nam ש Saba ſedes habuit verſus ſinum Perſicum, vt ex hiſtoria Iobi conſtare poteſt; in qua ש Sabei pecus Iobi abigunt, quemadmodum Chaldaei ipſis finitimi camelos eiuſdem Iobi diripiunt. ס Sabaei autem filij Chus, qui verſus Arabicum ſinum habitabant, nequaquam potuiſſent pecora Iobi inuadere; neque ex locis illis, in quibus pecora Iobi nutriebantur, praedas poterant agere, tam longo terrarum tractu ab eo diſiuncti. Ceterùm apud

Iſai. 43. ✝. 3. Iſaiam ſic habetur: *Quia ego Dominus Deus tuus, ſanctus Iſraël, ſaluator tuus, dedi propitiationem tuam Aegyptum, Aethiopiam, & Saba pro te*. Hebraicè, Miſraim, & Chus, & ס Saba: quo loco ordine deſcribuntur gentes, ipſi Miſraim, hoc eſt Aegypto conterminae, nempe Chus, & ס Saba. Chus autem Arabia eſt, Peluſio propinqua, & ſinui Heroopolitico. At ס Saba eſt interior Arabia. De ס Sabaeis

Iſai. 45. ✝. 14. verò fit iterum mentio ab ipſo Iſaia, dum dicit: *Labor Aegypti, & negotiatio Aethiopiae, & Sabaim viri ſublimes ad te tranſibunt, & tui erunt*. Quo etiam loco finitimi populi iunguntur, qui potentia, & opibus clari habiti ſunt, Miſraim, Chus, & ס Saba. Dixit autem ס *Sabaim* vulgatus, retenta terminatione numeri pluralis vocis Hebraicae: quaſi dicat ס Sabaei, quos Hebraica phraſis vocat viros menſurae, hoc eſt procerae ſtaturae; ac ſi diceret, bonae menſurae. Eam aptiſſimè reddidit vulgatus, viros ſublimes, ſtatura intellige. Locus autem citatus

tatus ex Plinio, afferens, Sabaeos ad vtraque maria porrectis gentibus habitare; de vtroque mari intelligendus est, quo felicis Arabiae cinguntur latera; quorum alterum dicitur Arabicus sinus, alterum verò sinus Persicus. Ad quae quidem maria sedes habuerunt tàm ס Sabaei, quàm ש Sabaei; quos, neque Graeci, neque Latini distinguunt: cùm plurimae gentes ortae sint, & à ס Saba, & à ש Saba; quas, tamquam contiguas, licet longè, lateque diffusas, coniungit psalmus, cuius interpretationem initio suscepimus. Nam vbi in Hebraeo habetur, Reges ש Saba, & ס Saba, Latinus ex Graeco transtulit: *Reges Arabum, & Saba*. Atque iterum in eodem psalmo: *Et dabitur ei de auro Arabiae*, Hebraicè ש Seba. De ש Sabaeis verò manifestum habemus testimonium in Iobi historia, vbi dicitur, eos inuasisse asinas, boues, & aratores Iobi; sicuti paulò post Chaldaei eiusdem camelos occupasse dicuntur: quasi Satanas eos populos, latrocinijs assuetos habuerit ad manum, ad euertendas, & diripiendas Iobi facultates. Habitabat autem Iobus in terra Hus, quae complectitur Idumaeam, cui finitimos fuisse Chaldaeos cernimus; quos omnes populos ad sinum Persicum sedes habuisse constat ex geographica historia. Et quamuis ditissimi fuerint ש Sabaei isti auri, turis, atque gemmarum; tanta tamen flagrabant earundem rerum cupiditate, tamque effrenata libidine, vt vicina opida, & gentes inuaderent, latrocinijs intenti: sicuti etiam animalia Iobi satanica tyrannide inuaserunt. Huius autem gentilitij moris, seu potius sceleris testis est Plinius, sic scribens de Arabiae felicis incolis, quorum meminimus: Mirumque dictu, inquit, ex innumeris populis pars aequa in commercijs, aut latrocinijs degit; in vniuersum gentes ditissimae: vt apud quas maximae opes Romanorum, & Parthorũ subsidant, vendentibus, quae è mari, aut siluis capiant: nihil inuicem redimentibus. Quibus profectò verbis commentarium agere videtur Plinius vulgati nostri textus; qui honestissima, sed acutissima phrasi ש Sabaeos latrocinij accusat, dum eos venditores compellat: qui, quod depraedantur, vendunt, nihil emunt, quod iterum vendant; sed iterum depraedantur, vt vendant.

[Margin: *Psal. 71. ✠. 16.* — *Iob 1. ✠. 15. & ✠. 17.* — Sabaei latrocinijs assueti, nullis opibus saturati, alienas opes inuadebant. — Diuitiarum cupiditas in Satanae tyrannidem adducit. — *Plin. lib. 6. c. 28.* — Latrones vocantur venditores, & quare.]

Reema, Hieronymus: Raama, siue iuxta Septuaginta, Rhamma in nullo alio scripturarum loco inuenire potui; neque quae regio sit, quidve significet: nisi, quod manifestum est, & ex eo, quòd iungitur Saba, vicinam huic prouinciae esse regionem. Haec Hieronymus. Adde in confirmationē huius sententiae Regma, quartum filium Chus, fratrem ס Saba, patremque ש Saba dici in Genesi. Quod quidem nomen, licet differre videatur à *Reema* nostri textus; cùm & ipsum hoc nomen in varijs codicibus etiam variet: tamen in Hebraeo idē est nomen, eademque scriptura: quapropter finitimas filio ש Saba regiones incoluisse patrē *Reema* non est dubitandum. Verumtamen eadem Hebraica voce רעמה ragma vsus est Dominus, Iobo dicens: *Numquid praebebis equo fortitudinem, aut circumdabis collo eius* ragma *hinnitum*? alij verterunt, commotionem; alij tonitruum. Quia tamen vox *ragma* in alijs sacrae scripturae locis inuenitur significare motum, commotionem, tremorem, & tonitruum, vt in psalmo: *Vox tonitrui tui in rota*; ideo posset intelligi *Reema* esse quasi Sabaeorum epitheton, Sabaei commotores, vel turbantes omnia; quoniam illa coniunctio, Et, Hebraicè ו ve, solet nonnumquam interpretatiuè accipi: quasi dicat, hoc est; vt in Psalmo: *Sacrificate sacrificium iustitiae, &*, id est, *sperate in*

[Margin: *Hieron.* De Reema. — *Iob 39. ✠. 22.* — *Psal. 77. ✠. 19.* — Coniunctio, Et, interpretatiua nonnumquam est. — *Ps. 4. ✠. 6.*]

A *Domino*. hoc est enim iustum sacrificium Deo debitum. Et in alio psalmo: *Calicem salutaris accipiam, &*, id est, *nomen Domini inuocabo*. Quare sensus erit *Saba, &*, hoc est, *Reema*. quod si tamquam coniunctio accipiatur, potest esse alterius consimilis gentis nomen appositiuum; sicut fuit illud: *mulier, quae erat in ciuitate peccatrix*, &: *Homo quidam diues*.

[Margin: *Psal. 115 ✠. 17.* — *Luc. 7. ✠. 37.* — *Luc. 16. ✠. 1. & 19. & sequentib.*]

Cum vniuersis primis aromatibus, & lapide pretioso, & auro. Quarum omnium rerum ditissimam fuisse Sabaeam, siue Arabiam felicem, multis constat sacrae scripturae testimonijs. Ieremiae sit primus: *Vt quid mihi tus de ש Saba*? & apud Isaiam: *Omnes de ש Saba venient, aurum, & tus deferentes*. Ab horum Sabaeorum regione venisse creditur Regina ש Saba, quae, cùm ditissimae gentis princeps esset, ac Regina, venit Hierosolymam cum magno apparatu, & pompa, *ingressa Hierusalem*, vt ait sacer historicus, *multo cum comitatu, & diuitijs, camelis, portantibus aromata, & aurum infinitum nimis, & gemmas pretiosas*. Quae quidem merces eaedem omnino sunt, atque illae, quae à nostro Propheta recensentur: nempe, aromata, gemmae, & aurum. Ea verò *Regina Austri* dicitur in Euangelio à Christo Domino, & venisse *à finibus terrae audire sapientiam Salomonis*. Etenim Sabaea regio, siue Arabia felix sita est ad Austrum Iudaeae, longoque dissita terrarum interuallo, fines terrae occupans versus mare Rubrum. Quare meritò Sabaei gens longinqua vocatur à Domino, apud Ioëlem prophetam dicente: *Et vendam filios vestros, & filias vestras in manibus filiorum Iuda, & venundabunt eos ש Sabaeis genti longinquae*. His, quae attulimus, & consimilibus argumentis incusat mendacij Iosephum ex recentioribus quidam, omnesque sectatores, innixos Iosephi stulta opinione, seu potius delirio, quòd Sabaeam regionem in Aethiopiam reijciant. Iosephus autem hoc testatur primò, dum de bello Mosis contra Aethiopas agit: Aethiopes ad vltimum, inquit, compulsi in Saba, regiam huius gentis, quam postea Cambyses Persarum Rex de sororis suae nomine Meroën appellauit, obsidione sunt cincti. Iterum, dum Reginam Saba, de qua sumus paulò ante locuti, Reginam Aegypti, atque Aethiopiae nominat. Ratio autem, quam hic auctor adducit contra Iosephum, ideo nobis non probatur, quòd non minus militat contra vulgatam nostram Latinam, quàm contra eum: ratio autem est huiusmodi. In allatis locis sacrae scripturae simul fit mentio de Sabaeis, Aegypto, & Chus: ergo sunt finitimae regiones: non ergo Aethiopes. Quae quidem ratio, si vera esset, opponeretur eisdem locis, quibus pro Chus vulgata editio reddit *Aethiopia*. Sunt autem duo, quos suprà attulimus ex Isaia. Immo verò probant illa loca (si quid pro Beroaldo probant) huiusmodi Aegyptũ, Aethiopiā, & Sabaeam, vicinas esse regiones, quod falsum omnino est. Neque obstat Iobi historia de Sabaeis; quoniam Sabaei dicebantur non solùm eius gentis, seu regionis incolae; sed etiam, quotquot illorum mores, & vitia imitabantur; praesertim ebrij, seu potatores vini: à radice enim סבא Saba, seu שאב Saab, deducuntur haec nomina, quae potatores significant vini. Huius exemplum habetur in Prouerbijs: *Vacantes potibus, & dantes symbola, consumentur*. ex Hebraeo sic verti potest; potator, & commessator, excutientur haereditate. Quare hac voce possent communiter nuncupari depraedatores, quòd hoc vitium potationem consequatur. Quapropter loca ea sacrae scripturae, etiamsi probarent Sabaeos finitimos fuisse Arabum; non tamen contra Iosephum

[Margin: Sabaei auro, aromatibus, & gemmis diuites. — *Ierem. 6. ✠. 1.* — *Isai. 60. ✠. 60.* — *3. Reg. 10. ✠. 2.* — *Matth. 12. ✠. 42.* — *Ioel. 3. ✠. 8.* — *Matth. Beroal. lib. 4. Chron.* — *Ioseph. 2. Antiq. cap. 5.* — *Iosephus 8. Antiq. c. 2.* — *Supra ex Isai. 43. ✠. 3. & c. 45. ✠. 14.* — *Prou. 23. ✠. 21.* — Rapinae, & latrocinia ebrietatem consequuntur.]

phum probarent, eo nomine non potuisse etiam compellari regionem aliquam Aethiopiae, atque eius metropolim Meroëm, tamquam ab aliquo ex Sabaeorum filijs exaedificatam, atque inhabitatam: praesertim, cùm non tantùm hi duo, quos commemorauimus, dicantur Saba, & eorum posteri Sabaei: sed etiam tertius eodem loco Genesis, qui fuit filius Iauan, ordine natiuitatis decimus. *Omnes autem hi filij Iectan* obtinuisse dicuntur regiones *de Messa, pergentibus vsque Sephar montem orientalem*, hoc est versus montana Orientis. Fuit & quartus Saba, qui in filijs Abraham dicitur de Cetura natus: qui quidem videtur constituisse Sabaeos Persis proximos; quos Dionysius Afer Graeco versu commemorat, qui sic potest reddi: Primum Sabaei, post hos sunt Pasagardae: propè verò hos sunt Thasij, qui Persidis sunt populi, ad quos concessisse videntur filij Abraham, emissi ab eo ad plagam orientalem. At filius Iectan Saba vlterius progressus videtur ad Indos. Sunt enim & in India Sabaei, quorum etiam meminit Dionysius: describens enim Indiam, ait: Horum medij habitāt Sabaei, & Thasij viri. Et tandem confirmat, quae diximus, Theodoreti testimonium: Saba, inquit, & Rhegma à Chuz genus ducunt: Chuz autem Cham primogenitus fuit: Aethiopiae igitur hae, & Indicae gentes. Haec Theodoretus.

Gen. 10. ℣. 28. — *Dionys. de situ orbis.* — *Dionys. ibid.* — *Theodor.*

Haran, & Chene, & Edem: Septuaginta. Charran, & Chalen, & Dedan. Theodoretus. Chalane est, vbi turris aedificata fuit. Haram ciuitas fuit Mesopotamiae, celebris ea quidem propter Abrahami diuturnum incolatum; cuius meminit Genesis historia cum alijs; sic enim habet: *Tulit itaque Thare Abram filium suum, & Lot filium Aran, filium filij sui, & Sarai nurum suam, vxorem Abram filij sui, & eduxit eos de Vr Chaldaeorum, vt irent in terram Chanaan; veneruntque vsque Haran, & habitauerunt ibi*. Iterum dixit illi Dominus: *Egredere de terra tua, & de cognitione tua, & de domo patris tui*. Et post multa magnalia, quae illi promiserat Deus, atque sub benedictionis nomine Christum benedictum illi datum iri in filium, subdit sacer historicus: *Egressus est itaque Abram, sicut praeceperat ei Dominus: & iuit cum eo Lot. Septuaginta quinque annorum erat Abram, cum egrederetur de Haram*. Hanc totam narrationem retexit Stephanus protomartyr, cùm coram principe sacerdotum constitutus, pro se, & pro Euangelio Christi, quod praedicabat, respondit dicens: *Viri fratres, & patres audite. Deus gloriae*, gloriosus, *apparuit patri nostro Abrahae, cùm esset in Mesopotamia, prius quàm moraretur in Charam*. Eadem est ciuitas, quae & Haram, vt patet ex vtraque historia. *Et dixit ad illum: Exi de terra tua, & de cognatione tua, & veni in terram, quam monstrauero tibi: tunc exijt de terra Chaldaeorum, & habitauit in Charam*. Quo loco animaduertendum est, semel, atque iterum eductum à Domino fuisse Abrahamum de patria sua. Primùm viuente patre; cùm in Chaldaeorum ciuitate, quae Vr dicebatur, commoraretur: iterum mortuo patre, cùm habitaret in Haram, vt vidimus, & mox iterum videbimus. Deinde, cùm manifestissimè testetur Stephanus, Abrahamum ex Vr Chaldaeorum euocatum fuisse à Deo; mirandum sanè videtur ab historia Genesis, Tharamum Abrahami patrem, tamquam profectionis auctorem commemorari. In quo non mirandum tantùm, sed imitandum etiam proponitur patriae auctoritatis, & dignitatis exemplum. Licet enim Abrahamo fuisset imperatum à Deo, vt è patria egrederetur, & eum pater comitari, ac sequi decreuisset: quia tamen ex patris imperio pendebat obsequens filius, ac simul tota familia: ideò patri profectionem adscribit scriptura sacra, qui fuit profectionis comes: filio verò tribuit, fuisse patris socium; cùm tamen ipse fuerit profectionis auctor vocatus à Deo. *Et inde*, subdit Stephanus, *postquam mortuus est pater eius, transtulit illum in terram istam, in qua nunc vos habitatis*. Vocatus, inquam, à Deo, & translatus secundò. Haec autem ciuitas, quae deserenda precipitur Abrahamo, terrenam nobis indicat deserendam habitationem: Nos autem allecti *sperandarum substantia rerum, atque argumento non apparentium*, obedientiam non differamus, exeuntes versus locum, quem accepturi sumus in haereditatem; etiamsi nobis incognitus sit locus, quo tendimus: vtpote, qui in cor hominis non ascendit; quo nec oculorum acies acutissima penetrauit, neque aures attentissimae eius famam vsquequaque perceperunt. Sic enim fecisse dicitur credentium pater, de quo Paulus ipse testatur: *Fide, qui vocatur Abraham, obediuit in locum exire, quem accepturus erat in haereditatem, & exijt, nesciens quò iret*.

De Haram, quae regio sit. — *Theodor.* — *Gen. 11. ℣. 31.* — *Gen. 12. ℣. 1. & 4.* — *Act. 7. ℣. 2.* — Bis Dominus eduxit Abrahamum de patria sua. — Honos patribus deferendus singulari Abrahami exemplo. — Habitatio terrena deserenda. — *Hebr. 11. ℣. 1.* — Dei promissa semper sequenda, etiamsi nobis ea non appareant. — *Hebr. 11. ℣. 8.*

Chane. De hac ciuitate, aut regione nullum aliud testimonium reperi, praeterquam Theodoreti; qui, cùm eam nominatam reperisset à Septuaginta interpretibus Chalan; illam dicit esse locum, vbi turris fuit aedificata. Verùm, si hanc Septuaginta vocem accipiamus, de ea scribit Arias Montanus, dici ab Hebraeis Chalne eam Mesopotamiae regiunculam, quam Ptolemaeus Chalcitin vocat: cuius rei testem Hieronymum adducit. Verùm longè diuersa ciuitas est Chalan à Chane: illius mentio fit apud Amos prophetam: *Transite in Chalane, & videte*: quae longè diuersis characteribus scribitur. Haec àutem, si vocis etymologiam consideremus; probare videtur Theodoreti sententiam: deducitur enim ab Hebraico verbo כנה Channa, quod significat cognominare, hoc est, honoris causa insigni aliquem cognomine decorare, ab aliqua illustri persona, vel ab aliquo praeclaro facinore deducto, vt Scipionem Africanum propter deletam Carthaginem cognominarunt Romani. Huius rei exemplum habes apud Isaiam dicente Domino: *Propter seruum meum Iacob, & Israël electum meum, & vocaui te nomine tuo, & assimilaui*; hoc est, cognominaui, insigni titulo te compellaui, ac si illustri viro similis esses, *& non cognouisti me*; cùm tamen nondum me cognosceres: priusquam tibi notus essem. Et Eliu Iobum reprehendere volens: *Non accipiam*, inquit, *personam viri, & Deum homini non aequabo*. Ex Hebraeo verti potest; & hominem non cognominabo: quasi dicat; non ero personarum acceptor: neque enim noui hominem cognominare, hoc est, illustri, aut diuino potius aliquo cognomine dignum ducere. Quam quidem phrasim aptissimè reddidit vulgatus interpres, dicens: *Deum homini non aequabo*. hoc est, cùm Deum tantummodo deceant cognomina illustria, non exaequabo illum homini, vel hominem Deo, tribuens homini similes compellationes. Haec ergo ciuitas, in qua turris illa, humanae superbiae, ac dementiae singulare monumentum, confusis linguis, dispersisque gentibus, famosum nomen obtinere potuit, & per antonomasiam dici, Chane, hoc est cognominata, celebris, *Eden*. Certum est, aliquando in sacris vsurpari, conuertique, tamquam appellatiuum nomen, delicias, & voluptatem significans, & consequenter, deliciarum nomine

De ciuitate Chane. — *Theodor.* — *Arias Montan. in apparatu.* — *Ptolem.* — *Hieron.* — *Amos 6. ℣. 2.* — Cognominare, quid significet. — *Isai. 45. ℣. 4.* — *Iob 32. ℣. 21.* — Deum tantùm decent illustria cognomina. — Turris Babel in Chane posita. — De Eden paradiso.

A amoenissimos hortos, atque pomaria innui. In quo sensu accepit hanc vocem vulgatus in Genesi: vertit enim: Gen. 2. ℣. 8. *Plantauerat autem Dominus Deus paradisum voluptatis à principio, in quo posuit hominem.* Quem locum Septuaginta interpretes cum Chaldaeo paraphraste, paradisum in Eden, interpretantur, tamquam nomen proprium loci accipientes. At verò ipsimet Septuaginta in eodem Genesis libro iterum reddiderunt cum vulgato: Gen. 2. ℣. 15. *Tulit ergo Dominus Deus hominem, & posuit eum in paradiso voluptatis.* Verùm haec vox aliàs nomen loci proprium significat, vt videre est in nuncio, ac epistola à Rabsace, Sennacheribi nomine missa ad Ezechiam; prout in libris Regum, & ab Isaia recensetur: B 4. Reg. 19. ℣. 12. Isai. 37. ℣. 12. *Numquid*, enim inquit, *liberauerunt dij gentium singulos, quos vastauerunt patres mei? Gozan videlicet, & Haran, & Reseph, & filios Eden, qui erant in Talassar?* Quis autem fuerit huius Edenensis regionis situs, certiùs ex Propheta Amos haberi poterit, qui sic habet: Amos 1. ℣. 5. *Et conteram vectem Damasci, & disperdam habitatores de campo Idoli, & tenentem sceptrum de domo voluptatis: & transferetur populus Syriae Cyrenem, dicit Dominus.* In quo loco Latinus interpres etymologiam vocis secutus, domum voluptatis vertit, quod in Hebraeo habetur, mibbet Eden, hoc est, de domo Edem. Septuaginta in Complutensi codice, à viris Adam legunt; vel (vt notat codex Sixtianus) voce ab Hebraea non diuersa: C vel quòd Eden locus Adam dicatur, quòd in eo sit collocatus à Deo. Fuit autem huius propheticae comminationis exitus, vel executio relata in libros Regum: vbi sic habes. 4. Reg. 16. ℣. 9. *Ascendit enim Rex Assyriorum in Damascum, & vastauit eam; & transtulit habitatores eius Cyrenem; Rasin autem*, Regem inquam Syriae, *interfecit*. Non est autem haec Cyrene illa nobilis Africae vrbs, à qua Cyrenaica prouincia dicta est, de qua & in actis Apostolorum, Act. 2. ℣. 10. *& partes Libyae, quae est iuxta Cyrenen*: sed vrbs alia in regione Medorum: in suam enim regionem captiuos abduxit Assyrius, non in Libyam, quae longissimè aberat ab Assyrijs, medio interiacente mari, & Aegypto. D Ioseph. 9. antiq. c. 13. Ptolem. lib. 6. c. 2. Iosephus etiam narrat Damascenos translatos esse in superiorem Mediam. & Ptolemaeus Curnam in Media ponit: quae eadem videtur esse, ac Cyrene, de qua nunc loquimur: quamque Chaldaeus vocauit קרני chorni. Ex quibus manifestò intelligitur, *Eden*, de qua loquitur Vates, regionem fuisse amoenissimam in Syria, quorum incolae negotiatores Tyri fuerunt. Verùm supererat hic disputandum de loco isto *Eden*, an sit ille idem, Gen. 2. ℣. 8. *quem plantauerat Dominus à principio, in quo posuit hominem, quem formauerat.* Sed quoniam multae, ac variae doctorum de hac re sententiae, & quamplurimae, quas inspersere difficultates, longiorem exigunt disputationem, quàm vt in huius capitis angustijs includi debeat; E & cùm instituti nostri ratio exigat, ut de hac re post explicationes omnium capitum fusiùs agamus; eò curiosum lectorem remittimus.

Supra ℣. 22. *Saba, Assur, & Chelmad.* De Sabaeis iam satis suprà disputatum. Nunc autem hoc vnum annotandum occurrit, non frustra, vel obliuione iterum Sabaeorum fieri mentionem; sed consultò, & magno consilio: vt indicet eos attulisse vniuersa pretiosa aromata, gemmas, & aurum. Quoniam verò has easdem merces asportabant, & simul vendebant in proximis officinis Reemaei; ideò illis annumerantur praedicto loco: & quoniam asportabant varia inuolucra hyacinthi, & polymitorum, pretiosasque gazas, quas diuendebant, permisti Assyrijs, & Chelmadaeis; ideo iterum inter hos fit de illis mentio. *Assur.* Hoc nomine fuit nuncupatus secundus filius Sem, qui dedit nomen Assyrijs, quorum florentes opes, & diuturnũ imperium profanae commemorant historiae. De regione Assur, quae est Assyriorum. Verùm tam magna, humanamque fidem excedentia commemorant profani historici, praesertim Herodotus, Ctesias, Diodorus Siculus, & alij, vt verendum omnino sit, ne extra veritatis fines nonnihil sint diuagati, eiusmodi imperium describentes. Herodot. Ctesias. Diodor. Siculus. Neque enim ambigimus, florentes, ac magnas fuisse Assyriorum opes, an verò tantae fuerint, hoc dubitamus omnino: praesertim, cùm possit è sacris, & alijs eiusdem classis profanis historijs talis excessus deprehendi. Nam cùm maximè florens Assyriorum imperium, & opes historiae sacrae proponunt: tunc id maximè fuit, cùm imperio potiretur Sennacheribus. Is enim superbus, & elatus Rex, contra Deum caeli praeualere contendens, potentiam imperij, maiorum victorias, debellatasque gentes proponit Ezechiae, dicens: *Ecce tu audisti, quae fecerunt Reges Assyriorum omnibus terris, quas subuerterunt, & tu poteris liberari? Numquid eos eruerunt dij gentium, quas patres mei euerterunt, Gozan, & Haran, & Reseph, & filios Eden, qui erant in Talassar? Vbi est Rex Emath, & Rex Arpha, & Rex Sepharuaim, Ana, & Aua?* Isai. 37. ℣. 11. Hae sunt gentes deuictae ab Assyrijs vsque ad ea tempora, quibus maximum fuit eorum imperium. Quae quidem omnes gentes, vt è sacris scripturis intelligimus, vix fines Syriae excedunt, quam totam occuparunt Assyrij, excepta Damasco, atque Samaria. Huc accedit, quòd Aegyptus tunc affligtabatur ab Assyrijs, vt ex vaticinijs Ieremiae, Isaiae, & Ezechielis constat. Quare potius standum videtur Dionysij Halicarnassei sententia, vtpote scripturae sacrae magis congruente. Dionys. Halicar. lib. 1. antiq. Sic enim ait: Antiquum illud Assyriorum imperium, retro ad fabulosa vsque pertingens tempora, modicam quandam Assyriae partem obtinuit: hoc in Medos translatum, & auctum etiam opibus, non longo durauit tempore, in quartam aetatem desinens. Persae porrò Medis deuictis, Asia quidem paenè tota potiti sunt. Haec Dionysius. Cuius testimonium eo magis credibile fit, quòd eodem tempore, quo Assyriorum imperium vsque adeò floruisse perhibetur, alia simul potentissima, & plurima imperia floruerint. Nam praeter illud Dauidicum, & Salomonicum, floruit etiam Syriacum, Babylonicum, Arabicum, & Aegyptiacum, quae omnia coangustaret necesse est angustum terrae solum. Verùm huic de Assyrijs neoterici cuiusdam sententiae, quae Assyriorum fines coarctare videtur, sese opponit Diodorus Siculus, non magnificentiam Assyriorum commendans, in quo falsitatis posset accusari, quam facilè incurrunt laudibus, & encomijs studentes; Beroal. lib. 4 Chronic. Diod. Sicul. Laudantes facilè falsitatis solent accusari. non inquam laudans: sed commemorans eius gentis res gestas. Ait enim: Solùm memoratur auxilium Troianis ab Assyrijs missum: Dux praesidij Memnon Tithoni filius fuit. Theutamo enim in Asia regnante, qui vigesimus à Nino, atque Semiramide descendit, Agamemnonem tradunt aduersus Troiam cum Graecis bellum mouisse, cùm Assyrij amplius mille annis Asiae imperassent. Cùm verò Priamus bello oppressus, à Rege Theutamo praesidium, utpote Assyrijs subditus, per legatos postulasset; ille decem millia Aethiopum, totidemque Susianos cum ducentis curribus, duce Memnone ad Troiam misit. Ex quo quidem testimo-

testimonio hoc intelligere licet, imperij longam seriem à millesimo anno protractã; eiusque latã fuisse ditionem: siquidẽ Asia potitus Theutamus dicitur, subditosque habuisse Troianos, Aethiopas, ac Susianos. Fuit autem Susiana Asiae regio, Persicae ditionis, quae à Septemtrione terminatur Assyria, ab Occasu Babyloniae adiacet, ab Oriente habet Persidem, à Meridie partem Persici sinus. Neque his aduersatur allatũ Isaiae testimonium: neque enim commemorans debellatas gentes, propterea debuit enumerare haereditario maiorum iure acquisitas; maximè, cùm eae notissimae potuissent esse Ezechiae: sed eas tantùm, quae bello partae denuo erant: neque omnes oportuit, sed finitimas; ne longinquitas regionum fidem facti minueret, ac propterea terrorem non augeret, quem intendebat Sennacheribus. Quòd autem Assyria fuerit Asiae regio, postea Adiabene dicta, probat Plinij testimonium. Barbari mutata S. in T. Attyriam eam vocant Dione teste; Niger eam ab indigenis Adrinza appellari testatur.

Susiana quaenam sit regio, & qui eius fines. — *Plin. lib. 5. c. 12.* — *Dion.* — *Niger.*

Chelmad Hebraicè כלמד Chilmad à radice למד Lamad, quae discere, docere, assuescere, erudire significat: vt in Canticis: *Ad bella doctissimi*, vel assueti. Et apud Oseam: *Ephraim vitula docta diligere trituram*, assueta triturae. Et apud Ieremiam: *Onager assuetus in deserto*. Quapropter nonnulli locum hunc sic interpretantur ex Hebraeo: *Saba, & Assur Chilmod*, hoc est, Saba, & Assur, quasi docti, periti negotiationis tuae: quasi dicat: Hi, qui exercitati, assuetique sunt negotiationi tuae, iugiter ad te veniendo, vt negotientur in nundinis tuis; *ipsi negotiatores tui*. Sic interpretatur hunc locum R. Ioseph Chimchi. Neque multùm abest explicatio haec à textu vulgatae in codice Hieronymi: habet enim: *Assur Chelmad venditores tui*: nempe Assur assueti, vel docti venditores tui. Verùm in alijs codicibus, & praesertim, quia in Sixtiano (cui vt par est, plurimùm deferimus) *Assur, & Chelmad* habetur; quae coniunctio potius indicat nomen loci proprium, quàm quòd sit appellatiuum; propterea retinenda potius videtur Targhum Hierosolymitani interpretatio: quae sic habet. Prouinciae Assur, Medorumque, ipsae, vel potius habitantes illas, negotiatores tui. Eisdemque allatis rationibus Medi Chelmad vocabuntur venditores, hoc est, assueti venire ad nundinas Tyri.

Cant. 3. ℣. 8. — *Oseae 10. ℣. 11.* — *Ierem. 2. ℣. 24.* — *R. Ioseph Chimchi.* — *Targhum.*

XXIV. *Ipsi negotiatores tui multifariam inuolucris hyacinthi, &c.* Hieronymus: Habentque multifariam supellectilem, & incredibili varietate distinctam, quae inuolucris hyacinthi astricta est. Quod Hieronymus reddidit, multifariam, in Hebraeo habetur במכללים chemacluliim, à radice כלל calal, quae perfectam, vniuersalem, vel vniuersam significat. Quare hoc verbum significabit multitudinem, varietatem, & perfectionem mercium, quasi dicat: in omnimoda varietate perfectarum mercium. *inuolucris* Hebraicè בגלומי baglome à radice גלם galam, inuoluere, duplicare, vnde nomen deducitur, quod significat amictum, vestem, qua se homo inuoluit: pallium: vt in libris Regum: *& tulit Elias pallium suũ, & inuoluit.* Vulgò, inquit, R. Dauid appellatur קפא cappa. Sunt, qui exponunt inuolucra pannorum, aut vestium, vulgò Hispanis, & Italis vna balla. Quae quidem inuolucra hyacinthinis operiebantur pannis, quasi dicat, tantam fuisse mercatorum pompam, vt non solùm merces pretiosas adducerent; verùm etiam tanto apparatu & sumptu exornatas, vt & ipsas vestes pretiosis inuolucris obuolutas, atque odoratis scrinijs, affabrè ex pretiosa materia elaboratis reconditas, funibus etiam sericis, hyacinthino colore, seu purpura infectis astrictas asportarent. Quae omnia ex editione Septuaginta persequitur Theodoretus, ea confirmans, quae suprà diximus: Saba, inquit, Indicam nationem appellat: comperimus enim hoc nomen in ipsius Sem genealogia, & Assur Asyrium, Charman verò eam, quae Carmaene nuncupatur, & illud in Machalim (Septuaginta eandem Hebraeam vocem, quam suprà pro multifariam explicuimus, reddiderunt) & in Galima (Sic pro inuolucris Septuaginta reddunt) hyacinthum, & varietatem, & thesauros electos in Magozis compositos: Aquila ita interpretatus est: constructis inuolucris hyacinthi, & varietatis, & in Magozis compositis (& in Magozis) ab Hebraeo in Graecam linguam transtulit; significatque, in occultis vasis. Ita enim Syrus quoque in hanc sententiam interpretatus est. Statim autem sumptuosa, inquit, & varia pretiosis inuolucris contecta, & in vasis optimè instructis reposita, funiculisque deuincta tibi afferebantur. Hactenus Theodoretus.

Inuolucra hyacinthi, quae. — *Hieron.* — *2. Reg. 2. ℣. 8.* — *R. Dauid.* — *Theodoret.* — *Aquila.* — *Syrus.*

Cedros quoque. Septuaginta in hoc, & superiori loco cyparissum reddunt, licet in vtroque Hebraicè habeatur erez, cedrum potius significans: & quamuis cupressi proceritas, & rectitudo malo nauis non videatur inepta: tamen, quia facilè rumpitur, eius materies scrinijs, & alijs minutioribus operibus aptior est, quàm nauis malo.

De cedro iterum. Cupressus aptior conficiendis scrinijs, aut alijs minutis operibus, quàm nauis malo, & quare.

Naues maris, principes tui in negotiatione tua. XXV.
Pro *maris*, Septuaginta reddunt, Tharsis, Hebraicam vocem retinentes, quam ita interpretatur Theodoretus: & ad negotiationem vsa es Carthaginiensium nauibus; infinitam habens multitudinem, non solùm domesticam, sed etiam aduentitiam. Significat his verbis, inquit Polychronius, rerum, quae comportabantur, copiam, vt ne iumentis quidem vterentur, sed nauibus. Scholiastes verò ait, hoc per praeteritionem dictum est, quasi dicat. praetereo Africae incolas, quàm multa, & quaenam hi quoque comportarent. De significatione verò, & acceptione vocis Tharsis, satis suprà à nobis actum est. Cùm autem frequens sit Hebraeis, genitiuo nominis substantiui vti pro adiectiuis, quibus ferè carent, *naues maris*, interpretari possumus: quasi dicat, marinas, quae mare nauigant; sicut in Psalmo: *Dormierunt somnum suum, & nihil inuenerunt omnes viri diuitiarum*, hoc est diuites, *in manibus suis*. Et in alio: *montem sanctificationis suae*, hoc est sanctum suum. *Principes tui.* In Hebraeo est, generis feminini שרות Sarot principes tuae: vt sensus sit, naues tuae, quibus vteris ad comportandas merces, sunt principes, seu praecipuae inter omnes naues, que vndequaque mare nauigant. Nec mirum, cùm & ipse Plinius non solùm Tyrios laudet, quippe peritissimos nautas; verùm etiam tamquam nauticae artis inuentores. Ait enim: ipsa gens Phoenicum in gloria magna (subintellige, fuit) litterarum inuentione, & siderum, naualiumque, ac bellicarum artium. Quidquid enim de tota prouincia dicitur, id suo iure Tyrus, totius prouinciae metropolis sibi vindicare posse videtur. Quare non est mirandum, si naues Tyri principatum tenerent inter omnes aliarum gentium naues, cum illic primùm sit earum aedificandarum ars excogitata. Verùm vulgata nostra potius ad significata per naues, nempe principes respexisse videtur. Principes enim sunt, quorum industriae, sollicitudini, & labori adscribendum est, quidquid vbertatis, quidquid mercium, quidquid denique

Tharsis pro Carthagine. — *Theodor.* — *Polychron.* — *Scholiast.* — *Supra ℣. 12.* — *Genitiuus substantiui pro adiectiuo.* — *Psal. 75. ℣. 6.* — *Psal. 77. ℣. 54.* — *Phoenices nauticae artis inuentores.* — *Plin. lib. 5. c. 13.* — *Principes Reipublicae quasi naues sunt onerariae.*

A denique eorum, quae ad victum sunt necessaria, in vrbem conuehitur. Vel sensus est: Naues sunt principes tui, quibus diuitiarum copia, famulorum caterua, principatus gloria nullum alium in vsum seruiunt, quàm naui merces. Sicut enim illa non minus opprimitur auri, vel argenti pondere pressa, quàm ferri, vel plumbi: neque maiorem ex illis fructum, quàm ex istis decerpit: quocumque enim pondere grauetur, semper obiecta est fluctuum, procellarum, ac ventorum incursibus, ac tandem naufragio, & sui, & mercium iacturae; cùm tamen sibi minimè sit vtilis asportatio mercium: ita & principibus auaritiae studentibus, diuitiae, honos, rerumque publicarum administratio graui ponderi est, non leuamini, aut consolationi; dicente Spiritu sancto: *Est alia infirmitas pessima, quam vidi sub Sole: diuitiae conseruatae in malum domini sui. Pereunt enim in afflictione pessima: generauit filium, qui in summa egestate erit. Sicut egressus est nudus de vtero matris suae, sic reuertetur, & nihil auferet secum de labore suo:* quo sustinuit videlicet diuitiarum pondus. *Miserabilis prorsus infirmitas, quomodo venit, sic reuertetur. Quid ergo prodest ei, quod laborauit in ventum?* quo agitabatur; vel *in ventum*, quo elisa, naufragium eius nauis passa est. Propterea, inquit Concilium Aquisgranense, eis, qui militant Deo, fugiendae sunt ex toto corde diuitiae: quas, qui habere volunt, sine labore non quaerunt, sine difficultate non inueniunt, sine cura non seruant, sine anxia delectatione non possident, sine dolore non perdunt. Neque recensentur ibi omnia damna, cùm dicat Ecclesiasticus. *Multi dati sunt in auri casus*, vel in ruinam propter aurum, *& facta est in specie ipsius*, quòd eius specie, vel pulcritudine capti sunt, *perditio ipsorum: quibus procella tenebrarum seruata est in aeternum*. Praedictae interpretationi congruunt, quae sequuntur.

Diuitiarum studium graue, & periculosum.
Eccls. 5. ℣. 12. 13. 14. & 15.
Concil. Aquisgr. 2. c. 110.
Deo seruienti fugiendae sunt diuitiae, & quare.
Eccls. 31. ℣. 6.
Epist. Iudae ℣. 13.

Et repleta es, & glorificata. Hieronymus: Nihil, inquit, tibi defuit, quod ad diuitias pertinet insularum; quae tamen glorificatio fuit aggrauatio possidentis, dum non potes moderatè ferre diuitias. Theodoretus: Satietas, inquit, te ad exultandum induxit, perceptisque bonis, auctorem beneficiorum ignorasti. Hoc quoque nomine Israël accusauit. Comedit enim Iacob, inquit, & expletus est, & recalcitrauit dilectus: quia verò nihil ex tranquillitate vtilitatis percepisti; contrarijs te resipiscere docebo. Polychronius. Hoc est, saturabaris praesentibus bonis. Scholiastes: Vbique terrarum eras celebris, & appellentibus, & soluentibus, renunciantibus vrbis felicitatem. Septuaginta: Et repleta es, & aggrauata es nimis. Hebraicè ותמלאי ותכבדי vatimmalei vattichbedi. prior harum vocum deducitur à radice מלא male: quae implere, complere, perficere significat. In quo sensu vsus est ea Ieremias, dicens: *Iccirco furore Domini plenus sum, laboraui sustinens*. In tantùm furore, indignatione, & zelo *Domini*, vel magno sum plenus; vt vix possim me continere, quin effundam illum. In simili significatione sumitur à Michea, dum dicit: *Verumtamen ego repletus sum fortitudine spiritus Domini*, hoc est spiritu Dei forti, qui cogit me quodammodo prorumpere, *vt annunciem Iacob scelus suum*. quasi *musto* efferuescente, quo *pleni* Apostoli, putabantur pleni inebriante vino. Sic Micheas. Targhum: Et verè ego repletus sum fortitudine spiritus prophetiae à facie Domini. Quare significabit haec vox non solum, quod plenum, & perfectum est; sed quod superabundanter

Hieron.
Quae prosperitate aegrotauit Tyrus, aduersitate curatur.
Theodor.
Polychr.
Scholiast.
Ierem. 6. ℣. 11.
Mich. 3. ℣. 8.
Act. 2. ℣. 13.
Targhum.

plenum est, iamque prope est, vt effundatur. Vox altera deducitur à radice כבד cabad, quae graue esse, ingrauescere, aggrauari duritie, pondere, honore, vel gloria intensionem, & excellentiam eius, de quo dicitur, significat, vel in bonum, vel in malum. Et notandum, sicut verbum huic oppositum קלל calal, quod leuitatem significat, transfertur ad significandam abiectionem, & contemptum: sic etiam verbum hoc cabad, quod propriè grauitatem sonat, ad gloriam, & honorem referri. Quapropter Septuaginta sic reddunt: Et aggrauata es nimis in corde maris; quos etiam interpretatur Hieronymus in commentarijs. Vtriusque significationis vnum, aut alterum exemplum, proferam. In B Prouerbijs Sapientia loquitur, dicens: *Nondum erant abyssi, & ego iam concepta eram; nondum fontes aquarum eruperant*. Ex Hebraeo sic: Dum non essent fontes grauati aquis. R. Dauid: cùm non essent fontes, cùm nondum essent grauata aquis, vel potius grauedines, seu copiae aquarum. Et in Genesi: *Erat autem*, Abraham, *diues valde*. Ex Hebraeo: grauis valde *in possessione auri, & argenti*. Et in Prouerbijs: *Graue est saxum, & onerosa arena, sed ira stulti vtroque grauior*. Hinc fit כבוד cabod nomen, quod gloriam significat, quo vsus est Zacharias dicens: *Post gloriam misit me ad gentes, quae spoliauerunt vos*. Dauid Chimchi sic exponit: post omnes has prophetias, in gloriam, & in C magnitudinem; quasi dicat: Gloriae causa amplioris misit me, &c. Alij meliùs exponunt de Christo dicente; post gloriam regni Israëlitici, & cultus diuini, qui in illo vigebat: finitis his, misit me ad gentes. Et apud Ieremiam: *Populus verò meus mutauit gloriam suam*, Deum suum gloriosum, *in Idolum*. Ex dictis facilè colligitur loci nostri sensus, qui quidem gradus quosdam fecisse Tyrum ostendit ad naufragium. Ex eo enim, quòd ad cumulum vsque diuitiarum plena conscendit, statim descendere coepit. persistit in nauis allegoria, cui, si onera oneribus addas, ipsa aggrauata ad ima descendit; siue ad cor maris, & aquis multis oppressa submergitur: siue, sensus est, plena diuitiarum, & gloriae, naufragium sibi incauta parauit. D De vtraque abundantia diuitiarum, & gloriae, sapienter differit Sophar Naamathites apud Iobum, dicens: *Hoc scio, à principio, ex quo positus est homo super terram, quòd laus impiorum breuis sit, & gaudium hypocritae ad instar puncti*. Septuaginta: Laetitia impiorum ruina insignis: gaudium verò iniquorum est perditio. Haec igitur pertinent ad glorificationem Tyri cum alijs, quae sequuntur. Subdit verò, *cum satiatus fuerit*, vsus hoc eodem verbo מלא male: *arctabitur, aestuabit, & omnis dolor irruet super eũ*. Septuaginta: Cùm putauerit se iam impletum esse, coarctabitur; omnis autem necessitas in eum superueniet: tales enim sunt humanae E felicitatis exitus. *In corde maris*, hoc est, plena, & aggrauata fuisti, dum existeres in medio maris, vel in alto mari: in medio marium legunt Hebraea, & Chaldaeus, quasi dicant, nauigans mundi maria. R. Dauid Chimchi sic interpretatur locum: Glorificata es nimis in corde maris, id est, mediante mari, glorificata, & repleta es diuitijs; quasi dicat, à corde maris, vel ab alto mari repleta es diuitijs, & gloria propter merces, quas ad te afferebant nautae maris.

Leuis, pro abiecto, grauis, pro glorioso accipitur.
Hieron.
Prou. 8. ℣. 24.
R. Dauid.
Gen. 13. ℣. 2.
Prou. 27. ℣. 3.
Zac. 2. ℣. 8.
R. Dauid Chimchi.
Post absolutam gloriam regni Israëlitici venit Christus.
Ierem. 2. ℣. 11.
Gradus quos descendit Tyrus versus naufragium.
Iob 20. ℣. 4. 5. & 22.
R. Dauid Chimchi.

In aquis multis adduxerunt te remiges tui. R. Selomo sic interpretatur locum: Comparat Tyrum naui magnae: quae, quò maior est, ac plenior, eò magis in altum maris inuehitur: quae tandem vehe- XXVI

R. Selomo.
Ruina Tyri diuitiae fuerunt.

vehementi spiritu, ac tempestate turbata demergitur, ac frangitur: Sic Tyrus erat in medio maris, magna quidem, ac diues, plenaque omnibus bonis: quae agitata vehementi vento, ac tempestate, id est, à Nabuchodonosore submersa, ac confracta fuit. Causa igitur ruinae eius fuerunt diuitiae eius. Haec ille: Sed magis placet Patris Hieronymi Pradi interpretatio, in aquis, vel in aquas multas adduxerunt te remiges tui: quae quidem ad triremem potius pertinent, quàm ad nauim. Voluisti altum mare transfretare, cum esses triremis, nec sine magno tuo periculo. Quae, si superioribus annexa intelligantur, hunc sensum facient, quasi dicat: Confisa diuitijs, & gloria, quibus te plenam conspiciebas, ausa es in altum mare conscendere nihil timens; & tamen ventus Auster contriuit te, &c. Vel sensus est ad elationes maris referendus, indicans, quàm difficilem, quàm duram, quàm omnibus humanis viribus superiorem prouinciam suscipiat is, qui gubernationem suscipit alicuius prouinciae, vel vrbis, quae in magna felicitate versatur: pondere enim diuitiarum, & gloriae, quasi nauis in medio mari aggrauata, siue inuidiae, atque hostium incursionibus exposita, submergi potius, quàm moueri; & in profundum tendere, quàm in portum deduci facilius potest. Quare R. Dauid Chimchi sic locum interpretatur: In aquis multis; hoc est, multas, ac varias tribulationes adduxerunt super te. Vel, vt Rabbi Ionathan habet: Quasi aquae multae, ascenderunt super te (remiges, seu gubernatores tui) & depraedati sunt substantiam tuam. Vel, vt Chaldaeus vertit: In aquis multis venerunt contra te, qui diripuerunt te. Hieronymus ex Aradiorum, & Sidoniorum etymologia, qui suprà dicti sunt remiges Tyri, vocat eos venatores deponentes: venantur enim eorum animas, quas inter saeculi huius fluctus suo ducunt arbitrio: neque ad excelsa tollunt, sed in profunda demergunt. Neque imitantur eos, qui vsque ad matutinam vigiliam nauigantes, fregerunt insanos maris fluctus, & Dominum Saluatorem suscipere meruerunt; statimque tali vectore, & comite peruenerunt ad portum quietis. *In aquis.* Hebraicè במים bemaim. quae vox, licet singulari terminatione careat; tamen forma duali semper vsurpata, & expressiùs hoc loco videtur duplices aquas significare posse; nempè superiores nubium imbres, & inferiores fluctuum copias. Et quoniam quidam putant hoc nomen deductum à voce significante copiam, & abundantiam; ideo passim aquae pro symbolo copiae sumuntur. Quocirca & ad calamitatum, & malorum vim, quibus quis prematur, atque ad pericula multa, & magna, quae immineant, transferri solet; idque multas ob causas. Primùm, quia aquae torrentis, aut maris, magno impetu irruentes, submergunt, absorbent, atque consumunt omnia viuentia. Deinde, quia aquis diluuij tota terra submersa, omnem decorem, & pulcritudinem amisit, viuentiaque omnia, paucis exceptis, periere. Postremò, quia si ad Israëlitas habeatur oratio: ipsis primum periculum, quod sine timore, & tremore vix recolere nunc posse videntur, fuit ex aquis maris rubri, quas instar montium ipsis imminentium à dextris, & à sinistris conspiciebant ad caelos vsque pertingere, ac minitari naufragium, quo mox absorbendi erant Aegyptij. Et hoc sensu interpretandus est psalmus, in quo Christus Dominus Patrem compellat, dicens: *Saluum me fac Deus, quoniam intrauerunt aquae vsque ad animam meam.* Quem locum sic interpre-

Magnam, ac periculosam prouinciam suscipit, qui eam suscipit gubernandam, quae in magna felicitate versatur.

R. Dauid Chimchi.

R. Ionathan.

Chaldae.

Hieron.

Aquae duplices.

Aquae pro copia rerum sumuntur.

Aquae, quare pro miseriis, & calamitatibus accipiantur.

Psal.68.✝.2.

A tatur Hilarius: Introeuntibus enim aquis vsque ad animam, subiectus morti crucis fiebat, cùm passionum vniuersarum impetus vsque ad mortem animae prorumperet; hoc est, vsque ad mortem, qua anima poneretur. Significant item aquae, vt idem Hilarius, & Remigius tradunt, saeuientis populi turbam furentem. Quo sensu vsurpantur in alio psalmo, in quo alloquitur Dominum Psaltes, dicens: *Accinctus potentia, qui conturbas profundum maris, sonum fluctuum eius: turbabuntur gentes, & timebunt.* Quem locum sic reddidit Hieronymus iuxta Hebraea, & Chaldaea: Accinctus fortitudine, compescens sonitum maris, fremitum fluctuum eius, & multitudinem gentium: quasi dicat, non minus haec, quàm illa. Quae cùm ita sint,

B loci sententia talis erit. Multis incursibus, periculis, & calamitatibus agitatam, tum è caelo coortis, tum ab hominibus excitatis, *adduxerunt te remiges tui*, in aquas multas populorum, & militum Nabuchodonosoris, quos ad obsidionem tuam videbantur non solùm allicere; sed etiam trahere, abundantia, & diuitiarum copia, vnà cum affluentia omnium temporalium bonorum. Quasi verò ipsimet vrbis incolae, ministri, ac gubernatores, qui augendis vrbis opibus, splendori, ac fastui studebant, hoc eodem studio ciuitatem in hoc omnium maximum discrimen adduxerint: siquidem quò opulentior erat ciuitas, eò magis accensi milites fuere eam depraedandi desiderio. Quare

C meritò eosdem, quos remiges appellat, qui diuitias asportabant, naufragium attulisse testatur.

Ventus Auster contriuit te in corde maris. Theodoretus: Per translationem Babylonium ita appellauit, quando maximos excitare fluctus Auster consueuit, & difficilem contra nauigantes excitare tempestatem. Per translationem, quasi contra maritimam vrbem, Austrum vocat hostium incursum. R. Dauid Chimchi: Ventus Austri contriuit te in corde maris, hoc est, tu, quae sita in corde maris, ac aedificata es, contereris vento australi: id est, naues tuae vento australi conterentur, iuxta illud: In spiritu australi conteres naues Tharsis.

D Per ventum autem australem intelligit Nabuchodonosorem, quem vehementi vento comparat. Quo etiam modo habet Targhum Ionathae: Rex fortissimus instar venti australis confringet te in medio marium. Scholiastes: Quoniam, inquit, tamquam de naui loqui coepit de vrbe, meritò veluti persistens in tropo, vento Austro illam ait esse contritam: intelligit Nabuchodonosore. Polychronius: Tamquam in nauim malorum irruptio: persistit enim in metaphora, & à suis recedent muneribus ij, qui Rempublicam gerendam susceperant, & summa consilij inopia populus laborabit, & omnia, quae lugentium sunt propria, facient. Hieronymus: Omnes diuitiae Tyri Austro flante dispereunt;

E qui significantiùs Hebraicè קדים chadim, Graecè καύσων causon exprimitur, quem nos ventum vrentem dicere possumus. Quam quidem vocem deductam putat Hieronymus à radice יקד iachad, quae vrere, vel comburere significat apud Isaiam: *Propter hoc*, quia superbiuit Assyrius contra eum, qui dedit illi potestatem aduersus Hierusalem, *mittet dominator Dominus exercituum in pinguibus eius tenuitatem*, vel maciem, *& subtus gloriam*, hoc est, omne carum, pretiosum, & gloriosum, *eius succensa ardebit, quasi combustio ignis.* ex Hebraeo, vret vrendo, quasi combustio ignis: ter enim repetitur haec vox. Vel deduxit vocem à radice קדח chadach, quae accendi, succendi significat. Apud Iere-

Hilarius.

Aquae aliquando saeuientis populi turbam furentem significant.

Remigius.

Ps.64.✝.8.

Hieron.

Diuitiarum copia in maximum discrimen ciuitates adducit.

De vento Austro.

Theodor.

R. Dauid Chimchi.

Ps.47.✝.8.

Targhum Ionathae.

Scholiast.

Polychron.

Hieron.

Ventus Auster pro vento vrenti.

Isai.10.✝.16.

Ierem.17. ℣.4.

Ieremiam iratus Dominus contra Iudam, ait: *Et seruire te faciam inimicis tuis in terra, quam ignoras; quoniam ignem succendisti in furore meo, vsque in aeternum ardebit:* hoc est, non placabor, neque dimittã. Quapropter aptissimè vertit vulgatus hanc vocem, quasi significet uentum urentem; qua etiam ratione iterum eandem uocem reddidit eadem significatione. In Genesi enim, dum Pharao somnium suum enarrat Iosepho, ait: *aliae quoque septem* spicae *tenues percussae vredine,* Hebraicè קדים cadim, quod somnium mox interpretatus Iosephus, ait: *& septem spicae tenues percussae vento vrente.* Quo loco interpretatus est vulgatus significationem uocis vredinis, quoniam eadem omnino uox reperitur in Hebraeo. Ventum autem urentem aptissimè interpretatus est Austrum; multa enim significat, quae locum hunc illustrant. Primùm, quia excitatas procellas, tempestates, & naufragia Tyri significabat, optimè excitatas dixit procellas Austro, quem ab hauriendis aquis Latini dictum esse contendunt. Et Gellius eum etiam ait Graecè nominari νότον noton: quia est nebulosus, atque humectus: νοτὶς notis enim Graecè humor uocatur. Dicitur uerò urens, quòd à Meridie flans, exurentis solis radios adducere uideatur. Neque huic sententiae aduersatur Virgilius, dicens;

Gen.41. ℣. 6.& ℣.22. & 23.& ℣. 27.

Quare ventus Auster dicatur vrens.

Auster dicitur ab hauriendis aquis.

Gell. noct. lib.2.c.22.

Virgil.4. Georg.

Frigidus vt quondam siluis immurmurat Auster.

Vocat enim eum frigidum, propter frigidas, quas excitat, procellas. Et tandem, quoniam Nabuchodonosorem significabat, qui ab Austro, nempe ab excidio Hierusalem, quae sita erat ad Austrum, Tyrum veniebat. Quare non audiendus est Chaldaeus, vel Hebraei, qui ventum orientalem reddunt. Nam in Exodi verbis illis: *Cumque extendisset Moyses manum super mare, abstulit illud Dominus, flante vento vehementi, & vrente tota nocte.* Septuaginta, non orientalem, sed Notum, hoc est, Austrum verterunt. Verùm quàm aptè Propheta noster Tyrum naui comparauerit, eiusque ruinam naufragio, intellexere etiam profani scriptores. Cicero enim ad amicum sic scribit: Quamobrem, mi Quincte, conscende nobiscum, & quidem ad puppim: vna enim est iam bonorum omnium, quam quidem nos damus operam, vt rectam teneamus, vtinam prospero cursu: sed quicumque venti erunt, ars nostra certè non deerit. Et Horatius Rempublicam hortatur bellorum fluctibus agitatam, ne se, dijs iratis, committat fluctibus, dicens:

Auster, frigidus quare dicatur.

Exo. 14. ℣. 21.

Cic. lib. 12. epist. ad Q. Cornif.

Hor. lib. 1. od. 14.

O nauis, referent in mare te noui
Fluctus? O quid agis? fortiter occupa
Portum. Nonne vides, vt
Nudum remigio latus,
Et malus celeri saucius Africo,
Antennaeque gemant, ac sine funibus,
Vix durare carinae
Possint imperiosius
Aequor? non tibi sunt integra lintea:
Non dij; quos iterum pressa voces malo.

XXVII. *Diuitiae tuae, & thesauri tui, & multiplex instrumentum tuum.* Hieronymus: Multi ita legunt; in corde maris diuitiae tuae &c. vt omnes Tyri diuitiae, & thesauri, vniuersaque substantia in corde maris sit posita, & saeculi fluctibus obruatur, nihilque habeant stabile habitatores eius, atque perpetuum: impleto illo Euangelico: *Stulte, hac nocte animam tuam repetunt à te: quae autem parasti, cuius erunt?* Polychronius: Quid lucratus es ex rerum copia, quae tibi affluit? quasi dicat, nihil.

Nihil stabile in hac vita. Hieron.

Luc. 12. ℣. 20.

A *Multiplex instrumentum tuum.* Hebraicè מערב magharabech à radice ערב gharab, quae, vt suprà tractauimus, significat commercium, negotiationem; significat etiam res suaues; & gratas, vt apud Ieremiam. Facta enim de Christo Domino promissione, subdit: *Ideò quasi de somno suscitatus sum, & vidi, & somnus meus dulcis mihi:* quasi dicat: posteaquam vidi per somnium, Christum venturum, natum ex Virgine, qui inebriaturus erat omnem animam, lassam siti, & labore; euigilaui protinus, & recordatio talis somni dulcis, iucundissima, gratissima mihi fuit; vel potius, ipse somnus, quo mente conspiciebam haec, gratissimus, & omni suauitate fuit mihi plenus. Ex quibus verbis (quod obiter B notemus) manifestum est, quàm dulce sit diuinum consortium, quàm suaue colloquium eius. Manifestum igitur fit, hac voce significari à Propheta pretiosissimas quasque merces, quas vendebat, atque emebat negotiatrix Tyrus, & eas, quas carissimas habebat, & ex quarum vsu maximam percipiebat voluptatem.

Sup. ℣. 9.

Ierem. 31. ℣. 26.

Dulcis De memoria, dulce colloquium

Cum vniuersa multitudine tua, quae est in medio tui. Hieronymus: Multitudinem autem tuam, quam commistionem Septuaginta transtulerunt, exceptis principibus vulgus significat, qui absque nomine dignitatum, simili iudicio conterentur. Haec Hieronymus: Hebraicè קהלך chehalech, quae uox ecclesiam, congregationemque significat: ut in Leuitico: *Quòd* C *si omnis turba Israël ignorauerit, & per imperitiam fecerit, quod contra mandatum Domini est.* Ex Hebraeo sic uertunt nonnulli: Quòd si totus coetu Israël errore peccauerit, res uerò haec coetum latuerit, &c. expiabit se coetus ille. Septuaginta: Si autem omnis synagoga Israël ignorauerit (hoc est, peccauerit: peccatum enim ignorantia, siue inscitia quaedam est) non sponte, & latuerit uerbum ab oculis synagogae, &c. Quo loco discrimen innuitur inter קהל Cahal, & עדה ghadah, nempe, quod est inter partem, & totum: significat enim prior uox, de qua nunc agimus, omnem congregationem, complectentem singulas, & omnes congregationes populi: quasi diceret, iuuenum, senum, D virginum, principum, militum, mercatorum, sacerdotum, & ceteras: quae quidem omnes congregationes, quasi vna congregatio, *cadet in corde maris.* Scholiastes: cum dixisset sigillatim ipsis mala ventura, quod amplificantium est proprium, nec illam quidem omittit explicationem, quae syllepsi, ac breui complexione constat. Vult enim dicere, vt paucis complectar, quòd & aduenae, & ciues, & omnes. Synagogam verò indigenas appellat, remiges, ciuitatis magistratus; omnes autem adiecit: quoniam multi erant, qui rerum potiebantur, cùm alius alij vsui ad ciuitatis procurationem esset principi Tyri; hoc est, cùm plurium opera vteretur Rex Tyri in administratione Reipu- E blicae. Hactenus Scholiastes. R. Dauid Chimchi: Diuitiae tuae, inquit, thesauri tui, & omnia, quae sequuntur, intendunt significare, quòd scilicet, postquam Nabuchodonosor cepit Tyrum, iussit vniuersa vasa regionis illius colligi, & comportari in ciuitatem, animo scilicet transportandi ea in Babylonem. Rex autem cùm exercitu suo extra ciuitatem in tabernaculis commorabatur; quando ecce subitò mare inundauit ipsam ciuitatem: transportauitque vniuersam praedam, ac interfectos; puluerem quoque, & vniuersa vasa, quae erant in ipsa ciuitate: & sic, vbi antea ciuitas sita fuerat, nuda petra apparuit. Et hoc volunt verba illa significare: *Cadent in corde maris, in die ruinae tuae;* id est,

Hieron.

Leuit. 4. ℣. 13.

Scholiast.

R. Dauid Chimchi.

id eſt, capta ciuitas ſubmergetur cum vniuerſa ſubſtantia, & habitatoribus in profundum maris. In quo quidem figmento ſatis oſtendunt Rabbini, quam pingui, & craſſa Minerua ſcripturas ſacras interpretentur; cùm litteram, quae occidit, ſectantes, excaecatos oculos ab omni veritatis lumine auertant. Quomodo enim mare inundaret praecelſum montem, cui inſidebat ciuitas? Quòd ſi hoc diuinae prouidentiae miraculo, licet non neceſſario, quod impoſsibile non eſt, tribuant; quo modo victor Nabuchodonoſor vrbem deſeruit? & cùm Tyrus inſula ſit, quò diſceſsit? habitaturusne in continenti ſub tabernaculis? cui commiſiſſet vrbem ſibi ſubditam? Quae omnia cùm falſitatis manifeſtè arguant Chimchium; non tamen propterea eius protuli teſtimonium: ſed quia hoc figmento ob oculos mentis poſito, ſtatum ruinae Tyri optimè cogitatione, ac mente percipere poterimus. Quod quidem vſui magnopere erit ſtudioſè perpendenti, quae hic ſubdit Hieronymus: Miſta prophetia eſt inter vrbem, & nauem, vt ex altero alterum intelligas: & tamen vtrumque ad conſummationem ſaeculi pertineat, atque in naufragium.

Pingui Minerua interpretantur Rabbini ſcripturas, eas figmentis commaculantes.

Hieron. Conſummationem mundi ſignificari aliqui dicût conſummatione Tyri.

XXVIII.

Theodor.

A ſonitu clamoris gubernatorum tuorum conturbabuntur claſſes. Theodoretus ad haec addit, ita fore, vt obſeſſa, & capta vrbe, procul degentes gubernatores tui, multo terrore affecti, in fugam vertantur: eademque nautae faciant cum ijs, qui ad proram imperant, relictiſque nauigijs lamentantes, & lugentes in terram deſcendant, & terra caput conculcent, atque in ipſo ſolo recumbant, puluerem inde extergentes, capitaque capillorum ſpolient ornatu, ſacciſque induti, lamentari, & lugere perſeuerent. Hieronymus verò multa de ijs, quae ſequuntur, deſiderari affirmat in editione Septuaginta: verùm addita fuiſſe ex Theodotionis editione, quae ſic interpretatur: Quando Tyrus ceciderit, gubernatores illius turbabuntur, deſcendentque de claſsibus, & remiges, vectoreſque, ac proretae, ſiue nautae, & vniuerſi gubernatores maris iactati fluctibus, ſtabili aliquando conſiſtent gradu, & eiulabunt ſuper ea voce magna, quam prius ſuis locupletabant mercibus. His Prophetae verbis hi Patres arbitrantur ſignificari miſerabilem fortunam eorum, qui, dum Tyrus exſtaret, omnium bonorum copia affluebant: qua quidem deleta omnes ſitu, & ſqualore confecti, deſiſtentes ab omni mercatura, & commercio, iacent in puluere: quo quidem exemplo ob oculos poſito, miſerabilis Tyri caſus exaggeratur. Conſimili vſus eſt Ieremias argumento, dum ruinam Hieroſolymae lugeret. *Qui veſcebantur voluptuoſè, interierunt in vijs*, fame enecti, *qui nutriebantur in croceis, amplexati ſunt ſtercora*: quaſi dicat, qui, dum ſtaret ciuitas, non ad copiam tantùm, ſed & ad luxum, & pompam lautiſsimè, ac ſplendidè epulabantur; capta deinde ciuitate, in tantam inopiae miſeriam deuenere, vt prae fame in vijs, & compitis exanimes iaceant, ac tandem prae indigentia pereant. Qui autem pretioſiſsimis, ac delicatiſsimis veſtibus, non tam neceſsitati, quàm voluptati deſeruiebant, vaſtata vrbe humi iacere coeperunt, ſuper ſtercora cubantes, quorum calore naturali indigentiae frigoris, & nuditatis ſatisfacere ſe poſſe putabant; quae ita expetebant, vt oblata occaſione, quaſi cariſsimas veſtes, ſtercora ipſa iacentes complecterentur. Et quidem huiuſmodi mala, ac ſi quae ſunt peiora, incolis, & gubernatoribus Tyri accidiſſe, nemo eſt, qui dubitet. Verùm, an hoc tantùm ſignificet textus, vel aliquid

Hieron.

Thren.4.ỳ.5. Amplexari ſtercora quid ſignificet.

A aliud praeterea, hoc non dubitandum, ſed examinandum videtur. Et primò, quid *gubernatorum* vox iterata ſignificet, inquirendum. Ea verò Hebraeis dicitur חבל chobel; qua vſus eſt Ionas, dicens: *Et acceſſit ad eum* רבה חבל rabah chobel: *gubernator, & dixit ei, quid tu ſopore deprimeris?* R. Dauid: Erat, inquit, maior, ſeu ſupremus nauis, qui conſtitutus erat ſuper חבלי chable, hoc eſt, funes nauis, vt eam rectè regeret, quaſi funarium diceres. Significat enim vox ſua origine conſtringere funibus, vel doloribus. quod vtrumque ſignificat ea vox in pſalmo: ait enim: *Circumdederunt me dolores*, ſeu funes *mortis, & pericula inferni inuenerunt me*. Ad vtramque verò ſignifi-

Vnde dicatur nauis gubernator. *Ionae 1.ỳ.6.*

R. Dauid lib.radic.

Pſ.17.ỳ.5.

B cationem vocis reſpexiſſe videtur Petrus, dum ait de Chriſto Domino: *quem Deus ſuſcitauit, ſolutis doloribus inferni*, ſolutis funibus, vel vinculis, quibus mors, ſepulcrum, aut ipſe infernus, in quem victor deſcendit, conſtringere illum poterant. Et quoniam à naui ad Rempublicam transfertur, gubernator dicetur quaſi funarius, hoc eſt, qui ſollicitam curam agit funium, hoc eſt legum, quibus ciues, quaſi vinculis conſtringuntur, & continentur in officio; vel dolorum, ac poenarum, quibus arcentur à ſcelere. Propterea dixit Sapiens: *Intelligens gubernacula poſſidebit*: qui ſcit conſtringere, & ligare, aut curam funium habere, ille gubernationi eſt aptus. Quidam interpretantur, conſilia,

Act.2.ỳ.24.

Gubernator quaſi gerens curam funium, quibus ciues continentur in officio, & arcentur à ſcelere.

Prou. 1.ỳ.5.

C aut cogitationes poſſidebit, ſed non conſequenter. Atque alibi idem Sapiens manifeſtat, quantùm huius generis hominum indigeat populus, dicens: *Vbi nõ eſt gubernator, populus corruet.* Iam verò ad interpretationem noſtri textus redeuntes: *A ſonitu clamoris gubernatorum tuorum conturbabuntur claſſes*, ob oculos legentium ponit Propheta omnia, quae in vehementi tempeſtate accidere ſolent perituræ naui. Gubernatores enim, quaſi è ſpecula proſpicientes periculi magnitudinem, neque ſe prouidere ſatis poſſe exiſtimantes, conſilij inopes vociferantur, clamant, lamentantur, praecipiunt nemine obſequente, nemine, quid dicant, auſcultante; quoniam ſingulorum iam res agitur, non nauis, cu-

Prou. 11.ỳ.14.

D ius eſt deſperata iam ſalus. *A ſonitu* ergò, vel à voce; eadem eſt enim Hebraea vox קול Chol, quae apud Ezechielem: *Et audiebam ſonum alarum, quaſi ſonum aquarum multarũ, quaſi ſonum ſublimis Dei*, ſubintellige tonantis, *cùm ambularent, quaſi ſonus erat multitudinis, vt ſonus caſtrorum*. Quo loco eadem vox ſaepius iteratur *clamoris* זעקה zaghacah, quae clamorem ex animi angore ortum ſignificat, vt in pſalmo: *Clamaui ad te Domine: dixi tu es ſpes mea*, cùm eſſem omni alia ſpe deſtitutus. *A ſonitu* ergò *clamoris conturbabuntur claſſes*, ſibi damnum ſimile pertimeſcentes.

Ezech.1.ỳ.24.

Pſ. 141.ỳ.6.

XXIX.

Et deſcendent de nauibus ſuis: non de tuis, quia de vicinis nauibus ſermo eſt, *omnes qui tenebant remum, nautae, & vniuerſi gubernatores maris in*

E *terra ſtabunt*, &c. Exaggerat ruinam Tyri; naufragium commemorans, vt perſiſtat in inſtituta allegoria. Obſtupefactae conturbabuntur claſſes, & quotquot illarum curam gerebant; uel eius miniſteria exercebant, in ſumma miſeria vile tugurium incolere uolent potius, quàm in mari gubernacula poſsidere. R. Dauid Chimchi: A ſonitu gubernatorum tuorum turbabuntur uillae, id eſt, villae tuae, quae ſunt in terra, audita ruina, ac deſolatione tua, turbabuntur: & nautae in terra ſtabunt. R. Salomon: Neſcientes quo tendere debeant: uel poſt deſtructionem tuam omnes nautae, ac negotiatores, qui cum ſuis mercibus ad te ueniebant,

Quàm ſit terribilis Tyri ruina ab adiunctis declarat.

R. Dauid Chimchi.

R. Salomon.

bant, in terra ſtabunt; id eſt, non nauigabunt amplius, cùm non ſit futura ulla ciuitas tui ſimilis in negotiatione, & mercatura: quare deinceps in terra, non amplius in mari negotiationi uacabunt. Haec Rabbini. Vel ſenſus eſt, tantum fore ſonitum, clamoremque ruentis Tyri, ut uicinae gentes obſtupeſcant, & conturbentur. Simile quiddam ſignificare Dominus uoluit, dicens Samueli: *Ecce ego facio verbum in Iſraël, quod quicumque audierit, tinnient ambae aures eius*. Sumpta tranſlatio eſt ab eo, qui repente audit aliquod cymbalum, uel tormentum bellicum, aut tonitruum magnum: uehemens enim ille ſonus, aut aër commotus ſenſum auditus uerberans, non ſolùm audientem conturbat; uerùm etiam tinnitum diu durantem in auribus excitat, ex quo poſtea ſequuntur affectus, timoris primùm, quales ſunt praedicti, *deſcendent de nauibus, & in terra ſtabunt*. Quod alia phraſi expreſſit Iſaias, dicens: *Tacete habitatores inſulae*, ſiue inſularum: hoc eſt, quieſcite, abdicate uos mercatura, & nauigatione. Alij quoque ſequuntur affectus commiſerationis uerſus miſeram Tyrum, talia ſufferentem, quos indicant ſequentia, eoſque manifeſtauit Iſaias, dicens: *Vlulate naues maris, quia vaſtata eſt domus, vnde venire conſueuerant naues*. Verùm quoniam utriuſque humani affectus oblita Sidon, potius uidebatur inſultaſſe Tyro, ac ſine ulla commiſeratione riſum mouiſſe, excitare illam conatur Iſaias, ut ſibi timeat, & infelicis ſororis miſereatur, dicens: *Erubeſce Sidon, ait enim mare, fortitudo maris dicens*. Tyrum inducit loquentem, eamque mare compellat, & fortitudinem, ſeu arcem maris, quòd loco eſſet ſita maritimo, & arte, ac natura munitiſsimo: uel potius ad hoc naufragium Tyri alludens, non Tyrum, ſed mare, in cuius corde ſubmerſa iacet munitiſsima Tyrus, pro ea loquens inducit, dicens: *Non parturiui, & non peperi, & non enutriui iuuenes, nec ad incrementum perduxi virgines*. Quem locum alioqui difficilem aptiſsimè interpretatur Pintus, dicens Hebraeam particulam לא lo, hoc loco interrogantis eſſe, non negantis; quam in hunc ſenſum uertit vulgatus in libro Iob: *Nonne diſſimulaui? nonne ſilui? nonne quieui?* quae quidem interpretatio non eſt aliena à Latina phraſi: Cicero enim ea uſus eſt, dum ait: Non ager Picenus amiſſus? non patefactum iter ad urbem? hoc eſt, nonne amiſſus? nonne patefactum? Quamobrem erit loci ſenſus ita, ut Tyrus feminam agens, dicat. *Nonne* uehementer dolens *parturiui*? hoc enim ſignificat Hebraea uox, *non ne peperi*? & tamquam uera mater filios edidi? omnes ne mei ciues exteri ſunt, & alienigenae, à quibus deſtituta perierim? *non ne enutriui iuuenes* electos ad bellum, qui amore patriae fortiſsimè decertarent pro me? nonne *ad incrementum perduxi virgines*, quas defenderent viri bellatores, qui forti animo mortem potius eligerent, quàm eas paterentur hoſtium praedae, atque ignominiae patere? Si ergò ego maris quondam inſula, tot fortiſsimorum militum mater, atque omnium tum meis, tum exterorum munita praeſidijs, tam miſerè corrui; ne efferaris uicina Sidon; mihi crede, & quòd ad me attinet, miſericordia commouearis: quòd ad te, tibi ſollicitè caue. Quae quidem hortationis uerba non Tyro tantùm dicta, ſed cuicumque urbi regionum mundi: immò uerò unicuique noſtrum dicta, & maximè perpendenda crediderim. Hoc itaque feciſſe dicuntur nautae, remiges, & gubernatores claſsium, quicumque interfuerunt naufragio: ſibi enim praecauentes, deſcenderunt de nauibus, & in terra ſteterunt. Quae autem ſequuntur, ad miſericordiam, & ſympathiam pertinent.

1. Reg. 3. ℣. 11. — *Iſai. 23. ℣. 2.* — Non eſt ridendum, aut inſultadum miſeris, ſed timendum, & dolendum. — *Ibid. ℣. 4.* — *Hect. Pint. in Iſai.* — *Iob 3. ℣. 26.* — *Cic. At.* — Aliorum ruina nos cautiores reddit.

A

Et eiulabunt ſuper te voce magna. Tanto miſericordiae ſenſu tangentur eorum corda, ut, cùm uim doloris continere non poſsint, prorumpant in gemitus, & clamores. Et audire facient ſuper te uocem ſuam, reddunt ex Hebraeo nonnulli. Etenim vox Hebraea id eleganti phraſi ſignificat, quod ex magna, contentaque uoce profertur; ita ut uel ab ijs, qui procul abſunt, audiri queat: ut in libro Iſaiae: *Et auditam faciet Dominus*, audiri faciet, *gloriam*, maieſtatem, uel fortitudinem; elationem, uel contentionem diceres *vocis ſuae*, ut ex Hebraeo uertitur, fulgetro, & imbre, *& lapide grandinis*: quaſi dicat, uſque adeo extollit Deus ualidiſſimam tonitrui ſui uocem, ut audiri poſsit ab omnibus, tum qui procul, tum qui prope; non minus à uigilantibus, quàm à dormientibus; id enim omne ſignificat, auditam facere vocem. *Et clamabunt amarè*, conceptum animi dolorem exprimentes, nec voce tantùm; ſed etiam lacrymis, & gemitibus doloris ſigna proferent: ſed multò magis factis: propterea ſubdit.

Iſai. 30. ℣. 30. Auditam facere vocem quid ſignificet.

B

Et ſuperiacient puluerem capitibus ſuis, & cinere conſpergentur. Quae quidem maximi moeroris ſigna ſunt: quapropter & paenitentiam agentium affirmat Hieronymus eſſe propria. Quod quidem legentibus ſcripturas ſacras ita manifeſtum eſt, vt confirmatione non egeat. Verùm cogitanti mihi, quam ob cauſam aſperſus capiti puluis, vel cinis, paenitentiam oſtendat, vel excitet, hoc unum ſeſe obtulit: duo potiſſimum in paenitentia ſpectari, ut offenſus Deus placetur, & homo à peccato reuocetur. Quòd ad primum attinet: cùm miſer mortalis homo puluerem, uel cinerem capiti ſuo aſpergit, ſuam originem, & quid etiam de ſe futurum ſit, Deo ex alto proſpicienti oſtendit, quò diuinam miſericordiam erga miſerrimum, & puluerulentum hominem excitet. Hoc ualidiſsimo argumento diuinam implorabat opem ſanctus Iob, dicens: *Memento quaeſo, quòd ſicut lutum feceris me*, ex puluere coagmentatum, *& in puluerem reduces me*. Et iterum: *Comparatus ſum luto, & aſſimilatus ſum fauillae, & cineri*. Hoc etiam uſae ſunt orationis rhetorico colore ſanctae mulieres, Iudith, & Eſther, aſpergentes cinerem capitibus ſuis. Eodem & Niniuitae, & miſeram Hieroſolymae ruinam dolentes, quae *conſperſerunt cinere capita ſua, virgines Hieruſalem*. Idemque de noſtris Tyrijs, & uicinis Sidonijs affirmat Chriſtus Dominus: ſi in illis factae fuiſſent uirtutes, quae in Corozzain, uel Bethſaida factae fuerant, *olim in cinere, & cilicio paenitentiam* fuiſſe facturas. Et hoc quidem facto condonatio delicti, ac miſericordia facilè impetratur à Deo, ſi quis faciat, quod in ſe eſt: quod ut faciat, aſpergat cinere, uel puluere caput, quaſi tollens de puluere ruinae Tyri, uel de cinere, aut fauilla, in quam redactae ſunt illius merces, & gloria, & imponens capiti, cogitet ad ſe conſimilis exitus memoriam pertinere. Neque Tyri tantùm; ſed & omnium praeteritorum principum, in quorum tumulis Auſonius refert inſcriptum tale carmen:

Hieron. — Cinis, vel puluis aſperſus paenitentiae ſignum, & quare. — Duo paenitentia inclu dit. — Cinis in capite noſtram miſeriã Deo oſtendit. — *Iob 10. ℣. 9. & 30. ℣. 19.* — *Iudith 9. ℣. 1.* — *Eſther 14. ℣. 2.* — *Ionae 3. ℣. 5. & 6.* — *Thren. 2. ℣. 10.* — *Luc. 10. ℣. 13.*

C D E

Ductores quondam, puluis, & vmbra ſumus.

Ante ipſum uerò Horatius alio carmine.

—Nos vbi decidimus,
Quo pius Aeneas, quo Tullus diues, & Ancus:
Puluis, & vmbra ſumus.

Et Lucanus:

Capit omnia tellus,

Cinis in capite conſimilis exitus memoriam indicat. — *Auſon. in Heroum tumul. 17.* — *Hor. carm. lib. 4. od. 7.* — *Lucan. lib. 7. belli ciu.*

Quae

Quae genuit.

Cic. lib. 3. Tusc. Basil. in homil. Et Cicero Euripidis carmen citans, ait, reddenda est terrae terrae. Quocirca Basilius: Vbi iam dic, qui ciuitatum magistratus amplissimos capessebant? vbinam illi inexpugnabiles, atque inuicti rhetores? vbi item, qui praeclarè adeo statuerunt, ac benemeriti sunt de publicis istis conuentibus? quò abierunt illustres hippotrophi? hoc est equorum nutritores: vbi duces sunt exercituum? vbi satrapae? denique tyranni quò concesserunt? non omnia puluis? non sunt in fabulam versa omnia? Memoria vitae istorum in quam paucis ossibus retinetur? in horum sepulcra deflecte parumper oculos; possene te sperare discernere inter famulum, & dominum? inter pauperem, & diuitem? discerne, si qua suppetit vis discernendi, inter vinctum, & eum à quo vinctus erat Regem; inter robustum, & debilem: inter eleganti quadam forma praeditum, & deformem. Haec ille. Quae omnia, vt assiduè mortis memoriam recolamus, hortantur. Nec sacra solùm, sed & profana philosophorum scripta audiamus. Cicero enim: Tota philosophorum, inquit, vita, vt ait Socrates, commentatio mortis est. Et Diogenes de Democrito sic scribit: Saepe solitarius viuens, atque etiam sepulcra incolens.

Cic. lib. 1. Tusc. Diog. Laërt. lib. 9. vitae philosoph.

Duplex affectus asperfione cineris, & pulueris excitatur in homine. Duplex ergo affectus exprimitur puluere, & cinere. Primus misericordiae erga miseram Tyrum, quae praecipitata corruens, in puluerem redacta erat. Nam pulueris aspersio eiusdem damni communicationem quandam importat, quae solatium aliquod miseris afferre solet. Hac primùm ratione Iobum consolabantur amici: cùm enim vidissent eum scissis vestimentis, tonso capite corruisse in terram, puluereque respersum, non symbolo, sed verè dicentem: *Nudus egressus sum de vtero matris meae, & nudus reuertar illuc:* ipsi quoque *exclamantes plorauerunt, scissisque vestibus sparserunt puluerem super caput suum in caelum. Et sederunt cum eo in terra septem diebus, & septem noctibus, & nemo loquebatur ei verbum.* Alter affectus, erga se ipsum diuinam misericordiam implorans, eiusque indignationem placans, optimè puluere, & cinere indicatur: duo enim mala, quasi cuidam vrbi, minatur vnicuique Deus, incendium, & ruinam, prout videre est in Isaiae allato loco: *Auditam faciet Dominus gloriam vocis suae, & terrorem brachij sui ostendet in comminatione furoris, & flamma ignis deuorantis: allidet in turbine, & lapide grandinis.* Contra haec autem potentissima diuini brachij tela, scutum, & galeam adinuenit humana miseria, nempe cineres, quos non amplius comburit ignis; & puluerem, quem non comminuit turbo, neque conterit grando: nempe propriae abiectionis, ac miseriae assiduam meditationem, quam Deo sibi irato commemorabat sapientissimus Iob, dicens: *Contra folium, quod vento rapitur, ostendis potentiam tuam, & stipulam siccam persequeris.* Et iterum: *Ecce nunc in puluere dormiam; & si manè me quaesieris, non subsistam.* Quòd si adhuc intumescat puluerulentus peccator, adhuc timeat; erit enim *tamquam puluis, quem proijcit ventus à facie terrae:* hoc enim pulueri superest, vt dispergatur. Idem mos omnino fuit gentibus, teste Luciano, probaturque Homeri testimonio, apud quem Achilles, audita morte Patrocli, cinere caput aspersit. Et iterum ait: *— nunc perpexis in pectore barbis*

Verrere humum, nunc foedantes in puluere crinem.

Margin notes: Puluis capiti propter Tyrum aspersus, eius ruinae communicationem quandam indicat. Iob 1. ℣. 21. & cap. 2. ℣. 12. & 13. Pulueris, aut cineris asperſio diuinam prouocat misericordiam, iram placat. Isai. 30. ℣. 30. Iob 13. ℣. 25. Et cap. 7. ℣. 21. Ps. 1. ℣. 4. Lucia. libel. de luctu. Hom. lib. 18. Ilia.

A Et apud Catullum:

Caniciem terra, atque infuso puluere foedans. Catull. in Argonaut.

Et Virgilius:

Caniciem multo deformat puluere. Virgil. 10. Aenei.

XXXI. *Et radent super te caluitium:* radere, & caluitium, verbo, & nomini ex eodem verbo deducto, respondet in textu Hebraeo קרח charach, quae vox significat forcipe crines remouere: est enim longè aliud nomen, significans eum, qui natura caluus est. Quare aptissimè vim vocis exprimens vulgatus, radere caluitium vertit; quam optimè interpretatur ipse Hieronymus, dicens: Radentque super Tyrum caput, & facient caluitium: quod in luctu fieri solet eo tempore, quo magnitudo doloris omnem exclusit laetitiam. Lucianus enim narrat in more fuisse positum apud antiquos, cùm intestino dolore premerentur, comam vellere. Et Suetonius sic scribit: Quin & barbaros ferunt, quibus intestinum, quibusque aduersus nos bellum esset, velut in domestico, communique moerore consensisse ad inducias: Regulos quosdam barbam posuisse, & vxorum capita rasisse ad indicium maximi luctus. Et Herodotus ait lugentes Masistij mortem, se ipsos, & equos, & iumenta totondisse. Et Plutarchus refert Alexandrum in luctu Hephaestionis mortui equos, mulosque totondisse, & finitimarum vrbium pinnacula diruisse. Cuius quidem consuetudinis, quamquam sapienter à Patre Hieronymo Prado, & ab Antonio Gueuara, testimonia, & rationes allatae sint, ita vt vix quidquam, vel addi, vel exoptari aliud posse videatur: tamen eam loci interpretationem, quam Theodoretus commemorat, referre non pigebit, quoniam totum hunc lugentium morem illustrat. Est autem huiusmodi: Capitis insigne ornamentum, nempe capillos deponunt, quo se miseros inter sordida exprobratorum hominum consortia annumerandos deinceps fore profiteantur. Haec ille. Cuius rationem reddit Ouidius sic scribens:

Turpe pecus mutilum, turpis sine gramine campus;
Et sine fronde frutex, & sine crine caput.

Et auctor est Beda, tondere caput ideo ab Ecclesia fuisse receptum, vt quod antiquitùs probro dabatur, & ignominiae apud gentes, honori, ac decori haberetur sacerdotibus suis. Nam Petro Apostolorum principi, cùm Antiochiae praedicaret, caput ab impijs abrasum fuit, vt cunctis ludibrio foret. Idemque Eliseo obiectum fuit ab exprobrantibus pueris, & dicentibus: *Ascende calue, ascende calue:* quod scelus atroci morte vindicauit mox Deus. Et vsque adeo abominabantur Hebraei caluitiem, vt eos, qui natura caluescunt, iudicauerit Deus lege vindicandos ab infamia, dicens: *Vir, de cuius capite capilli fluunt, caluus, & mundus est:* quasi dicat, non propterea immundus, quia caluus; nisi fortè ex leprae morbo caluus sit, vt mox eius signa subdit. Quae verò de cinere, & capitis rasura diximus, eadem propè omnia ad cilicia quoque pertinere putamus.

Et accingentur cilicijs; quae ex pilis camelorum, vel caprarum texebantur, quorum vsum, bellicis machinis, ab ignibus praesertim tuendis aptissimum fuisse tradunt Vitruuius, Seruius, & Asconius. Quod innuit Cicero, dum dicit: cùm iste coria, cilicia, saccos imperaret, & cetera. Quibus adde, dicta fuisse cilicia à Cilicibus, apud quos primùm confecta sunt, vt auctor est Varro. Quare aptissimè etiam à diuinae vindictae iaculis, ac missilibus, cilicijs se tuentur peccatores, vt, qui vixerant, inquit Hieronymus, in delicijs, postea paenitentes

Margin notes: Hieron. Lucian. lib. de luctu. Sueto. in Caligula c. 5. Hero. lib. 9. ubi de morte Masistij. Plut. in uita Alex. P. Hierony. Prad. super Ezech. 24. ℣. 17. Anto. Gueuara super Habacuc 3. ℣. 13. Theodor. Ouid. Quare in Ecclesia caput radatur sacerdotibus. 4. Reg. 2. ℣. 23. Leu. 13. ℣. 40. Cilicij vsus in bello. Vitr. lib. 10. c. ult. Seru. Geor. 3. Ascon. Pedianus lib. 3. in actio. Cic. in Verr. Varr. lib. 2. de re rust.

nitentes viuant in austeritate, atque duritia. Hic enim est primus cilicij effectus, maximè si ad carnem intrinsecùs vestiatur; sicut fecisse dicitur Ioram Rex Israël, cùm Benadad Rex Syriae obsideret Samariam; essetque tam magna fames in ea, vt coxerint mulieres filios ad vescendum. *Quod cùm audisset Rex, scidit vestimenta sua, & transibat per murum, viditque omnis populus cilicium, quo vestitus erat ad carnem intrinsecùs.* Alius effectus est, vt moeroris, luctus, atque tristitiae signum sit: de quo in psalmo: *Conscidisti saccum meum; hoc est, vestes lugubres, & circumdedisti me laetitia.* Pro eodem autem accipiuntur in sacris, saccus, & cilicium: quoniam eadem voce Hebrea שק sac, ambo significantur. Hebraeam vocem, quòd mirandum est, quamplurimae nationum linguae vsurpant: Graeca enim, Germanica, Belgica, Gallica, Italica, & Hispanica consimili voce saccum nominant. Est autem saccus squalida, ac sordida vestis, qualis moestos decet. Propterea Cicero ferè semper luctum cum squalore coniungit, dicens, ne illius luctum, squaloremque aspicerem. Et iterum: Aspicite, Iudices, squalorem, sordesque sociorum, spectaculum sordidum, atque luctus. Erat autem Romanis huiusmodi vestis, dicta pulla, propter terreum colorem: quocirca idem Cicero ait: Atque etiam id à te scire cupio, quo consilio, aut qua mente feceris, vt in epulo Q. Arrhij familiaris mei cum toga pulla accumberes? & subdit: Quis vmquam cenauit atratus; cùm ipse epuli dominus Quinctus Arrhius albatus esset? Huiusmodi crimine accusabatur homo ille, cui dictum fuit in Euangelio: *Amice, quomodo huc intrasti, non habens vestem nuptialem?* hoc est candidam. Propterea *dixit Rex ministris; ligatis manibus, et pedibus eius, mittite eum in tenebras exteriores, ibi erit fletus, et stridor dentium:* erat enim malum omen, lugubrem vestem nuptijs inferre. Ratio autem, vt dixi, propter quam erat lugubre hoc vestimenti genus, ea potissimùm erat, quia eo vtebantur vilissimi, & abiectissimi homines. Suetonius enim refert de Augusto in hunc modum: Militem secreuit à populo, multis è plebe proprios ordines assignauit; praetextis cuneum suum, & proximum paedagogis; sanxitque, ne quis pullatorum media cauea sederet. Et Quinctilianus ait: Iam collidere manus, terrae pedem incutere, femur, pectus, frontem caedere, mirè ad pullatum circulum facit: hoc est, ad cumulum hominum abiectissimorum. Qui quidem mos apud antiquos inoleuit, vt funus sequeretur vestitus pullus. Homerus enim tradit Thetim udituram Iouem, cùm Achillem filium breui ad Troiam periturum deploraret, sese velo nigerrimo operuisse. Et Crassus ille diues muraenam in piscina domus mortuam atratus, tamquam filiam luxit, vt scribit Macrobius; de quo videndus est Aelianus, & Apuleius. At praetextam pullam induere nulli alij licebat, nisi ei, qui funus faciebat.

[Margin: 4. Reg 6. ✝. 30. — Cilicium moeroris signum. — Psal. 29. ✝. 12. — Saccus, & cilicium pro eodem accipiuntur in sacris. — Sac vox Hebraea pluribus gentibus communis. — Saccus quid sit. — Cic. ad Att. & pro Cluë. — Vestis pulla, quae. — Cic. in Vatin. — Matt. 22. ✝. 12. & 15. — Quale crimen nuptias adire sine veste nuptiali. — Suet. in August. — Quinct. lib. 2. c. 13. — Homer. lib. 18. Iliad. — Macr. li. 3. Satur. c. 15. — Ael. lib. de nat. ani. c. 4. — Apul. lib. 3. meta. & 7. — Sext. Pomp. lib. 14.]

XXXII. De carmine lugubri.

Et assument super te carmen lugubre. Cuius mentio est in Euangelio: cum enim vocatus Dominus ab Archisynagogo, vt morituram puellam sanaret, eamque iam mortuam resciuisset in via: *Cùm venisset,* inquit Euangelista, *in domum principis, et uidisset tibicines, et turbam tumultuantem.* Vbi Chrysostomus ait: tibicines, & tumultum, mortis demonstrationem appellat; more enim veteri tibicines ad excitandos luctus in mortuis ferebantur adhiberi. Verùm huius lugubris cantus mentio cernitur in Ieremia: *Vocate,* ait Dominus, *lamen-*

[Margin: Matt. 9. ✝. 23. — Chrysost. in Matth. — Ambros. in Luc. 8. — Ierem. 9. ✝. 17. & seq.]

A *tatrices, vt veniant: et ad eas, quae sapientes sunt, mittite, et properent, festinent, et assumant super nos lamentum: deducant oculi nostri lacrymas, & palpebrae nostrae defluant aquis,* hoc est carmen, quod repeti solebat ad singulos lamentationis versus, prout in cantico laudis iterabantur illa verba: *Quoniam in saeculum misericordia eius. Quia vox lamentationis audita est de Sion: quomodo uastati sumus, et confusi uehementer? quia dereliquimus terram, quoniam deiecta sunt tabernacula nostra.* Haec ad reliquum carminis videntur pertinere. *Audite ergo mulieres uerbum Domini; & assumant aures uestrae sermonem oris eius, et docete filias uestras lamentum, et unaquaeque proximam suam*

[Margin: Psal. 105. ✝. 1. & Dan. 3. ✝. 89.]

B *planctum; quia ascendit mors per fenestras nostras,* velut fur, *ingressa est domos nostras, disperdere paruulos de foris, iuuenes de plateis.* Qui quidem locus Ieremiae sic apertè declarat omnia, quae in hoc ritu contingebant, vt nihil amplius desiderari posse videatur. Ibi enim, & à quibus caneretur, & qua de causa, & quale carmen caneretur, omnia sigillatim habentur expressa. Quare nihil aliud mihi superest tractandum, quàm, cui etiam genti idem mos obseruatus fuerit, & nomen carminis, ac mulierum cantantium. Quod ad primum spectat, Alexander de Romanis recenset his verbis: Lecto igitur constrato purpura, aut linteis splendentibus, & in eo defuncti corpore locato, post vltimam con-

[Margin: Graeci ac Romani lugubres cantilenas funeribus exhibebant. — Alex. ab Alex. lib. 3. Genial. c. 7.]

C clamationem, tibicine praecedente, qui naeniam funebrem, qua laudes defuncti, & facta recensebat, tum pudorem, integritatem, & fidem, non saltabundus vt olim, sed stans Phrygio modulo caneret, funus procedebat. Et subdit: Praeficas, quae luctui praeessent, aduocare, vel pretio conducere solebant, quae cantu, & funebri carmine lamentarentur, vitamque, & praeclara gesta, summasque virtutes non sine miseratione laudarent. Quas quidem naenias Graecis in luctu saepe decantari inuenimus, qui apio coronati, defuncti laudes recensere carmine, quod ἰάλεμον ialemon vocant, & res memoratu dignas, claro praeconio celebrare assueuerant. Haec ille. Quae disertè notationibus illustrat Tiraquellus. Festus item Pompeius,

[Margin: Praeficae lugubre carmen canebant.]

D Naenia, inquit, est carmen, quod in funere laudandi gratia cantatur ad tibiam. Et Diomedes: Id carmen, quod cum lamentatione extremum, atque vltimum mortuo adcanitur, naenia dicitur. Nonius: Naenia ineptum, & inconditum carmen, quod adducta mulier, quae praefica dicitur, ijs, quibus propinqui non essent, mortuis exhiberet: citatque illud Varronis, dicentis: Ibi à muliere, quae obtusa voce esset, perquam laudari, deinde naeniam cantari solitam ad tibias, & fides. Huius meminit Horatius sic scribens:

[Margin: Tiraq. ibi. — Fest. Pomp. — Diom. Grammaticus. — Non. Marcell. — Varro lib. 4. de uit. pop. Rom.]

Sed ne relictis musa procax iocis
Ceae retractes munera naeniae.

[Margin: Hora lib. 2. car. Od. 1.]

E Fuit autem Simonides Graecus poëta lyricus, primus inuentor huius carminis, à Cea insula oriundus, ac propterea Cea naenia dicitur. Cicero etiam eius meminit, dicens: Honoratorum virorum laudes in concione memorentur, easque etiam cantus ad tibicinem prosequatur, cui nomen naeniae: quo vocabulo etiam Graeco cantus lugubres vocantur. Et Ouidius:

[Margin: Cic. 2. de legibus.]

Ducit supremos naenia nulla choros.

[Margin: Ouid. 6. Fast.]

Qui potius ad deam Naeniam respicere videtur, quàm ad cantum. De modulo tandem Phrygio, quo naeniae canebantur, agit Apuleius ex Luciano, cuius haec sunt verba: Vniuscuiusque harmoniae seruare proprietatem Phrygiae diuinum impetum.

[Margin: Quo modulo caneretur naenia.]

Apul. lib. 1. Florid. & 8. Lucian. in Harmonid. Arist. 8. Polit. c. 5. & 7. Poll. lib. 4. c. 9. & 10. Plin. lib. 2. c. 22. Cens. de die natal. c. 26.

petum; Apuleius vertit, religiosum. Huius meminit Aristoteles, Pollux, Plinius, & Censorius. Huiusmodi verò carmina, & moduli assumenda super Tyrum affirmat Dominus, tamquam super mortua, quae effertur ad sepulcrum. Forma autem huius carminis ea est, quae sequitur.

Nihil est, quod tam ad commiserationem moueat, quam collatio praeteritae felicitatis cum praesenti miseria.

Quae est, vt Tyrus, quae obmutuit in medio maris? Nihil est, quo praeficae, aut tibicines magis excitarent ad luctum, & moerorem, quàm dum defuncti bonos mores, felicitatemque enumerantes, conferrent cum infelici, & immatura morte. *Quae est vt Tyrus?* quasi dicat: nulla alia ciuitas toto terrarum orbe reperiri poterat, vel tam celebris, vel sic munita &c. & tamen obmutuit. Theodoretus: In otio, inquit, & pace hoc tempus omne transegisti, quo nemo tibi perturbationem excitare ausus est. *quae obmutuit.* Hebraicè כדומה chedumah, à radice דום dum, quae excidere, succidere, seu silere significat, seu compesci; quod est proprium mortuorum: vt in psalmo: *Paulo minus habitasset in inferno* דומה dumah, id est, excisa, vel in silentio *anima mea*: vtroque enim modo exponit, R. Dauid. Et in alio psalmo. *Neque omnes, qui descendunt in infernum;* Hieronymus vertit, in silentium. Consimilis etiam vox habetur in psalmo alio: *Si non humiliter sentiebam, sed exaltaui animam meam*: ex Hebraeo verti potest: Si non posui, & silere feci animam meam. Huius silentij meminit Virgilius:

Theodor. Obmutescere, vel silere idem, ac mori. *Psal. 94. ℣. 17. R. Dauid lib. radic. Ps. 114. ℣. 17. Hieron. Psal. 130. ℣. 2. Virgil. 6. Aeneid.*

Dij, quibus imperium est animarum, vmbraeque silentes,
Et Chaos, & Phlegethon.

Iob 10. ℣. 22.

Ecce Chaos vocat Virgilius, quod sanctus Iob dixit, *vbi nullus ordo*, scilicet, temporis, diei, ac noctis vicissitudo, *sed sempiternus horror inhabitat.* Ex hac Hebraea phrasi sumpta est Latina, qua Plinius, & Columella silentem Lunam appellant, quae non apparet: & silentes surculos, aut vineas, quae nondum germinant. Et Ouidius mortuos vocat silentes:

Plin. li. 16. c. 39. Colum. li. 2. c. 10. & lib. 11. c. 2. & lib. 4. c. 27. Oui. 5. Fast. Virgil. 6. Aeneid.

Mox etiam lemures animas dixere silentum.

Et Virgilius:

Quaesitor Minos vrnam mouet: ille silentum,
Conciliumque vocat, vitasque, & crimina discit.

Est ergo loci sensus: *quae est vt Tyrus?* quae celsitudine, ac excellentia reliquas omnes vrbes superabat; nunc in infernum detrusa, & quasi mari submersa miserè conticescit.

XXXIII. Vani praesentis felicitatis fructus. *Theodor.*

Quae in exitu negotiationum tuarum de mari implesti populos multos. Septuaginta: Quantam inuenisti mercedem à mari? Vbi Theodoretus: Satis hoc est ad docendos omnes homines, ne superbia efferantur, propter eam, quae sub aspectum cadit, felicitatem; propterea quòd mutatio consequitur: hoc enim ipsi Tyro ait: Quid tanto tempore à negotiatione tua lucrata es? nihil tibi negotiationis labor profuit, neque omnium gentium concursus: instar enim nauigij demersi malorum deformitate cooperta es, veluti quosdam fluctus, excipiens hostilium legionum defluxus.

In exitu. Hebraicè בצאת betseath, à radice יצא iatsa, quae quemlibet exitum significat; a qua deducitur illa frequēs in sacris litteris phrasis, qua ingredi, &

A egredi idem significat, ac Latinis exsequi officium suum & foris, & domi; vt in Deuteronomio Moyses: *Centum viginti* inquit *annorum sum hodie, non possum vltrà egredi, & ingredi.* Et Caleb loquens cum Iosue, ait: *Illius in me temporis fortitudo vsque hodie perseuerat, tam ad bellandum, quam ad gradiendum.* Aptissimè transtulit phrasim vulgatus, quam sic alij reddunt. Quale olim erat robur meum, tale nunc quoque ad bellum, ad egrediendum, & ingrediendum. Quare non tantùm significabitur hoc loco, Tyrum in exitu negotiationum, siue in mercium mittendarum copia ditasse populos; sed etiam omni negotiatione, qua merces exportabantur, vel comportabantur.

Ingredi, & egredi quid significet. *Deut. 31. ℣. 2. Iosue 14. ℣. 11.*

B *Nunc contrita es.* Hieronymus: Ad nihilum deducta es, siue facta perditio es: vt non naturam perditionis habueris, sed voluntatem. Quibus verbis contritionem, seu ruinam Tyri ipsius voluntati tribuit; non astris, non fato, non casui, non fortunae. Licet enim Tyrus, sicut omnes peccatores, non voluerit poenam, nempe ruinam, & desolationem, quae passa est; quia tamen dilexit scelera, & iniquitates, quas necessariò consequitur calamitatum poena; ideo & poenam, & interitum dilexisse meritò dicitur. Quod disertis verbis significauit Dominus, Israëli per Oseam loquens: *Perditio* enim inquit, *tua Israël*, non hostium, non infecti aëris, non concursus siderum, non virium accensi C ignis, sed *tua*; tu enim haec omnia mala in te concitasti; cùm aduersus tuum creatorem, & rerum auctorem, peccata, & scelera impudenter commisisti.

XXXII II. *Hieron.* Tyri ruina eiusdem sceleribus tribuenda, non fato, neque astris. *Ose. 13. ℣. 9.*

Negotiatores populorum sibilauerunt super te. Hoc est enim hominibus natura comparatum, vt ad alicuius hominis, in caenoso aliquo praecipitio ruentis, spectaculum obstupescant primùm, misereantur deinde, & tandem miserum hominem luto spurcatum, claudicare, aut volutari contemplantes, in risum, & cachinnos concitati, ad sibilos conuertantur. Sic apud Sophoniam de Niniue dicitur: *Omnis, qui transibit per eam, sibilabit.* Et in threnis: *Sibilauerunt, & mouerunt caput suum* D *super filiam Hierusalem.*

XXXV. Sibilatio comitatur ruinam. *Sophon. 2. ℣. ult. Thren. 2. ℣. 15.*

Et non eris vltra vsque in perpetuum. Theodoretus praeter eam, quam suprà attulerat loci interpretationem, nunc adducit aliam ex Ieremia, asserente Dominum poenitentiam acturum de malis, quae cogitauerat facere genti, si gens conuertatur à malis suis; & concludit: igitur & fert Dominus sententiam, & latam, antiquat. Neque veritas mentitur: fert enim sententiam contra non paenitentes: in iis verò, qui paenitentiae remedium exceperunt, supplicij decretum nullum habet locum: hoc vsu venit Niniuitis. Hic igitur itidem longi supplicij decretum abrogauit posterorum commutatio. Haec ille. Verùm cùm haec sint E insultantium verba, nulla alia indigent interpretatione, quàm quòd maleuoli ea minitentur, quae exoptant mala euenire. Vel significant de tam sublimi felicitatis gradu, in tam profundum miseriarum barathrum praecipitatam Tyrum, vt in pristinum statum nullo vmquam tempore posse restitui existimetur.

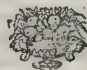
Theodoret. Sup. c. 26. ℣. ult. Ierem. 18. ℣. 8. Qua ratione Deus videatur mutare, quam tuleat damnationis sententiam.

D 2 EZE-

EZECHIELIS PROPHETAE CAPVT VIGESIMVMOCTAVVM.

ARGVMENTVM.

Principem Tyri de superbia, & arrogantiâ conuincit Propheta, incitatus ad deplorandos eiusdem ruinae casus, quibus & Sidonis euersionem, & Israëlis libertatem, ac felicem patriae habitationem subnectit.

I. *T factus est sermo Domini* A
ad me, dicens:
II. *Fili hominis, dic principi*
Tyri: Haec dicit Dominus
Deus: Eo quòd eleuatum est
cor tuum, & dixisti: Deus
ego sum, & in cathedra Dei sedi in corde ma-
ris: cùm sis homo, & non Deus, & dedisti cor
tuum quasi cor Dei.
III. *Ecce sapientior es tu Daniele: omne secretum*
non est absconditum à te.
IIII. *In sapientia & prudentia tua fecisti tibi for-*
titudinem: & acquisisti aurum, & argentum
in thesauris tuis.
V. *In multitudine sapientiae tuae, & in nego-*
tiatione tua multiplicasti tibi fortitudinem: &
eleuatum est cor tuum in robore tuo.
VI. *Propterea haec dicit Dominus Deus: Eo quòd*
eleuatum est cor tuum, quasi cor Dei:
VII. *Idcirco ecce ego adducam super te alienos robu-*
stissimos gentium: & nudabunt gladios suos
super pulcritudinem sapientiae tuae, & polluent
decorem tuum.
VIII. *Interficient, & detrahent te: & morieris in*
interitu occisorum in corde maris.
IX. *Numquid dicens loqueris: Deus ego sum, co-*

ram interficientibus te: cùm sis homo, & non
Deus in manu occidentium te?
Morte incircumcisorum morieris in manu alie- X.
norum: quia ego locutus sum, ait Dominus
Deus.
Et factus est sermo Domini ad me, dicens: XI.
Fili hominis, leua planctum super Regem Tyri:
Et dices ei: Haec dicit Dominus Deus: Tu XII.
signaculum similitudinis, plenus sapientia, &
perfectus decore,
In delicijs paradisi Dei fuisti: omnis lapis pre- XIII.
B *tiosus operimentum tuum: sardius, topatius, &*
iaspis, chrysolithus, & onyx, & berillus, sapphi-
rus, & carbunculus, & smaragdus: aurum
opus decoris tui: & foramina tua in die, qua
conditus es, praeparata sunt.
Tu cherub extentus, & protegens, & posui te XIIII.
in monte sancto Dei, in medio lapidum ignito-
rum ambulasti.
Perfectus in vijs tuis a die condicionis tuae, XV.
donec inuenta est iniquitas in te.
In multitudine negotiationis tuae repleta sunt XVI.
C *interiora tua iniquitate, & peccasti, & eieci te*
de monte Dei, & perdidi te o cherub protegens,
de medio lapidum ignitorum.
Et eleuatum est cor tuum in decore tuo: perdi- XVII.
disti

disti sapientiam tuam in decore tuo, in terram A
proieci te: ante faciem Regum dedi te, vt cerne-
rent te.
XVIII. *In multitudine iniquitatum tuarum, & ini-*
quitate negotiationis tuae polluisti sanctificatio-
nem tuam: producam ergo ignem de medio tui,
qui comedat te, & dabo te in cinerem super ter-
ram in conspectu omnium videntium te.
XIX. *Omnes, qui viderint te in gentibus, obstupe-*
scent super te: nihili factus es, & non eris in
perpetuum.
XX. *Et factus est sermo Domini ad me, dicens:*
XXI. *Fili hominis pone faciem tuam contra Sido-*
nem: & prophetabis de ea,
XXII. *Et dices: Haec dicit Dominus Deus: Ecce ego*
ad te Sidon, & glorificabor in medio tui: &
scient quia ego Dominus, cùm fecero in ea iudi-
cia, & sanctificatus fuero in ea.

Et immittam ei pestilentiam, & sanguinem in XXIII.
plateis eius: & corruent interfecti in medio eius
gladio per circuitum: & scient quia ego Do-
minus.
Et non erit vltrà domui Israël offendiculum XXIV.
amaritudinis, & spina dolorem inferens vndi-
que per circuitum eorum, qui aduersantur eis: &
scient quia ego Dominus Deus.
Haec dicit Dominus Deus: Quando congrega- XXV.
uero domum Israël de populis, in quibus dispersi
sunt, sanctificabor in eis coram gentibus: & ha-
B *bitabunt in terra sua, quam dedi seruo meo*
Iacob.
Et habitabunt in ea securi: & aedificabunt XXVI.
domos, & plantabunt vineas, & habitabunt
confidenter, cùm fecero iudicia in omnibus, qui
aduersantur eis per circuitum: & scient, quia
ego Dominus Deus eorum.

EXPLANATIO EIVSDEM CAPITIS VIGESIMI OCTAVI.

I. Quibus locis prophetae vtantur hoc exordio.

T factum est verbum Domini ad me, dicens. Frequens Prophetarum exordium, quo non tantùm initio totius libri, seu prophetiae vtuntur; verùm etiam initio cuiuslibet nouae visionis, aut noui alicuius vaticinij. Tum vel maximè, cùm aut calamitates, & miserias principibus, optimatibus, siue etiam toti genti, aut populo superuenturas praedicunt. Quo quidem exordio, & à seipsis odium, & inuidiam repellunt, quae aures audientium obstruerent, animosque auerterent, & sibi tamquam à Deo missis, Deique mandata exponentibus, auctoritatem, beneuolentiam, attentionem, fidemque conciliant: quibus prophetiae propositum finem faciliùs consequantur. Persimili vsus est argumento Apostolus, dicens: *Paulus Apostolus, missus, non ab hominibus, neque per hominem, sed per Iesum Christum, & Deum Patrem.* Et iterum: *Notum enim vobis facio, fratres, Euangelium, quòd euangelizatum est à me, quia non est secundum hominem*, hoc est secundum opinionem humanam: *neque enim ego ab homine accepi illud, neque didici, sed per reuelationem Iesu Christi.* Hoc idem testatur Propheta noster, dum dicit: *Factus est sermo Domini ad me, dicens.* Quo quidem magnifico, sublimique exordio indigebat Propheta, cuius alioqui imbecillitas mox exprimitur, dum à Deo subiungitur.

Gal. 1. ✝. 1. & ✝. 11. & 12.

II. Filius hominis abiectũ significat.

Fili hominis, fili Adam: quàm enim gloriosum est à Deo ipso mitti, eiusque legatione fungi; tam est abiectum, filium hominis dici: & quàm credibilia sunt verba mittentis; tam sunt suspecta verba C filiorum hominum, à quibus *diminutae sunt veritates*, vel quasi desuetudine perierunt. Verùm in eo maximè diuini verbi vis, atque maiestas elucet, quòd ab ipsis etiam hominum filijs prolatum, & omni fide sit dignum, & cum omni reuerentia sit excipiendum. Vtrumque innuit Isaias, dicens: Domine, *quis credidit auditui nostro?* Hoc est mysterijs de Christo, quae accipiunt à nobis, annunciantibus tam inaudita. Cui alibi respondere videtur Dominus, dicens: *Posui verba mea in ore tuo, & in vmbra manus meae protexi te, vt plantes caelos, & fundes terram:* quasi eadem praestans, quae verbo praestanda decreui, *& dicas ad Sion, populus meus* D *es tu.*

Ps. 11. ✝. 2.

Isa. 53. ✝. 1.

Isa. 51. ✝. 16.

De quo principe Tyri sit sermo, agitatur quaestio.

Dic principi Tyri. Magna est hoc loco inter Patres controuersia; variè enim hunc locum interpretantur: totius autem controuersiae cardo in hoc maximè versatur, ad quem Tyri principem fiat sermo propheticus: quoniam & ad Regem, seu principem Tyri verba referri videntur: at ei non omnia aptari posse nonnulli confirmant. Quare ad diabolum omnia, vel aliqua referunt. Neque solùm à Patribus, & sacrae scripturae interpretibus agitatur haec quaestio; verùm multò magis à doctoribus scholasticis, dum disputant de peccato primo angelorum; quod superbiae peccatũ fuisse ferme omnes E tradunt: idque tum ex hoc, tum ex quarto decimo Isaiae capite probant; de quo similis est omnino disputatio. Triplici porro via progrediuntur scriptores: alij alterutra extrema, alij media. Hieronymus enim per principem Tyri diabolum intelligi videtur asserere, dum scribens ad Damasum, ait: Ad principem Tyri dicitur, in delicijs paradisi Dei natus

Scholast. 1. p. q. 63. a. 3. & 2. Sent. dist. 5.

Prima sententia daemonem intelligi putat. Hieron. ep. 146. & lib. 6. comm. in c. 14. Isa.

natus es: & iterum respondere videtur ad obiectionem, dum vocatur à Deo Tyri princeps homo, & non deus. Nam probat in Euangelio, diabolum hominis nomine compellari, dum dicitur a Christo: *inimicus homo superseminauit Zizania*. Quare etiam ad eundem, & socios dictum legimus: *Ego dixi, dij estis, & filij excelsi omnes; vos autem sicut homines moriemini, & sicut vnus de principibus cadetis*. Quin alibi firmius adhaeret huic sententiae, dicens: Quis tam stultus, & vecordis ingenij, vt in paradiso Dei positum principem Tyri (quemcumque illum esse crediderit) & conditum inter cherubim, & inter igneos lapides conuersatum (quos haud dubiè angelos intelligimus, caelestesque virtutes) putet fuisse eum, qui terrenis lapidibus ornatus sit, & habuerit similitudinem, & signaculum Dei? Hoc idem videtur asserere Augustinus, qui verba illa: *Tu signaculum similitudinis*, &c. de diabolo interpretatur, qui ab initio peccauit, & in veritate non stetit. Et iterum idem Augustinus citat illa verba: *In delicijs paradisi Dei fuisti* omni lapide pretioso ornatus: subditque, ubi intelligitur fuisse aliquando sine peccato diabolum. Origenes: Plangitur itaque, inquit, princeps Tyri: nec putandum est hunc hominem esse: in medio quippe Cherubim nullus hominum est creatus: & in paradiso Dei, si simpliciter litteram sequimur, hominum nullus est enutritus. Et cùm in paradiso deliciarum, sicuti diximus, nemo fuerit, nunc dicitur princeps Tyri in paradiso deliciarum natus, & enutritus. Quis est iste princeps Tyri? Haec & alia multa profert Origenes, quibus fusiùs, ac multis argumentis probat istum fuisse diabolum. Atque alibi idem Origenes vehementius huic sententiae insistit, dum ex hoc loco probat, malignos spiritus ab omni malo immunes creatos; proprijs culpis, ac sceleribus infectos cecidisse. Inuenimus namque (inquit) in Ezechiele duas quasdam prophetias scriptas esse ad principem Tyri; quarum prima fortasse videbitur alicui, antequam audiat & secundam, dici de homine aliquo, qui princeps fuerit Tyriorum: & ideo nos interim nihil de prima illa sumemus. Vocat autem Origenes duas ad Tyrum prophetias, totidem huius capitis partes: priorem ab initio vsque ad finem versus decimi; alteram inde vsque ad versum vigesimum secundum. Quare subiungit: Secunda verò quoniam euidentissimè talis est, vt nihil prorsus de homine, sed de virtute aliqua superiori intelligi debeat, quae delapsa fuerit à superioribus ad inferiores, & ad deteriora deiecta, ex ipsa deferemus exemplum, ex quo manifestissimè demonstratur, contrarias istas, magnasque virtutes non natura tales esse conditas, vel creatas; sed de melioribus venisse in peius, atque in deterius esse conuersas. Si enim is, qui dicitur princeps Tyri, referatur, quia inter sanctos erat, & immaculatus erat, & in paradiso Dei constitutus, corona quoque decoris, & plenitudinis exornatus; is qui talis erat, quomodo aliquo sanctorum inferior putandus est? Hactenus Origenes. Et Isidorus sic scribit: Distat condicio angelica à condicione hominis: homo enim ad Dei similitudinem conditus est: Archangelus verò, qui lapsus est, signaculum Dei similitudinis appellatus est, testante Domino per Ezechielem: *Tu signaculum similitudinis, plenus sapientia, perfectus decore, in delicijs paradisi Dei fuisti*. Quanto enim subtilior est eius natura, tantò pleniùs exstitit ad similitudinem diuinae virtutis expressa. Quae quidem videtur Beda ab Isidoro sumpsisse, cum totidem verbis apud illum

Matth. 13. ṽ. 18.
Psal. 81. ṽ. 6. & 7.
Hieron. lib. 15. commẽt. in Isai. c. 54.
August. de Gen. ad litt. lib. 11. c. 22.
August. lib. 11. de ciuit. Dei c. 15.
Orig. homil. 13. in Ezec.
Orig. lib. 1. Periarch. c. 5.
Isid. lib. de summo bono c. 12.
Beda lib. quaest. q. 9. de Angelis.

A scripta cernantur. Ambrosius item: fuisse diabolum in paradiso etiam Ezechiel propheta docet, qui dicit, super Principem Tyri: in voluptate, inquit, paradisi factus es. Principem autem Tyri in figura accipimus diaboli. Tertullianus denique Augustini sententiam recenset, atque confirmat.

Verùm huic sententiae opponi videtur ipse Hieronymus, qui in huius capitis prooemio sic scribit: Consequens erat, vt prophetiam Tyri, & principis Tyri vno volumine comprehenderem: & tàm locis, quàm vaticinatione coniunctos nequaquam librorum ordine separarem. Quibus verbis manifestè testatur hanc similem omnino prophetiam esse ei,
B quam capite praecedenti interpretati sumus de vrbe Tyri. Quare sicut illam nullus ab vrbe separauit; sic istam ab eius principe nulla ratione separandam Hieronymus putauit. Quam quidem sententiam tam constanter defendit Polychronius, vt Origenem non vereatur accusare, quòd ab illa discesserit. Eius haec sunt verba. Quidam, inquit, haec non amplius de homine dici volunt, sed de diabolo; vt qui contendant, non vt ipsi diuinarum litterarum sententiam sequantur, sed vt πρὸς τὴν ἑαυτῶν φαντασίαν pros tin heauton phantasian, ad sua commenta verba detorqueant. Verùm apertè ex verbis ipsis falsa esse, quae ab eis dicta sunt, ostendentur. Huius porro allegoriae dux quidem, & auctor Origenes
C fuit; verùm alij quidam illum secuti sunt, qui suis in scriptis, quippe qui ab ipsa veritate cogerentur, Prophetam hoc loco de homine verba facere confessi sunt; sed eadē tamen de diabolo quoque intelligenda dixerunt. Nec eos puduit & veritatem proponere, & contra illam ex aduerso pugnare: cùm omnis disertè veritas ostendat, hoc loco à Propheta ambitiosum Tyri principē accusari, quique tum ob res praeclarè gestas, tum ob diuitiarum magnitudinem Dei aequalitatem somniauerit. Est autem obseruandum, vt verborum consensione, & consentanea vtatur oratione. Cùm enim esset illi propositum in ciuitatem dicere, orationem in populum, principemque distribuit. Hunc enim vt malorum
D principem accusat; illos, vt sectatores impietatis. Ac decimo quidem anno regni Sedechiae hoc vaticinium fecisse Ezechielem, ipsemet apertè satis ostendit, cùm huius visionis tempus initio proposuit. At erat hic annus duodeuigesimus imperij Nabuchodonosoris, quando statua constituta, se ab omnibus censuit adorandum. Cùm ergo Nabuchodonosor omnium potitus esset, vt sibi etiam Dei aequalitatem fingeret; nec tamen Tyrum superare potuisset: magnificè de se Rex Tyri sentiebat, qui omnes & sapientia, & potentia vinceret: & quanto maior erat Babylonij gloria; tanto magis tumebat, maiora sibi tribuens, quam homini par sit; quippe qui visus esset Nabuchodonosore om-
E nium victore praestantior. Quibus quidem uerbis Polychronius & sententiam suam, & eius fundamenta, rationesque patefecit, ita ut nulla uel interpretatione, uel confirmatione praeterea indigere uideatur.

Mediam uiam ingreditur Apollinarius, qui nonnulla de principe Tyri, alia de diabolo intelligenda esse contendit, ut suprà allatus Origenis locus affirmare uidetur. Verum quoniam eiusdem uerba lucem non modicam textui afferre posse speramus, ideo eadem subdere non pigebit. Execranda, inquit, sunt omnia peccati genera; at maximè est horum omnium superbia execrabilis. Omne enim excelsum, inquit, abominatio est coram Domino: & superbis

Ambr. lib. de parad. c. 2.
Tertull. lib. 2. aduersus Marc. c. 10.
Secunda sententia principem Tyri intelligendum contendit.
Hieron.
Polychron.
Tertia sententia quaedam de principe Tyri, quaedam de diabolo intelligi putat.
Apollinar.

superbis Deus resistit. Et diuinus Apostolus; non neophytum, inquit, ne superbia elatus in iudicium incidat diaboli. Hoc morbo laborauit etiam Tyri princeps, & qui cernebatur, & qui non cernebatur. Etenim nos ueram religionem colentes, in regno quidem, ac potestate sumus huius uniuersitatis Dei. Tyrus quoque similiter, ac nos etiam, Deum habet Regem, & homines, qui ab illo sunt constituti, ut regnent. Olim tamen Dei ignoratione laborans, & impietati seruiens, ductorem habebat, & principem uitiorum, & impietatis inuentorem simul, ac magistrum diabolum. Habebat etiam uisibilem principem, qui ab illo male possessus agebatur, & impietatis imperio subiectus erat. Ad utrumque igitur sermo; uerùm neutri omnia conueniunt; utrique uerò nonnulla, quaedam alterutri, & quae initio sunt scripta, utrique. Nam & diabolus ad eam insaniam progressus est, ut rabie percitus deum se ipse praedicaret; & ut hanc sibi uenerationem deferrent, hominibus persuaderet: & uisibilis Tyriorum princeps hoc fastu laborans, & suam respiciens felicitatem, deum se esse existimauit. Quapropter ad hunc deum dicit: Tu uerò homo es, non deus. Quae quidem propè omnia Apollinarij uerba Theodoretus usurpat.

Propria sententia.

Ex his omnibus grauissimorum Patrum testimonijs aliqua sine dubio tenenda; alia uerò examinanda deducuntur. Et primùm quidem certum est, ad principem Tyri sermonem haberi, prout ex Prophetae uerbis, & omnium Patrum consensu indubitanter asseritur. Patrum etiam tam concors sententia, de satana eadem uerba intelligens, de satana quoque intelligenda esse ita confirmat, ut pium hominem dubitare minimè patiatur. Verùm quo ordine, aut contextus serie id faciat Propheta, id quibuslibet non à tantùm pijs; sed & à doctissimis etiam hominibus dubitari, & inquiri posse uidetur. Et quidem maxima difficultas in eo uersatur potissimum inuestigando, quod assumit Origenis, Apollinarij, & Theodoreti sententia; quod uelle tueri uidentur scholastici: nempe aliqua de Tyri principe, alia de satana, nonnulla etiam de utroque interpretanda, atque intelligenda esse. Verùm qua etiam ratione institutam prophetiam de principe uel intermiserit Vates, ut transiret ad satanam; uel ei huius casum immiscuerit, non sine difficultate, ac multiplici ratione declarant. Quidam enim contextui sermonis, aut prophetiae de Tyrio principe, annexam planè fuisse casus angelici historiam affirmant: quasi exemplo quodam contendat Propheta Deum similem ruinam principi minitari propter simile superbiae peccatum. Qui sanè dicendi modus alijs praesertim sacrae scripturae locis conueniens, probandus uideretur, nisi contextus ipse Prophetae, ac Domini uerba obstarent. Ait enim:

✝. 11. & 12. *Et factus est sermo Domini ad me, dicens: Fili hominis, leua planctum super Regem Tyri: & dices ei: Haec dicit Dominus Deus: tu signaculum similitudinis, &c.* quibus quidem verbis Regem Tyri iubetur Vates alloqui, eundemque compellat, dicens: *tu signaculum similitudinis*, &c. Quare vt has effugiant angustias alij, ad quandam confugiunt Tyconij regulam, à D. Augustino propositam, qua contendit, multa esse in sacris scripturis, quae de impijs, & eorum capite impijssimo, ac nequissimo daemone, coniunctis sententijs ita dicuntur; vt aliqua membris, seu corpori ita conueniant, vt capiti nulla ratione possint aptari: alia ita de capite, vt membris non conueniant. In cuius rei exem

Aug. lib. 3. de doctrina Christ. c. 37.

A plum persimilem huic locum profert Isaiae, in quo haec habentur verba: *Quomodo cecidisti de caelo lucifer, qui mane oriebaris?* quae, inquit ille, sub figura Regis Babyloniae de eadem persona, vel ad eandem personam dicta sunt, in ipsa contextione sermonis de diabolo vtique intelliguntur. Et tamen quod ibi dictum est: *Contritus es in terra*, non totum ipsi capiti congruit; nisi quia ipse est in corpore suo, quòd contritum, fit vt puluis, quem proijcit ventus à facie terrae. Qui quidem dicendi modus hoc vno differt à priori; quòd emollire videtur transitum ab vno in alium; quatenus rationem excogitauit non incongruam, qua minus distet à peccatoribus peccatorum omnium pater: ostenditque

Isai. 14. ✝. 11.

B facilem à capite ad membra, & à membris ad caput in concinna oratione transitum fieri non raro. Verùm transitus iste ab vno in aliud non facilè admittendus est, nisi quando nos vel res ipsa, vel alterius loci sensus cogat: praesertim cùm haec regula huic vni innitatur fundamento, quòd aliqua sint, quae ita alteri congruant, vt alteri nulla ratione aptari possint; alia, quae contrà huic conueniant, neque illi possint accommodari. Alias enim, si vtrique omnia conueniant, quid opus est transitu? cùm de eo primùm, proprieque dicantur, qui contextui magis congruit; de altero verò secundo loco, & figuratè. Quoniam autem & huic eidem fundamento innituntur omnes, qui de diabolo textus hos interpretantur, quàm firmum illud sit, considerandum videtur. Et quidem, quod ad verba Isaiae pertinet, nulli dubium est, quocumque sensu accipiantur, siue de Babylonio, siue de tenebrarum principe, figurata ea quidem esse; quoniam vox *lucifer*, & illud, *qui mane oriebaris*, siue Hebraea הלל halal, expandens lucem, filius aurorae, propriè dicitur de stella matutina, vnde transfertur ad significandam splendoris magnitudinem, quo illustris erat vel Nabuchodonosor, diuitiarum, & gloriae opibus: vel Satan naturae, & gratiae eximijs ornamentis. Similiter in nostro textu, *paradisus*, locum amoenum nemoribus consitum, delicijs affluentem significat primaeua sui institutione; transferturque, ad significandas consimiles Tyri delicias, amoenaque loca; vel caelestis patriae felicem habitationem, vnde superbia tumens diabolus decidit.

Transitus ab vno sensu in alium non facile admittendus nisi res ipsa, vel alius contextus cogat.

C

Lucifer quid significet.

D

Quapropter cùm contextus in reliquis omnibus de Nabuchodonosore ille, hic autem de Rege Tyri loquatur, rationi consentaneum videtur, vt de eisdem primum intelligâtur dicta, mox de diabolo: cum vterque quam simillimo superbiae scelere tumidus, persimili casus ruina ceciderit. Neque enim à Patrum sententia hic dicendi modus discedit: qui hoc tantùm affirmant, esse de Luciferi casu intelligenda loca; quod nos nulla ratione negamus: quin potius, illum sensum primò & principaliter

Primum de Tyrio: mox de diabolo intelligendus est locus.

E à Spiritu sancto intentum dici posse non dubitamus, vel propterea maximè quòd alienigena princeps Tyri, mox in suo scelere periturus, neque prophetiam audierit, neque illam sibi vsui fuisse, morum mutatione probauerit. Nobis autem, qui haec legimus, magis vtilis videtur fore consideratus angeli casus, quàm Tyrij principis: quantò ille à sublimiore dignitatis gradu ad inferius miseriarum barathrum detrusus esse perhibetur. Quapropter & Patres huic potius, quam illi interpretationi insistunt. Neque verò vt nouam hanc, aut à nobis excogitatam interpretandi rationem tradimus: sed potius vt antiquam, & grauissimorum Patrum consensione probatam. In primis verò Hieronymi,

Hieron. ronymi, quem in interpretandis sacris scripturis Doctorem maximum confitetur Ecclesia. Is enim, dum locum hunc interpretatur, scribit non minus huius capitis verba de Rege Tyri, quàm praecedentis de vrbe intelligenda esse,& subdit. Scriptum est
Isai.14.✝.12. in Isaia ad Regem Babylonis Nabuchodonosor, quòd se Dei potentiae coaequarit, & in tantam elatus sit arrogantiam, vt auderet dicere: Super sidera caeli ascendam, & ero similis altissimo: praecipitatusque de solio,meruit audire: Quomodo cecidit Lucifer,qui mane oriebatur? Et de Pharaone in hoc eodem Propheta: Mea sunt flumina, & ego feci ea: Et de principe Tyri, quòd elato corde di-
Infra c. 29. ✝.3. xerit arroganter: *Deus ego sum, & in cathedra Dei sedi:* siue in habitaculo Dei habitaui: cùm sit homo, & non deus. Quae quamquam videantur vires humanae fragilitatis excedere, & non tam hominum verba esse, quàm insanientium daemonum; tamen hyperbolen debemus accipere, quòd in tantum intumuerint, & nescierint mensuram suam; vt elati felicitate saeculi,& regni potentia, dum praesentia bona putant esse perpetua, homines se esse nescierint, & aeternum sibi imperium vindicarint. Haec Hieronymus. Quibus verbis loci sensum, quem litteralem vocant, seu historicum, interpretatus est, rationem reddens eorum, quae eidem obijci posse videbantur: & quomodo sint intelligenda, demonstrauit. Verùm ad alium sensum transcendit, haec addens. Licet sub typo principum, Regum, & singularum vrbium,vel prouinciarum, potestates aduersariae demonstrentur:de qui-
Ephes.6. ✝.12. bus scribit & Apostolus Paulus: non est nobis pugna aduersus carnem, & sanguinem; sed contra principes, & potestates, rectoresque tenebrarum istarum. Ex quibus quidem Hieronymi verbis du-
Duplex loci sensus. plex habetur loci sensus: alter, quem diximus, historicus de Rege Tyri; alter verò tropicus, siue allegoricus de aëreis potestatibus tenebrarum. At-
Respondet obiectis. *Hieron.* que in hunc eundem modum interpretandus est semper Hieronymus, vt sibi constet; sicuti constare necesse est tantum virum: nempe, vt quotiescumque de Satana locum interpretatur, in sensu figurato locutus credatur, aliàs in historico. Quo etiam modo intelligendus est ipsemet in Decreto citatus,
De paenit. dist.2.c.1. dum ait: De caelo etiam cecidit Lucifer, qui mittebat ad vniuersas nationes: & ille,qui in paradiso deliciarum inter duodecim nutritus est lapides,vulneratus à monte Domini,ad inferna descendit. Eademque ratione interpretandi sunt reliqui Patres.
Origen. Apollin. Theodor. Origenes verò, Apollinarius, & Theodoretus, qui ita se opponunt huic sententiae, vt nulla ratione adduci posse in hanc sententiã videantur; quoniam affirmant, aliqua verba non posse ad principem Tyri referri;accipiendi etiam sunt, tamquam loquuti de eorundem verborum significatione,quae in sensu grammatico, hoc est, quem ipsa verba per se sonant, elicitur. Atque ita non possent ad principem, vel Tyri, vel Babylonis accommodari, cùm figuratè ponantur:quod &verum est,& à nobis satis suprà demonstratum. In eo enim sensu Lucifer stellam significat, non Regem: Paradisus hortum significat, non Tyrum. Neque tamen propterea nobis aduersantur, cum in sensu rhetorico, seu figurato, qui historiam connectit, de Rege Tyri sit intelligendus locus; quoniam alter,grammaticus nempe, omnino à mẽte scriptoris est alienus, vt fusè probat
Aug. lib.2. de doctrina Christ.c.6. Augustinus, dum quibusdam in locis tantum inesse difficultatis affirmat,vt vix ab imperitis lectoribus, quid vel falsò suspicentur, inueniatur; ita obscurè quaedam dicta densissimam caliginem obducunt:

Duplex litteralis sensus, alter grammaticus, quem verba sonãt, alter rhetoricus, quem figuratè significant. *Supra in hoc capite.*

A quod ex multis causis prouenire ibidem ostendit. Verùm ne videamur, vnius tantùm Hieronymi testimonio, licet satis firmo confidentes, aliorum Patrum non sequi sententiam, libet tantisper aliorum etiam testimonia breuiter percensere. Primumque sit Anastasij Synaitae huiusmodi. Ad spiritualis *Synai. comment.in Hexameron.*
autem,inquit, paradisi rationem se maximè conformarunt interpretes, adducentes testem Ezechielem, & Deum, qui in ipso loquebatur; vbi videtur Deus nobis aenigmaticè reuelare apud ipsum Prophetam diaboli è caelo casum; sic dicens: Et tu fili hominis accipe lamentum super principem Tyri,& dic ei: *Haec dicit Dominus, Tu signaculum similitudinis,* & corona pulcritudinis, in delicijs paradisi
B Dei generatus es. Erat enim impius princeps Tyri, & idololatra in diebus Ezechielis prophetae. Quibus verbis manifestissimè Anastasius sensum,qui de caelesti paradiso, & angelo est, spiritualem nuncupat, & aenigmaticum; de Tyro historicum. Cyril- *Cyrill.lib.6. in Ioan.c.6.*
lus etiam consimiliter, inquit, Ezechiel propheta sub typo, & nomine Regis Tyri,qui membrum erat diaboli, dicit de eo: *Tu signaculum similitudinis,* &c. Et Tertullianus. Signaculum Dei, & figu- *Tertull. lib. 2.cont.Marcio.c.10.*
ram, quae velut in cera mollissima expressa sit, Rex Tyri resignauit, ac perdidit. Cui quidem disputationi finem imponet Gregorius, dicens: Mos est sa- *Gregor. 20. Moral. c.1.*
crae scripturae, vt vno, eodemque sermone, dum narrat gestum, pandat mysterium. Quòd si cui for-
C tè videbimur diutius, quàm par erat, in hac immorati disputatione; consultò nos intelligat maluisse semel haec certò statuere, ne saepius essent iteranda, aut nouis argumentis confirmanda.

Principi. Hebraicè נגיד negid, quae vox ex signi- **Quid significet nomen principis.**
ficatione alterius desumpta videtur, quae est נגד neged, significatque coram, ante,è regione,vel contra; vt in Exodo; vbi enim nos legimus,à Pharaone *Exo. 10. ✝. 10.*
dictum: *Sic Dominus sit vobiscum, quomodo ego dimittam vos, & paruulos vestros: cui dubium est, quòd pessimè cogitetis?* in Hebraeo habetur רעה נגד פניכם rangha neged penechem,hoc est,malum est coram facie vestra, vel ante faciem vestram. Quam Hebraicam phrasim aptissimè transtulit vulgatus,
D dicens, *pessimè cogitetis.* Et in libris Regum: *Tu* *2.Reg.12. ✝.12.*
enim fecisti abscondité: ego autem faciam verbum istud in conspectu omnis Israël, & in conspectu Solis: vbi repetitur haec vox. Ex ea verò putant Hebraei deductam vocem נגיד negid, dux,aut princeps, **Princeps dicitur quasi semper in oculis.**
sic dictus, quòd semper sit coram, vel in oculis populi,quem prospiciat,& sequatur in omnibus negotijs,& operationibus; vel quòd eiusdem ducis opera omnium sint oculis conspicua. Ex quo colliges, quàm aptè ex alijs multis principis nominibus hoc vno vtatur hic Vates; vtpote enunciaturus meritas, ac publicas poenas ab eo exigendas propter admissa scelera, quippe publica; siue etiam quòd dux fuerit, exemplo prouocans subditos sibi
E populos ad ea crimina perpetranda, propter quae ruinam, & perpetuam desolationem meriti sunt, & consequuti. Quare aequum est, vt is, qui scelerum non tantùm comes, sed & dux, exemplarque fuerit, sit etiam malorum, ac poenae ceteris exemplum. Vias autem, quibus ad interitum praecipitatur princeps; vel contra in diuturnam vitae felicitatem deducitur, disertis verbis demonstrauit Sapiens: *Dux,* inquit, *indigens prudentia, multos opprimet per calumniam: qui autem odit auaritiam, longi fient dies eius.* Quem locum, quoniam huic nostrae de Tyrio principe tractationi non parum luminis afferre posse videtur, ideò fusius aliquanto explicare non pigebit. Igitur ex Hebraeo sic verti potest:

Malorum qui fuerunt exemplar, fiunt poenae exemplum. Duplex principum via, perditionis vna, altera felicitatis. *Prou. 28. ✝.16.*

potest: Dux deficiens intelligentijs, multiplicabit rapinas: odio habens auaritiam, multiplicabit dies. Vel sensus est ex Chimchi: Vir deficiens intelligentia, & multus oppressionibus; quasi dicat: qui quantùm caret intelligentia, tantùm abundat oppressionibus; subintellige, mortem sibi accelerat: *qui* autem *odit auaritiam,* diu viuit. Rabbi verò Dauid sic exponit, vt ex fine versus sit intelligendum principium; est enim ibi mira antithesis; subintelligendum quippe est, inquit, verbum (morietur) sic enim est frequens scripturae sacrae mos. Quare sic explicat: Dux deficiens (vel carens) intelligentijs, & multiplicans rapinas, morietur, nempe in dimidio dierum suorum: & odio habens auaritiam, prolongabit dies. Verùm nos in omnibus, ac singulis verbis antithesin quandam agnoscimus, ita vt prioris partis sententiae verba repetenda sint in posteriori contrario sensu, & posterioris in priori, vt sit sensus: *Dux*, carens, significantius cum vulgata, *indigens prudentia,* & abundans oppressionibus, vtpote studens auaritiae, vel diligens auaritiam, imminuet dies suos. Qui autem diues est intelligentia, caretque oppressionibus; nempe, qui *odit auaritiam,* prorogabit dies suos. Quam quidem expositionem confirmare etiam videtur R. Ioseph Chimchi: ait enim vocem נגיד negid deduci à נגד negid Chaldaeo verbo, quod significat perire, & mori. Quo circa sensum elicit huiusmodi, exspirauit, perijt, vel exstinctus est, quicumque multiplicat rapinas. Quam explicationem probat R. Dauid. Egregium sanè principis epitheton, quod vnicum ambitiosos deterrere possit: sed neque hoc quidem poterit; mortem enim ipsam etiam non perituram appetent, si nomine principatus condecoretur. Targhum verò Dux, inquit, deficiens intelligentijs, multiplicat rapinas, & vocem, multiplicat, interpretatus, non numero tantùm, sed sceleris etiam magnitudine multiplicatas ait. Et est sensus; cùm fuerit magnus rapinis, quia opprimit pauperes, illorum depraedatus substantiam, est carens intelligentijs; quia non est in illo sapientia, aut *prudentia*, qua perpendat eiusmodi sceleribus exscindendum regnum: verum prout odio habebit auaritiam, & iudicabit in iustitia, & iudicio, prolongabit dies. Vel dic. Si in duce fuerint haec duo, quamquam sunt magna mala, vt careat intelligentia, & multiplicet rapinas; si tamen odio habuerit auaritiam, ita vt ad peruertendum iudicium non capiat munera, prolongabit dies; quod dixisse putat Hebraeus, ut munerum detestetur acceptionem, alia scelera imminuens eius comparatione. Vel dicit: Dux carens intelligentia, quia non est sapiens, eò progredietur, ut rapiat, opprimatque illos, qui ad illius uenerint iudicium: ab illo enim peruersum egredietur iudicium, & rapiens aliena, & opprimens innocentes: quapropter non prolongabit dies. Si uerò fuerit intelligens, & non rapuerit, nec quemquam oppresserit: sed odio habuerit auaritiam, & ad peruertendum iudicium munera non acceperit, prolongabit dies, &c. Quae quidem loci interpretationes eò ferè omnes recidunt, ut confirment, ignarum principem omni scelerum colluuioni, ac mox ruinae obnoxium esse. Quod & in principe Tyri contigisse uidemus, cuius insipientia omnium insipientium ignorantiam superauit: in quas enim densiores ignorantiae tenebras quispiam incidat, quam ut dicat *insipiens in corde suo, non est Deus*? In eo enim non diuino, & supernaturali lumini tantùm, sed & naturali; ipsi, inquam, insito menti lumini oculos intelligentiae non obtu-

Chimchi. — *R. Dauid. lib. rad.* — *R. Ioseph Chimchi.* — Princeps quasi mortuus si malè se gerat — *R. Dauid.* — *Targhum.* — Munerum acceptio principem maximè dedecet. — Ignarus princeps omnibus sceleribus, ac mox ruinae obnoxius. — *Ps. 52. ✠. 2.* Atheorum inscitia.

A sos tantùm, sed & omnino caecos, & omni rationis luce orbatos opponit. Verùm insipientes omnes insipientia Tyrij maximè superauit, dum dixit: *Deus ego sum*. In quo non solum à ueritate defecit, diuinam ignorans dignitatem, & maiestatem: uerùm etiam omnem superans uanitatem, propriae ignarus fuit inanitatis, & miseriae, quam quotidianis experimentis cognoscere potuisset.

Haec dicit Dominus Deus. Septuaginta, in Complutensi, & Theodoreti textu: Haec dicit Adonai dominus. Hieronymus. Vbicumque iuxta Septuaginta ponitur Dominus Dominus, primum nomen tetragrammaton est, quod propriè ad Deum pertinet, & ineffabile dicitur: secundum

B commune, quod saepe hominibus tribuitur. Hebraicè יהוה ארני Adonai elohim. Quae quidem duo sunt Dei nomina, quorum primum ארני Adonai, sustentatorem Deum significat, & qui sit, uelut basis, seu fundamentum domus, uel columen familiae, seu Reipublicae, cui incumbit cura, uel administratio rei familiaris, seu publicae. In qua quidem acceptione de hominibus etiam dicitur, quorum subiectionem renuunt impij, dicentes: *Linguam nostram magnificabimus:* Vel, lingua nostra praeualebimus: *Labia nostra à nobis sunt:* hoc est, in nostra potestate sita, *quis noster Dominus est*? vel sustentator noster? Et in alio psalmo: *Dixi Domino, Deus* ארני Adonai sustentator, *meus es tu, quoniam*

C *bonorum meorum non eges*; quasi dicat: tu Domine sustentas me, nullo bonorum meorum indiges, non solùm tibi, cui omnia suppetunt; sed neque ad sustentandum me, hoc est, in te solo viuo, moueor, & sum, non in aliquo bonorum meorum. Hieronymus cum multis alijs ex Patribus Latinis loco huius vocis Dominum reddit, maximè, quando cum alio Dei nomine coniungitur, vt in praesenti loco.

יהוה elohim verò nomen est Dei ineffabile, Graecis dictum tetragrammaton, quòd quattuor constet litteris, significans, vt Hebraei tradunt, diuinam essentiam: & ob tanti nominis reuerentiam ab Hebraeis nō profertur, vt scribitur, sed quod quattuor his litteris scriptum est ה,ו,ה,י, iod, he, vau, he, nullum

D ipsarum reddentes sonum, legunt Adonai, vel elohim. Quod vt etiam scripto assignarent, puncta ipsarum litterarum nominis Adonai, sub istis quattuor litteris nominis ineffabilis scripserunt. Ex quo factum est, vt nomen illud coeperit enunciari iehouah, non, quòd ista sit vera nominis vox, sed quaedam composita, aut efficta, seu potius quaedam litterarum materialis enunciatio. Alij verò non puncta vocis Adonai, sed alterius nominis Dei, nempe elohim, supposuerunt eisdem characteribus; idque propterea factum putant nonnulli, quòd saepe nomen Dei tetragrammaton iungitur nomini Adonai. Ne ergo bis repetant eandem vocem Adonai, vocem tetragrammaton proferunt, & signant punctis nomi-

E nis elohim, vt videre est in Complutensi codice hoc loco. Ex quibus fit ab imperitis illa absurda enunciatio vocis quattuor litterarum iehoui, quae Hebraeis maximè displicet. At verò alter mos, legendi hoc nomen Dei ineffabile per nomen aliud Adonai, ab antiquo vsu venit, etiam ante Chaldaeos paraphrastes, ante Christum Dominum, apud Septuaginta interpretes, quibus nomen Adonai videtur respondere Dei nomini tetragrammato: immo & in vulgata nostra D. Hieronymus eundem morem sequutus, in Exodo sic reddit: *Loquutusque est Dominus ad Moysen, dicens: ego Dominus, qui apparui Abraham, Isaac, & Iacob in Deo omnipotente: & nomen meum* יהוה *Adonai*

non

Hieron. — Nomen Dei Adonai sustentatorem significat. — *Ps. 11. ✠. 5.* — *Ps. 15. ✠. 1.* — *Hieron.* — Ineffabile Dei nomen, quare Graecis tetragrāmaton dicatur. — Nomen Adonai apud Chaldaeum, Septuaginta, & vulgatum saepe ineffabili Dei nomini succedit. — *Exo. 6. ✠. 2. & 3.*

non indicaui eis. Citatur Hieronymus ſcribens: ſi litterae nominis tetragrammaton efferrentur, lectum iri, Iao, prout in Sibyllinis oraculis etiam reperitur hoc nomen. Quapropter aliquibus videtur hoc nomen ineffabile dici, non quòd omnino non poſſit, aut debeat efferri; ſed quòd, cùm ſit ſacroſanctum, aſſumi non debeat temerè, neque profanis admiſceri colloquijs, aut ſcriptis. R. vero Moſes Aegyptius, ob ſublimem, ait, nominis dignitatem (Dei quippe eſſentiam indicantis) curam eius efferendi grauem, & reuerentiae plenam futuram eſſe. Cui conſonat, quod Galatinus de gentibus affirmat, quibus nulla ratione licebat nomen Demogorgonis primi falſi dei proferre: quòd ſi quiſquam temerè proferret, terrae tremore offenſum ſe numen oſtendebat. Quin & Apollo Delphicus, & Mercurius Triſmegiſtus Dei nomen nec verbo capiendum, & Deum eſſe innominabilem in ſuis oraculis monuere. Verùm quid nobis repraeſentet de Deo hoc nomen, non facile ſtatuitur, quia iuxta Dionyſium, Deum, quem cognoſcere non poſſumus, neque nominare poſſumus, cum nomina ſigna ſint eorum, quae mente concipimus. Quoniam verò Deum ex rebus creatis cognoſcimus, Paulo teſte, vel tamquam earum principium, & finem; vel quia in ſingulis creaturarum perfectionibus diuinam agnoſcimus excellentiam, ab ea imperfectiones creaturarum remouemus. Atque ita, Damaſceno teſtante, Deum cognoſcimus ſemper, quatenus id, quod in eo cognoſcimus, dicit ordinem ad creaturas, taliaque ſunt nomina, quae Deo imponimus. Inde fit, vt nullum poſſit Deo nomen à nobis imponi, quod Deum ipſum, vel diuinam eſſentiam exprimat, ſicuti eſt in ſe; prout fusè probat D. Thomas. Et licet Scotus, quem ſequitur Gabriel, arbitretur, à Deo ipſo poſſe ſibi nomen imponi, ſignificans ipſum, ſicuti eſt, quoniam ipſe ſe cognoſcit, ſicuti eſt, atque tale eſſe nomen tetragrammaton, à Deo ipſo immediatè inuentum; ac propterea repraeſentare Deum, ſicuti eſt: tamen cùm eiuſmodi repraeſentatio Dei, ſicuti eſt, ſit impoſſibilis alicui nomini, eidem nomini ineffabili neganda videtur. Cuius ratio vel ex eo maximè intelligitur, quòd, vt Deum cognoſcere non poſſumus, ſicuti eſt, cognitione, quam vocant, abſtractiua; ſed tantùm intuitiua, quae fiat per ipſam diuinam eſſentiam: ita etiam, & multò aequius talem Dei cognitionem habere non poſſumus, opera alicuius nominis referentis. Quod quidem non arguit vllam impotẽtiam in Deo quaſi non poſſit tale ſibi nomen imponere: immo verò infinitam diuinae eſſentiae magnitudinem oſtendit, quae nullo creato ſigno aut cerni, aut cognoſci poſſit, ſicuti eſt. Non tamen propterea negamus huic Dei nomini ineffabili modum quendam ineſſe (confuſum tamen, & obſcurum) ſignificandi diuinam eſſentiam, prout eſt in ſe, neque vllam dicere communicationem ad extra: in quo quidem differt ab alijs ferè omnibus nominibus Dei, quae ſemper attendunt, aut conſignificant aliquem ordinem, ſeu reſpectum creaturarum ad Deum; vel gubernationem, aut rationem principij Dei ad creaturas, prout in nomine Adonai ſuprà explicato licet videre. Sed exſtat mirabile teſtimonium eorum, quae dicta ſunt, cuiuſdam Rabbini, relati à Galatino. Antoninus, inquit, Romae conſul, Rabbinum quendam Haccados, tunc celebrem Hebraeorum doctorem rogaſſe fertur, vt de quattuor litterarum Dei nomine quid ſentiret, exponeret; cui Rabbinum reſpondiſſe ferunt in hunc modum. Quòd Antonine petis de veritate inſtrui, eius ſcilicet, quod ſignificat nomen quattuor litterarum, haec ſcias velim, arcana, & diuina eſſe, quae omnibus hominibus clam eſſe debent. Sed quoniam te ex ijs eſſe intelligo, cui tutò arcana creduntur, conſentaneum ratus ſum, tui ſimilibus huiuſcemodi res patefacere. Quare ſic habeto, Deum nomen non habere, cuius notionem nos mortales habere poſſimus: eius enim ſubſtantia nomen eſt ipſius, atque etiam è contrario. Nam ſicut eius ſubſtantiae notitiam habere non poſſumus, quoniam, ſi eam cognoſceremus, ei ſimiles efficeremur: ita nec eius nominis cognitionem habere poſſumus. Scito tamen eius nomina attributa eſſe: nomen enim quattuor litterarum operationibus eius peculiare eſt, ideoque oſtendit eius notitiam, neſcio quo pacto perfectiorem, illique magis accommodatam, prout noſter intellectus concipere faciliùs poteſt. Quare ex hoc ipſo nomine eius omnia procedunt nomina: ideoque etiam Hebraeo nomine, ſcem hammemphoras vocatum eſt; non quod nomen ſit ex ipſius ſubſtantia, ſed quod nos ita vocamus, prout noſtra facultas comprehendere poteſt, cùm altiùs penetrare non poſſit. Haec ille. Sed multo magis ad rem Damaſcenus. Nullum, inquit, tam proprium Dei nomen, quam ens: huius verò notio à nullo alio nomine poteſt tam perfectè repraeſentari, quàm hoc Hebraico quattuor litterarũ.

Ad noſtrum ergo venientes inſtitutum, Deus optimus maximus rationem exigens à principe Tyri, de ambitioſa praeſumptione diuinitatis, nomina glorioſa profert, quaſi oſtendens, & in medium proferens, quo iure, diuinitate, ac Regia poteſtate potiatur ipſe Deus. *Haec dicit* Adonai *Dominus* elohim *Deus*. Cuius quidem nominis dignitatem manifeſtauit ipſe Deus in Deuteronomio, dum petit ab Iſraële amorem, & obſequium: ait enim: *Dominus Deus veſter, ipſe eſt Deus deorum, & Dominus dominantium*. יהוה אלהיכם הוא אלהי האלהים ואדני הארנים Adonai elohechem hu elohe haelohim va adoni haadonim, hoc eſt Dominus Deus veſter, ipſe Deus deorum, & Dominus dominantium. Quo loco triplex Dei nomen habetur, ineffabile, elohim, & Adonai. Vel dicendum eſt, Ezechielem conſtitui à Deo iudicem cauſae principis Tyri, vt ex rebus geſtis cenſeat ſuper crimine peſſimo laeſae diuinae maieſtatis, de quo diffamatus eſt, tamquam diuinitatis praeſumptor iniquus. Cuius quidem exemplum exſtat in Exodo, dicente ad Moyſem Domino: *Ecce conſtitui te Deum Pharaonis, & Aaron frater tuus propheta tuus, Deum.* Hebraicè אלהים elohim nomen Dei, ſignificans eius maieſtatem, & potentiã, quam exerit, & extendit quaque locorum, & ſuper omnes creaturas in caelo, & in terra. Quo etiam nomine nuncupantur iudices, primates, qui cum imperio ſunt, & qui magiſtratus gerunt: eo quòd, vt Apoſtolus ait, à Deo ſint ordinati. Et ſenſus loci eſt, creatum Moyſem à Deo iudicem, magiſtratum, ſeu poteſtatem, quaſi vicarium Dei ſuper Pharaonem; cui etiam aſſignantur pro dignitate muneris miniſtri; *& Aaron frater tuus propheta*, interpres, vel legatus *tuus erit*. Et quemadmodum huiuſmodi iudices, antequam munus ſuum aggrediantur, Regium chirographum proferre ſolent, cuius initio praefiguntur Regij tituli, ac dignitates: Philippus, verbi gratia, Rex Caſtellae, Aragoniae, &c. Sic & Propheta. *Haec dicit Dominus Deus*: Omnes illos ambitioſos Regum terrae titulos duobus verbis comprehendit, Dominus, Deus, Adonai, Elohim: quorum alterum diuinam maieſtatem, quid nempe

Marginal notes (left): Quare dicitur hoc nomen ineffabile. — *R. Moſes.* — *Galat. lib. 2. c. 10.* — *Dionyſ. c. 1. de diuin. nomin.* — Nomina ſunt ſigna eorum, quae mente concipiuntur. — *Rom. 1. ℣. 20.* — *Damaſc.* Deum quomodo ſemper cognoſcamus. — *D. Tho. 1. p. q. 13. & Doct. 1. Sent. d. 22. Scotus. Gabriel. ibi.* — *Galatinus.*

Marginal notes (right): *Damaſc. lib. 1. de fide c. 12.* — Deus rationem exigens à Tyrio de praeſumpta diuinitate, his nominibus vtitur, vt oſtendat ſe Deum, omnium, & Dominum. — *Deut. 10. ℣. 17.* — Propheta iudex Principis conſtituitur. — *Exo. 7. ℣. 1.* — Deus omnes ſuperbos titulos principum terrae, duobus nominibus cõprehendit.

Section letters: A, B, C, D, E

nempe Deus sit in se, eo modo, quo potest, exprimit: alterum verò, quid sit erga reliqua omnia, nempe sustentator eorum, & Dominus.

Eo quod eleuatum est cor tuum. Eleuatum Hebraicè גבה gauah, quod verbum significat altum esse, excelsum, sublimem, eleuari, seu extolli, & tam de animo, quàm de corpore, tam de corporis rebus dicitur, quàm de iis, quae corpore omnino carent. In Isaia reperitur haec vox cum eius oppositis, ait enim. *Et incuruabitur homo*, pauper, & miser, *& humiliabitur vir*, nobilis, & diues; *& oculi sublimium*, vel sublimes, potentes, & magnates, *deprimentur*, vel concident: *& exaltabitur Dominus exercituum in iudicio*, dum iudicauerit illos, *& sanctificabitur in iustitia*, vindice superbae elationis eorum. Cuius quidem loci interpretatio & vocem gauah, & nostrum textum mirificè illustrat: sensus enim Isaiae huiusmodi est: Deus optimus in iudicio recto, & aequa iustitia, damnans impios aeternis inferni ignibus, semper exaltabitur, vincens omnes querellas, quas impij agitare possent, quasi de grauiore accepta poena, quàm pro meritis culpae. Et quicumque ille sit, qui has proferat querellas, siue pauper, siue diues; siue magnus, siue paruus, cadet à praetensa causa; quasi dicat: iustè Deus impios damnat inferno, qui *dilatauit animam*, siue ingluuiem *suam*. Haec autem vox aliàs absolutè ponitur pro intumescere, seu superbire, vt apud eundem Isaiam, *pro eo, quod eleuatae sunt*, siue superbierunt *filiae Sion*. Et apud Iob de Domino dicitur; *Reges in solio collocat in perpetuum, & illic eriguntur*, siue se extollunt in superbiam, quo deponendi sint. Et apud Ieremiam: *Nolite eleuari*, vel nolite in superbiam extolli, *date Domino Deo vestro gloriam*. Quando verò hoc verbum tribuitur cordi, vt hoc loco eleuare cor, auget mirum in modum eius significationem, indicans etiam, quibus affectibus hoc pessimum scelus insideat. לב leu enim Hebraea vox, siue לבב lauau non tantùm significat membrum illud corporis, quod est fundamentum, seu sedes vitae: verùm transfertur etiam non rarò ad significandum cogitationem, consilium, voluntatem, animum, mentem, intellectum, sapientiam, & tandem omnia illa studia, & operationes, quae in corde perficiuntur. Huius rei exempla longum esset percensere, verùm paucioribus expositis, sibi quisque reliqua facilè adinueniet in sacris libris. In Genesi ait Dominus: *sensus enim, & cogitatio humani cordis*, hoc est animi, vel mentis, *in malum prona sunt ab adolescentia sua*. Et de Absalon in libris Regum scribitur: *& sollicitabat corda virorum Israël*; vel vt ex Hebraeo verti potest, furabatur, seu rapiebat Absalon cor, voluntatem, nempe virorum Israël. Et in Exodo loquitur Dominus ad Moysem, dicens: *Et loqueris cunctis sapientibus corde*, hoc est intellectu. Et in Prouerbijs: *Labia sapientum disseminabunt scientiam: cor*, consilium, vel affectus *stultorum dissimile*, varium, inconstans *erit*, Et iterum pro conscientia sumitur: nam vbi nos legimus: *Secura mens, quasi iuge conuiuium*, ex Hebraeo aliqui reddunt, Cor bonum conuiuium perpetuum. Et pro sapientia sumitur in alio Prouerbiorum loco: nam vbi habetur: *Qui autem possessor est mentis*, Hebraicè cordis, *diligit animam suam*. Ex quibus quidem omnibus vocis acceptionibus liquidò constat loci sensus. Exaltare cor significabit extollere animum, mentem, voluntatem, sapientiam, & reliqua, prout ex sequentibus superbiae varijs generibus, quae Propheta re-

[Margin: Isai. 5. ℣. 15. & 16. — Isa. 3. ℣. 16. — Iob 36. ℣. 7. — Ierem. 13. ℣. 15. — Genes. 8. ℣. 21. — 2. Reg. 15. ℣. 6. — Exo. 28. ℣. 13. — Prou. 15. ℣. 7. — & ℣. 15. — Prou. 19. ℣. 8. — Exaltare cor quid significet.]

A prehendit in principe Tyri, manifestiùs etiam constabit. Quapropter Regius Psaltes Deo proponit in cantico modestiam suam, dicens: *Domine, non est exaltatum cor meum*; nullo interiori superbiae affectu foedatum est cor meum, siue animus meus. Longè aliter Rex Tyri. Nam vt bene notat Polychronius, non dixit ei Dominus: propterea quod magnus es, sed elatum est cor tuum, ostendens animi tumorem, ac fastum.

Et dixisti. Polychronius. Non dixit, cogitasti, sed etiam dixisti, hoc est, confirmasti, & ratam habuisti sententiam tuam. Haec ille. Verùm frequens est significatio verbi אמר amar, quo vsus est hic Propheta, vt eo exprimatur id, quod animo statuitur, siue

B decernitur. Nam in Exodo Hebraeus ille ad Moysem dixit: *Num occidere me tu vis, sicut heri occidisti Aegyptium*? Ex Hebraeo propter huius verbi significationem verti potest: num occidere tu me dicis? vel dixisti, pro decreuisti? Et in psalmo: *Ego autem dixi* decreui, statui, *in abundantia mea*, vel in prosperitate mea, dum bonis circumfluerem, *non mouebor in aeternum*. Et in libro Paralipomenon. *Decreuit*, Hebraicè, dixit, *autem Salomon aedificare domum*. Duplex est enim dictio, mentis, & oris, & pro vtraque potest hic accipi, quò ex maioris sceleris tabe profectam blasphemiam ostendat, quàm si ex aliquo repentino diaboli impulsu, ore tantùm prolata fuisset. Ex dictis ergo consta-

C bit, quomodo etiam ad alteram intelligentiam de principibus tenebrarum applicari possit haec vox: illis enim mentis vnica tantùm dictio conuenit, non oris, cùm corpore careant.

Deus ego sum. Hebraicè אל אני el ani. אל el autem Dei nomen primaeua sui institutione significat fortem, seu potentem: eum, inquam, penes quem est facultas faciendi aliquid, cuiusque potentia se longè, lateque exerit, & extendit. Quare per antonomasiam Deum significat, quatenus omnipotens est; cuiusque suprema potestas se extendit super omnes creaturas: & à cuius maiestate, & potentia pendent vniuersa, quae habent aliquam potentiam, virtutem, aut maiestatem in caelo, &

D in terra. Propter quae quidem munera, ac liberalissima dona, quae ab ipso recipiunt, & propter ipsum retinent, perpetuum illi cultum, obedientiam, & gratitudinem debent, ac praestare omnino tenentur. Quam quidem vocis significationem videtur exprimere voluisse Abraham, respondens in Genesi Regi Sodomorum his verbis: *Leuo manum meam*, iurantis actus est, *ad Dominum* יהוה Adonai *Deum* אל el *excelsum, possessorem caeli, & terrae*. Ex hac voce componitur illud gloriosum Iesu Christi Domini nostri nomen, *Emmanuel*, עמנואל ghammanuel constat enim, vt notat Foreirus, ex praepositione עם gham, hoc est, cum, & pronomine נו nu, nobis, & Dei nomine אל el,

E quasi dicat, nobiscum est Deus omnipotens, in cuius potestate sunt omnia posita, cui omnia subijciuntur, & obediunt. Quoniam verò omnipotentem Deum magna opera decent; hinc vsus obtinuit apud Hebraeos, vt quae magna, mirabilia, altissimaque dicere volunt, ea hoc nomine אל el Dei, vocent; vt in psalmo: *Iustitia tua sicut montes Dei*. Sunt autem à Deo fundati montes perpetui, non casuri, vt solent ab hominibus aggesti, neque humiles, sed altissimi, ita vt capita super nubila exerant. Est ergo iustitia stabilis, permanens, altissima, & quasi se extollens super nubes munerũ, acceptionis personarum, ignorantiae, vel malitiae. Et in alio psalmo de Israële sub vineae parabola lo-

quens

[Margin: Psal. 130. ℣. 1. — Polychron. — Polychron. Dicere quid significet. — Exod. 2. ℣. 14. — Ps. 29. ℣. 7. — 2. Par. 2. ℣. 1. Duplex dictio, mentis, & oris. — Dei nomen, el, quid significet. — Eorum omnium, quae creata sunt, obedientia Deo debetur. — Gen. 14. ℣. 22. Leuare manum actus iurantis. De significatione vocis Emmanuel. Forei. Isai. 7. ℣. 14. — Quare vox Dei Hebraeis sit pro superlatiuo. — Ps. 35. ℣. 7. — Psal. 79. ℣. 11.]

Ps. 79. ℣. 11. quens, ait: *Operuit montes vmbra eius, & arbusta eius cedros Dei* altissimas, quas nempe Deus plantauit. Eadem quoque dicendi formula vsus est Paulus, dicens: *quoniam ipse Dominus in iussu, & in voce Archangeli, & in tuba Dei*, sonitu magno, qui ab omnibus exaudiatur, *descendet de caelo, &c.* Hanc ergo tituli excellentiam sibi arrogabat princeps Tyri, dum dicebat אל אני el ani Deus ego.

1. Thess. 4. ℣. 15.

Quomodo potuerit appeti ab Angelo diuinitas. Quoniam verò locum hunc doctores Scholastici ad peccatum Angelorum examinandum adducunt, cuius perspicax intellectus nulla ratione ita obtundi vnquam potuit, vt nescierit diuinitatem sibi esse impossibilem, vtpote suae naturae incompossibilem: necessum erat illum non ignorasse: quod si possibile esset Angelum Deum esse; B iam necessum erat Angelum non esse; vel vt manifestius loquar; impossibile erat, alienam induere naturam, etiamsi diuina esset induenda, quin propriam amitteret: quod quidem, tamquam sibi impossibile, vel etiam malum nulla ratione appetere posset voluntas angelica. Quapropter inuestigantes, an hoc aliqua ratione appeti potuerit ab Angelo, duplicem voluntatem considerant; efficacem alteram, & absolutam; alteram verò inefficacem, & condicionatam. Et de illa quidem facilè probant, nulla ratione ferri posse in impossibile, dummodo tamquam impossibile cognoscatur; quoniam voluntas absoluta illud tantummodo appetit, seu appetere potest, quod sibi bonum est; cùm C autem impossibile nulla ratione possit, tamquam absolutè bonum repraesentari; consequens est, vt neque appeti possit. Voluntate autem condicionata, impossibile esset etiam appetibile, tum propter se, tum propter aliud bonum appetibile: sicut, iustus vellet non peccasse, quod bonum fuisse cognoscit; & damnatus vellet Deum non esse, aut non esse suorum scelerum vindicem, quoniam tamquam bonum appetit non puniri. Quare communis est doctorum sententia, nullum Angelorum peccasse, appetendo excellentiam Dei per essentiam; quia illud obiectum impossibile erat, & notum Angelis, tamquam impossibile. Quibus etiam rationibus facilè in eam adducor sententiam, vt D credam, neque principem Tyri, aut Babyloniae Regem hoc scelere infectos: licet enim horum intellectus, propter deprauatissimos affectus facilè potuisset decipi, & apprehendere diuinam essentiam, tamquam sibi possibilem, atque ita sub aliqua ratione boni appetibilem: tamen diuinae scripturae verba, quae ipsorum superbiam exprimunt, id non exigunt. Licet enim dicat Nabuchodonosor: *In caelum conscendam*: id ad templum Hierosolymitanum referendum putant nonnulli, ex sequentibus id comprobantes, atque ex illo psalmi: *Dominus in templo sancto suo, Dominus in caelo sedes eius*; quasi sit sensus, qui in caelo tantùm residet, & in templo, alio nempe terrestri caelo, E vel caelesti solo, quod sibi delegit Deus, habitare similiter consueuit. Aliàs enim de Angelo intelligi non posset Isaiae locus. Quomodo enim in caelum ascenderet, qui in caelo peccauit, & mox è caelo cadens *in profundum laci* detrusus fuit? Satisque locis omnibus factum iri putamus, si intelligatur omnes superbos istos, diuinos tantùm honores sibi ab hominibus deferri affectasse. Eodem affectu diabolum adhuc mirabiliter tangi, in timoratis energumenorum conscientijs obseruauimus: quas suprà, quàm dici potest, malignus exagitabat spiritus, hoc vnum agens, aut expetens, vt se Dei nomine compellarent; vel saltem aliquid peterent, omnia daturum pollicitus, si tantùm daemonem quidquam posse dare aliquo signo exprimerent. Quodque idem quilibet obseruare poterit, audiens diabolum superstitiosis feminis, aut strigibus seruum infamem agere, vilissima quaeque exsequendo, suae naturae, & elationi maximè aduersantia, si vel minima quaedam candelula sibi accendatur, vel aliquid simile ex ijs, quae diuino cultui affatim exhiberi solent, aliqua ex parte exhibeatur. Hoc idem confirmat Theodoretus, cum ait: Diabolus enim in illam insaniam lapsus est, & rabie percitus Deum se ipsum appellauit; hominibusque, vt hunc sibi cultum adhiberent, persuasit. Et qui cernebatur Tyriorum princeps hoc fastu laborans, cùm in multam respiceret felicitatem, opinabatur esse se deum. Hanc etiam sententiam confirmare videtur Scholiastes Graecus; ait enim. Tale quiddam ijs, qui tunc regnabant, euenit, vt deos se ipsos quoque proclamarent; & sunt, qui sacrificia etiam illis constituerint offerenda: & plena est huiusmodi rerum profanorum scriptorum historia. Haec ille. At verò Cicero causam huius peruersi conatus assignat, dicens: Suscepit autem vita hominum, consuetudoque communis, vt beneficijs excellentes viros in caelum fama, & voluntate tolleret. Hinc Hercules, hinc Castor, & Pollux, hinc Aesculapius, hinc Liber &c. Haec Cicero. Hinc etiam superba potentum cogitatio eò progressa est, vt quem honorem assequi se etiam posse putabant morientes, affectare coeperint, dum viuerent. Refert enim Suetonius Iulium Caesarem ad tantam arrogantiam peruenisse, vt ampliores honores humano fastigio decerni sibi pateretur; nimirum templa, aras, simulacra iuxta deos, & è suo nomine mensis appellationem. Et Antoninus Verus Imperator, cognomento Heliogabalus, teste Lampridio, Herodiano, & Dione, Heliogabalum, quem magni numinis loco habuit, in praefatione sacrorum reliquis dijs praeponi voluit. Domitianus quoque propter consimile facinus irridetur à Philostrato. Cùm, inquit, alius propterea se accusatum quereretur, quòd Tarenti, vbi dominabatur, sacrificans, publicis precibus non addiderat, Domitianum Palladis filium esse: at enim, inquit, arbitraris fortasse Palladem non peperisse, cùm semper habita sit virgo. Ignorabat autem (vt opinor) deam ipsam draconem quandoque Atheniensibus peperisse. Haec ille. Cui astruunt Quinctilianus, Suetonius, & Martialis. Virgilius quoque Aeneam refert vidisse in inferno quendam Salmonea, cuius etiam scelus commemorat his versibus:

Vidi & crudeles dantem Salmonea poenas,
Dum flammas Iouis, & sonitus imitatur Olympi.
Quattuor hic inuectus equis, & lampada quassans,
Per Graium populos, mediaeque per Elidis vrbem
Ibat ouans, diuumque sibi poscebat honorem,
Demens, qui nimbos, & non imitabile fulmen
Aere, & cornipedum cursu simularat equorum.

Eandemque historiam referunt Didymus, Higinius, & Suidas. Haec item vesana diuinitatis cupido incessit Alexandrum Magnum, vt filius Iouis Ammonis existimari, & diuinum sibi cultum adhiberi vellet. Eadem insania Caius Caligula, alijque Imperatores agitati sunt. Verùm ante illos Nabuchodonosor in aurea statua adorari voluit, vt est apud Danielem. Et Medi, ac Persae, Satrapae Darij, annuente Rege statuerunt, *vt omnis, qui petierit aliquam petitionem à quocumque deo, & homine, vsque ad triginta dies*, nisi à Rege, *mittatur in lacum leonum*. Et ante hos omnes ille alter

Marginal notes (left column): Duplicem voluntatem Scholastici in peccato Angeli considerant. — Voluntas absoluta solum bonum appetere potest. — Voluntas condicionata quomodo impossibile appetere possit. — Doct. 2. sent. d. 5. & 6. Ansel. lib. de casu diaboli c. 4. D. Tho. 1. 2. q. 13. art. 5. — Isai. 14. ℣. 13. — Templum Hierosolymitanum dicitur caelum. — Ibi. ℣. 15. — Diabolus cum superbis diuinos sibi deferri honores appetit.

Marginal notes (right column): Theodor. — Scholiast. — Cic. de nat. Deor. — Sueton. in uita Iul. Caesaris. — Aeli. Lamprid. in uita Anton. — Herodian. lib. 5. — Dio in Anto. — Quinct. lib. 3. c. 9. — Sueton. c. 4. — Martial. plurib. locis. — Virg. lib. 6. — Didymus. — Higinius. — Suidas. — Dan. 3. — Dan. 6. ℣. 7.

alter Nabuchodonosor, qui misit Holofernem, prout in historia Iudith legitur, cum exercitu magno ad regna Occidentis, cui praeceperat Rex, *vt omnes deos terrae exterminaret, videlicet, vt ipse solus diceretur deus ab his nationibus, quae potuissent Holofernis potentiae subiugari.*

Iudith. 3. ℣. 13.

Verùm, quae hactenus attulimus omnia, eò tantùm pertinere videntur, vt princeps Tyri intelligatur ore dixisse subditis suis, *Deus ego sum*, exhibete mihi debitum Deo cultum. At cùm non tantùm de exteriori loquela, sed de interiore potissimum intelligenda esse probauerimus; hoc vnum superest interpretandum; quomodo princeps Tyri intra se ipsum potuerit decipi, ac dicere, *Deus ego sum*; id quod de maligno spiritu, an possit etiam intelligi, examinandum erit. Et quidem in re tam graui, post tam multas doctissimorum hominum interpretationes, animi mei coniecturam exponere nulla ratione auderem; nisi & ipse Paulus è tertio, hoc est supremo, ac supercaelesti caelo descendens, aditum nobis patefecisset, viamque demonstrasset. Scribens enim ad Philippenses, vt illos confirmet in fide Iesu Christi, auertatque à falsis pseudoprophetarum doctrinis, seipsum tamquam eorum exemplum, vitaeque exemplar proponit; & multa bona opera, quae in lege operatus fuerat, commemorans, subdit: *Verumtamen existimo omnia detrimentum esse propter eminentem scientiam*, hoc est, quatenus me impediunt à consequenda eminenti scientia *Iesu Christi Domini mei: propter quem*, tamquam vltimum finem consequendum, *omnia detrimentum feci, & arbitror vt stercora.* Quae postquam fusiùs explicauit, subdit: *Imitatores mei estote fratres, & obseruate eos, qui ita ambulant*, mihi ex aduerso, *sicut habetis formam nostram. Multi enim ambulant, quos saepe dicebam vobis, nunc autem & flens dico, inimicos crucis Christi: quorum finis interitus; quorum deus venter est, & gloria in confusione ipsorum, qui terrena sapiunt.* Haec est vera, & completa definitio eorum, qui omnibus idololatris peiores, debitum Deo cultum sibi ipsis impendunt. Quod enim à nobis primo, ac maximo mandato, immo verò omnium mandatorum vnica summa, exigit Deus, hoc est, vt ipsum diligamus *ex toto corde, in tota anima, & in tota mente*: nempe vt in Deum, tamquam in vltimum gloriae finem, omnes nostros affectus, & actus referamus, ita vt *confusione contempta*, hoc est, nullam metuentes confusionem, pericula, aut damna; quae vocat Apostolus crucem Christi; caelesti Iesu Christi scientia imbui studeamus: hi contra, propriam tantummodo excellentiam, gloriamque expetentes, ac felicitatem, in se ipsos, tamquam in vltimum finem, cor, mentem, & animum penitus dirigunt. Ex quo fit, vt inimici sint *crucis Christi*, ventri, ac delicijs seruientes, terrenae, quam, rationem status vocant, sapientiae operam dare consueuerunt; quae docet illos mendacio, fallacia, atque astu sibi honores, & felicitatem expetendam; & religionem, Deumque ipsum colendum, vel non colendum, hòc modo, vel illo, honore prosequendum amplius, aut secus, quatenus, huic, quam expetunt, felicitati consequendae deseruire posse arbitrantur. In quo quidem nihil aliud facere videntur, quàm Deum optimum, ac maximum ad se ipsos referre, multò magis impiè, quàm Tyrius, dicentes, *Deus sum ego.* Siquidem ille terrena tantùm ad se conuertebat, hi etiam caelestia; ille res creatas solùm, hi creatorem ipsum. Quibus me-

Quomodo potuerit Tyrius intra se dicere, deus ego sum. Tertium caelum quod dicatur.

Philip. 3. ℣. 8.

& ℣. 17. 18. 19.

Contra politicos disputatio.

Matth. 22. ℣. 37.

Hebr. 12. ℣. 2.

De ratione status.

A ritò Paulus exitum tam impij sceleris denunciat, dicens: *quorum finis*, quem ipsi sibi proponebant immortalitatis, ac perpetuae felicitatis, *interitus* erit, *& gloria*, quam expetebant, *in confusione ipsorum*, hoc est, sita est in ijs, quorum pudere eos oporteret; vel quae confusionem illis, dedecus, & ignominiam afferent sempiternam. Eadem enim via, qua illa exquirebant, haec consequuntur. Neque desunt huius nouae haeresis vetera exempla: antiquus est enim eorũ architectus, & machinator, diabolus. De Achaz namque impiissimo Rege legitur in libris Regum, ac Paralipomenon, quoddam inauditum idololatriae genus, in quo videtur sagaci stratagemate voluisse adorari. *Direptis* enim B *omnibus vasis domus Dei, atque confractis, clausit ianuas templi Dei, & fecit sibi altaria in vniuersis angulis Hierusalem.* Neque hoc contentus, voluit etiam adorari in templo Dei. Erat autem locus adorationis in templo ad Occidentem, à parte orientali, introitus; in medio verò atrio interiore situm erat altare aereum holocaustorum; ab occidentali autem parte eius erat sanctuarium illud, in tres partes diuisum, vestibulum scilicet, Sanctum, & Sanctum Sanctorum, quod per antonomasiam templum dicitur; eiusque portas clausisse scribitur Achaz. Ab Oriente verò porta erat celebris, Regi destinata, de qua Propheta noster: *Princeps ipse sedebit in ea, ut comedat pa-* C *nem*, sacrificium offerens, & consummans *coram Domino, per uiam portae vestibuli ingredietur, & per uiam eius egredietur*, quam vocat locus Regum mox afferendus, *introitum Regis*: & ab huius latere dextro erat suggestum quoddam, in quo sedentes Leuitae, & sacerdotes, legem, ac prophetas interpretabantur diebus, quos appellabant sabbata; hoc vero suggestum, *Musach sabbati* vocabant. Quae omnia non scripta tantùm, sed efformata in descriptionibus templi, quas in apparatu adijcimus, sigillatim poterit quisque perspicere. Igitur ad Achaz redeuntes: Is quidem statuto nouo, & maiori altari maximo, iuxta formam Damasceni, super eo praecepit immolari victimas, *Mu-* D *sach quoque sabbati, quod aedificauerat in templo*, in atrio, inquam, interiore, *& ingressum Regis exterius*; portam, quippe, orientalem *conuertit in templum Domini*, praecipiens inquã, vt holocausta, & sacrificia, adorationesque fierent versus Orientem, à prospectantibus introitum Regis, vbi ipse sedebat. Ne autem videretur velle adorari, vnà cum introitu Regis fecit etiam adorari suggestum legis, quasi fingens eundem posse ibi adorari Deum, qui in Sanctuario adorari consueuerat. Siquidem in Sanctuario nihil aliud erat, quàm arca, eiusque satellites, nempe Cherubini, in qua lex Dei asseruabatur. Haec omnia sunt impia politicorum figmenta, tradentium, posse Deum coli, & statum E super omnia diligi. Verùm artificiosius sane Nabuchodonosor, immò eius praeceptor, ac magister diabolus diuinum honorem affectat, fingens, se nihil minus curare, vt videre est in eo, quem saepe attulimus, Isaiae loco. Improperat enim his ruinam propter elationem cordis: *Qui dicebas*, inquit, *in corde tuo, in caelum conscendam, super astra Dei exaltabo solium meum.* Cuius loci intelligentia id postulat, vt meminerimus, Hebraeos templum caeli nomine nuncupare solitos, vt ex psalmo suprà probauimus. Quapropter & de aulaeo, ante templi fores appẽso, ait Iosephus, fuisse illud quasi omnium rerum imaginem praeferẽs: eratque in eo perscripta omnis caeli ratio, propter signa, & Che-

4. Reg. 16. 2. Paralip. 28. ℣. 24.

Descriptio templi Hierosolymitani.

Sãctuarium templi in tres partes diuisum.

Ezech. 44. ℣. 3.

4. Reg. 16. ℣. 18.

Politicorum impia figmenta.

Isai. 14. ℣. 13.

Hebraei templum caeli nomine compellare solebant.

Ioseph. 6. bel. cap. 6.

rubinos vocabant aſtra. In quo ſenſu putat Hieronymus, locutum fuiſſe Dominum ad Iob, cùm dixit ei, *vbi eras, cùm me laudarent ſimul aſtra matutina, & iubilarent omnes filij Dei?* eoſdem enim filios Dei vocat; & *aſtra*, propter ſcientiae, quae lumine ſignificatur, magnitudinem: *matutina*que dicuntur *aſtra*, quia ante omnes intellectuales creaturas facta. Quae quidem aſtra ab initio ortus ſui Deum laudare, atque illi iubilare non deſiſtunt. Erant autem in templo Cherubim, quattuor alis ſuis protegentia propitiatorium, & ſuper eis ſedebat Dominus, vniuerſum mundum gubernans. Quare in pſalmo dicitur ei, *qui ſedes ſuper Cherubim*. Hanc ergo ſedem, hoc caelum, has ſtellas, ſolio ſuo exaltando, expetebat vterque Nabuchodonoſor, terreſtris, atque infernalis. Quod quidem aenigma declarat, ſubdens: *Sedebo in monte teſtamenti, in lateribus Aquilonis*; de quo in pſalmo: *Mons Sion, latera Aquilonis, ciuitas Regis magni*. Exoptabat ſolium, ac ſedem Dei, ſedentis inquam, in propitiatorio inter alas Cherubim. Neque uerò alienum videri debet hic tantiſper immorari, & quae ſit haec ſedes, alta mentis conſideratione perpendere. Praecepit Deus in Exodo Moyſi, vt, quam dederat ei legem duabus ſcriptam tabulis, arca includeret, ex lignis ſetim compacta, & deaurata, deſuper propitiatorium habente, atque à lateribus duos Cherubinos, quaſi duos legis cuſtodes; duplicem, inquam, Dei, ac proximi amorem, qui totam legem complectitur: in quorum medio ſibi Deus ſedem parauit, dum, *Inde*, inquit, *praecipiam, & loquar ad te ſupra propitiatorium, ac de medio duorum Cherubim*; de quibus paulò ante praeceperat Dominus: *Reſpiciant ſe mutuò, verſis vultibus in propitiatorium, quo operienda eſt arca*. Quibus quidem praeceptis, ac ſtatutis, quid aliud manifeſtius videtur ſignificare voluiſſe Deus, quàm ſe fore legis, & eius cuſtodiae finem, nempe legem cuſtodiendam, Deum, ac proximum diligendum propter ipſum Deum. Atque eandem Dei ſedem appetunt iſti idololatrae; vt omnibus eodem modo ſtantibus, ipſi pro Deo ſedeant, hoc eſt, vt legis obſeruatio, amor proximi, vel ipſius Dei, in eum ſolùm referatur finem, vt dominentur, ac regnent. Ex quo fit, vt eatenus tantùm Deo ſeruiant, proximũ diligant, aut legem obſeruent, quatenus id ad proprij ſtatus conſeruationem conferre poſſe arbitrẽtur. At ſi qua ex parte detrahi aliquid, vel minui de ſtatu ſuſpicentur; nullo negotio & legem violant, & proximum auerſantur, odio proſequuntur non proximum tantùm, ſed & Deum ipſum, quem aſpernantur, atque contemnunt. Et quod exſecrabilius eſt, violandam legem, deteſtandum proximum, & Deum ipſum con temnendum eſſe profitentur, & impijſſimos aſſeclas docent. Diſcant ergo alieno malo edocti omnes viuentes, in quod ſcelerum, atque haereſum barathrum incautos deducat nimius propriae excellentiae appetitus. Longè verò aliter iuſti, ac ſancti ſe gerunt in proſperis. de quibus ſic ſcribit Scholiaſtes Graecus: Non vtique Moyſes, qui Pharaonis dictus eſt deus, neque ſancti, ad quos dictum eſt, *dij eſtis*, qui nec vt homines mortui ſunt, neque vt vnus aliquis ex principibus ceciderunt, hoc dicerent, quod obijcitur principi Tyri, *deus ego ſum*, domicilium Dei habito. Haec ille.

[Margin: *Hieron.* — *Iob* 38. ℣. 7. — *Pſ.* 79. ℣. 2. & *Pſ.* 98. ℣. 1. — *Iſai.* 14. ℣. 13. — *Pſ.* 47. ℣. 3. — *Exo.* 25. ℣. 10. De diſpoſitione arcae teſtamenti, eiuſque morali interpretatione. — *Ibi.* ℣. 22. — Politicorum haereſis. — Nimius propriae excellentiae appetitus in ſumma pericula adducit. — *Scholiaſt.* Sancti, quibus diuinitatis participatio quaedam conceditur, nequaquam diuinitatem ſibi arrogant.]

Vbi nos legimus: *Et in cathedra Dei ſedi in corde maris*, Septuaginta legunt, habitationem Dei habitaui in corde maris. Hebraicè מושב אלהים ישבתי moſciab elohim iaſciabti. Vtraque autem vox, quae in A *cathedra*, &, *ſedi*, transfertur, à verbo ישב iaſab deducitur, quae primùm quidem ſedem ſignificat; deinde per quandam ſynecdochen habitare: quod vbi habitamus, ibi frequentiùs, ac diutiùs ſedere ſoliti ſimus: vt in Geneſi: *Abraham habitauit in terra Chanaan*. Et in libro Regum, *cùm ſediſſet*, hoc eſt, habitaſſet *Rex in domo ſua*: transferturque hoc verbum ad ſignificandum idem, quod regnare, quòd Rex in Regia, & in ſolio ſedens, potiſſimùm Regiam oſtendat, vel exerceat auctoritatem; vt in libris Regum: *Salomon autem ſedit ſuper thronum Dauid patris ſui, & firmatum eſt regnum eius nimis*. Et in Exodo: *A primogenito Pharaonis, qui ſedet in ſolio eius*, adminiſtrans B Rempublicam, *vſque ad primogenitum ancillae, quae eſt ad molam*. Quoniam autem Regum eſt ius dicere, ſiue, quoniam ſedentes iudices ſententiam proferunt, inde ſedere ſaepe ſignificat iudicare; vt in Apocalypſi: *Et vidi ſedes, & ſederunt ſuper eas, & iudicium datum eſt eis*, hoc eſt poteſtas iudicandi. Vtramque verbi ſignificationem innuit Dominus noſter Ieſus Chriſtus, cùm Petro interrogante, omnibus reſpondit apud Matthaeum: *Amen dico vobis, quòd vos, qui ſecuti eſtis me, in regeneratione, cùm ſederit filius hominis in ſede maieſtatis ſuae, ſedebitis & vos ſuper ſedes duodecim, iudicantes duodecim tribus Iſraël*. Et regnum, & iudicium Apoſtolis promittit in gloria; obtinen- C dum quidem non vno ſuccedente poſt alium, ſed omnibus ſimul; quapropter, & numerum ſedium duodenarium totidem Apoſtolis parem commemorauit. Hoc ergo ſibi arrogat princeps Tyri; nempe Regiam, verùm non humanam, ſed diuinam poteſtatem; eam nempe, quae omnia poſſit, nullius egeat, cuiuſque reliqui omnes indigeant. Quaſi dicat, Deum quendam referre poſſum, ſedens in hoc excelſo throno eminentis rupis, quae mari cincta omnem pulcritudinem, munimentum omne, omniumque rerum expetendarum copiam facilè ſuperat. Quod ſic intellexit Graecus Scholiaſtes: Vt enim, inquit, Deus in caelo domicilium habens, incomparabilem vim, ac po- D teſtatem habet; ita ipſe quoque (qui ſum Rex Tyri) maritimam vrbem incolens, maris bona percipio; cùm ſapientia, & viribus inter omnes excellam. Alius vero Scholiaſtes: Propterea quòd, inquit, regnas in mari, & rebus omnibus praeclaris, quae ſunt in ipſo, potiris (hoc enim cor maris ſignificat) elatus es ita, vt deum eſſe te putes. Idem confirmat Polychronius inquiens, Vbique apparet, cor maris appellare bonorum praeſtantiam, quae ex illo capiuntur. Quidam vero ſic interpretatur locum: Tam fortis ſum, & tam ſecurus, ſedens in medio maris, vt neminem mortalium timeam. Ago deum quendam in mari, cui omnes negotiatores afferunt dona. Origenes: Cor eſt ma- E ris profundi ſermones profundorum, intimorum intimi, ex quo corde delapſus, qui propterea ſeſe extulerat, deiectus eſt in ipſum mare ſenſibile. Atque id etiam hominibus accidit, qui ob ſuos labores efferuntur.

Cùm ſis homo, & non deus. Perpulcra anthiteſi vanas, ac ſuperbas hominum cogitationes coërcet, ac reprimit Deus, duo nomina ſimul connectens, Dei nempe אל el & hominis אדם adam, quorum ſignificata omnino ſunt contraria, vt quilibet cognoſcere facilè poterit, ſi legat, quae de vtroque mox afferemus. Nam quemadmodum nomen Dei el, ſignificat fortem poteſtatem, vel ſuſtentatorem omnium; ita adam ſignificat imbecil-

[Margin: *Gen.* 13. ℣. 12. — 2. *Reg.* 7. ℣. 1. Sedere, & habitare ſignificat regnare, iudicare. — 3. *Reg.* 2. ℣. 12. — *Exod.* 11. ℣. 5. — *Apocal.* 20. ℣. 4. — *Matth.* 19. ℣. 28. Sedes Apoſtolis promiſſa quae. — *Scholiaſt. alius.* — *Alius Scholiaſt.* — *Polychron.* — *Clarius.* — *Origen.* — Dei poteſtia, & hominis miſeria ipſis indicatur nominibus.]

lum, infirmum, quòd nihil poteſt, quod ſe ipſum ſuſtinere non poteſt, quod maximè ſuſtineri, ac ſuſtentari debet; quodque maximè aliena ope indiget: vt in pſalmo: *Subſtantia mea tamquam nihilum ante te*. Alloquitur Deum Dauid, dicens, ſubſtantia, hypoſtaſis, meae vitae ſubſiſtentia, vigor, & firmitas (ſic ſolent Septuaginta hypoſtaſim ſumere) prae te nihil, prope, differt à nihilo; ſed quid mirum? *Verumtamen vniuerſa vanitas omnis homo*; nempe *omnis homo viuens* eſt *vniuerſa vanitas*, vaniſſimus. ita vt omnis rerum omnium vanitas in vno homine, quaſi aggregata uaneſcat, vtpote, quae in rebus alijs diſperſa eſt vanitas, in eo complexa, & colligata reperiatur; *viuens*, etiam dum permanet: quaſi dicat, quod magis permanens eſt in homine, ſi, quod eſt ex ſe, vel in ſe, attentè contemplemur, id ipſum vaniſſimum eſt. Quam interpretationem mirificè confirmat pſalterium Vaticanum. Nam vbi nos legimus: *Verumtamen in imagine*, vel fabula, *pertranſit homo, ſed & fruſtra conturbatur*; ibi legitur: *Quamquam in imagine Dei ambulet homo; tamen vanè conturbabitur*, hoc eſt, tametſi imagine Dei quodammodo ſtabiliri, ac confirmari videatur homo; ita tamen eſt vanitati addictus, vt à vanitate ipſa conturbari nullo modo deſiſtat. Sed & vanitatem vitae hominis diuinae ſtabilitati, immutabilitati, atque aeternitati comparat idem Pſaltes, dicens: *Dies mei ſicut vmbra*, quae ad motum luminis mouetur, eoque deficiente euaneſcit, nullum ſui veſtigium relinquens, ſic *declinauerunt* ad motum Solis, *& ego ſicut fenum arui. Tu autem Domine in aeternum permanes, & memoriale tuum in generatione, & generationem.* Si ergo hanc, quae eſt inter Deum, & hominem infinita diſtantia, attentè perpenderis; intelliges, quàm impudenter mentiatur homo, dicens, *deus ego ſum*: *cùm ſit homo, & non deus*. Quid enim tam diſtans, quàm à diuinitate humanitas? ab omnipotente omnino impotens? à ſpiritu infirma caro? Quam quidem diſtantiam ipſe Dominus apud Iſaiam declarauit, dicens: *Aegyptus homo, & non deus, & equi eorum caro, & non ſpiritus*. Scholiaſtes: Fefellerunt cogitationem tuam, quaſi dicat, quae ſomniabas de diuinitate praeſumpta, *cùm ſis homo, & non Deus*.

Pſ.38.℣.6. & 9.
Hominis vanitas.
Pſalterium Vaticanum.
Pſal.101. ℣.12.& 13.
Iſai.31.℣. 3.
Scholiaſt.

Et dediſti cor tuum quaſi cor Dei. Cor autem, vt paulò antè tractauimus, ſignificat conſilium, ſicut etiam in libris Regum orante Dauide coram Domino, & dicente: *Quia tu Domine exercituum, Deus Iſraël, reuelaſti aurem ſerui tui, dicens: domum aedificabo tibi: propterea inuenit ſeruus tuus cor ſuum*, hoc eſt conſilium, ſibi vſui futurum, *vt oraret te oratione hac*. Neque hoc tantùm ſignificat hoc loco, ſed etiam ſapientiam, intellectum, atque prudentiam, cum animi magnitudine coniunctam, quae neque deprimatur aduerſis, neque proſperis extollatur, aut euaneſcat. Haec omnia poſtulaſſe videtur à Deo Salomon, dicens: *Dabis ergo ſeruo tuo cor docile; vt populum tuum iudicare poſſit, & diſcernere inter bonum, & malum*. Quod poſtulatum referens, interpretatur liber Paralipomenon: *Da mihi ſapientiam, inquit, & intelligentiam, vt ingrediar, & egrediar coram populo tuo.* Idemque Dominus poſtulatis obſequens, ait: *Poſtulaſti tibi ſapientiam ad diſcernendum iudicium.* Quae quidem omnia vocis ſignificata vnicus comprehendit locus in libris Regum, qui ſic habet. *Dedit quoque Deus ſapientiam Salomoni, & prudentiam multam nimis, & latitudinem cordis, quaſi arenam, quae eſt in litore maris*. Relatae ſunt autem hoc loco omnes ani- mi dotes, quas requirere poſſes in principe, vt Rempublicam ſumma cum laude adminiſtrare poſſit: quaeque clariſsimum virum optimè de Republica meritum maximè decerent. Haec autem virtutes omnes, praeclaraque geſta, in quo poſſunt vel adinueniri praeſtantiores, aut in quo altiorem excellentiae gradum conſequi, quàm in virtutum omnium excellentiſsimo principe Deo, optimo, maximo, earumque omnium origine, ac fine? Haec ergo omnia ſibi immeritò arrogaſſe reprehenditur princeps Tyri, dum vno verbo dicitur, *dediſti*, hoc eſt, tu tibi indulges, & ambitiosè tribuis, *cor tuum* eſſe, *quaſi cor Dei*. Ad quam quidem impiam, ac fallacem cogitationem alluſiſſe dicitur Dominus in cantico beatiſsimae Virginis Mariae, dicentis: *Diſperſit*, longè ſepoſuit *ſuperbos* à *mente*, vel cogitatione, ſeu potius ab aeſtimatione *cordis ſui*. Graecè καρδίας αὐτῶν cardias auton, cordis eorum, hoc eſt, ſui ipſorum: quaſi dicat, *diſperſit*, profligauit, perdidit *ſuperbos*, qui mente, & animo tument, ſibi ipſis nimium tribuentes, & arrogantes, quaſi cor ſuum putent diuino cordi ſimile fore. Scholiaſtes: Maiora, quàm natura ferat, tibi tribuis, ac de te ſentis. Hanc verò textus Ezechielis, quam attulimus, explicationem probat, qui ſequitur.

Cor ſignificat conſil ũ, & animi magnitudinem, quae neque deprimatur aduerſis, neque proſperis extollatur.
2.Reg.7.℣. 27.
3.Reg.3.℣. 9.
2.Paral.1. ℣.10.
3.Reg.3. ℣.11.
3.Reg.4.℣. 29.
Animi dotes in principe requiſitae, vt cum laude poſſit, ac fructu Rempublicam adminiſtrare.
Luc.1.℣. 51.
Scholiaſt.

III. *Ecce ſapientior es tu Daniele*. Hieronymus: Quia iactas ſapientiam in tantùm, vt regni tui homines Salomonem in aenigmatibus prouocarent: numquid ſapientior es Daniele, qui Dei gratia, vicit omnes magos, & ariolos, & nunc in Babylone ſapientiſsimus eſt? Septuaginta interrogatiuè legunt: Numquid ſapientior es tu Daniele? quam lectionem ſic interpretantur Graeci Scholiaſtes. Quid iam ſapientiae meminit Danielis, qui multis partibus ſapientiam Chaldaeorum ſuperabat? nam (reſpondet) & ſi quis eſt ſapiens, vel ab alijs didicit, vel ipſe inuenit ſapientiam; & ad priorem illum ſapientiae acquirendae modum pertinent illa verba; an ſapientes te ſua ſcientia erudierunt: ad poſteriorem, illa: Num ſcientia tua, & prudentia tua potentiam tibi comparaſti? Quibus verbis ſignificare velle videtur Scholiaſtes, Tyrium principem tam innatae, quàm acquiſitae ſapientiae oſtendi expertem; cùm ipſe ſibi arrogaret, ſe vtriuſque compotem fuiſſe. Theodoretus vero aliter: Tantum abeſt, inquit, vt res tuas cum diuina natura comparem; vt etiam te prudentibus hominibus longè inferiorem oſtendam. Daniel enim & diuina ſapientia praeditus fuit, & Chaldaeorum ſcientiam ſibi comparauit; tu verò & diuina gratia orbatus es, & ab hominibus ſapientibus haud percepiſti ſcientiam. Alius verò Scholiaſtes ſubiungendus videtur, qui: Vide, inquit, quomodo illius arrogantiam deprimat. Is enim diuinitatem affectabat; hic ne ad pueruli quidem Hebraici prudentiam ſe perueniſſe teſtatur. Ac ſi ita cum illo ageret: Si hoc magnum putas, gubernandae vrbis, & nauali peritia, & ſociorum opibus, & diuitiarum ſplendore inter omnes excellere; vide quàm ſit tibi praeferendus Daniel adoleſcentulus, qui, cùm nec diuitijs afflueret, neque gloria emineret, nec ſocios, vel adiutores haberet, ad eam gloriam ſtudio pietatis, diuinique cultus eſt prouectus, vt etiam, qui apud Babylonios erant in honore, illius prudentiam vererentur. Hoc dicit ad ſuperbiam Tyri coërcendam, & vt latenter ſignificet, non protectoris imbecillitate Hebraeos premi, & conflictari; ſiquidem religioſum (Danielem inquam) ac pium etiam, captiuum abductum, omnium optimum demonſtrauit: idque vel dominantis (Nabucho-

Hieron.
Scholiaſt.
Sapientia caret, qui ſibi ſapientiam arrogat.
Theodoret.
Alius Scholiaſt.
Non protectoris imbecillitate Hebraei patiũtur, cùm eorum aliquos à maximorum periculorum extremis nullo negotio liberauerit.

buchodonosoris, & satraparum) iudicio, omniumque sententia. Haec ille. Verùm quoniam nostra Latina lectio maiorem vim obiurgationi adhibet, magisque est Hebraicae similis, eam interpretaturi praemittamus oportet, quomodo cum superioribus cohaereat haec Danielis commemoratio. Quod quidem manifestum vnicuique erit, si in memoriam reuocet, quod Dionysius Areopagita nomine diuinitatis intelligendum docet, his verbis: Θεότης δὲ ἡ πάντα θεωμένη πρόνοια, καὶ ἀγαθότητι παντελεῖ, καὶ πάντα περιθέουσα, καὶ συνέχουσα, καὶ ἑαυτῆς ἀποπληροῦσα, καὶ ὑπερέχουσα πάντα τὰ τῆς προνοίας αὐτῆς ἀπολαύοντα, id est: Deitas est autem omnia θεωμένη theomeni, id est spectans prouidentia, & quidem perfecta bonitate: & περιθέουσα peritheusa circum omnia currens, & continens, ac se ipsa replens omnia: omnia denique supereminens, quae illius prouidentia perfruuntur. Haec Dionysius. Quare nomen θεὸς theos, id est Deus, ad illas duas voces referre potissimùm videtur, θεᾶσθαι theasthae, quod est spectare, & θέειν thein, quod est currere. Ioannes Damascenus tertiam addit notionem, cùm ait: Δεύτερον δὲ ὁ θεὸς ὄνομα, ὃ λέγεται ἢ ἐκ τοῦ θέειν, καὶ περιέπειν τὰ σύμπαντα, ἢ ἐκ τοῦ αἴθειν, ὅ ἐστι καίειν (ὁ γὰρ θεὸς πῦρ καταναλίσκον πᾶσαν κακίαν ἐστίν) ἢ ἀπὸ τοῦ θεᾶσθαι τὰ πάντα (ἀλάθητος γὰρ ἐστίν) καὶ πάντων ἐπόπτης, hoc est. Alterum vero nomen est θεὸς theos, Deus, vel à θέειν thein, id est currere, & obire vniuersa; vel ab αἴθειν aethin, id est vrere (Deus enim ignis est, vitium omne consumens) vel à θεᾶσθαι theasthae, id est omnia spectando. Nihil enim eum latere potest, & omnium inspector est. Haec vero omnia arrogasse sibi videtur Tyrius, cùm sibi diuinitatem arrogasset. Verùm obiurgans illum Deus cum amarulenta irrisione, ironicè profert: *Ecce sapientior es tu Daniele, omne secretum non est absconditum à te*, & quae sequuntur: quasi dicat, cum tu te deum putes, diuinum possidere cor, sapientiam, consilium, & prouidentiam, quis dubitet te multo sapientiorem esse Daniele? Hic enim licet & somnium, & interpretationem eius narrauerit Regi; tamen ipse fatetur se à Deo illa omnia accepisse, dum dicit: *Sed est Deus in caelo, reuelans mysteria, qui indicauit tibi Rex &c.* Quod quidem mysterium non nisi per Danielem indicatum est: quare à Deo per Danielem indicatum fuisse Regi intelligendum est. At uerò Tyrius non ita, sed omne mysterium sibi cognitum esse putat nullo edocente, cùm cor Dei se habere credit. Daniel sapiens quidem, & sapientissimus est habitus: ita ut in prouerbium abierit Danielis nomen pro sapiente; eam tamen, qua praeditus est, sapientiam Deo refert acceptam, dum initio suae prophetiae, *Pueris autem*, inquit, *his dedit Deus scientiam, & disciplinam in omni libro, & sapientia: Danieli autem intelligentiam omnium uisionum, & somniorum*. Et expressis uerbis modestia plenis iterum. *Mihi quoque*, inquit, *non in sapientia, quae est in me, plus quàm in cunctis uiuentibus, sacramentum hoc reuelatum est: sed ut interpretatio Regi manifesta fieret.* Princeps autem Tyri omnem sapientiam, quam se, falsa opinione deceptus, putat habere, ita à se ipso habere se putat, ut neque à sapientibus hominibus, neque à Deo ipso eam habuisse se credat. *Sapientior* Hebraicè חכם chacham, quae uox latius patet, quàm latina, sapientia; illa enim certam rerum diuinarum, & humanarum cognitionem significat: tum earum, quae ad operationem, seu munus exsequendum, ad prudentiae uirtutem pertinentes, referuntur: tum earum, quae mentem

Dionys. cap. 12. de diuin. nomin.

Io. Damasc. lib. 1. ortho. fid. c. 12.

Quid sibi arrogare voluerit Tyrius, dum Deum esse se dixit.

Dan. 2. ℣. 28.

De sapientia Danielis.

Dan. 2. ℣. 30.

De significatione nominis sapientiae, tum Latini, tum Hebraici.

A cognitae perficiunt, atque nobilitant. Ex quo fit, ut tot sapientiae encomijs, tot laudibus, tota ferè sacra pagina plena sit: immò uerò ea propterea tantummodo scripta uidetur, ut sapientia erudiantur mortales, testante Propheta. *Testimonium Domini fidele, sapientiam praestans paruulis.* Ps. 18. ℣. 9. simplicibus, alij reddunt, vel insipientibus, quos separat Christus Dominus à sapientibus mundi, dicens: *Confiteor tibi Pater Domine caeli, & terrae, quia abscondisti haec à sapientibus, & prudentibus*, Tyrio Regi simillimis, *& reuelasti ea paruulis.* Matth. 11. ℣. 25. Hanc autem sapientiam, uel potius eius falsam opinionem, aut praesumptionem superbis dissuadere uidetur Dominus Danielis exemplo, B quem sapientissimorum uirorum facilè principem omnis illa uenerabatur aetas; quique tamquam nulli conferendus, in omnium oculis, & ore uersabatur. Neque credibile uidebatur, ipsum Tyrium, quantumuis impudentem, ac stultum, ausum esse se cum Daniele conferre; quoniam facilè posset experientia probari, illum non posse somnia, seu potius, quae erant futura, cognoscere. Consimili, at omnis suauitatis plena obiurgatione, Deus quattuor simul eiusdem libri capitibus sanctū Iob in officio continere uolebat, sic exorsus: *Vbi eras, quando ponebam fundamenta terrae?* Iob 38. 39. 40. & 41. Quasi dicat, tu te omni culpa uacare putas, & tuam iactas innocentiam, ita ut nullam meruisse te credas earum, C quas sustines immissas à Deo calamitates; cùm eiusmodi innocentia, & uitae sanctitas solius Dei propria sit: deus ergo haberi uis, & rerum omnium conditor: praeclaram, quasi dicat, cogitationem, & pio uiro dignam: Astitisti ergo mihi cuncta creanti. *Vbi ergo eras, quando ponebam fundamenta terrae?* & cetera quae sequuntur. Quod si nondum eras: *Numquid post ortum tuum praecepisti diluculo, & ostendisti aurorae locum suum? &c.* Quae quidem omnia ut infinitis partibus humanum captum excedunt, ac superant; sic ab eo longè absit oportet & innocentiae opinio, & sapientiae arrogantia. Rabbi uero Selomon aliam quoque affert interpretationem: *Ecce sapientior* D *es tu Daniele*, idest, inquit, numquid sapientior es tu Daniele, qui omne arcanum, ac mysterium nouit, omnemque scientiam, ac sapientiam? & tamen cùm Nabuchodonosor uoluisset eum, quasi deum adorare, renuit, iuxta illud dictum. *Tunc Rex Nabuchodonosor cecidit in faciem suam, & Danielem adorauit, & hostias, & incensum praecepit, ut sacrificarent ei.* Tu autem cùm non sis maiori merito, aut sapientior, facis te ipsum deum. Haec ille. Verùm oppositum omnino eius, quod intendit, probare videtur, allato Danielis testimonio; cùm ex eo potius probari videatur, Danielem orationem Regis non prohibuisse: maximè si accedat Hieronymi commentarius, respondens Porphyrio, E impiè calumnianti locum istum; ac sacram historiam incredibilia referre astruenti, nempe à superbissimo illo Rege seruum adoratum. Quasi non (inquit Hieronymus) & Lycaones ob signorum magnitudinem, vt est in actis Apostolorum, Paulo, & Barnabae voluerint hostias immolare, illum Mercurium, hunc Iouem appellantes. Act. 14. ℣. 13. Error ergo gentilium, qui omne, quod supra se est, deum putant, scripturae non debet imputari, quae simpliciter refert vniuersa, quae gesta sunt. Possumus tamen credere, causas adorandi, & sacrificandi ab ipso Rege expositas fuisse, cùm diceret Danieli: *verè Deus vester Deus deorum est*: ergo non tam Danielem, Dan. 2. ℣. 47. quàm in Daniele adorare voluit Deum, qui myste-

ria

Quam longè reijcienda sit ab humano corde sanctitatis, aut sapiētiae praesumptio.

R. Selom.

Vtrum Daniel adorationem sibi oblatam à Rege prohibuisset.

Hieronymus non prohibuisse sentire videtur.

A ria reuelauerat. Quod & Alexandrum Magnum in Pontifice Iaddo fecisse legimus apud Iosephum. Quod si hoc displicet, dicendum est, Nabuchodonosor signorum magnitudine, & stupore confusum, quid faceret ignorasse; vt qui Dominum verum intelligebat, & ipsum Dominum, & seruum eius adoraret, & incenso, atque hostijs veneraretur. Illud quoque calumniatur, & reprehendit Porphyrius, quòd oblata sibi à Rege munera, & honores Daniel accipere non recusarit, nec planè repudiarit: non considerans, ideo somnium illud diuinitùs Regi missum, eiusque interpretationis mysteria per Danielem reuelata, vt Daniel cresceret, & in loco captiuitatis princeps fieret omnium Chaldaeorum, & Dei omnipotentia cognosceretur. Quod quidem & in Ioseph apud Pharaonem, & Aegyptum legimus factum: & in Mardochaeo apud Assuerum, vt in vtraque gente haberent captiui, & peregrinantes Iudaei solatia, videntes hominem gentis suae Aegyptiorum esse principem, & Chaldaeorum. Haec ille. Quae quidem omnia Hieronymi verba propterea lubens retuli, quòd si sensum, quem prima facie prae se ferre videntur, quemque aliquibus immeritò probabilem reddunt admitterent, non tantùm Rabbino sese opponerent, eiusque sententiae aduersarentur, sed etiam huius loci, quem interpretamur, vim omnem eneruare viderentur. Quid enim commemoret Deus Tyrio principi, vt eius superbam praesumptae diuinitatis arrogantiam comprimat? quid inquam, commemoret Danielem hominem (si ea vera sunt) eiusdem sceleris suspicione commaculatum? Dices, non affectasse Danielem eiusmodi diuinos honores. At parumne videbitur admisisse? Dices, non expetijsse: at magni sceleris est coram Deo, non prohibuisse, non repulisse, Rege blasphemante vestes non conscidisse. Tali enim crimine accusatur impijssimus Rex Ioachim, comburens librum Ieremiae, cùm dicitur: *Et non timuerunt, neque sciderunt vestimenta sua Rex, & omnes serui eius, qui audierunt vniuersos sermones istos*. Et quidem impijssimum Herodem Regem, neque quando *occidit Iacobum, fratrem Ioannis gladio*: neque cùm apprehendit Petrum, & misit in carcerem, vt post Pascha produceret eum populo, diuina prosequuta est vltio: sed tunc tantummodo, cùm oblatas diuini honoris à populo acclamationes non repulit, neque Regiam illam vestem, tanti flagitij occasionem, vt par erat, proscidit, attestante haec Luca in actis Apostolorum his verbis: *Statuto autem die Herodes vestitus veste Regia sedit pro tribunali, & concionabatur ad eos. Populus autem acclamabat: Dei voces, & non hominis. Confestim autem percussit illum Angelus Domini, eo quod non dedisset honorem Deo; & consumptus à vermibus exspirauit.* Quapropter efficaci argumento probat Pererius, diuinos honores, aut sacrificia Danielem non admisisse, sed auersatum omnino fuisse: siquidem eum non vltio diuina, sed innumera paenè miracula, & mysteriorum caelestium multiplex reuelatio prosequuta est. Verùm Gabriel Vazquez altius fodit fundamentum, contendens, neque ipsum Nabuchodonosorem talia munera, aut sacrificia Deo tantùm offerri solita obtulisse: quod bene probat ex significatione vocum tam Hebraicae, quam Graecae linguae: Verùm vtinam omnem exhausisset difficultatem, magna me leuasset cura, & onere liberasset non modico. Eius sententiam maximè probo; eamque tum Ezechielis, tum Danielis textui omnino consentaneam habendam esse censeo. At facessit nobis negotium hostiarum, & incensi sacrificium; sed multò maius adorationis verbum, à quo exordiamur necesse est. *Tunc Rex Nabuchodonosor cecidit in faciem suam*: (in quo ferè omnes Latini, Graeci, & Hebraei concordant textus) *& Danielem adorauit*. Hebraicè לדניאל סגיד ledaniel segid, à verbo סגד sagad, quod quidem verbum raró citatum reperi in Biblijs, quatter tantùm apud Isaiam, & apud Danielem bis. Quibus omnibus locis, hoc excepto, quem interpretamur, adorationem, quae idolis, vel Deo vero exhibebatur, significat. At quoniam verbum hoc Chaldaicam tantùm terminationem, & interpunctionem, non B Hebraicam hoc loco Danielis habet; ideò eius Chaldaicam acceptionem exquirens, reperi, vbi nos legimus in libris Regum, Bersabee adorasse Regem, in Chaldaeo haberi, סגידה segida. Quare vox haec quemlibet honorem, venerationem, & reuerentiam, non solùm illam, quae Deo ex religione debetur, significabit. Concordat Graecum verbum προσεκύνησεν prosecynisen, quo eodem vsi sunt Septuaginta in Genesi vbi nos legimus: *Adorauit Abraham coram populo terrae*, gratias agens Ephroni de oblato agro, ac spelunca duplici *in possessionem sepulcri*. Quae omnia optimè exprimit Latinum verbum, adorare, quo saepè Latinus interpres Dei, & hominum venerationem significat, C licet teste Festo latiùs olim significatio verbi pateret: significabat enim idem, quòd agere. Vnde & legati oratores dicuntur, quia mandata populi agunt: proptereaque crediderim eosdem dictos adoratores, quod & ipsi venerarentur exteros principes.

Margin notes (left column): Ioseph. 11. Antiq. — Non prohibere diuinos honores oblatos magni sceleris culpa est. — Ierem. 36. ℣. 24. — Actor. 12. ℣. 2. — Act. Apost. c. 12. ℣. 21. 22. & 23. — Perer. extremo lib. 2. comment. in Dan. — Danielem non admisisse diuinos honores. — Gabriel Vazquez lib. 1. de adorat. disput. 6. c. 3.

Margin notes (right column): De adoratione Danieli à Rege exhibita. — Isai. 44. ℣. 15. 17. & 16. & cap. 46. ℣. 6. Danic. 2. ℣. 46. & cap. 3. ℣. 5. — Gen. 23. ℣. 12. & 9. — Adorare Dei & hominum veneratio: nem significat. — Sex. Pomp. Festus.

Et hostias, Hebraicè ומנחה vmincha, quam eandem reddiderunt Septuaginta in Complutensi codice μάννα manna: in Sixtiano verò μαναὰ manaa pronunciatione parum accommodata suo more: eandem Hebraeam transtulerunt, non autem aliam, vt aliqui putant, exquirentes alijs locis eius vsum. Et in eo, quem afferunt ex libro Regum de filijs Belial, nolentibus afferre munera Sauli, in Hebraeo habetur haec ea- D dem vox מנחה mincha. Quae quidem vox, vt ex eodem loco clarè patet, non solùm sacrificium significat, quod offertur Deo; sed etiam munus, quod hominibus datur. Putat autem R. Dauid sic dictum donum, quòd cum pompa hominibus etiam offeratur. à radice נחה nacha, quae sensim deducere significat. Quare honorificentissimum donum oblatum Danieli significabit. Et licet Latina vox *hostias*, animalia Deo mactata propriè significet, sic dicta (teste Festo Pompeio) ab eo, quod est hostire, seu ferire: tamen iam vsus obtinuit, vt nomine hoc quaelibet oblatio significetur. Sicut frequens nos docet experientia, qua E triticeas formas, quas in altari consecrandas proponere solemus, Latinè, Italicè, & Hispanicè hostias appellamus. Quare meritò Scholiastes Graecus δῶρον doron, munus interpretatur.

Et incensum וניחוחין venichochin, à radice נוח noach, quae cum omnibus vocibus, quae ex ea deducuntur, significat requiem, quietem, vel ab opere, vel à negotijs, vel à laboribus, & afflictionibus: Vel vt alij putant, ab ira, & indignatione. Inde transfertur ad significandam refocillationem, seu recreationem, suauitatem: soletque sumi frequenter tamquam adiectiuum odoris: sicut in Exodo, vbi habetur, *odor suauissimus*, ex Hebraeo vertunt, odorem quietis, refocillationis, recrea-

Margin notes (right column): De hostijs Danieli oblatis. — 1. Reg. 10. ℣. 27. — R. Dauid. — Hostia quid significet. — Sex. Pomp. Festus. — Suauis odor quis. — Exo. 29. ℣. 18.

recreationis, refrigerij. Graeci εὐωδίαν euodian fragrantiam reddiderunt; sicut in hoc Danielis loco, & alijs. Est & alia celebris huius vocis significatio apud Ieremiam, vbi enim habetur: *Saraias autem erat princeps prophetiae*, in Hebraeo sic: Princeps מנוחה menuchah, requiei. Sunt qui dicunt, inquit R. Dauid, fuisse amicum Regis, quem sibi socium adhibebat tempore recreationis: vel vt alij interpretantur, qui Regi erat à remissione animi, vel propter consuetudinis, morumque suauitatem; vel propter amorem, quo illum prosequebatur Rex, suauissimus Regis comes potest intelligi. Vel vt Targhum exponit, quasi sit princeps מנחה mincha, muneris, vel munerum, seu oblationum; ac si dicat: primus in muneribus acceptis à Rege. Vbi videtur confundere vocem hanc cum praecedenti: & quidem non immeritò, cùm radicales litterae propè sint eaedem. Vulgatus autem vocat illum principem prophetiae, quo nempe vsus erat Ieremias ad manifestandam prophetiam. Ex ijs igitur, quae dicta sunt, intelliges sensum loci eò spectare, vt significet munera, eaque suauissima, fragrantia, & quae animum reficere possent. Quare aptè Hieronymus vertit *incensum* aroma suauis odoris hominibus, suauissimi Deo. Cuius odorem suauissimum commemorat sponsus, dicens in Canticis: *Odor vestimentorum tuorum sicut odor turis*. Quapropter possent hac voce ניחוחין nichochin significari vnguenta, ex pretiosis aromatibus confecta, vt ex sequentibus magis constabit. Nisi malis inter munera etiam incensum, non quidem igni adustum, vt solet Deo, sed quale oblatum fuit à Magis inter pretiosa munera Christo Domino; & à Regina Saba Salomoni inter aromata.

Ierem.51. v.59.

R. Dauid.

Targhum.

Cant.4.v. 11.

Isa.60.v.6. & Matt.2. v.11.

Sacrificarent. Hebraicè לנסכה le naffacha, à radice נסך naffac, quae vox, fundere, effundere, seu libare significat. Et quoniam effusione olei, vel vnguenti Reges, & principes creabantur, ideo transfertur hoc verbum ad id significandum, vt in psalmo: *Ego autem constitutus sum Rex ab eo*; & ego נסכתי מלכי nasacti malchi. R. Abraham: Regnare feci Regem meum. Aben Hezra: regnare feci, id est, feci, vt esset ex principibus meis. Idem sentit R. Dauid. Sensus autem est, vt bene notat Genebrardus, vt sint verba Christi Domini, & ego ordinatus, inauctoratus, designatus, consecratus, vel vnctus sum *Rex ab eo super Sion, montem sanctum eius*. Chaldaeus vertit רבית rabath, euexi, siue euectus sum, quod alij vertunt, inauctoratus sum. Et in Genesi de Iacob scribitur: *Ille verò erexit titulum lapideum in loco, quo locutus fuerat ei Deus, libans super eum libamina*, ויסך עליה נסך vaiffec ghaleiha neffec, verti posset, fundens super eum fusionem: & est sensus, quòd lauit eum, & postea effudit super eum oleum, inquit R. Abraham. Ex qua vocis huius tam manifesta significatione satis patet, quid praeceperit ministris Rex, nempe vt afferrent munera, quibus cumularetur, & vnguenta; nisi malis ad verbum reddere, fragrantia, quae effunderentur super eum; vel quae infunderentur illi, quibus princeps crearetur, vt mos erat genti. Quod & factum sic fuisse commemorat eadem historia sacra. Nam, dum irent serui allaturi ea, quae Rex praeceperat afferri: familiari colloquio affatur Rex Danielem, nihil minus cogitans, quàm Danieli diuinos honores exhibere. Quin potius verbis expressit, quas mente conceperat de Deo cogitationes; ait enim scriptura: *Loquens ergo Rex, ait Danieli: Verè Deus vester Deus deorum est, & Dominus Regum, reuelans mysteria: quoniam tu*

Vngere Hebraeis idem, quod Regem creare.

3. Reg. 10.

Psal.2.v.6.

R. Abrah.

Aben Hezra.

R. Dauid.

Genebrardus in psal.

Gen. 35. v. 14.

R. Abrah. in comment.

A *potuisti aperire hoc sacramentum*. *Tunc*, nempe cùm allata iam fuissent à ministris, quae praeceperat, *Rex Danielem in sublime extulit*, siue magnificauit; vnctione nempe, aut perfusione aromatum, *& munera multa, & magna dedit ei*: nempe, quae praeceperat afferri, *& constituit eum principem*, &c. Quae cùm ita sint, manifestè patet & ex contextu, & ex loci vero sensu, neque Babylonium Regem quidquam peccasse, honore illo Danieli deferendo, multoque minus Danielem illum recipiendo; quia totus ille honor erat à Deo intentus; neque in aliquo excessit vel ille reddendo, vel hic accipiendo; prout ex allatis Hieronymi verbis manifestè patet. Neque in alio sensu intelligendus est Hieronymus, neque alia ratione B calumnijs Porphyrij satisfactum iri putamus; nisi dicamus, sanctissimè à Daniele receptos honores, quos sibi Deus destinauerat, ad maiorem diuinae maiestatis gloriam, & gentis suae vtilitatem. Quae omnia desiderarentur in hoc actu, si vel hic non prohibuisset, vel ille sanxisset tribuendos homini diuinos honores. Adde etiam Theodoreti sententiam, praedictae similem, quatenus sine vllo alicuius crimine haec omnia peracta fuisse contendit; dissimilem in eo, quod historiae superaddit, nempe, non à Rege, sed à sacerdotibus oblationem illam peractã quod minimè cogimur asserere, cùm olim Regibus suffitum offerre, hostias, aut victimas C mactare interdictum non fuerit: immo verò huiusmodi sacrificia illorum erant propria, prout ex Ouidij versibus intelligere est.

Hostibus à domitis hostia nomen habet.

Et iterum.

Victima, quae cecidit dextra victrice, vocatur.

Quod quidem munus vincendi, aut domandi hostes, Regum, ac principum potius, quàm sacerdotum fuisse, non est dubitandum. Constat etiam ex ipso contextu, munera magna ab ipso Rege oblata Danieli, prout vidimus; licet non repugnet oblata per ministros fuisse: At cur per sacerdotes fuissent? Fateor meam inscitiam, ac me non posse intelligere, cuius rei causa sacerdotum meminerit D Theodoretus, nisi significare forsan velit, vnctionem illam principum, seu creationem in principem, à sacerdotibus fieri solitam: prout apud nos Reges, atque Imperatores à Pontificibus inunguntur, & coronantur. Sed iam tempus est, vt ad nostram redeamus prophetiam, diutius in Daniele commorati.

Danielem non admisisse diuinos honores, neque à Rege illi oblatos fuisse probatur ex contextu.

Respondet Patrum sententiis.

Theodoret.

Ouid. I. Fast.

Omne secretum non est absconditum à te. Septuaginta: Sapientes non erudierunt te disciplina sua. *Secretum* Hebraicè סתום fatum, quae vox clausum, abstrusum, absconditum significat. Et sensus est, omnia clausa, & abscondita (aptissimè vno verbo dixit vulgatus, *omne secretum*) non sunt abscondita; vel vt interpretatur R. Dauid, non absconde- E runt se à te. Est enim, inquit, verbum intransitiuum, nos diceremus, neutrum. Eadem videtur hic Propheta asserere ironicè manifesta Tyrio fuisse, quae manifestata sibi à Deo gratulatur Psaltes: *& occulta sapientiae tuae manifestasti mihi*. Vbi haec eadem vox reperitur, quam nonnulli interpretantur, & in clauso, abscondito sapientiam scire me facies: nempe, vt abscondita, & clausa intelligam, iuxta viam veritatis mihi à sapientia tua manifestatam. Targhum: in abscondito cordis sapientiam scire me facies. Quidam sapientiam, quae est in occulto, eam putant, de qua Christus Dominus apud Matthaeum locutus est, dicens: *Nihil occultum, quod non scietur*, per reuelationem eiusdem

Secretum quale.

R. Dauid in comment.

Ps. 50. v. 7.

Targhum.

Matth. 10. v. 26.

dem Iesu Christi Domini nostri: ad eamque allusisse Paulum, dicentem: *Loquimur Dei sapientiam in mysterio*; verùm quàm aptè, lector expendat. Quod nostri muneris est eo spectat; vt intelligamus Tyrium omnia se scire arbitratum, etiam secretissima; neque à quoquam sapientum ea didicisse; prout tradunt Septuaginta. Polychronius verò sic interpretatur: Sapientes dicit Babylonios, magos, ac diuinos, & qui de rerum futurarum scientia gloriabantur. Scholiastes: Id verò ait; quia proposito somnij indicio, soli Deo confessi sunt res huiusmodi cognitas esse: quasi interpretentur Graeci, dictum hoc fuisse affirmatiuè, non ironicè: Sapientes Babylonij, qui maximè confusi, suamque inscitiam professi sunt coram Rege, non te erudierunt: siquidem ipsi nulla ratione auderent asserere, omne secretum sibi cognitum, aut se sapientiores esse Daniele. Hoc eodem argumento vsus est Eliphaz Themanites aduersus Iob, dicens: *Numquid primus homo tu natus es, & ante colles formatus? numquid consilium Dei audisti, & inferior te erit eius sapientia? Quid nosti, quod ignoremus? quid intelligis, quod nesciamus? & senes, & antiqui sunt in nobis multò vetustiores, quàm patres tui.*

(1. Cor. 2. ℣. 7. — Polychron. — Scholiast. — Iob 15. ℣. 7. & seq.)

IV. *In sapientia, & prudentia tua fecisti tibi fortitudinem*, munitionem, ac robur ciuitatis, siue stabilimentum regni, optimis, ac perpetuò duraturis legibus instructi; & acquisitionem auri, & argenti. Quasi dicat (inquit Scholiastes) numquid ipsi (vrbi) ad tutelam sociorum robur suppeditasti?

V. *In multitudine sapientiae, & in negotiatione tua multiplicasti tibi fortitudinem: & eleuatum est cor tuum in robore tuo*. Hebraicè est eadem phrasis, quae suprà explicata est: possetque sic verti: Et dedisti tibi cor tuum, vel arrogasti tibi sapientiam, & reliqua, quae ibi diximus, significari voce, cordis, nempe prudentiam in administrando, & defendendo regno; sapientiam in exaltando, & opibus, ac omnibus bonis cumulando. *In robore tuo*; Hebraicè בהלך beheleca, vbi R. Dauid Chimchi, & Ionathan, in exercitu, transtulerunt, vel in pecunia, & diuitijs tuis (ב be autem particula praepostia voci, quam frequenter transtulit vulgatus per (in) aliquando significat (propter) vt in Genesi: *Delebis propter quadraginta quinque*: in Hebraeo enim reperitur illa littera ב be, posses vertere, delebis in quadraginta, id est propter. Et iterum: *Seruiam tibi septem annis* ב רחל be Rachel, in Rachel, *propter Rachel*. Et sensus loci erit; propter militares copias robustissimorum militum, siue propter multitudinem diuitiarum eleuatum est cor tuum. Scholiastes Graecus: Ostendit, inquit, eum ne tantum quidem imperium comparaturum fuisse, nisi Deus ipsum hisce rebus ditasset; & quomodo, ac quando huius vnus ex eius maioribus Chiram, cum Dauide, & Salomone commercia exercens, ad magnas opes peruenerit; propter eas, quae ad Tyrios mari comportabantur; vt in libris Regum, ac Paralipomenon indicatur. Huius sententiae vim magis explicat Theodoretus; Ipsis, inquit, rebus disce, non tua sapientia, sed me subministrante, fuisse tibi hanc negotiationem, bonorumque abundantiam: nam si voluero, ego statim te his omnibus orbabo, magistramque tibi rerum experientiam praeficiam. Si enim tua sapientia istam possessionem adeptus esses, eadem sapientia permanente ijs, quae possedisti, haud fuisses orbatus: sed spoliatus his rebus omnibus, insanas abijce cogitationes, & intellige, eum esse me, qui dederim, quique ista rursus ademerim. Cùm enim non agnoueris me, quando ea accepisti, disces, quando ipsis spoliatus fueris. Haec ille.

(Supra ℣. 2. — R. Dauid Chimchi. R. Ionath. — Praepositio, in, valet nonnumquam Propter. — Gen. 18. ℣. 28. — Gen. 29. ℣. 18. — Scholiast. — Deus regna, eorumque augmentum praestat. — Theodor.)

VI. *Propterea haec dicit Dominus Deus*; Hebraicè ארני יהוה Adonai elohim. Duo nomina Dei, quae initio explicauimus. *Dominus*, cuius sunt opes, de quibus gloriaris; robur, ac fortitudo, quibus inniteris. *Deus*, cuius est diuinum consilium, ac prouidentia. *Eo quod eleuatum est*, vel in superbiam elatum est *cor tuum*, arrogans sibi sapientiam, *quasi esset cor Dei*, Hebraicè אלוהים elohim, quo Dei nomine iudiciariam eius potestatem significari putant nonnulli; nec immeritò, cùm in Deuteronomio scriptum sit: *Nec accipietis cuiusquã personam*, [illegible] interpretantur Septuaginta, *quia Dei* אלוהים elohim *iudicium est*, ad ipsum deferendum est tandem iudicium: vel, quia quilibet iudex ab ipso accepit iudiciariam potestatem; ipsius tantùm est proprium iudicium, vel iudicare. Quod intellexerat Iosaphat Rex Iuda, de quo scriptum est in libris Paralipomenon: *Videte, ait* iudicibus, *quid faciatis: non enim hominum*, quorum non est proprium, *exercetis iudicium, sed Domini* יהוה Adonai, *& quodcumque iudicaueritis, in vos redundabit*. Quare perpulcrè haec diuini nominis significatio cum toto contextu congruit. Tu assumis tibi cor Dei, Dei inquam iudicis, ac iudicaturi viuos, & mortuos; quasi verò tu non sis iudicandus: *Propterea haec dicit Dominus Deus iudex*. Vel quia non times Dei iudicium: hoc enim significat, eleuare cor, quasi cor Dei.

(Dei nomen, elohim, iudiciariam Dei potestatem innuit. — Deut. 1. ℣. 17. — 2. Paral. 19. ℣. 6.)

VII. *Idcirco ecce ego adducam super te alienos, robustissimos gentium*. Robustissimos, Hebraicè עריצי gharitse à radice ערצ gharats, quae praeualere significat. Qua significatione vsurpat eam Iob, Deum in hunc modũ alloquens: *Contra folium, quod vento rapitur, ostendis potentiam tuam*. Ex Hebraeo vertunt nonnulli: An folium propulsum plus violentabis? vel in folium delapsum praeualebis, maiorem impetum, seu vim exercebis? Inde nomen עריצ gharits significat praeualidum, potentiorem, qui alijs praeualet. Eius mentio fit apud eundem Iob: *Cunctis diebus suis*, inquit Eliphaz, *impius superbit, & numerus annorum incertus est tyrannidis eius*. Vel vt aliqui vertunt; numerus annorum absconditus est praeualido: quasi dicat, qui plus alijs potest, hoc vnum non potest, scire numerum annorum suorum. Quod bene Hieronymus reddit voce tyrannidis: significat enim hoc nomen tyrannos. Septuaginta vero λοιμοὺ limous reddunt, pestilentes; significat enim λοιμός limos contagium, pestilentiam, corruptionem, quam Philo definit quasi ἀέρος θάνατος aëros thanatos, aëris mors, vel aër mortifer. Quare transfertur haec vox ad significandum homines sceleratos corruptis moribus, qui haud secus, quàm corruptus aër, mores hominum inficiunt: à quorum cathedra semouetur iustus in psalmo. Siue etiam vocat Babylonios pestilentes, eleganti periphrasi significans eos fore, qui vniuersalem omnium Tyriorum ciuium allaturi sint mortem, atque interitum, nulli hominum sexui, aetati, vel dignitati parcentes, non secus, ac mortifera pestis. Quare Theodoretus ait, ab alienis ipsi minatur exitium, & pestilentijs, & gentibus. Polychronius. Quae videris aspernari, per haec tibi calamitatem inferam; quasi dicat, eos ipsos alienigenas, ac pestilentes, quos tu aspernabaris, & nihili ducebas, adducam super te.

(Iob 13. ℣. 25. — Iob 15. ℣. 20. — Praepotentes hoc vnũ minimè possunt, nosse numerum annorum suorum. — Philo lib. de mundo. — Pestilentes moribus qui. — Ps. 1. ℣. 1. — Theodor. Polychr.)

Et nudabunt gladios suos. Hebraicè והריקו veherichu, à radice ריק rich, quae significat euacuare. Quoniam autem euacuatur vagina educto gladio; inde

Euaginare gladium idem, quod occidere. inde transfertur ad significandum idem, quod euaginare, vel educere gladium; significatque non solùm actum illum euaginandi gladium, sed id, ad quod potissimùm euaginari solet, nempe ad interficiendum. Sic in Leuitico Dominus ait: *Vos autem dispergam in gentes, & euaginabo post vos gladium*, ad interficiendum, caedendum, & mactandum. Haec phrasis Hispanicè posset reddi echaran mano a sus espadas. Ex quo colliguntur sequentia, *& polluent*, perdent, seu vastabunt.

Leu. 26. ℣. 33.

Super Hebraicè על ghal, quae praepositio significat frequenter, super; sed nonnumquam etiam, aduersus, vel contra, vt in Numeris: *Et murmurati sunt contra Moysem*: Hebraeus verteret, super Moysem. Et in psalmo: *Et principes conuenerunt in vnum* על ghal, *aduersus Dominum*, ועל veghal, *& aduersus Christum eius*.

Num. 14. ℣. 2. Psal. 2. ℣. 2.

Pulcritudinem sapientiae tuae. Scholiastes Graecus; hoc est, vrbis decorem delebunt. Pulcritudinem enim vocat eius vrbis gloriam. Alius vero Scholiastes: Pulcritudinem appellat, inquit, opes, ac diuitias, quas tua scientia te adeptum esse arbitraris. Alij putant pulcritudinem significare exercitum lucidissimum, ac pulcherrimum, quem tua sapientia te comparasse dicis. Venient, inquam, & obscurabunt splendorem tuum, hoc est, spoliabunt te regno, quod magno splendori, ac pulcritudini solet esse Regi. *Pulcritudinem* Hebraicè יפי iephi, forma, venustas, elegantia, pulcritudo, nempe id omne, quod videntibus placet, inque sui amorem allicit, ac pertrahit. Hoc nomine, & verbo, à quo deducitur, vsus est Psaltes, Christum in spiritu alloquens: *Speciosus forma* יפ יפית iaph iaphitha, quam phrasim sic ad verbum redderes, pulcritudine pulcher es *prae filijs hominum*. eius pulcritudinem videndam promittit iusto Isaias. Nam cùm ipsum iratum iudicem aduersus peccatores, veluti quibusdam coloribus expressisset, eumque cum deuorante igne, cuius sempiternos ardores, nullus inuenietur, qui possit sustinere, contulisset, sermonem ad iustum conuertens, ait: *Regem in decore suo videbunt oculi eius*; quasi dicat: non toruo, aut irato vultu, sed pacatissimo, ac summa pulcritudine Regiae maiestatis, vel in regno suo caelesti, vnde *cernent terram de longè*. Quare non immeritò Scholiastae Graeci regnum, vel gloriam vrbis intelligunt nomine pulcritudinis. Nos verò aliquid magis vniuersale putamus: nempe quidquid est pulcrum, quidquid est amabile, in te ipso, in domo tua, in vrbe tua, in regno tuo, quod omne tuae tribuis sapientiae; id omne insequentur, & aggredientur districtis ensibus suis, *& polluent*, foedabunt, seu conspurcabunt decorem tuum sanguine tuo, & puluere pedum suorum. R. Salomon: In libro Midras ageda, inquit, habetur, tres olim fuisse, qui se deos faciebant, quibus omnibus inimici eorum abusi sunt, & hi fuerunt Achaz, Hiram Rex Tyri, & Nabuchodonosor. Verùm falsus omnino liber est, quatenus Regi Tyri ea tempestate regnanti Hirami nomen indidit: cùm hic multis saeculis ante destructionem Tyri mortuus fuisset. Neque verò omnes Reges Tyri vocabantur Hirami, vt apud Graecos Ptolemaei: quod ex historia Phoenicum, & Tyriorum annalibus, referente Iosepho probatur.

Scholiast. Pulcritudinem sapientiae variè interpretantur Graeci. Alius Scholiast. Pulcritudo quid sit. Christi pulcritudo. Ps. 44. ℣. 3. Isai. 33. ℣. 17. Merita arrogantiae poena. R. Salomon. Achaz, Hiram, & Nabuchodonosor dij esse voluerunt. Ioseph. Antiq. 9. c. 14. & cont. Apio. lib. 1.

VIII.

Interficient, & detrahent te. Ex Hebraeo sic vertunt nonnulli: In foueam deducent te, & morieris mortibus interfectorum in corde maris. Septuaginta in Sixtiano codice: & sternent: Hieronymus: humiliabunt pulcritudinem tuam in perditione, & descendere facient te, & morieris morte vulneratorum in corde maris. Sic etiam legit Theodoretus. Quae omnia eò recidunt, vt depressum iri in omnibus superbiam Tyrij demonstrent. *Eleuatum est cor tuum*, dixerat prius; nunc autem *interficient, & detrahent te*, vel in foueam deijcient te, *& morieris interitu occisorum in corde maris*. Ex Hebraeo vertunt nonnulli: morieris mortibus interfecti. Quam versionem sic interpretatur R. Dauid Chimchi: Varias, ac diuersas mortes, seu tormenta patieris: non enim vnica morte, hoc est, vnico tormento, aut vulnere peribis, sed varijs, & acerbissimis; quod significare voluit, dum mortes dixit numero multitudinis. Morte mori, phrasis est, & pleonasmus, vim quandam voci adhibens: sicut contrà, *vita viuet*, hoc est, *non morietur*. Hic autem ter repetit mortis nomen, quo mortem magis atrocem, & tremendam declaret. Quibus verbis, & modo loquendi vsus est Ieremias, dicens: *Mortibus aegrotationum morientur*: vsus est enim repetitione vocis מות muth, quae mortem significat, vt in praesenti, & voce חלל chalal, quae occidere, vulnerari, cadere, vel deficere, vita functum esse, significat; quod vertit vulgatus, *aegrotationum*. Subditque: *& erit cadauer eorum in escam volatilibus caeli, & bestijs terrae*: cui consonant sequentia.

Hieron. Theodor. R. Dauid Chimchi. Morte mori, & vita viuere quid significet. Ierem. 16. ℣. 4.

In corde maris: quasi dicat, vulneribus confossus, demergeris in profundum maris: vt ibi sis piscium esca, ipsique infelix sepulcrum tuum. Quam sententiam videtur probare Polychronius, dum ait: Amplificat his verbis supplicium Tyrij: Tu enim, inquit, qui putabas te omnibus antecellere, & superare omnes, inutilis praeda hostium factus, ne sepulcri quidem memoriam relinques. Alij verò verba haec ita intelligunt, vt sit quaedam repetitio verborum Tyrij principis, qui vrbem suam tutissimam, felicissimam, ac perpetuò duraturam cor maris appellarat: quasi dicat, etiamsi in tutissima vrbe degas. Hanc verò vrbis munitionem eleganti metaphora significat cor maris, siue medium, aut profundum maris, quod infinita aquarum mole contectum, ab omnibus hominum iniurijs, machinationibus, & copijs tutissimũ est. Vel ut Graecus Scholiastes interpretatur, cùm ait: Mortis te poena multabo, ut nihil tibi possint maris opes, ac bona prodesse; quoniam Graeci, vt suprà vidimus, corde maris diuitiarũ affluẽtiam significari putant.

Polychron. Cor maris significat tutissimam munitionem. Scholiast.

IX.

Numquid dicens loqueris, Deus ego sum, coram interficientibus te, cùm sis homo, & non Deus, in manu occidentium te? Hieronymus: etiamsi sapientior sis Daniele, qui omnium confessione sapientissimus est: & diuitiarum, ac potentiae magnitudine Dei te cupias potentiae coaequare: tamen capieris ab aduersarijs, & urbe perdita, multis confodieris uulneribus, & ultrà non dices: *Deus ego sum*; sed doctus interitu, hominem te esse cognosces, non deum. Theodoretus: Quando te, inquit, Regia potestate priuabunt ij, quos contra te hostes misero, teque interficient, num fremens, & arrogantia insolens, rursus deum te ipsum nominabis, quasi eos dei appellatione perterrefaciens? Verùm hoc fieri nequit, rerum enim commutatio superbiae quoque mutationem afferet, discesque hominem esse te, non deum, cùm uulneratus, & caesus aequè, atque incircumcisi tibi subiecti, occideris. Haec ille. *Numquid dicens loqueris*, Hebraicè האמר תאמר heamor tomar. Eiusdem uerbi repetitio est, dicens dices, pleonasmo, figura Hebraeis frequenti; uel uim etiam interrogationi, & irrisioni adhibet. Numquid tunc audacter dices, ut olim solebas? uel uocis iteratio iterationem facti significat: quasi dicat,

Hieron. Theodor.

A dicat, tu, qui olim saepius iactare solebas, te deum esse, el ani, el ani, deus ego, deus ego: numquid tunc dices iterum, atque iterum, deus ego? Quam quidem interpretandi rationem probare videtur contextus, qui, cùm iactantiam Tyrij retulisset, Dei nomen vsurpantis, vsus est breuissimo Dei nomine duarum litterarum אל el. At nunc eodem, sed multiplici litterarum serie magnifico, atque in numero multitudinis vsus est אלהים elohim, quasi dicat, numquid etiam tum pompaticè loquens, dices, nos dij, auctoritatis, & maiestatis ergo? *coram interficientibus te*; לפני הרגך liphne horgeca, in conspectu occidentium te, posses vertere; Hispanicè, dezir en la cara, Italicè; dirgli in faccia, idem quod dicere coram: quasi dicat, cùm primum videris occisores, tanto capie-B ris timore, atque tremore, vt saltem tunc nulla ratione audeas illis dicere; *deus ego sum, cùm sis homo, & non deus, in manibus occidentium te*, cùm manus occidentium probent, vel probaturae sint, te hominem esse, non deum. Perpulcrae insunt antitheses Deum inter, & hominem, Deum, & teneri manu, Deum, & occidi, in significatione vocum Hebraicarum. Ex pluribus verò has tantùm, quas retulimus, examinare iubet. De priori suprà egimus, quatenus nomen Dei אל el significare diximus fortitudinem, אדם adam verò infirmitatem: el potentiam, adam miseriam: el stabilimentum, vel sustentatorem, adam eum, qui neque stare, neque se ipsum sustinere potest. Quod ad secundam attinet oppositionem, Deus habitat lucem inaccessibilem, de quo ait Psaltes: *Altissimum posuisti refugium tuum; non accedet ad te malum, & flagellum non appropinquabit tabernaculo tuo*, Itaque propter altitudinem infinitae maiestatis, & quoniam est incomprehensibilis totus spiritus, non potest non dicam manibus attrectari, sed ne perspicacissimis quidem hominum oculis cerni. *Non enim*, inquit Deus, *videbit me homo, & viuet*, vel homo viuens: neque propterea tantùm; sed quia, vt ait Isaias, ignis consumens est, cuius *sempiternis ardoribus*, non est qui cohabitare possit, ne dum eos apprehendere. At homo nullis non conflictatur miserijs, & calamitatibus, testante Iob: *repletur multis miserijs*, tamquam *natus de muliere* infirma, mortali, & carnea. Et tandem *occidentium te*, Hebraicè dicitur מחללך mechalelecha à radice חלל chalal, quae vim passum, violatum, profanatum significat. Oppositum omnino vocis חיקדיש hichdis, quae ferè semper Deo tribuitur, sanctumque significat, immunem, purum, ac sepositum. Vtriusque notionis meminit Dominus in Leuitico, dicens: *Si immolaueritis hostiam pacificorum Domino, vt sit placabilis: eo die, quo fuerit immolata; comedetis eam, & die altero: quidquid autem residuum fuerit in diem tertium, igne comburetis, si quis post biduum comederit ex ea, profanus*, hoc est, moriturus *erit, & impietatis reus: portabitque impietatem suam* morte punitus, *quia sacratum Domini polluit*, vel sanctificatum Domini profanauit. Et iterum: *Non periurabis in nomine meo, neque pollues* profanabis, *nomen Dei tui, ego Dominus*, praecipio, vel ego Deus: est enim in Hebraeo Dei ineffabile nomen, cuius proprium, & sempiternum epitheton exprimit ipsemet Deus apud Isaiam, dicens: *Ego Dominus* Deus: vbi etiam est Dei nomen tetragrammaton. *Sanctus vester*. Et postquam de vocatione gentium loquutus est, subdit, *& contaminaui*, seu profanaui, vel tamquam profanos abieci *principes sanctos*, qui fuerant prius sancti: quam profanandi rationem explicat, dum subdit: *Et dedi in internecionem Iacob, & Israël in blasphemiam*. Quae quidem omnia, quae tam longè absunt à diuinitate, cùm te oppresserint, intelliges te quoque humanis miserijs obnoxium, longè quoque abesse à diuinitate. Nullum enim tam salutare potest, superbiae, tumenti parotidi adinueniri medicamentum, quàm tribulationis adustio, vel persecutoris gladius, qui tumorem incidens, lethale, quod intimis cordis medullis alitur pus, expelli faciat, atque expurgari. Cuius rei testimonijs, atque exemplis tam plena est Scriptura sacra, vt ferè nullo alio argumento magis abundet.

[Left margin: Inter Dei, & hominis nomina perpulcrae intersunt antitheses. / Prima. / Secunda. / Psal. 90. ℣. 9. / Deut. 33. ℣. 20. / Isai. 33. ℣. 14. / Iob 14. ℣. 1. / Tertia oppositio. / Leuit. 19. ℣. 5. 6. 7. & 8. / Ibid. ℣. 12. / Isai. 43. ℣. 14.]

[Right margin: Superbiae parotidi tribulationis ignis, vel persecutoris gladius vnicum est medicamentum.]

X. *Morte incircumcisorum morieris in manu alienorum*. Theodoretus: Praedictas omnes commi-B nationes in superbissimum Angelum contorquens, aptissimè probat, fideles ex gentibus pestilentibus, alienigenis, incircumcisis, qui olim erant longè, nunc autem Dei gratia, & Iesu Christi Domini nostri pretioso sanguine facti sunt prope, eductis gladijs suis, pulcritudinem scientiae maligni spiritus ad nihilum redacturos; omnes enim machinationes, & insidias aduersus humanum genus paratas destruent; delubra omnia, ac templa daemoni exaedificata à fundamentis euertent. & subdit: Atque ipsis rebus disces incassum te hominibus persuasisse, esse te deum: & haec patieris, quia incircumcisam mentem habuisti, grauemque tuae arrogantiae morbum nequaquam circumcidisti. Ex quibus C Theodoreti verbis hic sensus erui videtur, morte incircumcisorum intelligi eam, qua digni sunt incircumcisi corpore, & incircumcisi corde, siue mente. Neque alienus est à contextu sensus, quem etiam tenet R. Dauid Chimchi, & Targhum, morte iniquorum, & impiorum interpretantes. Verum incircumcisorum mortem alij ad occisores referunt: quasi dicat in manibus, aut manu incircumcisorum, nempe Babyloniorum morieris. Hebraicè ערלים gharelim à participiali nomine ערל gharel, quo incircumcisus homo significatur. Et quoniam praeputij nomine significabant Hebraei, teste R. Dauid, quidquid superfluum, graue, abscindendumque esset in carne, vel membris, vel animo, vel mori-D bus; ideo nomine gharel compellare solebant homines carnales, crassos, praeduros, rigidos, crudeles, & immanes. Et huiusmodi fuisse Babylonios ex innumeris ferme sacrae Scripturae locis constat: sed praesertim ex prophetia Habacuc: ibi enim respondens Dominus lamentanti Prophetae, quod pateretur impium Babylonium Nabuchodonosorem impunè grassari, tot caedes, ac facinora perpetrare, de tot partis victorijs exultare, seseque iactare, ait post multa: *Vae, qui potum dat amico suo, mittens fel suum*: quasi dicat: *Vae* illi, *qui potum*, vel calicem poenae, & medicinalis amaritudinis *dat amico* proximo suo, quem velut amicum debuisset diligere, *mittens fel* nouae indignationis, & E crudelitatis, nempe odium, & furorem *suum*, *& inebrians*: persistit in allegoria potus; hoc est, sine vlla discretionis mensura, ad ebrietatem vsque propinans, *vt aspiciat nuditatem eius*, vsque dum turpiter nudatus cadat, sicut olim Lot. *Repletus es* tu quoque ò Nabuchodonosor, *ignominia, pro gloria, bibe tu quoque* de eodem calice, *& consopire*. Hebraicè est haec eadem vox והערל vehagharel, quam aliqui vertunt, ad verbum reddentes, & praeputiabere, hoc est, cadens apparebis praeputiatus, nempe turpis, & abominabilis. Vel sensus est, vtrique textui magis conueniens: cùm potatus, inquam, eodem calice furoris Domini, quem propinabas, inebriatus cades; hoc est, quando eadem diuina vltio,

[Right margin: *Theodor.* / Mors incircumcisorum quae dicatur. / *R. Dauid Chimchi.* / *Targhum.* / Praeputii nomine quid Hebraei significent. / *R. Dauid.* / *Habac. 2. ℣. 15. explicatur.* / Vae illis, qui quos Deus puniendos cum misericordia tradit, ex odio, & indignatione castigant. / *Gen. 9.*]

vltio, quam in alios exercebas, in te ipsum exercebitur, tunc apparebis praeputiatus in vindicta; nempe superabundans, & omnino excedens terminos, tibi à diuina iustitia, & misericordia praescriptos. Quibus quidem verbis hoc vnum maximè innuitur, quam sit timendum principibus, magistratibus, & ijs omnibus, quibus ad vindictam malefactorum datus est à Deo gladius, ne quid admisceant propriae indignationis, odij, vel amaritudinis, nisi velint eodem gladio percussi serò tandem discere, quàm aliter esset hominum iudicium in proximos exercendum. Apparet etiam hic Dei clementissimi iudicis aequitas in puniendis sontibus: & maximè, si cum hac Tyri euersione, & eius causa conferatur illa Hierosolymae, omnium scelerum maximo commaculata; crudelissima nempe morte Iesu Christi, veri Dei, atque hominum saluatoris, propter quam est misera ruinae damnata: & tamen eius excidij memoria ipsi iudici, cuius mortē impia ciuitas machinabatur, lacrymas extorserit; *Videns enim ciuitatem, fleuit super illam*, &c. *Quia non relinquent in te lapidem super lapidem.* Ac tandē cùm punienda fuit Hierosolyma, tradidit illā Deus subuertēdam omnium Romanorum Imperatorum clemētissimis, ac benignissimis, Tito, & Vespasiano. De hoc enim praeter cetera clementiae exempla Suetonius. Ceterùm, inquit, neque caede cuiusquam vmquam laetatus, iustis supplicijs illacrymauit etiam, & ingemuit. De altero verò idem Suetonius: Titus cognomine paterno, amor, ac deliciae generis humani: tantum illi ad promerendam omnium voluntatem vel ingenij, vel artis, vel fortunae superfuit. Haec ille. Neque ipse solus, sed etiam Titi clementiam, & humanitatem in ipsa euersione vrbis, ac templi testatam Iudaeus Iosephus reliquit. Multis enim, atque admirandis clementiae exemplis, ac tandem facti historia commemorata, subdit: Templum quidem hoc modo inuito Tito exuritur. Quo Iosephi testimonio omnibus etiam ipsis Iudaeis, Christiani nominis perpetuis hostibus perspicuum sit, atque futuris saeculis innotescat, ab vltione diuina euersos, cum vrbe, ac templo, propter mortem Iesu Christo Domino nostro, per summam impietatem procuratam: sed ita tamen, vt appareat in ipsa vindicta diuinus in eam gentem amor. qui, quamuis tam immani Iudaeorum scelere ad vltionem vsque lacessitus, tum in reliquis rebus, tum in ipsis vltionis ministris maximè elucet.

Principibus, & iudicibus maximopere cauendum, ne in pronuncianda sentētia reorum aliquid propriae indignationis admisceant.

Dei iudicis clementia ostenditur in Hierosolymae euersione.

Luc. 19. ỳ. 41.

Vespasianorum patris, & filij laus.

Sueto. Vesp. cap. 15.

Sueto. Tit. cap. 1.

Ioseph. 7. bel. cap. 10.

Quia ego locutus sum, ait Dominus. Polychronius: Quoniam enim erant Iudaei à Babylonijs de medio sublati: quocirca maximè etiam contra Deum sese ille (Tyrius) iactabat, cùm vellet ostendere (Dominus) non Iudaeorum regno suum dominatum circumscribi. Illos dicit esse suae sententiae administros, & exsecutores, qui putabantur alieni: vt ostendat omnium se Dominum constitutum, suo arbitratu cuncta fieri iubere. Et subdit: meam de tua damnatione sententiam tuis viribus superiorem esse constabit. Alius verò Scholiastes: Conuincit, inquit, eum non modò in Hebraeos dominari, sed etiam in omnes gentes; siquidem eius nutui obsequentes Tyrio calamitates inferrent.

Polychron. De prouidentia, & dominatu.

Alius Scholiast.

XII. *Fili hominis leua planctum super Regem Tyri.* Leua, Hebraicè שא sa, à verbo נשא nasa, cuius significationem latè patere suprà diximus. Verùm hoc loco tollere vocem canendo significat, sicut apud Iob: *Tenent tympanum, & citharam, & gaudent ad sonitum organi.* Quem locum, quoniam ibi est hoc verbum, sic interpretantur nonnulli, reddentes vocem ex voce: eleuabunt in tympano, scilicet vocem, hoc est, alta voce canent ad tympanorum, atque aliorum instrumentorum concentum. In praesenti verò loco, quoniam iungitur voci קינה Chinah, longè diuersum concentus modum significat: ibi enim laetum, hic moestum; ibi tripudiantium, hic lugentium: ibi nihil minus quàm moestam commemorent mortem; hic nihil aliud quàm eius miseros casus, infelicemque praeteritae felicitatis commemorationem & canunt, & lugent: ac tandem ibi tripudijs, ac saltationibus, risu, atque laetitia consociant modos musicos: hic verò lacrymis, singultibus, ac gemitu intercipiunt semiprolata verba. Deducitur enim haec vox à radice קונן chonen, quae lamentari significat: eaque vsus est Dominus apud Amos, dicens: *Et conuertam festiuitates vestras in luctum, & omnia cantica vestra in planctum.* Hic est enim finis illius cantici: uel potius facilè conuertitur illud canticum in hoc, quod meritò dicitur planctus. Hic vero sermo est ad Ezechielem, tamquam ad chori magistrum, uel potius ad praeficam mulierem, quae naeniam ad demortui laudes commemorandas, atque adstantium mouendam commiserationem decantatura, prima attollit uocem; eamque mox consequitur reliquorum musicorum turba. De quibus omnibus mortuorum ritibus satis suprà dictum est. Hanc interpretationem confirmare uidetur Polychronius, dum ait: Iubetur assumere lamentum, ut ueluti antè denunciet rerum in contraria conuersionem, & alienationem à Deo. Quam sententiam explicare uidetur alius Scholiastes: Deplorare enim, inquit, nunc Propheta iubetur non supplicium, sed lapsum Tyrij, & auersionem à Deo: & quando erat cum Deo; uel quando eius maiores Dauidis familiaritate, & Salomonis adiuti, Deum caeli, terraeque procreatorem Deum Hebraeorum appellabant. Quoniam igitur tantam maiorum uirtutem propositam non est imitatus, sed ita in idololatriam est prolapsus, ut contradicat Israëlis Deo, lamentatio necessariò de illo instituitur. Seuerus autem subdit: Principi Tyri figuratè, per tropum diabolo reuera haec dicit, describens quidnam sit, & quemadmodum deprauatus abiectus sit.

Leuare planctum significat alta voce lamentationem canere.

Iob 21. ỳ. 12.

Amos 8. ỳ. 10.

Supra cap. 27. ỳ. 31.

Polychr.

Alius Scholiast.

Seuerus.

Et dices ei: Haec dicit Dominus Deus. Haec cum his, quae sequuntur, sunt verba cantici, vel naeniae, commemorantis felicitatem, ac rerum omnium copiam, & affluentiam, qua in pace fruebatur olim Rex Tyri; & qua ratione ipsemet sibi earum rerum omnium, ac lucis huius, & aeternae iacturam adsciuerit, ac comparauerit: hoc vnum initio carminis, seu lugubris prophetiae praemittens, quòd non à se, neque ab humano ingenio; sed ab ipso rerum omnium Domino, Deoque viuo, & vero excogitatum, compositum, & sibi demandatum fuerit tale poëma, atque vt illud canendo euulgaret, iniunctum.

Lamentatio, siue elegia de Tyrio.

Tu signaculum similitudinis. Difficile carmen, & multa complectens. In quo vno elucidando Patres quamplurimi, ijdemque grauissimi, alijque scriptores non pauci desudarunt. An verò ad perspicuum luminis splendorem sit hucusque perductum, videant perspicacia legentium ingenia; meum fateor obtusum; quippe cùm, quò cuperet, nondum penetrare possit. Verùm diuini luminis inuocato splendore tractationem aggrediemur: eius, inquam, luminis, cuius anniuersarium sollemnitatis diem hodie celebramus, quo stella duce ad contemplandam Iesu Christi Domini nostri diuinitatem magi Bethlehem vsque peruenerunt: à quo, fide ducti, vsque ad contemplandam diuinae celsitudinis

Difficilis locus pertractatur.

tudinis

tudinis speciem, nos quoque perductum iri speramus. Quae igitur primùm examinanda occurrit, ne in aequiuoco laboremus, vocum significatio est. Et quidem, quoniam hic signaculi, & similitudinis
Genes.1. ♃. 26. fit mentio; in Genesi verò imaginis, & similitudinis, quae Latinis quodammodo idem significare videntur, animaduertendum est, longè aliter Hebraeis accidere. Nam locus Genesis, vt benè notatur à Pereiro, duas adhibet voces, בצלמנו be tsalmenu, quam reddidit vulgatus *ad imaginem*, & כדמותנו chidmuthenu, quam reddidit vulgatus, *similitudinem nostram*: quarum prior deducitur à radice צלם tselem, quae primaeua sui significatione, vt Pagninus censet, non expressam imaginem significat, sed adumbratam tantùm, seu potius ipsam vmbram, non permanentem, sed transeuntem. Quam vocis significationem probant scripturae loca, quibus eadem reperitur: nam in psalmo sic habetur: *Verumtamen in imagine pertransit homo*, quasi vmbra, quae citò euanescit. Et in alio psalmo: *Sicut vmbra, cùm declinat, ablatus sum*. Nec tamen dubito esse nonnullos, qui hanc Pagnini sententiam conentur euertere, illud assumentes, quòd his scripturae locis, licet in voce צלם tselem eaedem radicales inueniantur litterae, tamen ex alia sint radice deductae. Sed quidquid sit de vocis huius notione, aut modo significandi *imaginem*; hoc tamen certum est, longè diuersam vocem esse ab ea, quae hoc loco *signaculum* significat, vt mox patebit. Altera verò vox deducitur à radice דמה damah, quae simile esse propriè significat, licet ad plura alia significanda transferatur, vt in psalmo: *Homo vanitati similis factus est*. Et in Canticis: *Similis est dilectus meus capreae*. Ex qua radice deducitur nomen דמות demuth, *similitudinem* significans. Verùm in hoc Ezechielis loco duae aliae voces longè diuersae reperiuntur, quarum prior est חותם chotham, à radice חתם chatham deducta, quae propriè obsignare sigillo significat. In qua significatione accipitur apud Esther: *Ipsaeque epistolae, quae anulo ipsius obsignatae sunt*. Et in libris Regum de Iezabel: *Scripsit itaque litteras ex nomine Achab, & signauit eas anulo eius*. Quoniam autem obsignare litteras, vel aliud quidpiam, multas ob causas solemus; ideò hoc verbum ad multa significanda transfertur: vtrumque enim significat apud Ieremiam, dicentem: *Et scripsi in libro, & signaui, & adhibui testes*, hoc est stipulationis instrumentum authenticum feci. Quae quidem phrasis in nouo etiam testamento frequens est. Apud Ioannem ille alter Ioannes Baptista, sic loquitur de Christo: *Qui accepit eius testimonium, signauit, quia Deus verax est*, hoc est, quicumque accipit testimonium Christi, sua acceptatione, quasi quodam sigillo obsignans, confirmat, quia Deus verax, fidelisque est: nempe sua promissa re ipsa seruans, atque explens. Apostolus autem Paulus Corinthijs scribens: *Et si alijs, inquit, non sum Apostolus: sed tamen vobis sum; nam signaculum apostolatus mei vos estis in Domino*, vestra conuersione, & fide testificantes, & confirmantes me esse Apostolum, per quem credidistis. Significat tertiò abscondere, occludere: vt in Cantico Moysis Dominus: *Nonne haec condita sunt apud me, & signata in thesauris meis*? Et apud Iob: *Qui praecipit Soli, & non oritur: & stellas claudit, quasi sub signaculo*, videlicet ne luceant. Hinc fit nomen חותם chotham, *signaculum* significans, signum nempe illud, quod sigillo exprimitur in cera. Quam vocem aptè expressere Septuaginta ἀποσφράγισμα aposphragisma reddentes, quamque explicat Plinius, scribens: Signata est, inquit, anulo meo, cuius aposphragisma quadriga. In hac significatione reperitur haec vox in Canticis, dicente sponso: *Pone me, vt signaculum*: quasi dicat, in bulla expressum, *super cor tuum*. Erat autem bulla, teste Plinio, Macrobio, Plutarcho, & alijs, aureum nobilitatis insigne, formam cordis habens, pectorique appensa; qua etiam, Alexandro teste, ad obsignandum veteres vsi esse dicuntur: *vt signaculum* in armilla expressum, *super brachium tuum*, ne vmquam inde me amoueas, neque mei amplius, quàm mundi muliebris, aut ornamentorum tuorum obliuiscaris.

Margin notes (left column): Pereirus. — Imago quae. — Pagninus. — Psal.38. ♃. 7. — Psal.108. ♃.23. — Similitudo quae. — Psal.143. ♃.5. — Cant.2.♃.9. — Signaculum quid significet. — Esther 8. ♃. 10. — 3. Reg. 21. ♃.8. — Iere.32. ♃. 10. — Signare pro stipulari, aut confirmare. — Ioan. 3. ♃. 33. — 1.Cor.9. ♃.2. — Signare idē quod occludere, abscondere. — Deut.32.♃. 34. — Iob 9.♃.7.

Margin notes (right column, A): Plin.epist. — Cant.8. ♃. 6. — Plin. lib. 33.c.1. — Mac. lib.1. Satur.c.6. — Plutar.problem.c.101. — Alexan. ab Alex lib.5. genial.c.18.

B Quae cùm ita sint, in hoc loco R. Dauid Chimchi aliam videtur sequi lectionem textus, praeter eam, quam legit, & interpretatur Hieronymus. Hic enim legisse videtur חותם chotham, quasi sit nomen: vertit enim *signaculum*. Ille verò חותם chothem, quasi sit participium actiuum praesens: atque ita interpretatur vocem, quasi sensus sit, tu obsignans. Et Hieronymus legisse videtur תבנית tabnith, interpretatus *similitudinis*. Ille verò alter תכנית tachnith legit, & interpretatur perfectionis: ea enim vox, quam Rabbinus legit, deducitur à radice תכן tachan, quae numerare, seu ponderare significat in Prouerbijs. *Appendit autem corda Dominus*, hoc est, ipse solus cogitationum, consiliorum, & intentionum momenta perpendit. Et in Cantico Annae: *ipsi*
C *praeparantur cogitationes*, hoc est, ipse eas ponderat. Quare significat perfectum numerum, vel appensum, & aequum in statera pondus: Et vtraque lectio, tantùm abest, vt aliquod inducat absurdum, vt potius alteri altera quasi commentarius, & explanatio sit. Sensus enim Rabbini huiusmodi est: Tu sigillas, seu perficis summam. Explicatius multò vulgatus: *tu es signaculum* perfectè expressum *similitudinis*, aptè repraesentans exemplar, seu sigillum, quod anulo incisum est: quasi dicat, omnium rerum formam, pulcritudinem, & dispositionem tu exples, velut earum omnium sigillum expressum, Vt enim diplomata, tabulae publicae, seu instrumenta perfecta, omnibus numeris absoluta,
D & authentica tum demum fiunt, cùm magistratus sigillo muniuntur: ita etiam tu omnium es *signaculum*. Quam quidem phrasim allusionibus diues exprimit Hispanica lingua: tunc enim perfectum quodcumque opus significant, cum dicitur: artifex in hoc opere echo el sello, sigillum adhibuit; quasi dicant, ad perfectionis culmen perduxit hoc opus. Quae quidem verba summa etiam quaedam sunt eorum, quae mox explicantur ijs, quae sequuntur: *perfectus sapientia*, &c. praedictamque interpretationem eadem sequentia verba confirmant: sed potissimum Septuaginta, qui paraphrasticè addunt στέφανος κάλλους Stephanos callus, hoc est, corona pulcritudinis: quasi idem
E sit *signaculum similitudinis*, & corona pulcritudinis. Quae quidem epitheta omnia, si humanam naturam attentè consideres, eidem aptè conuenire cognosces. Licet enim angelica sit superioris gradus, vtpote tota spiritualis; humana tamen vniuersalior; complectitur enim spiritualem, atque corpoream, & huius omnes gradus; ac propterea *signaculum* rerum omnium meritò vocatur; quasi earum vltima perfectio, ac Dei suprema manus: vltimo enim loco creatus fuit homo; eoque creato *requieuit Deus ab vniuerso opere, quod patrarat*. Atque ad hoc quidem explicandum, usum fuisse conijcimus diuinum historicum tam diuersa commemorandi ratione. Angelum enim unico

uerbo,

Margin notes (right column): R. Dauid Chimchi. — Hieron. — Prou.21. ♃.2. — 1.Reg.2. ♃.3. — Quanta sit hominis praestantia — Naturae humanae dignitas & excellentia. — Gen.2.♃.2.

Gen. 1. ℣. 1.
& ℣. 26.

A uerbo, creatum, significat, dum dicit: *In principio creauit Deus caelum, & terram*: hominem verò creauit diuino interueniente consilio: *Faciamus hominem ad imaginem, & similitudinem nostram*: & quae sequuntur. Manifestauit hoc idem diuina conditoris sapientia; nam *cum eo eram*, inquit, *cuncta componens, & delectabar per singulos dies, ludens in orbe terrarum*, hoc est, quasi ludens. Sicut solent, verbi gratia, pictores, relaxandi animi gratia, campos, maria, montes, herbas, & arbores, & alia huiusmodi, quae Graeci πάρεργα parerga vocant, hoc est, operis ornamenta, pingere. At non ita figuras, & quae à Graecis ἔργα erga dicuntur, hoc est, opera. Sed & *deliciae meae, esse cum filijs hominum*. In quibus confirmandis maximam adhibui attentionem, B & quorum consuetudine maximè delector. Quoniam autem haec omnis humana perfectio, non tam ex participatione inferiorum perfectionum, quàm ex Dei imagine, & similitudine nascitur, ad quam creatus est; ideo ad eam refert locum hunc Theodoretus, sic scribens: Tu es *signaculum similitudinis*; ad imaginem enim Dei, plenus sapientia, conditus est homo, rationis capax, & oratione instructus, pulcritudinisque corona, omnibus quippe rationis expertibus praestans, pedestribus, & volucribus, aquatilibus, & amphibijs, idest, ancipitibus bestijs, tum in aqua, tum in terra degentibus: & *in delicijs paradisi Dei fuisti*. A primo siquidem parente genus ducis, qui simul atque creatus est, C in paradiso deliciarum positus fuit. Haec ille. Quidam verò Scholiastes Graecus non tam longè petita principia putat, sed à felicitate tantùm Hirami, dum ait: Olim, cùm versareris cum religiosis illis, Deique amicis, significat porro Dauidem, & Salomonem; iure tibi sapientiae notitiam vindicabas, ac tamquam sigillum, quod esses legitimus, ac genuinus, supernum tibi aderat auxilium, vt simul cum Salomone bonis affflueres. Quibus verbis hunc sensum videtur innuere Scholiastes, quasi dicat, signaculum simile Salomoni, & Dauidi, sapientia, pulcritudine, & opibus. Qui quidem interpretandi modus non longè abest ab eorum, quae sequuntur, consensu. At alius Scholiastes vsitatam vult D esse dicendi rationem scripturae sacrae, ait enim: Qui Dei prouidentia, & cura dignantur, seque ipsos Deo genuinos, dignosque praebent, eos sacra volumina coronam pulcritudinis appellant, & Regis diadema, secundum Isaiae vocem. Haec ille. Verùm hic satis mirari non possum neotericum quendam, virum alioqui doctum, & genuinum scripturae sacrae sensum sollicitè inuestigantem, ac sine dubitatione tenentem, in eam venisse sententiam, vt putaret de similitudine diaboli locutum esse per Prophetam Dominum, quasi dicat: Tu *signaculum* diabolicae *similitudinis*: licet enim huiusmodi infame cognomen non dedeceat facta, seu E potius scelera Tyrij; tamen ex vi verborum contextus nihil omnino eiusmodi intelligi potest, sed contrarium potius. Cùm enim propter peccatum superbiae Tyrij, eius praecipitatur lugeri casus; atque interitus: primum describitur celsitudo honorum, vnde cecidit. Cum quo sensu conueniunt, quae sequuntur, omnia: nihil verò cum eius temporis summa infelicitate, nempe diabolica similitudine. Adde grauissimorum Patrum tam apertum testimonium, à quo non licet leui coniectura, ac sine ratione recedere. Quòd verò Gregorius ad malignum spiritum haec omnia conuertit; pietatem sanctissimi Patris veneramur, & colimus: eius tamen comparationem inter humanam; & angeli-

Prou. 8. ℣. 30. & 31.
Pictores aliquando môtes, siluas, flumina, & similia animi gratia pingunt.
Theodor.
Scholiast.
Alius Scholiast.
Corona pulcritudinis qui dicantur.
Isa. 62. ℣. 3.
Gregor. lib. 32. moral. c. 8. & habetur de paenit. dist. 2.

cam naturam propterea non libenter suscipimus, quòd si tota vocis חותם chotham significatio alicui est tribuenda naturae, vt possit iure dici *signaculum*, vel character Dei, non angelicae, sed diuinae conueniret; quatenus est per generationis similitudinem communicata diuino verbo, filio Dei. Cuius rei exstat mirabile Pauli testimonium, dicentis de filio Dei: *Qui cùm sit splendor gloriae* paternae, *& figura substantiae eius*. Quem locum sic legit, & interpretatur Chrysostomus, & character, quod idem omnino significat, atque signaculum, *substantiae eius*. Hic illud ideo dicit, inquit Chrysostomus, vt omnimodam similitudinem, & propriam exemplaris imaginem ostendat. Haec ille. Si verò Gregorius hoc tantùm contendat, quod dicere videtur, nempe, quo subtilior est angelica natura, eò in ea magis expressa credatur Dei similitudo, quàm in homine, vno tantum excepto, quod suprà commemorauimus, libenter assentiemur Gregorio, & ijs, qui eum sequuntur.

Hebr. 1. ℣. 3.
Chrysost.
Sancti Gregorij verba quomodo intelligi possint.

Plenus sapientia, perfectus decore. Haec duo sunt, quae sibi Tyrus, ac Tyrius princeps suprà arrogarunt, ubi etiam explicata sunt. Verùm hoc duplici ratione intelligi posse putamus, uel ironicè, sicut alia multa, quae retulimus: uel, quod magis videtur adhaerere contextui, fuisse significant Tyrium sapientia plenum, ac decore perfectum; utpote quem non dedeceret Cherubini nomen mox explicandum.

XIII. *In delicijs paradisi Dei fuisti*. Hebraicè בעדן גן begheden gen, posses uertere, in Edem horto. Sunt enim eaedem omnino voces, quae reperiuntur in Genesi, dicente sacro historico: *Plantauerat autem Dominus Deus paradisum voluptatis* גן בעדן gan beghedan. Est autem גן gan, non alicuius loci proprium nomen, sed uniuersale horti. Deducitur autem, teste Rabbi Dauid, a radice גנן ganan, quae circumcingere, circummunire septo agrum, uel scuto hominem, significat. Nomine autem גן gan, hortus semper significatur septo communitus, & circumdatus: quo sanè differt ab agro, vel prato, quod omnibus patet. Huius autem vocis fit mentio non tantùm in Genesi, sed & in alijs multis locis. Apud Isaiam: *Velut hortus absque aqua*. Et in Canticis: *Surge Aquilo, & veni Auster, perfla hortum meum*. Et iterum: *Veniat dilectus meus in hortum suum, & comedat fructum pomorum suorum*. Quibus locis, haec eadem vox reperitur. Septuaginta παράδεισυ paradisu, reddunt. Quam vocem Iulius Pollux tradit Graecam non esse, sed Persicam, & ex consuetudine Persica fluxisse in vsum Graecorum. Verùm, quòd ad Septuaginta interpretes attinet, non immeritò putant nonnulli, eos hanc vocem reddere ex Hebraea, seu Chaldaea sumptam פרדס pardes, quae hortum, seu pomarium, domesticis arboribus consitum significat; eamque suo more variant, & inflectunt. Verùm siue à Persis, siue ab Hebraeis, Chaldaeisve sumpta sit vox, significat Xenophonti, & Philostrato amoenissima loca, quae oblectationis causa comparata erant Regibus Persarum, in quibus seruabantur ferae ad Regum venationes. Gellius verò scribit, quae suo tempore dicebantur viuaria, & olim tempore Scipionis, & aliorum purè loquentium Latinè appellabantur roboraria, à roboreis stabulis, quibus erant vndique septa; eà nominari Graecè, paradisos. At neque Latina ipsa versio vocem ab Hebraea, vel Graeca mutuata, paradisus, semper illum significat paradisum, in quo re-

cens

Quid significet paradisi nomen apud Hebraeos, Graecos, atque Latinos.
Gan, non est proprium nomen horti, sed vniuersale.
R. Dauid.
Hortus vallatus.
Gen. 2. ℣. 8.
Isa. 1. ℣. 30.
Cant. 4. ℣. 16.
Cant. 5. ℣. 1.
Poll. lib. 11. τῶν ὀνομάτων.
Xenophon. Philostrat.
Aul. Gell. lib. 2. c. 20.

cens creatus homo positus fuit. Nonnumquam etiam alia pomaria quaeuis, aut hortos significat, vt in Canticis: *Emissiones tuae paradisus*. Et in Ecclesiastico: *Sicut aquaeductus exiui de paradiso*. Et iterum: *Gratia, sicut paradisus in benedictionibus*. Ex quibus omnibus locis hoc liquet, huius vocis notione minimè nos dicere cogi, de illo primo Adami paradiso loquutum hic fuisse Dominum: satis enim textui fieri posse putamus, si de quouis horto, aut amoeno loco loquutus intelligatur. Altera autem vox maiorem posset inducere dubitationem, si iuxta Hebraea esset tantùm interpretanda. Nam עדן gheden est eadem omnino vox, quae tamquam nomen proprium illius prioris paradisi accipitur à nonnullis. Et quidem alicuius loci terrestris fuisse hoc peculiare nomen, non ambiget, qui ea legerit, quae nos suprà attulimus ex Isaia. Verum primaeua vocis institutio innuit delicias & voluptates, ideoq. non defuerunt, qui putarent ab hoc nomine deductum verbum עדן ghadan delectari, seu in delicijs esse significans, propter loci amoenitatem. At certius multo est, locum sic dictum ab amoenitate, quam verbum significat, & nomen ex eo deductum. Cuius rei manifestum exemplum exstat apud Amos prophetam, dicente Domino: *Et conteram vectem*, seu sceptrum *Damasci; & disperdam habitatorem de campo idoli*, hoc est amoenissimo, qualis exquirebatur ab idololatris, *& tenentem sceptrum de domo voluptatis* עדן ghedem. Verùm omnem dubitandi occasionem abstulit vulgatus interpres, non vocem eandem reddens, vt aliàs solet, sed eius interpretationem, non dubiè agnoscens hic non esse proprium loci nomen. Quin & Septuaginta, qui eandem vocem etiam reddere solent ἡδονὴ hidoni, voce in Graecum idioma adscita, deliciasque significante, hic tamen τρυφὴ tryphi reddunt: quae vox superuacaneas delicias significare Graecis solet, nempe mollitiem, luxum, delicatam vitam, vt Aristoteles ipse definit, cum ait: τρυφῶ tryphin esse μαλακίαν τίνα malacian tina, hoc est, molliciem quandam; vt meritò Athenaeus opponat huic voci τρυφῇ tryphi διαίτης σκληρότητα diaetis sclirotita, id est, duritiem victus: & Herodianus ὑπὸ τῆς ἐν Ρώμῃ τρυφῆς hypo tis en Romi tryhis, Romanis delicijs mores ciuium corruptos esse testatur. Quae quidem omnia testimonia probare videntur, neque vulgatum, neque Septuaginta interpretes intellexisse, verba hic fieri de priore illo paradiso, sed sensum loci esse de amoenitate, ac delicijs Tyri: quae profectò vnà cum rerum omnium copia, quasi quendam paradisum Dei, hoc est, eximium, mirabilem, dignum tali conditore (id enim significat vox Dei, vt suprà probauimus) constituebant; & quasi quendam cumulum complebant immensis à Deo in Tyrium collatis beneficijs. Fuerunt autem ea animi in perfectione sapientiae, corporis in perfecto decore & reliquis bonis, quae fortunae vocantur, & in delicijs Tyri, quae erat quasi paradisus Dei, hoc est, amoenissima, deliciarumque plenissima. Et hac eadem phrasi vsus est historicus sacer in Genesi. *Eleuatis*, inquit, *itaque Lot oculis, vidit omnem circa regionem Iordanis, quae vniuersa irrigabatur, antequam subuerteret Dominus Sodomam, & Gomorrham, sicut paradisus Domini*. Praedicta comprobantur ex allegoria Theodoreti, & iure, inquit, Hierusalem, quae sacra & diuina vrbs appellabatur,

Cantic. 4. ℣.13. Eccles. 24. ℣.41. & cap.40. ℣.17.

De Edem paradiso, & an sit proprium loci nomen.

Supra c.27. Isai.37.

Amos 1. ℣. 5.

Arist.lib.7. Ethic. c.8.

Athen. lib. 4.

Herodian. lib.3.

Vox Dei quid significet.

Gen.13. ℣. 10.

Theodor.

A paradisum vocat, habentem & Dei prophetiae, & pontificatus maximi arbores, vitam, salutemque subministrantes. Olim verò Tyriorum Regi cum Rege Israëlitarum intercedebat amicitia; eratque mutuum inter ipsos commercium. Haec ille. Sic intellexit Theodoretus locum, vt & alij Patres, quasi dicat, *in paradiso Dei*, hoc est, in Hierusalem *fuisti*. His igitur omnibus sic expositis, aptissimè stabilitur mysticus ille alter sensus de spiritualibus nequitijs; nempe, quem vno verbo complectitur Hieronymus, quid habuerit ille superbus angelus, quidve perdiderit. Cùm enim haec à nobis vix possint percipi, nisi praenoscantur corporea symbola, quibus incorporea, & inuisibilia designantur, illa conati sumus enucleare: non tamen propterea sequimur, quam reprehendit Hieronymus Iudaeorum sententiam.

Quomodo & de Tyrio, & de diabolo sit intelligendus locus hic de paradiso.

B

Omnis lapis pretiosus operimentum tuum Hebraicè מסכתך mesucatheca, quam vocem Rabbi Ionathas putauit deduci à radice מסך masac, quam velum, seu tegumentum significare manifestum est in Exodo: *Facies & tentorium*, inquit Moyses, *in introitu tabernaculi*. Quare & ad vestimenta Regis, & ad peristromata domus, & ad muros vrbis referri potest sermo, vt Rabbini censent. Targhum enim omnes, ait, lapides pretiosi, ordinati erant in vestimento tuo. C Quam interpretationem potius, quàm aliam sequi videtur vulgatus. Septuaginta reddunt ἐνδέδεσαι endedesae, quam vocem Theodoretus, & Complutensis, indutus es, transferunt. At Hieronymus, & Vaticanus Septuaginta interpretum codex, circundatus es, alteram Hebraicae vocis interpretationem sequuti, posuerunt. quam tradit Rabbi Dauid: & rectum est, inquit, vt sit ex radice שוך suc, quae significat sepire, quasi dicat, omni lapide pretioso septus es: sepes, vel murus domus tuae erat è lapide pretioso, & est, inquit, hyperbolica locutio. Haec ille. Neque verò est mirandum, mutasse Rabbinum litteram ס samech, in eam, quae sonitu ei est persimilis, ש sin, ha- D bentem punctum in sinistro cornu, quoniam idem Hebraei facere frequenter solent. Alluisse autem videtur ad eas delicias, quibus affluebat Tyrius, prout suprà ostendimus, in luxu mirabili vestimentorum, & tam priuatis, quàm publicis aedificijs. Theodoretus: Illud autem, omnem lapidem pretiosum indutus est, perspicuum, si secundum litteram intelligatur, & de Rege dictum accipiatur; infinitis enim te bonis instructum curaui, & omnis generis vndique tibi materiam suppeditaui, vnde diadematis, & coronis, fibulisque, & zonis, anulisque cònstructis, & penubus completis, propter horum abundantiam, & ornatum contraria sentire perseuerasti. Hactenus Teodoretus.

De vestimentorum luxu.

R. Ionath.

Exod.26.℣. 36.

Targhum.

Theodor. Hieron.

R. Dauid in lib. radic. & comment.

Hebraei ס samech in ש sin frequenter commutare solent.

Theodor.

E *Sardius, topazius, & iaspis, chrysolithus, & onyx, & berillus, saphirus, & carbunculus, & smaragdus*. Hieronymus: Aquila & Symmachus, ac Theodotio in praesenti loco multum inter se, & Septuaginta interpretes non solùm ordine, sed & numero discrepant, atque nominibus. In Apocalypsi quoque Ioannis, vbi de viuis lapidibus Hierusalem exstructa memoratur, paululum in extremis partibus ordine commutato, ijdem in fundamentis eius ponuntur lapides. Sed & in pectore Pontificis, per quattuor ordines in rationali, ijdem lapides describuntur. Et post multa subdit; quorum colores, atque naturas

Textus hic cum Apocalypsi, & Exodo congruit.

Hieron. Theodot. Symmach. Apocal.21. ℣.18.

De lapidibus rationalis.

F efficien-

efficientias ſingulorum, non eſt huius temporis diſſerere, ſed proprium volumen deſiderant. Haec Hieronymus. Cuius quidem veſtigijs inſiſtentes, non tantùm ad Epiphanij, & Plinij volumina lectorem cum Hieronymo mittimus; verùm & noſtrum qualemcumque, tamquam noſtri inſtituti futurum de eiſdem in Apparatu edemus. Interim tamen, quod huius loci proprium eſſe videtur, non praetermittemus: Septuaginta interpretes: Σάρδιον, καὶ τοπάζιον, καὶ σμάραγδον, καὶ ἄνθρακα, καὶ σάπφειρον, καὶ ἴασπιν, καὶ ἀργύριον, καὶ χρυσίον, καὶ λιγύριον, καὶ ἀχάτην, καὶ ἀμέθυστον, καὶ χρυσόλιθον, καὶ βηρύλλιον, καὶ ὀνύχιον, Sardion, cae topazion, cae ſmaragdon, cae anthraca, cae ſapphiron cae iaſpin, cae argyrion, cae chryſion, cae ligyrion, cae achatin, cae amethyſton, cae chryſolithon, cae biryllion, cae onychion. Quae quidem nomina, auro & argento demptis, quae poſt ſenos priores lapides commemorantur, duodecim numero ſunt, vt patet computanti. Quare ferè omnes Graeci de lapidibus rationalis, qui totidem numero computabantur, intelligendam putant prophetiam hanc.

Polychron.

Vbi notat Polychronius, in medio inquiens enumerationis lapidum argentum, & aurum eſſe poſitum, non vllam indicat mutationem eorum, quae à Moyſe dicta ſunt, ſed lapidum connexionem ſignificat, propterea, quòd conſtringebantur, & connectebantur. Haec ille. Et quidem, ſi vulgatam lectionem noſtram cum Exodo conferamus, vbi de lapidibus rationalis fit mentio, non multùm diſtat. Sic enim habet: *Poneſque in eo*, rationali iudicij, *quattuor ordines lapidum: in primo verſu erit lapis ſardius, & topazius, & ſmaragdus*, &c. Eoſdem enumerat, vel potius ternos ordines ex eis, nempe primum, ſecundum, & quartum, tertio praetermiſſo, & ordine nonnihil immutato, quoniam, vt quidam putant, prophetiam, non hiſtoriam retexebat, reliquos ſub iſtis intelligi volens. Et quod ad Hebraicum contextum attinet, hoc idem probari videtur: etenim quaſi tres ordines commemoraret, tertio quoque lapidi coniunctionem praeponit, non alijs, vt legenti videre licet: *Sardius, topazius & iaſpis: chryſolithus, onyx & berillus: ſapphyrus, carbunculus, & ſmaragdus*. His coniecturis adde verba Hieronymi, de lapidibus rationalis diſſerentis, quae huiuſmodi ſunt. Hos lapides in diademate principis Tyri, & in Apocalypſi Ioannis legimus. Ex quibus verbis aliqua incidit nobis ſuſpicio de principe Tyri, cuius maiores tantopere in conſuetudinem admiſſi ſunt Hebraeorum, quòd eorum caerimonias, ritum, ac veſtes ſacerdotum cognoſcere facilè potuerit; ne ſuperbus Rex diuinitatem ambiens, auderet conſimilium gemmarum numerum, & ordinem, Regijs condecorandis veſtibus, aut diademati adſciſcere. Quod illi nunc crimini, atque impietati meritò vertitur. Cuius reprehenſionis exemplo timendum maximè eſt ijs omnibus, tùm viris, tùm feminis, qui veſtes ſuas ſacrarum inſtar exornant: quòd ſimiliter vitio vertit Pſaltes, dum ait: *Filiae eorum compoſitae, circumornatae vt ſimilitudo templi*. Quo quidem vno ſcelere duo contra Deum grauiſſima ſcelera continentur, quòd & ſacra profanantur, & diuinos honores Tyrij more affectare videntur.

Exo.28. ℣.17.

Hieron. ad Fabiol. epiſtol. 128.

Rex Tyri lapidibus rationalis diadema condecoraſſe videtur.

Pſal.143. ℣.12.

Viri vel feminae nimium ſe auro, & argento exornantes, duplex in Deum crimen admittunt.

Aurum opus decoris tui, & foramina tua in die, qua conditus es, praeparata ſunt. Verba ſingula ſingulas inuoluunt difficultates, quae in

A varium transferendi modum interpretes diſtraxerunt. Quare non parum lucis allaturam ſpero breuem quandam de ſingulis examinationem. De auro aliàs plenius. *Opus* Hebraicè מלאכת melecheth, quo nomine ſignificari putant Hebraeorum doctores, opus, opes, ſubſtantiam, quam ſcilicet quis opere ſuo, & induſtria parat: & in vniuerſum ſignificat, quod in vſum, & miniſterium hominum cedit. Apud Ieremiam: *Maledictus, qui facit opus Domini fraudulenter*. Atque in Exodo. *Et iurabit, quòd non extenderit manum in rem*, opus, ſubſtantiam *proximi ſui*. Hanc vocis ſignificationem ſecuti videntur Septuaginta, reddentes, & auro repleſti theſau-
B ros tuos, & explicationis gratia addiderunt in Complutenſi, Hieronymi, & Theodoreti codicibus, & apothecas tuas in te. In Sixtiano verò Graecè quidem eadem eſt vox, καὶ ἀποθήκας cae apothicas. Latinè verò, & horrea tua in te. Quae omnia in idem recidunt: niſi malis apothecas dici à Septuaginta eadem, quae à Vulgato, *foramina tua* dicuntur; quaſi ſint ſcrinia, vel arculae, quibus opes reconderentur, quas praeparatas mox dicit à die creationis eius.

Opus ſignificat opes, ſubſtantiamve, opere, & induſtria partam.

Ierem. 48. ℣.10.

Exo.22. ℣.8.

Decoris tui. Hebraicè תפיך tupphecha, à radice תפף taphaph, quae à tympani ſono deducta, tympanum ſignificat in ſacris litteris. Apud Iſaiam: *Ceſſauit gaudium tympanorum*. Et in Exo-
C do: *Sumpſit ergo Maria prophetiſſa, ſoror Aaron tympanum in manu ſua; egreſſaeque ſunt omnes mulieres poſt eam cum tympanis, & choris*. Quare vocem hanc praeſenti loco omnes ferè Hebraei reddunt, tympana tua, vel tympanorum tuorum, ac ſi ſenſus ſit, aurum opus tympanorum tuorum; vel ex auro confecta fuerunt tympana tua. Quae confirmant ſupradicta de delicijs, & luxu; eademque intelligere poſſumus à vulgato dicta *decoris* nomine. Quis enim dubitet confecta ex auro Tyrio fuiſſe inſtrumenta muſica, ſummo artificio, & pulcritudine condecorata? Vel ſenſus eſt non de inſtrumentis muſicis, ſed de ipſius Tyrij ornamen-
D tis, ſub allegoria harmonicae proportionis. Vt enim ex modulatione vocum, earumque proportione gratus auditui ſonus redditur à muſico inſtrumento; ita ſymmetria, ac lineamentorum proportio, tum in membris, tum in veſtimentis, decorem, ac venuſtatem oculis gratiſſimam exhibet. Loci ergo ſenſus erit, quaſi dicat, auro artificioſè elaborato, ſed multò operoſius, ac maiori ingenij artificio diſtincto te condecoraſti.

Decoris notio.

Iſa.24. ℣.8.

Exo. 15. ℣.20.

Confertur muſicae decor.

Et foramina tua. Hebraicè ונקביך vnchabecha, deducta à radice נקב nachab. quae vox tum ſono, tum ſignificatione congruit cum Latino verbo cauo, excauo, licet à Latinis commodiori-
E bus ſuae linguae verbis reddatur, nempe perforandi, ſeu excidendi, vt in libro Iob: *In ſudibus perforabit nares eius*. Et apud Iſaiam: *Intrabit in manum eius, & perforabit eam*. Quare R. Dauid Chimchi, quem ferè omnes Hebraei interpretes ſequuntur, ait: Licet hoc nomen, *foramina* ſignificet: hic tamen inſtrumentum muſicum ſignificat, varijs foraminibus confectum: quod inſtrumentum, fiſtulam, vel tibiam, quae foraminibus conſtat, intelligimus. Haec ille. At ſi vim vocis expendimus; non fiſtulam tantùm, ſed & quodlibet muſicum inſtrumentum ſignificare poteſt; quia ferè omnia concaua ſunt, ut au-

Varia foraminum acceptio.

Iob 40. ℣.20.

Iſai.36. ℣.6.

A ctum reddant, quem intra se recipiunt sonum. quapropter etiam ferè omnia perforata sunt. Neque malè interpretabitur hanc vocem, qui putauerit, non instrumentum musicum, sed foramina illa, quibus praedicti pretiosi lapides auro includebantur, Hispanicè engastes. Vel *foramina* vocat ipsosmet lapillos, qui propter micantem luminis splendorem ocellis, seu potius foraminibus persimiles erant.

In die. Hebraicè מיום miiom, à die, *qua conditus es, praeparata sunt*. Et erit iuxta praedicta loci sensus, & connexio huiusmodi. Auro ditatus, & musicis instrumentis, omnigenisque delicijs perfruitus es, & quidem gazophylacia, seu apothecae, B quibus recondenda esset tanta diuitiarum copia, iam inde à natiuitate, & ortu tuo praeparata sunt. Quasi ironicôs dicta sint omnia: quomodo enim posset à die natiuitatis parare sibi homo horrea sua? Apollinarius eam, quae ante euersionem harum (gemmarum) copia praecesserat, enarrat. Polychronius: Propter Salomonis amicicitiam, & studium templi, diuitias, gloriamque erat adeptus. Porrò Symmachi interpretatio illum principem Tyri, quasi pretiosissimum monile, lapidibus scribit esse distinctum, quapropter comparatus, vel potius praelatus videtur Tyrius Aaroni, primo Hebraeorum Pontifici. Hic enim eiusmodi quidem gemmis ornatus fuit, & insuper vnctus; in senectute tamen, mortique vicinus dum C esset, eisdem exutus fuit: at tu à die natiuitatis tuae creatus es Rex, pretiosis gemmis fulgens, quasi deum quendam agens in terris, cuius potestatem exerces. Vel si ad nequissimum spiritum referantur dicta, ea aptissimè interpretatur Hieronymus: Septuaginta, inquit, posuere, Auro replesti thesauros tuos, & apothecas tuas, ad sensum, mentemque referentes, quod cogitatio eius diuinis patuerit sacramentis. Atque de eodem Theodoretus: per lapides autem, qui commemorati sunt, omnis generis sapientiam, scientiamque illius significat. Etenim sacerdotum princeps rationale iudicij, in quo positi erant hi lapides, in pectore gestans, in Sancta sanctorum ingredie- D batur: pectus verò est veluti quoddam cordis penu. Quam interpretationem confirmare videtur Hebraea vox הבראך hibbaraca, à radice ברא bara, quam de Deo tantùm vsurpari putant Hebraei: ille enim solus creare potest: quod significat hoc verbum, nempe ex nihilo aliquid facere, vel ex praeiacente materia nouo modo, singulari consilio, atque omnipotentia aliquid condere, & exhibere, quod nulla creatura posset efficere. Vtriusque significationis sunt exempla in scriptura sacra. *In principio* ברא bara *creauit Deus caelum, & terram*. Et iterum, *ad imaginem Dei*, ברא bara, *creauit illum, masculum, & feminam* ברא bara *creauit eos*. In alia verò signi- E ficatione deducitur ab hac radice nomen, significans quasi recreatum, nitentem, conspicuum. Eius exemplum habetur in libro Iudicum: *Erat autem Eglon* בריא bari *crassus nimis*. Et in psalmo: *Et firmamentum in plaga eorum*. Hebraicè ובריא vbari, & pinguis fortitudo eorum. Sic enim interpretantur R. Abraham, & R. Dauid. Quare iuxta praedicta loci sensus erit: & apothecae, seu receptacula tua praeparata tibi sunt à die creationis tuae, vel qua creatus es, siue à die, qua impinguatus es, qua tu rerum omnium copia circumfluere coepisti. Quam quidem ini-

Apollinar.
Polychr.
Symmach.
Num. 20. ℣. 26.
Hieron.
Theodor.
Pectus, quasi cordis penu.
Creare solius Dei est.
Gen. 1. ℣. 1. & ℣. 27.
Recreatus, pinguis, nitens, conspicuus.
Iudic. 3. ℣. 17.
Psal. 72. ℣. 4.
R. Abrah.
R. Dauid.

tium omnis superbiae semper fuisse nemini dubium esse potest.

XIIII. De vocis Cherubim interpretatione.

Tu Cherub extentus, & protegens. Vocem Hebraicam כרוב Cherub tum Latini, tum Hebraei variè interpretantur: cuius quidem diuersitatis id causae afferri posse videtur, quòd cùm à varijs vocibus, quas radices Hebraei vocant, originem ducere posse videatur: varias propterea inducat in legentium animos notiones. Cuius quidem rei non Hebraeorum tantùm commentarios, quibus meritò non multum deferunt Theologi, sed ipsammet scripturam sacram habemus testem, quae in varias acceptiones hanc vocem deflectit. Nam locus Ecclesiastici, vbi habetur: *Ezechiel, qui vidit conspectum gloriae, quam ostendit illi in curru Cherubim*, Hebraicè dicitur המרכבה הכרבים hamerchaua haccherubim, quarum vocum altera alteri quasi commentarius est: addito etiam Ezechielis loco, in quo habetur, *facies vna facies Cherub*, quae eadem est, atque illa, quam vocauerat prius faciem bouis. Quae quidem duo loca vix possunt explicari, nisi referatur vox haec ad radicem רכב racab, litterarum metathesi, seu transpositione facta, quòd frequens Hebraeis est. Ea autem vox significat equitare, superuehi. Et ab aliquibus obseruatum accepimus, hoc verbum interdum rerum administrationem, moderationem, & prouidentiam innuere: quòd qui rerum gubernacula tenebant, curru, aut equo veherentur. Siue etiam, quòd sicut equi habenis reguntur à sessoribus, sic subditi, ac populi legibus, consilio, & prudentia moderatoris, seu principis gubernantur. vel potius, quòd, sicut suprà de principe notauimus, ipse prouidentia sua, quasi humeris portet Reipublicae pondus, & cum honoribus onera. Quam vocis notionem expressisse videtur Paulus, de Christo Domino scribens: *Qui cùm sit splendor gloriae, & figura substantiae eius, portansque omnia*, φέροντα τὰ πάντα pheronde ta panda; quod respondere videtur Hebraeo רכב racab, quasi agens, mouens, & moderans *verbo virtutis suae*, hoc est, iussu suo potentissimo. Respicere se mutuo has duas voces רכב racab, videlicet, & כרוב cherub, probant Hebraei ex illo psalmi: *Et ascendit* וירכב vairrcab, equitauit *super Cherubim*, כרוב cherub: vbi facilis est intuenti paronomasia. Quare ex dictis facilè interpretari possumus quamplurima scripturae loca, quibus Deus insidere super Cherubim dicitur, vel quadrigae eius fit mentio; tunc enim gubernatorem, principem, seu moderatorem agere intelligemus. Hoc vnum annotandum superest, Deum hoc nomine compellatum toto tempore, quo habitauit in tabernaculo, & quasi agere Cherubinos videbatur: at postquam permanentem coepit habitare domum, verbum רכב racab equitare, mutatum est in ישב iascab, sedere. Atque ita compellatur ab Ezechia apud Isaiam: *Domine exercituum*, inquit, *Deus Israël, qui sedes super Cherubim, tu es Deus solus omnium regnorum terrae*. Quare meritò de principe Tyri sine vlla metaphora dicetur haec vox *Cherub*.

At verò si testimonium Hieronymi ut recipiendum videtur, recipimus, ex radice רבב rabab deductam hanc vocem non ambigemus. In Exodo enim, inquit, ceterisque locis, vbi describuntur vestes, plumaria arte contextae, opus Cherubim, id est, varium, atque depictum esse factum descri-

Eccles. 49. ℣. 10.
Ezech. 10. ℣. 14.
prius cap. 1.
Equitare idem, quod gubernare, vel Rempublicam moderari.
Sicut equi habenis, sic populus legibus gubernatur.
Princeps quasi currus, Reipublicae onera portat.
Hebr. 1. ℣. 3.
Psal. 17. ℣. 11.
Deus, qui equitare dicebatur tempore tabernaculi, extructo templo insidere dicitur Cherubinis.
Isai. 37. ℣. 16.
Hieron. in epist. 130. ad Marcell.
Exo. 26. ℣. 31. & cap. 28. ℣. 8.

describitur. Haec ille. Quae cùm ipsamet vulgata lectione comprobata sint, nulli dubium erit, quin ad praedictam radicem sit vocis notio referenda. Significat autem ea, multiplicare, crescere, augere, magnificare. Quare cum hoc verbo connectitur pax, quae à Domino promittitur nouae vrbi, hoc est, Ecclesiae Christi ורב שלום verab scelom, & multiplicabit pacem, aut multiplicabitur, vel multiplicabit sese pax filiorum tuorum. *Et multitudinem pacis filijs tuis.* Targhum: Et multa magna erit pax filijs tuis. Et in Genesi: *Erat quippe substantia eorum* רב rab *multa*. Et apud Esther: *Nec erat, qui nolentes cogeret ad bibendum, sed sicut Rex statuerat, praeponens mensis singulos de principibus suis.* Hebraei verò sic reddunt: Quia sic disposuerat Rex omni רב rab, magistro, vel principi domus suae. Significat autem hic, & alibi saepe hominem honorabilem, inclytum, magnae existimationis, & dignitatis, inquit R. Dauid, ob multiplices dignitates, quibus pollet. Quare significabit eum, qui pollet opibus, viribus, scientia, & quibuscumque ornamentis eximijs. Sicut apud Isaiam: *Clamabunt enim ad Dominum à facie tribulantis, & mittet eis Saluatorem,* ורב varau, *& propugnatorem* potentissimum viribus, consilio, & sapientia, alij magistrum, *qui liberet eos.* Et in Threnis: *Quomodo sedet sola ciuitas* רבתי עם rabbathi gham, *plena populo*, vel multi, aut magni populi, vel multiplicata, vel magnificata populo, *facta est quasi vidua* רבתי rabbathi, *domina gentium* magna, vel magnificata in gentibus, vel inter gentes, aut prae gentibus. De sapiente verò dicitur in Ecclesiaste: *Eò quòd* ברב berab, *in multa sapientia*, vel in magna sapientia, vel habente magnam sapientiam רב כעם rab cagham, *multa sit indignatio*, vel multa, aut magna ira, vel in abundantia sapientiae est & abundantia irae. Targhum: Quia vir, qui multiplicat sapientiam, cùm peccauerit, & non resipuerit, multiplicat iram coram Domino. R. Salomon: Homini, qui suae sapientiae innititur, & ab illicitis non abstinet, ira magna à Domino superueniet. Lege haec sapientibus huius saeculi, Machiauelo, & asseclis. Hac ergo voce Hebraei compellabant magistros suos רב rab, vel honoris ergo רבי rabbi, hoc est, magister mi: & apud Syros etiam רבוני rabboni, vt apud Ioannem: *Rabboni, quod dicitur magister.* Praeposita ergo huic voci littera seruilis כ caph, id est, tamquam, veluti, &c. fiet carab, vel cherub, significans primaeua sui institutione multiplicatum scientia, vel plenum scientia. Quam vocis etymologiam tradit Hieronymus tum hic, tum alibi saepe, Eisdem etiam iactis fundamentis comprobatur sententia R. Dauidis, asserentis Regem ob magnitudinem, ac dignitatem appellari Cherub, quod probat subsequens vox. *Extentus*, Hebraicè ממשח mimsciach, à radice משח masciach, quae vngere significat, vnctione inquam, quae propria erat Regum, & sacerdotum, vt in libris Regum de Salomone: *Et vngat eum ibi Sadoc sacerdos, & Nathan propheta in Regem super Israël.* Et iterum Sauli dicitur: *Ecce vnxit te Dominus super haereditatem suam in principem.* De sacerdotibus verò in Exodo: *Et vnctio eorum in sacerdotium sempiternum proficiat.* Atque in Numeris: *Donec sacerdos magnus, qui oleo sancto vnctus est, moriatur.* Hinc deducitur nomen משיח masciach vnctum significans, idemque Graecis χριστὸς Christos, quo nomine tum hi, tum illi Saluatorem mundi Iesum Christum Dominum nostrum compellare solent. Qua quidem vnica voce & nos profitemur, eum fuisse vnctum diuini Spiritus *oleo laetitiae prae consortibus*, participibus inquam suis: constitutumque Regem à Patre super Sion montem sanctum eius, regnantem *in domo Iacob in aeternum; cuius regni non erit finis.* Licet enim fremuerint *gentes, & principes in vnum* conuenerint *aduersus Dominum, & aduersus Christum eius*, circumdederintque eum tauri multi, ac vituli pingues: ipse verò tamquam agnus mansuetus ad victimam ductus, oblatus fuerit, quia ipse voluit: tamen neque dereliquit animam suam in inferno, neque dedit sanctum suum videre corruptionem, sed post triduum excitauit, solutum, ab Hebraeis, templum corporis sui, & uidit omnis caro salutare Dei, & quia ipse est *sacerdos in aeternum, secundum ordinem Melchisedec.* Cuius quidem sacerdotij unctione, & dignitate nos, meritis licet impares, participes tamen effecti, incruentum corporis, & sanguinis eiusdem Domini nostri Iesu Christi sacrificium sub speciebus panis, & uini quotidie in altari offerimus. Hic est enim de quo ad Danielem Gabriel Archangelus. *Et vngatur Sanctus sanctorum. Scito ergo, & animaduerte ab exitu sermonis, vt iterum aedificetur Hierusalem, vsque ad Christum ducem, hebdomades septem, & hebdomades sexaginta duae, &c. & post hebdomades sexaginta duas occidetur Christus.* Verùm non tantùm haec uox dici solet de Christo Domino, & sanctis Regibus, sed etiam de profanis, & exteris, ut apud Isaiam: *Haec dicit Dominus Christo meo Cyro.* Qua propter non immeritò praesentem locum non nulli interpretantur: *Tu Cherub* unctus, uel clarus, illustris: qui sunt olei effectus. Targhum: Tu Rex unctus ad regnum. R. Dauid: Tu Cherub (id est, Rex, dictus Cherub, ob eius maximam dignitatem) magnus. Et sic in psalmo: *Nolite tangere Christos meos*, id est, Reges, & magnates. Haec ille. R. uerò Selomon ad illam significationem alludens, quam reddit Hieronymus, Regem magnum uocat, quasi multarum gentium, ac prouinciarum dominum. At ipse Hieronymus: *Tu Cherub extentus, & protegens* uertit, ad templi Cherubinos respiciens, prout etiam ipse commentatur hunc locum: Subauditur enim, inquit, arca Dei, & propitiatorium, quasi dicat: tu qui alis potentiae, & ditionis tuae extentis, populos subditorum protegis, haud secus, quàm Cherubini arcam, & propitiatorium. Septuaginta uerò uariè redduntur in uarijs codicibus: in Complutensi: Ex qua die conditus es, & praeparatus es, cùm Cherub unctus à Deo. In Hieronymiano. A die qua conditus es, parauerunt cum Cherub uncto, & habitante in tabernaculo. In Theodoreti codice: Praeparatus fuisti cum Cherub, unctus à Deo in tabernaculo habitante. In Sixtiano uerò codice: A die qua conditus es tu, cum Cherub posui te in monte sancto Dei. Quae quidem lectionum multitudo cum alijs, quae in notationibus Vaticanae editionis Septuaginta, uarios reddunt sensus: alios ad Regem Tyri pertinentes. Hieronymi enim lectio innuit Tyrium natum Regem, ut regnaret eo tempore, quo florente Hebraeorum Republica, permanebant in templo, tum Mosaici, tum Salomonici Cherubini. Vel Cherubinos uocat Regem, & sacerdotem unctos, propter rationes supra comme-

Marginalia (left): Isa. 54. ℣. 13. — Gen. 13. ℣. 6. & 36. ℣. 7. — Esther 1. ℣. 8. — R. Dauid. Cherubim significat pollentem opibus, viribus, scientia, & quibuscumque eximijs dotibus. — Isai. 19. ℣. 20. — Thren. 1. ℣. 1. — Eccls. 1. ℣. 18. — Targhum. — R. Salomon. Sapientia pollens, & non vtens magnae vindictae patebit. — Rabbi quid significet. — Ioan. 20. ℣. 16. — כ Caph littera seruilis quid significet. — Cherub quid significet. — Hieron. super Ezech. 10. fine. & in fine epist. ad Ephes. & epist. 103. ad Pauli. — R. Dauid lib. radic. — Vnctio Regibus, & sacerdotibus exhiberi solita. — 3. Reg. 1. ℣. 34. — 1. Reg. 10. ℣. 1 — Exod. 40. ℣. 13. & praeced. in Hebraeo, Graeco, & Chaldaeo. — Num. 35. ℣. 25.

Marginalia (right): Interpretatio nominis Christi Messiach. — Ps. 44. ℣. 8. — Luc. 1. ℣. 33. — Ps. 2. ℣. 2. — Ps. 109. ℣. 4. — Dan. 9. ℣. 24. 25. & 26. — Isai. 45. ℣. 1. — Vnctionis effectus clarum, illustréque reddere. — Targhum. — R. Dauid in comment. — Psal. 104. ℣. 15. — R. Selom. — Rex & sacerdos binis cherubinis significatur.

commemoratas. At commentarius eiusdem Hieronymi dum addit, ipsum Cherub vnctum,& creatum,vnà cum reliquis lectionibus,ad superbum angelum videtur referendus, & de octauo caelestium spirituum choro, non de Cherubinicis templi imaginibus intelligendus. Cui consonant Theodoreti verba: Cum sanctis enim illis, inquit, & augustis potestatibus, & opificio, & vnctione dignatus es. Vnctionem hoc loco, vocat sanctificationem à diuino spiritu, corporis expertibus, & sanctis potestatibus subministratam. Haec ille.

Et posui te in monte sancto Dei. De quo monte fiat hic sermo, non liquet inter interpretes. Neoterici enim cum Rabbinis ad Hierusalem referunt, in qua dici putant fuisse Tyrium,propter consuetudinem antiquam Salomonis, & Hirami; quodque illi miserit ligna, & alia ad structuram templi. quos meritò reprehendit Theodoretus. Nam etiamsi ligna, lapides, aurum, & alia, miserit Hierosolymam Hiramus, non tamen propterea dici potest Hierosolymis fuisse, cùm nemo scribat, eum vmquam Hierosolymam appulisse. At si vocem ipsam בהר behar *in monte*, examinemus,reperiemus,montis nomine, ciuitatem quamlibet nuncupari, eam etiam, quae non sit in monte: propter munitiones enim,ac celsitudinem aedificiorum sic dicitur apud Amos. *Eo quod dissecuerit praegnantes* הרות haroth montes, ciuitates munitas potius diceres,quas meritò praegnantibus compares populis plenas; *Galaad ad dilatandum terminum suum.* Quae quidem vocis interpretatio satis patet ex eo, quod apud Ieremiam Dominus de Babylone, quae non in montibus, sed in campestribus sita erat, ait: *Ecce ego ad te mons pestifer*, hoc est, ciuitas munita,& excelsa, moribus tamen corrupta,*ait Dominus, qui corrumpis vniuersam terram: & extendam manum meam super te, & euoluam te de petris*, quibus constructa es: *& dabo te in montem combustionis*. Quare nihil repugnat de ipsamet vrbe Tyri sermonem fieri, praesertim cùm supra montem excelsum, instar coronae, exaedificata fuerit, vt suprà ostendimus. Neque obstat vocari montem sanctum Dei: sic enim tota terra Chanaam nuncupatur in libro sapientiae, dicente ad Deum Salomone: *Illos enim antiquos inhabitatores terrae sanctae tuae, quos exhorruisti, quoniam odibilia opera tibi faciebant*, &c. *atque eos perdere voluisti per manus parentum nostrorum, vt dignam perciperent peregrinationem puerorum Dei, quae tibi omnium carior est terra*. Quibus quidem verbis de tota Palaestina sermo est, quae etiam tum, cùm à Chananaeis, Deo maximè exosis incolebatur, terra Dei sancta, omniumque terrarum illi carissima nuncupatur; eamque sanctam dici (ait Cantacuzenus)quippe iam inde ab initio promissam patribus,& in illorum semine benedictam: *Daboque*, inquit, *tibi, & semini tuo terram peregrinationis tuae, omnem terram Chanaan in possessionem aeternam*. Haec ille. Verùm altius longè repetit hanc terrae sanctitatem Moyses in cantico, dicens: *Quando diuidebat Altissimus gentes, quando separabat filios Adam, constituit terminos populorum iuxta numerum filiorum Israël. Pars autem Domini populus eius: Iacob funiculus haereditatis eius*: quasi dicat: vt à constitutione mundi elegit sibi populum, & gentem filios Israël: sic iam tum terram, quam illis destinauerat, elegit, ac sanctificauit sibi. Quapropter cùm Tyrus sita sit intra terminos huius sanctae terrae, nempe in tribu Aser, vt videre est

Rabbini. Isidor. Clar. Vatab.

Theodor.

Ciuitas quaelibet montis nomine compellatur propter munitionem, & aedificia.

Amos 1. ♈.13.

Ierem. 51. ♈.25.

Sup. cap. 27. ♈.3.

Terra Chanaam terra sancta dicitur.

Sap. 12. ♈. 3.4.6.& 7.

Matth. Cantacuz. in Sapien.

Gen. 17. ♈. 8.

Deut. 32. ♈.8.& 9.

A in reliquis omnibus eiusdem terrae topographijs, dum nostram edimus, non immeritò ipsa Tyrus mons Dei sanctus dicetur, atque ipsi principi Tyri vitio vertetur, quod terram sanctam incolens, tam longè à sanctitate viuat. Ad idemque cònfirmandum referri posse putauerim, quae sequuntur, vt mox ostendam; si tamen prius alios sensus,quos huius loci persequuntur sancti Patres, breui perstrinxero. Hieronymus ad caelestem Hierusalem,vel ad paradisum refert. Theodoretus montem sanctum Dei cognitionis celsitatem vocat. Scholiastes montem verè sanctum dicit celsissimum supernarum potestatum statum, ex quo Cherubim, quae hastatorum munere funguntur, diabolum eiecerunt,
B qui scientiam deprauauerat, & ob superbiam suam stationem, locumque tenere nesciuerat. Sed & Rabbini ad altiores nonnumquam sensus eriguntur: nam Rabbi Dauid Chimchi ad tempora Hirami referendam dicit prophetiam, eandemque sequutus sententiam R. Selomon: *Posui te*, inquit, *in monte sancto meo*, hoc est, dedi tibi occasionem merendi, & rectè agendi, adiuuando scilicet Salomonem, & ad constructionem templi mei varia ligna cedrina mittendo.

In medio lapidum ignitorum ambulasti. Quae quidem verba non dubitamus esse cum Patribus referenda ad angelos, quos lapides ignitos vocari probat Hieronymus, vel ex ijs maximè psalmi ver-
C bis: *Qui facis angelos tuos spiritus, & ministros tuos ignem vrentem*. Verùm hoc vnum inquirimus, qua allusione dicantur lapides igniti, & qua ratione cohaereat cum antecedentibus, & consequentibus hic sensus. Et quidem quod ad vocis interpretationem spectat, cùm in alijs dissentiant, in hoc vno conueniunt omnes Hebraei, ea voce significari pretiosos lapides, & instar ignitorum carbonum, quos Latini persimili allusione carbunculos vocant. Addunt verò Rabbi Ioseph, & Chimchi, eorum lumine, atque splendore lucernarum loco vsum Tyrium; quod quidem figmentum alijs quamplurimis persuasum fuisse, & esse non dubito. At quos nos pretiosissimos car-
D bunculos vidimus, licet carbones ignitos colore, ac splendore exaequare noctu obseruauerimus; comperimus tamen non excedere. Sed quis vmquam carbonis lumine vel legit noctu, vel scripsit? Fuerunt tamen Hebraeis alij carbunculis splendidiores lapides, quorum paulò ante meminisse Prophetam nostrum communis Patrum consensio tradit: nempe lapides illi duodecim rationalis, quibus nomina tribuum inscripta fuere. De quorum lapidum mirabili, ac singulari splendore, quem scriptura sacra אורים ותמים vrim vethummim, hoc est, *doctrinam, & veritatem*, vel Hebraei reddunt lumina, & simplicitates, quoniam nostri instituti erit longiorem disputationem,
E cùm de vestibus sacerdotalibus agemus, intexere; ideo nihil hoc loco praeter verba Iosephi, quae ad nostram hanc disputationem facere videntur satis afferemus: sunt autem huiusmodi. Sed mirabilius est, quod nunc dicturus sum. Per duodecim gemmas,quas in pectore Pontifex insutas Esseni gestat, in bello victoriam pronunciare Deus solebat. Nam prius quàm exercitus se moueret, tantus fulgor ex eis emicabat, vt toti populo facilè innotesceret, adesse Deum, opemque, & auxilium suum inuocantibus esse allaturum. Ex quibus Iosephi verbis manifestum quidem est, lapides illos meritò ab Hebraeis ignitos dici potuisse: eorumque lapi-

Accusatur Tyrius,quòd terram sanctam incolens, non sanctè viuat.

Hieron.
Theodor.
Scholiast.

R. Dauid Chimchi.
R. Selomon.

Lapides igniti angelos significant.

Hebr. 1. ♈. 6.

Psal. 103. ♈.4.

R. Ioseph. R. Dauid Chimchi.

De mirabili splendore lapidum rationalis.

Exo. 28. ♈. 30.

Ioseph. 3. Antiq. c. 9.

Lapides rationalis, immo & tribus illis insculptae lapides igniti dicebantur. Sap.18.℣.24.

dum nomine ipsasmet etiam tribus, ac populos eisdem insculptos, ignitos lapides dici posse, dicente Salomone: *Et parentum magnalia in quattuor ordinibus lapidum erant sculpta*. Et quoniam per horum lapidum splendorem, Dei erga populum suum protectio, & fauor exprimitur; meritò Tyrio obijcitur, quòd cùm inter huiusmodi igneos lapides diu habitauerit, semper tamen frigidus, & ab omni vitali calore destitutus sit. Quod quidem tum maximè intelligetur; cùm ad superbum spiritum referetur, qui inter caelestes, ignitosque lapides, quorum singulos singulis angelorum choris applicat Gregorius, olim similis illis habitauerit, nunc omni lumine, & bono destitutus, profundis, obscurisque inferni ignibus perpetuo arsurus detineatur. Neque huic nostrae coniecturae aduersatur Theodoretus, litigiosos lacessens, ac probans, Iudaeos ignitos lapides dici non posse; quoniam ipse primò supponit, caelestes potestates, ac iustos homines lapides ignitos dici, ad ignem diuini spiritus ea referens. Quo quidem igne non saepe accensos nouimus Hebraeos. Nos verò ad igneum, visibilemque splendorem, gemmis illis innatum primò referimus; mox ad illum alterum, qui hoc innuitur. Huc accedit illud, quòd omni vitio, ac reprehensione vacat Hebraeorum cum Tyrio, nempe Dauidis, & Salomonis cum Hiramo antiquus vsus, & Iudaeae, ac terrae Israël negotiatio cum frumenti, balsami, mellis, olei, atque resinae comportatione, quoniam haec inter singularia beneficia Tyro à Deo data computantur. Quare Polychronius: Ego, inquit Deus, qui ex Cherubim oracula reddo, quem maiores tui agnouerunt, & posteris religionis doctrinam tradiderunt, poenas à te repeto: vtraque re meum ostendens imperium, ac dominatum: tum quòd veram dum coleres religionem, te bonis auxi; tùm quòd peccantem punio. Rabbini verò varias loci interpretationes reddunt. Rabbi Ioseph carbunculos, R. Ionah angelos, seu Seraphim, quasi inter illos versaretur: R. Ionathan verò populum sanctum. R. Selomon, In libro, inquit, Midras agada exponunt hoc dictum fuisse de Adam, & est sensus: Quid gloriaris? Si instar Adam habitasses in paradiso voluptatis, forsitan excusabilis appareres. R. Dauid Chimchi vocat Hierusalem lapides ignitos, quia in ea commorabatur populus sanctus Dei. Pater autem, inquit, meus exposuit haec verba, quasi sint admirantis, & dicentis; numquid in medio spiritualium corporum, ac caelestium ignium ambulasti? Vel dicendum: Tu reputasti te ipsum quasi Cherub, quando ambulasti inter lapides pretiosos, ac splendidos, id est, carbunculos, quibus vtebaris per noctem loco candelarum. Quibus quidem verbis expressisse videtur Hebraeus vim Hebraici verbi התהלכת hith hallactha, pro quo vulgatus, *ambulasti* reddidit. Cùm enim sit in postrema coniugatione, quae addit verbo reciprocam significationem cum quadam vi, & ostentatione, significat tumidum, ac ostentatione plenum incedendi modum. Quem ambulandi morem aptissimè exponit Hispanica lingua, respiciens ad pauonis incessum, quando in medio ocellorum erectae suae caudae, extento collo sese circumagit: vocat enim ipsum pauonearse, ò contonearse: Italica verò pauoneggiarsi. Et quidem si iuxta hanc vocis interpretationem omnibus superioribus interpretationibus applicetur hoc verbum, efficacitatem illis afferet non exiguam. Adde quòd Scholiastes Graecus Lapides ignitos, inquit, angelicos nominauit exercitus. Nam & alter propheta sanctos viros, angelicamque degentes vitam ita vocauit; cùm diceret, lapides sancti κυλίονται cyliondae voluuntur in terra. Et Polychronius lapides ignitos dicit tabulas, quae voces continebant per ignem illatas: Decalogum enim, igne in monte Sina ostenso, promulgauit Deus.

In medio lapidum ignitorum quomodo fuerit diabolus. Gregorius. — Theodoret. — Polychron. — Variae lapidum ignitorum interpretationes. R. Ioseph. R. Ionah. R. Ionath. R. Selomon. R. Dauid Chimchi. — Carbunculi noctu instar candelae lucent. — Vltima Hebraeorum coniugatio reciproca. — Scholiast. — Threnor. — Polychron.

Perfectus in vijs tuis à die condicionis tuae, donec inuenta est iniquitas in te. Hieronymus Septuaginta interpretum versionem sic refert: Fuisti immaculatus in diebus tuis, à die qua conditus es, donec inuenta est iniquitas in te. Et subdit: Ostendit omnem creaturam bonam à Deo conditam, & perfectam habuisse virtutem: & per hoc principem quoque Tyri fuisse immaculatum, vt deinceps macula non naturae sit, sed voluntatis. Quam quidem sententiam idem Hieronymus confirmare videtur alibi, dicens: Notandum, quod in libris Regum dicitur, Hiram, hoc est, viuit sublimis: in Paralipomenon, Hiram, hoc est, Deus excelsus. Haec ille. Quibus verbis hoc innuere videtur, Hiramum, qui quondam Dauidis, & Salomonis consuetudine sublimis, ac potens opibus, scientia, ac pietate fuerat, vtpote, qui aedificationi templi inseruiebat, postea in superbiam elatum, Dei nomen affectasse: quod scelus, quasi omnium iniquitatum scaturigo, iniquitas absolutè dicitur. Theodoretus: Talis enim fuit ante lapsum diabolus: de hominibus verò audiuimus: Nemo mundus à sorde, nec si vnius diei quidem fuerit vita ipsius super terram. Hic autem, cùm corporis expers esset, immaculatus fuit à principio: vbi verò in deteriorem partem inclinatione voluntatis lapsus est, via penitus contraria incesit. Haec ille. Et D. Augustinus aduersus Manichaeos disputans, falsò contendentes, diaboli peccatum naturale fuisse, putantes id significari verbis Ioannis, dicentis, *ab initio diabolus peccat*: hoc loco eos conuincit, dicens: Non intelligunt, si naturale est, nullo modo esse peccatum. Sed quid respondetur propheticis testimonijs, siue quod Isaias ait de figurata persona principis Babyloniae, diabolum notans: Quomodo cecidit Lucifer, qui manè oriebatur: siue quod Ezechiel: *In delicijs paradisi Dei fuisti* omni lapide pretioso ornatus? Vbi intelligitur fuisse aliquando sine peccato. Nam expressius ei paulò post dicitur: Ambulasti in diebus tuis sine vitio. Quae si aliter conuenientius intelligi nequeunt, oportet etiam illud, quod dictum est, *in veritate non stetit*, sic accipiamus, quòd in veritate fuerit, sed non permanserit: Et illud, quòd *ab initio diabolus peccat*, non ab initio, ex quo creatus est, peccare putandus est, sed ab initio peccati, quod ab ipsius superbia coeperit esse peccatum. Haec ille. Gregorius, iccirco, inquit, iste Cherub dicitur, quia transcendisse cunctos scientia non dubitatur: qui in medio ignitorum lapidum perfectus ambulauit, quia inter angelorum corda, caritatis igne succensa, clarus gloria condicionis exstitit. Origenes: Per haec, inquit, manifestissimè demonstratur, quod sancta virtus haec fuerit, & beata, de qua beatitudine, ex quo in ea inuenta est iniquitas, ruerit, in terramque demersa sit, & non per naturam, condicionemque talis exstiterit. Polychronius: *Perfectus in vijs tuis*, hoc est, experientia didicisti mea iura. Ex quibus ostenditur, non fuisse pietatis expertem. Tertullianus de angelo pessimo: Denique, inquit, sapientissimus omnium editur, antequam diabolus, nisi malum est sapientia. Et si euoluas Ezechielis prophetiam,

Iniquitas atque peccatum non naturae vitium est, sed voluntatis. Hieron. de quaest. Hebrai. in 3. Reg. — Hiram quid significet. — Diuinitatis ambitio tam quam omnium malorum scaturigo iniquitas dicitur. — Theodor. Iob. — August. lib. 11. de ciuit. Dei c.15. — 1.Ioan. 3. ℣.8. — Quomodo diabolus ab initio peccasse intelligatur. — Gregor. lib. 32. moral. cap.8. — Princeps Tyri quare Cherub dicatur. — Origen. lib. 1. periarc. cap.5. — Polychr. — Tertull. lib. 2. contra Marcio.

phetiam, facilè animaduertes, tam institutione bonum angelum illum, quam sponte corruptum. Et subdit: Sed ipse auctor delicti in persona peccatoris viri denotabatur, retro quidem inuituperabilis à die condicionis suae, à Deo in bonum conditus, vt à bono conditore inuituperabilium condicionum, & excultus omni gloria angelica, & apud Deum constitutus, qua bonus apud bonum: postea verò à semetipso translatus in malum. Haec ille. Quae quidem omnia Patrum testimonia ideo retuli, vt obiter innuam, quae hoc prophetae testimonio conuincantur haereticorum peruersa dogmata.

Haereses multae conuincuntur Ezechielis testimonijs.

XVI.

In multitudine negotiationis tuae repleta sunt interiora tua iniquitate. Hieronymus: Dum enim multa conquirit, & non est contentus scientia, quam acceperat, nec potestate, cui praepositus erat: repleuit cellaria, & interiora pectoris sui: vt saturatus, & incrassatus calcitraret contra creatorem suum. Theodoretus: Non contentus data tibi sapientia, & potestate, sed maiorum cupiditate incensus, iniquitate repletus es, & peccati vulnera accepisti. Quibus quidem verbis Patres hi adhuc persistere videntur in allegoria, quam de superbo spiritu persequuntur: Verùm haec prius de Tyrio principe videntur interpretanda, cuius propria negotiatio est; eademque omnium vitiorum causa exstitit. Quod intellexisse videtur Polychronius, dicens: Ex rapina, & auaritia, & iniuria in Deum, potuisti tantas opes terra, marique comportare. Qui quidem Polychronius, vitia commemorasse videtur, negotiationi frequenter adiuncta. Nisi malis ad totam huius vitae peregrinationem negotiationem referri: nihil enim aliud est uiuere in uia, uel ad uitam, uel ad mortem aeternam, quàm quaedam negotiatio, prout ex parabola Christi apud Lucam uidere est, dicente seruis Domino, cùm discederet ab eis: *Negotiamini, dum venio. Et factum est*, inquit, *vt rediret, accepto regno: & iussit vocari seruos, quibus dedit pecuniam: vt sciret quantum quisque negotiatus esset*. Hac autem negotiatione in patriam nostram, quae agimus bona opera, transmittimus, testante Laurentio, quia thesauros Ecclesiae, quos dispergens dederat pauperibus, eorumdem pauperum manus in caelestes thesauros asportauerunt: atque inde caelestium donorum mercede recepta replentur, atque ditantur negotiatores huiusmodi. Quam quidem mercedem imprecabatur Booz Ruthi Moabitidi, dicens: *Reddat tibi Dominus pro opere tuo, & plenam mercedem recipias à Domino Deo Israël. Benedictio* enim *Domini*, inquit sapiens, *diuites facit*. De qua quidem negotiatione gloriosum protulit testimonium Chrysostomus. Annam enim Samuele grauidam commendans, ait: Onus autem illud non solùm erat inopinatum, & admirabile, uerùm & importationis modus fuit admirabilior: neque enim illud hominibus ullis uendidit, aut negotiatoribus, sed protinus, ut exposuerat è scapha, Deo uendidit. Tantum autem hac negotiatione lucrum fecit, quantum facere par est eam, quae cum Deo habuerit commercium. Et non longè subdit; Vt iam usura sortem excederet. Talis enim est negotiatio, commerciumque, quod cum Deo geritur. Non ille quantulamcumque sortis partem, sed multis partibus conduplicatam reddit. Haec ille. At Macharius ille Aegyptius, magni Antonij discipulus, integram homiliam de hoc argumento conscripsit, quam sic exorditur; Similes sunt Christiani mercatorum, qui ingentem quaestum ex mercatura faciunt. Quemadmodum enim hi è terra

Hieron.
Theodor.
Polychr.
Vita praesens quaedam negotiatio est.
Luc.19.ỷ.13.
Bonae negotiationis fructus.
Ruth. 2. ỷ. 12.
Prou. 10. ỷ.22.
Chrysostom. Homil. de Anna.
Machar. homil. 24.

A terrena accumulant lucra: eodem modo illi cordis sui dispersas cogitationes per hoc saeculum, omnium uirtutum beneficio, ac ui Spiritus sancti colligunt ex vniuersa terra, quae est maxima, ac vera negotiatio. Haec ille. At contrà, qui cum humani generis hoste negotiantur, iniquitatem ementes, iram sibi thesaurizant, teste Apostolo, quorum omnem negotiationem describit princeps Apostolorum, dicens: *Cor exercitatum auaritia habentes, maledictionis filij*. Notandum, quantum haec singula verba singulis superiorum aduersentur: *Derelinquentes rectam viam, errauerunt, secuti viam Balaam ex Bosor, qui mercedem iniquitatis amauit*. Quam eandem mercedem commemorat idem Petrus, de Iuda proditore loquens.

Peruersae negotiationis condiciones, & damna.
Rom.2.ỷ.5.
2.Pet.2.ỷ.14. & 15.

B *Et hic*, inquit, *possedit agrum de mercede iniquitatis, & suspensus crepuit medius; & diffusa sunt omnia viscera eius*; quasi tanta sceleris iniquitate turgentia, non potuerint amplius peruerso corpore contineri. Consimilis negotiationis mercede, iniquitate plena esse testatur Propheta noster Tyrij principis interiora, siue etiam superbi spiritus mentem; quando negotiationis tempus illi non defuit, dum fuit in via. Verùm antequam ad vlteriora progrediamur, subiungendum duxi Chimchi interpretationem, omnibus principibus notatu dignissimam: *In multitudine negotiationis tuae*, inquit, *repleta sunt interiora tua iniquitate*, hoc est subdit, secundum

Act.1.ỷ.18.
Exemplo Iudae pessimae negotiationis damna notantur.
R. David Chimchi.

C peccatum, atque iniquitas, scilicet, quòd Tyri negotiatores in negotiando solebant fraudem committere: Rex autem eorum poterat impedire huiusmodi mala, & noluit. Haec ille. Quasi verò ignauiae principis adscribantur scelera populi, quo peccante, princeps ipse repletus dicitur iniquitate. Et quidem non Rabbini tantùm testimonio comprobari videtur haec sententia, sed ipsius Dei, qui cùm iustus verè sit, reddens vnicuique secundum opera sua, principes puniri praecipit propter populi peccata, quorum sola correctionis omissione participes fuisse videntur. In Numerorum enim libro scriptum legimus: Quia *fornicatus est populus cum filiabus Moab, &c. & iratus Dominus ait ad Moy-*

Principi adscribuntur peccata populi.
Num.25. ỷ.1.3.& 4.

D *sen: Tolle cunctos principes populi, & suspende eos contra Solem in patibulis, vt auertatur furor meus ab Israël*. Et mox propter zelum Phinees, occidentis legis transgressores, placatus fuisse dicitur Dominus, qui dixit ad Moysem: *Phinees filius Eleazari filij Aaron sacerdotis*, gloriosa commemoratio, *auertit iram meam à filijs Israël*. Sed ad institutum redeamus. Longè aliter legit, & interpretatur verba haec Tertullianus: Ex quo enim, inquit, apparuerunt laesurae tuae (sic vocat iniquitatem praecedentis versus) illi eas reputans, qui scilicet laesit hominem, electum à Dei obsequio: & ex illo deliquit, ex quo delictum seminauit: atque ita exinde negotiationis, idest, malitiae

Principes mulctantur poena capitis propter populi fornicationes.
Ibid. ỷ.11.
Tertull.

E suae multitudinem exercuit.

Et peccasti, Hebraicè ותחטא vattecheta, à radice חטא chata, quae aberrare significat, deflectere scilicet à via, scopo, lege, verbo, Dei praescripto, siue etiam delinquere, quod Augustinus definit, quasi sit de liquido quodam defluere à stabilitate firmamenti, atque iustitiae. Et quidem haec vocis significatio vel ex eo maximè probatur, quòd de viris Gabaa scribitur in libris Iudicum: *Qui septingenti erant viri fortissimi, ita sinistra, vt dextra praeliantes: & sic fundis lapides ad certum iacientes, vt capillum quoque possent percutere*. ולא יחטו velo iachatu, & non peccabant, vel aberrabant. Melius Vulgatus: *& nequaquam in alteram partem ictus*

Peccati variae acceptiones.
Aug. super psal. 74. ỷ. 4.
Indic. 20. ỷ.16.

lapidis

lapidis deferretur. Septuaginta ferè ſemper verbum hoc uertunt uerbo ἁμαρτάνω hamartano, quod Hebraici verbi ſignificationem exhaurire videtur. Significat enim hoc ipſum, prout periti idiomatis Graeci tradunt, peccare, errare, ſpe falli, non intelligere, fruſtrari, officio non defungi, & alia multa. Sed quam perſequuti ſumus Hebraici verbi ſignificationem, probant Xenophontis teſtimonio, ἁμαρτάνοντες τῆς βουλήσεως hamartanondes tis buliſeos, hoc eſt, quia ſpes eos fruſtrata eſt. Et Thucydides: ἁμαρτάνω τῆς πράξεως hamartano tis praxeos, erro in agendo. δυοῖν θατέρου πάντως οὐχ ἁμαρτῆμεν dyin thateron pandos vc hamartimen duorum altero nequaquam prorſus fruſtremur, hoc eſt, fruſtrari poſsimus. Vulgatus verò interpres ferè ſemper hoc verbum Hebraicum verbo peccandi reddit. Quam verſionem ſimulatè reprehendere videtur quidam, quòd peccare propriè dicatur, quaſi pellicare, id eſt, cum pellice coire, & adulterium committere: quare & ſignificationi vocis Hebraicae, inquit, minus conuenit. Et quidem falſum omnino eſt, quod aſſumit tamquam iniquae reprehenſionis occaſionem: nam in eodem Dictionario, quo eam antiquam vocis impoſitionem legit; legiſſe etiam potuiſſet, vſu linguarum magiſtro receptum iam fuiſſe, vt eo nomine quodlibet vitium, aut error quicumque ſignificetur; ſicuti Latinae linguae parens exemplo demonſtrat, his verbis: *Sic inter rectè factum*, atque peccatum, officium, & contra officium, media locabat quaedam, rectè facta ſola in bonis actionibus ponens, praua, id eſt, peccata in malis. Et iterum: Si gladium quis apud te ſana mente depoſuerit, repetat inſaniens, reddere peccatum ſit: non reddere officium. Ac tandem nulla eſt, inquit, excuſatio peccati, ſi amici cauſa peccaueris. Quibus quidem exemplis declarat aptiſsimè Latina vox naturam peccati. Verùm nulla ratione tam intimè poteſt exprimi eius peruerſitatis natura, quàm ipſa primaeua vocis impoſitione; *duo enim mala*, quae populum ſuum feciſſe conqueritur apud Ieremiam Dominus: *Me dereliquerunt fontem aquae viuae, & foderunt ſibi ciſternas diſſipatas*, &c. quorum alterum nomine auerſionis à Deo explicant Theologi, alterum nomine conuerſionis ad creaturas, nulla alia vnica voce explicari aptiùs poſſent, quàm peccati: quaſi vero Deo, ac creatore ſponſo relicto, pellici creatae adhaereat peccator: Quapropter ferè omnia peccata, fornicationis, aut adulterij nomine frequenter exprimuntur in ſacris: *Tu autem fornicata es cum amatoribus multis*, & infinitis ferme alijs locis. Verùm in praeſenti non tantum hoc ſignificat prima, & maxima peccati damna, quae omnia videntur iam ſatis fuiſſe explicata praecedentibus verbis, *repleta ſunt interiora tua iniquitate*; cùm Ioanne teſte *peccatum ſit iniquitas*: verùm & quamplures alios ſignificat peccati effectus, ſuperaddita particula, *& peccaſti*; nempe a ſcopo, & propoſito fine aberraſti, non tantùm ab vltimo ſupremae felicitatis; verùm & ab ipſo, quem ſibi conſequendum propoſuerat, in ipſo peccato peccans. Quaſi dicat: Cùm tu in ſumma felicitate, pulcritudine, diuitijs, ſapientia, & gloria verſareris, maiora, diuinitatem, inquam, ipſam affectabas, & exſpectabas, ac propterea elatum eſt cor tuum, ad altiora contendens; verùm te miſerum, peccaſti, toto caelo aberraſti, contraria fini media elegiſti, contrarium omnino praetento finem conſequeris. Quam interpretationem fuſiùs explicant ſequentia: *Et eieci te de monte Dei, & perdidi te, o Cherub protegens, de medio lapidum ignitorum.* Verùm hoc ſuperueniens peccatum repleto iniquitate intellexiſſe videtur Scholiaſtes impaenitentiam: ait enim: quoniam ita offendiſti, vt nulla te paenitentia ſubeat, neceſſariò poenas à te Deus ipſe repetit, cui iniuriam animi elatione feciſti. Polychronius verò poenas exprimi putat praeallatis verbis, quae ſic interpretatur: Deiectus igitur es, inquit, à ſanctorum conſuetudine, & ſuperiore poteſtate deturbatus. Cui conſonat Chimchius: *Eieci te de monte Dei*, inquit, *& de medio lapidum ignitorum*, hoc eſt, non fiet vltra mentio de te in bonum, ſed in malum: id eſt, delebo memoriam tuam bonam de Hieruſalem, & de medio populi ſancti mei, qui lapidibus ignis comparatur. Theodoretus verò allegoriam perſequutus, ad alteram ſignificationem vocis Cherub alludens (de qua Pater Pradus) Tu igitur Cherub, inquit, quod vt diuinam gloriam ferret, dignum effectum fuerat, ipſum à ſanctis poteſtatibus ſeparauit, quae etiam ignitae appellantur. Nunc vero ij, qui ſunt diuino aſcenſu digni, propter animi munditiem, in quorum cordibus ſunt aſcenſus Dei, ſecundum diuinum prophetam, poteſtatem ipſum conculcandi pedibus accipere. Haec Theodoretus. Septuaginta legunt, & peccaſti, & vulneratus es à monte Dei; quaſi percuſſus, ac vulneratus deiectus ſit. Vel ſenſus eſt, ſimul ac ſuperbiae reus factus eſt, etiam in ipſo monte, reatus ſui damnationem ſubijt.

Et eleuatum eſt cor tuum in decore tuo. Hieronymus: Dum tuum, inquit, putas eſſe, quod Dei eſt. Vnde & Apoſtolus ſtimulum carnis, & angelum ſatanae accepiſſe ſe dicit, qui eum colaphizaret, ne reuelationum magnitudine ſuperbiret, & in iudicium incideret diaboli. Haec ille. Quibus notandum venit, iudicium ſuperborum vocari à Paulo iudicium diaboli, quaſi ſint illi conſimili poena multandi in iudicio Dei. Theodoretus: Ingenti ſuperbia elatus es, conſpectis ijs bonis, quae à me tibi ſuppeditata ſunt. Apollinarius: Quod intra illum factum eſt, detegit malum, ſuperbiam, inquam, quae pulcritudinem perdit rerum honeſtarum; quippe quae à pulcritudinis familiaritate ſeparet. Polychronius: Magnificè nimis de te ipſo ſenſiſti propter gloriam, qua florebas; decorem enim iam regnum vocat. Haec ille. Quàm autem diſſonet à pulcritudine animi, aut cordis, elatio omni inſcitia plena, teſtatur ſapiens, eleganti vſus tropo, dum ait: *Mulier pulcra, & fatua*, quaſi circulus *aureus in naribus ſuis*. Cuius loci interpretationem continent, quae ſequuntur verba: *Perdidiſti ſapientiam tuam in decore tuo.* Septuaginta: Corrupta eſt diſciplina tua cum decore tuo. Vtramque lectionem interpretatur Hieronymus: Dum plus vis eſſe, inquit, quàm conditus es, & magis ſapere, quàm à Deo acceperas; etiam id perderes, quod habebas, & pro pulcritudine, atque doctrina, deformitas te, & ſtultitia poſſideret. Haec ille. Hebraicè verò habetur שחת fichata, quod verbum corrumpere, perdere, delere ſignificat, vt apud Oſeam: *Perditio* שחתך fichethcha *tua Iſraël*, vel corrupit te Iſrael, nempe vitulus iam memoratus, quia niſi hic fuiſſet, in me fuiſſet *auxilium tuum*. Sed melius R. Selomon: Corrupiſti te ipſum Iſraël. Targhum: Quando corrumpebatis vos domus Iſraël opera veſtra, dominatae ſunt vobis gentes: & quando reuertebamini ad legem ſermonis mei, fui in auxilio ueſtri. Quare uerti poſſet noſter textus: corrupiſti ſapientiam tuam, על ghal ſuper, uel propter decorem tuum. Aptiſsimè redderet Hiſpanica phraſis:

Marginalia (left column): Xenoph. 1. Paed. — Vulgata noſtra verſio vindicatur a calumnia. — Foſter. in diction. Hebra. — Vox latina peccare vnde dicta. — Cic. Acade. quaeſt. & 3. de offic. — Cic. de amicitia. — Peccatum Latina vox rei naturam aptiſſimè repraeſentat. — Iere. 2. ℣. 13. — Iere. 3. ℣. 1. — 1. Ioan. 3. ℣. 4. — Quid ſuperaddat iniquitati peccati commemoratio.

Marginalia (right column): Scholiaſt. — Polychron. — R. Chimchi. — Theodor. — P. Pradus c. 10. ℣. 14. — Iuſti poteſtatem habēt calcandi ſupra illum Cherubinū, cui diuinam gloriam ferre datum fuerat. — Vbicumque peccati reatus, ibidem damnationis poena incurritur. — Hieron. — 2. Cor. 12. ℣. 7. — Iudicium ſuperborum quare vocetur à Paulo iudicium diaboli. — Theodor. — Apollin. — Polychron. — Quantū diſſonet à pulcritudine ſuperbia; & quomodo illam perdat. — Prou. 11. ℣. 22. — Hieron. — Oſe. 13. ℣. 9. — R. Selomo. — Targhum.

phrasis: *te esuanecifte con tu hermosura*: dicitur enim eadem voce vano, quasi inanis cerebro, & elatus pulcritudine. Quanta autem damna pariat proprij decoris nimium studium, eleganter tradit Tertullianus: Nam etsi, inquit, accusandus decor non est, vt felicitas corporis, & diuinae plasticae accessio, vt animae aliqua vestis vrbana; timendum tamen est, vel propter iniuriam, & violentiam spectatorum: quae etiam pater fidei Abraham in vxoris suae specie pertimuit, & sororem mentitus Saram, salutem contumelia redemit. Nunc non sit timenda dignitas formae, vt nec possidentibus grauis, nec apparentibus exitiosa, nec coniunctis periculosa, nec exposita tentationibus, non circumdata scandalis existimetur? Haec ille. Quae mirificè confirmat Apollinarius, ad diabolum dicens: Superfluo studio decorem tuum abiecisti. Vel, vt ait Polychronius: Diligentia tua, & prudentia coarguetur, amissa etiam gloria. Haec ille. Sapientiae verò perditae meminit Vates, propterea quod omnis gloria Tyrij, immo & angeli nomine Cherubini comprehendebantur, cuius quidem nominis meritum amissa sapientia perdebatur; nec huius nominis tantùm iactura facit superbia, sed & totius gloriae. *Gloriam* enim, ait Sapiens, *sapientes possidebunt, stultorum exaltatio ignominia*. Quod probant sequentia: *in terram proieci te: ante faciem Regum dedi te, vt cernerent te*. Hieronymus: In terram proiectus es, qui ante habitabas in monte Dei. Proiectus es autem in cospectu omnium Regum, vt tuo terrerentur exemplo: vel bonorum Regum, quorum cor in manu Dei est: vel malorum, quorum regna ostendit diabolus Saluatori: qui occurrerunt Regi Babylonio, dicentes: Et tu captus es, sicut nos: atque inter nos reputatus es. Quibus verbis hoc innuit Hieronymus, quod multis placet, nempe sequentia omnia de Rege Tyri sine vlla allegoria dicta. Verùm Graeci adhuc in eodem, quem persequuti fuerant, persistunt tropo. Nam Apollinarius: Magna enim, inquit, simul à Deo erat auersio honestiorum, & praestantiorum inuidia, & aduersus hominem similem insidiarum plena nequitia. Quapropter non est amplius habitus dignus mundorum familiaritate, qui caeli nominantur. Lapsus igitur in terram est, in terrae inquam finitimum aërem: nam & ita in caelestibus esse dicuntur, quippe qui nostram habitationem non parum superent. Polychronius: Illud verò: *In terram proieci te*, ad illius existimationem dixit: & illud, *ante faciem Regum dedi te*, hoc est, inquit, vt apud quos fuisti gloriosus, eisdem sis ridiculus. Origenes: Proiectus, inquit, in terram, proiectus è caelis, quorum exemplo & vmbrae ministrabant, qui in tabernaculo seruiebant. At idem Apollinarius, qui suprà, subdit: Tamquam de typico loquens principe, declarat eum, qui caelestibus copijs praeerat, dedecore affectum ob elationem. Hieronymi sententiam probare videtur idem Apollinarius, cum addit; *in terram proieci te*, quasi dicat, praestantiam tuam perdidisti ita, vt nihil à ceteris differas, nulla re cuiuis de populo praestes. Haec ille. Quibus meritas delicti poenas ostendit. Qui enim, dum reliquis praeesset elatus, non potuit se in officio continere, ab eo deiectus, atque in subditorum numerum adscriptus, nulla alia re socijs antecellens, quam perpetua infamiae nota.

Quae damna pariat nimium propriae pulcritudinis studium
Tertull. lib. de cultu femin.
Gen. 20. ℣. 2.
Apollin.
Polychron.
Prou. 3. ℣. 35.
Hieron.
Prou. 21. ℣. 1.
Matth. 4. ℣. 9.
Isai. 14. ℣. 10.
Apollinar.
Terra aliquando pro aëre accipitur terrae finitimo.
Polychr.
Origenes.
Qui aliis praelatus superbia à dignitate cadit, nulla alia re subditis antecellet, quam ignominiae nota.

XVIII. *In multitudine iniquitatum tuarum, & iniquitate negotiationis tuae polluisti sanctificationem tuam*. Duo tantùm huius periodi verba interpretatione videntur indigere, cùm reliqua satis suprà

A sint exolicata. Eorum alterum est, *polluisti*: alterum, *sanctificationem tuam*. Illud Hebraicè habetur חללת chilalta, à radice deductum חלל chalal. Hoc verò מקדשיך michdasecha, à radice קדש chadas. Sunt autem haec duo verba significatione omnino aduersa: illud enim significat vim pati, profanari, vehementer dissolutum esse, dolere, seu excruciari. In psalmo: *Cor meum* חלל chalal, *conturbatum est intra me; sicut vmbra, cùm declinat, ablatus sum*. Cor meum, reddit Hieronymus, vulneratum est intrinsecùs; vel vt alij interpretantur, in medio mei. Quasi verò prae lethali vulnere iamiam deficere incipiat; haud secus, quam vmbrae, deficiente iam Sole, deficiunt. Vel, cor meum profanatum est, *dereliquit me*, dicit in alio psalmo Propheta. Ex quo fit, vt quasi vmbra deficiam: Significat enim hoc verbum, commune facere, sicut transtulit Hieronymus aptissimè in Deuteronomio: *Quis est homo, qui plantauit vineam, & necdum*, חללו chillelo, *fecit eam esse communem, de qua vesci omnibus liceat*? Hebraei violauit, profanauit, ad verbum redderent, hoc est, vindemiauit eam. Respexisse videtur haec phrasis ad ritum Leuitici, quo cauetur, ne ante annum quinctum fructibus arborum, aut vinearum consitarum vesci liceat; sed tribus annis pro immundis habeantur, quarto sint Domino Deo sacri, quincto demum profanabantur, hoc est, licebat cuiuis illis vesci. Hinc fit, vt mulier prostituta, nomine ex hac radice deducto appelletur in Leuitico *scortum*, וחללה vechalalah, *& vile prostibulum non ducent vxorem*: sic enim nuncupabatur non tantùm, quia communis, sed quia immunda, profana, abominabilis. Quae omnia vno verbo complecti voluisse videtur superbus ille Pharisaeus, Christi Domini calumniator, dum diceret: *Hic si esset propheta, sciret vtique, quae, & qualis esset mulier, quae tangit eum, quia peccatrix est*. Hinc fit, vt hac voce significetur, quod interdictum omnino est, quod non licet, quod non fas est; vt in Genesi, confidenter loquens ad Dominum Abraham: *Absit*, inquit, חלילה לך chalila lecha, *à te, vt rem hanc facias, & occidas iustum cum impio*. Et iterum loquentes filij Iacob seruo Ioseph, illos furti accusanti, *responderunt, quare sic loquitur dominus noster*? חלילה chalila, absit, *vt serui tui tantum flagitium commiserint*. Verùm huius verbi tunc plenè cognoscetur natura, cùm subsequenti comparabitur. Significat autem קדש chadas sanctum, seu sacrum esse, consecrari, hoc est, à communi, & profano vsu segregari, & destinari in vsum sacrum, vel diuinis vsibus accommodari, hoc est, ad Dei cultum, & ministerium. Quod quidem frequenti vsu ita receptum est, quamuis propriè verbum hoc communiorem significationem sortiatur, nempe in aliquem peculiarem vsum, siue sacrum, siue profanum destinari, & à communi vsu segregari. Quare & in malam partem solet nonnumquam vsurpari. Quorum exempla passim occurrunt in sacris. De priori significato videre est in Exodo: *Septem diebus expiabis altare, & sanctificabis, & erit sanctum sanctorum: omnis qui tetigerit illud, sanctificabitur*. Vel vt ex Hebraeo reddunt, omne quod tetigerit altare, sanctificabitur, hoc est, erit sanctum Domino, segregatum; quamuis prius fuerit profanum. *Ista est lex hostiae pro peccato: in loco, vbi offertur holocaustum, immolabitur coram Domino, sanctum sanctorum est. Sacerdos, qui offert, comedet eam in loco sancto, in atrio tabernaculi. Quidquid tetigerit carnes eius, sanctificabitur*. Et est sensus iuxta Hebraeos: Omne

B C D E

Polluisti quid significet.
Psal. 108. ℣. 22.
Hieron.
Psal. 37. ℣. 11.
Hieron.
Deut. 20. ℣. 6.
Cōmunem facere, vel violare vineam quid significet.
Leu. 19. ℣. 24. & 25.
Luc. 7. ℣. 39.
Genes. 18. ℣. 25.
Gen. 44 ℣. 7.
Sanctū quid dicatur.
Exo. 29. ℣. 37.
Leu. 6. ℣. 25. 26. & 27.

ne comestibile, quod tetigerit eas carnes, erit similiter sanctum. Sed contextui magis conuenit, vt de omni comedente sit sermo, quicumque comederit de carnibus eius, sanctificabitur. O quanta his locis continentur monita salutis sacerdotibus nostris; immò & toti populo Christiano, comedentibus, non solùm contingentibus carnes immaculati agni, pro peccatis in cruce oblati, Christi Iesu. Sed haec perpendenda potius legenti, quam nobis hoc loco pertractanda videntur. Ad institutum ergo nostrum venientes, ex hac radice deducitur nomen מקדש michedas, quod sanctuarium significat, domum nempe, in qua vel reponebantur, vel peragebantur sacra: uel significat locum munitum, praeparatum, & segregatum; quae omnia explicantur in Deuteronomio: *Introduces eos, & plantabis in monte haereditatis tuae, firmissimo habitaculo tuo, quod operatus es Domine: sanctuarium tuum Domine, quod firmauerunt manus tuae.* Quare hac eadem voce significatur palatium Regis, iuxta R. Dauidis sententiam, quia erat quasi sanctuarium, quod non ingreditur nisi notus; vel potius, quia sanctificatus, custoditus à militibus, & seruis: quare & refugium, seu asylum dicitur: quomodo interpretantur illud Isaiae: *Et erit vobis in sanctificationem: in lapidem autem offensionis, & in petram scandali duabus domibus Israël.* R. Dauid: Sunt qui exponunt, inquit, *sanctificationem*, hoc est, locum, quo confugiant, nempe tamquam ad asylum, vel munitissimum palatium, castellum, vel arcem. Cui consonat R. Abrahami sententia: & sensus huiusmodi elicietur: Erit *duabus domibus Israël*, quarum altera defectionem parabat, coniurationi intenta; altera spectabat auxilium, & opem mox affuturam à Domino: huic ergo erit Dominus in refugium, tutissimumque palatium, quo nulli hostium patebit vmquam ingressus; illi verò coniuratorum factioni in petram scandali. Quae si ad Christum Dominum referas, concinnam loci interpretationem percipies. *Positus est* enim, inquit Simeon, *in ruinam* Israëli terreno, peruersè coniuranti, & dicenti, *dirumpamus vincula eorum, & proijciamus à nobis iugum ipsorum.* Caelesti vero Israeli, hoc est, *ijs, qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, sed ex Deo nati sunt; in resurrectionem*, à communi, mortalique vita; in sanctificationem aeternae vitae. Sed magis clarè patet huius vocis notio apud Amos, dicente Amasia ad eundem Amos: *In Bethel non adijcies vltrà, vt prophetes, quia sanctificatio Regis est, & domus regni est*, vel palatium Regis est. Nam R. Dauid, & R. Abraham de eodem intelligendum putant & sanctificationem, & domum regni; quasi dicat, quia hanc vrbem sibi sanctificauit, siue segregauit sibi Rex, vt habitet in ea. His ergo sic statutis, facilis erit loci huius sensus. *In multitudine*, siue propter multitudinem, *iniquitatum tuarum*, loquitur de omni peccatorum genere, *& iniquitate*, iniustitia, siue etiam omnia peccata intellige, quibus replebatur commercium, *negotiationis tuae, polluisti sanctificationem tuam*, hoc est, palatium tuum. Vel sensus est, Regia vrbs tua, quae quasi sanctum quid asseruabatur ab omnium inimicorum ingressu, nunc tamquam quid profanum, & commune omnium inimicorum incursibus patebit. Vel quod prius sanctum, purum, immune asseruabatur à te, pedibus inimicorum vt assolet, sordescet, polluetur, atque foedabitur. Vel tandem, quod olim vt sanctum quid magnificabat, amore, ac laude efferebatur omnium, nunc pollutum, & conspurcatum abijcietur, atque spernetur. Cuius quidem facti non tam Deum vindicem, aut milites, Dei ministros, auctores assignat, quàm ipsummet Tyrium, vtpotè qui multitudine iniquitatum suarum Deum quodammodo impulerit, vt sententiam damnationis ferret. Milites verò infida, atque iniqua negotiatione prouocauit, vt de superbo Rege vindictam sumentes, eius palatium prosternerent, ac omnia bona eius publicarent, quasi in debitam omni iure poenam criminis laesae diuinae maiestatis. Quam quidem interpretandi rationem, non solùm huic perobscuro Ezechielis textui lucem allaturam speramus, sed & omnibus, qui quamplures sunt, alijs, quibus haec duo verba reperiuntur simul. Qualis est ille, quem non longè interpretabamur, nempe: *& eieci te de monte Dei*, verbum ex verbo reddi posset, & pollui, vel profanaui te à monte sancto Dei. Et superius interpretatus est alium locum Pradus: *Quiescere faciam superbiam potentium, & possidebunt sanctuaria eorum.* Hoc est, deiecta fortissimorum militum audacia, palatia eorum, quae tamquam sanctuaria ab eisdem tutissimè custodiebantur, atque defendebantur, iam nullo defendente, excursionibus militum, atque horum, & aliorum quorumcumque iniurijs patebunt. Quae quidem omnia Tyrij principis damna, quae sibi elatione, atque auaritia, & inde exortis infinitis scelerum monstris, adsciuit, & passus est, ad quemcumque iniquè agentem transtuleris, non dubium, quin à peruerso iniquitatis tramite retrahatur, tantorum malorum timore perterritus. Theodoretus adhuc putat haec Tyrio conuenire non posse: Iste autem, inquit, de quo nunc loquimur, quando vnus sanctorum archangelorum erat, omnis sanctificationis erat particeps, sed ipse profanata sanctificatione, vsus mala negotiatione, maioraque expetens, etiam concessis sibi bonis excidit; & hoc itidem ut pateretur homo, auctor fuit. Ille enim secundum imaginem Dei quoque factus, blandis ipsius uerbis deceptus, cùm concupijsset deum se fieri, illud etiam, quod erat, imago scilicet Dei, amisit. Haec ille.

Producam ergo ignem de medio tui, qui comedat te, & dabo te in cinerem super terram. Duplici quidem inuoluitur difficultate locus praesens: figuratam enim locutionem continere, nulli potest esse dubium. Nam qua ratione dicatur producendus ignis de medio principe Tyri, nisi sub alicuius rei symbolo, quae & flammis depasci, easque producere ex se possit? Hanc autem inuestigare ad historiae ipsius explanationem pertinere putamus. Tum demum, quid eo symbolo, uel igne ex uisceribus Tyrij principis producto, significetur, explicare oportebit: quò quid Propheta, uel potius per Prophetam Dominus significare conetur, omnibus legentibus manifestari possit. Et primum quidem sunt, qui putant à Tyrio principe ad Tyrum urbem redijsse his uerbis Prophetam. Quod si uerum fuisset, elegantem allusionem continerent uerba haec. Cùm enim superiori capite urbem naui contulerit, nauibusque fatale quodammodo sit uel naufragio perire, uel incendio conflagrare: prius eiusdem naufragium, perfectissimis orationis coloribus pinxit, nunc uerò eiusdem incendium. Inter quae duo perditionis genera hoc interest, quod naufragium concitatur ab externis uentorum flatibus, incendium uerò saepe saepius ab internis flammarum ignibus. Illud agitatur extrinsecis fluctibus: hoc intimis lignorum, & mercium

Marginalia (left column): De sanctitate sacerdotis Christiani. — Exo. 15. ✠. 17. — R. Dauid. — Isai. 8. ✠. 14. — R. Dauid lib. radic. — R. Abrah. in comment. — Luc. 2. ✠. 34. — Psal. 2. ✠. 3. — Ioan. 1. ✠. 13. — Amos 7. ✠. 13. — R. Dauid in lib. radic. — R. Abrah. in comment. — Variae interpretationes loci.

Section letters: A, B, C, D, E.

Marginalia (right column): Peccator suae damnationis auctor potius, quàm iudex, aut ministri. — Sup. ✠. 16. — Hier. Pradus cap. 7. ✠. 24. — Exemplo damnationis Tyrij retrahentur à similibus excessibus eiusdem sectatores. — Theodor. — An cum Tyro vrbe, aut cū eius principe sermo sit praesens, dubitatur. — Hector Pintus putat cum vrbe loqui Dominum. — Quid intersit inter perditionem nauis, si naufragio, aut incendio pereat.

cium conflagrationibus, & tandem, quae naufragio pereunt naues, submersae diu permanent: at quae incendio in cineres redactae, neque alicui vsui, neque etiam hominum memoriae partem aliquam relinquere videntur. Quam autem miserandum sit nauis incendium, vidimus, & non sine commiseratione recolimus nauem quandam Anglicanae gentis, quae miseram, damnationisque aeternae plenam subitam mortem, proficuae Catholicorum seruituti praeferens, diabolica suasione permota, ignem suo tormentario pulueri admouit: vbi cerneres ad crepitum incensi pulueris mare ipsum cõtremiscere, omnes homines, quotquot erant in naui, cum tabulatis volare per aëra, taeterrimo fumo quasi nebula absorptam nauim, & quae illam circumdabant triremes. Non multò etiam post videres totum circa mare, quasi coruos natare semiustos milites: namque qui intra ipsam nauim cecidere, in cineres redacti sunt: ac demum nauim, omni auxilio destitutam, flammis absumendam dimitti. A longe prospectabamus, antennas, funes, malum, igne velocissimè conflagrare. Quid commemorem pretiosas merces, oleum, vinum & alia omnia, quasi stipulam ab igne consumi? Licet enim regressi cum magna militum, atque seruorum copia duces, conati sint ignem aliquando exstinguere, nihil tamen profecere. Obseruaui ego praesens, ipsas maris aquas, quasi oleum igne depasci, eisdemque flammas augeri, haud secus, quam cyclopũ fornacẽ aquis respersam. Quae quidem ideo lubens commemoro, quòd symbola contineant omnia eius calamitatis, quae vrbem comprimit, quando ab interno seditionis igne comburitur. Cuius quidem rei manifestissima exempla reperies quamplurima in vltimo Hierosolymitano excidio, à Iosepho plenè relato. Ex innumeris verò vnicum referam, Iosephum inducens de seditiosis sic scribentem: Illi autem primùm quidem sumptu publico iubebant mortuos sepeliri, cùm foetorem ferre non possent: deinde, quòd non sufficiebant, in valles eos ex muro praecipitabant. Quas circuiens Titus, vbi plenas cadaueribus vidit, altamque saniem tabefactis corporibus defluentem, ingemuit, & extentis manibus Deum testabatur, factum illud suum non esse. Et post multa commemorata commiserationis Titi exempla, de seditiosis subdit. Neque enim vel animos affectio mansueta, vel corpora dolor tangebat, quin etiam mortuam plebem quasi lacerabant, replebantque languentibus carcerem. Haec ille. Quibus neque miserabilius quidquam dici, neque atrocius excogitari posse videtur. Et huic similem calamitatem comminatur Deus Tyro, dicens: *producam ignem de medio tui*. Verùm quoniam magis videtur expetere contextus, vt de Rege intelligantur haec verba, quàm de vrbe, siquidem ad Regem loquebatur hucusque, neque vlla ratio est, quae hanc sermonis mutationem suadere possit: ideo an Regi ipsi Tyrio conueniant, videndum est, vel propterea maximè, quòd principis casus, atque ruina vrbis etiam ruinam inducit. Et quidem si in memoriam reuocemus, quae, vrbem alloquens Propheta, sub nauis typo dixerat, nempe: *cedrum de libano tulerunt, vt facerent tibi malum*, inter aliàs eius allegoriae interpretationes hanc vnam conuenientissimam esse diximus, qua malo nauis vrbis princeps significatur. In quam sententiam facilè venient, quotquot legerint locum Isaiae, huic consimilem allegoriam prosequentis. Nam cùm ibi Hierosolymae confi-

Bellum ciuile nauis incendio, hostium incursus naufragio confertur.

Ioseph. 6. belli cap. 14.

Contextus exigit, vt ad Principem sit sermo.

Principis ruinam vrbis ruina sequitur.

Supra cap. 27. ℣. 5.

Malo nauis princeps assimulatur.

Isai. 33. ℣. 21.

A nia mari, vel latissimis fluminibus contulisset, subdit: *Non transibit per eum nauis remigum, neque triremis magna transgredietur eum*: hoc est, naues militares magnae, & ad bella promptissimae non poterunt vlla ratione infestare Hierosolymam. Cuius rationem mox subdit: *Dominus enim iudex noster, Dominus legifer noster, Dominus Rex noster, ipse saluabit nos*. Hanc autem Domini protectionem tantam dicit allaturam securitatem, vt è medijs periculis erutam, non solùm ab incursionibus hostium, siue etiam procellarum fluctibus nauem suam vindicet Dominus, verùm etiam victricem eam, tantam spoliorum copiam diuidere permittat, vt claudis quoque bona eorum pars non desit. *Laxati sunt funiculi*, praesidiarij milites *tui*, qui principem protegunt, tuentur atque confirmant, haud secus, quàm funes malum. *Sic erit malus*, princeps, dux aut Rex *tuus*, *vt dilatare signum non queas*, tantis periculis sibi etiam timens princeps, ita nutabit, vt neque vela ventis, neque vexillum militibus expandere possit, vtrumque enim significat vox illa *signum*: prout suprà probauimus, & tamen, *tunc diuidentur spolia praedarum tuarum*: etiam *claudi diripient rapinam*. Ex quibus manifestè probatur, malo principem intelligi, ex cuius medio ignem producendum comminatur Deus: respiciens fortè ad parabolam Ioatham. Hic enim alloquens viros Sichem, enarrat illis quasi fabulam quandam de lignis, siue arboribus, deferentibus sui dominij principatum, ac regnum oliuae, ficui, & viti, quibus proprij, priuatique status, fructus, vtilitatesque Regiae pompae, & sollicitudini praeferentibus, dominatumque renuentibus, arbores tandem omnes, siue *ligna omnia* dixerunt ad rhamnum: non quidem arborem, sed dumetum, non fructiferam, sed inutilem, non pulcram, sed horribilem, spinosam, & omnibus humanis vsibus, praeterquam ignibus, infructiferam: *Veni & impera super nos*. Quae superbè satis *respondit eis, si verè*, non autem simulatè *me Regem vobis constituitis, venite, & sub vmbra mea requiescite*. Rhamnus cùm careat folijs, quibus obumbrare possit, & tam sit humilis, vt vix à terra erigatur, lacertis, serpentibusque tantùm permittat ingressum; tamen tam arroganter de se praesumit, vt ipsas cedros libani, abietesque celsissimas sibi submittere non dubitet, quò propriae elationi, ac commoditati inseruiat. Quibus quidem duobus atrocissimis principis superbiae, & auaritiae sceleribus refertum iam satis vidimus Tyriorum principem. *Si autem*, inquit rhamnus, *non vultis, egrediatur*, non tantum optantis, sed modestiam insimulando comminantis est, egredietur *ignis de rhamno, & deuoret*, pro, & deuorabit vos omnes, etiam celsissimas quasque *cedros Libani*. Iam ergo clarè patet, quòd primùm tractandum proposuimus, quomodo è lignis ipsis ignis elici facilè possit. Ignis enim, inquit Plato, calorque, qui alia gignit & regit, ipse ex latione, frictioneque efficitur. Et Chrysostomus varia ignium genera commemorans, alius, inquit, qui ex terra: est enim saepe eiusmodi ignis, qui è terra editur, sicut fontes aquarum: alius, qui fit ex collisis lapidibus; alius qui est in comis arborum, quae ipsae quoque colliduntur. Quibus sic stantibus, facilis est loci intelligentia. Si enim Rempublicam siluae compares, eiusque principem praealtae cedro, superbiae flatibus actae, si commercij, atque negotiationis studio collidi intelligas, statim discordiae ignem accendit,

B (margin letter beside "sit. Laxati sunt funiculi")

C (margin letter beside "ros Sichem")

D (margin letter beside "nus cùm careat folijs")

E (margin letter beside "patet, quòd primùm")

Diuina protectio, & fauor non liberationem tantùm à periculis hostium, verùm etiam cum victoria vberem spoliorum copiam pollicetur.

Funiculis tenentibus malum conferuntur praesidiarij principis milites. *Supra cap. 27. ℣. 7.*

Iudicum. 9

Priuatae vitae fructus Regiae pompae praeferendus.

Ibid. ℣. 14.

Inutiles viri principatum ambiunt, alij respuunt.

Plato in Theaeteto.

Quomodo ignis eliciatur ex lignis

Chrys. hom. in ps. 134.

Quomodo superbiae flatibus, & auaritiae collisione accendatur ignis, principem cum Republica deuorans.

A accendi, & cedrum cum silua in cineres redigi facilè posse, nullo negotio cognosces. *De medio* autem, hoc est, de corde eius accendendum hunc ignem dicit: *de corde enim exeunt cogitationes malae, homicidia, adulteria, fornicationes, furta*: quibus tamquam instrumentis diuinae vltionis vtitur ipse Deus ad perdendum peccatorem. Quare Theodoretus: Tuis sceleribus, inquit, quasi materia vtar ad inferenda tibi supplicia. Verùm multò magis hic locus illustratur ex alio Isaiae, quem citat Hieronymus: *Ecce*, inquit, *vos omnes* peccatores *accendentes ignem*, vel accensores ignis: quasi dicat, non ego vobis exitio fui; numquam interitum vestrum concupiui; neque vobis voluntate mea incendium comparaui, uos, uos, inquam, accenditis ignem, qui ueluti ex officio omnibus uestris studijs, cogitationibus, uerbis, atque operibus ignem uobis ipsis excitatis, qui uos flammis sempiternis exuret: *accincti flammis*, uel laqueis flammarum, aut igneis uinculis: ut bene notat ex Hebraeo Foreirus. quod aptissimè interpretatus est Vulgatus: *accincti*, inquit, hoc est, constricti, uel colligati, *flammis*, laqueis inferni flammarum, uel ignium. Quid enim aliud, si attentè perpendas, peccans homo facit, quàm ut ignem illum aeternum in seipso accendat: ac se ipsum igneis illis laqueis constringat, quibus & daemones, & damnati omnes in inferno colligati detinentur, atque cruciantur; cùm statim, atque assensum peccato praestat, eisdem ignibus aeternùm cruciandus deputetur? Ex quo fit, vt omnium praesentis vitae calamitatum ignis, interiora eius, atque exteriora depascat. Quod intellexisse etiam Rabbinum admirationi est: ait enim David Chimchi: *Producam ignem de medio tui*, hoc est, peccatum tuum consumet te, deuorabit te, atque in cinerem rediget, non secus atque ignis combustibilia solet in cinerem reducere. Idemque Apollinarius testatur: Nostra enim, inquit, scelera sunt causa supplicij, prout ad homines dicitur: Incedite super flammas, quas excitastis. Quibus verbis respexisse videtur Apollinarius ad verba Isaiae, quae proximè sequuntur post ea, quae paulò ante attulimus, quibus cum irrisione insultat aduersus flammarum accensores Propheta, dicens: *Ambulate in lumine ignis vestri, & in flammis, quas succendistis*: quasi dicat, miseros, & infelices vos, qui in igne succendendo laborastis, cuius nullus est vsus; est enim ignis comburens, non illuminans, consumens, non fouens, & vt ait Remigius, incinerans & non purgans. Quare subdit Propheta noster: *Et dabo te in cinerem super terram*. Theodoretus: Hoc vtrique conuenit, & ei, qui operatus est malitiam, & ei, in quo id factum est, Tyriorum Regi; vtrique enim illati sibi supplicij praebuerunt occasiones. Haec ille. At Petrus Apostolus accuratiùs multò peruersi angeli damnationem, eiusque catenas enumerat, dicens: *Deus angelis peccantibus non pepercit, sed rudentibus inferni detractos, in tartarum tradidit cruciandos*.

Matth. 15. ✠. 19.
Theodor. Sceleribus peccatoris vtitur saepe Deus, tamquam materia perditionis eiusdem peccatoris.
Hieron. Isai. 50. ✠. 11.
Foreirus.
Peccans homo ignem inferni in se ipso accendit, & sese eiusdé ignis laqueis constringit.
R. David Chimchi.
Apollinar.
Isai. 50. ✠. 11.
Remig. super ps. 78.
Theodoret.
2. Petr. 2. ✠. 4.

Et dabo te in cinerem. Theodoretus: Et hoc item vtrisque conuenit. Etenim homo in sua terra lapsus, puluis factus est, & diabolus, qui orbi terrarum imperare videbatur, à Deo, & Saluatore nostro euersus, cineris instar ab impijs conculcatur. Hieronymus. *Et dabo te in cinerem*: vt omnia, quae super aedificasti, malae conscientiae tuae ignis absumat. Qui cùm debueras requiescere in sabbato, & nequaquam opus facere seruile, ligna in sabbato collegisti: vt haberet ignis, quod in pectore tuo deuoraret incendio. Quae Hieronymi verba mysticè accipienda sunt: neque enim Tyrius obligabatur lege sabbati, neque etiamsi obligaretur, in pectus suum ea inducebat conflagranda, nisi quatenus legem transgressus, culpae reatum incurreret, aeternis ignibus depascendum. Subdit verò Hieronymus perutilem perpendenti interpretationem: Perdet quoque, inquit, omnia mala opera conuertens in cinerem, vt ignis noxius penitus exstinguatur. Quasi dicat Hieronymus: Cùm iniquitatis succensus ignis non solum ei, qui illum succendit, noxius fit, sed etiam alijs quamplurimis nocere posit: aliorum prouida diuina clementia, permittit omnia succensa consumi, atque in cineres redigi, vt ignis deficiente materia, ignis quoque deficiat. B Est enim tenacissimus, ac fermè inexstinguibilis ignis hic. Vnde Ecclesiasticus ait: *Anima calida*, affectibus, inquam, subiacens, qui *quasi ignis* numquam satiantur, *non exstinguetur, donec aliquid glutiat: & homo nequam in ore carnis suae*; hoc est, pessimus ille, quicumque sit, qui explet omnia, quae expetuntur à carne sua: neque enim Graecam lubet sequi lectionem, quam ad libidinis tantùm affectum trahunt nonnulli, sed eam cum nostra, ad omnes corporis affectus extendimus: id enim significat, *in ore carnis*, hoc est, in omni eo, quod ore petit caro. Quam phrasim explicat Hispana apedir de boca, hoc est iuxta omne, C quod lubet, aut petitur, *non desinet, donec incendat ignem*, quem describit Isaias: *Et erit*, inquit, *lumen Israël*, illuminans Israëlem Deus, *in igne* comburente Assyrios, *& sanctus Israël in flamma: & succendetur, & deuorabitur spina eius*, qua pungebatur Israël, vt mox uidebimus, *& vepres in die vna, & gloria saltus eius*. sic vocat milites, hastis saltum referentes, uel principes exercitus, ut suprà ostendimus, *& carmeli eius ab anima vsque ad carnem consumetur*. Verba autem illa, *ab anima vsque ad carnem* prouerbialiter intellige: hoc est, penitus: nisi malis ad altiores sensus uenire, atque intelligere inimicos, & hostes amicorum Dei, animo & corpore exurendos ab aeternis inferni ignibus, D quos suis sceleribus, dum hanc uitam uiuerent, accenderunt.

Malè operantes ignibus consumit Deus, ne sibi & alijs noceant.
Eccl. 23. ✠. 22.
In ore carnis quid significet.
Isai. 10. ✠. 17.
Ab anima vsque ad carnem, hoc est, penitus.

Et dabo te in cinerem super terram, hoc est, non permittam cineres incendij tui occultari: sed eos diu super terram manere praecipiam *in conspectu*, uel ut ex Hebraeo uerti potest, in oculis, uel oculis *omnium videntium te*. Hebraicè ראיך roecha, à radice ראה raa, quae uidere significat non tantùm oculis corporis, sed etiam animo, ut apud Ieremiam: *Videte verbum Domini*, hoc est, audite, & intelligite; atque figuratè etiam accipitur, pro experiri, aut sentire. Nam apud eundem Ieremiam, ubi nostra vulgata legit: *Non timebit, cùm venerit aestus, & erit folium eius viride*, ex Hebraeo redE dunt: non uidebit, si uenerit aestus. Quare sermo hic latiùs patebit, quàm uerba sonare uidentur: cineres enim, hoc est, incendij monumentum aeternùm mansurum praedixit Dominus, ut uideri, seu potiùs mente euolui possit ab omnibus uiuentibus super faciem terrae, ex tunc, usque ad nostrum hoc saeculum; & ex hoc, usque ad finem saeculorum. Propter hunc enim finem & Deus praecepit Ezechieli, ut huiusmodi incendium Tyrij, scriptis, & memoriae mandaret, ac propter eundem ego meorum superiorum iussu, quod tamquam Dei oraculum suspicio, idem ipsum interpretandum suscepi. Probantur autem, quae diximus, manifesto Petri testimonio, de consimili euersione dicentis: *Et ciui-*

Monumenta incendij Tyrii aeternùm mansura in aliorum exemplum praedicit Dominus.
Videre non tantùm est oculi, sed & animo tribui tur.
Ierem. 2. ✠. 31.
Ierem. 17. ✠. 18.

2. Pet. 2. ℣. 6. *Et ciuitates Sodomorum, & Gomorrhaeorum in cinerem redigens, euersione damnauit, exemplum eorum, qui impiè acturi sunt, ponens.* Quare sequitur.

XIX. Videre pro cognoscere. *Omnes, qui viderint te in gentibus, obstupescent super te.* Verbum etiam videndi, quod in Hebraeo hic ponitur, potius ad animum pertinet, quàm ad oculos, ita vt sensus sit: omnes, qui cognouerint, vel intelligent *te*, hoc est ruinam tuam, & vnde excideris. *in gentibus*, Hebraicè בעמים baghamiim, quae quamlibet congregationem significat, prout redditur à Vulgato apud Oseam: Ose. 9. ℣. 1. *Noli*, inquit, *laetari Israël, noli exultare, sicut populi*. Et apud Nehemiam: *Et dedisti eis regna & populos:* Nehem. 9. ℣. 22. Cùmque in praesenti formam dualis retineat, duplicem populum, seu duplices gentes significabit, nempe, vel, proprium Tyrianum populum, & exteros, vel quod magis placet, praesentes; eos omnes populos intellige, qui ea tempestate viuebant, & futuros; nempe, qui postea vixerunt, & post nos viuent, ad quorum aures perueneris, omnes, inquam, *obstupescent*. Ad illos tantum sermonem retulit Theodoretus, dicens: Theodor. Qui enim adhuc tibi seruiunt, idolorum euersionem cernentes, eorumque delubra penitus euersa, cum moestitia degunt, animum despondentes, & continenter dolentes. Verùm ad exteros referre videtur Vulgatus, dum, *in gentibus* scribit, hoc est, inter gentes *obstupescent*, שממו samemu, quod verbum, desolare, disperdere, obstupescere significat: Obstupescere quid significet. & sensus est, prae nimia animi consternatione stupescent. Inuenitur enim haec vox apud Danielem: Dan. 9. ℣. 27. *Et erit in templo abominatio desolationis.* Quem locum ad verbum citauit Christus Dominus apud Matthaeum, Matth. 24. ℣. 15. & Lucam, tẽplum vocans locum sanctum. Luc. 2. ℣. 20. Eundem interpretatur R. Dauid, R. Dauid. & super extensionem abominationis משמם mesomem obstupescere, admirari, vel desolare faciens, hoc est, desolantem, vel ad stuporem adducentem stupendã desolationem intellige. Cuius modi est haec Tyrij desolatio stupenda.

Nihili factus es, & non eris in perpetuum. Duplex loci sensus. Haec vel possunt accipi tamquam verba Prophetae, aut Domini loquentis per Prophetam: vel tamquam populorum, siue gentium, quae stupore percitae dicunt: *Nihili factus es* &c. Hieronymi, prior loci sensus. Priori modo accepisse videtur Hieronymus, siquidem scribit: Omnes conspiciant, & stupescant perijsse Regem Tyrium, & nihili factum esse: non in multis saeculis, quasi dicat non per multa saecula duratura desolatione, sed in vno: vel certè in perpetuum: vt impleatur illud quod scriptum est: Ierem. 13. ℣. 14. *Non parcam tibi, & non miserebor*. Haec Hieronymus: qui interpretatus videtur ea verba, quasi ad ipsam vrbem dicta sint; quae quidem vrbs cùm post septuaginta annos reaedificata fuerit, vt ex Isaia suprà probatum est; Sup. cap. 27. ℣. vlt. consequenter oportet locum interpretari, ac si perpetuum dicatur idem, quod saeculum, Perpetuum aliquando idem, quod saeculum. prout ex Hebraeo expressè colligitur. Verùm si ad Regem tantùm Tyri loquutus intelligatur Dominus, nullam inuoluet difficultatem nostra Latina lectio, quia semel incendijs damnato Rege Tyri, nulla in perpetuum illi fuit spes redeundi ad pristinum statum. Quod expressè affirmat Polychronius, Polychron. ait enim: Nullam spem habebis reuocationis. Id verò ait: quia Iudaeos puniens, certo, ac definito tempore calamitatem circumscripsit. Haec ille. Quibus insinuat discrimen illud maximum, quod interest inter correctionem filiorum, & flagella seruorum inutilium, quorum illi aeternae felicitati sunt praedestinati, hi aeternis ignibus mancipandi. In quo differat correctio filiorum à flagellatione inutilium seruorum. Huius verò ineuitabilis supplicij rationem assignauerat paulo antè Scholiastes, Scholiast. dicens: Quoniam ita offendisti, vt nulla te paenitentia subeat, necessariò poenas à te Deus ipse repetit, cui iniuriam animi elatione fecisti. Haec ille. Quae omnia tunc perfectè intelligentur, cum allegoricè applicanda, casui & peccato diaboli cognoscentur. Alter loci sensus. Verùm si accipiantur haec verba, tanquam ab hominibus dicta, elegantem inducunt contextum, binae orationis partes: *nihili factus es*. Haec est prior, in qua videntur simul suspicere celsitudinem status, ac despicere profundum casus. Tu qui tam sublimè volaueras, quo altius non posses, tam depressè cecidisti, vt non possis vltra descendere: quid enim altius, quid sublimius diuinitate? & quidem in eam affectandam superba cogitatione te extuleras. Quid verò pressius nihilo; infra quod est nihil, quodque est infra omne quod est? Et quidem inde huc deiectus, *nihili factus es*. Ex quo sequi videtur, humano iudicio, & intellectui necessaria consequentia, *non eris in perpetuum*. Quis enim è nihilo te ad pristinum maiestatis statum reuocare poterit? Et licet fide illustratus intellectus facilè credat, hoc etiam non impossibile Deo, *qui uiuificat mortuos, & vocat ea, quae non sunt, tamquam ea, quae sunt*: Rom. 4. ℣. 17. tamen non propterea Tyrium, siue malis diabolum, à tali casu erigendum putabis: cùm Theodoreto teste, illum omnino euersum iri per haec declarauerit Dominus. Quae quidem omnia Tyrij scelera, & supplicia ideo commemorata sunt, vt hoc asseruato eius incendij cinere mortalium quisque memoriae suae caput assiduè respergat, perpendens sibi etiam comminata eadem supplicia, si eisdem superbiae, ac scelerum gressibus insistat. Asseruantur incendij Tyriani cineres, vt memoriae caput eisdẽ respersum ab eiusdẽ scelerum ignibus fugiat.

PROPHETIA CONTRA SIDONEM.

XX. *ET factus est* iterum, vel denuo *sermo Domini ad me, dicens.*

XXI. *Filij hominis pone faciem tuam contra Sidonem.* Theodoretus: Theodor. Absoluta, inquit, lamentatione Tyri, ad Sidonem transit item finitimam, & breui, quae ipsi quoque euentura sunt, praedicit. Hieronymus: Hieron. Consequenter autem post Tyrum sermo fit ad Sidonem. Vnius enim prouinciae est, & in Euangelio Tyrus, & Sidon pariter nominantur. *Pone* Hebraicè שים sim cum puncto in sinistro cornu, quae uox etiam שום sum solet scribi, & proferri; Ponere faciem, vel oculos super, vel contra aliquẽ, quid significet. Significat autem non utcumque ponere, sed arte, cura, & studio; diciturque tam de membris corporis, quàm de potentijs animae, ob singularem obuersationem, uel in periculum, uel in mortem. Cuius uerbi uim exprimit Dominus apud Amos, dicens: Amos 9. ℣. 4. *Et ponam oculos meos super eos in malum, & non in bonum*; quasi dicat: Ego, cuius oculi pleni sunt misericordia, cuius adspicere benefacere est, & misereri; nunc oculos meos studio quodam ponam aduersus eos *in malum*, quod illis inferam, *& non in bonum*, ut aliàs soleo. Vtrumque modum ponendi oculos declarat eodem psalmo Regius Vates: Psal. 33. ℣. 16. & 17. *Oculi Domini* inquit, *super iustos* in bonum, ut illorum commiseratione tangatur, *& aures eius in preces eorum*,

rum, in bonum, item, vt illas exaudiat. Chaldaeus enim reddit: & aures eius ad recipiendas preces eorum. *Vultus* Hebraicè פני pane, eadem vox, quae hic vertitur, in faciem, *autem Domini super facientes mala*, in malum, *vt perdat de terra memoriam eorum*. Eadem omnino phrasi vsus est Ieremias: *Ecce ego ponam faciem meam in vobis in malum, & disperdam omnem Iudam*. Et Habacuc huius faciei in malum effectus illustrat: *Aspexit*, inquit, *& dissoluit gentes, & contriti sunt montes saeculi*, quasi dicat, solo Dei aspectu dissolutae sunt gentes, vel contabuerunt, & montes antiqua saeculorum duratione firmati *contriti sunt*, non valentes minacem eius vultum sustinere, sola Dei facie prospiciente. Significat enim his omnibus locis facies, iram, vel indignationem, quae inflammata facie, ac toruo vultu indicatur: eamque praecipitur Vates contra Sidonem ponere, vt Dei aduersus Sidonem ira cumulatum cor gestu, non solùm verbis ostendat. Quo Vati iniuncto Dominico praecepto, prophetis etiam omnibus, atque concionatoribus nostris ostenditur, quàm sit pronunciationi inuigilandum, curandumque actione exprimere, quae verbis significare conantur. Septuaginta verbum Hebraicum שים scim vertunt in στήειγον stirison, quod Hieronymus semper transfert in, obfirma. Et Scholiastes: Firma faciem, inquit, cum libertate, etiam contra hos sententiam denuncians. Nam cùm minatus esset, quae suprà dicta sunt, Tyro, descendit ad praedictas illius tributarias, & similia ipsis quoque minatur. Quibus verbis immobilem animi constantiam, quam in prophetis suis exigit Deus, indicari putat Scholiastes: eam, inquam, quae neque periculis terreatur, neque difficultate retardetur, neque laboribus deficiat, neque, non succedente pro votis euentu, à fructus spe deturbetur, aut cadat. Hanc eximiam animi constantiam habuisse vtrumque Ioannem nouimus, & illum, quo *inter natos mulierum non surrexit maior*; qui tam strenuè prophetae munus exercuit (erat enim *plusquam Propheta*) vt non uereretur ipsi Herodi obfirmato vultu dicere: *Non licet tibi habere vxorem fratris tui*; quapropter vitam quoque profudit: & hic alter, cuius hodie festa recolimus, qui propter aureum in dicendo eloquentiae flumen Chrysostomi cognomen obtinuit; qui obfirmato vultu publicè, ac priuatè impiam Eudoxiam Imperatricem ad vitae scelera deponenda hortabatur. Quapropter incredibili malorum, & calamitatum multitudine à militibus Eudoxiae confectus, vitam quoque posuit. *Contra Sidonem*. Fuit autem Sidon Tyro foedere iuncta, moribus similis, sceleribus verò simillima. Sita erat ad radices montis Libani, terminans Palaestinam in angulo Occidentis, atque Septemtrionis, promontorio sui litoris, quod scriptura sacra vocat Hor. Nam in Numerorum libro Palaestinae fines describuntur, & inter alia sic scribitur. *Porro ad septemtrionalem plagam à mari magno termini incipient, peruenientes vsque ad montem altissimum*; in Hebraeo habetur vsque ad Hor montem: cui insidet Sidon. De vrbis conditore Iosephus, Chananaeo inquit: (fuit autem hic quartus filius Cham, secundi Nöe) quoque filij fuerunt hi: Sidonius; qui & vrbem sibi cognominem

Chaldaeus. — *Ierem. 44. ꝟ. 11.* — *Habacuc 3. ꝟ. 5.* — Studium pronunciationis Euangelicis praedicatoribus suadetur. — *Hieron. Scholiast.* — Immobilem animi constantiam in praedicatoribus suis exigit Deus. — D. Ioannes Chrysostomus Baptistae similis ostenditur. — *Matth. 11. ꝟ. 11.* — *Ibi. ꝟ. 9.* — *Marci 6. ꝟ. 18.* — Sidon, & Tyrus vt foedere iunctae, sic vitae, & morum peruersitate simillimae. Sidon vbi sita fuerit. — *Numer. 34. ꝟ. 7.* — *Ioseph. 1. antiq. c. 6.*

A condidit in Phoenice, Sidonem à Graecis vocatā. Haec ille. Distat autem à Tyro Sidon, vt Straboni placet, ducentis stadijs, hoc est, viginti quinque millibus passuum, quoniam milliare octo stadijs exaequatur. De Sidone illustre testimonium reddit idem Strabo. Sidon, inquit, situm habet in pulcherrimo continentis portu; vineis, & cannis mellis abundare tradunt, qui eam nostra aetate peragrarunt; exstareque adhuc in illa antiquorum castrorum vestigia, quae vrbem fuisse munitissimam testantur. Praeferre videtur eam Tyro idem Strabo: ait enim: Post Sidonem maxima, & antiquissima Phoenicum est Tyrus, quae cum illa & magnitudine, & facie, & an-
B tiquitate contendit, multis fabulis celebrata; sed poëtae, quamquam magis Sidonem celebrant, adeo ut Homerus Tyri non meminerit, coloniae tamen in Iberiam, & Libyam, vsque ad loca extra columnas profectae, Tyrum plurimùm extollunt. Quare ambae & nunc, & olim clarae, illustresque exstiterunt. Vtra enim Phoenicum metropolis dicatur, in vtrisque contentio est. Et subdit post multa commemorata de Tyro. Sidonij multarum, atque optimarum artium magistri perhibentur; quod etiam poëta declarat. Ad haec optimi circa Astronomiam, & Arithmeticam philosophi, qui à computatione, & nocturna nauigatione initium habuere. Vtrum-
C que enim mercatorium nauale est: quemadmodum Aegyptiorum inuentum Geometria perhibetur, ab agrorum dimensione, quam faciunt, cùm Nilus auctus terminos confundit. Quae ratio ab Aegyptijs ad Graecos emanasse creditur, à Phoenicibus verò Astronomia, & Arithmetica. Haec ille.

XXII.

Et prophetabis de ea, & dices: Haec dicit Dominus Deus. Non est eiusdem significationis prophetare, & dicere, neque tantum differūt, quod hoc verbum possit accipi de rebus praesentibus, ac praeteritis, illud tantùm de futuris, quasi sit praedicere: sed longè aliter inter se dissentiunt. Illud enim, *prophetabis de ea*, Hebraicè sic habetur, והנבא עליה ve-
D hinnaba ghaleha, & propheta super eam. De prioris vocis origine non concordant interpretes: quidam enim putant deduci à radice בוא bo, quae venire significat, cuius passiua cōiugatio est נבא nibba, quam generaliter putant significare idem, atque rem, quae ventura est, praedicere, seu denunciare: sicut habes in Ieremia, dicente Domino: *Et tu prophetabis ad eos omnia uerba ista*, hoc est, denunciabis eis haec omnia, quae illis euentura praedixi. Sunt qui ideo ex hac radice putant deduci, quoniam Prophetarum minae, vel promissiones tam indubitanter succedunt, ut uideantur uenire facere ea, quae dicunt. Quibus locus praesens nonnihil fauet, qui tertiae coniugationis formam imitatur, cuius est
E propria huiusmodi significatio. Quae si uera sunt, erit his uerbis iniunctum Prophetae, ut uenire faciat super Sidonem ea, quae mox sequuntur. Ex quo colliges, quantus sit habendus prophetis honos, quantumque cauendum ab eorum cōminationibus, qui quasi Deo ipsi similes, quae ore proferūt, euenire faciunt. Vtramque uocis notionem innuere uidetur Dominus, apud eundem Ieremiam dicens: *Et adducam* והבאותי uehibaoti, & uenire faciam *super terram illam omnia uerba mea, &c. quaecumque prophetauit*: נבא nibba, venire fecit, vel ventura praedixit *Ieremias aduersum omnes gentes*.

Verùm

Quot stadijs à Tyro distet Sidon. — *Strabo lib. 16. Geograph.* — Sidonij multarum, & optimarum artium inuentores. — Aegyptij cur primi, & excellentissimi in Geometria sint. — Quid inter sit inter prophetare & dicere. — *Ierem. 25. ꝟ. 30.* — Propheta dicitur, quasi venire faciens ea, quae praedicit. — *Ierem. 25. ꝟ. 13.*

A Verùm hanc omnem deductionem, tamquam nouam, aut vanam reprehendunt alij, vel ex eo maximè probantes, quòd hoc verbum in vniuersum accipiatur aliquando pro eo, quòd est alterius voluntatem enunciare, vel interpretem agere, prout apparet in Exodo, dicente ad Moysen Domino: *Et Aaron frater tuus erit Propheta tuus*; idemque significat cùm eo, quod dixerat illi Dominus: *Ipse loquetur pro te ad populum, & erit os tuum: tu autem eris ei in his, quae ad Deum pertinent*. Ex Hebraeo vertunt: erisque ei pro deo: hoc est, sicut propheta iussu Dei loquitur, quare & os Domini meritò dicitur; sic & ipse loquetur iussu tuo, vel quae tu mandaueris ei. Verùm nisi alia adducatur B validior ratio, non debuit priori sententiae talis nota inuri; quoniam saepe contingit, vt voces, quae primaeua institutione certum quid significabant, vsu quodam latiorem recipiant notionis modum; tum vel maximè, quòd praesens locus non conuincit aliam à genuina verbi significatione: quoniam Deus Optimus, ac Maximus suum dilectum Moysem tanto honore dignatus est prosequi, vt deum quendam videretur agere, ad cuius maiestatis pompam necessarium etiam videbatur, medio internuncio vti, ne suo affatu indignos, efficeret eiusdem participes. Quae omnia manifesta sunt contextum perpendenti: ait enim Dominus: *Ecce constitui te* C *deum Pharaonis: & Aaron frater tuus erit propheta tuus*. Verùm cùm vterque sensus nihil absonum contineat, de vocum origine aliorum iudicium esto; nos interim silentio non praetereundum duximus, hoc verbum non solùm de ijs, qui primo prophetias edunt, in sacris dici; verùm etiam de alijs, qui eisdem incumbunt, vel canendis ad Dei laudem & gloriam, vel explicandis, atque edocendis ad proximi vtilitatem, & commodum. De primis exemplum est in libris Paralipomenon: *Segregauerunt in ministerium filios Asaph, & Heman, & Idithun, qui prophetarent*, hoc est, canerent psalmos propheticos *in citharis, & psalterijs, & cymbalis secundum* D *numerum suum, dedicato sibi officio seruientes*. Eundem videtur sensum prosequutus Paulus, dicens: *Omnis autem mulier orans, aut prophetans*, hoc est, canens, vel legens psalmos, *non velato capite, deturpat caput suum*. Secundam verbi acceptionem definit idem Paulus, dicens: *Sectamini caritatem, aemulamini spiritualia*, hoc est, opera caritatis exercete in proximos; ea autem praecipuè, quae ad spiritum pertinent; *magis autem, ut prophetetis*. Et post pauca subdit: *Nam qui prophetat, hominibus loquitur ad aedificationem, & exhortationem, & consolationem*. Quare facilè colliges eum, qui hominibus loquitur ad aedificationem, & exhortationem, & consolationem, E prophetare. Sicut etiam prophetare dicuntur Apostoli, & ipse Petrus, dum interpretaretur scripturas, quae de Christo erant, vt videre est toto capite secundo in actis Apostolorum. Notat autem Chimchi, hoc verbum efferri tantùm in voce passiua, quod significet recipere à Deo Prophetiam, non excogitare, non adinuenire, non componere, sed recipere à Deo, quod fideliter referat ei, vel ijs, ad quem, vel ad quos mittitur. Reperitur namque hoc verbum in vltima Hebraeorum coniugatione, quam reciprocam possemus appellare, in qua significat quandam sui in se ipsum actionem: atque vt notat R. Elias, ferè tunc semper falsò prophetare significat: nempe ipsomet verbo indicante, falsum prophetam sese ipsum non diuina, sed propria auctoritate ingerere ad prophetandum; vt videre est apud Ieremiam. *Et in prophetis Samariae vidi fatuitatem, & prophetabant in Baal, & decipiebant populum meum Israël*. Et apud Prophetam nostrum: *Pone faciem tuam contra filias Israël, quae prophetabant de corde suo*. Sensus ergo loci erit: *Prophetabis*, hoc est, Dei nomine annunciabis *de ea*, vel ad eam, *& dices*, hoc est, prophetando dices: *Haec dicit Dominus Deus*.

Exo. 7. ℣. 1.
Exo. 4. ℣. 16.
Saepe voces, quae prima sui impositione certum quid significant, vsu latiorem significandi modum accipiunt.
Quomodo Moses deus Pharaonis dicatur.
Canentes ad Dei laudem prophetias, vel eas ad proximi vtilitatem interpretantes eodem, quo ipsi prophetae, dignantur nomine.
1. Par. 25. ℣. 1.
1. Cor. 11. ℣. 4.
1. Cor. 14. ℣. 1.
Ibid. ℣. 3.
Act. 2. ℣. 14.
R. David Chimchi.
R. Elias.
Falsi prophetae qui.
Ierem. 23. ℣. 13.
Ezech. 13. ℣. 17.

Ecce ego ad te Sidon. Concisa oratio est, maximam insinuans animi commotionem, & iram, carens verbo. Nam quod sequitur: *& glorificabor in te*, longè aliam continet sententiam. Est autem hic quaedam praecisio, seu reticentia, quam vocant, qualis est illa apud Virgilium.

Reticentia figura maximam insinuans animi excandescentiam.

Quos ego. Sed motos praestat componere fluctus.

Et apud Demosthenem. ἀλλ' ἐμοὶ μὲν ὦ βούλομαι δέ τι all'emi men u bulomae de ti. At mihi quidem. Sed nolo quidquam molestum, &c. Et Simon ille apud Terentium: Quem quidem ego, si sensero: Sed quid opus est verbis? Et apud M. Tullium: Illud quid sit, iam non queo dicere. Nam quod in C. Marcelli statua &c. Et apud Plautum: Quos ego iam hoc scipione. A. Ah noli &c. Quare cùm verbo careat oratio, subintelligendum videtur verbum, quod contextui conueniat. Hieronymus veniendi uerbum intelligendum putat: Ecce ego, inquit, ad te ipse veniam. Et alio loco Ieremiae mox citando cum Rabano Mauro eandem orationem verbo uisitandi complet, & quidem utrumque, iudicium nempe, damnationem, & uindictam significare consueuit in sacris litteris. Nam Habacuc diuinae ultionis aduentum praedicit hoc uerbo. *Apparebit*, inquit, *in finem, & non mentietur. Si moram fecerit, expecta illum: quia veniens veniet, & non tardabit*. Quem locum citasse uidetur Paulus: licet enim D. Thomae oppositum uideatur, ipsa tamen repetita uerba conuincunt eundem locum citari. Neque obstat Prophetam dixisse, *adhuc visus procul*; Paulum uerò, *modicum aliquantulumque* &c. Propheta namque audientium more locutus, scribere praecipitur uisionem, quae in futura saecula debuit permanere: Apostolus uerò totum praesentis saeculi tempus modicum appellat, quoniam quasi nihilum computabitur, si cum aeterno conferatur. Hortatur uerò Paulus ad iniuriarum tolerantiam, opprobrijs, & tribulationibus inimicorum supportatis cum magnanimitate & constantia, uel ex eo maximè, quòd iam iam prae foribus sit iudex, qui iustis merita tolerantiae praemia, iniquis uerò digna supplicia largiatur. Alterum uerò uerbum, quod est uisitare, frequentius solet accipi in malam partem: nam punire, multare, castigare, seu uindicare significat, ut uidere est in Exodo. Placatus enim iam aliquantulum Deus propter preces Mosis, ait illi: *Tu autem vade, & deduc populum istum, quò locutus sum &c. Ego autem in die vltionis visitabo & hoc peccatum eorum*: quasi dicat, nunc propter te differam, & in die ultionis ulciscar hoc peccatum. Et apud Isaiam: *Visitabo super fructum magnifici cordis Regis Assur, & super gloriam altitudinis oculorũ eius*. At magis praesens locus illustrabitur, si conferatur

Virg. 1. Aeneid.
Demosth. de corona.
Terent. Andri. act. 1. Sc. 1.
Cicero.
Plaut. in Amphitr. act. 1. Sc. 3.
Hieron.
Rabanus Maurus.
Abac. 2. ℣. 3.
Apparere Dominus dicitur ad fuimendam vindictam.
Hebr. 10. ℣. 36.
Visitare idē significat, quod punire.
Exo. 32. ℣ 34.
Isai. 10. ℣. 12.

illo Ieremiae, in quo eandem phrasim videre est explicatam antecedentibus, & consequentibus: *Ecce ego ad te*, loquitur autem cum Hierusalem, *habitatricem vallis solidae, atque campestris, ait Dominus: qui dicitis, quis percutiet nos? & quis ingredietur domos nostras? Et visitabo super vos iuxta fructum studiorum vestrorum*.

Ierem. 21. ℣. 13.

Rabanus Maurus super Ierem.

Rabanus Maurus ex Hieronymo hunc locum interpretans, varias adducit eiusdem versiones: quoniam צור tsur Hebraica vox, quam vallem campestrem reddit vulgatus, consimilis valde est voci צור tsor, qua nuncupatur Tyrus. Vnde magna exorta est varietas. Verùm ipse putat loquutum Dominum contra Hierusalem, quae obsidione vallata est haud secus, quàm Tyrus mari; & Babylonio exercitu Hierosolyma cingitur, & euadere non potest: aut certè, quae se instar petrae durissimae inexpugnabilem putat, atque robustam pro soliditate murorum, & magnitudine; & dicit: Quis terrere nos poterit? *& quis ingredietur domos nostras*; cùm è contrario loquatur Deus: *Ego visitabo vos*, meum euadere oculum non poteritis. Visitabo autem vos in perniciem, & reddam vobis fructum malitiae vestrae, *& ego succendam ignem in saltu* vestro, non Babylonius, vt putatis, non Rex Chaldaeorum, sed mea haec omnia ira perficiet. Saltum autem vocat Hierusalem, & omnem circa regionem, quae frugiferas arbores bonorum operum non habet, quòd sit incendio praeparatus; pulcreque vallem appellat campestrem, quòd peruia sit hostibus, & non montem excelsum, qui difficulter ascendi potest, iuxta quod in Isaia dicitur: Visio vallis Sion. Quae quidem omnia Rabani verba ideo me referre posse putaui, quòd eadem ad verbum referat ipse antiquissimus scriptor ex Hieronymo. Continentque praeterea genuinam nostri textus interpretationem, si ad Sidonem conuertatur oratio, quam superba praesumptione, firmissimis turribus, castellis, ac munitionibus confisam facilè conijci potest dixisse, *quis percutiet nos?* quasi vero impunè sibi fore putauerint Sidonij, in vniuersis scelerum monstris debacchari domi, foris autem rapinae, ac latrocinijs intendere. Quod vel ex ipso Sidonis nomine probat Hieronymus, putat enim venatores significare; in cuius rei testimonium locum psalmi adducit, affirmans, vbi nos legimus: *Anima nostra sicut passer erepta est de laqueo venantium*: in Hebraeo haberi pro *venantium*, Sidoniorum. Quare eorum nomine significari putat eos omnes, qui populum Dei persequuntur, atque venantur. Verùm cùm Sidoniorum vox neque in vllo Hebraeo, aut Chaldaeo codice reperiatur hoc in psalmo, & Hieronymus asseueranter idem pluribus locis affirmet, non leui coniectura ducitur Marianus Victorius, vt credat mutatum Hebraicum codicem ab eo, quem legit Hieronymus; sicut & ex alijs mutatis locis exemplo probat. Ad hoc ergo, qui celsissimum, ac munitissimum collem, tutissimumque portum se habitare putabant, neque à quoquam capi, aut molestia affici posse credebant, fit sermo Dei: *Ecce ego ad te*, non quidem strenuos milites, quos tu despicis, non instructas acies, à quibus te immunem semper fore putas; non, inquam, meas copias mittam aduersum te, sed ego, ego ipse veniam, vindictam sumpturus de te, cui nulla ratione resistere poteris. Neque

Saltus quare dicatur Hierosolyma.

Isai. 22.

Hieron. Sidonij venatores dicti, & quare. *Psal. 123. ℣. 7.*

Marianus Victorius in Indice Hieronym.

Nihil est, quod vindicti iustitiae diuinae resistere possit.

A enim quid magnum capiam, dum te cepero, non montem praecelsum, non collem durissimum, sed uallem campestrem, hoc est, absque eo, quod aliqua vel naturali, vel artificiali munitione impediri vlla ratione possim. Cuius quidem interpretationis vim ipsa Hebraica lectio exprimit: nam quod nostra legit *ad te*, Hebraei legunt עליך ghalaic: praepositio autem על ghal significat idem, quod *ad te*, vt bene reddidit Vulgatus. Verùm significat etiam idem, quòd super, vt in Genesi: *Et tenebrae erant* על ghal *super faciem abyssi*. Et in libris Regum: *Ascendit autem Ionathas* על ghal super *manibus* ועל veghal, *& super pedibus reptans*. In qua acceptione concinnam innuit interpretationem: *Ecce ego super te*, viribus

Variae acceptiones Hebraicae praepositionis ghal.

Genes. 1. ℣. 2.

1. Reg. 14. ℣. 13.

B inquam, & situ praestans, quid misera facies, vt effugias manus meas? Eleganti phrasi Hispanus diceret, yo tengo la piedra y la questa, hoc est, sum multo superior te. Et quidem id rectè perpenderat Psaltes, Deum his verbis alloquens: *Ab increpatione tua Deus Iacob dormitauerunt, qui ascenderunt equos*. Vel vt ex Hebraeo reddunt, consopitus est & currus, & equus. *Tu terribilis es, & quis resistet tibi?* Habet etiam praepositio על ghal aliam significationem in Numerorum libro, vbi habetur, *& murmurati sunt* על ghal *contra Moysen, & Aaron cuncti filij Israël*. Et in psalmo: *Et principes conuenerunt in vnum* על ghal, *aduersus Dominum* ועל veghal, *& aduersus Christum eius*. Quare sensus loci tunc erit, quasi sint

Ps. 75. ℣. 7.

Num. 14. ℣. 2.

Psal. 2. ℣. 2.

C verba Dei omnipotentis, vehementer irati, iuxta nostrum intelligendi modum, prouocantis Sidonem ad singulare certamen, & dicentis: *Ecce ego contra te Sidon*; me tamquam hostem prouocasti, ecce me infensissimum inimicum, & hostem tuum. Cuius rei manifestissimum reliquit testimonium Isaias, dicens: *Ipsi autem ad iracundiam prouocauerunt, & afflixerunt Spiritum sanctum eius: & conuersus est eis in inimicum, & ipse debellauit eos*; quasi dicat, illi qui tantis Dei beneficijs ornati, immo & cumulati fuerunt, diuinam saepe saepius experti liberalitatem, donorum immemores, & ingrati ab illo nefariè desciuerunt: & petulanti, ac insano cordis affectu in Dei hostes idola libidine insanierunt, quo amantissimi sponsi zelum, iracundiamque prouocauerunt, sanctumque illius spiritum afflixerunt. Si enim aegritudo cadere possit in spiritum Domini, nihil esset quod illam naturam, benefaciendi cupidissimam acerbius affligaret, quàm illorum contumacia, qui cum benignitate illius certantes, sese ab illius liberali munerum largitione, tamquam indignos subtraherent. Meritò igitur, qui clementiam illius animis obstinatis, & in scelere penitus obfirmatis aspernantur, in iram laesi numinis incurrunt: & qui beneficia ingratè reijciunt, acerbissima supplicia perferent, & perfidiae sempiternas poenas exsoluent. Itaque Dominus repente conuersus ex benigno parente, se grauem eis aduersarium, & hostem praebuit, duroque bello eos persecutus est. Ipse igitur, qui illos praesidio suo texerat, qui hostium impetum ab illis quondam repulerat, qui erat illis vnicum in malis perfugium, & contra omnia pericula tutissimum munimentum, in quo denique solo tota salus, & dignitas gentis illius sita erat, non solùm illam ope sua destituit; sed etiam bellum contra eam pestiferum

D E

Deus prouocat peccatores ad singulare certamen.

Isai. 63. ℣. 10.

Nihil est, quod Deum affligere ita posset, si affligi posset, ac ab illius largitate se subtrahere.

Deus ex patre in hostem conuersus, quos tuebatur, impugnat.

compa-

Quibus copijs armatus Deus aduersus hostes suos belligeret. Sapien. 5. ℣. 18. & seq.

comparauit. Cuius quidem principis copias, & arma exornat eleganti oratione Sapiens: *Et accipiet*, inquit, *armaturam Zelus illius, & armabit creaturam ad vltionem inimicorum. Induet pro thorace iustitiam*, quae meritam exigit vindictam; *& accipiet pro galea iudicium certum*, non dubium: *sumet scutum inexpugnabile aequitatem, acuet autem diram iram in lanceam, et pugnabit cum illo orbis terrarum*, permotus tam indignis sceleribus praetensae simultatis contra beneficentissimum dominum, pijssimumque parentem; neque potens Dei hostes amplius sustinere, quibus parens erat orbis terrarum, erit & ipse acerrimus hostis *contra insensatos. Ibunt directè emissiones fulgurum, & tamquam à bene curuato arcu nubium exterminabuntur, & ad certum locum insilient*. Haec quasi mente contemplatus bellici apparatus instrumenta Isaias, otio, ac delicijs indulgentes lacessit, seu potius irridet, dicens: *Pone mensam*. Quid igitur, num est otium ab hostibus? num animus est metu, atque sollicitudine vacuus? quidni? speculator esto vigilans, *contemplare in specula*. Miserum te atque infelicem populum, speculatori tantùm fidis, neque quidquam amplius de congrediendo, aut repellendo saltem hoste cogitas; ecce speculatoris vocem: *Comedentes, & bibentes surgite principes, & arripite clypeum*. Vel vt Hebraea sonant, vngite clypeum; forsan oleo leuis clypeus hostium eludet ictus, & iacula auertet, quibus asperitas viam solet aperire, retenta cuspide. Verùm ò vos miseros, atque infelices, qui non magis diuinae vltionis impetum retardare poteritis, quàm pueruli, papyraceis clypeis depicti potius, quàm armati; qui tamen eorum vnctioni dum fidunt, instructissimi, potentissimique militis aciem non effugere solùm, sed propulsare: non sustinere, sed debellare, ac penitus deijcere posse praesumunt. Quibus omnibus allatis exemplis commonendi sunt peccatores, quo sit odio prosequendum peccatum; cuius est proprium, ex indulgentissimo patre iudicem seuerissimum irritare, ex liberalissimo Domino hostem acerrimum concitare, in cuius potestate sit, nos haereditate pellere, ac omni bono priuare: quinimmo & qui nos omnibus calamitatibus, summisque malis cumulare pro arbitrio possit. Hic ergo Deus Sidonem, tamquam capitalem hostem ad certamen prouocat, dum dicit: *Ecce ego ad te Sidon*, eiusque exitum praedicit, dum subdit.

Isai. 21. ℣. 5.

Quam sit odio prosequendū peccatum, quod amantissimū patrem in durissimum hostem conuertit.

Et glorificabor in medio tui. Ea, inquam, gloria, qua strenuè dimicantibus victoria de hostibus parta solet meritò exhiberi. Quam interpretationem probare videtur Hieronymus, dicens: *Et glorificabor in te*, cùm te interfecero. Consimilem autem sibi gloriam pollicetur Dominus, in Exodo Moysi dicens: *Et indurabo cor eius, ac persequetur vos: & glorificabor in Pharaone, & in omni exercitu eius*. Et iterum eadem repetens subdit: *& in curribus, & in equitibus illius*. Quae autem fuerit, aut qualis haec gloria, ipsamet historia commemorat; & carmen, quod Moyses, & filij Israel cecinere: *Cantemus Domino: gloriosè enim magnificatus est, equum & ascensorem deiecit in mare*. Chaldaeus: Cantemus, & laudemus coram Domino, quia magnificatus est super magnificos; & magnificentia illius est, equum & ascensorem eius proiecit in mare. Haec Hiero-

Glorificatur Deus victoria de peccatoribus parta. Hieron.

Exo. 14. ℣. 4. Ibid. ℣. 17.

Exo. 15. ℣. 1.

A nymus. Vel *glorificabor*, quasi dicat, cùm te seuerissimè puniero, qui tuam vel nouerant experti superbiam, vel eius famam audierant; & meam satis admirari non poterant tolerantiam: iam tunc nomen meum glorificabunt, me subinde iustum compellantes; quòd supplicij dilationem eiusdem grauitate compensauero. A consimili itaque iniquorum calumnia se vindicat Deus in quodam psalmo, cuius praesens prophetia videtur quasi commentarius: ibi enim enumeratis atrocissimis peccatorum sceleribus, ijs maximè, quae in proximorum perniciem fiunt, quibus refertam fuisse Sidonem mox ostendemus, subdit Dominus, peccatorem in iudicio alloquens:

B *Haec fecisti & tacui: existimasti iniquè, quod ero tui similis: arguam te, & statuam contra faciem tuam*. Quasi dicat, cùm ego locum paenitentiae tuis sceleribus praeberem tacens, hoc omnium maximo ea cumulasti, existimans me tui similem: hoc est, me propterea scelerum vindictam non exegisse, quod eisdem, sicut tu delectarer. Verùm ego ampliùs non differam vltionem, iam nunc *arguam te, & statuam*, te, subintelligunt nonnulli: illa scelera, quae commisisti, alij: Chaldaeus verò aliter interpretatur: Arguam te in hoc mundo, & ordinabo gehennam in mundo futuro. Vel *arguam te* & tunc *statuam contra faciem tuam*, hoc est, intelliges,

C quàm maximo odio prosequar peccatum: quàm sim tui dissimilis: mihi enim nihil est, nec potest esse odibilius peccatis; quae tu tanto prosequebaris affectu, ac toto corde diligebas. Ad quam scelerum sedem, nempe ad cor, dirigi videntur diuinae vltionis sagittae; siquidem dicit *in medio tui*. Idem enim est Hebraica phrasi, in medio, atque in corde, & è contra, vt supra probauimus. Vel sensus est: *Glorificabor in medio tui*, ab omnibus tam exteris, quàm incolis, quorum omnium inimicitias tuis sceleribus contraxisti. Nihil enim est, tot odia & inimicitias concitans, quot scelerum effrenata licentia parit; Ea enim, tum peculiaribus aduersus proximum factis in-

D iustitiae, rapinae, adulterij, homicidij & odij, vnumquemque offendit, & concitat; tum vel maximè, quia Deo creatore, ac rerum omnium Domino iniurijs lacessito, totus orbis terrarum pugnat pro Domino suo, vt paulo antè vidimus. quare peccatorem omnis creatura maximo prosequitur odio. Ex quo fit vt Deum tunc maximè glorificent, cùm de peccatore vindictam sumit. Congratulantur enim victori, quotquot inimici fuerant eorum, qui superati sunt. Sicut fecisse scribitur Thou Rex Emath cum Dauid. *Et misit*, inquit historicus sacer, *Thou Ioram filium suum ad Regem Dauid, vt salutaret eum congratulans, & gratias agens, eò quòd expugnasset Adarezer,*

E *& percussisset eum. Hostis quippe erat Thou Adarezer*. Similem congratulationem, & gratiarum actionem exhibitam Deo commemorat Ioannes propter consimilem, immo verò multo maiorem, & magis gloriosam victoriam partam de Babylone illa magna: *Post haec enim*, inquit, *audiui quasi vocem turbarum multarum in caelo dicentium: Alleluia: Salus & gloria, & virtus Deo nostro est: quia vera & iusta iudicia sunt eius, qui iudicauit de meretrice magna, quae corrupit terram in prostitutione sua*. Loquebatur autem Ioannes de ciuitate quadam mercaturae, & com-

Psal. 49. ℣. 21.

Vltionis dilatio peccatoribus superbiendi occasio fit, cùm vltionem augeat, acceleretque.

Ad cor, peccatorum sedem diriguntur diuinae vltionis sagittae.

In medio idē, quod in corde, apud Hebraeos.

Scelerum effrenata licentia odia parit, & inimicitias.

Congratulantur victori debellatorum hostes.

2. Reg. 8. ℣. 10.

Apocal. 19. ℣. 1.

& commercio dedita, qualis erat Tyrus, ac Sidon, vt ex antecedentibus eius verbis patet. Subditque: *Et audiui quasi vocem tubae magnae, & sicut vocem tonitruorum magnorum, dicentium: Alleluia: quoniam regnauit Dominus Deus noster omnipotens.* Consimile est quod sequitur in Propheta nostro: *Et scient, quia ego Dominus,* cui debetur honos, ac seruitus: *cùm fecero in ea iudicia,* hoc est cùm debito Sidonem supplicio puniero. Est enim praecipuum Iudicis munus, animaduertere in sontes: ac propterea iudicare saepe accipitur pro eo quod est punire, vel vindictam sumere de reis; vt videre est in libris Regum, loquente Domino aduersus Heli, & dicente: *Praedixi enim ei, quòd iudicaturus,* hoc est, in ruinam, & malum praecipitaturus *essem domum eius in aeternum propter iniquitatem.* Eundem sensum faciunt verba libri Paralipomenon huiusmodi: *Deus noster, ergo non iudicabis eos?* hoc est, damnabis & perdes? Eademque verbi significatione vsus est Paulus: *Fornicatores enim,* inquit, *& adulteros iudicabit Deus;* hoc est, damnabit, in eosque animaduertet. Quam interpretandi rationem percalluit Scholiastes Graecus, siquidem ait: *Cùm fecero in ea iudicia,* hoc est, cum poenas à te repetam eorum, quae vel egisti, vel locuta es. Alius vero Scholiastes: Puniendo, inquit, dominium meum ostendam. Huius autem diuini iudicij, quo glorificatus Deus ipse dicitur in medio Sidonis, testis quidem locupletissimus videtur esse Diodorus Siculus, expeditionem enarrans Mentoris Regis aduersus Sidonem, huiusque miserrimam cladem. Atque cùm Regem non longè Sidone castrametatum commemorasset, Sidonis copias, & bellicum apparatum his verbis percenset. Sidonij armis, telis, rei frumentariae comparandae magnam diligentiam adhibuerant, vrbem fossa triplici, & moenibus praealtis communiuerant. Habebant & militum vrbanorum, qui in gymnasijs, & laboribus plurimùm exercitati, corpore, & viribus firmissimis erant, iustum numerum. Diuitijs verò, & alio quocumque apparatu ceteras Phoeniciae vrbes superabant. Quodque erat maximum, triremium, & quinqueremium supra centum classem comparauerant. Quibus quidem verbis quò magis vrbis opulentiam, & gloriam exaggerasse videtur, eo magis eiusdem miserum interitum commonstrare videtur, post pauca subdens. Sidonij, qui ante Regis aduentum, naues omnes suas incenderant, ne quispiam nauigatione saluti priuatae posset consulere, postquam vrbem, & moenia ingenti Persarum multitudine viderunt oppleta, intra domos cum liberis, & vxoribus inclusi, apposito igni se extenderunt (incenderunt legendum censeo) vt eorum, & qui supplicantes interfecti sunt numerum, quadraginta millium perijsse traditum sit. Haec ille. Quibus non ab irruentium hostium copijs, non ab admotis casu aliquo aliunde flammis, non ab ipso caelesti igne vrbem incensam conflagrasse tradit, sed diuino iudicio ab ipsis incolis, ab ijs inquam, qui mox ignis praeda futuri erant: vt manifestè testatum sit, in ipsis pessimorum ciuium domibus, in quibus scelerum omnium iniquissima tela aduersus Deum ipsum parabantur, ignem accensum ea cum suis opificibus absumpsisse, quo Deus optimus maximus, aequissimus iudex in medio Sidonis glorificaretur, vtpote qui fecerit in ea iudicia iusta.

Ibid. ✝.6.

Iudicis proprium munus animaduertere in sontes.

1. Reg. 3. ✝. 13.

2. Paral. 20. ✝. 12.

Hebr. 13. ✝. 4.

Scholiast.

Alius Scholiast.

Diodor. lib. 16. biblioth. cap. 10.

Sidoniorum in praeuenienda obsidione diligentia.

Sidonis exercitus maximus, & robustissimus.

Sidoniorum in retinendo suos à fuga stratagema.

Sidoniorum in suos crudelitas & interfectorum numerus.

Deus quomodo sit glorificatus in medio Sidonis.

Et sanctificatus fuero in ea. Consimili phrasi vsus est Isaias, qui postquam plurimas calamitates enumerauerat, quibus in scelerum vindictam afflixerat populum suum Deus, in hunc ferè sensum loquitur: Quapropter & infernus immanes fauces solito magis aperuit: ampliorémque animam crebrius & vehementius respirando traxit, & praeter modum guttur inflauit, vt horrendo oris hiatu multitudinem eorum infinitam insatiabili auiditate deuoraret. Detrudetur illuc & nobilitatis claritas, & hominum infimorum multitudo, & opulentiae principatus. Hominum fastus concidet: & omnis virorum insolentia deprimetur: oculi superborum grauissima clade percussi, terram moerentes intuebuntur. Et subdit idem Propheta: *Et exaltabitur Dominus exercituum in iudicio: & Deus sanctus sanctificabitur in iustitia.* Quem locum sic interpretatur Hieronymus. Cùm captiuus ductus fuerit populus, quia non habuit scientiam: & interierit &c. tunc *exaltabitur Dominus in iudicio:* cuius prius iniustum videbatur esse iudicium: *& Deus sanctus sanctificabitur in iustitia.* Quasi dicat Hieronymus, Deum quodammodo trahi ad faciendum iudicium, & iustitiam, vt sanctum nomen suum, ac gloriosum vindicet à calumnia peruersae existimationis. Neque Hieronymi tantùm est huiusmodi hyperbolica locutio, sed & ipsius Dei loquentis per Moysem ad populum, & dicentis: *Custodite mandata mea, & facite ea, ego Dominus:* In Hebraeo habetur nomen Dei ineffabile. Sensus ergo est: Ego sum Deus solus omnipotens, & Dominus, custodite mandata mea, quae prohibent ne quid fiat, & facite ea, quae praecipiunt quidquam fieri: in scholis dicerentur negatiua, & affirmatiua praecepta, *ne* forte facientes oppositum, *polluatis nomen meum sanctum;* hoc est, sitis in causa, quòd nomen meum malè audiat in populo, vel inter gentes, ac si vel *praeceptum* meum non fuisset *lucidum, illuminans oculos,* & *iudicia* mea non fuissent *vera, iustificata in semetipsa,* vel ego non fuissem iustus, qui velim ea custodiri, vel non fuissem potens, cogere vt ita fiat; cùm tamen ego sim Deus iustus, potens, & nomen meum sanctum sit, *vt sanctificer in medio filiorum Israël;* nempe vt cogar, vindictam de vobis sumens, vindicare me ab eiusmodi iniurijs. *Ne polluatis* inquam, vt cogar sanctificare me. Materna lingua explicarem: no me offendais que boluere per mi honrra. Quibus quidem Domini verbis facilè contremiscent ipsa fundamenta terrae, quanto magis *impius,* qui, *cum in profundum venerit peccatorum, contemnit* ea, quasi nihil perpetrasse se putans: Deus tamen non contemnit, quasi nil curans, sed ob proprij nominis gloriam, cuius est zelantissimus, ea omnia, & singula meritis supplicij poenis animaduertet, quo à se ipso offensi calumniam & propellat, & vindicet.

Isai. 5. ✝. 14.

Quomodo & quare sanctificetur Deus vindictam sumēs.

Ibi. ✝. 16.

Hieron.

Deus quodammodo trahitur ad faciendum iudicium, vt se vindicet à calumnia simulatoris.

Leuit. 22. ✝. 31.

Psal. 18. ✝. 9. & 10.

XXIII.

Et immittam ei pestilentiam, sanguinem in plateis eius, & corruent interfecti in medio eius gladio per circuitum: & scient quia ego Dominus. Theodoretus: Quando, inquit, in tranquillitate degens ignorasti me, multis te omnisque generis malis afficiam, fame & hostium caedibus, vt calamitatibus discas esse me Dominum. Haec ille. Verum ea omnia quae de Sidone dicuntur hoc capite, mirificè illustrantur alio Ioëlis: *Verum,* inquit,

Theodor.

Ioel. 3. ✝. 4.

quit, *quid mihi, & vobis, Tyrus, & Sidon, & omnis terminus Palaestinorum? Numquid vltionem vos reddetis mihi? & si vlciscimini vos contra me, citò velociter reddam vicissitudinem vobis super caput vestrum*. Auersantis animi, atque indignatione pleni sermo est, quo omnes gentes conterminas Israëlis, atque inter eas potissimum Tyrios, atque Sidonios reprehendit: quòd aduersum ipsum Deum bella mouere, odia, & simultates tenere praesumpserint; cùm populum Dei persequebantur. Nam vt inquit Hieronymus: Qui persequitur populum Dei, ipsum Deum persequitur, cuius est populus. Quod & manifestius dixit Christus Dominus, persecutorem Christianorum interpellans, ac dicens: *Saule Saule quid me persequeris? qui dixit, quis es Domine? Et ille. Ego sum IESVS, quem tu persequeris. Reddam* ergo *vobis vicissitudinem*, ac retributionum omnium malorum, quae cogitastis facere contra me, populo meo.

Hieron. super Ioël. 3. Qui persequitur populum Dei, Deum ipsum persequitur, cuius est populus. *Act. 9 ℣. 4.*

Pestilentia pro quo accipiatur.

Pestilentiam Hebraicè דבר deber, cum sex punctis scribitur, significatque pestem, ac mortem. Quoniam autem & hoc nomen ordinem etiam significat, ideo pestis etymologiam inde deducunt, quasi seruet ordinem, nec cuipiam parcat. Hispanis dicitur, passa à todos por vn rasero, sumpta metaphora ab exaequantibus, & auferentibus mensurae cumulum. Nonnulli per antiphrasin ordinem vocant pestem, quasi totius ordinis, aut ordinatarum rerum corruptelam, vel sine vllo ordine, aut differentia grassantem. Alij putant sic dictam, quòd ciuitates, hominumque frequentia domicilia in מדבר midbar, hoc est, desertum redigat; licet alij fortè satius putent leues has omnes coniecturas, vtpotè quae nequeant huius horrendae plagae naturam exprimere. Fit eius mentio apud Habacuc: *Ante faciem eius ibit* דבר deuer *mors, & egredietur* רשף reseph pestilens *diabolus ante pedes eius*: quasi in idem conspirantes mors & diabolus, cuius hoc nomen grassantem stragem, atque obuia quaeque ignea vi inflammantem, & funestantem significat. Quod Homerus ipse intellexisse videtur, dum diabolum, quem de caelo deturbatum canit, ἄτην atin appellauit, id est noxam: deamque esse finxit, quae homines vniuersis malis implicat, mentesque seducit, atque perturbat. sunt ergo mors, & diabolus, siue pestilentia, & noxa aptissimi diuinae iustitiae vindices, quae totum hominem intus & extra cruciant, torquent, atque deturbant. Pestis verò incommoda ornatissimo carmine persecutus est Lucretius, cuius partem aliquam subdere non pigebit.

Pestilentia quare dicatur Hebraeis ordo.

Habac. 3. ℣. 5. Diabolus pestilens dicitur, & quare.

Pestilentiae Dei vindicis damna percensentur.

T. Lucret. lib. 6.

Principio caput incussum feruore gerebant:
Et duplices oculos suffusa luce rubenteis.
Sudabant etiam fauces intrinsecus atro
Sanguine, & vlceribus vocis via septa coibat.
Atque animi interpres manabat lingua cruore,
Debilitata malis, metu grauis, aspera tactu.
Inde vbi per fauceis pectus completur, & ipsum
Morbida vis in cor moestum confluxerat aegris,
Omnia tum vero vitai claustra lababant.
Spiritus ore foras taetrum voluebat odorem,
Rancida quo perolent proiecta cadauera ritu;
Atque animi prorsum vires totius, & omne
Languebat corpus, lethi iam limine in ipso.
Intolerabilibusque malis erat anxius angor
Assiduè comes, & gemitu commista querella,
Singultusque frequens noctem persaepe, diemque
Corripere assiduè neruos, & membra coarctans
Dissoluebat, eos defessos ante fatigans.

A

Et post multa subdit.

Nec poterat quisquã reperiri quem neq; morbus,
Nec mors, nec luctus tentaret tempore tali.
Praeterea iam pastor, & armentarius omnis,
Et robustus item curui moderator aratri
Languebant, penitusque casis contrusa iacebant
Corpora paupertate, & morbo tradita morti.
Exanimis pueris super exanimata parentum
Corpora nonnumquam posses; retroque videre
Matribus, & patribus natos super edere vitam.

Et quidem pestis licet perimat, atrocissimis doloribus, atque angoribus premens: tamen ipsis morientibus infeliciores multo efficit viuentes, mox morituros. Nam praeterquam quòd hi carorum consuetudine aut seiunguntur, aut omnino separantur, praeter horrorem tot cadauerum vndequaque iacentium, gemitum aegrotantium, ac timorem illum, quem mentibus incutit tam subitus plurium hominum casus, quae omnia vel saxea quaeuis hominum corda incredibili moerore perfundunt, ac replent: ipsemet etiam infectus aër respirationi, ac vitae omnino necessarius, corda impetens, ac peruerso veneno pertingens ita angit, ac premit, vt cumulum moeroris super infundens, nullum vitalis laetitiae locum relinquat, sed in eas angustias redigat moerentes, vt mortem ipsam moerori anteponerent. Quod si his diaboli cruciatus, animum conscientiae stimulis pungens superueniat, efficit vt miseri degustent etiam dum viuunt partem aliquam cruciatus, & poenae, quam cogit eos aeternùm sustinere eorundem obstinata peruersio.

B

C

Et sanguinem. Consimiles afflictionis affectus concitare solet effusus, vel potius inundans occisorum sanguis. Pereuntium namque caedes, quae compita, atque plateas replent, ciuiumque transfixa, vel in frusta concisa cadauera, militum, iuuenum, senum, puerorum, matronarum, ac virginum, eorumque atrox aspectus tali, ac tanta pulsat animum molestia, vt de ea dici possit, Vexatio dat intellectum, *& scient quia ego Dominus*. Illud verò *in medio eius per circuitum* phrasim sequitur Hebraeam, quam enucleant, qui reddunt circumquaque, vel vndequaque.

D

Et non erit vltrà domui Israël offendiculum amaritudinis. Hebraicè pro offendiculo סלון sillon, quam vocem R. Ionah à radice סלן salan, R. Dauid à radice סלל salal putat deduci, significareque spinam: quare hoc loco in spinam pungentem conuertit eam. Quod quidem verbum cùm sternere, viam scilicet, significet, rectè putant hac voce significari spinam, vel aculeum in via stratum, qui pungit, & progressum impedit: cuiusmodi bellico stratagemate solent sterni in campis, quos necesse est hostem pertransire. Ait enim Vegetius. Vbi ad praelium ventum est, repente toto campo Romani tribulos abiecerunt, in quos currentes quadrigae cùm incidissent, deletae sunt. Tribulus autem est quattuor palis confixum propugnaculum, quod quoquomodo abieceris, tribus radijs stat, & erecto quarto infestum est. De eodem Herodianus: Romani quoties pedem conferebant, facilè scilicet aduersarios superabant, postea verò quàm ab equitatu, & camelorum multitudine premebantur, fuga simulata tribulos, aliaque machinamenta ferrea acuminata proijciebant, quae sub arenis latentia, neque cuiquam

XXIV. Vox Hebraea sillon quid significet.

E

Veget. lib. 3. de re milit. c. 24.

Tribulus bellicus quid sit.

Herodian. lib. 4.

cuiquam conspecta perniciem equitibus, & camelorum insessoribus afferebant, quippe illis calcatis equi, potissimum verò cameli, quoniam huic generi mollissimae sunt vngulae, succiduè claudicabant, excussis tergo sessoribus. Haec ille. Apud

Valer. lib. 3. Quinct. Cur. lib. 4.

Valerium Maximum, & Quinctum Curtium hi tribuli murices dicuntur: tribuli autem ferrei ad instar tetraëdri primi ex quinque corporibus, quos mathematici regulares vocant, effecti creduntur, quia id quattuor aequilateribus triangulis, quattuorque acuminatis angulis, quomodocumque cadat, vni basi insistens, cuspidem erigit, vt offendat. Ad hunc ergo morem, vtpote Romanis vetustiorem, allusisse videtur Propheta noster, & hic & supra. Nam vbi nos legimus: *Ne timeas eos, neque sermones eorum metuas, quoniam increduli* וסלונים vesillonim spinae, vel tribuli iuxta R. Dauidis sententiam legunt Hebraei: at Hieronymus rem ipsam exprimit, *& subuersores* reddit. In praesenti verò ad eundem relatum morem allusisse videtur, reddens *offendiculum amaritudinis*. Verùm Septuaginta σκόλοψ scolops vertunt, quam vocem codex Theodoreti palum amaritudinis interpretatur, at Sixtianus cum vulgata latina congruit. Significat autem Graecis ea vox palum, lignum fixum, sudem, spiculum, stimulum, aculeum. Hanc autem vocem deductam putant à verbo σκάζω scazo vt σκῶλος scolos, & σκάνδαλον scandalon, quia potest in via incurrentibus pedibus esse impedimento, & offendiculo, cuius vocis vim enucleasse videtur Theodoretus, vocem σκόλοψ scolops interpretatus exemplar impietatis. Et Scholiastes: ex vocis significatione putat intelligendos prouocantes ad impietatem. Quibus symbolis aptè significantur illi, qui alijs iniquitatis praebent exempla, de quibus Dominus ipse tremendum protulit iudicium, dicens: *Necesse est enim vt veniant scandala.* Nihil enim aliud germinat maledicta terra, quàm hos tribulos, & spinas. *Verumtamen vae homini illi, per quem scandalum venit, bonum est ei magis*, hoc est minus malum tamquam bonum eligendum: vel vt scribit Lucas: *Vtilius est illi, si lapis molaris imponatur circa collum eius, & proijciatur in mare, quàm vt scandalizet vnum de pusillis istis*. Offendiculi verò, vel scandali mala exprimit epitheton illud *amaritudinis*. Genitiuus enim Hebraeis ponitur pro adiectiuo, quasi dicat amarum, vel amaricans, Hebraicè ממאיר mamir, quam vocem dolere, vel dolore afficere, vel dolorem inferre significare putant ex Hebraeis nonnulli, alij corrodere. Hieronymus à radice מרר marar deduxisse videtur, in amaritudinem conuertens, & meritò, cùm amaritudo, praesertim animi, illos omnes effectus pariat. Targhum pro *offendiculum amaritudinis*, rex malefaciens, interpretatur, hoc est, laedens, nocens, R. Dauid pungens. Nullo autem meliori interprete putamus praesentem locum illustrari posse, quàm si conferatur cum alio Deuteronomij, quo dum verba foederis, quod praecepit Dominus Moysi, vt feriret cum filijs Israël, referret idem Moyses: *Vidistis*, inquit, *abominationes & sordes, id est idola eorum &c. Ne fortè sit inter uos uir, aut mulier, familia, aut tribus, cuius cor auersum est hodie à Domino Deo nostro: ut vadat, & seruiat dijs illarum gentium, & sit inter vos radix germinans fel, & amaritudinem*. Haec ad scandalum pertinent, quod idololatriam consequitur; allusionemque facere videtur ad trun-

Ezech. 2. ℣. 6.

R. Dauid lib. radic.

Theodoret. Scholiast.

Contra scandalizantes proximos.

Matth. 18. ℣. 7.

Ibidem. Luc. 17. ℣. 2.

Marci 9. ℣. 42.

Amaritudo quae consequatur scandalum.

Genitiuus pro adiectiuo Hebraeis frequens.

Targhum.

R. David in lib. radic.

Deut. 29. ℣. 17.

Idololatriā scandalum consequitur.

A cum excisae arboris, qui terrae infixus manens, nullos alios fructus facit, quàm offensionis, & ruinarum, quibus infensus incautus viator efferuescente bile, viam suam in fellis amaritudinem conuertisse videtur. Vel potius allusionem facit ad artificiatas huiusmodi radices, vel truncos, quorum vsum disertis verbis describit Iulius Caesar, sic inquiens: Itaque truncis arborum, aut admodum firmis ramis abscissis, atque horum dolabratis, atque praeacutis cacuminibus, perpetuae fossae, quinos pedes altae ducebantur. Huc illi stipites demissi, & ab infimo reuincti, ne reuelli possent, ab ramis eminebant quini ordines coniuncti inter se, atque implicati, quo qui intrauerant, se ipsi acu-
B tissimis vallis induebant, quos cippos appellabant. Haec ille. Quibus congruit, quod noster Propheta subdit, *& spina dolorem inferens*, quasi miserum describat aliquem, qui in cippos illos cecidit, cui pedibus, manibus, oculis, ac toto corpori infixi sudes, quasi acutissimae spinae interiora penetrantes vehementissimum dolorem incutiunt. Quod aptè interpretatur Hieronymus, dicens *spina dolorem inferens*, pungens, & vulnerans populum Dei. Verum allegoriam interpretatus est Theodoretus, significans his verbis intelligi hostes crebro inuadentes, & continenter excruciantes populum Dei. Quae omnia illata populo Dei à finitimis gentibus mala, eorumque
C causam retulit Iosue iam longaeuus, & morti vicinus, dicens: *Quòd si volueritis gentium harum, quae inter vos habitant, erroribus adhaerere, & cum eis miscere connubia, atque amicitias copulare: iam nunc scitote, quod Dominus Deus vester non eas deleat ante faciem vestram*. Hanc verò Prophetiam opere expletam, commostrant Tyrus, & Sidon ciuitates, quae etiam tum, cùm suam prophetiam scriberet noster Ezechiel, ab eisdem gentibus incolebantur, quibuscum se pugnaturum, easque omnino deleturum pollicitus fuerat Dominus; *Sed sint vobis in foueam, ac laqueum, & offendiculum ex latere vestro*, hoc est, *offendiculum amaritudinis, & sudes in oculis vestris*, nempe
D *spina dolorem inferens*. Quibus quidem Iosue verbis duo nobis scitu iucunda, sed exercitatione vtilia magis innuuntur. Alterum est, quàm sit non inutilis tantùm, sed perniciosa, sed & pestifera iniquorum hominum familiaritas, & consuetudo, si quidem si eorum familiaritati, atque amicitiae te insinues, eorum necessarium est imbibas mores, qui felle ipso amariores sunt: prout videre est in eo, quod Simoni mago dixit Simon Petrus: *Roga Deum, si fortè remittatur tibi haec cogitatio cordis tui, in felle enim amaritudinis, & obligatione*; vel vt ex Graeco vertunt nonnulli, colligatione, aut laqueis *iniquitatis video te esse*. Sunt quippe huiusmodi homines *offendiculum*
E *amaritudinis*, qui non tantùm fellis amaritudine, atque siti inde exorta cadentes cruciant, verùm & Deum ipsum. Quare subdit in praeallato Deuteronomij loco Moyses, *& assumat ebria sitientem*, ex Hebraeo reddunt, ebrietas siccitatem, quasi dicat, excitatis Deo bilem, cuius proprium est accendere sitim, cauete ne subsequatur sitim hanc indignationis ebrietas supplicij inflicti, *& Dominus non ignoscat ei*. Quòd si è contrario ab iniquorum separemur consortio, iam tum haud secus, quàm inutiles spinae semper pungent, assiduisque inimicitijs, calumnijs, persequutionibus dolori-

Iul. Caesar. lib. 7. de bello Gall.

Hieron.

Theodor.

Iosue 23. ℣. 13.

Quam sit perniciosa iniquorum hominum consuetudo.

Act. 8. ℣. 22.

Amaritudo scandali non tantùm scandalizatos, sed etiam Deum ipsum excruciat.

Deut. 29. ℣. 19.

doloribusque affligere sine intermissione curabunt. A Verùm etiamsi aliquamdiu illis pungendi munus permittatur, non tamen diu. Quia *erit*, inquit Isaias, *lumen* illuminans *Israël in igne* comburente, *& sanctus*, pius ac beneuolus *eius in flamma* deuorante, *& deuorabitur spina eius, & vepres in die vna*; prout praedictae à Propheta nostro comminationes manifestè testantur futurum; & factum fuisse apud Sidonem perplures historiographi commemorant, & inter alios Strabo: In Phoenice quoque, inquit, facto terrae motu, opidum supra Sidonem situm absorptum fuisse, & Sidonis dimidietatem fermè corruisse, Possidonius auctor est. Haec ille. Docet etiam nos Iosue praeallato loco rationem illam, B ob quam diuino ductus instinctu Propheta noster, capitibus duodecim à vigesimo quincto computatis, prophetiam assumpserit aduersus gentes, nempe Ammonitas, Tyrios, Sidonios, Aegyptios, Idumaeos, ac tandem contra Gog, & Magog: nempe quòd duplici damno, vtroque grauissimo affecerint populum Dei, quem quasi vnigenitum vnicè diligebat Deus. Altero, quòd exemplo, consilio, atque suasionibus ad scelera, maximè idololatriae pertrahebant populum, quo infensum illum Deo suo redderent, qui iratus, eorundem inimicorum manibus traderet filium suum puniendum. Hoc enim significauit dicens, *offendiculum ex latere*, quod idem Propheta noster C *offendiculum amaritudinis* nuncupauit: Secundo, quòd quando eundem Dei populum puniendum à Deo susceperunt, non Dei vindictam amanter, & moderatè exercuerunt: sed propriae indignationi, & odio, quod conceperant, satisfacere studuerunt: quod testatur Iosue, dicens, *sudes in oculis*. Numquam enim Deus filios ad internecionem castigat, quare neque ád caecitatem. Testatur hoc Hieronymus, confidenter referens verba Ieremiae: *Quia non repellet in sempiternum Dominus; quia si abiecit, & miserebitur; non enim humiliauit*, afflixit, castigauit, *ex corde suo, & abiecit filios hominum*. Hi contrà nihil aliud quàm oculos sudibus eruere conantur, D ac perpetuo excruciare dolore; id enim significat, *spina dolorem inferens*. Quod magis innuunt sequentia, *vndique per circuitum eorum*. Hi sunt, inquam, qui aduersantur eis: vel, vt habent Septuaginta, qui contumeliam fecerunt eis: quasi dicat, vndequaque pungebant, vndequaque aduersabantur, vndequaque contumelijs, opprobrijs, flagellis, & doloribus illos afflictabant. Vide quantum exaggeret benignus Pater poenas inflictas filio. Quemadmodum hoc argumentum latè prosequitur apud Isaiam, illo commiserationis pleno aggressus exordio: *Super quo percutiam vos vltrà, addentes praeuaricationem? omne caput languidum, & omne cor moerens. A planta pedis usque ad uerticem non est in eo sanitas, vulnus, & liuor, & plaga tumens*, & quae sequuntur. E Duplici ergo affectu, vtroque ab illo inexhausto diuinae misericordiae, paterniique amoris perenni fonte manante, ductus, aduersus Israëlis hostes insurgit Deus; illisque vehementer irascitur. Primo, quo assolet pater virga percussi filij dolorem multo magis commiseratione sentiens, quàm filius sensu, & furorem in virgam ipsam conuertens, eam confringere iterum atque iterum in frusta discindere & abijcere, moxque totus

Non diu permanebunt scandalizantes. Isai. 10. ℣. 17.

Strabo lib. 1. Geogr.

Ammonitae, Tyrij, Sidonij, Aegyptij, Idumaei, Gog, & Magog duplici damno populũ Dei affecerunt.

Iosue 23. ℣. 13.

Numquam Deus filios suos vel vsque ad internecionẽ, vel vsque ad caecitatem punit. Thren. 3. ℣. 31.

Exaggerat inflictas filijs poenas pijssimus pater Deus. Isai. 1. ℣. 5.

Flagellatis peccatoribus compatiens Deus, in flagella ipsa conuertit indignationem suam.

lacrymabilis corruens in collum plangentis filij, inter dulces amplexus, moerori, ac dolori laetis, gratissimisque pollicitationibus mederi. Hunc expressit affectum Deus apud Nahum prophetam, dicens: *Afflixi te, & non affligam te ultrà. Et nunc conteram uirgam eius*, affligentis, vel punientis, *et uincula tua disrumpam*, quibus constringebaris ad supplicium. In hunc ferè sensum videtur conuenire Theodoretus: Haec, inquit, & Tyro, & alienigenis, & omnibus finitima loca incolentibus inferam, vt neque exemplar impietatis vos habeat populus meus, neque hostes crebro in se inuadentes, & continenter excruciantes. Ita calamitates vaticinatus, Israëlis bona praenunciat, augens in eos (nempe gentes) miserias: inimicè enim animati occasionem proprij doloris, ipsius Israëlis felicitatem faciebant. Haec Theodoretus, quae subobscurè reddita ab interprete, tantisper à nobis elucidata sunt. Secundò, quoniam non solum ijs, quae mox subsequuntur verbis, verùm alijs etiam locis, praesertimque capite quadragesimo, & sequentibus, Israëli in propriam patriam restitutionem, felicitatem, ac pacem pollicetur, ideo tam fusè praemittit, gentes omnes in circuitu delendas, ne populo, iam inde vt antea, vel auersionis à Deo viuo & vero, vel propriae infelicitatis, calamitatis, & miseriae occasio vel sint, vel esse possint. Subdit enim.

Haec dicit Dominus Deus: Quando congregauero domum Israël de populis, & quae sequuntur. XXV.
Scholiastes: Rursus, inquit, laeta, & bona promissa profert Israëli, vt manus det, ac tandem resipiscat. Theodoretus verò: Ex hac tam pia, tamque indulgenti consolatione, qua populum suum erigit Deus, collata cum superioribus comminationibus, quibus in perpetuum delendam Tyrum, ac Tyrium principem cum Sidone praedixerat, optimam nactus occasionem, commonefacit nos de diuina prouidentia, ac iustitia, quae non eodem modo se gerit in puniendis, cùm peccant (non est enim homo super terram, qui non peccet) amicis, atque inimicis; ijs, inquam, quos in caelestis regni consortium praedestinauit, ac alijs, quos ab eodem regno aeternùm relegandos fore praesciuit. His enim seuerissimi iudicis more condemnationem; illis verò sapientissimi instar medici salutarem impertitur curationem. Et subdit: Hoc discrimen in ijs etiam, quae paulo antè interpretati sumus, videre licet: alijs enim interim nihil pollicitus est boni, sed Israël ab exsilio reuocationem, & reditum in patriam, domorum aedificationem, terrae cultum, arborum sationes, & bonorum spem; quodque omnium est bonorum caput, Dei cognitionem. His enim gestis, inquit, cognoscent me ipsorum esse Dominum, Deumque patrum ipsorum. Haec ille. Verùm non desunt ex Christianis, & pijs viris, qui Rabbinos Christiani nominis hostes immanissimos, impijssimosque sectantes, latissimam hanc, & Deo dignissimam promissionem ad reditum è Babylonica seruitute coarctent, & ad cordis sui angustias, deficientemque suae spei mensuram eam constringant; cùm tamen licet aliqua possint de eiusmodi libertate intelligi, alia non absque difficultate, reliqua verò nullo modo, nullaque vi ad ea tempora detorqueri queant. Quis enim tam erit incautus, aut proteruus, qui Hebraeos dicat,

Nahum. 1. ℣. 12. & 13.

Theodor.

Scholiast.

Theodor.

Aliter punit Deus praedestinatos ad vitam, longè aliter praescitos ad dãnationem.

Coarguuntur ij, qui hanc gloriosam promissionem ad reditum è Babylone detorquent.

dicat tunc vixiſſe ſecuros; prout hoc loco illis A promittitur à Deo, cùm Sanaballat, Tobias, & Goſem Arabs cum reliquis inimicis moleſtijs affectos, cogebant illos vna manu aedificare, & altera tenere gladium, prout in Eſdrae refertur hiſtoria: ac mox quando Alexandrum vel inuiti ſuſceperunt, non valentes eius potentiae reſiſtere. Numquid huiuſmodi ſecuritas, & confidentia euenit Hebraeis mox ſubſecuto tempore Ptolemaei, Lagi filij, qui quamplures ex eis captiuos in Aegyptum tranſtulit? Sed forſan temporibus Ptolemaei Philadelphi, qui illos inde dimiſit, & muneribus templum, & gentem, ſcripturamque ſacram veneratus eſt. At breuiſsimam, exiguamque huius temporis felicitatem praelonga ſubſequens bellorum miſeria, ab hiſtoria Machabaeorum relata, abſorbuiſſe videtur, haud ſecus, quam tenues vaccae Pharaonis ſeptem alias pinguiſsimas abſorbuerunt. Quid commemorem timores, afflictiones, & mala, quibus afflictati ſunt à Ptolemaeo Epiphane, Rege Alexandriae, & ab Antiocho Rege Syriae, & ab Alcimo, Ariſtobulo, Alexandro crudeliſsimo, & Alexandra, & ab huius filijs, Ariſtobulo, & Hircano, de imperio decertantibus, qui vires aduerſus Iſraëlitas prouocauere Romanas; quas, eorumque duram ſubire ſeruitutem coacti ſunt, quouſque ab eiſdem Romanis euerſi, & omni terrena poſſeſsione ſpoliati, regno, ſacerdotio, & templo, ac denique omni ſplendore, ac gloria depoſita, per totum terrarum orbem diſperſi, ſeruilem, abiectam, & miſeram vitam agere coguntur. Quod cùm vel inuiti fateantur Hebraei: fateantur etiam neceſſum eſt ſe promiſſam felicitatem non fuiſſe conſecutos; ſi de temporali, vt ipſi ſomniant, ſit ſermo; neque futuram vmquam conſequuturos eſſe firmiter credunt Chriſtiani, cùm certò ſciant iam amplius non ad terrenam, neque vllam aliam felicitatem reuocandos fore Iſraëlitas, niſi quatenus in Chriſtianorum adſciti numerum, Chriſtum Deum, & hominem, Meſſiam, ac Saluatorem ſuſcipiant. Quapropter tantũmodo vnicam admittunt interpretandi viam, nempe de ſpirituali felicitate, qua potiti ſunt, potiuntur, & ſine fine potituri ſunt veri Iſraëlitae, per IESVM Chriſtum Dominum noſtrum. Sed quia haec eadem, quae hic promittuntur Iſraëli, eiſdem ferè verbis iterum infrà repetuntur, ideo eodem pleniori tractatione illuſtranda reſeruamus.

Eſdrae 2. cap. 4.

Infra cap. 36. & 37.

EZECHIE-

EZECHIELIS PROPHETAE

CAPVT VIGESIMVM NONVM.

ARGVMENTVM.

Superbiam Pharaonis Regis Aegypti, qua fretus Israël concidit, puniendam praedicit, Aegypto mercedis loco Nabuchodonosori concessa: Israëlis verò potentiam, regnumque erigendum, ac tunc & prophetae loqui liberum fore, & audientibus intelligere.

I. *IN anno decimo, decimo men-*
se, vndecima die mensis, fa-
ctum est verbum Domini ad
me, dicens.
II. *Fili hominis pone faciem*
tuam contra Pharaonem Re
gem Aegypti, & prophetabis de eo, & de Ae-
gypto vniuersa.
III. *Loquere, & dices: Haec dicit Dominus Deus:*
Ecce ego ad te Pharao Rex Aegypti, draco ma-
gne, qui cubas in medio fluminum tuorum, &
dicis: Meus est fluuius, & ego feci memet-
ipsum.
IV. *Et ponam frenum in maxillis tuis: & agglu-*
tinabo pisces fluminum tuorum squamis tuis:
& extraham te de medio fluminum tuorum,
& vniuersi pisces tui squamis tuis adhaere-
bunt.
V. *Et proijciam te in desertum, & omnes pisces*
fluminis tui: super faciem terrae cades, non
colligeris, neque congregaberis: bestijs ter-
rae, & volatilibus caeli dedi te ad deuoran-
dum.

A *Et scient omnes habitatores Aegypti, quia ego* VI.
Dominus: pro eo quòd fuisti baculus arundi-
neus domui Israël.
Quando apprehenderunt te manu, & confra- VII.
ctus es, & lacerasti omnem humerum eorum:
& innitentibus eis super te, comminutus es, &
dissoluisti omnes renes eorum.
Propterea haec dicit Dominus Deus: Ecce ego VIII.
adducam super te gladium: & interficiam de
te hominem, & iumentum.
Et erit terra Aegypti in desertum, & in so- IX.
litudinem: & scient quia ego Dominus: pro eo
B *quòd dixeris: Fluuius meus est, & ego feci*
eum.
Idcirco ecce ego ad te, & ad flumina tua: da- X.
bóque terram Aegypti in solitudines, gladio
dissipatam, à turre Syenes, vsque ad terminos
Aethiopiae.
Non pertransibit eam pes hominis, neque pes XI.
iumenti gradietur in ea: & non habitabitur
quadraginta annis.
Dabóque terram Aegypti desertam in medio XII.
terrarum desertarum, & ciuitates eius in me-
dio

dio urbium subuersarum, & erunt desolatae quadraginta annis: & dispergam Aegyptios in nationes, & ventilabo eos in terras.
XIII. *Quia haec dicit Dominus Deus: Post finem quadraginta annorum congregabo Aegyptum de populis, in quibus dispersi fuerant.*
XIV. *Et reducam captiuitatem Aegypti, & collocabo eos in terra Phathures, in terra natiuitatis suae: & erunt ibi in regnum humile.*
XV. *Inter cetera regna erit humillima, & non eleuabitur vltrà super nationes, & imminuam eos, ne imperent gentibus.*
XVI. *Neque erunt vltrà domui Israël in confidentia, docentes iniquitatem, vt fugiant, & sequantur eos: & scient, quia ego Dominus Deus.*
XVII. *Et factum est in vigesimo & septimo anno, in primo, in vna mensis: factum est verbum Do-* A *mini ad me, dicens.*
Fili hominis, Nabuchodonosor Rex Babylonis seruire fecit exercitum suum seruitute magna aduersus Tyrum: omne caput decaluatum, & omnis humerus depilatus est: & merces non est reddita ei, neque exercitui eius de Tyro pro seruitute, qua seruiuit mihi aduersus eam. XVIII.
Propterea haec dicit Dominus Deus: Ecce ego dabo Nabuchodonosor Regem Babylonis in terra Aegypti: & accipiet multitudinem eius, & depraedabitur manubias eius, & diripiet spolia eius: & erit merces exercitui illius. XIX.
B *Et operi, quo seruiuit aduersus eam, dedi ei terram Aegypti, pro eo quòd laborauerunt mihi, ait Dominus Deus.* XX.
In die illo pullubabit cornu domui Israël, & tibi dabo apertum os in medio eorum: & scient quia ego Dominus. XXI.

EXPLA-

INDEX I. LOCORVM SACRAE SCRIPTVRAE, QVI OMNINO VEL MAXIMA EX PARTE HIS XXVII. ET XXVIII. EZECHIELIS CAPITIBVS EXPLICANTVR.

Prior Numerus paginam, postremus columnam, litera columnae partem indicat.

TESTAMENTVM VETVS.

GENESIS.

EXODI.

LEVITICI.

NVMERORVM.

DEVTERONOMII.

IOSVE.

IVDICVM.

R V T H.

R E G V M.

PARALIPOMENON.

NEHEMIAE.

IVDITH.

E S T H E R.

I O B.

PSALMORVM.

Heu

PROVERBIORVM.

ECCLESIASTES.

CANTICVM CANTICORVM.

SAPIENTIAE.

ECCLESIASTICI.

ISAIAE.

IEREMIAE.

omnes

THRENORVM.

EZECHIELIS.

DANIELIS.

OSEE.

IOELIS.

AMOS.

IONAE.

MICHAEAE.

NAHVM.

HABACVC.

SOPHONIAE.

ZACHARIAE.

MACHABAEORVM.

NOVI TESTAMENTI.

MATTHAEI.

MARCI.

LVCAE.

IOANNIS.

ACTORVM.

EPISTOL. B. PAVLI

AD ROMANOS.

AD CORINTHIOS.

AD GALATAS.

AD PHILIPPENSES.

AD THESSALONICENSES.

AD

AD HEBRAEOS.

EPISTOLA. S. PETRI. II.

EPISTOLA. S. IOANNIS. I.

IVDAE APOST. EPIST. VNA.

APOCALYPSIS.

INDEX II.

PHRASIVM SACRAE SCRIPTVRAE, QVAE HIS XXVII. ET XXVIII. EZECHIELIS CAPITIBVS PERTRACTANTVR.

*Voces vero Hebraicae, quarum explicatio phrases illustrat, Asterisco * notantur.*

Gaual,

G

H

I

L

M

N

O

P

R

Saccus,

S

T

V

VERBORVM ET RERVM QVAE HIS EXPLANATIONIBVS Ezechielis Capitum XXVII. & XXVIII. continentur.

Prior numerus paginam, posterior columnam, litera vero columnae partem indicat.

A

B

Belicus

Quer-

REGESTVM TOMI PRIMI.

✠ A α B C D E F G H I K L M N O P Q R S T V X Y Z. Aa Bb Cc Dd Ee Ff.

Omnes sunt terniones praeter ✠ est quinternio, & α folium, & B quaternio, & Aa quinternio, propter imagines. & tandem Ff est folium cum dimidio.

REGESTVM TOMI SECVNDI PRIMAE PARTIS.

Titulus & praefatio fol. 1. A B C D E F G H I. Omnes sunt terniones praeter I duernionem.

ROMAE, Carolus Vulliettus. Typis Illefonsi Ciacconij. *MDCIV.*

SVPERIORVM PERMISSV.